

ZBORNIK 0

ivi frangešu

ZBORNİK O IVI FRANGEŠU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 13.

NAKLADNIK:

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUNAKLADNICI:

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Sveučilište u Zadru

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

UREDNIČKI ODBOR:

prof. dr. sc. Stipe Botica, akademik Josip Bratulić,

dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof., akademikinja Dunja Fališevac,

akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović,

prof. emeritus, akademik Ante Stamać, prof. dr. sc. Ante Uglešić,

dr. sc. Dubravka Zima, doc.

TAJNIK UREDNIŠTVA:

dr. sc. Marinko Šišak

IZVRŠNA TAJNICA UREDNIŠTVA:

Martina Čavar

ZBORNİK O IVI FRANGEŠU

*Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa
Zagreb / Trst, 19. – 21. travnja 2012.*

Zagreb, 2013.

Nakon što su održani znanstveni skupovi posvećeni pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima u knjižnom nizu *Hrvatski književni povjesničari* objavljeni su brojni znanstveni zbornici sa znanstvenim i stručnim radovima prethodno priopćeni na skupovima. Tako su dosad objavljeni sljedeći zbornici: *Zbornik o Mihovilu Kombolu* (prvo izdanje izašlo je godine 1983., a ponovljeno izdanje 1997.), *Zbornik o Slavku Ježiću* objavljen godine 1997., *Zbornik o Franji Fancevu* godine 1998., *Zbornik o Tomi Matiću* 1998., *Zbornik o Albertu Haleru* 2000., *Zbornik o Branku Vodniku* 2001., *Zbornik o Ivanu Milčetiću* 2002., *Zbornik o Dragutinu Prohaski* 2003., *Zbornik o Milanu Rešetaru* 2005., te *Zbornik o Vatroslavu Jagiću* 2007. Nakon prvih deset zbornika 2007., kao posebna brošura tiskana je *Bibliografija Hrvatski književni povjesničari (1883.) – 1997. – 2007.*

Knjižni niz *Hrvatski književni povjesničari* godine 2009. uvećen je narednim zbornikom znanstvenih radova – *Zbornikom o Šimi Ljubiću*, jedanaestim u nizu. Godine 2011. objavljen je *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, a godine 2013. tiskan je i ovaj *Zbornik o Ivi Frangešu*, čime se na iznimno uspješan način nastavlja znanstveni projekt istraživanja uglednih znanstvenika s područja hrvatske književne historiografije, te objavljivanje znanstvenih i stručnih prinosa u zbornicima posvećenim najvažnijim književnim povjesničarima.

Osobitost znanstvenoga skupa o uglednom hrvatskom književnom povjesničaru, kroatistu i talijanistu, jednom od najvažnijih predstavnika zagrebačke stilističke škole, akademiku Ivi Frangešu (Trst, 15. travnja 1920. – Zagreb, 29. prosinca 2003.), jest u tome što je održan pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te što je bio međunarodni, obzirom na činjenicu da su u njegovu radu sudjelovali znanstvenici iz nekoliko zemalja (Austrija, Italija, Njemačka, Ukrajina), ali i znanstvenici iz brojnih hrvatskih znanstvenih i sveučilišnih središta (Zagreb, Osijek, Split, Zadar, Dubrovnik, Pula), te međudržavni jer se održao u Hrvatskoj i Italiji.

Međunarodni znanstveni skup o *Ivi Frangešu* s radom je započeo 19. travnja 2012. u Zagrebu, u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te

je s radom nastavio 20. i 21. travnja 2012. na Sveučilištu u Trstu, i posljednji dan u posjeti kulturno-umjetničkim spomenicima Istre. Održane su ukupno tri radne sjednice, prva u Zagrebu a dvije u Trstu, čime se, uz ostalo, željela naglasiti uloga i značaj ovih gradova za život i Frangešovo znanstveno stvaralaštvo. Ivo Frangeš je rođen u Trstu, no taj grad nije bio samo mjesto njegova rođenja, već je Frangeš često u nj navraćao i u više je navrata predavao na tamošnjem Sveučilištu. No, uz navedene činjenice, pravi razlog odlaska simpozista u taj talijanski grad, u tu za hrvatsku književnu i kulturnu povijest važnu talijansku sredinu, jest zapravo činjenica da je veliki dio svoga stvaralačkog vijeka, svojih znanstvenih istraživanja Ivo Frangeš, premda prvenstveno kroatist, posvetio talijanističkim temama kojima se uvijek rado vraćao, ostvarivši respektabilne prinose poznavanju talijanske književnosti u hrvatskoj kulturnoj sredini. Osim kao uspješan talijanist, ostat će zapamćen i kao prevoditelj književnih djela s talijanskog i francuskog jezika te je, između ostalih, preveo djela Machiavellija, Manzonia, Verge, De Sanctisa, Stendhala i dr.

Na Međunarodnom znanstvenom skupu o Ivi Frangešu sudjelovalo je 36 referenata, od toga dvadestero iz Zagreba, četvero iz Osijeka, troje iz Splita, po jedan referent iz Dubrovnika, Pule i Zadra, te četiri sudionika iz Italije (Gorizia, Udine, Pescara, Trst) i po jedan referent iz drugih inozemnih sredina: Beč (Austrija), Kijev (Ukrajina), Göttingen (Njemačka). Organizatori Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu kao glavni nositelj organizacije, te kao suorganizatori: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo iz Zagreba, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sveučilište u Zadru, čime su se organizacijski na jednom važnom filološkom projektu našle mnoge važne hrvatske ustanove i društva u kojima se sustavno provode književnopovijesna i uopće filološka istraživanja. Sastav suorganizatora skupa ujedno pokazuje da su se na projektu *Hrvatski književni povjesničari* okupili znanstvenici s brojnih hrvatskih sveučilišta što je zasigurno hvale vrijedna činjenica sama po sebi, a napose stoga što su nakon skupa uslijedile pripreme da se znanstveni radovi, napisani nakon održanih priopćenja, i objave u zasebnom zborniku. Kako je dio skupa održan u Trstu, njegovoj organizaciji, osobito uspješno, pridružila se i Hrvatska zajednica u Trstu.

O Frangešovu znanstvenom opusu u *Zborniku o Ivi Frangešu*, svjedoči niz raznovrsnih znanstvenih priloga četrdesetak autora, te nekoliko stručnih priloga. Osebnost Frangešove znanstvene djelatnosti bila je uistinu poticajna istraživačima u osvjetljavanju njegova cjelovitog opusa, čime je *Zbornik* koji, eto, iz tiska izlazi 2013. na desetu obljetnicu znanstvenikove smrti, ujedno postao jednom od nezaobilaznih pretpostavki u određivanju Frangešova

mjesta u hrvatskoj filologiji, a napose u književnoj historiografiji. Ujedno u *Zborniku* se donosi dosad najpotpunija Frangešova bibliografija, te literatura o Ivi Frangešu.

Skup o Ivi Frangešu donio je niz novih znanstvenih i stručnih prosudbi o raznim aspektima bogatog i vrijednog prinosa tog plodnog orijentiranog znanstvenika hrvatskoj književnoj historiografiji i kulturnoj povijesti. Zahvaljujući svojoj znanstvenoj akribičnosti i savjesnosti, kao i dosljednoj estetskoj orijentaciji, Ivo Frangeš se pokazuje kao velik i nezaobilazni lik hrvatske književne historiografije, te je s punim pravom našao svoje mjesto u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*. To tim više jer je svojom književnopovijesnom sintezom *Povijest hrvatske književnosti* zadužio cjelokupnu hrvatsku kulturu.

Tihomil Maštrović

Radovi sa znanstvenoga skupa

Radoslav Katičić

Ivo Frangeš i cjelina hrvatske književnosti

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)

Pripremati referate za ove naše skupove o hrvatskim književnim povjesničarima značilo je do sada uvijek baviti se poviješću. Sada međutim, kad se okupljamo da govorimo o Ivi Frangešu, to su za mene u prvom redu uspomene. Frangeš i njegovo djelovanje, njegov nastup i njegova pojava, njegovo osobno zračenje u živom su mi sjećanju. Tako sada u nekom smislu od historiografije prelazim na memoaristiku. Kako god je jedno drugomu srodno, nikako nije isto.

Napisao sam već i objavio (2000.), obilježavajući njegovu osamdesetu, da Ivo Frangeš u našoj književnoj povijesti, našoj filologiji i našoj kulturi svojom osobom i svojom pojavom obilježuje razdoblje. Upoznao sam ga i doživio još kao mlad znanstvenik i onda rastući i dozrijevajući u hrvatskoj filologiji doživljavao to Frangešovo doba. Iz što većega ga se vremenskog odmaka sjećam, to jasnije razabirem u kolikoj je mjeri to doba bilo obilježeno njegovom osobom, njegovom pojavom i njegovim nastupima. I vrijednim plodovima njegova rada, dakako, te uvidima i pogledima koje je njima otvarao. Najbitnije se tu možda može sažeti u sasvim priprostoj rečenici: kad je poslije velikog Antuna Barca i njegovog prijekog odlaska Ivo Frangeš na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu počeo predavati noviju hrvatsku književnost i kad su zaredale njegove publikacije s toga područja, duhnuo je u našoj filologiji i svoj kulturi nov duh.

Ali novo razdoblje nije moglo nastupiti pojavom samo jednoga čovjeka. Za to je morala postojati sredina koja će taj novi duh osjetiti, odgovoriti na nj i primiti njegove poticaje. Tko malo razmisli o tome, odmah će se sjetiti Ljudevita Jonkea, čovjeka sasvim drugog kova nego je bio Frangeš, koji je na svoj suzdržan, gotovo introvertiran način, ne pobuđujući u prvi mah širu pozornost niti među znanstvenicima svoje struke, još 1956., iste godine u kojoj je Frangeš preuzeo Barčevu katedru, u Akademijinu *Radu* objavio opsežnu studiju o Veberovim zaslugama za hrvatski književni jezik. Ta učena elukubracija, koju je malo tko imao živaca doista čitati, nije tada pobudila veću pozornost. A kada se danas s povijesnim odmakom gleda unazad, jasno se

pokazuje da je time neopozivo slomljen monopol nazora do tada svemoćne škole hrvatskih vukovaca koji nikakvih zasluga za književni jezik niti Veberu niti njegovoj zagrebačkoj filološkoj školi nisu priznavali i trudili se, koliko su mogli, da zatru njihove stečevine. Pošto je objavljena i priznata Jonkeova studija, kako god je bila suzdržana i nimalo agresivna, nego prosječnom čitatelju upravo dosadna, tako se više nije moglo nastupati niti postupati. Bio je to zametak sloma škole hrvatskih vukovaca, koja je poslije sve više i više napuštala poprište, ali je ipak sve do danas ostavila žilavih tragova u našoj jezikoslovnoj sredini.

Doista, pokazuje se da je tamo oko 1956. za našu filologiju započinjalo novo doba, kako za jezikoslovlje, tako i za znanost o književnosti. Od svega toga, naravno, ne bi bilo ništa da nije bilo drugih, osobito mlađih, koji su prihvaćali te nove uvide, primali poticaje koji su od njih polazili i u svojem ih razmišljanju i pisanju dalje razvijali i razrađivali. A to je u velikoj mjeri bilo upravo tako i u hrvatskoj su filologiji tada zapuhali novi vjetrovi.

Što se novije hrvatske književnosti tiče, ona je u Frangešovu naučanju i u njegovim spisima odmah dobila novo lice, ne samo po njegovoj markantnoj osobnosti i nadahnutu pristupu, nego i po tome što se odmah osjetilo da je odškolovalan na talijanskoj književnosti. S njome pak hrvatska ima osobite veze i duboku srodnost, naročito u starijim razdobljima. Bila je to izvrsna priprava za Frangešovo životno djelo. Od toga su mu pogledi bili širi, podloga čvršća i sudovi sigurniji nego bi bili da je došao samo iz domaće škole, pa kako god dobra i prokušana ona bila. Već samo po tome se je osjetilo da je nastupilo novo, Frangešovo doba.

K tomu je dolazila sasvim osobita, upravo Frangešovska tankoćutnost u pristupu književnim pojavama, posebice književnim tekstovima. Baveći se novom hrvatskom književnosti on se je vrlo brzo dokazao kao vrhunski majstor interpretacije. Ono je vrijeme bilo sve tako usmjereno. Interpretacija književnoga djela kao umjetnosti riječi, nova osjetljivost za njegove estetske vrijednosti zamjenjivala je pozitivističku biografsku i bibliografsku historičnost. Frangeš se tako kao najmlađi u tom usko odabranom krugu blistavo uključio u sam vrh zagrebačke književnoteoretske škole. Ona je preobrazila našu filologiju, omogućila da se udahne punim plućima, a i u svijetu je nešto značila. Priznavao ju je i sam Roman Jakobson. Sjećam ih se dobro kako su sjedili jedan do drugoga za posloženim stolovima u zagrebačkom Klubu sveučilišnih nastavnika: Zdenko Škreb, Fran Petrè, Ivo Frangeš, a poslije je tamo neizostavan postao Aleksandar Flaker.

Bili su to zvjezdani trenutci i teško mi je naći riječi da iskažu što je to meni značilo. No kako god to bilo, ima jedno obilježje Frangešova književno-povijesnoga rada, za koje mi se čini da je vrijedno ovdje ga osobito istaknuti

i posebno osvijetliti. To je odnos toga profesora novije hrvatske književnosti na prvoj sveučilišnoj katedri toga predmeta u svoj Hrvatskoj ne samo prema toj novijoj hrvatskoj književnosti, nego i prema svoj cjelini te književnosti.

Tu sad treba nešto pobliže razmotriti kako je od kraja devetnaestoga stoljeća bila zasnovana hrvatska filologija. U njoj su se čvrsto držale neke polazne pozicije kao samorazumljive, držale su se upravo dogmatski. Narodni preporod smatrao se dubokim usjekom, potpunom cezurom, apsolutnom granicom između »staroga« i »novog«, granicom na kojoj se prekida svaka nit povijesnih poveznica. Sve što je danas živo i kao takvo nama nešto neposredno znači »novo« je i potječe iz vremena poslije toga usjeka, a sve što je prije njega smatralo se je da je »staro«, da nam nije od neposrednoga interesa, da je tek predmet povijesne erudicije i specijalističkih istraživanja. Isto tako i za jezik. Tek uspostavljanjem štokavski stiliziranog književnog jezika za sve Hrvate stvara se jezični položaj koji je i danas naš. Sve prije toga zanimljivo je samo specijalistima, stručnjacima za jezičnu i književnu povijest. Tako je godina 1836., kada je *Danica* od *hrvatske, slavonske i dalmatinske* postala *ilirska* i tiskala se samo još štokavskim književnim jezikom postala oštrom prekretnicom na kojoj se presijecaju sve niti poveznice. Svi smo mi u ovom ili onom obliku to tako još učili.

Očita i neporeciva veza između Ivana Mažuranića i Ivana Gundulića i njezino djelovanje na preporodno književno i jezično ozračje i po tome veza preporoda s barokom i renesansom uočavala se doduše i priznavala, ali se na to radije gledalo kao na osoban susret, kao na neku iznimku, nego kao na obilježje glavnoga povijesnog tijeka. Nije se uočavala kao izraz duboke povezanosti preporoda s barokom i renesansom. Na ta se razdoblja onda moglo gledati kao na »stara« i neaktualna, koliko god možda vrijedna i zanimljiva. Samo pojedincima, dakako.

Takvo je shvaćanje bilo duboko usađeno svima koji su dolazili iz domaćih škola. A Frangeš je učeći na bavljenju talijanskom književnošću saznao kolike su poveznice između prosvjetiteljstva u osamnaestom stoljeću i nacionalnog preporoda, *risorgimenta*, u devetnaestom. Dobro je znao da se »nova« i živo aktualna književnost izravno nadovezuje na onu iz doba gotike i na trubadursku liriku, o čem svjedoče Dante i Petrarca kao nadasve dojmljivi književni likovi. Gledajući »novu« hrvatsku književnost on nikako nije mogao Marulića i Zoranića strpati u ropotarnicu, kako se inače činilo, osim kad se trebalo pohvaliti onim »hrvatskim versima« i »rasutom hrvatskom baščinom«. Pa čak se i malo busati u prsa. Njemu je bilo potpuno jasno i samorazumljivo da su i Marulić, i Zoranić, kao i Vetranović i Držić, Gundulić i Palmotić, Bunić Vučić i Đurđević nezaobilazne sastavnice hrvatske književne naobrazbe bez kojih »nova« hrvatska književnost takva kakva jest ne

bi bila mogla biti napisana, pa se bez njih ne može niti valjano razumjeti. Frangeš, kakav je bio, naprosto nije mogao pristupati drukčije.

Frangeš, pristupajući tako, nije naučao nikakav prevratni nauk, nije proglašavao nešto novo, naprosto bio je takav. I to bi ostala sasvim osobna nota toga hrvatskoga književnog povjesničara da nije bilo slušača i čitatelja pripravnih da to prihvate i onda sami počnu tako razmišljati i naznačene misli domišljati. A takvih je slušača i takvih čitatelja u ono doba u zajednici hrvatskih filologa i kulturnih povjesničara bilo. Ni otkud odozgor poticana dozrijevala su tada takva shvaćanja u stvaralačkih mislilaca. Bila je to težnja novoga vremena. Od mlađih snaga s kroatističke katedre moglo se čuti da se Kačić i Relković krivo pribrajaju »staroj« hrvatskoj književnosti jer oni zapravo stoje na početku »nove«. Čim se to čuje, odmah je jasno koliko je istine time izrečeno. Otvara se nov pogled na povijest hrvatske književnosti i jezika. Ali je takva nauka u hrvatskoj filologiji bila prevratna jer su se njome rušile dogme na kojima je bila zasnovana. U »novu« književnost uključivala su se kao njezin početak djela pisana ikavskom novoštokavštinom i tiskana starom grafijom, dakle bjelodano pretpreporodna. A ipak se mogu smatrati ranim uzorcima »nove« književnosti, ove naše sadašnje. Apsolutna važnost preokreta od godine 1836. takvim se razmišljanjem radikalno dovodila u pitanje. Cezura narodnoga preporoda nije se više smatrala potpunim prekidom kontinuiteta. Kraj takvih slušača i takvih čitatelja Frangešovo je naučanje, kako god nenametljivo i diskretno bilo, padalo je na plodno tlo. Mogu iz osobnog sjećanja posvjedočiti kako se i pod utjecajem njegova zračenja mijenjalo ozračje u filološkoj zajednici kojoj sam i sam pripadao. Odjednom je svima bilo jasno da je i »stara« hrvatska književnost relevantna za našu današnju osjetljivost za književne, a po tome i za jezične izražajne vrijednosti. Oko toga su se vodile i javne kontroverzije. Mnogo nam danas govori to što su one uz potporu novim gledanjima pobudile široku pozornost među mlađim pripadnicima struke. Mnogi su uvidjeli da je čak Bašćanska ploča i za nas danas tekst s visokim književnim nabojem. Ali to s Ivom Frangešom već nema nikakve izravne veze.

No kad se sve to поближе promotri neizbježno se nameće pitanje otkuda ta predodžba o narodnom preporodu kao apsolutnoj cezuri na kojoj se kidaju sve povijesne niti poveznice. Sami preporoditelji, naime, svoj pokret i svoje djelovanje nisu tako doživljavali. Oni su bili uvjereni da je to što pokreću i u čem žive preporod nečega što je već postojalo, ali je klonulo i obesnažilo se, pa se sad obnavlja i opet osnažuje. Nigdje nisu, po svojem shvaćanju, počinjali ni od čega, uvijek su bili u živoj i plodonosnoj povezanosti sa starijim razdobljima. Pomisao o preporodu kao o apsolutnoj cezuri bila im je potpuno strana. Sve se to vrlo razgovjetno iščitava iz njihovih tekstova. Otkuda onda takva predodžba u našoj filologiji, predodžba temeljna i dogmatski održavana?

Odgovor leži na dlanu, treba samo olako zanemariti pedesetak godina povijesnoga tijeka. Takva potpuna cezura, prekid svake tradicije književnoga izraza i jezične kulture ležao je na dogled u istom vidnom polju. Bila je to drastična jezična i književna reforma koju je Vuk Stefanović Karadžić tvrdo i odlučno proveo kod Srba. Po uputama i uz podršku Jerneja Kopitara ta je reforma, doduše sporo i teško, ali ipak postigla potpun uspjeh kod Srba, a i u međunarodnoj kulturnoj javnosti stekla je visok ugled. Kada je hrvatski književni jezik već bio razvijen i izgrađen toliko da je pred sam kraj devetnaestog stoljeća samo još trebalo potpuno dovršiti i jednoznačno učvrstiti standardizaciju, onda su neki hrvatski jezikoslovci zagledani u Vuka Karadžića i njegovu uglednu reformu, a poduprti političkim snagama iz okružja mađarona oko bana Khuena Héderváryja završili hrvatsku jezičnu standardizaciju prema najstrože novoštokavskom modelu Vuka Karadžića. Da bi se opravdalo potpuno zabacivanje pedeset godina uspješne jezične standardizacije Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića i Adolfa Vebera Tkalčevića, Bogoslava Šuleka, cijele zagrebačke filološke škole, trebalo je na jezik i književnost Hrvata preslikati onu potpunu cezuru, apsolutni usjek koji se s Vukom Karadžićem doista usjekao u tijek srpskoga književnojezičnog i književnog razvoja. To su i učinili. Kako su sa svojim političkim zaledem imali premoćan utjecaj na školstvo, bili su u tom vrlo uspješni. Izražava to vrlo jezgrovito krilatica »Vuk i Gaj«, koja kazuje da su svoj »novi« književni jezik Hrvati dobili tako što im je Gaj u preporodu otkrio i približio Vuka.

To je dakako čista povijesna nesklapnost koja potpuno diskvalificira one koji su ju stavili u opticaj. Zagrebačka škola je još u drugoj polovici tridesetih uvela svoj svehrvatski književni jezik, a to da bi Gaj bio donio Hrvatima jezične stečevine Vuka Karadžića čuje se prvi put tek u šezdesetim godinama toga stoljeća. Škola hrvatskih vukovaca završila je standardizaciju pod sam kraj devedesetih godina. Sam Gaj i suvremenici njegova velikog pothvata nisu u vrijeme preporodnoga prijeloma 1836. mislili tako (Katičić, 1992.). Treba sasvim jasno reći: krilatica »Vuk i Gaj« kojom se hoće reći da su Hrvati u narodnom preporodu dobili standardni jezik i »novu« književnost tako što im je Ljudevit Gaj otkrio Vuka Karadžića historiografsko je šarlatanstvo i sljeparija. Ali je sprega vrhunske filologije i spretne politike, kako kaže Dalibor Brozović, postigla da to kod nas duboko sjedne. Od kraja pedesetih godina naša se filologija, potez po potez, izvlači iz te paučine. A Ivo Frangeš je ostajao podalje od svih kontroverzija koje su se oko toga plele. On je samo svojim nadmoćnim stilom i na svoj otmjen način sugestivno i vrlo uvjerljivo zastupao svoje gledište koje je samorazumljivo uzimalo svu hrvatsku književnost, i onu koju je on bio dužan predavati i onu koju nije, kao jednu i cjelovitu. Razgraničenje između njegove novije i one starije za njega nikada nije

bila potopuna cezura. To je potvrdio i time što je napisao povijest hrvatske književnosti, sve i cijele, i u njoj ničim nije odvojio »staru« od »nove« nego je na sve gledao kao na samo jedan *corpus litterarium*. Objavljena je prvo na hrvatskom (1987.), a onda i na njemačkom jeziku (1995.). Ostala je spomenik.

U tom pogledu na hrvatsku književnost kao na cjelinu, na »staru« i na »novu« kao jednu, imao je Frangeš velikoga prethodnika. To je Slavko Ježić, koji je u svojoj *Hrvatskoj književnosti od početaka do danas* (Zagreb, 1944.) također prikazao cijelu kao jednu cjelinu. Tek poveznica te cjeline za njega nije toliko umjetnost riječi, koliko je povijest naroda. Što ta izvrsna knjiga nije bila poznatija i jače djelovala nego što jest stoji do godine u kojoj je izašla. Inače baš ničim nije obilježena tim ružnim vremenom. Pretiskana je 1993. i svima je pristupačna, pa dopunjujući se s Frangešovom sada može snažnije djelovati na iscjeljivanje ozljeda naše predodžbe o svojoj književnosti. I Ježićeva je knjiga ostala spomenik.

Frangeš je sasvim smireno i tiho učinio mnogo za hrvatsku filologiju. U svojoj znanstvenoj okolini našao je plodno tlo. Naravno, onima koji su bili protiv hrvatske književnosti i hrvatskoga jezika, koji su htjeli ostati pri krilatici »Vuk i Gaj«, nije se svidio, pa je to u životu i osjetio. Ali bio je do najdublje dubine svojega bića čovjek sklada i umio je izbjeći teže konfrontacije s dramatičnim posljedicama.

Ono pak što je Frangeš u smislu cjelovitosti hrvatske književnosti pokretao i čime je nailazio u mlađoj generaciji filologa na širok odjek, kako god je on to iznosio oprezno i suzdržljivo, moglo bi se gotovo reći nježno, zapravo je zahtjevno sve do drastičnosti. Zahtijeva naime promjenu naše književne i jezične naobrazbe, zadire duboko u sferu školstva i nastavnih programa. Traži temeljitu preobrazbu. Od vremena kad su Héderváryjevi mađaroni zavladaali hrvatskim školstvom to ide vrlo teško. Teško je išlo u Austro-Ugarskoj, teško u Jugoslavijama, a teško ide još i sada, u slobodnoj Hrvatskoj. Te su strukture vrlo žilave i pružaju otpor, a tu je i inercija društvene zajednice. Ipak je to zadatak kojemu se ne možemo izmaknuti. Tek kad to postignemo, bit ćemo svoji na svome. Tek onda ćemo naći sebe, i u svojoj književnosti i u svojem jeziku. A to smo dužni i Ivi Frangešu.

Literatura

- Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Frangeš, Ivo, *Geschichte der kroatischen Literatur*. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, Köln – Weimar – Wien, 1995.
- Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početaka do danas. 1100 – 1941.*, Zagreb, 1944. Drugo izdanje, Zagreb, 1993.

Katičić, Radoslav, »Vuk Stefanović Karadžić i književni jezik Hrvata«, *Novi jezikoslovni ogledi*, II. dopunjeno izdanje, Zagreb, 1992., str. 328–341.

Katičić, Radoslav, »Frangešovo doba«. *Umijeće interpretacije*. Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša, Zagreb, 2000., str. 65–70.

IVO FRANGEŠ I CJELINA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

Ivo Frangeš kao povjesničar književnosti u našoj znanosti i kulturi utjelovljuje razdoblje. To je razdoblje danas već povijest, ali je povijest vrlo nova i još jako živa. On je, može se reći, iza Antuna Barca kao njegov vrlo kvalificiran nasljednik bitno zahvatio u novu hrvatsku književnost i oblikovao pogled na nju za buduće naraštaje. Svojom širokom kulturom i velikom erudicijom otvorio je mnoge nove uvide u nju. A baš ta širina kulture i velika erudicija učinile su za njega samorazumljivim da je on novu hrvatsku književnost uvijek gledao kao dio cijele. Starija razdoblja nisu mu bila nimalo strana. Dolazeći od studija talijanske književnosti, imao je za njih čak osobit afinitet. Bacivši svoje težište na novu književnost, uvijek je živo osjećao kako se u njoj nastavlja i djeluje stara. U svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* to je i izričito pokazao obuhvativši njome staru i novu doista kao jednu cjelinu. Ivo je Frangeš bio prvak naše književne povijesti u doba kad se sve naglašenije prestajala oštro odvajati starija hrvatska književnost od novije, kad se čak vrlo izričito stala problematizirati granica među njima. Prestalo se na narodni preporod gledati kao na apsolutnu cezuru. Tek to je omogućilo pravo razumijevanje hrvatske književnosti i hrvatskoga jezika. Stoga Ivo Frangeš nije bio samo vrhunski književni povjesničar, nego je stekao velikih zasluga za svu hrvatsku filologiju. Bio je od onih koji su joj u drugoj polovici XX. stoljeća polagali nove temelje.

Gljučne riječi: Ivo Frangeš, filologija, hrvatska književna historiografija

IVO FRANGEŠ AND THE ENTIRETY OF CROATIAN LITERATURE

Summary

As a literary historian, Ivo Frangeš in our science and culture embodies an era. Today, that era is already history, but history that is very recent and still very much alive. We could say that he, after Antun Barac, as his very qualified successor, was significantly engaged in studying new Croatian literature, shaping views on it for the future generations. Owing to his wide culture and great erudition he provided many new insights into it. And it is precisely because of that wideness of culture and great erudition that for him it was self-explanatory to look at new Croatian literature always as part of the whole. Older periods were not at all strange to him. Since he graduated in Italian literature, he even had a special affinity for them. Putting emphasis on new literature, he always intensely felt how in it continues and influences the old one. Frangeš explicitly showed it in his *History of Croatian literature* by

covering both old and new literary periods truly as a whole. Ivo Frangeš was the leading figure of our literary history at the time when the boundary line between old and new Croatian literature was more and more markedly becoming less and less rigid – actually, when that boundary line itself became the topic of discussions. The National Revival was no longer considered as an absolute caesura. Only after that, a real understanding of Croatian literature and language was possible. Frangeš, therefore, was not only a first-rate literary historian, but he also earned great merits for all Croatian philology. He was one of those who laid its new foundations.

Key words: Ivo Frangeš, philology, Croatian literary historiography

IVO FRANGEŠ UND DIE KROATISCHE LITERATUR ALS GANZES

Zusammenfassung

Ivo Frangeš als Literaturhistoriker verkörpert in unserer Wissenschaft und in unserer Kultur eine Epoche. Diese Epoche ist heutzutage schon Geschichte, aber sie ist sehr neue und sehr lebendige Geschichte. Er hat, so kann man sagen, nach Antun Barac als sein höchst qualifizierter Nachfolger in die Erforschung der neueren kroatischen Literatur maßgeblich eingegriffen und die Anschauungen von ihr für die kommenden Generationen mitgestaltet. Mit seiner weit ausgebauten Kultur und großen Erudition hat er viele neue Einblicke in sie eröffnet. Aber gerade seine weit angelegte Kultur und große Erudition haben es für ihn zur Selbstverständlichkeit gemacht, die neuere kroatische Literatur immer als Teil der ganzen zu sehen. Die älteren Zeitalter waren ihm ganz und gar nicht fremd. Vom Studium der italienischen Literatur kommend, hatte er sogar für diese eine besondere Affinität. Auch als er seinen Schwerpunkt auf die neuere kroatische Literatur gelegt hatte, hat er dennoch immer lebhaft empfunden, wie in ihr die ältere fortgesetzt wird und wirkt. In seiner *Geschichte der kroatischen Literatur* hat er das auch explizit gezeigt, indem er in ihr die ältere und die neuere wirklich als ein Ganzes umfasste. Ivo Frangeš war der führende unter unseren Literaturgeschichtlern zu einer Zeit, als man mit steigendem Nachdruck aufhörte, die ältere kroatische Literatur von der neueren scharf zu trennen, als man sogar diese Abgrenzung ganz ausdrücklich zu problematisieren begann. Man hat nicht mehr in der Wiedergeburtbewegung der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts eine absolute Cäsar gesehen. Erst das hat es möglich gemacht, die kroatische Literatur und die kroatische Sprache richtig zu verstehen. Deshalb war Ivo Frangeš nicht nur ein höchstangewandter Literaturhistoriker, sondern er hat auch große Verdienste für die gesamte kroatische Philologie erworben. Er war einer von jenen, die ihr in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts neue Grundlagen gelegt haben.

Schlüsselwörter: Ivo Frangeš, Philologie, Kroatische literarische Historiographie

Ante Stamać

Frangešova kritička i povijesna misao u svjetlu književnoznanstvenih paradigmi XX. stoljeća

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42

Rijetko kad »snimana« u cjelini i sustavno, književnoteorijska protega Frangešova znanstvenog djela ostala je, zakonito i prirodno, zasjenjena nerijetko pohvalno komentiranom protegom kritičko-analitičkom i povijesnom. Govoreći novokritički jednostavno – a prije no što je znanost o književnosti postala današnjim nerazvidnim konglomeratom svega i svačega – Ivo Frangeš bio je, Wellekovim pojmovima i riječima, »kritičar« i »povjesničar«: promatrane je književne činjenice analizirao mahom kao više ili manje složene »pojedinosti«¹ odnosno kao »karike u dijakronijskom lancu«,² podrazumijevajući tek nekako »iz daljine« i »na daljinu« književnoznanstvene paradigme XX. stoljeća kao sustave koji upravljaju književnoznanstvenom praksom. Izlaganje naime njihovih pretpostavaka, metoda i izvedbenih činova uglavnom nije držao svojom prvenstvenom i neposrednom zadaćom.

Zapravo, o ovim sam protegama, a »bez treće«, teorijske, imao prigode pisati upravo u člancima koji su znali izlaziti u povodu kojeg od Frangešovih djela. Bila je to, prvo, snimka njegova kritičkog čitanja trojice klasika,³ i drugo, snimka njegova poimanja povijesti hrvatske književnosti.⁴ Posebice iz naslova prve od spomenutih izlazi na vidjelo činjenica koja glede Frangeša stoji neuzdrmano i konačno: ne samo znanstvenik, Ivo Frangeš ide u red po najboljih hrvatskih pisaca diskurzivnog sloga i tvorca estetički usmjerenih uporabnih oblika. To znači da mu je, suprotno znanstveniku usmjerenju isključivo na ostvarivanje sustavom vođena *jezika znanosti o književnosti*,⁵ bilo

¹ Primjer su knjige poput *Stilističkih studija* i Matoš, Vidrić, Krleža.

² Primjer su *Drevni glasi*, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. IV. i *Povijest hrvatske književnosti*.

³ A. Stamać, »Točnost motrenja, elegancija pisanja«, *Croatica*, VI, str. 270–278; Zagreb, 1975.

⁴ A. Stamać, »Frangešove »sile pokretnice«, *Croatica*, XXI, str. 47–51; Zagreb, 1990.

⁵ Usp. moju istoimenu studiju, npr. u knjizi neglomazna opsega *Ranjivi opis sustava* (1984.), Matica hrvatska, 1996., str. 9–29.

koliko do *venustatis* toliko i do *veritatis* vlastite spisateljske prakse. Frangeš se osobno izražavao (i) preko književnosti, i to je mu bio izvorni poticaj, instancija afektivne funkcije jezika u njega kao »primarnog«, ishodišnog pisca. Time je ispunjao naloge svoga intimnog bića, ali i neku vrst društvene zadaće u doba protuduhovnog brisanja duševnosti iz jezika.

Nego, obratiti nam je posebnu pozornost na to, kako se on tijekom svoga znanstvenog puta probijao kroz više manje zapuštenu i neuglednu zgradu hrvatske književnoznanstvene epistemologije. Ne obazirući se osobito na njezine labirintske hodnike i katove, rekli bismo! A pisao je tijekom više od pol stoljeća, diljem razdoblja u kojem su se, u zbrkano posloženim pa smjenljivim kruzima, rijetko kad izvorno a mahom pomodno, širili slijedeći smjerovi istraživanja književnosti: (lingvo)stilistika, fenomenologija, strukturalizam, poslijestrukturalizam, i semiotika.

Baš otprilike tim redom nastajale su i širile se književnoznanstvenim ozračjem Europe – nerijetko jedna uz drugu, zapravo jedna iz druge, kao slijed »smjena paradigme«⁶ – velike struje književnoznanstvenog promišljanja. Frangeš im je bio suvremenik, ne i sljedbenik; prije će biti njihov osluhnutelj. Uz pretpostavku da svaki važni pisac stoji »na kraju povijesno nečega« i »na početku povijesno nečega drugog«, valja nam, dosljedno, reći kako Frangešova misao glede domaće znanstvene prakse stoji »povijesno nečemu drugom« doslovce na početku (spomenutih smjerova istraživanja), ali cjelinom svoga djela stoji »povijesno nečemu« na kraju. Na kraju je tzv. antipozitivističke pobune, kakva se zbivala pedesetih godina prošlog stoljeća, uglavnom u radionicama tadanjih mladih istraživača sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta.

Povijesno im je prethodio velebni pozitivistički sustav Antuna Barca, koji je, unatoč prevladanoj paradigmi, osluškivao i pobude književnoznanstvenom komentiranju koje su nadolazile iz smjerova mišljenja sljedećih im zakladnika: Wilhelm Dilthey, Benedetto Croce, Henri Bergson i, na kraju razdoblja, Edmund Husserl. Pa su najkreativniji tih pedesetih godina (ukoliko su uspjeli izmaknuti marksističkim nadglednicima!), svjesno ili nesvjesno polazili od sljedećih postulata:

Književno je djelo neposredan doživljaj povijesne situacije, nastao i izražen jednokratnom i jedinstvenom intuicijom što se oblikuje putem jezika; kao takvo, ono je fenomen u kojemu se zrcali ljudski opstanak, njegova osjetilna, tvoračka i misaona dispozicija. Književno je djelo dakle *autonomna duhovna činjenica*, pa je i znanstvo koje ju istražuje radi razumijevanja i vrednovanja nužno ideografsko: ono se trsi oko što dubljeg, obuhvatnijeg i

⁶ Naziv je to Th. S. Kuhna, svestrano izlagan u nezaobilazivoj *Strukturi znanstvenih revolucija*.

nikada dovršenog razumijevanja oblika i ljudskog smisla što se uvijek iznova pokazuje na drugi način.

U odnosu na ranije, pozitivističke smjerove istraživanja književnosti, koji su baš pojedinačno djelo »utapali« u izvanjezičnu i izvanestetičku sferu kojom vlada kakav opći zakon svijeta, smjerovi koji su bili prihvatili autonomnost književnog djela – zajedno sa smislom koji kao vrijednost vazda biva *in statu nascendi* – obavili su korjenit zaokret. U znanosti o književnosti nastupila je druga znanstvena revolucija.⁷

Bila je to javno tajna duhovnopovijesna situacija u Hrvatskoj – očito sučeljena ideologiziranoj pa zato nestvarnoj »stvarnosti stvari« – u kojoj su se kao iz »duhovne situacije vremena«⁸ oblikovali i uzdizali pojedini književnoznanstveni uvidi tada najmlađih. Ali ti uvidi nisu dolazili iz dubljih promišljanja duhovne situacije vremena – bilo je to zabranjeno i zapriječeno nerijetko strogim zatvorskim kaznama – nego iz naglo razvijenih novofiloloških znanosti: slavističkih, romanističkih, germanističkih, angloameričkih, hispanističkih. Odnjegovane dakle na gradivu »jezika u dodirima«, razvijale su se sljedeće književnoteorijske struje: talijanski esteticizam, anglo-američka nova kritika (*new criticism*), ruski formalizam, njemačka fenomenologija. A njihove su se prakse odvijale u sveučilišnim seminarima, nipošto u novinama i časopisima ili, sačuvaj Bože!, u državno nadziranim ustanovama! Teorijski su se pak »brusile« u tadašnjoj Sekciji za teoriju književnosti Hrvatskoga filološkog društva.⁹

U tom je ozračju, eto, nastajala Frangešova *stilistička kritika*. Ona je imala obaviti prethodni posao upozoravanja na specifične osobine i estetičku provjeru svih pojedinačnih djela koja imaju tvoriti *povijest književnosti*. Povijest kao cjelina zrcali se u svakom pojedinom dijelu, i obratno, svaki pojedini dio sudjeluje u osmišljavanju povijesti. Hermeneutički je to krug što ga je još u okviru hegelizma bio upostavio Schleiermacher, a europski su ga kritičari, pa i hrvatski, pedesetih godina preuzeli kao jedan od temeljnih postulata znanosti o književnosti.

No da bi svako važno djelo »sjelo na svoje mjesto« u pretpostavljenoj ljestvici smisla i vrijednosti što je zovemo povijest književnost – eto i traga

⁷ Usp. moja tumačenja u raspravi »Smjerovi istraživanja književnosti« u: *Uvodu u književnost*, odn. u (spomenutoj) knjizi *Ranjivi opis sustava*.

⁸ Naziv 1931. objavljene knjige Karla Jaspersa.

⁹ O svemu tomu kao o historiziranoj praksi postoji više osobnih svjedočanstava, ali ne i kakvo temeljito istraživanje, koje bi obuhvaćalo, primjerice, časopise *Pogledi*, razne *Radove*, navlastito prva godišta *Umjetnosti riječi*. U vezi s Frangešovim udjelom v. Aleksandar Flaker, predgovor *Izabranim djelima Ive Frangeša*, niz *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 7–23.

misli T. S. Eliota! – valja ga, jednostavno rečeno, učiniti podobnim za takvu funkciju. Obavit će se to *pomnim (podrobnim) čitanjem*, pa će se među većim brojem jezikoslovno verificiranih stilema posebno uočiti onaj koji je nekim svojim obilježjima posebno znakovit. Ta je načela Ivo Frangeš ukratko razradio svojim trima nekoć bitno smjerodajnim a danas znamenitim raspravama: »Stilistička kritika. Vrijednost i granice«,¹⁰ »Stilistička metoda Lea Spitzera«¹¹ i »Lingvistička stilistika Giacoma Devota«.¹² Sve su tri rasprave, i još nekoliko njih, oštromne znanstvene snimke što su ih bili razradili tadašnji prvaci europske romanistike, *jezikoslovci i književni znanstvenici istodobno*. Hrvatski je znanstvenik Frangeš – romanist temeljnom naobrazbom i sveučilišni djelatnik tih godina na talijanskim sveučilištima – stekao nauk koji je vrlo brzo pretvorio u metodološka načela vlastita bavljenja poviješću hrvatske književnosti. Taj je nauk, sudeći po spoznajama razasutima diljem Frangešova ranog opusa, potjecao od sljedećih romanističkih velikana:¹³ Francesco de Sanctis, Benedetto Croce, Karl Vossler, Leo Spitzer, Charles Bally, Giulio Bertoni, Jules Marouzeau, Ferdinand de Saussure, Damaso Alonso, navlastito pak Giacomo Devoto.¹⁴ Tako je u hrvatsku znanost o književnosti poput silovite bujice ušlo jezikoslovlje, i to onim svojim tipom proučavanja jezičnih fenomena koji se bavi njihovom afektivnom (emotivnom) funkcijom odnosno arbitrarnim pošiljateljevim izborom jezičnih signala. Ta je jezikoslovna disciplina uostalom bila u temelju rečene »antipozitivističke pobune«.

¹⁰ Ivo Frangeš, »Stilistička kritika. Vrijednost i granice«, *Umjetnost riječi*, I, br. 4, str. 253–258; Zagreb, 1957.

¹¹ Ivo Frangeš, »Stilistička metoda Lea Spitzera«, *Pogledi*, 55, almanah, str. 173–188; 1955.

¹² Ivo Frangeš, »Lingvistička stilistika Giacoma Devota«, *Rad JAZU*, knj. 310, str. 201–217; Zagreb, 1957.

¹³ U rečenim se Frangešovim raspravama spominju i izričito, no valja pripomenuti da su svi ti velikani već bili plodonosno prihvaćeni među hrvatskim romanistima tridesetih godina, samo s tom razlikom da su dotične im spoznaje bile uzimane odjelito, ne sintetično, tj. spajajući jezikoslovlje i znanost o književnosti.

¹⁴ Neka bude pripomenuto klasičnim komparatističkim zapažanjem, da su naslovi knjiga Ive Frangeša *Stilističke studije* (1959.) i *Nove stilističke studije* (1986.) mogući doslovni prijevodi naslova Devotovih knjiga *Studi di stilistica* (1950.) i *Nuovi studi di stilistica* (1962.). A ne bi bilo na odmet spomenuti ni to, da je naš velikan u svom formativnom razdoblju, kao sveučilišni djelatnik u Firenzi, bio u osobnim i stručnim odnosima s Devotom u znamenitom Circolo Linguistico Fiorentino. Mogući je to predložak *Zagrebačkom lingvističkom krugu*, u dodiru s kojim se, pedesetih godina, unutar Hrvatskoga filološkog društva, standardizirala i tzv. *Zagrebačka stilistička škola*. (Uostalom, lingvistički su »krugovi« i »kružoci« u to doba – stopama Ahasvera, bjeGUNCA Romana Jakobsona – nicali diljem Europe, od zakladnoga Petrogradskog preko Praškog do najslavnijeg Kopenhaškog, pa se jedan, eto, međupročimljući jezikoslovlje i znanost o književnosti, a na diku hrvatske znanosti, »zaokružio« i u Zagrebu!).

U toj ranoj fazi rečene »pobune« počeo se izgrađivati književnokritički i povjesničarski aparat koji će biti znakovit ne samo za Ivu Frangeša, nego i za sve suvremenike okupljene oko HFD-a i časopisa *Umjetnost riječi* (Flaker, Škreb, Lasić, pa Beker, Vidan, Čale...). »Aparat« se konstruirao njihovom, navlastito Frangešovom sposobnošću, da na vazda stvaralački način »pristupaju« važnim djelima hrvatske književnosti, rabeći kategorije razrađene u Devotovoj i Bertonijskoj jezikoslovnoj radionici (suodnos *lingua*↔*linguaggio*↔*lingua individuale*): glede svakog od tumačenih pisaca valjalo je pronaći središnju točku: *individualni piščev jezik* na sredini puta između *jezika* i *govora*. To temeljno načelo Frangeš je, prikazujući Devotov nauk, izložio ovako:

*Upravo iz toga neprestanog sukoba ili, da upotrijebimo pomirljiv Devotov izraz, iz dijaloga između individualnih impulsa i čvrste zgrade jezika – instituta, rađa se i pojam i stvarnost nove kategorije lingua individuale.*¹⁵

A onda, kao neku vrst protostrukturalističkog opisa stvaralačkog procesa, Frangeš izlaže daljnje zahvate pri konstruiranju zgrade načinjene od takva *individualnog jezika*:

*Kad zidar zida, a pred njim se nalazi hrpa »besadržajnih« i »bezizražajnih« opeka, od kojih je svaka na vlas jednaka drugoj, onda je jasno da su to »sinonimi« i da se tu uopće ne postavlja problem estetskog izbora; ako pak zidaru stoje na raspolaganju opeke, kamenje, cement, drvo i štošta drugo, on će birati prema onome što mu graditeljstvo njegova vremena nudi, koliko on o tome graditeljstvu zna i što kani sazidati. Pred njim se tad otvara problem »izbora«, a on se upravo svojim rješenjem iskazuje kao stvaralac. Samo što riječi, jezične konstrukcije, sintaktički obrati nisu opeke; oko njih, horizontalno, djeluje magnetsko polje sinkronije, ispod njih, vertikalno, skala dijakronije: ono što riječi sa sobom nose nije samo materijalna prisutnost nego i sadržaj s kojim su u djelo došle (dakle »lingua collettiva«), i novi sadržaj što su ga, eventualno, u tom djelu stekle (dakle »lingua individuale«).*¹⁶

Ivo Frangeš dakle metodološki je pripremio temelje svom budućem poslu, i u tom smislu valja nam donekle ispraviti sud, po kojem se uklanjao izgradnji sinkronijskog sustava proučavanja. Usvojivši naime jezikoslovne spoznaje u užem smislu, koje su, glede znanosti o književnosti, tek pripravljale spomenute, kasnije razrađene sustave istraživanja, Frangeš je za sebe izradio niz operativno valjanih mehanizama analize, i uz njihovu se pomoć,

¹⁵ Nav. prema knjizi *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986., str. 60.

¹⁶ Ibid., str. 70.

kao učinkovitim oruđem, laćao pojedinih opusa hrvatskih pisaca. A to mu je, kao profesoru hrvatske književnosti, i morala biti prva zadaća, kako bi nakon nje obavio i onu ponajvažniju, povijesnu sintezu.

Tako su nastajale brojne studije, u kojima se naš istraživač, držeći na umu uvijek cjelinu nekog opusa, znao usredotočiti na kakvu jezikoslovno usustavljenu pojedinost, iz koje bi onda – u skladu s hermeneutičkim (Spitzerovim) naputkom o putu »od središta k periferiji i od periferije k središtu« – protumačio cjelinu opusa, ili bar neki njegov važan dio. Ta jezična pojedinost bila je, i danas jest, ključna za razumijevanje cjeline, ona je zapravo *bivstvo stvari*, ili *bit*, ili *esencija* dotična djela odnosno pišćeva opusa. Do te se biti, ili bivstva, ili esencije, dolazi slavnom *eidetičkom redukcijom*, zanemarivanjem dakle svega što se u dotičnom trenutku ne čini važnim za ključni pojam i cilj analize, i jasnim isticanjem *stvari same*. Nije li tu na djelu Frangešova fenomenologija? Kratak pregled samo nekih od Frangešovih studija neka nas podsjeti na ponajvažnije mu pojedinačne zaključke:

U »Buđenju Ivice Kičmanovića« (1957.) »...epizoda je vrlo podesna da prikaže Kovačićev način doživljavanja kategorije vremena, pa je sve prigovore o razdešenoj, razbarušenoj kompoziciji *Registrature* možda najbolje promotriti na tom odlomku«. ¹⁷ Epizoda je u cjelini, kao da veli Frangeš, neka vrst sinegdohe čitava romana.

Analizirajući *Davne dane* Miroslava Krležu (1963.) Frangeš se usredotočio na kategoriju *slobodnog neupravnog govora* (što će kasnije u obliku akronima *sng* postati operativnom formulom u analizi mnogog proznog opusa). On omogućuje Pripovjedačev (Krležin) odmak od govora prikazana lika i stav prema njemu. Taj će *sng* dovesti do većeg broja zaključaka, od kojih je jedan, a razrađen na Krležinu djelu, postao posebno smjerodajan za daljnji razvitak jezika hrvatske književnosti: »Danas ... narodni izraz shvaćamo kao uglavnom završen sistem koji ima posebnu evokativnu vrijednost, odnosno koji stvara određenu semantičku atmosferu ili bar je evocira. Slobodni neupravn govori očit je primjer izvanrednih mogućnosti urbaniziranog izraza«. ¹⁸

U studiji o Mažuraniću (1963.) središnja će pojedinost biti poraba biblijske intonacije, u studiji »Stil Matoševe kritike« (1977.) temeljni će se sintaktostilemi nazvati *efektni niz kontrasta*, a Matošev bi stil bio bitno hijastičan. Itd.

¹⁷ Ibid., str. 210.

¹⁸ Ibid., str. 94.

* * *

Motreći tako na niz pojedinosti, kojih će iscrpno mnoštvo kasnija hrvatska stilistika i stilografija srediti u usustavljen nauk (fonostilemi, morfonostilemi, sintaktostilemi, semantostilemi),¹⁹ Ivo Frangeš obavio je *fenomenološki zaokret* ante litteram u hrvatskoj znanosti o književnosti. Spominjani jezikoslovci, kojima valja dodati i hermeneutičare s (njemačkog) Sjevera, naime Škrebove useljenike u Hrvatsku Emila Staigera, Romana Ingardena, Wolfganga Kaysera, započeo je blistav niz studija iz *škole interpretacije*. Njima su se, na tragu učitelja Frangeša, posvetili mlađi, nadolazeći. Frangešove su međutim interpretacije nekako »svrnule jedno u korito« (V. Nazor) niz smjerova istraživanja *in nuce: intrinsic approach* nove kritike, francusku *nouvelle critique*, fenomenologiju, i rani strukturalizam.

Strukturalizam se Frangešov može odčitati koliko pozivanjem na znamenitu Saussureovu dijadu *langue* i *parole*, dijakroniju i sinkroniju, na lučenje kakva izabrana bitnog odnosa, toliko i na Piagetove postulate o djelu kao totalitetu, o sustavu vlastitih mu transformacija i, posebice važno za Frangeša povjesničara, o autoregulaciji struktura. U sklopu tog postulata uostalom valja motriti i na Frangešove »sile pokretnice« povijesti hrvatske književnosti: 1. unutarjezične; 2. povijesnostrukturne; 3. duhovnopovijesne.²⁰

Sve ako i okružen plimnim valovima svih ostalih europskih duhovnih struja, Frangeš je ostajao vjeran stečenoj metodologiji i njome posredovanim duhovnim vrijednostima. Praški strukturalizam, ideje Trubeckoga, Mukašovskog i Jakobsona, potom glosematička semiotika Louisa Hjelmsleva, da ne govorimo o trijadno usmjerenoj semiotici Peirceovoj, Morrisovoj i Ecovoj, nisu ostavili ozbiljnijih naplavina na žal hrvatskoga lingvistilističkog fenomenologa. Što ne znači da se s njihovim temeljnim pojmovima nije suočavao. No njemu je bilo prvenstveno do hrvatske književnosti u dijelovima i cjelini, i toj je težnji podredio sva svoja nastojanja. Dakako, i teorijsku tj. metodološku čistoću vlastita *književnog sloga*. Ostali funkcionalni stilovi uostalom nisu ga zanimali.

Literatura

Giacomo Devoto, *Studi di stilistica*, Le Monnier, Firenze, 1950.

Giacomo Devoto, *Nuovi studi di stilistica*, Le Monnier, Firenze, 1962.

Aleksandar Flaker, predgovor *Izabranim djelima Ive Frangeša*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 149, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 7–23.

¹⁹ Usp. kasnija djela Krunoslava Pranjića.

²⁰ Izloženo u radu pod bilješkom 4 ovog prinosa.

- Ivo Frangeš, »Stilistička metoda Lea Spitzera«, *Pogledi*, 55, almanah, str. 173–188; 1955.
- Ivo Frangeš, »Stilistička kritika. Vrijednost i granice«, *Umjetnost riječi*, I, br. 4, str. 253–258; Zagreb, 1957.
- Ivo Frangeš, »Lingvistička stilistika Giacoma Devota«, *Rad JAZU*, knj. 310, str. 201–217; Zagreb, 1957.
- Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974.
- Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske / Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana 1987.
- Karl Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- Ante Stamać, »Točnost motrenja, elegancija pisanja«, *Croatica*, VI, str. 270–278; Zagreb, 1975.
- Ante Stamać, *Frangešove »sile pokretnice«*, *Croatica*, XXI, str. 47–51; Zagreb, 1990.
- Ante Stamać, *Ranjivi opis sustava*, Matica hrvatska, 1996.
- Ante Stamać, »Smjerovi istraživanja književnosti«, *Uvod u književnost*, ur. Ante Stamać, Zdenko Škreb, 4. dop. izd., Zagreb, 1998.
- Th. S. Kuhn, *Struktura znanstvenih revolucija*, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999., II. izd., Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.

FRANGEŠOVA KRITIČKA I POVIJESNA MISAO U SVJETLU KNJIŽEVNOZNANSTVENIH PARADIGMI XX. STOLJEĆA

Sažetak

Polazeći od autorovih vlastitih ranijih formulacija Frangešova djela – »točnost motrenja, elegancija pisanja« (glede književnokritičkog segmenta) odnosno »Frangešove sile pokretnice« (glede segmenta književnopovijesnog) – autor svekoliki njegov opus ukratko izlaže svjetlu smjerova istraživanja književnosti koji su se oblikovali u XX. stoljeću. To su, redom: klasična filologija, esteticizam, lingvostilistika, fenomenologija i strukturalizam. Svi su ti smjerovi suoblikovali Frangešovu misao, ali to nisu činili jednako i ravnopravno. Filologija i stilistika obilježili su mu bavljenje u ranijim fazama rada, potom je maha preuzela fenomenologija – navlastito njezina hermeneutička disciplina obilježena Staigerovim nazivom »umijeće interpretacije« – da bi u najzrelijem razdoblju, kao povjesničar, književne činjenice donekle podvrgavao strukturalističkom modeliranju. U *Povijesti hrvatske književnosti* književne su činjenice estetički »totalitet«, podložne su sustavnim pravilima transformiranja i autoregulirane su poviješću. Formalizam, poststrukturalizam i semiotika u Frangešovu se djelu ne ogledaju.

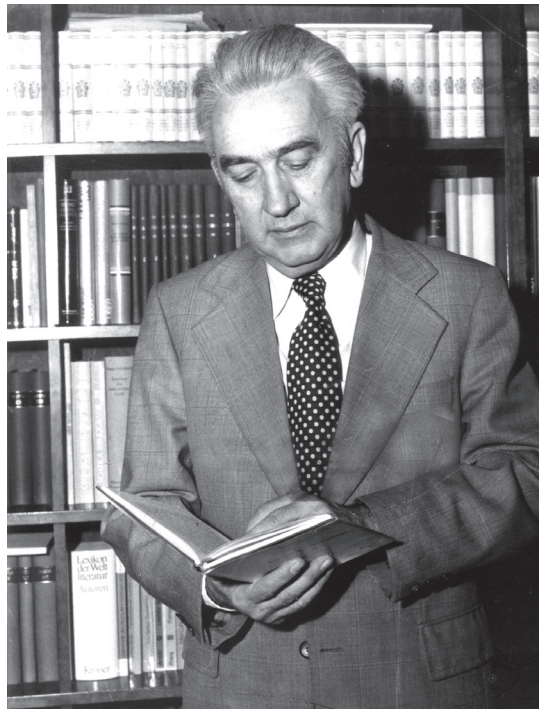
Gljučne riječi: lingvistika, filologija, lingvostilistika, fenomenologija, strukturalizam

FRANGEŠ'S CRITICAL AND HISTORICAL THOUGHT IN THE LIGHT OF LITERARY-SCIENTIFIC PARADIGMS OF THE TWENTIETH CENTURY

Summary

Starting from author's own earlier formulations regarding Frangeš's work – »accuracy of observation, elegance of writing« (with regard to literary-critical segment) that is »Frangeš's driving force« (with regard to literary-historical segment) – the author briefly exposes Frangeš's whole opus to the light of different directions of literature study shaped in the twentieth century. These are, by turns: classical philology, aestheticism, linguostylistics, phenomenology and structuralism. All these theories together shaped Frangeš's thought, but not in the same or equal way. Philology and stylistics marked his earlier work, then phenomenology took hold – particularly its hermeneutical discipline denoted by Staiger's expression »the art of interpretation« – and in his most mature period, Frangeš, as a historian, to some extent subjected literary facts to structuralist modeling. In *History of Croatian Literature* literary facts are an aesthetic »totality«, liable to systematic rules of transformation and autoregulated by history. Formalism, poststructuralism and semiotics do not reflect in Frangeš's work.

Key words: linguistics, philology, linguostylistic, phenomenology, structuralism

Sl. 1.: Ivo Frangeš u knjižnici svoga doma

Ivo Frangeš

POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

NAKLADNI ZAVOD MATICE HRVATSKE

CANKARJEVA ZALOŽBA

Zagreb – Ljubljana, 1987

Sl. 2.: *Povijest hrvatske književnosti* Ive Frangeša objavljena je 1987. kao zajedničko izdanje Nakladnog zavoda Matice hrvatske iz Zagreba i Cankarjeve založbe iz Ljubljane

Reinhard Lauer

Makro i mikroliterarna metoda Ive Frangeša

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42

Ernst Robert Curtius je stavio na početak svoje fundamentalne knjige *Europska književnost i latinski srednji vijek (Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter)* deset mota ili ideja vodilja (Leitsätze), od kojih deseto glasi: »Paritetna veza mikroskopije i makroskopije čini ideal znanstvenog rada«. ¹ (Die paritätische Verbindung von Mikroskopie und Makroskopie bildet das Ideal der wissenschaftlichen Arbeit). Taj moto je formulirao lingvist Hugo Schuchhardt, koji je, po svoj prilici, imao na umu jezikoslovne prilike, analizu na razini fonema i riječi s jedne strane i jezičkih sustava s druge. U principu ova formula važi za gotovo sve znanosti, a u posebnoj mjeri i za znanost o književnosti. Točna analiza i interpretacija pojedinih književnih tekstova svakako da spada u osnovni, svakodnevni posao književnog znanstvenika, on raspolaže sa učinkovitim metodama pri opisu formalne i sadržajne strukture, i posjeduje točan pregled o književnim tokovima i formacijama kako bi sve tekstove mogao smisljeno uvršćivati. U kombinaciji ovih bitno vrlo različitih pristupa nastaje, u idealnom slučaju, povijest književnosti, koja je, u daljnjem planu, uokvirena društvenom, političkom, čak i privrednom historijom. Književna metodika koja ispušta iz vida posebnosti tekstova ili okvir povijesne dimenzije ostaje, na kraju krajeva, manjkava.

Na svom znanstvenom putu Ivo Frangeš je pokazao, da je književni znanstvenik pravog pravcatog kroja. Imamo od njega nadahnute interpretacije s vrlo točnim formalnim analizama, dok je, s druge strane, u kasnijim godinama istupao s književnopovijesnim sintezama velikog ranga. Bio je, dakle, majstor mikro i makroliterarne metodike, a između ta dva velika težišta njegova rada nalazi se treći, naime komparatistički plan. Ivo Frangeš, široki erudit i vrsni poznavalac europskih književnosti nije mogao ne ukazivati na sve *locos similes* i tekstovne sličnosti iz drugih književnosti. Kazala njegovih knjiga vrve od imena autora iz raznih književnosti, najviše iz latinske i talijanske, ali i iz francuske, njemačke i ruske književnosti, s kojima je po-

---

¹ Curtius, str. 7.

vezao hrvatske pisce. Ta komparatistička komponenta kod njega predstavlja u izvjesnom smislu most između mikro i makroliterarnog pristupa, jer se odnosi jedanput na pojedini tekst ili, drugi put, na stilske formacije stranih književnosti.

Ja sam upoznao Ivu Frangeša još početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća. Budući onda ugovornim lektorom za njemački jezik na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, sudjelovao sam u sjednicama Zagrebačke stilističke škole, u kojoj je Ivo Frangeš baš u ono vrijeme predstavljao svoje primjerne interpretacije tipičnih pjesama i pripovijedaka hrvatskih autora.² Imao je u vidu novelistiku A. G. Matoša i razna djela Miroslava Krleže, a posebno ga je privukla lirika Vladimira Vidrića, koju on, doduše, nije otkrio, ali ju je interpretirao; na novi, filološki veoma egzaktn način.

Frangeš je bio po svom osobnom habitusu, po svojim nastupima i predavanjima i, naročito po svom pisanju, izrazito elegantan i visoko inspiriran znanstvenik. Još je stajao na početku svoje sveučilišne karijere, a već je bio dostojan nasljednik pokojnog Antuna Barca, čije je težnje i namjere uspješno nastavio. Bio je jedan od nosilaca Zagrebačke stilističke škole, unio je u nju romanistički pristup književnom djelu, tzv. stilističke studije (*études stylistiques*), ali je naučio i primio mnogo toga i iz germanistike (npr. Kaiserovo gledanje na autonomnost književnog djela) i rusistike (npr. poticaje formalističke škole). Moram priznati da čitam Frangešove studije od onda do sada s velikim užitkom, jer on objašnjava tretirani tekst, stavlja ga u mrežu komparatističkih odnosa i osvjetljava ga, tu i tamo, nekim latinskim ili francuskim citatom, što ima, kod Frangeša, karakter neke posebne terminologije. Čitajući ga, čovjek uvijek nailazi na nove, nenadane misli i vidi književnost u drugačijem svijetlu, nego prije.

Prve godine znanstvenog rada Ive Frangeša padaju u vrhunsko vrijeme literarne interpretacije u Hrvatskoj. Zdenko Škreb, Aleksandar Flaker i drugi objavili su tada u časopisu *Umjetnost riječi* normativne interpretacije, kojima se Frangeš pridružio svojim tekstovima o Matošu i Vidriću. U interpretaciji Matoševog soneta »Jesenje več« (1958.) on piše na početku o zadaći interpretatora, naglašavajući, da su krajnje točke interpretacije »tekst, kao ishodište, i kritički sud, kao jedini, upravo završni cilj kritičarova nastojanja. To je sve«. ³ Značaj teksta podcrtava još jednom u sljedećoj rečenici: »No, kako su to zapravo krajnje točke procesa u kojem je broj i domašaj sondiranja određen prije svega tekstom, interpretator se mora pobrinuti da se svaki njegov postupak nadahne upravo tekstom i da se na tekstu provjeri: tekst je, naime, poticaj

² Usp. Lauer, 2006., str. 191 i sl.

³ Ivo Frangeš, *Matoš, Vidrić, Krleža*, str. 96; *Riječ što traje*, str. 202.

i poprište interpretacije«. ⁴ Treba, s jedne strane, »prosudiivati određeno djelo bez obzira na bilo što vanjsko, dakle čak i bez obzira na autora«, a s druge strane, »nastojati da u tom pojedinačnom djelu nađemo vezu koja ga spaja s autorom [...], autora s vremenom, odnosno s historijskim procesom«. ⁵ Kao i u svim svojim interpretacijama Frangeš obraća pažnju na formalne činjenice Matoševog soneta »Jesenje več«e, koje čitatelj kod prvog čitanja jedva primjećuje, na primjer na inverzije, na neobičan red riječi, na ritmičku izmjenu vokala u pjesmi, na attribute, upotrebljavanje gramatičkog vremena (tempusa), daktilske rime (umjesto trohejskih), ritmiku i metriku pjesme da bi na kraju okarakterizirao pjesmu kao simbolistički sonet (sa simbolom gordog jablana, koji stoji »kao da je samac usred svemira«). U drugim Frangešovim tekstovima analiza se povezuje s drugim pjesmama Matoša ili njegovih prethodnika i vršnjaka. U eseju »Stil Matošev«e novelistike« (1963.) Frangeš pokazuje zapanjujuće povezanosti Matoševih pripovjedaka i pjesama. Ogroman repertoar analitičkih postupaka primjenjuje u svojim studijama, posvećenim poeziji Vladimira Vidrića (1959. – 1973.). Interpretacija Vidrićev«e pjesme »Pejzaž II« (1960.) ne samo da otkriva suptilan dijalog gramatičkog vremena (izmjenu prezenta i aorista) i opisuje svojevr«snu metriku pjesme, koju su drugi kritičari nazivali »barbarskom«, ali kojim Vidrić ustvari »želi što potpunije izraziti temeljnu inspiraciju pjesme«, ⁶ nego dopušta interpretatoru da ispravi tekstološke greške tradirane verzije pjesme.

Studije o Miroslavu Krleži također donose nova interesantna otkrića. Prije svega je Frangeš, da ne govorimo o raznim sadržajnim momentima i vezama s književnom tradicijom, tako reći »otkrio« tzv. »slobodni neupravni govor«, kojemu je 1963. posvetio svoj suptilan članak »Jedna stilska osobina *Davnih dana*«. Pokazao je da se je taj stilski postupak može pojaviti u raznim kontekstima, da je on jedna od novih mogućnosti urbaniziranog izraza (u suprotnosti isforsiranom do sada narodnom stilu) i da je, treće, njegova rafinirana upotreba kod Krleže »intimna potreba i umjetnička vrijednost« velikog Krleže. ⁷

Hoću u vezi Krleže istaknuti još jedan poseban kvalitet Frangešova pisanja, a to su njegovi portreti pojedinih djela. Tako je pisao o *Povratku Filipa Latinovicza* (1963.) i o drugim Krležinim djelima. Ti mali portreti, katkada samo dvije/tri stranice, prava su remek-djela kratkog predstavljanja i karakteriziranja književnih djela. U članku-pregledu »Djelo Miroslava Krleže«

⁴ Isto.

⁵ Isto, str. 97; *Riječ što traje*, str. 203.

⁶ Isto, str. 203.

⁷ Isto, str. 309.

(1973.) daje na nešto više od jedne stranice sliku Krležinog romana *Zastave*, a da u tom kratkom tekstu prikaže sve važne sadržajne i stilističke crte tog visoko kompliciranog romana.⁸ Takve majstorske kratke karakteristike književnih djela nisu rijetkost kod njega. Takva sažetost će mu biti potrebna, kad se bude latio svojih velikih povijesti hrvatske književnosti.

Prvi veći književnopovijesni rad Ive Frangeša bio je njegov prikaz hrvatskoga realizma u sedmotomnoj *Povijesti hrvatske književnosti* u nakladi Liber / Mladost 1975. Ilirizam je u tom izdanju obradio Milorad Živančević, a Realizam Frangeš, dakle doba od 1860. do 1895. u hrvatskoj književnosti, u kojoj su se istakli pisci kao August Šenoa, Franjo Marković, Josip Eugen Tomić, Rikard Flider Jorgovanić, Ivo Vojnović, Eugen Kumičić, Ante Kovačić, Ksaver Šandor Gjalski, Josip Kozarac, Vjenceslav Novak, Silvije Strahimir Kranjčević i drugi. Ivo Frangeš je pokazao na nepoznatim tekstovima iz onog vremena, kako se je mijenjalo gledanje i stil oko 1865. kod Šenoe i drugih autora, kako se, s dolaskom Ivana Zajca i Ivana Rendića u Zagreb, otvaraju novi vidici hrvatske glazbe i likovne umjetnosti. Za razvoj hrvatskog realizma – od Šenoe preko Jorgovanića, Kumičića do Gjalskoga – daje novu periodizaciju, dakako, ne bez sumnje u godine, koje tobože određuju granice između ilirizma/romantizma i realizma odnosno realizma i moderne. Opširno je predstavljen društveni i politički život epohe: Khuenova energična pacifikacija Hrvatske i oštra opozicija starčevićanaca političkom su pozadinom pogodovali procvatu hrvatskog realizma. Frangeš izlaže književni i kazališni život, kao važne posrednike između društva i književnosti, prije nego što se obraća piscima i djelima, koji, kao uvijek, predstavljaju srž njegovih prikaza, s već navedenim vrlinama.

Frangešov »Realizam« bio je, valjda, prethodnik njegovoj velikoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1987.).

(Postoji, uostalom, kod moje malenkosti jedna paralela u raskoraku od ruskog realizma do opće *Povijesti ruske književnosti*. Napisao sam prikaz ruskog realizma za *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft* (knj. 17, 1980.), dakle nekoliko godina prije Frangeša, a veliku povijest ruske književnosti (*Geschichte der russischen Literatur. Von 1700 bis zur Gegenwart*, 2000.), dakle nekoliko godina nakon Frangeša.

U *Povijesti hrvatske književnosti* (imam u vidu prošireno njemačko izdanje iz 1995.) Frangeš slijedi u prijašnjim fazama onim redosljedom, koji odgovara poznatom europskom modelu književnih epoha, dakle Renesansa, Barok, Racionalizam i Preromatizam, Romantizam (koji je identičan s Iliri-

⁸ Isto, str. 254–265.

zmom), Protorealizam i Realizam, Modernizam, pa onda slijede čisto vremenske odredbe: Književnost između dva rata i Suvremena književnost u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. U starijim povijestima hrvatske književnosti nema tih europskih stilskih epoha, nego je predstavljanje književnosti individualizirano s autorima ili čisto kronološki. Tako npr. Mihovil Kombol nabraja imena autora i izvjesne procese (»Prevladanje zapadnih utjecaja«, »Nova lirika«, »Protestantski pokušaj«, »Na utrtim stazama« itd.), Krešimir Georgijević drži se čisto kronološkog reda (»XVI. stoljeće«, »XVII. stoljeće«, »XVIII. stoljeće«). I one povijesti hrvatske književnosti, koje su se pojavile nakon Frangešove, ostaju kod kronološkog nabiranja autora unutar grubog vremenskog rasporeda (»Srednji vijek«, »Rano novovjekovlje«, »Novovjekovlje«, »Suvremenici«) npr. kod Slobodana Prosperova Novaka. Dubravko Jelčić u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*⁹ određuje periodizaciju hrvatske književnosti već i naslovima svojih poglavlja: »Dominacija ekspresionizma« i »Moderni objektivizam i socijalna tendencioznost«, uz neke druge kao npr. »Prva moderna«, »Modernizam poslije moderne«, »Duga moderna«, itd. Miroslav Šicel pokušava svrstati svoju građu, slično kao i Frangeš, u stilske epohe i autore; ali kod njega nema npr. Ilirizma, što je za hrvatsku književnost u najmanju ruku barem neobično.

Frageš, međutim, stavlja hrvatsku književnost od svojih početaka u okvire europskih književnih procesa, što pogotovo u književnosti renesanse i baroka ispada vrlo skladno, dok u osamnaestom stoljeću, u romantizmu i u tzv. protorealizmu nastaju stanovite poteškoće. Naročito je terminološki teško odrediti hrvatski ilirizam, najvažniji kulturnopolitički pokret u sredini XIX. stoljeća, jer se tu ne radi o stilskoj formaciji u prihvaćenom smislu, nego o kulturno-političkom pokretu, koji nosi u sebi literarno-stilske crte klasicizma i romantizma, dok su njegove jezične i političke težnje jače izražene nego li književne. Ističući politički kontekst i jezične tradicije, Frageš daje briljantan kulturnopovijesni uvod u Ilirizam:

»Der Illyrismus, der als Bewegung eng mit den gesellschaftlichen und literarischen Bewegungen in den übrigen europäischen Ländern verbunden war, darf nicht nur in einem engen Kontext gesehen werden. Auf ihn können nicht dieselben Maßstäbe wie für andere Literaturen angewendet werden. Zunächst muß man feststellen, daß sich die Wiedergeburt nicht nach den festen Regeln der Romantik entwickelte, obwohl sie viele romantische Merkmale aufwies. Der kroatische Illyrismus war keine Bewegung ausschließlich der literarischen, sondern auch der nationalen Wiedergeburt. Er entstand nicht als

⁹ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bačanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997., II. izd. 2004.

romantische Opposition zum Klassizismus, weil es den typischen Klassizismus in Kroatien nicht gab. Der Dubrovniker Klassizismus blieb zudem von solcher Kritik verschont, da Dubrovnik für die Illyrer wichtigstes Ideal und Vorbild war«. ¹⁰

(Ilirizam, koji je bio, kao pokret, usko povezan s društvenim i književnim pokretima u ostalim europskim zemljama, ne smije se vidjeti samo u uskom kontekstu. Ne mogu se na njega primijeniti ista mjerila kao za druge književnosti. Treba najprije ustanoviti, da se Preporod nije razvijao po čvrstim pravilima romantizma, iako raspolaže s mnogim oznakama romantizma. Hrvatski ilirizam nije bio pokret isključivo književnog, nego i narodnoga preporoda. On nije nastao kao romantička opozicija klasicizmu, jer u Hrvatskoj tipičnoga klasicizma nije bilo. Dubrovački klasicizam ostao je pošteđen od takve kritike, jer je Dubrovnik za ilirce bio najvažniji ideal i uzor.)

U tom pasusu je ekspliciran cijeli kompleks terminoloških problema koje zadaje Ilirizam. Nažalost, predstavljajući »Književnost između dva rata«, Frangeš nju nije više podijelio po stilskim strujanjima, nego je tek nabrojao autore, tako da Krleža stoji pored Budaka, Ulderiko Donadini pored Vladimira Nazora i Milana Begovića, Slavko Kolar pored Vjekoslava Majera itd. U ovom poglavlju Ivo Frangeš nije precizirao stilsku pripadnost pojedinih autora, iako je jasno da su jedni pod jakim utjecajem ekspresionizma, drugi nove objektivnosti, dok treći (od Budaka do Kovačića) označavaju poseban, hrvatski, ruralizam. Sigurno, uvijek je teško razvrstati pojave aktualne književnosti. Ali ipak bismo rado vidjeli kako Frangeš pokazuje i ocjenjuje djelovanje europskih stilskih impulsa na hrvatsku književnost.

Rekao sam već da je Frangešova povijest hrvatske književnosti inače puna ukazivanja na strane književne pojave i uspoređivanja s njima. Ta je komparatistička mreža dosta gusta, ona se odnosi na pojedine, intertekstualne, veze od teksta do teksta ili autora do autora, isto tako na uspoređivanja književnih formacija. Najčešće spomenuti autori su Vergil, Petrarca, Baudelaire, Shakespeare, Dostojevski, Tolstoj, Homer, Tasso, Ovidije, Balzac, Benedetto Croce, D'Annunzio, Goethe, Byron, Poe i Heine. Nedvojbeno je potcijenio veliki utjecaj Nietzschea, Schopenhauera i Karla Krausa na Krležu, ili pak značaj Stefana Zweiga i Hermanna Bahra na Josipa Kosora. Ali, sve u svemu, njegova *Povijest hrvatske književnosti* predstavlja jedan od najboljih priručnika, ako ne uopće najbolji, koji imamo u zadnje vrijeme o hrvatskoj književnosti. (To važi i usprkos relativno velikog broja tiskarskih i jezičnih grešaka, koji pokazuje njemačko izdanje.) Ona je djelo koje u mikro i makroliterarnom planu označava visoki, suvremeni domet hrvatske znanosti o književnosti.

¹⁰ Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur*, 1995., str. 140.

Literatura

- Curtius, Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. München – Bern: Francke Verlag, 6, 1967.
- Frangeš, Ivo, *Geschichte der kroatischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Böhlai Verlag, Köln – Weimar – Wien, 1995.
- Frangeš, Ivo, *Matoš, Vidrić, Krleža*. Liber, Zagreb, 1974.
- Frangeš, Ivo, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*. Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Frangeš, Ivo, »Sačuvani ideali«, *Silvije Strahimir Kranjčević u našem vremenu*, Zbornik radova znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu 29. listopada 2008. u povodu Kranjčevićeva jubileja (1865. – 1908. – 2008.) Urednik Daniel Miščin. Zagreb, 2009., str. 15–21.
- Frangeš, Ivo, *Suvremenost baštine*. August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1992.
- Georgijević, Krešimir, *Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997., II. izd. 2004.
- Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100.–1941.*, Zagreb, 1993.
- Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. II izdanje. Matica hrvatska, Zagreb, 1961.
- Lauer, Reinhard, *Okviri hrvatske književnosti. Kroatističke studije*. Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2006.
- Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga I. do III. Ljevak, Zagreb, 2004. – 2005.
- Živančević, Milorad, Frangeš, Ivo, »Ilirizam. Realizam«. (*Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4.) Liber, Mladost, Zagreb, [1975].

MAKRO I MIKROLITERARNA METODA IVE FRANGEŠA

Sažetak

U predloženom tekstu pokušat ću objasniti Frangešove principe pisanja povijesti književnosti, koji uvijek imaju za osnovu točnu analizu pojedinih tekstova. Iz mikroanalize Frangeš dobiva svoje argumente za definiranje makroliterarnih pojava, tj. literarnih formacija i epoha. Frangeš vidi uzajamnost, ali i specifiku jednog i drugog. Sagledajući oba momenta književnosti, on stvara posebnu vizuru književnosti i postaje jedan od značajnih povjesničara književnosti.

Ključne riječi: povijesna linija književnosti, analiza teksta, Ivo Frangeš

IVO FRANGEŠ'S MACRO AND MICROLITERARY METHOD

Summary

In the suggested paper we will attempt to explain Frangeš's principles of writing history of literature, which are always based on an accurate analysis of particular texts. From microanalysis Frangeš obtains his arguments for defining macroliterary phenomena, that is literary formations and epochs. Frangeš sees the interconnectedness, but also the specific quality of both. Observing both literary aspects, he creates a special view of literature, becoming one of the notable literary historians.

Key words: historical line of literature, analysis of texts, Ivo Frangeš

Sl. 3.: Karikatura Ive Frangeša objavljena u *Vjesniku*, u rubrici »Sudbina iz dlana« Zorana Zeca (Fadila Hadžića)

Josip Bratulić

Frangešova *Povijest hrvatske književnosti*

Prethodno priopćenje
UDK 821.163.42.09 Frangeš, I.

Knjiga Ive Frangeša *Povijest hrvatske književnosti*, koja je iz tiska izašla u Zagrebu godine 1987. bila je prvotno zamišljena u nizu Liberovih knjiga *Povijest svjetske književnosti*. U biblioteci »Historiae« tog izdavača izlazile su knjige u nekoliko nizova: »plavi« niz bio je namijenjen hrvatskoj književnosti; izašlo je pet knjiga; posljednja objavljena bila je posvećena modernoj. Za suvremenu književnost bile su predviđene dvije knjige. Pregled novije hrvatske književnosti, izvan ovoga niza, napisao je Miroslav Šicel, autor *Moderne* iz »plavoga« niza. »Sivi« je bio namijenjen svjetskoj književnosti; izašlo je sedam knjiga; osma je bila planirana za književnosti naroda i narodnosti Jugoslavije, ali ona nije izašla. »Zeleni niz« u toj znamenitoj ediciji bio je posvećen glazbi: tri knjige svjetskoj, jedna hrvatskoj. Autor svih knjiga – Josip Andreis. U istoj biblioteci izašlo je nekoliko knjiga posvećenih povijesti, filozofiji, likovnoj umjetnosti. Među njima znamenita knjiga *Barok u Hrvatskoj*, troje autora: Anđela Horvat, Radmila Matejčić i Kruno Prijatelj. Posljednje knjige iz planiranih nizova nisu izašle jer je Liber zapao u teškoće a konačno 1990. nad njim je proveden stečaj, te tako ni jedan ni drugi niz nisu nikad dovršeni.

Frangešova knjiga *Povijest hrvatske književnosti* bila je, dakle, predviđena u »sivom« nizu – *Svjetska književnost*, od jugoslavenske cjeline hrvatski udio. Sjećam se da mi je u to doba profesor Frangeš govorio o svom čitanju starih hrvatskih pisaca i tekstova, zadivljen novim spoznajama o hrvatskoj umjetnosti riječi koju do tada nije dostatno poznao. S istim je zanimanjem čitao i djela iz drugih jugoslavenskih književnosti. Kao plod čitanja brojnih djela iz jugoslavenskih i hrvatske književnosti, dva su opsežna eseja: prvi – »Trag riječi u nevremenu« s podnaslovom »Jugoslavenske književnosti do 1941.«,¹ drugi – »Drevni glasi« – s podnaslovom »Nacrt hrvatske knjiže-

---

¹ Ivo Frangeš, »Trag riječi u nevremenu« s podnaslovom »Jugoslavenske književnosti do 1941.« Posebni otisak iz *Foruma*, br. 3–4; Zagreb, 1967.

vnosti do preporoda«. ² Te smo tekstove, mi, njegovi studenti, čitali s udivljenjem jer su bili promišljeni, odmjereni i afirmativni s obzirom na tradiciju i suvremenost.

Želja za afirmacijom hrvatske kulture – književnosti, likovne umjetnosti, glazbe pa i jezika u manjoj mjeri, bio je hrvatski odgovor na unitarističke pritiske koji su u obje Jugoslavije od politike poticani i ohrabrivani. Nakon »znamenite« ankete o srpsko-hrvatskom pravopisu i jeziku Matice srpske iz Novoga Sada, i hrvatski književnici i filolozi dali su potpis – unaprijed – za novi zajednički pravopis. Počelo je nametanje srpske varijante »zajedničkoga« jezika, a ne samo pravopisa, poticala se ekavica u javnim glasilima (u novinama i radio-emisijama). Unatoč pritiscima na hrvatske autore koji su se bavili poviješću hrvatskoga jezika i hrvatske književnosti, koji nisu prihvatili shemu nametnutoga ideološkoga »bratstva-jedinstva«, bar ne za procese do XIX. stoljeća, otkad se književno-jezični procesi prepleću ali na jasnim i prepoznatljivim nacionalnim odrednicima, unitaristički su političari i među rijetkim Hrvatima i među većinom Srba, željeli vidjeti uspjeh unitarnog procesa, bar za sve ono što se odnosi na književnost i jezik »zbratimljenih naroda, Hrvata i Srba«. Tada se nisu spominjali ni Bošnjaci i Crnogorci. Nakon Novosadskoga »sporazuma«, »zajedničkoga« pravopisa, »zajedničkoga« rječnika, postavilo se i pitanje »zajedničke« književnosti: počeo je izlaziti *Leksikon pisaca Jugoslavije* (Matica srpska, Novi Sad, 1972. – IV. svezak, 1997., posljednje ime R. Njeguš), ali suradnike za planiranu »zajedničku« književnost jugoslavenskih naroda i narodnosti nisu našli ni kod pojedinaca ni kod znanstvenih ustanova. Pripremljen novac za taj projekt nekud je nestao. Liberovi projekti Biblioteke povijesti »Historiae« nisu potekli iz te »radionice« nego su išli za afirmacijom hrvatske nacionalne kulture.

Frangešov esej »Drevni glasi« ima podnaslov »Nacrt hrvatske književnosti do preporoda«; to je Frangešovo pomno i zauzeto čitanje Kombolove *Povijesti hrvatske književnosti* (1945.), ali čitanje svih književnih tekstova koji su izlazili u biblioteci *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (od 1962. dalje). Već su tada kolege i prijatelji znali da prof. Frangeš sprema opširan i opežan prikaz povijesti hrvatske književnosti od preporoda do suvremenosti. U »plavom« je nizu, zajedno s Miloradom Živančevićem, koji je obradio *Ilirizam*, obradio *Realizam*.

---

² Ivo Frangeš, »Drevni glasi. Nacrt hrvatske književnosti do preporoda«, *Forum*, XVI, br. 3, str. 319–373; Zagreb, 1977., i posebni otisak. Pogledati i njegov tekst: »Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti«, *Forum*, XXI, br. 7–8, str. 23–40; Zagreb, 1982.

Kad su tiskom izašli »Drevni glasi« (1970.) Aleksandar Flaker je već znao da je taj tekst dio »većeg i cjelovitijeg prikaza hrvatske književnosti, napisanog u želji da se dade, premda s ograničenjima koje nameće »žanr«, osobni pogled (*a personal view*, rekli bi Englezi) na povijesnu povezanost njezinih pojava od glagoljaša i začinjavaca do Krleže i dalje: I upravo prvi dijelovi toga pregleda – s nužnom disciplinom što je traži sustavna informacija, ali i sa sklonošću prema slobodnijim oblicima eseja – možda su za Frangešov postupak najznačajniji. Tu se Frangeš kao historičar, ali i kao esteta (u najboljem smislu riječi) imao na što osloniti – riječ je, dakako, o Kombolu; nadalje tu je Frangeš mogao pokazati svoju književnu kulturu – hrvatska je književnost renesanse i baroka jedna od »velikih« europskih književnosti mediteranske regije pa se, s valjanim razlozima može mjeriti o, paradigmatiku za ta razdoblja, književnost talijansku; naposljetku, tu je Frangeš bio najmanje sputan rutinom, proradivši, neposredno ili posredno, ponovno tekstove tzv. »starije književnosti«, ali ne samo *secundum auctorem* nego i *secundum nationem*, tj. neposredno imajući na umu organske veze unutar nacionalne književnosti kao i veze između nacionalne književnosti i povijesti nastajanja i konstituiranja nacije. Samo se po sebi razumije da taj Frangešov pokušaj sagledavanja hrvatske književnosti kao cjeline očekuje kritički znanstveni sud, kako u pojedinostima tako i u odnosu na njegovu koncepciju povijesnoga procesa, ali jedno već danas možemo reći: tekst je, čitak, privlačno zanimljiv po idejama i svjež po pristupu materiji koja upravo u našim danima sve manje postaje »drevnom«.³

Početne rečenice otvaraju povijesnu sliku hrvatske civilizacije kako ju je vidio Ivo Frangeš: »Spustivši se negdje početkom VII. stoljeća iz maglenih zakarpatskih prostora na sunčane obale istočnog Jadrana koje su još Rimljani nazivali *delicia mundi*, davna su hrvatska plemena stupila u povijest suočivši se s nepoznatim ljepotama, kulturama i problemima: krajolici lijepi i uglavnom pusti; kulture stare i bogate; problemi već postavljeni, ali, kako je vrijeme protjecalo, za došljake sve složeniji i teži...«

Završetak dijela hrvatske povijesti i civilizacije koji je obrađen u eseju bio je prijeloman za nacionalnu integraciju: »Nakon 1848. Hrvati su izgubili još jednu bitku, a njihovu hrabrost svijet je ocijenio kao bezumnu obranu reakcije. Košutove ponižavajuće izjave o Hrvatima Europa nije uopće registrirala; još je manje čitala bolno-zanosni Mažuranićev profetički spis *Hrvati Mađarom*, jedan od literarno najvrednijih biblijskim stilom pisanih tekstova

³ A. Flaker, »Ivo Frangeš«, uvodna studija u knjigu *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149, Zagreb, 1980., str. 21–22. Naravno da je taj tekst iz *Foruma* ušao u izbor Frangeševih tekstova za ediciju *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, str. 33–121.

koji su se tada javili u Europi. Nezapažen je ostao i Mažuranićevom rukom napisan blistavi Manifest hrvatskoga Sabora narodima Europe, od 5. srpnja 1848.: »svijeta puci ostali« mirno su nas, još jednom, nazvali divljacima: točno tisuću godina poslije Gottschalkova posjeta knezu Trpimiru opet smo *barbara regna*«. ⁴

Cjelovita i sustavno promišljena i napisana povijest hrvatske umjetnosti riječi, od tih prvih vidika novih krajeva, u koje su se Hrvati naselili, pobjede, porazi i padovi nametali su mu se kao nacionalna i rodoljubna zadaća. Onako kako je tu zadaću za talijansku književnost izveo Francesco de Sanctis u *Povijesti talijanske književnosti*, koju je Frangeš preveo za Maticu hrvatsku (1955.). Kao član uredništva antologijskog niza *Pet stoljeća hrvatske književnosti* Ivo Frangeš je, osim kratke najave edicije, napisao i predgovor prvoj knjizi, naslovivši ga »Pred stoljećima hrvatske književnosti« koji je vrijedno ponovno čitati da bi se shvatilo njegovo traženje i »traga riječi u nevremenu« ali i »drevne glase« koji još uvijek odjekuju u tekstovima hrvatske književnosti kao stalni memento. ⁵

Pisanje povijesti nacionalne, ali i svjetske književnosti, prema Aleksandru Flakeru, »pretpostavlja metodičko i cjelovito izlaganje književnih pojava u njihovom dijakronijskom redoslijedu i sinkroniji pojavnosti. U takvoj je povijesti književnosti autor osobito ograničen u svome pisanju kalupima koje su mu prethodnici namrli jer se pojave za koje je sam pokazivao živi i kritički interes i »pročitao« ih je, živeći s njima (tekstovima i autorima), u njoj ujednačuju s pojavama koje su drugi obradili i sudove o njima dali. Takva je povijest odista u biti »kolektivni« rad – prethodnikâ, suvremenikâ, pa tek zatim autorov. Autorova osoba tu najmanje dolazi do izražaja, napose ako je pisanje povijesti zamišljeno kao sveobuhvatni prikaz književnih epoha i pisaca u njima. A tako je očigledno zamišljena i suvremena povijest hrvatske književnosti koja slijedi tradicionalnu za takvu povijest koncepciju općih prikaza i monografskih poglavlja o pojedinim piscima, koju je već bio ostvario

⁴ Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149, posljednja rečenica u eseju »Drevni glasi«, str. 121.

⁵ U prvoj najavi edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* i Katalogu, dok su nakladnici PSHK još bili Zora i Matica hrvatska (1962.), Frangešov predgovor naslovljen je »Krupan događaj u povijesti naše kulture«. Tada je planirano deset kola s po 12 knjiga, ali najavljuju se još dva kola, tj. ukupno 144 knjige. U Katalogu biblioteke PSHK iz 1981. nakon dovršenih 13 kola, plan edicije je narastao na 170 knjiga; posljednja je knjiga: *Hrvatski pisci iz inozemstva*. Niz je ostao nedovršen: nije izašla knjiga 37. s djelima Ante Starčevića i drugih političara; nije izašla planirana knjiga Zvane Črnje. Niz je zastao na 15. kolu, na broju 181 (*Hrvatska dječja književnost*, I–III), s godinom 1991. Nakon odluke da se niz nastavi, a započne nova serija – *Stoljeća hrvatske književnosti* – iz prethodnoga niza nije izašla ni jedna knjiga. Prva knjiga nove serije – Ante Starčević, *Književna djela* izašla je 1995. S njom još u istom kolu šest knjiga.

Barac u prvoj odnosno prvim dvjema knjigama svoje *Hrvatske književnosti*. A Frangeš ne pripada onim književnim historičarima koji su najbolji tamo gdje sumiraju i rezimiraju iskustva drugih, nego je naprotiv – najbolji tamo gdje povijesne sudove izriče na temelju vlastitih (upravo tako, u množini!) čitanja i vlastitog estetskog i povijesnog senzibiliteta, i gdje je najmanje vezan unaprijed zadanim koncepcijskim kalupima. Upravo zato i govorimo kako je Frangešova povijest književnosti pred nama – ali uvijek *in statu nascendi*.⁶

Kako sam se ja uključio u projekt svoga profesora?

Nakon nasilnoga gašenja Hrvatskoga proljeća (kraj 1971., početak 1972.) novi su politički čelnici željeli i htjeli pokazati kako se ništa bitno u politici u Hrvatskoj nije promijenilo, osim što su smijenjeni visoki čelnici koje su okrivili za pomaganje »maspoka« (kratica za »masovni pokret«), odnosno za političku nebudnost kad su se »kontrarevolucionarne« političke ideje širile Hrvatskom na opasan način, narušavajući svespasavajuće jugoslavensko tzv. »bratstvo-jedinstvo«. Umjesto Savke Dabčević Kučar i Mike Tripala, sad su važnu političku igru zaigrali Milka Planinc i Stipe Šušteršič. O zabrani rada Matice hrvatske i progona čelnika i članova nije se moglo ni smjelo govoriti, kao ni o studentima koji su bili suđeni na teške tamnice. Zato je krajem proljeća 1972. na tadašnjem Trgu Republike bio organiziran veliki »zbor radnih ljudi«. Kao i uvijek – svi smo morali doći »dobrovoljno«! Među publikom sam vidio i prof. Frangeša. I on je bio žrtva novih progona. U Puli se vodio sudski spor oko njegova teksta »Istra i Hrvatska jedno su«, izgovoren u Hrvatskom narodnom kazalištu, a u povodu početka radova na proboju tunela kroz Učku, a taj je tekst zatim tiskan u novinama. Tiskan je i u *Istarskoj Danici*, te je tamo tiskan, pobudio cenzore i sudstvo. Doduše, kad je istraga otvorena *Istarska Danica* bila je već davno rasprodana, pa je cenzura mogla samo konstatirati da je zabrana bila bez učinka, osim što se ime prof. Frangeša još vrtilo u medijima, kojima ionako nitko nije vjerovao. Prišao sam mu. Malo smo postajali na zboru, okretali se da vidimo imamo li još kojeg poznanika na Trgu Republike. Kad je Milka Planinc počela svoj govor, prof. Frangeš mi je savjetovao da se neprimjetno iskrademo s mitinga. Vidjeli smo nekoje ljude, bili smo primijećeni, upravo viđeni, a to je bilo glavno. Krenuli smo Gajevom ulicom do Kolodvora, te uz Poštu, Branimirovom. Cijelim mi je putem prof. Frangeš oduševljeno govorio o svojem otkrivanju tekstova starije hrvatske književnosti nakon novoga čitanja i prečitavanja. To sam pažljivo slušao, tim više što sam već ranije bio pročitao njegov esej »Trag riječi u nevremenu« s pod naslovom »Jugoslavenske književnosti do 1941. godine«. Iako je taj tekst

⁶ Aleksandar Flaker, »Ivo Frangeš«, uvodna studija u knjizi: Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149, Zagreb, 1980., str. 21.

bio napisan za beogradske *Sveske*, on je mogao biti i predgovor za planiranu, i nikad ostvarenu *Povijest književnosti naroda Jugoslavije*. Bilo je više pokušaja ostvarivanja te ideje: takvu je knjigu – više za strance nego za naše čitaoce – napisao Antun Barac *Jugoslavenska književnost* (1954., njemački prijevod 1977.). Pročitao sam s posebnim zadovoljstvom i drugi njegov esej »Drevni glasi«, tj. »Nacrt hrvatske književnosti do preporoda«.

Kad je profesor Ivo Frangeš dovršio svoj rukopis povijesti cjelovite hrvatske književnosti ponudio ga je Nakladnom zavodu Matice hrvatske, koji je tada vodio Branimir Donat, i Cankarjevoj založbi iz Ljubljane, upravo njezinoj podružnici u Zagrebu, koju je vodio tada već bivši direktor Libera Slavko Goldstein. Pozvan sam na suradnju u opremi knjige. Vjerojatno je spomenuto moje ime kao suradnika za ilustrativnu i dokumentarističku dionicu knjige i zbog moje zbirke lijepih hrvatskih knjiga. Nakon velikoga projekta *Pisana riječ u Hrvatskoj* (Muzejski prostor, 28. listopada 1985. – 23. veljače 1986.) i velikog kataloga koji je pratio izložbu, kojemu sam bio urednik, rado sam i spremno prihvatio taj poziv, posebice i stoga što sam duboko poštovao i cijenio rad prof. Ive Frangeša. A s grafičkim urednikom knjige, Alfredom Palom, sreo sam se davno kad me je pozvao da napišem legende uz knjigu *Istra, prošlost sadašnjost* (Binoza-Epoha, 1969.) koju je upravo uređivao, te je želio da bude prethodnica i uzor lijepim knjigama koje će kasnije doći. Suradnju su mi predložili grafički urednik Alfred Pal, Branimir Donat i profesor Ivo Frangeš a prijedlog je prihvatio i Slavko Goldstein. Dogovorili smo se da uz tekstove u okviru knjige i na velikim marginama napišem legende koje ne će sadržavati samo elementarni, najnužniji opis ilustracije, knjige ili autora, nego će ići u širinu i dubinu kulturološke informacije. Knjiga je izašla u 10.000 primjeraka i ubrzo je rasprodana.⁷ Do novoga izdanja, nakon opširnijega njemačkog izdanja, nažalost nije došlo, iako je to prof. Ivo Frangeš jako želio a i prijatelji su ga na to poticali.

Draga mi je bila spoznaja da ću ponovno surađivati s Alfredom Palom. Za razliku od drugih grafičkih urednika koji su najčešće grafički uredili naslovnicu za korice, ili ovitak za knjigu, te zatim rasporedili ilustracije po knjizi, Alfred Pal bi redovito najprije pročitao cijelu knjigu, pa tako i tu Frangešovu, i na temelju svoga grafičkoga promišljanja rješavao bi i knjižni blok, i tip slova, i format, i naslovnicu, i hrbat i omotnicu. Vrlo brzo smo se složili kakva mora biti Frangešova knjiga. Puna važnih ilustracija: zemljovida, crteža i slika starih gradova, naslovnica prvih izdanja, autografa, fotografija autora te, koliko je to moguće, osobito za iluminirane rukopis, reprodukcija u boji,

⁷ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

jednako za latinske kodekse kao i za glagoljske rukopise. Iz renesansnog razdoblja, koje se poklapa s prvim tiskanim knjigama, željeli smo uvrstiti reprezentativne naslovnice jednako hrvatskih kao i latinskih knjiga. Slično i za knjižnu baštinu do XX. stoljeća. U XX. stoljeću valjalo je izabrati najljepša grafička ostvarenja umjetnika knjižne umjetnosti: Ljube Babića, Tomislava Krizmana i Vladimira Kirina, a za knjige nakon 1945. izabrati ili naslovnice ili omotni list, koji su grafički opremili slikari koji su u to vrijeme radili zajedno s urednicima, da knjige budu i svojim izgledom privlačne.

Knjiga ima skromno lice: naslovnice. Ona mora i s tim skromnim nakitom privući pozornost čitatelja. Nekoć se naslovnice poklanjale mnogo veća pozornost nego danas, kad se i naslovnice često piše nečitim računanim slogom. Nastojao sam doći do prvih izdanja, s koricama kako se knjiga prvi put pojavila, ili s naslovnicom ako je samo ona sačuvana, ili s omotnicom kojima se некоć čuvala knjiga, ali je u nekim dobrim vremenima omotnica postala likovna pratnja knjige. Najbolji slikari, grafičari i dizajneri trudili su se, i uspijevali knjigu predstaviti kao lijep objekt u izlozima knjižara i knjižnica. Frangešova je knjiga trebala pokazati i povijest knjižne umjetnosti kod Hrvata. Sve to, naravno, popraćeno legendama u kojima sam mogao donijeti sve ono što čitatelja Frangešova teksta može zanimati: zato su moje legende bile tiskane manjim tipom slova, da se bitno razlikuju od osnovnoga teksta. U knjizi ima i nekoliko reprodukcija posveta – pisanih rukom autora. Napisao sam preko 100 kartica gustoga teksta, koji je Alfred Pal funkcionalno porazmjestio po cijeloj knjizi. Ukupno je na nešto više od 400 stranica smješteno 620 ilustracija s pripadajućim legendama (»anotacijama«); neke su sasvim kratke, druge obasižu jednu trećinu kartice. Napomene je pažljivo čitao i prof. Frangeš, a samo je rijetko kada imao neku primjedbu. Uz posvetu »Majstoru Ljubi« knjige Vjekoslava Majera *Pjesme zabrinutog Evropejca* ja sam mislio da je riječ o Ljubi Babiću, a Profesor je, s pravom mislio, da je riječ o Ljubi Wiesneru, koga su njegovi prijatelji također zvali »Majstor«. O prilikama nakon ubojstvu Stjepana Radića bila je predložena njegova snimka s odra, i slika veličanstvena pogreba, ali u knjizi su samo *Crne* zastave Ljube Babića, pa i tekst govori o sprovodu, koga na Babićevoj slici nema – samo pusta Ilica, s crnim zastavama.

Mislím da nema naših knjiga u kojima se na tako mali broj stranica smjestilo toliko izabranih i probranih ilustracija, što treba zahvaliti majstoru knjižne umjetnosti, Alfredu Palu. Brojne su ilustracije zauzele cijelu stranicu. Uvijek smo važnim pojavama u književnosti, nakladništvu ili kulturnim pojavama nastojali i na takav način naglasiti značaj i značenje. Frangešova *Povijest* otvara se ilustracijom Gundulićeve himne slobodi, iz Šenoine antologije *Vienac domaćeg pjesništva* (1873.); tako stoji na koricama i prvoj na-

slovnici, a na glavnoj naslovnoj stranici je naslov: *Vienac izabranih pjesama hrvatskih i srbskih*. Knjiga je bila priređena i tiskana za Svjetsku izložbu u Beču, a tiskar (Dragutin Albrecht) nakladnik (knjižara Franje Župana – ili upravo nasljednici te knjižare Albrecht i Fiedler). Od lijepo izvedenih korica sa zlatorezom, s brojnim inicijalima i vinjetama, slikama uz tekst, crtežima u knjizi po onodobnoj modi, ta je knjiga trebala pokazati ne samo domete hrvatskoga pjesništva, nego i tiskarstva. Ja sam imao dvije verzije uveza: u zelenoj i plavoj svili, ali uzet je Frangešov primjerak u crvenoj svili! Slijede u boji: *Evangelijarij iz Metropolitane* (MR 153), polovicu stranice zauzima Bašćanska ploča, na cijeloj je stranici naslovnica prve hrvatskoglagoljske početnice (1527.), cijelu stranicu ima Matija Vlačić, Markantun de Dominis, ali i Nikola Šubić Sigetski i S. S. Kranjčević, polovicu stranice pripada Augustu Šenoi ali i Kljakovićevoj karikaturi *Sedam hrvatskih dramskih pisaca*, s Krležom u središtu. Naravno: Gundulićeva oda slobodi, Dubravi, Dubrovniku bila je neskrivena otvorena poruka i želja za slobodom osoba, naroda, država, za sve nas: Domovine.

Frangešova je *Povijest hrvatske književnosti*, čim je izašla iz tiska, privukla veliku pozornost čitatelja, književnih povjesničara i kritičara, kao i filologa. Uostalom, nakon Ježićeve *Hrvatske književnosti od početka do danas 1100–1941*. (1944.) – koju je Frangeš čitao i prije nego je izašla iz tiska – bio je, naime, suradnik ambicioznoga nakladnika Antuna Velzeka, za kojega je i sam prevodio s talijanskoga, pa mu je Velzek dao na čitanje Ježićev rukopis, ili otisnute špalte. Frangešova je knjiga prva opsežnija autorska knjiga koja hrvatsku književnost promatra od početaka do naših dana, ali ne kao popis imena i djela, nego kao sustav književno žive i poticajne riječi, to jest osvrtna djela koja izjaruju svojim vrijednostima ustrajno i trajno.

Neposredno nakon izlaska Frangešove *Povijest hrvatske književnosti* organiziran je u Društvu književnika Hrvatske Okrugli stol, a radovi s toga skupa objavljeni su u časopisu *Republika*.⁸ Na skupu su sudjelovali: uz voditelja Velimira Viskovića, urednika Slavka Goldsteina i autora Ivu Frangeša: Miroslav Šicel, Josip Kekez, Dubravko Jelčić, Slobodan P. Novak, Mate Lončar, Branimir Donat, i drugi. Iz današnjega povijesnoga odmakla čini se da je *tenor* diskusije bila misao Miroslava Šicela: »Povijest hrvatske književnosti Ive Frangeša (...) povijest je hrvatskoga sna o slobodi koja ovu književnost prati kroz sve tame minulih stoljeća. U tom smislu Frangešovo djelo je smisaono i idejno organizirano oko te razvojne okosnice«.⁹

⁸ *Republika*, br. 7–8, str. 17–62; Zagreb, 1988.

⁹ Isto, str. 30.

U istom broju *Republike* objavljene su i opsežne recenzije o Frangešovoj knjizi: Cvjetka Milanje »Neka zapažanja u povodu Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti*«¹⁰ i Vinka Brešića »Između povijesti i književnosti«.¹¹ Josip Lisac, zaigrano je u svom tekstu »Ive Frangeša *Povijest hrvatske književnosti*« napisao: »Frangešova je knjiga važna kao povijesna sinteza i kao vizija višestoljetnoga hrvatskog duhovnog života, ali je i esejistika dovedena do ljepote koja dah otima, još jedno virtuožno progovaranje hrvatskoga jezika, odnjegovanoga izraza i naška i od europskog daška, uspio sonet u kodi. (Leksikon pisaca doduše nešto škripi, ali je ipak sjajna lirika vrijedna panegirika)«.¹²

Na Književnom petku – tada vrlo posjećenim tribinama o svim pitanjima kulture – kad je bio predstavljanje njegove knjige, Ivo Frangeš se prisutnima obratio: »Dragi nazočnici, pisao sam ovu knjigu s osjećajem da iznosim dio autobiografije, dio biografije svakoga od nas. Ti Marulići, ti Držići, ti Gundulići...ti Gorani, to sam ja, to je dio mojih istina i mojih briga, to smo mi; po njima smo to što jesmo, kako bi rekao pjesnik«.¹³

O književnom djelu Ive Frangeša, u čast 70. obljetnice njegova života, u Društvu hrvatskih književnika u prosincu 1990. održan je još jedan kolokvij. Brojni referenti i oni koji su sudjelovali u raspravi – njih dvanaest na broju prikazali su Frangešov rad: kao znanstvenika, vrsnog esejista, prevoditelja, profesora. Radovi s toga jednodnenoga skupa objavljeni su u časopisu *Croatica*,¹⁴ kojega je dvadesetak brojeva Frangeš uredio kao glavni i odgovorni urednik, sve dok nije s te dužnosti bio uklonjen.

Milivoj Solar, u diskusiji, o Frangešovom književnopovijesnom postupku tvrdi: »...ako je povijest književnosti uvijek dvostruko kodirana, svi radovi profesora Frangeša, mogu se, pa čak mislim da bi ih i valjalo, tako čitati. Oni uvijek imaju dimenziju oblika koji je u funkciji sadržaja; oni govore uvijek i nešto više no što je samo iznošenje činjenica i strogo znanstveno zaključivanje. Time ne želim jedino reći da su radovi profesora Frangeša i literarno, odnosno umjetnički vrijedni, pa da znače nešto i kao književna djela. Daka-ko, oni mogu značiti i to, pa jedan njihov dio svakako ima i umjetničku vrijednost u užem smislu, ali ovdje mislim naglasiti kako nije presudno govoriti o povijesti književnosti kao o nečemu o čemu se može suditi prema umjetničkim i prema znanstvenim kvalitetama, koje se zatim uzimaju kao nešto što

¹⁰ Isto, str. 64–69.

¹¹ Isto, str. 70–89.

¹² Isto, str. 90–99.

¹³ Isto, str. 61.

¹⁴ *Croatica*, XXI, br. 33; Zagreb, 1990.

se može kombinirati pa i suprotstaviti, nego da je presudan smisao koji proizlazi iz takve metode kakva dva kôda razumijevanja uspijeva istovremeno na odgovarajući način koristiti. Tako ih koristiti, to je svakako s jedne strane stvar erudicije, ali to je s druge strane i stvar onoga što se obično naziva »talentom«, a to bi možda bilo ovdje najbolje nazvati »umijeće«. A upravo vrhunsko umijeće ono je što čini vrhunskog povjesničara književnosti, kakav je po mojem mišljenju profesor Frangeš.¹⁵

Ante Stamać, u analizi polaznih točaka, *sila prekretnica* osvrće se na prvu Frangešovu rečenicu kojom se otvara njegova vizija razvitka hrvatske umjetnosti riječi, koja je čvrsto povezana s poviješću naroda koji ju je stvarao i ostvario: »Ovaj prikaz hrvatske književnosti nastoji objasniti osnovne sile pokretnice koje su ravnale njezinim razvitkom i ocijeniti umjetničke rezultate tog procesa«. Stamać se na te riječi nadovezuje: »Uputno je osvrnuti se na Frangešovu prvu rečenicu: tražiti zajedno s njim »sile pokretnice« hrvatske književnosti, to znači otvoreno postaviti neke imanentne i neke transcendentne njezine determinante... I baš otkrivajući sile prekretnice, rekao bih, Frangeš nam daruje svoju sintetičnu vizuru hrvatske književnosti. Nije mi naime poznato da bi Vodnik (koji je zazivao »oblik« povijesti hrvatske književnosti), bilo Ježić, bilo Barac, bilo Šicel, pa ako se hoće ni sijaset autora skupnoga djela »Liberove« »plave povijesti«, s toliko truda i insistiranja bili radili na otkrivanju sila pokretnica«. Nije se, naravno zaustavio samo na toj prvoj rečenici, nego je ustanovio tri »pokretnice«: prva je unutarjezična, tj. smjenjivanje hrvatskih jezika i njihovo manifestiranje u pojedinim povijesnim razdobljima; druga je povijesnostrukturna, tj. živa pitanja društva, njegova autohtonoga društvenoga razvoja; treći su duhovnopovijesne koordinate zapadnoeuropske kulture u ozračju kojih se odvijao razvitak hrvatske kulture.

Konačno i Stamaćev zaključak o Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*: »Frangeš je pravi znanstvenik-umjetnik, tj. vješt pisac kojemu bismo podlogu našli točno u trima odrednicama što ih je kao sile pokretnice jezika pripisao ponajboljim hrvatskim piscima, poglavito Mažuraniću: klasični red antičkog nasljeđa, narodnosne mikrostrukture usmene književnosti, polivalentnost znanstvenog sloga amalgamirana s poznavanjem suvremenih kultura i jezika«. ¹⁶

Frangešovo će putovanje tragom hrvatske pisane riječi u njegovoj knjizi *Povijest hrvatske književnosti* (1978.) završiti u vremenu najtežeg društve-

¹⁵ Milivoj Solar, »Prilog raspravi«, *Croatica*, XXI, br. 33, str. 43–46, citat sa str. 46; Zagreb, 1990.

¹⁶ Ante Stamać, »Frangešove »sile prekretnice«, *Croatica*, XXI, br. 33, str. 47–51; Zagreb, 1990.

noga i političkoga pritiska na hrvatsko nacionalno biće. Zato tvrdo stoji tvrdnja njegovog studenta i nasljednika na Katedri za noviju povijest hrvatske književnost, akademika Krešimira Nemeca: »Frangješ je ljubitelj raznolikosti, intelektualne kombinatorike, igre riječima, dosjetke. Krutosti metode suprotstavio je načelo slobodnih asocijacija, a čistoj znanstvenoj deskripciji eruditsku refleksiju, uživanje u samom procesu analize, u radosti što je pruža umjetničko djelo. Umjesto filozofske općenitosti radije pribjegava pjesničkoj konkretnosti. U svoje eseje često upleće priču, anegdotu, duhovite obrate. U svim je njegovim tekstovima naglašen temperament i želja da se proučena građa prezentira literarno živo, s osobnim kriričarskim šarmom. Zbog slobodne uporabe gotovo svih sredstava umjetničkog izraza, za Frangešove se eseje može reći da su zapravo intelektualna proza jakog afektivnog naboja«. ¹⁷

Završetak jedinstvene Frangešove autorske priče o hrvatskoj književnosti kroz duga stoljeća; nakon što se oprostio od Matka Peića i Ivana Aralice, a zatim i od književnih kritičara i povjesničara, svoju *Povijest* zaključuje kratkom »Završnom napomenom«: »Ovaj pregled hrvatske književnosti, zamišljen kao sinopsis njezina razvića do polovice našega stoljeća, zahvatio je, gotovo usput, i neke najnovije stvaraoce. Time je, i nehotice, naglašenija ispala nenazočnost mnogih koji zavređuju da budu ne samo spomenuti nego i ocijenjeni, kao izvorni glasovi toga zbivanja«. Slijedi nakon tih riječi popis od preko četrdeset pisaca koji nisu spomenuti, ali i radno obećanje: »Zbog obilja građe i zanimljivosti procesa tome stvaranju treba pristupiti s drugačijim pretpostavkama. Upravo to nastoji autor učiniti u knjizi o poratnoj hrvatskoj književnosti, na čemu sad radi«. ¹⁸ U njemačkom izdanju Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti*, osim hrvatskih pisaca iz Bosne i Hercegovine, koji su iz knjige »ispali« po »republičkom ključu« (Matija Divković, Ivan Ančić), ušlo je i nekoliko pisaca iz emigracije (Vinko Nikolić, Viktor Vida, Antun Bonifačić) kao i pisci kojih imena, zbog političke cenzure, nije moglo biti u ranijem izdanju (Mile Budak). Uvrštena su i neka od novijih imena hrvatskih književnika koji su od prvoga izdanja ostvarili opus koji se ističe u krugu suvremenika kao neprijeporan dobitak za književnost kao umjetnost riječi, Luko Paljetak, na primjer.

U svim našim povijestim književnosti, od Jagićeve do naših dana, prijeporna su stoljeća književnoga stvaralaštva kroz dugi srednji vijek, do autorske književnosti u humanizmu i renesansi. U Vodnikovoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1913.) srednjovjekovnu dionicu, kao uvod u hrvatsku književnost, obradio je Vatroslav Jagić, »stari Jagić«, koji je – dok je taj prikaz

¹⁷ Krešimir Nemeć, »Obrazloženje odluke da se akademiku Ivi Frangešu dodijeli Nagrada Antuna Barca«, *Dobitnici nagrade Antuna Barca 1*, Zagreb, 1995., str. 9.

¹⁸ Ivo Frangješ, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 242.

sastavljao – bio prvenstveno filolog, za razliku od »mladog Jagića« koji je u *Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga* (1867.) bio i književni povjesničar i kritičar, te je tada na taj korpus pisane kulture gledao kao na književnost, kao na umijeće sastavljanja tekstova i svjesnog biranja izraza. U *Povijesti hrvatske književnosti* (1945.) Mihovil je Kombol srednjovjekovnom razdoblju hrvatske književnosti prišao kao književnosti i pismenosti, osjetivši u brojnim tekstovima umjetnički izričaj hrvatskoga jezika. Nakon brojnih objavljenih tekstova Stjepana Ivšića, tom se razdoblju rane hrvatske književnosti prilazilo već kao književnosti a ne samo kao pismenosti. U osvjetljavanju toga razdoblja i srednjovjekovnih tekstova kao književnog korpusa, kasnije su pridonijeli brojni znanstvenici/znanstvenice iz Staroslavenskoga instituta, Sveučilišta u Zadru i Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, među kojima je iznimnu ulogu imao profesor Eduard Hercigonja.

Frangešova *Povijest hrvatske književnosti* srednjovjekovnoj hrvatskoj književnosti prilazi više kao književnosti, a mnogo manje kao pismenosti, tj. kao početnom i još neusustavljenom stanju bavljenja pisanjem i sastavljanjem tekstova ili štiva. Već su do toga vremena bile izašle brojne knjige iz znamenite kolekcije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (PSHK) s prvom knjigom, koja nosi naslov *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (PSHK, knj. 1, 1969.), koju je priredio Vjekoslav Štefanić sa suradnicama: Biserkom Grabar, Anicom Nazor i Marijom Pantelić. Uvod u tu knjigu, i u cijeli knjižni niz, napisao je upravo Ivo Frangeš. U tom Predgovoru – koji nosi naslov »Pred stoljećima hrvatske književnosti« – on piše: »Čitalac koji uzima u ruke ovu prvu knjigu kolekcije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* stupa u dodir s književnim stvaranjem starijim, doduše, od tvrdnje sadržane u njezinu nazivu, ali ne uvijek s takvim da bi se moglo nazvati književnošću u smislu umjetnosti. Pa ipak, i ta prva stoljeća književnog rada u hrvatskim zemljama nisu samo prijeko potreban uvod za razumijevanje kasnijih, zrelih zbivanja, nego dokumenti književne kulture koja svjedoči o stvaralačkim sposobnostima što su se mogle razviti i cjelovitije i o povijesnim silama što su se u tom razvitku suprotstavljale... «¹⁹ Upozorio je da knjiga izlazi o 1100. obljetnici smrti Ćirilove, te nastavlja raspravu o ulozi glagoljice u oblikovanju hrvatske pisane kulture, i jezika koji »više nije staroslavenski nego se već u ta daleka vremena može nazvati hrvatskim«, tim je jezikom uklesan tekst koji je dodu-

¹⁹ Ivo Frangeš, »Uvod«, *Hrvatska književnost srednjeg vijeka*, PSHK, knj. 1, 1969., str. VII. U povodu izlaska knjige u *Kritici*, br. 13, 1970., str. 452–469, izašao je moj prikaz pod naslovom »Jedanaest stoljeća hrvatske književnosti«, u kojem sam pokušao pokazati da su i najstariji pisani/uklesani tekstovi napisani u čvrstoj organizaciji riječi. Zajedno s E. Hercigonjom pokušavali smo otkriti zakonitosti književnog izraza te književnosti, od Bašćanske ploče preko Hrvatskog Lucidara do zapisa popa Martinca, i napose biblijskih tekstova.

še »više pravni dokument nego književni tekst«, ali »Bašćanska ploča govori i o hrvatskom kralju Zvonimiru i o društvenim odnosima u njegovu vladanju; ali, ona svjedoči i po prirodnom rastu hrvatskoga jezika koji bi se, u uvjetima trajnije domaće vlasti, upravo zahvaljujući toj službenoj upotrebi, mnogo brže i sustavnije konstituirao u književni izraz«. To se, međutim, nije dogodilo. Povijesna kretanja nisu pogodovala takvom razvitku zemlje, naroda, kulture, civilizacije, ali unatoč zemlji kroz koju se stoljećima presijecaju i prelamaju interesi velikih sila i procesa, Hrvati su ostvarili djela visoke kulture na svim područjima duhovnoga stvaralaštva, ugrađujući svoju sudbinu u europske okvire, dajući i Europi velike i znamenite stvaraoce zajedničke sudbine.

Iz toga predgovornoga teksta još se nije moglo otčitati što će njega voditi da hrvatsku književnost, ili šire: cjelokupnu pisanu kulturu, hrvatsku i latinsku, poveže s povijesnim kretanjem i naporom da se sve hrvatske zemlje nađu u jednom jeziku, u jednom nastojanju da se prepoznaju u onome što je zajedničko i što je različito, a ipak svoje, tj. sve ono što je *croatitas*. U tom kratkom tekstu on će pobrojiti one čiste izvore hrvatske riječi, od zapisa popa Martinca, preko Držića, Barakovića, Zoranića, Zrinskoga i Frankopana, naglasivši Gundulićev udio u okviru »slovinskog, hrvatskog baroka« koji vodi do Mažuranića, Šenoe, Matoša, neizostavnog Kranjčevića, Ujevića, Nazora i Krležu, s naglaskom i na dijalektalnoj riječi gdje god je to bilo potrebno.

U vremena toga zauzetoga, i za umjetnost zapisane riječi kroz stoljeća Frangešova čitanja *izvora* hrvatske pisane riječi, u vremenu klonuća i neizvjesnosti javio se i prijemor o cjelovitosti tijeka hrvatske književnosti ali i raspra o dijalektalnoj dionici naše književnosti, kad je trebalo čuvati maticu stvaralaštva kakva se ostvarivala nakon preporoda u XIX. stoljeću. U raspravama među književnim kritičarima upiralo se u dijalektalnu književnost kao suvišno i štetno rasipanje one energije koja je potrebna za ponovnu duhovnu i nacionalnu integraciju koja je Domovini neophodna dok joj sa svih strana uskraćuju identitet (jezik, književnost, povijest). Frangeš će tada reći odlučno u Žminju, na Čakavskom saboru, da su svi naši dijalekti sudjelovali u izgradnji hrvatske pisane riječi te *croatitas* ne može biti ugrožena stvaralaštvom. U objavljenom tekstu s toga skupa zapisana je snažna podrška našoj jezičnoj raznolikosti u prošlosti i sadašnjosti: »Najprimitivniji odnos prema takozvanoj dijalektalnoj poeziji jest odnos lažne i neosnovane superiornosti kako je tobože dijalektalna poezija niži stupanj poezije, ili bar pjesnikovanja (kao da poezija, u kročeanom smislu, ako već hoćemo) nije jedna i jedinstvena. I nadalje, stav prema kojemu su dijalektalni pjesnici oni koji nisu kadri napisati dobru pjesmu na književnom jeziku, pa se kriju iza nerazumljivosti rodnoga dijalekta nastojeći na taj način osvojiti mjesto u književnosti. To

posljednje mišljenje nije rijetko i zna naći odziva čak i u onih koji smatraju da imaju emotivan odnos prema poeziji; na što valja odgovoriti da je od proglašavanja dijalekata i njegove poezije nižom vrstom izražavanja – do proglašavanja hrvatskoga književnog jezika provincijalnim idiomom, u odnosu na takozvane velike jezike, samo jedan korak, mnogo manji negoli se obično sluti«. »Osobitost hrvatske dijalektalne poezije moramo tražiti prije svega u posve osobitom razvitku hrvatskoga političkog života, hrvatske kulture i hrvatske književnosti«. Odnosno: »ligvistički, Kroacija je trodijalektalna i ona takva ostaje, sve i kad se izražava u današnjem nacionalnom, štokavskom standardu. Ne zato što pjesnici tog jezika ne znaju, ne zato što se on ne bio dao »naučiti«, ne zato što bismo bili protiv naddijalektalne amalgamacije. Nego zato jer poznajemo samo konkretnoga, historijskog čovjeka hrvatskog, koji svoje čovječstvo i svoje hrvatstvo ostvaruje najpotpunije i najdjelotvornije preko svoga jezika; njime komunicira na svome nacionalnom području, njime je punopravan član velike zajednice svijeta«. ²⁰

I posve na kraju: među dragim uspomnama na rad svojih profesora spominjem izlete pod njihovim stručnim vodstvom. Mnogo sam tada od njih naučio, i nastojao prenijeti svojim studentima. Odlazak na izlet doživljavali smo kao blagdan. Ja sam bio na takvim izletima više puta: na prvoj godini sa pedesetak svojih kolega i kolegica u Vinodolu i na Krku s profesorom Josipom Hammom. Na drugoj godini s profesorom Milanom Ratkovićem u Zadru, Splitu i Dubrovniku; posjetili smo i Cavtat, a na povratku smo vlakom posjetili Sarajevo; na grob Silvija S. Kranjčevića ponijeli smo vijenac, uz pratnju Alije Nametka, koji je bio prisni prijatelj prof. Ratkovića. U Sloveniji smo krenuli s profesorom Franom Petrèom i Jožetom Pogačnikom tragom Šenoine knjige *Karamfil s pjesnikova groba*; taj je Pjesnik, naravno, Francè Prešern, ali smo posjetili ne samo Vrbu nego i Vrhniku, rodno mjesto Ivana Cankara, i – jasno – Ljubljanu.

S Ivom Frangešom dvije su studijske godine studenata krenule na izlet u Rijeku i Opatiju 1960., da posjetimo Viktora Cara Emina u Opatiji, u ulici koja je nosila njegovo ime i prezime, a prigodom njegove 90. godišnjice života; stari nas je pisac pozdravio s prozora svoje kuće; zatim smo krenuli u Senj gdje je bila proslava senjske Hrvatske čitaonice. S nama su bili književnici: Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović, Vjekoslav Kaleb. Možda još koji? Dug i naporan put, koji smo pamtili godinama. Ivo Frangeš je i na naše seminare, koji su uvijek bili živi i zanimljivi, s diskusijama i osporavanjima, dovodio i književnike, poimence Dragutina Tadijanovića kad je student Branko

²⁰ Ivo Frangeš, »Sabor čakavskog pjesništva«, *Zbornici Čakavskog sabora*, 1; Rijeka, 1970. Isti tekst u *Izabranim djelima*, PSHK, knj. 149, Zagreb, 1980., str. 122–136.

Biršić, franjevac, čitao svoju radnju o Tadijanoviću u Slavonskom Brodu. Slično i kad se čitala radnja o pjesniku i dramatičaru Miroslavu Feldmanu. Znao je ponavljati neobičnu misao o ulozi kritičara; kad bi postojao književni kritičar koji bi nepogrešivo znao što će od sadašnjih djela ostati trajno vrijedno a što će pasti u potpuni zaborav, trebalo bi ga onemogućiti u pisanju (ponekad bi rekao i oštrije, dakako metaforički »trebalo bi ga zatući«), a to zato što i velika i osrednja i slabija djela stvaraju klimu stvaralaštva, ali i ono što je još važnije – stvara se čitateljska publika, bez koje nema dobre književnosti.

I još jedno sjećanje: Kad je tekst *Povijesti hrvatske književnosti* bio složen, i kad je odlučeno da uz knjigu ide i leksikon pisaca, prof. Frangeš me zamolio da napišem natuknicu o Vjekoslavu Štefaniću. Naravno, s radošću sam to prihvatio i predao mu napisano. Nakon nekoliko dana me upitao: »Jeste li sigurni da je Štefanić rođen 1905.?« Zamislio sam se, i sjetio da sam tu godinu zapisao »po sjećanju«, ne provjeravajući je. Zavelo me to što sam tu godinu povezao s godinom rođenja svoga oca i majke, i Dragutina Tadijanovića, jer sam jednom prilikom s profesorom Štefanićem o tome razgovarao, ali sam nešto očito krivo zapamtio. Profesor Frangeš imao je pravo; zastidio sam se, a on me utješio: mnoge godine nosimo u svome sjećanju na krivim vješalicama! U primjerku svoje knjige *Geschichte der kroatischen Literatur*, koji je darovao Knjižnici HAZU, olovkom ili crnilom su na nekoliko mjesta ispravljene krivo otisnute godine! Za koje on nije bio kriv! Ja za krivu godinu jesam!

Literatura

- Ivo Frangeš, »Trag riječi u nevremenu. Jugoslavenske književnosti do 1941.« Posebni otisak iz *Foruma*, 5, br. 3–4; Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »Uvod«, *Hrvatska književnost srednjeg vijeka*, PSHK, knj. 1, str. VII; Zagreb, 1969.
- Josip Bratulić, »Jedanaest stoljeća hrvatske književnosti«, *Kritika*, br. 13, str. 452–469; Zagreb, 1970.
- Ivo Frangeš, »Drevni glasi. Nacrt hrvatske književnosti do preporoda«, *Forum*, 16, br. 3, str. 319–373; Zagreb, 1977. i posebni otisak.
- Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149; Zagreb, 1980.
- Aleksandar Flaker, »Ivo Frangeš«, uvodna studija knjige: »Ivo Frangeš«, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149; Zagreb, 1980.
- Ivo Frangeš, »Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti«, *Forum*, XXI, br. 7–8, str. 23–40; Zagreb, 1982.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

- »Okrugli stol Ivo Frangeš: Povijest hrvatske književnosti: u prostorijama Društva književnika Hrvatske, 8. I. 1988. [razgovor vodili: Arlena Brdovnik, Velimir Visković]«, *Republika*, br. 7–8, str. 17–62; Zagreb, 1988.
- Milivoj Solar, »Prilog raspravi«, *Croatica*, XXI, 33, str. 43–46; Zagreb, 1990.
- Ante Stamać, *Frangešove »sile prekretnice«*, *Croatica*, XXI, br. 33, str. 47–51; Zagreb, 1990.
- Krešimir Nemeč, »Obrazloženje odluke da se akademiku Ivi Frangešu dodijeli Nagrada Antuna Barca«, *Dobitnici nagrade Antuna Barca* 1; Zagreb, 1995.

FRANGEŠOVA POVIJEST HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

Knjiga Ive Frangeša *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb, 1987.) bila je zamišljena u nizu Liberovih knjiga *Povijest svjetske književnosti*. U biblioteci »Historiae« tog izdavača izlazila su dva niza: »plavi« niz je bio hrvatski, »sivi« svjetski. U »plavom«, hrvatskom nizu, suvremenoj su hrvatskoj književnosti bile namijenjene dvije knjige, u »sivom« nizu, u okviru povijesti svjetske književnosti, jugoslavenskim književnostima jedna knjiga. Posljednje knjige nisu izašle jer je Liber zapao u teškoće a 1990. nad njim je proveden stečaj, te tako ni jedan ni drugi niz nisu nikad dovršeni. Frangešova knjiga *Povijest hrvatske književnosti* bila je predviđena u »sivom« nizu – *Svjetska književnost*, jugoslavenski udio. Sjećam se da mi je u to doba prof. Frangeš govorio o svom čitanju starih hrvatskih pisaca i tekstova, zadivljen novim spoznajama hrvatske umjetnosti riječi koju do tada nije dostatno poznao.

Kad je prof. Ivo Frangeš dovršio svoj rukopis povijesti cjelovite hrvatske književnosti ponudio ga je Nakladnom zavodu Matice hrvatske, koji je tada vodio Branimir Donat, i Cankarjevoj založbi iz Ljubljane, upravo njezinoj podružnici u Zagrebu, koju je vodio tada već bivši direktor Libera Slavko Goldstein. Pozvan sam na suradnju u opremi knjige. Nakon velikog kataloga *Pisana riječ u Hrvatskoj* (1985.) to sam mogao očekivati: suradnju su mi predložili grafički urednik Alfred Pal, Branimir Donat i prof. Ivo Frangeš a prijedlog je prihvatio i Slavko Goldstein. Rado sam pristao na suradnju, a dogovorili smo se da uz tekstove u okviru knjige i na velikim marginama napišem legende koje ne će sadržavati samo elementarni, najnužniji opis ilustracije, knjige ili autora, nego će ići u širinu i dubinu kulturološke informacije. Knjiga je izašla u deset tisuća primjeraka i ubrzo je rasprodana. Do novoga izdanja, nakon opširnijega njemačkog izdanja, na žalost nije došlo.

Ključne riječi: povijest književnosti, hrvatsko izdavaštvo, Ivo Frangeš

FRANGEŠ'S *HISTORY OF CROATIAN LITERATURE**Summary*

Ivo Frangeš's book *History of Croatian Literature* (Zagreb, 1987) was planned as part of Liber's book series *History of World Literature*. In the collection »Historiae« the same publisher published two series: the »blue« series was Croatian, the »gray« one world literature. In the »blue«, Croatian series, two books were intended for contemporary Croatian literature, and in the »gray« series, within the history of world literature, one book was planned for Yugoslav literatures. The last books in the series were never printed because Liber encountered difficulties and in 1990 went bankrupt, so both series remained unfinished. Frangeš's book *History of Croatian Literature* was intended for the »gray« series – *World Literature, Yugoslav part*. I remember professor Frangeš telling me then about his reading of old Croatian writers and texts, amazed by new insights in Croatian art of the word which he, up to then, wasn't enough familiar with. When professor Ivo Frangeš completed his manuscript on the history of integral Croatian literature, he offered it to Nakladni zavod Matice hrvatske, at that time ran by Branimir Donat, and to Cankarjeva založba from Ljubljana, that is to its branch in Zagreb, managed by the then already former Liber's director Slavko Goldstein. I was invited to cooperate regarding the book design. After a large catalogue *Pisana riječ u Hrvatskoj /Written Word in Croatia/* (1985), that was something I could have expected: cooperation was proposed to me by layout editor Alfred Pal, Branimir Donat and professor Ivo Frangeš, and the proposal was also supported by Slavko Goldstein. I gladly accepted the offer and it was agreed that according to the texts within the book and in the large margins I should write legends that would contain not only an elementary, essential description of an illustration, book or author, but would also provide a broader and more profound cultural information. The book was published in 10000 copies and was soon out of print. Unfortunately, after an expanded German edition, a new edition in Croatian never appeared.

Key words: literary history, Croatian publishing business, Ivo Frangeš

IVO FRANGEŠ

IZABRANA DJELA

NAKLADNI ZAVOD
MATICE HRVATSKE

Sl. 4.: *Izabrana djela* Ive Frangeša objavljena su 1980. kao 149. knjiga edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Priredio Aleksandar Flaker

Slobodan Prosperov Novak

Postumna isprika profesoru Ivi Frangešu

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)

UDK 821.163.42.09 Frangeš, I.

Najprije o jednom danu, zagrebačkom, siječanjskom. O osmom siječnju 1988. Naime reći mi je nešto o književnom događaju koji se zbilo toga osmog siječnja. Toga dana naime održan je u popodnevnim satima na Trgu bana J. Jelačića, koji se tada zvao Trg Republike, u prostorijama Društva hrvatskih književnika koje se tada zvalo Društvo književnika Hrvatske, okrugli stol o netom tiskanoj *Povijesti hrvatske književnosti* Ive Frangeša u suizdavaštvu Nakladnog zavoda Matice hrvatske i Cankarjeve založbe a redakturi Slavka Goldsteina. Danas kao da ništa više nije isto kao toga siječanjskog dana, ništa osim Frangešove *Povijesti*. Ona je naime postala još važnijom u našoj kulturi nego što je bila toga poslijepodneva. Sudjelovalo je tada početkom siječnja 1988. na tom zagrebačkom Okruglom stolu trinaest govornika uključujući samog autor Frangeša i urednika Goldsteina. Osim Donata, Šicela, Kekeza i autora knjige svi su preostali sudionici i danas živi. Izgovoreni tekstovi su po završetku okruglog stola bili ubrzo autorizirani, svi osim tri neautorizirana, a među njima neautoriziran je ostao i tekst preopreznog Slavka Goldsteina, kojemu se dio sudionika obraćao kao »drugom Goldsteinu« makar je u Rusiji već na vlasti bio Gorbačov, a u Srbiji Milošević. Građa s tog popodnevnog malog simpozija objavljena je istog proljeća u časopisu *Republika* i ona obasiže barem pet araka časopisnog formata koji je tada uređivao leksikograf Velimir Visković.

Ima dana koje čovjek nikako ne bi htio ponoviti, koje bi želio zaboraviti. Na prvi pogled taj osmi siječanj mogao bi za mene biti takav jedan dan. Bio je to naime dan u kojem sam slavnog profesora, ja, tada u tridesetišestoj godini života, izazvao da mi između ostalih uputi i ove riječi: »Novak je mlad čovjek. Htio ne htio unio je jednu notu koja je korisna. Ljudi treba da govore ono što misle. Ipak, ne mogu reći da sam oduševljen načinom kako se obraća starijim kolegama recenzentima«. To je bilo izrečeno toga dana koji bi, kako rekoh, mogao biti možda dan koji ne bih htio da se ponovi, niti da ga u mislima obnovim. Ili još manje da ga sada u zborniku posvećenom profesoru Frangešu oživim. Srećom upravo je suprotno, pa zbog toga i imam potrebu da

danas ovdje pred vama (ovaj tekst objavljuje se doslovno onakav kakav je bio izgovoren na dijelu simpozija koji se održao u Trstu – op. S. P. N.) obnovim neke pouke s toga prvog javnog razgovora o *Povijesti hrvatske književnosti* Ive Frangeša. Neke pouke toga poslijepodneva naglasit ću, ne samo zato što su bile premonicije, nego ću ih još više istaknuti jer su iskazivale mnoge još i danas neprevladane teškoće s ne samo unutrašnjim zakonitostima naše struke nego i s njezinim položajem u suvremenom hrvatskom društvu, posebno kad je riječ o praksi pisanja povijesti književnosti.

Kazao je profesor Ivo Frangeš tom prilikom u prostorima Društva hrvatskih književnika u siječnju 1988., izravno odgovarajući na moju diskusiju, još i ovo što je doslovan autorizirani citat njegova teksta: »Ovo što ću sada reći nije isprika nego banalna istina. Ne izričem to kao opravdanje nego naprosto govorim sad kao historičar, kako je zaista bilo... suradnik kojega sam angažirao dvije me je godine držao u uvjerenju da će stići... voda je došla do grla, tiskara je počela gutati tekst... Drug Goldstein je već upozorio: rokovi su bili nemilosrdni...«

Toliko profesorovih riječi neka za početak ovih izvoda bude dovoljno. Uostalom ono što je izazvalo ove riječi i što je toga dana izrečeno na Okruglom stolu o Frangešovoj knjizi bilo je uskoro tiskano i nije ostalo nepoznato niti zaboravljeno. Upravo zato još ću jednom ponoviti profesorove riječi, samo sada će se one odnositi na mene, pa i na vas u ovoj dvorani, dakle, ponovit ću malo prije citirane profesorove riječi i izgovoriti ih kao da su moje. Dakle: »Ovo što ću sada reći nije isprika nego banalna istina. Ne izričem to kao opravdanje nego naprosto govorim sad kao historičar«. Govorim to i zbog onih koji dolaze nakon nas, onih kojih danas u ovoj dvorani nema, zbog njih govorim o danu koji bi samo naizgled trebao biti dan koji ne bih htio da se ponovi. Ali, baš je obrnuto. Želim taj događaj obnoviti ovdje pred vama jer se tog dana dogodilo nešto što je zbog energetske silnice koje su se tada uspostavile otvorilo pitanja koja su u predmetu hrvatske književne historiografije otvorena još i danas.

Inače, na Okruglom stolu o Frangešovoj povijesti u Društvu književnika Hrvatske nisam toga 8. siječnja 1988. uopće kanio sudjelovati. Naime, od voditelja Viskovića nisam dobio poziv pa mi nije bilo ni na kraj pameti da sudjelujem u razgovoru koji će, kako će se vidjeti i kako je poznato, u mnogim svojim tonovima biti vrlo delikatan. Naime, da neću ići na Okrugli stol što ga je sazvao Velimir Visković u povodu profesorove knjige bilo mi je jasno sve do toga jutra kada smo profesor Frangeš i ja prema našem prethodnom dogovoru trebali zajedno zbog nekog izdavačkog posla posjetiti u Draškovićevoj ulici Enesa Čengića, posljednjeg Krležinog pouzdanika. I dok smo se nas dvojica, profesor Frangeš i ja, zajedno vozili liftom prema Čengićevo

stanu u Draškovićevoj, akademik me je pozvao da i ja dođem poslijepodne u prostorije Društva i da ondje sudjelujem na Okruglom stolu o njegovoj knjizi. Kako smo s Trga do Draškovićeve ulice hodali zajedno, a i kako smo Čengićeve stan napustili zajedno i još neko vrijeme šetali središtem grada, to sam imao prilike opširnije izložiti profesoru svoje skromno mišljenje o njegovoj *Povijesti*, naravno uglavnom i isključivo o njegovu tekstu, pri čemu sam mu izrekao divljenje koje sam i tada kao i danas upućivao svakoj njegovoj stranici, njegovoj erudiciji, njegovim divnim vrijednosnim karakterizacijama pisaca kao i nepobitnoj činjenici da je on bio jedini čovjek na svijetu koji je u jednoj rečenici uspijevao povezati sve hrvatske književne i povijesne sadržaje, sve izrečeno i neizrečeno. I tako je bilo posve logično, premda sam mu spomenuo neke nesklapnosti u uređivanju njegove knjige, da me je profesor još jednom na rastanku pozvao na Okrugli stol o svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*.

Prihvatio sam akademikov poziv, ali sam ipak učinio nešto što nije bilo do kraja korektno. Odlučio sam, naime, dok sam se u miru svoje radne sobe koncentrirao na prethodni događaj, govoriti o drugim dimenzijama Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti*, odlučio sam govoriti upravo o aljkavosti recenzenata, o skandaloznom biografiranju i bibliografiranju u dodatku knjige, to jest u »Leksikonu« kojega je autor potpisao zajedno s više suradnika. I tako na Okruglom stolu, toga popodneva, bez obzira na ono što sam ujutro s profesorom razgovarao o njegovoj knjizi i njegovu tekstu, odlučio sam analizirati onu dimenziju njegove knjige koja je s njim doista imala malo pa ništa. Raspravljao sam, dakle, u njihovoj nazočnosti o recenzentima, raspravljao sam, također u njihovoj nazočnosti, o bibliografima i biografima a nisam govorio o tekstu Frangešove *Povijesti*, ili bolje rečeno o glavnom sam o tekstu izrekao tek nekoliko ocjena koje su mi pomogle da osvijetlim onaj glavni tijek kritičkog izlaganja.

Dogodilo se da se profesor Frangeš, čim sam na samom početku svojega prvog izlaganja o njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti* počeo kritički govoriti o površnom uređivanju takvih izdanja od strane Slavka Goldsteina, prisjetio da je od mene već jednom i to na jednoj starijoj tribini, još koncem sedamdesetih godina u Društvu sveučilišnih nastavnika, kad je razgovor vodio profesor Zdenko Škreb, bio suočen s mojim vrlo kritičkim pa i posprdnim govorom o Goldsteinovim uredničkim propustima pri uređivanju višesvesčane Liberove *Povijesti hrvatske književnosti*. Profesor Frangeš je dakle na početku moga izlaganja bio svjestan moga, već ranije iskazanog, negativnog stava o Goldsteinovoj žurbi u uređivanju sintetskih knjiga posvećenih povijesti hrvatske književnosti. O tomu smo se i prije početka Okruglog stola profesor Frangeš i ja u četiri oka složili! O svemu drugome naravno nismo

toga jutra razgovarali pa je ono što sam izrekao profesoru Frangešu bilo posvemašnje iznenađenje. Profesor je doduše istoga jutra i meni, da mi uzvрати, podijelio nekoliko komplimenata, a oni su se, koliko se danas mogu sjetiti, odnosili na poslove koje sam tada radio, a bilo ih je tri, prvi je bio aktivno sudjelovanje u najužem timu koji je izveo veleizložbu *Pisana riječ u Hrvatskoj*, zatim aktualna polemika s metodičarima književnosti, to jest izravna kritika šuvarizma, a time i profesora Dragutina Rosandića i konačno treće, o mojoj polemici sa srpskim stručnjakom za književnost Dubrovnika Miroslavom Pantićem i njegovim suradnicima koju sam tada vodio na stranicama političkog tjednika *Danas*.

Poslijepodne za Okruglim stolom kad je profesor odgovarao na moje kritičke opaske o uređivanju njegove knjige i još više o traljavim tekstovima njegovih suradnika, odlučio je on spomenuti i sve okolnosti našeg jutrošnjeg susreta i uopće mog dolaska na Okrugli stol. Citirat ću autorizirani Frangešov iskaz koji je o toj temi glasio ovako: »Slušam Novaka tako i čujem ga gdje kaže da je došao na moj poziv, i mislim: Sad će netko zlurado šapnuti: Prav ti budi, sam si ga zvao. A nije mi žao. Slušao sam ga s nekim osjećajem zadovoljstva. Da kažem bez imalo hipokrizije bio sam mu pomalo i zahvalan...«

Koji bi pomislili da ću se sada od sebe samog braniti svojim vlastitim riječima varaju se. Naime, ja sam se profesoru Frangešu ispričao dok mi je to bilo moguće i to ne zbog onoga što sam rekao, nego zbog onoga što nisam javno izrekao i zbog onoga što sam rekao njemu kad smo nasamo razgovarali o *Povijesti*, a nisam javno ponovio.

Ono zbog čega danas želim aktualizirati ovu postumnu ispriku odnosi se na bit moje tadašnje kritike Frangešove povijesti, na kritiku koja je tada izrečena, a koja nije bila upućena profesoru nego onima koje je on okupio da njegov briljantni tekst, njegovu *Povijest hrvatske književnosti*, dodatnim informacijama opreme, da mu prepoznaju i podupru duh i da ga slijede. Glavne točke te kritike ne moram više ponavljati i to ne samo zato što je ona objavljena u *Republici* pa i pretiskana u mojoj knjizi *Zločesti tekstovi* (Zagreb, 2010.), nego ću ono što je onda rečeno i u toj knjizi pretiskano sada još i obogatiti novim sitnicama i to ne da bih nekoga ponovno izazivao, nego da bih naglasio kako se tada, prije četvrt stoljeća kad je Frangešova *Povijest hrvatske književnosti* prvi put objavljena, dogodilo da je autorov tekst dobio okvir *sebe i sebi* nedostojnih tekstova, da je dobio okvir tekstova koji su mu ometali najvišu razinu, tekstova koji su ga ometali ali mu svojim šumovima nisu onemogućili da bude i ostane najljepši cjeloviti tekst o hrvatskoj književnosti uopće.

Dopustite mi da taj nedostojni kontekst Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* još jednom prokažem i to zato jer on i dalje živi u hrvatskom književnom prostoru. Učinit ću to u ovom tekstu uz pomoć primjera koje sam

tada prije dvadesetpet godina ispustio jer mi se činilo da možda ima bitnijih. Danas mi se čini da sam pogriješio jer je ikonografsko nasilje nad Frangešovom knjigom koje je naoko slabo vidljivo što se izbora fotomaterijala tiče vrlo očito kad se analiziraju potpisi pod tim izabranim ilustracijama. Oni su jednako skandalozni kao i biobibliografski dodatci drugih autora u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*. Autor/i tih dodataka su zbog metodološke nemoći, zbog nerazumijevanja glavnog teksta Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti*, a i niske samokritičnosti, unizili ne samo prvo izdanje Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti*, nego i kroatističku struku. Ovo sve govorim stoga jer su oni i danas aktivni, i danas su bliski prostorima, moram to reći i iz osobnog iskustva, iz kojih se prosuđuju tuđe povijesti hrvatske književnosti i tuđi pokušaji njezinog pisanja.

Nisam nažalost slušao izlaganje akademika Josipa Bratulića u Zagrebu prvoga dana našeg simpozija, čitat ću ga, ali upravo zbog profesorove teme ja ne mogu, a da ovdje ne pridodam nekoliko riječi o njegovoj ikonografskoj suradnji na izdanju Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti*. Bratulić je naime bio jedan od vidljivijih suradnika na tom izdanju. Teško je u procjeni ikonografije Frangešove *Povijesti* ne podariti i danas, nakon četvrt stoljeća, najbolju ocjenu izabranim ilustracijama. One su prepoznatljiv Bratulićev autorski rad, ali isto tako teško je ne vidjeti da je tekstove pod tim slikama ispisao onaj koji cjelinu hrvatske književnosti nije nikad shvatio osim površinski, koji jest bibliofil, ali koji s duhovnom stranom Frangešove knjige, a posebno ovakvih sinteza, kao pisac tekstova pod ilustracijama, a taj je posao obavio Josip Bratulić, nije imao ni kompetencije, ni metodološke obrazovanosti, a niti talenta. Navest ću samo nekoliko primjera iz tih potpisa pod ilustracijama u Frangešovoj *Povijesti* pri čemu moram reći da te primjere ne bih sada navodio da razgovor s okolišem Frangešove knjige koji sam započeo još tada, 8. siječnja 1988., nije i danas posve aktualan. To što sam tada upozorio na posve neprihvatljivo miješanje stilova i metodoloških postavki u popratnim tuđim tekstovima s osnovnim tekstom Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* ostaje aktualnim i danas jer oni koji su unizivali Frangešovu *Povijesti* u izdanju iz 1987. u iskrivljenoj optici naše književne stvarnosti kao da su danas pobjednici i kao da nije primjećen nesklad između njih i velikog Ive Frangeša.

Neću sada izvoditi neku sistematičniju klasifikaciju tih potpisnih Bratulićevih nesklapnosti, ali ću spomenuti neke najkarakterističnije među njima. Pri tomu želim naglasiti da ove koje ću spomenuti nisu ništa drastičnije od više desetaka drugih koje ću izostaviti. Činim to zato jer analiza tog uređivačkog okvira ovoga izdanja, taj skup pogrešaka i nelogičnosti, vodi nas i danas u samu bit nesporazuma hrvatske književne javnosti sa središnjim tijekom svog književno povijesnog iskaza. Neka sada, samo kao digresija, bude spomenut

onaj gotovo anegdotalni incident koji se dogodio u prvom i jedinom izdanju Vodnikove *Povijesti hrvatske književnosti* iz 1913. kada je netko na samom početku, inače za tu priliku posebno naručenog teksta Vatroslava Jagića o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti, sliku Bašćanske ploče okrenuo naglavce, jer mu se valjda učinilo da je ona tako ljepša i oku ugodnija. Recimo da je tu grešku skrivio Branko Vodnik, što je teško pretpostaviti, ali možemo svakako zamisliti da se za tu pogrešku kao glavni autor knjige osjećao odgovornim, a možemo također zamisliti šok koji je doživio Vatroslav Jagić kad je tu strašnu pogrešku ugledao nad prvom stranicom svoga i danas klasičnog teksta.

A evo sad kako stoji s Bratulićevim potpisima pod slikama u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*. Vrijedi priznati da se profesoru Bratuliću nije niti u jednoj prilici dogodilo da je izokrenuo neku izabranu ilustraciju, ali mu se zato više nego često događalo da je ispisivao tekst koji s Frangešovom kritičkom točnošću i jezičnom vještinom nije bio u nikakvoj sukladnosti. Tako Bratulić pod portretom Ivana Lučića s pravom navodi, da je ovaj na slici bio prvi naš kritički historiograf, dakle osnivač kritičke historiografije, što je u redu, kad ne bi ispod portreta Matije Vlačića, samo koju stranicu prije, pisalo da je i on bio osnivač kritičke historiografije. Dakle on je osnivač, a Lučić je prvi. Ili uz Vitezovićevu grafiku Žminja, što je naravno Bratulićev autobiografski istrijanski izbor, potpisivač da bi objasnio važnost Vitezovićeva književnog rada, kaže kako je ovaj, doslovno citiram, »nastajao nakon nekoliko pobjeda austrijske vojske«. Na taj način umanjivati okolnosti Vitezovićeva razumijevanja vlastitoga vremena i političkog okruženja, naravno, da sa stilom Frangešove knjige nema uopće dodira, već istu ponižava. Vitezović je u Frangešovoj sintezi ključan autor i to ne može poduprijeti broj izabраниh ilustracija kad su tekstovi pod njima neadekvatni i metodološki traljavi. To su i danas, kao i onda 8. siječnja 1988., bili razlozi moje reakcije protiv recenzenata, protiv urednika i konačno protiv autora tih dodataka koji čine skoro četvrtinu Frangešove knjige u tom njezinom prvom izdanju. Ili, kad Josip Bratulić piše da je Grabovac u Veneciji ostavio kosti, to je onda ne samo primjer lošeg stila koji ne bi prošao ni u osmoškolskoj zadaćnici, nego je primjer nerazumijevanja Frangešovog duhovnog pozicioniranja Filipa Grabovca koje ne smije biti unižavano lošim stilom. Ili, kad se kaže u tim potpisima pod slikom, inače najčešće preopširnim, da je Matija Mažuranić svoje putovanje u Bosnu, citiram doslovno, »namjerno poduzeo«, ili kad Bratulić usred Frangešove knjige veli da je Nemčić inače najironičniji hrvatski pisac, a ovo je doslovan citat, »imao *toplo* romantičko srce«, ili kad potpisivač piše da piščev humorističko feljtonistički stil nije odudarao od erudicije, ili da spomenem banalnost kad uz Šegedinovu *Djecu Božju* iznosi da je to prvi hrvatski poslijeratni roman kao da je književnost u ratu ili, ne daj Bo-

že, prije njega bila prestala, pa da uopće nešto u XX. stoljeću može biti prvo u nacionalnoj književnosti koja svoj roman ima već sredinom XVI. stoljeća. Naravno, da napravim digresiju, isti je autor ovih potpisnih minijatura Josip Bratulić pisao jednom na takav srodan način o navodnom otkriću Tkalčičeve *Severille*, po njemu prvog hrvatskog romana, ni manje ni više otkrivenog na policama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu! A kad tamo autor tog novootkrivenog romana, kojemu je navodno taj roman bio nepoznat desetljećima, što uopće nije istina, ima usred Zagreba jednu od najprometnijih katedralnih ulica i još je autor prevažnih hrvatskih povijesnih knjiga. Važno je da je on autor *prvog* hrvatskog romana, kao da se radi o stock marketu, a ne književnoj povijesti. Ili da spomenem jedan primjer totalne rodne neko- rektnosti u Bratulićevim potpisima pod ilustracijama Frangešove *Povijest hrvatske književnosti*. Radi se o potpisu pod slikom koju je Bratulić izvrsno izabrao, premda je i prije njega bila poznata, radi se o skupnoj fotografiji Šimunovićeve književnih vršnjaka koji ga dolaze posjetiti u njegov skromni seoski učiteljski dom. Pod tom lijepom i važnom slikom Bratulić detaljno popisuje Šimunovićevo društvo koje ga je posjetilo u Zagori te navodi imena i prezimena svih nazočnih književnika, a za pjesnikovu majku i ženu piše samo *mati i žena* sretan što valjda negdje u kutu nije bilo i neko anonimno janje.

Sve ovo nisam spomenuo jer bih htio biti maliciozan nego jer mi se čini da je to moja najbolja postumna isprika autoru, da je to najiskrenije što mu danas mogu ponuditi, nakon dvadesetpet godina od onog popodnevnog Okruglog stola o njegovoj knjizi, da, eto, mogu za njega još jednom prokazati jadne prilike iz kojih stvaramo, da mogu prokazati izdavački nered i stalnu žurbu u kojoj živimo, neadekvatnost onih koji bi u procesu nastanka takve važne knjige kakva je Frangešova *Povijest hrvatske književnosti* trebali biti sretni što su anonimno sudjelovali u njezinoj izradi, ali tako da bi dopustili autoru da im tekstove redigira i prilagodi svom duhu. Ne, ovi ljudi su se svi ispotpisivali na Frangešovu knjigu opremajući je ne samo svojim znanjem nego još više nedostacima i manjkavostima svoje duhovne i metodološke (ne)obrazovanosti. O »Leksikonu« uz Frangešovu *Povijest hrvatske književnosti* već sam jednom opsežno govorio, o čitavom nizu prijestupa u formiranju tog »Leksikona« također, o svjesnim prešućivanjima, o neznanjima, o malicioznostima, o nelogičnostima, o lošem stilu.

Da, profesor Frangeš je toga popodneva u siječnju 1988. rekao kako preuzima svu i cjelovitu odgovornost za sve svoje suradnike. I to je u redu i ja mu se ispričavam ne zato što sam njihove propuste prokazao kad ih je on htio prešutjeti, nego mu se ispričavam zato što tada, kada sam o tim propustima govorio, nisam još znao da su oni konstanta od koje se ne može pobjeći. U tom smislu dovoljno je s istim okularom potražiti i prokazati neznanje, ali i

mnoštvo otklona od obične uljudnosti u svim svescima najnovije *Enciklopedije hrvatske književnosti* Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. Nakon pažljivog pregleda te najnovije velike višesveščane knjige o cjelini hrvatske književnosti zaključiti mi je da ono što u Hrvatskoj nije funkcioniralo kad je Frangeš prije četvrt stoljeća objavio svoju *Povijest hrvatske književnosti* ne funkcionira ni danas, te da je to što ne funkcionira književni život i njegova nemušnost u kojoj, dok samo rijetki pojedinci rade sintetske knjige, većina očekuje od knjiga samo jedno, da porade za njihove biografije.

To su okviri moje današnje isprike velikom Ivi Frangešu, najvećem hrvatskom književnom povjesničaru. Naravno, ja znam da bi profesor da je sada ovdje s nama ponovio kao i onda osmoga siječnja 1988.: »Ipak, ne mogu reći da sam oduševljen načinom kako se Novak obraća starijim kolegama«. Ispričavam Vam se profesore, ali to je jače od mene. Uostalom nisu mlađi nježniji ni prema meni.

Literatura

- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Matica hrvatska i Cankarjeva založba, 1987. Vidi njemački prijevod istoga djela znatno proširen, ali bez ilustracija: Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Köln, Weimar, Wien, 1995. – (*Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte*. Reihe A. Slavistische Forschungen; Bd. 15)
- Osnovni i najraniji izvor stručnih reakcija na *Povijest hrvatske književnosti* Ive Frangeša objavljen je u časopisu *Republika*: »Okrugli stol: Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*«, *Republika*, 44, br. 7–8, str. 17–63; Zagreb, 1988.
- Do izlaska ovog *Zbornika* najdetaljnija bibliografija tekstova Ive Frangeša u: *Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša* / priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Zagreb, Matica hrvatska, 2000. Bibliografiju je priredila Nedjeljka Paro. Vidi i kasnije objavljenu grupu tekstova u bloku »Frangešovo nasljeđe« u istom časopisu: Tema broja: »Frangešovo nasljeđe«, *Republika*, 66, br. 6; Zagreb, 2010. Konzultirati i Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, priredio Aleksandar Flaker, Matica hrvatska, PSHK, knj. 149, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.
- O pogrešno rotiranoj ilustraciji *Bašćanske ploče* pred Jagićevim poglavljem treba pogledati u:
Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*. Knj. I., *Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb, 1913. Mnogo kvalitetnih ilustracija donosi Slavko Ježić u izdanju svoje *Hrvatske književnosti* iz 1944. To je do tada bila najbolje ilustrirana povijest nacionalne književnosti do Frangešove knjige iz 1987.
- Usp. knjigu u kojoj je pretiskan niz Bratulićevih članaka o knjižnoj ikonografiji: Josip Bratulić, *Mrvice sa zagrebačkog stola*, Matica hrvatska, Zagreb, 1994.

Vidi jedan od najboljih novijih ikonografskih izvora koji je značajno, ali isključivo na razini ilustracija utjecao na Bratulićev izbor u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti: Pisana riječ u Hrvatskoj*, Radovan Ivančević et alia, Muzejski prostor, Zagreb, 1985. Vidi izdanje koje je na svoj način likovno derivirano iz spomenute knjige *Dva tisućljeća pisane riječi na tlu Hrvatske*. Priredili Radoslav Katičić i Slobodan Prosperov Novak, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1987. Knjiga je još tiskana na njemačkom i engleskom jeziku.

Do danas najbolji ikonografski priručnik za hrvatsku tiskanu i pisanu baštinu je Josip Bratulić – Stjepan Damjanović, *Hrvatska pisana kultura: izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*, sv. I–III. Veda, Križevci, 2005.

O knjižnim ilustracijama vidi: Milan Pelc, *Pismo-knjiga-slika: uvod u povijest informacijske kulture*, Golden marketing, Zagreb, 2002.

Reakcije S. P. Novaka na Frangešovu *Povijest hrvatske književnosti* izvorno su tiskane u *Republici* (1988.); kasnije su pretiskane u: Slobodan Prosperov Novak, *Zločesti tekstovi*, Profil, Zagreb, 2011.

POSTUMNA ISPRIKA PROFESORU IVI FRANGEŠU

Sažetak

Autor na osnovu sačuvane građe opisuje okolnosti kritike Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* koju je iznio na okruglom stolu časopisa *Republika*. Obrazložiti će se argumenti iznesene kritike kao što će se osvijetliti i okolnosti iz kojih je ta kritika nastala. Propituje se stanje otvorenih problema danas te se u tom svjetlu raspravljaju pitanja nomenklature u hrvatskoj književnoj povijesti kao i problemi njezinog prostornog ograničavanja.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, hrvatska književnost, književna historiografija

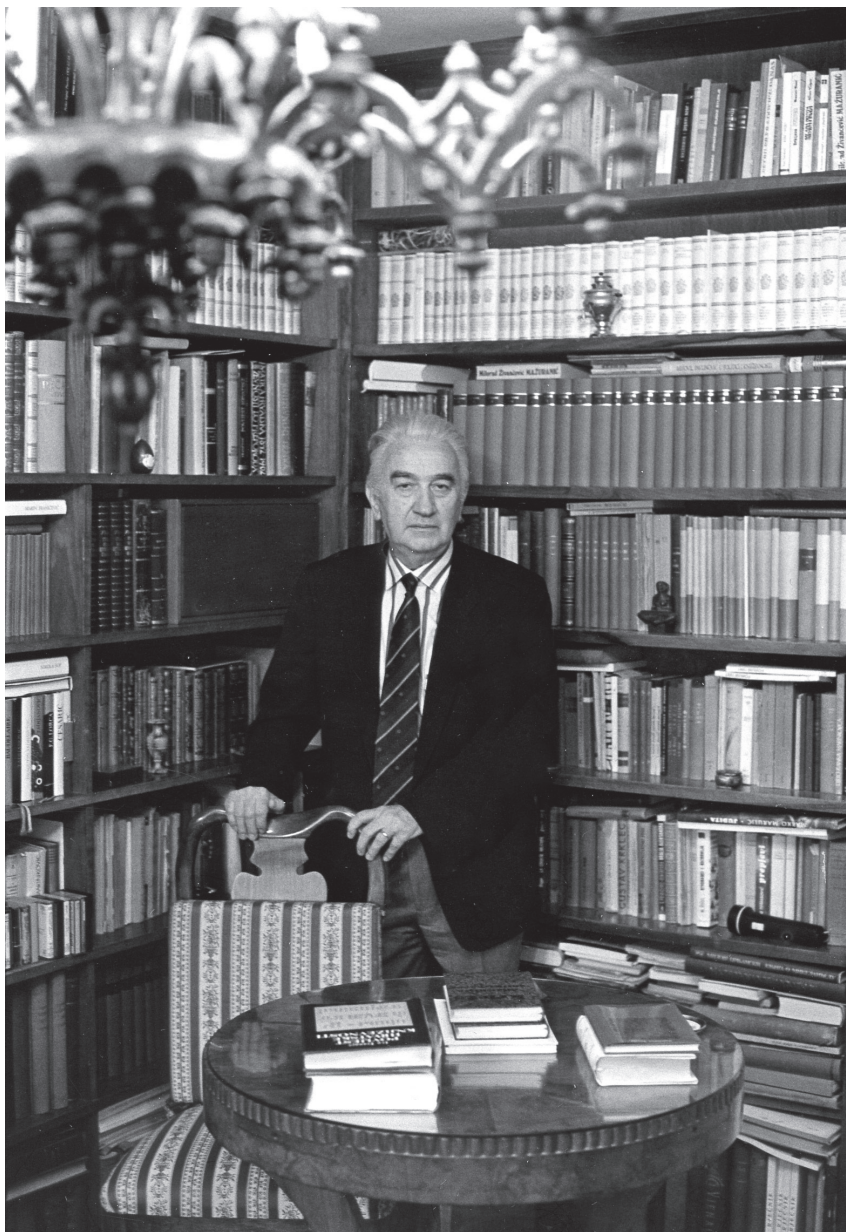
A POSTHUMOUS APOLOGY TO PROFESSOR IVO FRANGEŠ

Summary

On the basis of the preserved documents, the author describes circumstances in which criticism of Frangeš's *History of Croatian Literature*, presented at the roundtable conference organized by magazine *Republika*, came about. The arguments of the presented criticism are explained, as well as the circumstances out of which that criticism emerged. The state of issues open to debate are being questioned from today's viewpoint and in that light the questions of terminology in Croatian literary history, as well as the problems of its spatial limitations are discussed.

Key words: Ivo Frangeš, Croatian literature, literary historiography

Sl. 5.: Ivo Frangeš je najveći dio dana boravio u vlastitoj knjižnici

Tihomil Maštrović

Frangešovo viđenje hrvatske moderne

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Frangeš, I.

O razdoblju hrvatske moderne Ivo Frangeš je cjelovito pisao u posebnom poglavlju na pedesetak stranica svoje *Povijesti hrvatske književnosti* u hrvatskom izdanju iz godine 1987.¹ te u njemačkom izdanju godine 1995.,² time da su u drugom izdanju izmjene i dopune, u dijelu koji se odnosi na modernu, minimalne, a Frangešovo viđenje moderne moguće je provjeriti i u drugim njegovim raspravama o piscima i književnim pojavama što se vezuju uz to stilsko razdoblje. Frangešov književnopovijesni diskurz o razdoblju hrvatske moderne polazi od određivanja periodizacijskih okvira razdoblja uz naznake važnijih poetičkih označnica, kao i pozicioniranje povijesnih i društvenih okvira unutar kojih se detektiraju stilsko-poetička obilježja pojedinih stilskih pravaca u oblikovanju ukupnosti stilskog pluralizma moderne.

Moderna je jedna od nezaoblaznih periodizacijskih cjelina hrvatske književnosti u Frangešovoj koncepciji hrvatske književne povijesti. Kao i u prethodnim razdobljima, tako i u tom razdoblju Frangeš identificira pisce koji svojim djelima ostvaruju književne vrhunce po kojima je onda moguće prepoznati vrsnost hrvatskoga književnog nasljeđa. Tako s podjednakim osjećajem za gotovo sve hrvatske krajeve, u razdoblju moderne izdvaja sebi osobito drage pisce, osmišljavajući portrete vodećih modernističkih književnika. Na prvom mjestu, daleko ispred ostalih, stoji Antun Gustav Matoš, slijede: Vladimir Vidrić, Ivo Vojnović, Milan Begović i Vladimir Nazor, da spomenemo tek najveće, koji zbog svog prepoznatljivog autorskog sloga imaju za nj status povlaštenih kanonskih pisaca i uvijek rado spominjanih književnih tema.

Metodološka uporišta na kojima se temelji Frangešova književnopovijesna koncepcija prvenstveno su određena preciznom književnokritičkom analizom pojedinih književnih djela, pri čemu primjenjuje stilističku i estetičku

---

¹ Ivo Frangeš, *Povijesti hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske / Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

² Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 1995.

kritičku metodu prožimajući ju svojim prepoznatljivim pogledima na hrvatsku književnost, odnosno na hrvatsku književnu baštinu, razotkrivajući ujedno i vjerodostojne pokazatelje hrvatskoga kulturnog i nacionalnog identiteta. Kako je na Međunarodnom znanstvenom skupu o Ivi Frangešu precizno istaknuo prof. Reinhard Lauer,³ iz mikroanalize Frangeš dobiva argumente za definiranje makroliterarnih pojava, pa tako i pojedinih stilskih razdoblja, kakvo je npr. razdoblje moderne. Sagledajući oba momenta, on stvara osebujno motrište na književnost, čime Ivo Frangeš postaje prepoznatljiv i izniman među povjesničarima hrvatske književnosti. Nedvojbeno, riječ je o književnom povjesničaru koji je unaprijedio književnu znanost, što je razvidno upravo iz njegove *Povijesti*, čija je književnopovijesna pozicija značila istinski odmak od pozitivističke paradigme. Također je važno istaći da, u kontekstu hrvatske književne historiografije, Frangeša određuje sintagma dobrog stilista, budući su za nj od osobite važnosti stilske i estetske odlike svakog pisanja, pa tako i onog, ili čak, osobito onog o književnim temama, čime se taj književni povjesnik potvrđuje i kao umjetnik riječi. Faktografiju suhoparnih književnopovijesnih činjenica on doista oblači u prikladno književno ruho, navodeći pri tom brojne asocijacije i refleksije čime stvara privlačno štivo, podjednako poučno koliko i lijepo i razumljivo širem čitateljstvu.

Upravo onako kako standardizaciju hrvatskoga jezika vezujemo uz hrvatski književni romantizam, u književnom razdoblju hrvatske moderne, utemeljeno ukazuje Frangeš, čvrsto se povezuje sjeverno i južno stvaranje u Hrvatskoj te se na taj način konstituira središnja nacionalna književnost. Nakon dovršenog preporoda u Dalmaciji i Istri brojni su hrvatski pisci iz tih krajeva pridonijeli važnom procesu oblikovanja hrvatskoga književnog zajedništva. Pisци iz Dalmacije surađuju u književnim periodikama u sjevernoj Hrvatskoj, ovi opet u časopisima na hrvatskom jugu te u Istri. U književnim časopisima koji su izlazili na hrvatskom sjeveru svoje književne radove objavljuju pisci iz primorskih gradova, a ovi opet u časopisima što su izlazili u Rijeci, Zadru, Splitu, Dubrovniku, pri čemu se ovom prigodom dobro prisjetiti da je i u Frangešovu rodnom gradu Trstu, u doba moderne, izlazilo nekoliko uglednih hrvatskih književnih časopisa među kojima se ističu *Jadran* (1903.), *Tršćanski Lloyd* (1903. – 1906.) i *Balkan* (1907. – 1908.), u kojima surađuju ponajbolja hrvatska književna imena toga doba, a uređivali su ih istaknuti hrvatski pisci Ante Tresić Pavičić, Vladimir Nazor i Milutin Cihlar Nehajev.

Moderna započinje jednim od najplodnijih sukoba generacija u hrvatskoj književnosti i njezina pojava, ističe Frangeš, »zapravo je svijest i potreba

³ Usp. prilog Reinharda Lauera u ovom *Zborniku*.

da se hrvatska književnost izvuče iz slijepe ulice u koju je zapala pri kraju realizma«. ⁴ Šenoin i Kumičićev ideal francuskog utjecaja kulminirat će u djelovanju Antuna Gustava Matoša. Uz tog književnog velikana frankofonske pobude u književnosti ponajviše zagovaraju pisci s hrvatskoga juga koji dobro poznaju talijansku književnost ali i francusku. ⁵ Nastojeći dijakrono i sinkrono, s kulturološkog i uljudbenog motrišta, osvjetliti hrvatsku kulturu, a osobito književnost, u mnogim njezinim razdobljima, pa tako i u moderni, Ivo Frangeš nedvojbeno nalazi da je ona pretežno okrenuta mediteranskom krugu, a osobito njegovoj talijanskoj sastavnici, jer se svojim najznatnijim dijelom, i slobodno se može u višestoljetnoj retrospekciji reći – boljim dijelom – razvijala upravo na jadranskoj obali. Frangeš dobro zna da su plavi putovi Jadranskoga mora i Sredozemlja općenito, kao idealno sredstvo komunikacije, ponekad služili prisilnoj političkoj i državnoj zajednici s ne uvijek miroljubivim susjedima, što se nipošto ne može zaobići kod označavanja političkog i povijesnog okvira, ali ipak uvijek je razvidna i ona prava blagodat što ju je more donosilo, a to je svakako mirno zblježavanje, nastajanje kulturnih, filozofskih, religijskih, političkih a nadalje književnih mostova, te stapanje i prerastanje tih veza u neke nove kulturne i umjetničke vrijednosti. Dakle, to su one duhovne veze u kojima su interkulturalne interferencije, talijanske i francuske književnosti s jedne strane, a hrvatske književnosti s druge, dovedene gotovo do razine obrazaca, veze po kojima je hrvatska kultura prepoznatljiva. Upravo s obzirom na svoju sposobnost amalgamiranja različitih kulturnih superstrata, ona je prepoznatljiva i to ne samo kroz odnos s bliskim susjednim kulturnim i književnim krugovima, odnosno uljudbenim kodovima drugih kultura, nego je sustavna ugradba brojnih stranih utjecaja i prožimanja u sve nacionalne kulturne strukture ujedno označila punoću hrvatskog kulturnog identiteta kroz njegova dominantna europska i svjetska obilježja.

Među književna imena koji su ponajviše doprinjela integraciji hrvatskog književnog sjevera i juga u doba moderne, Frangeš od pisaca iz Dalmacije navodi Antu Tresića Pavičića, ocjenjujući da se »zarana uputio stazama talijanskog neoklasicizma kardučijevskog tipa«, postavši »prvi znameniti Dalmatinac novije hrvatske književnosti«. ⁶ Tresića je ubrzo pretekao Vladimir Nazor čije stvaralačke potencijale dostižu i njegovi dalmatinski vršnjaci Milan Begović i Dinko Šimunović. »I Nazor je poput Ante Tresića impresi-

⁴ I. Frangeš, *Povijesti hrvatske književnosti*, Zagreb, 1987., str. 231.

⁵ Usp. Tihomil Maštović, *Neukrotivo svoji*, Kroatističke rasprave i članci. Manualia universitatis, sv. XIV, Erasmus naklada, Zagreb, 2011., str. 124–126.

⁶ I. Frangeš, nav. dj., str. 245.

oniran kardučijevskom varijantom klasične poezije«, naglašava Frangeš, ali on uz stare klasike »od modernih Talijana voli još Pascolija i D'Annunzija«. ⁷ Dalje navodi da je upravo »Begovićeva lirika prva smiono zanemarila domaće i nacionalno, prepuštajući se mladenačkoj igri. Njegova je zbirka stihova *Knjiga Boccadoro* (1900.), izazvavši bijesne polemike Starih i isto toliko bučno odobravanje Mladih, jedna od onih znamenitih knjiga koje su važnije po onome što su potakle negoli po onome što su zapravo dale«, zaključuje Frangeš. ⁸

S Dinkom Šimunovićem koji svoj dolazak najavljuje 1905. u zadarskom *Lovoru*, ⁹ piše naš književni povjesničar, »dobismo odista novog, darovitog pripovjedača, novog pjesnika hrvatske energije koji je već sada znao spojiti duh moderne realističke pripovijetke s duhom narodne naše pjesme i tradicije... ¹⁰ »U njegovim je pripovijestima 'morlački' svijet konačno progovorio ljepotom svojih legendi, svoje muževnosti i svoje nabujale liričnosti«. ¹¹ Šimunović je, dalje ističe Frangeš, »u toliko željno modernističko doba europeizacije hrvatske književnosti«, svojim primjerom pokazao da pisanje blisko narodu ne mora biti isključivo folklor, navodeći kako sam Šimunović vidi hrvatsku književnost, odnosno zadaće hrvatskoga pisca: »Naša bi literatura najbolja bila onda kad bi se mogla prisposodobiti stablu kojemu su žile u našem narodu a krošnja mu se sa cvijećem i plodovima prepleće s općom svjetskom kulturom«. ¹²

Kao središnju ličnost modernističke dramatike Frangeš izdvaja Ivu Vojnovića. Drugi čin njegove *Trilogije – Suton*, objavljen 1900. u prvom broju Dežmanova *Života*, bio je pravi trijumf mlade i slobodne generacije i posvećenje moderne. ¹³ Mladi Milan Begović tada izjavljuje: *Suton* je »mlada i slobodna literarna generacija konačno porazila natražnjački duh koji je od hrvatske književnosti htio stvoriti zbirku koledara, molitvenika i sladunjavih pjesmarica«. Frangeš tu pridodaje: »Kao i uvijek, i tu je kvaliteta nadjačala dilentizam, pa se nakon Vojnovićeve *Trilogije* moderni hrvatski teatar umjetnički naglo obogatio«. ¹⁴ Osim toga ne zaboravlja istaći, ocjenjujući

⁷ Isto, str. 247.

⁸ Isto, str. 246.

⁹ Usp. T. Maštrović, *Lovor – posljednja »artistička« revija hrvatske moderne*, u knjizi: *Nad jabukama vile Hrvatice, Kroatističke studije*, Biblioteka Croaticum, sv. 3, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 221–240.

¹⁰ I. Frangeš, nav. dj., str. 250.

¹¹ Isto, str. 251.

¹² Isto.

¹³ Usp. T. Maštrović, *Drama i kazalište hrvatske moderne u Zadru*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990., str. 57–58.

¹⁴ I. Frangeš, nav. dj., str. 267.

cjelokupan dramatičarev opus: »Vojnović je – uza svu svoju spektakularnost i precioznost – višestruko zadužio hrvatsku književnost predvodničkim tekstovima u prozi (*Geranium*, 1880.), u poeziji (*Lapadski soneti*, 1892.) i u drami (*Dubrovačka trilogija*, 1900. – 1903.). I što je najvažnije, blistavim vraćanjem Dubrovnika u vrhove hrvatske književnosti«. ¹⁵

Kada je riječ o razdoblju hrvatske moderne važno je istaći da je naša književna historiografija do Frangeša, uz časne i rijetke iznimke, ponekad zaboravljala cjelovito sagledavati nacionalni kulturni prostor te je pri tom neke važne činjenice previdjela. Posebice se, nepravredno i neopravdano, zaboravilo na one sastavnice vrijedne hrvatske književne i kazališne prošlosti što su se ostvarivale u mediteranskom kulturnom krugu, a bitne su za razumijevanje hrvatskoga prinosa europskoj uljudbi, ali i za naše ponovno uključivanje, upravo u razdoblju moderne, u maticu europskih umjetničkih zbivanja, iz koje smo prije toga uglavnom, uz vrijedne iznimke, jedno vrijeme izbivali. Važan čimbenik tih sastavnica bio je književni i kazališni život urbanih sredina jadranske Hrvatske, upravo u onom dijelu Hrvatske gdje su najjača bila književna prožimanja hrvatske s talijanskom i francuskom književnošću i iz koje su potekli brojni književno izgrađeni pisci, mahom prva književna imena moderne. Dokazom te tvrdnje jest činjenica da su i Ivo Vojnović i Milan Begović i Vladimir Nazor i Ante Tresić-Pavičić i mnogi drugi pisci, svi podrijetlom Mediteranci i mahom dobri poznavatelji suvremene talijanske, pa i francuske književnosti. Životni put tih velikih hrvatskih književnih imena upadljivo je sličan. Svi su oni svoje književne fizionomije kreirali u primorskim književnim središtima, te su u doba moderne iz svojih primorskih književnih sredina, iz Zadra, Splita, Dubrovnika i drugih, odlučili otići u Zagreb i svoje malo književno središte zamijenili većim; to je ujedno značilo da je Zagreb sve više postajao istinskom hrvatskom književnom i kazališnom hrvatskom metropolom. ¹⁶ Sličan životni put, a zapravo najčešće bijeg već afirmiranih pisaca, počesto je bio uzrokovan nemogućnostima da u svojim sredinama ostvare normalne egzistencijalne pretpostavke slobodnog umjetničkog stvaranja, stoga su tražili primjereniji životni i stvaralački okoliš, tim više što su i političke prilike u hrvatskoj pokrajini uistinu bile očajne. Valja se samo prisjetiti odličnog Nehajevljeva romana znakovitog naziva – *Bijeg*, o nemogućem položaju intelektualca na razmeđu stoljeća u hrvatskoj provinciji! Uostalom ta će se tema provlačiti u hrvatskoj književnosti od Šenoina vremena do danas. ¹⁷

¹⁵ Isto, str. 268.

¹⁶ T. Maštrović, nav. dj., str. 126.

¹⁷ Usp. I. Frangeš, nav. dj., 252.

* * *

Jasno prepoznavajući važnije činjenice u određivanju književnih i jezičnih postignuća koje odlikuju razdoblje hrvatske moderne Frangeš ističe: »Moderna donosi i rascvat hrvatske književnosti na dijalektima što ima duboke povijesne i nacionalno-psihološke razloge, osobito kad se zna da je upravo jezik obavio glavnu zadaću nacionalne integracije u ranijim razdobljima«. ¹⁸ Dijalektalna je književnost pokazala usredotočnost pisca onome što se, kao *terminus tehnicus*, u književnoj kritici razdoblja moderne, označava »dušom«, odnosno *mutatis mutandis* – »jezikom narodne duše«, bolje reći, dijalektalna književnost je unekoliko »govor srca« hrvatskih pisaca i povratak iskonskom vrutku jezičnoga izvora. Među ponajboljim ostvarenjima tog razdoblja zastupljena su sva tri narječja hrvatskoga jezika. S tim u svezi Frangeš zaključuje: »Zahvaljujući djelovanju Nazora i Domjanića u poeziji vratili su se u književnost privremeno odstranjeni čakavski i kajkavski dijalekt, izrazi koji su stoljećima, i to vrlo uspješno, funkcionirali kao književni jezici. S jedinom napomenom da nisu imali ni političke, ni teritorijalne, ni poetičke šanse da se nametnu kao centralni, nacionalni. Jedna je od uobičajenih estetskih zabluda kritike podjela Domjanićeve lirike na štokavsku i kajkavsku: realnost je te podjele na drugoj strani. Veliki dio popularnosti imao je Domjanić zahvaliti upravo činjenici da je austrijska cenzura njegove ratne motive propuštala zbog dijalekatske forme. I cenzura je vjerovala da je dijalektalna poezija zapravo *humilis stylus*, da je slabijega društvenog dosega i niže estetske vrijednosti!« čudi se Frangeš. »Istina je međutim u tome da je Domjanić manje izvještačen kad pogodi ton i temu, a to mu bolje uspjeva u dijalektu, jer za vrijednost njegovih markizica nije bitno jesu li 'štokavke' ili 'kajkavke', nego koliko su iskreno doživljene.

Isti je slučaj s Nazorovom čakavštinom. Pravi, iskonski čakavac, Bračanin, on će do kraja života voditi Jakovljevićev boj sa štokavštinom, diviti joj se i osvajati je; a kad propjeva u dijalektu, neće to biti govor njegova rodnog otoka (čak naprotiv: otočke će mu teme ostati gotovo isključivo 'štokavske'!), nego glas najdrevnije, glagoljaške, misalske čakavštine istarske zemlje. 'Galiotova pesan', inače dio štokavski ispričovijedane 'istarske priče' o Velom Joži, jedna je od najljepših Nazorovih pjesama (i ne samo njegovih, nego uopće hrvatskih)«, ocjenjuje Frangeš. ¹⁹

¹⁸ Isto, str. 257.

¹⁹ Isto, str. 259.

»Kad Vladimir Nazor spominje čakavski karakter svojih ne samo čakavskih pjesama nego i 'Hrvatskih kraljeva' i drugih izriče on jednostavnu istinu: da pjesnik sebe u svome djelu zatajiti ne može (sve da i hoće), a ulaz u nacionalnu i svjetsku književnost nije negacija zavičajnoga, dijalektalnoga, već njegovo dizanje na nacionalnu, pa prema tome i na opću, univerzalnu razinu. Pokušajmo«, zaključuje Frangeš, »iz najuniverzalnije poezije, kakva je Danteova, na primjer, iščupati njezin talijanski, bolje reći firentinski duh: nestat će i ono univerzalno, ne samo zemaljsko nego čak i nadzemaljsko, metafizičko. Jer, isti duh univerzalnosti struji i u dijalektalnom i u nacionalnom, kad god se radi o poeziji«. ²⁰

Od koje je važnosti rodni kraj za umjetnikovo stvaranje, Frangeš će zorno pokazati na primjeru Frana Galovića (1887. – 1914.) koji je stajao pod izravnim dojmom simbolističke struje europskih književnosti. Istodobno Galovića se s pravom ubraja među vodeće dijalektalne kajkavske pjesnike. Rastrgnut između zlokobnog osjećaja smrti i radosnog doživljaja djetinjstva, ovaj je pisac mlad poginuo u Prvom svjetskom ratu, »već poznatom smrću borca za tuđe potrebe, na tuđem bojištu, u tuđoj odori«. ²¹ Njemu, piše Frangeš, »dugujemo jedan od najljepših ciklusa ne samo dijalektalne nego i uopće moderne poezije hrvatske, *Z mojih bregov*, što ga je Krleža objavio 1925., u *Književnoj Republici*, punih deset godina poslije smrti Galovićeve. U tom se ciklusu misaono rekreiran glas zavičajja (bitka, reklo bi se danas), stapa s melankoličnim osjećajem nezaustavljive prolaznosti svega i neostvarive želje za srećom. Ukupan ciklus, a posebno neke njegove pjesme (»Mesečina«, »Pod orehom«, »Kostanj«, »Pred večer«, »Crn-bel«, »V mraku«, itd.) izvrsna su poezija; i to ne po svome realizmu, kako se to ponekad, krivo, isticalo, nego upravo po onom 'zaumnom' što se iza tog površinskog realizma talasa. Pjesma »Kostanj«, bez koje nema ni najužeg izbora ukupne hrvatske lirike, sigurno je jedna od najdubljih tužaljki te, mračnoj smrti zavjetovane, generacije. Galovićev očinski kesten (kao i onaj daleki Tolstojev hrast iz *Rata i mira*) nije 'realističko' ponavljanje pojedinog bića; nego, da heideggerovski i zaključimo, istinsko 'ponavljanje općenite biti stvari'. ²² Sa više sreće, i više godina, Galović bi sigurno bio dohvatio najviša mjesta u književnosti našeg stoljeća, zaokružuje Frangeš Galovićev portret u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*.

²⁰ Isto.

²¹ Isto, str. 269.

²² Isto, str. 270.

*

Bez obzira na jezik i književni izraz Frangeš ravnopravno vrednuje sve pisce, i one koji su pisali na književnim jezicima, kako sa štokavskom tako i neštokavskom osnovom (s čakavskom i kajkavskom), tako i one koji pripadaju dijalektalnoj književnosti, polazeći od umjetničke vrijednosti djela. Štoviše, on zaključuje da je npr. Nazorova čakavska ili pak Domjanićeva kajkavska poezija, ne samo vratila u književnost privremeno odstranjeni čakavski i kajkavski dijalekt, pruživši uspjele dokaze da se dijalekt nije odrekao umjetničkih ambicija, već su na tim dijalektima nastala takva pjesnička ostvarenja koja su nezaobilazna u svakoj antologiji hrvatskoga pjesništva, priskrbivši svojim autorima nesporno mjesto u hrvatskoj književnosti.

S druge strane dijalektalna književnost nije regionalno usitnila književno stvaralaštvo u doba moderne. Naprotiv, s pravom zaključuje Ivo Frangeš, doba moderne je doba konstituiranja središnje nacionalne književnosti, doba kada se napokon čvrsto povezuje sjeverno i južno stvaranje u Hrvatskoj te se na taj način konstituira središnja nacionalna književnost.

Literatura

- Ivo Frangeš, *Izabrana djela* (prilog: »Sabor čakavskog pjesništva«), *PSHK*, knj. 149, Zagreb, 1980., str. 122–136.
- Ivo Frangeš, *Povijesti hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske / Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 1995.
- Reinhard Lauer, »Makro i mikroliterarna metoda Ive Frangeša«, *Zbornik o Ivi Frangešu*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 13., gl. ur. T. Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2013., str. 29–36.
- Tihomil Maštrović, *Neukrotivo svoji*, Kroatističke rasprave i članci. Manualia universitatis, sv. XIV, Erasmus naklada, Zagreb, 2011.

FRANGEŠOVO VIĐENJE HRVATSKE MODERNE

Sažetak

U doba moderne, utemeljeno ukazuje Frangeš, čvrsto se povezuje sjeverno i južno stvaranje u Hrvatskoj te se na taj način konstituira središnja nacionalna književnost. Moderna donosi i rascvat hrvatske književnosti na dijalektima što ima duboke povijesne i nacionalno-psihološke razloge, osobito kad se zna da je upravo jezik obavio glavnu zadaću nacionalne integracije u ranijim razdobljima. Nazorova čakavska i Domjanićeva kajkavska poezija vratila je u književnost privremeno odstranjeni čakavski i kajkavski dijalekt, pruživši uspjele dokaze da se dijalekt nije odrekao umjetničkih ambicija.

Moderna započinja jednim od najplodnijih sukoba generacija u hrvatskoj književnosti i njezina pojava, ističe Frangeš, »zapravo je svijest i potreba da se hrvatska književnost izvuče iz slijepe ulice u koju je zapala pri kraju realizma«.

Ključne riječi: hrvatska moderna, Ivo Frangeš, dijalektalna književnost

FRANGEŠ'S PERCEPTION OF CROATIAN LITERARY MODERNISM

Summary

In the time of Modernism, as Frangeš rightly points out, literary work in Croatian north and south is firmly connected, constituting in that way central national literature. Modernism also brings the flourish of Croatian literature in dialects which has deep historical and national-psychological reasons, especially when it is a known fact that it was precisely language that carried out the main task of national integration in early periods. Nator's Chakavian and Domjanić's Kajkavian poetry brought back into literature the temporarily removed Chakavian and Kajkavian dialects, successfully providing evidence that dialect did not renounce its artistic ambitions. Modernism starts with one of the most productive conflicts of generations in Croatian literature and its emergence, as Frangeš points out, »is actually an awareness and need for Croatian literature to be pulled out of a dead end in which it found itself at the end of Realism«.

Key words: Croatian Modernism, Ivo Frangeš, dialectal literature

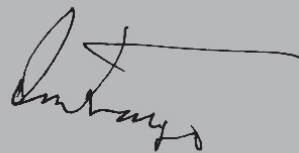
Geschichte der kroatischen Literatur

Von den Anfängen bis zur Gegenwart

Književna povijest hrvatske književnosti
Za početke i ključne momente,

Wien

von
Ivo Frangeš

Tagbuch 18. Leipzig 1996.

1995

BÖHLAU VERLAG KÖLN WEIMAR WIEN

- Sl. 6.: Naslovnica Frangešove povijesti hrvatske književnosti na njemačkom jeziku: *Geschichte der kroatischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1995. Za tu knjigu godinu dana kasnije »Vjesnik« mu dodjeljuje Goranovu nagradu

Dunja Fališevac

Frangješovo čitanje Vidrića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Vidrić, V.

I.

Ivo Frangješ posvetio je Vladimiru Vidriću nekoliko studija i analiza, koje su sve okupljene u njegovoj knjizi *Matoš, Vidrić, Krleža*,¹ u knjizi koja analizira i s raznih aspekata osvjetljava tri pisca za koja možemo reći da predstavljaju Frangješov književni i estetski kanon i najveći književnopovijesni izazov. S iznimkom, možda, Ivana Mažuranića, stvaralaštvo navedenih pisaca bilo je najčešći interpretativni izazov Frangješovoj estetskoj senzibilnosti, a isto tako i njegovim, poglavito na stilističkoj analizi utemeljenim shvaćanjima kritičarska posla.

Da bih što točnije opisala teorijska polazišta Frangješova čitanja i interpretiranja Vidrićeve lirike, osvrnut ću se na njegove eksplicitno izrečene stavove o zadacima stilističke kritike koja je uvelike odredila Frangješov rad s tekstom. O stilističkoj kritici Frangješ kaže:

»Stilistička kritika treba da izraz piščev proučava nošena dubokim osvjeđenjem, da se upravo na jeziku najpotpunije očituje i univerzalni i individualni karakter pjesničkog djela, da upravo na takozvanoj 'formi' pisac ostavlja toliko 'otisaka prstiju', da ga je lako identificirati, proniknuti u njegove namjere i naći korijene njegovu stvaranju.«²

Iako upisan u naše pamćenje kao jedan od sljedbenika lingvističke stilistike i stilističke kritike te utemeljitelja Zagrebačke stilističke škole koja je književni tekst vidjela ponajprije kao umjetnosti riječi, analiza dvaju Frangješovih književnoteorijskih radova posvećenih lingvističkoj stilistici i stilističkoj analizi – a riječ je o prikazu lingvističke stilistike Giacoma Devota

---

¹ Ivo Frangješ, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb 1974. Pojedine interpretacije Vidrićevih pjesama bile su prije toga objavljene u raznim časopisima.

² Ivo Frangješ, »Stilistička kritika. Vrijednost i granice«, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 13.

te stilističke kritike Lea Spitzera³ – svjedoči da je Frangeš nedvojbeno bio svjestan ograničenja što ih takvi pristupi književnom tekstu imaju, kritički se ograđujući od nekih zasada što su ih navedeni teoretičari zagovarali, posebice od Devotovih na lingvistiци utemeljenih analiza književnog teksta koja niječu mogućnost estetske prosudbe književnog teksta. A Frangešovo neprihvatanje stilističke kritike odnosi se na isključivost i svojevrsnu dogmatičnost takve kritike, konkretno na Spitzerovo shvaćanje da je stilistička kritika jedina ‘objektivna’ znanost o književnosti.

Frangešovo ograđivanje od ograničenja i svojevrsnog determinizma lingvostilističke kritike najbolje se može vidjeti iz njegovih riječi koje imaju gotovo značenje programa. Devotovoj koncepciji lingvističke stilistike kao metode koja se ne bavi estetskim dosezima nekog djela Frangeš je, pišući o Matošu, suprotstavio upravo suprotno razumijevanje kritičarskog posla:

»Književna interpretacija, o kojoj se sve više govori i piše, ne bi – po mom mišljenju – bila interpretacija, kad ne bi svaki put, u svakoj prilici, kretala od istih polaznih točaka, zanimala se za iste probleme; osim, naravno, za konačni problem – a to je ocjenjivanje umjetničkog djela. Istini za volju treba odmah reći, da su ‘iste’ samo krajnje točke procesa interpretacije: tekst, kao ishodište, i kritički sud, kao jedini, upravo završni cilj kritičarova nastojanja. No, kako su to zapravo krajnje točke jednog procesa, u kojemu je broj i značaj sondiranja određen prije svega tekstem, interpretator se mora pobrinuti, da se svaki njegov postupak nadahne upravo tekstem i da se na tekstu provjere: tekst je, naime, poticaj i poprište interpretacije«.

I dalje:

»Užitak interpretacije, ljepota svakog čitanja, u tome je, što na pitanje – Što je umjetnost? svaki put moramo odgovoriti drugačije, pozvati u pomoć svaki put druge argumente i svaki put izgraditi ‘posebnu’ estetiku, upravo onu koja će nas uvesti u pjesnikov doživljaj, izrečen samo njemu svojstvenim sredstvima. A taj je doživljaj, kao i u svakoj velikoj poeziji uopće, zanosna pohvala životu. Životu koji je – kako reče veliki pesimist Leopardi – ‘po prirodi svojoj stvoren za život, a ne za smrt. To znači da je stvoren za djelatnost i za sve što je najživotnije u funkcijama živih ljudi.’ Prava ljepota, djelo čovjeka, i ne može biti drugačija; zato je razumljiva težnja da joj se približimo. I književna interpretacija je takva težnja«.⁴

³ Prva studija nosi naslov »Lingvistička stilistika Giacoma Devota« (str. 43–66) a druga »Stilistička metoda Lea Spitzera« (str. 17–42). Obje studije objavljene su u Frangešovoj knjizi *Stilističke studije*.

⁴ Ivo Frangeš, »Antun Gustav Matoš: Jesenje večer«, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 96 i 124.

Zahtjev da se pronade ljepota književnog teksta i u skladu s time zalaganje i obrana estetičnosti i esteticizma kritičarova posla nalazimo i u Frangešovoj studiji »Lingvistička stilistika Giacoma Devota«. Tu on kaže:

»Apstrahiranje estetskog momenta u književnom djelu, u književnom jeziku, gdje je on svakako prisutan i gdje mu je sve podređeno, posve sigurno ne može dovesti do razumijevanja teksta«. I dalje: »Što dakle preostaje stilistici? Ili da prizna još jednu drugu svoju, estetsku, književnu stilistiku, kao što smo već vidjeli; ili da, kad se radi o književnom djelu i o njegovu ocjenjivanju, prizna da se toj delikatnoj operaciji može pristupiti s više polaznih točaka: od sadržaja, motiva, jezika, kompozicije, kulturne povijesti i povijesti uopće, ukratko od svega onoga, čime je djelo determinirano. Koji ćemo put odabrati, teško je kazati; kritika je, ponekad, nalik na arheologiju: što se najprije, najočitije pokaže, što se prvo otkopa, to je polazna točka: da treba otkopati 'sve' – jasno je; da prvenstvo imaju elementi, koji najkraćim putem dovode do suda, jasno je također; ali je jasno i to, da u ocjeni jezične umjetnine analiza jezika, stilistika predstavlja nuždan, nezaobilazan čin. Da bude prvi, nije bitno; ali da bude, neizostavno je«. ⁵

Dakle, za razliku od G. Devota, Frangeš – ističući dominantnu ulogu stilističkog pristupa – ne odbacuje druge, tradicionalnije pristupe književnom tekstu.

A u studiji *Stilistička metoda Lea Spitzera*, kojem je teoretičaru stilistike i interpretacije, s njegovom koncepcijom potrage za duhovnim etimonom književnog teksta mnogo bliži (kao uostalom i svi zastupnici Zagrebačke stilističke škole), Frangeš ipak iznosi dozu skepse prema Spitzerovoj tezi o nužnosti smještanja kritičara u gravitacioni centar određenog sunčeva sustava, tj. pisca, smatrajući da je to gotovo nemoguće. Stoga Frangeš kaže: »(...) gravitacija je, u centru, možda i prestala, ali je ostala ličnost kritičarova, ne poistovećena s umjetnikovom, nego obogaćena doživljenom umjetninom«. ⁶

Osporavajući mogućnost poistovjećivanja pisca i kritičara, Frangeš neprijeporno osporava determinizam i ograničenost Devotova lingvostilističkog a u određenoj mjeri i Spitzerova stilističkog pristupa književnom tekstu, pristupa koji se mogu razumjeti u kontekstu pobune protiv pozitivizma.

Takvi Frangešovi stavovi, koncepcije o potrazi za doživljenom umjetninom i bogatstvom koje ona pruža kritičaru dominantno su obilježje njegovih interpretacija, posebice nekih Vidrićevih pjesama.

Što se tiče književne interpretacije, Frangešov rad s književnim tekstom pokazuje da je za njega interpretacija, taj još od antičkih vremena ovjeren

⁵ Ivo Frangeš, »Lingvistička kritika Giacoma Devota«, str. 65. i 66.

⁶ Ivo Frangeš, »Stilistička metoda Lea Spitzera«, str. 37.

postupak rada s književnim tekstom, imala specifične zadatke: njegovo razumijevanje interpretacije priziva u pamćenje Schleiermachera (1832. – 1959.) koji je razlikovao jezičnu od psihologijske interpretacije, s tim da se posljednja gradi na divinaciji kojom se preko stila dokučuje individualnost nekog pisca i koja podrazumijeva intuitivan uvid u cjelinu književnog djela. Naime, za Frangeša interpretacija kao čin uživanja u tuđi doživljajni svijet nije samo polazište nego i cilj analitičkog rada s tekstom. Takvu razumijevanju interpretacije svakako treba pridodati i shvaćanje interpretacije kakvo se afirmiralo u sklopu tzv. unutarnjeg pristupa (*intrinsic approach*) u angloameričkoj kritici te kritike primjerene djelu (*werkimamente Kritik*) u njemačkoj znanosti u književnosti, pristupima kojima započinje povijest razumijevanja specifično književne interpretacije, takvima koje poetski tekst drže samodostatnim, jedinstvenim i neprevodivim. Tim pristupima započinje povijest razumijevanja specifično književne interpretacije u našem stoljeću.⁷

Za Frangešovu metodu interpretacije književno značenje nije zatvoreno nego intencionalno otvoreno te upućeno na interpretaciju radi vlastite ovjere. Naime, interpretacija nije izvanjski nego unutarnji fenomen književnog djela jer ga ono sadrži u obliku intencije bilo svojeg autora, kompozicije ili žanra. Pretpostavke su interpretativnog postupka zadane samim predloškom, jedino ih još valja prepoznati i rekonstruirati pomnim istraživanjem. To su Frangešova polazišta. Ali u njegov interpretativni vidokrug ušli su i momenti koji determiniraju intenciju, njezine prešutne psihologijske, kulturalne ili povijesne pretpostavke. Ni jedna interpretacija nije konačna, nego je uvijek predložak za nove interpretacije, te je tako i sama jedino vrsta teksta. Takvo razumijevanje stilističke kritike i interpretacije, kao što brojne Frangešove studije pokazuju, češće navodi interpreta na rad s lirskim tekstovima, s pjesmama nego s romanima koji zahtijevaju i nameću i civilizacijska i kulturalna pitanja svojega vremena i prostora, svojih ideologijskih okvira itd.

II.

Navedene opaske o Frangešovoj kritičkoj metodologiji bile su nužne kako bi se vidjela njegova elastičnost i nedogmatičnost u odnosu na isključivost nekih književnokritičkih i interpretativnih paradigmi, te kako bi bilo jasno da je u svim svojim analizama i interpretacijama, pa tako i u onima koje se bave Vidrićevom lirikom, Frangešu stilistička kritika u radu s tekstom bila najvažnija, ali da je s tim pristupom spajao i prepletao i različite druge metode.

⁷ Usp. o tome V. Biti, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, sub voce »Interpretacija«, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 218–223.

Lirici Vladimira Vidrića, interpretativnom izazovu brojnih kritičara od njegovih suvremenika (A. G. Matoš, A. B. Šimić, V. Nazor), preko Antuna Barca, Dragutina Tadijanovića, Zdenka Škreba pa sve do Antuna Šoljana, Zvonimira Mrkonjića i Josipa Užarevića,⁸ Frangeš je posvetio ove studije i analize: sintetsku »Poezija Vladimira Vidrića«; »Vidrićeva *Pomona*«; »Zvuk i prostor u pjesmi *Ambrozijska noć*«; »O Vidrićevu stvaralačkom postupku«, »Rađanje pjesme. Uz Vidrićevo *Jutro*«; »O Vidrićevu atributu«; »O jednom kontrastu u Vidrićevoj poeziji«; »Vladimir Vidrić: *Pejzaž II*«; »Značenje varijanata. Uz Vidrićevu pjesmu *Notturmo*«; »I svu noć je plako i pjevo ...«; te više recenziju nego interpretaciju »Vidrić u kritičkom izdanju«.⁹

Iz svih navedenih studija razabiru se Frangešova ishodišta kao i cilj njegovih analiza: njegova su teorijska uporišta u stilističkoj kritici i književnoj interpretaciji, a tekst, ponajprije lirski, predložak za pokazivanje umjetnosti riječi, evokaciju kritičarovih impresija i estetskih dosega pojedine pjesme. No, tim temeljnim polazištima Frangeš vješto pridružuje i metode tradicionalne književne povijesti, psihološke analize i kulturološkog pristupa.

Tako je Frangešovo bavljenje Vidrićem dvostruko simbolično: s jedne strane ono nastavlja na relevantne spoznaje do kojih su došli prethodni, na pozitivizmu, posebice biografizmu i psihologizmu utemeljeni pristupi Vidriću, konkretno svojevrzni je nastavak Barčeva bavljenja Vidrićem s jedne strane,¹⁰ a s druge strane oprimjerenje je onih koncepcija koje je inaugurirala i proklamirala Zagrebačka stilistička škola, a kojoj je sam Frangeš bio jednim od utemeljitelja i jednim od teorijskih začetnika, zajedno sa Zdenkom Škrebom, čija je emblematična interpretacija Vidrićeve pjesme »Pejzaž I.« zacijelo bila poticajna i Ivi Frangešu.¹¹

Kratkim tekstom naslovljenim »Poezija Vladimira Vidrića« ta svoja polazišta Frangeš eksplicitno izražava ističući da se »istinska poezija ne boji kritike, ona joj se nameće«, iz čega možemo razabrati da Frangeš kao kritičar preferira liriku čija je estetska razina znatna smatrajući da je posao interpretatora da tu veličinu stalno otkriva i opisuje. Pritom je metodologija Frangešova rada s pojedinim Vidrićevim tekstom često slična. Ponajprije kritičar i interpret ulazi u Vidrićevu pjesničku radionicu, otkriva neku stilski marki-

⁸ Iscrpan popis literature o V. Vidriću nalazi se u knjizi: *Vladimir Vidrić, Izbor pjesama; Mihovil Nikolić, Izabrana djela*, priredio C. Milanja, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.

⁹ Sve navedene studije i analize nalaze se u knjizi: I. Frangeš, *Matoš, Vidrić, Krleža*, str. 125–231.

¹⁰ A. Barac, *Vidrić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.

¹¹ Z. Škreb, »Vladimir Vidrić, Pejzaž (Interpretacija)«, *Umjetnost riječi*, I, br. 2, str. 99–116; Zagreb, 1957.

ranu pojedinost, zatim iznosi svoje asocijacije, često obogaćene pamćenjem iz riznice kulture, a na kraju evocira emocionalni i estetski svijet što ga je oblikovala pojedina pjesama. Primjerice, analizirajući »Pomonu«, jednu od prvih Vidrićevih pjesama, Frangeš ponire u svoje bogato poznavanje antičke kulture i evocira atmosferu i sadržaj pjesme ovako:

»Uostalom, čitava je situacija pomalo plinijevska (treba se samo podsjetiti kako Plinije mlađi opisuje svoju vilu u Lauretanu): radnja se odigrava u Herkulanumu, starac se dosađuje i uživa na svoj staračko-hedonistički način, ispija žarke kapljice i čita Katona (tu nam svim u podsvijesti treperi natpis Ciceronova dijaloga o ugodnoj starosti, – *Cato Maior de senectute*, koji je u općoj tradiciji vezan uz pojam dostojanstva, smirenosti i građanskog poštenja). Ali, ako već idemo u erudicijska nagađanja, možda Vidrić misli i na samoga Katona, na njegovo djelo *De ageri cultura*, jer je Pomonin otac i nekakav agronom, jer nasljeduje Katona (...). Uostalom, i Katonova se *villa* po svojoj prilici nalazila u Kampaniji! Stari, dakle, iz dva razloga čita 'knjigu od Katona'. A kćerka je mlada, njoj je dosadno, njoj je i pomisao na roba sredstvo da ubije samoću. Za razliku od oca ona čita drugi tekst: Ovidija. Koji? Bilo koji; sigurno jedan od onih koji su nesretnog pjesnika stajali progonstva, dakle *Ars amatoria* ili *Heriodes* ili *Amores*. Sasvim jasno, u tome i jest, s jedne strane, kontrast između kćerke i oca, a s druge strane, između njihova svijeta i briga jadnoga crnca koji u novoj verziji, u pjesmama, postaje robom, čime je društveni razmak potpunije istaknut.«¹²

U daljnjoj interpretaciji Frangeš u ovoj pjesmi otkriva začetke i zametke onoga što će se oblikovati u estetski vrhunskim dosezima Vidrićeve lirike kao njezin duhovni etimon – a to je u ovoj pjesmi po Frangešu najava tako karakteristična doživljaja svijeta dana u kristalno jasnoj viziji, gotovo klasičnom čistoćom i skladnošću i njoj suprotstavljeni disonantni elementi nesklada. Dakle, kritičara ne zanima samo tekst jedne pjesme, nego je stavlja u kontekst cijele zbirke, sveukupna Vidrićeva doživljaja svijeta.

U interpretaciji pjesme »Ambrozijska noć« Frangeš uspoređuje razne varijante i razna čitanja jedne te iste pjesme (što je omogućeno Tadijanovićevim kritičkim izdanjem,¹³ a čime je prekinuta legenda da je Vidrić svoju poeziju stvarao 'u jednom dahu') te, oboružan instrumentarijem stilistike i secirajući stih po stih, sintagmu po sintagmu, varijantu po varijantu, ulazi u samu srž onoga što su ruski formalisti nazivali pjesnički postupak, niže

¹² »Vidrićeva 'Pomona'«, str. 130.

¹³ *Sabrane pjesme*. Uredio Dragutin Tadijanović, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1969.

dojmove što ih u njega pojedini stih, neka sintagma ili pak metafora izazivlju te iz takve analize izvlači zaključke o estetskim dosezima pjesme. Premašujući ograničenja stilističke kritike Frangeš evocira predstavljeni svijet te za njezin duhovni etimon, za njezino gravitacijsko središte a isto tako i za njezine estetske učinke, kaže:

»Lira pjesnikova orfejski kroti i prirodu, i bogove, i njihovu tugu. I pjesmu, koja je tiho počela u prvoj kitici, pojačala se u drugoj, a evo sad, potkraj četvrte, zamire, nestaje, gubi se, dok u naknadu za nju pjesnik otvara tišine i prostore, prikazujući ih slikarskim sredstvima, ne više zvukovnim, kao dosad«.

I dalje:

»Bogovi su samo ljudi, s ljudskim strepnjama i patnjama, i za njih je, kao i za ljude, život mučan i težak, lijep upravo zato što se radost prepleće s tugom, a ponekad se i posve stapa s njom: kako upozorava i antička tragedija«.¹⁴

Na gotovo isti način pristupa Frangeš i analizi pjesme »Jutro« u studiji emblematično naslovljenoj »Rađanje pjesme«. I tu Frangeš analizira razne varijante pjesme iz ostavštine pokazujući Vidrićev pjesnički postupak koji je uvijek težio maksimalnom redukcionizmu u težnji ostvarivanja najviših estetskih dosega. Odbacujući neke strofe iz prve varijante pjesme, u konačnoj verziji Vidrić je »Jutro« oblikovao tako da je ona »danas čitava u jednom prozirnom, tek naglašenom raspoloženju, sva u nagovještajima, puna neke tihe sjete kojom su ispunjeni i najvredniji Vidrićevi motivi (...)«.¹⁵

Zavirujući u pjesničku radionicu, Frangeš u svim analiziranim pjesmama traži neku stilsku pojedinost, specifičnost, osobitost koja će ga dovesti do spitzerovskog »duhovnog etimona« Vidrićeva lirskog svijeta, a zatim, interpretativnom obradom i do njegovog specifična doživljaja čovjeka i svijeta.

U studiji »O jednom kontrastu u Vidrićevoj poeziji« Frangeš analizira antiteze, kontraste u ponajljepšim Vidrićevim pjesmama – »Ex Pannonia«, »Kipovi«, »Bosket«, »Pejzaž II«, »Plakat« – pokazujući da je kontrast ne samo jedno od dominantnih stilskih obilježja Vidrićeve lirike nego da ta figura otkriva i nosi dominantni pjesnikov doživljaj svijeta, doživljaj svijeta između apolinskog i dionizijskog u ničeanskom smislu te riječi, manifestirajući se pritom u estetski ponajboljim ostvarenjima te lirike.¹⁶

¹⁴ »Zvuk i prostor u pjesmi 'Ambrozijska noć'«, str. 137. i 138.

¹⁵ »Rađanje pjesme. Uz Vidrićevo 'Jutro'«, str. 156.

¹⁶ O značenju apolinskog i dionizijskog usp. F. Nietzsche, Rođenje tragedije. Prev. V. Čičin-Šain; prir. B. Despot, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 27–31.

U interpretaciji pjesme »Pejzaž II«, nastavljajući na emblematičnu Škreb-ovu analizu »Pejzaža I«,¹⁷ te uspoređujući dvije pjesme, uporabu glagolskih vremena u jednoj i drugoj, Frangeš ističe da je drugi pejzaž oblikovan više narativno, ali da i tu pjesmu karakterizira doživljaj svijeta u opreci svijetlo – tamno, bijelo – crno, dan – noć. Dalje pokazuje da ljepota Vidrićeve lirike leži u njezinoj nedorečenosti, pjesničkoj ‘auri’ koja lebdi oko njegovih ponajboljih stihova, u njezinoj evokativnosti.

Kako su Vidrićeve pjesme često narativno-baladične, Frangeš u nekoliko pjesama evocira specifične i nužne Vidrićeve lirske svjetove, smještene u prostore daleke prošlosti, ali naglašava njihovu uvijek prisutnu emotivnost i antropološku univerzalnost. Kako je Vidrićeva lirika često nepronična po eksponiranju neke krnje radnje ili doživljaja, Frangeš evocira razna moguća značenja Vidrićeve lirike, pokušavajući prodrijeti u njezin duhovni etimon, ali i u doživljaje koje ta lirika pobuđuje u kritičara i interpreta. Polemizirajući često s prethodnicima koji su Vidrićevoj lirici iznosili razne prigovore (od onih versifikacijskih do onih koji su kritizirali banalnost i siromaštvo Vidrićevih atributa), Frangeš pokazuje da upravo eksponiranjem jednostavnih atributa Vidrić postiže najbogatija i najsloženija značenja te ostvaruje vrhunske dosege svoje poezije.

Frangeš je uočio još jedno bitno obilježje Vidrićeve lirike: specifičan način uporabe zvuka i prostora u nekoj pjesmi, te analizom tih elemenata u nekim pjesmama pokazuje Vidrićev modernizam.¹⁸

I na kraju da ukratko zaključimo. Frangešov interpretativni rad s Vidrićevim lirskim tekstovima pokazuje plodotvornost umijeća interpretacije i stilističke kritike s jedne strane, a s druge plodotvornost izbora književnog predloška za estetsku senzibilnost interpreta. To susretište obogatilo je hrvatsku književnu kritiku i interpretaciju iznimnim osvjetljenjem dominantnih estetskih obilježja poezije jednog od najvećih hrvatskih lirika.

Literatura

Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.

Ivo Frangeš, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974.

¹⁷ Z. Škreb, »Vladimir Vidrić, Pejzaž (Interpretacija)«, *Umjetnost riječi*, I, br. 2, str. 99–116; Zagreb, 1957.

¹⁸ Usp. o tome »Zvuk i prostor u pjesmi *Ambrozijska noć*«, str. 133–144.

FRANGEŠOVO ČITANJE VIDRIĆA

Sažetak

U radu se, polazeći od Frangešovih koncepcija o lingvostilističkoj i stilističkoj kritici i umijeću interpretacije, analiziraju Frangešove analize i interpretacije Vidrićeve lirike. Frangešovi zaključci o estetskim i svjetonazorskim obilježjima Vidrićeve lirike ostali su trajnom sastavnicom razumijevanja velikog hrvatskog pjesnika.

Gljučne riječi: pejzaž, kontrast, Barac, stilistička kritika, interpretacija

FRANGEŠ'S READING OF VIDRIĆ

Summary

Taking as a starting point Frangeš's concepts on linguostylistic and stylistic criticism as well as the art of interpretation, the paper studies Frangeš's analyses and interpretations of Vidrić's poetry. Frangeš's conclusions regarding the aesthetic and world-view features of Vidrić's poetry remained a permanent component in understanding of this great Croatian poet.

Key words: landscape, contrast, Barac, stylistic criticism, interpretation

Sl. 7.: Predložak za medaljon Ive Frangeša (izradio 1996. Šimo Klaić).
Uz rub medaljona tekst: »Našu književnost ima u malom prstu,
a slučajno je Ivo rođen u Trstu«

IVO FRANGEŠ

STILISTIČKE
STUDIJE

NAPRIJED
ZAGREB 1959

Sl. 8.: *Stilističke studije* su prva Frangešova knjiga; objavljena je u izdanju Naprijeda u Zagrebu 1959.

Dubravka Brunčić

Problem romantizma u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

I.

Pitanje romantizma zauzima značajno mjesto u književnopovijesnim radovima Ive Frangeša. Njegovoj velikoj književnoznanstvenoj sintezi *Povijest hrvatske književnosti* (1987.) prethodili su sintetični radovi »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod« (1966.) te »Hrvatski predromantizam i romantizam u europskom kontekstu (1750–1850)« (objavljen 1976.), kao i studije o ključnim romantičarskim autorima (I. Mažuraniću, M. Mažuraniću, P. Preradoviću, A. Šenoi, S. S. Kranjčeviću), među kojima posebno mjesto zauzimaju radovi posvećeni I. Mažuraniću i njegovoj romantičarskoj poemi *Smrt Smail-age Čengića* (»Umjetnost Ivana Mažuranića«, 1964., »Mažuranić klasik«, 1967., »Klasično i romantično u *Smrti Smail-age Čengića*«, 1973.), kojima će se često iznova vraćati. Dakako, za cjelovito razumijevanje koncepta romantizma u Frangešovu književnopovijesnom diskursu važni su i radovi nastali nakon objavljivanja *Povijesti*, u kojima je postupno dopunjavao stavove o književnosti hrvatskoga romantizma i romantičarskom književnom kanonu (»Nemčićev 'Pogled u Veneciju' (Putositnice)«, 1999.; »Značajna dnevnička proza 'jednog izmučenog srca'«, 2001.), u skladu s vlastitim analizama te kao rezultat recepcije novijih književnopovijesnih istraživanja.

Već je u svojim ranijim radovima Frangeš otvorio nekoliko bitnih pitanja vezanih uz razvoj romantizma u hrvatskoj književnosti: poveznice književnosti ilirizma i romantizma, odnos klasicizma i romantizma, (a)tipičnost razvoja hrvatskoga romantizma u odnosu na europske književnosti (imajući primarno u vidu romantizam u zapadnoeuropskim književnostima, ali i poveznice spram slavenskih književnosti), kao i pitanje estetskoga vrjednovanja toga književnog korpusa. S obzirom na svoju primarno romanističku naobrazbu,

na što je već upozorila stručna kritika,¹ Frangeš se u razmatranjima europskoga obzora hrvatskoga romantizma, opisa stilsko-poetičke paradigme, kao i mogućih periodizacijskih rješenja oslanja na talijansko-francusku književnoznanstvenu tradiciju (komparatistička čitanja M. Praz i P. van Tieghema), ali svoje spoznaje nadopunjuje i oslonom na germanističke književnopovijesne analize (O. Walzel). Osim toga, Frangeš se u radovima oslanja na hrvatsku književnu historiografiju, uvažavajući istraživanja svojih prethodnika (I. Milčetić, Đ. Šurmin, A. Barac), aktualne prinose književnopovijesnom usustavljivanju (A. Flaker, M. Šicel i dr.), kao i druga slavistička istraživanja razvoja romantizma (J. Wierzbicki, Z. Stefanowska).

Treba reći da je problem romantizma u hrvatskoj, kao i svjetskoj književnoj historiografiji kompleksan i još uvijek aktualan problem. U radovima o hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća ne postoji jedinstveno mišljenje o književnopovijesnim dimenzijama romantizma i njegovim specifičnim poetičkim obilježjima (usp. Tomasović, 2008.; Milanja, 2012.). U svjetskoj su književnoj historiografiji još uvijek aktualne rasprave o problemu periodizacije romantizma (Griffin, 1996.), reaktualizirana je čuvena debata A. O. Lovejoya i R. Welleka o pluralizmu, odnosno jedinstvu romantizma (Parker, 1991.), čiji su odjeci vidljivi i u Frangešovoj *Povijesti*, te se zagovara koncept »romantičke kulture« (G. Schulz) kao pojam koji bi obuhvatio različite aspekte europskoga kulturnoga i društvenog života krajem XVIII. i u prvoj polovici XIX. stoljeća, a ujedno bi bio pogodan u analizi predromantičarskih nagovještaja, kao i u analizi romantičarskoga naslijeđa u kulturi do današnjih dana (usp. Bobinac, 2012.). Ističe se također koncept romantizma kao književnohistoriografskoga konstrukta (Perkins, 1992.; Day, 1998.), propituje romantičarski kanon i načine njegova oblikovanja (autori, žanrovi), kao i temeljna obilježja romantičarske književnosti (Kucich, 1997.).

U tom smislu, analiza problema romantizma u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti* predstavlja uvid u jednu fazu razvoja njegove, a time i hrvatske književnohistoriografske misli o tom pitanju.

II.

Za razumijevanje Frangešove koncepcije povijesti književnosti i pristupa romantizmu nužno je razmotriti i njegove teorijske rasprave o problemati-

---

¹ Na utjecaj romanske književnoznanstvene tradicije na Frangešov rad upozorio je A. Flaker ističući »melodičnost talijanske fraze, romansku rečeničnu konstrukciju, eleganciju i kultiviranost izraza svojstvenu tradicijama književne kritike u romanskim zemljama« (1980: 8). Talijansku teorijsko-metodološku podlogu i utjecaj velikoga trolista, koji čine B. Croce, F. de Sanctis i G. Devoto, na Frangešov rad istaknuo je u novije vrijeme i M. Šicel (2003.).

ci povijesti književnosti. U članku »O metodologiji povijesti književnosti« (1967.) Frangeš analizira specifična pitanja pisanja povijesti hrvatske književnosti, naglašavajući *nacionalni* karakter književnoga korpusa, a čija analiza zahtijeva uvažavanje nacionalnih posebnosti: književno-kulturnih, društvenih, političkih i ideoloških specifičnosti te u tom smislu slijedi barčevski zahtjev (ali u nebarčevskoj maniri) neprenošenja »gotovih shema iz povijesti velikih književnosti na povijesti malih književnosti« (1978: 37). Razvoj hrvatske književnosti u *Povijesti* Frangeš prikazuje preuzimajući tradicionalni književnohistoriografski oblik, tzv. pripovjedni model povijesti književnosti koji književnu prošlost prikazuje narativizacijom zbilje, prateći povijesni razvoj nacije kao svoga kao »idealnoga«, »integrativnog entiteta« (usp. D. Perkins, 1992.), a što je već uočeno i elaborirano u ranijim istraživanjima (Z. Božić Blanuša, 2005.; I. Žužul, 2010.). Međutim, treba napomenuti kako se, uz naciju kao »integrativni entitet«, borbu »za slobodu umjetničkog stvaranja« (Božić Blanuša, 2005: 12) te »konstruiranje priče o pokretačima književnog razvoja u okviru ideje Slobode« (Žužul, 2010: 155), može govoriti o različitim užeknjiževnim konceptima koji funkcioniraju kao korespondirajući »integrativni entiteti«, što se kod Frangeša, među ostalim, manifestira kroz fenomen književnoga dijalogizma, intertekstualnosti i citatnosti kao bitnih odrednica književnopovijesnoga razvoja, donoseći širi sinkronijski i dijakronijski obzor viđenja te ujedno ispisujući »povijest hrvatskog književnog kontinuiteta, trajanja, baštinjenja, nasljedovanja estetskih vrijednosti, oblika, tema i ideja« (Flaker, 1980: 17). Upravo taj segment predstavlja koncept razlike i specifičnost Frangešova modela književnopovijesnoga diskursa.

Promišljajući o pitanjima književnopovijesnoga vrjednovanja, u radu »Zadaci naše nauke o književnosti« (1959.) Frangeš zagovara spoj imanentnoga i kontekstualnog, društvenopovijesnoga modela tumačenja književnopovijesnih procesa i književne produkcije: »Zabluda je estetike (...) što uzima (a pri tom je samo djelomice u pravu), kako je zadaća kritike, odnosno nauke o književnosti da se bavi samo estetskim kvalitetama umjetničkog djela. Naoko je to i jedino ispravno, ali – samo naoko. U tome i jest slabost estetske metode što hoće da – kao tobože nevažne, akcidentalne dijelove – s umjetničkog djela oljušti sve ono što je ideologija, tema, sadržaj, epoha, politika, ukratko povijest (...) A umjetničko djelo i nije ništa drugo nego poseban doživljaj i posebna konfiguracija svih tih elemenata« (1959: 16).

Njegova *Povijest* određena je književnopovijesnim polazištem, dakle, imanentnim konceptom koji se bavi umjetničkom kvalitetom književnoga teksta,²

² O Frangešovoj *Povijesti* kao primjeru imanentnoga modela književne povijesti usp. P. Meić (2010.).

no Frangeš književnost promatra i kao diskurzivnu praksu uklopljenu u kulturnopovijesni i društvenopovijesni kontekst te u »Proslovu« najavljuje dva temeljna kriterija pisanja povijesti hrvatske književnosti: nastojanje »objasniti osnovne sile pokretnice koje su ravnale njezinim razvitkom i ocijeniti umjetničke rezultate tog procesa« (1987: 5). Drugim riječima, *Povijest* piše kao kombinaciju imanentnoga i kontekstualnog pristupa, pri čemu primarno nastoji estetski vrjednovati književne tekstove, dok društvenopovijesni / nacionalni kontekst predstavlja okvir prikazu književnopovijesnoga razvoja. Takav je književnohistoriografski model, dakako, proizvod njegova integriranja iskustava tradicionalnih povijesti književnosti, ali i oslanjanja na teorijske i metodološke postavke kročanske estetike, stavove Zagrebačke stilističke škole, primjenu stilističko-interpretacijske metode, uz »isticanje e s t e t s k e kategorije u književnom djelu kao primarnog segmenta literarne umjetnosti« (Šicel, 2003: 320).

III.

Prije pisanja cjelovite književne povijesti Frangeš je nastojao odgovoriti na niz pitanja o specifičnosti razvoja romantizma u hrvatskoj književnosti. U studiji »Evropski romantizam« (1966.)³ još govori o književnosti ilirizma, nužno uzima u obzir ranija književnopovijesna istraživanja i periodizacijska usustavljivanja tzv. novije hrvatske književnosti (I. Milčetić, Đ. Šurmin, A. Barac) te zamjećuje kako se kod spomenutih autora »ne spominje romantizam kao posebno razdoblje hrvatske književne povijesti« (1967: 9). Međutim, iz argumentacije je vidljivo kako postojeće razdiobe i periodizacijsko nazivlje smatra problematičnima jer se književnopovijesne pojave označavaju društvenopovijesnim pojmovljem.

Frangeš u radu ne negira postojanje romantizma u hrvatskoj književnosti, ukazuje na poveznice spram romantizma u europskim književnostima, ali zagovara i tezu o atipičnom razvoju hrvatske književnosti u odnosu spram »velikih evropskih, zapadnih i slavenskih književnosti« (1967: 16), odnosno tezu da se »srodne ili slične pojave, pravci i strujanja različito manifestiraju u različitim sredinama« (Isti: 25), a što je u hrvatskom slučaju uvjetovano specifičnim nacionalnim kulturnim i političkim zadaćama koje je književnost trebala ispuniti. Zanimljivo je primijetiti da je u istom broju časopisa *Kolo* 1966. objavljen i rad M. Šicela »Književni problemi u doba hrvatskog narodnog preporoda« u kojem također raspravlja o ne/razvijenosti romanti-

³ Članak je prvo objavljen u *Kolu* 1966., a potom i u Frangešovoj knjizi *Studije i eseji*. Svi navodi u radu donose se prema tom izdanju.

zma u hrvatskoj književnosti te iznosi tezu o specifičnom razvoju »malih« književnosti. Preciznosti radi treba reći kako ni Barac nije osporavao postojanje romantičarskih obilježja u hrvatskoj književnosti, nisu to činili ni Flaker, Šicel, niti Frangeš. Problem koji se u hrvatskoj književnoj historiografiji zadržao do danas, a vidljiv je i u Frangešovim radovima, primarno je pitanje ne/cjelovitosti razvoja romantizma u hrvatskoj književnosti. Barac eksplicitno ističe: »Hrvatska je preporodna književnost stvorena većinom u doba evropske romantike, pa je stoga i primila znatan dio njezinih obilježja« (1964: 149), ali i dodaje: »Može se uopće reći, da u hrvatskoj književnosti ilirizma nije bilo glavnih uvjeta, da se razvije romantika u punome smislu« (Isti: 150). Tezu ponavljaju Šicel (1966.) i Flaker (1967.), a Frangeš u radu »Evropski romantizam« dodatno produbljuje Barčeve teze o razlikama između hrvatskoga i europskog romantizma, o čemu će još biti riječi. Ipak, treba naglasiti kako Frangeš, čak i kad naglašava specifičnosti razvoja hrvatskoga romantizma, nastoji utvrditi europske književne utjecaje i poveznice, promatrajući hrvatski romantizam kao dio (ne izdvojenost ili odmak od) europskih književnopovijesnih procesa.

Uz problematiziranje cjelovitosti razvoja hrvatskoga romantizma, ovaj je rad također važan jer Frangeš ističe i estetske vrijednosti toga korpusa, često zanemarivane primarnim naglašavanjem nacionalno-didaktičke funkcije tekstova, a što je u književnopovijesnim usustavljivanjima, među ostalim, rezultiralo uporabom društvenopovijesnoga pojmovlja (hrvatski narodni preporod, ilirizam). Nasuprot tomu, Frangeš iznosi dvije bitne teze. Prvo, da je taj nacionalni aktivizam dio hrvatske romantičarske estetike: »Što su ilirski književnici toliko isticali ilirski, narodni, rodoljubni karakter svoga djelovanja i svoje, nazovimo je tako, estetike – ne mijenja ništa na stvari« (1967: 27). I drugo, da se upravo u specifičnom ispreplitanju nacionalnih, kulturnih i političkih zadaća književnosti manifestiraju poveznice između starije i novije hrvatske književnosti: »ljubav prema slobodi i pravdi, borba protiv tiranina i tuđina, bratski odnos prema bližem i daljem slavenstvu, čvrsta veza s klasičnim književnostima, plemenita vizionarnost i vjera u budućnost, – sve su to osobine zajedničke i starijoj i novijoj književnosti hrvatskoj« (1967: 27).

U skladu s tim, Frangeš nastoji pokazati kako su hrvatski romantičari u svojim teorijskim člancima manifestirali svijest o jeziku koji nije isključivo ideološko-politički funkcionaliziran, nego ima i književno-estetsku funkciju: »Vraz je pak želio, kao pravi romantik, da ilirski pisci budu 'današnji' Dubrovčani, da integriraju dubrovačka dostignuća sa svježinom narodne poezije i tako stvore nov, još elastičniji pjesnički jezik, sposoban da izrazi suvremena zbivanja i osjećaje novog, 'romantičnog' čovjeka« (Isti: 26). Svoju argumentaciju proširuje u *Povijesti*, ukazujući na kompleksnost pristupa

jeziku u romantizmu: uz isticanje važnosti jezika kao nacionalno-identifikacijskoga čimbenika, upozorava da su na književnu proizvodnju i njezine estetske dosege utjecali i drugi čimbenici. Skromnije estetske dosege Frangeš »pravda« dvojezičnošću pripadnika društvene elite (uporabom njemačkoga jezika u sjevernoj i talijanskoga u južnoj Hrvatskoj te domaćega dijalekta, dakle, nekodificiranoga jezika),⁴ prilagodbom književnika sjeverozapadne Hrvatske novoštokavskom standardu, odnosno učenjem novoga jezika: Slovenac Vraz je »bogate i svježije emocije vezao (...) uz jezični medij kojim nije ovladao dokraja nikad. Preradović je materinski jezik 'zametnuo', a onda ga ponovno 'rekonstruirao'« (Isti: 151). Iz ovoga bi se moglo zaključiti kako Frangeš, kao i Šicel (1966.), zagovara specifičan estetski kriterij koji bi se trebao primjenjivati u analizi hrvatske književnosti romantizma s obzirom na specifičan razvoj i društvene okolnosti,⁵ međutim, iako Frangeš uvažava društvenopovijesne prilike, u ocjeni književne produkcije ističe univerzalne, estetske vrijednosti književnih tekstova naših romantičara. Štoviše, pišući u članku »Umjetnost Ivana Mažuranića« o spjevu *Smrt Smail-age Čengića*, ističe kako je riječ o remek-djelu koje je »dokaz izražajne sposobnosti hrvatskoga jezika« (1980: 146)⁶ i predstavlja »povezivanje hrvatske književnosti s europskim stvaranjem« (Isti: 145).

Upravo u kontekstu ovih rasprava i stavova koje je Frangeš ranije iznio, značajna je i njegova studija »Hrvatski predromantizam i romantizam«, koja je dobrim dijelom integrirana i u *Povijest*, jer predstavlja zaokret u pristupu problematici romantizma. Već sânim naslovom Frangeš je eksplicitno naznačio kako se, unatoč često isticanoj funkcionalizaciji i ideologizaciji književnosti romantizma, navodnoj atipičnosti razvoja hrvatske književnosti, odnosno Flakerovoj »književnosti u funkciji konstituiranja moderne hrvatske nacije« (1967.), može i treba književnopovijesne procese imenovati književnopovijesnim pojmovima. Osim toga, periodizacijske odrednice predromantizma i romantizma upućuju na Frangešov pristup hrvatskomu romantizmu

⁴ U ovome su dijelu Frangešovi navodi neprecizni jer, kao što je istaknuo D. Brozović, hrvatska se književnost neposredno prije preporoda oblikovala na »dva pismena jezika: kajkavski na sjeverozapadu i novoštokavski u ostalim krajevima, s time da se oba razvijaju s težnjom ka standardizaciji« (1973: 35).

⁵ Šicel navodi: »Jednom riječju, ako plediram za određeni estetski kriterij u proučavanju književnosti razdoblja ilirizma, onda mislim na s p e c i f i č a n estetski kriterij primijenjen i podređen s p e c i f i č n o j društvenoj situaciji u kakvoj je i nastajala književnost ilirizma« (1971: 250). Članak je objavljen u *Kolu* 1966., a navodi u radu donose se prema izdanju u knjizi *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti* (1971.).

⁶ Rad je objavljen u *Forumu* 1964. pod nazivom »Mažuranićeva umjetnost«, a ovdje se navodi donose prema izdanju Frangešovih *Izabranih djela* (1980.).

u njegovim razvojnim fazama, čime (re)pozicionira hrvatski romantizam u europskom kontekstu.

IV.

U skladu s naznačenim nastojanjem prikazati različite sociokulturne kôdove koji su utjecali na oblikovanje književnosti, Frangeš promatra razvoj predromantizma i romantizma u širem kulturno-povijesnom i društveno-političkom kontekstu. Naime, umjetnost i kulturu romantizma u velikoj su mjeri obilježili nacionalno-integracijski procesi čiji su nositelji bili nacionalni preporodni pokreti koji su se razvijali u različitim srednjoeuropskim i južnoeuropskim zemljama. Budući da se ti pokreti, pa tako i hrvatski narodni preporod »po nizu svojih obilježja nedvojbeno mogu promatrati kao dio europske romantičke kulture« (Bobinac, 2012: 145), Frangeš je u studiji »Hrvatski predromantizam i romantizam«, odakle teze prenosi i u *Povijest*, analizirao pitanje podrijetla preporoda, uključujući se tako u dugogodišnje rasprave u hrvatskoj književnoj historiografiji o njegovoj autohtonosti (F. Fancev,⁷ S. Ježić⁸), naglasku na južnoslavenskoj sastavnici (Đ. Šurmin, F. Šišić) i/li europskom (zapadnoeuropskom i slavenskom) podrijetlu (A. Barac). Prvotno naglašava hrvatski karakter narodnoga preporoda i »činjenice specifične isključivo za hrvatsku situaciju« (1987: 125) jer je preporodnim gibanjima i procesima oblikovanja moderne hrvatske nacije prethodila, a potom i književnu produkciju obilježila težnja »ujedinjenje hrvatskih zemalja (u političkom pogledu), odnosno ujedinjenje hrvatskih dijalekata (u književnojezičnom pogledu)« (Isti: 125), dok se hrvatska i slavenska ideja oblikovala kod niza autora od V. Pribojevića, I. Gundulića, P. R. Vitezovića, J. Križanića do A. Kačića Miošića. U analizi geneze preporoda Frangeš (iako terminološki ne razlikuje hrvatski narodni preporod i ilirski pokret kao pojavni vid nacionalno-integracijskoga procesa⁹) razlikuje pripremno razdoblje (1790.–1835.) u kojem iščitava rad brojnih kulturnih djelatnika koji su problematizirali pitanje književnoga jezika, hrvatske folklorne baštine, društvenoga uređenja (A. Baričević, J. Šipuš, A. Mihanović, M. Vrhovac, I. Derkos, J. Drašković)

⁷ O Fancevljevima analizama podrijetla hrvatskoga narodnog preporoda te polemikama o udjelu i važnosti južnoslavenske sastavnice preporoda usp. N. Stančić (1998.).

⁸ O Ježićevu konceptu ilirizma i ulozi u hrvatskom narodnom preporodu usp. M. Šicel (1997.).

⁹ Prema analizama N. Stančića, hrvatski narodni preporod i ilirski pokret različiti su fenomeni: »Pod pojmom Hrvatskog narodnog preporoda podrazumijeva se početna etapa u procesu oblikovanja moderne hrvatske nacije u sklopu oblikovanja modernoga građanskog društva, dok je Ilirski pokret (hrvatski preporodni pokret pod ilirskim imenom) pojavni vid tog procesa« (2008: 8).

te dolazi do zaključka: »Golem niz istupa i dokumenata svjedoči da je ilirski pokret (odnosno hrvatski narodni preporod) tinjao nekoliko desetljeća prije nego se onako silovito razbuktao s Gajevom akcijom« (Isti: 130). Pri tomu se obračunava sa »zagrebocentrizmom« u tumačenju njegova razvoja i naglašava, uz ilirsku (južnoslavensku) ideju, sveobuhvatni i specifično hrvatski karakter i početak preporoda: »Gibanja su zahvatila sve hrvatske zemlje, pa je ilirski pokret pogrešno ocjenjivati kao isključivo sjevernohrvatsku ili čak zagrebačku stvar; nego je on odista preporod koji izražava specifičnu sazrelost hrvatske nacionalne situacije« (Isti: 131).

Nastojeći rekonstruirati europske utjecaje, Frangeš, nasuprot Barcu,¹⁰ prvotno naglašava francuske, te u manjoj mjeri slavenske, a zanemaruje njemačke utjecaje: »Za hrvatske zemlje francuska uprava znači kidanje sa stoljetnim feudalizmom, dok hrvatska književnost iz te uprave crpi ideju o pravu i potrebi da se integrira kao poseban nacionalni i estetički entitet. Naprotiv, takozvani nordički, bolje reći njemački karakter romantizma ne može, iz posve razumljivih nacionalnih razloga, uhvatiti korijena u hrvatskom ilirizmu« (Isti: 140). Kao što su pokazale njegove analize poslanice *Hrvati Mađarom* I. Mažuranića, u njoj su izražena demokratska načela jednakosti, slobode i bratstva koje je afirmirala Francuska revolucija,¹¹ a poslijerevolucionarno doba napoleonske vlasti zaslužno je za procese modernizacije i kulturni preporod Dalmacije, što je rezultiralo pokretanjem *Kraljskoga Dalmatina* u Zadru kao prvih novina na hrvatskom jeziku.¹² U radovima se drugih analitičara naglašava kako su različite filozofsko-pravne koncepcije, ideje o državi, suverenitetu naroda i vjerskim razlikama našle odjeka u hrvatskoj književnoj produkciji još krajem XVIII. stoljeća: dubrovački kulturni djelatnik Tomo Basiljević – Baselji zanosio se idejama ilirske republike, liberalnim idejama o suverenitetu naroda, rusovskim učenjima o povratku prirodi i »plemenitom divljaku«,¹³ u sjevernoj su Hrvatskoj objavljene profrancuske kajkavske pjesme »Paškvil« i »Fama volat«,¹⁴ a novija čitanja potvrđuju recepciju ideja koje je proklamirala Francuska revolucija i u preporodnoj i u poslijepreporodnoj fazi (I. Mažuranić, D. Demeter, L. Botić, S. S. Kranjčević)¹⁵ te je u tom

¹⁰ A. Barac ističe: »Najizravnije pobude primili su hrvatski preporoditelji od Nijemaca i Čeha, a zatim od Talijana i Poljaka« (1964: 38).

¹¹ Usp. Frangešov rad »Mažuranićev spis 'Hrvati Mađarom'« u knjizi *Studije i eseji* (1967.).

¹² Usp. rad Tihomila Maštrovića (2011.).

¹³ Usp. radove Ž. Muljačića o Tomi Basiljeviću – Baseljiju (1958., 2006.).

¹⁴ Usp. rad O. Šojat (1970.).

¹⁵ Usp. rad D. Fališevac (1999.) te za pregled recepcije ideja Francuske revolucije u hrvatskoj književnoj kulturi krajem XVIII. i u XIX. stoljeću rad D. Fališevac (2003.).

smislu argumentirano govoriti o francuskim poticajima. Međutim, suvremena istraživanja geneze hrvatskoga narodnog preporoda pokazuju i sličnosti sa srednjoeuropskim, slavenskim nacionalizmima i ranim njemačkim nacionalizmom krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća koji »jednako kao i kod nesamostalnih i politički podijeljenih slavenskih nacija (uključivši i Hrvate) u mnogonacionalnoj Habsburškoj Monarhiji, zastupao je ideju ‘kulturne nacije’ koja je naciju mogla legitimirati prelazeći preko postojećih povijesnih političkih granica« (Stančić, 1997: 67).¹⁶ Bitan element kulturnoga identiteta predstavljao je jezik kao temeljno obilježje nacije, a jezični model nacionalne ideologije zastupali su nacionalni pokreti slavenskih naroda, uključujući hrvatski narodni preporod, kao i Nijemci u predožujskom razdoblju. Predromantičarski i romantičarski interes za istraživanje jezika, filološki i etnološko-folkloristički rad na prikupljanju i predstavljanju hrvatske usmenoknjiževne baštine predstavljali su pri tomu bitne čimbenike u nacionalno-integracijskim procesima i oblikovanju jezično-kulturnoga identiteta. U tom se smislu može govoriti o poveznicama s njemačkim i slavenskim nacionalizmima, imajući u vidu kako su ideje drugih nacionalnih pokreta prihvaćane i prilagođavane specifičnim hrvatskim prilikama te da je hrvatski narodni preporod započet pod hrvatskom idejom.

V.

Uz prikaz društvenoga i kulturno-povijesnoga okvira, Frangeš je u *Povijesti* pozornost usmjerio na tijek razvoja romantizma u hrvatskoj književnosti, a iz rasporeda se književnopovijesne građe može iščitati i određena periodizacijska rješenja. Naime, za pripovjedni je model povijesti književnosti, kakva je Frangešova, karakteristično linearno-progresivno shvaćanje povijesti i dijakronijska klasifikacija, odnosno periodizacijsko katalogiziranje kao dominantni kriterij književnopovijesnoga usustavljanja. Frangeš nije pisao opsežnijih radova o problemima književnopovijesne periodizacije, no iz sâme se *Povijesti* može iščitati prihvaćanje periodizacije kao klasifikacijskoga koncepta i razumijevanje periodizacijskih kategorija kao pragmatičkih konstrukata jer »povijest književnosti ne može opstati bez njih kao svojih radnih instrumenata« (Biti, 1997: 263). Zanimljivo je uočiti da u pristupu periodizaciji Frangešova *Povijest* predstavlja odmak u odnosu na dotadašnju

¹⁶ N. Stančić govori o dvjema fazama nacionalno-integracijskih procesa krajem XVIII. i u XIX. stoljeću: fazi prosvjetiteljskoga, ranog nacionalizma koji »naciju percipira kao kulturnu zajednicu« uz lojalnost postojećim državama i fazi romantičarskoga, razvijenog nacionalizma koji »naciju percipira kao političku zajednicu« težeći vlastitoj, samostalnoj državi (1997: 67).

hrvatsku književnohistoriografsku praksu. Motrena u kontekstu modernih povijesti književnosti i književnopovijesnih pregleda, njegova je *Povijest* prva moderna povijest hrvatske književnosti u kojoj se kao temeljno (ne sekundarno) periodizacijsko nazivlje upotrebljavaju pojmovi predromantizma i romantizma. Iz naslova poglavlja »Racionalizam. Predromantizam« te »Doba romantizma. Ilirizam. Apsolutizam« može se iščitati raznolikost kriterija – ispreplitanje književnopovijesnoga i društveno-političkog nazivlja, ali je indikativno i važno da se za označavanje književne produkcije od tridesetih do šezdesetih godina XIX. stoljeća prvo upotrebljava pojam romantizma, što se može protumačiti kao svojevrsno načelo subordinacije pojmova i pojava, kako sugerira V. Brešić (1988.). Dakle, nasuprot Flakerovoj tezi o nepostojanju kanoniziranih stilova (1967.), Frangeš ovo razdoblje ipak vidi kao vrijeme dominacije i kanonizacije romantizma. Takva koncepcija korespondira i s jednim od temeljnih Frangešovih književnohistoriografskih načela, kročeanskim estetskim ekskluzivizmom – pisanjem povijesti književnosti vodeći računa »o djelu i djelovanju najvećih« (Frangeš, 1987: 5), kako je najavio u »Proslavu« svoje *Povijesti*, dakle, povijesti književnih djela i naglašavanjem njihovih estetskih, užeknjiževnih obilježja.

U uspostavljanju periodizacijskih kategorija može se donekle iščitati tinjanovljevska shvaćanje povijesti književnosti kao dinamične strukture, evoluirajućega književnog niza (usp. Tinjanov, 1998.). Frangeš ne inzistira na strogim periodizacijskim pragovima, svjestan arbitrarnosti periodizacijskih shema te »neistovremenosti istovremenog« (V. Biti) u kronologijskom ustrojavanju književne produkcije u različitim nacionalnim korpusima: »Samo, romantizam – kao ni drugi smjerovi – ne izbija u svakoj sredini u isti čas i na isti način« (Frangeš, 1987: 140).

Vrijednost je njegove periodizacije u prepoznavanju i isticanju razvojnih faza hrvatskoga romantizma. Tako govori o fazi predromantizma s utjecajima herderizma, osijanizma i interesom za folklornu tradiciju (M. P. Katančić, I. Lovrić i dr.), dok u poglavlju naslovljenom »Romantizam. Ilirizam. Apsolutizam« prikazuje postupni razvoj modelativne dominante, obuhvaćajući tekstove od početka XIX. stoljeća (programske tekstove A. Mihanovića, Lj. Gaja, J. Draškovića, pjesništvo P. Štoosa) do 60-ih godina XIX. stoljeća. Dakle, riječ je o razdoblju koje se u novijim prijedlozima periodizacija određuje kao faza ranoga romantizma i *kanonizacije poetike* kada je romantizam dominantna.¹⁷ No iako je takvim prikazom nastojao »omekšati« granice preta-panja paradigmi, u Frangešovoj se *Povijesti* može iščitati subperiodizacijska

¹⁷ O novijim prijedlozima periodizacije romantizma usp. M. Tomasović (2008.), C. Milanja (2012.)

shema, bliska Flakerovoj periodizacijskoj shemi (1968.),¹⁸ ali s drukčijom interpretacijom, razdoblja 50-ih i do sredine 60-ih: prva faza romantizma od 1835. do 1849. i druga faza od 50-ih do sredine 60-ih godina XIX. stoljeća. Pišući o razvoju periodike, izrijekom navodi: »Novija je hrvatska književnost započela osnivanjem časopisa: prvo (1835.) ‘Danica ilirska’, zatim (1842.) ‘Kolo’, napokon, u Dalmaciji, ‘Zora dalmatinska’ (1844). Ilirsko je razdoblje završeno obustavljanjem ‘Danice’ i ‘Zore’» (Frangeš, 1987: 164). Drugu fazu vidi kao vrijeme »čišćenja« romantičarske paradigme, pomak od aktivizma i optimizma prema »otrježenju«: »U nekad aktualnoj dvojbi: romantizam – klasicizam, hrvatska se književnost sada (...) sve više priklanjala romantizmu« (Frangeš, 1987: 167–168).

Fazu kasnoga romantizma od 60-ih do 80-ih godina XIX. stoljeća on pokriva pojmovima protorealizma i realizma, uvažavajući stilski pluralizam toga korpusa jer se istodobno s romantizmom od sredine 50-ih godina XIX. stoljeća, preciznije od Jurkovićeve, Veberove i Starčevićeve novelistike i kritičko-teorijskih radova, može govoriti o začetcima realizma u hrvatskoj književnosti (usp. Milanja, 2012.). Štoviše, u književnoj produkciji brojnih autora može se iščitati ispreplitanje romantizma i realizma (primjerice kod A. Šenoa) te stoga Frangeš naglašava kontinuitet romantičarske poetike do 80-ih godina XIX. stoljeća (do Šenoine smrti): romantizam je »u hrvatskoj književnosti potrajao neočekivano dugo: tinjao je dalje, u razdoblju apsolutizma; Šenoino je vrijeme nezamislivo bez romantizma; a takozvani realizam ne samo što počiva na njegovim stečevinama nego ih svjesno integrira u svoj izraz« (Frangeš, 1987: 142).

VI.

Prema Nemecovoj ocjeni, Frangeš je imao iznimno značajnu ulogu »u konstrukciji nacionalnoga književnog kanona« (2010: 40). Kada je riječ o oblikovanju romantičarskoga književnog kanona,¹⁹ Frangešove su književnopovijesne studije kao i *Povijest* proizvodom ranije iskazanih stavova o pristupu književnom djelu koji se primarno temelji na ocjeni njegovih estetskih vrijednosti. Drugim riječima, svi su ti radovi »u funkciji ‘kanonizacije’, tj. izdvajanja vrijednih i trajnih autora i djela i uspostave svojevrstne

¹⁸ U svojoj analizi Kombolova pristupa novijoj hrvatskoj književnosti (1997.) Frangeš se izravno poziva na Flakerov »Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti« (1968.) koji, uz »Kombolova iskustva, uzimamo kao činjenicu« (1997: 25). Razlike između Flakera i Frangeša ipak postoje jer Flaker piše o *nacionalnom pseudoromantizmu* 50-ih i 60-ih godina XIX. stoljeća, dok Frangeš upravo to razdoblje vidi kao »čišćenje« modela.

¹⁹ O problematici oblikovanja hrvatskoga književnog kanona usp. M. Protrka (2008.).

ljestvice vrsnoće« (Nemec, 2010: 41). Kao vodeću je autorsku osobnost već u studiji »Mažuranić klasik« (1967.), tragom eliotovske argumentacije o individualnom talentu i tradiciji, izdvojio I. Mažuranića, a u studiji »Rani Kranjčević« (1958.)²⁰ djelomično naznačio razvojni tijek hrvatskoga romantizma (P. Preradović – A. Šenoa – A. Harambašić – S. S. Kranjčević). Slijedom toga, u *Povijesti* donosi niz ključnih autora u čijim se djelima iščitavaju obilježja romantizma: I. i M. Mažuranić, S. Vraz, P. Preradović, D. Demeter, A. Nemčić, M. Bogović, L. Botić te kasni romantičari poput A. Šenoa, F. Markovića, R. F. Jorgovanića i S. S. Kranjčevića, dakle, autori koji su u periodizacijskih shemama smješteni u razdoblje protorealizma i realizma.²¹

Za Frangešovu je *Povijest* značajno što uzima u obzir konstituiranje romantizma i u sferi teorijskoga uma i na razini književne prakse, ističući bliskost onodobne teorijsko-kritičke misli romantičarskim shvaćanjima. U članku Lj. Farkaša Vukotinovića »Tri stvari knjiženstva: ukus, sloga, kritika« iz 1843. prepoznat će »hrvatski odjek mesijanizma što je, od Herdera pa do druge polovice XIX. stoljeća, vladao slavenskim književnostima« (Frangeš, 1987: 141). Također će istaknuti ulogu ulogu S. Vraza kao važnoga XIX-stoljetnog književnog kritičara i poznavatelja hrvatske književnosti čija je »boga i značajna prepiska samo dijelom objavljena premda predstavlja najcjelovitiju teoretsku sliku književnosti ilirizma« (Isti: 144) te naglasiti njegovu metapoetičku svijest koja se, među ostalim, manifestira u kritičkoj ocjeni pjesničke produkcije P. Preradovića: »Istančani kritički duh Vrazov odmah je osjetio pojavu izuzetne pjesničke ličnosti: 'Preradović odgojio se bi polag tuđih uzora (najpače romantika), no to neće činiti uštrb vili njegovoj'« (Isti: 151).²²

Osobita je vrijednost *Povijesti* i donošenje opisa romantičarske stilsko-poetičke paradigme, evidentiranje sličnosti i razlika u odnosu na europski romantizam, propitujući tako cjelovitost i razvijenost modela. U oslonu na raniju hrvatsku književnohistoriografsku tradiciju, problem razvoja romantizma motri se kroz odnos dvaju pristupa književnosti: pitanje funkcije književnosti, realizirano u opreci *prosvjetiteljsko-utilitarna (preporod, ilirizam)*

²⁰ Studija je objavljena 1958. u *Letopisu Matice srpske*, a u radu se koristi izdanje u knjizi *Studije i eseji* (1967.).

²¹ Frangeš će i nakon *Povijesti* pisati radove o hrvatskom romantizmu te će, u skladu s jačanjem interesa za tzv. rubne žanrove, pisati o Nemčićevim *Putositnicama* u kontekstu romantičarske italoofilije (1999.) te *Dnevniku* D. Jarnević kao značajnom romantičarskom tekstu (2001.).

²² Frangeš citira Vrazov članak »Dopis iz Zagreba« koji je u dijelovima objavljan u beogradskom listu *Podunavka* 1844.

/ estetska funkcija književnosti (*romantizam*)²³ te pitanje odnosa prema književnoj tradiciji, iskazano kroz opreku *klasicizam / romantizam*.²⁴

U dijelu je književnopovijesnih istraživanja bilo rašireno mišljenje o razvoju romantizma u opreci spram klasicizma, temeljeno na antitetičnoj koncepciji književnopovijesnoga razvoja, pri čemu je razdoblje romantizma bilo »osobito sretno lovište« za uspostavljanje različitih shema »negativnih analogija« i nastojanja »naglasiti razlike spram određenoga razdoblja, a zaboraviti sličnosti i pozitivne analogije« (Wellek / Warren, 1949: 117–118). Taj stav djelomično preuzima i Frangeš te se u članku »Evropski romantizam« poziva na *Dictionnaire de la langue française* É. Littréa: »No ako klasicizam shvatimo u historijskom značenju kao određeno razdoblje književnosti, kao osnovnu pretpostavku romantizma, onda je posve prihvatljiva Littréova definicija: 'Romantičari su oni književnici koji se oslobađaju klasicističkih stilskih i kompozicionih pravila'« (1967: 11). Za brojne hrvatske književnopovijesne istraživače, pa tako i za Frangeša, ovo je pitanje predstavljalo poseban problem s obzirom na tadašnji stav o nerazvijenosti (Barac, 1954.), odnosno fragmentarnoj razvijenosti klasicističke tradicije u hrvatskoj književnosti (Flaker, 1976: 60). Nasuprot tomu, naglašava se supostojanje i naslojavanje različitih stilskih kompleksa: klasicizma, sentimentalizma i/li predromantizma, romantizma te začetaka realizma (Šicel, 1966., 1970.; Flaker, 1967., 1976.). Slijedom Prazove kritike »proizvoljnih uopćavanja« antiteze klasično-romantičarsko (Praz, 1974.) te razumijevanja klasicizma i romantizma kao stilskopovijesnih formacija, kao i teze da je klasicizam fenomen »koji nipošto nije stran romantičnom duhu« (Isti: 35), Frangeš također upozorava na specifičnost razvoja hrvatskoga romantizma. Takva su promišljanja, s jedne strane, rezultat proučavanja konkretne književnopovijesne građe koja se »odupire« takvim pojednostavljivanjima jer se ne samo u istom vremenskom odsječku, nego i u istom djelu mogu ispreplitati obilježja različitih stilskih paradigmi. S druge strane, njihov je stav odraz drukčijega razumije-

²³ Odgovori na neka od pitanja u hrvatskoj će književnoj historiografiji uslijediti nakon Frangešove *Povijesti*. V. Brešić (1994.) osporava ideju o nacionalno-prosvjetiteljskoj funkciji književnosti kao proturomantičarskom argumentu te zagovara tezu o ilirizmu kao inačici europskoga romantizma. Naglašava da je u književnosti često dolazilo do podređivanja estetske funkcije ideološkoj, što ipak nije omelo povjesničare književnosti u uspostavljanju periodizacijskih shema u kojima će uzimati u obzir i književne, a ne samo izvanknjiževne kriterije.

²⁴ Noviji pristupi romantizmu relativiziraju ideju oblikovanja romantičarske estetike u opreci spram klasicizma. Cjelokupna klasična tradicija percipira se »kao bogato kulturno naslijeđe na koje se oslanjaju u svojim maštovitim radovima«, predstavljena je kao »kulturni ideal koji mogu nastojati razumjeti (...) ili koji može ponuditi model za program kulturne reforme« (Graver, 2005: 47). Naglašava se također raznolikost pojavnih oblika klasicizma zbog čega ga je nemoguće »jednoznačno suprotstaviti antiklasicističkom, romantičkom usmjerenju« (Bobinac, 2012: 41).

vanja književnopovijesnoga procesa – kao raznorodnoga i dinamičnog, a koji »dovodi do supostojanja ili suprotstavljanja dviju ili više stilskih formacija u jednom književnopovijesnom razvoju« (Flaker, 1976: 23).

Zanimljivo je uočiti da Frangeš u svojim studijama, kao i u *Povijesti* isprepliće dva različita viđenja književnopovijesnoga procesa, a koja su na tragu njegove ranije oblikovane teze o (a)tipičnosti razvoja hrvatske književnosti. Već u radu »Umjetnost Ivana Mažuranića« ističe da se »hrvatski ilirizam ne razvija po europskom šablonu opreke klasicizam – romantika, nego naprotiv, kao svojevrsno nastavljanje na domaći klasicizam« (1980: 138), dakle, amalgam stilsko-poetičkih obilježja.

Na Barčevu tragu Frangeš zagovara također tezu o necjelovitosti razvoja klasicizma u hrvatskoj književnosti (indikativno je da je i poglavlje *Povijesti* naslovio »Racionalizam. Predromantizam«, odstupajući tako od vlastitoga nastojanja imenovanja književnopovijesnih procesa književnim nazivima, a dio je klasicističke produkcije obuhvatio u poglavlju »Hrvatski latinizam«) te će, kao i Šicel (1971.), izostanak reakcije romantizma na klasicizam argumentirati specifičnim društveno-povijesnim okolnostima, nužnošću oslanjanja na književnu tradiciju: »Hrvatski ilirizam nije bio isključivo književni nego i narodnopreporodni pokret. On nije nastao kao romantična opozicija klasicizmu, jer u nas tipičnoga klasicizma i nije bilo; a dubrovački je klasicizam te kritike morao ostati pošteđen jer je ilircima Dubrovnik bio glavni ideal i uzor. Dubrovački tip štokavštine dokazivao je da se jezikom narodnih pjesama mogu pisati i najrafiniraniji književni tekstovi, dok je književnost Dubrovnika i Dalmacije svjedočila o duhovnom svijetu kakva nemaju ni veći narodi« (Frangeš, 1987: 138–139).

U svojim analizama razvoja romantizma Frangeš naglašava stilsko-poetičku hibridnost književne produkcije, ali je zanimljivo uočiti kako nije prihvatio niti jednu od predlaganih periodizacijskih nominacija (Šicel, 1966., 1970.; Flaker, 1967.; Košutić Brozović, 1968.; Posavac, 1979.). Flakerov prijedlog imenovanja razdoblja od 1836. do 1865. »književnošću u funkciji konstituiranja moderne hrvatske nacije« s dvjema periodama, »književnosti narodnog preporoda« i »nacionalnoga pseudoromantizma« (1967.) predstavlja zadržavanje društvenopovijesnoga nazivlja, dok pojam »pseudoromantizam« sugerira slabiju razvijenost romantizma u hrvatskoj književnosti. Što se tiče ostalih periodizacijskih rješenja – Šicelova pojma »klasicistički romantizam« za »književnost ilirizma« i »književnost pedesetih i šezdesetih godina« zbog ispreplitanja dvaju stilova (1966./1971.), kasnijega prijedloga »perioda integracije heterogenih stilova« (1970.), N. Košutić Brozović »od klasicizma k romantizmu« (1968.) i Z. Posavca »romantični klasicizam« (1979./1986.),

Frangešu su vjerojatno bila neprihvatljiva iz nekoliko razloga. Šicelov pojam »period integracije heterogenih stilova« nejasan je i neprecizan, dok ostali prijedlozi sugeriraju razvijenost klasicizma u hrvatskoj književnosti, bilo da je riječ o »kvalifikatu samosvojne formacije klasicizma« (Posavac, 1986: 141) ili amalgamu dvaju stilova (Šicel, Košutić Brozović), dok je Frangeš osporavao razvijenost klasicizma u hrvatskoj književnosti.²⁵

Osim toga, Frangeš u opisu dijela književno-kulturnih aktivnosti druge polovice XVIII. stoljeća upotrebljava pojam predromantizam, oslanjanajući se na francusku književnoznanstvenu tradiciju (P. van Tieghem, 1948.), dakle, riječ je o široko shvaćenom pojmu koji u okviru stilskih formacija klasicizma i prosvjetiteljstva označava najave novih estetičkih programa i novoga književnog senzibiliteta. Predromantičarski senzibilitet u hrvatskoj književnosti Frangeš ne iščitava na stilsko-poetičkoj, nego na svjetonazorskoj razini, kroz utjecaje herderizma, osijanizma, fenomen morlakizma i interes za usmenoknjiževnu tradiciju (M. P. Katančić, A. Kačić Miošić, F. Grabovac, Đ. Ferić). Dobro uočava da Kačića karakterizira »racionalističko zanimanje za historiju i potreba da se povijesni podaci potkrijepe provjerenim dokazima« (1987: 117), ali, uvažavajući novija istraživanja interesa za folklornu baštinu u XVIII. stoljeću, treba istaknuti kako kod spomenutih autora još nije riječ o romantičarskoj težnji otkrivanja »autentičnoga narodnog duha u folkloru«, nego je zanimanje rezultat »klasicističko-historicističkih afiniteta stoljeća« ili »socijalnih programa samih autora, njihove težnje da djeluju i stvaraju za niže društvene slojeve« (Fališevac, 2007: 94). Predromantičarska strujanja i interes za folklor manifestiraju se u hrvatskoj književnosti XVIII. stoljeća kroz recepciju djela A. Fortisa *Viaggio in Dalmazia (Putovanje po Dalmaciji, 1774.)* koji je, prema Frangešu, »inaugurirao predromantičarsko strujanje u hrvatskoj književnosti« (1987: 119). Naime, Fortis je svojim radom, kojemu je dodao tekst balade *Hasanaginica*, Europi predstavio hrvatsku usmenoknjiževnu tradiciju i Morlake kao »rusoovski mit« (Pederin, 1981: 212), potaknuo oblikovanje zapadnoeuropskoga diskursa o Hrvatskoj te također u hrvatskoj književnoj kulturi utjecao na formiranje morlakizma, književno-kulturnu recepciju i obradu svijeta Morlaka, što se očitovalo u refleksijama Ivana Lovrića u knjizi *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis (Bilješke o Putu*

²⁵ Novija istraživanja pokazuju kako se klasicizam razvio u hrvatskoj književnosti XVIII. stoljeća, ali se »nije nametnuo kao dominantna već je supostojao s rokokoom, sentimentalizmom, predromantizmom i romantizmom« (Pavlović, 2012: 253) te je reaktualizirana uporaba stilsko-poetičkih odrednica »neo-klasični romantizam« (Bobinac, 2012.), »romantičko-klasicističko« i »klasicističko-romantičko« u opisu književne produkcije, uz naglasak kako to nije specifičnost samo hrvatske, nego i talijanske, kao i književnosti u slavenskim zemljama (usp. Pavlović, 2012.)

po Dalmaciji opata Alberta Fortisa, 1776.) te raspravi Julija Bajamontija *Il Morlacchismo d'Omero (Morlaštvo Homera, 1797.)*, u kojoj se oslanja na rusooovske ideje i iskazuje predromantičarsko shvaćanje folklor.

Na bitne razlike između književnosti ilirizma i romantizma kao stilske formacije Frangeš je ukazao još u svom radu »Evropski romantizam«, a teze potom, slijedom ranijih Kombolovih (1934.) i Barčevih ocjena (1954.), prenosi i u *Povijest*. Kao jedna od osnovnih razlika ističe se pozicija subjekta i konstrukcije njegova identiteta pa je tako za europski romantizam karakterističan koncept subjekta individualizma, dok u hrvatskoj književnosti autori zastupaju romantičarske postavke u privatnim pismima, ali ne i u ostatku svoje književne prakse te da nasuprot romantičarskom individualizmu u hrvatskoj književnosti stoji nacionalni kolektivizam, ideologizacija diskursa i naglašena nacionalno-prosvjetiteljska funkcija književnosti. Oslanjajući se na Walzelov opis romantičarske paradigme (temeljen na analizi njemačkoga romantizma, usp. Walzel, 1944.), Frangeš produbljuje analizu razlika između europskoga i hrvatskog romantizma, pronalazeći ih na različitim tekstualnim razinama, od tematskoga plana do svjetonazorskoga aspekta. Tako se hrvatska književnost romantizma odriče svakoga »Weltschmerza«, ne postoji romantičarska ironija, nasuprot čežnji za istokom, mistikom i tajanstvenošću u hrvatskoj je književnosti recepcija Istoka uvjetovana konkretnim negativnim povijesnim iskustvom, a umjesto područja nesvjesnoga i svjesnoga, sna i onoga »što se obično zove noćnom stranom psihičkog i stvarnog života« u ilirskoj književnosti »jest zora, svitanje slobode, kraljevstva pravde i jednakosti među narodima« (Frangeš, 1967: 24), a »očekivati, recimo, nastrojenja iz Novalisovih *Himni noći*, posve je nemoguće u z o r i novije hrvatske književnosti« (1987: 152). Osim pobrojavanja razlika, istaknute su i neke sličnosti naše književnosti s europskim romantizmom. Primjerice, ističe kult povijesti, afirmaciju nacionalnoga aspekta književnosti koji se odražava kroz interes za narodnu književnost i izraz. Sličnosti vidi i u žanrovskom sustavu kojim dominira lirika, hibridnim vrstama i romantičnim fabularnim zapletima. Korespondiranje s europskim romantizmom može se iščitati i u drugoj fazi romantizma 50-ih i 60-ih godina koju Frangeš percipira kao vid »čišćenja« paradigme, a što se manifestira u u književnoj produkciji L. Botića, njegovu oslanjanju na folklornu matricu te rafiniranju književnoga iskaza. Osim toga, novelistika se »počela vraćati u romantični srednji vijek, zalaziti u plemićke dvorce, među vitezove, hajduke, društvene odmetnike« (Isti: 168), dakle iščitavaju se elementi romantičarskoga medievalizma i romantičarske gotike (kroz preoblikovane figure plemenitih odmetnika i gotičkih razbojnika).

Autori uvršteni u romantičarski književni kanon birani su primarno na temelju procjene estetskih vrijednosti njihovih djela. Zanimljivo je primijetiti

kako Frangeš, čak i kada je kritičan spram estetskih dometa i (ne)razvijenosti hrvatskoga romantizma, detektira čitav niz romantičarskih obilježja u tekstovima naših autora. Komentira tematsko-motivski sloj djela, kompoziciju, stilsko-izražajni sloj, motivaciju likova, žanrovske aspekte te odnos djela spram hrvatske i europske književne tradicije. Naglašava također idejnu, svjetonazorsku razinu teksta (domoljublje, hrvatstvo, ilirstvo, ideja Slobode, kršćanstvo), Štoosa motri u kontekstu (pred)romantičarskih gibanja te ističe važnost pjesme »Kip domovine« u oblikovanju jednoga od tipičnih mjesta hrvatskoga romantičarskog pjesništva, antropomorfizirane, maternalizirane predodžbe domovine, prikazavši Hrvatsku »kao zapuštenu, rezigniranu ženu (inauguriravši tako lik domovine koji će biti drag pjesnicima harambašićevskog vremena)« (Isti: 130). U *Smail-agi* I. Mažuranića ističe, među ostalim, elemente bajronizma, romantičarsku razbarušenost forme »zbog labave povezanosti pojedinih pet prizora« (Isti: 147), kod Vraza uočava da je izborio »primat intimnom nadahnuću« (Isti: 144), razlikuje modele pjesništva, domoljubno, ali i ljubavnu liriku neopetrarkističkih konvencija, piše o Preradovićevu »Putniku« kao domovinskoj alegoriji, motivima zagrobnoga svijeta, kozmičkim zapletima, uspoređuje Preradovića i Kranjčevića te ističe dva tipa romantičarskoga senzibiliteta: »misao rezignirano skrušena«/»sumnjalački buntovna« (Isti: 154). Uočava i aspekte romantičarskoga profetizma u »profetičkom spisu« *Hrvati Mađarom* Ivana Mažuranića s »biblijskom intonacijom Mickiewiczovih proročanskih rečenica« (Isti: 150), a kod Šenoe romantičarski historizam, interes za nacionalnu prošlost i razvoj povijesnoga romana. Kada je riječ o drugim kasnim romantičarima, u njihovim književnim opusima, iako to eksplicitno ne kaže, detektira također brojna romantičarska obilježja: kod Jorgovanića sklonost egzotičnom u fantastičnim pripovijestima, a naročito u Kranjčevićevom pjesničkom diskursu elemente poput melankolije ruševina, profetizma i prometejskoga titanizma.

Upravo kada je riječ o kasnim romantičarima, zanimljivo je uočiti da Frangeš kao bitnu odrednicu njihove književne produkcije naglašava korespondiranje s prethodnim i(li) sinkronim modelativnim paradigmama, iskazujući time svijest o nedostatnosti i nepreciznosti poetičkih i periodizacijskih reduciranja. Šenoina je književnost tako »romantična u intencijama a realistična u detalju (pa je, u cjelini uzeta, specifičan spoj romantizma i realizma, zbog čega ju je najprimjerenije zvati hrvatskim romantizmom ili protorealizmom)« (Isti: 189). Imajući u vidu pretapanje paradigmi aspekt književnopolovijesnoga razvoja, Frangeš komentira i Kranjčevićevo »zakašnjenje« u odnosu na europski književni kontekst: »za estetsku vrijednost njegovih pjesama te su činjenice bez važnosti (...) No dovoljno ga je smjestiti u kontekst nacionalne književnosti pa odmah zaključiti da je pitanje zakašnjenja problem

relativne važnosti; mnogo je važnije upitati se kako ta poezija funkcionira u nacionalnom kontekstu« (Isti: 215).

Raspravljajući o specifičnostima hrvatskoga romantizma, Frangeš ističe kako su procese oblikovanja nacionalnoga, pa tako i romantičarskoga književnog kanona, obilježile različite strategije legitimiranja vlastitoga književno-kulturnog identiteta, i to kroz izbor dubrovačkoga i pučkog kanona.²⁶ Čitajući hrvatsku književnost na tom tragu, kao vodeća književna osobnost XIX. stoljeća javlja se I. Mažuranić, autor koji je u svojoj romantičarskoj poemi *Smrt Smail-age Čengića* uspio na »idealno« način spojiti utjecaje obiju književnih tradicija te ono predstavlja »najveće hrvatsko djelo XIX. stoljeća, jer u potpunosti izražava hrvatsku tradiciju – i tematsku i jezičnu – i jer govori, nama i svijetu, o nama i o tom svijetu snagom talenta, a to će reći onom geteovskom sposobnošću da se taj odnos uoči i prikaže adekvatnim izrazom« (Isti: 186).

U svojoj *Povijesti* Frangeš pozornost usmjerava također na (re)konstruiranje romantičarskoga kulturnoga, odnosno književno-kulturnoga pamćenja kao vida komunikacije s književnom prošalošću i ukazuje na različite intertekstualne, citatne poveznice među autorima i njihovom književnom produkcijom. Kada je riječ o književnosti romantizma, koncept književnoga dijalozizma manifestira se kroz ispreplitanje gundulićevske i kačićevsko-usmenoknjiževne matrice: »ilirizam ima dva velika književna uzora: Gundulića, koga svi uznose, i Kačića, koga svi čitaju« (Isti: 121). Te matrice funkcioniraju kao *figure sjećanja*²⁷ čiji se citatni tragovi iščitavaju na različitim tekstualnim razinama: od motivsko-tematskoga sloja, stilsko-izražajnog sloja, žanrovskoga, versifikacijskog repertoara, svjetonazorskih, ideoloških kôdova itd. Njihova funkcija u romantičarskoj književnosti nije isključivo pitanje izbora između tzv. dubrovačkoga i pučkog kanona kao modela pisanja, nego njihovo romantičarsko prizivanje/ pamćenje ima funkciju »da se postigne dojam analogija, sličnosti i kontinuiteta« (Assmann, 2006: 55). U Frangešovoj analitičkoj vizuri usmenoknjiževna matrica povezuje hrvatsku književnost od renesanse do romantizma i kasnije,²⁸ dok se simbolički potencijal gundulićevske matrice temelji na predodžbi Gundulića kao idealnoga pjesnika »pravde i slobode, kobi i dubrave, ideala kojima nužno stremi preporođena hrvatska književnost. I, prije svega, (...) još jednoga dosegnutog ideala: savršenog i

²⁶ Opširnije o tom pitanju usp. M. Protrka (2008: 68 i d.).

²⁷ Baveći se fenomenom kulturnoga pamćenja, J. Assmann (2006.) oblikuje pojam figure sjećanja kao socijalno-kulturnih konstrukata kroz koje se transponiraju ideje o društvu i konkretiziraju u vremenu, prostoru i vezuju uz različite vrste zajednica.

²⁸ O pitanju usmene književnosti u Frangešovoj *Povijesti* usp. S. Botica (2010.).

cjelovitog pjesničkog jezika« (Frangeš, 1980: 151). Pri tomu Frangeš posebice naglašava istovremenost i kontinuitet razvoja usmene i pisane riječi u hrvatskoj književnosti te dodaje: »I koliko se god, povremeno, javljalo u biti romantično mišljenje o nacionalnom primatu usmene književnosti, ono je isto toliko pogrešno i nazadno koliko i drugo, o neprijepornoj superiornosti pisane. Najvrednija djela hrvatske književnosti uvijek su književno stvaranje doživljavala kao integriranje tih dviju matica, njihovo hegelovsko dizanje na viši stupanj« (1987: 65–66). Analizirajući oblikovanje ovih dviju *književnih* tradicija kao figura sjećanja u razdoblju romantizma, dakle, analizirajući romantičarsko književno-kulturno pamćenje, Frangeš istodobno ispisuje povijest *nacionalne* književnosti, ali i povijest *nacionalne književnosti*.

VII.

Zaključno se može reći da je Frangešov doprinos razumijevanju problematike romantizma u hrvatskoj književnosti iznimno značajan. U svojoj je *Povijesti hrvatske književnosti* ukazao na kontinuitet romantizma, od predromantičarske faze, preko faze njegove dominacije te kasnoromantičarskih odjeka. Pri tomu je izdvojio i prikazao književnu produkciju najznačajnijih književnih osobnosti, ukazao na temeljna romantičarska stilsko-poetička obilježja te je estetsko-kritički vrjednovao taj segment naše književne baštine. U tom smislu Frangešova *Povijest*, kao i književnohistoriografski rad u cjelini predstavljaju važan segment istraživanja romantizma u hrvatskoj književnosti.

Literatura

Predmetna literatura:

- Ivo Frangeš, »Zadaci naše nauke o književnosti«, *Umjetnost riječi*, III, br. 1–4, str. 13–19; Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, »O metodologiji povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, XI, br. 3, str. 207–215; Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, *Kolo*, IV, br. 8–9–10, str. 200–214, Zagreb, 1966. Isto u: *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 7–28.
- Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »Hrvatski predromantizam i romantizam u europskom kontekstu (1750–1850)«, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, br. 4, Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske- Filozofski fakultet, Zagreb, 1976., str. 25–52.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, ZZK – Liber, Zagreb, 1978.

- Ivo Frangeš, »Umjetnost Ivana Mažuranića«, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 137–165.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, »Nemčićev 'Pogled u Veneciju' (Putositnice)«, 1999., *Dani hvarskog kazališta*, knj. 25: *Hrvatska književnost od preporoda do Šenoina doba*, Književni krug, Split, 1999., str. 35–45.
- Ivo Frangeš, »Značajna dnevnička proza 'jednog izmučenog srca: (Fantasien eines gequälten Herzens, Dragojla Jarnević)'«, *Forum*, XL, br. 3, str. 322–326; Zagreb, 2001.

Opća i posebna literatura:

- Jan Assmann, »Kultura sjećanja«, *Kultura pamćenja i historija*, prir. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 45–78.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. 1. *Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954.
- Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Marijan Bobinac, *Uvod u romantizam*, Leykam international, Zagreb, 2012.
- Stipe Botica, »Ivo Frangeš i hrvatska usmena književnost i tradicijska kultura«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 52–61; Zagreb, lipanj 2010.
- Zrinka Božić Blanuša, *Oblikovanje nacionalnog identiteta u hrvatskoj književnoj historiografiji*, magistarski rad, Zagreb, Filozofski fakultet, 2005.
- Vinko Brešić, »Između povijesti i književnosti«, *Republika*, XLIV, br. 7–8, str. 70–89; Zagreb, srpanj–kolovoz 1988.
- Dalibor Brozović, »O ulozi Ljudevita Gaja u završnoj etapi hrvatske jezične unifikacije«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, vol. 3, br. 1, str. 35–63; Zagreb, 1973.
- Aidan Day, *Romanticism*, Routledge, London-New York, 1998.
- Davor Dukić, »Promišljanje književne historiografije u hrvatskoj znanosti o književnosti«, *Trag i razlika*, Naklada MD/ HUDHZ, Zagreb, 1995., str. 39–56.
- Dunja Fališevac, »Kačićeva poetika u kontekstu poetičkih programa hrvatske književne kulture 18. stoljeća«, *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, HAZU, Zagreb, 1997., str. 91–120.
- Dunja Fališevac, »Naracija u stihu u doba preporoda«, *Dani hvarskog kazališta*, knj. 24: *Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam)*, Književni krug, Split, 1999., str. 124–140.
- Dunja Fališevac, »Odjeci Francuske revolucije i slika jakobinske urote u Republikancima Marije Jurić Zagorke«, *Dani hvarskog kazališta*, knj. 29: *Hrvatska književnost i kazalište dvadesetih godina 20. stoljeća*, Književni krug, Split, 2003., str. 131–150.
- Aleksandar Flaker, »Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, XI, br. 3, str. 217–229; Zagreb, 1967.
- Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1976.

- Aleksandar Flaker, »Ivo Frangeš«, u: I. Frangeš, *Izabrana djela, PSHK*, br. 149, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980., str. 5–23.
- Robert J. Griffin, »A Critique of Romantic Periodization«, *The Challenge of Periodization: Old Paradigms and New Perspectives*, ur. Lawrence Besserman, Routledge, New York, 1996., str. 133–160.
- Mihovil Kombol, »Predgovor *Antologiji novije hrvatske lirike*«, *Antologija novije hrvatske lirike*, Minerva, Zagreb, 1934.; Isto u: A. Haler / M. Kombol / B. Gavella / Lj. Maraković, *Eseji, studije, kritike, PSHK*, br. 86, Zagreb, Matica hrvatska-Zora, 1971., str. 242–248.
- Nevenka Košutić Brozović, »Uz problem periodizacije novije hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, XII, br. 1, str. 63–66; Zagreb, 1968.
- Greg Kucich, »Gendering the Canon of Romanticism: Past and Present«, *Romantic Masculinities*, ur. T. Pinkney, K. Hanley, F. Botting, Keele University Press, Keele, Staffordshire, 1997., str. 11–29.
- Tihomil Maštrović, »Knjiga o Kraljskom Dalmatinu«, *Knjiga o Kraljskom Dalmatinu*, peti svezak pretiska *Kraljski Dalmatin / Il Regio Dalmata (1806. – 1810.)*, priredio T. Maštrović, Erasmus naklada / Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu / Sveučilište u Zadru, Zagreb-Zadar, 2011., str. 7–12.
- Perina Meić, *Čitanje povijesti književnosti*, Alfa, Mostar, 2010.
- Cvjetko Milanja, »Neka zapažanja u povodu Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti*«, *Republika*, XLIV, br. 7–8, str. 64–69; Zagreb, srpanj–kolovoz 1988.
- Cvjetko Milanja, *Konstrukcije kulture*, Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Zagreb, 2012.
- Žarko Muljačić, *Tomo Basiljević – Bassegli, predstavnik prosvjećenja u Dubrovniku*, SAN, Posebna izdanja, knj. CCXCIX. Odeljenje literature i jezika, knj. 8, Beograd, 1958.
- Žarko Muljačić, *Iz dubrovačke prošlosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
- Krešimir Nemeč, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 39–43; Zagreb, lipanj, 2010.
- Mark Parker, »Measure and Countermeasure: The Lovejoy-Wellek Debate and Romantic Periodization«, *Theoretical Issues in Literary History*, ur. D. Perkins, Harvard University Press, Cambridge, 1991., str. 227–247.
- Cvijeta Pavlović, *Uvod u klasicizam*, Leykam international, Zagreb, 2012.
- Ivan Pederin, »Ideološka i književnopuspisna pitanja Lovrićevih *Osservazioni 1776. god.*«, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, XXVII–XXVIII, str. 203–214; Zadar, 1981.
- David Perkins, *Is literary history possible?*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1992.
- Zlatko Posavac, »Romantični klasicizam na zalazu«, *Dani hvarskog kazališta*, knj. 6: *XIX. stoljeće*, Čakavski sabor, Split, 1979., str. 107–116. Isto u: *Estetika u Hrvata*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1986., str. 137–149.
- Mario Praz, *Agonija romantizma*, Nolit, Beograd, 1974.

- Marina Protrka, *Stvaranje književne nacije*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2008.
- Ružica Pšihistal, »Tomasovićev prinos kulturi pjesničkoga pamćenja Marka Marulića«, *Poslanje filologa: zbornik radova povodom 70. rođendana Mirka Tomasovića*, ur. T. Bogdan, C. Pavlović, FF press, Zagreb, 2008., str. 131–153.
- Nikša Stančić, »Ideja o 'slavenskoj uzajamnosti' Jána Kollára i njezina hrvatska recepcija«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 30, br. 1, str. 65–76; Zagreb, 1997.
- Nikša Stančić, »'Hrvatski narodni preporod' ili 'ilirski pokret'?«, *Franjo Fancev: književni povjesničar i filolog*, glavni urednik Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji / Filozofski fakultet / Hrvatsko filološko društvo, Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU, Zagreb / Zadar, 1998., str. 43–62.
- Nikša Stančić, »Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja«, *Cris*, vol. 10, str. 6–17; Križevci, 2008.
- Miroslav Šicel, »Književni problemi u doba hrvatskog narodnog preporoda«, *Kolo*, IV, br. 8–9–10, str. 258–283, Zagreb, 1966. Isto u: *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 247–266.
- Miroslav Šicel, »Prilog problematici romantizma u hrvatskoj književnosti«, *Umjetnost riječi*, XIV, br. 1–2, str. 241–248; Zagreb, 1970.
- Miroslav Šicel, »Književno-povijesni aspekt ilirizma u videnju Slavka Ježića«, *Znanstveni i književni rad Slavka Ježića*, glavni urednik Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji / Filozofski fakultet / Hrvatsko filološko društvo, Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU, Zagreb / Zadar, 1997., str. 17–21.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac – Ivo Frangeš ili: od filologije do estetike«, *Pisci i kritičari*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 318–325.
- Olga Šojat, »O dvjema kajkavskim revolucionarnim pjesmama s kraja osamnaestog stoljeća«, *Croatica*, I, br. 1, str. 211–236; Zagreb, 1970.
- Paul van Tieghem, *Le romantisme dans la littérature européenne*, Éditions Albin Michel, Paris, 1948.
- Jurij Tinjanov, *Pitanja književne povijesti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- Mirko Tomasović, »Hrvatski književni romantizam – velika stečevina ilirizma (1835.–2005.)«, *Nove slike iz povijesti hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 135–172.
- Oskar Walzel, *Njemačka romantika*, Hrvatski izdavačko bibliografski zavod, Zagreb, 1944.
- René Wellek/ Austin Warren, *Theory of Literature*, New York, Hartcourt, Brace & Company, 1949.
- Ivana Žužul, »Moć (fikcije) književnopovijesne naracije«, *Umjetnost riječi*, LIV, br. 3–4, str. 153–174; Zagreb, srpanj-prosinac 2010.

PROBLEM ROMANTIZMA U FRANGEŠOVOJ
*POVIJESTI HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI**Sažetak*

Ivo Frangeš značajno je doprinio proučavanju romantizma u hrvatskoj književnosti. U svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* prikazao je kontinuitet razvoja romantizma, nastojeći estetski vrjedovati književnu produkciju. Temeljni je interes ovoga rada utvrditi Frangešovu periodizacijsku shemu romantizma, definiranje stilsko-poetičkih obilježja romantizma, pristup oblikovanju romantičarskoga književnog kanona i identificiranju vodećih hrvatskih književnih osobnosti romantizma.

Ključne riječi: književna povijest, historiografska metodologija, romantizam, književni kanon, periodizacija

THE ISSUE OF ROMANTICISM IN FRANGEŠ'S
*HISTORY OF CROATIAN LITERATURE**Summary*

Ivo Frangeš has immensely contributed to the study of Romanticism in Croatian literature. In his *History of Croatian Literature* he represented the continuity of development of Romanticism, trying to give aesthetic valorization of literary production. The basic interest of this paper is to determine Frangeš's scheme of periodization of Romanticism, his defining of stylistic and poetic features of Romanticism, approach to the construction of Romantic literary canon and identification of leading Croatian Romantic literary figures.

Key words: literary history, historiographic methodology, Romanticism, literary canon, periodization

Dinži namzi poput malog pladnja
Raskošnog cio grad što zid ga paše
Uokrug Starac, značaj da ta radnja
Izuzetno je značajna, dok jaše
Vrijeme motorist obo toga badnja
U kojem i mi ispijamo čaše
Fantastične u sjaju zvijezda; gradnja
Revnosno traje, nadglednik nam maše
Ana nama je da kamen što bježi
Nademo, da ga na ramenu čvrstom,
Golom, polako donesemo, vješto,
Efikasno, tek tada gospi, prstom
Sarajuci po pladnju, stvarno mešto
Uko treba reći, prema želji.

Luko Paljetak
 Dubrovnik, 29. VII.
 A.D. 1991.

Sl. 9.: Prigodnu pjesmu s akronimom DRU IVU FRANGEŠU i s nadnevkom:
 Dubrovnik, 29. VII. A.D. 1991. napisao je Luko Paljetak

Luko Paljetak

Frangješov trnokop u Tinovoj bašti

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Ujević, T.

U rasponu od dva desetljeća, od 1969. do 1987. godine dr. Ivo Frangješ se u nekoliko navrata pozabavio pjesništvom Tina Ujevića. Na predavanju u Centru za kulturu i informacije u Zagrebu potkraj listopada 1969. godine, u okviru ciklusa »Antologija novije hrvatske poezije« brojnoj je publici, u kojoj »najbrojniji bili su mladi«, ¹ uputio poziv na »gozbu Tinove poezije«. Već tada odstupio je Frangješ od uobičajenog pristupa Tinovoj poeziji, prekršivši »'nepisano pravilo' da se u pristupu i približavanju Tinovoj poeziji ponajprije iznose biografske činjenice, i traže uzročna i posljedična veza između biografskih podataka i nastajanja Tinovih pjesama«. ² Iznasio je svoj način, usredotočivši se na pjesničku, a ne na životnu biografiju Tina Ujevića, na prilaz iznutra, »na prikaz stvaralačkog portreta pjesnika kroz stihove Tinove lirike«, ³ objašnjavajući i, reklo bi se, opravdavajući se, a to će poslije u nekoliko navrata ponavljati, tvrdnjom da »životopis pjesnika, i njegove pjesme stoje daleko odvojeni«. ⁴ Taj razmak, dakako, ponekad će biti vrlo malen, ili ga gotovo neće biti, ali Frangješ uvijek uspješno održava tu razdiobu, radije ponirujući u skrivene slojeve značenja pojedine pjesme, pojedinog stiha i njihova

---

¹ Dubravka Erceg, »'Gozba' Tinove poezije«, *Vjesnik*, 31. listopada 1969., str. 8. »Poziv 'na gozbu' Tinove poezije naišao je na izuzetan odziv u javnosti. Najbrojniji bili su mladi. Nažalost, dvorana Centra bila je pretijesna da bi primila sve one koji su željeli ući. (...) Tinova je poezija, premda bezbroj čitana i slušana, trajno nova. (...) Ta je njena vrijednost impresionantno zazvučala u proćućenoj interpretaciji Zlatka Crnkovića, dramskog umjetnika zavidne jezične kulture i bogatog glasovnog registra« (D. Erceg, *ibid.*, str. 8).

² D. Erceg, *ibid.*, str. 8. Stoji Frangješ tu pred pitanjem pred kojim će poslije stajati i Ante Stamać: »Kako pristupiti Ujeviću, što vidjeti u njegovu djelu? Koji put smatrati prohodnim kroz to djelo samoće?« (Ante Stamać, »Ujević«, *Kolo*, str. 5; Zagreb, 1971.). Kao i Frangješ i Stamać nastoji »odoljeti prisili biografski dokumentiranog i sigurno provjerenog 'materijala'« (A. Stamać, o. c., str. 6), opredijelivši se za kombiniranu metodu: »neka ključna mjesta Ujevićeva opusa povezati s njegovim koncepcijama života; ponajviše pak, implicite ili eksplicite, s nekim strujama europskog pjesništva i mišljenja na prijelomu 19. u 20. stoljeće« (A. Stamać, o. c., str. 7).

³ D. Erceg, *ibid.*, str. 8. Te večeri to je učinio posebnim osvrtom na Tinovu pjesmu »Fisharmonika«.

⁴ *Ibid.*

odnosa s drugim sukladnim im pjesmama i stihovima nego prekapajući po pojedinostima i pikanterijama pjesnikova života, a kada je o Tinu riječ njih zbilja ima dosta. Razvija tako ono što je već deset godina prije⁵ oblikovao u cjelovit sustav, u školu umijeća tumačenja književnog djela na temelju stila, podržan Staigerovom⁶ mišlju da stil je svijet u estetičkom pogledu, idući slijedom ženevske lingvističke škole preobrazbe lingvističkih studija iz povijesno-dijakronijski u desosirovski sinkronijske. Pri tome Frangeš, u skladu sa svojom osebnom osjetljivom naravi, poseban naglasak stavlja na afektivne elemente jezičnog izraza, što se vidi i u pristupu Tinovu lirskom opusu.

Frangeš 1969. hoće da »životopis pjesnika i njegove pjesme stoje nekako odvojeni«,⁷ opravdavajući to činjenicom da »sam Tin daje ovlaštenje da se isključi biografija, ističući kako boem ima svoj životopis koji se ne da svesti u okviru poimanja građanske biografije«,⁸ te kao dokaz navodi stihove iz pjesme »Fisharmonika«: »slika moje duše nema kronike... Tinovi razlozi da i sebe i svoje djelo odvoji od vlastite biografije drukčiji su od onih zbog kojih ih razdvaja Frangeš. Ono što im je zajedničko jest upravo estetika na kojoj se ti razlozi zasnivaju, odnosno samo ono što se »iskazuje kroz pjesničku viziju konkretiziranu u stihovima«.⁹ Tin, naime, [kao da] ne želi imati drugog života osim onog što je u pjesmama, a tu je šifriran »u takav splet riječi, takav pjesnički jezik i vizije koje dotada u našem pjesništvu nismo poznavali«. ¹⁰ Taj splet, te vizije postaju teren Frangešova zanimanja i proučavanja.

Upravo stoga Frangeš će uskoro ozbiljno zabiti svoj trnokop u Tinovu baštu, posvetiti se proučavanju Tinove poetike, ali i onih pjesnika, Tinovih prethodnika, koji su svojim prinosima, svojim iskustvima o neizrecivom i dotad neiskušanom, pridonijeli »blagdanu«, »gozbi« Tinove poezije. U tekstu »Tinova poetika«¹¹ godine 1972. Tin Ujević, odnosno njegova poezija, prije

⁵ Vidi npr.: Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.

⁶ »Već u prvoj programatskoj postavi Štajger polazi od dva zahteva kada je reč o interpretaciji: da ispitivanje valja pokrenuti 'Iza samih stvari!' ('Aus den Sachen selbst!') i da naše razmišljanje treba da se kreće u hermeneutskom krugu. Zahtev 'iz samih stvari!' predviđa da se držimo isključivo pesničkog dela, a kretanje u hermeneutskom krugu pretpostavlja – kako smo već rekli – da od detalja podemo ka celini, pa pošto smo shvatili celinu, da se ponovo vratimo detalju, i obratno. (...) Zahtev 'Iz samih stvari!', znači, odraz je shvatanja o autonomnosti književnog dela koje počiva na postavci da se idealno umetničko delo ne pridržava i ne može pridržavati konvencija, pa je i svako umetničko ostvarenje zakon za sebe« (Zoran Konstantinović, »Predgovor« u: Emil Štajger [Steiger], *Umeće tumačenja i drugi oglеди*, Prosveta, Beograd, 1978., str. 13.).

⁷ Cit. prema: D. Erceg, *ibid.*, str. 8.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Ivo Frangeš, »Tinova poetika«; *Zbornik radova posvećen VII kongresu jugoslavenskih slavista*, u Beogradu, 25. – 30. rujna 1972., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1972., str. 63–67.

svoga *Lelek sebra* i *Kolajna*, pred Frangešem stoji kao »sigurna i samosvjesna, spremna da kritiku izazove i kadra da tom izazovu odoli«. ¹² Frangeš prihvaća taj izazov pozabavivši se stoga odmah onim Tinovim prethodnicima na koje je i sam Tin »razložno upozorio«. ¹³ To je prije svega S. S. Kranjčević. ¹⁴ On se, konstatira Frangeš, »u hrvatskoj lirici, prvi suprotstavio neizrecivome«. ¹⁵ Međutim Kranjčević je prvi od kojeg se Tin udaljio, kao što je to, zapaža Frangeš, učinio i od ostale trojice, Matoša, Baudelairea i Rimbauda. ¹⁶ Premda je Ujević Kranjčevića »priznavao radosno i s ponosom« ¹⁷ razlozi udaljavanja leže u prirodi njihovih poetika uvjetovanih vremenom, ali i pogleda na poeziju, zahtjeva što joj ih postavljaju. Frangeš stoga prilazi analizi Tinova odnosa prema toj četvorici učitelja. U vezi s Kranjčevićem citira Tinov tekst »Kranjčević nalazi put do sama sebe«: »On je bio naš. (...) S Kranjčevićem je za nas počinjao modernizam«. ¹⁸ Bio je to odnos odmjeravanja s priznatom veličinom, točno konstatira Frangeš, Tinovo opredjeljenje za kranjčevićevsku »nejasnoću (...), njezinu snagu i njezin smisao«, ¹⁹ za onaj tip pjesničkog jezika u kojem, u dilemi hoćemo li »riječ i što nam zuje u uhu, šaputaju u grkljanu, romore u krvi, tuđe sibilinske slovke iz polusna, zaogrnut[e] autoritetom kakvog kreda?«, ²⁰ odnosno treba li »govoriti sam sa sobom, kao dijete kad ima lutku u rukama, kao čudaci kad u mamurluku lunjaju drumom i skidaju šešir svakom stablu?« ²¹ Tin izabire Kranjčevića, »poeziju koja govori bitnosti, sama sa sobom, sa smislom egzistencije (...) u neodoljivoj poetičnosti samoće, lutanja i patnje«. ²² Kao što Kranjčevićev put od Harambašića do samog sebe nije bio lagan ni jednostavan, ni Tinov put od Kranjčevića do njega samog nije bio takav, bio je to i »zalet ikarski«, ²³ i prekid: »A važno je to: prekidati«. ²⁴ Kranjčević je, konstatira Frangeš, Tinova prva faza. Druga je Matoš. »Račune

¹² I. Frangeš, »Tinova poetika«, u: *ibid.*, str. 63.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Frangeš tu citira Ujevićev tekst »Mojih mrtvih pedeset« u: Tin Ujević, *Autobiografski spisi. Pisma. Interviewi, Sabrana djela Tina Ujevića* (u daljnjem tekstu SD), XIV, Znanje, Zagreb, 1966., str. 209–210.

¹⁵ I. Frangeš, *ibid.*, str. 63.

¹⁶ »(Whitman će doći kasnije)«, (I. Frangeš, *ibid.*, str. 64).

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Tin Ujević, *Postuma II*, SD, XVI, Znanje, Zagreb, 1967., str. 121.

¹⁹ I. Frangeš, *ibid.*, str. 64.

²⁰ *Ibid.*, str. 65. Tu Frangeš citira Tinov tekst »Trnokop u Silvijevoj bašti« u: T. Ujević, *Kritike, prikazi, članci, polemike o hrvatskoj i srpskoj književnosti*, SD, VII, Znanje, Zagreb, 1965., str. 181.

²¹ T. Ujević, *ibid.*, str. 181; u: I. Frangeš, *ibid.*, str. 65.

²² I. Frangeš, *ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ T. Ujević, *ibid.*, str. 181; u: I. Frangeš, *ibid.*, str. 65. »Tako za Tina Kranjčević nije pjesnik velike geste i krupne retoreke fraze, nego stvaralac koji se nadnio nad ponor neizrecivoga: prvi od naših koji je bio u tamnom vilajetu« (I. Frangeš, *ibid.*).

s Matošem [Tin] nikako nije uspijevao odvojiti od polemike koja je – doduše – bila matoševski nepravедna, ali je mladome pjesniku otkrila vlastitu snagu i mjeru«,²⁵ piše Frangeš, u Tinovu nekrologu A. G. Matošu nalazeći one elemente i poveznice koje tvore Tinov poetički dug prema učitelju kod kojeg, kao i kod Kranjčevića, prije nego to čini Matoš, zapaža natruhe Baudelairea, baš kao što ih Frangeš zapaža u Tina. Tin kod Matoša cijeni »bolest riječi«, težnju »da sagradi neki svoj govor, neki poseban i ličan način izražavanja (...). (...) da jezik oslobodi od uobičajenog smisla (...)«. ²⁶ Tin priznaje da je Matoš »vjerovao u krepost riječi; one su za nj bile živa i ljubljena bića, stvorovi božji koji imaju dušu, i govore, čarobnice zbog kojih zaslužuju izgubiti pogled na zle ljude i kaljave stvari oko sebe, Sirene koje očaravaju i zavode«. ²⁷ Tu Matoševu težnju, ustvrđuje Frangeš, Tin je učinio svojom.

Idući Baudelaireovim tragom u Ujevićevu pjesništvu Frangeš dolazi do Ujevićeve tvrdnje: »Bio je možda u meni prije jedan Baudelaire nego jedan Ujević?«²⁸ Preko Baudelairea Tin je, kako zaključuje Frangeš, zaronio u ponor, »zaronio do dna ponora, u potrazi za *novim*«. ²⁹ Idući tim tragom Frangeš detektira dva Tinova duga Baudelaireu; riječ je prije svega »o dugu kojim je sva moderna lirika vezana uz Baudelairea«, ³⁰ te o »drugom dugu kojim je Ujević (preko Kranjčevića, Matoša i 'pretpostojanja' Baudelairea u sebi) vezan za Baudelairea«, ³¹ a to je »'gouffre' – ponor (...). Ponor, i njegova suprotnost 'élévation' – uzdignuće, polet prema suncu, zvijezdama, prema apsolutnome«. ³² To je, zaključuje Frangeš, »ujedno i raspon Tinove poezije«. ³³ Idući, i doslovno i metaforički, Baudelaireovim tragom Tin se, otkriva Frangeš, oslobodio »robovanja objektivnoj činjenici«. ³⁴ U prilog tome kao dokaz Tin navodi Doru Remebot koja, »opjevana prije dvanaest godina, ³⁵ nije dužna ni postojati«. ³⁶ Tin uz pomoć Baudelairea, a možda i suprot njemu,

²⁵ I. Frangeš, *ibid.*, str. 64.

²⁶ Tin Ujević, »'Em smo Horvati'«; u: T. Ujević, *ibid.*, str. 101; u: I. Frangeš, *ibid.*, str. 65.

²⁷ I. Frangeš, *ibid.*

²⁸ I. Frangeš, *ibid.*, str. 66; cit. prema: Tin Ujević, »Mučeništvo života i raj u afionu« u: T. Ujević, *Ljudi za vratima gostionice. Skalpel kaosa*, SD, VI, Znanje, Zagreb, 1966., str. 337.

²⁹ I. Frangeš, *ibid.*

³⁰ *Ibid.* Tu Frangeš upućuje na tekst Huga Friedricha, »Baudelaire«; vidi u: H. Friedrich, *Struktura moderne lirike*, Stvarnost, Zagreb, 1969., str. 24–26.

³¹ I. Frangeš, *ibid.*

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.* U prilog toj svojoj tvrdnji Frangeš citira Tinov tekst »Ispit savjesti«; vidi: Tin Ujević, SD, VI, Znanje, Zagreb, 1965., str. 256.

³⁴ I. Frangeš, *ibid.*, str. 66.

³⁵ Tin to piše u Supetru na Braču 21. siječnja 1930.

³⁶ Tin Ujević, »Povodom sumraka poezije [2]« u: T. Ujević, *Autobiografski spisi. Pisma. Interviewi*, SD, XIV, Znanje, Zagreb, 1966., str. 59.

piše: »Ispovjedničke krikove ne moram vucarati po tamnim ulicama, nit srce servirati na tanjuru³⁷ za zabavu filistara i glupavih čifta«. ³⁸ Završivši, tada, s Baudelaireom kod kojega je, kao poveznice s Tinom, mogao naći temu vina, umjetnih rajeva i žene, opredijelivši se s pravom za temu ponora, Frangeš prelazi na odnos Tin – Rimbaud.

Premda Ujević 1935. tvrdi da nije znao za Rimbauda i da mu ništa ne duguje, Frangeš vezu između njih nalazi u zajedničkoj mucu zbog osjećaja nemoći umjetnosti, nemoći naizgled moćne književne magije. Jer, kako piše Tin, »pjesnika je strah da nije dorastao samomu sebi. (...) Tu nastaju kolebanja, traženja, snohvatice, bojažljivosti, sumnje, beskonačne želje, raskidanja i previranja«. ³⁹

Međutim, »Ujevićeva kriza, upravo njegove krize, bile su drukčije. On je, na ovaj ili onaj način, posumnjao u svu četvoricu svojih učitelja. S Kranjčevićem je bilo najlakše: on ga je doveo do Matoša i njegove cizelirane lirike; tu su se rastali. Matoša se Tin oslobodio zajedničkom ljubavlju, Baudelaireom. Baudelairea se počeo odricati u Parizu, pošto je 'povrh svega toga bio ranjen u ljubavi'. (...) Poslije toga došli su remboovski skandali, opijanja, bančevanja, potucanja po krčmama (...). S jednom razlikom: nije bilo verlenovske⁴⁰ prljavštine, valjda najodlučnijeg motiva Rimbaudove odluke da pobjegne od svega, pa i od umjetnosti«, ⁴¹ precizno sumira Frangeš odnos između Tina i Rimbauda i drugih spomenutih Tinovih učitelja, ističući na kraju bitnu razliku između Ujevića i Rimbauda: Ujevićevu vjernost umjetnosti, njegovo prihvaćanje »odbačene« lirike, vjeru u poeziju koja se, unatoč druženju s alkoholom – jer »on je tuga iz radosti, radost u tuzi«⁴² – »otada dalje, u Tinu konstituira kao vrhovni, jablanski zalet prema gore, uvis«. ⁴³

³⁷ Vidi npr.: Ch. Baudelaire, »Srce moje na dlanu«; u: Šarl (Charles) Bodler (Baudelaire), *Odabrana proza*, Nolit, Beograd, 1957., str. 476–513. Naslov je Baudelaire preuzeo iz *Marginalija* E. A. Poea, »Heart Laid Bare«.

³⁸ T. Ujević, *ibid.*, str. 59.

³⁹ Tin Ujević, »Oroz pred Endimionom« u: T. Ujević, *Eseji, rasprave, članci* II, SD, IX, Znanje, Zagreb, 1965., str. 130.

⁴⁰ Frangeš o odnosu Ujević i Verlaine piše 1980. u tekstu »Noćas se moje čelo žari...«; vidi: *Croatica*, br. 11–12, str. 41–50; Zagreb, 1980.; poslije u: I. Frangeš, *Nove stilističke studije*, Delo – Globus, Zagreb, 1986., str. 360–373, te u: I. Frangeš, *Riječ što traje*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 298–310. Tragove Verlainea zapaža i u pjesmi »Igračka vjetrova«; vidi: I. Frangeš, »Nastup Tina Ujevića (1909–1914)«, *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska Zagreb, Zagreb, 1992., str. 268–282; prethodno u: *Savremenik*, br. 8–9, str. 140–149; Zagreb, 1975.

⁴¹ I. Frangeš, *ibid.*, str. 67.

⁴² T. Ujević, *ibid.*, (vidi bilj. 28), str. 333; I. Frangeš. *ibid.* »(...) u tom hijastičkom odnosu tuge i radosti i jest najljepša poruka Tinove poezije« (I. Frangeš, »Tinova poetika«; Vidi bilj. 11, o. c., str. 67.).

⁴³ I. Frangeš, *ibid.*

Zakopavši plodonosno svoj trnokop u baštu Tinove poetike, ne klonivši se ni sam lirskih uzleta u svom diskursu, Frangeš uskoro pristupa ranom razdoblju stvaranja Tina Ujevića, vremenu od 1909. do 1914. i u tekstu »Nastup Tina Ujevića«⁴⁴ pod povećalo podrobno stavlja odnos Matoš – Ujević. Bavi se dakle vremenom kada je Ujević »kročio Učiteljevim stazama i žrtvovao njegovim zanosima«,⁴⁵ zapažajući u pjesmi »Mrtva domovina« pojedinosti koje te Tinove stihove vežu »uz Matoševe krajolike u stihu i prozi, ne samo svojim pretežno daktilskim rimama (vampirima, mirima, kavalirima, turnirima, itd.) nego i po zavodljivoj privlačnosti nekih oblika koji, kad se pojave, vuku za sobom slijed neočekivanih i očekivanih parova.«⁴⁶ Zapaža već tada Ujevićev budući »osebujni razvitak«, motive koji će ga »privlačiti niz budućih godina«⁴⁷ pri čemu će motiv rodoljubne ljubavi uobličen na matoševski način: »tradicija kao poticaj novom patriotskom čuvstvu«,⁴⁸ postupno sve više napuštati polje Ujevićeva pjesničkog interesa.

U Tinovoj pjesmi »Naše vile« Frangeš čita tipično matoševsku ponesenost koja, međutim, »traje u Tinovoj lirici kratko.«⁴⁹ U pjesmi »Oproštaj« Frangeš zapaža najvrjednije elemente poezije najranijeg Ujevića: »Spajanje tradicije i modernosti, pozdravljanje 'slovueg greba' Marulićeva (...) i svijest o nepomirljivom puntarstvu poezije.«⁵⁰ Više ga ipak, zanima skok u razvoju Tinove lirske tematike, u razdoblju između antologije *Hrvatska mlada lirika* (1914.) i pjesama iz zbirke *Leleka sebra*, nastalih 1915. – 1916., jer to »kao da nije samo godinu dana.«⁵¹ U pjesmama prije *Leleka sebre*, zapaža Frangeš, je »iz stihova progovarala ista, ili vrlo slična [matoševska] lirska natura; ovdje je, međutim, pjesnik-puntar postao rob ljubavi, sebar pobijedeni.«⁵² Razmatrajući pjesme objavljene u *Hrvatskoj mladoj lirici* Frangeš iznalazi tematske sličnosti s pjesmama iz *Leleka sebra* da bi se zatim okrenuo onim pjesmama ranog Tinova razdoblja koje su »uključene poslije dva desetljeća u *Ojađeno zvono*, koje nije samo retrospektiva cjelokupnog dotadašnjeg pjesnikovanja, nego i knjiga: možda čak u onom smislu što ga tom pojmu više puta daje sam Tin.«⁵³ »Svaki-danjsja jadikovka«,⁵⁴ kojom će se Frangeš poslije, s razlogom, posebno baviti

⁴⁴ I. Frangeš, »Nastup Tina Ujevića«, *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska Zagreb, Zagreb, 1992., str. 268–282.

⁴⁵ Ibid., str. 268.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid., str. 269.

⁵⁰ Ibid., str. 270.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid., str. 271.

⁵⁴ Pjesme su nastale u Parizu 1916.

idući tragom njene biblijske inkantacije, »postat će upravo svojim psalmičkim lamentom, bolni vapaj i upozorenje o nepravednoj patnji »samca-čovjeka«,⁵⁵ zaključuje on. Soneti »Čari žene« i »Vručica od žene«, prema njegovu mišljenju, »više naslovima i ponekim loše suspregnutim uzdahom – lelekom (...) najavljuju novu fazu tog lirizma«,⁵⁶ pri čemu prvi asocira na Matošev sonet »Djevojčici umjesto igračke«, a oba, misli Frangeš, pokazuju »da Matoševu pouku nije bilo tako lako odbaciti kao prevladanu«. ⁵⁷ Usporedbom pjesama jednog i drugog – razdoblju Frangeš zaključuje da se u potonjim počinju javljati leksičke i topičke osobine koje će potpuno presvojiti Ujevićevu liriku iz *Lelek sebra* i *Kolajne*. »To su, ponajprije, najave liturgičkih, religioznih raspoloženja, bez kojih za Tina i nema prave, bolne ljubavne poezije. Tu je (u »Čarima žene«) zagonetnost, neproničnost žene (sfinga i maska), tu se već javlja i dijabolična strana ženskog bića, njezini 'divni nokti', ali u isto vrijeme i žudnja za čednošću bijelih ljljana, i zanos besmrtno ljepote«. ⁵⁸

Frageš Tinove pjesme iz najranije faze stvaranja dijeli na dvije skupine, onu u kojoj su, unatoč nastojanju da to ne bude tako, pjesme snažno matoševski, dakle i nacionalno obilježene i angažirane, i onu kojoj su tema ljubavni jadi, ljubav jača od svega, razorna ljubav sa snažnim okusom grijeha, grijeha puti, kojeg se Tin čitav život kloni, opsjednut ženom sa svih strana,⁵⁹ nadijevajući joj stoga bezbrojna imena, koja su sva jedno. Otvara se tako »sukob individualnog i općeg (nacionalnog ili univerzalnog, svejedno)«, ⁶⁰ što će ga Frangeš i dalje pratiti istražujući Ujevićevu liriku. Za krunski dokaz Tinova odnosa prema Matošu i njegovoj »školi« navodi on velik ulomak iz Tinova teksta »Studija o Antunu Gustavu Matošu«, pisanog »naknado, iz daleke perspektive«, ⁶¹ kao potvrdu da su mnogi Tinovi soneti iz toga ranog vremena »bili u većini slučajeva, rješavanje unaprijed postavljenih problema«, ⁶² način

⁵⁵ Ibid., str. 272.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid. Slično je i s Baudelaireom. Pokazuje to Frangeš usporedbom Tinova soneta »Oprostaj« i Baudelaireove pjesme »Voyage«. Povezuje ih traženje »novoga«, ali Baudelaireovo i Ujevićevo *novo* nisu isti pojmovi, jer i ono što je prethodilo Baudelaireu nije isto s onim što je prethodilo Ujeviću. (...) njegovo [će] *novo* biti prije svega oslobađanje od dojakošnjih uzora« (I. Frangeš, *ibid.*, str. 274).

⁵⁸ Ibid., str. 273.

⁵⁹ »Žena na mom pragu. Druga je pred kućom. / Svuda, svuda žena, Marija i Eva, / avaj! bivam grešnik«. (T. Ujević, *Lelek sebra*, III; vidi u: T. Ujević, *Pjesme I*, SD, I, Znanje, Zagreb, 1963., str. 25).

⁶⁰ Ivo Frangeš, *ibid.*

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid. »Četnaest riječi, slikova ('bouts-rimés') nalazi se pred nama na papiru, i ja molim prisutne da ih izvole popuniti pjesničkim tekstom« (Tin Ujević, »Studija o Antunu Gustavu Matošu« u: T. Ujević, *Postuma II*, SD, XVI, Znanje, Zagreb, 1967., str. 45).

na koji Ujević »igra se, poigrava, ali i pjesnikuje«,⁶³ da bi ubrzo nastupili »Tinova kretanja od Matoša, dalje«,⁶⁴ a kamen spoticanja samo je naizgled bio slobodni stih kojem se Tin sve više okretao, tražeći nove poetske i umjetničke senzacije, preporod duha a ne forme⁶⁵ – pri čemu, zaključuje Frangeš, Matoševa prisutnost u Tinovu djelu samo je »prisutnost koja svjedoči o različitosti«,⁶⁶ koja potvrđuje novu veličinu »koja se ne boji prethodne, nego je usvaja i sebi podređuje«⁶⁷ idući dalje samotnim svojim putem.

Osjećajući potrebu za komparativnim pristupom Tinovoj poeziji dr. Ivo Frangeš već sljedeće, 1976. godine piše tekst »Tinova Provansa«.⁶⁸ U tom kontekstu razmatra zbirke *Lelek sebra* i *Kolajna*. Vidi ih kao »čudesan, posve neočekivan i hrvatskoj lirici spoj trubadurske spiritualnosti, vjerske mistike i moderne, bodlerovske erotike«.⁶⁹ Trubadurska spiritualnost okreće ga Provansi, erotika ponovno odnosu Tin – Baudelaire, a kult energije A. G. Matošu čije tragove Frangeš sada zatječe u Tinovoj pjesmi »U prkos« nastaloj 1912. kada i pjesma »Veliki početak«, koja je za Frangeša: »Nikakva poezija. Samo riječi: krupne, zadihane, uzbuđene, ali bez sposobnosti da uzbude; poza koja nikako da se konstituiru u izraz«.⁷⁰ Tek dolaskom u Pariz Tin postaje posve drukčiji pjesnik, oslobođen potreba da govori »u ime drugih«,⁷¹ pjesnik koji sebe od tada vidi »u slici Augustinova odnosno Franjina lutaoca po beskonačnim, nesklonim, trnovitim stazama«,⁷² čemu se pridružiti petrarkistički osjećaj samoće, onakav kakav je izražen u pjesmi »Pepeo srca«, u kojoj Frangeš s pravom vidi zametak, najavu »čudesnog lamenta 'Svakidašnje jadikovke'«. ⁷³ Gorčine matoševskog stranstvovanja postaju Tinove gorčine i stoga, premda

⁶³ I. Frangeš, *ibid.*, str. 279.

⁶⁴ *Ibid.*, str. 282.

⁶⁵ Vidi: T. Ujević, *ibid.*, str. 47.

⁶⁶ I. Frangeš, *ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Croatica*, VII, sv. 7–8, str. 165–186; Zagreb, 1976. gotovo isti tekst pod naslovom »Spunti petrarcheschi nella poesia di Tin Ujević« objavljen u zborniku *Petrarka i petrarkizam u slavenskim zemljama / Petrarca e il petrarchismo nei paesi slavi*, JAZU, Razred za filologiju, Zagreb – Dubrovnik, 1978., str. 195–205. Tekst je proširen, izišao i u: Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986., str. 332–359, te zatim u: Ivo Frangeš, *Riječ što traje*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 269–297.

⁶⁹ I. Frangeš, *ibid.*, str. 165; dio ovog teksta, str. 341 te 342–348, pod naslovom »Psalmički elementi lirike Tina Ujevića«, objavljen je u zborniku *Korrespondenzen*, Festschrift für Dietrich Gerhardt, Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas 14, Gießen, 1977., str. 182–186.

⁷⁰ I. Frangeš, *ibid.*, str. 167.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.* Ona je Frangešu dokaz »da se kristalna psalmodična faktura te možda najpoznatije Tinove pjesme nije oblikovala odjednom i iznenada, nego da snagu njegove poezije valja tražiti

mu stihovi i dalje nastoje spojiti političko i meditativno, u njih sve više ulazi obredni, mistični vokabular. Dokaze za to Frangeš nalazi u pjesmi »Lijepa naša tudjina«, kao suprotnosti »Lijepoj našoj domovini«, u kojoj se izrijeком spominje Baudelaire.⁷⁴ U pjesmi »Božić« Frangeš uočava »odjek upornog refrena iz Augustinovih *Ispovijesti*«. ⁷⁵

Razlog pretvaranja osobne, najintimnije tragedije u osnovni poetski motiv Frangeš vidi u Tinovu raskidu s Matošem, pri čemu ljubav ima ključnu ulogu. Tu bi stoga trebalo u obzir uzeti malo biografskih podataka o Tinovoj sudbinskoj ljubavi prema Lucilli Vesnić, ali Frangeš se, dosljedan svome načelu, toga kloni. Tin o tome i sam govori: »Bilo je otuda što sam pogođen u ljubavi bez koje, po mojemu sudu, nema pjesnika. Kao da sam prepiljen.⁷⁶ Ja sam opazio da nikada ne osjećam tako kao ljubeći; a da ne mislim kao hodajući; ali od ranjene ljubavi ne mogoh ni hodati, dakle da njena nesreća ne razboljevaše samo moje osjećanje, nego i moju misao«. ⁷⁷ Međutim sve konkretne činjenice Tin zamagljuje, odijeva ih u niz fantazmagorija. Tim fantazmagorijama Frangeš se bavi raščlambom pjesme »Maštovita noć«, koja je, konstatira Frangeš, »sva izgrađena s pomoću tipičnih grandioznih, neočekivanih, plodno sukobljenih ujevićevskih slika«. ⁷⁸ U strahu da se analizirajući tu pjesmu približio biografskom pristupu Frangeš se pita: »Nismo li sada, makar i neprimjetno, i protiv jasno izrečene volje, upali u toliko napadano biografsku kritiku?« ⁷⁹ Odmah odgovara: »O, ne. Svaki je biografski podatak, spomenut ili ne spomenut, zamišljen ili izrečen, u ovom slučaju samo upozorenje da su ovo zbiljske suze i vapaji, da u ovome vrhunskome artizmu nema artifizijelnosti takozvanih 'poetskih' čuvstava; ali, u isto vrijeme, i upozorenje da i ovi stihovi govore čitatelju ne zato što su se 'dogodili', nego zato što se događaju« ⁸⁰ (u tekstu spac.). Vjieran postulatima svoje usvojene stilističke škole, odnosno samostojnosti umjetničkog djela, Frangeš naglašava otkrivajući svoj credo: »poezija, njezina tajna i njezina potreba, i jest upravo u apsolutnoj pojedinačnosti svakog (bolnog ili radosnog) čuvstva i u

u dubokoj proživljenosti motiva i višekratnom pjesnikovom nastojanju da mu pronađe konačnu, zatvorenu formu« (I. Frangeš, *ibid.*).

⁷⁴ »(...) bit ću shvaćen kroz atome, / na grobištu, tik Baudelairea« cit. prema: I. Frangeš, *ibid.*, str. 169.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ »Sredinom trupa prešla mi je pila« (T. Ujević, *Kolajna*, XXVII); gotovo je teško povjerovati da je Frangešu promakla ova stihovna potvrda te Tinove tvrdnje.

⁷⁷ Cit. prema: I. Frangeš, *ibid.*, str. 170; vidi: T. Ujević, »Ispit savjesti« u: T. Ujević, *SD*, VI, Znanje, Zagreb, 1965., str. 260–261.

⁷⁸ I. Frangeš, *ibid.*, str. 171.

⁷⁹ *Ibid.*, str. 172.

⁸⁰ *Ibid.*

isto vrijeme spasonosnoj univerzalnosti njegova iskaza«. ⁸¹ Ipak ne može zaobići biografsko pitanje, budući da je ono dio tajne te poezije. »Zašto je Tin, poslije Pariza, takav; i što se to dogodilo?«, ⁸² pita se Frangeš i odgovor nalazi u veličanstvu patnje koja prekriva tu liriku. U patnji vidi njenu osnovnu dimenziju; ono osobno Tinovo postaje sveopće, univerzalno. »Trpjeti znači biti čovjek: *patior, ergo sum*, trpim, dakle postojim«, ⁸³ piše on potkrepljujući to velikim ulomkom iz Tinova »Ispita savjesti« gdje se govori o patnji kao o univerzalnom osjećaju kojim je ispunjen čitav svijet, »čitav sa jednog kraja na drugi«. ⁸⁴

U patnji kao temeljnom osjećaju Frangeš vidi izvor leksika koji dominira Tinovom lirikom iz toga vremena, a oslonac mu je kršćanstvo koje Tinu »pruža dovoljno simbola u kojima se, upornošću obreda i stoljetnim taloženjem ljudske sućuti, neobično snažno izražava upravo ovakva tragedija pojedinca«. ⁸⁵ Sve je to, zaključuje Frangeš, »predmet i poticaj Tinove poezije iz faze *Leleka* i *Kolajne*. Bez toga je liturgičkog jezika ta poezija doslovno neshvatljiva«. ⁸⁶ Inzistira upravo na tom/takvom jeziku koji tu Tinovu liriku smješta unutar tradicije u kojoj se razvijala, naglašavajući da se tu ne radi »o nekoj religioznoj, duhovno lirici u običajenom smislu«. ⁸⁷ Na taj način pristupa Tinovoj amblematskoj, kulturnoj »Svakidašnjoj jadikovci«. Prateći njen rast od prvog nukleusa pjesme »Pepeo srca«, Frangeš u toj pjesmi iščitava tragove 69. psalma i ambrozijanskih himni koje su dale osnovni, zarazni ton i ritam toj pjesmi čiji su glavni oslonac »jampski osmerci, s lepršavim, sonornim daktilom na kraju«. ⁸⁸ Pokazuje time vrsno poznavanje spomenutih himni, odnosno starije i mlađe njezine sekvence tipa »*Dies irae, Dies illa*« i Jakoponeove »*Stabat mater dolorosa*«, koja je, kako misli Frangeš, »vrhunac izražajnosti nove forme, koja će vrlo brzo naći puni oblik u provansalsko-trubadurskoj lirici«, ⁸⁹ a ona pak kulminira »u petrarkinoj toliko modernoj ljubavnoj strasti i općoj melankoliji«. ⁹⁰ Tin je, zaključuje Frangeš, upravo na provansalsko-trubadurskoj lirici zasnovao svoje shvaćanje žene, kontami-

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid., str. 173.

⁸⁴ T. Ujević, »Ispit savjesti« u: T. Ujević, SD, VI, Znanje, Zagreb, 1965., str. 286; Frangeš citira str. 286–287, od: »Ah, patnja, patnja!« do »i uspinjemo po samome svojem padu«.

⁸⁵ I. Frangeš, *ibid.*, str. 173–174.

⁸⁶ Ibid., str. 174.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid., str. 177. Frangeš kao metrički podudarne uspoređuje stihove »*Aeterne rerum Conditor*« i »*O Bože, Bože, sjeti se*«; vidi: *ibid.*

⁸⁹ Ibid., str. 178.

⁹⁰ Ibid.

nacije Danteove Beatrice i Petrarkine Laure, »žene koja je čista apstrakcija, filozofska ideja, i žene koja ima obilježja realnosti, ali se u realnosti ne konstituira«. ⁹¹

Danteov trag u Tina Frangeš vidi u nerimovanim, zvučnim, zlokobnim Tinovim tercinama »Svakidašnje jadikovke«, ali i pjesme »Romar«, koja »spaja augustinovsku viziju lutajućeg čovječanstva s danteovskim ljubavnim patnjama iz *Vita nuova*«. ⁹² Petrarkina Laura dobit će u Tina bezbroj imena, »simbol je svake moguće ljubavi«. ⁹³ »Lak je i pokušaj datiranja kobne [Tinove] strasti [koji je] posve Petrarkin«. ⁹⁴ Frangeš ne može odoljeti iskušenju koje mu nudi stih »na dan kad imah dvaesedam ljeta« ⁹⁵ te stoga zaključuje: »Bilo je to dakle u Parizu, na 5. srpnja 1918, u nekom perivoju (Luxembourg?)«, ⁹⁶ popustivši tako na trenutak izazovu biografskog pristupa. Međutim, ne želi nagađati o stvarnom imenu te usudne žene. Ona za Frangeša – a tako hoće i sam Tin – ostaje »daleko, nepoznata i nedokučiva«. ⁹⁷ Odmah zatim vraća se svom postupku i stilistički slijedi Danteov trag u Tinovim pjesmama »Misao na nju« i »Žene«. Tu su mu ključni trag tercine, ali samo kao poticaj, a ne kao mehanički uzor. Važnija su mu raspoloženja što ih Tin za svoje lirske potrebe nalazi u Danteovim *Rimama* i u kanconijeru *Vita nuova* »(koji će, opet kao poticaj uz Petrarkin *Canzoniere*, biti jedan od glavnih oslonaca *Kolajni*«. ⁹⁸ To ga dovodi do zaključka da Tinov susret s trubadurskom Provansom i s talijanskim trecentom »nije lektira, bolje reći: nije samo lektira«. ⁹⁹

Izlaže zatim još jedan od svojih postulata na kojim temelji svoju stilističku metodu: »čitamo knjige koje odjekuju glasom naše unutrašnjosti; još su nam bliže knjige koje govore, zaštićene i potkrijepljene ugledom stoljeća, o našoj suvremenosti. U tom smislu, samo u tom smislu, poezija (i ono što bismo uvjetno smjeli nazvati 'poetičnim') ne pripada određenom vremenu. Bolje: pripada mu, ali tako pripada i vremenima«. ¹⁰⁰ Još jednom ponavlja da: »Nas ovdje, slijedeći i njegovu poetiku i vlastita osvjedočenja, ne zanima ni Tinov takozvani životopis, a niti 'biografija' njegove poezije. Mi jedino želimo ustanoviti koji su to poticaji djelovali, te se Tinova poezija konsti-

⁹¹ Ibid., str. 179.

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid., str. 180.

⁹⁴ Ibid. Tu Frangeš navodi prvu kiticu soneta »Čestitka za rođendan«; vidi: T. Ujević, *Pjesme I*, SD, I, str. 27.

⁹⁵ Vidi bilj. 94.

⁹⁶ I. Frangeš, ibid.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid., str. 181.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid., str. 181–182.

tuirala upravo tako, i upravo u tom *izrađenom obliku*«. ¹⁰¹ Frangeša dakle zanimaju poticaji. Jedan od njih jest Žena (Donna, Dama, Gospa). Začetak joj je negdje u Matošu, ali i Baudelaire i Pariz, šetnja Avignonom s Petrarkom u mislima, sve se to »*izradilo* u ljubavnu viziju dotad nepoznatu hrvatskoj lirici«. ¹⁰² Frangeš ne želi biti uporan biograf koji pita: »Tko je ta Tinova Laura (...). Mlada Vesnička, prema upornoj legendi koja se širila?« ¹⁰³ Odbija takav pristup pitajući: »I što smo saznali o njoj, ako u to povjerujemo?« ¹⁰⁴ te odgovara: »Zaista, ništa«. ¹⁰⁵ Ponovno se oslanja na Tina: »Kod pjesnika je jedno djelo, drugo život, a nešto sasvim treće biografija«. ¹⁰⁶ Njemu je, dakle, najvažnije djelo kao samostojna umjetnička tvorevina. U tome slijedi npr. Staigera: »danas se objašnjava da se istraživača tiče jedino pjesnikova riječ; da je njegova briga samo ono što je ostvareno u jeziku. Biografija, na primjer, leži izvan njegova radnog polja. (...) Pjesma se ni u kom slučaju ne može protumačiti na osnovi biografskih podataka«. ¹⁰⁷

Uspoređujući Tinov i Petrarkin petrarkizam Frangeš zaključuje da je »Petrarkina Dama uvijek 'ista' Laura, bila živa ili mrtva, dok je Tinova Žena ista upravo brojnošću imena kojima se iskazuje. Koja je, upravo je nemoguće reći; ali kakva je, pa po tome i koja je, to je iz njegove poezije posve bjelodano. A to i jest jedino što je poezija dužna dati čitateljima«. ¹⁰⁸ Analizirajući Tinov petrarkizam Frangeš ga razlikuje od petrarkizma starijih, pravih petrarkista, jer je on kod njih izraz vremenski uvjetovane konvencije. Tinov je petrarkizam »upravo po svojoj anahroničnosti – iskren, jedino mogući izraz ljubavi koja u svome intenzitetu traži očišćenje i otkupljenje«. ¹⁰⁹ Takvo stanje, što ga Frangeš uspoređuje s Katulom i Vergilijem, taj *durus amor* Tinov oživotvorenje je, prema njegovu mišljenju, stanja koje Tin »imenuje Provansom«. ¹¹⁰ Od nepoznate konkretne žene Tin stvara mit iznikao iz mistike njegova eroti-

¹⁰¹ Ibid., str. 182.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid., str. 183.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid. Citira ponovno: T. Ujević, »Prokletstvo Baudelaire« u: T. Ujević, SD, VI, Znanje, Zagreb, 1965., str. 318.

¹⁰⁷ Cit. prema: Emil Štajger [Staiger], *Umeće tumačenja i drugi ogledi*, Nolit, Beograd, 1978., str. 203.

¹⁰⁸ I. Frangeš, ibid.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Ibid., str. 184. »Tako nam svaka muško-ženska ljubav izgleda veličanstvena samo ako mislimo na cjelinu društvene zajednice, na unutrašnju ljepotu, na dublji razum svemira i pravde. (...) Naše provanse smiješe se tako samo cvatu budućih Gradova Sunca«. (T. Ujević, »Trubadur u Provansu« u: T. Ujević, SD, VI, Znanje, Zagreb, 1965., str. 58).

zma, koja je, podvlači Frangeš, kod nas potpuno nova,¹¹¹ različita od erotike kakvu u to vrijeme pišu V. Nazor,¹¹² M. Begović ili pak J. Dučić i M. Rakić. To tvrdi i sam Tin, naglašavajući da je *Lelek sebra* prije svega zbirka psihološke lirike.¹¹³ Pri tome Tin ne može, zapaža Frangeš, ne upasti u liturgički rječnik, a sve ga to vodi »neizbježno, nezadrživo, prema trubadurskoj koncepciji ljubavi, dalekoj ljubavi, idealu koji što je dalje to je djelotvorniji«,¹¹⁴ onom što ga »Spitzer u svom eseju ‘Daleka ljubav Jaufré Rudela’, s pravom naziva ‘ljubavnim paradoksom’«. ¹¹⁵ Upravo po tim osobinama, po ljubavi koja je »navještenje pravičnosti sveljudskih odnošaja«, ¹¹⁶ iz čega proistječe njen liturgički jezik i semiotika, Tinova je ljubavna lirika »superioran primjer unošenja ‘srha modernosti’¹¹⁷ (*frisson moderne*, mogli bismo reći) u vječni, neistrošivi petrarkizam svake prave ljubavne poezije«, ¹¹⁸ zaključuje Frangeš udružujući svoj stav s Tinovim.

Deset godina nakon teksta »Tinova Provansa« Frangeš se ponovno vraća Tinu, njegovoj pjesmi »Nočas se moje čelo žari...«¹¹⁹ u studiji istog naslova, s podnaslovom »Ujević i Verlaine«. ¹²⁰ Dobar dio uvoda troši sada Frangeš na tezu, pomiješanu s nostalgичnim sjećanjima na mladost, o važnosti prvotnog doživljaja, pa kao podlogu raspravi koja slijedi postavlja pitanje: »što je pravi doživljaj umjetnine, klasične umjetnosti, s kojom ćemo

¹¹¹ I. Frangeš, *ibid.*

¹¹² Možda je Tinovoj erotici i shvaćanju žene najbliži V. Nazor u knjizi *Pjesni ljuvene*, Komisionalna naklada Knjižare St. Kugli-a, Zagreb, 1915.; vidi: Luko Paljetak, »Kanonijer odluke – Pjesni ljuvene Vladimira Nazora« u: Vladimir Nazor, *Pjesni ljuvene*, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2010., str. 113–161. Sličnost bi se mogla naći između Tinove pjesme »Naše vile« i uvodne pjesme spomenutog Nazorova kanonijera »Trubaduri našeg Mrtvog Grada« (V. Nazor, o. c., str. 9).

¹¹³ Vidi: T. Ujevića, »Mrsko ja« u: T. Ujević, *Autobiografski spisi. Pisma. Interviewi*, SD, XIV, Znanje, Zagreb, 1966., str. 43–45.

¹¹⁴ I. Frangeš, *ibid.*, str. 185. »Nezadovoljnost je tek u ljubavnoj pjesmi trubadura postala glavni motiv. Tako je stvoren erotski misaoni oblik koji je mogao u sebi primiti suvišak etičkog sadržaja, a da zbog toga posve ne napusti povezanost s prirodnom ljubavi prema ženi. (...) Ljubav postade polje na kojemu se dalo maha svemu estetskom i moralnom savršenstvu« (Johan Huizinga, *Jesen srednjega vijeka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964., str. 107).

¹¹⁵ I. Frangeš, *ibid.* Frangešova erudicija tu povezuje J. Rudela i G. Carduccija.

¹¹⁶ T. Ujević, »Trubadur u Provansi« u: T. Ujević, SD, VI, Znanje, Zagreb, 1965., str. 58.

¹¹⁷ T. Ujević, *ibid.*, str. 60.

¹¹⁸ I. Frangeš, *ibid.*, str. 186.

¹¹⁹ Ivo Frangeš, »Nočas se moje čelo žari...«, *Croatica*, br. 11–12, str. 41–50; Zagreb, 1980. Isti tekst na njemačkom, pod naslovom »Heut’ nacht gluht meine Stirn...« (prev. Bruno Boban), izišao je u: *Most / The Bridge*, 9, str. 11–128; 1991.

¹²⁰ Možda se priroda toga »odnosa« može najbolje vidjeti kada se usporede prijevodi te Tinove pjesme na francuski; vidi: Stjepan Lapenda, »Francuski prijevodi i prepjevi *Notturna* Tina Ujevića«, *Mogućnosti*, LI, br. 1–3, str. 104–112; Split, 2004.

se kasnije, u životu, toliko puta sretati?«¹²¹ Pojačava ga dodatnim pitanjem: »Je li to onaj pravi, polazni, neposredni doživljaj, sav okupan u treptavu neiskustvu? ili kasniji ponovljeni, ponavljani, zreli, – osjenčen tugom svega što smo (i lijepo i ružno) doživjeli i iskusili?«¹²² Prednost daje hipotetičnom, zamišljenom, idealnom čitaču koji se s nekom umjetninom susreće prvi put, premda je on tako »rijedak i neobičan da ga, u životu, slobodno možemo i zanemariti«,¹²³ ali ne i u teoretskom razmišljanju, gdje nam »kao misaona hipoteza on je i te kako potreban«,¹²⁴ zato što »prvi je susret neponovljivo jedinstven; svako čitanje ostvarujemo puninom svih dotadašnjih iskustava; ponovno pak čitanje uključuje i prethodno iskustvo teksta koji čitamo«. ¹²⁵ Prema Frangešu: »U tome jest smisao umjetnosti: iskustvo autorovo, doživljeno po nama, određuje i nas, postaje dio nas, i mi više nismo oni koji bijasmo prije čitanje, prije doživljavanja«. ¹²⁶ Otkriva tako temelj na kojem počiva njegova stilistička metoda: vlastito iskustvo svih dotadašnjih čitanja udruženo s autorovim iskustvom doživljenim po nama. To se posebno odnosi na lirsku poeziju za koju nam »nije potrebno ‘ništa’ osim subjektivne sklonosti«. ¹²⁷

Pristupa zatim Tinovoj pjesmi koja u *Kolajni* nosi broj »XXI«, a u zbirci *Ojađeno zvono* naslov »Notturmo«. Frangešu: »Već ta činjenica, koliko god u prvi mah od relativna značenja, daje svakom razgovoru o pjesmi smjer male filološke rasprave«. ¹²⁸ Frangešov tekst »Noćas se moje čelo žari...« jest upravo to – mala filološka rasprava. Započinje je istraživanjem smisla susjednih pjesama u *Kolajni* otkrivši da je »raspoloženje u svim trima pjesmama ako ne istovjetno, a ono svakako blisko, srodno«, ¹²⁹ što ga dovodi do izricanja još jedne važne postavke: »Da je prava poezija po definiciji višeznačna; interpretatorov je problem samo u tome da ustanovi je li ta višeznačnost spontana ili smišljena, odnosno je li neotuđiv dio pjesnikova postupka, ili je pak prirodna posljedica umjetničke vrijednosti«. ¹³⁰ Zaključuje da je temeljna osobina toga Tinova teksta jasnoća, a ono što je zbnunjujuće jest »njegova jednostavnost,

¹²¹ Ivo Frangeš, »Noćas se moje čelo žari...«, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986., str. 360.

¹²² I. Frangeš, *ibid.*, str. 360.

¹²³ *Ibid.*, str. 361.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ *Ibid.* Dokazuje to vlastitim primjerom čitanja navedene Tinove pjesme u zbirci *Ojađeno zvono* ima naslov »Notturmo«; vidi: I. Frangeš, *ibid.*, str. 361–362.

¹²⁸ I. Frangeš, *ibid.*, str. 362.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ I. Frangeš, *ibid.*, str. 362–363.

i, istovremeno, vrtoglava dubina (...)».¹³¹ Raspravlja zatim o kontekstu u koji je »Notturmo« postavljen u zbirci *Ojađeno zvono* i koji ga na stanovit način određuje budući da iza njega slijedi XI. pjesma *Kolajne*, koja u *Ojađenom zvonu* dobiva naslov »Blaženo jutro«, pa je tako izmijenjen i njihov dotadašnji odnos. Naime u *Ojađenom zvonu* nasuprot onome *noćas* iz pjesme »XXI.« stoji, kao neka vrsta 'raspleta', jutro iz pjesme 'XI'».¹³² Čini se, naizgled, da Frangeš u svoju analizu prešutno propušta negiranu erudiciju, a nije tako. Čini on to samo zato da dokaže kako je filologija »neuklonjiv dio svakog razgovora o poeziji«.¹³³

Pristupa zatim analizi »Notturna«. Temeljno glagolsko vrijeme u njoj jest prezent, drukčiji nego u susjednim pjesmama u *Kolajni*. Prema Frangešu: »to kao da je bljesak (sadašnjosti) u nekoj stravičnoj bezvremenosti, izvanvremenosti, jauk (sadašnje) patnje u gluhom prostoru-vremenu pomrčini«.¹³⁴ Otkriva tu on ne samo svoje sjajno umijeće čitanja/tumačenja poezije nego, rekli bismo, i svoju lirsku žicu zaodjevenu u pitak, elegantan jezik i stil. Govori zatim o Tinovoj majstoriji forme, o onom *noćas* koje se javlja »tri puta u prva četiri stiha. (...) prva dva puta *noćas* u početku stiha, da se učvrsti spoznaja časa u kojemu se 'radnja' odvija; a onda u četvrtom stihu 'nenadan' ali silno ekspresivan pomak«.¹³⁵ Postavljanje *noćas* po treći put na početak stiha kako bi, s formalne strane, zahtijevala trojna anafora, bilo bi, misli Frangeš, puka banalnost, te zaključuje da je taj Tinov postupak »još jedan od bezbrojnih dokaza da se ljepota umjetničkog teksta očituje uspostavljanjem formule ponavljanja i – naoko neočekivanim – odricanjem od nje«.¹³⁶ Isto je postignuto i zamjenicom *moje*.

S rimom je pak drukčije. Frangeš smatra da se »trenutan glagolski oblik *òzari* (...) nikako ne slaže s ostalim trohejskim rimama«,¹³⁷ ali ne ustrajava na tom prigovoru, jer bi to bio »sasvim suvišan, pedantski posao«.¹³⁸ Pristupa zatim potankoj analizi druge strofe, da bi na kraju, u skladu sa svojim stilističkim i semiotičkim pogledima, zaključio: »okretali, obrtali njome, riječ uvijek ostaje znak; a njezina ljepota, njezina moć potječe od nemogućnosti značenja da se oslobodi zagrljaja znaka«.¹³⁹ U proces analize unosi stoga

¹³¹ Ibid., str. 364.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid., str. 365.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid. Frangeš ne uzima u obzir mogućnost da Tin taj oblik tu izgovara kao: *ozári*.

¹³⁸ I. Frangeš, *ibid.*

¹³⁹ Ibid., str. 366.

pojam nesigurnosti kao dijela doživljaja umjetničkog teksta, pozivajući se pritom na Boileaua: »'Parce-que la poésie porte son excuse avec soi'«,¹⁴⁰ i na Valéryja izvlačeći iz njegovih *Oeuvres*¹⁴¹ i misao: »'da mi razumijemo drugoga, da mi razumijemo sami sebe, tek zahvaljujući *brzini svog prijelaza preko riječi* (kurz. P. V.). Ne smijemo svom težinom navaliti na njih, jer će nam se i, najjasniji razgovor odmah raspasti u enigme, u više ili manje učene iluzije'«. ¹⁴² Sve to svjedoči o širini Frangešova pristupa književnom djelu kao umjetnini riječi, o množini pitanja koja takav pristup pokreće.

Među njima su i pitanja: »Znači li to da je kritički razgovor o tekstu, interpretacija umjetničkog teksta, posao suvišan, bezizgledan? I da je dovoljno prepustiti se lelujanju riječi koje će nas, prirodno i nepogrešivo, uvesti u pravi svoj smisao?«¹⁴³ Njegov odgovor glasi: »gdje god to ne zahtijeva konvencija vremena i piščeva izrijekom potvrđena poetika, pogrešno (je) tražiti takozvani dublji smisao i bez imalo sumnje pretpostavljati da riječi upotrijebljene u pjesmi ne znače ono što znače, nego da su samo sredstvo da se pravo značenje, prava pjesnička poruka zamagle; i da to zamagljivanje čini istinsku ljepotu umjetničke riječi«. ¹⁴⁴ Drukčiji pristup, shvaćanje teksta kao svojevrstne omotnice koja sadržava pismo, vratilo bi nas biografskom pristupu,¹⁴⁵ čime se »onda i razgovor o Tinovu *Notturnu* odmah premješta s iskaza (koji je zapravo poruka), na okolnosti u kojima je, i za koje, iskaz nastao«. ¹⁴⁶ Takav pristup, uvjeren je Frangeš, »neće ni za dlaku pomaći, čak ni dotaći, pitanje: je li to poezija ili nije? i ako jest, zašto jest?«¹⁴⁷

Ujevićevu »*Notturnu*« Frangeš zatim prilazi komparativno dovodeći ga u vezu s jednim Verlaineovim »notturnom«, ¹⁴⁸ odričući svaku Tinovu ovisnost o toj pjesmi. Nje »uopće nema, i to nikakve, osim u atmosferi noći, koja nije ničije leno«, ¹⁴⁹ naglašava on na svoj uvjerljiv i izazovan način. Ta usporedba služi mu kao dokaz prethodno iznesenih teza »koliko je doživljaj poezije, prave poezije, i ovisan i slobodan od poznavanja okolnosti u kojima

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Pléiade, I, str. 1317–1318; vidi: I. Frangeš, *ibid.*, str. 367.

¹⁴² I. Frangeš, *ibid.*

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Tu Frangeš kao primjer navodi Preradovićevu pjesmu »San«; vidi: *ibid.*

¹⁴⁶ Ibid., str. 368.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Vidi: I. Frangeš, *ibid.*, str. 369. Riječ je o pjesmi br. V. iz Verlaineove zbirke *Sagesse*. Miodrag Ibrovac u svojoj antologiji *La poésie yougoslave contemporaine*, Edition Institut balcanique, Beograd, 1937., piše da je Ujević »posljednji od velikih boema na tragu jednoga Villona, Gérarda de Nerval a i Verlainea«. (o. c., str. 284).

¹⁴⁹ I. Frangeš, *ibid.*, str. 368.

je pjesma nastala«. ¹⁵⁰ Zanimljivo je pak da Stjepan Lapenda sličnost nalazi između posljednja dva stiha Tinova »Notturna« i stihova Alfreda de Vignya iz pjesme »Smrt vuka« (»La Mort du Loup«). ¹⁵¹ Frangeš još jednom zatim ponavlja da: »interpretacija pjesme može, grubo rečeno, ići u dva glavna smjera: 1. bez obzira na pjesnikov životopis; 2. s potpunim osloncem na životopis. ¹⁵² Analizirajući Verlaineovu pjesmu, konfrontirajući je s Tinovom primjenjuje oba načina sa zaključkom da je, u Verlaineovu slučaju, biografska, »povijesna« interpretacija »bogatija, humanija, privlačnija«, ¹⁵³ međutim ona je dr. Frangešu neprivaćna; njegov bi trnokop u Verlaineovoj bašti tada morao ići do kraja »pa ispričati sve prljavštine Verleineove s Rimbaudom, sve skandale«, ¹⁵⁴ a to bi značilo pristati »gacati po blatu iz kojega je ponikla ta suptilno bolna poezija«, ¹⁵⁵ što je Frangešu bezrazložno. Analizirajući tu Tinovu pjesmu, a i inače, on se drži pristupa pod brojem 1. Govoreći u Tinovo, i u svoje ime, opravdava takav pristup sklonošću ljudi »da tako rado kopaju po tuđim slobodama, i na daljinu tako velikodušno opraštaju poroke nad kojima se, u svojem krugu, puritanski zgražaju«. ¹⁵⁶ Zato se Frangeš u ime estetske interpretacije odriče takvih/tih suvišnih podataka: »Jer pjesma nije ni prilog žalbi, ni uvjerenje o nekažnjavanju, ni izjava svjedokâ o moralnoj podobnosti. Nego dizanje vlastite, individualne sreće ili tragedije, slutnje ili strepnje, na visinu univerzalnoga, općeljudskoga, svakom dostupnoga govora: stapanje pjesnika sa svijetom uz pomoć govora i čitateljeva mogućnost da taj govor otčita; pa da, zahvaljujući njemu, prepozna sebe u općeljudskom«. ¹⁵⁷ Tako dr. Ivo Frangeš formulira svoj čvrsti, jasni estetski credo općevažeci za njegov pristup poeziji kao umjetnini riječi, ali, reklo bi se, i životu, odnosno biografiji kao umijeću življenja.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ »Ovdje se ne možemo otrgnuti osjećaju i [ne]utvrditi frapantnu sličnost ovih Tinovih misaonih asocijacija sa stihovima pjesme »La mort du Loup« (»Vučja smrt«) Alfreda de Vignya: // *Dans la vie où le sort a voulu t'appeler. / Puis, après, comme moi, souffre et meurs sans parler.* (III, 87–88) // Što je autor ovoga rada prepjevao ovako: // *U životu gdje ta sudba i kob htjedoše prizvati, / Potom, poslije, kao i ja, pati i umri u tišini.* (S. Lapenda, *ibid.*, str. 109). Donosimo te stihove i u prijevodu Jakše Sedmaka: »Ti odlučno se stazom dugom, teškom tamo / Zapúti, kud te udes zovnu, nad njim bdij, / a, zatim, poput mene, trpi, šuteć mrij!« (Cit. prema: Alfred de Vigny, »Smrt vuka« u: Nevenka Košutić-Brozović, *Čitanka iz stranih književnosti* 2, Školska knjiga, Zagreb, 1970., str. 72).

¹⁵² I. Frangeš, *ibid.*, str. 369.

¹⁵³ Ibid., str. 372.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid., str. 373.

¹⁵⁷ Ibid.

Svoje poglede na poeziju Tina Ujevića dr. Ivo Frangeš sažeto izlaže u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*¹⁵⁸ godine 1987., ponavljajući pritom temeljne postavke svoje stilističke metode. Ističe da se Tin u svojim prvim pjesmama otkriva kao đak Kranjčevića i Matoša, da bi se zatim od obojice udaljio priznavajući Kranjčeviću svoj dug, dok račune s Matošem »nikako nije dospijevao odvojiti od polemike koja je (kao i svaka mržnja, rođena iz nekritične ljubavi) bila (...) nepravedna, ali je mladom pjesniku pomogla da otkrije vlastitu snagu i obilježje među drugima«. ¹⁵⁹ Govoriti zatim o Baudelaireovu udjelu u formiranju Tinove poetike. »Bez Baudelairea bi Ujevićeva umjetnost bila nezamisliva«. ¹⁶⁰ Ono što Tina u Baudelaireu najviše privlači jest, ponavlja Frangeš, ponor i njegova suprotnost – uzdignuće. Pridodaje tome i Rimbaudov udio¹⁶¹ u oblikovanju osjećaja nemoći umjetnosti, to jest u krizi koja je kod Tina ipak bila drukčija od Rimbaudove. Tin se, naglašava Frangeš, posumnjavši u njih, odrekao sve četvorice iskazavši svoj odmak od njih »neobjašnjivom odricanjima od *Leleka sebra* i *Kolajne*, i remboovskom, čudesnostravičnom samoanalizom *Ispita savjesti*, kojega se također u to vrijeme¹⁶² odricao.¹⁶³ Frangeš smatra da *Lelek sebra* i *Kolajna* »najljepši su, najdramatičniji ljubavni kanconijer hrvatske lirike«, ¹⁶⁴ jer je Tinov pariški boravak pomirio »bodlerizam i mističnu duečentističku i trečentističku lektiru. Jakopone, Dante i Petrarca, sve se to, zajedno s psalmodičnim vapajima iz *Svakidašnje jadikovke*, stapa u gust, zatvoren, stvaralački 'nejasan' izraz: u vapaj, u lelek.¹⁶⁵ *Ispit savjesti*, konstatira Frangeš, bio je raskid, potpun raskid s Tinovim mladenačkim političkim i nacionalnim mitovima, obavljen uz »pomoć alkohola, vjernog druga preostalih godina«. ¹⁶⁶

Zbirkama *Auto na korzu* (1932.) i *Ojadena zvono* (1933.) Tin je, prema Frangešovu mišljenju, »zakoračio u teme koje se, uvjetno, mogu približiti Kranjčevićevima, a zapravo su svojevrstan izraz osebnih nadrealističkih iskustava«. ¹⁶⁷ Na tim temeljima leži Tinova poetika kojoj je cilj postići pje-

¹⁵⁸ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 322–325.

¹⁵⁹ I. Frangeš, o. c., str. 322–323.

¹⁶⁰ I. Frangeš, *ibid.*, str. 323.

¹⁶¹ O odnosu Ujević – Rimbaud vidi npr.: Zvonimir Mrkonjić, »Ujević i Rimbaud«, *Croatia*, str. 192–204; Zagreb, 1981.

¹⁶² Oko 1925. godine.

¹⁶³ I. Frangeš, *ibid.*, str. 324.

¹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁶⁵ *Ibid.*

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ *Ibid.*, str. 325.

sničku, književnu magiju. Zadatak čovjeka, prema Tinovim riječima koje Frangeš izdvaja kao osnovu Tinove poetike, jest: »Da bude novi imenovatelj, prekrstitelj, i donositelj ploča, buditelj, ustrojitelj i preustrojitelj; jednom riječju: Stvaralac«. ¹⁶⁸ Ona je bila ne samo proklamirana nego i ostvarena, kaže Frangeš zaključujući svoj kratki portret Tina Ujevića tvrdnjom: »Nikad hrvatska lirika nije tako duboko prodrila u podsvjesno, u zaumno, u otajno, nije se kretala tamnim vilajetom gdje nas bije žeženi led i hlade čudni, prepasni plamenovi«. ¹⁶⁹ Tim oksimoronskim tvrdnjama Frangeš dodaje svoj konačni sud o Tinu Ujeviću: u njegovu književnu djelu »pjesnički jezik hrvatski odjednom se otkinuo od okova folklorne podloge i ponesen iskustvom višestoljetnog pjevanja o temama ljubavi, smrti i tragike čovjekove egzistencije, superiorno progovorio bitno o bitnostima«, ¹⁷⁰ baš kao što je Frangeš superiorno progovorio bitno o bitnostima Tinove poezije.

Razmatrajući u nekoliko navrata poeziju Tina Ujevića dr. Ivo Frangeš iznosio je i temeljne postavke svoje stilističke metode zasnovane ponajprije na potrebi da se iz analize bilo kojeg književnog djela isključi biografija, odnosno biografski pristup. Dolazeći često u iskušenje da ga primijeni, Frangeš ga uvijek uspješno izbjegava i otklanja, držeći se čvrsto svoga uvjerenja – ponavljamo ga – da poezija, zajedno s tajnom i potrebom za njom leži u apsolutnoj pojedinačnosti svakog osjećaja, u univerzalnosti njegova iskaza. ¹⁷¹ Ono što je »poetično« ne pripada samo jednom vremenu nego vremenima, ističe on, nastojeći ustanoviti koji to poticaji djeluju tako da se neka poezija, neko književno djelo ostvari baš na taj način i u baš takvu obliku. Za njega je riječ uvijek znak. Ljepota riječi proizlazi iz nemoći značenja da se oslobodi njegova zagrljaja. Frangeš nije protivnik erudicije, ali ona mu je samo pomoćno sredstvo, budući da je filologija neuklonjiv dio bilo kojeg razgovora o poeziji. Protivnik je brzopletosti, ali i »teškog« pristupa. Frangeš, ponovimo, drži da je pogrešno misliti da riječi u pjesmi ne znače ono što znače, da treba pod svaku cijenu tražiti njihov dublji smisao. Od bilo kojeg odgovora vezanog za pjesmu, njemu je najvažniji: »je li to poezija ili nije? i ako jest, zašto jest?« ¹⁷² Njegova uloga sastoji se u osposobljavanju čitatelja da pjesnikov govor otčita i da, zahvaljujući tome, prepozna sebe u općeljudskom. ¹⁷³ Stoga Frangeš piše istančanim, biranim jezikom, začinjnim po-

¹⁶⁸ Cit. prema: I. Frangeš, *ibid.*

¹⁶⁹ *Ibid.*

¹⁷⁰ *Ibid.*

¹⁷¹ Vidi: I. Frangeš, »Tinova Provansa«, *Croatica*, VII, sv. 7–8, str. 172; Zagreb, 1976.

¹⁷² I. Frangeš, »Noćas se moje čelo žari...«, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986., str. 360.

¹⁷³ Vidi: I. Frangeš, *ibid.*, str. 373.

često samo njemu svojstvenim iskričavim upadicama, osebnim pitkim stilom, prepoznatljivim poput potpisa. Frangešov stilistički trnokok u Tinovoj bašti bio je pažljiv i, reklo bi se, nježan, onakav kakva autor »Svakidašnje jadikovke« zaista i zaslužuje.

Literatura

- Šarl (Charles) Bodler (Baudelaire), *Odabrana proza*, Nolit, Beograd, 1957.
- Dubravka Erceg, »'Gozba' Tinove poezije«, *Vjesnik*, str. 8; Zagreb, 31. X. 1969.
- Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, »Tinova poetika«, *Zbornik radova posvećen VII kongresu jugoslavenskih slavista*, u Beogradu, 25. – 30. rujna 1972., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb., 1972., str. 63–67.
- Ivo Frangeš, »Nastup Tina Ujevića (1909–1914)«, *Savremenik*, br. 8–9, str. 140–149; Zagreb, 1975.
- Ivo Frangeš, »Tinova Provansa«, *Croatica*, VII, sv. 7–8, str. 165–186; Zagreb, 1976.
- Ivo Frangeš, »Spunti petrarcheschi nella poesia di Tin Ujević« objavljen u zborniku *Petrarka i petrarkizam u slavenskim zemljama / Petrarca e il petrarchismo nei paesi slavi*, JAZU, Razred za filologiju, Zagreb – Dubrovnik, 1978., str. 195–205.
- Ivo Frangeš, »Noćas se moje čelo žari...«, *Croatica*, br. 11–12, str. 41–50; Zagreb, 1980. Isti tekst na njemačkom, pod naslovom »Heut' nacht gluht meine Stirn...« (prev. Bruno Boban), *Most / The Bridge*, 9, str. 11–128; 1991.
- Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Delo – Globus, Zagreb, 1986.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, »Nastup Tina Ujevića (1909–1914)«, *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska Zagreb, Zagreb, 1992., str. 268–282.
- Ivo Frangeš, »Psalmički elementi lirike Tina Ujevića«, objavljen je u zborniku *Korrespondenzen*, Festschrift für Dietrich Gerhardt, Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas¹⁴, Gießen, 1977., str. 182–186.
- Ivo Frangeš, *Riječ što traje*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Hugo Friedrich, *Struktura moderne lirike*, Stvarnost, Zagreb, 1969.
- Johan Huizinga, *Jesen srednjega vijeka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964.
- Miodrag Ibrovac, *La poésie yougoslave contemporaine*, Edition Institut balcanique, Beograd, 1937.
- Zoran Konstantinović, »Predgovor« u: Emil Štajger [Staiger], *Umeće tumačenja i drugi ogledi*, Prosveta, Beograd, 1978., str. 13.
- Nevenka Košutić-Brozović, *Čitanka iz stranih književnosti 2*, Školska knjiga, Zagreb, 1970.

- Stjepan Lapenda, »Francuski prijevodi i prepjevi *Notturna* Tina Ujevića«, *Mogućnosti*, LI, 1–3, str. 104–112; Split, 2004.
- Zvonimir Mrkonjić, »Ujević i Rimbaud«, *Croatica*, str. 192–204; Zagreb, 1981.
- Luko Paljetak, »Kanonijer odluke – *Pjesni ljuvene* Vladimira Nazora« u: Vladimir Nazor, *Pjesni ljuvene*, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2010., str. 113–161.
- Ante Stamać, »Ujević«, *Kolo*, str. 5; Zagreb, 1971.
- Tin Ujević, *Pjesme I*, SD, I, Znanje, Zagreb, 1963.
- Tin Ujević, *Eseji, rasprave, članci II*, SD, IX, Znanje, Zagreb, 1965.
- Tin Ujević, *Kritike, prikazi, članci, polemike o hrvatskoj i srpskoj književnosti*, SD, VII, Znanje, Zagreb, 1965.
- Tin Ujević, *Autobiografski spisi. Pisma. Interviewi*, SD, XIV, Znanje, Zagreb, 1966.
- Tin Ujević, *Ljudi za vratima gostionice. Skalpel kaosa*, SD, VI, Znanje, Zagreb, 1966.
- Tin Ujević, *Postuma II*, SD, XVI, Znanje, Zagreb, 1967.

FRANGEŠOV TRNOKOP U TINOVOJ BAŠTI

Sažetak

U rasponu od 1975. do 1987. godine dr. Ivo Frangeš u nekoliko se navrata bavio pjesništvom Augustina Tina Ujevića. Posebne naglaske stavljao je na Tinov odnos prema Petrarki i petrarkizmu, tražio odjeke Provanse i provansalskih pjesnika u Tinovoj poeziji, primijenivši zatim na nju metode stilističke kritike. U svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* Frangeš je sažeo svoje poglede na Tina, posebice na njegov odnos prema prethodnicima: Kranjčeviću, Matošu, Baudelaireu i Rimbaudu te Whitmanu. Cilj ovog kratkog rada jest pokazati vrijednost sudova Ive Frangeša i kao povjesničara književnosti i kao jednog od utemeljitelja stilističke kritike/škole u Hrvatskoj, te mjesto i značenje tih sudova i stavova u hrvatskoj književnoj kritici o pjesničkom djelu Tina Ujevića.

Ključne riječi: T. Ujević, A. G. Matoš, A. Rimbaud, neopetrarkizam, stilistička kritika

FRANGEŠ'S PICKAXE IN TIN'S GARDEN

Summary

In the period from 1975 to 1987 professor Ivo Frangeš on several occasions studied poetry written by Augustin Tin Ujević. He put particular emphasis on Tin's relation to Petrarca and Petrarchism, searched for echoes of Provence and Provençal poets in Tin's poetry, and afterwards applying to it the methods of stylistic criticism.

In his *History of Croatian Literature* Frangeš summarized his views on Tin, especially on his relation to predecessors: Kranjčević, Matoš, Baudelaire and Rimbaud, and also Whitman. The aim of this short paper is to show the value of Ivo Frangeš's opinions both as a literary historian and as one of the founders of stylistic criticism/school in Croatia, as well as the place and significance of these values and attitudes in Croatian literary criticism on the poetic work by Tin Ujević.

Key words: T. Ujević, A. G. Matoš, A. Rimbaud, neo-Petrarchism, stylistic criticism

Sl. 10.: S predstavljanja knjige Luke Paljetka *Pjesni na dubrovačku* u Zagrebu 1997.
(S lijeva na desno: Tonko Maroević, Ivo Frangeš, Luko Paljetak)

Hrvojka Mihanović-Salopek

Frangéšova interpretacija i revalorizacija
Kranjčevičeve poezije u
Stoljećima hrvatske književnosti

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Kranjčević, S. S.

Ako nastojimo proučiti doprinos književnog povjesničara Ive Frangéša u njegovom književnopovijesnom revaloriziranju i interpretiranju Kranjčevičeve poezije, moramo se osvrnuti na Frangéšove prethodnike, tj. na jedan niz pozitivnih, ali i negativnih, književnokritičkih prikaza kojima se od Kranjčevičeva vremena pa nadalje nastojalo odrediti i ocrtati njegovo pjesničko djelo. Upravo brojna oprečna, različita i polemična mišljenja književnih kritičara koja su se pojavila i umnažala od pojave Kranjčevičeva djela tražila su da se nakon višegodišnjih previranja, mnogih subjektivnih dojmova te pokušaja zaokruživanja toga djela, pojavi temeljit znanstvenokritički rad koji će sustavno i iscrpno promotriti pojavu Kranjčevića i njegovo značenje za povijesni tijek hrvatske književnosti. Prvu takvu opsežnu sintezu Kranjčevičeve pojave Ivo Frangéš je napravio unutar svojeg »Predgovora« i priredene knjige: Silvije Strahimir Kranjčević, *Pjesme, pjesnička proza, kritike, o sebi, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska – Zora, sv. 60, Zagreb, 1964. Potom se nakon 32 godine Frangéš ponovno vratio ovom velikanu i međašu hrvatske poezije predstavljajući velikog pisca u ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti*.¹

Sudbinu nemirne recepcije Kranjčevičeva djela nedvojbeno je anticipirao citat Branimira Livadića unutar njegova bombastičnog, nerijetko i predoslovno protumačenog naslova *Kranjčević – tipični hrvatski revolucionarac*, objavljen u *Hrvatskom dnevniku* 1938.: »Kranjčević je bio tipični hrvatski revolucionarac. Isticali su to jednako pristaše njegovih buntovnih misli kao i njihovi protivnici. Po pristašama Kranjčević je bio nosilac modernih europskih naprednih ideja, po protivnicima trebalo ga je baciti zajedno s tim

---

¹ Silvije Strahimir Kranjčević, »Predgovor«, *Izabrana djela*, (priredio Ivo Frangéš), *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 13–40.

idejama«. ² Također i u svom predgovoru izdanju Kranjčevićevih pjesama, za Livadića pjesnik je: »vjesnik novih ideja« i »pobornik novih misli«. ³

U vremenu pjesnikova života percepcija Kranjčevićeve umjetnosti nipošto nije bila neutralna, autor je odmah zadobio svoje oduševljene zagovornike, ali i poricatelje. Dubina ontoloških razina u koje je ponirao kao i njegova dotad neviđena buntovnost u priličitoj mjeri je zbunjivala i nadrastala jedan dio hrvatske kritičke percepcije, osobito onu kritiku koja ga je htjela pojednostavljeno ubaciti u klišeje rodoljubno-programatskih ili socijalno-revolucionarnih, ili pesimističko-nihilističkih, ili antireligioznih idejnih ladica. U ovom pregledu književnikritičke recepcije Kranjčevićeva djela, poći ćemo od loših ekstrema, da bismo potom djelotvornost i smislenost književne kritike popravili uspjelim prikazima koje i akademik Frangeš izdvaja i citira u svom radu unutar edicije *Stoljeća hrvatske književnosti*, a potom ćemo razmotriti i kronološku putanju samog Frangešova sagledavanja Kranjčevića.

Već je 1899. Vladimir Jelovšek uočio kako ne zna nijednoga pjesnika koji bi bio sličan Kranjčeviću, opisujući ga kao »titana, koji veličanstvenom snagom razvaljuje stoljetne tvrđave i onda gine«. Jelovšek je prikazao pjesnikov lik poistovjećujući ga s karakteristikama njegove poezije u subjektivnim zanesenim usporedbama: »To je pjesnik nesklada, one prevratne, zanosne Negacije, koja je ipak tako uzvišena u svojoj anarhičnosti, tako simpatična u svojoj brutalnosti, tako grandiozna u svome disharoničnom sarkazmu i očajju«. ⁴ Tako je na samom kritičko-percepcijskom početku i u najboljim namjerama Kranjčević dočekan s oduševljenjem kao originalan pjesnik uzvišene zemaljske disonance, ali i zauvijek proglašen kao »prevratnik«.

Da bi naglasio snagu promjene koju je Kranjčević unio u dotadašnje parametre hrvatske književne kritike, Ivo Frangeš je odabrao kritički odlomak predstavnika tzv. »starih kritičara« – Jovana Hranilovića i pritom naglasio: »za duh koji je tada vladao našom umjetnošću nije zgorega navesti jedan odlomak, onaj koji govori o – »zadaći« poezije. ⁵ U tom odlomku, obarajući se na Kranjčevića, Hranilović je gotovo propisao što je poeziji činiti: »Istina je, pjesnikova je dužnost da tješi. Da podiže, da osokoljuje, da napunja srca vjedom, nadom i ljubavlju, a evo nas Kranjčevićeva muza ovaj put vodi malone

² Branimir Livadić, »Kranjčević – tipični hrvatski revolucionarac«, *Hrvatski dnevnik*, III, br. 892, str. 14; Zagreb, 30. listopada 1938.

³ Branimir Livadić, »Život i poezija S. S. Kranjčevića« (predgovor) u knjizi S. S. Kranjčević, *Pjesme*, Izvanredno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1926., str. 3–53.

⁴ Vladimir Jelovšek, »Novi smjerovi u Hrvatskoj«, *Moderni revue*, X, str. 72–77; Prag, 1899. (prijevod s češkog: Josip Čelar).

⁵ Ivo Frangeš, »Kranjčevićeva 'Mletačka elegija'«, *Suvremenost baštine*, Matica hrvatska – August Cesarec, Zagreb, 1992., str. 222–223.

samo kroz klance jadikovce, sumorna oka, zgrčene pesti, gorkim sarkazmom i ironijom prepunjene duše – kao da hoće da nam ulije u dušu sve breme boli i tuge... «⁶

Kad je 1902. Milan Marjanović kao vodeći Kranjčevićev zagovornik objavio opširan esej o Kranjčeviću u naprednjačkoj reviji *Hrvatska misao* oko koje se okupljala generacija »mladih«, iste godine je krčki biskup Anton Mahnič utemeljio časopis *Hrvatska straža* preko kojega je htio idejno utjecati na tijek hrvatske beletristike i poezije. Polemizirajući zapravo s Marjanovićem stavovima, a pod dojmom Marjanovićevih određenja prema kojima je »Kranjčević u našem kulturnom životu prvi i najizrazitiji slobodoumnjak i revolucionarac«⁷ i »on je naš Prometej, vatronoša ljudima, a rušitelj bogova.«⁸ Mahnič je pod pseudonimom Criticus napisao vrlo jednostranu i blago rečenu tendencioznu kritiku Kranjčevićevih misli u *Hrvatskoj straži*.⁹ U tom radu Mahnič je olako i površno Kranjčevića proglasio ateistom, što dolazi do izražaja u sljedeće dvije izjave: »riječ Bog je retorička figura kod Kranjčevića«, »Bog njemu služi samo za to, da na nju obješa kršćanske dogme izvirgavajuć ih ruglu« (str. 394). Vidio ga je i intepretirao kao fatalista, panteista, bolesnog pesimista, čak začetnika framasunstva i marksista, dok je pjesmu »Ressurectio« protumačio kao »apoteozu revolucije i anarhizma« (str. 116–117), te je naposljetku Kranjčeviću poeziju ocjenio štetnom po narodne kršćanske ideale. Kranjčević je poput mnogih mislilaca usporedo proživljavao i sumnju i vjeru, ali se to u hrvatskoj poeziji prvi usudio javno i izazovno napisati, što nipošto ne znači da je odmah automatski bio ateist. Najveći apsurd Mahničeva subjektivističkog tumačenja Kranjčevićeve poezije dogodio se u neočekivanoj ocjeni Miroslava Krleže koji o tom pitanju kaže: »Po njegovoj (misli na Kranjčevića, op. autorice) se lektiri ne može zaključiti da se je sistematski bavio socijalizmom, ali ne da bi bio dosljedan materijalist, već obratno, iz pjesama toga tipičnog školnika, romantika četrdesetosmaša, pravaša starčevićanca, vrlo se često vidi da nejasno i mutno, ali nepokolebljivo i trajno vjeruje u Boga«¹⁰ (str. 34). Pored toga, Mahnič uopće nije mogao shvatiti književno obilježje buntovnog stilskog izraza, pa je određene ekspresionističke i naturalističko-kritičke osobine Kranjčevićeva

⁶ *Vijenac*, br. 36, str. 575; Zagreb, 1902.

⁷ Milan Marjanović, »Silivije Strahimir Kranjčević«, *Hrvatska misao*, I, br. 14–21/22, str. 496; Zagreb, 1902.

⁸ *Ibid.*, str. 466.

⁹ Criticus, »Silivije Strahimir Kranjčević«, *Hrvatska straža*, I, sv. 1, str. 97–117; sv. 3, str. 389–413; Krk, 1903.

¹⁰ Miroslav Krleža, »O Kranjčevićevoj lirici«, *Eseji*, III, *Sabrana djela M. Krleže*, sv. 20, str. 34; Zagreb, 1963.

oporog ocrtavanja životne stvarnosti shvaćao doslovno, kao osobno Kranjčevićevo zagovaranje osobina stagnacije, cinizma i pesimističkog svjetonazora, zanemarujući pritom da buntovni izraz upravo protestira protiv stvarnosti koju s gorčinom kritizira. Mahničev animozitet ponajviše je raspirio zaključak Milana Marjanovića, koji je svoja vlastita tumačenja i shvaćanja nerijetko projicirao pod ideje Kranjčevićeve poezije, kao naprimjer: »Kranjčević uvijek u Kristu vidi samo moralnoga diva, on govori o njegovim etičkim idealima bratstva, ljubavi, a o teološkim pitanjima ni ne će da što kaže, jer su za njega kao misaonog modernog čovjeka i onako tek metafizička kombinacija, spekulacija i ništa više.«¹¹ Na ovakve Marjanovićeve postavke reagirao je Jakša Čedomil u *Glasniku Matice dalmatinske* zaključivši: »Kritičar se viši divi kod pjesnika onomu što on sam meće u pjesmu, negoli onomu što u njega imade« (II, str. 410; 1903.).

Kranjčevićev buntovan i bujan izraz nikako nije odgovarao ni zadržtom estetičaru, croceancu Albertu Haleru koji ga je osporio prigovarajući mu da »ne može fantazijski disciplinirati svoje osjećaje«, te mu je njegova poezija ličila na sarkastičnu satiru, a »satira, po sebi nije poezija«.¹² Time je došlo do još jedne važne prekretnice tadašnjih kritičkih smjernica, Kranjčevićeva poezija suprotstavila se estetski idealiziranom kanonu poimanja poezije.

Nasuprot tome, kao pjesnikov poklonik i zagovaratelj, kritičar Davorin Trstenjak u članku »U spomen slobodnom misliocu«¹³ uzvisuje Kranjčevića kao barjaktara jednog novog vremena, ali baveći se više spektrom slobodoumnih ideja koje je u njemu samome pobudila Kranjčevićeva poezija, negoli karakteristikama i ekspresijom te poezije same po sebi.

Pod Mahničevim utjecajem svoju je kritiku Kranjčevićeva djela 1909. napisao, tada još mladi dvadesetšestogodišnji Isidor Poljak, budući talentirani pjesnik.¹⁴ Poljakova kritika dovela je do novih samovoljnih ideoloških interpretacija Kranjčevićeva stila: »Čovjeka osupne čudnovati i drski ton, kojim se Kranjčević izražuje o Božanstvu« (str. 79), a potom upao je u još jednu zamku izricanja kritike: »On (Kranjčević) je zaboravio da osobito hrvatski pjesnik mora dizati i jačiti, ulijevati snagu, žar i oduševljenje, a ne ubijati i ono malo žara i volje za rad, što ga još ne ubi prirodna naša apatija. A što će nam takovi pjesnici? Ili zar pjesnik u ime iskrenosti mora doista sve očitovati

¹¹ Milan Marjanović, »Silivije Strahimir Kranjčević«, *Hrvatska misao*, I, br. 14–21/22, str. 492; Zagreb, 1902.

¹² Albert Haler, »O poeziji S. S. Kranjčevića«, *Srpski književni glasnik*, knj. XXVII, br. 4, 5 i 6; Beograd, 16. VI. 1929.; 1.VII. 1929. i 16. VII. 1929.

¹³ Davorin Trstenjak, »U spomen k slobodnom misliocu«, *Savremenik*, III, br. 249, str. 6; Zagreb, 1908.

¹⁴ Isidor Poljak, »Ideje Silvija Strahimira Kranjčevića«, *Vrhbosna*, XXIII, br. 5, str. 79–81; br. 6, str. 94–97; br. 7, str. 112–114; Sarajevo, 1909.

narodu, što mu duša ćuti i osjeća? Što je nelijepo i neplemenito u duši pjesnikovoj, neka ostane zauvijek sakriveno. Kranjčević nije na to mislio, sav jad i čemer svoje duše stavio je u stihove.¹⁵ Možemo zaključiti, najgora je zabluda ideoloških kritičara kad utilitaristički propisuju što bi pjesnik trebao raditi i pisati, a potpuno se razilaze s pokušajem svojeg uživljavanja i doživljavanja u ono što je već na umjetnički način realizirano unutar samosvojne i polise-mantičke strukture poezije. I tako se književni kritičar zasljepljen vlastitim ideološkim projekcijama ne može uživjeti u pjesničku realizaciju koja idejni obzor ljudske spoznajnosti širi na drugačiji izražajno-poetološki način.

Ipak, još 1908. Dragutin Prohaska je uočio bitnu razliku Kranjčevićeve poezije u odnosu na pesimističku poeziju: »Refleksivna lirika pesimiste rezignira više no što žudi i boluje, u Kranjčevića je obratno.«¹⁶ U najnovije vrijeme je i Daniel Miščin kao filozof pojasnio odnos Kranjčevića prema pesimizmu: »Stoga prije no o pesimizmu, u Kranjčevića treba govoriti o povrijeđenom idealizmu, kao njegovu svakako preciznijem određenju.«¹⁷

Pored toga, kao krajnost najsirovije postavke socijalne i socijalističke vizure književnog djela izdvaja se prikaz Vladimira Lunačka »Dvije Matičine antologije.«¹⁸ Komentirajući Matičino izdanje Kranjčevićevih pjesama objavljenih 1926. Lunaček je iz animoziteta prema Kranjčevićевой pravaškoj orijentaciji iznio sljedeći potpuno samovoljan zaključak, a povrh svega i ultimatum: »Kranjčević nije nikada osjetio bijedu radničkog staleža, u kojoj se je ovaj nalazio u 80-tim godinama, jer da ju je osjećao, on ne bi mogao nikad biti pristaša Starčevićanizma. Ne može biti pjesnik ekskluzivni nacijonalista, a u isti čas i pjevati himne patniku i mučeniku čovječanske ideje jednakosti, kako si ga je moderni socijalizam izgradio. Ili jedno ili drugo« (str. 2).

Bilo je kod socijalističkih kritičara i takvih vizura koje su veličale Kranjčevića kao progresivnog vizionara politike kao npr. Ilija Despot: »Bilo kako bilo nezaboravni pjesnik *Trzaja* i nedostižni auctor »Zadnjeg Adama« i »Mojsija«, Hrvat Kranjčević je u jednoj svojoj maloj pjesmi »Vizija« u samo 32 stiha vidio i uglavnom opisao veliku rusku revoluciju koja se je odigrala devet godina poslije njegova viđenja godine 1917.«¹⁹ Pritom se Despot

¹⁵ Isidor Poljak, »Ideje Silvija Strahimira Kranjčevića«, *Vrhbosna*, XXIII, br. 7, str. 112; Sarajevo, 1909.

¹⁶ Dragutin Prohaska, »S. S. Kranjčević«, *Savremeni*, III, br. 12, str. 751–753; Zagreb, 1908.

¹⁷ Daniel Miščin, »Pogovor«, *S. S. Kranjčević – Heronejski lav*, Školska knjiga, Zagreb, 2008., str. 798.

¹⁸ Vladimir Lunaček, »Dvije Matičine antologije«, *Obzor*, LXII, br. 225, str. 2–3; Zagreb, 1926.

¹⁹ Ilija Despot, »Kranjčević i ruska revolucija«, *Obzor*, LXXXI, br. 296, str. 2; Zagreb, 1940.

nije uopće upuštao u zastrašujuća obilježja pjesme »Vizija« koja posjeduje irealno-groteskni karakter, a u njoj se poput zlokobnih prikaza simbolično pojavljuju likovi iz literature: Gerazim iz Turgenjeve crtice »Mumu« i Rascolnjikov iz *Zločina i kazne* Dostojevskoga. Despot se nije puno zamislio niti nad tim da svaka vrijedna pjesma ima u sebi nešto od vizionarskog i proročanskog koje je aktualno u raznim vremenima i razdobljima, već je on Kranjčevića subjektivizirano doživljavao kao ideološkog istomišljenika, te ga je tako i promovirao.

Nedvojbena, ovakve subjektivizirane, samovoljne procjene danas ne možemo ubrajati u ozbiljnu kritiku pjesničkog djela, već ih više konstatiramo kao prezentaciju ideoloških stavova određenog vremena. Ali usporedo ovakve tekstove možemo promatrati i kao skučenost kritičkih obzora unutar koje se olako tumačilo i predočavalo Kranjčevićovo pjesničko djelo.

Vratimo se sada opet početnom citatu i članku, »umjerenog kročea-nca«²⁰ (kako ga naziva Frangeš) Branimira Livadića, »Kranjčević – tipični hrvatski revolucionarac«, te ćemo uočiti da se, iako sa smislom za uočavanje estetsko-umjetničkih komponenti, Livadić također oslanjao i na ideološke stavove književne kritike po kojoj se uloga književnog djela mjerila prema njezinom odrazu ili utjecaju na određenu društveno-političku stvarnost, kao i na Taineove postavke sociološke kritike koje je doveo u povezanost s biografskim podacima o Kranjčevićevom životu. Polazeći od društvenih postavki nepovoljnih socijalnih uvjeta i povijesno-političke ugnjetenosti, Livadić je nastojao pronaći uzroke Kranjčevićevog buntovnog ili kako ga on naziva »revolucionarnog« stila:

»Osobita revolucionarna nota obuhvatila je u djelu Kranjčeviću najšire prostore i postala je građom najuspjelijih pjesama. Moglo bi se reći da je upravo u tim pjesmama, nalazilo njegovo buntovno osjećanje, kojim je prolazio kroz posebne skučene prilike našeg socijalnog života i svoje vlastite egzistencije, najpotpuniji odušak, olakoćenje duševne tegobe i duhovnih unutarnjih nezadovoljstava.«²¹

I u solidnim kritičkim radovima Kranjčevićevih poklonika i zagovornika često puta se složenost i višeslojnost Kranjčevićeva pjesništva učestalo svodila na odraz društvene zbilje i socijalnih tenzija unutar društva. Primjerice, Vladimir Kovačić iznosi sljedeći zaključak u članku »Značenje Kranjčevićeva martirija«: »Njegova životna patnja bila je uvijek upravo seismografski

²⁰ Silvije Strahimir Kranjčević, »Predgovor«, *Izabrana djela*, (priredio Ivo Frangeš), *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 35.

²¹ Branimir Livadić, »Kranjčević – tipični hrvatski revolucionarac«, *Hrvatski dnevnik*, III, br. 892, str. 14; Zagreb, 30. listopada 1938.

odraz općih narodnih patnji i stradanja. Kranjčevićev pesimizam nije ništa drugo nego konačni očaj pojedinca radi narodnog stradanja, upravo starozavjetna biblijska proročka tužaljka, koja u suznom grču jeca nad razvalinama jednog narodnog hrama.²² U članku »Nepokornost duha« iz 1938. Ilija Jakovljević iz istih društvenih relacija nastoji protumačiti tematiku i stil Kranjčevićeva pjesništva: »On bijaše naš najljudskiji pjesnik, socijalan i čovječan, pun samilosti za ljudske bijede i gluposti. Gledajući suosjećaje, razumijevajući opraštaše, a praveći se tvrdim, sav se rastapaše... Pa i onda kad bijaše sav u sukobu sa službeno definiranim mentalitetom tadašnjeg vremena, on je bio, a možda je upravo zato bio – najistinskiji glas iz dubine ove zemlje.«²³ Za obje ove kritičke tvrdnje ne možemo reći da nisu vjerodostojne i uvjerljive, ali one nipošto nisu jedine i presudne vodilje za iščitavanje Kranjčevićeva djela, a posebice ne egzistencijalno-transcendentalnog dijela njegove poezije. Međutim, usprkos i nasuprot tradiciji slijeđenja Matoševe impresionističke kritike, pravac dominantnoga društveno-socijalnog dijagnosticiranja književnog djela dugo je ostao u modi, pa se tako provlačio i do šezdesetih godina XX. st., sve do eseja Šime Vučetića o Kranjčeviću,²⁴ ili članka Vladimira Popovića.²⁵

Pored toga određena pojednostavljenja javila su se zbog tendencije da se Kranjčevićevo poeziji priđe s pozicija sustavnosti određenih filozofskih mislilaca, uz pokušaje da se u njoj pronađu sukladni pjesnikovi doživljaji i refleksije, ali i da se otkriju pjesnikove kontradikcije ili tzv. mane koje se odjednom ne uklapaju u determinirani filozofsko-idejni shemizam. Nedvojbeno je jedan dio kritike promatrao Kranjčevića kao pjesnika-filozofa, te s kritičkih pozicija misaone kauzalnosti. Mahnič je vrlo rano Kranjčevića gledao kao Schopenhauerova zastupnika. Franjo Bučar je smatrao da su kod Kranjčevića vidljivi tragovi Nietzschea, Schopenhauera, Darwina, Ibsena, Hauptmanna, Dostojevskog i Gogolja.²⁶ Radovan Grgec je napravio poveznicu Kranjčević – Schopenhauer – Leopardi.²⁷ Branimir Livadić je Kranjče-

²² Vladimir Kovačić, »Značenje Kranjčevićeva martirija«, *Hrvatski dnevnik*, III, br. 892, str. 14; Zagreb, 30. listopada 1938.

²³ Ilija Jakovljević, »Nepokornost duha«, *Hrvatski dnevnik*, III, br. 892, str. 14; Zagreb, 30. listopada, 1938.

²⁴ Šime Vučetić, »Kranjčević«, *Između dogme i apsurdna*, Matica hrvatska, Zagreb, 1960., str. 78–162.

²⁵ Vladimir Popović, vidi o Kranjčeviću u časopisu *Republika*, br. 12; Zagreb, prosinac 1948.

²⁶ Franjo Bučar, »Kranjčević i Jensen«, *Hrvatska revija*, VII, br. 3, str. 155–156; Zagreb, 1934.

²⁷ Radovan Grgec, »Pesimisti u nauci i životu – Kranjčević, Leopardi, Schopenhauer«, *Hrvatska straža*, VI, br. 134, str. 4; Zagreb, 1934.

vičevu filozofičnost usporedio s engleskim mistikom Williamom Blakeom,²⁸ a naveo je podatak da su se kod Kranjčevića našli i odrazi Haeckelove prirodne filozofije.²⁹ Estetičar Albert Haler uspoređivao je Kranjčevića s izrazom i filozofsko-izražajnom usmjerenošću Giosuè Carduccija i De Lislea.³⁰ Ne može se osporiti da sve te filozofične interpretacije Kranjčevićeva djela nisu osvijetlile komparativne relacije i djelomično bacile određenu novu vizuru na mogućnost doživljavanja Kranjčevićeva pjesništva, ali najčešća mana ranije Kranjčevićeve kritike je bila u tome što je prenaplašavala samo jedan pristup u osvjetljavanju tog djela.

U komparaciji Kranjčevićevih tema s europskim piscima (Alfred De Vigny i Giosuè Carducci) ponajviše književnokritičke metodičnosti pokazao je Antun Barac u radu »Poglavlje o Kranjčeviću«³¹ gdje je valorizirao doseg umjetničkog djela prema: »širini i dubljini zahvata« (dubini zahvaćanja u osnovna pitanja života), prema »intenzivnosti umjetnikova doživljaja«, »ograničenosti« (tj. adekvatnom izrazu) i »neposrednosti izraza« (izvornosti), te je visoko ocijenio Kranjčevićeva »Posljednjeg Adama i Mojsija«.

Uspoređujući Kranjčevića s Friedrichom Hölderlinom, Ton Smerdel je također napravio vrijedan kritički iskorak usmjeravajući se na bit književnog djela samog po sebi, te je razradio Kranjčevićev suodnos s antikom: »U Kranjčevićevim vizijama antike doživljuje se uz aktualnost prošlosti i tragično osjećanje suvremenosti, a još i jaka čežnja, da se ostvare prometejski zacrtani ideali«.³²

Ipak, u našoj ranijoj književnokritičkoj prosudbi Kranjčevićeve poezije kvalitetom dobre, iako subjektivne, intuitivne kritike odlikuju se prikazi A. G. Matoša »Za Kranjčevića« i »U sjeni velikog imena«.³³ U eseju »Za Kranjčevića« Matoš portretira Kranjčevića, stvarajući i sam umjetničku bravuroznu stilsku kontrastnu poredbenost, koja u sve jačoj gradaciji kristalizira lik pjesnika: »Nitko kod nas ne osjeti bolnije disharmonije između fizičkog i moralnog svijeta, nitko bolnije nije ušao u borbu duha sa materijom, neznanog, atomskog ljudskog individua sa pravječnom fatalnošću svemira i nitko

²⁸ Branimir Livadić, *Sabrana djela S. S. Kranjčevića*, sv. IV, str. 117, Minerva, Zagreb, 1933.

²⁹ Branimir Livadić, *Hrvatska revija*, VII, br. 3, str. 113–123; Zagreb, 1934.

³⁰ Albert Haler, »O poeziji S. S. Kranjčevića«, *Srpski književni glasnik*, knj. XXVII, br. 4–6; Beograd, 1929.; Isti: »S. S. Kranjčević«, *Riječ*, XXVII, br. 8, str. 6–9; Zagreb, 1931.

³¹ Poglavlje u knjizi: Antun Barac, »Veličina malenih«, Zagreb, 1947., str. 273–309.

³² Ton Smerdel, »Kranjčevićevi dodiri s antikom«, *Živa antika*, VIII, sv. 2, str. 193–208; Skoplje, 1958.

³³ A. G. Matoš, »Za Kranjčevića«, *Hrvatsko pravo*, XIV, br. 3791, str. 2; br. 3792, str. 3–4; br. 3793, str. 5; Zagreb, 1908.; A. G. Matoš, »U sjeni velikog imena«, *Savremenik*, III, br. 12, str. 705–714; Zagreb, 1908.

se proti tome nesuglasju nije bunio i borio tako dosljedno. Drugim riječima, pesimizam Kranjčevićev je tek oblik njegovog titanizma. On je pjesnik otpora, revolte filozofske i političke. Ima po dvije vrste velikog zanosa, velike poezije, velikih pjesnika. Jedni su olimpovci, drugi – prometejevići. Prvi su mir, drugi nemir. Prvi su djeca Zeusa i sjajnog Olimpa, drugi – otroci mučne zemlje i buntovničkih titana. Prvi su mirni kao mramor, drugi nemirni kao muzika. Prvi su pjesnici sreće, drugi pjesnici nesreće. Prvima je svijet slika, drugima ritam. Jedni vide i u nesuglasju harmoniju, drugima je i saglasje disharmonija. Prvi pjevaju dušu koja se osjeća umirena, skladna sa sobom i sa sudbinom, kao duša drevnih bogova; drugi bo pjevaju boga, sputanog, izmučenog boga u okovima – hrvatskog literata i bosanskog beamtera – kao u ovom slučaju³⁴ (str. 196).

Polazeći pak od društvenosocijalnih okolnosti i njihovih utjecaja na književno djelo, najdojmljiviju kritiku i ekspresionističku stilsku sintezu posvećenu Kranjčeviću ostvario je Miroslav Krleža u svojem eseju »O Kranjčevićevoj lirici«.³⁵ Ovaj esej često je isticao kao uzoran i prijeloman za potonju kritičku recepciju Kranjčevića i prof. Frangeša. U uvodnom dijelu Krležina eseja jasno uočavamo njegovo opredjeljenje za promatranje književnog djela u kontekstu književnog razdoblja, a potom i socijalno-društvenih prilika dotičnog razdoblja: »Književni život jednog književnog djela samo je dio cjelokupnog književnog kompleksa u kome se to djelo rodilo, i kao odlomak književne cjeline, ono sasvim prirodno stoji pod uplivima šire, životne, društvene podloge, podređeno toj podlozi i zaviseći od nje, kao što posljedica zavisi od uzroka« (str. 13). Ipak, Krleža lucidno ističe i drugu oprečnu stranu društveno-socijalnom književnokritičkom pristupu, a to je autonomni subjektivitet autora književnog djela: »Jedno književno djelo treba ocijeniti u svim njegovim vremenskim fazama, historijski, razvojno, ne puštajući iz vida subjektivne uplive pod kojima se djelo javilo, ni prostorne odnose u kojima je nastajalo« (str. 13). U cjelokupnom eseju Krleža je sagledao Kranjčevićovo djelo u odnosu na kontekst književnog razdoblja (romantičnu i rodoljubnu maniru Šenoe i Harambašića, Jorgovanića i Hranilovića), u odnosu na simbolizam i europske »parnasovce«, kao odraz Khuenove diktature i Kallayevog vladanja Bosnom. Ali je Krleža ušao i u unutarne tkivo Kranjčevićevih pjesama i nastojao ih svojim ekspresionističkim rečenicama ocrtati, uzvisiti u njima izvornost i istinitost koja izbija iza plašta stilske retoričnosti.

³⁴ A. G. Matoš, »Za Kranjčevića«, *Hrvatsko pravo*, XIV, br. 3791, str. 2; br. 3792, str. 3–4; br. 3793, str. 5; Zagreb, 1908. Citirano prema knjizi A. G. Matoš, *Sabrana djela*, sv. VI – O hrvatskoj književnosti, (uredio Nedjeljko Mihanović), JAZU – Liber – Mladost, Zagreb, 1973., str. 147.

³⁵ Miroslav Krleža, »O Kranjčevićevoj lirici«, *Eseji*, III, (*Sabrana djela M. Krleže*), sv. 20, str. 11–43; Zagreb, 1963.

U Kranjčevićevim pjesmama Krleža je vidio: »razmicanje uhodanog lirskog gradiva, stvaranje novih slika, izražavanje neizraženog, izgovaranje kod nas neizgovorenog, odsajivanje i osjećanje nama nepoznatog, pa da se utvrdi kako je tu govoreno smrtnim ustima neprolaznije nego što se kod nas do tih stihova govorilo u našoj lirici. Ta pjesnička lubanja nije govorila kao papiga samo naučene stvari; taj je jezik bio krvav, a riječi na tim usnama bile su, da se izrazim jednom Preradovićevom i njegovom riječju, doista: životvorne« (str. 27).

Krleža je jasno uočio kako iza apstraktne Kranjčevićeve retorike buja »nejasna tajna žive poezije«, te ističe »riječi su mu po smislu često mutne i zbunjene, nejasne i potpuno zamagljene, ali se između stihova osjeća podzemni huk nevidljive tamne ponornice, što se tu valja pod tim riječima istinito i sudbonosno« (str. 29). Možemo reći da je i sam Krleža ekspresivno opjevao dvije temeljne pjesnički emanentne vrline Kranjčevićeve poezije: 1. uvjerljivost izražajne snage i 2. prisutnost autentične emocije:

1. »On ima snage da nas iz najcrnje bezizlaznosti pokrene u astralne otvore, koji nisu rupice na romantičnom kaleidoskopu pjesničkih alegorija, nego doista vonjaju po vulkanskoj lavi meteora« (str. 39).
2. »Bez obzira na dugogodišnje i raznoliko tumačenje pojma ljepote, to je lijepo u Kranjčevićevim pjesmama živa pojava, iz te ljepote izviru žive emocije, a snaga tih emocija još je i danas neokrnjena i jednako neodoljiva« (str. 40).

Kad sažmemo pisanje kako pristranih, tako i objektivnijih književnih kritičara uviđamo da je Kranjčevićevo pojava izazvala mnogo kritičarskih reakcija i da je malo onih koji su ostali nezainteresirani za njegovu pojavu, kojoj je pridano mnoštvo zvučnih i oprečnih formulacija kao npr.: patriotski glasnik pravaša, glas potlačene nacije i njegove skrivene energije, glas naše savjesti, pjesnik vates, titan, refleksivni pjesnik i neuobičajeni mistik, razglašeni i difamirani pesimist koji je pod svaku cijenu uspoređivan sa Schopenhauerom i filozofijom beznadnosti, hamletovska sfinga, skeptik i cinik, filozofski panteist, agnostik, antropocentrični i eshatološki vizionar, *animus agens* očitovanja slobodne misli, buntovnik, po nekima čak bogohulnik, po drugima suosjećajni supatnik ... itd.

Ako retrospektivno pogledamo jedan dio Kranjčevićeve kritike iz prve polovice XX. st. uviđamo da je jedan dio kritike u velikoj mjeri prilazio njegovoj poeziji iz sustava etike, ili iz političkih, historiografskih, socioloških stavova, ili iz neke određene filozofije, dok su pjesničkoizražajne i umjetničkoživiljajne komponente tog pjesništva bile postavljene na sekundarno mjesto.

Traženje podudarnosti i doslovne iniciranosti između Kranjčevićeve poezije i filozofskih strujanja, osporio je šezdesetih godina Ivo Frangeš i stavio ih u sekundarni plan u odnosu na primat pjesničke autonomnosti. Time je Frangeš napravio ogroman pomak, postavivši književno djelo i njegovu poetičku usustavljenost u centar književnokritičke koncentracije i interpretacije, što možemo uočiti iz sljedećeg citata: »Kao rijetko koji hrvatski pjesnik Kranjčević je uznemireno stajao pred disharmonijom svijeta; njemu nije bio dovoljan njegov lični, unutrašnji sklad, on ga nije mogao zamisliti bez skladno i pravedno uređenog svijeta. No u svojim najboljim ostvarenjima njegova poezija nije slika toga stremljenja, ta žudnja za skladom, nego obratno odraz toga nesklada. Jer da je Kranjčević imao sposobnost i objektivnu mogućnost da te težnje objektivira, bio bi ujedno u mogućnosti da o njima racionalno razmišlja, »filozofira«. A upravo je to najdalje od Kranjčevića, na kojega se mirne duše mogu primijeniti riječi Goetheove u jednom pismu Schilleru: 'Filozofija u meni uništava poeziju'«. ³⁶

Frangešova bogato izgrađena metoda interpretacije književnog djela proistekla je iz djelovanja kruga hrvatskih znanstvenika (Zdenka Škreba, Petra Guberine, Miroslava Bekera, Viktora Žmegača i dr.) okupljenih između 1955. i 1957. oko časopisa *Umjetnost riječi* i njihovog opovrgavanja jednostranog pozitivizma i biografskog pristupa književnicima i njihovim djelima, kao i opiranja kritici socijalističkog normativizma. U studiji *Stilistička kritika*³⁷ Frangeš je i sam označio europske začetnike stilističke metode (Charles Bally, lingvist i stilističar ženevske škole, Jules Marouzeau, Leo Spitzer, Giacomo Devoto). U svojem pristupu interpretaciji književnog djela Frangeš je kao romanist imao za uzor postavke Francesca De Sanctisa kako svako umjetničko djelo krije u sebi ključ za vlastito razumijevanje, a pored toga i stav firentinskog predstavnika stilističke struje Giacoma Devota koji je smatrao »da u ocjeni jezične umjetnine, analiza jezika, stilistika, predstavlja nuždan, nezaobilazan čin«. ³⁸ Frangeš nije bio pristalica suvremenog prenaglašenog De Saussureovog strukturalizma u smislu matematičke egzaktnosti raščlanjivanja tekstova, jer je zadržao za uzor i načelo poglede Benedetta Crocea da umjetničko djelo treba promatrati kao sveukupnu realizaciju ljepote. U svom razgovoru za *Forum* kojeg je vodio s Vlatkom Pavletićem Frangeš je pojasnio svoje shvaćanje znanstvenog strukturalizma: »Uvijek sam bio protiv formalističke, formalizatorske metode koja misli da ocjenjuje time što rastavlja, opipava, prebraja, njuška »od čega je« umjetnost sastavljena.

³⁶ Ivo Frangeš, *Silvije Strahimir Kranjčević, PSHK*, knj. 60, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1964., str. 17.

³⁷ U knjizi Ive Frangeša *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.

³⁸ Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 66.

Ljepota je djelovanje, zračenje, neistrošivost iradijacije. Kritika mora pokazati kako ljepota funkcionira, kako to da ista pojava, isto »sredstvo« u jednom tekstu evocira svjetove, u drugome ostaje puka banalnost. I tu je onda susret s Rolandom Barthesom.³⁹ U posljednjoj rečenici Ivo Frangeš je precizirao svoj stav prema poznatoj formulaciji Barthesa da zadaća kritičara nije rekonstruiranje poruke književnog djela, već rekonstruiranje sustava književnog djela.

Međutim, Frangeš je izrazio i dozu predostrožnosti prema pre naglašavanju dometa stilističke kritike kakvu je idealizirao Dámaso Alonso, te je jasno naglasio da i metodu stilističke kritike ne treba apsolutizirati: »Kao i svaka druga, i stilistička kritika, možda čak očitije od ostalih, razbija na čas cjelovit doživljaj umjetničkog djela i tijekom čitavoga svog postupka operira samo »krhotinama« – a to je naročito potrebno naglasiti – i tek na kraju, pošto je dovršila svoj posao, uspostavlja poremećenu cjelinu.«⁴⁰ Iz toga Frangeš izvodi bojazan da se ta kritika ne izrodi u običnu formalističku operaciju u kojoj bi se zapostavilo da je raščlanjivanje i detaljno analiziranje samo metoda stilističke kritike, a njezin cilj bi trebao voditi k sintezi.

Kao i u ostalim svojim interpretacijama Frangeš je u svojim studijama o Kranjčeviću primijenio tzv. »unutrašnji pristup« djelu, koji prvenstveno polazi od djela samoga, a ne od izvanjskih kategorija i činjenica (povijesnih, etičkih, ideoloških, filozofskih, socioloških, psiholoških i dr.), ali to ne znači da je navedene kategorije sagledavanja književnog djela (posebice književno-povijesnu) zanemarivao. Ipak, u odnosu na Barčevu literarno-historijsku metodu Frangeš je u svojoj metodi književne interpretacije, posebice Kranjčevića, napravio bitan pomak prema analizi književnog postupka, prema sagledavanju vokabulara, ritma, versifikacije, kompozicije i cjelokupne strukture u službi izražajnog dojma, upravo kao što je i sam napisao u studiji »Stilistička kritika«: »Na formi (izrazu) pisac ostavlja toliko »otisaka prstiju« da ga je lako identificirati, proniknuti u njegove namjere i naći korijene njegovu stvaralačkom postupku.«⁴¹

Kako je 80-tih godina na zagrebačkom Filozofskom fakultetu sve više jačala prevlast teorije književnosti unutar književne kritike, pa i tendencija da se književna kritika teoretiziranjem ujednači s egzaktnim znanostima, Ivo Frangeš je kroz riječi svojeg intervjuja istaknuo posebnost književnog djela

³⁹ »Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti. (Vlatko Pavletić razgovara s Ivom Frangešom). U povodu 75-godišnjice života povjesničara hrvatske književnosti akademika Ive Frangeša«, *Forum*, XXXIV, knj. LXVII, br. 3–4, str. 206; Zagreb, 1995.

⁴⁰ Iz studije »Stilistička kritika. Vrijednost i granice«, citirano prema izdanju *PSHK Ivo Frangeš*, sv. 149, Zagreb, 1980., str. 406–407.

⁴¹ *Ibid.*, str. 410.

kao objekta koji sretno izmiče potpuno istovjetnoj procjeni: »Usporedimo, na primjer, Krležin magistralni esej »O Kranjčevićевой lirici«, iz 1931., s dodatkom tom eseju 1948., s tekstom o stogodišnjici Kranjčevićeva rođenja 1965., i, konačno s »interpretacijom« »Mojsija« u *Zastavama*. Uvijek isti interpretator, uvijek isti autor, uvijek ista njegova težnja da se približi ljepoti, a uvijek različit način, pristup ljepoti. I te se različitosti ne smijemo bojati, obratno, ona jedina svjedoči o praktičnoj neiscrpljivosti umjetnine koja nas neprestano prisiljava da je osvajamo, znajući da je nikad posve osvojiti ne ćemo«. ⁴²

Kad usporedimo oba sintetska Frangešova rada o Kranjčeviću, raniji pisan 1964. za ediciju *Pet stoljeća hrvatske književnosti* i kasniji iz godine 1996. objavljen u *Stoljećima hrvatske književnosti*, uviđamo da su oba čvrsto utemeljena na književnopovijesnim činjenicama tj. Frangeš je u njima sistematično proučio piščevu osobu i njegov životopis, njegove zbirke i djela – svako zasebno i u cjelini, pjesnikove književne prethodnike i moguće uzore, književne odnose i pravce s kojima je došao u kontakt, vrijeme u kojemu je Kranjčević živio i odnos pjesnikova bunta prema pojavnostima društvenog života, ali i prema fenomenima metafizičkog poimanja. Međutim, pojedina Frangešova interpretativna određenja npr. pjesme »Povijesti sud« (u *PSHK*) ili npr. »Mojsije« (u *SHK*) proistječu iz snažnog dojma o pjesmi. No iako je znao da znanstveni pristup književnosti zazire od impresije, Frangeš je i kao veliki znanstveni znalac, ali i kao osobito obdareni književni percipijent hrabro zastupao moć doživljajne intuicije, te je kroz svoj intervju napisao: »da je impresija muza kritičarova. Jer ako se umjetnina ne doima, ako ne izaziva dojmove, ne znam uopće što je ona. A ako su ti dojmovi krvno vezani za umjetnika i njegovo djelo, ako čine cjelinu, sasvim je svejedno od kojega ćemo početi«. ⁴³ Oba spomenuta Frangešova rada o Kranjčeviću potvrđuju da je njegova kritička metoda involvirala i racionalno detaljno studiranje pjesnika i njegova djela u vremenu i prostoru, a paralelno i intuitivnu ideju lucidnog prodora u srž značenja i estetskog zračenja djela.

U prvom radu o Kranjčeviću u *PSHK* Frangeš je svojim zadivljujućim sintetskim stilom isprepleo Kranjčevićeve slike biblijske i rimske povijesti s pjesnikovim biografskim putem, a zatim je pokazao književnopovijesno znanje nabrojivši prethodne kritičarske postavke o Kranjčeviću (posebno korigiravši kritičarska određenja Kranjčevićeva pesimizma i hamletizma) da

⁴² »Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti. (Vlatko Pavletić razgovara s Ivom Frangešom). U povodu 75-godišnjice života povjesničara hrvatske književnosti akademika Ive Frangeša«, *Forum*, XXXIV, knj. LXVII, br. 3–4, str. 207–208; Zagreb, 1995.

⁴³ *Ibid.*, str. 210.

bi nakon temeljitog znanstvenog pregleda pjesnikovih zbirki i najpoznatijih pjesama postavio svoj sud u kojem ističe Kranjčeviću »geteovski shvaćenu tirtejsku poeziju«, a pored toga tu poeziju promatra kao prekretnicu za doživljavanje moderne hrvatske poezije. U svojoj studiji Frangeš obuhvaća i tematske cjeline Kranjčevićeva pjesništva te se dobija dojam da to kompozicijski radi zbog bolje preglednosti, jer svakako ne treba zanemariti činjenicu da je Frangeš u to vrijeme voditelj katedre za kroatistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i da je ova edicija namijenjena studentskom učenju. Iako je ta studija namijenjena i znanstveno-pedagoškom preglednom poimanju teksta, u njoj se nalaze i kraći elementi Frangešove interpretacije, posebice u primjerima iz Kranjčevićeve poezije u kojima se pojedini tipični pjesnikovi motivi promatraju u postupnom kronološkom tijeku i zrenju do antologijskih ostvarenja (»Noć na Foru«, »Vizija«, »Mojsije«, »Zadnji Adam«, »Iza spuštenijeh trepavica«, »Resurrectio«, »Moj dom«). Za Frangešov kritički odmak od tada još prisutnog kritičarskog biografizma od posebne je važnosti njegova tvrdnja unutar istog rada: »Biografija pjesnikova nije dakle osnovni cilj istraživanja ničije poezije, niti pojedini dijelovi te biografije, svaki za se i svaki u istoj mjeri, mogu imati istu vrijednost«. ⁴⁴ Od biografskih činjenica Frangešu je bitno samo ono »što je u tu poeziju ušlo kao neotuđiva sastavina i bez čega bi nam ona, dobrim dijelom, ostala zatvorena, gotovo i nerazumljiva«. ⁴⁵

U kasnijem svojem sintetskom, još opsežnijem radu o Kranjčeviću rađenom za ediciju *Stoljeća hrvatske književnosti* ⁴⁶ dobija se dojam da je uz prisutnost književnog interpreta u Frangešovoj studiji dominiralo njegovo suvereno književnopovijesno i komparativno znanje koje je kulminiralo u njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti*. ⁴⁷ Upravo svoju dugu i temeljitu studiju u *SHK* Frangeš je započeo komparacijom između rane smrti Baudelairea i rane smrti Kranjčevića. Potom navodi one ključne podatke iz Kranjčevićeva životopisa koji svjedoče njegovu osobinu buntovnosti, ali su istaknuti jedino zbog korelacija i odraza s višestrukim značajkama buntovnosti unutar njegove poezije. Čak i cjelovitu pjesničku pojavu Kranjčevića u hrvatskoj književnosti Frangeš označava u naboju prkosa i kontrastne buntovnosti: »unatoč krhku tijelu, unatoč brojnim neprilikama, unatoč trajnim borbama, raste do

⁴⁴ Ivo Frangeš, »Silvije Strahimir Kranjčević«, *PSHK*, knj. 60, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1964., str. 10.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Silvije Strahimir Kranjčević, *Izabrana djela*, (priređio Ivo Frangeš), *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.

⁴⁷ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

gigantskih razmjera... Kranjčević kao da pobija svoju jobovsku sudbinu i kao da je istinski zavjetovan isključivo pjesničkom aktu, – svome pjesničkom poslanju«. ⁴⁸ Možemo uočiti kako već u početnom uvodu u studiju prof. Frangeš sa zadivljujućom lakoćom ujedinjuje neophodne, ali i detaljima obogaćene faktografske podatke s lucidnošću svojih opservacija, a sve to iskazano stilističkom dojmljivošću koja i sama postaje umjetnost izražavanja. U nastavku studije temeljito je razrađen kontekst Kranjčevićevih prethodnika (Josipa Eugena Tomića, Rikarda Jorgovanića, Andrije Palmovića, Franje Cirakija, osobito pravaša Ante Kovačića i Augusta Harambašića) da bi autor potom još bolje istaknuo Kranjčeviću iznimnost i ulogu prekretnice unutar doživljavanja novije hrvatske poezije. Na više mjesta uočiti ćemo interpolirane faktografske odlomke iz Kranjčevićevih pisama, ili memoarskih sačuvanih zapisa razgovora s pjesnikom, ali svi ti citirani dijelovi uvijek su u službi pojašnjavanja i približavanja pjesničkoj radionici autora, jer Frangeš je u svakom momentu bio svjestan da biografske činjenice, pa i pjesnikovi dokumentarni citati mogu samo približiti, ali nipošto ne i protumačiti stvaranje književnika. Velika pozornost posvećena je i versifikaciji, osobito korištenju jampskog deseterca i jampskog zamaha u postizanju umjetničke ekspresivnosti, zatim izražajnosti i opsegu Kranjčevićeva leksika, obujmu dubine prostora povijesnih i metafizičko-sudbinskih tema u okviru kojih profesor iznova analizira pjesme »Noć na Foru«, »Zavjet«, »Zadnji Adam«, »Mojsije« i posebice pruža izvrsnu sažetu stilističku interpretaciju pjesme »Zatvor'te vrata« gdje se ekspresija pjesme zasniva na višestrukoj slikovnoj i jezičnoj sonornosti slova *r*. Na primjeru pjesme »Iza spuštenijeh trepavica« Frangeš je izdvojio i apostrofirao dijelove koji predstavljaju rani začetak hrvatskog impresionizma, i time još jednom potvrdio Kranjčevića kao prijelomnu među između starijeg romantičarsko-realističkog razdoblja i modernističkoga razdoblja hrvatske poezije. Ova studija naročito je bogata pregledom komparativnih relacija između metafizičkog dijela Kranjčevićeve poezije i srodnih europskih autora astralne europske lirike kao što su: Leconte de Lisle, Sully Prudhomme, Giosuè Carducci, Alfred De Vigny, a također su razmatrani i mogući utjecaji Heinricha Heinea kojega je Kranjčević prevodio. Također, unutar studije nalazimo i opsežan pregled povijesti hrvatske književne kritike o Kranjčeviću od Šrepela, Marjanovića, Jakše Čedomila, Ljubomira Marakovića, Livadića, Matoša, Krleže, Halera, Barca, Vodnika, Kombola, pa sve do tadašnje najnovije rasprave Drage Šimundže⁴⁹ i njegovih analiza Kranjčevićeve metafizike,

⁴⁸ Silvije Strahimir Kranjčević, *ibid.*, str. 15.

⁴⁹ Drago Šimundža, *Bog u djelima hrvatskih pisaca: vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. st.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.

a zatim se navode čak i autori pogovora Kranjčevićevih Izabranih djela, što pokazuje da prof. Frangešu ništa ne može promaknuti što je vezano uz predmet njegove književne studije. S područja slavistike posebno je istaknuta monografija o Kranjčeviću poljskog slavista Tadeusza St. Grabowskog koji je još 1908. izrekao svoje visoko mišljenje o pjesniku smatrajući da bi Kranjčević dosegao europsku slavu da je stvarao na nekom od poznatih svjetskih jezika, umjesto na slabo poznatom hrvatskom jeziku, a taj sud argumentira i prof. Frangeš, pokazujući na primjerima komparacije Kranjčeviću nadnacionalnu vrijednost.

U svojoj kasnijoj studiji o Kranjčeviću, pisanoj za ediciju *SHK* Frangeš je primijenio višestruki pristup književnom djelu, te ga je osvjetlio: književnopovijesno (iz konteksta nacionalne, ali i europske književnosti tog razdoblja), zatim književnokritički (navodeći, polemizirajući i korigirajući postojeće kritičke sudove o Kranjčeviću), iz oslonca na teoriju (pronalaženje jezično-stilskih karakteristika i književnih pravaca) ali i iz oslanjanja na metodu interpretacije (ulaženje u postupak i učinak pjesmotvorne strukture na njegova recipijenta).

Svjesno sam odabrala dva navedena klasična, možemo reći i obvezno-lektirna Frangešova rada o Kranjčeviću da bih u njima pokazala svu književnu erudiciju, književnopovijesnu suverenost i interpretativnu i stilističku umješnost znanstveno-književnog diskursa Ive Frangeša, koji je u ta dva svoja teksta uspio spojiti i objektivnu znanost i vlastiti književnoumjetnički esejistički izražajni dar. Svojim tekstovima o Kranjčeviću Frangeš je pokazao i dokazao da je moguća koegzistencija različitih metoda u pristupu književnom djelu, štoviše, da je i stručnjaku i čitatelju vrlo interesantno njihovo prepletanje i međusobno nadopunjavanje. Bitna značajka Frangešove književne prosudbe temeljila se na principu da književnoznanstvena analiza ne smije biti matematički monotona i zamorna, jer onda očigledno postaje potpuna estetska suprotnost predmetu kojega obrađuje. Time se ujedno ispravlja i jednostranost, ograničena zatvorenost određenih isključivo književnopovijesnih ili teoretskih metoda ili metodičara, koji su poput Stanka Lasića zamjerali Frangešu nedovoljnu upornost u provođenju jedne metode. Pored toga podsjetimo se koliko se današnjih književnoznanstvenih radova koncentrira na zbrljanje i uz pomoć računala izvodi statistike uporabe pojedinih metričkih realizacija, i ne možemo poreći da to nema koristi, ali ako to sve najčešće ostaje bez ikakvog sintetičkog zaključka o djelu, bez ikakve poveznice s učinkom književnog djela, onda uvidamo strašnu skučenost i potpunu intelektualnu kastriranost takvih metoda. Neosporno je zamijećeno Frangešovo visoko jezično umijeće i kultiviranost govora i stila, ali se umjesto pohvale tog diskursa često pokušavalo i omalovažiti profesorovo umije-

će, s obrazloženjem da se njegov stil odvaja od znanosti o književnosti. Dobro je to uočio Aleksandar Flaker kad je u svojem »Predgovoru« *Izabranim djelima* Ive Frangeša napisao: »Često se naglašava njegov (Frangešov, op. autorice) esejizam, čak i na štetu uočavanja znanstvene vrijednosti tekstova koji imaju prvenstveno istraživačku namjeru«. ⁵⁰ Međutim, Frangeš je ostao dosljedan metodi umijeća interpretacije s historicizmom tj. sagledavanjem djela u kontekstu razvoja povijesti hrvatske književnosti, ali i korelacija s europskom tradicijom i suvremenošću.

Potrebno je ipak napomenuti, da bi se o temi Frangeš – Kranjčević mogao napisati doktorat, jer se u brojnim svojim studijama prof. Frangeš bavio Kranjčevićevim djelom. Ti radovi obuhvaćali su: novootkrivenu građu o pjesniku kao npr. u radu »Dva nepoznata rukopisa S. S. Kranjčevića«, ⁵¹ interpretativnu analizu i utvrđivanje razvojnog slijeda i povezanosti pjesme »Noć na Foru« uz pjesmu »Slom Campanila« u radu »Kranjčevićeva 'Mletačka elegija' (Slom Campanila, 1902.)«, ⁵² te razmatranje korelacije europskih filozofskih strujanja i odraza astrofizike, te hrvatskih i europskih astralnih motiva unutar Kranjčevićevih metafizičkih pjesama u radu »Silvije Strahimir Kranjčević – jedno poglavlje iz evropske astralne lirike XIX. stoljeća«. ⁵³ Naposljetku, unutar svoje *Povijesti hrvatske književnosti* ⁵⁴ Frangeš je u širokoj povijesnoj sintezi postavio Kranjčevića u razvojni luk, naslonivši ga na prethodnu hrvatsku liriku Petra Preradovića, Augusta Šenoe, Augusta Harambašića, ali istovremeno potvrdivši ga kao »izuzetnu pojavu hrvatske poezije 19. st.« (str. 211), u kojoj se snažnim realističkim buntom očitovala »sudbinska vezanost čovjeka za mulj ovozemaljske egzistencije« (str. 213) i u kojoj »čovjek-pjesnik i nije nego na pola puta između zemaljskog blata i azurnih prozračnosti« (str. 214). Upravo zbog onodobnog Kranjčevićeva najizrazitijeg unosa buntovno-sumnjalačkih misli u hrvatsku poeziju, Frangeš je naglasio njegovu ulogu prekretnice, važne za daljnje smjerove i tijekom hrvatske književnosti, te je zaključio da Kranjčevićeva poezija »nije samo povijesna istina nego i opravdanje smisla poezije: pjesničkog akta koji ne

⁵⁰ Aleksandar Flaker, »Predgovor« u knjizi Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, Nakladni zavod Matice hrvatske, edicija *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149, Zagreb, 1980., str. 8.

⁵¹ Ivo Frangeš, »Dva nepoznata rukopisa Silvija S. Kranjčevića«, *Mogućnosti*, V, br. 10, str. 739–742; Split, 1958.; Isto i u *Sabrana djela S. S. Kranjčevića*, III, str. 5–11.

⁵² Ivo Frangeš, »Kranjčevićeva 'Mletačka elegija' (Slom Campanila, 1902.)«, u knjizi *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 199–223. Isto i u časopisu *Forum*, XXVIII, br. 1–2, str. 44–58; Zagreb, 1989.

⁵³ Ivo Frangeš, »S. S. Kranjčević – jedno poglavlje iz evropske astralne lirike XIX. stoljeća«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, sv. 8, str. 87–98; Zagreb, 1968.

⁵⁴ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana, 1987. (o Kranjčeviću od str. 211 do 216).

želi biti puka igra, nego zraka svjetla u tminama povijesnih, zoranićevskih klanaca« (*Povijest hrvatske književnosti*, str. 216).

Poznato je da je Ivo Frangeš zastupao mišljenje da svakome književnom djelu valja pristupiti na drugi, samo njemu primjeren način. Takvim mišljenjem on nije iskazao svoju kolebljivost u metodskom opredjeljenju, već obrnuto – svoju širinu u poimanju fenomena umjetničkog djela, kao i neophodnu istraživačku otvorenost naprama svim mogućnostima koje se pokazuju vrijednim u analitičkom i interpretacijskom pristupu književnom djelu. Stoga je najprimjerenije završiti samim profesorovim riječima koje je izrekao pojašnjavajući svoj pristup: »Baš na primjeru novih djela koja upravo nastaju, potvrđuje se jasno moja teza, da se novo djelo može ocijeniti uz pomoć postojećih, ali i dosad nepostojećih kriterija, jer ono, ako je umjetnost, proširuje naše poimanje umjetnosti, i to je najljepše u našem poslu.«⁵⁵

Literatura

- Antun Barac, »De Vigny, Carducci, Kranjčević«, *Hrvatsko kolo*, X, str. 194–223; Zagreb, 1929. Isto i u knjizi: *Veličina malenih*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., str. 273–309.
- Franjo Bučar, »Kranjčević i Jensen«, *Hrvatska revija*, VII, br. 3, str. 155–156; Zagreb, 1934.
- Criticus (Anton Mahnič), »Silivije Strahimir Kranjčević«, *Hrvatska straža*, I, sv. 1, str. 97–117; sv. 3, str. 389–413; Krk, 1903.
- Ilija Despot, »Kranjčević i ruska revolucija«, *Obzor*, LXXXI, br. 296, str. 2; Zagreb, 1940.
- Aleksandar Flaker, »Predgovor« u knjizi: Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, Nakladni zavod Matice hrvatske, edicija *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149, Zagreb, 1980.
- Ivo Frangeš, »Dva nepoznata rukopisa Silvija S. Kranjčevića«, *Mogućnosti*, V, br. 10, str. 739–742; Split, 1958. Isto i u *Sabrana djela S. S. Kranjčevića*, III, str. 5–11.
- Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, »S. S. Kranjčević – jedno poglavlje iz evropske astralne lirike XIX. stoljeća«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, VI. Međunarodni kongres slavista u Pragu, sv. 10, str. 87–98; Zagreb, 1968.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, »Kranjčevićeva 'Mletačka elegija' (Slom Campanila, 1902.)«, u knjizi: *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1992.; str. 199–224. Isto i u časopisu *Forum*, XXVIII, br. 1–2, str. 44–58; Zagreb, 1989.

⁵⁵ I. Frangeš, »Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti«, *ibid.*, str. 211.

- Ivo Frangeš, *Geschichte der Kroatischen Literatur*, Bochlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1995.
- Radovan Grgec, »Pesimisti u nauci i životu – Kranjčević, Leopardi, Schopenhauer«, *Hrvatska straža*, VI, br. 134, str. 4; Zagreb, 1934.
- Albert Haler, »O poeziji S. S. Kranjčevića«, *Srpski književni glasnik*, knj. XXVII, br. 4, 5 i 6; Beograd, 16. VI. 1929., 1.VII. 1929. i 16. VII. 1929.; Isti, »S. S. Kranjčević«, *Riječ*, XXVII, br. 8, str. 6–9; Zagreb, 1931.
- »Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti. (Vlatko Pavletić razgovara s Ivom Frangešom) U povodu 75-godišnjice života povjesničara hrvatske književnosti akademika Ive Frangeša«, *Forum*, XXXIV, knj. LXVII, br. 3–4; Zagreb, 1995.
- Ilija Jakovljević, »Nepokornost duha«, *Hrvatski dnevnik*, br. 892, str. 14; Zagreb, 30. listopada, 1938.
- Dubravko Jelčić, *Kranjčević*, Biblioteka Portreti, Globus, Zagreb, 1984.
- Vladimir Jelovšek, »Novi smjerovi u Hrvatskoj«, *Moderni revue*, X, str. 72–77; Prag, 1899. – (prijevod s češkog: Josip Čelar).
- Vladimir Kovačić, »Značenje Kranjčevićeva martirija«, *Hrvatski dnevnik*, br. 892, str. 14; Zagreb, 30. listopada, 1938.
- Silvije Strahimir Kranjčević, *PSHK*, (priredio: Ivo Frangeš) knj. 60, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1964.
- Silvije Strahimir Kranjčević, »Predgovor«, *Izabrana djela*, (priredio Ivo Frangeš), *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 13–40.
- Miroslav Krleža, »O Kranjčevićevoj lirici«, *Hrvatska revija*, IV, br. 3, str. 137–158; Zagreb, 1931.; Isto i u: *Eseji, III*, (*Sabrana djela M. Krleže*), sv. 20; Zagreb, 1963.
- Branimir Livadić, »Život i poezija S. S. Kranjčevića« (predgovor) u knjizi: S. S. Kranjčević, *Pjesme*. Izvanredno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1926., str. 3–53.
- Branimir Livadić, *Sabrana djela S. S. Kranjčevića*, sv. I–IV., Minerva, Zagreb, 1933.
- Branimir Livadić, »Kranjčević – tipični hrvatski revolucionarac«, *Hrvatski dnevnik*, III, br. 892; Zagreb, 30. listopada 1938.
- Vladimir Lunaček, »Dvije Matičine antologije«, *Obzor*, LXII, br. 225, str. 2–3; Zagreb, 1926.
- Milan Marjanović, »Silivije Strahimir Kranjčević«, *Hrvatska misao*, I, br. 14–21/22; Zagreb, 1902.
- A. G. Matoš, »Za Kranjčevića«, *Hrvatsko pravo*, XIV, br. 3791, str 2; br. 3792, str. 3–4; br. 3793, str. 5; Zagreb, 1908.
- A. G. Matoš, »U sjeni velikog imena«, *Savremenik*, III, br. 12, str. 705–714; Zagreb, 1908.
- Neđeljko Mihanović, »Aktivizam u Kranjčevićevu djelu«, *Portreti i eseji o hrvatskim piscima*, Stvarnost, Zagreb, 1981., str. 131–142.
- Daniel Miščin, »Pogovor« u knjizi: S. S. Kranjčević, *Heronejski lav*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.

- Isidor Poljak, »Ideje Silvija Strahimira Kranjčevića«, *Vrhbosna*, XXIII, br. 5, str. 79–81; br. 6, str. 94–97; br. 7, str. 112–114; Sarajevo, 1909.
- Dragutin Prohaska, »S. S. Kranjčević«, *Savremenik*, III, br. 12, str. 751–753; Zagreb, 1908.
- Sabrana djela S. S. Kranjčevića*, Odjel za suvremenu književnost – JAZU, (urednici: Dragutin Tadijanović i Marijan Matković), sv. I – *Pjesme I* (ur. Dragutin Tadijanović), sv. II – *Pjesme II* (ur. Dragutin Tadijanović), sv. III – *Proza. Prepjevi. Pisma* (ur. Ivo Frangeš, s napomenama i priložima Ive Frangeša, Nedjeljka Mihanovića, Davora Kapetanića i Dragutina Tadijanovića); Zagreb, 1958. i 1967.
- Ton Smerdel, »Kranjčevićevi dodiri s antikom«, *Živa antika*, VIII, sv. 2, str. 193–208; Skoplje, 1958.
- Svijet i pjesma – S. S. Kranjčević*, (prir. Katica Čorkalo) »Carmen Croaticum«, knj. 6, Vinkovci, 2005.
- Drago Šimundža, *Bog u djelima hrvatskih pisaca: vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. st.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.
- Davorin Trstenjak, »U spomen k slobodnom misliocu«, *Savremenik*, III, br. 249, str. 6; Zagreb, 1908.
- Šime Vučetić, »Kranjčević«, *Između dogme i apsurdna*, Matica hrvatska, Zagreb, 1960., str. 78–162.

FRANGEŠOVA INTERPRETACIJA I REVALORIZACIJA KRANJČEVIĆEVE POEZIJE U *STOLJEĆIMA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI*

Sažetak

U radu *Frangešova interpretacija i revalorizacija Kranjčevićeve poezije u Stoljećima hrvatske književnosti* analizira se definitivno i najopsežnije Frangešovo sagledavanje Kranjčevićeva pjesništva, objavljeno unutar edicije *Stoljeća hrvatske književnosti* (1996.) kao i njegovih prethodnih studija o Kranjčevićevom pjesništvu. S obzirom na književnokritička proturječja i oprečna mišljenja vezana uz Kranjčevićevo stvaralaštvo, u radu se posebice sagledavaju stajališta književnokritičke recepcije i Frangešove korekcije pojedinih kritičkih postavki Kranjčevićeva vremena. Također se prikazuje književnopovijesni pregled kritike o Kranjčeviću do Frangešova vremena, aktualnost Frangešovih teza u odnosu na suvremenu književnokritičku recepciju Kranjčevića, te doprinos Ive Frangeša u valorizaciji Kranjčevićeva djela unutar hrvatske književne povijesti.

Ključne riječi: Silvije Strahimir Kranjčević, Ivo Frangeš

FRANGEŠ'S INTERPRETATION AND REVALORIZATION OF
KRANJČEVIĆ'S POETRY IN *STOLJEĆA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI**Summary*

In the paper *Frangeš's interpretation and revalorization of Kranjčević's poetry in Stoljeća hrvatske književnosti* we will analyze a conclusive and most extensive Frangeš's study of Kranjčević's poetry, published within *Stoljeća hrvatske književnosti* series (1996), as well as his previous studies on Kranjčević's poetry. In view of literary-critical contradictions and contradictory opinions with regard to Kranjčević's work, the paper lays particular emphasis on viewpoints of literary-critical reception and Frangeš's corrections of certain critical thesis of Kranjčević's time. A literary-historical overview of works on Kranjčević until Frangeš's time is also outlined, as well as the actuality of Frangeš's thesis compared with contemporary literary-critical reception and his contribution to the validation of Kranjčević's opus within Croatian literary history.

Key words: Silvije Strahimir Kranjčević, Ivo Frangeš

Sl. 11.: Ivo Frangeš bio je čest gost na priredbama u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (na slici s Dragomirom Mađerićem i Tihomilom Maštrovićem)

IVO FRANGEŠ

STUDIJE I ESEJI

*"Proučavati: pitca ne znači: sjećati.
se nit njegovih djela, nego spoznati
njegov način shvaćanja i predavanja."
(Dražićević)*

*Ča rjet na
+denku*

Zg, 19. 9. 1967.

NAPRIJED 1967

Sl. 12.: Knjigu *Studije i eseji* Ive Frangeša objavio je Naprijed u Zagrebu 1967.

Dubravko Jelčić

Frangeš i Tadijanović

(Nacrt za studiju)

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09

Da je između Ive Frangeša i Dragutina Tadijanovića postojala neka sasvim iznimna povezanost, slobodno se može reći i bliskost, ne samo u osobnim odnosima nego podjednako i u književno-estetskim relacijama, potvrđuje Frangešova knjiga *Moj Tadija*, objavljena 2006. u nakladi Školske knjige. Ona to potvrđuje ne samo svojim sadržajem nego i (svakako neobičnim) postankom. Nekoliko godina prije Tadijine stote Frangeš ju je zamislio kao *summu* svojih napisa o njemu i najavio, da će je objaviti za Tadijinu stogodišnjicu. Ali tu veliku svetkovinu Tadijinu Frangeš nije doživio. Slijedeći njegove intencije priredio ju je sam Tadijanović. I već ta činjenica govori o njihovoj sasvim neobičnoj, jedinstvenoj povezanosti.

Zna se, ne samo njegova znanstvena esejistika u zbirkama *Stilističke studije*, *Studije i eseji*, *Nove stilističke studije*, *Matoš – Vidrić – Krleža*, *Suvremenost baštine*, nego i njegova *Povijest hrvatske književnosti* sugeriraju vrlo uvjerljivo, da je Frangeš svoju znanstveno-kritičku pozornost usmjerio samo uskom krugu izabranih naših književnih velikana. Mažuranić, Kranjčević, Matoš, Vidrić, Krleža, to su velike i neisprane teme Frangešove znanstvene esejistike, a njima se pridružuje i Dragutin Tadijanović s jednom uočljivom razlikom, što je u svoje znanstveno-kritičke napise o Tadijanoviću Frangeš utkao i osobnu notu. U knjizi *Moj Tadija* nalazimo ukupno dvadeset i pet različitih, što većih a što manjih priloga, eseja, interpretacija i čestitki, koliko ih je Frangeš napisao o Tadijanoviću, od prve interpretacije antologijske pjesme »Večer nad gradom«, izgovorene 2. prosinca 1970. a tiskane deset godina kasnije, godine 1980. u *Forumu*, do eseja »Der Dichter Dragutin Tadijanović – Leser und Übersetzer deutscher Poesie«, tiskanoga 2005. u Münchenu, koji je u ovoj knjizi objavljen i u hrvatskom izvorniku i u njemačkom prijevodu, pa ga ovdje smatram jednim prilogom.

Već u interpretaciji »Večeri nad gradom« pokazao je Frangeš da osjeća i razumije specifičnost Tadijanovićeve poetike, koja zahtijeva i specifičnost

kritičkog pristupa. Frangešova interpretacija i njegovi zaključci, da se Tadijanovićeve poezija može doživjeti u svojoj puniji samo uz punu svijest o njenoj životnoj utemeljenosti, otvorila je put novoj valorizaciji Tadijanovićeve poezije temeljem novih spoznaja o njoj. Upozorio je na jednu važnu presumpciju, od koje valja poći pri svakom kritički relevantnom čitanju ove pjesme: Firenca, naime, »koja se nalazi ‘ovdje’, u pjesmi, jest ona ista Firenca koju svi znamo; ali je to ujedno i jedna nova, pjesnikova Firenca, bolje reći pjesnikova vizija toga čudesnoga grada.«¹ Svim svojim napisima o Tadijanovićevoj poeziji Frangeš će nas uvjeriti, da tu spoznaju valja imati na umu pri svakom čitanju Tadijinih pjesama. »Dvoboj vremena s čuvstvom«, kako to naziva Frangeš,² koju on otkriva u Tadijanovićevoj poeziji, izaziva i omogućuje ova transformirana faktografija, ili, drugim riječima, preoblikovana stvarnost.

Polazeći od te spoznaje, otkrio je, i visoko ocijenio, niz pjesama koje ni kritika ni čitatelji ranije nisu zapažali. Jedna od njih je i pjesma »Sveti Ožbolt i visoko drvo s krošnjom u nebesima«, koju je smjestio i povezo s konvencijom razglednice i dopisivanja, a koja, uz neke druge pjesme (»Place Dauphine«³ i »Jardin du Luxembourg«⁴) čini zasebni segment Tadijine poezije. Ispisavši asocijativni krug koji ta pjesma pokreće, Frangeš ne zanemaruje prvi dojam, da je riječ o samoj faktografiji, ali odmah upozorava da je to zabluda, jer »hodeći dalje« mi spoznajemo da ova pjesma doista ‘izriče osjećanja’; da su ti podaci, ta ‘preslikavanja’, povukli sa sobom kontekst, u kojemu suhi podatci postaju – osjećanja, metafore; a sve zajedno rađa i te nekad toliko štovane ‘duboke misli’, koja nisu ništa drugo nego sinonim za osjećanja što iz njih izvire.«⁵

Opće je mjesto u obilnoj literaturi o Tadijanoviću zapažanje, da je on tijesno vezan uz svoje rodno Rastušje, pa se govorilo o pjesniku iz Rastušja, ili o pjesniku Rastušja. I Frangešu se neminovno nametnula spoznaja o Tadijanovićevoj vezanosti uz rodni kraj: »Gdje god bio, kuda se god kretao, Tadijanović kao jednu od temeljnih vizija poetskih nosi svoj zavičaj.«⁶ Ali uz jednu napomenu, koja znači bitnu razliku u odnosu na dotadašnja mišljenja. Kao što Firenca u njegovoj pjesmi nije samo Firenca koju svi znamo nego je to *njegova* Firenca, Firenca kakvu je on vidio, tako ni Rastušje u njegovoj poeziji nije samo stvarno Rastušje nego je to *njegovo* Rastušje. Na taj je način

¹ Ivo Frangeš, *Moj Tadija*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 21.

² Op. cit., str. 143.

³ Op. cit., str. 109.

⁴ Op. cit., str. 75.

⁵ Op. cit., str. 76.

⁶ Op. cit., str. 25.

izbjegnuta jednostranost pjesničkog pristupa, a uspostavljena kongruencija njegova pjesničkog svijeta. Stoga, slijedi logični zaključak, ta spoznaja se proširuje na cijelu poeziju Tadijanovićevu, pa u njegovoj pjesmi ni Zagreb nije samo Zagreb nego *njegov* Zagreb, kao što je i Rab *njegov* Rab ili Dubrovnik *njegov* Dubrovnik.

Često se u kritici postavljalo pitanje, ne samo na teorijskoj nego i na praktičnoj razini, je li Tadijanovićeva poezija zapravo njegov osobni (pjesnički) dnevnik? Jest, odgovara Frangeš, ali ne smijemo zaboraviti, podsjeća nas odmah, da je »poezija, prava poezija, uvijek [...] ‘prigodna’, u najdoslovnijem i najbogatijem smislu riječi. Trenutci koje Tadijanović ‘zaustavlja’ u svojim pjesmama nisu običan podsjetnik pjesniku, ili istraživaču njegove poezije, nego svijest o tome da je pjesma ponornica, koja iz života izvire i u život se ponovno vraća«. Pa je podsjetio i na Goetheove riječi, što ih je zabilježio Eckermann (18. rujna 1823.): »Sve pjesme moraju biti prigodne, to jest, zbilja im mora dati oslonac i građu. Pojedinačan slučaj postaje univerzalan i poetičan zato što ga pjesnik obrađuje. Sve su moje pjesme prigodne, izazvane zbiljom, i u njoj nalaze svoj oslonac. Ja i ne znam što bih s pjesmama nastalim ni iz čega«. ⁷ A Tadija je, zaključuje Frangeš, činio upravo to: najprivatnije događaje uzdizao je do univerzalnih vizija i spoznaja. Kao što vidimo, Frangeš je razumio smisao i vrijednost Tadijinih adnotata o mjestu i vremenu nastanka svake pjesme. Uz svaku svoju pjesmu on, kao što se zna, neizostavno bilježi gdje i kad je pjesma nastala. Smjestivši je tako u vrijeme i prostor, on ih utemeljuje u životnu realnost i usmjerava čitatelja i interpretatora da ih u tom kontekstu i doživljava, pomažući im da shvate njihovu životnu energiju.

Tadijanović je potakao ili, ako hoćete, inspirirao Frangeša na neka zanimljiva i važna zapažanja. »Samo je ono poezija, koju poželimo ponovno čitati, prava poezija«. ⁸ Ta je naoko usputna spoznaja, pa i kad je ostala neizrečena, postala ključ Frangešovih razmatranja o poeziji uopće.

Imajući pred sobom ovu knjigu i upoznavši cjeloviti opus Ive Frangeša o Tadijanoviću, poznavatelj njegova poezije pomislit će u jednom trenutku, kao što sam i ja više puta pomišljao o njihovoj komplementarnosti. Nije pretjerano reći: Frangeš je u Tadijanoviću imao svoga pjesnika, Tadijanović u Frangešu svoga kritičara. Doista, Tadijanovićeva poezija kao da je pisana za interpretatora i kritičara kakav je bio Frangeš, a s druge strane Frangešova znanstveno-kritička interpretativna metoda kao da je iskazala sve svoje vrijednosti i mogućnosti baveći se upravo pjesništvom Dragutina Tadijanovića.

⁷ Op. cit., str. 37.

⁸ Op. cit., str. 114.

Pjesnik Tadijanović bio je potencijalni znanstvenik, znanstvenik Frangeš potencijalni pjesnik. Srodnost njihovih književno-umjetničkih shvaćanja nužno je rezultirala i osobnom bliskošću. Izmjenjivali su i rođendanske čestitke prigodnim stihovima. Ne iznenađuje nas to što je pjesme-čestitke pisao Tadijanović Frangešu, nego nas iznenađuje što je i Frangeš pisao pjesme-čestitke Tadijanoviću, pri čemu je – svjesno – slijedio (slijedio, kažem, a ne oponašao) ne samo fakturu Tadijanovićeve stiha nego i tadijanovićevsu poetiku, koju bih nazvao poetizacijom faktografije. Primjer je njegova pjesma »Danas devedeset pete« (Na Tadijin devedeseti rođendan), koja bi i naslovom mogla biti Tadijanovićeve; izgovorio ju je 4. studenoga 1995. u Atriju Muzeja za umjetnost i obrt, a završava – nimalo slučajno! – aluzijom na stihove u Tadijanovićevoj »Školjki«.⁹

Njome se – gotovo idealno, rekao bih – zatvara ovaj tematski blok definiran naslovom ovoga izlaganja.

Literatura

Ivo Frangeš, *Moj Tadija*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

FRANGEŠ I TADIJANOVIĆ

(Nacrt za studiju)

Sažetak

Znamenite studije napisao je Ivo Frangeš o temeljnim piscima hrvatske književnosti, Ivanu Mažuraniću, Silviju Strahimiru Kranjčeviću, Antunu Branku Šimiću, Tinu Ujeviću, Miroslavu Krleži, o nekima od njih i u više navrata, a među onima o kojima je najviše pisao jest i Dragutin Tadijanović. Da je Tadijanović zauzimao posebno mjesto u Frangešovoj kritičkoj valorizaciji hrvatske poezije i književnosti uopće, potvrđuje i njegova knjiga *Moj Tadija* (2006.). Svojom knjigom o Tadijanovićevoj poeziji Frangeš je elaborirao svoju tezu, da je »Malo [...] hrvatskih pjesnika stvorilo tako cjelovit i, na prvi pogled, prepoznatljiv lirski subjekt kao Dragutin Tadijanović«.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, Dragutin Tadijanović

⁹ Op. cit., str. 105.

FRANGEŠ AND TADIJANOVIĆ

(A study outline)

S u m m a r y

Ivo Frangeš is the author of notable studies on essential writers of Croatian literature, Ivan Mažuranić, Silvije Strahimir Kranjčević, Antun Branko Šimić, Tin Ujević, Miroslav Krleža. On some of them he wrote on several occasions, and among those he wrote about most frequently is Dragutin Tadijanović. Tadijanović's special place in Frangeš's critical evaluation of Croatian poetry and literature in general, is also confirmed by his book *Moj Tadija (My Tadija, 2006)*. By his book on Tadijanović's poetry Frangeš elaborated on his thesis that » There weren't many Croatian poets who managed to create such a complete and, at first sight, recognizable lyric world as Dragutin Tadijanović did«.

Key words: Ivo Frangeš, Dragutin Tadijanović

Sl. 13.: Ivo Frangeš i Dragutin Tadijanović na »Danima Matice hrvatske« u Zaprešiću 2000. godine

IVO FRANGEŠ

MOJ TADIJA

Eseji, interpretacije, čestitke

PRIREDIO
DRAGUTIN TADIJANOVIĆ

 školska knjiga

Zagreb, 2006.

Sl. 14.: Postumno tiskanu knjigu Ive Frangeša *Moj Tadija / Eseji, interpretacije, čestitke* priredio je sâm Dragutin Tadijanović a objavila ju je Školska knjiga u Zagrebu 2006.

Katica Čorkalo Jemrić

Krležiana Ive Frangeša

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Frangeš, I.

Uvod

U ogromnoj i gotovo nepreglednoj, danas već stogodišnjoj literaturi o Miroslavu Krleži, pisanoj znalački i nadahnuto, ime je Ive Frangeša među najzaslužnijima. Bio je jedan od mnogih koji su u nas *krležali* (Ladan), ali jedinstven u tom poslu po studioznom umijeću i inovativnom književnopovijesnom diskursu. Desetljećima usredotočen na žanrovski razvedeno Krležino djelo, pjesme, novele, romane, drame, eseje i dnevnike, objavio je Ivo Frangeš u stvaralačkom razdoblju od 1958. do 2003. šezdesetak naslova – interpretacija, studija i sinteza – usmjerenih na dvadesetak ključnih tema, te bi uvezana *krležiana* bila danas opsežnija od već objavljene zbirke njegovih tekstova o Dragutinu Tadijanoviću (*Moj Tadija*, 2006.). Publicirani u časopisima, knjigama, zbornicima i srednjoškolskim čitankama, gdje kad s varijantnim naslovima, a nerijetko kao proslavni ili pogovorni tekstovi u izdanjima Krležinih djela, Frangešovi članci iskazuju izniman interes za idejno-filozofska i egzistencijalno-ontološka pitanja, za *aretejske* poruke i stilski znakovite topose Krležine intrigantno magične poetike. Prepoznavši otpočetak u njemu jedno od velikih imena na kakvima počivaju književni procesi i razvoj, i na kakvima je metodički sustavno izgrađivao svoje viđenje hrvatske književne povijesti, najviše se bavio onim Krležinim djelima u kojima progovara umjetnik našega podneblja i povijesne sudbine hrvatskih ljudi u vremenima kad su na kušnji bile i ljudske i nacionalne vrijednosti.

Držeći hrvatsku književnost autentičnom pripadnicom europske književnosti, Frangeš proučava ju komparatistički, najprije u suodnosu s njemu najpoznatijom, a u starijim joj razdobljima i najpoticajnijom talijanskom književnosti, no nipošto ne previđajući zapadnoeuropsku i srednjoeuropsku njezinu poveznicu, kojoj je u zemljopisno najopsežnijemu svojem prostoru Hrvatska inklinirala, a kojoj je i Krležina pripadao.

Spuštajući se nakon Krležina pogreba u turobnim mislima niz mirogojski brijeg, Frangeš priznaje da ga je veliki pokojnik »trajno, neprekidno uzbudi-

vao i zanosio: pisanom riječju gotovo pedeset godina; živom, izgovorenom punih trideset«.¹

1.

A počelo je davne 1958. godine istraživanjem fenomena transformacije ratne stvarnosti u tematski slojevitom kompoziciju novele *Veliki Meštar sviju hulja*, gdje se radnja odvija u prostoru alegorijske najamne kućerine zahvaćene apsurdnom rata, umiranja i zla, i gdje nesmiljeno suprotstavljeni Krležini protagonisti žive svaki svoju stvarnost. Uzdrman ratom poput mnogih Krležinih likova, domoljub Ljubo Kraljević vjeruje da se samo zajedništvom može suprotstaviti nemani rata, oličena u njegovu antipodu – Velikom Meštru – profiteru na legijama mrtvih u okolnostima kad *krvarina*, *pagrebnina* i *grobarina* žive u isplativoj simbiozi. Nagoviješten u ratnoj lirici varijetetima Nepoznatoga, a svemoćnoga Nekog koji upravlja ljudskim životima, razobličen je ovdje naslovni protagonist novele kao lupež i nitkov – »personifikacija one iste sile, koja nas je gurnula u rat, koja nas je zakrivila u našoj rođenoj kući (...), koja je od naše domovine načinila mesnicu«.² A to se ne bi smjelo događati, sugerira pisac i njegov junak s iste linije obrane čovjekova dostojanstva. I dok temeljni alegorijski motiv okuplja i u slikovit organizam komponira tematiku i likove ove izražajno i stilski snažne novele, ona je jedinstvenu autorovu viziju nametnula i vlastitu vremenu i autorovu opusu u cjelini.

Ideja novele rodila se u jeku rata 1917., što će Krležu obznaniti tek u *Davnim danima* (1956.),³ kad je evidentnim postalo da je dnevnik pisao još od 1914. godine. Crpeći za ilustraciju svojih teza fragmente iz *Davnih dana*, Frangeš će se kategorički ograditi od stavljanja znaka jednakosti između zbilje i umjetnine, te često, i tu i drugdje, dnevničkim zapisima i esejističkom ilustrirati Krležin primarni doživljaj u umjetninu uobličene stvarnosti. Drži, dapače, kako je tek objavljivanjem dnevničke proze omogućen puni uvid u građu, koja će autorovu darovitost potaknuti na stvaranje književne umjetnine. Idući u tom pogledu korak dalje od Frangeša, Žmegač misli »da je u *Davnim danima* na ovaj ili onaj način sadržan 'čitavi' Krležu, tako da se

¹ Ivo Frangeš, »Krležu i Matoš«, *Forum*, XXI, knj. XLIV, br. 10–12, str. 694; Zagreb, listopad–prosinac 1982.

² Ivo Frangeš, »Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi«, *Izabrana djela*, Priredio Aleksandar Flaker, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 364.

³ Miroslav Krležu, *Davni dani*, Zapisi 1914.–1921., Zora, Zagreb, 1956.

sva očitovanja ličnosti u kasnijim fazama života doimaju manje-više poput modifikacija te osnovice«. ⁴

Činjenice nas pak vraćaju na početak i govore da je Frangeš već kasnih pedesetih godina iznašao ključ i uspostavio parametre za tumačenje ne samo jedne, u Krležinu opusu važne novele, nego i cjelokupne prve stvaralačke faze kao jedinstvene i koherentne idejne i izražajne pojave, bez obzira na žanrove u kojima se očitovala. Naprosto je dao do znanja da se radi o *umjetnosti riječi*. S tim u vezi oglasit će se nakon nekoliko godina Flaker i Frangešov postupak proglasiti paradigmatiskim: »Sve su to motivi, tzv. biografski, koji su postali sastavnim dijelom novele [*In extremis!*] i mogu nam zaista poslužiti za praćenje piščeva puta od prvobitne ‘inspiracije’ do konačnoga oblika, onako kako je to već učinjeno u nas za novelu *Veliki meštar sviju hulja*«. ⁵

2.

Okom pronicljiva interpreta raščlanit će Frangeš novelu ne podliježući vehementnu Krležinu uvjeravanju da nije imao prethodnika ni uzora, te će citatima potkrijepiti tezu o svjetonazorskoj srodnosti s Kranjčevićem. Krležin onodobni, verbalno žestok odklon od hrvatske književne tradicije, mladi će Frangeš nazvati okrutnim i bezobzirnim, ⁶ dokazujući da su barem dva velikana hrvatske knjige ostavila traga i na ovoj noveli: u liku Velikoga Meštra oživljen je Kranjčevićev Veliki Kostur iz *Sveljudskoga hrama* – i jedan i drugi povorke ljudskih jadnika šalju u ništavilo smrti – dok je prikaz »mračne depresije u kojoj se našla Hrvatska toga vremena« ⁷ neodoljiv podsjetnik na atmosferu Matoševe *More*.

Frangešova je iznimna zasluga što je otpočetak u svoje raščlambe uključivao i hrvatsku književnu tradiciju iz koje je Krleža izrastao i koju je svjesno negirao, a nesvjesno prihvaćao. Treba pritom na umu imati da je Frangešu tada trideset i osam godina i tek gradi znanstvenu karijeru, a Krleža je sa šezdeset i pet godina poodavno već slavno književno ime i moćni arbitar književnoga života, pa ipak je samosvojni Frangeš fasciniran djelom, a ne piščevim autoritetom. Nemali Krležin dug velikome Silviju ističe Frangeš i drugdje, posebice u dvije opsežne rasprave, »Krleža i Kranjčević i Krleža i

⁴ Viktor Žmegač, *Krležini evropski obzori*, Djelo u komparativnom kontekstu, Znanje, Zagreb, 1986., str. 10.

⁵ Aleksandar Flaker, »*In extremis* (Krleža u svjetlu književnih poređenja)«, *Književne poredbe*, Naprijed, Zagreb, 1968., str. 504.

⁶ Ivo Frangeš, »Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi«, *Izabrana djela*, nav. dj., str. 345.

⁷ Ivo Frangeš, »Krleža i Matoš«, *Forum*, XXI, knj. XLIV, br. 10–12, str. 707; Zagreb, listopad–prosinac 1982.

hrvatska književna tradicija (na primjeru Kranjčevića)«,⁸ dokazujući kako se utjecaj Kranjčevića u Krležinim djelima prepoznaje na mnogim mjestima: u liku Krista u *Legendi*, u astralnim i kozmičkim motivima i vizijama, u citatima omiljena pjesnika, no tek će se u *Zastavama* pokazati što je veliki pjesnik značio mladome Krleži i njegovu slobodarskom naraštaju, uvjerenom u svoju *barjaktarsku* misiju pod egidom *Mojsijevih* ideala, pa Frangeš kaže: »Kranjčević je, ništa manje od Matoša, trajna tema Krležinih razmišljanja«,⁹ a na drugom mjestu zaključuje: »odista su sistola i dijastola Krležina pjesničkog otkucaja«. ¹⁰ Istina, ambivalentan stav prema Matošu Krleža je trajno zadržao, iako je s vremenom ublažio oštre mladenačke ocjene o hrvatskoj književnoj baštini uopće, a o Matošu posebno, »jer što su godine sve više odmicale, lik A. G. M.-a dobijao je sve više na dimenzijama«. ¹¹ Matoševu se utjecaju nije uspio othrvati ni u pejzažima svojih ranih proza, a pogotovo ne u polemici gdje se pokazao najdostojnijim njegovim nasljednikom, koristeći polemiku kao korisno terapeutsko sredstvo u književnim obračunima. U složenu sudnosu Krleža – Matoš, Frangeš posebno vrijednim smatra Krležin prikaz netom objavljenih Matoševih pjesama godine 1923., gdje je sa sigurnošću prorokovao da će Matoš nadživjeti mnoge veličine iz prošlosti i s petnaestak svojih pjesama trajno živjeti u hrvatskoj književnosti. ¹²

3.

Uskoro se na interpretatorovu stolu našla i »Krležina lirika« (1962.) kao najosobniji i najsubjektivniji žanr, gdje bitnom odrednicom drži pjesnikovu reakciju na stvarnost i refleksiju o njoj, a nemanju ulogu pripisuje i silovitu Krležinu temperamentu, bez čega bi ona, usprkos pjesnikovu društvenom i ideološkom angažmanu, bila posve drukčija. Svoj sud pojačava Frangeš usporedbom s antologijom *Hrvatska mlada lirika* (1914.) na isteku moderne, s kojom se Krležina era na samome početku mimoišla, kad su Matoševa smrt, početak I. svjetskoga rata i pojava Krležine *Legende*, sve u istoj 1914. godini,

⁸ Ivo Frangeš, »Krleža i Kranjčević«, *Forum*, XVI, knj. XXXIV, br. 9, str. 305–344; Zagreb, rujna 1977. – »Krleža i hrvatska književna tradicija (na primjeru Kranjčevića)«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 547–579.

⁹ Ivo Frangeš, »Krleža i hrvatska književna tradicija (na primjeru Kranjčevića)«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, nav. dj., str. 549.

¹⁰ Ivo Frangeš, »Krleža i Matoš«, *Forum*, XXI, knj. XLIV, br. 10–12, str. 734–735; Zagreb, listopad – prosinac 1982.

¹¹ Miroslav Krleža, *Dnevnik 1943*, Oslobođenje – Mladost, Sarajevo, 1977., str. 21.

¹² Ivo Frangeš, »Krleža i Matoš«, *Forum*, XXI, knj. XLIV, br. 10–12, str. 716; Zagreb, listopad – prosinac 1982.

simbolično naznačili naraštajnu književnu smjenu. Za razliku od dvanaestorice pjesnika *Hrvatske mlade lirike*, zaokupljenih kako što uspjelije izraziti svoj individualni svijet i snove, mladi se Krleža nametnuo lirikom duboko uronjenom u hrvatsku stvarnost.

Razmotrivši pregledno četiri razvojne faze Krležine lirske poezije i značivši petu, Frangeš se, samo nekoliko godina nakon interpretacije novele *Veliki Meštar sviju hulja*, pokazao u punom kapacitetu budućega književnog povjesničara. Donoseći nepristrani sud o neospornom velikanu hrvatske knjige, pokazao je što umije i što od njega možemo očekivati, obznanivši u tom ranom preglednom tekstu svoju metodičku ekspertnost i izražajnu vrsnoću znanstvenoga diskursa. Utvrdivši doživljaj stvarnosti kao temelj Krležine lirike, slobodni stih kao odmak od tradicije, a vezani kao potvrdu srođenosti s njom, sustavno je izložio sadržajna i izražajna obilježja Krležina poetskoga razvoja, gdje se u prvoj fazi »simbolika Velikoga petka i tragika hrvatskog čovjeka poistovjećuju«,¹³ a pjesnik buntovnik, potaknut i događajima u Rusiji, nagoviješta svanuće bolje sutrašnjice. U drugoj fazi rugobi stvarnosti, stanjima umora, rezignacije i skepse suprotstavlja Krleža intimne susrete s prirodom i ljepotom krajolika, dok se u trećoj fazi uz prevagu socijalnih motiva (»Pjesme u tmimi«) javlja sjetnim raspoloženjima i suzdržanom patnjom pjesama u prozi. Jedinstvene u opusu i hrvatskoj književnosti uopće, *Balade Petrice Kerempuha* pjesnički su vrhunac četvrte stvaralačke faze, stavljene u suodnos sa svim što je Krleža već izrekao o gorkoj povijesnoj sudbini hrvatskoga naroda. Napisane slojevito rječitom, baroknom kajkavskom frazom, govore snagom »izuzetnog jezičnog medija«:¹⁴ o bijedi i stradanju zagorskoga puka, o feudalnoj tlaci i ratnim logorima, o onima na *galgama* i onima ispod njih – ostvarujući grandioznu, upravo planetarnu viziju naše nacionalne povijesti i zbilje.

Frageš sugestivno otvara vidike na ljepotu i vitalizam, vizije i zanose, patetiku i mitologiju budućnosti Krležine poezije, ispjevane funkcionalnim jezikom snažnih osjećaja, pobune i aktivizma, jezikom jakih riječi i stihom dinamična ritma. Opčinjenost beskrajem svijeta i neslućenih ljudskih mogućnosti, potiče u pjesniku neizbježnu tjeskobu i skepsu, ali i prevratničke snove o smjeloj plovidbi u bolje svjetove, a poetsku izražajnost te lirike snažno podupire asocijativnost i aluzivnost pohranjena u biblijskoj retorici i europskoj književnoj baštini – u riječima, slikama i simbolima slojevitih značenja i poruka.

¹³ Ivo Frangeš, »Krležina lirika«, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 274.

¹⁴ Isto, str. 278.

4.

Na samome početku uočio je Frangeš polivalentnost Krležina djela uspostavljajući parametre za čitanje i ključ za tumačenje ne samo u opusu važnih pojedinačnih djela, nego cjelokupna opusa kao koherentna idejnoga i izražajnog sustava, neovisno o žanrovima u kojima se manifestirao. Premda se sredinom pedesetih godina XX. stoljeća našao među utemeljiteljima Zagrebačke stilističke škole,¹⁵ Frangeš se nije dao zarobiti jednostranošću i uskoćom lingvostilističke metode, koristeći je s mjerom i uz druga poetološka i metodička iskustva, »od De Sanctisa i Sainte-Beuvea, preko Crocea i Valéryja, Spitzera i Eliota, pa do Eca i Genetta«.¹⁶ Njegova se posvećenost tekstu nije zadržala samo na gramatičkim i jezičnim signalima imanentnim književnome djelu, jer se jezikoslovna stilematska potraga za bićem poezije »u spletu samoglasnika i suglasnika, ili pak u konotativnim sklopovima pojedinih riječi«,¹⁷ pokazala ograničavajućom poput svih drugih jednostranih metoda, budući da je književno djelo složenije od svake interpretacije, a ipak jednostavno u ljepoti i snazi izrečenoga. Uostalom, pisao je Frangeš i o tomu, teorijski i problemski, među prvima u Hrvatskoj, a najviše u metodološki izbalansiranu članku »Vrijednost i granice stilističke kritike«,¹⁸ objavljenom već u prvome godištu časopisa *Umjetnost riječi*. Strogo uzevši, spomenutu metodu u izvornom je obliku primijenio samo u tekstu »Četiri čitanja Krležinih pjesama«,¹⁹ prilagođenom učenicima i nastavnoj praksi, tvrdeći otpoče-

¹⁵ Usp. pregledni članak Sande Lucije Udier »Jezik književnosti u modernome hrvatskome jezikoslovlju i književnoj znanosti«, *Kolo*, XIX, br. 5–6, str. 135–177; Zagreb, 1911.

¹⁶ Tonko Maroević, »Priječji prag povijesti«, *Družba da mi je*, Domaći književni portreti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 140.

¹⁷ Daniel Načinović, »Pozdrav novoj poeziji, ili kušanje staroga vina u okrilju novoga stoljeća«, *Nova Istra*, XVI, sv. 43, br. 1–2, str. 151; Pula, proljeće–ljetno 2011.

¹⁸ Ivo Frangeš, »Stilistička metoda Lea Spitzera«, *Pogledi 55* (almanah), Zagreb, 1956., str. 173–188. – »Lingvistička stilistika Giacoma Devota«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 310, str. 201–217; Zagreb, 1957. – »Vrijednost i granice stilističke kritike«, *Umjetnost riječi*, I, br. 4, str. 253–258; Zagreb, 1957. Sva će se tri teksta uskoro naći u Frangešovoj knjizi *Stilističke studije* (Naprijed, Zagreb, 1959.), a potom i u dopunjenu izdanju *Nove stilističke studije* (Globus, Zagreb, 1986.).

¹⁹ Interpretacija četiriju Krležinih pjesničkih tekstova, pjesme »Jesenji suton« i lirskih proza »Lirska varijacija o jesenjem sutonu«, »Čežnja« i »Nemir«, pisana je za izdanje *Pristup književnom djelu*, Čitanka za I. razred gimnazije Ive Frangeša, Miroslava Šicela i Dragutina Rosandića (Školska knjiga, Zagreb, 1862.): do 1969. izišlo je 8 izdanja, 1970. godine izišlo je 9. i prvo prerađeno izdanje, a 1974. posljednje, 13. izdanje (odnosno 5. prerađeno). Uz čitanku je objavljen *Pristup književnom djelu: Priručnik za nastavnike* (1962., 1963. i 1964.). Pod naslovom »Četiri čitanja Krležinih pjesama« Frangeš je navedene interpretacije uvrstio najprije u *Krležin zbornik* (1964.), a potom u svoju knjigu *Matoš, Vidrić, Krleža* (1974.), kad je već etablirani *Pristup književnom djelu* posljednji put objavljen.

tka odlučno da se »poezija ne pokorava lingvistici nego pokorava lingvistiku svojim potrebama i zakonima«. ²⁰ Svoje interpretacije nazvao je Frangeš »čitanjima«, dakle svojim osobnim susretima s književnim štivom, što znači da dopušta i drukčija čitanja, ako ne u bitnome, ono svakako u nijansama doživljava, ovisno o senzibilitetu i jedinstvenoj individualnosti samih čitatelja.

Prilazeći književnom djelu kao jezičnoj umjetnini u najširem smislu, prilagođavao je Frangeš istraživačke postupke složenosti Krležine osebjune stilstike, primjerima sugerirajući kako su i koliko jezični znakovi u određenom djelu ne samo stilotvorno funkcionalni, nego i svjetonazorski bitni. Najbolje će to pokazati u slavljeničkom eseju o stogodišnjici Krležina rođenja, gdje je središnju misao čitava opusa potražio u magičnom prizoru leptirice pod teretom uzaludnih pokušaja da krhkim krilima probije začarani krug svjetiljke i spasi se u prostranstava slobode. Ta jedinstvena simbolična slika, varirana u nizu Krležinih djela, učinila se Frangešu jednom od paradigmatičkih šifri za tumačenje pjesnikova imaginarija, a s njom će i završiti svoj sjajni esej, dostojan velike obljetnice velikana:

Nad tom hrpom knjiga, kraj koje se okupljamo o stotoj obljetnici Pjesnikova rođenja, nije teško vidjeti iluzionistički let Krležine leptirice, koja na svojim slabim krilima nosi jezivi teret kantovskog »zvjezdanog neba nad nama«, ali i svjedoči o »moralnom zakonu u nama«. A to je za Krležu bio jedini smisao pjesničkog čina. ²¹

Bilo je to ne samo nešto drugo, nego i nešto više od potrage za jezično-stilskim znakovima teksta. Pred tako dubokim razumijevanjem Krležina stvaralačkog univerzuma fascinirani će Ivan Golub upitati Frangeša »kako je pohvatao sve te leptire po Krležinu ne malu djelu«. ²² Naravno, duhovni je kozmos, a ne golo jezično ruho književnoga djela Frangešu trajni istraživački izazov, od studije »Krležina lirika« do »Posljednjeg Krležina vremeplova«, te rasprava o Filipu Latinoviczu, *Areteju* i *Zastavama* između toga. Pjesnika će otkrivati u svjetlu vehementna temperamenta i aktivizma: kad puntarski zauzet za sudbinu hrvatskoga čovjeka čezne za izlaskom u svijetle vidike; kad se u susretu s prirodom suprotstavlja rezignaciji i skepsi; kad se ojađen i profetski zauzet obraća ugroženima i siromašnima, i kad lirsku vertikalu

²⁰ Ivo Frangeš, »Četiri čitanja Krležine lirike«, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 280.

²¹ Ivo Frangeš, »O jednom simbolu Krležine umjetnosti«, *Riječ što traje*, Književne studije i rasprave, Priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 367.

²² Ivan Golub, »Poučci hrvatskih književnika«, *Forum*, L, knj. LXXXIII, br. 1–3, str. 217; Zagreb, siječanj–ožujak 2011.

kruni čudesnim *Baladama* o tragično gorkoj sudbini hrvatskoga čovjeka i njegovim permanentnim povijesnim gubitcima.

5.

Pronicljiv u iznalaženju tipičnih stilskih osobina, uočio je Frangeš učestalost slobodnoga neupravnog govora, odnosno indirektnoga stila u prozi moderna pripovjedača, a posebice Krležinoj, gdje je naracija bez toga diskursa upravo nezamisliva. I opet se, po tko zna koji put, zaustavio na *Davnim danima*, fascinantnoj Krležinoj memoaristici inkorporiranoj kasnije u prve dvije od pet knjiga *Dnevnika*.²³ Prepustivši umjetniku da govori sam o sebi i za sebe, brojnim će primjerima potkrijepiti stilske prednosti slobodnoga neupravnog govora, koji majstoru pripovjedaču otvara široke izražajne mogućnosti – u prepričavanju i navođenju tuđih misli, u distanciranju od naratora i likova, u bilježenju afektivnih i intonacijskih nijansi. Stoga Frangeša ljuti što autori naših gramatika uporno koriste primjere iz narodne književnosti kao »stilski apsolut«,²⁴ posve zanemarujući primjere slobodnoga neupravnog govora kao jednu od »mogućnosti urbaniziranog izraza«.²⁵

Stilski postupak direktnoga i indirektnog prenošenja riječi, to jest »intonacijski intenzitet različitih nijansa upravnog i neupravnog monologa odnosno dijaloga«,²⁶ istražiti će Frangeš nakon dnevničkih tekstova i u Krležinu romanu *Zastave*, i to neposredno nakon izlaska posljednjih nastavaka u Akademijinu *Forumu* (1968.). Zaokupljen pitanjima kolektivne sudbine hrvatskoga naroda kako ju vidi i svjedoči protagonist romana Kamilo Emerički, potkrjepljuje Frangeš interakciju i suodnos između pripovjedača i njegova lika primjerima slobodnoga neupravnog govora, kojim autor modificira tradicionalni monolog i dijalog u moderno izražajno sredstvo unutarnjega monologa, kako bi seizmografski bilježio nezaustavljiv proces misli, odnosno »tok svijesti«. Tako uspijeva prošle događaje uključiti u sadašnjost, zajedno ih prikazujući u obavijesnoj punini i obilju intonacijskih finesa. Frangeš hoće reći da Krleža, poput filmske tehnike *fleshback*, oživljuje prošlost stapajući je sa sadašnjošću u istovremenost, gdje široka primjena izravnoga i neizravnoga govora smanjuje ili posve uklanja dosadne opise i tromu naraciju. Dakako,

²³ Miroslav Krleža, *Dnevnik 1914–17, Davni dani I. – Dnevnik 1918–22, Davni dani II, Oslobođenje – Mladost*, Sarajevo, 1977.

²⁴ Ivo Frangeš, »Jedna stilaska osobina *Davnih dana* (Slobodni neupravni govor)«, *Izabrana djela*, nav. dj., str. 384.

²⁵ Isto.

²⁶ Ivo Frangeš, »Iz najnovijeg Krleže«, Tehnika monologa i dijaloga, *Republika*, XXIV, br. 7, str. 399; Zagreb, 1968.

i tu je Frangeš kategoričan: ljepota i snaga izraza nije »u tehnologiji Krležina izraza; nego u neponovljivom načinu na koji taj izraz funkcionira«.²⁷

6.

Prateći uzastopno pojavu tekstova o Krleži, lako je uočiti kako Frangeš uvijek iznalazi originalan način za svoja interpretativna proniknuća u izabrani tekst, svoju autorsku matricu za odgonetanje njegovih poruka i ljepota. Treba vidjeti s kakvom je probranom, metodološki inovativnom aparaturom obavio interpretaciju Krležina romana *Povratak Filipa Latinovicza*, kako je prikazao složenu osjetilnost, ranjivost i maštovitost glavnoga junaka, i kako korak po korak fenomen neumitne prolaznosti²⁸ pretvara u slike krhkoga i nestabilnog Filipova sjećanja. Kao romanistu i poznavatelju europske literature otvorila se Frangešu široka lepeza mogućih pristupa romanu, a najprikladnijom se pokazala usporedba s proustovsko-rilkeovsko-flaubertovskim naslijedom kao korespondentnim predlošcima. Bazirajući svaki svoj pristup na objektivnosti oprezna istraživača, u podnaslovu ističe kako će se osloniti na tek nekoliko paralela, ravnajući se zapravo prema citatu iz Krležina eseju o Proustu – motu istaknutom ispod naslova članka – gdje se kaže da djela slične tematike kod raznih autora najbolje pokazuju kako je svako od njih osebujno i različito od drugoga, dakako i od onoga na kojega podsjeća. Zapravo uzevši, metoda usporedbe podcrtat će razlike i otkriti čime to i zašto Krleža osvaja čitatelja od magične prve riječi u naslovu do posljednje rečenice na kraju, od imenice *povratak*, koja upućuje na predživot glavnoga junaka i susret s prošlošću, do fatalnoga raspleta i suočavanja s istinom kao konstitutivnim sadržajima romana.

Tu pak usporedbe ne prestaju, jer Frangeš svako književno djelo vidi kao integralni sastojak jedinstvenoga opusnog organizma istoga autorskoga podrijetla. Zato će proširiti, a samim tim i produbiti poredbe, upozorivši na sličnosti i razlike između slikara Leona i slikara Filipa, na neraskidivu vezu romana s glembajevskim dramama i prozama, na piščevu opsesivnu potrebu za slikanjem stvarnosti, transformiranu u Filipovu čežnju za neposrednošću dojmova i svježinom osjećaja, za korijenima i sigurnošću zavičajnoga tla – za identitetom bića i integritetom umjetnika slikara. A tu se Frangešu nametnuo i treći poredbeni plan, gdje književnu europsku baštinu obogaćuje i slikarska, Georgea Grosza, Hieronymusa Boscha, Breughela, Leibla, Kubina. Pritom

²⁷ Isto, str. 401.

²⁸ Usp. Hotimir Burger, »Doživljaj vremena u stvaralaštvu Miroslava Krleže«, *Republika*, LXVIII, br. 4, str. 3–15; Zagreb, travanj 2012.

mu je neke od argumenata ponudio sâm Krleža tematski relevantnom esejistikom, kojom se istodobno bavio u tom formativno najvažnijem razdoblju života,²⁹ kad je pisao roman koji je »u nizu čitalačkih naraštaja priman s velikim receptivnim učincima, i u nas i u svijetu«,³⁰ i kad ga je intenzivno zaokupljala Filipova »ljudska drama najvišeg napona«,³¹ u čijem se razrješnju spasonosnim pokazalo pouzdanje u umjetnost i solidarnost među ljudima. Baveći se intimnim i duševnim krizama Krležina junaka i njegovom sudbinskom pričom, koristio je Frangeš neskrivene kreativne potencijale, naobrazbu, erudiciju i superiornost prosudbe, stilom sustižući vlastite stilističke vrhunce. Premda i sam svjestan da njegova ekspertiza najpopularnijega Krležina romana nije jedina moguća ni konačna, svojom je iscrpnom, ambicioznom studijom visoko podignuo ljestvicu za svakoga tko se na relevantan način želi baviti dotičnim romanom.

7.

Petnaestak je godina proteklo kad je Frangeš s interpretativnih zahvata u pojedina djela prešao na objavljivanje preglednih članaka koji sintetiziraju ukupan Krležin opus.³² Tražeći u ogromnoj količini teksta, s kojim se suočio, karakteristična mjesta i sile poveznice, fasciniran je unutaršnjom snagom i koherentnošću Krležinih stvaralačkih vizija, dosljednošću stavova i nepresušnom stvaralačkom energijom, pretočenom u žanrovsku svestranost i tematsku raznolikost, u nepreglednu količinu znanja i prepoznatljiv *krležijanski* stil, kojim će se inficirati naraštaji njegovih štovatelja. Posebno je raščlanjivao izražajna sredstva kojima je Krleža postizao dramsku napetost u različitim žanrovima, pa su neke balade prerasle u scenske prizore, novele u lirske drame (*Hrvatska rapsodija*), odlomci romana u dramske činove, a na dramskoj napetosti počivaju mu i sve polemike.³³

Ukopana u zemlju, u rodno tlo, a zagledana u zvjezdano nebo, Krležina je umjetnost rasla iz svijesti da književnost maloga i porobljenog naroda mora biti angažirana, njegovim slikama rečeno – *svjetiljka u tmini* i *mati čina*. A to

²⁹ Npr. Miroslav Krleža, »Lirika Rainera Marie Rilkea«; »O Marcelu Proustu«; »O njemačkom slikaru Georgeu Groszu«, *Eseji*, Minerva, Zagreb, 1932., str. 33–68; 203–233; 257–268.

³⁰ Ante Stamač, »Predgovor«, Miroslav Krleža, *Izbor iz djela*, Riječ, Vinkovci, 2000., str. 12.

³¹ Ivo Frangeš, »U potrazi za izgubljenim djetinjstvom«, Nekoliko paralela uz *Povratak Filipa Latinovicza*, *Riječ što traje*, n. dj., str. 336.

³² Sam je Frangeš upozorio da se bavi cjelovitim Krležinim djelom kad je isti tekst, prvi put objavljen pod naslovom »Miroslav Krleža« (*Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, god. I, knj. 1, Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Zagreb, 1973., str. 177–190), preimenovao u *Djelo Miroslava Krleže* (u knjizi *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 245–269).

³³ Ivo Frangeš, »Djelo Miroslava Krleže«, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 250.

ona i jest u svojim istodobnim, genijalnim amplitudama: »afirmacija pučkog pogleda na život i povijest«³⁴ i izraz »jedne prepotentne emocije združene s neiscrpnom, zabrinjavajućom memorijom«,³⁵ kaže Frangeš, zaokupljen činom otpora i pobune, sukoba među akterima i sukoba umjetnikova svjetonazora s irealnim stanjima ljudskoga duha, poput gluposti, nasilja i zla, gdje u obrani humanističkih ideala raspolaže samo čuvenom *kutijom olovnih slova*, koju je (*a propos!*) smislila i stvorila ista ona opjevana ljudska ruka – *savršenstvo od remek-djela* – iz njegove posljednje drame. Poslije skoro tri desetljeća dramske šutnje, pojavila se ona pod naslovom *Aretej ili Legenda o Svetoj Ancili, Rajskej ptici* da opiše i zatvori krug *legendi* i potvrdi kako je ukupan majstorov opus jedinstveno cjelovit i zgusnut u poruku ove učene drame o preuzimanju odgovornosti za budućnost čovječanstva s izglednim oružjem u ljudskoj pameti.

8.

U uskome krugu najboljih poznavatelja i eksperata angažiran je Frangeš u izdavanju Krležinih *Sabranih djela*, jubilarnom izdanju sarajevskog *Oslobodjenja*, gdje je svoj priređivački udio popratio s dva pogovora i jednim predgovorom u knjigama *Ratne teme* (1983.), *Moj obračun s njima* (1983.) i *Zapisi sa Tržiča* (1988.).³⁶ Pribiranjem i opisivanjem rubnih, žanrovski graničnih i širem krugu nepoznatih Krležinih tekstova, potvrdit će se Frangeš u izazovnu poslu već dokazana, iskusna krležologa.

U knjizi *Ratne teme* skupio je publicistiku ironičnih ratnih komentara iz 1915., 1917. i 1918. godine, gdje Krleža o vojnim pitanjima piše kao stručnjak, »školovan uoči rata, i za rat«.³⁷ Koristeći poznavanje strategije i ratnih vještina, raskrinkavao je rat kao »besmislenu aberaciju ljudske pameti«,³⁸ namjerno ga lišavajući »dekorativnih laži i cinične patetike«³⁹ – negativnosti još očitijih u vrijeme procvata ratne industrije. Komentirajući spomenute

³⁴ Isto, str. 254.

³⁵ Isto, str. 267.

³⁶ Priređivački Frangešov prinos *Sabranim djelima Miroslava Krleže* opsežniji je od tri navedena, njegovim riječima popraćena naslova, a obuhvaća dvije knjige članaka: *Ratne teme* (1983.) i *Sa uredničkog stola* (1983.); tri knjige polemika: *Moj obračun s njima* (1983.), *Iz naše književne krčme* (1983.) i *Dijalektički antibarbarus* (1983.), te pet knjiga zapisa i eseja: *Svjetiljke u tmini* (1988.), *Svjedočanstva vremena* (1988.), *Gdje smo i kako smo* (1988.), *Zapisi sa Tržiča* (1988.) i *Pisma* (1988.).

³⁷ Ivo Frangeš, »Krležine ratne teme«, *Ratne teme*, Jubilarno izdanje u povodu devedeset godina proteklih od autorova rođenja, *Oslobodjenje – Mladost*, Sarajevo, 1983., str. 237.

³⁸ Isto, str. 238.

³⁹ Isto.

tekstove, Frangeš je u pogovoru *Krležine ratne teme* rezolutan u pitanjima kreativnog ishodišta ratne publicistike, pa naglašava:

Koliko god se to činilo ishitrenim, veza između Krležinih ratnih komentara i bilo kojeg umjetničkog teksta, *Hrvatske rapsodije*, recimo, ili *Bitke kod Bistrice Lesne*, ili cjelokupne ratne lirike (...) upravo je izravna.⁴⁰

A to hoće reći da je i ratnu liriku i antiratne novele pisalo isto, ratom ogorčeno pero mladoga Krleže, kojega vlast plijeni i cenzurira, a čitateljstvo baš i ne dočekuje s odobravanjem i razumijevanjem, te se očito radilo o »defektnoj recepciji kojom je dočekan mladi umjetnik«.⁴¹

Krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina XX. stoljeća, u teško vrijeme atentata na Stjepana Radića i šestosiječanjske diktature, Krleža je doživljavao najveće uspjehe na sceni primivši čak pet Demetrovih nagrada, a istodobno je najžešće napadan. Polemike toga mučnoga razdoblja bit će sadržajem njegove potresne knjige *Moj obračun s njima*, u kojoj je »tako bolno prikazao ukleti udes hrvatskoga književnika«.⁴² Frangeša je zanimalo što se u to burno vrijeme događalo u Krležinoj stvaralačkoj radionici, pa navodi *Knjigu pjesama* (1931.), studiju o Kranjčeviću (1931.) te znakovite pjesme »Noć u provinciji« i »Tužaljka nad mrtvim tijelom A. G. Matoša«, iz čega proizlazi da je tek sada ogorčeni polemičar uznositih ideala i čvrstih uvjerenja razumio Matoša, pa Frangeš rezimira: »Nikad Matoš, sa svim svojim proturječjima, promašajima i porazima, nije Krleži bliži nego tih dana: Matošev slučaj i Krležin u tom trenutku kao da se poklapaju«.⁴³

Lativši se priređivanja nebeletrističkih knjiga, Frangeš im utvrđuje neprijeponu važnost i za Krležu umjetnika, jer račun je nadmoćna polemičara skupo plaćao književnik kojem su otkazali suradnju, obustavili izlaženje *Sabranih djela* i na druge načine onemogućili djelovanje u rodnome gradu. Reagirao je, kao i uvijek, impulzivno: s Milanom Bogdanovićem pokreće u Beogradu časopis *Danas*, no polemika se »nepopustljiva zatočnika slobode misli i umjetničkog djelovanja«⁴⁴ nastavila, samo s drugim akterima. Najzad je nakon dugo vremena korisno bilo u rukama imati Krležin osporavani *Obračun* – knjigu »čudesne iskrenosti o vlastitim slaboćama i lucidne svijesti o vlastitoj vrijednosti«,⁴⁵ i suočiti se s književnom klimom koja je, sebi samoj usprkos, stvarala značajna djela.

⁴⁰ Isto, str. 235.

⁴¹ Isto, str. 236.

⁴² Ivo Frangeš, »Pogovor«, *Moj obračun s njima*, Jubilarno izdanje u povodu devedeset godina proteklih od autorova rođenja, Oslobođenje – Mladost, Sarajevo, 1983., str. 311.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto, str. 314.

⁴⁵ Isto.

Zapisi sa Tržiča posljednja je od triju knjiga s Frangešovim popratnim riječima iz posljednjega od pet kola Krležinih pedesetoknjižnih *Sabranih djela*. Zanimljive povijesti i još zanimljivijega sadržaja, ona je posljednji Krležin rukopis nađen kod Enesa Čengića, koji nas upoznaje s njegovim nastankom i teškoćama oko objavljivanja knjige:

Autorova ruka očito nije mogla pratiti brzinu misli i zadala nam je velike nevolje pri očitavanju. Tek kada se rukopis našao pod lupom poznatog grafologa dra Željka Sabola, potekle su pjesnikove rečenice u logičnom slijedu, a mi smo dobili zapise izuzetne publicističke i povijesne vrijednosti.

(...)

Na posljednje kolo čekali smo dugo jer nam je želja bila da se u sabranim djelima pojavi i ova knjiga, testamentalno određena za objavljivanje, a koja se rađala sa svom dužnom stručnom i drugom pažnjom, teško, sporo i mukotrpno – slovo po slovo, riječ po riječ.⁴⁶

Iako se prethodni redci čine digresivnima, trebalo ih je čuti, jer susret s ovom knjigom nikoga ne ostavlja ravnodušnim. Ponajmanje se to odnosi na njezina priređivača Ivu Frangeša, koji se nakon neumornih čitanja Krleže našao licem u lice s posljednjim što je napisao. On je knjizi dao i naslov, naoko ravnodušan, ali samo za onoga tko ne zna za redovite Krležine boravke u Vili Bistrici na Tržiču kod prijatelja Vidmara i supruge mu Nade, gdje je u miru i osami svakoga ljeta nalazio utočište za pisanje. Frangeš je sve to znao iz prve ruke, pa u dirljivu predgovoru »Posljednji Krležin vremeplov« već u prvoj rečenici otkriva što njemu osobno ti zapisi znače:

Posljednja knjiga Krležinih dnevnika javlja nam se kao daleki prijateljski glas iz groba, glas koji govori o sebi, ali za nas.⁴⁷

Glas je to koji varira stare opsesivne teme i biografske realije, glas »pun mudrosti i skepse, životne radosti i bolne melankolije koju donosi iskustvo«,⁴⁸ a među pozornosti vrijednim temama svakako je ona dotad nenapisana, tema o Đuri Vranešiću,⁴⁹ koja će zanimati svakoga tko zna za Krležino endehazijsko strahovanje za život:

⁴⁶ Enes Čengić, »Krležini zapisi sa Tržiča«, Miroslav Krleža, *Zapisi sa Tržiča*, Oslobođenje – Mladost, Sarajevo, 1988., str. 20.

⁴⁷ Ivo Frangeš, »Posljednji Krležin vremeplov«, Miroslav Krleža, *Zapisi sa Tržiča*, nav. dj., str. 9.

⁴⁸ Isto, str. 17.

⁴⁹ Temu o Đuri Vranešiću Frangeš nije otvorio, jer je govorio teorijski i ne zadirući u tematiku knjige, no autorica, nakon fascinantne knjige *Čovjek iz Krležine mape* novinara Milana Gavrovića, naprosto nije odoljela da ne spomene i tu, za Krležu prevažnu temu o čovjeku koji mu je spasio život.

S pune 83 godine [21. srpnja 1976., nap. K. Č. J.], Krleža je prvi put počeo bilježiti priču o svom spasitelju, dr. Đuri Vranešiću. A i to samo za sebe, u svojoj intimni dnevnik, sitnim i skoro potpuno nečitkim rukopisom.⁵⁰

Znamo već kako je Frangeš volio Krležine dnevnike, osobito *Davne dane*, s kojima i ovdje započinje svoju esejističku priču o dijarijima. A sad mu se nadala prilika za usporedbu s prethodnim Krležinim dnevnicima, ali i podrobnu raspravu o naravi Krležinih dnevnika uopće, a posebice o njihovoj neupitnoj autentičnosti i dokumentarnosti – osobinama koje pisac duguje »čudesnom glazbalu«⁵¹ svoje memorije, provjerene i potvrđene iskazima brojnih vjerodostojnih svjedoka.

Frangeša raduje što literatura o Krleži raste i što se o njemu raspravlja na skupovima, a fascinira ga i nadalje čovjek koji je proveo život pišući, pa slikovito poetira:

Krleža je mislio i snatrio s perom u ruci: bjelina papira bila mu je trajan izazov, »egzercirplac« po kojemu je slagao, pomicao i premještao svoje divizije slova, rečenica, perioda.⁵²

A nakon što je rekao što je imao o *Dnevnici* objavljenima za Krležina života, preostalo mu je podcrtati razliku između njih i *Zapisa sa Tržiča*, koji nisu prošli naknadno autorsko čitanje i proces filtriranja s vremenske distance, i to ih doista čini glasom onkraj groba, oporučnim štivom iznimne vrijednosti, gdje je rečeno i ono što se prije prešućivalo ili samo naznačivalo.

Objašnjavajući, na kraju, s dnevnicima povezanu Krležinu potrebu da pod starost govori o sebi i svojim iskustvima s raznim sugovornicima, kako bi svoju monumentalnu riznicu znanja ostavio dolazećima, Frangeš će pregnantno, lijepim i jednostavnim riječima definirati neumrlog velikana: »fascinant, neodoljiv govornik, Krleža je 'pravi' ipak onda kad piše«.⁵³

Zaključak

Hrvatsku znanosti o književnosti obogatio je Ivo Frangeš novim spoznajama i inovativnom raščlambom Krležinih djela u vrijeme kad je to bilo najpotrebnije, kad je pedesetih godina XX. stoljeća hrvatska književnost još

⁵⁰ Milan Gavrović, *Čovjek iz Krležine mape. Život i smrt dr. Đure Vranešića*, Novi Liber, Zagreb, 2011., str. 40.

⁵¹ Ivo Frangeš, »Posljednji Krležin vremeplov«, Miroslav Krleža, *Zapisi sa Tržiča*, nav. dj., str. 15.

⁵² Isto, str. 16.

⁵³ Isto, str. 17.

uvijek bila okovana nametnutom pragmom socrealizma. Upravo na primjeru krunskoga hrvatskoga pisca lijeve ideološke orijentacije argumentirano je dokazivao da umjetnost nije preslikavanje stvarnosti, nego viši njezin oblik i izraz, kojim daroviti umjetnik iz oblutaka života stvara mozaik umjetnine. Otkrivao je angažiran Krležin pristup tematici, osebnost mašte i ekstatičnu, a ipak lirsku i ritmičnu rečenicu, interakciju monologa i dijaloga sa slobodnim neupravnim govorom i unutarnjim monologom u ulozi dinamiziranja i dramatiziranja proznoga diskursa; pri čemu je uvijek bio usredotočen na riječ, moćni instrument Krležine darovitosti.

Statistički pokazatelji učestalog repriziranja i umnožavanja Frangešovih tekstova o Krleži rječito govore o njihovoj respektabilnoj recepciji,⁵⁴ a samim tim i o iznimnom učinku na hrvatsku književnu povijest uopće. Bez obzira radi li se o komparativnim raščlambama, o studijama ili prigodnim tekstovima, Krležinu djelu pristupio je Frangeš akribijski i problemski, naglašavajući njegovu koherentnost, idejnu i ideološku konzekventnost i kritički odnos prema stvarnosti. U pomoć je prizvao sve što mu je moglo poslužiti u tumačenju, odlučivši se ipak za najbolje – situirati Krležu u vlastiti i europski stvaralački kontekst, respektirati njegov stvaralački temperament, akumulirana znanja i ogromno životno iskustvo. Služeći se metodološki nijansiranim postupcima markirao je središnje točke i skrivene kodove Krležina djela, smjestivši ga među kodifikatore hrvatskoga književnog izraza u članku⁵⁵ koji nadilazi govor o Krleži, prerastajući u raspravu o tomu kako je preporodna novoštokavština – »folkorni materijal u kom nije bilo obrazaca za rješavanje složenijih sintaktičkih problema«⁵⁶ – postala razvijenim hrvatskim književnim jezikom zahvaljujući upravo kajkavcima Zagrepčanima, Šenoi, Matošu i Krleži, koji je u tom oblikotvornome procesu bio »treća i najmoćnija točka«.⁵⁷

A mogli su to biti jer su potekli iz građanskih obitelji, kretali se i oblikovali u gradskoj sredini koja je već imala svoj urbani jezik, izgrađen na temeljima dijalekta s natruhama latinštine i govorenih inojezika. Dakako, otpočetka se u centripetalnim nacionalnim procesima književna štokavština prožimala te dodatno urbanizirala i čakavsko-mediteranskim supstratom s juga Hrva-

⁵⁴ Studija o romanu *Povratak Filipa Latinovicza* objavljena je, računajući i prijevode) devet puta, o noveli *Veliki meštar sviju hulja* sedam puta, naslovi *Krležina lirika* i *Jedna stilska osobina* »*Davnih dana*« izišli su pet puta, a *Riječ okrenuta zvijezdama* i *Miroslav Krleža* četiri puta. Ostali su članci objavljeni jedan, dva ili tri puta. Vidi priloženu bibliografiju!

⁵⁵ Ivo Frangeš, »Krleža – kodifikator hrvatskoga književnog izraza«, *Dani hvarskog kazališta*, knj. 8, Književni krug, Split, 1981., str. 43–54.

⁵⁶ Isto, str. 51.

⁵⁷ Isto, str. 49.

tske, ostvarujući modernu hrvatsku književnost jezikom koji amalgamira sva tri svoja narječja i lokalne govore svojih pisaca. Nadasve je intrigantno što Frangeš rehabilitirano narječje *Balada* smatra jezikom,⁵⁸ kojim se oglasila osviještena književnojezična tradicija zavičaja kao potvrda vlastita identiteta. A tu Frangešovu misao iz davne 1981. slušamo konzistentno formuliranu iz usta naših jezikoznanaca upravo danas.

Pošavši od složenosti Krležina štiva i snage vlastitih dojmova i znanja, skladao je Frangeš svoju *krležologiju* – dostojnu velikoga maga – i gromadni zaglavni kamen svoje ciljano izgrađivane književnopovijesne vizije velikih individualnosti. Naravno da u tom poslu nije ostao ravnodušan pred umjetnikom koji je nekoliko naraštaja »opčinio i (...) ostavio same, sa svojim brigama i sa svojim krležijanstvom«,⁵⁹ i pred umjetnošću koja mu se činila »najstamenija, najobuhvatnija što ju je ikada imala hrvatska književnost«,⁶⁰ jer je i sâm bio uvjeren da hrvatska književnost mora biti »pratilja čovjekova na njegovu mučnom hodu kroz povijest«. ⁶¹ Zato su ga privlačila djela zaočupljena poviješću i pisana s nakanom da činom maštovite rekonstrukcije povijesnim činjenicama »udahnu još dublju povijesnost«. ⁶² Prateći kronologiju nastanka, razvoj i smisao Krležinih stvaralačkih faza i opusa u cjelini, pokazao se Frangeš respektabilnim književnim povjesničarom snažne istraživačke metodičnosti i izražajne izvrsnosti, dokazujući to i potvrđujući svakim novim tekstom.

Označivši ukupno Krležino stvaralaštvo slikovitom sintagmom *Riječ okrenuta zvijezdama*, portretira Krležu vizionara, koji u središte stavlja pitanja ljudske egzistencije i piše s ciljem da mu riječ utječe na ljude i unaprjeđuje im život, umjetnika opredijeljena za ljudsku i nacionalnu slobodu »kao svoj najdublji, glavni ideal«, ⁶³ književnika koji odbacuje artificijelnu samodostatnosti i zauzima se za čovjeka posvećena svojoj nacionalnoj i općeljudskoj kobi. Baveći se dugo djelom klasika Krleže, koji zahvaća u civilizacijska stanja od antike do suvremenosti i ne posustaje na braniku moralnih ideala, Frangeš nas stalno podsjeća da je to djelo niknulo i izraslo na našem

⁵⁸ Isto, str. 50.

⁵⁹ »Lasić, za i protiv«, Razgovor o *Krležologiji* I–VI. Stanka Lasića održan je u prostorijama DHK, 19. X. 1993., *Republika*, IL, br. 1–3, str. 60; Zagreb, 1994.

⁶⁰ Ivo Frangeš, »Miroslav Krleža«, *Miroslav Krleža 1973.* (zbornik), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1975., str. 166–167.

⁶¹ Isto, str. 167.

⁶² Ivo Frangeš, »Hrvatska književnost i hrvatska povijest«, *Krležini dani u Osijeku 1902.*, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku i drugi, Osijek – Zagreb, 1993., str. 12. Vidi na istom mjestu i Darko Gašparović, »Krleža i povijest«, str. 137–141.

⁶³ Ivo Frangeš, »Riječ okrenuta zvijezdama«, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 236.

tlu, te poziva na ponos što ga čitamo na hrvatskome jeziku i slušamo s naših pozornica.⁶⁴

»Nemjerljiva je uloga Ive Frangeša u konstrukciji nacionalnoga književnog kanona«,⁶⁵ kaže Nemeč, ciljajući na njegovu *Povijest hrvatske književnosti* zasnovanu na načelima »estetske izvrsnosti«. ⁶⁶ Od stilističkih studija i strukturnih raščlambi do književnopovijesnih sinteza, desetljećima je usredotočen na neupitne književne veličine i njihova krunska djela, na cjelovite opuse i procese književnopovijesnoga napretka. Tako je s godinama neumorna pregalaštva minuciozna i teorijski osmišljena raščlamba pisaca i djela rasla, utirući put cjelovitoj hrvatskoj književnoj povijesti. Elastičnost pristupa i dosljedna usredotočenost na tekst, uporno vraćanje tekstu kao iskonskom i utočišnom sidru, trajno će Frangeša sačuvati od ishitrenih i na brzinu skovanih zaključaka, a provjeravanje napisanoga i kritičko sagledavanje vlastite znanstvene metodologije jamčilo je, uz eruditsku svestranost i izražajnu vrsnoću, trajnu vrijednost njegovu djelu. I dok stojimo pred osebujnom ostavštinom Ive Frangeša, očitim postaje kako je cijeloga života neumorno i sa strašću tražio estetski i ljudski smisao hrvatske književnosti, udubljen u obilježujuće i formativne silnice njezinih umjetničkih procesa.

Svojoj je historiografskoj zgradi postavio čvrste temelje gradeći je s pogledom na trajnost zidova i krovišta, svjestan da će njezina dugovječnost ovisiti o tome koliko je u nju cijeloga života strpljivo i pomno ulagao. Istančana nerva za ljepotu i umjetničku vrijednost jezične umjetnine, pratio je književne procese i rezultate kao znalac koji se divi, ali hoće i razumjeti – približiti se biću umjetnosti i dovinuti se do istine koju svako vrijedno djelo u sebi nosi kao izazov onima koji znaju čitati napisano. On sâm je to uvelike znao, držeći svaku analizu privremenim sredstvom i putem prema spoznaji i sintezi,⁶⁷ jer kad to ne bi bilo tako, sve bi metode bile same sebi svrhom i čisti formalizam. Zato je bio tako uspješan, zato su mnogi posezali za njegovim tekstovima, slijedili ga i citirali. U njega su nalazili isto ono što je on tražio i našao u hrvatskim književnim veličinama. Tako se multiplicirao u drugima postavši im vodič i uzor. Dodatna je vrijednost što kao istraživač i znanstvenik nije potiskivao umjetnika u sebi, pa je i korist njegovih čitatelja dvostruka, produbljivanje spoznaja o književnosti i užitak u čitanju. S ljubavlju i respektom prilazio je fenomenu književnoga štiva kao individualnoj pojavi, ovisnoj o

⁶⁴ Ivo Frangeš, »Aretejeva poruka«, *Krležin zbornik*, Naprijed, Zagreb, 1964., str. 329.

⁶⁵ Krešimir Nemeč, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 40; Zagreb, lipanj 2010.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Ivo Frangeš, »Stilistička kritika (Vrijednosti i granice)«, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 10.

vremenu i prostoru, a ipak dovoljno samosvojnoj i osebujnoj da u stvaralačkim vrhuncima nadrate i jedno i drugo, funkcionirajući u svim vremenima i na svim prostorima, ako se za to ukaže prilika, a spremnom izdržati najstrože kriterije, bude li njima podvrgnuta.

Literatura

- Hotimir Burger, »Doživljaj vremena u stvaralaštvu Miroslava Krležea«, *Republika*, LXVIII, br. 4, str. 3–15; Zagreb, travanj 2012.
- Enes Čengić, »Krležini zapisi sa Tržiča«, Miroslav Krleža, *Zapisi sa Tržiča*, Oslobođenje – Mladost, Sarajevo, 1988., str. 20.
- Aleksandar Flaker, »In extremis (Krleža u svjetlu književnih poređenja)«, *Književne porredbe*, Naprijed, Zagreb, 1968., str. 504.
- Ivo Frangeš, »Stilistička metoda Lea Spitzera«, *Pogledi 55* (almanah), Zagreb, 1956., str. 173–188.
- Ivo Frangeš, »Lingvistička stilistika Giacoma Devota«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 310, str. 201–217; Zagreb, 1957.
- Ivo Frangeš, »Vrijednost i granice stilističke kritike«, *Umjetnost riječi*, I, br. 4, str. 253–258; Zagreb, 1957.
- Ivo Frangeš, *Stilističke studije* (Naprijed, Zagreb, 1959.).
- Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije* (Globus, Zagreb, 1986.).
- Ivo Frangeš, »Hrvatska književnost i hrvatska povijest«, *Krležini dani u Osijeku 1902.*, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku i drugi, Osijek – Zagreb, 1993., str. 12.
- Ivo Frangeš, *Riječ što traje*, Književne studije i rasprave, Priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 367.
- Darko Gašparović, »Krleža i povijest«, *Krležini dani u Osijeku 1902.*, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku i drugi, Osijek – Zagreb, 1993., str. 137–141.
- Milan Gavrović, *Čovjek iz Krležine mape. Život i smrt dr. Đure Vranešića*, Novi Liber, Zagreb, 2011., str. 40.
- Ivan Golub, »Poučci hrvatskih književnika«, *Forum*, L, knj. LXXXIII, br. 1–3, str. 217; Zagreb, siječanj–ožujak 2011.
- Miroslav Krleža, »Lirika Rainera Marie Rilkea«; »O Marcelu Proustu«; »O njemačkom slikaru Georgeu Groszu«, *Eseji*, Minerva, Zagreb, 1932., str. 33–68; 203–233; 257–268.
- Miroslav Krleža, *Davni dani*, Zapisi 1914.–1921., Zora, Zagreb, 1956.
- Miroslav Krleža, *Dnevnik 1943*, Oslobođenje – Mladost, Sarajevo, 1977., str. 21.
- Miroslav Krleža, *Dnevnik 1914–17*, *Davni dani I. – Dnevnik 1918–22*, *Davni dani II*, Oslobođenje – Mladost, Sarajevo, 1977.
- »Lasić, za i protiv«, Razgovor o *Krležologiji* I–VI. Stanka Lasića održan je u prostorijama DHK, 19. X. 1993., *Republika*, IL, br. 1–3, str. 60; Zagreb, 1994.

- Tonko Maroević, »Prijeći prag povijesti«, *Družba da mi je*, Domaći književni portreti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 140.
- Daniel Načinović, »Pozdrav novoj poeziji, ili kušanje staroga vina u okrilju novoga stoljeća«, *Nova Istra*, XVI, sv. 43, br. 1–2, str. 151; Pula, proljeće–ljetno 2011.
- Krešimir Nemeć, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 40; Zagreb, lipanj 2010.
- Pristup književnom djelu*, Čitanka za I. razred gimnazije Ive Frangeša, Miroslava Šicela i Dragutina Rosandića (Školska knjiga, Zagreb, 1862.): do 1969. izišlo je 8 izdanja, 1970. godine izišlo je 9. i prvo prerađeno izdanje, a 1974. posljednje, 13. izdanje (odnosno 5. prerađeno). Uz čitanku je objavljen *Pristup književnom djelu: Priručnik za nastavnike* (1962., 1963. i 1964.).
- Ante Stamać, »Predgovor«, Miroslav Krleža, *Izbor iz djela*, Riječ, Vinkovci, 2000., str. 12.
- Sanda Lucija Udier, »Jezik književnosti u modernome hrvatskome jezikoslovlju i književnoj znanosti«, *Kolo*, XIX, br. 5–6, str. 135–177; Zagreb, 1911.
- Viktor Žmegač, *Krležini evropski obzori*, Djelo u komparativnom kontekstu, Znanje, Zagreb, 1986., str. 10.

D O D A T A K

Bibliografija članka Ive Frangeša o Miroslavu Krleži⁶⁸

- »Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi (Novela: *Veliki meštar sviju hulja*)«
Radovi Slavenskog instituta, 2, Zagreb, 1958., str. 25–42. – *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 271–294. – *Hrvatska književna kritika*, X, Matica hrvatska, Zagreb, 1960., str. 249–272. – *Miroslav Krleža*, Zbornik, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1963., str. 489–506. – *Krležin zbornik*, Naprijed, Zagreb, 1964., str. 115–134. – Ivo Frangeš, *Matoš–Vidrić–Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 332–355. – Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149, Zagreb, 1980., str. 343–366.
- »Krležina lirika« [Pogovor.]
Republika, XVIII, br. 5, str. 185–188; Zagreb, 1962. – Miroslav Krleža, *Izabrane pjesme*, Izbor i pogovor Ivo Frangeš, Matica hrvatska, Zagreb, 1963., str. 135–147. – *Krležin zbornik*, Naprijed, Zagreb, 1964., str. 37–44. – Ivo Frangeš, *Matoš–Vidrić–Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 270–279.
- »Krležina lirika«⁶⁹
Miroslav Krleža, *Izabrane pjesme*, Pripremio Ivo Frangeš, Biblioteka Parnas, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 101–108.

⁶⁸ Za bibliografske natuknice istoga naslova donose se pripadajući izvori, a posebno se navode bibliografske natuknice istoga teksta s drugim naslovom, prijevodi članka na strane jezike te predgovori i pogovori.

⁶⁹ Pod već korištenim naslovom »Krležina lirika« Frangeš je za ovo izdanje napisao novi tekst.

»Četiri čitanja Krležinih pjesama«⁷⁰

Krležin zbornik, Naprijed, Zagreb, 1964., str. 75–83. – Ivo Frangeš, *Matoš–Vidrić–Krlježa*, Liber, Zagreb, 1974., str. 280–290.

»U potrazi za izgubljenim djetinjstvom. Nekoliko paralela uz *Povratak Filipa Latinovicza*«
Kolo, I (LXXI), br. 6–10, str. 6–20; Zagreb, srpanj–kolovoz 1963. – *Krležin zbornik*, Naprijed, Zagreb, 1964., str. 193–210. – Ivo Frangeš, *Matoš–Vidrić–Krlježa*, Liber, Zagreb, 1974., str. 310–331. – Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149, Zagreb, 1980., str. 385–405. – Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza*, Biblioteka Galeb, knj. 4, Logos, Split, 1985., str. 207–227. – Ivo Frangeš, *Riječ što traje*, Književne studije i rasprave, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 329–351.

»Predgovor prijevodu«

Miroslav Kerležha, *Khtimi i Filipp Llativiqit*, Rilindja, Prishtine, 1965., str. 7–17.

»Izbor iz kritika« [Fragment.]

Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1984., str. 201–203.

»Predgovor«

Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza*, Biblioteka izabranih djela, Svjetlost, Sarajevo, 1989., str. 5–14.

»Slobodni neupravni govor kao stilska osobina (Krležini *Davni dani*)«

Umjetnost riječi, VII, br. 4, str. 261–275; Zagreb, 1963.

»Jedna stilska osobina *Davnih dana* (Slobodni neupravni govor)«

Krležin zbornik, Naprijed, Zagreb, 1964., str. 417–432. – Ivo Frangeš, *Matoš–Vidrić–Krlježa*, Liber, Zagreb, 1974., str. 291–309. – Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149, Zagreb, 1980., str. 367–384.

»Eine stilistische Eigenschaft von Krležas *Davni dani*«

The art of the word / Umjetnost riječi, Selected studies 1957–1967, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1969., str. 235–255.

»Riječ okrenuta zvijezdama«

Republika, XIX, br. 7–8, str. 281–285; Zagreb, 1963. – *Krležin zbornik*, Naprijed, Zagreb, 1964., str. 9–17. – Ivo Frangeš, *Matoš–Vidrić–Krlježa*, Liber, Zagreb, 1974., str. 235–244.

»Beseda obrnjena k zvezdama«

Sodobnost, XII, br. 8, str. 715–721; Ljubljana, 1964.

»Aretejeva poruka«

Krležin zbornik, Naprijed, Zagreb, 1964., str. 325–329.

⁷⁰ Pod naslovom »Čežnja; Nemir; Jesenja samoća ili lirska varijacija o jesenjem sutonu« uvršteno u srednjoškolski udžbenik Ive Frangeša, Miroslava Šicela i Dragutina Rosandića *Pristup književnom djelu*, Školska knjiga, Zagreb, 1862. Vidi u tekstu bilješku 19.

»Iz najnovijeg Krleže. Tehnika monologa i dijaloga«

Republika, XXIV, br. 7, str. 399–401; Zagreb, 1968. – Ivo Frangeš, *Matoš–Vidrić–Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 356–366.

»Miroslav Krleža«

Zbornik Zagrebačke slavističke škole, god. I, knj. 1, Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Zagreb, 1973., str. 177–190. – *Forum*, XII, knj. XXV, br. 1–2, str. 114–133; Zagreb, januar–februar, 1973. – *Miroslav Krleža* (Pan. Ulica u jesenje jutro. Pjesme. Balade Petrice Kerempuha), Priredio Ivo Frangeš, *PSHK*, knj. 91, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1973., str. 7–9. – *Miroslav Krleža 1973.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1975., str. 151–167.

»Djelo Miroslava Krleže«⁷¹

Ivo Frangeš, *Matoš–Vidrić–Krleža*, Liber, Zagreb, 1974., str. 245–269.

»Krleža i Kranjčević«

Forum, XVI, knj. XXXIV, br. 9, str. 305–344; Zagreb, rujan 1977.

»Krleža i hrvatska književna tradicija (na primjeru Kranjčevića)«

Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 547–579.

»Krleža naš i opći«

Forum, XVII, knj. XXXVI, br. 12, str. 901–911; Zagreb, prosinac 1978.

»Krleža – kodifikator hrvatskoga književnog izraza«

Mogućnosti, XXVIII, br. 2–3, str. 140–149; Split, 1981. – *Dani hvarskog kazališta*, knj. 8, Književni krug, Split, 1981., str. 43–54.

»Krleža i Matoš«

Forum, XXI, knj. XLIV, br. 10–12, str. 690–740; Zagreb, listopad–prosinao 1982. – *Oko*, XI, br. 282; Zagreb, 6. siječnja 1983.

»Krležine ratne teme«

Ratne teme, Sabrana djela Miroslava Krleže [*Članci 1*], Jubilarno izdanje u povodu devedeset godina proteklih od autorova rođenja, Oslobođenje – Mladost, Sarajevo, 1983., str. 235–244.

»Pogovor«

Moj obračun s njima, Sabrana djela Miroslava Krleže [*Polemike 3*], Jubilarno izdanje u povodu devedeset godina proteklih od autorova rođenja, Oslobođenje – Mladost, Sarajevo, 1983., str. 309–317.

»Ostvarivanje cilja nije kontemplacija«⁷²

Oko, XI, br. 294, str. 8–9; Zagreb, 23. lipnja – 7. srpnja 1983.

⁷¹ Tekst članka identičan je tekstu u prethodnoj natuknici »Miroslav Krleža«.

⁷² Pod tim naslovom objavljen je »Pogovor« knjizi *Moj obračun s njima* iz prethodne natuknice.

- »Rađanje kolektivnog junaka u ranoj Krležinoj prozi«
Sveske, III, br. 10, str. 223–236; Zagreb, 1985.
- »Kolektivni junak Krležine ratne proze«
Miroslav Krleža, *Hrvatski bog Mars*, Biblioteka Galeb, knj. 5, Logos, Split, 1985., str. 359–371.
- »Posljednji Krležin vremeplov«
Miroslav Krleža, *Zapisi sa Tržiča*. Sabrana djela Miroslava Krleže [*Zapisi i eseji* 4], Uz devedesetpetogodišnjicu od autorova rođenja, Oslobođenje – Mladost – Globus, Sarajevo, 1988., str. 9–17.
- »O jednom simbolu Krležine umjetnosti«
Umjetnost riječi, XXXVII, br. 2, str. 67–77; Zagreb, 1993. – Ivo Frangeš, *Riječ što traje*, Književne studije i rasprave, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 352–367.
- »Jedna Krležina ključna slika«
Res Slavica, Festschrift für Hans Rothe zum 65. Geburtstag, Ferdinand Schöningh, Paderborn (etc.), 1994., str. 397–403.
- »Lasić, za i protiv«. Razgovor o *Krležologiji* I–VI. Stanka Lasića u DHK-u 19. X. 1993. *Republika*, XLIX, br. 1–3, str. 40–60; Zagreb, 1994.
- »Krleža. Uz stotu obljetnicu njegova rođenja«
Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, IV, br. 6–7, str. 63–71; Zagreb, 1995.

KRLEŽIANA IVE FRANGEŠA

Sažetak

Fokusiran na žanrovski razvedeno Krležino djelo, liriku, lirsku prozu, novele, roman, dramu, eseje i dijarije, Frangeš je u više stvaralačkih desetljeća (1958. – 2003.) znalacki i sustavno obradio dvadesetak tematskih cjelina.

Usredotočen na temeljne teme *krležiane*, pokazuje poseban interes za fenomen umjetnički uobličene stvarnosti, za idejno-filozofske komplekse i »aretejske poruke«, za egzistencijalno-ontološka pitanja i stilski znakovite kodove intrigantno magične Krležine poetike. Prepoznavši otpočetak u njemu veliko ime na kakvima počivaju književni procesi i razvoj, i na kakvima je metodički sustavno izgrađivao svoje viđenje hrvatske književne povijesti, otkrivao je u Krleži umjetnika vlastita podneblja i povijesnih nedaća hrvatskoga naroda, koje su poticale njegov puntarski i slobodarski duh.

Bez obzira radi li se o komparativnim raščlambama (Krleža – Kranjčević; Krleža – Matoš), o studioznim ili prigodnim tekstovima, o predgovornim i pogovornim

uvidima, Frangeš slojevitu Krležinu djelu pristupa akribijski i problemski, naglašavajući njegovu idejnu i ideološku koherentnost i kritički odnos prema stvarnosti. Služeći se metodološki nijansiranim postupcima, markirao je uporišne točke, ali i skrivene šifre Krležina književnoga kozmosa, prepoznavši u njemu nezaobilazna kodifikatora hrvatskoga književnoga jezika, još jednoga književnika velikana na kakvima je, značaki i ciljano, izgrađivao svoj književnopovijesni individualizam.

Ključne riječi: žanrovski uvidi, idejna konzekventnost, metodološki postupci, književnopovijesni individualizam

THE KRLEŽIANA OF IVO FRANGEŠ

Summary

During his productive decades (1958 – 2003), Ivo Frangeš analyzed Krleža's work systematically and with profound knowledge in some twenty themes, taking into account the diversity of Krleža's literature – lyrics, lyrical prose, short-stories, novels, dramas, essays and diaries.

By focusing on fundamental issues of *The Krležiana*, Frangeš showed a special interest for the phenomenon of artistically formed reality, philosophical complexities, »Aretean messages«, existential and ontological issues and stylistically characteristic codes of an intriguingly magical Krleža's poetics. Frangeš has recognized from the beginning that Krleža represented a milestone of literary processes and developments, and built his own perception and discourse of the Croatian history of literature. In Krleža's work he discovered an artist of his own cultural climate and historical misfortunes of Croatian people, encouraging his rebellious and free spirit.

In all of his works – whether they are comparative analysis (Krleža and Kranjčević; Krleža and Matoš), thorough analytical works, occasional texts or forewords – Frangeš approached to Krleža's work analytically, by emphasizing his conceptual and ideological coherence as well as critical distance towards reality. He employed very fine methodological tools in order to identify major starting points and hidden codes of Krleža's literary cosmos and recognized Krleža's nondisputable role in the construction of the Croatian language. His work, among others, inspired Frangeš to skilfully and intentionally build up his literary-historical individualism.

Key words: genre insights, conceptual consistency, methodological procedures, literary-historical individualism

IVO FRANGESŠ

MATOŠ
VIDRIĆ
KRLEŽA

LIBER

Izdajna
Instituta
za znanost o
književnosti

1 9 7 4

Sl. 15.: Ivo Frangeš: *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974.

Julijana Matanović

Poezija pričanja i proza slušanja (Frangešovo čitanje Andrićeve *Proklete avlije*)

Pregledni članak
UDK 821.163.42.09

I.

Uvodno – o šutnji kao najvišoj ocjeni

Znam odgovoriti na bezbroj pitanja kojima se započinje razgovor na temu *prvo, prvoga, prvi...* Njima nitko, od kako ljudi razgovaraju i traju, a tako će se nastaviti i u buduće, nije uspio umaći. Čak i onda kada im se opiremo, mi na neki čudan način na njih pristajemo i s lakoćom započinjemo rečenicu *Bio je travanj kad sam rodila svoje prvo dijete...* Godinama spoznamo kako nas još može začuditi jedino trenutak odabran za upućivanje pitanja. I daleko više čas nego li ime i prezime bića koje upit autorski potpisuje. Mogu tako odgovoriti na nečiju znatiželju vezanu uz temu svoga prvog ljetovanja, prvog ulaska u zrakoplov, prve nastavnice iz književnosti, prve četvorke u imeniku, prvog poljupca, prve pročitane knjige, prvog susreta s Krležinim štivom. Međutim, čak i onima koji razumiju moja čitanja Andrića, moje bjegove iz njegova teksta, nenadane i djetinjaste, potom nagla vraćanja ostavljenim opisima rijeka, kasaba i magla – posebice u danima kad mi Bosna prerano uzima one čije sam kazivanje odgodila poslušati – ne bih mogla odgovoriti na pitanje kada sam prvi put pročitala *Prokletu avliju*. Jer, tako je to i s pojavama, i s bićima koja su uz nas u vrijeme naših očaja. Dan njihova ulaska u naše živote ne pamtimo. Jer oni su u ovom svijetu dočekali nas, a ne mi njih. Oni nikamo ne odlaze. Ne skrivaju se. Uvijek su tu da bi nas podsjetili na neku rečenicu, da bi nas zagrlili daleko od očiju svjedoka i ponovili nam, tko zna po koji put, da nije sramota prevariti se u velikoj nadi, ali da je traženje trajne životne točke opasna i naivna iluzija. Čini mi se da sam za *Avliju* znala oduvijek. Prenosila sam knjigu iz jednog u drugi zavičaj, s jedne na drugu adresu, čitala je uvijek iznova i uvijek kao nepoznati roman, po mogućnosti drukčije izda-

nje, nedirnuto tuđim čitateljskim komentarima i bilješkama. Redovito bih zapazila neku novu mladićevu, fra Petrovu, Haimovu, Zaimovu, Ćamilovu rečenicu i uznačila u nju nešto što je bio rezultat mog novog osjećaja i iskustva; i životnog i lektirnog. U mladenačkim danima divila sam se *Avlijinoj* strukturi, nepuno iza toga spretnosti predavanja vlasti nad pričom, u danima prve zrelosti suptilnoj metaforici, kasnije pohvali priči i još više spoznaji da u životu moramo voditi računa o tome kome ćemo svoju priču povjeriti, točnije koga ćemo odabrati za svjedoka svoga postojanja. Jer, potomcima u naslijeđe ne ostavljamo samo boju očiju, bolesti svoje obitelji, čekovne knjžice i nekretnine. Na njih prenosimo prezime i priču o sebi. Na vlastitom iskustvu vraćanja istom štivu, spoznala sam, prije nego što je to postala moda suvremenih teorija čitanja, da nema dva ista čitanja. I ne samo da različiti čitatelji u istom djelu vide različita djela, nego jedno isto štivo pokreće drukčije doživljaje i u samo jednom čitatelju; ovisno kad se događa susret ponuđenih piščevih rečenica i recipijentovih očiju. I nije nevažno imaju li te oči petnaest, trideset, četrdeset ili pedeset godina. Naučila sam i da postoje pisci koji su nam svojim pismom bliži, i oni koji su nam puno dalji. O bližima pišemo ljepše. Hvalimo ih pred drugima. I nagovaramo ih na njih.

Oduvijek sam bila svjesna opasnosti toga priznanja. Njega je u mladosti pratio strah. Danas samo sumnja da me, oni kojima govorim, još uvijek ne žele razumjeti. A oni koji bi i mogli, i željeli, više nisu, kao što nije Profesor Frangeš, svjedoci mojih naglas izgovorenih rečenica. Priznanjem se, jasno mi je, oslabljuje pozicija književnog kritičara, objavljuje se da ne postoji, a i da nikada neće postojati, božanski instrumentarij kojim će se moći pravedno vrednovati sve veličine i sve manjkavosti teksta. Osobno najviše cijenim one interpretacije i tumačenja u kojima se stručni čitatelj prilagođava jeziku samog pisca. Pismom na pismo, osjećajnošću na osjećajnost. Uz analize Andrićevih tekstova priznavala sam si i nezrele osobne ljubomore. Postavljala suvišna pitanja, poput onog Imaju li *moga pisca* pravo tumačiti oni koji se ne pitaju o temi njegova prvog sjećanja, koje ne zanima je li to bila slika mosta na Drini u kasabi sestre njegova oca, ili slika putovanja majci u Sarajevo.

Uveliko nalik

Do sada su napisane i izgovorene brojne interpretacije Andrićeve *Proklete avlije*. Većina je njih slijedila teorijsku modu vremena u kojem su čitane. Sve ih odreda poštujem. Pogotovo one izašle ispod pera čitatelja koji znaju da Andrićeva Bosna ima neki svoj poseban miris; nekima više, a nekima manje drag. Međutim, samo sam jednu, a nije bila prva koju sam pročitala, popratila šutnjom; najpreciznijim dokazom divljenja. Riječ je o Frangešovu čitanju pod naslovom *U avliji, u prokletoj*. Pismom na pismo, osjećajnošću

na osjećajnost, kao što sam upravo istaknula ispovijedajući se o meni najprihvatljivijim stručnim čitanjima. Osvijetlit ću to odmah kroz dvije natuknice. I ne želim pri tome reći kako je Frangešu »to nešto uspjelo«. Takva bi formulacija podrazumijevala svjesno oponašanje pisma. Promišljeno nastojanje. Vezati takvu opisnu ocjenu uz Frangeša, bilo bi nepravedno i, uostalom, neprecizno i površno.

Frangešova rečenica (prva natuknica) te način na koji on razrađuje i vodi tumačenje teksta (druga) jednostavno su takvi; lijepi, elegantni i mudri. Nalik pismu velikog pisca čiji je roman odabran za čitanje. Potrebno je zabilježiti kako Frangeš u tumačenju *Avlije*, ponajviše kada je u pitanju ključno i osjetljivo, kao što su bosanska šutnja i bosanska identitetska složenost, poseže za nekim drugim Andrićevim tekstovima i Andrića pojašnjava njim samim (*Kod kazana, Pismo iz 1920.*).

Natuknica prva

Izgovorimo li pred odabranim slušateljem rečenicu: *To što se poslije smrti fra Petrove događa i nije drugo nego prekidanje najvrednijeg među ljudima: sposobnost da se život vidi i to viđeno pretvori u riječ, u pričanje; i želje, potrebe da se pričanje prihvati i doživi kao vlastita zbilja*¹, a odmah potom: *Svijet fra Petrov kao da gubi smisao: lišeni vlasnikova objašnjenja i ljubavi, tuđi su predmeti uvijek nerazumljivi i smiješno suvišni onima koji preturaju ostavštinu*,² teško ćemo prepoznati koja od njih »pripada« piscu *Avlije* a koja njegovu analitičaru. Sličnost nije vidljiva samo u filigranskoj preciznosti rečenice i nekoj čudesno utkanoj estetskoj utopiji, nego i u načinu razmišljanja, u postupku kojim se sugerira nastavak priče i pripovijedanja.

Natuknica druga

U trenutku kada krene u opis Latifage, zvanog Karadoz, upravnika nada-leko poznate *Proklete avlije*, tamnice čiji je svaki čin temeljen na sukobima dobra i zla, svjetla i mraka, poezije i zbilje, Frangeš se ne zaustavlja samo na izricanju nekih već stalnih interpretativnih mjesta vezanih uz Karadoza. Ponovit će, istina, da je *Karadoz (Crnooki) zapravo groteskna figura turskog Scattentheatra*,³ ali će nastaviti i dalje (*Dodamo li da »Latif« na arapskom znači nježan, ugodan, lijep – grotesknost Karadozeva (literarnog) lika još je*

¹ Ivo Frangeš, »U avliji, u prokletoj« (Priča i egzistencija u Andrićevoj umjetnosti), u: *Riječ što traje* (priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb 2005., str. 311.

² Ivo Andrić, *Prokleta avlija*, Svjetlost, (Sarajevo) – Mladost (Zagreb), 1977., str. 11.

³ Frangeš, nav. dj., str. 318.

očiti⁴) po, Andriću vrlo dragoj, narativnoj formuli: *Što bi bilo da je bilo, ono što bilo nije*. Na tom tragu, Frangeš postaje narator koji diskursom bliskom piščevu diskursu, dolazi do prijedloga žanra: *Figura grotesknog teatra, Karađoz i sebe i Avliju, i svoju apsolutnu vlast u njoj, shvaća kao satansku igru; pa kad bi Avlija bila samo groteska, Karađoz bi joj odista bio protagonist. Nego je Avlija mnogo više: Ona je tragedija*.⁵ Kada se u književnosti, ali i u svakodnevnom životu, ne bismo propitivali o onome što smo učinili, kada ne bismo dovodili u sumnju i razmišljali o tome kako bi naši životi danas izgledali da smo u danom trenutku otišli u neki drugi grad, pročitali neku drugu knjigu ili na kavu pozvali nekog drugog muškarca, ovaj bismo svijet daleko teže izdržavali i ne bismo bili u stanju na stranicama literature vidjeti i smisao vlastitih života. A u tom slučaju, literatura bi i nama postala suvišna. Bismo li uopće postojali? Ili je ipak lakše ne postavljati pitanja. Andrić će se u *Znakovima pored puta* opredijeliti za, čitatelju neočekivanu, lakšu varijantu. Da sam još uvijek dijete, sada bih između riječi *opredijeliti* i *za* rado umetnula riječ *kobojagi*. Jer, da je Andrić od same mladosti svoje odabrao nepropitivanje, književnosti koje ga drže svojim i čitatelji koji ga razumiju i koji tim razumijevanjem stječu *pravo na svog pisca*, bili bi siromašniji. Izdvajam spomenuto piščevo razmišljanje: *A neki dan sam, posle toliko godina, prvi put pomislio da bi, možda, moj život bio ne samo lakši i prirodniji, nego i mirniji, praviji i dosledniji da se nisam od mladičkih godina predao književnosti. Možda. Ali to se ne bi moglo nikad sigurno utvrditi. Na stranu što ne vredi ispitivati što bi bilo da je bilo nešto što bilo nije*.⁶ Bavljenje književnošću upravo i je to ispitivanje, a samom ispitivanju i zaigravanju na temu razlika između onoga kako je sada i kako je moglo biti sklona su bića koje mladenački duh nagovara da i na svoj vlastiti život gledaju kao na priču. U romanu *Psi u trgovištu* (1979.) Ivana Aralice, pripovjedača u čijem se pismu nerijetko pronalaze i stilske i tematske bliskosti s Andrićem⁷, uz glavnog junaka prvog dijela, Antuna Vrančića zapisano je: *Što god da je izabrao, a izabrao je da bježi od nje, bio je neizbježan povratak na neizabrano: što bi bilo da se uz nju vezao? Odgovori na to pitanje uzdizali su ga s posnih livada ružne svakidašnjice, dosadne i opasne, u izmišljen svijet, u kojem su teškoće lagane a sreća puna i bijela od usijanja. Ti su ga odgovori činili mladim i*

⁴ Isto, str. 318.

⁵ Isto, str. 318.

⁶ Ivo Andrić, *Znakovi pored puta*, Svjetlost (Sarajevo) – Mladost (Zagreb), 1977., str. 429.

⁷ Bilježimo i jednu Andrićevu rečenicu iz *Avlije*, rečenicu iz koje će Ivan Aralice u romanu *Psi u trgovištu* (1979.) razviti parabolu o vladaru žitnog polja, ključni dio cijelog teksta. Kada vlast sazna za Čamilovo proučavanje Džemove sudbine, privodi ga, a valija mu prijeti: »A čija glava strči iznad toga, srubiću je, carske mi službe« (*Prokleta avlija*, str. 65.).

*luckastim sanjarom do duboke starosti, jer, čini se, ljudi ne stare dok god sanjare što bi bilo da je bilo što bilo nije.*⁸

II.

Profesorovo čitanje – vjera u posao

Stigli smo sada do mjesta koje zahtjeva iznošenje razloga zbog kojih je Frangešovo čitanje *Avlije* popraćeno šutnjom kao najvišim stupnjem odobravanja, poistovjećivanja i upisivanja osobnog doživljaja izjednačenog s doživljajem književnog analitičara. Spominjući Andrićev govor zahvale uz primanje Nobelove nagrade i dobitnikovo veličanje priče i povijesti, Profesor zaključuje kako je Andrić *govorio kao čovjek koji svoj posao ne brani nego u nj vjeruje.*⁹ Preuzimamo istu rečenicu da bismo potkrijepili svoju ocjenu jedne interpretacije *Avlije* i u njoj mijenjamo samo ime glavnog lika. Nakon intervencije, rečenica glasi: *Ivo Frangeš je o Prokletoj avliji govorio kao čovjek koji svoj posao ne brani nego u nj vjeruje.* Slabo je vidljiva granica u kojoj se iz Andrićeva *ja* prelazi u Frangešovo *ja*. Čamilu je bilo potrebno pet dana ispunjenih nebrojenim ponavljanjem Džemove sudbine da pred fra Petrom prijeđe na prvo lice jednine i počne koristiti *ja*. Osloboditi sebe pred slušateljem i steći u njega povjerenje, biti u nečijoj priči kao u svojoj, sve su to preduvjeti kojima stječemo pravo na prezentiranje *vlastitog ja*. Frangeš ispisuje *ja interpretaciju*, ali *ja* bilježi malim slovom, jer će njegovo *ja*, obogaćeno zavodljivošću teksta, lako postati *ja* čitatelja rasprave. Zakonom tranzitivne matematičke funkcije, postat će po toj formuli i *ja samog Andrića* (*Ja! – Teška reč, koja u očima onih pred kojima je kazana određuje naše mesto, kobno i nepromenljivo, često daleko ispred ili iza onog što mi o sebi znamo, izvan naše volje i iznad naših snaga. Strašna reč koja nas, jednom izgovorena, zauvek vezuje i poistovećuje sa svim onim što smo zamislili i rekli i sa čim nikad nismo ni pomišljali da se poistovetimo, a u stvari smo, u sebi, već odavno jedno*¹⁰).

Pojedina mjesta *Proklete avlije* Frangeš uopće ne spominje (ni pričanje Zaimovo, ni Softino jer to su kazivanja za zabavu, u njih se ne vjeruje i ona se ne uključuju u slijed temeljne priče), neke od interpretativnih tema su mu podrazumijevajuće i uz njih se uveliko bliži brojnim drugim čitateljima, a u nekima je neusporedivo drukčiji i bliži (postojeće zaključke nadograđuje)

⁸ Ivan Aralica, *Psi u trgovištu*, Znanje, Zagreb 1979., str. 56.

⁹ Frangeš, str. 315.

¹⁰ *Prokleta avlija*, str. 92.

kao da govori jezikom i naših predaka. Stupiti u Andrićeve rečenice, sam je Frangeš zapisao, *znači povjeriti se mostu koji, tanak i uzvinut nad ponorom bezizražajnosti, sigurno vodi na drugu obalu*.¹¹ Neovisno kojem se od mostova, tematiziranih u Andrićevim esejima, pričama ili romana, Frangeš povjerio, naišao je na razumijevanje; i njegova kamena i njegova drveta, i njegova željeza.

Teme podrazumijevajuće

U Frangešovu tumačenju samo se usputno bilježe neke činjenice koje su mnogim dotadašnjim čitateljima bile itekako važne. Primjerice, autor rasprave *U avliji, u prokletoj*, nije posebno naglasio pitanje žanrovske slike romana i nije mu posvetio zasebnu interpretativnu točku. Profesoru koji primjećuje i najsuptilnije drhtaje Andrićeva štiva te prepoznaje »sjeme teksta«, nije to tema na kojoj bi trebalo zastati.

Istina, Ivo Frangeš izravno, ali pri samom kraju svoje interpretacije, govori o *Avliji* kao povijesnom romanu (na početku je uporabio indikatorski termin *maestralna novela*). Do tog mjesta popisao je puno tekstualnih činjenica koje idu u prilog žanrovskom određenju koje je izrečeno, kao što smo i vidjeli, usputno, podrazumijevajuće (*Pisac pripovijeda smrt fra Petrovu; čitava se pripovijest (neki bi radije rekli roman, svejedno), odvija kao »Rahmenerzahlung«, počinje inventurom i njom se zatvara...¹²*). Nije izostalo ni bilježenje koncentrične avlije (*A fra Petar produžujen šetnju niz dvorište, do nekog drugog kruga, pitajući se ima li igde razumna čoveka i razgovora, i tražeći, kao lek što se traži, malo zaborava i rasonode¹³*), a ni isticanje analogičnosti između nekih *tamo* i *ovih* naših vremena (o analogiji kao temelju povijesnih romana pisao je još August Šenoa u predgovoru romanu *Seljačka buna*): *Živimo u velikoj povijesnoj Avliji, i svatko od nas prenosi kroz njezin mrak tanko, treperavo kandionce svoje priče, svoje vizije života*.¹⁴ I sama priča je arhetipska, ponavljajuća (*Situacija je, dakle, arhetipska, ali rubno biblijska, starozavjetna; najavljena pradavnim sukobom Kaina i Abela¹⁵*).

Nadogradnja jezikom naših predaka

Frangešovo tumačenje Andrićeve *Avlije* započinje stalnim mjestom dosadašnjih stručnih analiza. Spominjanjem *popisa stvari* koje ostaju poslije fra

¹¹ Frangeš, str. 327.

¹² Isto, str. 319.

¹³ Isto, str. 112.

¹⁴ Isto, str. 320.

¹⁵ Isto, str. 321.

Petrove smrti. Frangeš se ne zadovoljava time. Taj uobičajeni obred u frataru on naziva *inventurom* i *ostavinskom raspravom*. Slikovito i precizno. Kao naputak za naša nova pitanja. A upravo čitanja koja nagovaraju na nova čitanja, i potiču ih, i jesu najdragocjenija. Ona upućuju na još neuočene sitnice i dozivaju u pamćenje štiva koja na nekoj razini podsjećaju na ovo o kojem se govori. Sad se, probuđeni Frangešovim imenovanjem postupka, moramo upitati *Nije li, doista, i sama književnost upravo jedna velika inventura?* Popisati stvari, a ne pridružiti im priču o predmetima i njihovim nekadašnjim vlasnicima, zasigurno bi bio jalov posao i ne bi potomcima ništa uspio posvjedočiti. Kada ne bismo bili svjesni važnosti popisa, ne bismo napisali stotine naslova na temu Domovinskoga rata, ne bismo posljednjih desetljeća ispisivali sjećanja, opisivali lica ljudi, fotografije i predmete. Ne bismo, prepuni povjerenja, svoje popise odaslali na adrese onih koji će nas nadživjeti i koji neće mijenjati značenja naših zapisa. Popisujemo, svjesni da velika povijest na pamćenje nudi drukčije istine, nespojive s istinama pravih svjedoka, tih ljudi soli koji nisu nosili, ali su za druge zaslužili, pobjedničke zastave. U Frangešovoj interpretaciji – još uvijek je riječ o popisivanju – iznimne je pažnje vrijedan detalizam koji je upisan u opisivanje dviju fratarskih ćelija (pokojnिकove i Mladićeve). Ne radi se samo o detektiranju jedne sobe kao prostora u kojoj se stvari popisuju, a druge kao površine iz koje se sluša i u kojoj se sjeća (kako je uobičajeno činjeno), nego je konstatirano da je prva soba puna i ispražnjuje se od svoga dojučerašnjega života, a druga *prazna, hladna i nenaložena*. Autor, sluhom čitatelja koji je i sam ušao u jednu od prostorija, ističe da se Andrićeva priča smjestila između dviju administrativnih fra Mijinih intervencija; između početne zapovijedi *Piši, jedna kliješta velika, kreševska* i završne *Dalje! Piši! Jedna testera od čelika, mala njemačka. Jedna!*¹⁶ Zasigurno netko može primijetiti da je i to, u slučaju *Avlije*, već rečeno. Ako je, ipak nije s toliko preciznosti upozoreno na isticanje broja *jedan (jedna kliješta, jedna testera)*. Jer, *taj suvišni broj izrečen oštro, odsječeno, nakon kraja rečenice, najpotpunije svjedoči o distanci što je starac osjeća u odnosu na predmete svoga (voljenog i poštovanog, uostalom) prijatelja i kolege.*¹⁷ Uporabom sintagme *administrativna intervencija* i ukazivanjem na suvišni broj uz imenicu u nominativu jednine, Frangeš osnažuje nastavak interpretacije i iz samog teksta upućuje na središnju temu *Avlije: Stravični straccato između jednog i drugog udara i nije ništa drugo nego otkucavanje metronomaa povijesti...*¹⁸ Jeziku administracije važne su samo brojke i statistika. Ne bilježi li službena

¹⁶ Isto, str. 325.

¹⁷ Isto, str. 315.

¹⁸ Isto, str. 319.

povijest isključivo broj poginulih? O imenima i strahovima njezinih slabih junaka ona ionako nema namjeru govoriti. No, popis stvari, spominjanih iza *jedan*, ujedno je i povijest Bosne, povijest koja teče u donjem, nevidljivom sloju i bori se s talogom kojeg će novi sukobi i nesreće, jednoga proljetnog jutra, iznova iznijeti na površinu. Riječ *jedan*, i na početku i na kraju, prekida misao mladića koji sluša popisivače i pri tome sjećanjem čuje i priču pokojnog fra Petra. Pretpostaviti je da je fra Mijo, cijelo vrijeme popisivanja, spominjao i neke druge stvari, ali ih mladić, zanesen oživljavanjem pokojnikove priče, nije čuo. Ostale su ovdje nezapisane. Premda su podrazumijevane (*I sve tako redom, alatka po alatka, a na kraju svake rečenice zapisani predmet tupo jekne, bačen na gomilu grubo ispreturanog alata, koja leži na malom hrastovom strugu pokojnog fra-Petra*¹⁹). A među njima su i predmeti koji su, slutimo, nekada bili i u vlasništvu osvajača prostora na kojem je izgrađen samostan i u njemu ćelija. Nije čudno, nastavljamo, da su zapisani u tekstu baš *kliješta i testera*. Kliješta su kreševska, domaća, naša. Iz naše nadaleko poznate kovačnice. Kliještima se uvijek vadi nešto nepotrebno ili nešto strano. Njima se oslobađa. Testera je njemačka. Tuđa. Testerom se raspodjeljuje, pili, prepolovljuje, oduzima, smanjuje. Otima.

Povijest se ne može pobijediti oružjem (nad njom se trijumfira samo riječima poezije).²⁰ Frangeš iznijansiranim jezikom daje i poetičnu definiciju *Proklete avlije* kao povijesnog romana. Pri tome i pojašnjava razloge ispisiivanja štiva u spomenutom žanru. Kroz distancu svojih pripovjedača istina je još moćnija jer je zadobila patinu vremena, *Avlija* je ujedno i povijesni dekor Bosne u kojem se oduvijek glagol *živjeti* izjednačavao s glagolom *izdurati* (pri samom kraju interpretacije izravnije govori o povijesnim činjenicama, bilježi tursku okupaciju, četiri vjere, zapletene socijalne, religiozne i kulturne odnose). Činjenice pojačava uspostavljanjem, već je rečeno, interpretativnih mreža prema pričama *Pismo iz 1920 i Kod kazana*. Suvremena hrvatska književnost poznaje roman u kojem se također tematizira popisivanje stvari. Riječ je o romanu *Nevidljivo pismo* (1993.) Pavla Pavličića. I u njemu je popisivač mladić. Pred ispit zrelosti, vidjevši da se kuća u kojoj sprema maturu počinje urušavati, on odlučuje popisati stvari. Svaki predmet doziva biografiju vlasnika. Devetnaestogodišnjak postavlja ključno pitanje *Što je uopće povijest i jesu li ti predmeti i ti ljudi dio službene povijesti*. Čini to nenametljivo i kao usput, ali otvara ozbiljnu temu o granicama povijesnog romana (*Nevidljivo pismo* je povijesni roman na isti način na koji je to i *Prokleta avlija*). Jedna od soba, treća, je zaključana. Kad je konačno uspije otvoriti, svjedoči njezinu

¹⁹ *Prokleta avlija*, str. 11.

²⁰ Romani o povijesti Nedjeljka Fabrija svjedoče o pobjedi umjetnosti nad ludilom povijesti.

prazninu. Oslobođena predmeta, ona je čuvala tajnu pogleda na dvorište u kojem su oslobođioci pred kraj Drugog svjetskog rata ustrijelili viđenije građane. Soba je čuvala sjećanje na veliku povijest.

U *Proklesoj avliji* sve se zbiva u zimi. Kako bi drukčije i moglo. Jer, potreban nam je snijeg kojim se zlo, u Bosni oduvijek preplitko zakopavano, jedino može prekriti, potrebne su stope ljudske koje su išle prema naprijed, kao vjera, kao nada u mogući napredak (čak se i mladi fratri svojim modernijim imenima okreću ideji napretka). Ali, vjera u bolje kratkog je vijeka. Donovi onih koji su išli iza fra Petrova tijela otkrili su da je ispod snijega blato, ilovača. Ili je preciznije reći, istina (*Na kraju te staze tanka pruga prtine širi se u nepravilan krug, a sneg oko nje ima rumenu boju raskvašene ilovače, i sve to izgleda kao sveža rana u opštoj belini koja se proteže unedogled i gubi neprimetno u sivoj pustinji neba još punog snega*²¹).

Hodom su, ponavljam, načinili nepravilan krug. I svaka vjera u napredak, ponavljam iznova, svaka vjera u budućnost – kada je za povijest ovih prostora u pitanju – uvijek završi isto; bez početka i kraja. Uz pomoć alata proizvedenog daleko od naših granica. U istom krugu.

Andrićeve proze prepune su krugova. Čak i dječaci koji na kraju *Avlije* donose fra Petru vijest o oslobađanju iz tamnice, trčat će u krug. Vrtjet će se i dočaravati – nadograđujemo svojim pričama – ludost povijesti. Čitatelj će – na tom mjestu – moći gotovo opipati atmosferu finitnih rečenica Nehajevljeva romana *Vuci* (1928.), te trenutke u kojima se predci i potomci slavnog Krste Frankopana hvataju za ruke, i plešu kolo uz riječi dječje brojalice *Miš mi je polje popasel*.

Profesor postavlja još jedno stalno pitanje *avlijskih* interpretacija. Vezano je ono uz imenovanje glavnog junaka romana u kojem se simbolizira monstruoza policijska država despotskoga tipa: *I ako bi se na pitanje Tko je glavni junak pripovijesti – dobio pomalo naturalističan odgovor: – »Prokleta avlija« sama – ne bi on morao previše iznenaditi. U »avliji« ima i zdravih i bolesnih, i krivih i pravednih, i pokvarenjaka i sanjara, i Turaka i ostalih građana prostrane carevine, u istom postotku, valjda, u kojemu i s druge strane njezinih zidina: odista, ona je reprezentativna u svakom pogledu.*²² Glavna, zaključujemo, može biti avlija. Međutim, Frangeš se, kao i u »predmetu popis stvari«, ne zadovoljava time. Glavnog junaka iščitava iz smisla djela. Sve što je u priču ušlo bilo je nekome ispričovijedano. Taj netko je prije toga, ne znajući, bio izložen provjeri. Priča i riječi smiju pripasti samo onima koji ih

²¹ *Prokleta avlija*, str. 9.

²² Frangeš, str. 316.

shvate (zbog toga se između fra Petra i Ćamila morao, u prvim danima, ispriječiti bojažljivi Haim). I svi pričaju, samo će onaj središnji lik, »uzročnik« i zakon svih zbivanja, sultan-pretendent Džem Džemšid, biti ispričovijedan a da u priči ne izrekne ni jedne jedine riječi. Priča o njemu smisao je djela.²³ Ćamil se ne identificira s Džemom zato što je on sultan, pretendent na prijestolje (i to je verzija njegovih progonitelja i ispitivača), nego zato jer je Džem simbol pravde, simbol neravne i unaprijed izgubljene bitke što je pravda i plemenitost od pamtivijeka uzalud vode s grubom, samouvjerenom pragmom. Frangeš, dakle, tematizira lanac, smjenu pripovjedača. Ipak, premda na tu temu kaže sve, a možda i više od drugih, ne proglašava to temeljem svoga čitanja. Autor prepoznaje samu bit, jezgru značenja priče i u svoje razmišljanje o pričanju unosi riječ *naša* čime nam izravno daje pravo na upisivanje (*Pričanje je naša obrana od života i pobjeda nad njim; slušanje pak potvrda da tuđu viziju možemo primiti kao svoju. Da smo sposobni osjećati, suosjećati s drugim*²⁴).

Na samom početku Frangešove rasprave izdvojene su tri tematske riječi: kazati, pričati i Mladić. Frangeš imenicu mladić piše velikim početnim slovom. Jer to nije *tamo neki mladić*. Riječ je o glasu kojemu je povjereno autorsko očište. I glasu koji je znao slušati fra Petrovo kazivanje. Veliko slovo je pohvala povjereniku za priču; pohvala i priči, ali i slušanju. Zabilježeno je da *Andrić pripovijeda Mladića, Mladić fra Petra, fra Petar pripovijeda Haima, Haim Ćamila, Ćamil pripovijeda Džema, pripovijeda se i identificira se s njime sultan džem Džemšid, brat sultana Bajazita II, posljednji je prsten u tom lancu ispričovijedanih sudbina*.²⁵ Središnji kazivač, fra Petar, priču nije zaboravljao, samo ju je lomio, zastajao i na nju se vraćao. Nije imao pravo zaboraviti. Premda mu je prisjećanje na Avliju produbljivalo patnju. Andriće-
vu tekstu potreban je pripovjedač koji patnju osjeća svojom zadaćom. Zbog toga je bosanski franjevac postao idealan habih priči. Priča se ne izgovora samo zbog toga da se ona ponudi potomcima na pamćenje, kao jedina vrijednost koju im ostavljamo, nego i kao terapija u kojoj sami sebi, u pretvorbi zbilje u diskurs, pojašnjavamo događaje odgledane vlastitim očima. Tekst, za razliku od košmarne zbilje, mora biti složen po smislu, posljedica mora dozvati svoj uzrok. Fra Petar prenosi *priču da drugima i sebi prikaže to čudovište; i to tako da ga drugima objasni, a on sam da bi mu se i dalje čudio: »sa čuđenjem koje ni samo sebe ne shvata«*²⁶... Priča o drugima je i ujedno i

²³ Isto, str. 314.

²⁴ Isto, str. 313.

²⁵ Isto, str. 320.

²⁶ Isto, str. 313.

blaženje rana vlastite biografije (*Dok sam ono deverao s jadnim Čamilom i brinuo za njega. nekako sam manje mislio na sebe i svoju nevolju*²⁷).

Fra Petar nije imao pravo zaboraviti. Oni koji zaboravljaju ne zaslužuju čitateljsko povjerenje. Kada, primjerice, u romanu *Buna Janusa Pannoniusa* (1993.) kazivač, klesar Miroslav iz Travničke župe (prostor upućuje na Andrića) spomene da priču izgovara po sjećanju na ono što mu je Pannonius već bolestan, u vrućini i već zaboravljiv pripovijedao, čitatelj romana izgovoreno priznanje prima kao ogradu. Priču prati oplavljen sumnjom. Nad sloj vjerodostojnosti navlače se magle nalik maglama iz *Travničke hronike*.

Uz sve slavljene priče i kazivanja, uz napomenu da nekima pričanje predstavlja življenje (*Haim kaže da bi bez hljeba mogao, ali bez razgovora, beli, ne mogu*²⁸) ne smije se prešutjeti da, u izdvojenim situacijama, priča može biti i opasna. Nije li Čamil uhapšen, kao zapisuje Frangeš, *za svaki slučaj*. Samo zbog izučavanje priče koja je suviše podsjećala na novu zbilju. Tek kad je ono što se dogodilo opredmećeno u prostor jezika, zaprijetilo je pravom ozbiljnošću. Pred nekim pričama vrata slušanja trebala bi ostati zatvorena (*Vi znate da reč ni kad je u najdubljoj šumi izgovorena ne ostaje na mestu, a pogotovu kad se napiše ili čak i drugima kaže, kao što ste vi po Smirni govorili i pisali*²⁹). Izgovoreno može postati i oružje osвете (*Reč je pala, a kad reč dođe jednom, ona se više ne zaustavlja, nego ide dalje i usput raste i menja se*³⁰). Čamilova majka, podsjećamo, saznaje o prevari vezanoj uz tijelo svoje preminule kćeri iz priče žene koja se odavanjem stroge tajne htjela osvetiti prijateljici koja je za priču saznala od svog muža, zaklevši se pri tome na šutnju. Frangeš, nekim nijansama teksta, pozivanjem na druge tekstove, upozorava na učinke priče koja je izgovorena pred licima onih koji nisu bili vrijedni kazivačeva povjerenja.

III.

Zaključno o dugovima

Prolazeći Frangešovim tekstom pokušavala sam se prisjetiti prvog čitanja *Proklete avlije*. Nije mi uspjelo. Studija *U avliji, u prokletoj*, otvarala je makadamske stazice prema nekim novim odredišnim temama. I na brojnim mjestima upućivala na prozu suvremenog pisca Josipa Mlakića (1964.). Na

²⁷ Isto, str. 113.

²⁸ *Prokleta avlija*, str. 51.

²⁹ Isto, str. 64.

³⁰ Isto, str. 64.

jednom od putokaza netko je, još bosanskom ćirilicom, zapisao *što bi bilo da je bilo ono što bilo nije...* Nastavila sam hod pitajući se: Da je profesor Ivo Frangeš sada među nama, bi li volio Mlakićevu prozu i bi li ga ona, posebice romani *Kad magle stanu* i *Tragom zmijske košuljice* podsjetili na *Prokletu avliju*. U prvospomenutom Mlakićevu romanu pripovjedač zna s koliko godina je pročitao maestralnu novelu o stambolskoj tamnici. S četrnaest. O njoj i govori baš u četrnaestom poglavlju romana. Rođen i odrastao u Bosni, pripovjedač Jakov je svoju Bosnu naučio iz *Avlije* i uz Andrića se pripremio za nadolazeće ratno zlo nakon kojeg su naše avlije pregažene tuđim donovima; donovima onih koji su stigli nepozvani i obučeni za proizvodnju zla. Neki su od njih, na odlasku, nakon izvršene zadaće, zaboravili na svoje alate i oružja. Ostavili su ih zataknutima na razvaljenim tarabama. Hoće li se jednog dana, kad se magle iznova dignu, netko od protjeranih vlasnika vratiti na tlo svojih predaka, da bi za svoje potomke sačinio popis pronađenih stvari, pitanje je na koje u ovom trenutku nitko ne može odgovoriti. Čak ni političari kojima je sasvim svejedno što zatvorske ćelije dijele krivci i nevini.

Profesoru Frangešu, posvema sam sigurna, svidjele bi se Mlakićeve rečenici o priči, i pričanju, o kazivanju kao terapiji, o zlu, snjegovima i maglama. Jer, on je prepoznavao i slutio krugove, i onda kada se o njima nije izravno kazivalo. I zato se u završnim rečenicama interpretacije njegove interpretacije, priznajući i osjećajući dug prema velikom Profesoru, prisjećam priče *Dug Danila Kiša*.

U toj priči, objavljenoj posthumno, koja se po bilješkama uz ovu priču, trebala naći u *Enciklopediji mrtvih*, veliki Danilo Kiš, a govori o tome i Josip Mlakić u jednom predavanju na kolokviju o Ivi Andriću, prikazuje slavnog pisca na samrtnoj postelji: *Mada to eksplicitno ne navodi, odmah na početku priče jasno je da je njegov junak upravo Andrić. I sama riječ dug je jedna od onih riječi koja je obilježila Andrićevo djelo. Andrić je kao nijedan pisac nastojao vratiti svoje dugove. U toj priči veliki pisac, u posljednjim trenucima života, simbolički dijeli Napretkovu stipendiju od dvjesto kruna osobama kojima je na neki način dužnik. Ta raspodjela je u stvari svojevrsni životni rezime u tipičnom Kišovom stilu. Tako, između ostalog, Andrić dijeli novac: Draginji Trifković, učiteljici, koja me učila prvim slovima, dvije krune; nepoznatom stražaru u marburškoj tamnici, koji mi je doturio parče hartije i malecnu olovku, u času kada je za mene pisati značilo preživjeti; dvije krune Midhadu Šamiću, koji je otkriće mojih izvora protumačio kao erudiciju, a ne kao stvaralачku nemoć; jednu krunu.*³¹

³¹ Citirano prema rukopisu: Josip Mlakić, *Književni dugovi*.

Primajući *Andrićevo nagradu*, upravo za knjigu *Enciklopedija mrtvih* (1984.), Danilo Kiš je – govoreći o piscu čije ime nagrada nosi – govorio o sebi. U zahvalni govor ugradio je tu veliku i *tešku* riječ *ja* i misao o nevidljivim šavovima *sheftanim* između tekstova i njihovih pisaca. Ni Ivo se Frangeš nije, tumačeći Andrića, plašio poistovjećivanja. Ono mu se događalo čak i onda kada na njega nije ni pomišljao. I sama sam u čitanje čitanja unosila osobnu osjećajnost, nerijetko *izvan svoje volje i iznad svojih snaga*. Slutim da bi danas naš Profesor – koji je i sam nekoliko godina službovao u Sarajevu – na pitanje o razlozima zbog kojih smo preuzimali *tuđe ja* (kad bi nam moglo biti ono što nam biti više ne može), odgovorio Andrićevom rečenicom izgovorenom godine 1921. (samo godinu poslije Frangešova rođenja), svojevrsnim priznanjem kojim i Danilo Kiš zaključuje svoj slavljenički govor: *Pišem pomalo i teško, nema ništa bez naše zemlje, a ja ne mogu da živim s njom niti bez nje.*³²

Literatura

Predmetna literatura:

Ivo Frangeš, *U avliji, u proklesoj* (Priča i egzistencija u Andrićevoj umjetnosti), u: »Riječ što traje«, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Izvori:

Ivo Andrić, *Prokleta avlija*, Svjetlost, Sarajevo, – Mladost, Zagreb, 1977.

Ivo Andrić, *Znakovi pored puta*, Svjetlost, Sarajevo – Mladost, Zagreb, 1977.

Ivan Aralica, *Psi u trgovištu*, Znanje, Zagreb 1979.

POEZIJA PRIČANJA I PROZA SLUŠANJA

(Frangešovo čitanje Andrićeve *Proklete avlije*)

Sažetak

Prokleta avlija Ive Andrića doživjela je, od svog prvog pojavljivanja (1954.), brojne interpretacije. Čitanje Ive Frangeša, pod naslovom *U avliji, u proklesoj – priča i egzistencija u Andrićevoj umjetnosti* smatramo najpoetičkim i najpreciznijim viđenjem Andrićeve poezije pričanja. Frangešovo tumačenje svojom posebnom re-

³² Citirano prema snimci emisije *Umetničko veče* (režiser Aleksandar Mandić), TV Beograd, 25. veljače 1985.

čenicom i dioptrijom – koja razotkriva središnju česticu – razlikuje se od onih koja su mu prethodila i onih koja su uslijedila.

Andrićevski dar pripovijedanja i vjera u priču prepoznatljiva je i u pismima suvremenih hrvatskih pripovjedača. Može li se pričom spasiti od povijesti, politike i zla, može li se izaći iz nje i tko uopće ima pravo pripovijedati, a tko priču slušati, stalna su mjesta *andrićevskog tipa pripovijedanja*, neovisno o stilskim vremenima i podacima o generacijskoj pripadnosti pojedinih autora. Ona su jasno vidljiva samo ako tekstu i priči pristupamo literarnom osjećajnošću Ive Frangeša, onako kako to, primjerice, čini suvremeni pripovjedač Josip Mlakić.

Cljučne riječi: mladić, kazivanje, priča, pripovijedanje, slušanje, inventura, povijest, krug, dug

POETRY OF NARRATION AND PROSE OF LISTENING

(Frangeš's reading of Andrić's *Prokleta avlija /The Damned Yard/*)

Summary

Since it has first appeared in 1954, *Prokleta avlija (The Damned Yard)* by Ivo Andrić has gone through many interpretations. We consider Ivo Frangeš's reading of this work, titled *U avliji, u proklesoj – priča i egzistencija u Andrićevoj umjetnosti (In the yard, the damned yard – narrative and existence in Andrić's art)*, to be the most poetic and precise perception of Andrić's poetry of narration. Frangeš's interpretation, due to his distinct sentence and dioptric power – which discloses the central particle – differs from the previous ones as well as from the ones that followed. *Andrić-like narrative* talent and faith in the story can also be recognized in the writings of contemporary Croatian storywriters. Can the narrative save us from history, politics and evil, can we step out from it and who, generally, has the right to be a narrator and who a listener? These are some common places in *Andrić-like type of narration*, independently of stylistic periods and data regarding generational affiliation of certain authors. They are clearly visible only if we approach text and story with Ivo Frangeš's literary sensibility, in the way a contemporary storyteller Josip Mlakić, for example, does.

Key words: a young man, narration, story, story telling, listening, inventory-making, history, cycle, debt

Antun Pavešković

Uvodne crtice u Frangešovu književnu raguzeologiju

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09 Frangeš, I.

Književna povjesnica djelatnost je koja se i sama najčešće dosta ili barem relativno brzo pretvara u povijest. Književnopovijesni tekstovi u načelu imaju ograničen vijek trajanja i vlastitu aktualnost prije ili kasnije, a najčešće prije, situiraju u rubrici takozvanih dokumenata o svom vremenu. Nekolicina primjera koji su nadživjeli trenutak vlastita nastanka u načelu su iznimke. Pravila funkcioniraju po nekoj vrsti književne entropije, iznimke se konstituiraju s razloga koji rijetko ovise ili rijetko ovise *samo* o onome što je bit književnopovijesne struke – dakle o prosudbi, ocjeni djela u njima usustavljenih i dijakronijskih nizova tvorećih ukupnost aksioloških i historiografskih sudova koje nazivljemo poviješću književnosti. Šanse dugotrajna preživljavanja književnoj povjesnici mogu pružati i njene stilističke osobine, neovisne o njenu sadržaju, dakle ona komponenta koju bismo, u zavisnosti od naših vlastitih predilekcija, mogli nazvati kontigentnom ili barem sekundarnom u odnosu na svrhu i cilj ovoga tipa tekstualne pojavnosti.

Takvi slučajevi, ako i mogući, rijetki su i s činjenice, premalo uzimane u obzir, da je stil snažan koliko i auktorova osobnost, a njena snaga oslonjena je na poznavanje i strast spram predmeta o kom nas izvješćuje. Svi smo mi, manje ili više, specijalisti i na tom je području malo univerzalnih osobnosti. Djela poput Kombolove povijesti dopreporodne književnosti čiji stil bitno ne nadržava aktualnost prosudbi, a one su još i danas aksiološki itekako relevantne, pripadaju iznimkama, utoliko što trajno, a gotovo sedam desetljeća u književnoj povjesnici može se cijeliti dugim razdobljem, nameću rijetko ponovljiv obrazac nesustala utjecaja u obje spomenute komponente. Suverenost poznavanja struke, elegancija izričaja i jasna i precizna ocjena književnih djela i pojava – Kombolove su vrline čak i kada je, a rijetko mu se događalo, griješio nadahnut croceanskom estetikom.

Većina izrečenog o Kombolu može se ponoviti i ako zamijenimo prezimena te na mjesto starijega povjesnika stavimo ono Frangešovo. Prevoditelj

De Sanctisa, ekspertni poznavatelj Spitzera i inih prvaka stilističke škole, romanist i kroatist, croceanac, sljedbenik i Brandesa, izvrsno obrazovan i u isto vrijeme književnoizražajno i sam vrlo nadaren, slijedio je gospodar Ivo pravilo logično proizašlo iz svega spomenutoga: pisanje o književnosti i samo je književno stvaranje. Za njega je književna povjesnica bila, u stvari, književnost o književnosti.¹ Idealnije građe od one dubrovačke baštine za takav pothvat nije mogao ni zamisliti. Nigdje toliko kao u Dubrovniku riječ *skladnost* nije označavala ne tek ideal, nego i gotovo obvezatnu praksu, kako u književnom, tako i svakidašnjem životu. Zato i ne čudi da je rijetko tko poput Frangeša volio ali i razumio Dubrovnik i njegovo nasljeđe, ne samo zato jer je Grad za njega, kao i za nas, bio *locus* mitske privlačnosti i čarobna kulturna bogatstva, nego zato jer su On i Grad bili duhovno homologni.

Koliko je Ivo Frangeš cijenio dubrovački udio u hrvatskoj književnoj i kulturnoj baštini svjedoči ne samo količinska i kakvošna posvećenost dubrovačkim književnicima u njegovim, osobito sintetskim, radovima, nego i usputne opaske, poput legende pod 89. slikom u njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti*, uz nužnu ogradu kako u takva ljepoduha i vrsna stilista, čovjeka čija je izričajna genijalnost postala gotovo predmetom legende, ništa glede jezika i činjeničnosti nije moglo biti usputno: »Dubrovnik, na vratima Europe prema Levantu (Istoku) prikazan je na mnogim kartama Europe, osobito pomorskim. Obično su to fantastični prikazi »Raguze«. Ovaj, iz jednog rukopisa iz Gothe, iz 1486., pokušava vjerno prikazati Grad koji je s pravom, u romantičarskom zanosu XIX. st., proglašen Atenom. Doista – ono što je dao, i sačuvao, tokom dugih stoljeća čini ga iznimnim ne samo u okviru hrvatske kulture, nego i u odnosu na Europu i svijet uopće.«²

Treba pritom naglasiti da Frangešova vizura dubrovačkog udjela u hrvatskoj kulturi nije nešto izdvojeno, pogotovo ne nešto što izdvaja. Danas, kada se hrvatska književna baština ne samo i ne tek bezazleno koncepcijski regionalizira, bitno je naglasiti upravo spomenuto. Naime, dok političke elite proživljavaju svoju idilu s političarima »iz regiona« koji odjednom postaju filolozi i eksperti za krvna zrnca navodnih Srba katolika, a naši znanstvenici otkrivaju kako su hrvatska dopreporodna književna središta funkcionirala kao posebite književnosti, dobro se, uza stanovite propuste kojih se u njego-

¹ Osobno poznanstvo, razgovori koje smo često i ponekad dugo vodili, suradnja u njegovim poznijim danima nisu mi bili nužni da shvatim njegovu poetiku, razvidna je i u njegovim djelima, ali bi bilo nepravedno ne spomenuti koliko je duha, gospodarstva i nadasve poštovanja spram naše struke imao ovaj u društvu ugodan, sugovornikom superioran, znanjem opskrbljen i talentom obdaren čovjek. Kada je govorio o književnosti, bila je to primijenjena, da ne kažem usmena književnost, kao što je, pišući o književnosti, i sam pisao književnost.

² Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana 1987., str. 59.

vim tekstovima može naći, podsjetiti na Frangešov pristup upravo Dubrovčanima, književnicima koji su najdulje kontinuirano djelovali u samostalnoj državi, fizički odvojeni od glavnine hrvatskih prostora. Ovo posljednje bitno je i stoga što, usuprot geopolitičkim okolnostima, dubrovački stvaratelji tvore neodvojivi duhovni krug s ostalim književnim središtima jedinstvene hrvatske književnosti.³

Među prvim pokušajima sinteze koji su nagovijestili njegove kasnije književnopovijesne obuhvate, a na temelju kojih možemo početi raspravu o Frangešovim uvidima u dubrovačke opuse, jest rasprava objelodanjena u *Forumu* 1977. godine pod naslovom »Drevni glasi. Nacrt hrvatske književnosti do preporoda«. Zapravo, ta je studija ujedno i implicitni nacrt i sažeta prolegomena svemu što je ovaj znanstvenik pisao o dubrovačkim književnicima i njihovu krugu. Prvi spomen nekoga Dubrovčanina već upozorava na činjenicu koju je učitavao u svoje promatranje pisaca poteklih iz ovoga grada: »U svakom slučaju, kako je humanizam više hvatao maha i u našim krajevima, pisci koji su se služili latinskim jezikom stekli su dragocjenu povlasticu da budu čitani i izvan domovine. Dovoljno je spomenuti Dubrovčanina Iliju Crijevića (1463. – 1520.) koji bje u Rimu ovjenčan pjesničkim lovorom kao jedan od najznamenitijih umjetnika latinskog jezika. Njihovim djelima započinje slavno poglavlje hrvatskog latinizma, poglavlje bez kojega bi svjetski latinizam bio lišen jedne od svojih osebujnih značajki.«⁴

Nije, naravno Crijević jedini izborom izričajna medija otvorio sebi put svjetskoj recepciji, a nije bio ni najznatniji hrvatski latinac, bez obzira na odličje u krugu donekle kontroverzna Pomponija Leta. No nije slučajno ni to da ga Frangeš spominje prvoga u nizu stvaratelja tog izričajna medija u Hrvata. Ako su pisci latinskoga jezičnog izričaja započeli jedno *slavno poglavlje*, tada je jedini apostrofirani Crijević među njima ne samo značajna pojava, nego i bitan sa zavičajne pripadnosti. Honorira auktor, doduše, i estetski manje bitne prinose Dubrovčana, kao što je, primjerice, jedno kratko i ovlašno spominjanje dubrovačkoga zbornika *Libro od mnogih razloga*.⁵ Činjenicu *Ranjinina zbornika* dovodi u svezu, jednako ovlašno, a dijelom i netočno, s pojavom najstarijih metričkih oblika u tzv. *narodnome stihu*.⁶ Malo kasnije, pak, upravo prozodijskim argumentima dokumentira jedinstvenost hrvatskoga književnog prostora i integracijsku važnost Dubrovnika u tom prostoru: »Posebno to vrijedi za njegov dvostrukorimovani dvanaesterac koji

³ U nas se *via facti* raznolikost poistovjećuje s nejedinstvom.

⁴ Ivo Frangeš, *Izabrana djela*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 37.

⁵ Isto, str. 38.

⁶ Isto, str. 39.

se na razmeđi XV. i XVI. stoljeća upotrebljava na cijelom potezu od Senja do Dubrovnika, u senjskom *Tranzitu svetog Jeronima* (1508.) i u tri neobično sugestivna (makar i nepotpuna) stiha što ih je u dubrovačkoj carinskoj knjizi negdje 1421. u kratkom predahu pribilježio nepoznat carinik (Junije Kaličević?). Danas oni, i nehotice, imaju značenje uvoda u bogatu tradiciju hrvatske lirike.⁷ Potom u nekoliko rečenica, onom tipičnom frangešovskom elegancijom sažimlje bitne odrednice Kaličevićeva »začetka«, naglašavajući ponajprije individualiziranost izriječka⁸ i time implicitno određujući spomenute stihove kao rodno mjesto hrvatskoga književnog, doduše ranog, ali stoga ništa manje novovjekovlja.

Kontinuitet kao bitan moment identiteta hrvatske književnosti, osobito umješno rekonstruiran uspješnim premošćivanjem a time i anuliranjem nesretne podjele na stariju i noviju, naglašen je ne samo u njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti*, nego i u brojnim drugim radovima. Spomenimo samo studije o Gunduliću i preporodu ili mjestimično kongenijalne uvide o Mažuranićevu stvaranju i njegovoj bitnoj utemeljenosti u dubrovačkome nasljeđu. Taj neprekinuti život književnosti razvidan je u spomenutu Frangešovu prikazu iz 1977., već u samome početku, kada se isto tako premošćuje srednjovjekovna i renesansna književnost prikazujući prijelaz od narativne recitativnosti do dijaloškog oblika i otuda u dramsku formu. Dijaloška pjesma, prikaz rođenja Isusova, dramatizacija Muke, prijelaz na obradu svetačkih legendi te Marulićeva i Vetranovićeva prikazanja, Frangešu su »potvrde one duboke i uzročne veze što u razvitku hrvatske književnosti postoji između pučkoga, duhovnoga i umjetnoga elementa koji se, već u djelu Marka Marulića, stapa u jedno.«⁹ Potvrde koje prevladavaju još jednu umjetnu razlikovnost, proizišlu, po meni iz pogrešne interpretacije odnosa narodnoustmene, pučke i tzv. umjetničke književnosti, ali i dihotomiju između nabožne i svjetovne književnosti.

Kontinuitet ali i, neizostavno, jedinstvo književnoga prostora jamstvo su identiteta. Dijakronija i sinkronija nacionalne književnosti komplementarne su sastojnice njene samosvojnosti. Frangeš navodi brojne simptome, odmah na početku spomenuta pregleda konstatirajući kako je, primjerice, hrvatska književnost u razdoblje humanizma ušla sa već izgrađenim književnim izrazom instrumentalno nazočnim na prostoru od Senja do Dubrovnika.¹⁰ Samosvojnost ne podrazumijeva i duhovnu autarhiju pa je treća komponenta identiteta, vrlo bitna, mada naizgled nije središnja poput prvih dviju, univerzalost, točnije i jezičnomedijiski i tematski i formalno nerijetko i ravnopravna pripa-

⁷ Isto, str. 40.

⁸ Isto.

⁹ Isto, str. 41.

¹⁰ Isto, str. 42.

dnost svjetskim književnim tijekovima. Trojezičnost, razuđenost, zemljopisna rascijepljenost, supostojanje raznih književnih modela nisu, želimo li učiti od Frangeša, nešto nasuprotno jedinstvenosti, nego upravo nabrojene sastojnice jesu temeljci osobitosti, komplementarno tematskoj srodnosti i vremenskoj neprekinutosti, hrvatske književnosti. Kao što nam jezikoslovci skreću pozornost na činjenicu da govornik hrvatskoga jezičnog područja, za razliku od inih pripadnika štokavskoga dijasistema, uvijek ima uračunatu i inodijalektalnost, mislim da bi, upravo na tragu Frangešova opusa trebalo imati na umu kako je slična situacija i na književnome području. Dubrovnik i Dubrovčani tu su situaciju proživljavali uz punu svijest o vlastitoj posebitosti, hrvatskome kulturnom identitetu i srodnosti s recentnim svjetskim zbivanjima.

Spomenuti Crijević, čijim marom dopire Plaut do ušiju dubrovačkih đaka među kojima je najdarovitiji dum Marin, Ilijin rođak Tuberon koji svojim turskim kompleksom uspostavlja jednu od osnovnih vertikalna hrvatskoga nacionalnog života i književnog stvaranja, Pucić i Jakov Bunić čiji je projekt povezan s onim Girolama Vide, a time i Junija Palmotića te u istome tematskom sklopu i Marko Marulić¹¹ kao značajan dionik hrvatskoga latinizma dokaz su organske sraslosti tog idioma s hrvatskom književnom cjelinom, pri čem nam Frangeš još jednom pokazuje dijalektično jedinstvo povijesne/dijakrone i prostorne/sinkrone sastojnice našega književnog identiteta. Jedna druga tematska linija služi za uspostavu luka od Pribojevićeve proslavenske orijentacije kao otklona od *marulićevsko-bernardinovskih moljakanja* do Gundulićeva polonofilstva.¹²

U Frangešovoj središnjoj povjesnici, onoj navedenoj iz 1987., uz neke nelogično ispuštene opuse, kao jedini ozbiljniji metodološki problem, ma koliko možda bio obol tadašnjemu društvenom trenutku, vidim ograničavanja na »granice trojednice«. Na žalost, osobito je vidljiv na primjeru dubrovačkih pisaca, budući da je stara bokeljska književnost,¹³ danas u izvanhrvatskim znanstvenim krugovima preuzetno nazivana crnogorskom, ovdje izostavljena, a po svojim je genološkim, tematskim i, donekle, jezičnoizričajnim sredstvima, duboko srodna dubrovačkome književnom krugu. Izolira li se iz toga kruga, iz svoga prirodna okoliša, lakše ju je izuzeti i iz korpusa cjelokupne hrvatske književnosti. Izostavljena je i književnost Bosne, osobito bosanskih franjevac, od kojih je, da navedem samo jedan primjer, Matija Divković prvi stvarateljski recipirao Vetranovića, adaptirajući njegovu dramu o Abra-

¹¹ Isto, str. 44–45.

¹² Isto, str. 47.

¹³ V. *Stara bokeljska književnost*, prir. Slobodan P. Novak, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.; *Hrvatska književnost Boke Kotorske – do preporoda*, prir. Vanda Babić, Erasmus naklada, Zagreb, 1998.

hamu. Na taj način značajno je sužen interpretacijski okvir važnosti i utjecaja dubrovačkoga kulturnog i književnoga kruga.

Naravno, svakome djelu, osobito znanstvenome, može se naći prigovora i protuargumenata. Ono što, međutim, ostaje trajnim nasljeđem Frangešove povjesničke djelatnosti jest teško dosežna stilistička vrijednost, ali i trajna pouzdanost prosudbe. Tek će vrijeme pokazati koliko nas je zadužio svojim pristupom književnu tekstu – duhovitim, jezično izbrušenim i iznimno lucidnim. Iste te osobine prepoznavao je u djelima Dubrovčana, a nema sumnje da je i njima i njihovom skrbi nad umjetničkim izričajem bio nadahnut. Jednako kao i fenomenom jedne geografski i demografski mikroskopske, a istodobno kulturnim nasljeđem gigantske sredine.

Literatura

- Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, *Studije i eseji*. Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.
- Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana 1987.
- Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur*, Böhlau, Köln – Weimar – Beč, 1995.
- Hrvatska književnost Boke Kotorske – do preporoda*, prir. Vanda Babić, Erasmus naklada, Zagreb, 1998.
- Radoslav Katičić, »Deklaracija i jezikoslovlje«, *Republika*, LXIV, 2; Zagreb, veljača 2008.
- Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945. Drugo izdanje priredili Milan Ratković i Jakša Ravlić 1961.
- Mihovil Kombol, *književni povjesničar, kritičar i prevodilac*: zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18. – 20. studenoga 1981., Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zadar, 1983.; ponovljeno izdanje objavljeno je u knjižnom nizu *Hrvatski književni povjesničari*, sv. 1., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, ur. Nevenka Košutić-Brozović i Tihomil Maštrović, Zagreb – Zadar, 1997.
- David Lodge, *The Modes of Modern Writing*, Cornell University Press, 1977.; Hrv. prijevod: *Način modernog pisanja*, prev. G. Gračan i S. Bašić, Delo, Globus, Zagreb, 1988.
- Antun Pavešković, *Mavro Vetranović*, Ex libris, Zagreb, 2012.
- Francesco de Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*, Preveo Ivo Frangeš. Matica hrvatska, Zagreb, 1955.
- Stara bokeljska književnost*, prir. Slobodan P. Novak, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.
- Zbornik radova o Matiji Divkoviću*, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 1982.

UVODNE CRTICE U FRANGEŠOVU KNJIŽEVNU RAGUZEOLOGIJU

Sažetak

Ivo Frangeš bio je jedan od najprofinjnijih stilista hrvatske pisane riječi uopće. Stoga njegovo bavljenje dubrovačkom dionicom hrvatske književnosti ima osobitu težinu, gotovo homolognih stilotvornih navika. Skladnost koju su Dubrovčani nje govali stoljećima, termin je koji se i bez metaforiziranja može i treba primijeniti na Frangešov način pisanja književne povjesnice. Otuda, *vice versa*, osobito pozoran način na koji je Frangeš pisao o dubrovačkim književnicima spram kojih je i osjećao izuzetnu naklonost. Mada svjestan izuzetnosti dubrovačkih pisaca, Frangeš nikada nije izdvajao dubrovački udio iz konteksta cjelokupne hrvatske književne baštine, potvrđujući time sraslost ove izuzetno važne auktorske grupacije s književnom maticom. Tako je afirmirao kontinuitet i jedinstvo književnoga prostora kao jamstvo identiteta i dubrovačke i hrvatske književnosti. Također je naglasio i vjerodostojno obrazložio univerzalnost i lokalne i nacionalne književnosti.

Gljučne riječi: književna povjesnica, stilistika, hrvatska književnost, dubrovački književnici, kontinuitet, jedinstvo književnosti

INTRODUCTORY NOTES REGARDING FRANGEŠ'S LITERARY RAGUSAN STUDIES

Summary

Ivo Frangeš has been one of the most refined stylists of Croatian written word in general. Therefore, his research of the Dubrovnik/Ragusan part of Croatian literature is of particular importance, of almost homogeneous stylistic-making habits. Harmony cultivated by the inhabitants of Dubrovnik for centuries is a term that, even regardless of metaphores, can and should be applied to Frangeš's style of writing literary history. Hence, *vice versa*, an especially attentive way in which Frangeš was writing on the Ragusan authors, feeling towards them extraordinary partiality. Although well aware of the uniqueness of the Ragusan writers, Frangeš has never separated the Ragusan part from the context of the whole Croatian literary heritage, thus confirming the coalescence of this extremely important group of authors with the literary matrix. In that way he affirmed the continuity and homogeneity of the literary space as a guarantee of identity of both Ragusan and Croatian literature. He has also stressed and credibly expounded the universality of local and national literature.

Key words: literary history, stylistics, Croatian literature, Ragusan authors, continuity, homogeneity of literature

UMIJEĆE INTERPRETACIJE

*Zbornik radova u čast
80. godišnjice rođenja akademika
Ive Frangeša*

Priredili
DUNJA FALIŠEVAC
KREŠIMIR NEMEC

M A T I C A   H R V A T S K A
ZAGREB, MM

Sl. 16.: *Umijeće interpretacije*, zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša, priredili su Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć a objavila Matica hrvatska u Zagrebu 2000.

Suzana Coha

Estetika i(li) politika: preporodne teme u opusu Ive Frangeša

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

1. Historijski kontekstualizam i estetički imanentizam

Nakon što je tijekom XIX. stoljeća dosegla vrhunac popularnosti i postala jednom od stožernih disciplina modernih nacionalnih kultura, povijest književnosti se počela podvrgavati kritičkome preispitivanju potaknutome esteticističkim idejama.¹ Poslije toga vala nepovjerenja spram književne historiografije počeli su se javljati raznorodni teorijski pristupi koji su, nudeći postojećim književnopovijesnim opcijama, riječima Vladimira Bitija, svoje »alternativne koncepte«, nicali kroz rana desetljeća XX. stoljeća,² a koji su svoj odraz u manjoj ili većoj mjeri i s manjim ili većim zakašnjenjima pronalazili i u modernoj hrvatskoj znanosti o književnosti čije se trajanje, prema Davoru Dukiću, može omeđiti sredinom 1950-ih i krajem 1980-ih godina.³ Uz to, tijekom se rečenoga razdoblja hrvatska književna historiografija dijelom nastavila nadograđivati na vlastite romantičarske pretpostavke formirane u XIX. stoljeću i održavane kasnije,⁴ pri čemu je esteti(cisti)čko naslijeđe osobito aktualnim ostalo u tzv. unutrašnjim, intrinzičnim ili imanentnim čitanjima⁵ u opreci spram tzv. kontekstualističkih.

---

¹ Usp. Vladimir Biti, »Povijest književnosti«, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matice hrvatska, Zagreb, 1997., str. 293–301, posebno str. 293.

² Usp. isto.

³ Usp. Davor Dukić, »Kultura – zapostavljen pojam u počecima moderne hrvatske znanosti o književnosti«, *Umjetnost riječi*, br. 3–4, str. 137–152, posebno str. 137; Zagreb, 2009. dostupno na: http://www.hfiloloskod.hr/images/stories/HFD/Casopisi/Umjetnost_rijeci/001-Dukic.pdf (11. 1. 2013.).

⁴ Usp. Suzana Coha, »Mitom stvorena i mitotvorbena ideologija hrvatskoga narodnog prepoda, ilirizma i romantizma (Čitanje odabranih tekstova preporodnoga razdoblja)«, Josip Užarević (ur.), *Romantizam i pitanja modernoga subjekta*, Disput, Zagreb, 2008., str. [377]–426, posebno str. 420.

⁵ O tradiciji uvođenja ovih termina u hrvatsku znanost o književnosti usp. Dukić, »Kultura – zapostavljen pojam u počecima moderne hrvatske znanosti o književnosti«, str. 140.

Središnja institucija hrvatske književne znanosti od kasnih 50-ih godina do zadnjih desetljeća XX. stoljeća bila je, kao što je poznato, Zagrebačka stilistička škola, u utemeljenju i kasnijem artikuliranju koje je jedna od krucijalnih bila uloga Ive Frangeša. Škola je, kako se također zna, programatski zagovarala književnosti imanentna, poglavito estetska načela,⁶ što je retrospektivno potvrdio i Frangeš ustvrdivši u intervjuu Andriji Vučemilu (2000.) da joj je središnji smjer bio određen »udaljavanje[m] od prenaplašene društvene funkcije književnosti«, i to »isticanjem imanentne estetske posebnosti djela i težnje da se ono prosuđuje sebi primjerenom metodom«, prilikom čega se književni tekst uspostavio kao »središte i susretno kritičkog postupka«.⁷

No, osim imanentizma, po kojemu je u prvome redu (p)ostala prepoznatljivom, Školu nisu zaobišli ni utjecaji historijsko-kontekstualističkih pristupa, što je dijelom bilo posljedica književnopovijesne tradicije uvelike obilježene ostavštinom Antuna Barca, koju je npr. Stanko Lasić nazvao »kulturno-historijskom«,⁸ a na koju se kasnija hrvatska književna znanost, poglavito u pogledu tzv. novije, (post)preporodne književnosti, premda se znala i kritički postavljati spram nje, u zamjetnoj mjeri nastavila oslanjati. Pored toga, supostojanje historijsko-kontekstualističkih i estetsko-imanentnih pristupa u okrilju Zagrebačke škole proizlazilo je i iz većega broja teorijskih domena u kojima su nadahnuće i uzor pronalazili ili s kojima su bili upoznati njezini lučonoše – od stilistike, Nove kritike i formalizma do marksističkih čitanja književnosti. Osim svojevrsnom *slučajnošću*, kako je ovisnost Škole o stručnim usmjerenostima i interesima njezinih predvodnika objasnio D. Dukić,⁹ on je, uvažavajući i ranija razmatranja tih pitanja (Josip Užarević, »Znanost o književnosti i teorija interpretacije«, 1995.; Dubravka Oraić Tolić, »Aleksandar Flaker i Zagrebačka škola«, 2004.), prisutnost (isticanih) imanentnih, ali i (manje naglašivanih) kontekstualističkih čitanja među ostalim povezo i s globalnom onodobnom klimom u hrvatskome društvu. S jedne strane, konfrontiranje imanentnih pristupa tzv. *vulgarnom marksizmu* korespondiralo je s dominantnom politikom postinformbiroovske Jugoslavije, u kojoj su se, Dukićevim riječima, »usuprot staljinizmu, državnom centralizmu i panekonomizmu teorije odraza proklamirali 'antidogmatizam', decentralizacija

⁶ O tome usp. npr. isto.

⁷ Usp. Andrija Vučemil, »Razgovor s akademikom Ivom Frangešom«, isti, *Što su mi rekli? II. Književni značajnici o trenutku sadašnjosti hrvatske književnosti*, Riječki nakladni zavod, Rijeka, 2000., str. [95]-106, posebno str. 98.

⁸ Usp. Aleksandar Flaker, »'Kopernikanski obrat' ili O Škrebu, osobno«, Zdenko Škreb, *Književne interpretacije*, prir. A. Flaker, Alfa, Zagreb, 1998., str. 5–21, posebno str. 12.

⁹ Usp. Dukić, »Kultura – zapostavljen pojam u počecima moderne hrvatske znanosti o književnosti«, str. 149.

političkog upravljanja, autonomija estetskog čina« i »kreativni individualizam«. ¹⁰ S druge strane, prema Dukićevu sudu, »zagrebački su se književni znanstvenici stalno pozivali na marksizam, no čini se da je on za njih u drugoj polovici 50-ih godina bio tek prazna etiketa«, koja je »često korištena u kritici zapadne, 'građanske' znanosti o književnosti«. ¹¹ Dukićeve pretpostavke o tome da su rečene »marksističke opaske« mogle biti »svjesne ili intuitivne« ili da je riječ možda bila samo o »taktičkom ustupku onodobnim centrima političke moći« ¹² mogle bi se dodatno osvijetliti npr. uvidima Tonyja Bennetta, koji je, uspoređujući formalističku i marksističku književnoznanstvenu tradiciju, u svojoj knjizi *Formalism and Marxism* (1979.(1)) potvrdio načelnu nemogućnost potpunoga razdvajanja imanentnih i kontekstualističkih metoda, što je pak razvidno i u djelokrugu Škole.

Deklarativan rascjep kakav se u teoriji nerijetko podrazumijeva između estetičko-imanentnih te historijsko-kontekstualističkih pristupa književnoj građi, a kakav se u književnopovijesnoj praksi pokazao dokraja neodrživim, uvelike je odredio hrvatsku književnu znanost ne samo u vremenu formiranja i programatskog usmjeravanja Zagrebačke stilističke škole nego i kasnije tijekom čitave druge polovine XX. stoljeća. O njemu je kao o faktično neodrživome I. Frangeš argumentirano a ne samo konvencionalno pisao vrlo rano te je u tekstu »Zadaci naše nauke o književnosti« (1959.) naglasio nužnu ovisnost umjetnosti o njezinu kontekstu ustvrdivši da se ona »nikad i nigdje nije javila u toj apstraktnoj čistoći estetičara, nego u konkretnosti svoje historijske uvjetovanosti«. ¹³ Povezano s navedenim, prema Frangešu, znanost o književnosti je neminovno »historijska« te su »svi njezini termini, sva njezina oruđa i pomagala takoreći ogrezla u historijskom procesu, pa ih je nemoguće upotrebljavati u nekoj apstraktnoj, 'matematičkoj' čistoći«. ¹⁴ Sukladno tome, naveo je, »između marksistički shvaćene književne povijesti, odnosno nauke o književnosti, s jedne strane, i estetskoga kritičkog suda, s druge, nema i ne može biti nikakve polemike«. ¹⁵ Ipak, akcentuirajući glavna stremljenja Zagrebačke stilističke škole, kojoj su, kao što je Frangeš izjavio u intervjuu Vučemilu, glavni uzori bili znanstvenici čija se imena u prvome redu vežu uz estetičko-imanentne pristupe književnosti, poput Lea Spitzera, Emila Staigera, Wolfganga Kaysera, Renéa Welleka i Austina

¹⁰ Usp. isto, str. 148.

¹¹ Usp. isto, str. 144–145.

¹² Usp. isto, str. 145.

¹³ Usp. Ivo Frangeš, »Zadaci naše nauke o književnosti«, *Umjetnost riječi*, br. 1–4, str. 13–19, posebno str. 16; Zagreb, 1959.

¹⁴ Usp. isto, str. 15–16.

¹⁵ Usp. isto, str. 15.

Warrena,¹⁶ on je historijski kontekstualizam predstavio više kao sredstvo, a estetički imanentizam kao pravi cilj književnopovijesne znanosti. Iako je, tragom spomenutoga intervjuja, držao kako povijest književnosti »uspоставlja ravnotežu između faktografije i estetike«, konstatirao je da su u njoj »faktografski previdi mogući, i događaju se«, no da su »estetski kudikamo pogubniji jer zadiru u bit književnosti«.¹⁷

Moglo bi se, prema tome, zaključiti kako je povijesnu involviranost, odnosno društvenu uvjetovanost i utjecajnost književnih djela Frangeš smatrao bitnima utoliko što i one mogu sudjelovati u formiranju estetičke beletrističke esencijalnosti pa je u tekstu »Zadaci naše nauke o književnosti« ustvrdio kako bi izuzimanje povijesnoga konteksta iz književnopovijesnoga proučavanja značilo »zapravo smrt umjetničkog doživljavanja (koje je uvijek historijsko, uvijek kontekstualno) i razgovor o mrtvim matematičkim formulama, a ne o živim, od života ustreptalim tvorevinama, koje zovemo umjetničkim djelima«.¹⁸ S druge strane, vlastitim je književnopovijesnim sintezama kao i interpretacijama pojedinih književnih djela pokazao kako i argumenti nazgled isključivo estetičko-imanentne provenijencije mogu imati društveno relevantne, pa i angažirane funkcije.

2. Povijest književnosti i nacionalni identitet

Svojom je *Poviješću hrvatske književnosti* (1987.) I. Frangeš opredmetio vlastita promišljanja o književnoj historiografiji kao o praksi koja je istovremeno estetički senzibilizirana i upućena u izvanknjiževni kontekst te je u »Proslovu« toj publikaciji konstatirao kako je njome nastojao »objasniti osnovne sile pokretnice« nacionalne književnosti kao i »ocijeniti umjetničke rezultate tog procesa«.¹⁹ Sadržajem i strukturom rečena se povijest hrvatske književnosti uklapa u tradicionalan historiografski model koji pretpostavlja da su literarni temelji svake nacije postavljeni u njezinim primordijalnim ishodištima. Koncipirana kao tzv. *razvojne povijesti*, takva historiografska djela podrazumijevaju da, riječima Wilhelma Diltheya, svaki događaj prelazi »preko niza promjena« te da je »moguć jedino na osnovi prethodnoga«.²⁰ Ili,

¹⁶ Usp. Vučemil, »Razgovor s akademikom Ivom Frangešom«, str. 98.

¹⁷ Usp. isto, str. 99.

¹⁸ Usp. Frangeš, »Zadaci naše nauke o književnosti«, str. 16.

¹⁹ Usp. Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987., str. 5.

²⁰ Wilhelm Dilthey, *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1970., str. 201, prema: David Perkins, *Is Literary History Possible?* (1992.(1)), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1993., str. 2.

kako objašnjava David Perkins, sukcesivno organizirana zbivanja o kojima pišu razvojne povijesti prikazana su kao kontinuitet: svaka sekvenca u nizu zadržava mnogo od prijašnje pri čemu nema »skokova, obrata, povrataka, praznih ploča ili početaka«. ²¹ Narativne linije takvih povijesti književnosti prate etape, nastajanja i(li) iščezavanja stanovitih nadosobnih entiteta koji se odražavaju u književnosti, a među kojima mogu biti npr. žanrovi, duh vremena, karakter ili duh rase, prostora, naroda ili nacije. Nadosobni entiteti književnih povijesti, zaključuje Perkins, bili bi ono što je Dilthey, referirajući na povijest općenito, zvao »idealnim cjelinama« ili »logičkim subjektima«, kao što su nacije, religije ili društveni slojevi. ²²

I u Frangešovoj se *Povijesti hrvatske književnosti*, baš kao i u njezinim prethodnicama, među ostalima i u nezavršenoj, ali kapitalnoj istoimenoj petodijelnoj ediciji (1974.-78.), u čijem je četvrtom svesku on participirao sintezom o razdoblju realizma (1975.), kao privilegirani entitet oblikuje hrvatski narod, odnosno nacija u ulozi ne samo kolektivnoga vlasnika, već i kolektivnog izvora, odnosno nužnoga uvjeta vlastite književnosti. Otvorena riječima koje najavljuju historiografsku formu što ju je Hayden White, ugledajući se u Northropa Fryea, nazvao romansom, ²³ Frangešova *Povijest hrvatske književnosti* zamišljena je (i) kao povijest hrvatskoga naroda, i to od praiskonskih vremena kada su se, kako je napisao u svojem čuvenom stilu beletrizacije historiografskog diskursa, njegova plemena »negdje početkom VII. stoljeća« spustila »iz maglenih zakarpatskih prostora na sunčane obale istočnog Jadrana koje su još Rimljani nazivali *delicia mundi*«. ²⁴ Prateći povijest hrvatske književnosti kao refleks i potvrdu razvoja hrvatske nacije, publikacija koja je posrijedi očekivano u obzir uzima društvenopovijesni kontekst, posebice u onim razdobljima u kojima su uzročno-posljedične veze između književnosti i politike bile naročito bjelodane i dalekosežne. Međutim, kako je već spomenuto, za Frangeša je kontekstualistički pristup bio prije svega neophodno sredstvo koje je trebalo pomoći procjenjivanju estetskih dosega književnosti kao konačnome književnopovijesnom zadatku, što se može povezati s time da se u njegovoj *Povijesti* za određivanje obostranoga razvoja, dakle i knji-

²¹ Usp. Perkins, *Is Literary History Possible?*, str. 2.

²² Usp. isto, str. 2–3. O ovome usp. i: Suzana Cocha, »Starija vs. novija hrvatska književnost: pitanja (dis)kontinuiteta i (dez)integriteta«, Tomislav Bogdan; Ivana Brković; Davor Dukić; Lakhorka Plejić Poje (ur.), *Perivoj od Slave. Zbornik Dunje Fališevac*, FF-press, Zagreb, 2012., str. 329–339, posebno str. 329.

²³ Usp. Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (1973(1)), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1975., str. 7–11, osobito str. 8–9.

²⁴ Usp. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 9.

ževnoga i nacionalnog uopće, uzima stupanj umjetničke (estetičke) emancipacije literarnih činjenica od političkih i inih društvenih fenomena.

Da bi dosegla stadij što ga je Frangeš, određivši ga kao početak *su-vremenoga stanja*, opisao kao trenutak njezina oslobađanja od uskoga političkog angažmana koji je obilježio razdoblje tijekom Drugoga svjetskog rata i neposredno po njegovu završetku, hrvatska je književnost, prema njegovoj *Povijesti*, a i prema drugim kanoniziranim kroatističkim književnopovijesnim interpretacijama, morala prijeći niz privremenih etapa jače ili slabije uvjetovanosti izvanknjiževnim društvenim kontekstom. Iako priču o hrvatskoj književnosti, njezinu kontinuitetu i integritetu nije mogao koncipirati isključujući sve one koji su, njegovim riječima, »pomanjkanje nadahnuća« nadomještali »ideologijom«,²⁵ Frangešovo je eksplicitno uvjerenje bilo da »cjelovita slika jedne književnosti ovisi prije svega o djelu i djelovanju najvećih«. ²⁶ Pritom je pod *najvećima* podrazumijevao autore koji su stvorili književna djela vrhunske imanentne odnosno umjetničke kvalitete. Njihova su se imena kao neizostavna upisala u književni kanon hrvatske nacije, u kojemu, međutim, osim estetičkih vrednota nerijetko reprezentiraju i politički simbolična značenja.

3. Nacionalni bardovi: politika estetike

Povijest hrvatske književnosti I. Frangeša napisana je s pozicija što ih hrvatska kultura (re)kreira o svojoj književnosti od vremena njezina institucionalnog utemeljenja u narodnom preporodu, kada je, prema jednome tekstu Adolfa Vebera Tkalčevića iz 1848., zaorila »i nam trublja arkandjela europskih narodah, pozivajućih nas da stupimo u njihovo kolo«. ²⁷ U takvim i sličnim (auto)predodžbama²⁸ hrvatske u kontekstu europskih, odnosno književnosti zapadnoga kruga prva se redovito prikazuje kao *mala*, kako ju je u

²⁵ Usp. isto, str. 354.

²⁶ Usp. isto, str. 5.

²⁷ Usp. A. Tkalčević, »Niešto o kazalištu«, *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, br. 11, str. [45]-47; br. 12, str. [49]-51; br. 13, str. 54-56; br. 14, str. 58-60; br. 15, str. 62-64; br. 16, str. 66-68, cit. str. 46-47; Zagreb, 1848. Prema: *Danica Ilirska 1835.-1849. Serija reprint izdanja*, ur. Ivo Frangeš; Mladen Kuzmanović; Boris Dogan; Slavko Goldstein, Liber, Zagreb, 1970.-72.

²⁸ Prošireni na kulturne prakse općenito, pojmovi *predodžba* i *autopredodžba* preuzeti su iz imagologije kao »istraživačk[e] gran[e] komparativne književnosti koja se bavi proučavanjem književnih predodžbi o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe) te o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe)«. Usp. Davor Dukić, »Predgovor: O imagologiji«, D. Dukić; Zrinka Blažević; Lahorka Plejić Poje; Ivana Brković (prir.), *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. [5]-22, cit. str. 5.

»Proslovu« svoje povijesti definirao i I. Frangeš.²⁹ No, dok se rečena 'malenost' ponekad nastojala i nastoji kompenzirati uvažavanjem što većega broja autora, Frangeš se odlučio za »ispuštanje pretežne većine minornih pisaca i književnih poslenika«³⁰ iz nosivoga narativnog tkiva svoje povijesti, opravdavajući to konstatacijom po kojoj bi povijest književnosti »pisana isključivo ili pretežno iz perspektive minornih, vukla doživljaj te književnosti u područje frustriranosti«.³¹

Uopće, elitistička estetička perspektiva u znatnoj je mjeri odredila Frangešovo bavljenje hrvatskom književnošću, tako da je velik dio njegovih studija posvećen upravo autorima u estetsku vrijednost čijih se djela tradicionalno ne sumnja, a među kojima i u njegovu opusu, kao i u hrvatskoj književnoj historiografiji u cjelini, specifično mjesto zauzima Ivan Mažuranić. Premda taj autor, ako je suditi prema Frangešu,³² ali i prema statusu koji mu se općenito dodjeljuje u književnopovijesnim hijerarhijama hrvatskih pisaca, zasigurno ne spada među one koji se, mjereni estetičkim kriterijima, prikazuju s osjećajima »frustriranosti«, interpretacije njegova 'lika i djela' odražavaju stanovite, makar i latentne, kontroverze. Premda se, osim u radikalnim pravaškim kritikama, Mažuranić još od vremena kada je nadopunio Gundulićeva *Osmana* (1844.) i objavio spjev *Smrt Smail-age Čengića* (1846.) drži neprikosnovenim nacionalnim bardom, činjenica je da se potonji tekst, koji se u hrvatskoj kulturi, riječima Joanne Rapacke, »smatra najvažnijim pjesničkim djelom prve polovice XIX. stoljeća« ustvari »tiče drugoga naroda«.³³ Zahvaljujući inherentnim mu općenitijim tematskim razinama (borba narodne / nacionalne zajednice za suverenitet; sukob kršćanstva i islama) te njihovu konkretnijem oprimjerenju (konfrontacija Crnogoraca i Turaka), taj je spjev zapravo sinegdoha proturječnosti s kojima se nacionalna kultura nosi u reprezentacijama i interpretacijama književnosti hrvatskoga narodnog preporoda: kao prvo, evidentno je politički iniciran i angažiran, što je kvaliteta

²⁹ Usp. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 5.

³⁰ Usp. isto.

³¹ Usp. isto, str. 6.

³² Osim tekstova na koje se izravno referira u ovome radu, konstatacije i zaključci koji se donose u njemu utemeljeni su i na drugim člancima što ih je Frangeš tijekom svoje književnoznanstvene karijere posvećivao Mažuraniću i njegovu spjevu *Smrt Smail-age Čengića*. Uputnice na te i druge Frangešove priloge o preporodnim temama koji se precizno ne navode u ovome radu, ali se, kako se u pojedinim njegovim dijelovima vidi, podrazumijevaju usp. u: Nedjeljka Paro, »Bibliografija. Radovi Ive Frangeša«, Ivo Frangeš, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, prir. Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 441–502. U rečenoj bibliografiji usp. i uputnice na priloge koji su objavljeni u različitim izvorima, a ovdje se donose samo prema jednome.

³³ Usp. Joanna Rapacka, »Smrt Smail-age Čengića«, ista, *Leksikon hrvatskih tradicija*, prev. Dalibor Blažina, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., str. 159–162, ovdje str. 159.

koju većina književne, posebice estetički nastrojene, kritike drži u najmanju ruku sumnjivom, a kao drugo, u njemu favorizirani kolektiv nije hrvatski narod, što se može činiti paradoksalnim za djelo koje se interpretira kao reprezentativan spjev nacionalnoga preporoda, tim više uzme li se u obzir da se moderna, romantičarska i postromantičarska hrvatska nacionalna identifikacija odvijala ne samo s referencama na slavenstvo u širem smislu te na južno-slavenstvo u užem, već i u pokušajima manje ili više izrazitoga izdvajanja iz (južno)slavenskog konteksta.

Dok je, s jedne strane, kako je akcentuirala Rapacka, Mažuranićev spjev bio »zapravo jedino hrvatsko djelo koje je bez iznimke ulazilo u sastav zajedničkih jugoslavenskih panteonâ podignutih u XX. stoljeću«, a njegov je autor »zauzimao položaj službenog pisca prve i druge Jugoslavije«,³⁴ s druge se strane navedeno djelo, zajedno sa svojim tvorcem kao i pripadajućim razdobljem ilirskoga pokreta, interpretiralo i u funkciji ekskluzivne hrvatske nacionalne identifikacije. Takva je ambivalencija, odnosno mogućnost uklapanja u jugoslavenske federalističke i kroatističke nacionalno-ekskluzivističke modele, evidentna i u središnjem književnom glasilu ilirskoga pokreta, Gajevoj *Danici* (1835.–48.), s reprintiranjem koje se krenulo uoči kulminacije Hrvatskoga proljeća (1970.), a završilo po njegovu gušenju (1972.). Iako je taj pretisak, koji je uređivao i za kojega je I. Frangeš napisao popratni tekst, zasigurno bio odraz Proljeća, koje se, znakovito, popularno naziva i drugim hrvatskim narodnim preporodom, on nije doživio sudbinu kakvu su doživjela ina, mahom obustavljena proljećarska izdanja. Takav ishod *Danice* reprint, po svemu sudeći, ima zahvaliti spomenutoj svojoj ambivalenciji jer se osim kao spomen početaka moderne hrvatske nacionalne identifikacije on mogao tumačiti i kao simbol internacionalnih, federalističkih južno- ili jugoslavenskih koncepcija kompatibilnih, među ostalim, i s ilirskim imenom istaknutim u naslovu koji je objedinio sva godišta pretiskanoga časopisa (od kojih su neka, međutim, kako u originalu, tako i u pretisku, bila signirana kao horvatsko-slavonsko-dalmatinska, što je pak mogla biti voda na mlin proljećarskih ideja).

Dok je Frangeš o suverenitetu hrvatske u odnosu na srpsku književnost pisao još u vrijeme koje je prethodilo zenitu Proljeća (»Razmatranje o suvremenoj hrvatskoj književnosti«, 1966.), subverzivne potencije reprintirane *Danice* nisu bile toliko eksplicitne, što se može tumačiti u svjetlu njegovih riječi kojima se u već spomenutom intervjuu A. Vučemilu osvrnuo na jugoslavensku eru hrvatske književne znanosti. Iako, govoreći o promjenama kojima je pridonosila ta znanost i ustvrdivši da »nije sve što se dogodilo bilo plod

³⁴ Usp. isto, str. 162.

otvorenih ‘bitaka’«, već da je »[t]ajna [...] bila u tome da se iskoriste ‘pukotine’ koje su se pojavile na idejnoj zgradi ondašnjeg vremena«,³⁵ nije naglasio kako su posrijedi mogli biti i politički otpori, izgleda da je bilo tako.

Za svrhovito iskorištavanje, ali i stvaranje (političkih) *pukotina* koje je polučivala hrvatska književna znanost druge polovine XX. stoljeća često su služili alati svojstveni na prvi pogled isključivo estetičkoj kritici, što ide u prilog tvrdnji Dubravke Oraić Tolić o, kako je naveo D. Dukić, *disidentskom karakteru* »Zagrebačke škole u 1970-im i 80-im godinama«. ³⁶ Dok Dukić smatra kako konstatacija spomenute autorice da je Zagrebačka stilistička škola sa svojim propagiranim imanentizmom bila »izraz potrebe da se nađe područje na kojemu će se u centralističkoj višenacionalnoj zajednici, kakva je tada bila Jugoslavija, neometano njegovati nacionalni identitet, ponekad i pod maskom znanstvene neutralnosti«³⁷ zahtijeva »ozbiljniju analitičku provjeru«,³⁸ interpretacije preporodnih tekstova provedene pod kapom Škole mogle bi se uzeti kao potkrepa Oraićkinih riječi, odnosno kao svojevrsan prilog takvoj analitičkoj (pr)ovjeri.

To je, među ostalim, vidljivo primjerice i u Frangešovu prilogu obilježavanju 130. obljetnice ilirskog pokreta (»Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, 1966.), u kojemu se (uoči Hrvatskog proljeća) u skretanju pažnje na (a)tipična romantičarska (kao inherentno literarna) obilježja hrvatske književnosti može iščitati i (re)formuliranje nacionalnoidentifikacijskih (kao političkih) pozicija i kontura.³⁹ Razvidno je to također i u interpretacijama znamenite Mažuranićeve *Smrti Smail-age Čengića*, koja se od prvoga kritičkog prikaza što ga je o njoj u *Danici Ilirskoj* objavio Bogoslav Šulek (1846.), izdvojivši imanentne joj književne kvalitete, kao što su »[u]nutarnj[a] vrédnost«, »isobilje fantasie«, »naravnost izumljenja (*inventio*)«, »vanjska lěpota«, »[k]rasan slog«, »jezik bi reći stajaći«, »tehnička izpravnost« te »osobit[a] dražest i milin[a]«,⁴⁰ čita kao egzemplar vrhunske

³⁵ Usp. Vučemil, »Razgovor s akademikom Ivom Frangešom«, str. 98.

³⁶ Usp. Dukić, »Kultura – zapostavljen pojam u počecima moderne hrvatske znanosti o književnosti«, str. 149, bilješka br. 28.

³⁷ Usp. Dubravka Oraić Tolić, »Aleksandar Flaker i Zagrebačka škola«, Josip Užarević (ur.), *Oko književnosti. Osamdeset godina Aleksandra Flakera*, Disput, Zagreb, 2004., str. [21]–38, cit. str. 23 i Dukić, »Kultura – zapostavljen pojam u počecima moderne hrvatske znanosti o književnosti«, str. 149, bilješka br. 28.

³⁸ Usp. isto.

³⁹ O tome usp. Coha, »Mitom stvorena i mitotvorbena ideologija hrvatskoga narodnog preporoda, ilirizma i romantizma (Čitanje odabranih tekstova preporodnoga razdoblja)«, posebno str. 412–413.

⁴⁰ Usp. [Šulek]-k, [Bogoslav], »Pogled na lětošnje proizvode naše književnosti«, *Danica Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska*, br. 22, str. 88; br. 23, str. [89]–91; br. 24, str. 94–96, osobito str. 90; Zagreb, 1846. Prema: *Danica Ilirska 1835.–1849. Serija reprint izdanja*.

beletrističke estetike ili kao »pjesmotvor trajnoga sklada« kako ju je već u naslovu jednoga svojeg teksta nazvao Frangeš.⁴¹

Estetsku je dimenziju *Smrti Smail-age Čengića* Frangeš stavljao ispred političke, a potonju, barem ne eksplicitno, i nije držao presudnom za vrednovanje književnoga djela, što potvrđuje primjerice njegova usporedba Mažuranićeva spjeva s *Grobničkim poljem* Dimitrije Demetra. Bez obzira na činjenicu da je Demeter *Grobničkim poljem* (1842.) uvelike anticipirao *Smrt Smail-age Čengića* na sadržajnome, idejnom, formalnom i izraznom planu, Frangeš nije dvojio oko njihove ocjene ustvrdivši da je, prema estetičkim mjerilima, među njima razlika »golema«, što je, po njemu, proizašlo iz toga da je Demeter bio (samo) »rodoljub«, dok je Mažuranić bio »i umjetnik«.⁴²

Ipak, perspektiva koja je u Frangešovim interpretacijama *Smrti Smail-age Čengića* bila usmjerena prvenstveno na estetski profil Mažuranićeva djela te na njegova esencijalna književna obilježja u konačnici je vodila politički utjecajnim zaključcima, koji su se, pak, uklapali u procese hrvatske nacionalne identifikacije. U premošćivanju tradicionalno poimanoga jaza između estetike i politike Frangeš se oslanjao na teoriju Thomasa Stearnsa Eliota, tj. na ideju po kojoj, kako je naveo, »[s]vakog časa mora pjesnički jezik upozoravati čitaoca na tradiciju«: »Riječ mora u tekstu dobiti novu, umjetničku dimenziju, ali mora još prije toga, tako reći pred tekstom, biti obremenjena evokativnim funkcijama«.⁴³ Činjenicu da je Mažuranić u svojem spjevu objedinio usmenu te umjetničku tradiciju pretpreporodne hrvatske književnosti Frangeš je povezo s poimanjem da »u književnom jeziku riječ nije nakit nego suština umjetničkog izraza« zbog čega ona mora »istovremeno, svakog časa, pokazivati čitaocu to svoje dvostruko lice: duboku drevnost i neočekivanu svježinu, ponovljenost i neponovljivost«.⁴⁴ Interpretirajući Mažuranićev i uopće ilirski projekt građenja nacionalne književnosti na temeljima hrvatskoga narodnog te renesansnoga i baroknog umjetničkog pjesništva u svjetlu Eliotove teorije po kojoj »[n]ijedan pjesnik, nijedan umjetnik ne posjeduje u sebi svoje potpuno značenje«, već je »[n]jegova važnost« ili »procjena njegova mjesta« ustvari »procjena njegova odnosa s mrtvim pjesnicima i umjetnicima«,⁴⁵ Frangeš je participirao u strategijama koje su dominantno

⁴¹ Usp. Ivo Frangeš, »Pjesmotvor trajnoga sklada. *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića«, isti, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, str. 69–128.

⁴² Usp. Ivo Frangeš, »Umjetnost Ivana Mažuranića«, Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Zora, Zagreb, 1965., str. [7]–37, posebno str. 32.

⁴³ Usp. isto, str. 36.

⁴⁴ Usp. isto.

⁴⁵ Usp. Thomas Stearns Eliot, »Tradicija i individualni talent«, isti, *Tradicija, vrijednosti i književna kritika*, prir. Milivoj Solar, prev. Slaven Jurić, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 5–15, cit. str. 7.

obilježile hrvatsku književnu povijest druge polovine XX. stoljeća, a koje su naizgled isključivom estetičkom retorikom ustvari subvertirale službenu (jugoslavensku) i protežirale alternativnu (hrvatsku nacionalnu) politiku.

4. Od modernih kanona prema postmodernim strategijama i trendovima u književnoj znanosti

Institucionalizacija modernih, (post)romantičarskih nacija, kako je pokazala npr. Aleida Assmann (*Rad na nacionalnom pamćenju*, 1993.⁽¹⁾), nezamisliva je bez formiranja odgovarajućih književnih kanona i simboličkoga ustoličivanja njihovih reprezentativnih predstavnika, nacionalnih klasika.⁴⁶ Kao autor koji je, Frangeševim riječima, bio »[o]dgojen na narodnoj poeziji, na Kačiću i Gunduliću« te »načitan klasičkih i talijanskih pjesnika«,⁴⁷ ilustrirajući to svojim tekstovima, Mažuranić je status nacionalnoga barda opravdao ne samo estetičkom već i pragmatičnom stranom svojega stvaralaštva: maestralno je povezoao tradiciju tzv. starije s temeljima tzv. novije dionice hrvatske književnosti predstavljajući potonju u ukupnosti njezinih medijski i sociološki determiniranih sastavnica (usmene i umjetničke, popularne i elite) i uklapajući je u europski ili u kontekst tzv. zapadnih književnosti. Stoga bi se moglo reći kako je ono što je I. Mažuranić postizao u, Assmanničinom terminologijom rečeno, *radu na nacionalnom pamćenju* svojom književnošću, (post)romantičarska hrvatska književna znanost, instalirajući nacionalne bardove i pripadajući kanon, činila na metaknjiževnom planu.

Status barda i mjesto u nacionalnome književnom kanonu mogli su, dakako, zadobiti prvenstveno oni književnici koje je Frangeš u »Proslavu« svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* nazvao *najvećima*, a koji su takav tretman zaslužili ponajboljim svojim djelima. S obzirom da se i inače najviše bavio klasicima hrvatske književnosti, u svojem je intervjuu s njime Vlatko Pavletić za Frangeša ustvrdio da se uz njega, za razliku od prethodnika mu Barca, veže sintagma »veličin[a] velikih«. ⁴⁸ No, kao što je Frangeš, odgovarajući na ovu Pavletićevu opasku, podsjetio kako je zapravo netočno da se Barac bavio ponajprije *malenima*, tako nije sasvim točno ni to da se on posvetio isključivo

⁴⁶ Usp. Aleida Assmann, *Rad na nacionalnom pamćenju. Kratka istorija nemačke ideje obrazovanja*, prev. Aleksandra Bajazetov-Vučen, Biblioteka XX vek, 124, Čigoja štampa, Knjižara Krug, Beograd, 2002., posebno str. 65–66.

⁴⁷ Usp. Frangeš, »Umjetnost Ivana Mažuranića«, str. 12.

⁴⁸ Usp. [Pavletić, Vlatko], »U povodu 75-godišnjice života povjesničara hrvatske književnosti akademika Ive Frangeša. Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti. Vlatko Pavletić razgovara s Ivom Frangešom«, *Forum*, br. 3–4, str. [200]-238, posebno str. 214; Zagreb, 1995.

renomiranim veličinama. Potonjem u prilog svjedoči među ostalim i to što, kako ih je procijenio, manje značajne autore nije sasvim izuzeo iz svoje *Povijesti*, već ih je uvrstio u leksikon pridodan na kraju knjige, čime je po njemu »jače došla do izražaja razvojna vertikala hrvatske književnosti«. ⁴⁹ Time je otkrio ambiciju (p)održavanja osnovnih postulata tzv. razvojnih povijesti, ali je i pokazao njihovu temeljnu neodrživost.

K tome, ni u pojedinačnim se studijama Frangeš nije uvijek bavio samo književnim klasicima, bilo autorima, bilo pojedinim djelima. U tome smislu, a što se tema iz hrvatskoga narodnog preporoda tiče, zanimljivo je da je, zahvaljujući svojoj talijanističkoj vokaciji, pisao npr. i o manje poznatome Mažuranićevu prijevodu jedne pjesme Ludovica Saviolija ili o Tommaseovu prevođenju hrvatske narodne poezije na talijanski, te da je, nevezano uz to, upućivao na estetsku vrijednost Mažuranićeva političkog spisa »Hèrvati Mađjarom« (1848.) kao i na važnost putopisne proze Matije Mažuranića ili pak dnevnika Dragojle Jarnević. ⁵⁰ Time je, mijenjajući vlastite interese te na tragu stranih, ali i slijedeći i kreirajući domaće književnoznanstvene trendove, pridonosio svojevrstome 'širenju' hrvatskoga književnog kanona s obzirom na žanrovske kategorije, pojedinačna djela ili pojedine autore.

Opisano otvaranje tradicionalnih granica nacionalnoga književnog kanona može se, dakako, objašnjavati kao prilog (auto)formativnim mehanizmima moderne, u širem smislu shvaćeno, romantičarske i postromantičarske hrvatske kulture, koja je, insistirajući na, Barčevim riječima, *veličini malenih*, gradila vlastitu specifičnost, prepoznatljivost i relevantnost na karti europskih ili književnosti zapadnoga kruga. S druge strane, Frangešovo uvažavanje 'malenih' (tzv. rubnih ili tek potencijalno književnih žanrova, ⁵¹ tekstova ili autora koji su u bilo kojem smislu predstavljali alternativu preporodnome *mainstreamu*) moglo bi se interpretirati i kao (ne nužno osviještena) anticipacija postmodernih projekata zainteresiranih za greenblattovski *razgovor s mrtvima*, i to ne samo s onima čija su imena u *nacionalnom pamćenju* zapisana velikim pozlaćenim slovima, već i s onima na prvi pogled manje reprezentativnima, no koji bi također na svoj način mogli pomoći »da se manje gleda u to pretpostavljeno središnje područje književnosti, a više na njegove granice, da bi se pokušalo ući u trag onome što nam izmiče pogledu, ostajući

⁴⁹ Usp. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, str. 6.

⁵⁰ Naslove i kronologiju Frangešovih tekstova o kojima je riječ usp. prema: Paro, »Bibliografija. Radovi Ive Frangeša«.

⁵¹ O razlici između tzv. središnjih književnih žanrova i onih potencijalno književnih usp. Alastair Fowler, *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1982., str. 5.

prividno na margini teksta«. ⁵² Ambivalentan potencijal modernih književnih povijesti, o kakvome svjedoči i opus Ive Frangeša, ima se zahvaliti činjenici na koju je, u kontekstu feminističke kritike, ali dalekosežnije od nje, upozorila Rita Felski, pozivajući se na Giannija Vattima (*The End of Modernity. Nihilism and Hermeneutics in Postmodern Culture*, 1988.), ustvrdivši da opoziciju između »represivne modernosti« i »subverzivne postmoderne« ne bi trebalo uzimati zdravo za gotovo, već da ju je potrebno kritički preispitivati. ⁵³ Prihvati li se to, može se ustvrditi da je Ivo Frangeš, kako potvrđuju njegove interpretacije hrvatske književnosti, posebno njezina preporodnog odvjetka, zahvaljujući iznimnome autoritetu što ga je imao u matičnoj književnoj znanosti, participirao u modernim projektima institucionalizacije nacionalnoga književnog kanona utemeljenoga na estetičkim pretpostavkama, ali i podređenoga političkim, nacionalnoidentifikacijskim funkcijama, no da je istovremeno sudjelovao i u praksama koje su pripremale teren za postmodernu (pre)osmišljavanje navedenih fenomena.

Literatura

- Assmann, Aleida, *Rad na nacionalnom pamćenju. Kratka istorija nemačke ideje obrazovanja*, prev. Aleksandra Bajazetov-Vučen, Biblioteka XX vek, 124, Čigoja štampa, Knjižara Krug, Beograd, 2002.
- Bennett, Tony, *Formalism and Marxism*, Routledge, Taylor & Francis Group, London, New York, 2003.
- Biti, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Bošković-Stulli, Maja; Zečević, Divna, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 1. Usmena i pučka književnost*, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
- Coha, Suzana, »Mitom stvorena i mitotvorbena ideologija hrvatskoga narodnog preporoda, ilirizma i romantizma (Čitanje odabranih tekstova preporodnoga razdoblja)«, Josip Užarević (ur.), *Romantizam i pitanja modernoga subjekta*, Disput, Zagreb, 2008., str. [377]–426.
- Coha, Suzana, »Starija vs. novija hrvatska književnost: pitanja (dis)kontinuiteta i (dez)integriteta«, Tomislav Bogdan; Ivana Brković; Davor Dukić; Lahorka Plejić Poje (ur.), *Perivoj od Slave. Zbornik Dunje Fališevac*, FF-press, Zagreb, 2012., str. 329–339.
- Danica Ilirska 1835.-1849. Serija reprint izdanja*, ur. Ivo Frangeš; Mladen Kuzmanović; Boris Dogan; Slavko Goldstein, Liber, Zagreb, 1970.–72.

⁵² Usp. Stephen Greenblatt, »Kolanje društvene energije« (1988.), Zdenko Lešić, *Nova čitanja. Poststrukturalistička čitanka*, Buybook, Sarajevo, 2003., str. 172–187, cit. str. 174.

⁵³ Usp. Rita Felski, *The Gender of Modernity*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1995., str. 15.

- Dilthey, Wilhelm, *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1970.
- Dukić, Davor, »Kultura – zapostavljen pojam u počecima moderne hrvatske znanosti o književnosti«, *Umjetnost riječi*, br. 3–4, str. 137–152; Zagreb, 2009. dostupno na: http://www.hfiloloskod.hr/images/stories/HFD/Casopisi/Umjetnost_rijeci/001-Dukic.pdf (11. 1. 2013.).
- Dukić, Davor, »Predgovor: O imagologiji«, D. Dukić; Zrinka Blažević; Lahorka Plejić Poje; Ivana Brković (prir.), *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. [5]-22.
- Eliot, Thomas Stearns, »Tradicija i individualni talent«, isti, *Tradicija, vrijednosti i književna kritika*, prir. Milivoj Solar, prev. Slaven Jurić, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
- Felski, Rita, *The Gender of Modernity*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1995.
- Flaker, Aleksandar, »'Kopernikanski obrat' ili O Škrebu, osobno«, Zdenko Škreb, *Književne interpretacije*, prir. A. Flaker, Alfa, Zagreb, 1998., str. 5–21.
- Fowler, Alastair, *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1982.
- Frangeš, Ivo, »Zadaci naše nauke o književnosti«, *Umjetnost riječi*, br. 1–4, str. 13–19; Zagreb, 1959.
- Frangeš, Ivo, »Umjetnost Ivana Mažuranića«, Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Zora, Zagreb, 1965., str. [7]-37.
- Frangeš, Ivo, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, *Kolo*, br. 8–9–10, str. 200–214; Zagreb, 1966.
- Frangeš, Ivo, »Razmatranje o suvremenoj hrvatskoj književnosti ('Zagrebački književni razgovori, 1966'. Uvodna riječ prof. dra Ive Frangeša)«, *Telegram*, 14. listopada 1966, str. 1–2.
- Frangeš, Ivo, »Značenje Gajeve 'Danice'«, *Danica ilirska. 1847–1848–1849. Reprint izdanje*, ur. I. Frangeš; Mladen Kuzmanović; Boris Dogan; Slavko Goldstein, Liber, Zagreb, 1972., str. 3–25.
- Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana, 1987.
- Frangeš, Ivo, »Pjesmotvor trajnoga sklada. *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića«, isti, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, prir. Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 69–128.
- Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 3. Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Liber, Mladost, Zagreb, 1974.
- Greenblatt, Stephen, »Kolanje društvene energije«, Zdenko Lešić, *Nova čitanja. Poststrukturalistička čitanka*, Buybook, Sarajevo, 2003., str. 172–187.
- Hercigonja, Eduard, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 2. Srednjovjekovna književnost*, Liber, Mladost, Zagreb, 1975.

- Oraić Tolić, Dubravka, »Aleksandar Flaker i Zagrebačka škola«, Josip Užarević (ur.), *Oko književnosti. Osamdeset godina Aleksandra Flakera*, Disput, Zagreb, 2004., str. [21]–38.
- Paro, Nedjeljka, »Bibliografija. Radovi Ive Frangeša«, Ivo Frangeš, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, prir. Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- [Pavletić, Vlatko], »U povodu 75-godišnjice života povjesničara hrvatske književnosti akademika Ive Frangeša. Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti. Vlatko Pavletić razgovara s Ivom Frangešom«, *Forum*, br. 3–4, str. [200]–238; Zagreb, 1995.
- Perkins, David, *Is Literary History Possible?*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1993.
- Rapacka, Joanna, *Leksikon hrvatskih tradicija*, prev. Dalibor Blažina, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
- Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 5. Književnost moderne*, Sveučilišna naklada Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
- [Šule]-k, [Bogoslav], »Pogled na lëtošnje proizvode naše književnosti«, *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, br. 22, str. 88; br. 23, str. [89]-91; br. 24, str. 94–96; Zagreb, 1846.
- Tkalčević, A. [dolfo] [Veber], »Niešto o kazalištu«, *Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*, br. 11, str. [45]–47; br. 12, str. [49]-51; br. 13, str. 54–56; br. 14, str. 58–60; br. 15, str. 62–64; br. 16, str. 66–68; Zagreb, 1848.
- Užarević, Josip, »Znanost o književnosti i teorija interpretacije«, Vladimir Biti; Nenad Ivić; J. Užarević (ur.), *Trag i razlika. Čitanja suvremene hrvatske književne teorije*, Naklada MD, Hrvatsko udruženje za društvene i humanističke znanosti, Zagreb, 1995., str. 13–37.
- Vattimo, Gianni, *The End of Modernity. Nihilism and Hermeneutics in Postmodern Culture*, prev. Jon R. Snyder, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1988.
- Vučemil, Andrija, »Razgovor s akademikom Ivom Frangešom«, isti, *Što su mi rekli? II. Književni značajnici o trenutku sadašnjosti hrvatske književnosti*, Riječki nakladni zavod, Rijeka, 2000., str. [95]–106.
- White, Hayden, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1975.
- Živančević, Milorad; Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4. Ilirizam. Realizam*, Sveučilišna naklada Liber, Mladost, Zagreb, 1975.

ESTETIKA I(LI) POLITIKA:
PREPORODNE TEME U OPUSU IVE FRANGEŠA

Sažetak

U radu se, osvrćući se posebno na njegovu *Povijest hrvatske književnosti* (1987.) kao i na tekstove zaokupljene temama iz hrvatskoga narodnog preporoda, analiziraju načini na koje je Ivo Frangeš, zahvaljujući iznimnome autoritetu što ga je imao u matičnoj književnoj znanosti, participirao u institucionalizaciji nacionalnih književnih klasika i pripadajućega kanona utemeljenoga na estetičkim pretpostavkama, ali i podređenoga političkim, nacionalnoidentifikacijskim funkcijama, kao i u praksama koje su pripremale teren za postmodernu (pre)osmišljavanje navedenih fenomena.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, Zagrebačka stilistička škola, povijest književnosti, imanentni i kontekstualistički književnopovijesni pristupi, estetika i politika nacionalnih književnih kanona

AESTHETICS AND / OR POLITICS: TOPICS RELATED TO THE CROATIAN
NATIONAL REVIVAL IN THE OUEVRE OF IVO FRANGEŠ

Summary

Focusing in particular on Ivo Frangeš's *History of Croatian Literature* (1987) and on his research papers dealing with topics related to the Croatian National Revival, the paper analyses the ways in which Frangeš, as an outstanding authority in Croatian literary scholarship, on the one hand participated in the institutionalisation of national literary classics and the national literary canon, primarily based on the notion of literary value, but also subjected to the political goal of national identification, and, on the other, in the practices which prepared the ground for postmodernist rethinking of the said phenomena.

Key words: Ivo Frangeš, Zagreb School of Stylistics, literary history, immanent and contextual methods of literary-historical analysis, aesthetics and politics of national literary canon

Tonko Maroević

Prinos Ive Frangeša recepciji talijanskog pjesništva

Pregledni članak

UDK 821.163.42.091:821.131.1

I.

Kad je 1956. godine, nakon Barčeve smrti, Ivo Frangeš po pozivu preuzeo Katedru za noviju hrvatsku književnost, napustio je ne samo privremeni položaj lektora našega jezika u Firenci nego i prekinuo (1946. godine asistenturom započetu) karijeru na Katedri za talijanski jezik i književnost. Nitko ne dvoji da je Frangeševim dolaskom domaća kroatistika mnogo dobila, bitno ojačavši na pedagoškoj razini, na teorijskoj utemeljenosti, na javnoj vidljivosti i na kreativnoj sukladnosti s predmetom proučavanja. Impresivno nataloženo iskustvo bavljenja susjednom nam – ali i u europskim razmjerima iznimno relevantnom i utjecajnom – talijanskom književnošću Frangeš je organski ugradio u razumijevanje i shvaćanje hrvatske književnosti, za koju je u više navrata mogao ustvrditi da u svojim formativnim ishodištima i estetskim obzorjima ionako najviše duguje talijanskom Parnasu (više nego li njemačkim ili francuskim modelima, pa i određenije nego li grčko-rimskim uzorima).

Na prvi pogled moglo bi se logično zaključiti kako je Frangeševim prelaskom hrvatska talijanistika izgubila onoliko koliko je kroatistika dobila. To ne odgovara sasvim činjenicama jer ni nakon faze prevladavajućega tumačenja domaćih nam pisaca on nije sasvim zapustio predstavljanje niza talijanskih autora (od Dantea naniže), a pogotovo stoga što je svoje romanističke kompetencije često koristio u komparatističkim i traduktološkim aspektima prosuđivanja brojnih pojava. Istina jest međutim da nakon povratka iz Firence Frangeš više nije pratio recentne i aktualne tokove talijanske literature, a pogotovo se nije oglašavao publicističkim priložima, kraćim prikazima u novinama i časopisima, nego je ostao pretežno studijski vjeran prethodno uspostavljenom korpusu dominantnih opusa, to jest nastavio se povremeno i dalje javljati kao naš najkvalificiraniji vergist, makijavelist i desanktisovac.

Upravo s obzirom na znanu dominantu Frangešovih talijanističkih interesa, što se odnosi na klasične prozne, dramske, teorijske i političke tekstove, nastojat ćemo zaviriti u manje izrazitu dionicu njegovih reakcija na novije poetske glasove s apeninskih strana. Stranice što ih je posvetio – s iznimkom Dantea – značajnim talijanskim pjesnicima skromne su u usporedbi s interpretacijama i komentarima što prate »Vjerenike« i »Porodicu Malavoglia«, »Kneza« i »Mandragolu«, a pogotovo predstavljanje povjesničara De Sanctisa i stilističkog kritičara Giacomina Devota. Leopardiju i Foscolu Frangeš se obratio ponajprije kao proznim piscima, Ariostom i Carduccijem bavio se samo u odnosu na prepjeve i recepciju.

Pomalo je paradoksalno što se Frangeš kroatist iskazao baš kao savjesni i mjerodavni tumač, interpret, zagovornik primjerenih lirskih svjetova (Matoša i Vidrića, Ujevića i Krleže, Šimića i Wiesnera, Tadijanovića, Šopa i Paljetka), dok je kao talijanist – kad je riječ o pjesništvu – vrlo često ostajao u općenitim, kulturološkim okvirima ili pak u manje obavezujućim kumulativnim formulacijama. To čudnije, znademo li da je načelno prihvaćao standardnu dihotomiju talijanske pismenosti što razdvaja one koji su zaokupljeni riječima i one što prilaze izravno stvarima, te se svrstao među pristalice pirandelovskog poimanja pjesnika, kao pisca stvari, dakle stvaraoca *per excellentiam*.

Ipak saldo Frangešova čitanja i pronicanja pjesništva s druge strane Jadrana nipošto nije zanemariv ili beznačajan, što nas potiče da ga slijedimo na njegovu izletu u apeninski lirski vrt. Govorimo o izletu jer se nije radilo o dužemu boravku niti sustavnijem radu na toj brazdi, premda se tragovi zanimanja mogu naći čak u desetak različitih tekstualnih prilika i u rasponu od, po prilici, desetak godina. Započnemo li kratkom, siglom potpisanom, bilješkom, »Pjesničko stvaranje Ungarettija«, tiskanom u novinama *Hrvatski narod* od 20. ožujka 1943. razdoblje aktivnog praćenja talijanske poezije mogli bismo zaključiti sumarnim člankom o Cesareu Paveseu iz *Vjesnika* od 27. rujna 1953.

Zapravo, dokaz neravnodušnosti prema predmetu ponudio je Frangeš i 1950. godine, kada je zajedno s Mirkom Deanovićem i Josipom Jernejem sačinio minijaturnu antologiju (tekstova na izvorniku) »Poeti del Novecento«, u šapirografiranom obliku, namijenjenom studentima. Kao svojevrsni komentar na taj uski i funkcijom određeni izbor pojavit će se članak »Poezija 'Novecenta'« (tiskan u *Vjesniku* 5. listopada 1952., a prenesen u knjigu *Talijanske teme* s naslovom »Suvremeni talijanski pjesnici«). U tom je tekstu pisac ponajprije ukazao na specifičnost talijanske situacije u kojoj je shvaćanje pjesništva, zahvaljujući Croceovu autoritetu, najudaljenije od svake praktičke, retoričke ili vanestetske dimenzije, najbliže poimanju čiste lirske, osje-

tilne i subjektivne emanacije. Ali pritom ni radikalni modernizmi ni žestina avangardnih udara nisu do kraja prekinuli pupkovinu organske povezanosti s tradicijom, jer se na suptilnoj razini izraza i kod najsuvremenijih pjesnika mogu naći referencije i odjeci na domaće prethodnike. Stoga je, misli Frangeš, i iznimno vrijedna talijanska poezija nedovoljno prepoznata u inozemstvu, izvan vlastite jezične matrice, pa i teže i manje prevedena.

Osvrnuvši se letimice na glavne pokušaje prevladavanja dometa velike »posljednje trijade« (Carducci, Pascoli, D'Annunzio), to jest na idejno polarizirane, no po mnogo čemu komplementarne, tendencije »futurista« i »crepuscolara« (sutonjaka), Frangeš s razlogom posvećuje pažnju problematici tzv. fragmenta ili »poglavlja« (*capitoli*), to jest orijentaciji na lirsku prozu koja je posebno cvala kroz »mračno dvodesetljeće«. Naime, u razdoblju fašizma, dvadesetih i tridesetih godina, tim su artificijelnim i evazivnim literarnim oblikom ispisane stranice u kojima je spisateljska virtuoznost kompenzerala nemogućnost izravnijeg odnosa prema zbilji, da ne kažemo angažmana. A i u stihu se istodobno javlja pjesništvo tzv. hermetizma, krajnje rafinirano i namjerno eliptično, komprimirano, kriptično. Unatoč svim mogućim primjedbama – pogotovo iz perspektive realizma ili socijalnih intencija (ne zaboravimo, tekst je iz 1952.!) – Frangeš uvjerljivo tvrdi kako su najbolji autori epohe ipak hermetičari (Ungaretti, Montale, Quasimodo, Gatto), a i naraštaj koji ih slijedi razvija se na istim poetičkim premisama (Penna, Luzi, Sereni, Sinisgalli, Betocchi itd.). Apologiju hermetizma pak opravdava činjenicom kako njegovi glavni predstavnici nisu ostali ravnodušni na stradanja, muke i ratno iskustvo, počam od Ungarettijeve identifikacije s čovjekom-patnikom, preko Montaleova negativnog određenja bitka (znamo samo što *nismo* i što *nećemo*), pa, posebno, do Gattova afirmiranja otpora i oporosti kao znaka nove otvorenosti.

Navedenu panoramsku skicu Frangeš je mogao konkretizirati, usporediti i egzemplificirati prikazujući u tekstu »Dvije antologije poezije Novecenta« (*Vjesnik*, 22. ožujka 1953.) dva recentna izdanja sabiranja i sistematiziranja poetskih plodova talijanske Muze. Giacinto Spagnoletti je svoju selekciju omedio futurističkim početkom i aktualnim datumom, te je tako prikazao četiri desetljeća (1909. – 1949.), u kojima je akcent na dijalogu futurizma i hermetizma (s izostavljanjem »crepuscolara«, kao prebliskih paskolijanskoj i danuncijanskoj tradiciji). Luigi Fiorentino je pak antologičarski zaokružio punu polovicu stoljeća (1900. – 1950.), s opravdanim rezervama prema futurizmu, a s uvažavanjem »crepuscolara« i niza prelaznih, eklektičkih pojava. Vrlo je značajna Frangešova primjedba Fiorentinovoju selekciji: »Začuduje i odsutnost pjesničkog stvaranja Cesara Pavesea, koji je doduše bio pretežno prozaist, ali su njegovi stihovi još 1936. značili događaj, iskrenu težnju da

se talijanska poezija vrati problemima stvarnoga života«. I najnovije teze i interpretacije daju Paveseovu poetskom slučaju upravo bitnu vrijednost i težinu.

U spomenutom članku o Paveseu Frangeš se, uz pozivanje i na Sape-gna, još potpunije očitovao kao svjesni tumač pjesnikove snage i povijesne važnosti. Prenoseći tvrdnju talijanskoga kritičara kako je Paveseova poezija autentična u »pripovijedanju, koja više nije ispunjena nekom apstraktnom i dalekom samilošću, nego stvarnim sudjelovanjem s ljudskim radostima i bolovima«, on precizno i nadahnuo dodaje: »U zbirci (odnosi se, dakako, na »Lavorare stranca« – primjedba T. M.) se Pavese javio kao pjesnik djetinjstva, ali ne pjesnik djetinjske radosti i bezazlenosti, nego nekoga mitskog djetinjstva koje u klici sadrži budućnost odraslog čovjeka. Dojmovi iz djetinjstva ponavljaju se, učvršćuju tim ponavljanjem, postaju životni zakoni. Ono što je narodima tradicija, to je pojedincima djetinjstvo. A umjetnost dobiva dvostruk smisao u tim kategorijama mitova, s jedne strane kao čuvar njihov, s druge strane kao otkrivač ljudske sudbine«.

Ali daleko najznačajnije, mnogo opsežnije i analitički razudenije, prinose afirmaciji novijega talijanskoga pjesništva Frangeš je posvetio stvaralačkim opusima, odnosno odabranim korpusima pjesama Salvatorea Quasimoda i Alfonsa Gatta. Naročito je prilog naslovljen »Dvije najnovije zbirke pjesama Salvatora Quasimoda«, objavljen u časopisu *Republika* (2/3, 1950.), vrijedan i pionirski, prava studija o djelu pjesnika koji je bio upravo u apogeju i zreloj fazi pisanja (ne navršivši još pedeset godina života), a koji će desetljeće potom biti apostrofirani Nobelovom nagradom za književnost. Frangeš s razlogom nije skrivao ponos kad se – povodom te nagrade – još jednom osvrtao na vlastiti tekst i rano, pravovremeno prepoznavanje pjesnikove vrijednosti. Prigodom oglašavanja u *Vjesniku* od 25. listopada 1959. Frangeš je zaključio prikladnim ažuriranjem (jer je Quasimodo upravo *ad hoc* pozdravio let na Mjesec) i umjesnim patetičnim upozorenjem što ga se moglo iščitati iz odluke Švedske akademije:

»...možemo prihvatiti ovaj izbor i pozdraviti u njemu autoritativno isticanje uloge pjesnika i dostojanstva poezije u najdramatičnijem času čovjekove povijesti: u času sputnjičkog zaleta u zvijezde, kad se ostvaruje san čovječanstva, Danteov 'folle volo'... I kad se svi nadamo da je to let života, a ne let smrti«.

U knjizi *Talijanske teme* neizmijenjena je opsežna portretna studija naslovljena jedino imenom pisca [premda se i dalje pretežno odnosi na zbirke *Dan za danom* (*Giorno dopo giorno*, 1947.) i *Život nije san* (*La vita non è sogno*, 1949.)]. Ali kako je riječ o središnjem dijelu autorova rada i znatnom broju antologijskih pjesama, teze i zaključci mogu opravdati kronološku i

tipološku redukciju. Analitičko-informativni prilog međutim popraćen je s čak šesnaest u cjelini prevedenih pjesama, što ih je načinio sam Frangeš, predstavljajući tako dragoga mu autora hrvatskoj javnosti i njegovim vlastitim – makar prevedenim – riječima, stihovima, zaokruženim cjelinama. Osim prioriteta za našu sredinu i nesvakidašnje ažurnog prihvaćanja u univerzalnim razmjerima, Frangešova studija o Quasimodu zaslužuje pažnju i točnošću prosuđivanja i amblematičnim, antologijskim izborom odabranih pjesama.

Treba znati i priznati kako je Frangeš prepoznao Quasimoda ponajviše zbog raskida s hermetizmom, odnosno barem nastojanja da izađe iz aseptičnog i zrakopraznog rezervata »čiste« poezije. U tom naporu naš tumač vidi i svojevrstan kompromis, odnosno nastoji valorizirati i Quasimodovu težnju da riječima ne pridaje samo funkcionalnu, referencijalnu ulogu, nego da sačuva i njihovo dostojanstvo i težinu. Početak eseja, uvodni auftakt, ima dinamičnost afektivnog izraza, svijest o dramatičnosti odluke i teškoćama njihova izvršavanja: »Bilo je potrebno da dođe rat, da popucaju temelji na kojima se – vitka i nestvarna – penjala hermetistička egzibicija, pa da Quasimodo osjeti da biti pjesnik ne znači samo pisati stihove, lijepe, prozračne, lepršave, pune eksklamativne lapidarnosti. Pa ipak, i nakon te spoznaje, najnovija Quasimodova poezija, sazrela u kušnji vremena, nije daleko, svojim stavom, od mjeseca u njegovoj pjesmi 'Elegija'«. A taj je mjesec *leden, sjajan, samotan*, dakle nedalek tipovima konvencionalnog evazivnog pjesništva.

Nastavljajući kritički odnos prema tragovima hermetizma, Frangeš u Quasimodu prepoznaje i odjeke poetike »dječarca« (*il fanciullino*) što ju je posebno propagirao Pascoli: »Paskolijanski stav javlja se kao motiv i u Quasimodovoj lirici. Za njega je pjesnik zalutalo dijete koje ima čudne vizije i more ga neobjašnjive strave: mračno je oko njega i ono bi najradije da zaplače«. Nakon što izloži pojedinu tvrdnju naš kritičar oprimjeri je odgovarajućom prevedenom pjesmom, u konkretnom slučaju tekstem »Nitko (*Nessuno*)«. Naravno, nećemo slijediti sve moguće teze i primjere ali se možemo zaustaviti na nekoliko karakterističnih formulacija. Primjerice: »Quasimodo je majstor u stvaranju teških duševnih raspoloženja, gdje je čovjekom polegao iskonski strah bespomoćnika«. Ili: »Sablast novog rata nadnijela se nad Quasimodovu poeziju i ona se sva troši u ovom kratkom predahu koji predstoji novim hekatombama«. Odnosno: »I tako svaki Quasimodov čovjek već sada vuče na sebi svoju nadgrobnu ploču na kojoj je kao jedina neizbježnost uklesana slika velike kosačice«.

Nemimoilazna je bila usporedba s velikim prethodnicima, tek nešto starijim i ranije stasanim pjesnicima »iste krvne grupe« (to jest, unatoč svim nemalim razlikama, svrstavanima pod egidu hermetizma). Čini se kako je

i Frangeš uvjeren u njihove povijesne prednosti i kreativne prevlasti, no kompenzativno nalazi kod najmlađega i šansu izlaska iz nametnuta okvira: »Poniklo u sjeni dviju poezija, Ungarettijeve i Montaleove, na razmeđi jedne epohe, Quasimodovo stvaranje nije, doduše, naraslo do visine ni jedne ni druge, ali je zato, a to je uostalom vrijednost svakog dobrog pjesnika, uspjelo pronaći lične akcente koji se ponajčešće razrješavaju u lirskom doživljavanju rodnog krajolika i prirode uopće. Ovaj element daje Quasimodovoj poeziji izvjestan klasičnovergilijanski prizvuk, po kom se ona jasno odvaja od ostale hermetičarske produkcije svog vremena; a upravo je ta prisnost s bogatom, i realističkom, klasičnom poezijom (koju on majstorski prevodi) osigurala Quasimodu povratak na čvrste, prokušane putove doživljavanja pejzaža i čovjeka«.

Uostalom, i zaključak eseja ispisan je u znaku »najnovije trijade«, a posebno u duhu iskazanih rezervi o svim stilskim pokretima i tendencijama tzv. građanske lirike i talijanske književnosti općenito. Navodeći taksativno nekoliko nacionalno ukorijenjenih *izama* (krepuskolarizam, futurizam, magični realizam, pirandelizam, hermetizam) Frangeš im nalazi zajednički nazivnik traženja, lutanja, objektivne svijesti da staro umire a novo se rađa. Stoga, »svaki od pjesnika... dokazuje da je moderna lirika došla do tačke gdje se jedan njen ciklus zatvorio. Ne smijemo zaboraviti, radi se o pjesnicima velikih talenata, kao što su Ungaretti i Montale. Jedan od ozbiljnih pokušaja da se talijanska lirika vrati na klasične pozicije (jednog Leopardija, na primjer) i krene dalje, što će tek tada značiti i 'naprijed', jesu posljednje dvije zbirke Quasimodove«.

Nešto duže smo se pozabavili i obilatije navodili iz, dijelom portretnog a dijelom programatskog, eseja-studije o sicilijanskom (tada još budućem) Nobelovcu, jer je tekst vrlo uspjela prolegomena nemaloj Quasimodovoj »fortuni« u Hrvata. Tim su se pjesnikom potom hermeneutički i prevodilački zaokupili mnogi znalci i pjesnici (od Cettinea i Delorka, Milićevića i Kaštelana do Zidića i Machieda, a naročito strastveno Ricov), ali vještina tumačenja i empatijski ulog Ive Frangeša ništa nisu izgubili ni u usporedbi s navedenima ni u velikom protoku vremena i oscilacijama ukusa u međuvremenu.

Sličnoga je karaktera, no manjega opsega i dometa nego li tekst o Quasimodu, portretna skica »Alfonso Gatto – talijanski pjesnik otpora«, objavljena nakon par godina u istom časopisu *Republika* (7/1952.). Ako su u prethodećoj interpretaciji ideološki motivi bili latentni i potiskivani, ovdje su od samoga naslova evidentni, a u dugačkom uvodnom navodu iz pera samoga pjesnika posebno eksplicirani. Nadovezujući se baš na iskustvo Quasimoda (makar u blagoj polemici i s njime) Gatto također u ratu nalazi svoj pravi glas i odmak od dosegnutoga standarda općenitih tonova. Frangeš to formulira: »Pokazalo

se onda kako ta poezija nije bila samo obično bježanje od stvarnosti, nego je ona kod mlađih stvaralaca, u prilikama fašizma, značila jedini način legalne borbe protiv praznog verbalizma«.

U ovom su tekstu komentari mnogo škrtiji i tek lapidarno prate šest odabranih i prevedenih pjesama, koje već samim naslovima pokazuju prigodnost reakcija na pokret otpora i žrtve (uostalom, Gattova kumulativna zbirka te faze potom će biti i okrštena kao »Povijest žrtava« – *La storia delle vittime*). Frangešov se izbor zaustavio na tekstovima »Za mučenike s trga Loreto«, »Pucali su o ponoći«, »Na spomen Eugenia Curiela (Giorgio)«, »Godišnjica«, »Ja mislim na mrtve« i »Jednom strancu«. Samo je zadnje navedena pjesma svojevrsna himna, odnosno oda vlastitoj »bijednoj i sirotoj« zemlji s nadom skore, neposredne obnove nakon proživljenih nedaća.

Frageš koristi primjer Alfonsa Gatta da potvrdi još jednom svoje uvjerenje o tragičnom ratnom iskustvu kao katalizatoru nužnih mijena senzibiliteta i kulturne, »duhovne« obnove u znaku čvršćeg prihvaćanja zbiljskih iskustava. Završna rečenica eseja glasi: »Alfonso Gatto jedan je od najozbiljnijih pjesnika koji sudjeluju u toj obnovi«. Međutim, jedan od razloga »protežiranja« tog autora naći ćemo i u, usput navedenom, podatku da on »poslije 1948. istupa iz Komunističke partije Italije«. Osim slobodarskoga impulsa, za naše tadašnje čitateljstvo bilo je vrlo indikativno to pjesnikovo odvajanje od informbiroovskoga kruga, te pozitivno prihvaćena takva idejna konverzija.

II.

Nema nikakve dvojbe da je Ivo Frangeš ostvareniji, značajniji, pa i dublji kao tumač, povjesničar, nastavnik nego li kao prevodilac. Objavio je desetak knjiga interpretacija i pregleda, napisao na stotine studija, priloga, komentara i prikaza, a preveo je samo pet-šest (ali iznimno vrijednih i važnih) knjiga, još kojih desetak izdvojenih priča i novela, te svega dvadesetak samostalno stojećih pjesama (a i priredio par tuđih prijevoda). Ali njegovo djelo u cjelini najbolje pokazuje kako su teoretska sprema i prevoditeljska praksa usko povezane, kako je pisanje neodvojivo od aktivnog razumijevanja tuđega teksta i nužnoga svojevrsnog variranja na temu. I kritički posao je na neki način prevođenje, odnosno transformacija afektivno posvojene građe u racionalniji diskurs, prebacivanje iz doživljajne sfere u drugačiji sustav i kontekst.

Nezanemariv je Frangešov prinos u razumijevanju prevodilačkog rada. Svoje je konkretno iskustvo prevođenja još nadogrudio teorijskim razmatranjem i ocjenama tuđih postupaka, posebno u odnosu na prenošenje kla-

sičnih djela u hrvatski jezik (ili naše književnosti na talijanski). Pregledom Frangešove traduktološke aktive i prevoditeljske djelatnosti pozabavio sam se u članku »Herkulski i pepeljugini posao« (objavljenom u knjizi *Družba da mi je*), u kojemu sam najveću pažnju bio posvetio evidentiranju činjenica i traženju nekih općenitijih načela kojima se sâm u »ponašivanju vodio«, a izrazitije primjere njegove prevoditeljske kreativnosti (da ne kažem: inventivnosti) potražio sam i našao u ulomcima poetskih navoda iz De Sanctisove *Povijesti talijanske književnosti* (riječ je o tekstovima Compagnia, Aretina i Marina). Naravno, spomenuo sam i njegove transpozicije stihova Salvatorea Quasimoda i Alfonsa Gatta, ali sam ih tek usputno komentirao, zadovoljivši se atributima primjerenosti i uspjelosti.

Sad bih želio detaljnije analizirati bar nekoliko pjesama, ispitati njihovu semantičku nosivost i ritmičku usklađenost, a pogotovo ih usporediti s nekim drugim i drugačijim rješenjima. Ali prije nego li se upustim u primjere iz Quasimoda (jer su oni mnogobrojniji i značajniji nego li u slučaju Gatta) moram navesti kako je Frangeš preveo slavni Ungarettijev distih: M' illumino d' immenso«. Odlučio se za vrlo točan i terminološki adekvatan izbor: »Rasvjetljujem se neizmjerljivo«, te postigao i zanimljiv središnji zvučni paralelizam (svjezmje), ali je dužinom korištenih riječi izmaknuo od željene lapidarnosti proverbijalne formulacije, kakva je znatno bolje sačuvana u verziji »Ozarujem se neizmjerljivo« (Machiedo), premda bih ja konačno optirao za: »Ozaruje me beskraj« ili, još bolje: »Ozaruje me bezmjerje«.

Kad smo već kod sasvim kratkih pjesama citirat ćemo i slavnu Quasimodovu minijaturu: »Ed è subito sera«. Frangeš se opredijelio za »I odmah je večer«, čemu nema prigovora, ali su ništa manje legitimna i rješenja »A večer je već tu« (Ricov) ili »I začas pada večer« (Machiedo), s time da bih ja radije izabrao sintezno i britko, resko i zvučno: »I začas je večer«, iskoristivši naravno rezultate navedenih prethodnih prevodilaca.

Prije nego li navedemo Frangešov prepjev Quasimodove pjesme »Alle fronde dei salici« prenosimo i kratki komentar kojim je on popratio tu pjesmu: »Nekoliko povratka bilježi ova pjesma: povratak klasičnoj, jednostavnoj i razumljivoj formi talijanskog nerimovanog jedanaesterca i povratak životu, što je mnogo važnije«. Nama je međutim ovdje važnije piščevo insistiranje na okretanju standardnom tradicionalnom obliku »gluhoga« (nerimovanoga) jedanaesterca, slavnoga endekasilaba, što je svakako kopča i karika prema nacionalnoj poetskoj baštini (do Parinija i Leopardija). Jer nema dvojbe da je svijest o značenju oblika dijelom usmjerila i prevoditeljske solucije, svakako navela autora prepjeva da se pokuša što više približiti i metru izvornika.

O GRANJU TUŽNIH VRBA

*Pa zar i mogasmo tada pjevati,
s dušmanskom nogom na srcu, među
mrtvima, ostavljenim po trgovima,
na travi ledom otvrdloj, uz lelek
jagnjeći djece nedorasle, uz jauk crni
majke što sinu ususret iđaše
razapetu na stupu telegrafskom?
O granju tužnih vrba, u znak zavjeta,
i naše su lire tada visjele
njišuć se lagano na vjetru tužnom.*

Za usporedbu, evo originala:

ALLE FRONDE DEI SALICI

*E come potevamo noi cantare
con il piede straniero sopra il cuore,
fra i morti abbandonati nelle piazze
sull'erba dura di ghiaccio, al lamento
d'agnello dei fanciulli, all'urlo nero
della madre che andava incontro al figlio
croficciso sul palo del telegrafo?
Alle fronde dei salici, per voto,
anche le nostre cetre erano appese,
oscillavano lievi al triste vento.*

Budući da raspoložemo i prijevodom iste pjesme iz pera vrlo zaslužnoga Joje Ricova, najgorljivijega zagovornika Quasimodova u Hrvata (koji je priredio niz izdanja tokom godina) donosimo za usporedbu i njegovu verziju (valjda i definitivnu, jer je objavljena godine 2003.). Paralelnim čitanjem dviju hrvatskih inačica upast će nam bolje u oči neka svojstva oblika i značenja, a može nam olakšati i zaključak kako Frangešov prijevod i punih šezdeset i tri godine nakon nastanka nije nipošto zastario ili postao neupotrebljiv.

Evo i Ricovljeve verzije:

O KROŠNJE VRBÂ

*Pa kako smo mogli mi pjevati
s tuđinskom nogom na srcu,
usred mrtvih napuštenih trgovima
na travi tvrdoj od leda, pri tužaljci
dječjeg janjeta, pri crnu jauku
majke što je išla ususret sinu
raspetu na telefonski stup?
O krošnje vrbâ, radi zavjeta,
i naše citre bile su obješene,
njihale su lake na tužnom vjetru.*

Na prvi pogled ćemo ustanoviti kako se Frangeš, u skladu s naznačenim značenjem pjesnikova izbora jedanaesterca, potrudio najveći broj stihova prenijeti u odgovarajućem metru. Nije uvijek uspio stati u točan broj slogova, niti dati cezuru na pravom mjestu, ali je neosporno stvorio dojam građenja stiha i vezivanja u skladnu ritmičku rešetku. Ricov nije uopće smjerao sugeriranju originalnoga metra, slobodno se kretao kroz sintagme potaknute izvornikom, a ipak nije postigao veću značenjsku točnost, odnosno Frangeš, uza sve nastojanje za metričkim skladom, nije gotovo nigdje gubio na smisaonoj preciznosti, a jedva da je unio pokoju parazitsku riječ (dvaput *tada*, eventualno atribut *nedorasle*). Ukoliko nam se glagolski oblici *mogasmo* i *idaše* čine arhaičnima trebamo znati da su i u izvorniku imperfekti, te da lakim »patiniranjem« naš prevoditelj također slijedi autorovu intenciju nadovezivanja na tradiciju. Možda je pridjev *tužnih* u naslovu suvišan ili pak odveć eksplikativan u odnosu na motiv pjesme, premda se uz vrbu i konvencionalno vezuje. *Granje* je svakako bliže izvornoj riječi *fronda*, makar se i *krošnja* može prihvatiti kao približno rješenje (s obzirom na vješanje citre ili lire – prvi je pak naziv instrumenta doslovniji, ali *lira* bolje odgovara kao uobičajeni atribut pjesnika).

Usporedba dvaju hrvatskih prijevoda sili nas na daljnje propitkivanje ponuđenih solucija. *Tuđinskom nogom* smatramo prikladnijim nego li *dušmanskom*, ne samo s obzirom na izvorno *straniero*, nego i stoga što je određenje tuđinstva dovoljno kao indeks nepripadnosti, dok je pridjev *dušmanski* već prejak naglasak iako nema dvojbe da zavojevačka noga nije prijateljska, nego odgovara neprijatelju). *Ostavljenim po trgovima* svakako je bolje nego *napuštenih trgovima* (u drugom slučaju svakako nedostaje i prijedlog), kao što je i *ledom otvrdloj* znatno spretnije od *tvrdog od leda*.

Mjesto gdje se značenjski moramo prikloniti Frangešovu rješenju svakako je *lelek jagnjeći djece* naspram *tužaljci dječjeg janjeta*. Istina *lamento d'agnello dei fanciuli* moglo bi se formalno shvatiti na oba navedena načina, ali mora prevladavati smisao što stavlja naglasak na djecu (a ne na janje), jer je stih sintaktički i značenjski povezan sa sljedećima u kojima se, analogno, javlja majka. Ostavimo po strani što je telegrafski stup postao telefonskim, ali raspetost moramo prihvatiti kao točniji pojam za žrtvu (pribijenu na stup) nego li je to razapetost. *U znak zavjeta* također nam se čini točnijim u naglašavanju simboličke geste nego li je to puko *radi zavjeta*.

Jednom riječju, zbrajajući, u mnogim detaljima Frangeš je postigao primjerenija ili aparnija rješenja, a u cjelini je još težio i metričkoj adekvatnosti. Na ovom primjeru smo sustavnije ukazali na domete i vrline, odnosno na propuste ili ograničenja jedne i druge hrvatske verzije, te – možda pristrano, ali

i s uvjerenjem i skicom dokazanog postupka – optirali za Frangešov učinak. Bilo bi nemoguće i nepotrebno uspoređivati svih šesnaest primjera iz studije s desetak prepjeva istih pjesama što ih je i Ricov uvrstio u svoj izbor iz Quasimoda, a rezultati bi – provjerili smo čitajući – bili slični ili čak jednaki.

Jedan drugi Frangešov prepjev, međutim, usporedit ćemo s verzijom iste pjesme koju je načinio Nikola Milićević. Nećemo navoditi ni original ni hrvatske »replike«, nego samo iskazati u čemu se dva čitanja teksta »Anno Domini MCMXLVII« razlikuju. Milićevićevo rješenje drugoga stiha čini nam se uspješnije od Frangešova (»po ritmu smrti nad svim obzorjima« umjesto »smrtnom kadencom po svim vidicima«), za razliku od trećega stiha gdje je Frangešov izbor i točniji i smisleniji (»za ljesovima zbijenim, pod zastavom« umjesto »za nosilima pripitim uz zastave«). Slično bismo smjeli zaključiti i za dva posljednja stiha te pjesme, gdje je opet Milićevićev glatkiji na početku, a Frangešov udarniji u epiloškom učinku (»prije nego opet zatutnji zrak i željezo // i ožeže nas krhotina posred čela« naspram Frangešova »dok još ne odjeknu i zrak i željezo / i ne ožeže nas zrno posred čela«). Dakle, niti verzija tako iskusnog prevoditelja i stihotvorca kakav je Milićević, premda nastala dva desetljeća potom, nema pravih prednosti nad Frangešovim pionirskim okušavanjem.

Još jednu glasovitu Quasimodovu pjesmu komparirat ćemo u njezinim hrvatskim odjecima. »Epitaf za Bice Donetti«, osim Frangeša, ponašili su potom i Ricov i Milićević i Machiedo. Među njima i nema baš velikih razlika, a najrecentnija, Machiedova čita se najglatkije, suvereno. Zanimljivo je da se sva četvorica razlikuju u tumačenju pojma *elf* iz prvoga stiha. Machiedo ostavlja izvorni naziv, te u bilješci tumači kako je riječ o patuljcima, zračnim dusima, Milićević koristi – odveć oporo – *utvare*, Ricov – još žešće i nepri-mjerenije – *vukodlačne elfe*, dok nam se Frangešova solucija s *vilenjacima* čini daleko najprirodnija. Isto tako i u posljednjem stihu, dapače zadnjoj sintagmi pjesme, svaki od prevoditelja nudi svoje rješenje. Za Ricova je »operaio di sogni« *slikar sanjâ*, za Milićevića *tvorac sanjâ*, za Machieda *poslanik sanja*, a za Frangeša *graditelj sanjâ*. Riječ je, dakako, o pjesniku, o samome autoru (i možemo prihvatiti čak svaki od navedenih prijedloga – osobno, s predilekcijom za dva zadnje navedena), ali dok tri prevoditelja složno i tekstu pripadno slijede treće lice, odnosno govor o čovjeku, Frangeš se bio odlučio prebaciti usporedbu iz impersonalne u individualno određenu, te umjesto čovjeka, kakvim se Quasimodo predstavlja, staviti izravno »potužila na me«. Takva je inicijativa, dakako, vrlo diskutabilna.

Inače, verzije se još znatnije razlikuju u tumačenju pojma »fulminato«. Machiedo je sasvim blizu etimološkom korijenu, te se odlučuje za *munjom obasjan*, Ricov ide semantički predaleko s *ustrijeljeno*, Milićević se odlu-

čuje, psihološki sugestivno, za *zapanjeno*, ali Frangešovo *prenerazi* izgleda mi najistančanije i posebno dinamično u vremenskom aspektu. Također se oko sintagme »fu giocata dalla morte« naši prevoditelji razilaze. Za Ricova to znači kako ju »je smrt izigrala«, za Milićevića se *njome smrt poigrala*, za Machieda ona *bje izigrana smrću*. Frangeš se svjesno i smjelo udaljuje od doslovnosti i vezanosti za igru, te domišljato i sugestivno stavlja kako je *smrt premami*.

Eto, i u usporedbi s našim najspremnijim versifeksima i provjerenim trudbenicima na romanističkoj brazdi, koji su imali i povlasticu potonjega djelovanja i upoznavanja širih iskustava, Frangešovi rani prepjevi iz Quasimodove zrele faze nipošto ne zaostaju i ničim ne pokazuju zastarijevanje. Dapače, po mnogim detaljima i općoj intonaciji čak prednjače. Utoliko je velika šteta što nisu bili na vrijeme uvažavani i makar dijelom uvršteni, primjericice, u *Antologiju svjetske lirike* (1956.) ili, pogotovo, u opsežnu kumulativnu zbirku Quasimodova pjesništva *Život nije san* (Rijeka, 1968., s petoricom prevodilaca). Ali mimo kronologije i komparacije, Frangešov prilog prenošenju novije talijanske poezije, količinski skroman i nevelik, kakvoćom sasvim dolikuje velikom ugledu što ga je on, na svojem temeljnom području proučavanja i predstavljanja hrvatske književne povijesti, opravdano stekao.

PRINOS IVE FRANGEŠA RECEPCIJI TALIJANSKOG PJESNIŠTVA

Sažetak

Članak se bavi jednom epizodom kulturne djelatnosti profesora Ive Frangeša i odnosi se na njegovu ulogu prenosnika i prevoditelja (tada) suvremenoga talijanskog pjesništva. U pedesetim godinama – dok je još radio kao asistent na zagrebačko talijanistici i kao lektor hrvatskoga jezika u Firenci – napisao je nekoliko kritičkih priloga u kojima je predstavio i moderne i aktualne talijanske pjesnike. Najznačajniji rad na tom području svakako je esej posvećen Salvatoreu Quasimodu, napisan daleke 1949. godine, koji predstavlja ozbiljan i pravodoban pristup lirskom djelu pjesnika, koji će desetljeće potom dobiti i Nobelovu nagradu. Informativna i interpretativna vrijednost toga rada znatno je uvećana uvrštavanjem petnaestak Quasimodovih pjesama što ih je Frangeš točno i primjereno preveo. Analizirajući njegove prepjeve mogli smo zaključiti da su vrlo dostojnih dometa, razine najboljih ostvarenja u prevođenju talijanskih stihova na hrvatski.

Gljučne riječi: Ivo Frangeš, talijansko pjesništvo, Salvatore Quasimodo

IVO FRANGEŠ'S CONTRIBUTION TO THE RECEPTION OF ITALIAN POETRY

Summary

The paper deals with an episode in the cultural work of professor Ivo Frangeš and is referring to his role of a transmitter and translator of the (then) contemporary Italian poetry. During the 1950-ies – while still working as an assistant at the Department of Italian studies in Zagreb and as a foreign-language instructor of Croatian language in Florence – he wrote several critical contributions in which he presented both modern and contemporary Italian poets. The most important contribution in this area is surely an essay dedicated to Salvatore Quasimodo, written as early as in 1949, representing a serious and timely approach to the lyric work of a poet who will a decade later be awarded a Nobel prize. An informative and interpretative value of the paper is significantly increased by including some fifteen Quasimodo's poems adequately and accurately translated by Frangeš. Analyzing his translations we could conclude that they are very commendable, at the level of the best accomplishments in translating of Italian verse into Croatian.

Key words: Ivo Frangeš, Italian poetry, Salvatore Quasimodo

IL CONTRIBUTO DI FRANGEŠ ALLA RICEZIONE DELLA POESIA ITALIANA

Riassunto

Il presente articolo tratta un episodio dell'attività culturale del professore Ivo Frangeš e si riferisce al suo ruolo di divulgatore e traduttore della poesia italiana (allora) contemporanea. Cioè, negli anni Cinquanta – mentre ancora lavorava come assistente alla Cattedra d'italianistica a Zagabria e come lettore di lingua croata all'Università di Firenze – scrisse alcuni interventi critici in cui presentava anche i poeti moderni e recenti. Il più importante lavoro nel campo è senz'altro un saggio dedicato a Salvatore Quasimodo, scritto nel lontano 1949, che rappresenta un serio e tempestivo approccio all'opera lirica del poeta, che un decennio dopo otterà pure il Premio Nobel. Il valore informativo e ermeneutico del lavoro è molto aumentato con l'inclusione di una quindicina delle poesie quasimodiane tradotte dallo stesso Frangeš in modo preciso e adeguato. Analizzando le sue versioni abbiamo potuto concludere che sono di una portata più che rispettabile, al livello dei migliori risultati ottenuti nella traduzione dei versi italiani in croato.

Parole chiave: Ivo Frangeš, poesia italiana, Salvatore Quasimodo

FRANCESCO DE SANCTIS

POVIJEST
TALIJANSKE
KNJIŽEVNOSTI

PREVEO
IVO FRANGESŠ

1955
MATICA HRVATSKA
ZAGREB

Sl. 17.: *Povijest talijanske književnosti* Francesca de Sanctisa preveo je Ivo Frangesš a 1955. objavila Matica hrvatska u Zagrebu

Valnea Delbianco

Ivo Frangeš i hrvatska talijanistika

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.091:821.131.1

Uspješna znanstvena i stručna karijera akademika Ive Frangeša, kojega je hrvatska znanost o književnosti nazivala svojim De Sanctisom, započela je u znanstvenoj grani romanistike, odnosno talijanistike. U arhivu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu čuvaju se podatci o toj njegovoj prvoj djelatnosti i znanstvenim, stručnim i radnim prinosima.¹ Ovim prilogom želimo osvijetliti Frangešov prinos hrvatskoj talijanistici s kojom ga povezuje ne samo vrijeme njegova ulaska na područje znanosti, sveučilišne nastave i stručnoga rada već i kasnija životna razdoblja kroz koja je, premda gradeći karijeru uspješnoga kroatista, uvijek iskazivao iznimno zanimanje za njemu dobro znane teme iz talijanske književnosti i kulture.

S Italijom je Ivu Frangeša trajno vezalo ponajprije mjesto njegova rođenja – Trst. U vrijeme kada je on rođen² taj je grad tek godinu i pol pripadao Italiji, jer je do 4. studenog 1918. godine, kao što je poznato, bio najvažnija morska luka Austro-Ugarske Monarhije. Podatci o rođenju našeg profesora nalaze se u njegovu krsnome listu, izdanom u župnom uredu crkve Beata Vergine Del Soccorso, koja se nalazi uz zgradu Gradske knjižnice (Biblioteca civica), na trgu Attilio Hortis, a nasuprot zgradi znamenite Pomorske škole (Istituto Nautico) koju su nekada pohađali brojni učenici iz hrvatskih primorskih krajeva. U toj je knjižnici redovito i marljivo čitao talijanske knjige jedan od znamenitih tršćanskih i europskih pisaca Italo Svevo, pravim imenom Hector Schmitz, koji je u vrijeme Frangešova rođenja još živio i pisao u svome, također rodnome gradu. Sve donedavno, do preseljenja knjižnice (zbog neuvjetnosti prostora) u ulicu Madonna del mare, bilo je to mjesto koje je svaki tršćanski književnik i intelektualac redovito posjećivao. Krsni list Ive Frangeša ispisala je ruka župnika Rudolfa Vokoška, tršćanskoga Slo-

---

¹ Autorica zahvaljuje djelatnicima Arhiva Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na susretljivosti i mogućnosti da se konzultira s osobnim dosjeom prof. dr. sc. Ive Frangeša.

² 15. travnja 1920. godine.

venca.³ Ivo je kršten i upisan u crkvene knjige pod dva latinska i jednim hrvatskim imenom: Joannis Franciscus Mladen, pa bi se moglo reći da mu je već ta početna »dvojnost« odredila i životni put. Čin krštenja obavljen je 10. lipnja 1920. godine, a iz krsnog lista doznajemo da je otac Franjo bio rodом iz Rijeke, odnosno Jelenja, a majka iz Šibenika. U vrijeme rođenja njihova sina obitelj Frangeš stanovala je u ulici Francesco Hermet na broju 1 (danas na tom mjestu stoje zgrade podignute tridesetih godina prošloga stoljeća), u gradskoj četvrti u neposrednoj blizini luke i stare željezničke postaje. U Trst je obitelj stigla iz Sarajeva, jer je Frangešova majka željela donijeti na svijet dijete u poznatoj tršćanskoj akušerskoj klinici i gradu kojemu je živjela njezina sestra. Tako je Ivo Frangeš postao, kako bi to autohtoni tršćanski stanovnici rekli, »Triještina«.

Svojevrsna egzotičnost rodnoga mjesta profesora Frangeša rezultirala je jednim, moglo bi se reći, bizarnim svjedočanstvom. U njegovu osobnom dosjeu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu sačuvana je isprava naslovljena: »Privremena objava za kretanje«, koju je neposredno nakon Drugoga svjetskog rata izdao vojni odsjek u Zagrebu. U to vrijeme takve su objave bile važan dokument, čiji se nositelj mogao slobodno kretati po gradu i izvan njega. U toj se ispravi može pročitati sljedeća rečenica: »*Drug Frangeš Ivo, rođen u selu Trst, srez Trst...*«, a u potpisu stoji: »*potporučnik Šimunović Dragutin*«. Očito je da potpisnik nije znao ili nije želio znati, a osobito ne i napisati što je i gdje je Trst. Valja podsjetiti da je tih godina tršćanska kriza bila vrlo akutna, a tek je Londonskim sporazumom iz godine 1954. ukinut Slobodni teritorij grada Trsta te je dotadašnja Zona A priključena Italiji, a zona B Jugoslaviji. Konačna granica između dviju država dogovorena je godine 1975. Osimskim sporazumom, potpisanim 10. studenoga.

Ivo Frangeš je diplomirao romanistiku i kroatistiku na Filozofskome fakultetu u Zagrebu 11. listopada 1943. Bio je izvrstan student te je od 21. lipnja 1946. bio asistentom u Talijanskome seminaru Filozofskoga fakulteta, kako se u to vrijeme nazivao (od godine 1927. talijanistika djeluje samostalno na Filozofskome fakultetu u Zagrebu). Od 1950. predavač je za talijanski jezik i književnost na Filozofskome fakultetu.⁴ Doktorirao je 21. veljače 1952. s

³ Ljubaznošću kolegice Ginevre Pugliese, diplomirane slavistice iz Trsta, studentice profesora Frangeša u akademskoj godini 1989./1990., koja je na našu zamolbu potražila i kopirala njegov krsni list, omogućeno nam je da u ovom radu objavimo dosad nepoznate podatke vezane uz najranije razdoblje Frangešova života.

⁴ Kako naglašava Morana Čale: »Potkraj Drugoga svjetskog rata zanimanje za studij talijanistike znatno opada, ali od 1945. bilježi stalan uspon, pa stoga Katedra širi broj zaposlenih (...) Još od vremena rata talijanski se upisuje kao glavni, četverogodišnji studij u dvopredmetno ustrojenom fakultetskom školovanju«, »Odsjek za talijanski jezik i književnost«, *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Stjepan Damjanović (ur.), *Filozofski fakultet Sveučilišta, Zagreb, 1998.*, str. 213–219.

tezom naslovljenom *Kritika talijanskih prijevoda naših narodnih pjesama od Fortisa do prvih dalmatinskih prevodilaca*.⁵ Zanimljivo je da je povjerenstvo za ocjenu i obranu disertacije činilo pet profesora, glasovitih znanstvenika s Filozofskoga fakulteta: Antun Barac, Milovan Gavazzi, Mirko Deanović, Josip Torbarina i Petar Guberina.

U zvanje predavača Frangeš je potvrđen 8. svibnja 1952., dvije godine poslije biran je u zvanje privatnoga docenta, a 1955. u zvanje docenta na Katedri za talijanski jezik i književnost. U to su vrijeme fakultetski nastavnici morali habilitirati, pa je tako profesor Frangeš godine 1954. obranio svoju habilitaciju pod naslovom *Jedan aspekt Vergina dijaloga*, a ispitni povjerenici, kako stoji u dokumentaciji, bili su profesori Mirko Deanović, Petar Guberina i Josip Torbarina, nakon čega je dekan Filozofskoga fakulteta profesor Mirko Deanović potpisao odluku prema kojoj će prof. Frangeš predavati »Modernu talijansku književnost«.

Valja se prisjetiti još jednoga važnoga posla što ga je Ivo Frangeš obavio za hrvatsku talijanistiku: zajedno s Mirkom Deanovićem i Josipom Jernejem, priredio je i objavio sedam svezaka antologije talijanske književnosti *Scrittori italiani*⁶ (*Talijanski pisci*). Bilo je to teško vrijeme za znanost, budući da između dviju susjednih država, Italije i Jugoslavije, nije bilo diplomatskih odnosa, pa tako ni kulturne suradnje, prijeratne antologije su zastarjele i nedostupne, a studenti talijanistike nisu mogli nabavljati knjige iz inozemstva niti putovati preko granice. Priređivači, a vidimo da je Ivo Frangeš među njima po godinama i statusno najmlađi, odabrali su najvažnije fragmente iz djela talijanskih klasika, ali i modernih pisaca, sve do suvremenika u posljednjemu tomu. Tekstovi su tiskani na besprijelepkovome talijanskom, premda se često radilo o kompleksnim stihovima i proznim ulomcima te je takav rad zahtijevao posebnu pažnju i pomnu korekturu. Nažalost, ali i posve razumljivo za prilike u kojima je ta antologija nastala, odabrani sastavci nisu mogli biti popraćeni komentarima, a tek će antologija *Classici e moderni della letteratura italiana*⁷ (*Klasični i moderni autori talijanske književnosti*), koju su uredili Frano Čale i Mate Zorić, sadržavati parafraze i komentare, također na talijanskom jeziku na dnu stranice. No svakako je vrijednost tih antologija bila golema, jer se na temelju tekstova čitalo, komentiralo i produbljivalo značenje najboljih književnih djela talijanske literature u seminarima

⁵ Ivo Frangeš taj rad nikada nije u cijelosti objavio.

⁶ *Scrittori italiani: izbor iz djela talijanskih pisaca I–VII* / tekstove izabrali Mirko Deanović, Josip Jernej, Ivo Frangeš, Školska knjiga, Zagreb, 1951.–1952.

⁷ Usp. Frano Čale, Mate Zorić (ur.), *Classici e moderni della letteratura italiana*, Liber, Zagreb, 1964. (kasnija izdanja 1973. i 1991.).

na fakultetu ili u individualnome radu studenata uz pomoć dodatne literature i rječnika.

Upravo je u tom kontekstu iznimno važan kulturološki prinos hrvatskoj talijanistici bio objavljivanje djela *La critica letteraria italiana : izbor iz talijanske književne kritike*, što su ga uredili isti autori i objavili u dvotomnom izdanju kod istoga zagrebačkog izdavača.⁸ Vidljivo je da je i u radu na tome važnom i jedinstvenom udžbeniku (valja napomenuti da nikada poslije nije tiskan u nas pregled talijanske književne kritike, čemu je, dakako, pridonijela dostupnost izvornih djela i nove mogućnosti nabave naših knjižnica, osobito matične, talijanističke na Filozofskome fakultetu u Zagrebu) poštovan kriterij izvrsnosti: u prvom tomu počinje se od klasika XIX. stoljeća, autora kritičara, kao što su Ugo Foscolo, Giovanni Berchet, Alessandro Manzoni i Niccolò Tommaseo, ali najveći dio zapremaju radovi prvoga modernog povjesničara talijanske književnosti Francesca De Sanctisa. U knjigu su uvršteni njegovi kritičarski prinosi, od onih o Danteu, Petrarki i Boccacciu do kritika o Machiavelliju, Tassu, G. B. Marinu i Foscolu te Manzoniu i Leopardiju koji označuju prekretnicu u talijanskoj suvremenoj prozi odnosno pjesništvu. Slijede zatim kritičarski prinosi nobelovca Giosuea Carduccija, znamenitoga kritičara Alessandra D'Ancone, dantologa Pija Rajne, pisca i kritičara Artura Grafa, najvažnijega proučavatelja Manzoniu, Francesca D'Ovidija, te nekoćine danas manje poznatih kritičara, da bi se pregled zaključio s petnaest znamenitih kritičkih prinosa Benedetta Crocea, od *Božanstvene komedije* i *Dekameron*, novelistike, renesansnoga epa i Ludovica Ariosta, baroka, komparativne studije o Machiavelliju i Vicu, pastorali, romantizmu, Montiju, Foscolu i Manzoniu. Ne smije se zaboraviti da upravo do te, 1952. godine, kada umire Benedetto Croce, u talijanskoj kulturi dominira kročeanizam, njegova ideja o poeziji i ne-poeziji. Stoga izgleda posve logično što drugi tom te antologije talijanske književne kritike započinje Croceovim radovima o novijoj talijanskoj književnosti (Giacomo Leopardi, Giuseppe Giusti, Niccolò Tommaseo, Giosue Carducci, Giovanni Verga, Antonio Fogazzaro, Giovanni Pascoli, Guido Gozzano i Gabriele D'Annunzio), da bi se zatim nastavio kritičarskim prinosima čiji su autori i danas relevantni (Michele Barbi, Giuseppe Antonio Borgese, Attilio Momigliano, Francesco Flora, Luigi Russo, Natalino Sapegno, Gaetano Trombatore, Ettore Bonora, Geno Pampaloni), neki su od njih hrabro uvršteni u poslijeratnom vremenu (Giovanni Gentile, Giovanni Papini), a tek su malobrojni danas marginalni. Taj vrijedni kulturo-

⁸ *La critica letteraria italiana : izbor iz talijanske književne kritike* I–II / tekstove izabrali Mirko Deanović, Josip Jernej i Ivo Frangeš, Školska knjiga, Zagreb, 1952. Oba toma, ukupno 672 stranice, bila su tiskana u tisuću primjeraka. Stručnu i tehničku redakciju i korekturu obavile su ondašnje lektorice za talijanski jezik, Borka Bačić i Elza Bogdanović.

loški prinos odrazio se neposredno na kvalitetu naših talijanista, koji su se tako, dobro znanstveno i stručno opremljeni, mogli odmah mjeriti s europskim kolegama koje su od konca pedesetih godina prošloga stoljeća počeli susretati na međunarodnim talijanističkim i komparatističkim simpozijima. Dobar glas o dosezima naše talijanistike trajno je prisutan u Italiji, a zasluge su to svakako i profesora Ive Frangeša. Naglašavamo stoga još jednom koliko je to bio važan spoznajni i radni instrument za studente i nastavnike u vremenu kad još nisu bili uspostavljeni ni diplomatski ni kulturni odnosi s Italijom. Generacije talijanista čitale su i učile iz tih knjiga koje su bile i još su i danas u skladu s talijanskim književnim kanonom.

Na temelju ovoga pregleda bit će lakše ocijeniti kako je i zašto Ivo Frangeš odabirao pojedine autore, djela i probleme kojima je posvetio svoje talijanističke radove poslije okupljene u knjizi *Talijanske teme*.⁹ Nije teško zaključiti kolika je i kakva je bila njegova motivacija (a nedvojbeno i golem intelektualni napor, jer radilo se o djelu s više od sedamsto stranica) za prevođenje kapitalne povijesti talijanske književnosti, one Francesca De Sanctisa, koja je sve do danas ostala jedina povijest talijanske književnosti koju imamo i na hrvatskom jeziku.¹⁰

⁹ Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967.

¹⁰ Francesco De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*, preveo Ivo Frangeš, Matica hrvatska, Zagreb, 1955. – 747 str. O prevoditeljskome radu Ive Frangeša nadahnuto je pisao Tonko Maroević u radu »Herkulski i pepeljugini posao. Uvod u traduktološku i prevoditeljsku dionicu rada Ive Frangeša«, objavljenom u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti, Zbornik radova IX. (Hrvatska književnost XX. stoljeća u prijevodima: emisija i recepcija)*, Cvijeta Pavlović i Vinka Glunčić-Bužančić (ur.), Biblioteka knjiga Mediterana 48, Književni krug Split, 2007., str. 7–17. U ovom prilogu željeli bismo upozoriti na početak Frangešova stručnoga prevoditeljskog rada s talijanskog na hrvatski koji nije spomenut ni u bibliografiji njegovih radova u zborniku *Umijeće interpretacije* (Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša, priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.) ni u Maroevićevu radu. Riječ je o prijevodu romaneskne trilogije *La vita in due: romanzo in tre parti* koju je Frangeš preveo pod naslovom *Život u dvoje: roman u tri dijela* za nakladnika Antu Velzeka iz Zagreba. Radi se o vrlo opsežnome djelu: prvi tom je naslovljen *Zanat supruga*, drugi *Zvanje supruge* i treći *Umijeće ljubavnika* (primjerci se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu), a ukupno obuhvaćaju čak 791 stranicu. Trilogija je tiskana 1943. godine u Zagrebu pa možemo sa sigurnošću reći da je to prvi objavljen Frangešov stručni rad u koji je bio uloženo golem trud. Autor trilogije, Lucio D'Ambrà (1880. – 1939.), pravim imenom Renato Eduardo Manganella, bio je vrlo plodan romanopisac i cijenjen romanist (prvi je pisao o Proustu u Italiji). Objavio je brojne romane i zbirke pripovjedaka, četrdeset drama i nekoliko romansiranih biografija, bio je novinar i književni kritičar, dramaturg i voditelj kazališnih družina te filmski redatelj i scenarist. Njegova su djela, u kojima je najčešće spajao moralizam i romantičnu viziju ljudskih odnosa, objavljena u velikom broju izdanja tridesetih godina prošloga stoljeća, dok je danas gotovo zaboravljen. Blizak Pirandellu i talijanski akademik od 1937. godine, postaje kritičan prema vladajućemu fašističkom režimu s početkom Drugoga svjetskog rata. Ondašnja D'Ambrina popularnost kao pisca, dramaturga i filmskoga redatelja i scenarista vjerojatno je bila presudna za prijevod njegova djela na hrvatski.

Od 1953. do 1956. godine Ivo Frangeš odlazi u Italiju gdje je bio ugovorni lektor hrvatskoga jezika na Filozofskome fakultetu u Firenzi, gdje je ranije djelovao Milan Rešetar, te kao honorarni profesor predaje i hrvatsku kulturnu povijest na Fakultetu političkih znanosti (Facoltà di scienze politiche) na istom Sveučilištu. U tom razdoblju i u izravnom doticaju s talijanskom kulturom njegovi se interesi okreću suvremenoj književnosti, čije mijene prati u svojim radovima. Još uvijek je predavač na Katedri za talijanski jezik i književnost matičnoga fakulteta u Zagrebu i u toj funkciji sudjeluje u radu Drugoga svjetskog kongresa talijanista, održanoga u Veneciji godine 1956. Kao što je poznato, od 5. ožujka 1957. Frangeš počinje raditi u zvanju docenta na Katedri za noviju hrvatsku književnost, gdje je pozvan nakon smrti Antuna Barca. Na toj će katedri ostaviti važan trag kao znanstvenik, predavač i pedagog sve do umirovljenja, 1985. godine. Međutim, njegova talijanistička vokacija nije time bila prekinuta. U Frangešovoj je intelektualnoj viziji bila trajno prisutna svijest o stoljetnoj povezanosti hrvatske i talijanske kulture. Tako je primjerice aktivno sudjelovao na Dantističkom kongresu u Firenzi 1965. godine, zajedno sa zagrebačkim talijanistima Mirkom Deanovićem, Matom Zorićem i Franom Čalom, kada je kulturna Italija slavila sedamstotu obljetnicu rođenja »oca« svoje književnosti, a također i na kongresu Europskoga kulturnog društva (Société Européene de Culture), koji je održan u Veneciji i na kojemu je sudjelovao kao član FILLM (Međunarodnog saveza za moderne jezike i književnosti).

Svoja sjećanja na Ivu Frangeša podijelio je s nama i *professor emeritus* pulskoga Sveučilišta Jurja Dobrile – Miroslav Bertoša, koji je godine 1995. imenovan prvim generalnim konzulom Republike Hrvatske u Trstu za područje Furlanije – Julijske Krajine, Veneta i Južnog Tirola. Iz razdoblja svog diplomatskog mandata Bertoša, i sam znanstvenik i pisac, sjeća se susreta s Ivom Frangešom i pamti ga kao iznimnoga intelektualca i zanimljivoga sugovornika. Prema njegovu svjedočenju, profesora Frangeša upoznao je još u kasnu jesen davne 1957. godine, kada je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu slušao predavanja profesora Ive Hergešića iz komparativne književnosti. Tada je imao prigodu pohoditi i jedno Frangešovo, kako nam je rekao, »sjajno predavanje« o Croceu i od toga vremena, kako kaže, nosi u sebi »emocionalni naboj« prema profesoru i njegovu djelu. Rekao nam je i ovo: »Bio je talijanist koji je plijenio auditorij i očaravao sve nazočne [...] njegov je talijanski bio lijep i rafiniran. Volio sam ga kao ličnost i cijenio, pažljivo i strasno čitao sve što je napisao i što mi je tijekom godina došlo pod ruku, uključujući i onaj 'proskribirani' članak o 'Istri i Hrvatskoj' zbog kojega je 1972. godine bila zabranjena *Istarska Danica*«. ¹¹

¹¹ Miroslav Bertoša poslao je svoje pisano svjedočenje autorici ovih redaka u ožujku 2012.

Vratimo se još jednom talijanističkim radovima Ive Frangeša. Ako promotrimo sadržaj Frangešove knjige *Talijanske teme*, tiskane 1967., vidjet ćemo da su svi tekstovi na završetku datirani. Uzmemo li godinu 1957. kao »razdjelnu« između njegove talijanističke i kroatističke znanstvene djelatnosti, primijetit ćemo također da knjiga sadrži osam radova i jedan *Post scriptum* napisan nakon te godine. Dakle, talijanskim se temama Frangeš uvijek iznova vraćao i u godinama u kojima će stvarati svoj impresivan kroatistički znanstveni opus. O nekim je piscima pisao prvi u nas (posebno valja istaknuti pjesnika i prevoditelja s grčkog Salvatorea Quasimoda o kojem je pisao još 1949., a dodatak napisao deset godina poslije, 1959., kada je taj talijanski pisac dobio Nobelovu nagradu). Trag koji je ostavio prijevodom De Sancti-sove *Povijesti talijanske književnosti*, redakturom Manzonijevih *Zaručnika*¹² i svojim radovima o djelu Sicilijanca Giovannijsa Verga ubrajaju ga i danas u sam vrh hrvatske talijanistike. Na međunarodnom kongresu održanom u Veneciji godine 1974., posvećenom stotoj obljetnici smrti Šibenčanina Nikole Tommasea, Frangeš je, temeljeći se na tezama iz svoje disertacije, održao zapaženo izlaganje na svom elegantnom talijanskom o Tommaseu kao prevoditelju naših narodnih pjesama.¹³ Također, Frangeš je zahvaljujući svom boravku u Firenzi pratio suvremene tokove talijanske književnosti, pa je posredovao prilikom prevođenja i pisao o autorima koji su tih godina bili u vrhu zanimanja talijanske kulturne javnosti, među kojima valja izdvojiti sljedeća imena: Alberto Moravia, Elio Vittorini, Vasco Pratolini, Cesare Pavese, Giuseppe Berto, Domenico Rea, Italo Calvino, Carlo Levi i Corrado Alvaro.

Znatno poslije, koncem osamdesetih godina minuloga stoljeća, profesor Frangeš bio je pozvan kao predavač na tršćansko sveučilište. Prihvatio je poziv, kao još jedan intelektualni i kulturološki izazov, a prema svjedočenju njegovih studenata iz toga vremena, znao je mlade slušaće uvesti i otvoriti im pristup u nov i za njih relativno dalek, unatoč geografskoj blizini, svijet hrvatske kulture i književnosti. Cijenili su njegov dar i bogato znanje kojim je povezivao hrvatsko i talijansko književno nasljeđe i sa žaljenjem su se od

¹² Božidar Petrač naglašava simboliku posljednjega znanstvena i književna prinosa Ive Frangeša neposredno prije smrti: »U biblioteci 'Vrhovi svjetske književnosti' objavljen je u njegovoj redakaturi prijevod Manzonijevih *Zaručnika* (...) uz taj je prijevod objavljen kao pogovor Frangešov tekst *Temelji Manzonijeve poetike*. (...) Ostaje tako neizbrisiv trag da je za svoga života Ivo Frangeš svoju zadnju knjigu objavio posvećenu talijanistici«, »Talijanske teme Ive Frangeša«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 70–75; Zagreb, lipanj 2010.

¹³ Usp. Ivo Frangeš, »Tommaseo traduttore dei canti 'illirici'« (»Tommaseo prevodilac 'ilirskih' narodnih pjesama«), *Niccolò Tommaseo nel centenario della morte (Nikola Tommaseo o stotoj obljetnici smrti)*, Vittore Branca i Giorgio Petrocchi (ur.), Olschki, Firenze, 1977., str. 532–546.

njega oprostili iduće jeseni, godine 1991. s kojom je započela ratna tragedija u Hrvatskoj.

Frangešov plodan prinos hrvatskoj talijanistici i posredovanje između dviju kultura prepoznati su u Italiji pa je on, uz brojne domaće i strane nagrade i odličja, nositelj visokog odličja »Commendatore della Repubblica Italiana«, što ga dodjeljuje predsjednik Talijanske Republike.

Još jednom će Ivo Frangeš pridonijeti uspostavljanju kulturnih veza između Hrvatske i Italije. Bit će to ponovno u Veneciji, u studenom 1997., gdje je u organizaciji mletačke Zaklade Giorgio Cini i HAZU-a održan prvi hrvatsko-talijanski kongres pod naslovom *Mito e antimito di Venezia nel bacino Adriatico (secoli XV–XIX) (Mit i antimit o Veneciji na Jadranu od XV. do XIX. stoljeća)* a akademik Frangeš zajedno s talijanskim akademikom Santeom Graciottijem bio je voditeljem važnoga skupa.¹⁴ Tom je prigodom izlagao svoj rad naslovljen »L'immagine di Venezia nella letteratura croata dell'Ottocento: Nemčić, Šenoa, Kranjčević« (»Slika Venecije u hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća: Nemčić, Šenoa, Kranjčević«) u kojem je osvjetlio konstrukciju slike grada na Laguni hrvatskih putnika i književnika čija su djela ostavila duboke tragove u našoj kulturi i književnosti. Premda je tih kasnojesenskih dana »acqua alta« bila poplavila venecijanske poljane i ulice, profesor Ivo Frangeš još jedanput je izravno, nadahnuto i plodonosno posredovao u izravnoj razmjeni i razgovoru, i toga puta na svom nadaleko poznatom talijanskom, dviju kultura koje je tako duboko poznao, hrvatske i talijanske.

Literatura

- Franjo Čale, Mate Zorić (ur.), *Classici e moderni della letteratura italiana*, Liber, Zagreb, 1964. (kasnija izdanja 1973. i 1991.).
- Morana Čale, »Odsjek za talijanski jezik i književnost«, *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Stjepan Damjanović (ur.), *Filozofski fakultet Sveučilišta, Zagreb, 1998.*, str. 213–219.
- Mirko Deanović, Ivo Frangeš, Josip Jernej (tekstove izabrali), *Scrittori italiani: izbor iz djela talijanskih pisaca* I–VII, Školska knjiga, Zagreb, 1951.–1952.
- M. Deanović, I. Frangeš, J. Jernej (tekstove izabrali), *La critica letteraria italiana: izbor iz talijanske književne kritike* I–II, Školska knjiga, Zagreb, 1952.

¹⁴ Na skupu su sudjelovali brojni hrvatski i talijanski znanstvenici, usp. zbornik *Mito e antimito di Venezia nel bacino adriatico (secoli XV–XIX) (Mit i antimit o Veneciji na Jadranu od XV. do XIX. stoljeća)*, Atti del I. Convegno italo-croato (Zbornik s prvog talijansko-hrvatskog skupa), Venezia, 11. – 13. studenog 1997., Sante Graciotti (ur.), Rim, Il Calamo 2001.

- Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć (prir.), *Umijeće interpretacije*, Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
- Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »Tommaseo traduttore dei canti 'illirici'« (»Nikola Tommaseo prevodilac 'ilirskih' narodnih pjesama«), *Niccolò Tommaseo nel centenario della morte (Nikola Tommaseo o stotoj obljetnici smrti)*, Vittore Branca i Giorgio Petrocchi (ur.), Olschki, Firenze, 1977., str. 532–546.
- Sante Graciotti (ur.), *Mito e antimito di Venezia nel bacino adriatico (secoli XV–XIX) (Mit i antimit o Veneciji na Jadranu od XV. do XIX. stoljeća)*, Atti del I. Convegno italo-croato (Zbornik s prvog talijansko-hrvatskog skupa), Venezia, 11.–13. studenog 1997., Il Calamo, Rim, 2001.
- Tonko Maroević, »Herkulski i pepeljugini posao. Uvod u traduktološku i prevoditeljsku dionicu rada Ive Frangeša«, *Komparativna povijest hrvatske književnosti, Zbornik radova IX. (Hrvatska književnost XX. stoljeća u prijevodima: emisija i recepcija)*, Cvijeta Pavlović i Vinka Glunčić Bužančić (ur.), Biblioteka Knjiga Mediterana 48, Književni krug Split, Split, 2007.
- Božidar Petrač, »Talijanske teme Ive Frangeša«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 70–75; Zagreb, lipanj 2010.

IVO FRANGEŠ I HRVATSKA TALIJANISTIKA

Sažetak

U radu se prikazuje dio opusa Ive Frangeša iz razdoblja u kojem je on kao znanstvenik i predavač bio vezan za hrvatsku talijanistiku. Obrazovanjem romanist i kroatist, taj je znanstvenik u prvom desetljeću svoga rada preveo i uredio nekoliko tisuća stranica iz djela talijanskih pisaca. Njegove studije i traduktološki interesi unutar talijanistike obuhvaćaju razdoblja starije talijanske književnosti (Dante i Machiavelli) te razdoblja Ottocenta i Novecenta. Privržen idealima ljepote, sklada i humanizma Frangeš je upravo u književnosti prekojadranskih susjeda pronalazio spomenute ideale jer ih je ona »suvereno izražavala i obilato razdavala«. Razumijevajući osobitost položaja talijanske književnosti u odnosu na hrvatsku i njihove bogate i plodne veze, Frangeš je svojom talijanističkom znanstvenom dionicom dao izniman prinos ne samo stasanju hrvatske talijanistike već je ona u mnogočemu odredila osebnost njegova puta hrvatskoga književnoga povjesničara.

Ključne riječi: hrvatska talijanistika, hrvatsko-talijanska književna prožimanja

IVO FRANGEŠ AND CROATIAN ITALIAN STUDIES

Summary

The paper shows part of Ivo Frangeš's opus from the period in which he as a scientist and lecturer was connected with Croatian Italian Studies. A graduated teacher of Romance languages and literature and Croatian language and literature, in the first decade of his work this scientist translated and edited several thousand pages from the works of Italian writers. His studies and translational interests within Italian Studies cover the period of old Italian literature (Dante and Machiavelli) and the periods of Ottocento and Novecento. Faithful to ideals of beauty, harmony and humanism, it is precisely in the literature of our neighbours across the Adriatic where Frangeš used to find the above mentioned ideals, because it »masterfully expressed and abundantly dispensed« them. Understanding the peculiarity of Italian literature's position in relation to Croatian literature and their opulent and productive connections, by his scientific preoccupations with Italian Studies Frangeš gave an exceptional contribution not only to the development of Italian Studies in Croatia, but they also in many ways defined the distinctiveness of his path as a Croatian literary historian.

Key words: Italian Studies in Croatia, Croatian-Italian literary interrelations

Sl. 18.: Crkva Beata Vergine del Soccorso na Trgu / Piazza Attilio Hortis u Trstu u kojoj je Ivo Frangeš kršten 10. lipnja 1920.

Božidar Petrač

Talijanske teme Ive Frangeša

Pregledni članak
UDK 821.163.42.091:821.131.1

Arbiter in rebus litterariis,¹ conte Ivo,² umjetnik riječi,³ uzor »gospodske« tolerancije,⁴ aristokrat duha,⁵ graditelj mostova,⁶ korifej legendarne zagrebačke stilističke škole,⁷ jedinstveni sintetičar,⁷ književni elitist specifične vizije hrvatske književnosti i kulture, autor izvoznoga proizvoda prvoga reda,⁸ osoba dostojanstvena, magister *elegantiarum in artibus* – štošta se je izreklo, razumije se, s punim pravom, o neprežaljenu akademiku, profesoru i čovjeku Ivi Frangešu. Samo će Providnost jamačno znati prave razloge Frangešova životnoga i znanstveno-stručnoga puta, samo će u trenutcima kad se sve bude vidjelo »licem u lice« otkriti tajna Frangešova doba, tajna svih njegovih uspjeha, svih njegovih odmjerenosti, njegova književničkog erosa, svih poteza i koraka kojima je znao odgovarati na jake i neoporecive izazove vremena i potreba pred kojima se kao čovjek i kao stručnjak u pojedinim prigodama svoga životnoga puta našao. Kada je poslije smrti dvaju neprijepornih autoriteta tadašnje kroatistike/onodobne jugoslavistike, Mihovila Kombola i Antuna Barca, ispražnjena Katedra za noviju hrvatsku književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, sigurno su se morala postaviti temeljna pitanja njihova nasljednika, osobe, čovjeka, koji bi ih u tadanjim okolnostima mogao dostojno zamijeniti, pa i do više razine izvrsnosti podignuti ljestvicu proučavanja hrvatske književnosti XIX. i XX. stoljeća, posebice u surječju s europskim književnostima i usmjeriti ga prema novim obzorjima kako bi se hrvatska književnost napokon oslobodila

---

¹ Dubravko Jelčić, »Uspomeni Ive Frangeša«, *Ivo Frangeš 1920.-2003.* HAZU, Zagreb, 2005., str. 9.

² Nikola Batušić, »Riječ na posljednjem oproštaju od akademika Ive Frangeša«, op. cit., str. 14.

³ Aleksandar Flaker, »Umjetnik riječi«, op. cit., str. 19.

⁴ Isti, op. cit., str. 20.

⁵ Krešimir Nemeč, »Aristokrat duha«, op. cit., str. 21.

⁶ Reinhard Lauer, »Ivo Frangeš – graditelj mostova«, op. cit., str. 25.

⁷ Ante Stamač, »Jedinstveni sintetičar«, op. cit., str. 31.

⁸ Krešimir Nemeč, »Izvozni proizvod prvoga reda«, *Vjesnik, Danica*, LVII, br. 17332; Zagreb, 13. siječnja 1996.

tobožnje ovisnosti o različitim uzorima, osvijestila svoje korijene i pokazala svoju izvornu utemeljenost. Učestalo se stalo spominjati ime Ive Frangeša koji je velikim koracima grabio stazom talijanistike, koji je zapravo od 1946. već radio kao asistent pri Katedri za talijanski jezik i književnost u Zagrebu, koji se višestruko već bio potvrdio kao vrstan talijanist i širom otvorio vrata do tada nedostavno otvorena raznim vidovima talijanske književnosti i omogućio uvid u književnost s druge strane jadranske obale, koja je svojom veličinom opterećivala razumijevanje i vrjednovanje same hrvatske književnosti. Nekako smo se naime dobar dio godina morali grdno nositi s neprihvatljivim tezama o oponašanju, sličnostima i obilježenošću hrvatske književnosti talijanskom literaturom, osobito starije hrvatske književnosti, koliko one iz takozvanih tamnih, srednjovjekovlja, neautorske, toliko autorske hrvatske književnosti od njezinih početaka pa sve do potkraj XIX. stoljeća. Znamo da je Frangeš doktorirao radom *Talijanski prijevodi naših narodnih pjesama od Fortisa do Tommasea*, znamo da je habilitirao 1954., da je u razdoblju od 1953. do 1956. bio lektor hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Firenci i profesor hrvatske kulturne povijesti. U Firenci ga je i zatekla prvo Barčeva, a onda i Kombolova smrt. Samo je po sebi jasno da je Frangešov lektorat u Firenci bio prirodan nastavak njegova napredovanja u talijanistici, ali i stalna veza s matičnom, hrvatskom književnošću, hrvatskim jezikom i hrvatskom kulturom što nikada ni u kakvoj prigodi nije smetao s uma. Dapače, sam Mediteranac, sam vrsni talijanist/romanist, ali i kroatist, vrlo je dobro osjećao i prepoznavao svu isprepletenost i međuovisnost književnosti i kultura mediteranskoga areala, osobito prostorno tradicionalno vrlo živu prožetost i doticaje hrvatske književnosti i kulture s talijanskom književnošću i kulturom. Poliglotski obdaren, rabio je niz europskih jezika, no jasno svojim hrvatskim i svojim talijanskim napose. Pohrvatio je niz talijanskih književnika – poeta – Vergu,⁹ Manzoni,¹⁰ Machiavellija,¹¹ Vittorinija, Pavesea i, dakako, remek-djelo talijanske književnosti i kulture De Sanctisovu *Povijest talijanske književnosti*.¹² Susretao se s najpoznatijim talijanistima i talijanskim slavistima. Dakle, imao je zaista sve predispozicije, kvalitete i mogućnosti da postane jedan od najkompetentnijih talijanista europskih i svjetskih razmjera. No dogodilo se drukčije: ljudski puti ostaju ljudski puti, Božji naum izvan je njihova domašaja. Ivo Frangeš prihvaća novu dužnost, prihvaću ju svim srcem,

⁹ G. Verga, *Meštar don Gesualdo*, Matica hrvatska, Zagreb, 1947.; *Novele*, Matica hrvatska, Zagreb, 1948.; *Obitelj Malavoglia*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982.

¹⁰ A. Manzoni, *Zaručnici*. Prev. Jovan Đaja. Redaktor prijevoda Ivo Frangeš. Naprijed, Zagreb, 1959., 1962., 1965., 1999.

¹¹ N. Machiavelli, *Vladar*, Zora, Zagreb, 1952.; *Mandragola*, Globus, Zagreb, 1985.

¹² F. De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1955.

svim oduševljenjem i svim žarom te od 1956. počinje predavati povijest hrvatske novije književnosti sve do svoga umirovljenja 1985., zapravo sve do posljednjega daha svoga života. Frangeš je zaista započeo istinsku avanturu europeizacije hrvatske književnosti, gradeći svoj esteticizam na tragovima estetike Benedetta Crocea, stilističke kritike Lea Spitzera i Giacomina Devota te De Sanctisove *Povijesti talijanske književnosti*. Da mu je desetogodišnje sudioništvo u talijanističkoj družbi, mimo samih njegovih studija, pomoglo i koliko mu je pomoglo, najbolje svjedoči njegova *Povijest hrvatske književnosti* (1987.), odnosno u novim demokratskim, slobodnim povijesnim i društvenim okolnostima hrvatskoga naroda, bitno dopunjena *Geschichte der kroatischen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart* (1995.).

Dvije nas neosporive činjenice jednostavno prisiljavaju na takav zaključak. U prvom redu, njegov prijevod De Sanctisove *Povijesti talijanske književnosti* iz 1955. i drugo, njegova knjiga *Talijanske teme* iz 1967. Iz prve knjige podosta ćemo analitičnosti, novih spoznaja i samosvijesti do kojih ga je De Sanctis doveo uočiti u Frangešovu kraćem tekstu o najvećem talijanskom književnom kritičaru, danas bismo kazali, i kulturologu, jer se ta povijest ima tretirati ne samo kao povijest književnih činjenica i mijena u talijanskoj literaturi nego i kao najpotpunija politička, moralna i građanska povijest Italije. Objašnjavajući De Sanctisov pristup književnoj umjetnici i njegovu novost, Frangeš piše: »Međutim, ono, što je kod De Sanctisa novo, jest svijest, da svako umjetničko djelo krije u sebi ključ za vlastito razumijevanje, i da kritika djela treba da pođe od djela samoga, odbacujući sve ono, što može biti i vrijedno i zanimljivo, ali nije bitno i ne objašnjava djelo.«¹³ Odnosno, De Sanctisovim riječima: »Ideja sama za se i sadržaj sam za se nisu temelj pjesničkog djela: ideja samo po sebi jest temelj idealizma; sadržaj sam po sebi, temelj realizma. I jedno i drugo postaje nešto novo, kad se nađu pred pjesnikom.«¹⁴ De Sanctis, osim toga, ne tvrdi da se kritika treba baviti isključivo estetskom analizom, a udaljiti se od zbilje ili se oglušiti na glasove stvarnosti i zaboraviti na racionalnu istinu. Kako sam kazuje: »Da je svrha umjetnosti umjetnost, nikud bolje. Ptica pjeva, jer joj se pjeva: nikud bolje. Ali, pjevajući, ptica izražava svu sebe, svoje nagone, svoje potrebe, svoju prirodu; i čovjek pjevajući izražava svega sebe. Nije dovoljno da bude umjetnik, mora biti i čovjek. Što može izraziti, ako je njegov unutrašnji svijet siromašan, odnosno izvještačen i mehaničan, ako u njemu nema vjere, ako nema osjećaja prema njemu, ako nema šta da izrazi? Umjetnost je stvara-

¹³ »Francesco De Sanctis«, F. De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1955., str. 716.

¹⁴ Op. cit., str. 716.

nje, kao i priroda, pa ako umjetnik daje sredstva za to stvaranje, čovjek daje snagu«. ¹⁵ Jer temeljna osobina umjetnika jest fantazija, a fantazija obuhvaća sve vrijednote ljudskoga postojanja i što je duh jači i bogatiji, to je ona veća i bogatija, po njoj je umjetnost, piše Frangeš, najuzvišenija, najplemenitija i najpotpunija čovjekova djelatnost. Izvornost i značenje De Sanctisove *Povijesti talijanske književnosti* Frangeš nalazi u autorovu nerazdvojivu tretiranju života i umjetnosti, umjetnost je najpotpuniji odraz života i samo život daje ključ za razumijevanje umjetnosti. Bez obzira na kakvu tvarnu pogrješku koju bi pedanti mogli naći, bez obzira na žurbu kojom je knjiga pisana i koju bi oni mogli primijetiti, bez obzira što joj nedostaje treća knjiga u kojoj bi bila obrađena i književnost XIX. stoljeća, De Sanctisove vrsne kritičke analize pojedinih književnih djela, onih koja najpotpunije odražavaju povijesnu epohu i prikazuju kao se život zrcali u umjetnosti, čine ovu *Povijest* nenadmašivom i nedostižnom. De Sanctis je svoju *Povijest* pisao u velikim i prijelomnim povijesnim trenucima, u doba ostvarenja ideala političke slobode i narodnoga jedinstva, dakle u doba ostvarenja talijanske državnosti. Piše ju duboko svjestan povijesnih okolnosti i svoje odgovornosti u tim vremenima. Rijetko se tako skladno i tako jasno u povijesti jednoga naroda mogu preklopiti i prožimati estetski ideali s povijesnim i političkim idealima, o čemu De Sanctisova *Povijest* nedvojbeno svjedoči.

Evo kako Frangeš u desetak rečenica sažimlje De Sanctisovu zamisao *Povijesti*: nakon nesigurnih početaka, talijanska se književnost otvara Danteovim velikim djelom, *Komedijom*, u kojem se »posve konkretizira i oblikuje vjerski misticizam i politička orijentacija tadašnje Italije«. ¹⁶ Njegova *Komedija*, odnosno poezija njegove *Komedije* postavlja talijansku književnost u samo središte europske i svjetske povijesti. U Petrarki se pretvara u nježnu liriku, dok s Boccacciom, koji otvara novi ideal ovozemaljskoga života, posve nestaje. U XV. i XVI. stoljeću izoštravaju se umjetnički ukus i estetski smisao, i na tim se temeljima gradi poezija Poliziana, Pulcija, Ariosta i Tassa; Aretinova nemoralnost, Guicciardinijev egoizam i Machavellijeva oštra analiza političke znanosti. Problematika književnosti u XVII. i XVIII. stoljeću, zastarjela i anakronična, iscrpljuje se u praznini manirizma i izvještačenosti. No s Goldonijem, Parinijem, Alfierijem i Foscolom kao da ponovno nastaje Danteov unutrašnji svijet, dolazi do procvata znanosti i moralne svijesti, rađa se nova književnost. »Taj isti nacionalni i humani ideal«, piše Frangeš, »smiren religioznim uvjerenjem, leži i u temeljima Manzoniјеva remek-djela, taj isti ideal ogleda se i razornim, naoko samo rezigniranim, ali i duboko

¹⁵ Op. cit., str. 717.

¹⁶ Op. cit., str. 719.

ljudskim stihovima Leopardijevim«. ¹⁷ Ideal koji sabire sve Talijane, a De Sanctisova je posljednja riječ, vizija, zapravo želja da se talijanska književnost u doba novoga procvata Europe ne zatekne na posljednjem mjestu. Opći razvitak talijanskoga mladoga društva, cijele Italije, duboko ovisi o tome da umjetnosti u tom razvitku pripadne iznimno značajno mjesto. »U tom je smislu – zaključuje Frangeš – ovo djelo odista *povijest*: estetski ideali prožimlju se u njemu s povijesnim i političkim, pa je ovo ujedno i najpotpunija vizija duhovnog života Italije kroz stoljeća, djelo, koje ne stari; pa ako se i javlja u našem prijevodu nekih osamdeset i pet godina poslije prvoga izdanja, znači još uvijek neocjenjiv dobitak«. ¹⁸

Još je jednu bitnu stvar Frangeš uočio u kritičkom postupku Francesca De Sanctisa: ona je vidljiva u cjelokupnom i cjelovitom gledanju Ive Frangeša na samu književnost i doživljavanje književnosti. Riječ je o De Sanctisovu razlikovanju »muževnih boraca i književnika« od »artista«. U vrlo kratkom, ali sadržajno bogatu predgovoru svojoj knjizi *Talijanske teme*, kojim se Frangeš obraća čitatelju, otkrivamo njegova stajališta, istina, stajališta koja se neposredno tiču talijanske književnosti, ali koja se vrlo lako mogu prenijeti, čitajući njegove kroatističke teme i sinteze, na hrvatsku literaturu. Gotovo po uzoru na De Sanctisa, i Frangeš će u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* cjelovitu sliku hrvatske književnosti tražiti u djelima i djelovanju najvećih hrvatskih književnika i njima će posvetiti najveću pozornost, vodeći se u prvom redu dvama kriterijima, estetskom vjerodostojnošću i vrsnoćom te inovativnošću. Nadalje, u svom se predgovoru Frangeš suočuje sa svojom prošlošću talijanista u kojoj je »nel mezzo del cammin di sua vita« prekinuo svoja talijanistička produbljivanja, a prionuo uz kroatistička istraživanja te je hrvatsku književnost nastojao smještati unutar europskoga konteksta. Njegove *Talijanske teme* zapravo su oproštaj, u neku ruku rastanak s talijanistikom, pisane sa zahvalnošću i sjetom. Kao talijanist, rekosmo, dobro znade koliko su pogriješno interpretirane i tendenciozno korištene bogate i plodne veze koje prožimlju stariju hrvatsku s talijanskom književnošću. Isto tako, znao je koliko truda valja uložiti kako bi se te i takve zablude otklonile i kako bi znanstveno i kritički trebalo te veze ocijeniti da bi posvjedočile o iznimnoj obaviještenosti naših starijih pisaca i o njihovu uspješnu držanju koraka sa suvremenim im književnim, duhovnim i kulturnim europskim zbivanjima, i to u vrijeme koje im nimalo nije bilo sklono. Mjeriti istim mjerilima jednu i drugu književnost ličnostima njihovih kodifikatora, Danteovu i Marulićevu, samo se na prvi pogled čini nemogućim. Međutim, Frangeš je upravo na uspo-

¹⁷ Op. cit., str. 719.

¹⁸ Op. cit., str. 719.

redbi uloga jednoga i drugoga kodifikatora, dakle na usporedbi uloga »otaca« jedne i druge književnosti pokazao koliko ta usporedba stoji i koliko hrvatska književna kultura pripada europskoj, koliko je Marulić svjetski pisac, i to ne samo iz razloga što bi bio prvi, nego zato što njegovo djelo potvrđuje ideju nacionalne kulture kao autohtone, ali i vrijednost europske širine. Drugo je pitanje koliko se nakon Dantea talijanska književnost udaljila od narodnih potreba, dok se hrvatska pisana riječ uvijek oslanjala na potrebe svoga naroda. U talijanskoj književnosti De Sanctis je razlikovao borce i književnike, nazvavši ih »poeti«, a njihova začetnika imenovao u velikom Danteu. Druge koji su se više brinuli o savršenstvu forme nazvao je »artistima«, počam od virtuoznosti samoga Petrarke. Tu je dvojnost Frangeš izvrsno učio, a De Sanctis ju je dosljedno proveo kroz cjelokupan razvoj talijanske književnosti, »suprotstavljajući Petrarki Dantea, Tassu Ariosta, Guicciardiniju Machiavellija...«¹⁹ Naime, kako je talijanska književnost prva moderna književnost, složena narodnim jezikom, započela sa čuvenom pjesmom sv. Franje Asiškoga, odmah našla gigantsku figuru u Danteu Alighieriju te je po njemu odistinski iznimna, a u jeziku mu savršeno razumljiva i prepoznatljiva današnjemu čitatelju, ta se književnost u tijeku stoljeća u mnogu čemu znala udaljiti od narodnih potreba i često je znala »zaglibiti« u izvještačenosti i articijalnosti, iako je, kako Frangeš piše, »sačuvala svijest o jedinstvu Apeninskog poluotoka, a Italija predstavljala neutaživu čežnju svojih pjesnika«.²⁰ Sličnu je stvar uočio Pirandello, iskazavši ju sukobom riječi i stvari: poeti su mu *scrittori di cose*, artisti pak *scrittori di parole*. Primjerice, odnos D'Annunzia i Verga. Naime, D'Annunziov egzibicionizam posve je suprotan stilskoj strogoći Vergina humanizma. Što Frangeš želi reći? Otprilike sljedeće: zahvalan sam talijanskoj književnosti i pouci koju su mi njezina čitanja i proučavanja darovala: sklonost prema *poetima*, dakle književnicima i borcima, koju potvrđuje u svojim *Talijanskim temama* deset godina od službenoga rastanka s talijanistikom, ali i sklonost koju će potvrditi i u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*. Složio ih je Frangeš – svoje talijanske teme – po kronološkom, jedino mogućem redu, kako piše, »uvjeren da će time najslobodnije doći do izražaja njegova privrženost idealima ljepote, sklada i humanizma koje tako suvereno izražava i toliko obilato razdaje upravo talijanska književnost«.²¹

Koga to sve dodiruje u trodijelno sastavljenoj knjizi Frangešovo oštroumno, slobodarsko i estetski osjetljivo oko: Frangeš ne može bez Dantea, zatim slijedi jedna intrigantski napisana crtica o Leonardu da Vinciju koja se

¹⁹ I. Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 8.

²⁰ Op. cit., str. 8.

²¹ Op. cit., str. 9.

dijelom tiče i naših zemalja i, dakako, piše o svojoj omiljenoj temi, prevodilačkoj i kritičkoj, Machiavelliju i njegovu djelu, političkom i književnom. U obrani Machiavellija i negativnog pojma koji se uza nj kroz čitava razdoblja vezuje, makjavelizma, Frangeš vrsno razotkriva Machiavellijevu temeljnu težnju za jedinstvenom nacionalnom državom, analitički promatra političke prilike i sam pojam vladara/ujedinitelja/utemeljitelja te države koja će nakon postignuća svoje cjelovitosti i jedinstva, odbaciti tiraniju pojedinca i postati narodnom demokracijom, republikom. U drugom dijelu sav je posvećen postizanju toga jedinstva, odnosno prozi talijanskog Ottocenta (Foscolo, Manzoni, Leopardi, Francesco De Sanctis, Giovanni Verga, Pirandello). U tom je dijelu prednost na strani proze jer zrelost, ulogu i značenje pojedine književnosti određuje prije svega proza: »ona stvara publiku, jer ona povezuje književno stvaranje s narodnim životom, jer ona daje kritiku sadašnjosti i otvara perspektivu budućnosti«. ²² Poezija može biti velika, iznimna, kao što talijanska poezija to i jest, no narod može ostati odvojen od svoje kulture, stran svojoj književnosti. To se u prozi talijanske književnosti XIX. stoljeća nije dogodilo: narod je prigrlio i Manzonijeve *Zaručnike*, i Vergine romane *Obitelj Malavoglia*, *Meštar don Gesualdo* i njegove pripovijesti. U trećem dijelu svojih talijanskih tema Frangeš se osvrće na XX. stoljeće: vrlo izbirljivo i vrlo lucidno sažimlje književnost Novecenta, i poeziju i prozu, spominjući što opsežnije, što kraće, posve određena imena: Lampedusu, Quasimoda, Levija, Bigiarettija, Brancatija, Moraviju, Pavesea, Vittorinija, Gatta, Pratolinija i Reu. Mora nam biti jasno da je kojim slučajem ostao u talijanistici, imali bismo čitav niz novih imena, a duboko vjerujem, što je velikim dijelom vidljivo iz njegovih *Talijanskih tema*, osobito kraćih sintetskih tekstova, imali bismo i njegovu *Povijest talijanske književnosti*. Njegov bi mu književni slog kao povjesničara, teoretičara, kritičara i komparatista to sigurno omogućio, kao što mu je omogućio da se u tima četirima funkcijama postavi i predstavi kao jedinstveni, nenadmašeni sintetičar bez premca *Povijesti hrvatske književnosti*.

Da se vratimo početnoj tezi: De Sanctisovu veliku duhovnu sintezu vrsno je primijenio u sintezi hrvatske književnosti, ugrađivši svoje književne što vrške, što vrhove, što po koji niži vis, svoju književnu okomicu, u društvena, politička i povijesna – duhovna zbivanja koja, na žalost, nikada slobodi, osobnoj i narodnoj, nisu bila sklona. A tim je idealima, osobnoj i narodnoj slobodi, sam svim svojim bićem težio.

Osvrnimo se i na posljednji Frangešov talijanistički prinos koji se dogodio netom prije njegove smrti. U biblioteci *Vrhovi svjetske književnosti* objavljen je u njegovoj redakтури prijevod Manzonijevih *Zaručnika*, prijevod što ga je potpisnik ovoga prinosa imao čast uposrediti s Garzantijevim izda-

²² Op. cit., str. 87–88.

njem iz 2003. i upotpuniti bilješkama uz sam prijevod. Osim toga, uz taj je prijevod objavljen kao pogovor Frangešov tekst »Temelji Manzonijske poetike«, dopunjen Manzonijskom *fortunom*, prijevodnom i kritičkom, u hrvatskoj književnosti, uz autorovo dopuštenje, kraćom potpisnikovom dopunom. Ostaje tako neizbrisiv trag da je za svoga života Ivo Frangeš svoju zadnju knjigu objavio posvećenu talijanistici, odnosno veliku meštru talijanske književnosti XIX. stoljeća Alessandru Manzonijsku, prijevodu-redakturi njegovih *Zaručnika* i njegovoj jamačno među Hrvatima nedostignutoj i nenadmašenoj interpretaciji Manzonijske remek-djela. Prijevod-redakturu Frangešovu ne će i ne mogu ugroziti nadolazeća vremena. Teško je uopće zamisliti da bi se tko našao da uz spomenuti prijevod-redakturu Frangešovu pokuša prevesti Manzonijske *Zaručnike*.

Literatura

- Francesco De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*. Prev. Ivo Frangeš. Matica hrvatska, Zagreb, 1955.
- Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš 1920–2003., HAZU, Zagreb, 2005.

TALIJANSKE TEME IVE FRANGEŠA

Sažetak

Autor u izlaganju *Talijanske teme Ive Frangeša* nastoji pokazati koliko je talijanska književnost i sam status Ive Frangeša kao talijanista/romanista utjecao na njegovo proučavanje hrvatske književnosti, odnosno koliko je njegovo sudioništvo u talijanistici, njegovo pohrvaćivanje talijanskih književnika, Verge, Manzonijske, Machiavellija i remek-djela talijanske književnosti i kulture, De Sanctisove *Povijesti talijanske književnosti* pridonijelo njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1987.), odnosno u novim slobodnim povijesnim i društvenim okolnostima hrvatskoga naroda njemačkom izdanju *Geschichte der kroatischen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart* (1995.). Od 1956. kada preuzima Katedru za noviju povijest hrvatske književnosti sve do umirovljenja 1985. Ivo Frangeš zapravo ostvaruje istinsku avanturu europeizacije hrvatske književnosti zahvaljujući i visokim vrijednosnim kriterijima koje je crpio iz svojih talijanskih tema. Frangeš se, zaključuje se, vrijednosno oslanjao na najbolja djela, osobnosti i stranice talijanske književnosti i kulture.

Ključne riječi: talijanska književnost, hrvatska književnost, povijest književnosti, Francesco De Sanctis, Alessandro Manzoni, Luigi Pirandello

IVO FRANGEŠ'S ITALIAN TOPICS

Summary

In the paper »Ivo Frangeš's Italian topics«, the author attempts to show the extent to which Italian literature and Ivo Frangeš's status as Italianist/Romanicist influenced on his studies of Croatian literature, that is, how much his participation in Italian studies, his Croatianization of Italian authors like Verga, Manzoni, Machiavelli, Vittorini and the master-piece of Italian literature and culture – *History of Italian Literature* by De Sanctis – contributed to his *History of Croatian Literature* (1987), that is to the German edition *Geschichte der kroatischen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart* (1995), published in new and free historical and social circumstances. From 1956, when he started teaching history of new Croatian literature, until 1985 when he retired, Ivo Frangeš was actually realizing a true adventure of Europeanization of Croatian literature owing also to high value criteria that he obtained from his Italian topics and remarkable contributions in comparative studies of Dante's destiny in Croatian literature or the phenomenon of Petrarchism. The author concluded that Frangeš, in terms of value, relied on the best works, figures and pages of Italian literature.

Key words: Italian literature, Croatian literature, history of literature, Francesco De Sanctis, Alessandro Manzoni, Luigi Pirandello

Sl. 19.: Marijan Matković i Ivo Frangeš prigodom posjeta Veneciji 1988.

IVO FRANGEŠ

TALIJANSKE
TEME

NAPRIJED

1967

Sl. 20.: Knjigu *Talijanske teme* Ive Frangeša objavila je izdavačka kuća Naprijed u Zagrebu 1967.

Persida Lazarević Di Giacomo

Frangešov pokušaj utemeljenja (mikro)sinteza talijanske književnosti

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.091:821.131.1

Govoreći o »Temeljima Manzonijske poetike« Ivo Frangeš navodi što Manzoni kaže da treba imati na umu kada se ocjenjuje književno djelo: »‘Koja je bila namjera autorova? Je li ta namjera razumna? Da li ju je autor ostvario?’ To je Manzonijsko kritičko trojstvo ustvari usmjereno protiv kritičara zadojenih apstrakcijama koji djelo mjere po nekim unaprijed ustaljenim kanonima klasicističke retorike« (1967: 124). A zatim Frangeš dodaje: »Mi smo dosad i ne prihvaćajući ta tri Manzonijska zahtjeva, odgovorili na prva dva, odgovarajući time i na treći, najvažniji«. Poznato je, kako je isticao Frangešov suvremenik Petar Džadžić, da svatko potpunije kritičarsko djelovanje treba obuhvaćati sljedeća tri vida: 1. pratiti tekuća zbivanja odnosno registrirati i ocjenjivati živu književnu produkciju; 2. pokušati esejističkim interpretacijama što šire i složenije objasniti najznačajnije trenutke stvaranja u jednom vremenskom i književnom razdoblju; 3. pokušati povijesno postaviti okvire za globalnu sliku pojedinih ostvarenja u jednoj književno-povijesnoj epohi (1976: 314; usp.: Mikić, 1996: 17). U tom se smislu može čitati i Frangešov komentar o polivalentnosti kritičkog pristupa: »[...] kritičar, da bi u potpunosti završio svoj zadatak, ne smije (se) ograničiti na samo jednu formu kritike, pa čak i onda kad ona najbolje odgovara njegovu temperamentu, kad je njegova forma mentis, nego se (i to je istovremeno), mora ogledati i u drugim oblicima i metodama, jer mu samo množina pristupa može dati cjelovit doživljaj« (Donat, 1970: 155). U okviru književno-kritičkog djelovanja postavljamo tezu da je Ivo Frangeš svojim analizama talijanskih tema, odnosno objavljujućem *Talijanskih tema* (1967.) pokušao utemeljiti, s književno-povijesne točke gledanja, (mikro)sintezu talijanske književnosti u hrvatskoj kulturnoj sredini.

Svaka interpretacija književnog djela u sebi sadrži po definiciji jedinstvo analitičkih i sintetičkih aspekata, odnosno svaka je interpretacija analitička a komunikacija te interpretacije, tog viđenja teksta, tog posebnog kuta jest

sintetička, predstavlja sintezu. To je prvi aspekt koji karakterizira Frangešove *Talijanske teme*: one imaju karakter sinteze već po samoj činjenici što nam komuniciraju (talijansku) književnost.¹ Jer tekst, dakle književni sadržaj na svom putu do čitatelja ulazi u komunikativne odnose i prolazi kroz razne faze književnih sinteza i to u raznim oblicima kao što su zbirke tekstova, antologije i slično. Sam sintetički aspekt književnog procesa i književne interpretacije nije dovoljno proučavan i objašnjen, odnosno književna sinteza ostaje i dalje nedovoljno definiran fenomen (Popović, Macri, 1977: 117–120). Ta sintagma se uglavnom koristi za široke kategorije tzv. poetika u književnosti kao što su romantizam, simbolizam ili, na primjer, kad se navode nacionalne – skandinavske, ili pak slavenske književnosti, i slično.

No, ne treba smetnuti s uma sljedeću činjenicu: Frangeš je bio sveučilišni profesor, predavao je talijansku književnost više godina (od 1946. do 1953.), što znači da se izravno suočavao s odgojnim procesima predavanja i proučavanja književnosti. Frangeš – koga je karakterizirala »duhovna pokretljivost« (Donat, 1970: 164) – imao je, pored toga, uzor u talijanskom povjesničaru književnosti Francescu De Sanctisu (1817. – 1883.). Potonji je svojim đacima udahnuo, kako sažeto kaže Frangeš, »najznačajniju vrednotu svake nastave: svijest o povezanosti znanosti sa životom i problemima vlastitoga naroda« (1967: 134). Stoga je sasvim logično da su Frangešove informacije o talijanskoj književnosti bile i svojevrsno posredovanje komunikacije koja vodi prema stvaranju originalnih interpretativnih tekstova sintetičkog karaktera. Stoga je literarna sinteza zapravo manipulacija (u najširem smislu te riječi) književnog materijala, i u tom je smislu valja sagledavati. Književne su sinteze kombinacija i konfiguracija kontinuiteta intertekstualnih funkcija tekstova u bloku: sintetiziranje procesa književnosti pretpostavlja jukstapozicioniranje tekstova u skupinama i blokovima. Time se domišlja komparacija koja stvara univerzalije i generaliziranja. U tom smislu se susreću sinkronijski i dijakronijski aspekt takve sinteze: sinkronijski je usmjeren k odgojnim ciljevima a dijakronijski se uspostavlja u odnosu prema tradiciji.² Frangešov pristup nije, dakle, ravnodušna katalogizacija pojava koje koegzistiraju nego predočuje važan hijerarhijski poredak u određenoj epohi. U tom pristupu ne dolazi do suprostavljanja dijakronijskog i sinkronijskog presjeka.

Što sve čini *Talijanske teme* književnom (mikro)sintezom povijesti talijanske književnosti? Ponajprije, lako je primijetiti da autor, u trenutku kada

¹ Termin »komunikacija« se ovom prilikom izravno odnosi na svoj latinski etimon *communicare*, »dijeliti s drugima nešto«, »dati obavijest«, a u vezi s tal. *ragguagliare* (< *æqualem*), mislimo ovdje i na predavanje, nastavnu djelatnost.

² Termini »sinkronijski« i »dijakronijski« se odnose na svoj latinski, odnosno grčki etimon, znači u suprotnosti s *isochronus*, »istog vremena« i »u isto vrijeme«.

objavljuje svoje *Talijanske teme* obavlja svojevrsno zbrajanje, sakupljanje svojih radova proizvodeći na taj način i svojevrsni sekundarni tekst. On to u »Napomenama« eksplicitno i kaže: »Većina priloga sakupljenih u ovoj knjizi, bila je već objavljena. Stoga se i ne navode ti gotovo suvišni bibliografski podaci. Dakako, i objavljeni i neobjavljeni prilozi temeljito su redigirani« (Isto: 321). Ovo je indikativno: autor, dakle, ne navodi u kojim su prethodnim publikacijama objavljeni prilozi iz knjige, kao što je to običaj u akademskim krugovima (kao što je, primjerice, i on sam učinio u knjizi *Suvremenost baštine*), nego u *Talijanskim temama* sistematizira cjelokupni materijal uspostavljajući novi kontekstualni odnos, novi kôd, okvir i značenje. Takav autorov izbor pretpostavlja samoprocjene, jer on svjesno odlučuje na koje tekstove valja staviti naglasak i koji će biti njihov redosljed. Ono što se pritom zbiva u praksi jest uspostavljanje dijalektičkog kontrasta odnosa vrednovanja *pars pro toto: totum pro parte*: »What takes place is an evaluation *pars pro toto*, which can be evaluation *totum pro parte* if the collection is a complete one« (Popović, Macri, 1977: 121).

Književna sinteza je po svojoj prirodi metakomunikativna i kao takva je memorativna. Kao takva je i interpretativna, i zrcali kulturnu i povijesnu sredinu u kojoj nastaje. Kao takva, književna sinteza je odgovorna i za stvaranje odnosno rušenje književnih mitova. Tako Frangeš postupa kada je riječ o Machiavelliju i makjavelizmu: »Nepravda je stoga pridavati Machiavelliju 'makjavelističke' težnje. Machiavelli nije nikada davao savjete vladaru 'uopće', nego samo vladaru koji preuzme na sebe djelo oslobađanja Italije; Machiavelli nije dao priručnik tiraninu kako će tlačiti narod, nego obratno: Machiavelli je, kao osvjedočen demokrat i republikanac, bio svjestan da ujedinjenje Italije nije pitanje demokratskih sloboda, nego pitanje postizavanja što snažnije kolektivne volje, izražene u ličnosti vladarevoj« (1967: 60). Odnosno: »[...] napadati Machiavellija isto je što i napadati ogledalo koje nas odražava, liječnika koji nam izriče poraznu prognozu. Samo, niti je Machiavelli beščutno zrcalo koje pruža ono što prima, niti je on liječnik koji bolest ustanovi pa liječi; nego je Machiavelli fizičar koji zna da postoje razorne stihije, analizira ih i cilju podvrgava. Njegovo je vrijeme doba analize, istraživanja, raščlanjivanja. Anatomija, resekcija čovjeka, ma koliko strašna bila u očima suvremenika, nije nikada Leonarda da Vincija ocrnila mržnjom koju je na sebe navukao Machiavelli, izvršivši anatomiju ljudskoga društva« (Isto: 61). Ili pak kad kaže o malo poznatom pjesniku i spisatelju Liberu Bigiarettiju: »Istina je da Bigiaretti nije poznat kao recimo Pratolini, Pavese, Moravia, pa čak ni kao sada toliko spominjani Carlo Cassola; ali je on, po mome uvjerenju, bolji upravo od Cassole« (Isto: 233).

Tri su kriterija koja određuju književnu sintezu: 1. karakter (motivacija): faktori koji uvjetuju kombinaciju tekstova, a ti su faktori literarni, jezični, geografski, kulturni, etnološki, ideološki i biološki, pri čemu svi stoje u dijalektičkim međuodnosima. Primarni je faktor, dakako, literarni zbog imanentnog literarnog procesa, što je preduvjet svake literarne sinteze; 2. odnos prema zbilji: faktori koji uvjetuju izbor tekstova mogu biti i neposredni i udaljeni, odnosno lokalni, odnosno mogu opisivati imanentnu kulturnu sredinu te u tom smislu mogu tvoriti književnu sintezu, s čime u svezi Vlatko Pavletić naglašava: »Frangేశ ne ponavlja pogrešku pozitivistički ograničeno orijentiranih znanstvenika, jer on nizove i skupove činjenica u kontekstu objektivno provjerljivog znanja ne fetišizira, nego selekcijom dolazi do onih probranih, koji mu mogu poslužiti kao građa za nosive stupove na kojima počivaju solidna znanja njegovih svestrano argumentiranih interpretacija« (Pavletić, 1972: 359); 3. odnos prema tradiciji: čimbenici koji utječu na vezu među tekstovima su potvrdni, selektivni, komplementarni i istodobno reduktivni.

Književna sinteza je, dakle, konfiguracija tekstova po principima kombinacije, izbora i povezivanja. Najniži su oblici književnih sinteza zbirke tekstova i antologije. Periodizacija je, međutim, sinteza stvaranja i vrednovanja. Jer, pojedino književno razdoblje nije tek, pojednostavljeno shvaćeno, puki konglomerat tekstova: to razdoblje postaje operativno, funkcionalno tek kad otpočne i proces odgoja, odnosno kad onaj koji stvara te tekstove zna i može procijeniti koliko oni mogu biti funkcionalni, čime se otvara bitno pitanje njihova značenja (Belsey, 1982: 175), ali i horizonta očekivanja, jer su očekivanja nastala na temelju prijašnjih tekstova sad promijenjena, odnosno ona su »varied, corrected, altered, or even just reproduced« u jedan novi tekst (Jauss, 1982: 23), zato što su tekstovi te sinteze kombinacija i mješavina »zastarjelog« i avangardnog, čime se postiže »heterogeneous multiplicity« (Isto: 37). Na taj način djelo postaje 'djelo sadašnjosti', jedinstvo zajedničkih očekivanja, sjećanja i anticipiranja. Metakomunikativno obilježje književne sinteze pokazuje da je proces sinteze dobro obavljen kada tekstovi ostanu 'svoji', ali se proces promatranja funkcije tih istih tekstova promijenio, jer se zapravo cijeli mehanizam književnog sintetiziranja mijenja s mijenom periodizacije.

Upravo u tom odgojnom smislu i funkciji književnih sinteza treba čitati i razmatrati *Talijanske teme*, ako se uzme u obzir činjenica da je Ivo Frangేశ jedan od pionira stilističkog proučavanja književnosti (Živković, 1959: 87). Djelo je objavljeno godine 1967. i sadrži priloge koji su većinom, kako ističe autor u »Napomeni«, već bili objavljeni. Podijeljeno je na tri cjeline koje se, povijesno i književno, odnose na standardnu periodizaciju talijanske književnosti (usp. Petronio, 1983.): I. dio obuhvaća talijanske pisce do XIX. sto-

ljeća: Dante pjesnik; Uz Kombolov prijevod »Čistilišta«; Leonardo da Vinci – strateg protiv Turaka; Machiavelli i makjavelizam; Machiavellijeva »Mandragola«; II. dio sadrži klasike XIX. stoljeća: Proza talijanskog Ottocenta; Foscolov ljubavni roman; Temelji Manzonijske poetike; Leopardijeva proza; Francesco De Sanctis; Jedan Manzonijski epigon; Giovanni Verga, majstor verizma; O Pirandellovim novelama; III. dio obuhvaća autore XX. stoljeća: Književnost talijanskog Novecenta; Suvremeni talijanski pripovjedači; Suvremeni talijanski pjesnici; Dvije antologije poezije Novecenta; Lampedusino posmrtno remek-djelo; Salvatore Quasimodo; Dokumentarna umjetnost Carla Levija; Dva zapisa o Bigiarettiju; Tužna farsa Vitaliana Brancatija; Alberto Moravia satiričar; Moravijine »Rimske priče«; Cesare Pavese; Lirska proza Elija Vittorinija; Posljednji Vittorini; Lirik Alfonso Gatto; Pjesnik Firenze – Vasco Pratolini; Jedan prijevod Pratolinija; Neorealistički novelist Domenico Rea. Premda dio kritike smatra da su Frangešovi eseji o suvremenoj talijanskoj književnosti slabije vrijednosti, odnosno da im je svrha ponajprije »publicističko-informativno-kritička« a da su oni o starijoj književnosti više kritički te da u prvome i drugome dijelu treba potražiti one eseje koji tvore glavnu vrijednost ove Frangešove knjige (Vidović, 1969: XVI), više je no očigledno da, neovisno o toj vrsti određivanja i činjenici da je riječ o nizu odjelitih monografskih tekstova o pojedinim piscima, razdobljima i problemima, zbirka Frangešovih eseja o talijanskim temama pod zajedničkim naslovom *Talijanske teme* predstavlja *svojevrsnu* književno-povijesnu sintezu talijanske književnosti.

Osnovna načela svoga pristupa talijanskoj književnosti Ivo Frangeš je izložio u svome predgovoru *Talijanskim temama* naslovljenom »Čitaocu« (1966.), gdje otvoreno kaže kako je u svom pristupu toj romanskoj književnosti slijedio talijanskog književnog povjesničara Francesca De Sanctisa i njegovu dihotomnu teoriju talijanske književnosti koja vidi podjelu autora na pjesnike (*poeti*) i na umjetnike (*artisti*), odnosno one koje je, kako Frangeš ističe, »Francesco De Sanctis poštovao kao muževne borce i književnike, i nazvao ih poeti, nalazeći njihova začetnika u velikom Danteu; i drugi, zabrinuti prije svega za savršenstvo forme, koje je De Sanctis nazvao artisti, a koji nenadmašenog začetnika imaju u virtuoiznom Petrarki. [...] Ako bi autor htio istaknuti makar jednu od pouka koju duguje talijanskoj književnosti, to je svakako sklonost prema poetima, očita i u ovoj knjizi u kojoj je sakupio dio višegodišnjeg pisanja o talijanskim temama. Gledajući na njih, u času kad se puni deset godina od službenog rastanka, autor nije mogao da ih ne otpravi drugačije nego po kronološkom redu, uvjeren da će time najslobodnije doći do izražaja njegova privrženost idealima ljepote, sklada i humanizma koje

tako suvereno izražava i toliko obilato razdaje upravo talijanska književnost« (1967: 8–9).

U tom svom pristupu talijanskim temama Frangeš biva definiran kao posrednik »ne samo između književnih djela i publike nego i između dvije kulture« (Donat, 1967.) koji je »nizove većinom nezavisno obrađenih tema približno povezao onako kako je u takvoj situaciji bilo moguće i opravdano, te je oformio mozaik različitih kritičkih priloga, razmišljanja o djelima i autorima, adekvatno njihovu povijesnom razdoblju« (Pedišić, 1968: 415). Rečeno je zatim da je Frangeš »autoritativan poznavalac materije o kojoj piše, ispoljavajući sposobnost da u davanju profila određene književne epohe, portreta pojedinih pisaca ili karakteristika bitnih elemenata određenih djela, materiju i njene probleme predstavi na jednostavan, lak a precizan način, obuhvatajući njena bitna obilježja i dovodeći je, kao ovlaš, spontano, a kritički odmjereno, u određen kontekst regionalnih, talijanskih, ili širih internacionalnih književnih pojava. Ta sposobnost, da se, kroz mozaički zbir kritičkih radova o kvalitetima i nedostacima određenih književnih, historijskih ili savremenih, pojava, katkad na svega nekolike stranice, vrlo jasno ocrta problem ili lik, autorov ili djela koje se zamatra, ogleda se u svim radovima ove knjige, koji su, budući nejednaki po obimu i pretenzijama, nejednaki po rezultatima i zaključcima do kojih autor njima dolazi« (Đuričković, 1967: 579).

No, Frangešov pristup talijanskoj književnosti nije samo »posredništvo« ili pak »mozaik« različitih, drugdje objavljenih tekstova. Frangeš se, kako je i sam istaknuo, književno-povijesno formirao – »Ja sam po zanimanju književni historik, teoretičar« (1995: 201) – a to potvrđuje i Branimir Donat koji Frangešovo kulturološko istraživanje renesanse vidi u »duhovno-povijesnom gledanju« na problematiku razdoblja renesanse (1967.). Takav književno-povijesni *background* morao se odraziti na proučavanje djela (talijanske) književnosti kojima je prilazio kao da je riječ o »opsadi najljepše tvrđave – umjetničkog djela« (Frangeš, 1959: 9). Ta filološka pozadina, uz frangešovsko interpretiranje i iznošenje vlastitoga stava uz esejističko-kritički pristup može se pojmiti kao pokušaj stvaranja (mikro)sinteza talijanske književnosti, koji sasvim odgovara glavnim karakteristikama književnih sinteza. Taj je pokušaj tim značajniji ako se uzme u obzir činjenica da u vrijeme kad Frangeš objavljuje svoje *Talijanske teme* u Hrvatskoj gotovo da i nije bilo povijesti talijanske književnosti, osim *Povijesti talijanske književnosti* koju je 1909. bio objavio Vinko Lozovina. Upravo je to naglasio i Branimir Donat: »Ova nas knjiga nažalost prisjeća kako sličnih radova s područja ostalih evropskih književnosti nemamo, da se suvremene pojave u zapadnoevropskim, isto kao i u istočnoevropskim književnostima, uopće sustavno ne prate i da naša neobavještenost raste iz dana u dan« (1967.). De Sanctisova je *Povijest*

talijanske književnosti izašla u hrvatskom, upravo Frangešovu prijevodu godine 1955. (De Sanctis, 1955.) i ta hrvatska verzija De Sanctisove *Povijesti*, kako ističe Tonko Maroević, predstavlja: »Neosporan vrhunac Frangešova prevodilaštva, pravu krunu tadašnje istovrsne agilnosti [...]. Da i nije ništa drugo preveo, ostao bi trajno zapamćen po tom pothvatu, a nema dvojbe da se bavljenjem De Sanctisom na svoj način pripremao za svoje epohalne intervencije u hrvatskoj književnosti. Dakle, odluka za prevođenje velikog i vitalnog literarnog kompendija susjedne kulture jest i svojevrsna objava vlastitoga životnog projekta; s jedne strane oblik odanosti talijanističkoj formativnoj podlozi, a s druge bačena rukavica sredini vlastitoga djelovanja, dapače: samome sebi svojevrsan izazov« (2007: 15). Valja dodati i značajnu činjenicu koju Frangeš ističe upravo u vezi s De Sanctisovom poviješću talijanske književnosti: »U tom je smislu De Sanctisova *Storia* odista povijest: estetski ideali prožimlju se u njoj povijesnim i političkim, te je ovo ujedno i najpotpunija vizija duhovnog života Italije kroz stoljeća, djelo koje ne stari; pa ako se i javilo u hrvatskom prijevodu nekih osamdeset i pet godina poslije prvoga izdanja, znači još uvijek neocjenjiv dobitak« (1967: 141).

Frangešov pristup talijanskoj književnosti u *Talijanskim temama* moguće je razmotriti upravo u odnosu prema teorijama i stajalištima Francesca De Sanctisa, »najznačajnijeg talijanskog književnog kritičara«, kako sâm Frangeš ističe (Isto: 134). Ako je De Sanctis najliterarniji povjesničar književnosti XIX. stoljeća u Europi, onda nije slučajno što se to moralo odraziti i na Frangešov pristup talijanskim temama. Povjesničar književnosti ne iznosi samo podatke, i *Talijanske teme* su u svojoj biti daleko od toga, one nisu *summa* podataka nego jedna priča, a u toj se priči postavljaju problemi organizacije materijala koji nije enciklopedijske, nego ponajprije književne prirode. Stoga Frangešovoj književnoj historiografiji treba dodati izbor i razvoj odgovarajućih narativnih formi kako bi se dobila povijest književnosti, odnosno jedna viša razina sinteze povijesti talijanske književnosti, a ne enciklopedija (White, 1973.). Szondi, na primjer, smatra da narativna historiografija treba biti prevedena u opis koji sadrži brojne transformacije sustava (Szondi, 1973: 540). Pa ako je i Frangešova, poput De Sanctisove, priča o talijanskoj književnosti upravo 'priča' (usp. Cornils, Schemus, 2003: 157), onda valja istaknuti i »vrsnoću jezičnog izbora i stila kojim Frangeš piše. Njegov je jezični izraz istovremeno i bogat, i jasan, on je isto tako vjeran najboljoj tradiciji narodnoga jezika kao što je i na visini modernoga stručnog izražavanja« (Vidović, 1969: XXII). Frangeš je, dakle, »ne samo stručnjak nego i pisac prvoga reda, o čemu svjedoči znatan dio radova sabranih u knjizi *Talijanske teme*« (Pavletić, 1972: 354).

U trenutku kad se povijesti raznih književnosti sažimaju u enciklopedije i antologije, Frangešova sinteza povijesti talijanske književnosti predstavlja kritičko-ideološko poimanje književnosti i povijesti Italije, sačinjene po De Sanctisovu modelu prema kojem su književnost i život nerazdvojivi (usp. Landucci, 1964.; Antonelli, 2011.; Grimaldi, 2011.), poštujući kriterije koji određuju književnu sintezu, odnosno motivacijske faktore, kao što su literarni, jezični, geografski, kulturni, etnološki, ideološki i biološki. Piše De Sanctis da historija jedne književnosti mora biti sinteza i epilog velikoga posla: »Una storia della letteratura è come l'epilogo, l'ultima sintesi di un immenso lavoro di tutta intera una generazione sulle singole parti. [...] Oggi tutto è rinnovato, da tutto sbuccia un nuovo mondo, filosofia, critica, arte, storia, filologia. Non ci è più alcuna pagina della nostra storia che resti intatta. Dovunque penetra con le sue ricerche lo storico e il filologo, e con le sue speculazioni il filosofo e il critico. L'antica sintesi è sciolta. Ricomincia il lavoro paziente dell'analisi, parte per parte. Quando una storia della letteratura sarà possibile? Quando questo lavoro paziente avrà portato la sua luce in tutte le parti; quando su ciascuna epoca, su ciascuno scrittore importante ci sarà tale monografia o studio o saggio, che dica l'ultima parola e sciolga tutte le quistioni. Il lavoro di oggi non è la storia, ma è la monografia, ciò che i Francesi chiamano uno studio. Gl'impazienti ci regalano ancora delle sintesi e dei sistemi, sono stanche ripetizioni che non hanno più eco. La vita non è più là. Ciò che oggi può essere utile, sono lavori serii e terminativi sulle singole parti, e se la nuova generazione vuole debuttare e verificare, ottimamente, si mette sulla buona via; ripigli tutto lo scibile parte a parte e riempia le lacune, che ce n'è moltissime, ed apparecchi una condegna materia di storia. [...] Una storia nazionale, che comprenda tutta la vita italiana nelle sue varie manifestazioni, è ancora un desiderio. Quello che abbiamo rimane a infinita distanza da questo ideale« (De Sanctis, 1890: 251–252).

Frangešova sinteza povijesti talijanske književnosti sačinjena je i u odnosu prema kulturnoj sredini u kojoj on djeluje čime se uvjetuje selekcija teksto-va: u ovom je slučaju ona žanrovska, pa Frangeš preferira prozni književni izraz (Đuričković, 1967: 580). S osobitim osvrtom na hrvatsku književnost, Frangeš metodološki koncipira povijest književnosti kao mogućnost povijesti pojedinačnih djela: »Veliki pisci, ili oni koji su za takve smatrani [...], neka su vrsta prizma kroz koju se prelamaju različite zrake književnohistorijskog procesa« (1969: 6). Ista se književna djela mogu proučavati i kao građa, »pa kao građa dobiti novo osvjetljenje« (Isto: 7) (a dodajemo da za Frangeša polazne točke književnohistorijskog istraživanja mogu biti i sociologija, ekonomija, filozofija, povijest jezika).

Također se Frangešova sinteza povijesti književnosti odnosi i prema tradiciji koja je potvrdna u odnosu na De Sanctisovu liniju *Povijesti*. Po principima kombinacije, selekcije i povezivanja, Frangeš na jedinstven način konfigurira svoje tekstove te njegovo proučavanje talijanske književnosti potvrđuje pripadnost hrvatskom kulturnom tlu reflektirajući istodobno tu pripadnost kroz interpretaciju čime talijanska književnost postaje Hrvatima bliža. Frangeš ističe da su De Sanctisova originalnost i značenje u tome što je »autor [...] nerazdvojno tretirao život i umjetnost, smatrajući, posve ispravno, da je umjetnost najpotpuniji odraz života i da nam samo život daje ključ za razumijevanje umjetnosti« (1967: 138). U svojim sintezama pojedinih analiza, De Sanctisova je povijest vezana za određeno povijesno razdoblje i trenutak, nalazeći ravnotežu u balansiranju opisnih, narativnih i filozofskih elemenata. De Sanctis strukturira svoj historijsko-filozofski zaplet kao niz događaja »talijanske književnosti« prema shemi dvije velike simetrične faze: dekadencija (poslije Dantea) i regeneracija, kao da su to dvije inicijacijske faze, i taj zaplet dekadencije i regeneracije proizvodi komplementarni zaplet pada i uspona. Frangeš, pak, upravo zato što je taj De Sanctisov osovinski zaplet utvrđen, bira određenu liniju: *poeti*, i to iz više razloga: 1. prije svega nema 'prostora' za tako nešto; 2. Frangeš je već implicitno desanctisovski orijentiran i stoga je potrebno slijediti tu određenu liniju; 3. to je Frangešov moralni izbor. Ta linija znači za Frangeša, odnosno za De Sanctisa, vrhunsku književnost, jer De Sanctis u umjetnosti nije prihvaćao mediokritet zato što u umjetnosti »non ci è il cervello eunuco« (Wellek, 1957.). De Sanctisova je *Povijest* svojevrstan roman pod nazivom *Storia della letteratura italiana*. Necjelovit roman, ali ipak roman koji ide prema sretnom završetku gdje književnost spašava snaga muževnosti sadržaja, što je, prema tome, dovodi u neku vrstu pomirenja s formom. A upravo taj odnos, tenzija između glavne priče, povijesno-kronološke naracije i estetičko-književnih esejističkih epizoda koje karakteriziraju De Sanctisovu *Povijest*, karakterizira i Frangešove *Talijanske teme*. U tom je smislu necjelovit i pokušaj Frangešovih sinteza talijanske književnosti, no na samom rastanku s čitateljem one svakako predstavljaju sintezu: »No, mnogo toga je ostalo u meni, neizrečeno, neobjavljeno, neoblikovano. Moji su planovi bili sasvim drugačiji i napuštanje italijanistike nije bilo tako jednostavno kako bi se moglo pomisliti. [...] No, ja sam zapravo – raskinuo: konačno, neopozivo, okrutno« (Pavletić, 1972: 204). Jer, Frangeš je morao imati u vidu način na koji je De Sanctis vidio povijest književnosti, kao epilog, kao posljednju sintezu nakon velikog posla i djelanja pojedinačnih dijelova odnosno, kako je već navedeno: »Una storia della letteratura è come l'epilogo, l'ultima sintesi di un immenso lavoro di tutta intiera una generazione nelle singole parti«.

Frangeš, međutim, ne pretendira na velebnu strukturu De Sanctisove *Povijesti* koju tvore kombinacija odnosa veličine književnih ličnosti s veličinom etičko-političkih sadržaja, no prihvativši i preuzevši De Sanctisovu shemu, koju su u znatnoj mjeri slijedili i brojni drugi povjesničari talijanske književnosti, postavlja sebi jedan osnovni zadatak: učiniti ovu De Sanctisovu *Povijest* (koju je on već preveo!) pojmljivom hrvatskom čitatelju i studentu na jedan sintetički način a to znači da s tom nakanom on kombinira faktor odnosa prema kulturnoj sredini kojoj pripada i faktor odnosa prema tradiciji o kojoj je riječ, s obzirom da je poimanje aspekta nacionalne književne tradicije bitan uvjet čitljivosti pisanja Ive Frangeša (Donat, 1970: 164). Frangeš to čini na tri načina: 1. u podtekstu, i to u onim odjeljcima u kojima se govori o odnosu talijanske književnosti i formiranju talijanske nacije, kao u sljedećim primjerima: »[...] Machiavelli samo načas, na predah, ostavlja to akademsko razmatranje i obrađuje najvažnije pitanje svoga vremena, pitanje ujedinjenja apeninskog poluotoka u snažnu državu [...]. Machiavelli je već oko 1500. godine svjestan čudne, gotovo nepojmljive činjenice da je zemlja koja je svijetu dala prvu nacionalnu kulturu, narod koji se prvi konstituirao u naciju, još uvijek neujedinjen« (1967.: 44); »Machiavelli i njegova domovina Italija rječit su dokaz velike istine: kad bi same knjige, kad bi sama svijest, ograničena na malen broj pisaca i njihovih čitalaca, stvarane naciju, gradile jedinstvo, Italija, zemlja prve buržoazije, prve nacije, dala bi i prvu nacionalnu državu. Međutim, između pisanja i narodnog života pukao je tamo upravo nepojmljiv jaz, a Italija, zemlja dogme i autoriteta, nije nikada bila dogmom prožeta i autoritetu podložna. Italija je klasična zemlja u kojoj se forma davno otela sadržaju, u kojoj stoljećima svi odražavaju religioznu formu, a za njen sadržaj slabo tko haje« (Isto: 45); 2. kad se autor, dakle Frangeš, eksplicitno odnosi na hrvatsku povijest i sredinu a to je prisutno već u predgovoru »Čitaocu«: »Osobit je položaj talijanske književnosti u odnosu na hrvatsku. Odviše su često bogate i plodne veze koje spajaju stariju hrvatsku književnost s talijanskom bile pogrešno tumačene i tendenciozno iskorišćavane. Zapravo, kad se znanstveno obrade i kritički ocijene, one svjedoše prije svega o bogatoj obaviještenosti naših starijih i o uspješnom držanju koraka sa suvremenim književnim stvaranjem u Evropi, a to je onda značilo i u svijetu, u prilikama koje nisu bile ni najmanje sklone glasovima slovinkinja vila« (Isto: 7). Ili, u odjeljku o Leonardu da Vinciju: »a mi to ovdje navodimo samo zato da покаžemo kako se u talijanskoj književnosti, kulturi i znanosti tragično stoljeće *in clyti quondam regni Croatiae* odrazilo na tri različita načina: kao Sanudov dokument zabrinutog očevica, kao Leonardova strategijska zamisao i kao Machiavellijeva usputna dosjetka o Turčinu, *che vien forse di Croazia...*«

(Isto: 41); 3. možda najznačajniji pristup, odnosno kut i filter razmatranja Ive Frangeša u ovom pokušaju sinteze talijanske književnosti leži u sagledavanju značenja i funkcije djela i znamenitih ličnosti talijanske književne kulture kroz hrvatski kulturni kôd, a to se očituje najeksplicitnije u pristupu Manzoni i njegovoj poetici. Za Manzoni De Sanctis kaže da je u njemu kritičar, povjesničar i umjetnik. I odlučno ga svrstava među umjetnike: »C'è l'artista. Dico a disegno artista e non poeta. L'anno scorso ebbi tra le tante la lettera di un tale che mi chiedeva conto di questa differenza. Ed è differenza non solo letteraria, essendo artista il genere e poeta la specie; ma più profonda. Il poeta stesso quando scrive è più poeta che artista o più artista che poeta. L'artista non è posseduto tutto intero dal contenuto che vuol rappresentare, il contenuto non investe tutta la sua intelligenza, tutto il suo cuore, non gli toglie il possesso di sé. Gli rimane la forza di poter guardare a distanza il contenuto, come fa il pittore del suo modello; non è tanto intelligenza o sentimento, quanto calore d'immaginazione in quel momento. Il poeta invece è tutto investito dal suo contenuto, non si calma con l'immaginazione, non ha un mero calore di frasi, di fantasia; ha in sé una forza che lo spinge all'azione, a propugnare tra gli altri quel che sente in sé: e spesso questo soverchiante contenuto impedisce al poeta di essere artista. Ecco perché dissi Dante più poeta che artista, Petrarca più artista che poeta, ed aggiungo che Manzoni è artista più che poeta. Tutto quel suo mondo religioso, morale, patriottico, non è possente abbastanza da tirarlo nell'azione; ma è possente abbastanza per riscaldare la sua immaginazione e far nascere il bisogno di estrinsecare al di fuori quel che sente in sé, e insieme la forza di tener lontano il contenuto, contemplarlo, restargli tranquillo dinanzi. Ciò rende meno forte il poeta, ma fortissimo l'artista che, padrone del contenuto, lo volge a suo talento« (De Sanctis, 2010.). Frangeš, pak, kaže: »Interesirati se samo za umjetnost; da je tako činio, Manzoni bi dao još snažniju, još životniju sliku milanskoga sedamnaestog stoljeća. Ali to nije moglo biti: ono što je nama *estetski* ružno, za njega je *etički* ružno. Stoga su njegove osude i naše osude, njegove radosti i naše radosti, ali ne uvijek snagom umjetničkog predočavanja nego nepobitnom očiglednošću općih moralnih načela. Otuda je Manzoni je glas u romanu dostojanstven ali monoton, neoporeciv ali i neprivačlan, kao glas starosti« (1967: 98). I dodaje: »S druge strane, i Manzoni je se *Zaručnici* mogu, upravo moraju mjeriti dvostrukim mjerilom: rijetko se kada domaće i strano mjerilo tako malo podudaraju kao kod Manzoni. Za Talijane čuveni njegov roman, da se poslužimo uobičajenim izrazima, predstavlja nacionalnu bibliju, obrazac moderne proze, uzor etičkoga shvaćanja života, ishodište novije književnosti. Strancima pak *Zaručnici* su monumentalna, pomalo monotona slika jedne historijske epohe, odviše razvučena i potpuno podređena

religioznom idealu autorovu. Sve je u tom djelu savršeno, sve na mjestu, samo... toga savršenstva ima previše« (Isto: 99).

Frangešov pokušaj književno-povijesne sinteze koji se ogleda u odabiru materijala talijanske književnosti (pri čemu je svaka rečenica, svaki izraz, kako nas uči Frangeš, »samo [...] jedan od mogućih izbora«, 1959: 10) po sistemu vrednovanja *pars pro toto: totum pro parte* potvrđuje se u rješenju koje se nalazi »na kraju knjige«, kako uostalom i glasi književni smisao sinteze, odnosno da određene autore i pojave u talijanskoj književnosti »treba pratiti«. Proces književne sinteze je metatekstualna operacija pa stoga sadrži aksiološku, semantičku i stilističku proceduru. Kao sinteza ona dovodi recepciju književnog materijala u posve novo stanje. Takav proces sinteze proizvodi nov estetski doživljaj i informaciju, dovodeći ih iz stanja entropije u jedan novi red. A informacije koje dobivamo iz takve sinteze i Frangešove »kušnje za razumijevanje i transponiranje« (Maroević, 2007: 15) pomažu nam da bolje shvatimo literarne procese koji su sadržani, konkretno u ovom slučaju i da poimamo talijansku književnost i njezinu povijest. Ne treba zaboraviti činjenicu da je Frangeš hrvatskoj (i ondašnjoj jugoslavenskoj) publici ponudio talijanske pisce koji su odgovarali najvišim literarnim kriterijima a ta je ponuda »značila [...] i kulturalnu popunu naše sredine djelima bez kojih se ne može, ali svakako je baš njima najlakše razbio led za proboj talijanske klasike u zemlju realnog socijalizma (a u trenutku još jakoga socrealizma)« (Isto: 13). Na taj način literarna sinteza stvara jedan novi kôd i stoga su *Talijanske teme* hrvatski kôd povijesti talijanske književnosti i kao takve izraz i manifestacija kulturnih i ideoloških dimenzija hrvatske kulture. Ili, kako zaključuje Vito Morpurgo, važni su estetski sudovi koji proizlaze iz ovog Frangešova djela i njihovo proširivanje na povjesna i jezična rješenja, a potom i na metodološka i teoretska, odnosno autor – Frangeš, polazeći od različitih razina dolazi do povijesnih i društvenih dimenzija i obrnuto: »[...] l'importanza dei giudizi estetici nell'economia di questo lavoro e la loro estensibilità alle soluzioni storiche e linguistiche richiamano a discorsive istanze metodologiche e teoriche; come è deducibile dalla globale e circolare unità dell'esegesi dell'A., che dai diversi livelli e modelli delle opere letterarie giunge a positive dimensioni storiche e sociali, o inversamente procede dai primi alle seconde« (1967: 265–266). Poput De Sanctisa koji je napisao svakako »najljepšu povijest književnosti uopće« (Frangeš, 1967: 192), kako ističe sam Frangeš zajedno s brojnim drugim proučavateljima književnosti (usp. Wellek, 1957.), dakle povijest književnosti koja ujedno sjedinjuje široku povijesnu shemu i oštru kritiku, teoriju i praksu, estetski princip s analizama i, dok je povjesničar De Sanctis istovremeno i kritičar, tako i Ivo Frangeš u svojim *Talijanskim temama*, kojima svakako nije imao pretenziju dati sustavan pregled povijesti

talijanske književnosti, ipak pruža cjelovitu sliku i nesumnjiv – rekli bismo, svakako uspio – pokušaj da se sintetično, ali pritom i analitično i kritički, hrvatskoj publici podari pouzdan vodič kroz talijansku književnost.

Literatura

- Roberto Antonelli, »De Sanctis e la storiografia letteraria italiana«, *Quaderni d'Italia*, 16, str. 31–51; 2011.
- Catherine Belsey, »Problems of Literary Theory: The Problem of Meaning«, *New Literary History*, Vol. 14, No. 1, str. 175–182; Autumn, 1982.
- Anja Cornils, Wilhelm Schemus, »On the Relationship between the Theory of the Novel, Narrative Theory, and Narratology«, *What is Narratology? Questions and Answers Regarding the Status of a Theory*, ed. by Tom Kindt, Hans-Harald Müller, de Gruyter, str. 137–174; Berlin, 2003.
- Francesco De Sanctis, *Settembrini e i suoi critici, Nuovi saggi critici*, Morano, Napoli, 1890.
- Francesco De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1955.
- Francesco De Sanctis, *Alessandro Manzoni e la sua scuola*, www.liberliber.it, Edizione elettronica del 15/12/2010, da: Francesco De Sanctis, *Opere complete*, vol. 7: *La letteratura italiana nel secolo XIX*, 2, *La scuola liberale e la scuola democratica*, a cura di Franco Catalano, Gius. Laterza & figli, Bari, 1954.
- Branimir Donat, »S apeninskih strana: Ivo Frangeš: *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967«, *Republika*, 23, br. 7/8, str. 365; Zagreb, 1967.
- Branimir Donat, »Načela tzv. škole zagrebačke stilističke kritike«, *Udio kritike*, Znanje, Zagreb, 1970., str. 151–174.
- Petar Džadžić, *Iz dana u dan*, II, Rad, Beograd, 1976.
- Dejan Đuričković, »Kroz talijansku književnost (Ivo Frangeš: *Talijanske teme*, Naprijed, 1967)«, *Putevi*, 13, 6, str. 579–583; 1967.
- Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti. Vlatko Pavletić razgovara s Ivom Frangešom«, *Forum*, 34, br. 3/4, str. 200–238; Zagreb, 1995.
- Marco Grimaldi, »Francesco De Sanctis e la Scuola del Risorgimento«, *Belfagor*, LXVI/5, str. 529–542; 2011.
- Hans-Robert Jauss, »Literary History as a Challenge to Literary Theory«, *Toward an Aesthetic of Reception*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1982.
- Sergio Landucci, *Cultura e ideologia in Francesco De Sanctis*, Feltrinelli, Milano, 1964.
- Vinko Lozovina, *Povijest talijanske književnosti*, Tiskara Hrv. katol. tiskovnog društva, Zagreb, 1909.

- Tonko Maroević, »Herkulski i pepeljugini posao. Uvod u traduktološku i prevoditeljsku dionicu rada Ive Frangeša«, *Komparativna povijest hrvatske književnosti*, Književni krug, Split, 2007., str. 7–17.
- Radivoje Mikić, »Slika evolucije opisa književnih činjenica – pogled na kritičarski rad Petra Džadžića«, Petar Džadžić, *Ivo Andrić. Esej*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996., str. 11–65.
- Vito Morpurgo, »Ivo Frangeš, Talijanske teme, Zagreb, Naprijed, 1967«, *Studia Romanica et Anglicana Zagabriensia*, 24, str. 263–266; 1967.
- Vlatko Pavletić, »Pronicavost i disciplina kritičkog duha ili o esejističko-znanstvenim djelima Ive Frangeša«, *Djelo u zbilji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1972., str. 354–373.
- Ante Pedišić, »Dvije korisne knjige. Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967, Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967«, *Kolo*, N. S., 6, 5, str. 415–418; Zagreb, 1968.
- Giuseppe Petronio, *Teorie e realtà della storiografia letteraria. Guida storica e critica*, Laterza, Bari, 1983.
- Anton Popovič, Francis Macri, »Literary synthesis«, *Canadian Review of Comparative Literature*, vol. 4, n. 2, str. 117–132; Spring, 1977.
- Peter Szondi, »Für eine nicht mehr narrative Historie«, *Geschichte – Ereignis und Erzählung*, ed. Reinhart Koselleck, Wolf-Dieter Stempel, Fink, München, 1973., str. 540–542.
- Radovan Vidović, »Frangešove *Talijanske teme*«, *Mogućnosti*, 16, br. 1, str. 98–105; 1969.
- René Wellek, »F. De Sanctis e la critica dell'Ottocento«, *Convivium*, n.s., III, str. 308–330; 1957.
- Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, The John Hopkins University Press, Baltimora, 1973.
- Dragiša Živković, »Stilističko proučavanje književnosti. Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Zagreb, 1959«, *Izraz*, 4, br. 1/2, str. 86–92; 1960.

FRANGEŠOV POKUŠAJ UTEMELJENJA (MIKRO)SINTEZA TALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

U ovom radu analizira se što je poduzeo Ivo Frangeš u pokušaju utemeljenja (mikro)sinteza talijanske književnosti. Naime, ovaj hrvatski povjesničar književnosti i kritičar objavio je godine 1967. *Talijanske teme* koje predstavljaju zbroj njegovih prethodno napisanih eseja o talijanskoj književnosti. Knjiga je podijeljena na tri cjeline koje se odnose na standardnu periodizaciju talijanske književnosti. Odabirom i organizacijom materijala po sistemu *pars pro toto: totum pro parte* Frangeš je načinio (mikro)sintezu talijanske književnosti i istodobno je prilagodio hrvatskom kulturnom podneblju.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, talijanska književnost, (mikro)sinteze

IVO FRANGEŠ'S ATTEMPT AT CONCEIVING A (MICRO)SYNTHESIS OF ITALIAN LITERATURE

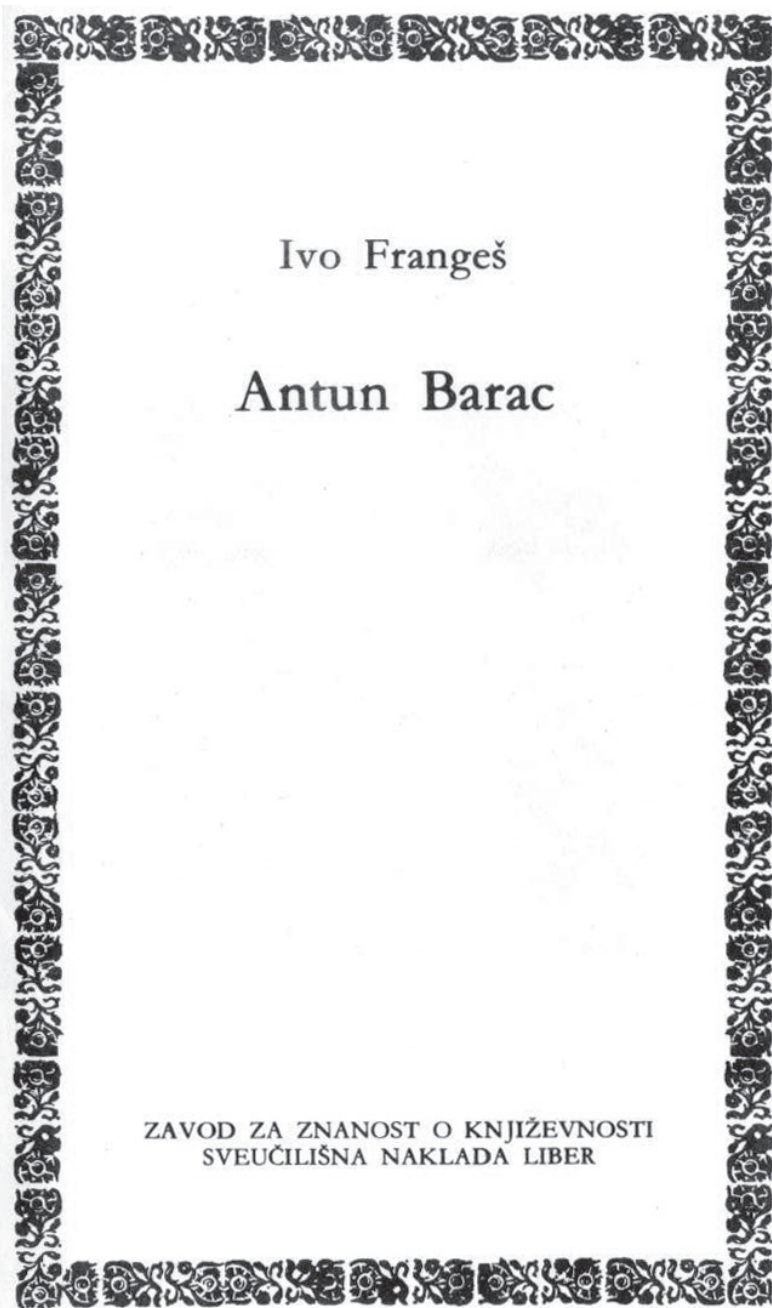
Summary

This paper analyses Ivo Frangeš's attempt at conceiving a (micro)synthesis of Italian literature. In 1967, Croatian literary historian and critic Ivo Frangeš published *Talijanske teme* (*The Italian Themes*) which is a collection of essays he had previously written on Italian literature. The book is divided into three sections according to the standard periodization of Italian literature. The selection and organization of material is done based on the *pars pro toto: totum pro parte* concept and in this way Frangeš made a (micro)synthesis of Italian literature, and at the same time he made it more accessible to Croatian cultural climate.

Key words: Frangeš, Italian literature, (micro)syntheses

Sl. 21.: Ivo Frangeš u posjeti Fondazione Giorgio Cini u Veneciji 23. travnja 1988.

Sl. 22.: Knjiga Ive Frangeša *Antun Barac* tiskana je 1975. u ediciji »Kritički portreti hrvatskih slavista« Zavoda za znanost o književnosti i Sveučilišne naklade Liber u Zagrebu

Cvijeta Pavlović

Frangješov prijevod Stendhalovih *Talijanskih kronika*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.091:821.131.1

1. Uvod

Prof. dr. sc. Ivo Frangješ, rođen u Trstu 15. travnja 1920., diplomirao je romansku ispitnu grupu »nauka« (A – Talijanski jezik, B – Francuski jezik, C – Latinski jezik i Južnoslavensku književnost) na Mudroslovnom fakultetu (danas Filozofskom fakultetu) u Zagrebu dana 11. listopada 1943. g.,¹ te je čitav život ostao vezan uz »talijanske teme«, koliko kroz vlastitu lekturu, toliko kao autor ogleđa iz talijanske književnosti,² ali i kao prevoditelj Machiavellija, De Sanctisa, Manzonijsa i Verge. Često se navodi utjecaj De Sanctisa i Crocea³ na njegov kritički diskurs obilježen »jezičnim umijećem, stilskom perfekcijom i elegancijom pisanja«, dakle odluka da se »proučena građa prikaže esejistički živo i slikovito, s osobnim kritičarskim šarmom te stoga Frangješove rasprave često pobuđuju estetski dojam i pretvaraju se u intelektualnu prozu a prvotna znanstvena intencija prevladana je stilski dotjeranom obradom«. ⁴ Budući da se u povijesti hrvatske znanosti o književnosti Frangješ ističe novim pristupom književnoj znanosti koja raskida s pozitivističkom i filološkom tradicijom (primjerice: Ivo Frangješ, *Povijest hrvatske književnosti*, 1987.), a s obzirom na navedene utjecaje, za pretpostaviti je da su i književnici, a ne samo filozofi i književni povjesničari koje je prevodio, utjecali na stanovit način na njegovo poimanje strukture hrvatske književnosti, podjednako kao i njezina konteksta.

---

¹ Zahvaljujem g. Ivanu Kurjaku u Arhivu Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na uvidu u dokumentaciju akademskoga i znanstvenoga usavršavanja prof. dr. Ive Frangješa.

² *Talijanske teme*, 1967. i dr.

³ »Frangješ je izgradio osebujan stil koji se temelji na jezičnoj improvizaciji i živoj asocijativnosti te metodologiji Crocea i De Sanctisa«, *Hrvatska opća enciklopedija*, gl. ur. August Kovačec, sv. 4, Fr – Ht, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 29. i dr.

⁴ Krešimir Nemeć, »Ivo Frangješ«, *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 221–222.

Uostalom, u *Povijesti hrvatske književnosti* godine 1975., u svesku br. 4, Frangeš je napisao dio posvećen realizmu te je u poglavlju »Književnost hrvatskog realizma u europskom kontekstu« po važnosti naveo De Sanctisovu *Povijest talijanske književnosti iz godine 1873.* rame uz rame s Tolstojevim *Ratom i mirom* (1867. – 1869.), Rimbaudovom *Sezonom u paklu* (1873.), djelima Dostojevskoga od *Zločina i kazne* (1866.) preko *Idiota* (1868.) do *Demona* (1871. – 1872., noviji hrvatski prijevod naslovljen je *Bjesovi*) te mnogim drugim imenima kanonske književnosti XIX. st. Ovdje nema potrebe posebno naglasiti nazočnost Manzoniya i Verge u izdanju *Povijesti hrvatske književnosti*, jer su opusi oba književnika ionako nezaobilazan kontekst hrvatske književnosti XIX. st., bez obzira je li autor kontekstualizirajućega teksta talijanist i zaljubljenik u talijansku književnost i kulturu ili nije.

2. Frangeš kao talijanofil i frankofil

Manje je poznato i rjeđe isticano da je prof. Frangeš gajio naklonost i prema francuskom jeziku, francuskoj književnosti i kulturi, glaseći među poznanicima kao romanofil, iznimno njegovanoga izričaja. Svoju vokaciju profesora talijanskoga jezika i književnosti povezao je s romanofilijom i frankofilijom (s diplomom francuskoga jezika kao »B« struke) putem zajedničkoga projekta s Ivom Hergešićem i Tinom Ujevićem. Ta tri velikana hrvatske kulture našli su se zajedno na poslu prevođenja romana *Talijanske kronike* (1855.) francuskoga romantičara Stendhala. Prijevod je prvi put objavljen godine 1948., a potom u još nekoliko izdanja.⁵ Prof. Frangeš je u prvotnoj podjeli posla bio zadužen za prvi dio *Talijanskih kronika*, koji može funkcionirati kao samostalan roman ili pripovijetka, pod naslovom *Opatica iz Castra*.

2.1. Prijevod kao most svjetske književnosti:

Stendhalove *Talijanske kronike*

Frangešova zaokupljenost Stendhalovim književnim značajem izrasta iz mladenačkoga iskustva prevođenja. Marie-Henri Beyle – Stendhal (1783. – 1842.), glasovit poglavito po romanima *Crveno i crno* (1830.) i *Parmski kartuzijanski samostan* (1838.), vrlo se rano bio vezao za talijansku kulturu. Sa 17 godina iz rodnoga Grenoblea otišao je u Pariz i kao konjički potporučnik

⁵ Stendhal, *Talijanske kronike*, prev. I. Hergešić, I. Frangeš, T. Ujević, Zagreb, 1948.; *Opatica iz Castra*, prev. T. Ujević, Zagreb, 1949.; *Armansa. Talijanske kronike*, prev. D. Milačić, I. Frangeš, J. Riting, I. Hergešić, T. Ujević, Rijeka, 1962.; *Sto odabranih novela svjetske književnosti*, prev. I. Hergešić, Zagreb, 1968.; *Opatica iz Castra*, prev. I. Frangeš, Zagreb, 1985.; 1997.

pratio Napoleonovu armiju u pohodu na Italiju: nakon srpanjske revolucije postao je konzul u Italiji, najprije u Trstu, zatim u Civitavecchiji, a bez obzira u oscilacijama u stupnju dobrodošlice koju su mu upućivali Talijani, Italija je zauvijek ostala njegova domovina po izboru i nadahnuću, što je vidljivo iz njegova opsežna dnevnika, putopisa *Rim, Napulj i Firenza* (1817.), *Rimske šetnje* (1829.), itd. Pjesnikova ljubav prema Italiji, politička subverzivnost, fini hedonizam i nekonvencionalnost utjelovljuju se u romanu *Parmski kartuzijanski samostan*, ljubavno-političkoj alegoriji koja se zbiva u (zamišljenoj) talijanskoj kneževini Parmi u doba austrijske okupacije. *Talijanske kronike* svojevrsna su uvertira tom remek-djelu.

Talijanske kronike Stendhal je počeo objavljivati godine 1836. u časopisu *Revue des Deux Mondes* kao novele o romantičkim strastima koje će tek kasnije biti skupljene u knjizi zajedničkoga naslova, a inspiraciju je pronašao u starim talijanskim rukopisima.⁶ Kao roman čiji je zaplet smješten u prošlost, u kronotop uzburkanih strasti (ponajprije protagonista, mladih Elene i Giulija, ali i brojnih drugih likova iz drugoga plana) te prirode koja nadahnjuje i likove i pripovjedača, roman koji izrasta iz tradicionalnoga postupka pronađena rukopisa i umnaža pripovjedače u prvom licu, u kojemu je stoga važno i čitanje samo, *Talijanske kronike* povezuju književnu baštinu razumskoga doba XVIII. st. s novim poticajima subjektivnosti XIX. st. i otvaraju mogućnosti dvjema dominantama budućega književnoga opredjeljenja zapadne civilizacije, romantizma i realizma. Takav roman, koji povezuje tradiciju s inovacijom, bio je izazovan »poligon« za prevođenje kao najbolje primjene metode *close reading*-a. Takav roman objedinio je različite ukuse, uspješno stvorio prostor za književne riječi u kojem se susreću različiti književni afiniteti, u prijeporu između razuma i osjećaja, tipologije »realizma« i »romantizma«.

2.2. Stendhal u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*

Prevoditelji su najčešće najpomniji čitatelji izvornika, koji, ako im se predložak sviđa, dragovoljno grade odnos prevoditelja-učenika prema svojem piscu-učitelju. Koliko je Frangeš naučio od Stendhala, čitajući ga i prevodeći ga, svjedoči već u uvodnome dijelu priloga četvrtoj knjizi *Povijesti svjetske književnosti*, naslovljenom »Uvod u hrvatski realizam«. Nadovezujući se na »Ilirizam« Milorada Živančevića, Frangeš razmišljanje o novomu gibanju književnosti započinje navodom iz Stendhalova eseja o »Racineu i

⁶ Ingrid Šafranek, »Stendhal«, *Leksikon stranih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2001., str. 1013.; *Povijest svjetske književnosti*, sv. 3, Mladost – Liber, Zagreb, 1982.

Shakespeareu« (1823.),⁷ a kasnije Stendhala dovodi u vezu najprije s Augustom Šenoom,⁸ potom i s Antom Kovačićem.⁹ Također navodi upozorenje što ga je već zrelí Stendhal upravio sám sebi, a čini se da je tu misao kao *motto* prigrlío i sám Frangeš: »Potrebno je da u umjetničkom stvaranju mašta prihvati željezne zakone realnosti«,¹⁰ a u konačnici, sintezi i već spomenutom posljednjem poglavlju naslovljenom »Književnost hrvatskoga realizma u europskom kontekstu«, čítavu stranicu prepleće asocijacijama na hrvatske inačice zagušljivih slika provincije s jedne, a metropolofilije s druge strane, perferije i centra, i sazrijevanja iz »l'éducation sentimentale« u »l'éducation politique«. Stoga ne čudi snažna figura kojom Frangeš u samostalnoj *Povijesti hrvatske književnosti* upleće toga francuskoga pisca, uporabljujući Matoševe riječi iz 1913.: »... stvoriše neki utilitarno i estetički neprihvatljivu teoriju korisne i tendencijske literature, dok smo mi, đaci učitelja energije kao štu su klasici Stendhal i Nietzsche, svladali pesimizam kao individualiste i savremenici preporoda europskih nacionalizama, našavši čak i u bolnoj, pesimističnoj knjizi kao Poe ili Baudelaire akt suvremene energije, a u artizmu način koji nas oslobađa od plačnog pesimizma kao i plitkog utilitarskog optimizma«. ¹¹

2.3. Traduktološka analiza Frangešova prijevoda *Opatice iz Castra*

U traduktologiji je uvijek lakše ustanoviti da je neki prijevod loš pa onda na nizu primjera dokazivati zašto je tomu tako. No problem nastaje ako je prijevod dobar, jer se u tom slučaju najčešće može ustvrditi da je »dobar«, a onda se »ostaje bez teksta«. A Frangešov prijevod *Opatice iz Castra* ne samo da je dobar, nego je izvrstan, čak superioran, gotovo čudesan. Prevoditelj je ponudio rješenja kakvih se mogao dosjetiti samo vrhunski poznavatelj obaju jezika, u ovom slučaju francuskoga i hrvatskoga, ali i talijanskoga. Poglavitito se to odnosi na:

I. leksik

II. stil

III. ritmičnost (i eleganciju) izričaja u domaćem (hrvatskom) jeziku (koja istodobno uspijeva zrcaliti osobito ozračje kulture Drugoga)

Već se u prvoj rečenici prijevoda romana naziru Frangešova prevoditeljska rješenja i dosjetljivost:

⁷ Ivo Frangeš, »Realizam«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Liber, Zagreb, 1975., str. 219.

⁸ Ibid., str. 309.

⁹ Ibid., str. 399.

¹⁰ Ibid., str. 399–400.

¹¹ Ibid., str. 244.

1. *Le mélodrame nous a montré si souvent les brigands italiens du XVIe siècle, et tant de gens en ont parlé sans les connaître, que nous en avons maintenant les idées les plus fausses.* (str. 21)¹² = *Melodrama nam je toliko puta izvela na pozornicu talijanske bandite 16. stoljeća i toliko su o njima govorili ne poznavajući ih, da su naše predodžbe o njima neobično pogrešne.* (str. 5)¹³

Navedeni primjer pokazuje preciznost leksika, stila i ritma rečenice, kao i frazeološku prilagodbu:

si souvent = toliko često, u prijevodu postaje: *toliko puta*;

a montré = prikazala, u prijevodu postaje: *izvela na pozornicu*;

les plus fausses = doslovno »najpogrešnije, najneispravnije, najnetočnije, najneistinitije« itd. u prijevodu postaje: *neobično pogrešne*. No riječ

les brigands = razbojnici, Frangeš u prijevodu zamjenjuje (romanskom i talijanskom) tuđicom: *banditi*.

Prijevod u cijelosti odlikuje stilska dotjeranost te Frangeš uz pomoć arhaizama i njegovanih fraza visokoga stila uspješno dočarava probranost starijskoga izričaja. Interpunkcija je uvijek opravdano izmijenjena, samo onda kad je to potrebno u duhu hrvatske sintakse i pravopisa. Frangeš je pažljivo prevodio i Stendhalove bilješke te objasnio: »ova i sve ostale bilješke potječu od Stendhala«. Za ovu prigodu izabrano je ponovno nekoliko primjera s početka prvoga poglavlja:

2. *pour séduire le bas peuple* (str. 21) = *da pridobije naklonost sitnog puka* (str. 5) – glagol *séduire* može značiti *zavesti, podmititi, nagovoriti, privući, navesti na zlo, u zabludu* i sl., no prevoditelj je vješto prilagodio smisao francuskoga rečeničnoga konteksta i precizno uporabio najbolje rješenje najbliže smislu fraze; također, pridjev *bas* može značiti *nizak, prost*, no ovdje je prijevodna inačica *sitan* dobro oslikala društvenu hijerarhiju, iskazanu ugladenim stilom;
3. *les moins belliqueux et les plus hypocrites de tous* (str. 21) = *najmanje ratoborni ali podmukliji od sviju* (str. 5) – veznik *et* (tj. u prijevodu *i*) zamijenjen je veznikom *ali*, koji bi u izvorniku glasilo *mais*; taj je postupak supstitucije – a kad je riječ o uzusima francuske nasuprot hrvatske rečenice čak i gotovo sinonimne kompatibilnosti – svakako dobrodošao, jer odgovara naravi hrvatske sintakse; *oser* (str. 21) = *imati hrabrosti* (str. 5) – glagol *oser* najčešće se prevodi s *usuditi se, smjeti, drznuti se*, dok bi

¹² Stendhal, »L'Abesse de Castro«, *Chroniques italiennes*, Éditions Gallimard et Librairie Générale Française, Paris, 1964.

¹³ Stendhal, *Optica iz Castra*, prev. Ivo Frangeš, Naprijed, Zagreb, 1997.

imati hrabrosti bilo bliže frazama poput *devenir courageux, s'enhardir, reprendre courage* i sl. Ipak, to je supstitutno rješenje najbolje, jer je s jedne strane ostalo u okvirima hrvatske frazeologije, a s druge strane barata riječju »hrabrost«, koja je ključna ne samo za Stendhalov roman nego i za čitavu povijesnu epohu u koju je roman smješten.

4. *tous ces braves capitaines du XVIe siècle, si inconnus aujourd'hui* (str. 22) = *one valjane, danas zaboravu predate kapetane 16. stoljeća* (str. 7) – izravan prijevod glasio bi: *danas slabo poznate* ili čak *danas nepoznate*
5. *de son côté* (str. 24) = *pak* (str. 8) – izravan prijevod glasio bi *sa svoje strane* tj. *kad je o njoj riječ*
6. ... *on l'aperçoit de partout, de Terracine et d'Ostie comme de Rome et de Tivoli, et c'est la montagne d'Albano, maintenant couverte de palais, qui, vers le midi, termine cet horizon de Rome si célèbre parmi les voyageurs.* (str. 27) = *on se vidi odasvuda; iz Terracine i iz Ostije, kao i iz Rima i sa Tivolija, a rimski obzor, dobro poznat putnicima, omeđen je s juga Albanskim brežuljcima, koji su puni ljetnikovaca.* (str. 11) – da bi izbjegao ponavljanje veznika *i*, Frangeš na logički odgovarajućem mjestu uvodi veznik *a*; zarez je na jednom mjestu iz istoga razloga zamijenjen dvotočjem; *slavni rimski obzor koji završava palačama* u prijevodu postaje *poznati rimski obzor omeđen ljetnikovcima*.
7. *au couchant* (str. 27) = *u smiraj dana* (str. 12) – izravni prijevod glasio bi: *u sutonu, u zalasku sunca*; Frangešov prijevod je poetski obojen, i iako je odmaknut od jednostavne Stendhalove fraze, odgovara signalima odlomka i ugođaju koji na mnogim drugim mjestima stvara pripovjedač.
8. *la route triomphale parcourue jadis par les premiers rois de Rome* (str. 28) = »*trijumfalnom cestom*« *kojom su nekad stupali prvi rimski kraljevi* (str. 12) – glagol *parcourir* ima značenje *proći, obići, proputovati*, no zamjenjen je glagolom *stupati*, konotativno jačim i povijesno prigodnim (povijest rimske civilizacije).
9. *si profondément encaissé dans le rocher de lave* (str. 28) = *opkoljeno sa svih strana liticama od lave* (str. 13)
10. ... *que je vais présenter au lecteur* (str. 31) = *koje ću predstaviti štiocu* (str. 15)

Odmaci od izvornika također su često stilski obojeni u korist dočaravanja duha davnih doba, a ponekad su tek jedno od mogućih rješenja s kojima se suvremena prevoditeljska načela možda ne bi složila, jer utječu na semantičke interpretacije rečenica, no i takva su ipak, treba priznati, neznatna te ni odmaci nisu presudni za konačno književno tumačenje.

11. *en général* (str. 21) – *upoprijeko* (str. 5)
12. *d'ordinaire* (str. 21) – *redovito* (str. 5)

13. *les empoisonnements et assassinats sans nombre ordonnés par peur* (str. 21) – *bezbrojna trovanja i ubojstva uzrokovana strahom* (str. 5)
14. ... *et, comme les femmes aiment la bravoure et surtout l'audace* (str. 22) – *a kako žene cijene hrabrost, a prije svega srčanost* (str. 6)
15. *à la suite de quelque action trop imprudente* (str. 23) – *poradi kakve krupne nesmotrenosti* (str. 7)
16. *Ceux-ci, qu'on appelait des «bravi»* (str. 24) = *Ti ljudi, koje su nazivali najamnicima* (str. 8) – Bolje bi rješenje bilo da je ostavljen talijanski naziv *bravi*, kao što je to uostalom učinio i Stendhal, tim više što je ta riječ u izvorniku u kurzivu i obilježuje stranu riječ. Mađutim, Frangeš dosljedno odustaje od talijanskoga izraza te u idućim poglavljima nastavlja isti postupak: *parmi les bravi* (str. 34) = *među njegovim najamnicima* (str. 18)
17. *chaque bouquet de bois* (str. 28) = *svaka skupina drveća* (str. 12) – prijevod zvuči pomalo »tehnički«, a izvorniku bi bila bliža fraza *svaki šumarak*
18. *si chère aux brigands* (str. 28) = *toliko mile banditima* (str. 13) – bolje rješenje bi bilo: *dragocjene*
19. ... *de femmes, appartenant aux premières classes de la société* (str. 32) = *gospođe iz Albana* (str. 16)
20. *insouciance non jouée* (str. 34) = *iskrenu ravnodušnost* (str. 18) – u izravnom bi prijevodu glasilo *bezbrižnost*
21. *ils étaient faits avec des matériaux fort simples* (str. 35) = *bilo je od prostog sukna* (str. 20) – prevoditelj je apstraktno riješio konkretnim, a potom je konkretno zamijenio apstraktnim: *et souvent brossés* (str. 35) = *i držano u redu* (str. 20) – izravan bi prijevod glasio *često četkano*

Zbog ograničena prostora, određena formom ovoga zbornika, preskačem detaljnije tumačenje te tablične prikaze i kategorizaciju traduktološke analize, a ovom prigodom izdvajam tek nekoliko pojedinosti koji su svojevrsan sažetak prevoditeljske metode Ive Frangeša. Kao i u svakom postupku prevođenja, i u *Opatici iz Castra* postoje primjeri pribjegavanja s jedne strane redukcijama, a s druge strane amplifikacijama, no one su, u odnosu na prosječne rezultate književnoga prevođenja, iznimno rijetke:

A. amplifikacija:

22. *sur les réclamations* (str. 26) = *na trajne prigovore* (str. 11)
23. *où il avait tout renversé* (str. 43) = *u kojoj je sve ispremišao i porazbacao* (str. 28)

B. redukcija:

U ovom su prijevodu preskakanja dijelova rečenica iznimno rijetka. Ona se načelno mogu dogoditi, a i događaju se, u trenucima pomanjkanja koncentracije, kad prevoditelj nehotice izostavi dio pripovijedanja. No kad se slično dogodi Frangešu, on je i tada dovoljno koncentriran da se u povezivanju elemenata složene francuske sintakse nadoveže na ključne elemente za razumijevanje teksta pa je izostanak dijela rečenice potpuno neprimjetan. Detaljnija analiza takvih slučajeva u cijelom prevoditeljskom pothvatu dokazuje da se to ne događa iz brzopletosti ili nestrpljenja, kao što je to često slučaj u prevođenju (poglavito epike), nego da je do propusta došlo najvjerojatnije krajnje nehotično:

24. *autour de la maison se trouve un jardin que je cultive moi-même, et dont les herbes me nourrissent. Je possède encore une vigne qui est affermée trente écus par an.* (str. 37–38) = *oko kuće nalazi se vrt koji je izdan u najam za trideset škuda godišnje* (str. 22)

Dakle, vrt je preveden, no nedostaje: »koji sâm održavam i čijim se biljem hranim. Posjedujem također vinograd...« Na taj način subjekt je ostao bez vinograda koji je izdan u najam za trideset škuda, ali je najam od trideset škuda pripisan prethodno spomenutom vrtu.

Na nekoliko mjesta nedostaje pridjev, fraza, ukrasni segment i sl., koji određuju temeljnu poruku Stendhalove rečenice pa se vjerojatno zato i dogodilo da ih je Frangeš ponekad (vrlo rijetko) previdio. Kad je epitet, apelativ i dr. bio nositelj značenja, Frangešu se kao dokazanom marnom prevoditelju propust nije dogodio:

25. *La forêt de la Faggiola, si célèbre par leurs exploits, située à cinq lieues de Rome...* (str. 26) = *Šuma Fajola, koja se prostire na pet milja od Rima...* (str. 10) – označen je dio rečenice koji je u prijevodu u potpunosti izostao
26. *et les autres grands édifices de Rome* (str. 28) = *i drugim rimskim građevinama* (str. 12)
27. *et j'avouerai que cet amour entre un jeune homme de vingt-deux ans et une fille de dix-sept* (str. 34–35) = *i moramo priznati da su ovaj dvadesetogodišnji mladić i sedamnaestogodišnja djevojka* (str. 19)

C. ispravci Stendhalovih pogrešaka:

a) u prijevodu na hrvatski jezik junak dobiva talijansko ime umjesto galiciziranoga oblika imena:

28. *Jules Branciforte* – *Giulio Branciforte*

29. *Fabrice* – na isti način postaje *Fabrizio Colonna*

30. *Ranuce* – na isti način postaje *Ranuccio*

31. *Balthazar Bandini* – *Baldassaro Bandini*, itd.

b) Frangeš ispravlja Stendhalove pogreške u pisanju talijanskih riječi i imena:

32. *le célèbre poète Cechino* – Frangeš ispravlja pogrešno napisano talijansko prezime: *slavni pjesnik Cecchino*

33. *Ruiz d'Avalos* – Frangeš ispravlja pogrešno napisano španjolsko prezime: *Ruiz de Avalos*

34. *giacco doré* – Frangeš ispravlja pogrešno napisanu talijansku imenicu: *pozlaćeni giaco*

35. *d'andar alla machia* – Frangeš ispravlja pogrešno navedenu frazu i pogrešno napisanu talijansku imenicu: *darsi alla macchia*

36. *le peuple vexé par les Baglioni, par les Malatesti* (str. 25) = *puk, koji su tlačili Baglioni, Malatesta* (str. 10) – uz prilagodbu značenja glagola *vexer* (mučiti, gnjaviti, kinjiti, srditi, vrijeđati) u frazeološki primjereniji glagol *tlačiti*, Frangeš je unio i ispravan oblik talijanskog prezimena *Malatesta*

c) Frangeš uvodi sustav navođenja talijanskih imena i pojmova tamo gdje se to u međuvremenu i na taj način uvriježilo:

37. *des plus beaux vers du divin Virgile, de Pétrarque, de l'Arioste et du Dante, ses fameux élèves* (str. 33) = *najljepšim stihovima božanskog Vergila i njegovih čuvenih učenika Dantea, Petrarce i Ariosta* (str. 17) – Stendhal nasumice niže talijanske klasike, a Frangeš ih navodi kronološkim redoslijedom, što bi zahtijevala logika rečenice u užem smislu

D. adaptacija semantičkoga polja:

Stendhal povremeno ponavlja određene epitete u različitim kontekstima, no Frangeš ne prenosi taj stilski postupak ponavljanja, nego hrvatski prijevod čini leksički bogatijim na uštrb stilske figure ponavljanja. Ipak, i takav je postupak moguće protumačiti nastojanjem da se izbor prijevodnoga epiteta (i drugih rješenja) provede u duhu prijevodnoga jezika tj. hrvatske fraze:

38. *le plus magnifique* (str. 26) = *najljepši položaj one čudesne Campagna di Roma* (str. 11)

39. *cette magnifique montagne* (str. 27) = *tu veličanstvenu planinu* (str. 11)

40. *de châtaigniers magnifiques* (str. 27) = *visokih kestenova* (str. 12)

41. *sur une pleine magnifique* (str. 27) = *veličanstvenom ravnicom* (str. 12)

42. *la cotte de mailles de Fabio était dorée et magnifique* (str. 64) = *Fabijev haljinac je bio raskošno pozlaćen* (str. 52)

Frangeš pridjev *magnifique* prilagođuje značenju pojedine imenice. Tako je stablo *visoko*, haljinac je *raskošan*, položaj je *lijep*, dok su planina i ravnica *veličanstvene*. Iz toga bi se moglo zaključiti da Frangeš imenicama koje u sebi sadrže znatnu veličinu dodaje pridjev *veličanstven* (*magnifique*) dok prijevod istog pridjeva prilagođuje značenju drugih imenica (*stablo, haljinac, položaj*).

S druge strane, postoji pregršt izvrsnih rješenja, kao što su prilagodbe hrvatskoj frazeologiji ili rečeničnom dahu, dosjetljiva iznalaženja arhaizama, pa čak i ispravci Stendhalovih očitih pogrešaka koje se događaju u trenucima autorova gubitka koncentracije, ili pak Stendhalova nedostatnog poznavanja talijanskoga (i drugih) jezika i talijanskoga pravopisa i grafije:

43. *Considérez que chacun de ces tyrans connaissait personnellement chacun des républicains dont il savait être exécré (le grand duc de Toscane Côme, par exemple, connaissait Strozzi)...* (str. 21) = *Povedite računa o tome da je tiranin osobno poznao sve republikance i znao da ga proklinju (tako je, na primjer, Cosimo, veliki vojvoda toskanski, poznao Strozzije)...* (str. 5)
44. *va droit à son cœur* (str. 23) – danas bi nažalost nevjешti prevoditelji preuzeli sliku: *ide ravno u srce*, no Frangeš je bio poklonik poštivanja duha jezika: *dira usred srca* (str. 7)
45. *le pauvre diable* (str. 24) = *bijednik* (str. 8)
46. *la littérature routinière des académies* (str. 24) – izravan prijevod glasio bi *rutinirana književnost akademika*, no Frangeš prilagođuje: *beskrvno akademsko pisanje* (str. 9)
47. *etc.* (str. 25) = *i ostali* (str. 10) – u nabranju talijanskih obitelji bolje je reći *i ostali*, jer fraza *itd.* ne bi bila sasvim jasna. Moguća prevoditeljska zamka je u tome što je Stendhal mogao napisati *et d'autres*, ali je ipak stavio latinski *etc.* u značenju *itd.* no ta bi fraza zamagljivala značenje u hrvatskoj sintaksi, imala bi preopćenito značenje, a naglasak bi stavila na čin nabranja, umjesto na subjekt obitelji.
48. *Lorqu'il vit ses affaires dans un état désespéré* (str. 26) = *Uvidjevši da nema kud i kamo* (str. 11) – frazeološka adaptacija
49. *de sa noire verdure* (str. 27) = *svojim tamnim zelenilom* (str. 11)
50. *sur la verdure noire et profonde* (str. 28) = *na zagasitom i dubokom zelenilu šume* (str. 13)

51. *Toutefois ses ruines existent encore.* (str. 28) = *No njezine ruševine vide se i danas.* (str. 13) – izravni bi prijevod glasio: *još uvijek postoje*

E. kulturološka adaptacija:

52. *le prince* – izravni bi prijevod glasio princ, tj. kraljević, no Frangeš poznaje tradiciju nazivlja i povijest civilizacija te tu titulu prevodi s *knez*

53. *Hélène revint dans sa patrie* (str. 33) = *Elena se vratila u svoj zavičaj* (str. 17) – izravan prijevod glasio bi *domovina*, no s obzirom na geo-političku povijest Italije, ovdje je uistinu riječ o zavičaju

Stendhalove *Talijanske kronike* odišu autorovim i biografski potvrđenim divljenjem talijanskom »temperamentu«, »duhu« i kulturi, divljenjem koje je Frangeš nedvojbeno dijelio sa Stendhalom i iz kojeg vjerojatno proizlazi Frangešova naklonost prema tom francuskom klasiku.

54. *... et vous comprendrez les haines profondes, les méfiances éternelles qui donnèrent tant d'esprit et de courage aux Italiens du XVIIe siècle, et tant de génie à leurs artistes.* (str. 22) = *... pa ćete pojmiti duboku mržnju i trajnu sumnjičavost koje su rodile tolikom umnošću i tolikom hrabrošću Talijana u XVI. stoljeću, tolikom genijalnošću tadanjih umjetnika.* (str. 6)

Na njega se nadovezuje i osobit segment romana i Stendhalova opusa općenito, a to su pomni a zanosni opisi krajolika. To je također jedan od mogućih razloga Frangešove sklonosti Stendhalovoj poetici, jer obojica dijele oduševljenje talijanskim krajolikom:

55. *De ce point, au couchant, la mer, qui semble à deux pas, quoique à trois ou quatre lieues;* (str. 27) = *S toga vrha (...) vidi se u smiraj dana more, kao da je na dva koraka, iako je daleko tri do četiri milje;* (str. 12)
de ce pays sublime (str. 28) = *toga divnog kraja* (str. 12)

Tako bi se moglo navoditi mnogo primjera. Navedenim traduktološkim metodama Frangeš je hrvatskim čitateljima vjerno dočarao Stendhalovo djelo u sva tri važna segmenta: u nastojanju k očuvanju leksika, stila i ritma sintakse izvornika, Frangeš je hrvatsku kulturu obogatio vrhunskim prijevodom romanske kulturne baštine i to Stendhala kao posrednika talijanske kulture, kojoj je Frangeš posvetio velik dio svojega stručnoga i znanstvenoga rada. Samozatajnom kreativnošću odolio prevoditeljskim zamkama toga dvostrukoga zadatka i visokoga zahtjeva poznavanja francuske i talijanske kulture koju je trebalo prevesti, prenijeti u hrvatsku kulturu, te je postavio visok standard prevođenja književnih klasika.

3. Zaključak

Na temelju rečenoga za zaključiti je da se do sada o Ivi Frangešu kao prevoditelju premalo govorilo i pisalo, ali bi se o njegovim metodama moglo i trebalo puno toga reći. Putem Stendhala koji je poput svojega prevoditelja osobito štovao talijansku kulturu, on je brojnim zadivljujućim domišljajima dokazao da je vrstan kroatist, talijanist i romanist – sve troje! Jer samo je vrstan poznavatelj vlastitoga i stranih jezika mogao iznaći rješenja toliko vješta i nenametljiva da čitatelj u konačnici može uistinu uživati u Stendhalovu stilu podjednako kao i u ljepoti hrvatskoga jezika koji uvjerljivo zrcali drugu kulturu i neko minulo vrijeme, a istodobno je iznimno razumljiv i tečan. Čitatelj Frangešova prijevoda *Talijanskih kronika* može podjednako uživati u napetom i vješto ispričovijedanom sadržaju s važnim refleksijama na suvremenost, kao i u ritmu rečenica koje nedvojbeno odražavaju njegovanu, lijepu književnost.

Kao »matoševac«, Frangeš se i posredno (asocijacijom na Stendhala kroz Matošev navod u *Povijesti hrvatske književnosti*) kao i izravno (prijevodom *Opatice iz Castra*) svrstao među učenike »učitelja energije«, učitelja kao što je to bio Stendhal, te u struci zastupao artizam i »novu suvremenu energiju«. U nužno selektivan popis književnika koji tvore ovjenčani i kanonizirani pojam svjetske književnosti, on je uvrstio Stendhala i odabranom metodom promišljanja i pisanja *Povijesti hrvatske književnosti* pronašao način da ga uključi u svoje »novom suvremenom energijom« asocijativno pripovijedanje o povijesti hrvatske književnosti.

Traduktološke teme s osobitim osvrtom na romansko-hrvatske veze profesor Frangešu bile su ne samo osobito drage, nego po njegovoj stručnoj procjeni i praksi iznimno važne. To je i razlog zašto sam odlučila posvetiti se upravo tom Frangešovu prijevodu, iako je tema bilo bezbroj, za vječnost.

Literatura

Aleksandar Flaker, *Ivo Frangeš, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149, Zagreb, 1980.

Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Zagreb, 1959.

Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Zagreb, 1967.

Ivo Frangeš, »Realizam«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Zagreb, 1975.

Ivo Frangeš, *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149, Zagreb, 1980.

Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Zagreb, 1986.

Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana, 1987.

- Ivo Frangeš, *Opatica iz Castra*, prev. Ivo Frangeš, Naprijed, Zagreb, 1997.
- Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 1, gl. ur. Velimir Visković, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010.
- Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 4, gl. ur. Velimir Visković, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012.
- Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 4, Fr – Ht, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002.
- André Lagard & Laurent Michard, *XIXe siècle*, Bordas, 1964.
- Gustave Lanson, *Histoire de la littérature française*, Librairie Hachette, 1966.
- Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac et al., Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- Leksikon stranih pisaca*, gl. ur. Dunja Detoni-Dujmić, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
- Vlatko Pavletić, *Djelo u zbilji*, Zagreb, 1972.
- Povijest svjetske književnosti*, sv. 3, ur. Gabrijela Vidan, Mladost – Liber, Zagreb, 1982.
- »Prilozi sa znanstvenog skupa o I. Frangešu«, *Croatica*, sv. 33; Zagreb, 1990.
- Stendhal, »L'Abesse de Castro«, *Chroniques italiennes*, Éditions Gallimard et Librairie Générale Française, Paris, 1964.
- Stendhal, *Talijanske kronike*, prev. I. Hergešić, I. Frangeš, T. Ujević, Zagreb, 1948.
- Stendhal, *Opatica iz Castra*, prev. I. Frangeš, Zagreb, 1985.; 1997.

FRANGEŠOV PRIJEVOD STENDHALOVIH *TALIJANSKIH KRONIKA*

Sažetak

Komparativna analiza Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* rasvjetljuje postupke kojima je autor nacionalnu književnost uokvirio u kontekst svjetske književnosti. U takvom okviru u Frangešovim je prosudbama posebno mjesto zauzeo francuski književnik Marie-Henri Beyle (1783. – 1842.), koji je kao konjički potporučnik pratio Napoleonovu vojsku u pohodu na Italiju i koji se pod pseudonimom Stendhal trajno nadahnjivao iskustvom boravka u Italiji, te napustivši državničku službu živio kao pisac i kozmopolit. Stendhalova biografija i Stendhalovo književno djelo ušli su u Frangešov kanon svjetske književnosti u dvostrukome ključu: s jedne strane kroz isticanje Stendhala kao jednoga od odabranih svjetskih klasika uz pomoć kojih se lakše tumače dometi pojedine, u ovom slučaju domaće, hrvatske književnosti i kulture, a s druge strane putem prakse književnoga prevođenja njegova djela, tj. njegovih *Talijanskih kronika* (prev. 1948.; 1985.; 1997.). Stendhalovo djelo našlo je idealnoga promicatelja u Frangešovoj italofiji i frankofiliji u najboljem smislu riječi. U tom spletu Frangešovih nastojanja, članak uspostavlja odnos postojećih ili nepostojećih prijevoda prema oblikovanju pojma svjetske književnosti.

Ključne riječi: Frangeš, Stendhal, *Talijanske kronike*, prijevod, svjetska književnost

FRANGEŠ'S TRANSLATION OF STENDHAL'S *ITALIAN CHRONICLES**Summary*

Comparative analysis of Frangeš's *History of Croatian Literature* sheds light on the methods by which the author framed national literature in the context of world literature. In such a context, a special place in Frangeš's assessments belongs to the French author Marie-Henri Beyle (1783 – 1842), who as a cavalry second lieutenant followed Napoleon's army marching on Italy. Beyle was, under a pseudonym Stendhal, permanently inspired by his experience of staying in Italy and, after abandoning the government employment, lived as a writer and a cosmopolitan. Stendhal's biography and Stendhal's literary work entered Frangeš's canon of world literature in two ways: on the one hand, through emphasizing Stendhal as one of the chosen world classics helping to account for the scopes and achievements of particular, in this case local, Croatian literature and culture, and on the other, by the practice of literary translation of his works, that is, his *Talijanske kronike /Italian Chronicles/* (trans. in 1948, 1985 and 1997). Stendhal's work found an ideal promoter in Frangeš's Italophilia and Francophilia in the best sense of these words. In this tangle of Frangeš's efforts, the paper will establish the relation of existing or non-existing translations towards forming of the notion of world literature.

Key words: Frangeš, Stendhal, *Talijanske kronike /Italian Chronicles/*, translation, world literature

LA TRADUCTION PAR IVO FRANGEŠ DES *CHRONIQUES ITALIENNES* DE STENDHAL*Résumé*

Ivo Frangeš propose une approche comparatiste de *L'Histoire de la littérature croate*, où il met en lumière la manière dont la littérature nationale prend place dans le contexte international des lettres. Suivant son évaluation, l'écrivain français Marie-Henri Beyle (1783 – 1842) occupe une place particulière. Celui qui fut sous-lieutenant de cavalerie ayant participé à la campagne militaire de Napoléon en Italie, s'inspira durablement de cette expérience italienne sous la plume du pseudonyme Stendhal, quittant ensuite cette charge pour vivre comme écrivain et cosmopolite. Selon Frangeš, la biographie de l'homme et son oeuvre littéraire sont entrées dans la littérature mondiale sous deux formes canoniques : d'un côté, Stendhal est devenu un des auteurs classiques grâce auquel on peut aisément éclairer les plus grandes réussites littéraires dans d'autres pays, notamment de la littérature et culture croates, de l'autre côté, à partir de ses *Chroniques italiennes* fut élaborée une pratique littéraire de la traduction. La diffusion de l'oeuvre de Stendhal est idéalement promue grâce à l'italophilie et francophilie de Frangeš, dans le meilleur sens du terme. Parmi les multiples intentions de Frangeš, cet article va permettre d'établir des relations entre la traduction et la notion de littérature mondiale.

Mots clé: Frangeš, Stendhal, *Chroniques italiennes*, traduction, littérature mondiale

Natka Badurina

Ivo Frangeš i talijanska književna kritika

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.091:821.131.1

Talijanistička formacija i boravak u Firenzi početkom pedesetih godina doprinijeli su razvoju kritičke metode Ive Frangeša kroz eklektički¹ odabir Croceove estetike, De Sanctisova književnopovijesnog afiniteta za stvarnosne okolnosti umjetničkog djela te talijanskom kritikom posredovane stilističke škole germanskih romanista. Romanističko usmjerenje utemeljitelja komparatistike (Curtiusa, Auerbacha, Spitzera), kao i španjolski i talijanski odvojci stilističke škole, učinili su tadašnju romanistiku žarištem epistemoloških inovacija. Kako se to može vidjeti u radovima okupljenim u *Talijanskim temama* (objavljenim 1967., no uključeni su radovi od 1948.) te u *Stilističkim studijama* (1959.), Frangeš je bio književni kritičar i prije nego je došao u dodir sa spomenutim metodološkim inovacijama; njegovo teorijsko promišljanje o njima je kritičko, a praktična primjena nedogmatska, i uvijek podređena zahtjevima samog književnog teksta – što u polazištu jest stilistički naputak, ali u Frangeša nema uvijek i praktični stilistički ishod, barem ne u Spitzerovu smislu. Ovdje ćemo pokušati pokazati kako je Frangeš, imajući uvid u široki raspon književnih teorija i varijanti stilistike, od njih odabrao ono što je odgovaralo njegovu kritičarskom senzibilitetu, ali i kako je taj njegov izbor, po zakonu koji je sam definirao kao *slobodu iz nužnosti* (1986: 144), bio u vezi s okolnostima i potrebama tadašnje hrvatske književne kritike.

Slično je međutim, još prije njega, postupila i sama talijanska stilistika: talijanska inačica stilistike se po svojim filološkim temeljima (romanska filologija, povijest jezika) razlikovala od pretežno filozofski utemeljene germanske stilistike (hermeneutički krug, Schleiermacher, Dilthey), što je možda otežalo dubinsko razumijevanje Spitzera, ali ipak nije spriječilo da on u pedesetima postane glavni autoritet novog kritičkog pravca (zaslužan je za to prije svega Alfredo Schiaffini, koji je izbor Spitzerovih radova pod naslovom

---

¹ Prema Frangešu kritičar se, »da bi u potpunosti izvršio svoj zadatak, ne smije ograničiti samo na jednu formu kritike, pa čak ni onda, kad ona odgovara najbolje njegovu temperamentu, kad je njegova *forma mentis*, nego se (i to istovremeno) ogleđati i u drugim oblicima i metodama, jer mu samo množina pristupa može dati cjeloviti doživljaj poezije« (1959: 16).

Critica stilistica e storia del linguaggio, inače Frangešov primarni izvor o stilistici, objavio na Croceov poticaj). Za razliku od Spitzera, Auerbach je u Italiji recipiran mnogo kasnije i pretežno u okviru tematske, a ne stilističke kritike. Toj prednosti Spitzera pred Auerbachom Vincenzo Mengaldo (2010.) daje povijesno-političko objašnjenje, oslanjajući se na opis koji je Auerbach dao o razlici Spitzera i njega samoga: Spitzer navodno teži samo analizi pojedinačnih jezičnih oblika, pojedinačnih djela i pjesnika, te uglavnom traga za individualnim, dok Auerbacha, naprotiv, zanimaju univerzalne stvari.² Pomalo nepravedno formuliran kontrast dvojice kritičara upućuje zapravo na nedvojbeno veći Auerbachov interes za ekstrinzični pristup, povijesni i sociološki kontekst, filozofske i idejne uvjete nastanka književnog djela. Prema Mengaldu (2010: 6), tragična talijanska povijest dvadesetog stoljeća, koja je razgradila vezivnu ideju nacije i njezine prošlosti, navela je talijanske kritičare da radije odaberu spitzerovsku atomiziranost, te njezinim slijedom pišu nizove individualnih autorskih portreta umjesto koherentnih književnih povijesti, no da pokušaju slijediti Auerbachov model. Time su, međutim, ujedno raskinuli i s arhetipom nacionalne tradicije kontinuirane i cjelovite književne povijesti iz prethodnog stoljeća – Francescom De Sanctisom.³

Promotri li se ova Mengaldova hipoteza komparativno, čini se da, bez obzira na sličnu dvadesetostoljetnu traumu, hrvatski književni povjesničari nisu bili u (povijesnoj, političkoj) prilici odreći se velike priče nacionalne književne povijesti i dopustiti da se ona pretvori u niz individualnih poetika.⁴

² Frangeš (1959: 81) spominje Spitzerovu podjelu na »specijaliste« i »univerzaliste«, pri čemu bi Auerbach bio »jedan od najsnažnijih univerzalista (...) našeg vremena«.

³ Povijest književnosti kod De Sanctisa vezana je za hegelijansku povijest Duha. On poetske činjenice smješta u evolutivnu shemu, ponekad podešavajući činjenice ne bi li postigao dojam kontinuiteta, koji prikazuje kao izmjenu kontenutističkih i formalističkih razdoblja. Njegova primjena pozitivizma u povijesti književnosti prozvana je »metodo storico« i bacila je sjenu na njegovu estetsku kritiku (Contini, 1992: 23).

⁴ O toj potrebi rječito svjedoči komentar Branimira Donata o Frangešovim knjigama na okruglom stolu održanom u Zagrebu u organizaciji časopisa *Književna istorija* 1968. godine: »Gledajući retrospektivno ove knjige nam pokazuju put od jedne povijesti književnosti bez imena, do povijesti koja bi željela obuhvatiti književnost u njenom društvenom totalitetu. Iako taj put ponekad neke može izgledati kao vraćanje na pozicije za koje smo se osvjedočili da ne obećavaju ništa osim historicizma, on je plodonosan, jer se sa ovih pozicija može krenuti na pisanje jedne, zaista i znanstvene i stvaralačke povijesti hrvatske književnosti koja ne bi bila samo katalog niti ideja, a niti imena, nego koja bi predstavljala zbir, jedan opis vitalnih struktura koje su kroz tih petstotina godina (...) bile dominantne i stvaralački produktivne« (»Vrednosti i granice«, 1968: 437). Izoliranost umjetničkih remek-djela u vezi je i s Eliotovim utjecajem koji Frangeš spominje u istoj prilici, prilagodavajući ga svojim nazorima (1968: 462). U kasnijim priložima istoj raspravi, Donat precizira kako dodatak historijskog uvida stilistici ipak smatra udaljavanjem od čistoće njezine metode, do čega je došlo zbog manjkavosti u prethodnim istraživanjima i neobavljena književnopovjesničarskog posla. Frangešov put stoga smatra individualnim putem koji je zapravo

Jesu li stoga bili skloniji Auerbachu nego Spitzeru? Je li im više odgovarala Auerbachova vizija »o neprekinutom kontinuitetu evropske literature« (Frangeš, 1959: 75), na kojoj god ona osnovici bila izgrađena (npr. na ideji o različitim oblicima oponašanja stvarnosti)? U svom prikazu *Mimezisa*, Frangeš (1959: 75–82) zaključuje kako je »estetska vrijednost« književnog teksta zapravo »isto (...) toliko historijska kategorija, koliko i tekst sam«, pa dakle estetski dodaje historijsku dimenziju, što je provodna nit i njegove kritike Spitzera i Devota. Auerbachovom prednošću u odnosu na Spitzera Frangeš smatra upravo to što je izbjegao isključivost imanentnog pristupa i, podjednako svojom temom kao i metodom njezine obrade, napravio korak prema stvarnosti i time učinio svoj pristup dosljedno historičnim. Ako bi nešto dodao ili ispravio u Auerbachu, bilo bi to u pravcu još jače svijesti o »društvenopovijesnoj uvjetovanosti, koja ima karakter objektivno spoznatljivih zakona« (1959: 82). U književnom se djelu dakle može pročitati ne samo ono što ono samo želi reći i što je »mnogostruko i elastično« (kako misli Auerbach), nego, tvrdi Frangeš, i njegova društvena uvjetovanost koja je čvrsto zadana. Opisavši Auerbachov pristup kao liberalan (»Nemojmo se zavaravati, Auerbach je ipak građanin«, *id.*), Frangeš mu dodaje ono što »marksistički interpretator teksta vrlo dobro zna«, odnosno činjenicu da društvo uvjetuje *i* književno djelo *i* njegovu interpretaciju.

Na ovome mjestu Frangeš dakle sebe definira kao marksističkog kritičara. Oduzmemo li toj napomeni dug vremenu i trag političkog rituala koji je u to vrijeme intelektualcima uvjetovao javnu riječ, ostaje činjenica da je Frangešovo viđenje stilistike iznimno blisko uglednom talijanskom germanistu, teoretičaru i marksističkom kritičaru Cesareu Casesu, čije je radove Frangeš čitao,⁵ i u ko-

---

opreka stilistici, »vrlo često je nadržata, da bi se u nekim drugim presjecištima našlo možda ispod onih teoretskih ambicija koje je škola potajno, ali ipak dosta radikalno zastupala i branila« (*id.*, 459). Zahvaljujem prof. Mariji Mitrović što me upozorila na broj časopisa *Književna istorija* u kojem je objavljen ovaj zanimljiv dokument vremena. Na okruglom stolu sudjelovali su B. Donat, A. Flaker, I. Frangeš, D. Kapetanić, S. Lasić, M. Lončar, M. Mitrović, A. Petrov, M. Šicel, Ž. Škreb i M. Vaupotić.

⁵ U bibliografiji članka o Spitzeru, Frangeš (1959: 41) navodi ključni Casesov članak o stilistici iz 1954. »I limiti della critica stilistica e i problemi della critica letteraria«, objavljen u časopisu *Società*, kulturnom tromjesečniku Komunističke partije Italije koji je izlazio pri izdavaču Einaudi i bio namijenjen ljevičarskoj intelektualnoj eliti. O pedesetim godinama kao posebno sretnom razdoblju za razvoj talijanske književne kritike, kroz dijalog liberala, socijalista, Croceovih sljedbenika, marksista, neoavangardista itd., koji podjednako dijele »veliku priču« o pobjedi nad fašizmom i izgradnji slobodnog i pravednog društva uz pomoć hegemonije progresivnih snaga, usp. Sisto, 2010. Casesov je članak kasnije pretiskan pod manje rječitim naslovom »Leo Spitzer e la critica stilistica« u njegovoj knjizi iz 1963. Služila sam se reprintom te knjige; budući da su u njemu stranice numerirane dvostruko, upozoravam da se brojevi stranica navedeni u mom tekstu odnose na novu numeraciju u dnu stranice.

jem je očito našao brojne srodnosti. Casesov osvrt na Auerbacha sadrži iste prigovore »pojedičnosti« i razmrvljenosti građanske slike svijeta koja spuštanjem na partikularno odaje izostanak općeg smisla (podjednako u literaturi kao i u kritici – za tumačenje literature Frangeš daje kao primjer Auerbachovo čitanje Prousta, a Cases ono Virginije Woolf). I Cases i Frangeš zapravo vide stilistiku kao produžetak raspadnute slike svijeta kakva se pokazuje u modernom romanu, slike koja odustaje od ideje totaliteta, te se prepušta nadi da će joj se taj totalitet ukazati u nekom teološkom procesu, kroz opis nebitnih pojedinosti, odnosno kroz intuiciju u mističnom jedinstvu kritičara i djela, lišenom vanjskih utjecaja.⁶ I jedan i drugi kritičar smatraju da toj viziji nedostaje apriorni estetski sud koji se temelji na povijesnom iskustvu. Pravo kritike na estetski sud Cases izvodi iz Marxa: estetičke kategorije su ideje koje proizlaze iz iskustva, a bez apriornih kategorija otvaramo vrata približnom prosuđivanju i »teologiji« (Spitzerovu »teologiju« kritizira i Frangeš, 1959: 32–33). Lingvistička strana stilistike priječi joj da donosi estetske sudove, što joj daje samo privid znanstvenosti, a zapravo ju prepušta intuiciji i subjektivnoj prosudbi (Cases, 2002: 304). I za Frangeša je »toliko napadani pozitivizam, historijski i književno-teoretski, preduvjet prave kritike, postolje, na kojem nužno počiva svaki estetski sud« (1959: 36). Spitzer, prema Frangešu, griješi kad kritičaru zabranjuje prethodno razumijevanje i »historijsko prilaženje subjektu i objektu« (1959: 36).

U argumentaciji protiv imanentizma u proučavanju književnosti Cases ističe prednost filozofskog pred filološkim pristupom i tvrdi da »svaka prava kritika ne može biti drukčije izvedena do 'izvana', što nije nikakav nedostatak ako se prizna da i samo književno djelo dolazi 'izvana', pri čemu to 'izvana' nije ni umjetnikova ni kritičareva *mens*, nego jedina i konkretna povijesno-društvena stvarnost na kojoj se osniva svaka ljudska manifestacija« (Cases,

⁶ Za Frangeša je stilistika »jedan od najznačajnijih rezultata *objektivne krize današnje građanske estetike*, koja se, doduše, neprestano razvija, ali i *neprestano drobi*: analiza je snaga te estetike, *sinteza njezina nemoć*« (Frangeš, 1959: 38, kurzivi moji). Odnosno, dalje u istom tekstu: »Danas je građanska nauka o književnosti (Auerbach, Spierri i dr.), ne mogući da ostvari cjelovito zamišljenu književnu povijest, prisiljena da se uhvati izvjesnih pojedinosti, detalja« (1959: 40). U raspravi o odnosu pojedinačnog i totaliteta, te o primatu totaliteta kojem književna kritika mora težiti umjesto da se iscrpljuje u pukoj analizi, Cases se poziva na Hegela (radi se, dakako, o dijalektičkoj sintezi) i zatim na Marxa u vezi s političkom ekonomijom: »Konkretno je konkretno po tome što je sinteza mnogih određenja, dakle jedinstvo mnoštva. Stoga se ono u mislima javlja kao proces sinteze, kao rezultat, a ne kao polazište, premda je ono zapravo stvarna polazišna točka i stoga ujedno polazišna točka intuicije i predstavljanja« (Marx prema Cases, 2002: 313). Historijski uvid trebao bi dakle biti polazište, a ne rezultat tumačenja književnosti.

2002: 311).⁷ Vrlo slično Casesu Frangeš tvrdi kako »koliko god *unutra*, u djelu, kritičar ipak polazi *izvana*; uostalom, 'izvana' potječe i samo djelo. Otkad postoji kritika, ona ne čini ništa drugo, nego nepoznato svodi na poznato. Jasno je svakome, da se elementi poznatoga nalaze 'izvana', pa je kritika zapravo razbijanje tih brana između poznatoga i nepoznatoga« (1959: 35).⁸

Cases je protiv teologije *clica* i stilističarskog *Zirkelschlussa* kojem ona vodi. Mistično jedinstvo stilističara s književnim djelom koje mu omogućuje da u pojedinosti nasluti bit cjeline i da stilskim elementima i lingvistikom dolazi do duhovnog, svjetonazorskog odnosno povijesnog korelata, čini svu tu lingvističku argumentaciju zapravo suvišnom. Cases se pita »ne bismo li do istog rezultata došli i bez pribjegavanja stilističkoj kritici« (2002: 287) odnosno, zašto bismo na užem planu dokazivali ono što već znamo na širem? I Frangeš smatra da je dvojbeno je li »za stvaranje zaključka (...) potrebna sva golema Spitzerova lingvistička sprema ili je važniji onaj moralnoetički fundus, na osnovu kojega postavljamo pitanje i dajemo odgovor«, jer smo na kraju postupka »ponovo ondje, gdje smo bili: na smještanju djela u vrijeme i prostor, pod vizuelnim kutom čitaoca, koji to smještanje vrši« (1959: 25).⁹ Ovaj dodatak o uvjetovanosti samog kritičara poviješću također je zajednički stav dvojice autora (usp. npr. Cases, 2002: 286, Frangeš, 1959: 11).

Jednom riječju, Casesova i Frangešova rasprava o stilistici imaju mnoštvo zajedničkih teza, često iznesenih na srodan način, pa i istim leksikom. Dvije su osnovne razlike među njima: Cases u prilog svojim tezama opširno citira Marxa (npr. tumačenja uloge novca u Shakespearea i važnost razumijevanja procesa komodifikacije ljudskih odnosa kroz pojmove vlasništva i

⁷ U izvorniku: »ogni vera critica non può essere compiuta se non 'dal di fuori', cioè che non costituisce in alcun modo una posizione di svantaggio ove si ammette che anche l'opera d'arte proviene 'dal di fuori', e che questi 'di fuori' non sono né la *mens* dell'artista né quella del critico, sibbene l'unica e concreta realtà storico-sociale su cui si imposta ogni manifestazione umana«.

⁸ Frangešovi su tekstovi obilno prožeti srodnim tvrdnjama, pa citirati možemo gotovo nasumce; npr. »u djelu se odražava život, pa se djelo može objasniti životom, ali ne samo sobom« (1959: 14), ili: »nikad nisam mogao shvatiti tekst drugačije nego kao kategoriju konteksta« (»Vrednosti i granice«, 1968: 460). Za razliku od prethodnih historiografskih kritičkih pristupa koji su književno djelo jednostavno smještali u kontekst, Frangeš želi vezu sa stvarnošću pronaći što dublje u samom djelu, odnosno jeziku i stilu, što i jest najveći doseg njegovih najboljih stilističkih interpretacija, npr. Mažuranića. Radikalnu primjenu spomenutog uvida na praktičnu kritiku A. Petrov (u »Vrednosti i granice«, 1968: 457) pak oprimjeruje ovakvim Frangeševim formulacijama: »U tom je smislu rani Kranjčević, mnogo više nego Harambašić, izraz goleme ekonomske krize koja je Hrvatsku počela zahvaćati još od 1873«.

⁹ Ili, drugim riječima: Spitzerova »teološko-teleološka koncepcija (...) od etimologije čini spiritualističku znanost«, a za takav je cilj nepotrebno pokretati golemi znanstveni aparat. Slabost je stilističke metode u tome »što nas često zaobilaznim putem vodi tamo, gdje nas je prethodna kritika već ostavila« (Frangeš, 1959: 28).

razmjene, iz *Ekonomsko-filozofskih rukopisa i Njemačke ideologije*, 2002: 310; već spomenuti odnos pojedinosti prema totalitetu iz *Kritike političke ekonomije*, 2002: 313, itd.), kojeg Frangeš ne spominje osim u pridjevu »marksistički«; te drugo, Cases na kraju iz svojih argumenata izvodi konačnu negativnu ocjenu stilistike (»Znak je neproduktivna doba kad se ono spušta do takvih tehničkih sitnica, a jednako je tako znak neproduktivne osobe kad se ona bavi istim stvarima« 2002: 313),¹⁰ a Frangeš, nakon svakog udara na »granice i slabosti Spitzerove metode« kao »građanske nauke o književnosti« (1959: 39–40), ipak nalazi mogućnosti njezine upotrebe – ili kao lingvističke potpore tradicionalnoj književnoj povijesti (1959: 16), ili samostalno, ali pod uvjetom da joj se doda ekstrinzičnost (1959: 40). Moglo bi se primijetiti da je Frangeš, kad se već složio u toliko argumenata s talijanskim marksističkim kritičarom, i sam mogao citirati Marxa te ga tako, s punim moralnim pravom i dosljednošću a ne kao prigodnu etiketu, iskoristiti za dobivanje već spomenuta »prava na riječ« i legitimacije u klimi socijalističke cenzure koja je ionako grupu oko *Umjetnosti riječi* smatrala sumnjivim »leglom opasnih novotarija« i »dušmanima pravovjernog marksizma« (prema Brešić, 2004). Tim je očiti izbor da se takvim, ne samo teorijskim i filozofskim (što je Marx bio za Casesa) nego u tadašnjim hrvatskim prilikama prije svega političko-ideološkim odvjetnikom, ne posluži. Razlog bi tome mogla biti opasnost da, nakon Marxom potkrijepljene argumentacije o stilistici kao suspektnoj građanskoj metodi, postane mnogo teže zagovarati njezinu primjenu, a očito je da je Frangeš, za razliku od Casesa, ipak bio uvjeren u njezinu svrhovitost i korist za domaću znanost o književnosti.¹¹

Ako se prilagodba koju su od stilistike tražile okolnosti hrvatske književne kritike, u vidu njezinog pomirljivog spoja s književnom poviješću, sociološkom analizom pa i biografizmom,¹² djelomično poklapala s načelima

¹⁰ U sedamdesetim godinama Cases napušta lukačevsku orijentaciju i zamjenjuje ju onom frankfurtske škole, što dovodi, na Adornovu tragu, do novog razumijevanja odnosa forme i ideologije (forma može biti pokazatelj ideologije, ona se ne svodi samo na govor), te do veće tolerancije prema stilističkoj metodi (Mengaldo, 2010: 7).

¹¹ Slijedeći Frangešov zahtjev za totalitetom i promatranjem u široj povijesnoj perspektivi, u ovim bi se prividnim kontradikcijama mogle prepoznati proturječnosti pedesetih godina u jugoslavenskoj politici i kulturi: posljedice raskida sa Sovjetskim Savezom i nastavak socijalističke paradigme pod novim okolnostima, teror cenzure, političke kontrole i Golog otoka, te istovremeno otupljavanje prema Zapadu i probuđene nacionalne aspiracije.

¹² O »biografizmu profesora Frangeša« vidi raspravu u »Vrednosti i granice«, 1968: 448–453. Rasprava se vodi oko toga »može li se govoriti o slabosti i nedovoljnosti stilističkog metoda (...) ako se za uspostavljanje jednog književno-istorijskog kontinuiteta autor mora obilato koristiti biografskim i istorijskim podacima i sociološkom metodom (...) kojima se služila klasična istorija književnosti« (Mitrović, str. 448 i 454), odnosno, »nije li dovođenje pisama i biografskih pojedinosti u vezi sa stilskom analizom zapravo negacija te analize« (Škreb, str. 453). Škreb ističe primat

marksističke kritike (dakako, ne s njezinim tadašnjim, diktiranim i vulgarnim inačicama, nego upravo s onim uvidima koji će pred kraj dvadesetog stoljeća još jednom pokazati plodotvornost u školama kulturnog materijalizma i novog historicizma),¹³ ovdje se valja vratiti na već spomenutu činjenicu da je ona usto bila određena potrebom za konstituiranjem nacionalne povijesti književnosti. O toj potrebi rječito svjedoči već navedeni komentar Branimira Donata na zagrebačkom okruglom stolu o stilistici, kojem se u istoj prilici pridružio i Aleksandar Flaker s tvrdnjom da »zagrebačka grupa u svome nastajanju nije predstavljala opoziciju povijesti književnosti« (»Vrednosti i granice«, 1968: 448), već se konstituirala u suprotnosti spram pseudo-marksističkog sociologizma (»sorealističke sheme zbacili smo već prije«, kaže Frangeš u istoj raspravi, 1968: 463) i pozitivizma, a izgradnju nacionalne povijesti književnosti čitava je skupina kritičara osjećala kao svoju misiju.¹⁴

I dok je upravo boraveći u Italiji u pedesetim godinama Frangeš promišljao o stilističkom pristupu književnosti, njegove *Talijanske teme*, objavljuje-

---

estetizma u Frangeša, kojemu zatim *i* stilistika *i* historicizam služe kao znanstveni korektivi koji ga čuvaju od impresionizma estetskog doživljaja.

Većina sudionika spomenutog okruglog stola spoj stilistike i književne povijesti vidi kao nužnu osobitost zagrebačke varijante stilističke kritike. Suprotstavlja im se Stanko Lasić, koji (premda i sam priznajući da »pretjeruje« jer »te isključivosti nije bilo«, str 456), u prvim Frangeševim stilističkim radovima vidi metodološku čistoću koja je morala biti izazov sorealističkoj cenzuri i dogmatskom marksizmu »u vremenu prije Hruščovljeva referata na XX kongresu«, a tek se naknadno kontaminirala književnopovijesnim uvidima koji su joj oduzeli učinkovitost. Budući da se radi o zapisu usmene rasprave, Lasić nažalost nema prilike argumentirati svoje viđenje čiste stilistike u Frangeša, no očito je da i u tom posve provizornom kontekstu on naslućuje da bi to bilo vrlo teško dokazivo; osobito, dodajemo, s obzirom na raspravu o granicama stilistike na samom početku *Stilističkih studija*.

¹³ Vulgarna marksistička kritika od koje se ograđuju npr. urednici prvog broja *Umjetnosti riječi* značila je bavljenje »pretežno društvenim određenjem pisca i književnog djela, zapuštajući njegovu umjetničku vrijednost« (*Umjetnost riječi*, prvi broj, prema Šicel, 2003: 346). Preokret zagrebačkih stilističara sastojao se u tome da pođu od estetske vrijednosti umjetničkog djela, no ne i u tome da u njegovu tumačenju posve odustanu od historijskog konteksta jer »umjetnost se nikad i nigdje nije javila u toj apstraktnoj čistoći estetičara, nego u konkretnosti svoje historijske uvjetovanosti« (Frangeš prema Šicel, 2003: 352).

Što se tiče veze zagrebačke stilistike i novog historicizma (njihove razlike u poimanju povijesti i teksta nisu predmet ovog članka), zanimljivo je primijetiti da Zdenko Lešić svoje poglavlje o američkom novom historicizmu počinje upravo riječima Zdenka Škreba objavljenim u povijesnom almanahu *Pogledi 1955.*: »rezultati ahistoričnosti, bolje reći antihistoričnosti jednog dijela suvremene nauke o književnosti pokazuju očito da danas ne može biti ozbiljne nauke o književnosti bez izrazitog smisla za povijest, bez jasnog pogleda na povijesna zbivanja« (Škreb prema Lešić, 2003: 59). No za pravi povratak povijesti u književnu kritiku trebat će još proći čitavo razdoblje strukturalizma šezdesetih.

¹⁴ »(...) svi mi – pripadnici zagrebačkog književnopovijesnog kruga – vidimo danas svoj zadatak u tome da, zajedničkim naporima, izradimo povijest hrvatske književnosti« (Flaker u »Vrednosti i granice«, 1968: 450).

ne 1967., ali s radovima koji su nastajali od 1948. nadalje, ne sadrže zapravo ni jednu stilističku analizu. Upravo u smislu potrebe za uvidom u društveni kontekst i na njemu izgrađenom povijesnom kontinuitetu, Frangeš ovdje ne kreće čak ni tragom Auerbacha, već De Sanctisa, odnosno njegove podjele na »poete« i »artiste«, te njegova eksplicitnog preferiranja »poeta«, dakle pisaca svjesnih povijesnih i društvenih okolnosti u kojima stvaraju. Ako politika u književnom djelu i jest stendhalovski »hitac na koncertu«, ona je istovremeno nezaobilazna tema i književnosti i kritike u »ozbiljnim vremenima«, smatra Frangeš (1967: 46). Sam De Sanctis je zapravo, reinterpretrirajući hegelovsko jedinstvo oblika i sadržaja i raspravljajući često o *konfliktu* poezije i misli, dao povoda da ga kasnije prisvajaju i estetičarske i realističke tendencije u književnoj kritici, a Frangešovo viđenje De Sanctisa u anticroceanskom ključu srodno je liniji tadašnje talijanske publicistike koja se oslanjala na neke Gramscijeve bilješke o De Sanctisu (o De Sanctisovu nasljeđu tijekom dvadesetog stoljeća v. Contini, 1992: 24).

Talijanska politička kultura pedesetih godina pod dubokim je dojmom tek objavljenih *Quaderni del carcere*, koji se pokazuju kao ključ potrage za nedogmatskim oblicima marksističke kritike i mogućnostima demokratske ljevičarske misli. Dio su te kulture neki od »Frangešovih« pisaca: Vittorini, Pavese, a u Frangeša nalazimo i neke od središnjih Gramscijevih autora, poput Machiavellija. Sama Frangešova teza o nedostatku literature bliske svakodnevnom životu i narodu u talijanskom devetnaestom stoljeću navedena je u njegovu tekstu kao komentar na Crocea (Frangeš, 1967: 85), ali zapravo varira Gramscijevu ideju o otuđenosti talijanske inteligencije od puka i nedostatku »nacionalno-pučke literature« (*letteratura nazional-popolare*) u talijanskom devetnaestom stoljeću (»jer književnost se unapređuje prije svega razvijanjem, bogaćenjem, širenjem motiva i životnih interesa, a ne izgrađivanjem i dotjerivanjem forme«; »poezija (...) jednog naroda (...) može biti velika, čak veoma velika, kao što je upravo talijanska, a da narod ostane odvojen od svoje kulture, stran svojoj književnosti«, Frangeš, 1967: 86–87). Prvi izraz drukčije, neotuđene književne kritike s ciljem stvaranja nove hegemonijske kulture Gramsciju je upravo De Sanctis, koji je spojio estetiku s angažiranom borbom za novu kulturu, kroz kritiku društva koje u literaturi nalazi svoj izraz. Frangešovo praćenje linije »demokratizacije talijanske proze« (1967: 89–90) čini se više povezanim s tim Gramscijevim pojmom nego s dogmatskim »približavanjem narodu« tada uvriježenim u domaćoj kritici. Samog Gramscija Frangeš doduše spominje tek usput, no ipak upravo u navedenom smislu antiformalističke linije talijanske književnosti i kritike, odnosno kao pripadnika odabrane »šake heroja opozicionara« kod kojih nije

prevagnula forma već su djelovali i pisali u skladu sa svojim idejama i za to plaćali žrtvu, »od Dantea do Gramscija« (1967: 45).

Prateći dakle taj smjer interpretacije De Sanctisa, Frangeš pronalazi srodnost između sebe i tog talijanskog klasika: obojica polaze s estetskih odnosno stilističkih polazišta, ali ih interes na kraju odvodi društvenoj reprezentativnosti literature.¹⁵ Njihova zajednička sklonost Vergi (premda je De Sanctis stigao upoznati tek njegove mladenačke radove), Frangešu je potvrda istih kriterija, o kojima u studiji o Vergi napisanoj 1953. (1959: 123) navodi ove De Sanctisove riječi: »A kako više uživamo tamo, gdje je snaga veća, to se umjetnost približila narodu, primakla se prirodi, gdje su dojmovi snažniji, izraz neposredniji i kraći (...) Danas nam je kao predmet umjetnosti miliji život naroda u njegovoj jednostavnosti (...) A sve to ne može ostati bez utjecaja na način izražavanja, na jezik, na izraz, na stil«. Kriteriji za izbor književnih djela stoje dakle u u temama bliskim životu puka i u neposrednosti njihova izraza (koji Frangeš zove »pučki izraz« i »pučka sintaksa«, 1959: 124), a analiza treba voditi računa upravo o toj vezi sa stvarnošću. Navodeći izjavu Massima Bontempellija o potrebi izdvojenog čitanja djela, Frangeš takav pristup pojedinostima Vergina stila u svom najstarijem članku o Vergi iz 1948. (objavljenom također u *Stilističkim studijama*, premda posve lišenom stilističkih intencija, te pretiskanom u *Talijanskim temama*) smatra posve neučinkovitim jer je Verga »tako duboko povezan sa svojim vremenom«, te se »tim jednostranim i fragmentarnim postupkom ne može saznati što je novo a što staro u njegovim djelima, što napredno a što nazadno« (1967: 150). Frangeš je čak u De Sanctisovim spisima iz 1856. našao odlomak koji zvuči kao anticipacija historijskomaterijalističke kritike stilistike: »Ne upotrebljavam riječ 'forma' u onom pedantskom smislu, u kojem se upotrebljavala sve do potkraj prošlog stoljeća. Da budem jasniji: ono što nam prvo udara u oči jest upravo površinski dio, riječ, rečenični period; za njih se kritika najprije hvata, njih je i nazvala formom, pa je tako, tvrdeći da se u tome krije vrijednost poezije, postavila pogrešan kriterij koji je zlokobno djelovao i na najviše duhove«. Kritičar naime, kako se Frangeš ovdje nadovezuje na De Sanctisa, »mora uzeti u račun sve elemente stvarnoga života i vidjeti što je od njih fantazija umjetnikova uspjela preraditi« (1967: 139).

S tog polazišta Frangeš međutim, u spomenutoj studiji o Verginu dijalogu iz *Stilističkih studija* pisanoj 1953., koja nije našla mjesto u *Talijanskim*

¹⁵ V. npr. jednu od brojnih Frangešovih primjedbi o De Sanctisovu realizmu: »Njegov je napor prije svega usmjeren u tom pravcu da se razgovor s estetskih vrednota prebaci na historijske (...) De Sanctis ne govori o tome na koji su način, estetski, konstituirana ta dva lika (Jacopo Ortis i Werther, op. p.), nego težište prebacuje na njihovu društvenu reprezentativnost« (1967: 94).

temama,¹⁶ ulazi ipak u stilističku analizu Vergine rečenice u kojoj pokazuje kako se do totalnog uvida u djelo ipak može doći i pošavši od jedne stilske pojedinosti. Slobodni neupravni govor provodna je tema filologije koja ga je u modernoj književnosti proučavala od prvih desetljeća XX. stoljeća (Biti, 1997: 121), a Frangeš ga na Vergu primjenjuje poslije Crocea i Russa, ali prije Spitzerove i Devotove polemike o (ne)modernosti Vergina dijaloga (usp. Spitzer, 1955 i 1976; Melis, 2010). Temelj Frangešova stilističkog postupka, odnosno most koji povezuje navedene »stvarnosne« kriterije s proučavanjem stila, ovdje je pitanje o *mimesisu*, odnosno o pronalaženju izraza najvjernijeg stvarnosti. Ta stvarnost predstavlja »socijalne korijene Vergina unutrašnjeg dijaloga« pa Frangeš u svoju stilističku kritiku unosi primjedbe o tome kako taj dijalog govori o društvu »koje se u povijest uključuje upravo s nadiranjem kapitalizma« (Frangeš, 1959: 144). No kako je »pitanje vjernosti za svakog stvaraoca (...) drugačije« (Frangeš, 1959: 127, isticanje autorovo), u takvoj stilističkoj kritici postoji prostor i za vrednovanje individualne estetike. Tako se stilistika i estetika, deklarativno izbačene kroz vrata, vraćaju kroz prozor kao forma kritike koja je, unatoč svim teorijskim argumentacijama o socijalnoj uvjetovanosti književnosti, čini se ipak bila Frangešova *forma mentis*.

No za temu veze stilistike i politike, odnosno za smjer razvoja svoje metode u pravcu spoja stilistike i historicizma, istih je godina Frangeš u Italiji našao i jednog suvremenog sugovornika: Giacoma Devota, s kojim se vjerojatno i susretao u *Circolo linguistico fiorentino*. U zaključku svog prikaza Devotovog *Profilo di storia linguistica italiana* Frangeš upravo na toj osnovi postavlja luk između De Sanctisa i Devota: Devotovim je djelom naime, smatra Frangeš, talijanska lingvistika »pokazala, da čvrsto stoji na jedinstvu političke i jezičke povijesti, da jednu objašnjava drugom: ideal, koji je – na području književnosti – De Sanctis postigao već prije osamdeset i pet godina« (1959: 74, kurziv moj). Pomnim čitanjem Devota, kojeg eto povezuje sa svojim omiljenim povjesničarom de Sanctisom, Frangeš je nadišao njegovu lingvističku krutost i sve što je naizgled među njima dvojicom izgledalo kao nepomirljiva suprotnost, te nasuprot tome u talijanskom stilističaru prepoznao plodnu srodnost.

Devoto je, primjećuje Frangeš na početku svoje studije o njemu (1959: 44), antiestetičar, anticroceanac. To je ona linija (lingvističke) stilistike koja

¹⁶ Nema sumnje da je Frangeš dok je pisao radove kasnije okupljene u *Talijanskim temama* već bio duboko zašao u raspravu o stilistici, no očito ju nije smatrao prikladnom za autore koje je odabirao tragajući, zajedno s De Sanctisom, za iznimkama u prevladavajućem formalizmu talijanske književnosti. Jedino poglavlje *Talijanskih tema* u kojem se spominje stilistika kao prikladna metoda za tumačenje književnog djela jest ono o Vittoriniju, datirano još 1951., no stilistička metoda ni tu nije praktički provedena.

je oštro odvojena od književne kritike te, strože od samog Spitzera, govoru o književnom djelu dopušta samo da opisuje, ne i sudi. Za razliku od Crocea va poistovjećivanja intuicije i ekspresije, Devota (»sasvim ispravno«, smatra Frangeš, 1959: 44) zanima upravo ono što stoji između njih: prije no što izrazi svoj osjećaj, pjesnik se mora poslužiti posredništvom jezika, povinuti se njegovim zakonitostima valjanim za cijeli kolektiv, i u tom mukotrpnom putu proizvesti vlastitu ekspresiju u kojoj kritičar pomnim čitanjem može vidjeti i kolektivno zdravlje (jezik) i individualnu patologiju (devijaciju od norme). Devota, uostalom poput De Saussurea na kojega se poziva, društvena dimenzija jezika zanima mnogo više od njegove individualne realizacije u govoru. Individualnost pjesnika pobuđuje njegov interes samo kao poremećaj u odnosu prema *langue*, pa su za njega autori poput anonimnih bolesnika u sanatoriju, koje bi najradije vodio samo pod brojem (Devoto, 1950: 41, usp. i Folena, 1993: 261). Riječ je, rekli bismo, gotovo o barthesovskoj smrti autora.

Jezik dakle piscu omogućuje da izrazi svoj osjećaj, ali u tom odnosu nema ničeg neposrednog ni idiličnog. Naprotiv, to je odnos obostranog nasilja: s jedne je strane diktat jezika nad ekspresijom neminovan i krut poput pravnih normi; s druge, pisac zarobljava jezik i »siluje ga« uzrokujući njegove deformacije i stvarajući vlastiti *individualni jezik* (Devoto, 1950: 6, Frangeš, 1959: 47). Stilistici omiljen pojam izbora u Devotovo interpretaciji ne označava puku slobodu. »Ne postoji jedna povijest jezika kao povijest nužnih odnosa, i neka druga povijest jezika koja bi bila samo povijest stilističkih odabira« (Devoto prema Folena, 1993: 234), već je jezična povijest za Devota ujedno povijest slobode i nužnosti. Odnosno, kako Devota tumači Frangeš: »Birati se može samo iz jasno određene, postojane jezične mase, a svaki izbor determiniran je upravo mogućnostima, što ih određeni jezični sistem (institut) u nekoj epohi pruža« (1959: 49).

No promotrimo li bolje način na koji Devoto razumije taj kolektivni jezik, rigidnost njegove lingvističke koncepcije neočekivano se otvara širem društvenom kontekstu. Jezik je za Devota naime povijesna struktura, što proizlazi iz njegovih filoloških studija, ali ima i neočekivane sociološke implikacije. Povijesnost jezika čini ga živim *institutom* sličnim drugim društvenim institutima poput prava, ekonomije, vjere i politike. Ne može se povući stroga crta između povijesti književnosti i »povijesti jezika, (...) povijesti društva, povijesti institucija koje uvjetuju slobodu individua koje su njihovi nositelji« (Folena, 1993: 238; ovako formulirana Devotova teza o položaju subjekta u mreži moći jasno pokazuje u kolikoj je mjeri s ovom strujom tumačenja De Saussurea povezan Foucaultov pojam diskursa, o čemu će biti riječi u nastavku). Stoga se Devoto, u samo prividnom neskladu sa svojom obranom autonomije lingvistike, nije libio služiti svime što mu je dolazilo pod ruku

– za njega su povijest, arheologija, etnologija, ekonomsko-socijalna povijest itd. bili instituti paralelni s jezikom (Folena, 1993: 230). Povjesničar jezika, smatra Devoto, mora voditi računa o svim institutima, o njihovoj mreži koja uspostavlja kolektivne norme u danom povijesnom trenutku. Uvjetovanost te mreže i pojedinih instituta je dvosmjerna: kultura djeluje na institut tako što u njega prenosi i norme i svoje unutrašnje konflikte poput klasnih sukoba, a s druge strane institut djeluje na kulturu pružajući njezinim različitim unutrašnjim strujama gradivo za stvaranje normi (Devoto, 1950: 19).

Dinamiziranje jezične sinkronije kroz njezine unutarne konflikte i odnose jezika s drugim institutima, Devoto ne smatra kritikom De Saussura, nego kritikom unutar sosirijanizma (Folena, 1993: 232), a iz današnjeg gledišta mogli bismo reći i da je to zapravo bilo sadržano u samom De Saussureu. Poststrukturalističko čitanje De Saussurea naime pronašlo je u njemu ono što je strukturalizmu promaklo. Podrazumijevajući da je jezik sustav iz kojeg se izvodi njegova realizacija – govor, strukturalizam je previdio mogućnost obrtanja te hijerarhije, odnosno tumačenja prema kojem je svako stanje jezika rezultat povijesti; jezik nastaje normiranjem neke govorne prakse, pa je dakle on izveden iz govora, a ne obrnuto. To znači da povijest stvara i mijenja sustav, te da on ne postoji u kontinuitetu nego u skokovitim nizovima kombinacija. To je upravo ono što Frangeš ističe u Devotovu shvaćanju zadatka stilistike: »proučavati individualni jezik pisaca, ne s gledišta estetske, umjetničke vrijednosti njihovih tekstova, nego upravo sa stajališta *njihova djelovanja na kolektivni jezik*, odnosno intenziteta, u kojem su oni predstavnici jezika (kolektivnog jezika, dakako) u datom historijskom času« (1959: 54, kurziv moj).

Frangešova studija o Devotu pretiskana je bez izmjena u *Novim stilističkim studijama* 30 godina nakon prvog objavljivanja, a i jedini teorijski tekst koji je dodan u tom izdanju (»Odstupanje od norme kao mogućnost određivanja stilistike«, iz 1971.) ne donosi nove stavove ili odmak od ranije definirane metode. Odatle se može zaključiti da Frangeš u tom dugom razdoblju nije mijenjao stav prema stilistici. Devotov pokušaj metode tumačenja književnosti posve očišćene od estetike u Frangeša je dakako budio rezerve. Prema njemu, Devotova je metoda u načelu »hladna, registratorska, aestetska«, a u praksi zapravo neizvediva, jer »uzalud se boriti protiv estetike« (1959: 61).¹⁷ Estetika pak za Frangeša možda jest čisti doživljaj, kako je u spomenutom opisu njegova kritičarskog habitusa utvrdio Škreb, ali ju Frangeš ujedno dovodi

¹⁷ U tome se Frangeš priklanja Spitzeru, koji Devotu prigovara antiestetičku isključivost i poziva ga da sa svojim estetskim sudovima, koji mu se stalno protiv volje potkradaju, izađe na svjetlo dana (Spitzer, 1955: 363).

u vezu s povijesnim iskustvom iz kojeg nastaje ukus. Estetski stav s kojim kritičar neminovno prilazi tekstu Frangeš opisuje kao »njegov društveni stav, u ime kojega on čita i razumije tekst« (1959: 57), a estetsko načelo kojim se pisac vodi pri izboru stanovite stilističke varijante (i stvaranju individualnog jezika) određeno je, Devotovim terminom rečeno, kolektivnim jezikom. Frangeš to predočava metaforom zidara koji iz raznovrsnog građevinskog materijala bira »prema onome, što mu graditeljstvo njegova vremena nudi, koliko on o tome graditeljstvu zna i što kani sazidati« (1959: 62).¹⁸

Stilističar dakle proučava piščeve odabire uzimajući, kao zadane, povijesne mogućnosti kolektivnog jezika i intencije autora. Time se stilistička interpretacija nepredviđeno širi; naime, promatrajući odnos odabrane forme i raspoloživih izbora, stilističar postaje »vjeran i u isti mah odvažan tumač cijeloga društva, na čijoj svijesti (...) počiva zajednički književni jezik« (Devoto, 1950: 34, Frangeš, 1959: 51). Jezik je za Devota dakle put u društvo, i čini se da je upravo to ono mjesto (Devotove) stilistike u kojem Frangeš nalazi korespondenciju sa svojim ranijim nazorima o tumačenju književnosti i s tadašnjim potrebama hrvatske književne kritike. S obzirom na Frangešovu želju za proučavanjem povijesne uvjetovanosti literature, jasno je da za njega zapravo nema govora o politici u književnosti kao hicu na koncertu – politika je već sadržana u samoj partituri prema kojoj književnik izvodi svoje djelo, odnosno u devotovski shvaćenom jeziku kao kolektivnom institutu.

Jedan od vrhunaca primjene takvog shvaćanja stilističke analize zasigurno je tumačenje Mažuranićeve poslanice *Hrvati Mađarom* u kojem Frangeš filološkom i stilističkom analizom u Mažuranićevu tekstu otkriva njegove stilske registre (od klasičnih autora i Biblije do krilatica s porukom o prirodnom pravu) i njihovu korespondenciju s tadašnjim jezičnim potencijalom i s autorovom intencijom, u kojoj važnu komponentu čini politička okolnost nastanka teksta, ne zanemarujući pri tome ni estetski učinak piščevih odabira. Kao da stilistiku želi staviti na najtežu kušnju, Frangeš odabire tekst koji uopće nema prvotnu estetsku namjenu, već nastaje u neposrednoj vezi s društvenim okolnostima, pa se intrinzična stilistička analiza čini gotovo nemogućom. Zašto bismo u cilju razumijevanja tog djela govorili najprije o jeziku, kad ono samo eksplicitno upućuje na povijesne okolnosti svog nastanka, i

¹⁸ »Birati se može samo iz jasno određene, postojane jezične mase, a svaki izbor determiniran je upravo mogućnostima, što ih određeni jezični sistem (institut) u nekoj epohi pruža. S druge strane, izbor uključuje stanovit cilj autorov, izvjesnu nakanu, na temelju koje se taj izbor čini« (tako Devota tumači Frangeš, 1959: 49). Devotovo uključivanje autorovih namjera u stilističku analizu predmet je Spitzerove kritike (1955.) prema kojoj Devoto miješa dvije stilistike: jednu čisto lingvističku, kojom bi se htio baviti, i drugu književnokritičku i estetsku, u koju njegova analiza sklizne protiv njegove vlastite volje.

kad čak i piščeva korespondencija, za kojom je stilistički interpretator ovdje ipak posegnuo, naglašava aktualnost i urgentnost njegove poruke? Takvim odabirom djela koje podvrgava stilističkoj analizi Frangeš pokazuje da jezik razumije kao društveni institut, i da mu je upravo Devotova teorija ponudila ključ za vezu stila i društva koji mu je u spitzerovskoj stilistici nedostajao:

»Razlažući ovaj tekst na njegove ‘sastavne’ dijelove, prikazujući intimne zakone njegova postojanja, nije se ni na koji način mislilo reći niti čak nagovijestiti da je možda Mažuranić brojio slogove, tražio paralelizme, forsirao ritam; nego samo da se ono što je nastalo naglo, kao spontan odgovor na jednu izuzetnu političku situaciju, konstituiralo prema zakonima koje je autor duboko usvojio i intimno priznavao, do te mjere da na njih više nije ni pomišljao, nesmetan u svome izražavanju i slobodan, jer *sloboda ovdje, kao i uopće, nije ništa drugo nego aktivna spoznaja nužnosti*« (Frangeš, 1986: 144, kurziv moj).

Evidentna je povezanost Devotova pojma instituta s onim što u postmoderni na Foucaultovu tragu razumijemo pod pojmom diskursa, odnosno diskurzivnih formacija. Izostanak jasne hijerarhije moći i upravljanja, te umjesto nje složena mreža normirajućih institucija – jezičnih praksi poput prava, medicine ili religije – puna unutrašnjih konflikata, koja se prema vlastitim kulturnim manifestacijama nalazi u dvosmjernoj vezi proizvodnje i određivanja te vlastite uvjetovanosti, pojam je koji će ovladati poststrukturalističkim promišljanjima jezika. Upravo jedan smjer tih promišljanja »proglasio je Foucaulta – nasuprot Derridau – odvjetnikom *izlaska iz teksta* u povijesni kontekst sukobljenih diskurzivnih praksi odn. u političku sferu diskurzivnih institucija« (Biti, 1997: 61, kurziv autorov).

Zapravo, i u samog Spitzera mogu se naći tendencije otvaranja društvenom kontekstu: u vezi s Freudovim utjecajem na primjer, Spitzer ističe kako se psihoanalitički interes za ljudske komplekse koji bi se trebali iščitati iz jezičnih simptoma kod njega pretvorio u interes za ideološke sheme (*ideological patterns*) koje se pojavljuju u povijesti ljudskog duha – dakle u neku vrstu kolektivnog ili političkog nesvjesnog koje se iskazuje u jeziku.¹⁹

Stilistika je prema tome, unatoč svojoj proklamiranoj intrinzičnosti, u sebi sadržavala moćne poticaje za razumijevanje odnosa jezika i društva, pa

¹⁹ Na ovoj Spitzerovoj temi inzistiraju i Cases (2002: 282) i Frangeš (1959: 432), koji smatra da samo polazeći izvana možemo shvatiti autorovo nesvjesno razumijevanje i prikazivanje historijske zbilje. U poglavlju *Linguistica e storia letteraria* Spitzer (1954: 118–119) tumači kako ga u jeziku književnog djela zanima izraz psihologije naroda i povijesti civilizacije, s čime se može povezati i Schiaffinijev komentar: »U Spitzerovim rukama semantika se pretvara u povijest Europe« (1954: 17). Ova je varijanta biografizma izrasla na tragu Diltheyeve duhovne povijesti (Biti, 1997: 28, 78).

nije čudno da je Foucault prevodio Spitzerove radove, da mnogi predstavnici diskurzivne analize smatraju Spitzera svojim učiteljem, i da je Fredric Jameson bio Auerbachov učenik. Novohistoricistički pravci u proučavanju književnosti, ili britanski kulturni materijalizam koji je ovdje već spomenut s obzirom na njegove izvore u marksističkoj kritici, uvelike se oslanjaju na Foucaultovo poimanje odnosa jezika i institucija, te sustava moći koji iz tog premreženog odnosa proizlazi, a čiji se tragovi čitaju u književnom tekstu. Čini se da je Frangešov odabir iz raznih varijanti stilistike – odabir, kako je rečeno, diktiran slobodom nužnosti – pao upravo na onaj njezin pravac koji će se do kraja stoljeća pokazati najplodnijim.²⁰

Literatura

- Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Vinko Brešić, »Čovjek bi ga gladan slušao! Uz odlazak profesora Frangeša«, *Vijenac*, br. 258; Zagreb, 22. siječnja 2004.
- Giacomo Devoto, *Studi di stilistica*, Le Monnier, Firenze, 1950.
- Cesare Cases, »Leo Spitzer e la critica stilistica«, *Saggi e note di letteratura tedesca*, Editrice Università degli studi di Trento, Trento, 2002., str. 277–324. (pretisak prvog izdanja Einaudi, Torino, 1963.)
- Gianfranco Contini, *La letteratura italiana Otto-Novecento*, Rizzoli, Milano, 1992.
- Gianfranco Folena, »Il metodo di Giacomo Devoto. Dalla stilistica alla storia linguistica«, *Filologia e umanità* (ur. Antonio Daniele), Neri Pozza Editore, Vicenza, 1993., str. 229–255.
- Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986.
- Zdenko Lešić, *Nova čitanja. Poststrukturalistička čitanka*, Buybook, Sarajevo, 2003.
- Rossana Melis, »Dal saggio su Matilde Serao del 1912 a quello sui *Malavoglia* del 1956«, *Leo Spitzer. Lo stile e il metodo* (ur. I. Paccagnella i E. Gregori), Essedra editrice, Padova, 2010., str. 497–510.
- Pier Vincenzo Mengaldo, »Per la storia e i caratteri della stilistica italiana«, *Leo Spitzer. Lo stile e il metodo* (ur. I. Paccagnella i E. Gregori), Essedra editrice, Padova, 2010., str. 1–11.

²⁰ Ako mi se dopusti da ovaj tekst nadopunim sasvim osobnim komentarom, želim izraziti zadovoljstvo što mi je skup posvećen Frangešu dao priliku da ono što sam dosad smatrala nepremostivom cezurom u svom obrazovanju – cezurom između stilistički usmjerenog dodiplomskog studija u drugoj polovici osamdesetih (Auerbach, Frangeš, Čale) i poslijediplomskog studija u devedesetima kojim je dominirao kulturni obrat – da taj rez dakle prepoznam naprotiv kao logični kontinuitet.

- Alfredo Schiaffini, »Presentazione«, Leo Spitzer, *Critica stilistica e storia del linguaggio*, Laterza, Bari, 1954., str. 1–26.
- Michele Sisto, »Un fuorilegge della critica. Cesare Cases critico militante negli anni cinquanta«, *Per Cesare Cases* (ur. A. Chiarloni, L. Forte i U. Isselstein), Edizioni dell'Orso, Alessandria, 2010., str. 99–118. (dostupno na: <http://www.germanistica.net/wp-content/uploads/2012/06/Sisto-su-Cases-Un-fuorilegge-della-critica1.pdf>, posjet 15/12/2012)
- Leo Spitzer, *Critica stilistica e storia del linguaggio*, (ur. A. Schiaffini), Laterza, Bari, 1954.
- Leo Spitzer, »Le due stilistiche di Giacomo Devoto«, *Lo Spettatore italiano*, VIII, br. 9, str. 356–363; 1955.
- Leo Spitzer, »L'originalità della narrazione nei Malavoglia«, *Studi italiani*, Vita e pensiero – pubblicazioni della Università Cattolica, Milano, 1976., str. 293–316.
- Miroslav Šicel, *Pisci i kritičari*, Ljevak, Zagreb, 2003.
- »Vrednosti i granice stilističkog metoda. Okrugli stol« (zapis razgovora na okruglom stolu održanom 25. studenog 1968. u Zagrebu), *Književna istorija*, I/2, Beograd, 1968., str. 435–465.

IVO FRANGEŠ I TALIJANSKA KNJIŽEVNA KRITIKA

Sažetak

U radu se razmatra odnos Ive Frangeša prema talijanskoj književnoj kritici, osobito u razdoblju pedesetih i šezdesetih godina, a u kontekstu tadašnje hrvatske književne kritike (Zagrebačke stilističke škole) i njezinih povijesnih potreba. Posebna pažnja posvećena je Frangešovoj recepciji stilističke metode, koju je upoznao preko talijanskih prijevoda Lea Spitzera, te njegovih talijanskih tumača i kritičara. U Frangešovoj kritici stilistike i njegovu naglašavanju potrebe sveobuhvatnog historijskog uvida za razumijevanje književnog djela uviđa se srodnost s marksističkim kritičarem Cesareom Casesom. Potraga za »demokratskom« linijom talijanske književnosti, te eksplicitno preferiranje »poeta« pred »artistima« u *Talijanskim temama* (1967.), mogu se razumijeti ne samo kao znak antiestetičkog čitanja De Sanctisa, nego i kao mogući trag (izravnog ili neizravnog) prihvatanja Gramscijeva pojma nacionalno-pučke literature (*letteratura nazional-popolare*). No za smjer razvoja Frangešove metode u pravcu spoja stilistike i historicizma autorica ovog članka smatra posebno važnim Frangešovo pomno čitanje Giacoma Devota. Devotov pojam jezika kao instituta omogućuje uvid u kolektivnu uvjetovanost individualnih stilskih izbora, i otvara put književne interpretacije od jezika ka društvu: politiku u književnosti više nije nužno vidjeti kao hitac na koncertu, već je ona naprotiv sadržana u samoj partituri (kolektivnom jeziku) prema kojoj književnik izvodi svoje djelo. Jedna je od najboljih primjena ove ideje Frangešova interpretacija Mažuranićeve poslanice *Hrvati Mađarom*. Konačno, u Devotovoj ideji o povezanosti jezika s drugim

institutima (poput prava, ekonomije, vjere, politike) u dinamičnoj mreži moći, kao i u nekim drugim uvidima stilističara o društvenoj uvjetovanosti individualnog izraza (npr. u Spitzerovoj ideji o ideološkim shemama koje se mogu iščitati iz jezičnih simptoma), nazire se put prema poststrukturalističkom poimanju diskursa. Autorica odatle zaključuje da je Frangeš iz stilističke kritike birao (prema zakonu koji je sam definirao kao *slobodu iz nužnosti*) ono što se na kraju XX. stoljeća, u školama novog historicizma i kulturnog materijalizma, pokazalo najplodnijim pravcem tumačenja književnosti.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, Francesco De Sanctis, Benedetto Croce, Giacomo Devoto, stilistika

IVO FRANGEŠ AND ITALIAN LITERARY CRITICISM

Summary

The paper will explore Ivo Frangeš's relation to Italian literary criticism, especially in the period of 1950-ies and 1960-ies, within the context of the then Croatian literary criticism (Zagreb School of Stylistics) and its historical needs. Special attention has been given to Frangeš's reception of the stylistic method which he became acquainted with through Italian translations of Leo Spitzer and his Italian interpreters and critics. In Frangeš's stylistic criticism and his emphasis on the need of the complete historical insight for understanding a literary work, we recognize affinity with Marxist critic Cesare Cases. Searching for a »democratic« line of Italian literature and explicit preference of »poets« rather than »artists« in his *Talijanske teme (Italian themes, 1967)*, can be understood not only as a sign of antiaesthetic reading of De Sanctis, but also as a possible trail of (direct or indirect) acceptance of Gramsci's concept of national-folk literature (*letteratura nazionale-popolare*). Nevertheless, the author of this paper considers particularly important Frangeš's close reading of Giacomo Devoto, especially regarding the direction of the development of Frangeš's method based on the combination of stylistics and historicism. Devoto's concept of language as institute enables insight into collective stipulation of individual stylistic choices and opens a way of literary interpretation from language to society: it is no longer necessary to perceive politics in literature as a gunshot at a concert. On the contrary, it is contained in the very score (collective language) by which an author is performing his work. One of the best applications of this idea is Frangeš's interpretation of Mažuranić's epistle *Hrvati Mađarom*. Finally, in Devoto's idea on the connection between language and other institutes (such as law, economy, religion, politics) in a dynamic net of power, as well as in certain other stylistics' insights regarding the social conditioning of individual expression (for example, in Spitzer's idea on ideological schemes that can be read from linguistic symptoms), there is a way towards poststructuralist discourse comprehension. The author of this paper therefore concludes that from stylistic criticism Frangeš was choosing (according

to the law which he defined as *freedom out of necessity*) that which at the end of the 20th century in schools of new historicism and cultural materialism showed to be the most fruitful method of interpreting literature.

Key words: Ivo Frangeš, Francesco De Sanctis, Benedetto Croce, Giacomo Devoto, stylistics

IVO FRANGEŠ E LA CRITICA LETTERARIA ITALIANA

Riassunto

L'articolo prende in esame il rapporto di Ivo Frangeš con la critica letteraria italiana, in particolare durante gli anni Cinquanta e Sessanta, rispetto al contesto della critica letteraria croata e delle sue esigenze storiche di quegli stessi anni (la Scuola di stilistica zagabrese). Il contatto di Frangeš con la critica stilistica è avvenuto tramite le traduzioni italiane di Leo Spitzer, e attraverso i suoi interpreti e critici italiani. Nella principale obiezione di Frangeš alla critica stilistica, il cui difetto starebbe nella mancanza di una visione storica e complessiva nell'interpretazione dell'opera letteraria, si scorgono numerosi tratti argomentativi vicini a Cesare Cases. La ricerca di Frangeš di una »linea democratica« della letteratura italiana, e la sua esplicita preferenza per i »poeti« rispetto agli »artisti« nella raccolta di saggi *Talijanske teme* (1967.), possono essere intesi non solo come segni di una lettura antiestetica di De Sanctis, ma anche come possibili tracce di una ricezione (diretta o indiretta) del concetto gramsciano della letteratura nazional-popolare. Infine, per il noto sviluppo del metodo interpretativo di Frangeš verso l'unione fra la stilistica e lo storicismo, l'autrice di questo articolo considera fondamentale l'attenta lettura che Frangeš ha dedicato a Giacomo Devoto. Il concetto devotiano di lingua-istituto permette la comprensione del condizionamento collettivo delle scelte individuali, e apre la strada interpretativa dalla lingua alla società: la politica nella letteratura non deve più essere vista come uno sparo in mezzo a un concerto, ma è, al contrario, contenuta nella stessa partitura (lingua collettiva) in base alla quale lo scrittore esegue la sua opera. Tale approccio ha trovato la sua migliore applicazione nell'interpretazione di Frangeš dell'epistola *Hrvati Mađarom* di Ivan Mažuranić. Nell'idea devotiana dell'intersecarsi della lingua con altri istituti (diritto, economia, religione, politica) in un'unica e dinamica rete di poteri, come pure in alcune argomentazioni dei rappresentanti della critica stilistica a proposito del condizionamento collettivo dell'espressione individuale (per esempio, l'idea di Spitzer sugli schemi ideologici ai quali si può risalire partendo dai sintomi linguistici individuali), si può riconoscere la strada che porterà al concetto del discorso nel poststrutturalismo. Da ciò si può concludere che Frangeš, spinto ovviamente dai suoi condizionamenti storici, aveva scelto dalla critica stilistica proprio quei suoi aspetti che verso la fine del ventesimo secolo, nelle scuole di nuovo storicismo e del materialismo culturale, si sarebbero mostrate le più fruttuose per l'interpretazione dell'opera letteraria.

Parole chiave: Ivo Frangeš, Francesco De Sanctis, Benedetto Croce, Giacomo Devoto, Stilistica

Antonia Blasina Miseri
Marinko Šišak

Frangešov pristup Machiavelliju

Izvorni znanstveni članak
UDK 32(091)

1.

Proučavajući lik velikoga književnog znalca Ive Frangeša i njegovo djelo, evidentno je da njegov doprinos nije značajan samo u području kroatistike, nego je njegov duboki trag ostao i na polju talijanistike, posebno u njegovim doprinosima u širenju talijanske književnosti. Činio je to objavljivanjem raznih eseja, organiziranjem književnih skupova te sudjelovanjem u njima. Međutim, kada je posrijedi širenje talijanskih književnih djela, vjerojatno je najznačajniji vid predstavljala njegova široka djelatnost prevođenja talijanskih djela na hrvatski jezik, zahvaljujući čemu su i u Hrvatskoj postala poznata različita djela talijanskih autora koja bi u protivnome najvećem dijelu hrvatske publike ostala nedostupna. Frangeš je tako preveo poeziju Cesara Pavesea, Domenica Ree i Erosa Sequija. Prevodio je i Montaleovu i Ungarettijevu, te Quasiomodijevu i Gattijevu poeziju te više novela (Corrado Alvaro, Annie Vivanti, Luigi Capuana, Luigi Pirandello, Giovanni Verga). Vrhunac njegova prevodilaštva s talijanskoga je De Sanctisova *Povijest talijanske književnosti* tiskana 1955. Predmet ovoga rada odnosi se na autora kojega nije nimalo lako protumačiti, a o kojemu nam je Ivo Frangeš ponudio široku i originalnu raščlambu. To je Niccolò Machiavelli, o kojemu opširno govori u dvije studije u knjizi *Talijanske teme* tiskanoj u Zagrebu 1967. u izdavačkoj kući Naprijed. Studije su pretiskane iz ranije objavljenih knjiga prijevoda Machiavellijevih djela *Vladara* i *Mandragole*.

2.

Mandragola Niccolòda Machiavellija je komedija koja se smatra kazališnim remek-djelom XVI. stoljeća, te predstavlja klasično djelo talijanske književnosti vrlo visoke vrijednosti. Sastavljeno od predgovora i pet činova, donosi snažnu satiru iskvarivosti talijanskoga društva toga doba, dok ime nosi po biljci kojoj se pripisuju afrodizijačka svojstva i za koju se vjerovalo da liječi neplodnost.

Dugo se vremena smatralo kako je *Mandragolu* Machiavelli napisao 1518., za vrijeme progonstva na koji je bio osuđen radi optužbe kako je spletkario protiv obitelji Medici, no novija proučavanja smještaju njen nastanak između 1514. i 1515. godine, dok je prvi puta objavljena 1524.

Priča se odvija u Firenci godine 1504. Callimaco je zaljubljen u Lukreciju, suprugu budalastog doktora prava, gospodina Nicie. Uz pomoć sluge Sira i domišljatoga prijatelja Ligurija, Callimaco, predstavljajući se kao glasoviti liječnik, uspijeva uvjeriti gospodina Niciu kako je jedini način na koji može imati djece postaviti suprugu u položaj mandragole (odakle i naslov komedije), ali će prvi koji bude imao odnose s njom umrijeti. Ligurio hitro pronalazi genijalno rješenje: umrijet će obični mladić, čime donekle umiruje Niciu, koji svejedno ostaje zbunjen, budući da to znači kako netko drugi mora leći s njegovom suprugom. Razumije se kako je Ligurio mislio na svoga prijatelja Callimaca, koji gine od ljubavi za Lukrecijom. Stoga neće biti nikakvoga mladića čija bi sudbina na taj način bila »zapčaćena«, već će se u »nesuđenu žrtvu« prerusiti sâm Callimaco. U čuvenome, i nada sve zabavnome prizoru, nepoznati mladić – zapravo Callimaco – biva otet i doveden u kuću Nicie, gdje ga potom smještaju u postelju s Lukrecijom. Ona, pak, koju je u međuvremenu fra Timotej, njezin ispovjednik, uvjerio neka pristane na taj preljubnički čin, prihvaća, te – otkrivši pravi Callimacov identitet, naposljetku pristaje postati njegovom ljubavnicom. Fra Timotej, na to je poprilično »sočno« i zajedljivo prokomentirao kako dvoje ljubavnika sasvim sigurno ne spava, budući da ni on zacijelo ne bi spavao da je na mjestu Callimaca.

Ova je priča većini Talijana uglavnom vrlo dobro poznata, ali je, eto – zahvaljujući prijevodu Ive Frangeša, objavljenom još 1949. u Zagrebu te obogaćenu raznim komentarima i objašnjenjima – ponuđena također i hrvatskoj publici, koja je na taj način imala prilike upoznati genijalnost ovoga talijanskoga humanista.¹ Kao što Frangeš naglašava u svojim studijama, njezin se autor smatra tvorcem suvremene komedije, kao i prvim teoretičarom građanstva koje pregovara s apsolutnim monarhom, s vladarom. Suvremeno se kazalište u Italiji oblikuje posljedicom niza povijesno-gospodarskih uzroka, budući da je u to vrijeme Italija bila zemlja snažnoga razvoja te se na neki način željela osloboditi klasičnih uzora, napose Plauta i Terencija, te položiti temelje suvremenoga kazališta.

Za razliku od prve komedije što ju je (prevodeći Terencija) napisao Machiavelli, *Andrija*, koja se doima poput savršena prijevoda i oponašanja Pla-

¹ *Mandragola* je više puta postavljena na scenu u razdoblju između dva rata u Osijeku i Zagrebu. (Grubiša, 1985., 70).

uta, *Mandragola* je dopadljiva komedija koja je naišla na povoljne kritike i prijem kod svih slojeva društva. Naizgled frivolna te obrađujući manje značajne teme u odnosu na *Vladara*, donosi jasnu i živu sliku Italije toga vremena; sliku iskvarenoga društva kojega Machiavelli kritizira još nesmiljenije nakon što je sâm nasilno isključen iz političkog života. Prema Frangešovu mišljenju, može ju se smatrati daleko djelotvornijom i izvornijom od preostale dvije komedije istoga autora (*Andrija* i *Clizia*). Svojim se neumoljivim realizmom izdiže iznad svih talijanskih komedija te ju se sasvim nedvojbeno može smatrati prvom modernom komedijom. Iako sadrži stanovite reminiscencije na klasično kazalište, tu su ujedno i brojne novosti te izvornost dramskih likova, osobito fra Timoteja, koji utjelovljuje licemjera – lik koji nije bio prisutan u klasičnoj komediji.

Frageš je osobitu pažnju posvetio upravo liku fra Timoteja. Brat Timotej je, dakle, pokvareni svećenik, spreman lagati i varati za odgovarajuću naknadu, iako pritom gledatelja, a zapravo i sebe samoga, pokušava uvjeriti kako to čini iz valjanih pobuda («ditemi el munistero, la pozione e, se vi pare, codesti danari, da potere cominciare a fare qualche bene» / »podajte mi službu, položaj te – ako ste voljni – i nešto novaca, kako bih mogao započeti činiti nešto dobro«). Unatoč svemu tome, laže da bi nagovorio Lukreciju, rekavši joj kako se preljub ne može smatrati takvim ukoliko nema loše namjere te u tom smislu čak citira Bibliju («kada je posrijedi čin koji bi predstavljao grijeh, to je čista bajka...«). Pohlepan je, no ipak posjeduje i nešto savjesti, koja mu međutim nimalo ne priječi činiti onako kako misli («Bog znade kako nisam želio nikoga povrijediti...«). Djeluje potaknut željom za primanjem nagrade, ali istodobno nije posve oslobođen pomisli kako, kao čovjek Crkve, ne bi smio griješiti. Čini se kako bi druge, ali i sebe samoga, želio uvjeriti u to, budući da kaže kako je na početku smjesta pristao sudjelovati, ali kako to nikada ne bi učinio da je znao istinski razlog u pozadini svega. Machiavelli pritom nije slučajno za njega izabrao ime Timotej. U svome monologu, naime, ovaj fratar otkriva sposobnost posve hladnoga i proračunatoga razmišljanja. Ovdje je posrijedi izravno proturječje između fratrova imena i njegova konkretnoga ponašanja: naime, Timotej znači »onaj koji časti Boga«. Naprotiv, ovaj Timotej ima samo jednog boga, a to je novac, te je tome svome bogu nadasve odan. To postaje posve jasno kada se služi vjerskim argumentima kako bi postigao ciljeve koji s vjerom nemaju baš ništa. Vjera je tako ovdje svedena na puku prijetvornost: ona, naime, Timoteju služi kao nadasve ciničan paravan iza kojega se skriva kako bi se što bolje pobrinuo za sebe. Tako imamo lukav i snalažljiv lik (Ligurio); nesretan lik (Lukreciju) te lik pokvarenoga fratra («Predgovor«).

Ivo Frangeš je nadasve vješto uspio na hrvatskome jeziku predstaviti Machiavellijevo djelo, a da pritom nimalo nije iznevjerio autorovu izvornu nakanu, uspjevši se istodobno poslužiti svima lako razumljivim jezikom. Stoga je radije odabrao suvremeni hrvatski jezik, a ne onaj koji bi odgovarao vremenu u kojemu je komedija napisana – vjerojatno stoga da bi djelo učinio što pristupačnijim. Zahvaljujući pomnu filološkome istraživanju, osobito dojmljivu u uvodnoj pjesmi (Popijevki), što je prije početka same komedije zajedno pjevaju nimfe i pastiri, kao i u »Prologu«, dijelovima sastavljenima u stihu, uspio je zadržati i rimu:

<p>»Mandragola se zove ova igra, A zašto, spoznat ćete, Tvrdo se ufam, čim se sva odigra. Pisac nije na glasu, Pa ako se smijati nećete, Platit će vam ipak vina čašu. Ljubavnik neki jadan, Fratar odista gadan I uz njih gotovan, ogrezô u grijehu, Bit će danas povod vašem smijehu«.</p>	<p>La favola <i>Mandragola</i> si chiama: la cagion voi vedrete nel recitarla, come io m'indovino. Non è el componitor di molta fama; pur, se vo' non ridete, egli è contento di pagarvi il vino. Uno amante meschino, un dottor poco astuto, un frate mal vissuto, un parassito, di malizia el cucco, fien questo giorno el vostro badalucco</p>
--	---

Frangešov prijevod je ingeniozan u pronalaženju nekih prevodilačkih rješenja, a u pristupu ovom Machiavellijevu djelu uspio je istaknuti najznačajnije vidove njegove poetike, prenoseći svojim prijevodom istinski duh i književnu poruku ovoga renesansnoga autora.²

3.

Ivo Frangeš preveo je i objavio *Vladara* godine 1952. Uz prijevod ovog spisa, u knjizi je objavljeno Machiavellijevo pismo Francescu Vettoriju i opsežna Frangešova studija »O Machiavelliju i makjavelizmu«, kao pogovor

² Frangeš je svoj pristup prevodilaštvu i teorijsko-metodološka načela obrazložio u članku »Je li moguće prevoditi« objavljenom u *Hrvatskom kolu* 1953. U njemu ističe da je za dobar prijevod potrebno strukturalno obnoviti što više izvornih slojeva i kulturološki kontekst izvornog djela. U članku osobito ističe Kombolov prijevod »Čistilišta« u kojem je prevoditelj uspio ne samo sačuvati rimu nego i poeziju. O Frangeševom prevoditeljstvu s talijanskoga više u T. Maroević, »Herkulski i pepeljugini posao. Uvod u traduktološku i prevoditeljsku dionicu rada Ive Frangeša«, u: *Hrvatska književnost XX. stoljeća*, Književni krug, Split, 2007., str. 7–18.

izdanju.³ Ovaj neizmijenjeni mladenački prijevod *Vladara* objavljen je poslije toga više puta i u posljednjih šezdesetak godina ostao jedini u hrvatskoj prijevodnoj literaturi. Autor ga je temeljitije redigirao tek tridesetak godina nakon prvoga izdanja, za Globusovo izdanje Machiavellijeva *Izabranog djela* iz 1985. i prema njegovim riječima »usklađio ga s najnovijim rezultatima znanosti«. Ipak, i taj redigirani prijevod je, prema prevodičevom svjedočenju, »unatoč mnogim izmjenama« sačuvao osnovnu liniju prvog izdanja.⁴

Prvo izdanje Frangešova prijevoda *Vladara* tiskano je u Maloj biblioteci Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, u nizu dotad neprevedenih klasičnih djela.⁵ To je bio drugi prijevod na hrvatski jezik, jer je Machiavellijev *Vladar* već postojao u hrvatskome prijevodu iz godine 1918. Djelo je priredio Vinko Lozovina koji je i napisao predgovor, preveo ga Filip pl. Dominiković i dodao pogovor, a knjizi je pridodana i Macaulayjeva studija o Machiavelliju.⁶ Prijevod je izišao pod naslovom »Knez«.

Frangeš je imao niz zamjerki ovom izdanju: od samog naslova, do nedostatka popratnih bilješki, a na nekim mjestima, prema njegovim riječima, ni prijevod nije bio vjeran. Frangeš je držao da je Dominiković »previše zagledao« u Rehbergov njemački prijevod jer je ponovio iste smislene grješke.⁷ Frangešova namjera bila je Machiavellijev traktat, kao i *Mandragolu* približiti današnjem čitatelju, donoseći ova klasična djela u modernom prijevodu. Stoga je, da bi dao što točniji prijevod, prema njegovim riječima, koristio najnovija talijanska izdanja, njemački Rehbergov prijevod, ali i stari, neidentificirani francuski prijevod iz XVI. stoljeća.

³ Niccolo Machiavelli, *Vladar*, Mala biblioteka 132, urednik Gustav Krklec, Zora, Zagreb, 1952. Pismo Francescu Vettoriju u Rim tiskano je na početku (str. 5–9) i puno je tiskarskih griješaka. Prijevod *Vladara* u knjizi je na stranicama 11–106, dvjestotinjak prevoditeljevih bilješki na stranicama 107–123, »Napomena prevodioca« (str. 124–125), a studija »O Machiavelliju i makjavelizmu« od 126. do 144. stranice.

⁴ Niccolò Machiavelli, *Izabrano djelo*, I, izabrao i priredio Damir Grubiša, Globus, Zagreb, 1985., str. 147.

⁵ U ovom izdanju navedeni su neki naslovi ranije objavljenih knjiga poput Camusova *Stranca*, Franceova *Prokuratora Judeje*, Shawova *Androkla i lava*, Caldwellova *Duhanskog puta* i drugih. Od domaćih autora objavljen je Ruđer Bošković (*Dnevnik putovanja*) i Vojin Jelić (*Limeni pije-
tao*).

⁶ N. Machiavelli, *Knez*, Prosvjetna biblioteka, sv. 4, Zagreb 1918. Prevoditelj je upozorio da je ovaj naziv izabrao zbog hrvatske tradicije u kojoj je svako jednovlašće bilo označeno tim nazivom, prihvaćenim iz romanske tradicije kojoj pripada i Machiavelli. V. »Pogovor«, str. 92.

⁷ August Wilhelm Rehberg (Hannover, 1757. – Göttingen, 1836.) preveo je Machiavellijeva *Vladara* na njemački jezik (*Der Fürst*). Taj se prijevod i danas drži pouzdanim i tiska u novim izdanjima. Frangeš nije naveo ta sporna mjesta.

4.

Frangešova interpretacija Machiavellijevih teza

Machiavelli je većim dijelom povijesti izazivao kontroverze, ali je najčešće bio proskribirani autor. Njegov *Vladar* stavljen je na *Index librorum prohibitorum*, a odmah po objelodanjivanju djela javili su se žestoki osporavatelji njegovih političkih ideja i koncepcija.⁸ Svojom provokativnošću, izravnošću, konzistentnošću u iznošenju i formuliranju teza autor je i kroz daljnja stoljeća izazivao proturječne reakcije.⁹ S jedne strane odobravanje, s druge osporavanje. Te raspre i kontroverzije ostale su do danas.

I u Hrvatskoj se o Machiavelliju pisalo i polemiziralo. Već je 1893. Ante Tresić Pavičić pisao da je Machiavelli stvorio političku znanost temeljem koje su se ujedinili mnogi europski narodi, smatrajući ga konzistentnim republikancem kojem je krajnji cilj sloboda naroda. Na taj njegov članak reagirao je Cvjetko Gruber koji je napao Antu Tresića Pavičića da podržava nemoral u politici i »trovača naroda« s mefistofelovskom tradicijom (Grubiša, 1985: 71). I Vinko Lozovina je u svojoj knjizi o Machiavelliju povodom 400. obljetnice njegove smrti izveo interpretaciju *Vladara* na tragu Tresić Pavičićevih ideja, iako na temelju talijanske literature (Lozovina, 1928). U svojem temeljnom pristupu i interpretativnim značajkama Frangeš je respektirao i po svemu sudeći koristio ovaj tekst. I Julije Makanec pisao je o Machiavelliju i također na sličan način pristupio ulozi vladara u stvaranju i održanju države, tj. Italije. Prije njega o Machiavelliju je u nekoliko navrata pisao i Ivan Andrović (1935.) Dakle, gotovo cjelokupna dotadašnja hrvatska literatura o Machiavelliju imala je manje-više jedinstvenu interpretativnu liniju.

U političkoj misli dvadesetog stoljeća, poglavito zbog Mussolinijeva pristajanja uz njegove ideje te stajališta ruskih marksista, Machiavelli do početka pedesetih godina nije bio dobrodošao. Frangešov (zasigurno) naručeni prijevod trebao je okončati šutnju o Machiavelliju, a Frangešova studija imala je poslužiti rehabilitaciji velikog Firentinca. Tekst *Vladara* tiskao se nakon toga gotovo isključivo u politološkim bibliotekama i upotrebljavan je s ciljem da se autora istakne kao važnog preteču i utemeljitelja moderne političke znanosti. U pismu Vettoriju Machiavelli naima govori o »arte dello stato« (*ars regnandi*) što je u prijevodima J. Belan i I. Frangeša prevedeno kao »umijeće državnštva«. Međutim, utemeljitelj političke znanosti nigdje u

⁸ Već u XVI. stoljeću Innocent Gentilet piše protiv Machiavellija držeći ga zagovornikom tiranija, kardinal Pole je tvrdio da je *Il principe* napisan prstom nečastivoga, a Friedrich II. je sastavio svojeg *Antimachiavellija* (Lozovina, 1928: 108).

⁹ Bilo je i laudatora poput Engleza Cowpera koji je dao napraviti Machiavellijev spomenik u Božjem hramu (Lozovina, 1928: 108).

svojem *Vladaru* nije upotrijebio riječ »politika«, kao što je ustanovio jedan od njegovih interpretatora Dolf Sternberger (Viroli, 1992:128).

Zanimljivo je da se Frangeš u svojim studijama ne referira ni na jednog od naših autora, ne spominjući tradiciju Machiavellija u hrvatskoj literaturi, izrijeком se oslanjajući isključivo na talijansku literaturu.

4.1. Osobita je i ne rijetka pojava u povijesti da se iz jednog osobnog imena, karakterne osobine ili načina vladanja izvede označnica ideologije, pa kao takve postanu važnija i poznatija od autora samog. A upravo se to dogodilo i u ovom slučaju: pojam *makijavelizam* kao simbol lukavosti i prepređenosti u političkom postupanju, te beskrupuloznog utilitarizma lišenog moralnih obzira, licemjernog i prijetvornog, postao je poznatiji od Machiavellija, a njenog autora izložio je različitim osudama i prosudbama (Sequi, 1983: 128). Različite inačice proizašle iz Machiavellijeva imena ušle su u rječnike talijanskog, ali i drugih jezika. Kod Zingarellija je »makijavelist« osoba lukava i prijetvorna, dok je »makijavelizam« političko učenje N. Machiavellija (Zingarelli, 1942: 882–883). Noviji rječnici talijanskog jezika nastoje relativizirati negativne konotacije koje se u pravilu vežu uz ovo ime. Tako mrežni veliki rječnik talijanskoga jezika Hoepli »makijavelizam« formulira kao »učenje, političku misao Niccole Machiavellija, koje se često arbitrarno tumači kao potvrda prednosti ciljeva u odnosu na metode i upotrijebljena sredstva da bi se oni postigli«, ali također i »lukavstvo lišeno svakog obzira, prijetvornost da bi se postigla vlastita korist« (Hoepli, 2013, (<http://www.hoepli.it/libro/grande-dizionario-italiano>)). Arbitrarnost je prisutna i u drugim rječnicima, pa i u rječnicima hrvatskoga jezika. Tako Rječnik LZMK makijavelista opisuje kao »osobu koja se služi svim sredstvima da bi postigla cilj«, a makijavelizam kao »nauk koji drži da su u ostvarivanju državne politike dopuštena sva sredstva bez obzira na moral i posljedice takve politike, koji je utemeljio N. Machiavelli u svom djelu *Vladar*« (*Rječnik hrvatskoga jezika*, 2000: 566). Stoga Frangeš prevodeći Machiavellijevo najpoznatije i najkontroverznije djelo poduzima pokušaj obrane Machiavellija od makijavelizma koji ga je pratio u različitim vremenima. Nakon temeljite elaboracije, Frangeš izvodi jasnu tezu: oni koji su Machiavellijevo djelo stavili na *Indeks* isti su oni koji su sprječavali ujedinjenje Italije do 1870. Dakle Machiavelli koji sanja i projicira ujedinjenu Italiju nije makijavelist, »pravi makijavelisti bili su oni« (Frangeš, 1967: 66).

4.2. Svojom univerzalnošću postulata i normi *Vladar* je postao izvanvremen i sjevremen istovremeno. Kao da je formuliranjem temeljnih principa ljudskog ponašanja, ljudske naravi i biti države, *Vladar* postao vječnim zakonom kojeg ne treba povezivati s njegovim autorom niti njegovim vremenom.

Frangeš čini obrat: vraća *Vladara* Machiavelliju, nalazi poticaje i poruke djela u njegovom položaju i životu, u političkom trenutku Italije njegova vremena i potrebama tog vremena. Machiavelli pripada Italiji. Teško je u talijanskoj književnosti naći sličan primjer tako snažne i patriotske proze (Sequi, 1983: 131). Njegovo prisilno isključivanje iz političkog života i stavljanje na stranu omogućava mu da bolje sagleda situaciju. Republikanske Firence više nema, Mediciji su ponovo preuzeli vlast. Je li to nova šansa? Je li to toliko željeni trenutak da monarhija stvori republiku? On s prozora promatra uzburkano more i svoju domovinu kao Danteovu »nave senza nocchiero in gran tempesta«, a sakupio je sva znanja kako uspješno upravljati brodovima i spašavati ih od oluje. Zbog toga piše politički traktat, gotovo manifest, koji treba poslužiti ujedinjenju Italije. *Vladar* je kaže Frangeš »prema tome, priručnik za jačanje sposobnosti (*virtù*) vladaru, kome se nasmiješila sreća (*fortuna*) i stvorila mu priliku (*occasione*) da ujedini Italiju« (Frangeš, 1952: 137). Machiavellijev vladar je jedina osoba koja može spasiti i ujediniti Italiju njegova vremena. U tom smislu vladar nije »vladar uopće, za sva vremena, narode i situacije«, »nije više neka pojedinačna osoba, nego izraz kolektivne volje naroda« (Frangeš, 1952: 140).

4.3. Prevedeći *Vladara* i *Mandragolu*, Frangeš je preveo dva potpuno suprotna teksta: jedan težak, surov, lapidaran, vezan uz pitanja moći, vlasti, života i smrti, a drugi razigran, jednostavan, lagan, tipična renesansna komedija. Oba djela su figurirala kao najznačajnija u Machiavellijevu opusu, svako u svojoj vrsti. Pokazujući antinomičnost djela Frangeš je htio pokazati i antinomičnost Machiavellija, dvije strane jednog te istog lica. Ovaj pristup poslužio mu je da ocrti objektivno Machiavellijev lik, njegovu istinsku, realnu sliku; međutim, prema Frangešu, njegov realizam jednako je prisutan u *Vladaru* kao i *Mandragoli*. *Mandragola* je za Frangeša »živa slika Italije njegova vremena« (Frangeš, 1967: 75). Još više: kao čovjek snažno vezan uz svoj kraj, čitavo svoje djelo i »političko i umjetničko napisano je s određenom tendencijom, kao odgovor na goruća suvremena pitanja« (Frangeš, 1967: 76). Machiavellijeva literatura nije proizišla iz »suviška artistskih sklonosti«. »Njegova su djela borbena interpretacija epohe, blistava primjena temeljne renesansne maksime što ju je on genijalno formulirao: *andare drieto alla verità effettuale delle cose*« (Frangeš, 1967: 76).

»Istina činjeničnog stanja« jest razdjelnica koja Machiavellija odvaja od srednjovjekovne misli. Ne postoji nezavisnost naše volje u izboru dobra ili zla, niti je taj odabir nezavistan od utjecaja vanjskoga svijeta. Naša krjepost se ne sastoji u našoj unutrašnjosti, dok vani vladaju slučaj, sudbina, hir. Istina činjeničnog stanja daje nam prigodu (*occasione*) za svako naše djelovanje

i baš na tome se zasniva naša slobodna volja. Ta slobodna volja je duševna jakost i energija koja onda stvara novu realnost, novo činjenično stanje, ali ne kao samovolja (*arbitrio*), nego kao rezultat djelotvornosti ili sposobnosti (*virtu*) koju ima djelotvoran čovjek (*uomo virtuoso*) koji posjeduje oštrovindnost, jakost volje i ustrajnu energiju (Lozovina, 1928:109–110). Takav čovjek mijenja početno stanje prema cilju kojeg je odabrao.

Frangeš s pravom ističe da je do Machiavellija povijest bila kronika, nizanje događaja; od njega ona postaje istraživanje uzroka i tumačenje posljedica. Od *res gestae* ona postaje *historia rerum gestarum* (Frangeš, 1952:133). Za Machiavellija postoji samo istina činjeničnog stanja (*la verità effettuale delle cose*) u svakom trenutku našeg življenja i djelovanja. Kao i u svojim političkim traktatima takvu ulogu ima i komedija: do njega je komedija bila klasicistička imitacija (poput Ariosta) ili farsa u Bibbieninu stilu. Od Machiavellija komedija mora poznavati život i njegove zakone i isključiti natprirodno i čudesno (Frangeš, 1967: 82).

4.4. Želeći Machiavellija privezati uz njegovo vrijeme i čineći to vrlo uspješno, Frangeš također više ili manje svjesno čini ustupak svojem vremenu. U raščlambi i interpretaciji Machiavellijeve ličnosti i djela, nastoji se pridržavati vladajuće društvene ideologije i prevladavajućeg kategorijalnog aparata i svoj pristup povezati s pretpostavljenom (implicitnom) teorijom odraza i pozivanja na ulogu gospodarstva u razvoju društva, u naglašavanju revolucija i evolucija, te klasnih suprotnosti. Klasni marksistički pristup dominirao je cijelim razdobljem socijalizma i svim društvenim i humanističkim znanostima, pa i teorijom književnosti. Zapravo, *Vladar* se uvijek čitao kao politički tekst, u njemu se tražila podrška i uporište za svako vrijeme i svaku povijesnu zgodu. Stoga i Frangeš radi ustupak svojem vremenu naglašavajući prevladavajući klasni pristup i kritizirajući Machiavellijevo zanemarivanje gospodarstva kao osnove cjelokupnog života. Frangeš blago prekora Machiavellija zbog čega je ljudski »interes« vezao uz apstraktnu jedinku i uz nepromjenjivi i sastavni dio ljudskog karaktera, a nije ga (poput Marxa) izvukao iz društvene pripadnosti te jedinke (Frangeš, 1952: 143). Ali ipak, iz svega što je iznio o Machiavelliju Frangeš domišlja odgovor amnestirajući Firentinca, ali i sebe, za iznevjerena očekivanja: »Ne, nije se bavio ekonomijom nego politikom« (Frangeš, 1952: 143).

I u studiji o *Mandragoli* Frangeš govori o »jedinствenoj klasnoj borbi feudalnog plemstva i mlade buržoazije« koja u različitim zemljama »poprima različite oblike i odražava se u raznolikim literarnim formama« (Frangeš, 1967: 69). A Italija je »prva zemlja kapitalističke proizvodnje«. Uz ovo pita-

nje usko se nadaje i odnos prema vjeri, papi i svećenstvu. Frangeš apostrofirajući Machiavellijev kritički pogled na ulogu svećenstva i pape kod pokušaja ujedinjenja podijeljene Italije. Naime, Italija XV. stoljeća sastojala se od pet dijelova: Milana, Firence, Venecije, Napulja i Papinske države. Frangeš ističe da Machiavelli mrzi papinstvo, i duhovno i svjetovno, a katoličkoj vjeri spočitava loš odgoj koji čini da moderni ljudi manje poštuju slobodu od antičkih. U »Komentarima« o Livijevoj povijesti kršćanstvu je prigovorio da je čovjeka učinio nemuževnim, poniznim i mlitavim (Makanec, 1943: 70). Čovjek se pak mora hrvati s tri demonske snage kojima je prepušten iz čijega se spleta sastoji političko zbivanje: vrlina, sposobnost (*virtù*), sudbina (*fortuna*) i nužnost (*necessità*).

5.

O Frangešovu jeziku prijevoda i normiranju prijevodnih stručnih termina

Unatoč Dominikovićevom prijevodu Machiavellija starom tridesetak godina, Frangeš se suočio s pitanjem normiranja nazivlja važnog za politiku i političku znanost na hrvatskome jeziku. Frangeš je tekstu pristupio iz suvremenih jezičnih i pravopisnih pravila. Stoga nije slijedio arhaičnost Machiavellijeva talijanskog jezika XVI. stoljeća držeći da »starinski tekst zadržava svoje obilježje i kad se prevede modernim jezikom« (Frangeš, 1952: 125).

Zamjetan je i vrstan Frangešov pristup prevodenju i literariziranju znamenitog Firentinca. Prijevodne inačice, stilske dosjetke vode računa o vjernosti prijevoda, maksimalno poštuju izvornik, ali nastoje donijeti i najljepši hrvatski tekst. Zbog toga u našoj prijevodnoj literaturi nakon Frangeša nije bilo drugog prevoditelja niti prijevoda *Vladara*. Literarni pristup i nedodirljivost prijevoda ipak je u određenoj mjeri naudilo normiranju stručne terminologije jer se Machiavellijev *Vladar* drži temeljnim politološkim štivom. Pravopisna i druga pravila u izdanjima su se mijenjala onako kako se mijenjala pravopisna i leksička norma ili uzusi. Prvo izdanje izašlo je prije Novosadskog dogovora i Frangeš je koristio »ne ću, potrebito, Bog«. Tridesetak godina kasnije u izdanju iz 1983. oni se mijenjaju u »neću, potrebno i bog«, da bi se najvećim dijelom vratili u izvorni oblik u izdanju iz 1998. Isto tako, »hrvatski jezik« iz pogovora iz 1952. u izdanju *Talijanskih tema* iz 1967. postaje »naš jezik«. Jesu li tome kumovali lektori, izdavači, korektori teško je reći, ali je Frangeš nedvojbeno pristajao na te preinake. Ključne termine Frangeš nije mijenjao. U »oba« prijevoda oni su ostali isti. Termini važni u

stručnoj terminologiji rezultat su Frangešova promišljanja Machiavellijeva nauka i semantičko-epistemoloških prosudbi tih termina.

Evo nekih temeljnih Machiavellijevih termina i njihovih prijevodnih inačica kod Dominikovića i Frangeša:

Frangješ, (1952., 1983.)	Dominiković, 1918.	Machiavelli
Vladar	Knez	Il principe
Država, države	Država, države	Stato, stati
Vladavine	Vladavine	Dominii
Monarhije (i), kneževine (iii,1), vladavine, države (xiii, 7)	Kneževine	Principati
Sreća, (xxvi, 4), sudbina (xxiv, 2, 3)	Sreća	Fortuna
Muškost, muževnost, (xxv, 3), sposobnost, hrabrost, (xxiv, 3, xxvi, 4), snaga (xxvi, 4)	Vrlina	Virtù
Tiraniija, demokracija, bezakonje	Kneževstvo, sloboda, bezakonje	Principato, libertà, licenzia (ix,1)
Svjetovna moć (vlast)		Autorità temporale (iii,11)
Građanski život		Vita civile (xxi, 2)
Potentati	moćnici	Potentati
Sreća, sudbina, (xxiv, 2, 3)	Sreća, sudbina	Fortuna
Vlast–vladavina	vlada	Dominio xxiv, 2, xxvi 7

Dominiković se, izrijeком naglašavajući da mu je značenje riječi »il principe« jasno i da ono označava vladara, opredijelio za inačicu »knez«, kao uobičajeni oblik jednovlade u hrvatskoj političkoj tradiciji. Ova riječ je naime došla preko romanske tradicije, a sve jednovlasti bile su kneževine a ne monarhije čemu se priklonio Frangeš. Frangeš je stoga u prijevodu »principato« u tekstu *Vladara* koristio više prijevodnih rješenja, dok je Dominiković dosljedno prevodio »kneževina«. Evo usporednog prijevoda ključnog prvog Machiavellijevog postulata u prvom poglavlju:

Machiavelli	Dominiković, 1918.	Frangeš, 1952.
Tutti li stati, tutti e' dominii che hanno avuto et hanno imperio sopra li uomini, sono stati e sono o repubbliche o principati. E' principati sono o ereditarii, de' quali el sangue del loro signore ne sia tutto lungo tempo principe, o e' sono nuovi. E' nuovi, o sono nuovi tutti, come fu Milano a Francesco Sforza, o sono come membri aggiunti allo stato ereditario del principe che li acquista, come è el regno di Napoli al re di Spagna. Sono questi dominii così acquistati, o consueti a vivere sotto uno principe, o usi ad essere liberi; et acquistonsi, o con le armi d'altri o con le proprie, o per fortuna o per virtù.	Sve države, sve vladavine, koje imaju i imaju vladu nad ljudima, bijahu i jesu ili republike ili kneževine. Kneževine su ili nasljedne, kojijem je rod njihovoga gospodara bio dulje vremena knezom, ili su nove kneževine. Nove su ili posve nove, kako bijaše Milan za Franesca Sforzu, ili su kao dijelovi dodani nasljednoj državi kneza, koji ih zadobije, kako je kraljevina napuljska za španjolskoga kralja. Ove države, zadobijene na ovaj način, ili su privikle da žive pod knezom ili navikle da budu slobodne; a zadobiva ih se ili tudjijem ili vlastitijem oružjem, ili srećom ili vrlinom.	Sve države, sve vladavine koje su imale i imaju vlast nad ljudima, ili su republike ili monarhije. Monarhije su ili nasljedne – kad loza njihova gospodara već dulje vremena njime vlada – ili su nove. Nove, pak, ili su posve nove, kao što je to bio Milano Francescu Sforzi ili su kao dijelovi dodate nasljednoj državi monarha, kao što je kraljevina napuljska španjolskome kralju. Te vladavine, zadobivene na taj način, ili su privikle živjeti pod vlašću monarha, ili su vikle biti slobodne; zadobiti se pak mogu ili tuđim ili vlastitim oružjem, ili srećom ili sposobnošću.

Osobito je zanimljiv i nov Frangešov prijevod riječi *virtù*. Ova riječ koja se obično prevodi s »krjepost« ili »vrlina« (tako je u pravilu kod Dominikovića, iako Lozovina prevodi tu riječ kao »valjalština, djelotvornost« – Lozovina, 1928: 114), kod Machiavellija u Frangešovu prijevodu postaje sposobnost, muževnost, muškost, hrabrost ili čak snaga. Humanističko, renesansno značenje pojma *virtù* daleko je od kršćanskog moralnog značenja. *Virtù* je sposobnost da se raspoznaju osnovni uvjeti i ciljevi vlastitog ponašanja i djelovanja, te sredstva da se ti ciljevi postignu (Sequi, 1983: 129). Machiavellijeva *virtù* ne uključuje nužno u sebi i samu moralnost (Lozovina, 1928: 114). Moral pojedinca nije identičan moralu države ili općeg dobra (*la morale dello stato, la morale del bene comune*). Moralno je samo ono što je u suglasju s općim dobrom, a sve drugo je nemoralno. Egoizam pojedinca je nemoralan, dok je egoizam države opravdan i samim time moralan. Neuspjeh ostvarenja zajedničkog ili općeg dobra pogađa sve, pa i državnika ili političara koji je takav poduhvat poduzeo, ali i kao privatnu osobu. U suočavanju sa sudbinom (*fortuna*) čovjek mora primjenjivati svoje sposobnosti kako bi je nadvladao, mora biti smion i proračunljiv.

6.

Ivo Frangeš poduhvatio se u svojem ranom životnom razdoblju dvaju Machiavellijevih djela: *Mandragole* i *Vladara*. Namjera mu je bila donijeti ova dva najpoznatija Machiavellijeva djela u suvremenom prijevodu jer su prijevodi na hrvatski jezik već postojali, ali prema njegovu mišljenju bili su opterećeni arhaičnim pristupom talijanskom jeziku XVI. stoljeća i na nekim mjestima neprecizni ili pogrješni. Frangeš je prigodu iskoristio kako bi *Vladara* opremio i neophodnim bilješkama, a prijevode je popratio i studijama o autoru i djelima. Ovi prijevodi ostali su do danas u upotrebi i često su se iznova tiskali u različitim izdanjima. Frangeš je anticipirao istraživačke i prosudbene rezultate suvremenih, osobito talijanskih autora u vrednovanju i pozicioniranju Machiavellijeva djela, ali u nekim prijevodnim rješenjima temeljnih politologijskih pojmova u *Vladaru* nije bio uvijek sretne ruke. Frangešov pristup tekstovima više je vodio računa o njihovim kulturno-povijesnim značajkama, a manje o strogoj političko-filozofskoj analizi teksta.

Literatura

- Frangeš, Ivo, »Machiavelli i makjavelizam«, u: N. Machiavelli, *Vladar*, Zora, Zagreb, 1952.
- Frangeš, Ivo, »Je li moguće prevoditi?«, *Hrvatsko kolo*, VI, 4, 342–346; Zagreb, 1953.
- Frangeš, Ivo, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Grubiša, Damir, »Uvod u Machiavellija«, u: Niccolò Machiavelli, *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb, 1985., str. 11–93.
- Grubiša, Damir, »Kako čitati *Vladara*«, u: Niccolò Machiavelli, *Vladar*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998., str. 7–86.
- Lozovina, Vinko, *Machiavelli i njegova politička nauka*. O četiristotoj obljetnici državničke smrti (1527–1927), Matica hrvatska, Zagreb, 1928..
- Machiavelli, Niccolò, *Knez* (Il Principe). Preveo Filip M. pl. Dominiković. T. B. Macaulay, Machiavelli, Prosvjetna biblioteka, Zagreb, 1918.
- Machiavelli, Niccolò, *Vladar*, Zora, Zagreb, 1952.
- Machiavelli, Niccolò, *Izabrano djelo I–II*, priredio D. Grubiša, Globus, Zagreb, 1985.
- Makanec, Julije, *Razvoj državne misli od Platona do Hegela*, UNZ, Zagreb, (s.a., 1943.?)
- Rječnik hrvatskoga jezika*, (ur. J. Šonje), LZMK – Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- Sequi, Eros, »Zapis o Mandragoli«, *Delo*, XXVIII, 2, str. 124–133; 1983.
- Viroli, Maurizio, *From politics to reason of state*. The acquisition and transformation of the language of politics 1250–1600. University press, Cambridge, 1992.
- Zingarelli, Niccolò, *Dizionario della lingua italiana*, Bari, 1942.

FRANGEŠOV PRISTUP MACHIAVELLIJU

Sažetak

Ivo Frangeš se poduhvatio prevođenja dvaju djela Niccolò Machiavellija na hrvatski jezik, znamenitog *Vladara* i njegove najpoznatije drame *Mandragola*. Frangešov prijevod *Vladara* objavljen je prvi puta 1952. i nakon toga više puta u neizmijenjenom izdanju. Sredinom osamdesetih prevoditelj je tekst na mnogim mjestima dočtjerao i izmijenio. Prvi prijevod bio je popraćen povećom Frangešovom studijom o Machiavelliju u kojoj je prevoditelj nastojao objasniti povijesnu važnost ovog spisa, ali i autorovu pragmatičnu viziju ujedinjene Italije. U tom smislu Frangeš je tekstu pristupio kao literarnom predlošku, ali i svojevrsnom političkom manifestu. Prevođeci *Vladara* Frangeš je uveo suvremeno čitanje i normirao hrvatsku terminologiju Machiavellijevih pojmova, ali i poduzeo se zadaće obraniti autora od stigmatizacije za makijavelizam, rasprostranjenije od samog autora i njegova djela. U radu se analiziraju Frangešovi prijevodi i pristup Machiavellijevu djelu i ličnosti.

Cljučne riječi: Ivo Frangeš, Niccolò Machiavelli, makijavelizam, *Vladar*, *Mandragola*

FRANGEŠ'S APPROACH TO MACHIAVELLI

Summary

Ivo Frangeš took up translating two works by Niccolò Machiavelli to Croatian, the well-known *The Prince* and his most famous play *The Mandrake*. Frangeš's translation of *The Prince* was first published in 1952 and several times after that in an unaltered edition. In the mid 1980-ies, the translator in many places improved and changed the translation. The first translation was accompanied by Frangeš's fairly large study on Machiavelli, in which the translator attempted to explain the historical significance of this piece of writing, but also the author's pragmatic vision of united Italy. In that sense, Frangeš approached the text as both literary specimen and sort of a political manifesto. By translating *The Prince*, Frangeš introduced contemporary reading and set standards in Croatian terminology of Machiavellian concepts, but also took the role in defending the author from stigmatization for machiavellianism, more widespread than the author himself and his work.

Key words: Ivo Frangeš, Niccolò Machiavelli, Machiavellianism, *The Prince*, *The Mandrake*

Fedora Ferluga-Petronio

Ivo Frangeš e Nikola Šop

(In ricordo di Ivo Frangeš)

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09 Šop, N.

Ebbi modo di conoscere l'accademico Ivo Frangeš a Zagabria durante uno degli *Incontri letterari di Zagabria (Zagrebački književni razgovori)* degli anni Novanta, precisamente nel 1996, quando la Croazia era appena uscita dalla guerra e l'ambiente culturale croato incominciava a rinnovare i rapporti con gli intellettuali e gli studiosi stranieri di letteratura e cultura croata, interrotti dalla guerra.¹ Ma l'incontro che più mi rimase impresso fu quello della primavera del 1997, quando mi ero recata a Zagabria per ricerche impennate su Nikola Šop, poeta di cui mi sarei occupata in seguito intensamente per quasi un decennio.

Avevo fatto visita in quell'occasione alla collega Ljerka Schiffler, insigne studiosa di filosofia rinascimentale croata nonché lei stessa poetessa, la quale mi aveva invitato di domenica verso mezzogiorno al caffè Dubrovnik in piazza Jelačić. E fu lì che incontrai l'accademico Ivo Frangeš con la consorte Vesna ed il loro amico, l'accademico nonché poeta Dragutin Tadijanović. Mi spiegarono che era loro abitudine riunirsi ogni domenica verso mezzogiorno anche con altri studiosi e letterati proprio al caffè Dubrovnik. Si trattava di incontri aperti, a cui potevano partecipare anche altri personaggi del mondo culturale.

Fu un incontro molto piacevole. Sia Ivo Frangeš che Dragutin Tadijanović furono favorevolmente colpiti dal fatto che mi occupassi di Nikola Šop. Fu proprio Tadijanović, di cui seppi in seguito che fu amico e confidente di Šop fin dagli anni giovanili che mi chiese se avessi avuto modo di procurarmi

---

¹ Traccia di questo incontro appare nell'articolo di Daniel Načinović, »Hrvatski jezik i književnost u Italiji: Fedora Ferluga-Petronio sa Sveučilišta u Udinama. Kvalitetna i pregledna, potrebna nam je antologija«, *Glas Istre, Svijet umjetnosti*, br. 154, god. LIII, p. 15; 7. lipnja 1996. (intervju s F. Ferluga-Petronio o stanju hrvatske književnosti na Sveučilištu u Udinama i u Italiji te o istraživanju interdisciplinarne starije hrvatske književnosti), in cui appare la foto della scrivente a colloquio con gli accademici Ivo Frangeš e Dragutin Tadijanović.

la prima raccolta poetica di Šop, *Pjesme siromašnog sina* del 1926. La mia risposta fu negativa, poiché l'avevo cercata invano nella Biblioteca nazionale di Zagabria. Infatti essa si trovava alla Biblioteca nazionale di Belgrado e fu proprio Tadijanović in seguito a procurarmi una fotocopia della silloge.

Non potevo certo immaginare di lì a poco tutti i futuri sviluppi di quell'incontro, soprattutto la collaborazione con l'accademico Ivo Frangeš. Quando nel 2000 fu pubblicata la mia monografia su Nikola Šop *Il mondo cosmico di Nikola Šop* (Forum, Udine 2000), gli feci omaggio di una copia ed egli subito pubblicò una recensione per la quale gli fui allora e gli sono ancora oggi veramente grata.² Gli sono altrettanto grata per la sua partecipazione alla presentazione del volume che seguì subito dopo durante le manifestazioni del *Libro del mediterraneo (Knjiga Mediterana)* a Spalato nel settembre dello stesso anno 2000 ed in seguito a Zagabria nel marzo del 2001 presso l'*Associazione scrittori croati (Društvo hrvatskih književnika)*.

Mi rimase impressa soprattutto la serata di Spalato, poiché ero molto ansiosa della reazione del pubblico nei confronti di un poeta che era grande sì, ma purtroppo anche abbastanza sconosciuto fra il pubblico croato. Ma la presentazione di Ivo Frangeš fu così convincente che tutti i miei dubbi svanirono e mi rimase il ricordo di una serata in cui il pubblico fu pienamente cosciente di trovarsi di fronte ad un grande poeta.

La recensione di Frangeš mi incoraggiò a proseguire nell'opera di diffusione di questo eccezionale poeta metafisico, a preparare la versione croata della monografia ed a organizzare una serie di congressi in Italia ed in Slovenia. Il primo di questi fu organizzato all'Università di Udine. Invitai naturalmente l'accademico Frangeš, il quale inaugurò il congresso e tenne una relazione sulla corrispondenza giovanile fra Nikola Šop e Dragutin Tadijanović nonché la corrispondenza praticamente unilaterale fra Šop ed una giovane ragazza, Divna Denković, corrispondenza che rappresenta la testimonianza di un amore per così dire »iperplatonico«. Queste lettere furono selezionate e redatte proprio dal poeta Tadijanović (che all'epoca era quasi centenario, era infatti nato un anno dopo Nikola Šop, nel 2005, e morì nel 2007 all'età di 102 anni) in un volume che era appena uscito dalle stampe: *Nikola Šop, Knjiga vječne ljubavi. Pisma Dragutinu Tadijanoviću i Divni Denković* (priredio Dragutin Tadijanović), Ceres, Zagreb, 2002.³

² Ivo Frangeš, »Monografski ispit poezije Nikole Šopa: Fedora Ferluga-Petronio: Il mondo cosmico di Nikola Šop. Vita ed opere di un poeta metafisico«, *Forum*, 39, 10/12, br. 72, p. 1510–1515; Udine, 2000.

³ Dello stesso volume esiste una versione ampliata, pubblicata presso la stessa casa editrice, l'anno successivo, nel 2003.

Prima di addentrarmi in questa insolita corrispondenza che nel caso delle lettere indirizzate a Divna Denković può essere definita un vero e proprio canzoniere, desidererei soffermarmi sul profilo che Frangeš aveva tracciato di Nikola Šop nella sua storia della letteratura croata del 1987.⁴ In questo manuale in cui Frangeš ci presenta con rara maestria e con sapienti parallelismi con le letterature europee l'attività letteraria croata dagli inizi fino ai contemporanei, Šop viene collocato nel capitolo della letteratura fra le due guerre mondiali, ma l'analisi non si limita in questo caso solo alla sua produzione precosmica, ma ci offre pure precise indicazioni sulla fase cosmica.

Šop viene definito per la sua poesia d'ispirazione francescana della prima fase con un'espressione molto originale e molto appropriata »frate Nicola da Iaize« e molti sono i riferimenti alla città natale di Jajce, altra ricca fonte di ispirazione del Nostro, città – come dice Frangeš – che affascino con il suo paesaggio e la sua architettura un altro poeta metafisico, Silvije Strahimir Kranjčević, uno dei poeti prediletti di Frangeš. Per quanto riguarda la fase cosmica, la disperata ricerca dell'Assoluto di Šop viene definita da Frangeš la »ineluttabile fatica di Sisifo«. Ed alla fine egli definisce Šop come uno dei maggiori poeti croati del Novecento. In uno spazio limitato ai singoli autori come è ovvio nelle storie delle letterature, Frangeš riesce a delineare Šop in alcune suggestive pennellate e coglierne appieno la sua poetica.

Diverso è naturalmente il contributo che preparò per il convegno dell'Università di Udine dal titolo *Il libro delle »Lettere di amicizia e di amore« come punto di contatto con la poesia di Nikola Šop*,⁵ in cui descrive in modo approfondito la corrispondenza giovanile con Dragutin Tadijanović e la decennale corrispondenza quasi unilaterale intercorsa con Divna Denković, la ragazza conosciuta da lui in una benestante famiglia di Belgrado, al cui fratello impartiva lezioni private di latino. Frangeš sottolinea come questo epistolario rivolto alla Denković sia fondamentale per la comprensione dello stato psicologico di Šop, orfano fin dalla più tenera età e dall'adolescenza di entrambi i genitori e desideroso di un amore che potesse compensare tra

⁴ Cfr. Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., p. 327–329.

⁵ Cfr. Ivo Frangeš, »Il libro delle *Lettere di amicizia e di amore* come punto di contatto con la poesia di Nikola Šop«, *La poesia di Nikola Šop (1904–1982). Tra filosofia e cosmologia. Atti del convegno internazionale »Il poeta filosofo croato Nikola Šop (1904–1982) fra il ventesimo anniversario della morte ed il centenario della nascita«*, 3–4 aprile 2003, (a cura di Fedora Ferluga-Petronio), Marsilio Editori, Venezia, 2004, p. 19–27. Dello stesso articolo esiste anche la versione croata Ivo Frangeš, »Pisma prijateljstva i ljubavi«, *Pjesničko stvaralaštvo Nikole Šopa (1904. – 1982.) između filozofije i kozmologije. Uz stotu obljetnicu rođenja Nikole Šopa* (urednica Fedora Ferluga-Petronio), Napredak, Sarajevo-Zagreb, 2005, p. 17–25.

l'altro tutta la mancanza degli affetti famigliari, ciò che naturalmente non avvenne, soprattutto per la differenza sociale fra i due.

Desidero sottolineare l'atmosfera particolare che si era creata durante il convegno di Udine. A mano a mano che si succedevano gli interventi ci si rendeva conto dell'importanza del poeta. Mi è rimasta impressa una frase che Ivo Frangeš pronunciò alla fine della sessione mattutina del primo giorno del convegno, il 3 aprile 2003. Si mosse verso il palco degli oratori ed allargando le braccia disse: »E' veramente un grande! Invito voi tutti al convegno che organizzeremo a Zagabria l'anno prossimo presso l'Accademia delle Scienze e delle Arti croata per la celebrazione del centenario del poeta!«

Ed infatti Ivo Frangeš si impegnò con tutto se stesso affinché il convegno potesse aver luogo il 18–19 novembre dell'anno successivo, nel 2004, presso la HAZU. Fu questo il suo ultimo desiderio, ma non poté parteciparvi, poiché purtroppo morì il 29 dicembre del 2003. Mi ricordo benissimo del nostro ultimo incontro a Zagabria, il 9 novembre dello stesso 2003. Mi ero recata con mio marito Paolo ad assistere il giorno prima, l'8 novembre, all'esecuzione dell'opera *Oceana* di Antonio Smareglia al Teatro nazionale di Zagabria, per il centenario della prima esecuzione dell'opera. In quel periodo mio marito stava preparando la monografia sul compositore istriano Smareglia, sulla sua vita e le sue opere, pubblicata poi nel 2004.⁶

Ci recammo quindi in visita ai signori Frangeš che ci accolsero calorosamente nel loro elegante appartamento. Si rivisse in una piacevole conversazione l'atmosfera del convegno di Udine, che fu tra l'altro proposta pure in una splendida poesia di Ivan Golub, anche lui partecipe al congresso, poesia d'ispirazione šopiana, come lo si può evincere dal titolo, *Isusov pjesnik*.⁷ Ivo Frangeš allora ci disse di aver proposto all'Accademia delle Scienze e delle Arti croata l'organizzazione del convegno su Šop per l'anno 2004. Durante la conversazione ci apparve però molto stanco, si vedeva che non si sentiva bene. Mi dispiacque tantissimo vederlo in quello stato e ci accomiatammo con Paolo con tristi presentimenti. Ed infatti, un mese e mezzo dopo, alla fine dell'anno ci raggiunse una telefonata della signora Vesna che ci informava che il marito si era spento qualche giorno prima. I nostri presentimenti di un mese prima, miei e di Paolo, si rivelarono così purtroppo fondati.

⁶ Cfr. Paolo Petronio, *Le opere di Antonio Smareglia*, Edizioni Italo Svevo, Trieste, 2004. Dello stesso volume sta per essere pubblicata la versione croata Paolo Petronio, *Antonio Smareglia. Život i skladateljski opus*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sveučilišna knjižnica, Pula, 2012.

⁷ Ivan Golub, »Isusov pjesnik«, *Zbornik u čast mons. Drage Šimundže, CUS*, Split, 2005, p. 466–467. Di questa poesia esiste anche la traduzione in italiano di Fedora Ferluga-Petronio »Il poeta di Gesù«, *Nikola Šop – poeta del cosmo, Atti dell'incontro internazionale con il poeta filosofo bosniaco Nikola Šop (1904–1982)*, Roma, 9 dicembre 2005, *Forum*, p. 17–18; Udine, 2007.

Il 18 e 19 novembre del 2004 presso l'Accademia delle Scienze e delle Arti croata si svolse il convegno internazionale per il centenario della nascita di Nikola Šop, a cui parteciparono numerosi studiosi provenienti oltre che dalla Croazia e dalla Bosnia ed Erzegovina anche dall'Italia, dalla Germania e dalla Slovenia e naturalmente tutti coloro che parteciparono al convegno di Udine. All'inaugurazione del convegno l'accademico Tonko Maroević si rivolse ai presenti dichiarando che quel congresso si svolgeva proprio per volontà dell'accademico Ivo Frangeš e che questa era stata la sua ultima proposta rivolta all'Accademia.

Da allora sono passati otto anni durante i quali nonostante tutti i miei sforzi nell'organizzare convegni e pubblicare Atti dei medesimi, Nikola Šop non ha avuto la risonanza che si sarebbe meritato in virtù del vero valore della sua opera poetica, soprattutto all'estero. La determinazione con cui Ivo Frangeš propose l'organizzazione del convegno all'Accademia delle Scienze e delle Arti croata suscita in me sempre di più il convincimento che se Ivo Frangeš fosse vissuto più a lungo, avrebbe potuto contribuire in modo determinante alla ricezione di questo grande poeta metafisico sia in patria che all'estero.

Letteratura

- Fedora Ferluga-Petronio, *Il mondo cosmico di Nikola Šop. Vita ed opere di un poeta metafisico*, Forum, Udine, 2000.
- Fedora Ferluga-Petronio, *Kozmički svijet Nikole Šopa. Život i rad metafizičkog pjesnika*, HFD, Rijeka, 2005.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, *Monografski ispit poezije Nikole Šopa: Fedora Ferluga-Petronio: Il mondo cosmico di Nikola Šop. Vita ed opere di un poeta metafisico*, Forum, 39, 10/12, 72, 1510–1515; Udine, 2000.
- Ivo Frangeš, «Il libro delle *Lettere di amicizia e di amore* come punto di contatto con la poesia di Nikola Šop», *La poesia di Nikola Šop (1904–1982). Tra filosofia e cosmologia, Atti del convegno internazionale «Il poeta filosofo croato Nikola Šop (1904–1982) fra il ventesimo anniversario della morte ed il centenario della nascita», 3–4 aprile 2003* (a cura di Fedora Ferluga-Petronio), Marsilio Editori, Venezia, 2004, 19–27.
- Ivo Frangeš, «Pisma prijateljstva i ljubavi», *Pjesničko stvaralaštvo Nikole Šopa (1904–1982.) između filozofije i kozmologije. Uz stotu obljetnicu rođenja Nikole Šopa* (urednica Fedora Ferluga-Petronio), Napredak, Sarajevo – Zagreb, 2005, 17–25.
- Ivan Golub, «Isusov pjesnik», *Zbornik u čast mons. Drage Šimundže*, CUS, Split, 2005, 466–467.
- Nikola Šop, *Knjiga vječne ljubavi. Pisma Dragutinu Tadijanoviću i Divni Denković*, (priređio Dragutin Tadijanović, Ceres, Zagreb, 2002.

IVO FRANGEŠ I NIKOLA ŠOP
(Sjećanja na Ivu Frangeša)

Sažetak

Autorica se u članku sjeća svojih susreta s akademikom Ivom Frangešom u Zagrebu i u Udinama za vrijeme međunarodnog simpozija o pjesniku Nikoli Šopu koji je organizirala 3. – 4. travnja 2003. na Sveučilištu u Udinama. Tada je akademik Frangeš pokazao veliko zanimanje za tog izuzetnog metafizičkog pjesnika i obećao da će sljedeće, 2004. godine, za stotu obljetnicu pjesnikova rođenja, organizirati međunarodni simpozij u Zagrebu u okviru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Simpozij se stvarno održao 18. i 19. studenog 2004. godine, ali akademik Frangeš nije sudjelovao na simpoziju, jer je na žalost preminuo 29. prosinca 2003. godine. Organizacija Šopova simpozija je bila zadnja želja koju je predložio Hrvatskoj akademiji. Autorica članka je potpuno uvjerena da bi Frangešov doprinos bio odlučujući za bolje poznavanje Nikole Šopa u domovini te inozemstvu, da nije prerano preminuo. Od zagrebačkog simpozija je prošlo već osam godina i unatoč svim autoričnim naporima koje je uložila pisanjem monografija na talijanskom i hrvatskom te u organizaciji različitih simpozija u Hrvatskoj, Sloveniji te u Italiji Šop još nije doživio, prije svega u inozemstvu, onu recepciju i onaj uspjeh koji bi njegov stvaralački opus stvarno zaslužio.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, Nikola Šop

IVO FRANGEŠ AND NIKOLA ŠOP
(Remembering Ivo Frangeš)

Summary

The author of this paper reflects on her encounters with academician Ivo Frangeš in Zagreb and in Udine at the time the international conference on the poet Nikola Šop that she organized at the University of Udine (April 3rd – 4th, 2003) was held. Academician Frangeš showed great interest for that exceptional metaphysical poet and promised that next year, in 2004, he will organize an international conference in Zagreb within the Croatian Academy of Sciences and Arts, celebrating the hundredth anniversary of Šop's birth. The conference was held on November 18th and 19th 2004, but academician Frangeš did not participate in it, because unfortunately he passed away on December 29th 2003. The organization of the conference on Šop was his last wish that he suggested to the Croatian Academy. The author of this paper is strongly convinced that, if it wasn't for his untimely death, Frangeš's contribution would be crucial for better knowledge and understanding of Nikola Šop both in his homeland and abroad. It has already been more than eight years since the conference in Zagreb and in spite of all the author's efforts in writing monographs in Italian and

Croatian and in organizing various conferences in Croatia, Slovenia and Italy, Šop still does not have, primarily abroad, the reception and success adequate to what his opus really deserves.

Key words: Ivo Frangeš, Nikola Šop

IVO FRANGEŠ E NIKOLA ŠOP

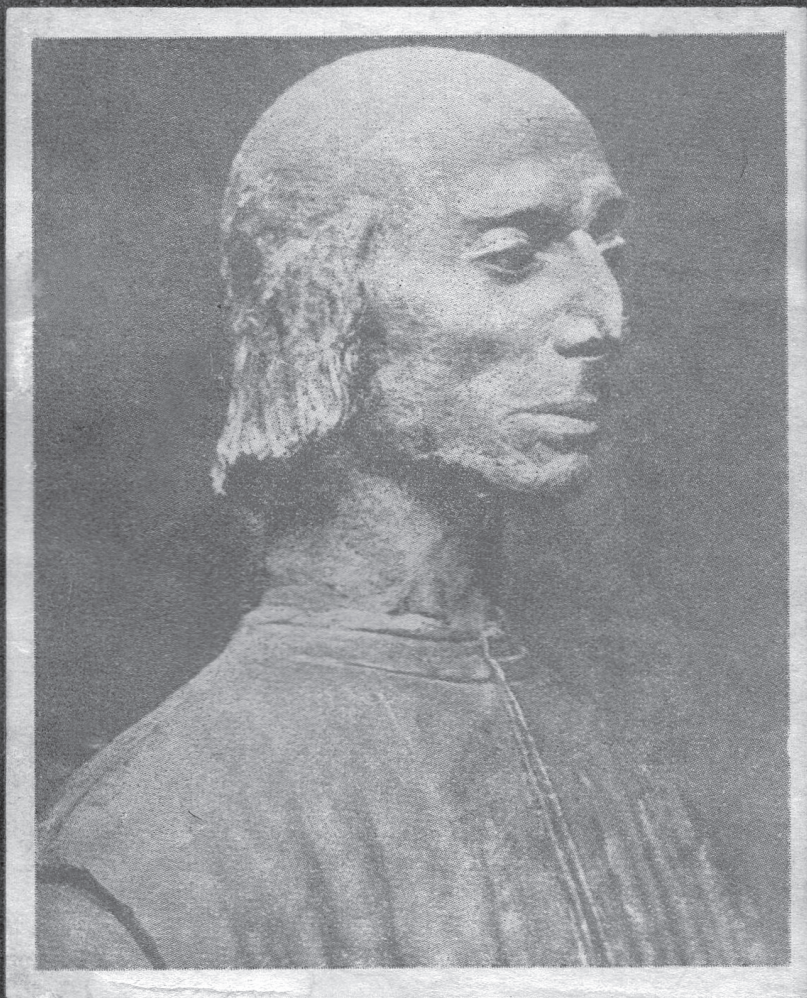
(In ricordo di Ivo Frangeš)

Riassunto

L'autrice dell'articolo si ricorda dei suoi incontri con l'accademico Ivo Frangeš sia a Zagabria sia a Udine durante il convegno internazionale dedicato a Nikola Šop da lei organizzato il 3–4 aprile all'Università di Udine. Allora l'accademico Frangeš dimostrò un grande interesse per questo eccezionale poeta metafisico e promise di organizzare per il seguente anno 2004, per il centenario della nascita del poeta, un convegno internazionale a Zagabria presso l'Accademia delle Scienze e delle Arti croata (HAZU). Il convegno ebbe infatti luogo il 18–19 novembre del 2004, ma l'accademico Frangeš non vi partecipò, poiché purtroppo morì il 29 dicembre del 2003. L'organizzazione del convegno su Nikola Šop fu l'ultimo desiderio che Ivo Frangeš propose all'Accademia delle Scienze e delle Arti croata. L'autrice è fermamente convinta che, se Ivo Frangeš fosse vissuto più a lungo, avrebbe potuto contribuire in modo determinante alla ricezione di Nikola Šop sia in patria che all'estero. Dal convegno di Zagabria sono passati ormai otto anni e nonostante tutto l'impegno profuso dall'autrice con le sue monografie in italiano e in croato e nell'organizzazione di vari convegni in Croazia, Slovenia ed in Italia Nikola Šop non ha avuto quella notorietà e quel successo che si sarebbe meritato in virtù della sua opera poetica, soprattutto all'estero.

Parole chiave: Ivo Frangeš, Nikola Šop

MACHIARELLI

VLADAR

Sl. 23.: Niccolò Machiavelli: *Vladar*. Preveo: Ivo Frangeš. Zagreb, 1952.

Josip Lisac

Ivo Frangeš i idejna kretanja u hrvatskoj književnosti XVIII. stoljeća

Prethodno priopćenje
UDK 821.163.42(091)

Povjesničar hrvatske književnosti Ivo Frangeš glavnu je znanstvenu pozornost posvećivao hrvatskoj književnosti XIX. i XX. stoljeća, kao što je općenito poznato, ali je važan i njegov interes za stariju literaturu, budući da je bio historičar nacionalne književnosti u cjelini, prosuditelj značenja povijesti književnosti u interpretaciji tekstova, kao i ocjenjivatelj umjetničkih dosega tekstova i njihovih jezičnih ljepota s jasnim značenjem toga poznavanja za povijest književnosti. Kako je jezično pitanje uopće jedno od važnih pitanja povijesti hrvatske književnosti, jasno je da ga je Frangeš promatrao i iz aspekta izgradnje jezika prikladnoga za sve službe potrebne hrvatskomu društvu, a među tim potrebama ona služenju umjetnosti riječi svakako ima svoje nedvojbeno mjesto. Zanimljivo je u ovom kontekstu upozoriti na Frangešovo sudjelovanje u anketi što je provedena u *Letopisu Matice srpske* prije tzv. Novosadskog dogovora 1954. Napisao je tada ovo: »Koliko je god istina da Hrvati i Srbi imaju jedan jezik (nazivali ga oni hrvatskim, srpskim, srpskohrvatskim ili kako drugačije), toliko je istina da se Srbi služe jednim a Hrvati drugim književnim izrazom« (Frangeš, 1954: 117). Bio je Frangeš angažiran i prilikom krize oko rječnika književnog jezika što su ga objavljivali Matica hrvatska i Matica srpska i o kojim su problemima raspravljali predstavnici dviju matice 4. i 5. siječnja 1969. u Zagrebu, nakon izlaska prvih dviju knjiga rječnika, a hrvatski članovi u odboru za stilizaciju zaključaka bili su Ljudevit Jonke, Ivo Frangeš i Vlatko Pavletić. Kako se zna, godine 1970. Matica hrvatska je potpuno obustavila rad na tom rječniku što je bio zamišljen u Novom Sadu 1954. U radu »Položaj dijalekta u hrvatskoj književnosti« iz 1970. Frangeš naglašava da je nacionalno okupljanje Krocije izvršio prije svega jezik, a to je bilo moguće jer su i kajkavci i čakavci štokavštinu osjećali svojim postojećim i provjerenim rješenjem. Pomažući se i usporedbama s talijanskim primjerom, Frangeš pokazuje dobro razumijevanje jezičnog pitanja u hrvatskoj književnosti, pri čemu misli i na dijalekt kao sredstvo za

karakterizaciju likova i na dijalektalnu književnost XX. stoljeća. Rasprava »Krlježa – kodifikator hrvatskog književnog jezika« (1981.) pokazuje kako su pisci što su djelovali u kajkavskom ambijentu (Šenoa, Matoš i Krlježa) postali kodifikatori hrvatske štokavštine. Tako je onda sasvim lako razumjeti da je upravo Ivo Frangeš potkraj 1990. u Matoševu Tovarniku iznio ideju o Danima hrvatskoga jezika koji se otada svake godine održavaju u mjesecu ožujku, u danima glasovite *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*. Zrelost i lucidnost svojih razmišljanja o materinskom jeziku pokazao je Frangeš i 1992. pišući članak »Hrvatski jezik danas«.

Međutim, Frangešov interes za povijest hrvatske književnosti mnogostruko je izazovan, a bio je poticajan i u pitanjima povijesti hrvatskoga književnog jezika. U tom jezikoslovnom smislu poglavito treba spomenuti Frangešov rad »Idejna kretanja u južnoslavenskim književnostima XVIII. stoljeća« iz 1962. kojim je pokrenut nov pristup periodizaciji hrvatskoga književnog jezika, a i rad »Problemi periodizacije hrvatske književnosti« (1965.) Marina Franičevića ima zamjetno mjesto, kao i niz starijih prinosa, Ivšićevih, Krstićevih, Barčevih, Jonkeovih itd. Razumije se, svi su ti tekstovi, spomenuti i nespomenuti, važni i sa stanovišta (socio)lingvističkoga, upravo kao i Kombolova *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, izuzetno poticajna i povjesničaru materinskoga jezika.

Nakon pobuda povjesničara hrvatske književnosti, i jezikoslovci predvođeni Daliborom Brozovićem i Radoslavom Katičićem pružili su svoje vrlo potrebne uvide, tj. ponovno prevrednovane poglede ne samo na hrvatski jezik XVIII. stoljeća nego i na cjelinu hrvatske jezične povijesti.

Ivo Frangeš se u spomenutu radu iz 1962. iskazao kao pouzdan poznavatelj pojedinih južnoslavenskih književnosti. Literatura (ponajprije iz pera Alfonsa Gspana, Lina Legiše, Mihovila Kombola i Jovana Skerlića, ali i drugih, npr. Tome Matića i Žarka Muljačića) mu je poslužila kao pouzdan vodič, a i vlastita disertacija [Kritika talijanskih prijevoda naših narodnih pjesama od Fortisa do prvih dalmatinskih prevodilaca (rukopis), Zagreb, 1952.] pružila mu je očitu sigurnost temeljenu na dobrom poznavanju odgovarajuće problematike. Kad je poslije pisao svoju *Povijest hrvatske književnosti*, Frangeš je uglavnom ponovio spoznaje do kojih je došao 1962.

Frangeš uvodno naglašava skromnost, hrvatske, slovenske i srpske književnosti XVIII. stoljeća u estetskom smislu, a ona je lako razumljiva u uvjetima višestoljetne turske najeze i borbe za nacionalno održanje i očuvanje vjere. Veličine, filozofske, umjetničke i druge, nije moglo biti u uvjetima borbe za očuvanje golog života, pri čemu nisu svi krajevi bili okupirani i ugroženi, a Ivo Frangeš vodi računa o »geopolitičkim determinantama« (str.

170; redovito navodim stranice rada iz 1962.) onoga doba. To razdoblje racionalizma / prosvjetiteljstva / jozefinizma imalo je u europskim razmjerima dosta zajedničkoga: »odsutnost prave, velike poezije i zabrinutost prije svega za praktična pitanja narodnog prosvjećivanja, izgrađivanje književnog jezika, oslobađanja od suvišnog i negativnog utjecaja crkve, prije svega njene svjetovne moći i raširenosti parazitskih religioznih redova« (170). Druga polovica XVIII. stoljeća najpotpunije je iskazala kako su južni Slaveni, obično držani jednim narodom, upravo tada najpotpunije pokazali svoju povezanost i svoju različitost, jer se je radilo o bitnostima (buđenje nacionalne svijesti; porast građanstva; rađanje historiografije i modernih prirodnih znanosti) u različitim uvjetima. Novosti su donosile terezijanske i jozefinske reforme, pri čemu je južnoslavenski sjever prožet jozefinizmom. Prema komparatistu Frangešu, u srpskoj književnosti izdvaja se Obradovićeve borba protiv slavenosrpskog jezika, u slovenskoj književnosti utjecaj katoličke crkve na normiranje slovenskog jezika. U hrvatskoj književnosti razlikuju se zbivanja u panonskoj i u primorskoj Hrvatskoj, s jozefinizmom na sjeveru, s utjecajima iz Italije, Švicarske i Francuske na jugu. Registrira Frangeš usporednost racionalizma i neoklasicizma te predromantičarskih kretanja.

Reprezentativni primjeri slavenskoga racionalizma Frangešu su Matija Antun Reljković i Adam Tadija Blagojević. U Reljkovića autor naglašava »neograničeno, prosvjetiteljsko pouzdanje u moć praktičnog i moralnog odgoja« (177). Kao Obradović, i Reljković je »potpun eklektik« (177), uz to »neoriginalan kao mislilac, oprezan kao pisac« (177), dok je Blagojević, oduševljeni jozefinist, nadmašio »u kritici fratara i samoga Došena« (177), Reljkovićeva branitelja i slavitelja. U Antuna Kanižlića nalazi Frangeš zrelost i sladunjavost, ali i umjetničku vrijednost, dok mu je Matija Petar Katančić »glasnik novih vremena i novih ideja« (177), ali uvjeren da su davni narodi naši izravni predci, kao i Ljudevit Gaj nakon njega. Kad se tijekom kola pojavi u Katančića (pjesma »Satir od kola sudi«) »niki mladi Satirić«, Frangeš, glasoviti predstavnik stilističke kritike, dodaje: »aluzija i prezrivi deminutiv posve su očiti« (178). Dakle, ni tu gdje se možda ne bi očekivalo, Frangeš nije iznevjerio svoju temeljnu vokaciju stilističara. Prepunu unutarnje komparatistike, Frangešu se Katančićev Satirić iz šume pojavio »gotovo vidrićevski«, kako to čitamo u *Povijesti hrvatske književnosti*, str. 115. Spomenut je 1962. i Antun Ivanošić kao skromni autor što je živio u Beču i u Bologni, ali on je bio znamenit autor, kako to danas dobro znamo, i po vezama sa Zagrebom i po kajkavskim tumačenjima svojih štokavskih stihova ispod crte. Kao najznatniji povjesničar toga vremena izdvojen je Adam Baltazar Krčelić.

Posebno su zanimljive Frangešove riječi o Andriji Kačiću Miošiću, najpopularnijem hrvatskom književniku uopće, neizmjereno popularnom u svim

hrvatskim krajevima, prisutnom i u drugih Slavena i u svjetskoj književnosti, upravo u Herderovim *Volkslieder*. Apostrofiran je i Ivan Lovrić koji je bio pod utjecajima iz Italije i iz Francuske, a važan je njegov istup protiv Fortisa »prije svega kao izraz probudene nacionalne svijesti i ponosa« (179). Naglašen je i rad Julija Bajamontija iz Splita i Đure Ferića iz Dubrovnika, obojice ljubitelja našega folklora i narodnih običaja, a Julija Bajamontija Frangeš u *Povijesti hrvatske književnosti* (str. 53) uspoređuje i s Jurjem Šižgorićem koji je gotovo četiri stoljeća prije glasovitog Splicićanina i u drugim uvjetima govorio o vrijednostima usmene književnosti. Specifičnosti vidi Frangeš, među ostalim, u klasicističko-predromantičarskoj struji u Slavoniji »koju bismo mogli nazvati učenom, filološkom« (180), a u toj struji on vidi i »ono malo poezije što se u to doba rodilo na našem zemljištu« (180).

U banskoj Hrvatskoj zamjećuje Frangeš otpor Hrvata protiv mađarske agresivnosti, ali pritom oni »brane latinski jezik kao nacionalnu vrijednost« (180) protiveći se sve većim zahtjevima Mađžara. Tako se onda čini prirodnim da se borba s Mađžarima prebacila na »filološkohistorijski teren o primatu odnosno o drevnosti hrvatskoga naroda u odnosu na mađžarski« (180), što je sve vodilo hrvatskom narodnom preporodu, ilirizmu. Opat Ignjat Martinović doveden je opravdano u vezu sa zagrebačkim biskupom Maksimilijanom Vrhovcem, a sve je to povezano s događajima »ogromnog političkog i idejnog značaja« (181) u ono doba.

Znakom novih vremena nazvan je i »pojačan smisao za rješenje osnovnog pitanja novije književnosti hrvatske, pitanje jezika« (181). Frangeš uočava dominaciju štokavštine u odnosu na kajkavštinu u onodobnim knjigama, pa i činjenicu suprotstavljenosti kajkavskoga Zagreba i većinskog hrvatskoga narječja, štokavskoga. Knjižicu Karlovčanina Josipa Šipuša *Temelj žitne trgovine* (1796.) drži Frangeš vidovitom u jezičnom smislu. Jakobinske ideje zahvatile su i Dalmaciju i Dubrovnik, ideje prosvjetiteljski usmjerene na uređivanje državnoga života i predromantičarski orijentirane na folklornu poeziju i umotvorine. Jezično pitanje pokazalo se središnjim i drugdje u južnoslavenskim književnostima, a novost je bila propast Mletačke Republike i nova orijentiranost Dalmatinaca prema Beču. I u Slovenaca i u Srba, kao i u Hrvata, pojačava se »smisao za normiranje jezične građe, približavanje jezika narodu i izgradnju književnog jezika« (182). U 'Hrvata opservira Frangeš »odnos među književno razvijenim dijalektima, odnosno među snažnim pokrajinskim tradicijama« (182), kao i obranu latinskoga protiv mađžarskih navala. Jezična pitanja pomalo postaju i pitanje umjetničkog stvaranja, a kult narodnog stvaralaštva i afirmacija našeg folklora u Europi već je postala stvarnost; sve je to snažna priprema za preporod i stvaranje modernih književnosti u južnih Slavena. Na kraju je Ivo Frangeš poželio da se pripremi

sintetska studija o čitavom tom razdoblju na južnoslavenskim prostorima i ujedno skicirao što bi takav prinos morao obraditi, pri čemu je uzeo u obzir i makedonski racionalizam.

Može se zaključiti da je Ivo Frangeš u relativno ranoj fazi svoga rada uočio sve najbitnije što je u XVIII. stoljeću karakteriziralo hrvatsku i ostale južnoslavenske sredine i da je to izveo u reprezentativnu stilu, s potpunim poznavanjem i na odmjeren način, s utjecajem i na novije obradbe hrvatske jezične povijesti. Poslije se tim pitanjima nije mnogo vraćao, a u *Povijesti hrvatske književnosti* nešto je od tih uvida ispustio i nešto dopunio, pri čemu se osobito ističe stilski briljantno i točno portretiranje Andrije Kačića Miošića, većeg djelovanjem nego djelom (*Povijest hrvatske književnosti*, str. 121) i jednog od uzora hrvatskoga narodnog preporoda u kojem je došlo do ujedinjenja Hrvata u standardnom jeziku novoštokavske fizionomije, a što je Ivo Frangeš izvrsno razumio i u svom opusu, uključujući i njemačko izdanje *Geschichte der kroatischen Literatur*, uzorno prikazao. Dakako, pišući o hrvatskoj književnosti mnogo, nije Frangeš u svojim usporedbama izbjegavao spominjati autore XVIII. stoljeća. Npr. u radu »Gundulić i hrvatski narodni preporod« (u knjizi *Suvremenost baštine*, Zagreb, 1992.) spominje Frangeš kako je Baltazar Krčelić došao u posjed rukopisa *Osmana* (str. 26). Lovrićevo suprotstavljanje Fortisu glede Morlaka i Morlakije potaklo je Frangeša na ovakvu poredbu: »gotovo bi čovjek rekao idući Grabovčevim stopama« (24). Usporedbe teku i dalje: »Istina je da u to oprezno postbarokno vrijeme više oduševljavaju Gundulićevi pokajnički stihovi iz *Suza* (koji naprimjer nalaze odjeka i u Kanižličevu stvaranju), ipak će neznatni, ali za ovu priliku toliko važniji Joso Krmpotić biti pun oduševljenja za Gundulića i Dubrovnik uopće, do te mjere da unosi kolaže iz *Osmana* u svoj razvučeni spjev *Radost Slavonije...*, a njegovo povezivanje osmerca i deseterca jedan je od navjesnika preporodne (budimo ovdje točni: mažuranićevske!) spoznaje o jedinstvu dviju naših tradicija« (25–26). Dodajem na kraju: razumije se samo po sebi da bi upravo novo i dopunjeno (pouzdanost znam da je mnoge dopune napisao) hrvatsko izdanje Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* bilo vrlo dobrodošlo.

Literatura

- Antun Barac, »Demetrove misli o književnom jeziku«, *Hrvatski jezik*, I, br. 4–5, str. 79–84; Zagreb, 1938.
- Dalibor Brozović, »Teme hrvatske i slavenske«, *Telegram*, IX, br. 439, str. 4; Zagreb, 27. IX. 1968.
- Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
- Aleksandar Flaker, »Ivo Frangeš«, Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 7–23.
- Ivo Frangeš, »Budimo strpljivi«, *Letopis Matice srpske*, 130, br. 2, str. 117; Novi Sad, 1954.
- Ivo Frangeš, »Idejna kretanja u južnoslavenskim književnostima XVIII. stoljeća«, *Atti del colloquio slavistico tenutosi ad Uppsala il 19–21 agosto 1960*, Sansoni, Firenze, 1962., 169–183. (Collana di *Ricerche slavistiche*, N. 2)
- Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.
- Ivo Frangeš, »Krleža – kodifikator hrvatskog književnog jezika«, *Mogućnosti*, 28, br. 2–3, str. 140–149; Split, 1981.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1992.
- Ivo Frangeš, »Hrvatski jezik danas«, *Jezik*, 39, br. 3, str. 66–68; Zagreb, 1991. – 1992.
- Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur »von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Böhlau Verlag Köln – Weimar – Wien, 1995.
- Stjepan Ivšić, »Hrvatski književni jezik«, I, br. 2–3, str. 33–39; Zagreb, 1938.
- Ljudevit Jonke, »Veberove zasluge za naš književni jezik«, *Rad JAZU*, knj. 309, str. 33–80; Zagreb, 1956.
- Radoslav Katičić, »O početku novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda, o njegovu položaju u povijesti hrvatskoga književnog jezika i u cjelini standardne novoštokavštine«, *Filologija*, 8, str. 165–180; Zagreb, 1978.
- Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961.
- Kruno Krstić, »Povijesni put hrvatskoga književnog jezika«, *Hrvatska revija*, XV, br. 8, str. 412–420; Zagreb, 1942.
- Josip Lisac, »Hrvatska jezična situacija u pretpreporodno doba i Mihovil Kombol«, *Zadarska revija*, XXXII, br. 4–5, str. 353–365; Zadar, 1983.
- Josip Lisac, »Dalibor Brozović i hrvatski književni povjesničari«, *Mogućnosti*, LVIII, br. 7–9, str. 99–106; Split, 2011.
- Umijeće interpretacije. Zbornik radova u čast Ive Frangeša*, Priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.

IVO FRANGEŠ I IDEJNA KRETANJA U
HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI XVIII. STOLJEĆA*Sažetak*

Povjesničar hrvatske književnosti Ivo Frangeš glavnu je znanstvenu pozornost posvećivao hrvatskoj književnosti XIX. i XX. stoljeća, kao što je općenito poznato, ali je važan i njegov interes za stariju literaturu, budući da je bio historičar nacionalne književnosti u cjelini, prosuditelj značenja povijesti književnosti u interpretaciji tekstova, kao i ocjenjivatelj umjetničkih dosega tekstova i njihovih jezičnih ljepota s jasnim značenjem toga poznavanja za povijest književnosti. Kako je jezično pitanje jedno od važnih pitanja povijesti hrvatske književnosti, jasno je da ga je Frangeš promatrao i iz aspekta izgradnje jezika prikladnoga za sve službe potrebne hrvatskom društvu, a među tim potrebama ona služenju umjetnosti riječi svakako ima svoje nedvojbeno mjesto. U jezikoslovnom značenju poglavito treba spomenuti Frangešov rad »Idejna kretanja u južnoslavenskim književnostima XVIII. stoljeća« iz 1962. kojim je pokrenut nov pristup periodizaciji hrvatskoga književnog jezika, a i rad »Problemi periodizacije hrvatske književnosti« (1965.) Marina Franičevića ima zamjetno mjesto. Nakon pobuda povjesničara hrvatske književnosti, i jezikoslovci predvođeni Daliborom Brozovićem i Radoslavom Katičićem pružili su svoje vrlo potrebne uvide, tj. ponovno prevrednovane poglede ne samo na hrvatski jezik XVIII. stoljeća nego i na cjelinu hrvatske jezične povijesti. Može se zaključiti da je Ivo Frangeš u relativno ranoj fazi svoga rada uočio sve najbitnije što je u XVIII. stoljeću karakteriziralo hrvatsku i ostale južnoslavenske sredine i da je to izveo u reprezentativnu stilu, s potpunim poznavanjem i na odmjeren način, s utjecajem i na novije obradbe hrvatske jezične povijesti.

Ključne riječi: jezik, folklor, prosvjetiteljstvo, pred-romantizam

IVO FRANGEŠ AND THE IDEOLOGICAL TRENDS IN
CROATIAN LITERATURE OF THE 18TH CENTURY*Summary*

As it is generally known, Ivo Frangeš dedicated major scientific attention to the Croatian literature of the 19th and 20th century, but his interest in the older literature was also important, as he was a historian of national literature in general, a judge of the meaning of literature in the interpretation of texts as well as an assessor of the literary achievement of texts and their linguistic beauty, with a clear significance of that knowledge for the history of literature. As language is generally one of the important issues in the history of Croatian literature, it is obvious that Frangeš also observed it from the aspect of building a language suitable for all services that Croatian society needed, among which its service to art certainly occupied a rightful place. In the linguistic meaning especially worth mentioning is Frangeš's work

»Ideological Trends in the South Slavic Literatures of the 18th Century«, from 1962, which launched a new approach to the periodization of Croatian literary language, and the work by Marin Franičević which also occupies a significant place. After the incentives of the Croatian literary historians, linguists, led by Dalibor Brozović and Radoslav Katičić also provided very special insights, i. e. re-evaluate views not only on the Croatian language of the 18th century also on Croatian linguistic history as a whole. It can be concluded that Ivo Frangeš, at an early stage of his work, observed all the most important features that characterized Croatian and other South Slavic surroundings, and he did it in representative style, with thorough knowledge and with measure, which influenced the more modern treatment of Croatian linguistic history.

Key words: language, folklore, Enlightenment, pre-Romanticism

Sl. 24.: Skupina sudionika Znanstvenog skupa o Mihovilu Kombolu (Zadar, 18. – 20. studenoga 1981.), skupa koji je prethodio nizu »Hrvatski književni povjesničari« (s lijeva na desno: Štefan Barbarič, Josip Kekez, Ivo Frangeš, Josip Vončina, Anđelko Novaković)

Stipe Botica

Frangešove teze o hrvatskoj usmenoj književnosti

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

U radu bih htio ukratko obrazložiti samo jedan dio mogućega konceptualnoga razumijevanja Frangešove obrade *hrvatske usmene književnosti* u odabranim djelima.¹ Ograničit ću se samo na *Povijest hrvatske književnosti*² i manjim dijelom na »nove stilističke studije«,³ a po potrebi i na druga djela iz bogate Frangešove riznice od 501 bibliografske jedinice.⁴ Osvrnut ću se, naravno, i na njegovu doktorsku disertaciju »Kritika talijanskih prijevoda naših narodnih pjesama od Fortisa do prvih dalmatinskih prevodilaca«.⁵

Svaki susret s Frangešovim književno-teorijskim razumijevanjem *povijesti hrvatske književnosti* nedvojbeno nameće jasan i neprijeporan okvir da Ivo Frangeš, koncipirajući povijest hrvatske književnosti, zapravo prati i osmišljava kulturnu povijest hrvatskoga naroda iščitavajući i povijesni hod naroda kao cjeline i njegovih značajnih ljudi koji su i o povijesti naroda i svojoj vlastitoj slici povijesti progovorili preko svojih djela. To bi se moglo i ovako reći: Frangešova se povijest književnosti može čitati i razumijevati istim načinom kao i pripovjedno djelo koje je bitno oslonjeno na *glavnog pripovjedača*. Ovdje je taj glavni akter, pa donekle i pripovjedač, opet hrvatski narod koji o sebi govori preko svojih važnijih pripadnika koji djeluju u području književnosti. Njegova je *Povijest* neka vrsta biografije hrvatskoga naroda. A tu su biografiju osmislili i ostvarili svi koji su sudjelovali u tom povijesnom hodu: od prvih znakova hrvatske prisutnosti na ovome prostoru, prisutnosti preko *književne riječi*. Jezik, a iz jezika i odabrane riječi za

---

¹ Ovaj rad je proširena verzija ranijeg rada, otisnuta u *Republici*, LXVI, br. 6, str. 52–61; Zagreb, 2010.

² Hrvatsko izdanje I. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod MH – Cankarjeva založba, Zagreb-Ljubljana 1987. i njemačko *Geschichte der kroatischen Literatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Köln-Weimar-Wien, 1995.

³ I. Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986.

⁴ Bibliografiju je marno popisala Nedjeljka Paro u Zborniku radova u čast Ive Frangeša *Umiće interpretacije*, Priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Matica hrvatska, Zagreb, MM.

⁵ Doktorsku disertaciju »Kritika talijanskih prijevoda naših narodnih pjesama od Fortisa do prvih dalmatinskih prevodilaca« Ivo Frangeš je obranio na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 21. veljače 1952.

književni ustroj, važna je odrednica svakog identiteta. Zato je književna riječ Hrvata u svojoj dijakronijskoj vizuri važna rodovnica identiteta koji je Ivo Frangeš ovjekovječio svojim djelom i djelovanjem. Njemu je hrvatska književna riječ ponajbolje jamstvo izvorne nacionalne kulture koja je objedinila i druge važne kulturne sastavnice, predhrvatske i izvorne hrvatske i sve ih integrirala svojom moćnom snagom. U tom je kulturnom nastojanju sve povezano: od prvih tragova kulture na hrvatskome kulturnome području (s naznakama kulturâ iz prapovijesti, ilirske, helenske, rimske/romanske posebice) i autentične hrvatske, baštinjene još iz pradomovine. Frangeš sve to zna i u svojoj povijesti književnosti o svemu tome raspravlja i priča, razmišlja – domišlja – kombinira i pripovijeda; pripovijeda onako kako je to samo Frangeš umio: jasno, domišljeno, potkrijepljeno činjenicama, slikovito i znanstveno, brižno stilizirano. I kada se prolazi kroz tu golemu količinu podataka Frangešove konstrukcije povijesti (motreći i dijakronijski, i prostorno, i interpretativno...), stalno ostaje *čvrsta okosnica*: istaknuta su *neka djela i autori* koji drže tu konstrukciju. To su one činjenice i oni umnici koji čine *kanon*. Jedan od teoretika umjetničko-teorijskog pojma »zapadni kanon« (Harold Bloom) kaže da »velika djela jednostavno su složenija, dublja i bolje uspjela od mnogih daljnjih artikulacija i dokumenata koje inflacijski pojam kulture dopušta kao materijal za analizu«⁶. I Frangeš se pouzdao u vrijednost takvih djela kad u »Proslovu« kaže da »cjelovita slika jedne književnosti ovisi prije svega o djeli i djelovanju najvećih; da su to, u hrvatskom slučaju, Marulić, Držić, Gundulić, Mažuranić, Šenoa, Kranjčević, Matoš, Polić Kamov, Ujević, Krleža, Goran... (odnosno iz 'standarda', spisatelji poput Kačića)«.⁷ Odabrana, dakle, dvanaestorica! Znao je, očito, Frangeš i za ovaj simbolični broj i onaj novozavjetni izbor dvanaestorice koji su nosili drugu konstrukciju, njemu podjednako važnu. Nije stoga slučajan odabir broja dvanaest. No, nakon pomnog pregleda njegove *Povijesti*, može se s velikom sigurnosti dodati još jedan stožerni broj: značajna djela hrvatske usmene književnosti, pa i čvrsta konstrukcija hrvatska tradicijska kultura. Mada ovu drugu sintagmu neću pomnije obrazlagati, za nju u *Povijesti* ima dobrih naznaka,⁸ a i drugdje u Frangešovim djelima.

S obzirom na cjelinu *Povijesti* hrvatske usmene književnosti, kao povijesti *zapisa* usmene književnosti, Frangeš je i naveo, kontekstualno obrazložio, funkcionalno i stilski interpretirao gotovo sve važnije zapise hrvatske usmene književnosti do svršetka XIX. stoljeća. Pratio ih je, naravno, dijakronijski i vezao s drugim književnim činjenicama određenoga vremena.

⁶ Jochen Hörisch, *Teorijska apoteka*, Algoritam, Zagreb, 2007., str. 140.

⁷ I. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod MH – Cankarjeva založba, Zagreb-Ljubljana, 1987., str. 5. Odsad će se citati iz *Povijesti* donositi u tekstu.

⁸ Najmanje tridesetak puta pokazuje kako je čvrst oslonac raznim književnim i društvenim gibanjima bila »tradicijska« i cjelina tradicijske kulture.

Samo ću poimenice navesti nekoliko važnijih činjenica i Frangešovih stilizacija iz njegovih deset cjelina. Primjereno tome može se postaviti i deset teza Frangešova povijesnog poimanja hrvatske usmene književnosti.

1.

Govoreći o razdoblju po dolasku Hrvata na ove svoje prostore, upućuje na *bespismenu fazu duhovnosti*, kada je usmena predaja bila najvažniji medij posredovanja kulture. Tu je u prvom redu usmena književnost kao profilirano kulturno blago. Frangeš samo naznačuje »koliko je i kakvo je bilo tadašnje hrvatsko usmeno blago, može se tek nagađati« (str. 11). Nije se, dakle, Frangeš upuštao u konstrukciju izgleda takvoga blaga, ali je naznačio njegovu bitnu odredbu da je to usmeno književno blago bilo na narodnom jeziku, pa je uporaba narodnoga jezika utrla put »za sve bogatije tematske i izražajne smionosti« (str. 17) autora koji su, kasnije, pisali na hrvatskom jeziku. Štoviše, stvaralo se na sva tri hrvatska dijalekta, i međusobno povezana, što »pokazuje da su sva tri hrvatska dijalekta tvorački prisutna i aktivno povezana od prvih početaka pismenosti na narodnom jeziku« (str. 17). Na tragu toga Frangeš je obrazložio i pojam »začinjavaca« čiji su tekstovi bili »opće umjetničko dobro, gotovo kao i usmena, narodna poezija te su se (njihove) pjesme rjeđe bilježile« (str. 24). Sve su ove Frangešove tvrdnje značajne za sustav usmene književnosti.

2.

S obzirom na hrvatski latinizam/humanizam i značenje koje Hrvati po tome subaštine s učenom Europom, i na vremensku podudarnost s odnosima na relaciji *duo saecula plorantis Croatiae*, a na domaće muze koje su proizašle iz pučkoga repertora, samo dvije važne odrednice. Prva, Šižgoričev traktat »De statu Illyriae et civitate Sibenici« (1487.) o superiornosti usmene lirike nad klasičnim prvacima u obradi *naricaljki, svatovskih pjesama, ljubavnih, pjesama uz rad, pokločica od kola, poslovica*. Frangeš je vidio prisnu i vrsnu povezanost »hrvatske umjetne književnosti s usmenom, narodnom književnošću« (str. 52), a Šižgoričevo oduševljenje usporedio s »razmišljenjem koja će gotovo četiri stoljeća poslije njega, u posve sazrelim okolnostima i u izgrađenoj svijesti o vrijednosti usmene književnosti, bogato i moderno razviti Splitsanin Julije Bajamonti, govoreći 1797. o Homerovu 'morlakizmu'« (str. 53) i zapisujući pet izvrsnih romanci i balada. Frangeš stalno podastire usporedbe (i sličnosti i razlike) tijekom povijesnog razvoja, ali i postojano ističe vrijednost kontinuiteta usmene književnosti jer je ona stalno trajala i funkcionalno povezala našu renesansu i (pred)romantizam. Bila svakako najvažnija vrsta komunikacije na višoj razini u pretežito *bespismenoj fazi kultu-*

re. Frangeš na mnogo mjesta svoje povijesti izdvaja osobe koje su po bilo čemu unaprijedile hrvatsku kulturu. U tom pogledu izdvaja i latinista Đuru Ferića Gvozdenicu, pored ostaloga i zato što »javno izmjenjvanje pjesničkih poslanica s poznatim bečkim historičarom Jochannesom Müllerom, svojim prijevodima naše narodne poezije na latinski, znatno pridonio njezinoj popularizaciji« (str. 48). Iako Frangeš ne spominje, preveo je i glasovitu Majku Margaritu (»Sola sedens tacito famosa in litore virgo«), a svoje latinske basne onaslovljavao hrvatskim narodnim poslovicama.

3.

Treće Frangešovo poglavlje, i hrvatskoga izdanja *Povijesti* i njemačkoga, ima naslov »Usmena književnost i počeci umjetne. Renesansa«. Znatno prije romantičarskoga sveeuropskoga oduševljenja za plodove narodne muze, Frangeš i uočava i formulira činjenicu da je renesansa u Hrvata podjednako uspješna i u usmenoj i pisanoj književnosti. Potkrepljuje nizom podataka, iznimne konceptualne utemeljenosti, da je već tada hrvatska usmena književnost u izvedbama čvrst sustav, a ima je i u zapisima. Time je inaugurirao metodu da hrvatsku usmenu književnost i u izvedbama i zapisima treba motriti i prosuđivati od početka novoga vijeka, od renesanse. Dao je sigurnu i metodološki uvjerljivu međuzavisnost, književno-teorijsko opravdanje i funkcionalnu odredbu prisne veze između usmenoknjiževnoga performantiva i zapisa. Cijeli je odlomak najbolja i najsigurnija obrada u svekolikoj hrvatskoj književnoj historiografiji te zaslužuje punu citiranost. Krenuo je od činjenice da je Šižgorić elaborirao vrsnoću performantiva hrvatske usmene lirike, a onda i podatkom da je u »Zoranićevim 'Planinama' sačuvan prvi stih jedne od najljupkijih erotičkih pjesama svjetske usmene književnosti »A ti, divojko šegljiva«; no kad je – u našem stoljeću – pronađen zapis te izuzetno lijepe (posve naravno, anonimne) pjesme, postalo je jasno koliko je usmena književnost hrvatska već bila razvijena upravo u počecima umjetne. Malo je primjera u svjetskim književnostima toliko prisne i isto vrijeme toliko uzročne veze između pučkoga i umjetnoga stvaralaštva kao što je u hrvatskoj. Pogrešno je stoga zanimanje za usmenu književnost i njezino objašnjenje vezati vremenski uz razdoblje romantizma odosno, možda, predromantizma. Ta i začinjavce moramo, u izvjesnom smislu, ocjenjivati kao pučke usmene stvaraoce; a Šižgorićev primjer svjedoči o cjelovitu semantičkom sustavu usmene književnosti koji neometano funkcionira već sredinom XV. stoljeća; posebno kao lirski izraz. Još je potpuniji dokaz toj tvrdnji divna pregršt anonimnih stihova u znamenitom Ranjininu zborniku, gdje uz rafinirana trubadurska skladanja Dživa Držića i Šiška Menčetića stoje pjesme za koje se ne usuđujemo sa sigurnošću ustvrditi da su doslovno narodne, ali ih, s puno

razloga, od Jagića naovamo, zovemo 'pjesmama po narodnu'. Uostalom, pjesme se toga zbornika s jedne strane (stilski) opiru o usmenu književnost; s druge strane (tematski) one ostaju petrarkističke, pri čemu (formalno) zadržavaju već kanonizirani dvostruko rimovani dvanaesterac«. Ovome popisu i opisu jedva se ima što dodati, iz pozicije teorije i prakse cjeline usmene književnosti – jer Frangeš je nepogrešivo sve rekao. Štoviše, odredio se i prema zapisivačkoj praksi koju će inauguirati romantizam na cijelom europskom prostoru. Obilno, naravno, i u Hrvata.

4.

Frageš ne može ni zamišljati povijest hrvatske književnosti bez interakcije usmene i pisane, od najranijih početaka. Zato mu je ova epizoda s renesansom sasvim logična, i glede usmene književnosti u živoj komunikaciji (izvedbama) i glede kontinuiteta usmene književnosti kao umjetničkog artefakta. Usmene (narodne) pjesme u *Ranjininu zborniku* bile su znak čvrstog koncepta usmenoknjiževne literarnosti, i prisna veza dviju poetika: usmene i pisane, jer »sama činjenica da je zapisivač, po svoj prilici, narodne pjesme 'prilagođavao' općem duhu svoga zbornika, odnosno poezije koju je u zbornik uključio, svjedoči o srodnosti tih dvaju tipove poezije i o mogućnosti da se ta srodnost izrazi upravo sakupljačkim načinom. *Otada unaprijed koliko tragova usmene poezije u hrvatskoj umjetnoj književnosti* (istakao S. B.)« (str. 53–54). Vidio je to Frangeš u cjelovitu tijeku hrvatske književnosti, vidio, procijenio i namijenio svima kojima je stalo do pravog ishodišta hrvatske književnosti i kulture općenito.

Komentirajući, nadalje, *Robinju* i hrvatsku apelativnu literaturu (te apele: plačljive krikove papama i velmožama, u to doba, nije se moglo nikako izbjeći!), izdvaja »polarizaciju koja se zbila na našem prostoru (polarizaciji kojoj podliježe i bezimni pjevač divne narodne pjesme *Marina kruna*), a koja glasi: bijeli – crni (mori); kršćani – Turci; vjernici – nevjernici; domaća (zapadna) vojska – turska (istočna) vojska. Kulminacija je drame razgovor što ga vodi mladi Derenčin, unuk hrvatskoga bana Derenčina, tužnog sudionika tragične bitke na Krbavskom polju (1493.) protiv Turaka, i brojnih narodnih pjesama, vodi s protagonistkinjom drame, 'robinjom'« (str. 63). Možda je prof. Frangeš mogao citirati otužnu pjesmu o tome iz Vitezovićeve zapisa o Krbavskom krahu i golemoj pomoriji iz godine 1681. No, i naznaka ovoga tematskog kompleksa silno je važna.

Općepoznato je Hektorovićevo uvrštavanje narodne književnosti u svoje djelo, pa ga je istakao i Frangeš, onako kako je to samo stilist Frangeš umio. Naime, uvrštavanje narodnih pjesama u djelo doprinio je vrsnoća samoga djela jer su »ti pučki tekstovi rafiniraniji od umjetničkoga u koji su uključeni i kojemu, srećom, duguju život. Hektorović i jest pisac koji duboko osje-

ća književnost i književno stvaranje, priznaje ‘književnu republiku’ (...), a Pakojeve i Nikoline ‘bugarščine sredne’ i narodne popijevke unosi u svoje djelo zbog vjernosti istini, ali i zbog ljepote, jer će te ‘pisni’, koje su mu ‘vele mile’, dugo i dugo čitateljima ‘u srcu zvoniti’« (str. 64). Izrekao je dalje prof. Frangeš još jednu istinu o svezama hrvatske usmene i pisane poezije. Naime, za uvrštavanje narodnih pjesama u Hektorovićevo djelo, »Možda taj emotivni čin Hektorovićeve, doslovno donošenje tekstova narodnih pjesama (doduše izuzetne ljepote, a toga je, vidjeli smo, bio svjestan i on sam), pa čak i bilježenje napjeva, načina kojim se neke od njih pjevaju,⁹ možda sve to čini da *Ribanje* najpotpunije izražava duboku, sudbinsku vezu hrvatske umjetne književnosti s usmenom. Svijest o ljepoti uvrštenih pjesama ne govori samo o sigurnome ukusu Hektorovićeve, nego i o razlozima zašto mu se te pjesme toliko sviđaju. Bilo bi međutim najpogrešnije pomisliti da je Hektorović začetnik ili čak uzročnik mišljenja koje je toliko vremena vladalo u našoj znanosti o književnosti¹⁰ prema kojemu je sve narodno bilo ujedno i lijepo, a – posebno u starijoj književnosti – sve umjetno ujedno i epigonsko. Hektorovićeve čin i pouka koja iz njega proizlazi pokazuju da se usmena književnost od prvih početaka razvijala usporedo s pisanom; *anonimna po svojim stvaraočima, ali nipošto anonimna po djelovanju na pisanu* (istakao S. B.). I koliko se god, povremeno, javljalo u biti romantično mišljenje o nacionalnom primatu usmene književnosti, ono je isto toliko pogrešno i nazadno koliko i drugo, o neprijepornoj superiornosti pisane. Najvrednija djela *hrvatske književnosti uvijek su književno stvaranje doživljavala kao integriranje tih dviju matica*, njihovo hegelovsko dizanje na viši stupanj« (str. 66). Ovako nešto precizno određeno i cjelovito interpretirano – kao što je učinio Frangeš – čvrsta je okosnica samodostatnosti hrvatske usmene književnosti kojoj, u svome povijesnom životu, ne treba oslanjanje ni na koju drugu poetiku osim njene same i cjeline povijesnog života Hrvata kao njezine glavne teme.

Frangeš je cijelu svoju konstrukciju povijesti nacionalne književnosti ostvario pod integrativnim načelom ovakva stava o prožimanju dviju matica nacionalne književnosti. Kad god se pojavio vrstan zapis usmene književnosti Frangeš je znao kako ga smjestiti, komentirati i osmisliti s obzirom na onovremeni tijek povijesnog razvoja književnosti. Tako je procjenjivao Marulića

⁹ Ispjevane su »srpskim načinom«... Ovaj napjev je stalno predmet manipulacija u srpskoj sredini, pa je tako silno zloupotrijebio ovaj opis načina pjevanja i Jovan Deretić u opsežnome djelu *Srpska narodna epika*, Filip Višnjić, Beograd, 2000., str. 175. gdje, među ostalim, kaže da »pevanje srpskim načinom i poezija koja se tako pevala nisu svakako nastali u XV i XVI stoljeću, oni su tada samo postali poznati u okolnom svetu usled *migracija srpskog življa* (sticanje S. B.) i širenja njihove kulture posle prodiranja Turaka... Sačuvani podaci pokazuju da je ‘srpski način’ bio i *isključivo stil srpskog pevanja*«.

¹⁰ Posebice od ilirizma do svršetka XIX. stoljeća, kako se može vidjeti u svim značajnijim kritičkim tekstovima.

i Zoranića, Lucića i Marina Držića koji je mnogim postupcima »neraskidivo vezan uz tradiciju hrvatske književnosti, njezina jezika, njezinih dotadašnjih formi i njezinih razvojnih uvjeta« (str. 76).

5.

Kao izvrstan poznavatelj odlika stilskih formacija u prošlosti, Frangeš prati razvoj hrvatske usmene književnosti i u razdoblju »Reformacije. Protu-reformacije. Baroka«, odnosno u zadnjim desetljećima XVI. i u tijeku XVII. stoljeća. Bolje od svih hrvatskih povjesnika književnosti dohvatio je smisao »turskih tema« i svega onoga što je književno oblikovalo višestoljetni sraz s Osmanlijama. Nije se, doduše, osvrnuo na zapis Petra Znike *Popivka o porazu Turaka kod Siska 1593.* (oko 1600.), iako bi mu dobro došao za cjelokupnu njegovu koncepciju jer je u njemu mogao naći ustreptali klik taj ranijih stalnih gubitnika nakon prvoga velikog poraza Turaka na kopnu, i pad Hasana paše Predojevića kojemu se puno toga na hrvatskim područjima »bilo zahotilo«. A, u nevjerici spram osvajača, narodni je pjesnik ustvrdio »kaj se toga počnilo iz slavnoga Carigrada«. Tim više, što Frangeš uvijek računa na humane i općeljudske crte istinske poezije.

Iz ovoga je vremena dirljiva bugaršćica *Majka Margarita* koja visoko kotira u Frangešovu shvaćanju literarizacije značajnih tema koje drže središnjicu nacionalne književne preokupacije. Frangeš ju je desetcima puta invocirao u svojim djelima, a osobno je uživao u njezinim literarnim vrsnim stilizacijama. I u drugim književnom ostvarajima toga vremena Frangeš vidi dodir dviju poetika: usmene i pisane i njihovu interakciju.

Zato je u Gundulićevu djelu, posebice *Osmanu* »poslužio se i vlastitim iskustvima, i dotadašnjom tradicijom hrvatske književnosti, pokazujući – i kao naši petrarkisti, i kao Hektorović – izvanredan smisao za usmenu književnost. Bez nje bi se *Osman* ugušio u sećentističkim egzibicijama; ovako, njegovo je barokno vergilijanstvo i duhom i načinom prožela poetika 'popijevkinja' i 'bugarkinja' koje on izrijekom spominje i, u mnogo čemu, varira« (str. 96).

Vezu s usmenom književnošću pokazao je i u djelovanju Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskoga; prvoga da je »uvedo pučki deseterac u hrvatsku pisanu poeziju«, a drugoga da je »među istražnim spisima Petra Zrinskoga, nađena njegovom rukom još 1663. *Popevka od Svilojevića*, narodna bugaršćica izuzetne ljepote. Tako je nad aristokratskim glavama obojice tužnih vitezova i pjesnika, prije krvničkog mača pod čijim su se udarcima skotrljale, bljesnuo sjaj pučke poezije. Dokaz više o njezinoj rasprostranjenosti i neraskidivoj vezi s umjetnom« (str. 102).

O turskim i inim »ratničkim« temama, sukladno duhu i idejama usmenoga pjesništva, procjenjuje djelo Pavla Rittera Vitezovića, mada ne navodi

vrskih njegovih zapisa o Ivi Karloviću, Krbavskoj bitki, pa ni otisnutu knjigu hrvatskih poslovice »Priručnik... « koje su tako kasnije uzdignle *Danicu* i ilirsku gnomistiku uopće.

6.

U vremenu XVIII. stoljeća (poglavlja »Racionalizam« i »Predromantizam«) svezu s usmenom književnošću vidi u djelima i djelovanju niza kulturnih djelatnika. Pokazao je kako je to učinio Reljković i svojim deseteračkim (pučkim) stilizacijama i cjelovitim zapisom pjesme »Piju vino dva Jakšića mlada«, koju je kaznije »oteo Vuk Karadžić i otisnuo u *Srpskim narodnim pjesmama*. Uzveličao je Frangeš djelo i djelovanje fra Filipa Grabovca koji »nudi štivo koje izvire iz bujnoga vrela usmenoga narodnog stvaranja. U tome je on prethodnik romantičarskih ideja, koje će narodnim vilama širom otvoriti vrata pisane književnosti« (str. 115).

Fragešovo vrednovanje Kačićeva djela i djelovanja, posebice u *Pismarici* zasigurno može biti uzor književnoj prosudbi: i s obzirom na izbor tema, i ritmom »pučkoga stiha i narodnog pjevanja«, i posebice recipijentskim odzivom na djelo jer »Kačićev udivljeni štilac, njegov neprestano apostrofirani 'pobro', pobratim, gleda u duhu kako promiču vojske, topću konji i jezde vitezovi, dijele se megdani i kotrljaju mlade glave po zelenoj travi«. I Frangeš se višeputo poslužio prozimetrom pa tako napisa da Kačić »gdje god stupi na krvcu nagazi« jer »mač sijeva a glave polijeću«, odnosno da se »svrstavaju vojske nebrojene« »i nevoljno satjeruje roblje«... Odrekao je doduše Kačiću znatniju estetsku vrijednost (kojoj »tako rijetko prostruji dašak poezije«), ali je posebna društvena vrijednost jer je stvorio književnu publiku/slušateljstvo koje je djelo primilo kao svoje.

7.

Znao je Frangeš procijeniti i ocijeniti prinose hrvatskih kulturnih djelatnika za cjelinu tradicijske kulture. Znao je također prosjek kulture, i one tradicijske i one elitne, na hrvatskome kulturnome prostoru. Djelovanje u takvom prostoru zahtjevan je posao jer je moguće ostati »nezapažen« ako se ne osjeti kulturna potreba određenog trenutka i sredine. U tom je pogledu Frangeš motrio i Kačićovo djelo. Kako je Kačića više puta prizivao, stalno je govorio da je »veći djelovanjem nego djelom«, da je romantičarski uzdigao narodnu pjesmu, odnosno »magični svijet narodne junačke pjesme koju Kačić doduše 'slidom slidi', ali nikako da dosegne, ali kojemu ona kao da, unaprijed, vraća dug: jer upravo je Kačić najviše učinio da joj popravi putove« (str. 119) u predromantizmu i romantizmu. S time je povezan i Fortis,

i Lovrić, i Bajamonti, i Ferić i cijeli kontekst predromantizma u Hrvata, pa i Gajevo djelo i djelovanje. Frangeš je to vrsno i kompetentno stilizirao: pokazuje kakav je model i književnosti i kulture u hrvatskoj sredini od sredine XVIII. stoljeća do ilirizma bio moguć i koja je uloga *kategorije narodno*. Nakon Francuske revolucije i društvenih gibanja na svršetku XVIII. st., stilskoformacijski u predromantičarsko vrijeme »probudeni interes za narodnu poeziju nezadrživo pripravlja novo vrijeme koje će u europskim relacijama dovesti do romantizma, a u nas... do buđenja nacionalne svijesti i konstituiranja modernih nacija« (str. 120). Na hrvatskome kulturnom prostoru situacija je iznimno složena, kulturno deficitarna u svakom pogledu, a književnost je imala izrazito prosvjetiteljsku ulogu. Frangeš je procijenio da na cijelom hrvatskom etničkom i kulturnom prostoru »uspjeh Kačićeva *Razgovora* dokazuje da je on bio jedini tip književne umjetnosti što ga je narod u to doba mogao primiti. Prava videokaseta svoga vremena, Kačić je knjiga koja 'govori', i koja je govorena, knjiga koja se izražava pučkim duhom i pučkim jezikom, knjiga koja će omogućiti da njezini siromašni štioći i slušaoci, 'koji se naslađuju u takim pismam, mogu doći u poznanje' kako je Bog dao 'našem narodu taku pamet naravnu da ono što drugi narodi uzdrže u knjigam, oni uzdrže u pameti'. (...) U takvoj je kulturnoj situaciji Kačićev *Razgovor* obavio ogromnu zadaću: stvorio je publiku kadru da svoju usmenu književnost prima i posredstvom knjige, čitanja, a ne samo pjevanja, izgradio i potvrdio semantičko polje hrvatske poezije pučkoga tipa, na štokavskom i čakavskom području stvorio duhovnu koheziju kakve u kajkavskim krajevima sve do XIX. st. nije bilo i znatno pripomogao da i kajkavci prihvate povijesnu ulogu štokavštine u konstituiranju hrvatskoga modernoga standarda; konačno, utjecao je na golem broj pisaca ne samo u pučkoj nego i u umjetnoj književnosti hrvatskoj. Odista je *Kačić bio veći djelovanjem nego djelom* (istakao: S. B.), činjenica neobična, ali značajna, i još uvijek nedovoljno proučena. Bez Kačića ne da se zamisliti ne samo prepород u Dalmaciji; bez njega bi i Gajev pothvat bio kudikamo teži, jer ilirizam ima dva velika uzora: Gundulića, koga svi uznose, i Kačića, koga svi čitaju« (str. 121). Ovo je Frangešova dijagnoza stanja, neprijeporna procjena, točna u svim svojim detaljima: i s obzirom na ukupnu kulturnu klimu, i književne afinitete, Kačićevu duhovnu disperziju, romantičarsku svezu s narodom i narodnom književnosti, i štošta drugo.

8.

Fragešovo je šest poglavlje o »Romantizmu. Ilirizmu. Apsolutizmu« temeljito naslonjeno na tip književnosti Kačićevske poetike. Produžio ga je, dijakronijski, sve do rodoljubnih nastojanja Zoranića, Hektorovića, Barakovića i drugih koji su pjevali i »u prilikama kad se činilo da muze zaista moraju

umuknuti, došlo je do procvata književnosti na narodnom jeziku« (str. 122), kada je na mjestima silnih razbojišta bilo narodnoga pjesništva u velikim količinama. Frangeš je, motreći situaciju u Dalmaciji (posebice kontinentalnoj), kao suprotnost svima koji su osporavali da se tu može javiti bilo kakav znak kulture ustvrdio da se »u toj okrutnoj morlačkoj ‘Arkadiji’ osim junaštva i megdanâ mogu odigravati tragedije takve čudesne ljepote kao što je ona koju prikazuje tužna pjesanca o Asanaginici, a prije nje ona o Majci Margariti!« (str. 123). U nedostatku značajnijih književnih imena na cijelom hrvatskom prostoru od 60-ih godina XVIII. st. do ilirizma 30-ih XIX. stoljeća, i narod i opismenjeni dio pučanstva svoje su »estetske potrebe podmirivale bogatim usmenim stvaranjem kojemu se, potkraj mletačke vladavine, zahvaljujući djelovanju samih Mlečana (u teoretskom pogledu: Cesarottija; u praktičnom: Fortisa), počela diviti ne samo talijanska nego i uopće europska publika. Vremena su se izmijenila: ratne i diplomatske izvještaje iz Morlakije što ih je nekad slao Marin Sanudo sad su zamijenila putopisna i kulturološka izvješća Alberta Fortisa.¹¹ Morlak nije bio samo pripadnik Grabovčeve ‘Compagnia de Crovatti’, nego i tvorac poezije čijim otkrićem Fortis ponosno konkurira Cesarottijevu otkriću *Ossiana*. Puna je neke čudne simbolike i činjenica da Julije Bajamonti, u godini pada Republike, na njezinu teritoriju, u Padovi, objavljuje raspravu o Homerovu – moirlakizmu« (str. 124). Koliko samo vrsnih podataka, i kakva kulturološka raznovrsnost Frangešovih zapažanja. Draž ovih fragmanata ima trajnu vrijednost, prvorazrednu teorijsku relevantnost. Sasvim je jasno da je na ovakvom tragu vidio i usmenu književnost u ilirizmu, književnost koja dostojno reprezentira i kontekstualizira sve ono što su europski romantičari i folkloristi (vezani uz časopis *Athenaeum*) mislili o narodnom stvaralaštvu. Temeljito je poznao narodne pjesme i njihovo značenje za cjelinu hrvatskoga duhovnoga profiliranja, a u svojoj doktorskoj disertaciji lingvo-stilističkom metodom izanalizirao 103 pjesme koje su prevedene na talijanski. Tu je obrazložio sve okolnosti i nastanka pjesama i rad na prevođenju. Među prevoditeljima su značajna imena kulturne prošlosti: Alberto Fortis, Julije Bajamonti, Marko Bruerović, Nikola Jakšić, Nikola Tommaseo, Bernardo Biondelli, Ferdinandno de Pellegrini, Ivan Franceshi, Nikola Battaglini, Feliks Alfirević i Franjo Carrara. Frangeš je pokazao brojne odlike pjesama koje su, prevedene na drugi jezik, plijenile pozornost i u drugome kulturnome krugu. Najviše je pozornosti na epskim pjesmama,

¹¹ Nešto kasnije i Vuka Karadžića, jer je u svojim otisnutim pjesmama, od prvotiska iz 1814./1815. pa sve nadalje svoje zbirke punio i tekstovima iz hrvatske sredine. I to, ponajboljim primjerima, kako je to ustvrdio Olinko Delorko, navodeći u Prvoj knjizi *Srpskih narodnih pjesama* šest dirkljivih balada iz Sinja i Sinjske krajine. Šteta što njegovi europski konsumenti nisu znali da su to hrvatske narodne pjesme, slične onima kojima su se, zbog Asanaginice, tako divili.

posebice onima iz opsega tema o Marku Kraljeviću, ali i na »Asanaginici«, iznimnome promotoru hrvatske kulture u inozemstvu. Navodi da »Fortis je, po ukusu vremena, preveo Hasanagicu, više baladu negoli epiku, junačku narodnu pjesmu«. ¹²

Preko narodne pjesme u hrvatskoj je kulturi snažno prisutano i predromantičarsko gibanje jer je i predromantizam i romantizam svoje ishodište pronalazio u cjelinu narodnoga života i narodne kulture. Interes za sakupljanje narodne književnosti silno je potakao biskup Maksimilijan Vrhovac svojom okružnicom »područnome svećenstvu poziv da sakuplja narodno blago, poziv što će ga mladi Gaj ponovno izdati, na hrvatskom, 1837.« (str. 131). Sve će se to pojačati u vrijeme ilirizma jer su »narod i 'narodnost' temeljna pretpostavka ilirskog pokreta« (str. 139). Plodovi narodnoga duha, književni ostvaraji darovitih pojedinaca iz naroda, kao performantiv u izvedbama, čine sustav usmenoknjiževnih vrsta koji se sada sustavno prikupljaju na cijelom hrvatskom kulturnom prostoru. A sakupljači su svi viđeniji ilirci-prvaci: od Gaja, Vraza, braće Mažuranić, a od 40-ih godina Luke Ilića Oriovčanina, Kukuljevića, Kurelca, itd... To je sve Frangešu prirodan i sasvim logičan nastavak brige Hrvata za svoju tradicijsku kulturu i one plodove narodnih muza koji imaju i estetske pretpostavke. Otisnuće vrsnijih narodnih tekstova u *Danici* i sustavno prikupljanje svekolikog narodnog stvaralaštva, dio je ilirske prakse. Narodnoj je poeziji osobito odan Stanko Vraz, zadivljen Vukom i vukovskim načelima, pa je Frangeš izdvojio ovaj njegov programatski tekst: »Zato ja sudim da će biti od velike koristi za zdrav napredak literature naše ako se uz dubrovačke klasike izdaju i narodne pjesme koje će uliti u nju zdrav, čvrst živalj narodan, metnub na lice poezije naše rumen naravskog zdravlja (mjesto umjetnog rumenila)« (str. 143). A svim je ilircima »narodno stvaralaštvo (bar ono koje bijaše uzorom ilircima) gotovo isključivo poezija« (str. 156).

U pojedinačnim utjecajima na pisce/pjesnike narodne književnosti dosta podataka, pa i za prozaiste, gdje još više dolazi do izražaja cjelina tradicijske kulture. Tako je za putopis Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu* da je »Opremljen, poput brata Ivana, Kačićem i narodnom poezijom... kao da je zašao u idealni vilajet deseterca, kršćanskoga i muslimanskoga. Život, običaji, odjeća, arhitektura, ishrana, moral, sve se to savršeno dade iskazati jezikom s kojim je on odomaćen. A za poneke neobičnije situacije, irealne i bajkovite, dovoljna mu je vlastita mašta, potkrijepljena iskustvom narodnih pripovijedaka (osobine koje će, poslije, tako stvaralački izroniti u pričama njegove daleke pranećakinje, Ivane Brlić-Mažuranić)« (str. 158–159).

¹² Disertacija, str. 135.

U ilirskim publikacijama, posebice *Danici*, dosta je primjera usmene književnosti. I kasnije, u *Nevenu* »Razriješana je Vrazova dilema: da li oslon na Dubrovčane ili na usmenu poeziju: pod pritiskom apsolutizma pretežno je, posve razumljivo, zanimanje za sve što je pučko i folklorno« (str. 167). Posebice u Luke Botića (str. 169–170), uz tvrdnju da je »Botić istinski majstor toliko privlačnog, i tako opasnog, narodnog stiha« (str. 169).

9.

U sedmome poglavlju »Protorealizam i realizam«, od 60-ih godina, svezu s usmenom književnosti manje vidi, a u Šenoinu djelu i djelovanju drukčiju čitateljsku publiku, odnosno »konstituiranje hrvatskoga gradskog čitateljstva, a to znači i moderne urbane književnosti« (str. 187). Ipak, u predgovoru *Antologiji*, istakao je veliku pohvalu narodnom pjesništvu, posebice lirskom, što ni Frangeš nije preskočio.

Od Šeniona vremena do kraja stoljeća Hrvati sustavno bilježe narodnu književnost, posebice pjesme (najviše ih je u Pavlinovićevoj zbirci): Frangeš to podvlači, kao i znatnije tiskanje zapisa hrvatske usmene književnosti (u dvadesetak djela). Sve te činjenice Frangeš tek spominje, ali ne interpretira i ne ističe na razinu uzora i ogleda hrvatskoga književnoga života jer mu je stalo do toga da je hrvatska književnost od 70-ih godina drukčijega senzibiliteta i da više književnost ne mora ovisiti o anonimnim stvarateljima. On sada književnost gleda iz pozicije primjerene recentnoj stilskoj formaciji, utemeljenoj na relevantnim književno-teorijskim mjerilima. Tim će zorom motriti svekoliku literarnu proizvodnju, a usmenu će književnost spominjati samo u važnijim otisnutim djelima.

10.

U osmome poglavlju »Moderna« naznačio je samo pojavljivanje velikih etnografskih monografija i Matičine edicije *Hrvatske narodne pjesme* I–XI, od 1896. do 1943. kao važnoga dijela ukupne povijesti hrvatske književnosti. Uočio je i vrsne misli hrvatskih književnih kritičara o narodnoj književnosti, primjerice i *Matošu pohvalu narodnoj pjesmi* iz 1913. kao istoznačnici cjeline usmene književnosti: »Što je nama »narodna pjesma? Što je Englezu Shakespeare i knjiga o Robinsonu, što je kršćaninu i Izraelcu Biblija, Nijemcu Luther, Francuzu Montaigne i Pjesma o Rolandu, Španjolcu stihovi o Cidu – to je nama Hrvatima i Srbima naša narodna pjesma: sve to, i još više! Ona nam bijaše zrak, kruh i voda. Ona ne bijaše knjiga, slovo, već živa riječ narodna. Kraljevi i čobani, banovi i slijepci, begovi i hajduci, djeca i bogovi, monasi i uskoci, starci i djevojke; cijelo naše pleme, i ne samo narod naš;

cijela priroda naša u svojim vilama i povotkinjama, manastirima i zadužbinama, selima i varošima, rijekama, jezerima, šumama i oblacima, pjevaše ovu divnu svetu, hrabru, dobru i junačku pjesmu krvi naše zemlje i pepela naše krvi. U svjetskoj historiji nema primjera da je nesreća ovako cijeli narod pjesnikom učinila, da je pjesma sačuvala i povećala glavnicu ideala, jezika i junaštva narodnog, da je bila ovako jedini čuvar i učitelj, tješitelj i vođa narodni. S tim i takvim utjecajem može se mjeriti tek Homer, ali ni u njemu nije tako potpuno cijeli genij, cijeli život Helade kao naš u divnoj našoj pjesmi narodnoj. Ta pjesma najglasnije pobija one koji u poeziji i u pjesniku vide nešto 'nepraktično'. Ona je bila naša religija, naša filozofija, naša historija: žarište cjelokupnog bića našeg. Prije mnogo stotina godina nas je ujedinila, slaveći pače i one tuđince koji se kao Hunjadi i Sekelji borahu s nama rame uz rame«. ¹³

U prikazu hrvatske književnosti od početka XX. st., istakao je utjecaj narodne književnosti na stvaraoce jer su *interferencije* svugdje moguće. Njima se, doduše, ne bavi već ih uočava samo kao perifernu pojavu, a znatnije samo gdje je to potrebno (primjerice u Nazora, Šimunovića gdje »u modernističko doba, toliko željno europejizacije hrvatske književnosti, Šimunović je primjerom pokazao da pisanje blisko narodu ne mora biti isključivo folklor« str. 251).

Sporadično se usmene književnosti može naći i u devetom poglavlju (»Međuratna književnost«), kad je hrvatska književnost, posebice s Krležom sasvim druge profilacije od one s narodnim utjecajima. Čak ni u Ujevića, koji je znatno oslonjen o usmenoknjiževni senzibilitet, ne ističe posebne (s)veze. Štoviše, Ujevićeva je veličina i u tome da se »pjesnički jezik hrvatski odjednom otkinuo od okova folklorne podloge i ponesen iskustvom višestoljetnog pjevanja o temama ljubavi, smrti i tragike čovjekove egzistencije, superiorno progovorio bitno o bitnome« (str. 325).

U istoj je mjeri to izrekao i za *Balade*, u kojima je ipak stanovita »apoteoza tradicije« (str. 341). A oslonjenost na tradicijsko, pa prema tome i usmenoknjiževno, vidljiva je u mnogim fragmentima i unutar koncepcije »Suvremene književnosti« koju Frangeš tako vrsno tipologizira i interpretira, onako kako on sâm umije.

I zaključno: hrvatska usmenoknjiževna i teorija i praksa našla je u profesoru Frangešu svog vrsnog promotora, a njegova *Povijest hrvatske književnosti* pravi je panegirik darovitim narodnim stvaraocima, bezimenima a tako značajnima za hrvatski kulturni identitet.

¹³ *Antun Gustav Matoš: Misli i pogledi* Izbor tekstova, indeks i objašnjenja Mate Ujević, drugo dopunjeno izdanje priredio Dubravko Jelčić, Globus, Zagreb, 1988.

Literatura

- Stipe Botica, »Ivo Frangeš i hrvatske usmena književnost«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 52–61; Zagreb 2010.
- Jovan Deretić, *Srpska narodna epika*, Filip Višnjić, Beograd, 2000., str. 175.
- Ivo Frangeš, »Kritika talijanskih prijevoda naših narodnih pjesama od Fortisa do prvih dalmatinskih prevodilaca«. Doktorska disertacija obranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, 21. veljače 1952.
- Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod MH – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Köln – Weimar – Wien, 1995.
- Jochen Hörisch, *Teorijska apoteka*, Algoritam, Zagreb, 2007.
- Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*. Izbor tekstova, indeks i objašnjenja Mate Ujević, drugo dopunjeno izdanje Dubravko Jelčić, Globus, Zagreb, 1988.
- Nedjeljka Paro, »Bibliografija Ive Frangeša«, Zbornik radova u čast Ive Frangeša *Umijeće interpretacije*, Priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Matica hrvatska, Zagreb, MM.

FRANGEŠOVE TEZE O HRVATSKOJ USMENOJ KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

Ivo Frangeš je u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* i doktorskoj disertaciji značajno oslonjen o sustav usmene književnosti. Sve značajnije usmenoknjiževne fenomene (u izvedbama i zapisima) obrazložio je i pokazao njihovo književno i povijesno značenje u duhovnoj kulturi Hrvata. Usmena je književnost, po Frangešovoj odredbi, postala stožerni oslonac duhovnog života hrvatskog naroda. Autor ovoga članka Frangešove je postavke motrio u desetak teza.

Gljučne riječi: Ivo Frangeš, usmena književnost

FRANGEŠ'S THESIS ON CROATIAN ORAL LITERATURE

Summary

In his *History of Croatian Literature* and doctoral dissertation Ivo Frangeš largely relied on the oral literature system. He explained all important oral literature phenomena (in performance and documents) and showed their literary and historical meaning in the spiritual culture of Croatians. As Frangeš claims, oral literature became the central foothold of the spiritual life of Croatian people. The author of this paper analyzed Frangeš's propositions in ten theses.

Key words: Ivo Frangeš, oral literature

Dubravka Brezak-Stamać

Frangešov Mažuranić

(Frangešova studija *Mažuranićev spis »Hrvati Mađarom«*)

Pregledni članak

UDK 821.163.42.09 Mažuranić, I.

Predmet izlaganja su dva teksta: Mažuranićev politički spis *Hèrvati Mađarom* te Frangešova studija *Mažuranićev spis »Hrvati Mađarom«*. U prvom dijelu izlaganja više će pozornosti biti posvećeno sastavku pjesnika i bana Ivana Mažuranića. Spis *Hèrvati Mađarom* možemo okarakterizirati kao zapaženu poslanicu, svojevrsnu diplomatsku notu kakvu visoki politički dužnosnici upućuju političkim »suparnicima«. S obzirom na svrhu kojoj teži, ovakav tekst odlikuju diplomatska retorika birane fraze, ali jasnoga i energičnoga izričaja upućenog primatelju. Stoga, Mažuranićeva bi poslanica bila predstavljena prvenstveno kao politički tekst diplomatske provenijencije,¹ onako kako ju predstavlja sam pisac teksta; potom i kao književni tekst tj.

---

¹ *Hèrvati Mađarom. Odgovor na proglašene njihove od ožujka mieseca i travnja 1848.* Pisao Ivan Mažuranić. Karlovac, tiskom Ivana Nep. Pretnera. 1848. »Odgovor« je pisan po povratku iz Beča, kamo je Mažuranić bio išao kako bi isposlovao odobrenje odluka skupštine u Narodnom domu. Rukopis teksta čuva se u Arhivu HAZU, pod signaturom I. d. 132. Tiskani Mažuranićev tekst datiran je 10. travnja 1848. Vrijeme koje je proteklo od ugarskih proglašena, na koje se osvrće Mažuranić, do 10. travnja u stvari je vrijeme u kojemu je napisana Mažuranićeva poslanica. Dakle, u svega par dana nastao je tekst, ali isto tako nije trebalo čekati dugo da ga Mažuranić objavi o svome trošku. U pismu bratu Antunu, potpisanu 19. travnja 1848. u Karlovcu, piše: »*Ja sam napisó ovijeh dana nekakov odgovor Mađarom na njihove peštanske proglašene upravljene na nas Hrvate. Štampó sam ga i evo ti od njega pošiljem 336 egzemplara s molbom da jih nekoliko, ako budeš mogó, po dva grošića rasprodaš sám, a ostalo da daš tamo Županu da jih po tu cijenu što pređe proda i u svijet razošilje, jer ovakove stvari imadu vrednost svoju samo dok su friške. (...) Jer se nadam da će se ovo što ti sad šaljem sve tamo u tom vašem Zagrebu raspačati. Amo sam naše Primorje i Krajinu gledat ću sam ovdje, ali ne znam kako ću za Slavoniju? Dao sam toga vraga štampat 2000 komada, pa sad ne znam što ću i kako š njime, kad nam knjigotrštvo ne vrijedi ni pare.*«

Mažuranićeva je poslanica odmah bila zamijećena u književnim i političkim krugovima, jer je *Danica* od 22. travnja 1848. na str. 72 donijela *Književnu vijest*: »U Karlovcu izišla je znamenita knjižica pod naslovom: *Hrvati Mađarom. Odgovor na proglašene njihove od ožujka mieseca i travnja 1848, pisao Ivan Mažuranić.* (...) Svakomu rodoljubi preporučujemo ovu knjižicu da ju pročita, naći će u njoj lijepo razriješene mnoge ideje, o kojih se sada mnogo govori i prepire. Već samo ime dobro poznatoga spisatelja jamči za valjanost sadržaja. Samo šteta što je ova knjižica teškijem klasičnijem slogom pisana. Ovakove misli, koje treba da se što više rasplode, valjalo bi lakijem i za svakoga razumivijem slogom pisati.«

poslanica. Drugi dio ovoga izlaganja referirat će se na istoimenu Frangešovu studiju *Mažuranićev spis »Hrvati Mađarom«*, kojoj i jest cilj ukazati na književno-umjetnički domašaj Mažuranićevog teksta.

Mažuranićeva tiskana knjižica nije donijela očekivani rezultat kojega je pisac želio, da ostali narodi, posebice Nijemci i Mađari, spoznaju i prihvate službene zahtjeve hrvatskog naroda, »kako mi pojmujemo jednakost, slobodu i bratinstvo ne samo osoba nego i naroda« (citirano iz izvora, pismo bratu Antunu od 19. travnja 1848.).² No, poslanica je otvorila pjesniku put u visoku politiku.³ Kao pjesnik i pisac do 1848., kada nastaje poslanica, Mažuranić je iza sebe imao objavljena, danas klasična djela hrvatskoga romantizma i leksikografije: *Njemačko-ilirski slovar*, kojega su sastavili Ivan Mažuranić i Jakov Užarević, Zagreb, 1842., nadopunu Gundulićeva epa *Osman*, Zagreb, 1844., te ep *Smrt Smail-age Čengića*, 1846.

U drugom dijelu izlaganja predstaviti ću Frangešovu stilističku interpretaciju i kritičko čitanje spominjane Mažuranićeve poslanice. Snimit ću i kako je Frangeš »pročitao« Mažuranićevu poslanicu unijevši u svoju interpretaciju⁴ tadašnja strujanja stilističke kritike, uključujući književno-povijesne i književno-teorijske postavke tada aktualne znanosti o književnosti. U Frangešovoj interpretaciji Mažuranićeva spisa poći ćemo od njegova osobnog viđenja i tumačenja književnoga djela, kakvom pristupa kao književni povjesničar, esejist i teoretičar. Težina znanstvenih argumenata Frangešova viđenja tadašnje znanosti o književnosti dodatno je potencirana i ukrašena ekspresijom književnoga teksta, koji znanstvenika i stilista kakav je bio dodatno ponese. Kao romanist filološkom vokacijom bio je opčinjen metodološkim »rješenjima« koja je ponudio Francesco de Sanctis u danas klasičnom djelu *Povijest talijanske književnosti*. Ono što je kao novinu isticao de Sanctis, Frangeš je usvojio i primijenio prosuđujući Mažuranićev spis. Izdvajam iz knjige *Talijanske teme* sljedeće: »(...) svako umjetničko djelo krije u sebi

² Usp. cjelovito Mažuranićevo pismo u: Ivan Mažuranić, *Sabrana djela, Proza*, knjiga III., Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., priredio Milorad Živančević, str. 456–457.

³ 1848. kao karlovački odvjetnik izabran je za zastupnika u Hrvatski sabor. 1849./50. bio je član deputacije hrvatske za uređenje Monarhije; 1850. je imenovan generalnim prokuratorom za Hrvatsku i Slavoniju na prijedlog bana Jelačića; 1854. državni nadodvjetnik; 1861. – I. XI. 1866. hrvatski kancelar; 1872. predsjednik Sabora; 20. IX. 1873. kao kandidat Narodne stranke imenovan banom do odstupanja s dužnosti 1880.

⁴ Frangešova studija *Mažuranićev spis »Hrvati Mađarom«* prvo je objavljena u Akademijinom časopisu *Forum*, sv. 1, str. 72–91; Zagreb, 1963., Dopunjen i popravljen tekst Frangeš je nanovo objavio u knjizi *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 41–70. U analizi i citiranju autorica je koristila dopunjenu i izmijenjenu studiju iz 1967., koju je Frangeš smatrao konačnom i potpunom studijom. Upravo je ovaj tekst, kao prijevod istoimene studije na mađarski jezik, bio objavljen u Budimpešti 1972.

ključ za vlastito razumijevanje, i da kritika djela treba da pođe od djela samoga...«.⁵ Polazeći od teksta, tekstu se i vraćamo! U spisu *Hèrvati Mađarom* Frangeša zanima stilska osebnost Mažuranićevog teksta. Kao mjerokaze stilskih vrijednosti izdvojimo: esteticizam jezika, eseizam pripovijedanja, izrazita stilska dotjeranost proznoga teksta osmišljena ritmom i intonacijom rečenice. Ovo su tri metodološka koncepta na koje ukazujemo, a koje nalazimo u Frangešovom »čitanju« Mažuranićevog spisa:

- Kategorija jezičnoga esteticizma, kojega je Mažuranić kao pjesnik i pisac svjesno rabio, a na što Frangeš ukazuje, istaknuta je u probenom vokabularu, s ciljem oponašanja biblijskoga teksta;
- Kategorija stilske dotjeranosti proznoga teksta vidljiva je u Frangešovom nastojanju da što preciznije na Mažuranićevom tekstu dokaže varijacije biblijskoga dvodijelnoga i trodijelnog ritma rečenice;
- Eseizam pripovijedanja involviran znanstvenim diskursom postao je prepoznatljiv i zaštitni znak Frangešovih interpretacija, kao i »portreta pisaca«, od Mažuranića do Krleže.

Ukratko, »opišimo« Mažuranićevu poslanicu; konkretnije – komu i s kojim razlogom se obratio Mažuranić? U Europi burne 1848., Hrvatska u sastavu Monarhije, a na samome rubu njezina carstva, doživljava europsku preobrazbu. Mažuranićevo pismo treba svakako promatrati u kontekstu promjena i strujanja koja su rezultat *Zahtijevanja naroda*, program koji su pokrenuli pristaše Narodne stranke, a iznijeli ga u trideset točaka. Među važnim zahtijevanjima je najvažnije – ujedinjenje hrvatskih zemalja u jedinstvenu državnu cjelinu sa samostalnom vladom, kojoj je predsjedao ban Josip Jelačić. Beč se suglasio samo s izborom Josipa Jelačića za hrvatskoga bana. Ugarski je sabor 11. travnja 1848. izglasovao zakone kojima je ukinuto kmetstvo, uvodeći nove liberalne reforme, među kojima i samostalnost i teritorijalnu cjelovitost Ugarske, dokidajući tradicionalnu hrvatsku autonomiju. Stoga je ban Jelačić 19. travnja 1848. prekinuo odnose s ugarskom vladom. Mažuranićevo je pismo nastalo nakon povratka iz Beča. U poslanici, cjelovitoga naslova: *Hèrvati Magjarom, Odgovor na proglašene njihove od ožujka miseca i travnja 1848. pisao Ivan Mažuranić*, pjesnik se obraća, danas našim susjedima, sljedećim riječima. »Mađari, sudržavljeni naši!« Poslanica nastala s povijesnom težinom i pozadinom dvaju naroda koji su stoljećima obitavali u istim državnim konstelacijama, a jezicima potpuno različiti, svakako odaje političku pozadinu i nagnuće zašto se Mažuranić odlučio pisati ovaj tekst. Piscu teksta misao je i ideja jasna: oduprijeti se mađarskim presezanjima,

⁵ Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 136.

pogotovo onom dijelu mađarske intelektualne javnosti koja negira pravo svih nemađarskih narodnosti u Ugarskoj, s osobitim referiranjem na jezik. Iako je Mažuraniću sve razložno o čemu piše kao domoljub, poslanicu nisu osobito žarko primili u tadašnjem hrvatskom građanskom intelektualnom auditoriju. Već je anonimni »recenzent« u *Danici* istaknuo – težinu klasičnoga sloga kojim obiluje ovo domoljubno djelo. Šteta, rekao je i dvadesetak godina kasnije Ante Starčević. Mažuranićev spis je okarakterizirao »(...) pamflet, spis najteži, jer mora biti u svih točkah podpun. (...) jezik tako raztezan i blezgov, da se ne može hvatati osim možda pohervatjenih Ciganah i drugih barbarah po Hervatskoj«.⁶ Starčeviću na žalost, a Frangešu na radost, upravo je taj i takav jezik predmetom stilističke analize o kojoj ću govoriti!

Je li u ovom prikazu neophodno krenuti od povijesnih »fusnota«? Nije metoda slučajnog odabira! Upravo je Frangeš svoju analizu Mažuranićevog spisa usmjerio k povijesnim minulim događajima koji mogu biti neobično interesantni, ali i od važnoga interesa za razumijevanje, kontekst nastanka Mažuranićevog spisa. Dakako da se ključ ove metodološke analize nalazi u viđenju Frangešova učitelja i prethodnika na Katedri za noviju hrvatsku književnost, Antuna Barca.

U završnom dijelu pisane rasprave pokušat ću slijediti metodologiju Ive Frangeša u interpretaciji istoimenoga Mažuranićevog teksta. Ako je »kritika ponekad nalik na arheologiju, što se najprije, najočitije pokaže, to se prvo otkopa, to je polazna točka«⁷ (iz Frangešovih promišljanja o stilistici Giacoma Devota), predložiti ću »čitanje« Mažuranićevog spisa s pozicije: stilizirana poslanica upućena imenovanom ali imaginarnom adresatu, mađarskom narodu. Pismo, upućeno javnosti, bez pretenzija koje bi nužno iziskivale odgovor, administrativnim jezikom rečeno: interpelaciju. Ako je Frangeš isključivo pogledom unatrag, iz književno-povijesne perspektive a temeljeći svoje argumente na stilističkoj interpretaciji, spoznao koliko je klasično Mažuranićevo djelo, nastojat ću istim slijedom »čitati« koliko je klasična Frangešova interpretacija. Nekoć Frangeš o Mažuraniću, mi danas o Frangešu!

I.

Mažuranićeva je poslanica nakon prvoga izdanja kao samostalna brošura objavljena tek sto i deset godina kasnije.⁸ Samostalno predstavljanje

⁶ Antun Starčević, *Djela III*, Zagreb, Odbor kluba Stranke prava, Zagreb, 1895., str. 318.

⁷ Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 66.

⁸ *Djela Ivana Mažuranića, Matije Mažuranića i Dimitrije Demetera*, priredio Slavko Ježić, Zora, Zagreb, 1958., str. 73–86.

Ivana Mažuranića, bez ostalih iliraca ili velikih Mažuranića, dugujemo Miloradu Živančeviću, koji je priredio i komentirao njegove tekstove. Profesor Živančević je spis uvrstio unutar *Sabranih djela Ivana Mažuranića*, u knjizi književne proze, knjiga III., među njegovim političkim i filološkim spisima te prijevodima. Dugo je trebalo da Mažuranić dobije samostalno mjesto i vrijednost na tronu hrvatske proze. Kao da je spjev *Smrt Smail-age Čengića* zasjenio pjesnikov opsežan prozni opus.

Mažuranićev spis je sačinjen od uvodnog obraćanja; slijedi razrada ideje sloboda, bratstvo i jednakost, stečevina Francuske revolucije; te zaključno obraćanje. Uvodno obraćanje: »Mađari, sudržavljeni naši!« te zaključno obraćanje: »Mađari, braćo!«, prožeti su istom vokacijom, no naglašenog intenziteta bliskosti. Ako je bliskost dvaju naroda povod njihovu međusobnom miru, a pisac podsjeća na povijesne okolnosti kada tako nije bilo, sada su se stekli uvjeti: »Jednakost, sloboda i bratinstvo« usklik su sadašnjega vijeka, usklik su vaš, usklik su i težnja naša«. U tri odvojena dijela poslanice Mažuranić obrazlaže sadržaj i značenje francuske revolucionarne krilatice te zašto bi njezino oživotvorenje bilo moguće.

Prvi dio pisma-poslanice pisac je posvetio ideji slobode i jednakosti jezika i naroda. »Jednakost, sloboda i bratinstvo za sve pod krunom ugarskom živuće narode i jezike«. Dakle, suverenitet jednoga naroda svakako određuje pravo na jezik. Ono što je Mažuranić tražio od Mađara 1848. danas je ustavno pravo svakoga naroda. Dapače, kada slušamo pravne zakone koji se danas odnose na jezike Europske unije, Mažuranićeva predlaganja čujemo kao moderan i svjež prijedlog, koji je tada zasigurno bio ispred svoga vremena. Izdvojimo glede jezika i pisma što predlaže Mažuranić:

»Za jednake dužnosti pravo je da se uživaju i prava jednaka. U svom dakle jeziku poslove svoje i posebne i javne bez iznimke, nek vodi Mađar, nek vodi Slovak, nek vodi Hrvat, Slavonac i Srblijin, nek vodi Vlah, nek vodi Nijemac.

Govori i pisma i dopisi svijeh ovijeh naroda nek imadu u državi jednaku valjanost pred svakijem poglavarstvom i sudom. Za svaki od spomenutih naroda nek se izdaju zakoni pisani u jeziku njegovu, imajući za nj krijepost izvornika« (str. 184).

Drugi, najsažetiji i najkraći dio pisma-poslanice, odnosi se na slobodu i jednakost ispovijedanja vjere. Koristeći se paralelizmom motiva, i ovaj dio otpočinje kao prethodni. »Jednakost, sloboda i bratinstvo za sve pod krunom ugarskom živuće vjerzakone«. Vizionarska romantičarska crta pjesnika i Mažuranića, prosvjetiteljska nakana političara i diplomata, najbolje je iskazana njegovim mislima:

»Sloboda usuprot i jednakost vjerozakona najbolje su mjerilo svjetlosti i izobraženja svakoga naroda« (str. 189).

Treći dio poslanice podrazumijeva i razlaže ideju slobode i jednakosti za sve države pod ugarskom krunom, s naglaskom na prirodnom pravu svakog naroda na vlastiti razvitak, slobodu, jezik. Ukratko, sve ono što objedinjuje francuska krilatica na koju se poziva Mažuranić. Činjenicu da je 1848. hrvatski narod raskinuo sve veze s Mađarima, na što i podsjeća primatelje ovoga teksta, potkrjepljuje mišlju na neotuđivo pravo samoopredjeljenja svakoga naroda.

»Cjelovitost dakle potpuna Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmatinskoj kraljevini našoj. Zato odustanite jedared, braćo draga, od vjekovita nasrtanja na međaše naše, osobito na Slavoniju i kamenito Primorje naše. (...)

Jer koji se poziva na pravo osvojenja, na pravo se jačega poziva; a koji se poziva na pravo jačega, na mač se poziva; a onome koji se poziva na mač, mačem će se, vjerujte, kad ustreba odgovarati« (str. 192).

Poslanicu je Mažuranić završio citiranjem evanđelja, mišlju koja ostaje upozorenje primatelju: »A o istini pisano stoji: 'nebo i zemlja će proći a riječi moje neće proći'« (str. 195).

II.

Frangeš je Mažuranićev spis podnaslovio *Jedno poglavlje iz povijesti hrvatske proze XIX stoljeća*. Kao povjesničar književnosti i stilist tankočutna osjećanja za jezik, Frangeš u svojoj interpretaciji i viđenju istoimenoga Mažuranićevog spisa polazi upravo od biblijskih citata koje je izlučio iz spisa. Stoga, neka posljednja Mažuranićeva rečenica bude polazište Frangešovoj snimci piščeva jezika i stila. Frangešovi prethodnici, koji su također isticali vrijednost Mažuranićeva stila i upečatljivost biblijskoga izvornika koji progovara iz njegovih rečenicama ovoga spisa, jesu Antun Barac⁹ i Ivan Slamnig.¹⁰

Frangešov su predmet stilističke analize četiri citata koja su popratila Mažuranićevu poslanicu.

1. »Naturam expellas furca, tamen usque recurret«. Horacije, *Lib. I. Ep. X*

Citat je ispisan na naslovnoj strani poslanice ispod piščeva imena, u izvornom obliku brošure koja je objavljena 1848.¹¹ Nosi temeljnu misao s

⁹ Antun Barac, *Mažuranić*, Zagreb, 1945.

¹⁰ Ivan Slamnig, »Disciplina mašte«, *Stih kao forma i materijal*, Matica hrvatska, Zagreb, 1965., str. 114–115.

¹¹ Op. prir. Citat nije iskazan u integralnom tekstu koji je priredio Živančević u *Sabrana djela Ivana Mažuranića*, knj. 3. U komentarima, str. 456. priređivač daje opširnije obrazloženje citirane misli iz Horacijevih epistola.

kojom nakanom je i pisana poslanica. Značenje je: Uzaludna je borba protiv naravi jer što je prirodno, to i pobjeđuje. Frangeš u analizi upravo ističe riječ *narav*, *naravno*, koju pisac u više navrata varira. Evo par primjera kako Horacijeva misao zvuči kod pjesnika Mažuranića.

»Gaziti *narav* možeš, ali pogaziti nikad. A *narav* gazi i laž brani koji tvrdi da je narod poglavara radi, ne poglavar naroda radi. A tko *narav* gazi i laž brani, tome će se *narav* i poslije osvetiti, a laž iznevjeriti« (istaknuo I. F.).

2. »Ako zlo rekoh, dokaži da je zlo; ako li dobro, zašto me biješ?«
Ivanovo evanđelje, XVIII, 23
3. »Svaki koji je od istine sluša glas moj«. *Ivanovo evanđelje, XVIII, 37*

U originalnom izdanju brošure *Hèrvati Mađarom*, citati se nalaze na nepaginiranoj strani br. 2. U Mažuranićevoj poslanici citati iz evanđelja nisu izričito navedeni, no idejom se uklapaju i sastavni su dio drugoga dijela poslanice, u kojemu autor razrađuje misao o pravu naroda na vjeroispovijest. Frangeš će analizirati ritam i strukturu Mažuranićeve rečenice, koja odiše biblijskim ritmom. »Već je napomenuto da ova proza odzvanja ritmom Vukovog prijevoda Novog zavjeta. (...) Mažuranić se ne drži slijepo Vukova teksta i vukovske rečenice, nego joj dodaje stariju (marulićevsku) leksiku hrvatsku i vlastiti ritmički osjećaj« (str. 56).

4. »Liberté, égalité, fraternité!«

Ovaj citat je jedini vidljivi moto u Mažuranićevom tekstu. Naime, ispod novoga naslova *Hèrvati Mađarom* Mažuranić je ispisao krilaticu Francuske revolucije. Mažuranić piše: »Jednakost, sloboda i bratinstvo, usklik su sadašnjega vijeka, usklik su vaš, usklik su i težnja naša«. Frangeš, ponesen trodijelnim ritmom rečenice, a nosi ju ponavljanje riječi usklik, te ponesen trima odrednicama moderne građanske Europe, analizira Mažuranićev stil. Daka-ko da je Frangeš kao povjesničar književnosti zaintrigiran i Mažuranićevim političkim vizijama kojima je istkan ovaj tekst poslanice. Posvetivši pozornost ritmiziranoj Mažuranićevoj rečenici, nastojao je pratiti kako su pišćeve konstrukcije rečenica, rečenični dijelovi i čitave rečenične periode ponesene trodijelnim ritmom klasične retorike i biblijskoga stila. Frangeš si je postavio cilj, potvrditi kako je »jedna stilska formula u službi određene inspiracije«. Ispisujući Mažuranićeve rečenice kao pjesmu, brojeći dvodijelne i trodijelne ritmičke cjeline rečenice, zaključuje kako se Mažuranić »practicistički odnosi prema Bibliji«. Evo savršenoga Frangešova eksperimenta stilom poslanice s tragom biblijskoga paralelizma. Prvo citirajmo Mažuranićev tekst kako ga iznosi Frangeš, a zatim biblijski tekst:

»[a] Jednakost i [b] sloboda –

[1] dvije [2] svete [3] riječi

[a] izuštene i [b] upućene

[a] [1, 2, 3] potkraj prošastoga vijeka [b] [1, 2, 3] nezrelu jošte svijetu

(...)

[3] *čuvane* [a] svetogrdnijem oružjem [b] europskoga peterovladstva, pošto od straha glas narodnoga [a] uzdrktaše ovi stražari i [b] postadoše kao mrtvi –

[1] [a] uskršnjaju opet kao spasitelj, [b] dobitnice iz rake svoje ter se u slici [a] ljepšoj i [b] sjanijoj

[2] [a] *ukazuju* učenikom svojijem, [b] božanstvenijem svojijem glasom

[3] *veleći* jim: [a] – Idite i [b] naučite sve narode,

[1] *budeći* jih u ime [1, 1] jednakosti, [2, 2] slobode i [3, 3] bratinstva;

[2] [1, 1] *učeći* jih jim da sve [2, 2] drže što jim [3, 3] zapovjedismo;

[3] i evo [1, 1] mi smo s vami [2, 2] u sve dane [3, 3] do svršetka svijeta«. (str. 62–63)

Slijedi ulomak iz *Matejevog evanđelja*, koje je Frangeš citirao na sljedeći način:

1. A po večeru subotnom na osvitak prvoga dana nedjelje dođe Marija Magdalena i druga Marija da ogledaju grob.

(...)

4. I od straha njegova uzdrktaše se stražari i postadoše kao mrtvi.

(...)

6. Nije ovdje; jer ustade kao što je kazao. (...)

(...)

17. I kad ga vidješe, pokloniše mu se; a jedni posumnjaše.

18. I pristupivši Isus reče im govoreći: – Dade mi se svaka vlast na nebu i na zemlji.

19. Idite dakle i naučite sve narode krsteći ih u ime oca i sina i svetoga duha.

20. Učeći ih da sve drže što sam vam zapovijedao: i evo ja sam s vama u sve dane do svršetka vijeka. Amen« (str. 63).

U komparativnom pregledu dotakao se Frangeš Kvintilijana i Tacita, te potvrdio kako je pjesnikov latinizam, kao i ljubav prema klasičnom heksametru, i u ovom pismu imala odjeka.¹²

¹² Usp. u Frangešovoj studiji str. 66–68.

III.

Zaključni dio rasprave ne bi govorio o tome kako je i koliko Mažuranić bio aktualan ili svojim političkim prijedlozima »avangardan«. Ne bismo se više vraćali ideji kako je Frangeš »pročitao« Mažuranića, jer je to potvrđeno njegovim klasičnim vraćanjem tekstu i stilistici jezika. Skrenimo pozornost na činjenicu da je ovaj tekst poslanica, pismo upućeno Mađarima. Pisac ga naziva odgovor. Naime, Mažuranić u pismu bratu Antunu, s nadnevkom 19. travnja 1848., navodi: »Ja sam napiso ovijeh dana niekakov odgovor Magjárom na njihove peštanske proglase upravljene na nas Hèrvate«.¹³

Kako valorizirati ovaj spis poslanicom? Više je mogućnosti:

- Otvorenim pismom Mažuranić je pismeno priopćio važnu povijesnu i političku odluku: Hrvati će se oduprijeti svakom presezanju Mađara na hrvatski teritorij i jezik u tadašnjoj Ugarskoj, zajedničkoj domovini Hrvata i Mađara.
- Iako tonom politički spis, poslanica je stilizirani tekst nadahnut biblijskim stilom i antičkim klasicima retorike. Na to ukazuje upravo Frangešova citirana studija.
- Kao latinski pjesnik Mažuranić je pokazao vještinu u skladanju heksameterskih stihova. Upravo na tragu njegova klasiciteta je i ova poslanica. Pjesniku nije strana poetika epistolografskih tekstova, poslanica. U odgovoru Mađarima pjesnik nastoji oponašati razgovor na mimetičan način obraćajući se odsutnom primatelju. Upravo u neposrednosti iskaza i mimetičkom oponašanju razgovora s odsutnim primateljem osmišljena je čar poslanice, epistole kao žanra. Potiče tu neposrednost »razgovora«, obraćanje u trećem licu, vokativne konstrukcije rečenice: »Mađari, sudržavljeni naši! (...) I prije ste vi o nama, ako i ne nama, mnogo i odveć pisali a još više govorili. (...) Nebeski glas ovaj dospje već, vjerujte, i do nas« itd.
- Tekst poslanice ne može skriti pjesnika velikoga epa *Smrt Smail-age Čengića*. Sklonost bogatom jeziku tropa i pjesničkim figurama usmene narodne poezije iskaz je birane pjesničke fraze, koju pjesnik poslanice svjesno koristi. Slijedi primjer iz uvodnoga dijela poslanice, koji odaje pjesnika Mažuranića, svećenikov govor junacima iz trećega pjevanja *Smail-age*, iz *Čete*.

¹³ Milorad Živančević, »Pisma Ivana Mažuranića bratu Antunu«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. V., Novi Sad, 1960., str. 230–231. usp. *Sabrana djela Ivana Mažuranića*, priredio M. Živančević, knj. 3., Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., str. 456–457.

»Spomen bo prošastijeh luč je jedini, rasvjetljujući mrake budućijeh; oko jedino kojijem smrtni zagledat mogu došasta.

Inoga ni luča ni oka za prodrijet tmine one nije višnji svijetu podijelio.

A ako je pomirenje braćo iskreno, nit će spomenom prošastnosti vrijeđati jedan, ni njim bit uvrijeđen drugi« (str. 182).

- Vrlo često antičke poslanice, primjerice Senekine, kao i biblijske poslanice, među najslavnijima *Pavlove poslanice*, završavaju savjetom primatelju. I Mažuranićeva poslanica završava savjetom, preciznije upozorenjem Mađarima, koristeći biblijski citat: »Nebo i zemlja će proći, a riječi moje neće proći«.
- Ovo je poslanica javnog karaktera koju je pjesnik svjesno tiskao kao brošuru, računajući na javno čitanje, tumačenje i percepciju javnosti. Nije to ništa neobično ili novo! U povijesnom pregledu poslanica čine to rimski pjesnici Ciceron i Plinije Mlađi. Za života su osobno priredili i objavili izvjesni izbor pisama namijenjen javnosti. Nisu isključivo osobnoga, intimnoga karaktera. To je slučaj i s Mažuranićevom poslanicom.

Literatura

Antun Barac, *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945.

Djela Ivana Mažuranića, Matije Mažuranića i Dimitrija Demetera, uredio Slavko Ježić, Zora, Zagreb, 1958.

Djela Ivana i Matije Mažuranića, PSHK, br. 32, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1965.

Ivan Mažuranić, *Sabrana djela Ivana Mažuranića*, sv. III, Liber, NZ Matice hrvatske, Zagreb, 1979., priredio Milorad Živančević.

Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.

Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967.

Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967.

Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, PSHK, br. 149, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.

Antun Starčević, *Djela*, III, Odbor kluba stranke prava, Zagreb, 1895.

Ivan Slamnig, *Disciplina mašte*, Matica hrvatska, Zagreb, 1965.

Milorad Živančević, »Pisma Ivana Mažuranića bratu Antunu«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. V, Novi Sad, 1960.

FRANGEŠOV MAŽURANIĆ

(Frangešova studija »Mažuranićev spis 'Hrvati Mađarom'«)

Sažetak

U središtu pozornosti rasprave jest Frangešova lingvo-stilistička analiza Mažuranićevog spisa *Hèrvati Mađarom*. Čitajući Frangešovu raspravu *Mažuranićev spis »Hrvati Mađarom«*, pola stoljeća nakon prvoga objavljivanja u Akademijinom *Forumu* 1963., nastojat će se govoriti o trima činjenicama.

- koliko je Mažuranićev spis *Hèrvati Mađarom*, tiskan 1848., politički i diplomatski tekst, te kako ga možemo pojmiti i interpretirati kao književni tekst, poslanicu;
- kako je Frangeš »pročitao« Mažuranićev spis unijevši u vlastitu interpretaciju tadašnja strujanja stilističke kritike, uključujući u izlaganje kategorije književno-povijesnoga te književnoteorijske postavke u to vrijeme aktualne znanosti o književnosti;
- u zaključku autorica rasprave nastoji »opisati« Mažuranićev spis, skrećući pozornost s Frangešovog estetičkog senzibiliteta na komparatističku analizu: Mažuranićeva poslanica kao primjer stiliziranog pisma upućenoga imenovanom, ali imaginarnom adresatu – mađarskom narodu; autoreferencijalnost Mažuranićevog pisma tj. u naravi je javnih poslanica da nužno ne iziskuje odgovor; poslanica *Hèrvati Mađarom* potvrđuje Mažuranićevo poznavanje klasične retorike (dijaloška forma, oponašanje živoga razgovora na mimetičan način obraćanjem odsutnom primatelju) te poetika epistolografije (stalni toposi, birane fraze, sklonost citiranju te argumentiranje citata, stalne formule uvoda i zaključka) s ciljem postizanja retoričkog učinka – ostaviti dojam na čitatelja. Naime, Mažuranić je bio osoba javnosti, intelektualac, pjesnik, političar i poliglot.

Ključne riječi: politički tekst, diplomatski tekst, stilistička kritika, poslanica, poetika epistolografije

FRANGEŠ'S MAŽURANIĆ

(Frangeš's treatise »Mažuranić's paper 'Hrvati Mađarom'«)

Summary

In the centre of the paper's attention is Frangeš's linguostylistic analysis of Mažuranić's piece of writing titled *Hèrvati Mađarom* (*From Croats to Hungarians*). Reading Frangeš's treatise *Mažuranićev spis »Hrvati Mađarom«*, half a century after its first publication in Academy's *Forum* in 1963, we will try to expound on three facts: 1. to what extent is Mažuranić's text *Hèrvati Mađarom*, published in 1848, a political and diplomatic piece of writing, and how can we perceive and

interpret it as a literary text, an epistle; 2. how Frangeš »read« Mažuranić's text bringing into his own interpretation the then stylistic criticism trends, including into his presentation categories of literary-historical as well as literary-theoretical propositions of at that time actual literary science; 3. in conclusion, the author of this paper attempts to »describe« Mažuranić's text, diverting attention from Frangeš's aesthetic sensitivity to comparative analysis: Mažuranić's epistle as an exemple of a stylized letter sent to a named, but imaginary addressee – to Hungarian people; the autoreferentiality of Mažuranić's letter, that is, it is in the nature of public epistles that they do not necessarily demand an answer; epistle *Hèrvati Mađarom* confirms Mažuranić's knowledge of classical rhetoric (dialogical form, imitating live conversation in a mimetic way by addressing an absent recipient) and epistolary poetics (common topoi, selected phrases, tendency toward quotation and quotation argumentation, unchanged introduction and conclusion formulas) with the goal of reaching a rhetorical effect – making an impression on a reader. In other words, Mažuranić was a public figure, namely an intellectual, a poet, a politician and a polyglot.

Key words: political text, diplomatic text, stylistic criticism, epistle, poetics of epistolography

Sl. 25.: Izaslanstvo Društva književnika Hrvatske (s lijeva na desno: Slavko Mihalić, Dragutin Tadijanović i Ivo Frangeš) u posjeti grobu istaknutog hrvatskog književnog povjesničara, kritičara i prevoditelja Mihovila Kombola prigodom 25. obljetnice njegove smrti

Martina Čavar

FRANGEŠOV ŠENOVA

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Šenoa, A.

Uvod

U svom kroatističkom diskursu književni povjesničar Ivo Frangeš posebice se usredotočio na teme iz novije hrvatske književnosti, odnosno na one autore, i njihova djela, koji imaju iznimnu vrijednost. »Cjelovita slika jedne književnosti ovisi prije svega o djelu i djelovanju najvećih«,¹ ističe Frangeš u »Proslovu« svoje *Povijesti hrvatske književnosti*, valorizirajući ih prema jasnim estetskim načelima, temeljenim na estetici Benedetta Crocea, stilističkoj kritici Lea Spitzera i Giacoma Devota te De Sanctisovoj *Povijesti talijanske književnosti*.² Jedan od tih, vrhunskih autora, koji svojim djelovanjem tvori kanon hrvatske književne historiografije XIX. st., a bez koga bi hrvatska književnost XIX. st., parafrazirajući Frangeša, uistinu bila nezamisliva, jest August Šenoa. Šenoa se ostvario kao romanopisac, novelist, feljtonist, polemičar, putopisac, pjesnik, kritičar i esejist, djelujući plodonosno od 1865. do 1881. – pa se i čitavo to razdoblje, kao što je poznato, upravo po njemu i naziva Šenoino doba.

Ivo Frangeš piše o Šenoi i njegovu značenju za hrvatsku književnu historiografiju u periodici od 1962. do 1997. te u svojim *Povijestima hrvatske književnosti* 1975.³ i 1987.⁴ Frangeš je i priređivač te pisac predgovora Šeno-

---

¹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 5.

² Francesco de Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*. Preveo: Ivo Frangeš. Matica hrvatska, Zagreb, 1955.

³ Ivo Frangeš, »August Šenoa«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, str. 339–355; Liber Mladost, Zagreb, 1975. Navedeno poglavlje objavljeno je 1978. (Globus, Zagreb) u sv. 13. *Djela Augusta Šenoe* i u knjizi: *August Šenoa u očima kritike. Izabrane prosudbe*. Priredio: Dubravko Jelčić. Globus, Zagreb; Naprijed, Zagreb; Prosveta, Beograd; Svjetlost, Sarajevo; 1983., str. 197–213.

⁴ U spomenutoj *Povijesti hrvatske književnosti* iz 1987. Frangeš o Šenoi osobito piše u poglavlju »Protorealizam i realizam«, str. 178–192.

nih romana *Zlatarovo zlato*⁵ i *Seljačka buna*⁶ te novele *Prijan Lovro*.⁷ Frangešovi radovi o Šenoi i njegovom stvaralaštvu u periodici, kao i u književnim povijestima, nisu tek puka reprodukcija i pozitivistički pregledi, što je uočljivo i iz njegova stila pa se i u ovome radu prikazuju Frangešove zamjedbe »izvanrednog talenta« Augusta Šenoe ukazujući na temeljne ideje koje daju umjetničku vrijednost Šenoinom stvaralaštvu.

Frangeš o Šenoi u periodici

August Šenoa predmet je književno-znanstvenog tematiziranja Ive Frangeša još od 1962. kada u *Telegramu*,⁸ prigodom 80-godišnjice smrti, ističe da je Šenoa odigrao važnu ulogu u razvoju nacionalne kulture. Ponajprije, bitan moment Šenoina djelovanja, kao što to naglašava akademik Frangeš, jest objavljivanje programskih članaka o književnosti i kazalištu (»Naša književnost«, *Glasonoša*, 1865.; »O hrvatskom kazalištu«, 1866.), u kojima Šenoa rendgenski snima zatečeno stanje te utvrđuje da hrvatska knjiga »ne djeluje na naš socijalni život kako bi trebalo. Ja mislim [nastavlja Šenoa, op. M. Č.] da je upravo u svem našem razvitku i pokretu socijalni moment najvažniji«. ⁹ Šenoin opis stanja u hrvatskoj književnosti (»Naša novelistika? Jao i pomagaj! [...]«¹⁰ ili »O romanu neću ni govoriti. *Požeški đak* je pripovijetka za mladež, ne roman«¹¹) Frangeš smatra »prodornim i neugodnim«, ali prije svega ispravnom dijagnozom stanja u hrvatskoj književnosti«. ¹² Međutim, Šenoa ne ostaje samo na dijagnozi, njegova je intencija (još prije Jagićeve znanstvene argumentacije u *Književniku* 1866.) konstituirati nacionalni kanon izlažući temeljna načela svoga budućeg stvaranja. To je jedna od onih činjenica u kojima Frangeš vidi nespornu vrijednost Šenoina teorijskog poimanja književnosti jer, kao što Frangeš kaže, »nije samo izražavao potrebe vremena nego ih i u djelo

⁵ Ivo Frangeš, »Sto godina 'Zlatarova zlata', August Šenoa: *Zlatarovo zlato*, Liber, Kreditna banka Zagreb, Zagreb, 1971., str. 5–11; Ivo Frangeš, »Pogovor«, August Šenoa: *Zlatarovo zlato*, roman, četvrto izdanje, Mladost, Zagreb, 1991., str. 233–237.

⁶ Ivo Frangeš, »Pogovor«, August Šenoa: *Seljačka buna*, roman, treće izdanje, Mladost, Zagreb, 1991., str. 385–389.

⁷ Ivo Frangeš, »August Šenoa«, *Prijan Lovro*, Sys print, Zagreb, 1996., str. VII–XVI.

⁸ Ivo Frangeš, »Značenje Augusta Šenoe. Uz 80-godišnjicu smrti«, *Telegram*, III, br. 90, str. 1; Zagreb, 12. siječnja 1962.

⁹ August Šenoa, »Naša književnost«, *Sabrana djela Augusta Šenoe*, knj. IX, str. 519; Znanje, Zagreb, 1964.

¹⁰ Isto, str. 521–522.

¹¹ Isto, str. 522.

¹² Ivo Frangeš, »Kritika«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, str. 316; Liber Mladost, Zagreb, 1975.

proveo«. ¹³ Nadalje, Frangeš 70-tih godina XX. st. ¹⁴ ukazuje da je Šenoina poetika temeljena na povezanosti književnog rada i nacije, stoga književnost mora biti tendenciozna, budući da je ona sredstvo za osvješćivanje i oplemenjivanje naroda, za popravljanje mana iz prošlosti te za buđenje smisla za sve što je lijepo, dobro i plemenito u narodu. ¹⁵ Pri tom Šenoa pripovjedački rad dijeli, s jedne strane, po strukturi – na pripovijetke i romane i, s druge strane, po vremenu – na sad i nekad. Novelistiku pak na – povijesnu i socijalnu, iako su uglavnom po kompoziciji novele suvremene, a roman je uvijek povijesni. Umjetnost je jedina koja može narodu predočiti spregu prošlosti i sadašnjosti, ili – šenoinski rečeno – povijesni roman i njegova socijalna novelistika. Ono što Frangeš u Šenoae naziva umjetnošću, ¹⁶ odnosno estetski vrijednim, jest njegov prvijenac i, ujedno, prvi roman novije hrvatske književnosti *Zlatarovo zlato*, ¹⁷ stoga je 5. kolovoza 1871. važan nadnevak u povijesti hrvatske književnosti ¹⁸ jer Šenoin povijesni roman, objašnjava Frangeš, »nije bijeg u prošlost nego suočavanje drame sadašnjosti s njezinim davnim pretpostavkama: spoznaja njezinih uzroka, dakle spoznaja nje same«, ¹⁹ jer u njemu, povijesnome romanu, mogu se ponajbolje prikazati grijesi prošlosti, sve njezine vrline, a sve s ciljem da se narod čuva grijeha i slijedi vrline. ²⁰ Intencija Šenoine poetike bila je poučavanje naroda, odnosno konstituiranje nacije, a nacija je Šenoi, naglašava Frangeš, »ono što zovemo šenoinskom vizijom života«. ²¹ To konstituiranje identiteta

¹³ Ivo Frangeš, »Sto godina Zlatarova zlata«, *Suvremenost baštine*, August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 72.

¹⁴ Ivo Frangeš objavljuje o Šenoi 70-tih god. XX. st. sljedeće: ulomak »Antišenoinska polemika: Šenoina 'Seljačka buna' i Kovačićeve 'Registratura'«, *Vjesnik*, XXXI, br. 8296, str. 8; Zagreb, 24. ožujka 1970. te u cijelosti »Šenoina baština u hrvatskom realizmu«, *Croatica*, I, br. 1, str. 137–166; Zagreb, 1970. Navedeni članak objavljen je i 1980. u: Ivo Frangeš, *Izabrana djela*. Priredio: Aleksandar Flaker. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149, str. 166–204; Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.

¹⁵ Usp. August Šenoa, *Sabrana djela Augusta Šenoae*, knj. XI, str. 165–166.

¹⁶ Ivo Frangeš, »Stogodišnjica 'Zlatarova zlata'«, *Forum*, X, knj. XXII, br. 10–11, str. 517–536; Zagreb, oktobar–novembar 1971. Spomenuti esej, naslovljen: »Sto godina Zlatarova zlata« godine 1992. objavljen je u Frangešovoj knjizi *Suvremenost baštine* (August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 69–97).

¹⁷ Podnaslov u *Vijencu* i u prvom izdanju 1872. jest isti: »Roman iz prošlosti zagrebačke«, a u drugom izdanju Šenoa je podnaslov promijenio u: »Historička pripovijest XVI. vijeka«.

¹⁸ Usp. Ivo Frangeš, »Stogodišnjica 'Zlatarova zlata'«, *Vjesnik*, XXXII, br. 8787, str. 6; Zagreb, 5. kolovoza 1971.

¹⁹ Ivo Frangeš, »August Šenoa«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, str. 347; Liber Mladost, Zagreb, 1975.

²⁰ Usp. August Šenoa, »Naša književnost«, *Sabrana djela Augusta Šenoae*, knj. XI. Priredio: dr. Slavko Ježić, Znanje, Zagreb, 1963., str. 103.

²¹ Ivo Frangeš, »Šenoina baština u hrvatskom realizmu«, *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149. Priredio: Aleksandar Flaker, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 166.

nacije Frangeš prepoznaje u Šenoinoj »težnji za ljepotom, za mirom, za bratstvom s cijelim čovječanstvom, njegova dramatična a neostvarena stoljetna želja za pravdom i istinom, to je čin i zanos Šenoina pisanja«. ²² Šenoa nastoji pišući roman ostaviti neku pouku i u pravilu završava uvijek pozitivno. Pa tako u *Zlatarovu zlatu* »umire nevina Dora, zatire se obitelj Gregorijančevih, ali je onaj koji ostaje svijetao i gord, njegov, naš, hrvatski Zagreb-grad«. ²³

Šenoa je veliki domoljub koji pridjev hrvatski rabi iz najdubljih osjećaja vezanih uz ljude i zbivanja koje prikazuje, a u njegovim djelima tema Zagreba po prvi je put u hrvatskoj književnosti obrađena visokim estetskim mjerilima. ²⁴ Šenoa svoje domoljublje poima kroz sve aspekte nacionalnoga, a posebice kroz jezični aspekt. Ta Šenoina vizija potvrđuje Šenoinu estetsku vrijednost, imajući u vidu Frangešovo poimanje jezika kao hrvatskoga nacionalnog identiteta. Ta prisna veza između nacionalnoga i književnosti povezana je pitanjem jezika pa je logično da je Šenoina intencija umjetnosti, s jedne strane, stvoriti književnost koja će biti glas hrvatskoga nacionalnog identiteta, ²⁵ a s druge strane, izgradnja nacionalne svijesti kojom bi se privukao što veći broj čitatelja, što je bila jedna od temeljnih težnji vremena, a što je činio pišući književna djela te uređujući *Vijenac*. Šenoa se obraća cijelomu narodu te smatra da je probuđenoj hrvatskoj naciji nužno stvoriti grad i domoljubno građanstvo. Stoga je Zagreb sveprisutan u njegovim djelima, ali ne suvremeni Zagreb jer on još nije konstituiran kao moderni srednjoeuropski grad. Šenoa je osjećao ljubav prema narodu – to je bilo njegova stvaralačka inspiracija, a posebice je imao istančan osjećaj prema potlačenima. Glavnu je pokretačku silu vidio u građanstvu te je, stoga, i budućnost Zagreba vidio u njegovu građanstvu koje se u prošlosti suprotstavljalo i kleru i plemstvu, boreći se za svoja staleška prava. Uočljivo je u njegovom stvaralaštvu da su najlošije prolazili feudanci i stranci, a građanstvo, iako je bilo malobrojno, literarno je najzanimljivije. Budući da je Šenoina književnost utilitarna, svako njegovo djelo donosi poruku. A vizija koja je protkana u *Zlatarovu zlatu* kao i u svim ostalim Šeninim djelima jest: »Život je borba između dobra i zla, biti čovjek znači stati na stranu dobra, prihvatiti borbu koja je teška ali časna«. ²⁶

²² Ivo Frangeš, »Sto godina Zlatarova zlata«, *Suvremenost baštine*, August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 75.

²³ Ivo Frangeš, »Šenoina baština u hrvatskom realizmu«, *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149. Priredio: Aleksandar Flaker, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 181.

²⁴ Usp. Usp. Ivo Frangeš, »Stogodišnjica 'Zlatarova zlata'«, *Suvremenost baštine*, August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 82–84.

²⁵ Usp. Isto, str. 81.

²⁶ Ivo Frangeš, »Stogodišnjica 'Zlatarova zlata'«, *Vjesnik*, XXXII, br. 8787, str. 6; Zagreb, 5. kolovoza 1971.

Frangeš piše i o Šenoinoj autobiografskoj noveli *Karanfil sa pjesnikova groba*²⁷ u časopisu *Forum*. Godinu dana zatim u *Croatici*,²⁸ na primjeru *Prijana Lovre*, progovara o Šenoi kao kodifikatoru moderne hrvatske proze 70-tih godina XIX. st. U članku se prikazuje Šenoin stav prema književnoj kao i povijesnoj tradiciji te stav povjesničara Tadije Smičiklase koji ukazuje na prisnu vezu između povijesti i književnosti. A 1998. u knjizi *Hrvatska novela. Interpretacije*,²⁹ u suautorstvu s Viktorom Žmegačem, donosi interpretaciju pripovijetke *Prijan Lovro*. Šenoa stvara čitateljstvo, uređuje *Vijenac* i piše književna djela različitih književnih žanrova, a posebice piše novele kako bi poučavao, osvijestio i oplemenio naciju, jer smatra da su novele najbolje sredstvo za poučavanje naroda. Imajući u vidu lik iz Šenoine pripovijetke *Prijan Lovro*, kao i tematiku spomenutoga djela, koji su poslužili i drugim hrvatskim realistima, ali i modernistima (V. Novak, K. Š. Gjalski, A. Kovačić, J. Kozarac, I. Vojnović), složiti ćemo se s Frangešom koji novelu *Prijan Lovro* smatra najznamenitijom novelom ne samo A. Šenoe, nego i hrvatske književnosti XIX. st., a u svom članku »Šenoina baština u hrvatskom realizmu« zaključuje da je hrvatski realizam nezamisliv bez Šenoe, čime ukazuje na važnost Šenoe u hrvatskoj književnosti.

Fragešov(i) metodološki pristup(i) književnoj historiografiji i o Šenoi u njegovim književnim povijestima

Kao književni povjesničar Frangeš se ostvario pišući i književne povijesti, i to: 1975. u izdanju *Libera* obrađuje razdoblje realizma,³⁰ a u svojoj 1987. *Povijest hrvatske književnosti*. U prvoj spomenutoj književnoj povijesti dominira pozitivistička metoda i dijakronijski koncept pisanja povijesti, dajući ponajprije sveobuhvatan prikaz društvenih i političkih prilika, nadopunjen usporedbama hrvatske književnosti s drugim vrstama umjetnosti (glazba, slikarstvo, kiparstvo) te prikazujući recepciju hrvatske književnosti realizma, a tek nakon toga slijedi monografska obradba pojedinih književnih opusa. Prvo mjesto u tome nizu pripalo je Augustu Šenoi (od str. 339. do 355.), središnjoj

²⁷ Ivo Frangeš, »Cvijetak ljubavi, rodoljublju i čovjekoljublju (Šenoin Karanfil sa pjesnikova groba)«, *Forum*, XXXV, knj. LXVIII, br. 10, str. 1061–1073; Zagreb, listopad 1996. Navedeni članak nalazi se i u posthumno objavljenoj knjizi: Ivo Frangeš, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*. Priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč. Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 129–143.

²⁸ Ivo Frangeš, »August Šenoa – kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća (Prijan Lovro kao paradigma)«, *Croatica*, XXVII, sv. 45–46, str. 272–285; Zagreb, 1997. (1998.)

²⁹ Ivo Frangeš – Viktor Žmegač, »Prema realističnoj poetici. *Prijan Lovro* Augusta Šenoe«, *Hrvatska novela. Interpretacije*. Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 26–43.

³⁰ Ivo Frangeš, »Realizam«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Liber : Mladost, Zagreb, 1975.

književnoj pojavi XIX. st., čiju je poetiku Frangeš povezao s razdobljem koje nosi njegovo ime, a prikaz je protkao izravno dovodeći u svezu autorovo fizičko i psihičko stanje s rezultatima njegova književnoga rada.

S Miroslavom Šicelom složiti ćemo se da Frangeš u spomenutoj književnoj povijesti slijedi Barčev pozitivistički koncept pisanja povijesti oplemenjujući ga svojim esejističkim stilom, a pišući cjelovitu *Povijest hrvatske književnosti* mijenja metodološki pristup.

Godine 1987., kada je objavljena Frangešova *Povijest hrvatske književnosti* u sunakladništvu Nakladnog zavoda Matice hrvatske iz Zagreba i Cankarjeve založbe iz Ljubljane, ostala je upisana zlatnim slovima u hrvatskoj književnoj historiografiji. Frangešov stilističko-interpretacijski pristup s naglašenom estetskom kategorijom usmjerio je u novom pravcu hrvatsku historiografiju, prekinuvši vrlo jasno s pozitivističkom (filološkom) metodom. Frangeš je jasno opredijeljen za estetsko, ali ga pri tom zanimaju jedino vrhovi hrvatske književnosti XIX. i XX. st., a njihova imena nalaze se u »Proslovu«. Kao što ističe Krešimir Nemeč, Frangeš »...potvrđuje tezu Lea Spitzera da je već sam izbor pisca u neku ruku i ocjena«. ³¹ Svoje polazišne točke pri obradbi pisaca Frangeš tumači ovako: »Stoga obrađivanje hrvatske književnosti iz aspekta njezinih najkrupnijih stvaralaca nije samo nastojanje da se odmah, na prvi pogled, uoče njezine najveće vrijednosti; nego i spoznaja da bi povijest, pisana isključivo ili pretežito iz perspektive minornih, vukla doživljaj te književnosti u područje frustriranosti«. ³² Ti mali dobili su svoje mjesto u pridodanom leksikonu, knjizi u knjizi, kao što leksikon naziva Vinko Brešić. U leksikonu, koji je najlošiji dio knjige (od str. 425. do str. 545), donose se: prikazi života autora, njihova prva i najvažnija djela te osnovna literatura. Možemo zaključiti da su Frangešovi vrijednosni sudovi isključivo estetski; premda je Frangeš nasljednik Barčeve katedre, ni u kojem se smislu ne može smatrati Barčevim koncepcijsko-metodološim nasljednikom. Frangeš je romanist i u hrvatskoj književnoj historiografiji djeluje kao izraziti sljedbenik Benedetta Crocea, Francesca de Sanctisa te Gioacoma Devota. Za razliku od Barca, koji govori o veličini malenih i kategoriji bola kao pokretača umjetničkog stvaranja, Frangeš u svojim književno-znanstvenim analizama polazi isključivo od vlastitoga estetskog senzibiliteta. Frangeš je vođen metodama suvremene europske znanosti o književnosti, a to su interpretacija i stilistička analiza, kao što ističe Miroslav Šicel. ³³ Temeljna Frangešova

³¹ Krešimir Nemeč, »Frangešov esejizam«, *Croatica*, XXI, sv. 33, str. 30; Zagreb, 1990.

³² Ivo Frangeš, »Proslov«, nav. dj., str. 6.

³³ Miroslav Šicel, »Antun Barac – Ivo Frangeš, ili: od filologije do estetike«, *Croatica*, XXI, sv. 33, str. 57; Zagreb, 1990.

teza je da svako pravo umjetničko djelo u sebi samom nosi ključ za vlastito razumijevanje. Frangešova povijest jedan je veliki esej, odnosno esejiziranje »vlastitih doživljaja hrvatske književne građe«, kako ju definira Vinko Brešić te ju pri tom naziva »prva hrvatska povijest koja iščitava jednu ideju vlastite joj književnosti«. ³⁴ Slikovnim prilogom netom prije »Proslova«, na kojem se nalazi pjesma »Sloboda« (*Himna slobodi*) Ivana Gundulića (iz Šenoine antologije *Vienac izabranih pjesama hrvatskih i srpskih*), autor ukazuje na vlastiti, nov put u pisanju povijesti. Autor djelo započinje »Proslovom«. U njemu govori o metodološkoj metodi kojom se služio pišući povijest. Frangeš u prvoj rečenici »Proslova« kaže: tražiti »sile pokretnice« ³⁵ hrvatske književnosti. Te sile pokretnice su: unutarjezične, povijesno-strukturne i duhovno-povijesne. Upravo te odrednice, što su kao sile pokretnice pripisane vrhunskim hrvatskim piscima, akademik Stamać nalazi u podlozi, osobnosti toga pravog znanstvenika-umjetnika. ³⁶ A Cvjetko Milanja ističe da Frangeš svojom *Poviješću* daje cjelovit sintetski pregled razvoja hrvatske književnosti. ³⁷ Ono što je vodilo Frangeša u pisanju jest želja da piše povijest. Vjeruje da, pritom opet naglašava estetsku kategoriju, kojoj je dao primat nad historiografijom: »... nijedno od imena koja je obuhvatio oni sutrašnji neće izostavljati; a što je zaobišao neka koja će oni uvrštavati, svjedoči o neizbježnoj ograničenosti svake povijesti«. ³⁸ Dakle, to je jedno od nedoumica s kojim se susreće književni povjesničar. Ono što je novo, navodi Šicel, ³⁹ jest to da se Frangeš pokazao kao književni povjesničar koji ponajprije prosuđuje i ocjenjuje, a ne samo sabire građu i iskustva drugih. Književni povjesničar Ivo Frangeš svojim je izričajem i stilom obogatio i uzdigao se na vrh hrvatske književne historiografije, a njegova je *Povijest* napisana s izrazito estetičkim metodološkim pristupom književnoj historiografiji i treba ju proučavati kao cjelinu. Njegova *Povijest* nije zamišljena kao gomilanje građe. Ona daje dijakronijski presjek građe, a autorski opusi razasuti su po književnim razdobljima te se ovo djelo treba promatrati u cjelini.

Ako je suditi po broju stranica koje su pripale Augustu Šenoi u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti* iz 1987., onda se može s pravom za-

³⁴ Vinko Brešić, »Između povijesti i književnosti«, *Novija hrvatska književnost*, Rasprave i članci, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1994., str. 320.

³⁵ Ivo Frangeš, »Proslov«, nav. dj., str. 5.

³⁶ Usp. Ante Stamać, »Frangešove »sile pokretnice«, *Croatica*, XXI, sv. 33, str. 51; Zagreb, 1990.

³⁷ Cvjetko Milanja, »Neka zapažanja u povodu Frangeševe Povijesti hrvatske književnosti«, *Republika*, XLIV, br. 7–8, str. 64; Zagreb, srpanj-kolovoz 1988.

³⁸ Ivo Frangeš, »Proslov«, nav. dj., str. 7.

³⁹ Miroslav Šicel, »Antun Barac – Ivo Frangeš, ili: od filologije do estetike«, *Croatica*, XXI, sv. 33, str. 58; Zagreb, 1990.

ključiti da je Šenoa jedna od Frangešovih »sila pokretnica«, kojega naziva: pjesnikom Zagreba, pjesnikom Zagrebova optimizma i poleta, kajkavcem, koji je imao osjećaj za istinsku ljepotu moderne štokavske fraze, novinarijom, gradskim senatorom, urednikom *Vijenca*, autorom prvoga modernoga hrvatskog romana, pjesnikom građanske Hrvatske i stvarateljem hrvatskoga čitateljstva. Ta Šenoina širina i svekoliki konstruktivizam jamačno su glavno obilježje njegova stvaralaštva koje treba sagledati kao cjelinu, budući da Šenoina umjetnost, zaključuje Frangeš, »uopće nije takozvana laka literatura, nego ozbiljna analiza jednog društva i jedne nacionalne situacije u uvjetima kad to društvo nije kadro podnijeti objektivnu spoznaju o sebi«. ⁴⁰ Ističe da je Šenoa svoju vjeru i optimizam uzdigao do estetskoga kanona, pokazujući pritom istančani osjećaj za štokavsku jezičnu normu (koju je valjalo namegnuti publici) i izvanredan dar za pripovijedanje. ⁴¹ To su sve činjenice na kojima Frangeš temelji trajnost i estetsku vrijednost Šenoina stvaralaštva. Objavljivanjem *Zlatarova zlata* 1871., a zatim niza pjesama, kritika, pripovijedaka: 1873. *Prijana Lovru*, 1875. *Čuvaj se senjske ruke*, 1878. *Karanfil s pjesnikova groba*, 1879. *Vladimir i Prosjak Luka*, 1880. *Kanarinčeva ljubovca* te romane: 1877. *Seljačka buna*, 1878. *Diogenes* te nedovršenu *Kletvu*, Šenoa je stekao ugled te se 80-te godine XIX. st. s pravom nazivaju Šenoino doba.

Frangeš – priređivač Šenoinih djela

Frangeš je i priređivač te pisac predgovora Šenonih romana *Zlatarovo zlato* ⁴² i *Seljačka buna* ⁴³ te novele *Prijan Lovro*. ⁴⁴ U predgovoru »Sto godina 'Zlatarova zlata'« dominira pozitivistička metoda s elementima kontekstualno-dijakronijskoga pristupa. U predgovoru romana *Zlatarovo zlato* naslovljenom »Sto godina 'Zlatarova zlata'« ⁴⁵ Frangeš čitatelja upozorava da je objavljivanje *Zlatarova zlata* važan nadnevak u povijesti novije hrvatske književnosti, a njegova vrijednost osim estetske valorizacije zahtijeva i

⁴⁰ Ivo Frangeš, »August Šenoa«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, str. 354; Liber: Mladost, Zagreb, 1975.

⁴¹ Usp. Isto.

⁴² Ivo Frangeš, »Sto godina 'Zlatarova zlata', August Šenoa: *Zlatarovo zlato*, Liber, Kreditna banka Zagreb, Zagreb, 1971., str. 5–11; Ivo Frangeš, »Pogovor«, August Šenoa: *Zlatarovo zlato*, roman, četvrto izdanje, Mladost, Zagreb, 1991., str. 233–237.

⁴³ Ivo Frangeš, »Pogovor«, August Šenoa: *Seljačka buna*, roman, treće izdanje, Mladost, Zagreb, 1991., str. 385–389.

⁴⁴ Ivo Frangeš, »August Šenoa«, *Prijan Lovro*, Sys print, Zagreb, 1996., str. VII–XVI.

⁴⁵ Ivo Frangeš, »Sto godina 'Zlatarova zlata'«, August Šenoa: *Zlatarovo zlato*, Liber, Kreditna banka Zagreb, Zagreb, 1971., str. 5–11.

književnopovijesnu. U spomenutom predgovoru Frangeš rezimira plodove i intenciju Šenoina stvaralaštva. Pritom izdvaja rimsku sintagmu *Historia vitae magistra* kao Šenoinu vodilju, ukazuje da je njegovo stvaralaštvo imalo odgojno-obrazovnu funkciju tako što je povezoao književni rad sa životom nacije, što je imalo za posljedicu formiranje hrvatskoga čitateljstva. Osobitost njegova stvaralaštva ogleda se u istančanome osjećaju za estetsko, pritom podsjećajući na Šenoine programske članke i kritike. U »Pogovoru« romana *Seljačka buna*, koji piše 1991., podsjeća da svaki Šenoin roman ima zaključak koji bi nas trebao voditi u preispitivanje grijeha iz prošlosti nacije. I u tom se predgovoru primjećuje da je Frangeš napravio odmak u metodološkom pristupu usmjeravajući književnopovijesno stvaralaštvo prema estetizmu. U predgovoru novele *Prijan Lovro*, naslovljenom »August Šenoa«, Frangeš, možemo reći, donosi svoje cjeloživotno proučavanje stvaralaštva Augusta Šenoae. Na tom tragu, kako bi mladim naraštajima predstavio Augusta Šenou i njegovo doba, Frangeš i u enciklopedijskom časopisu *Drvo znanja* 1997. objavljuje edukativan članak s bogato opremljenim slikovnim prilozima.⁴⁶

Upravo zahvaljujući Frangešovu valoriziranju njegova stvaralaštva, Šenoa je »oživljavanjem prošlosti kao pretpovijesti sadašnjice« i »pjesničkim utjelovljivanjem onih povijesnih, socijalnih i ljudskih snaga koje su tijekom dugog razvitka učinile naš današnji život ovim što on jest«⁴⁷ ostao privlačan i aktualan i novim naraštajima čitatelja.

Zaključak

Ivo Frangeš, neprijeporni hrvatski književni povjesničar, svoju je evaluaciju Augusta Šenoae protkao znanstvenošću i književnom interpretacijom; izdvojiti ću ključne misli u Frangešovu bavljenju Šenoom, koje seže od 70-tih god. XX. st. u periodici te, nadalje, u njegovim književnim povijestima: »U cjelini uzeto, Šenoino djelo dokazuje nekoliko istina: da je trajno ono pisanje koje je upućeno konkretnoj, zbiljskoj publici svoga vremena i koje je zabavljeno zbiljskim, konkretnim pitanjima sredine u kojoj nastaje; da put u trajno vodi kroz vrata sadašnjosti, jer budućnost nije ništa drugo doli sadašnjost, prevladana i dignuta na viši stupanj; i konačno, da je književnost za istinskog stvaratelja život, životno poslanje. U plemenitoj kontradikciji između utili-

⁴⁶ Ivo Frangeš, »August Šenoa«, *Drvo znanja*, I, br. 5, str. 21–24; Zagreb, svibanj 1997.

⁴⁷ Usp. Ivo Frangeš, »Stogodišnjica 'Zlatarova zlata'«, *Suvremenost baštine*, August Cesarrec, Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 89. prema Georg Lukács, *Der historische Roman*, Aufbau, Berlin, 1955., str. 49.

taristički shvaćene književnosti i posve idealističkog vjerovanja u nju sva je tajna neugasive Šenoine privlačnosti«. ⁴⁸

Frangešovo čitanje Šenoje zapravo je isticanje njegove vrijednosti jer za Frangeša je Šenoa kanonski pisac, a izdvajanjem velikih ⁴⁹ Frangeš uspostavlja kanon, a zapravo je njegova intencija utvrditi mjesto hrvatske književnosti u zapadnoeuropskom književnom kanonu. U današnjem stupnju i stanju književne povijesti i znanosti nameće se nužnim pozicionirati Frangešovo čitanje Šenoje. Pa tako čitanjem književne povijesti književnoga povjesničara Slobodana Prosperova Novaka ⁵⁰ primjećuje se da je Šenoa iznimna osobnost književne historiografije budući da je imao važnu ulogu u formiranju književnoga, ali i jezičnoga kanona; nadalje, Šenoa je ostvario Vrazov ideal formirajući hrvatsko čitateljstvo te je razvio »eruptivnu spisateljsku aktivnost«. ⁵¹ Pa, iako »čovjek goleme radne energije« ⁵² koji se ostvario kao romanopisac, novelist, feljtonist, polemičar, putopisac, pjesnik, kritičar i esejist – Šenoa nije mogao (pre)živjeti kao profesionalni pisac. Njegov plodonosni rad u razdoblju od 1865. do 1881., kao što je poznato, upravo se po njemu i naziva Šenoino doba. I zaključuje Novak, Šenoa – »taj prvi veliki hrvatski književnik nakon Gundulića« ⁵³ živi i danas se čita ponajprije u pripovjednom žanru. Na tragu izloženoga, povlači se analogija – kao što je Šenoa, uređujući hrvatski književni časopis *Vienac* od 1874. do 1881., prepoznao mnoge onodobne mlade autore koji i danas žive i znače u hrvatskoj književnosti (Ante Kovačić, Ksaver Šandor Gjalski, Ivo Vojnović), tako i Frangešov velikan – Šenoa – živi u hrvatskoj književnosti i kulturi, kao i Frangešove prosudbe o njegovu »izvanrednom talentu«.

Literatura

- Brešić, Vinko, »Između povijesti i književnosti«, *Republika*, XLIV, br. 7–8, str. 70–89; Zagreb, srpanj–kolovoz 1988.; Isto u: *Novija hrvatska književnost*, Rasprave i članci, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1994., str. 299–328.
- Frangeš, Ivo, »O metodologiji povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, XI, br. 3, str. 207–216; Zagreb, 1967.

⁴⁸ Ivo Frangeš, »August Šenoa«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, str. 354–355; Liber Mladost, Zagreb, 1975.

⁴⁹ Usp. Ivo Frangeš, »Proslov«, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 5.

⁵⁰ Usp. Slobodan Prosperov Novak, »Novovjekovlje. August Šenoa«, *Povijest hrvatske književnosti*, Od Bašćanske ploče do danas, Golden Marketing, Zagreb, 2003., str. 227–232.

⁵¹ Isto, str. 228.

⁵² Isto, str. 229.

⁵³ Isto, str. 230.

- Franeš, Ivo, »Realizam«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Liber : Mladost, Zagreb, 1975.
- Franeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Franeš, Ivo, »August Šenoa«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, str. 339–355; Liber: Mladost, Zagreb, 1975.
- Franeš, Ivo, »August Šenoa«, *August Šenoa u očima kritike. Izabrane prosudbe*. Priredio: Dubravko Jelčić. Globus, Zagreb; Naprijed, Zagreb; Prosveta, Beograd; Svjetlost, Sarajevo; 1983., str. 197–213.
- Franeš, Ivo, »Cvijetak ljubavi, rodoljublju i čovjekoljublju (Šenin Karanfil sa pjesnikova groba)«, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*. Priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć. Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 129–143.
- Franeš, Ivo, »Šenoina baština u hrvatskom realizmu«, *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149. Priredio: Aleksandar Flaker, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 166–204.
- Franeš, Ivo; Žmegać, Viktor, »Prema realističnoj poetici. Prijan Lovro Augusta Šenoa«, *Hrvatska novela. Interpretacije*. Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 26–43.
- Franeš, Ivo, »Značenje Augusta Šenoa. Uz 80-godišnjicu smrti«, *Telegram*, III, br. 90, str. 1; Zagreb, 12. siječnja 1962.
- Franeš, Ivo, »Antišenoinska polemika: Šenoina 'Seljačka buna' i Kovačićeva 'Registratura'«, *Vjesnik*, XXXI, br. 8296, str. 8; Zagreb, 24. ožujka 1970.
- Franeš, Ivo, »Šenoina baština u hrvatskom realizmu«, *Croatica*, I, br. 1, str. 137–166; Zagreb, 1970.
- Franeš, Ivo, »Stogodišnjica 'Zlatarova zlata'«, *Vjesnik*, XXXII, br. 8787, str. 6; Zagreb, 5. kolovoza 1971.
- Franeš, Ivo, »Stogodišnjica 'Zlatarova zlata'«, *Forum*, X, knj. XXII, br. 10–11, str. 517–536; Zagreb, oktobar–novembar 1971.
- Franeš, Ivo, »Sto godina Zlatarova zlata«, *Suvremenost baštine*, August Cesarec, Matice hrvatska, 1992., str. 69–97.
- Franeš, Ivo, »Cvijetak ljubavi, rodoljublju i čovjekoljublju (Šenin Karanfil sa pjesnikova groba)«, *Forum*, XXXV, knj. LXVIII, br. 10, str. 1061–1073; Zagreb, listopad 1996.
- Franeš, Ivo, »August Šenoa – kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća (Prijan Lovro kao paradigma)«, *Croatica*, XXVII, sv. 45–46, str. 272–285; Zagreb, 1997. (1998.)
- Franeš, Ivo, »August Šenoa«, *Drvo znanja*, I, br. 5, str. 21–24; Zagreb, svibanj 1997.
- Franeš, Ivo, »Sto godina 'Zlatarova zlata', *Zlatarovo zlato*, Liber, Kreditna banka Zagreb, Zagreb, 1971., str. 5–11.
- Franeš, Ivo, »Pogovor«, August Šenoa: *Zlatarovo zlato*, roman, četvrto izdanje, Mladost, Zagreb, 1991., str. 233–237.

- Frangeš, Ivo, »Pogovor«, August Šenoa: *Seljačka buna*, roman, treće izdanje, Mladost, Zagreb, 1991., str. 385–389.
- Frangeš, Ivo, »August Šenoa«, *Prijan Lovro*, Sys print, Zagreb, 1996., str. VII–XVI.
- Jelčić, Dubravko, (priredio), *August Šenoa u očima kritike. Izabrane prosudbe*. Globus, Zagreb; Naprijed, Zagreb; Prosveta, Beograd; Svjetlost, Sarajevo; 1983., str. 197–213.
- Milanja, Cvjetko, »Neka zapažanja u povodu Frangeševe Povijesti hrvatske književnosti«, *Republika*, XLIV, br. 7–8, str. 64–69; Zagreb, srpanj-kolovoz 1988.
- Nemec, Krešimir, »Frangešov esejizam«, *Croatica*, XXI, sv. 33, str. 29–33; Zagreb, 1990.
- Nemec, Krešimir, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 39–75; Zagreb, lipanj 2010.
- Novak, Prosperov Slobodan, »Novovjekovlje. August Šenoa«, *Povijest hrvatske književnosti*, Od Bašćanske ploče do danas, Golden Marketing, Zagreb, 2003., str. 227–232.
- Stamać, Ante, »Frangešove »sile pokretnice««, *Croatica*, XXI, sv. 33, str. 47–51; Zagreb, 1990.
- Šicel, Miroslav, »Antun Barac – Ivo Frangeš, ili: od filologije do estetike«, *Croatica*, XXI, sv. 33, str. 53–58; Zagreb, 1990.

FRANGEŠOV ŠENOA

Sažetak

U radu se razmatra jedan segment bogatoga opusa hrvatskoga književnog povjesničara Ive Frangeša koji je, proučavajući hrvatsku književnost na svoj – nov način, napisao prvu esejiziranu *Povijest hrvatske književnosti* 1987. A u njezinu »Proslovu« naglasio je »da cjelovita slika jedne književnosti ovisi prije svega o djelu i djelovanju najvećih«. Jedan od tih najvećih, mogli bismo reći nosivi zid hrvatske književnosti XIX. stoljeća, jest i August Šenoa, o kojemu je Frangeš prvi put prigodom 80-godišnjice smrti progovorio u *Telegramu* 12. siječnja 1962. Nadalje, u radu je prikazan Frangešov Šenoa, te su donešene Frangešove zamjedbe i ocjene »izvanrednog talenta« Augusta Šenoe, koji je na početku svoga književnog djelovanja svoje stavove o književnosti iznio u članku »Naša književnost« 1865. te o kazalištu 1866. (»O hrvatskom kazalištu«), a o kome Frangeš piše u periodici 70-ih godina XX. st., te osobito u svojim *Povijestima hrvatske književnosti* (1975. i 1987.). Frangeš je priredio i napisao predgovore Šenoinim romanima *Zlatarovo zlato* i *Seljačka buna* te noveli *Prijan Lovro*. Upravo zahvaljujući Frangešovu valoriziranju Šenoe i njegova stvaralaštva, Šenoa je ostao privlačan i aktualan i novim naraštajima čitatelja.

Ključne riječi: Frangeš, književna historiografija, Šenoa, Šenoino doba, roman, novela

FRANGEŠ'S ŠENOA

Summary

The paper deals with one segment in a fruitful opus of Croatian literary historian Ivo Frangeš, who, studying Croatian literature in his own – new way, in 1987 wrote the first *History of Croatian Literature* in an essayistic form. In its »Prologue« he emphasized that »a complete picture of a particular literature primarily depends on the work and activity of the greatest«. And surely one of the greatest, we might say the pillar of 19th century Croatian literature, is August Šenoa. Frangeš's first article about Šenoa was published on January 12th 1962 in *Telegram*, on the occasion of the eightieth anniversary of his death. Furthermore, the paper will show Frangeš's Šenoa, point out Frangeš's observations and judgements of an »extraordinary talent« of August Šenoa, who at the beginning of his literary preoccupations outlined his attitudes towards literature in article »Naša književnost« (»Our Literature«) written in 1865 and theatre in 1866 (»O hrvatskom kazalištu« / »On Croatian Theatre«). Frangeš wrote about him in different periodicals during the 1970-ies and especially in his *Histories of Croatian Literature* (1975 and 1987). Frangeš is also an editor and author of prologues of Šenoa's novels *Zlatarevo zlato* (*Goldsmith's Gold*) and *Seljačka buna* (*Peasants's Revolt*) as well as the story *Prijan Lovro* (*Fellow Lovro*), contributing to Šenoa's appeal and contemporary presentation of his works to new generations of readers.

Key words: Frangeš, literary historiography, Šenoa, Šenoa's time, novel, story

Sl. 26.: U Puli na Prvom hrvatskom slavističkom kongresu (19. do 23. rujna 1995.) Ivo Frangeš u društvu supruge Vesne, Ante Stamaća i Stanislava Marijanovića

IVO FRANGEŠ – VIKTOR ŽMEGAČ

HRVATSKA NOVELA
INTERPRETACIJE

Školska knjiga, Zagreb, 1998.

Sl. 27.: Knjigu *Hrvatska novela / Interpretacije* potpisuju Ivo Frangeš i Viktor Žmegač a objavila ju je Školska knjiga u Zagrebu 1998.

Stanislav Marijanović

Šenoin *Prijan Lovro* – po istini, njegovoj i svojoj (Prilog Frangešovoj interpretaciji)

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Šenoa, A.

Preliminarij. Predmetnom su priopćenju prethodile dvije autorove sukladne referencije o označnicama *interpretacije*, izložene na međunarodnoj tematskoj konferenciji u Poljskoj. Bila je posvećena dosezima slavistike na pragu novoga milenija što ju je organizirala Katedre za slavensku filologiju Sveučilišta Adama Mickiewicza u Poznanju (1. lipnja 2000.). *P r v a* pregledno izvješćuje o interpretaciji kao modelu i metodi književnoznanstvenog pristupa i ophođenja s tekstem, i to hrvatske novele. Zasnovana na europskim standardima (L. Spitzer, W. Kayser, E. Staiger) zastupljena je u Zagrebačkoj stilističkoj školi a inaugurirao ju je Zdenko Škreb oglednom interpretacijom Šenoine novele *Karamfil sa pjesnikova groba* 1957.) u časopisu *Umjetnost riječi*. *D r u g a* se bavila eksplikacijom reprezentativne suautorske knjige *Hrvatska novela, Interpretacije* (ŠK, 1998.) Ive Frangeša i Viktora Žmegača, suutemeljiteljâ škole i časopisa. Njezinom je prezentacijom skupu predstavljen korpus od 25 interpretacija antologijskih novela, od Šenoina *Prijana Lovre* I. Frangeša do *Zaraze* i drugih novela Nedjeljka Fabrija u tumačenju V. Žmegača. Izlaganje o interpretaciji samoj, kao i o novelama hrvatskih novelista prezentnih u toj rijetkoj i jedinstvenoj knjizi, koji zaslužuju da budu znani i čitani s korišću, bilo je namijenjeno poljskim i stranim slavistima, a potom i objavljeno na poljskom i hrvatskom jeziku.¹

I. Šenoin i Frangešov pristup i prilog

Prilog Frangešovoj interpretaciji *Prijana Lovre*, junaka Šenoine »kultne novele«, pohrvaćena Slovenca Lovre Mahniča, motiviran je novim biogra-

---

¹ Stanislav Marijanović, Osijek, »Interpretacja jako metoda badania noweli chorwackiej«, u zborniku *Slawistika u progu nowego wieku*, Pod redakcją Bogusława Zielińskiego, Poznań, 2001., str. 125–131 (przełożyła: Krystyna Pieniążek-Marković); Isti, »Interpretacja noweli u hrvatskoj književnosti«, *Književna revija*, 41, br. 3–4, str. 39–46; Osijek, 2001.

fizmom: književnoznanstvenom ovjerom njegova identiteta podastiranjem izvornih podataka o njemu potkraj života, njegovu jezikoslovnom pregnuću, tragičnom udesu i skončanju od vlastite ruke, što ih je prikupio dr. Tomo Matić i drugi, a u genezu novele funkcionalno transponirao i protumačio profesor Ivo Frangeš.²

*Čitanje tih dokumenata – sugestivno navodi i ukazuje Frangeš – kao da, u svojoj hladnoći, djeluje još tragičnije od Šenoina toplog pripovijedanja. Matić prikazuje samo posljednje Mahnićeve dane; lako je zamisliti koliko bi zanimljivi bili i podaci koji bi se odnosili na sve događaje u noveli. Pokazalo bi se u čemu »povijest« stoji iznad »umjetnosti«; u čemu pak umjetničko pripovijedanje nadmašuje povjesničarevo izlaganje.*³

Na toj se objekciji i prizivanju novoga izvornoga gradiva, upravo na utvrđivanju nepoznatih i autentičnih podataka, usađenih problema i zbiljskih činjenica, ovjerava kompleks u noveli pokrenutih pitanja, istinitost zbivanja i opstojnost likova. Na takvom se dokumentacijskom svjedočenju zasniva i ovaj naš autorski prinos, posvećen štovanom profesoru Ivi Frangešu i prilaže njegovoj interpretaciji naslovljene Šenoine novele, građene *po istini*.

Šenoina novela *Prijan Lovro*,⁴ prožeta stvarnom ličnošću Lovre Mahnića, njegov je posmrtni memento bliskom prijatelju, pobratimu iz studijskih praških dana. Posvećuje ju svomu životnom i duhovnom junaku i modelu dostojnom romana. Svoju pripovijest on i otvara njime »zanesene duše u minule dane«, iz neke 186* godine (1861!). Tada je Lovro u Prag bio prispio, a onda pod svoj novi krov i pozvao na zajedničko stanovanje Augusta Šenou i još dvojicu studenata, kao pobratime: »kršnoga Bodula«, koji je »na sveučilištu prožvakao helensku besmrtnost« (student, potom osječki profesor klasične filologije Mato Gršković!) i Žigeca, tehnika, flegmatičnog Zagorca, »valjana i vrijedna sina hrvatske kajkavštine« (student Žiga Šugh, potom i ravnatelj križevačke šumarske škole).⁵ »Bijasmo kao prst uz prst, svi za svakoga, svaki za sve« (str. 36), okvalificirao je Šenoa cjelokupno hrvatsko studentsko i kavansko taborište zatečeno u Pragu. Kad im se Lovro bio pridružio, predstavljen je Šenoi kao »novi prijatelj« (po Šenoi: »Lovro N., profesor jezi-

² Tomo Matić, »Zadnji dani Lovre Mahnića (Šenoina Prijana Lovre)«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knjiga 4, str. 179–185; Zagreb, 1904.; Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 149; Zagreb, 1980., str. 187b; Isti, u knjizi: *Hrvatska novela, Interpretacije*, ŠK, Zagreb, 1998., str. 28–29, 39–43.

³ »Predgovor August Šenoa«, *Prijan Lovro*, Priredio Ivo Frangeš, Zagreb, 1996., str. XIV–XV.

⁴ Objavljena u *Viencu* 1873. (br. 14–19, od 5. IV. do 10. V.). Citati iz teksta novele uzeti su iz izdanja: August Šenoa, *Pjesme, Prijan Lovro, Zlatarovo zlato*, Priredila Cvijeta Pavlović, Rijec, Vinkovci, 1997., str. 33–81.

⁵ Dubravko Jelčić, *Šenoa*, Globus, Zagreb, 1984., str. 197 i 199.

koslovlja«). U tome kvartetu bude Lovro »priznan glavarem naše malene zadruga. Sad se tekar pobratismo od srca... i ne rastasmo se, dok Lovro ne ostavi sveučilišta« (str. 39).

U galeriji glavnih likova Šenoinih novela samo je Lovrino ime bilo pravo, njegovo osobno. Ostala su bila prekrštena, označena šifrom ili denotirana općom imenicom, po srodstvu, staležu ili službi. Tako i Lovrinih roditelja, mjesto njegova rođenja (»okolica Postojne«), kao i aktera svih narednih zbivanja, Lovrinih dobročinitelja u Ljubljani: »kum zvonar«, stanodavac i skrbnik o gimnazijalcu Lovri; »stari kanonik«, Lovrin izbavitelj iz bogoslovnog sjemeništa i udomitelj u visokorodnu plemenitašku obitelj »vladina predsjednika«, dobrohotnog Lovrina mecene. Ovaj ga uzdiže na pijedestal *gouverneura*, odgojitelja svoga sina, i od Lovre traži: »Sakujte mi od njega čelik-čovjeka... da je značaj« (što poprima za svoju »vječnu molitvu« Gjalski, od 1873. kao student!). Isto se tako ni gimnazijama na kojima Lovro predaje sa svojim kolegama, »primorskoj« i »hrvatskoj«, ne navodi ime grada. Pod knjiškim se imenom kriju i Lovrine nesuđenice, zapriječene ili zlosretne ljubavi – Malvina iz Ljubljane, Minka, praška, i Anđelija, splitska (Antica Opara!), a postoji i – osječka! Šenoini knjiški i kodirani likovi – aktanti, samo su znak da postojeće osobe – uzorci, prototipi – »živu jošte«; da Šenoa prihvaća navadu uzornih europskih realista koji tako čine; naposljetku, da uistinu sve »što vam evo kazujem, živa je i prosta istina« (str. 35). I u tome je sadržan Šenoin iskorak u realizam. Ali i pristup, smisao i cilj očovječene Frangešove interpretacije Šenoina *Prijana Lovre* (odlika je to njegova, i njih obojice!): osjetiti čovjeka, »moći gotovo rukom dodirnuti taj kucaj života«, i to, da svaki interpretatorov pristup »bude što bliži materijalu od kojeg je djelo izgrađeno«, a da se ovaj »što brže smjesti u probleme koje djelo pokreće«. ⁶

Po Thomasu Carlyleu, starijemu Šenoinu suvremeniku, povijest počiva na građi kao nutritivnoj, tvorivoj materiji: ona je esencija bezbrojnih biografija. Šenoa je zaslužan i za to što je prvi podsvjesno pridružio i prividno smjestio Lovru Mahnića i u hrvatsku pedagošku povijest i filološku znanost, u življenu stvarnost kojoj je i pripadao, među svoje gimnazijske profesore, staroklasične filologe i povjesničare: Adolfa Vebera Tkalčevića, Antuna Mažuranića, Matiju Mesića i Vjekoslava Babukića, posredno, i uz svoje kolege Vatroslava Jagića i Franju pl. Markovića (o kojima se isto tako piše u ovome prinosu). Pisao je o Lovri i o sebi u Pragu, u najživljem dijelu novele, i autobiografski, da se napisano od njega, živopisca, o njima znade, čita i pamti kao živa istina. A tako i nadalje biva, punom mjerom.

⁶ Ivo Frangeš, u: *Pristup književnom djelu*, Priručnik za nastavnike, II. neizmijenjeno izdanje, ŠK, Zagreb, 1963., str. 6. i 15.

II. Lovro Mahnić – po sposobniku

Novelu *Prijan Lovro* Šenoa privodi kraju prijateljskim ispraćajem Lovre s praškoga kolodvora na učiteljsku službu put »neke hrvatske gimnazije«, na koju je naredbom kr. Namjesničkog vijeća bio odaslan. Tim ispraćajem prestaje njegovo svjedočenje uživo o svome pobratimu. Šenoa je dobro znao da je prethodna »primorska gimnazija« bila riječka, a »hrvatska« – osječka.⁷ Očituju to i daljnja zbivanja. Govorilo se, po Šenoi, o nekakvoj novinskoj polemici, u koju da je Lovro bio *zapleten*. Poblizje se Šenoa bio »opitao« i o prijanovoj osječkoj ljubavnoj aferi (str. 79):

Na novom mjestu svojega zvanja smotri Lovro ljepotu djevojku. Bijaše visoka, bjeloputna, crnooka, crnokosa – pravi istočni biser. Al... ne imala srca. Demonski taj pojav, obožavan od svih, (...) »mramorna ta nevjesta« odbila bi (svakoga) hladnim posmijehom. I Lovro bude žrtvom te bogate nesmiljenice. Strastven kakav je bio, zaplete se u polemiku s nekim nuzljubom. Porodi se škandal, Lovri ne bijaše već opstanka u onom gradu.

Tek toliko o nekom polemičkom duelu, *Mramornoj Venus* i neostvorenoj ljubavi (trećoj po redu, koju preimenuje). Šenoa ju je mogao opisati i za nju znati po Lovrinu kazivanju, za dvokratnog boravka u Pragu, prije i nakon razvrgnuća ženidbe s Minkom (1863.). O tom-potom, iz drugih zapisa.

1. *Lovro Mahnić u osječkim godinama*. O njemu i njima zrače podatci u objavljenim izvorima (T. Matić, 1904. i 1953.; F. Ciraki, 2004.), ali i u fondovima Državnog arhiva Osijek (DAO) i Muzeja Slavonije u Osijeku (MSO).⁸ U nastavnničkom – *Sposobniku* (propisanom »pregledalu«!) s tabelarnim iskazima podataka o kompetentnosti službujućega gimnazijskog učiteljstva (»Competenten Tabelle«), sadržana je i matična »osobnica« *Mahnić Lovro*, njegova osobna i strukovna legitimacija, ispisana ravnateljevom rukom, prema rubrikama tiskanog obrasca (Domovina| Mjesto rođenja| Stanje| Školovanje| Zvanje| Obučavanje i dr.):

Kranjska; Maunitz (Unec; rodno selo ponad Postojne!); 2. kolovoza 1832. (rođen); neoženjen, svjetovnjak. Gimnazija od 8 razredah s izpitom zrjelosti u Ljubljani; (osposobljavanje:) kao pripravnik za gimnazijsko učiteljstvo od 1855/6. do polovine 1858/9. na sveučilištih u Beču 6 polugodištah (semestara); u Padovi jedno

⁷ U pismu Strossmayerovu tajniku Franji Mihelčiću iz Praga 24. veljače 1862. (1863!) poziva se A. Šenoa na svoga prijatelja Mahnića »koji za koji dan ide odavle na osječku gimnaziju za profesora«. Usp. Dubravko Jelčić, *Šenoa*, Globus, Zagreb, 1984., str. 68.

⁸ U DAO: Fond 157, Kr. Velika gimnazija Osijek, *Matica i sposobnik za učitelje 1871–1881*. (od 1861!); Izvješća i spisi. U MSO: *Izvjestje o kralj. Velikoj gimnaziji u Osijeku*, ed. 1863., 1864., 1865., i Oskar Friml-Antunović, *Za grad Osijek spomena vrijedne ličnosti, svežanj I. A–K, II. L–Ž* (rkp.).

polugod(ište); u Pragu 1861/2. do polovine 1862/3. 3 polugodištah. Iz naukah stupio odmah k učiteljstvu. Godine 1859/60. i 1860/1. namjestni učitelj gimnazije u Rieci, 2 god. Dne 11. ožujka 1863. preuzeo namj(estno) učiteljstvo u Osieku po naredbi Visokoga kr. Namjestničkog vieća od 21. listopada 1862. i Dvorske kancelarije (kancelara Ivana Mažuranića) od 26. prosinca 1862. (...) Odpisom Namjestn. vieća od 7. svibnja 1863. postao pravim učiteljem (profesorom). Koncem školske godine 1864. premješten na gimnaziju spljetsku. Govori hrvatski, slovenski, njemački, latinski, francuzki, a znade i englezki, razumije i druga slavenska nariečja.

Cijeli taj *curriculum* popraćen je i pokriven izvješćima i spisima ravnatelja Vjekoslava Goluba i Živka Vukosavića, akademika u prvom sastavu JAZU. Upotpunjuju ga i suodnosi s kolegama u zboru, osobito s Josipom Kostićem (»osječkim djevcem«?), Andrijom Kodrićem, Slovincem, i Matom Grškovićem (»bradatim Bodulom«, »Macanom« iz Vrbnika na Krku), staroklasičnim filozofima s kojima je studirao i predavao jezik s književnošću hrvatski, grčki i latinski, pa sa suplentima Tadijom Smičiklasom i Isom Kršnjavim.⁹ Zatekao je i učitelja pjevanja Antuna Truhelku, oca Ćire i Jagode, a vodio je i zasebne tečajeve za napredne učenike francuskoga i staroslavenskoga jezika sa starohrvatskim. Poznatiji među njima postat će Franjo Ciraki, mlado-pravaš Adolfo Jakšić, stariji brat Nikodemov, i Đuro Pilar.

2. *Mahnić u temeljnim spisima.* Premještajem Šime Ljubića s osječke na riječku gimnaziju, Mahnić je potkraj 1862. imenovan u osječku, ali boraveći u Pragu, ne dolazi u Osijek (sve do 11. ožujka 1863.), nego se na praškom sveučilištu godinu i pol bavi slavističkim studijem i svojom odabranicom Minkom; što i kako, opisuje Šenoa. Pred ispitnim povjerenstvom Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Pragu polaže 26. veljače 1863. i sve propisane ispite, postiže »zakonito podpuno učiteljsko osposobljenje«, ujedno koristi mogućnost da odobreni mu dopust proboravi u Pragu, sve do dolaska u Osijek. Odavde upućuje molbenicu dvorskom kancelaru Ivanu Mažuraniću, da ga se imenuje i potvrdi u zvanju pravog učitelja (profesora) osječke gimnazije, nadajući se »da će buduće školske godine biti premješten u riečku ili zagrebačku gimnaziju«. Promaknut je u pravoga gimnazijskog učitelja 9. svibnja.¹⁰ U Osijeku objelodanjuje svoju paleoslavensku raspravu (10. srpnja). Namjesničko vijeće ne odobrava mu izvanrednu novčanu pomoć, zatraženu 20. kolovoza »iz nužde«, kao nedovoljno obrazloženu, ni dokazima potkrijepljenu.¹¹ Ponovno

⁹ U službeno vođenom *sposobniku*, svaki od njih ima svoju natuknicu, upisni stavak (s matičnim »osobnikom«).

¹⁰ Usp. bilješku 8: DAO (1863.), spis br. 55 i 58 od 11. i 18. ožujka; br. 120 od 11. svibnja.

¹¹ Kao razlog za »prošnju iz nužde« navodi povećane troškove u Pragu uzrokovane bolešću i liječenjem. No, promaknućem, profesorska mu je godišnja plaća bila povećana od 441 na 735 forinti. Odobren mu je tromjesečni predujam.

11 Prag 28/9 - 1863.

Gospodine ravnatelju!

Budući da se moja ženitba s gospođicom
 Antonom jom Vidicovom, kćerju g. Aug.
 Vidica, c. kr. ravnatelja pišćenice čerke
 Kraljvine - koju ženitbu imadem ovo čed
 već unapred prijaviti Vam, kao svomu
 poglavaru - mi se mori obaviti prije
 prije 6. dana dođućega mjeseca; mo-
 lim Vas, da mi dovolite dopust
za period osam danah školskih
predavanja stvorit se imajuci e školske
godine 1863-4 - dakle do 13. dođućeg
mjeseca listopada, da kojega sehapu
- osim nepredvidjenih zaprijetak -
svakako doći na svoje mjesto -
 Brinite i glas moza pristojnoga
 poštovanja -

Lovro Mahnić
 Kr. učitelj Vrište g.

Pismo Lovre Mahnića Živku Vukasoviću (Prag, 28. rujna): najava predstojeće ženidbe ravnatelju osječke gimnazije i molba za odobrenje dopusta DAO (1863.)

je u Pragu, odakle odašilje ravnatelju Ž. Vukasoviću dva svoja podneska, sačuvana u spisima: potpisani *Lovro Mahnić, kr. učitelj Osječke gimnazije*, javlja da se naumio oženiti ondje, u Pragu, »s gospodičnom Antonijom Vidicovom, kćeri c. kr. ravnatelja glavne pčeznice česke Kraljevine gosp. Augustina Ivana Vidica«. Ujedno moli da se gosp. Andriji Kodriću uruči prilježeci prijavni list o sebi, namijenjen županijskoj upravi. U drugom podnesku, od 28. rujna, Mahnić predmijeva da se ženidba neće moći obaviti prije 6. listopada, pa moli dopust do 13. t. mj.: ovaj mu se određuje do 8. listopada.¹² Toliko o determinaciji zbivanja i nastalih »vanrednih prilika« oko Lovrine ženidbe, njezina fabuliranja i razvrgnuća. Na brzojav praškog dr. med. Arnolda od 7. listopada 1863. »da učitelj Lovro Mahnić zbog bolesti iz Praga ne more doći u Osjek«, Mahniću Namjesničko vijeće 9. listopada brzojavno nalaže da se u Osijek »bezodvlačno vrati«. I vratio se, izbavljen od te isprazne ženidbe bez pokrića. O usidjelici Minki, upravo Antoniji Vidic, više nije bilo riječi. Sve se u Osijeku dočulo, i na Lovrinu dušu sručilo – »da svisneš«.

3. *Osječka mramorna Venus*. Tko je bila ta nova, bogata i svima »nesmiljena« nevjesta, kojoj i Lovro postade žrtvom? Bila je to – Marija Isajlović. Dobro ju je poznao, u kuću zalazio i u svojim *Zapiscima* opisao, zagledan u nju i nešto mlađi od nje Franjo Ciraki (1907., str. 574):

Sva biela i u bjelo odjevena, otmjena i elegantna, idealno liepa obličja, u svakom kretu podpuna dama, držana je... nekim vrhu zemnim bićem, nekom vrsti idola... da (mu) se pokloniš kao pred ikonom na oltaru.

Upućuje na nju i Milko Cepelić u izvornom članku »Kuća u kojoj je Franjo Marković spjevao 'Kohana i Vlastu'« (1917.): Markoviću je, navodi on, kao tjelesni i duhovni ideal »treptila pred očima neka Marija I – ć. (...) To je ista ona ljepojka, u koju se koju godinu prije bio zagledao Šenoin *Prijan Lovro*«. ¹³ Osječki pak bibliograf i kolekcionar Oskar Friml-Antunović (1871. – 1943.) navodi u svom biografskom abecedaru za leksikon znatnijih ličnosti grada Osijeka pod *Isajlović, Marija* (25. IV. 1845. – 17. I. 1918.), da je ta znana gospodstvena Osječanka iz odličnije srpske kuće pok. odvjetnika Kirila i majke Ekatarine rođ. Milašinović. Kao mlada kultivirana gospođica, sa znanjem jezika, njemačkog i francuskog, udomaćenih u obitelji; podučena i glazbeno, »svirala je divno na glasoviru« i »bila je vrlo dobra diletantica«. U njezinoj posebničkoj kući u ulici tada zvanj Dugački sokak u Tvrđi (Hauptgasse, danas Kuhačeva 24!) bili su na stanu i košti i gimnazijski profesori (tako Lovro Mahnić, Iso Kršnjavi i drugi). Friml-Antunović dodatno bilježi:

¹² DAO (1863.), spis br. 259 i 274, od 19. rujna i 3. listopada.

¹³ Milko Cepelić (1917., str. 8), usp. Literaturu.

»Vele da je bila ideal pjesniku Dr. Franji Markoviću za svog boravka u Osijeku, gdje je nju opjevao u svom djelu *Kohan i Vlasta*« (1868.), ali i usmjerio svoju ljubav spram nje, opet neuzvraćenu. Bilo joj je stalo do nesvezanih ruku, do samoslobode. Putovalo joj se, prema arhiviranim putovnicama, sa svojom majkom Austro-Ugarskom, Njemačkom, Francuskom, Engleskom, Švicarskom i Italijom. Umrla je neudana.¹⁴ Što sve, u njoj zapretno, a spisima nepokriveno, nije bilo pogrebno na groblju u osječkom Donjem gradu? Vijest o smrti kratko je popratila *Hrvatska obrana*: umrla je naglom smrću, od kljenuti srca, kućevlasnica Marija Isajlović, »a da nije imala koga, ko bi ju njegovao, te je preminula sama i ostavljena, u Kuhačevoj 26 (24!), u kući žalosti«. Njezin drugi »nuzljub« (Šenoinim izričajem), suplent Kršnjavi, s njom i pjesnikom Markovićem istoga godišta, i puno mlađi od Mahnića, od prvoga, sjeća se nje, lijepe Anke, kako ju naziva, i susreta s njom u osječkoj Tvrdi poslije petnaest godina:

... ljepota ženska, vatrenih očijuh, crne kose, krasnog stasa, a sad široka, mutnog oka, sijede kose. (...) – Je l' moguće, gospođo ili gospođice Anko – »gospojica, gospojica« uzdahnu ona. (...) Za mala nam se uhvati u lice duga srebrna nit ko paučina. Što je to? – (...) »Vilinske niti«. (...) Je li si ti Anko, dušo, one niti prela?»¹⁵

Privlačna mladica Isajlovićka svojemu je svakom udvaraču dijelila simpatije, a ne ruku na udaju, i ostala tužnom usidjelicom. U njezinu se dvoru znalo za Lovrinu »poželjnu« udavaču, Slovenku Vidicovu, po već najavljenom praškom vjenčanju i moralo dočuti da je uglađeni profesor Mahnić bio obuzet ženidbom pokrivenom (a nepokrivenom) vrijednosnom monetom kao višom silom jačom od ljubavi, i preostalim mu sredstvom izbavljenja svoje obitelji – kako se znalo – puke sirotinje, iz dužničkog jada zbog kuće pred ovrhom i »kukavnog življenja«. Ženik na miraz ostade pred osječkom imućnom posjednicom bez uporišta, golih ruku i sam sa svojom »neiscjeljivom ranom«. I njegovo zaludno snubljenje idola s likom ikone, ostalo je bez uspjeha: po Šenoi, »budne žrtvom bogate nesmiljenice« (Marije Isajlovićke), prvom između drugih sljednika; »da se ukloni dojamu pogibeljne te Kirke« (T. Matić, 1953., 85), sâm je zatražio od c. kr. državnog ministarstva premještaj iz Osijeka i u listopadu 1864. prešao u Split, za nesrećom u sreći: u svoj posljednji neovjerenčani zagrljaj, u »propast od samoga sebe«. Mlađi Iso Kršnjavi, »mlad kicoš,

¹⁴ Putovnice: DAO, GP, br. 3735/1889. Oskar Friml-Antunović (1930., svežanj I. A-K, ad Isajlović), usp. Izvore i literaturu. Cirakijeve i njegove podatke upotpunjujem sa svojim nalazima. – Njezinu smrt (17. siječnja 1918.) zabilježile su osječke novine *Die Drau, Jug i Hrvatska obrana* (br. 15, str. 3 od 18. siječnja).

¹⁵ Iso Kršnjavi (1881.), »Listovi iz Slavonije, I. Osijek – Stare uspomene«, usp. Izvori i literatura, str. 140, 142.

koji se je puno oko ženskadije vrtio« (Isti, 86), »ljubovnik« opterećen erosom, ostade sam na poprištu, sve do kraja rujna 1866., kad odlazi na odobreni mu studij u Beč. A pjesnik Vlaste, svoje prve ljubavi, plemeniti Franjo Marković, odlazi na Badnjak 1868. u Zagreb, na produženi oporavak i službovanje, pod dijagnozom da prolazno »boluje na umu«. ¹⁶ Njome priroda sama dokučuje korijen »stabla spoznaje« prijana Lovre: »Blaženi slaba uma ljudi!« Oni ne boluju. Imaju i neotuđivu životnu povlasticu – ne vraćaju dugove.

III. Polemički zaplet Mahnić – Jagić

Valja znati da su u noveli – pripovijesti *Prijan Lovro* Šenoi »mili bilik« večernji »akademički razgovori« s prijanom Lovrom vođeni o književnosti i jeziku. U njima se razotkriva i njegovo drugo lice, »sila pokretnica« njegove ličnosti: načitanost i filološka upućenost u slavističke teme iz ishodišnoga kanonskog razdoblja starocrkvenoslavenskog jezika. U bečkim godinama, on razlaže o Ostromirovu evanđelju (jasno, po izdanju iz 1843. Alekseja H. Vostokova); u praškim, na domaku Bachova apsolutizma, piše »književne slavenske rasprave«; opširno razlaže Šenoi da rješavajući filološki složenu »zadaću o staroj slovenštini«, brine o temeljitosti i rezultatu njezine izvedbe. Sve te novelirane natuknice o Lovrinoj zaokupljenosti slavenskom filologijom kao glavnim predmetom proširuju spisi o profesoru Mahniću, i sama njegova poredbena jezikoslovna rasprava. Njemu se stoga ostaje na Sveučilištu u Pragu (ne više radi ženidbe!), a ne vraća mu se u Osijek (gdje će ona postati predmetni jezičac na vagi). Zamolio je Namjesničko vijeće da mu odobri novi petomjesečni dopust studijskog boravka u Pragu:

da se uzmogne usavršiti u sanskritskom jezikoslovlju, i da uzmogne raditi na česti sebi povierenoga grčko-hèrvatskoga riečnika. (!)

Zamoljeni mu dopust Namjesničko vijeće, s potpisom bana Josipa Šokčevića, nije odobrilo (12. listopada 1863.). Potaknut naredbom Mažuranićeve Dvorske kancelarije (»Privremenim propisom« od 29. listopada 1862.) da se za narod i jezik »ima upotrebljavati ime hrvatsko«, da predano i sveobuhvatno obučavanje hrvatskoga jezika i starohrvatskoga jezika (*starohrvaštine*) na srednjim učilištima u Hrvatskoj i Slavoniji »nalaze rodoljubje«, Lovro Mahnić u osječkoj gimnaziji nastavlja i fakultativno podučava staroslavenski jezik (*staroslavensčinu*), a uz starohrvaštinu poučava i o slovnici staroslovenštine, po Marku Pohlinu i Francu Metelku, na koje se poziva. Rezultat toga

¹⁶ Usp. Izvješće ravnatelja Živka Vukasovića kr. Namjesničkom vijeću, br. 108/1868. – Dijagnoza županijskog *fizika* (dipl. liječnika u javnom zdravstvu) u Osijeku dr. Josipa Kalivode.

je i sama Mahnićeva rasprava, i sve što će oko nje uslijediti, a Šenoa dočuti kao nekakvu novinarsku *polemiku*, u koju da je i sam Lovro *zapleten*.

1. *Mahnićevo Razmjerje*. Na trag ovoj raspravi znanstvenike naše suvremenosti prvi upućuje redovito dobro obaviješteni profesor Ivo Frangeš, uvodnom rečenicom: *No da Šenoina tvrdnja o talentu Lovre Mahnića ne bi ostala romantičnom legendom, evo najautoritativnijeg svjedočanstva...* (I. Frangeš, *Izabrana djela*, str. 187b). Dalje slijedi navod iz drugoga, primjerenijeg osvrtta Vatroslava Jagića na Mahnićevu raspravu (1895.), o čemu na kraju. Dok ovo pišemo, Mahnićevu poredbeno-preglednu slavističku raspravu o međusrodničkom odnošaju južnoslavenskih narječja (jezika) spram staroslavenškog jezika, datiranu u Osijeku 10. srpnja 1863. i dotiskanu u leksikonskom formatu, prati visoki jubilej: 150. obljetnica od njezine pojave, a da se o njoj danas ništa ne zna. Štoviše, objavljena je i separatno, u Zagrebu, u godini ćirilometodskog milenija: dolaska u Moravsku i početka apostolskog poslanja i misije Svete Braće, na hvalu i slavu za sve stvoreno njihovim slavenskim pismom i jezikom, »prije tisuć godina«. ¹⁷ Bila je tada zapažena i popraćena, redom: poticajnom bilješkom Velimira Gaja u očevoj *Danici ilirskoj* (1863.), žustrom polemičkom kritikom mladoga Jagića (1864.), Mahnićevim kontra-odgovorom (1864.) i spomenutim Jagićevim naknadnim »protudarom« (1895.). Rasprava stoga i zaslužuje pozornost javnosti.

Sama je rasprava razvedena dvodijelno: prvi je njezin dio sadržan u naslovu, ¹⁸ a drugi nosi njezinu sadržajnu težišnicu, Mahnićev *species: O razvijanju i zamjenjivanju staroslavenskih jerovah u sadašnjih jugoslavenskih jezicah* (str. 11–17). Zasnovana je na dva paradigmatiska modela: *afilijacijskom*, da se utvrdi srazmjer, međusobni srodnički odnošaj i rodoslovni identitet živih južnoslavenskih jezika (i to, Mahnićevim začetnim redom): *starobugarština* i *novobugarština* spram *novoslovenštini*, a ovih naprama *staroslavenshtini*, starocrkvenoslavenskom jeziku, prema Miklošičevu posljedičnom redu: staroslovenski-novoslovenski-bugarski. Mahniću su pojave u bugarskom

¹⁷ Prema naredbi, pozivu i potankom programu biskupa J. J. Strossmayera (od 9. svibnja 1863.) u Đakovu, Osijeku i cijeloj Biskupiji bosanskoj i srijemskoj 5. srpnja 1863. proslavljen je jubilej tisućljeća svečanom misom, uz propovijed i pjevanu prigodnicu, »slavospjev«: *Slavimo slavno Slaveni tisućurodnu godinu. (...) Slava solunskom porodu, slava Ćirilu i Metodu*.

¹⁸ Lovro Mahnić, »U kojem razmjerju su jugoslavenski jezici prama staroslavenshtini s jedne a među sobom sa druge strane? Iztražuje Lovro Mahnić, učitelj kr. Osječke gimnazije«. *Izvēstje o kralj. Velikoj gimnaziji u Osjeku koncem godine školske 1862./3.*, Osijek, 1863., str. 1–17. – Separat u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu gdje je pretiskan Brzotiskom A. Jakića 1863. s dosta pogrešaka, ispravljenih i otisnutih na priloženom listiću. (Pedantni Mahnić!) – Rasprava je potaknuta prethodnom, A. H. Vostokova (1820.): *Razsuždenie o slavjanskom jazyke*, koji se razlikovao od J. Dobrovskog i J. Kopitara, postavljanjem i trojne skupine u podjeli slavenskih jezika, koje se Mahnić drži: zapadni, istočni i južni.

jeziku bile prvobitnije u drugom, raspravnom modelu, *fonetsko-fiziološkom*, usmjerenom na glasovnu, oblikoslovnu i izgovornu narav drevnoslavenskih *jerova* (*Ĳ*, *Ḫ*) na razvojno-odraznoj razini: samoglasnik, poluglas (poluvokal, »slabi« ili »mutni« samoglasnik), pa sliveni dvoglas (dvoznak) za *jery* (*ĲI*) i najposlije dijakritički znak, tj. na *jerove* kao jedinstvena azbučna pismena slavenskih naroda i jezika, koja slaviste i Mahnić odvede na praslavenske i indoevropske izvore. U njima je Mahnić, slijedeći tumačenja Vostokova, Kopitara, Schleichera, Miklošiča i Böhlingka, na koje se i poziva, vidio i znak najbliže međuslavenske srodnosti. Rasprava odaje obaviještenog jezikoslovca, obuzetog radovima slavenskih filologa i poredbenom slavistikom, sposobnog da ju i pregledno predstavi cjelovitim pogledom, na ostvarenoj razini slavističke znanosti, sve od Josefa Dobrovskog, njezina utemeljnog oca, »drugog Ćirila« (J. Kopitar) i njegove smjerodajne gramatike *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (*Osnove starocrkvenoslavenskog jezika*, 1822.), u kojoj taj solunski jezik Svete Braće, s arhaičnom jezgrom, pogrešno uzima za praslavenski jezik. Od tih osnova »praotaca« polazi i Mahnićeva rasprava. Kopitar je bio karika između Dobrovskog i Franca Miklošiča. Svoj izbor imena Mahnić svodi na slaviste i filologe koji su Dobrovskom za života bili djelatni i duhovno srodni sljednici: Josef Jungmann, Aleksej H. Vostokov i Vacláv Hanka, uz Kopitara i Šafarika, njegovih učenika. Mahnić je osobito ponesen njemačkim lingvistom »sanskritistom« Franzom Boppom (str. 1), piscem voluminozne poredbene gramatike (1852.):

*Dobrowskoga ponajviše ide hvala što je Bopp, taj slavni stvoritelj spravnujućega jezikoslovlja, mogao uzeti i staroslavenski jezik u područje svojega izpitivanja, te dokazati time srodnost slavenstva s ostalim indo-evropskim svētom (...), za-
sluga što su sada živući slavenski jezikoslovci doveli znanje slavenskih jezika
do onoga stepena što-no dolikuje današnjemu stanju znanosti.*

S te podloge, u središte svojih opservacija Mahnić stavlja slaviste koji su uz Vostokova unaprijedili i tumačenje staroslavenskih poluvokala: Františka Palackog, Františka L. Čelakovskog, a ponajprije poredbene jezikoslovce Franca Miklošiča, Augusta Schleichera i Otta Böhlingka. Miklošiču, svojem i V. Jagićevu profesoru u Beču (a na njegovim su se predavanjima valjda i upoznali), posvetio je Mahnić većinu stranica, dimenzirao spoznaje, no nije se »u odlučnoj točki« slagao s premisama Kopitarove i Miklošičeve panonske teorije o moravsko-panonskoj domovini staroslavenštine, starocrkvenoslavenskog jezika, (češki: staroslověnský jazyk, staroslovenština), nego o tom *sredotočju*, jezgri ili meritumu svoje rasprave, o razmjerju južnoslavenskih jezika među sobom, posreduje zaključak: jezičnopovijesno majčinstvo pripada sinovima bugarskoga jezika, a samo sadašnji bugarski

nosi genetičku svezu prvog potomka iz staroslavenskog jezika. Da bi riječima A. Schleichera, i zaključio: *iz staroslavenštine po svoj prilici nije proizišao nijedan drugi, nego sadašnji bugarski jezik* (str. 2, 17). A da joj se sadašnji slovenski jezik ne može »podređivat, nego joj se imade uzporedit« (str. 3), nije Mahnićevo proturječenje nego je ustupak hipotezi Kopitar-Miklošič, kojima je i starocrkveni slavenski jezik – staroslovenština, potekla *iz jednog te istog »slovenskog« plemena*, kao što je njemu i drugima, na znanstvenom temelju F. Boppa iz najnovijega vremena, *staroslavenština »točnije nazivlje« za starobugarski jezik* (str. 5).

U pretraživanju izvora o *jerovima* i temama srodnosti Mahnić je konzultirao i tekstove rjeđe navođenih slavenskih jezikoslovaca-gramatičara izvan južnoslavenske interesne skupine: Ukrajinca Mihaila Smotrickog, Rusa Gerasima P. Pavskog, Slovaka Gregura Dankovskog, Čeha Jana Ignaca Hanuša, ali i velikog Berlinca i »slavnog ruskog akademika« Otta Böhlingka, koji je staroslavenskim *jerovima* i *jeryju* utvrdio slitnost za fonološko-grafičko postanje i vrijednost (1859.; str. 8–9). Mahnić se pritom poziva i na poznate mu slovenske gramatičare Marka Pohlina i Franca Metelka. Od hrvatskih, upućuje na Franju Račkog i Antuna Mažuranića. Račkoga ističe zbog dokazanog prioriteta glagoljice nad ćirilicom ili klimenticom: »to je, kako mi mislimo, temeljitimi iztraživanji Hanuša i Račkoga do tvrdoga ustanovljeno«. A gramatičara-akcentologa Mažuranića zato što je uspostavio surazmjer, prvi utvrdio »načelne istovjetnosti čakavskoga i ruskog naglaska« i uočio (1860.) da se ista podudarnost »proteže i na bugarski i slovenski jezik«.

2. *Potaknuće prvijencu*. Prvu je zapaženu vijest o raspravi osječkog profesora Lovre Mahnića objavio tjednik Ljudevita Gaja *Danica ilirska*. Iz nepotpisana se konspektnog osvrta Velimira Gaja, očeva suurednika, doznaje da je i pretiskana kao zasebna knjižica brزتiskom Antuna Jakića.¹⁹ Mahnićeve knjižica privlači pozornost iz više razloga, a osobito zato što staroslavenštini pristupa inače i od poznatoga Franca Miklošiča:

Mahnić tvrdi i dokazuje, da nije nova slovenština, nego jedina bugarština kći stare slavenštine.²⁰ G. pisac pokazuje mnogo jezikoslovnoga znanja i zreo sud; a to mu je pèrvi javni književni plod. Neima dvojbe, da će naši jezikoslovci obratiti pažnju na to jezikoslovno dielo mladoga književnika, koi se misli i dalje tom strukom baviti.

¹⁹ *Danica ilirska*, XVII, br. 31, str. 256, Slavjanse viesti, Zagreb, 1863. – Knjižica se prodaje u knjižari A. Jakića za 30 novčića.

²⁰ Po Greguru Dankovskom: *Matris slavicae filia erudita* i Miklošičevu načelu descendentnosti.

Tako je i bilo: osjećao se pozvanim njegov recenzent Vatroslav Jagić, Mahnićev profesijski kolega, još mladi od njega, utoliko prije, što se znadu otprije.

3. *Jagićeva kritika »Razmjera«*. Iste je 1863. godine, kada je Mahnić u Zagrebu tiskom umnožio svoju separatnu »knjižicu«, Vatroslav Jagić, zagrebački gimnazijski profesor, bio obuzet prešnom izradom dviju školskih knjiga, »slovnice starohrvatskog jezika« s »posebnom ili dodanom čitankom«, na što ga je pozvalo Namjesničko vijeće, po nalogu više vlasti, kancelara Dvorske kancelarije Ivana Mažuranića.²¹ Istovremeno je Jagić bio zaokupljen i pripremanjem jezikoslovnog materijala za prvi hrvatski znanstveni časopis *Književnik* (1864.), koji se pojavio već potkraj 1863. s njegovom kritikom Mahnićevih *Razmjera*.²² Jagićev pristup s načelnom pohvalom i priznanjem piscu najavio je poticajnu kritiku za obavljenju dvojaku zadaću: pokrenuti prvu aktualnu temu slavenske filologije, presaditi imena, temeljna tumačenja i skupni učinak poredbene slavističke znanosti novijeg vremena, od Dobrovškoga do Miklošiča, o staroslavenskom (»bugarsko-slovljenskom«) i međuslavenskim jezicima na domaće anahrono tlo i prisvojiti ih za našu znanost i školu, o čemu se u nas malo zna i čini. Time, svojim »valjanim protudarom«, poslužiti i osuvremeniti nastavu hrvatskoga jezika.

Nasuprot, dohvativši se drugog razmjera, Mahnićeve fonetsko-fiziološke interpretacije staroslavenskih *jerova* kao ishodišne jezgre u izvođenju pretpostavki o najbližoj srodnosti slavenskih jezika (po Kopitar-Miklošičevoj navadi: po descendentnosti, od praočinstva i majčinstva do potomaka i srodnika), Jagić je neprimjereno kritičan: Mahnić *prenaglo izriče odgovor; zaboravlja uvažiti okolnosti; u stisci je protuslovan; prisiljen na jezične nemogućnosti i još veća protuslovlja; u polemici s Miklošičem djelomice podmeće; začudo, nigdje spomena o frizinških odlomcima...* Svoju je niječnu kritiku Jagić začinio eksplicitnom zadjevicom:

Nadam se da će pisac smisao ovih kratkih opazaka shvatiti i tim radje uvažiti, što kani svoja »iztraživanja« nastaviti, a na tako nesigurnom temelju, bilo bi li neprobitno.

Bio je to Jagićev ishitren, pomalo samodopadan i prijek mentorsko-podučavateljski odgovor na posljednju rečenicu iz najavne referencije *Danice ilirske* o raspravi Lovre Mahnića.

²¹ Usp. bilj. 8, Fond 157, spis br. 22c: Naredba kr. Dvorske kancelarije od 29. listopada 1862. – Tako nastaju Jagićeva *Gramatika jezika hrvatskoga, osnovana na starobugarskoj slovnštini, I. Glasovi i Primjeri starohrvatskog jezika* (čitanka), Zagreb, 1864.

²² *Razmjer jugoslavenskih jezika...* (usp. bilj. 15), *Književnik*, I, str. 125–127; Zagreb, 1864. – Uredjuju i izdaju Dr Fr. Rački, V. Jagić, J. Torbar.

4. *Mahnićeva kritika Jagićeve kritike*. O njoj se on očitovao dopisom uredniku *Danice ilirske* odmah po izlasku prvoga sveska *Književnika*.²³ Na Jagićeve je *opazke*, pisane bez poblize potkrijepe u previđenim činjenicama, odgovorio na isti način – nasuprotnim konstatacijama na *neoprezne* i *nedolične* prosudbe svojega *Razmjerja*, i to uzvratnom proturelacijom pisatelj – recenzentu: da je on, Jagić, tadašnji protagonist Miklošičeve teorije i zagovornik svoga profesora, Mahnićevu raspravu sveo ni na što; *vrlo površno – a u glavnih stvari – i sasvime krivo razumio; pisatelju podmeće stvari* (koje on) *ni u snu pomislio nije; s druge mu pak strane odriče ono, što je nedvojbeno izraženo*. Naravno, da se iz takve recenzentove uobrazilje (mimo teksta) *neumjesno prigovara, krivo podučava – i zatiru stvari koje zaslužuju pozornost* (a predmet su oba dijela *Razmjerja*). Na kraju, recenzent *biedi pisca sa protuslovljah, gdje ih – neima*. Mahnić podsjeća g. prof. V. Jagića na protuslovlje *u koje se je on sam za p l e o svojom recenzijom*: na njihov kolegijalni susret prošlih školskih praznika u Zagrebu, »gdie imadijaše pisatelj ugodnost sastati se i občiti š njime«. Tada ga je Jagić, kao suurednik *in spe* književnog časopisa, sam bio pozvao:

naročito – mene, pisatelja »Razmierja«, da svoju onda g. V. Jagiću, što se sigurnosti temelja tiče, već dobro poznatu raspravu o razmierju jugoslavenskih jezika u istom časopisu priobćim! Vriedni g. recenzenat bi vërlo obvezao pisatelja – a možda još i koga drugoga – da razriješi, ako je moguće, ili barem razjasni – oto protuslovlje.

Bilo bi to uputnije, i Jagiću prisposodbnije, od *blagohotno-priekoga, mentorsko-gospodarstvenog načina i glasa*, kojim pisatelja krivo podučava. Najavio je uredniku i »poblizi odgovor na spomenutu recenziju«. Nije mu se posrećilo, da to i učini, još manje da primi, po zasluži, naknadno kakvo-takvo priznanje velikog Jagića, u njegovoj enciklopediji *Istorija slavenskoj filologiji* (SPb. 1910., str. 918).

Lovro je po Šenoi, bio duh »s biljegom ženijalnosti« koji »ne poznaje međaša«: *Sve više, više leti mi dušo!* A onda, zastao je, iznenada, pred vratima koja je sam bio otvorio: *Život mu bijaše svjećica kojom vjetar poigrava* (str. 63). Ti Šenoini izričaji prizivaju nam Cesarićev zaključak o svršenom činu: rasplinuo se poput njegova oblaka:

*I plovio je sve to više,
Ko da se kani dić do boga;
Vjetar visine ga je njih,
Vjetar visine raznio ga.*

²³ U *Osijeku* dne 16. siečnja 1864. napisan, u *Književniku*, br. 4, str. 31–32; Zagreb, 23. siječnja 1864., i potpisan: *Lovrentij Mahnić, kr. učitelj staroklasične i slavenske filologije*.

Lovrin duh, iz te visine i dubine prepoznat i gledan, plaminja on i dalje, u »životodajnoj« književnosti (I. Frangeš).

5. *Jagićev – protudar Mahniću*. Jagićevo ishitreno osporavanje glasoslovnog (fonetskog) dijela Mahnićeve rasprave nije bilo bezgrješno, a obostrana polemičnost nije im bila na štetu, nego jest staroslavenskom jeziku i slavenskom jezikoslovlju na korist. Da znanstvenik Jagić pamti i znade svoj mladenački zalet na obranu panonske staroslovjenštine uskratiti, a dug prema pokojnom Mahniću uzvratiti, potvrdio je to trideset godina poslije, u raspravi o Kopitar – Miklošičevoj teoriji, kao njezin dokazani osporavatelj²⁴ i priznao Mahniću za pravo isto to što je sâm, kao njezin predašnji branitelj, bio pobijao. Miklošič je za starocrkvenoslavenski Svete Braće još mislio da je panonski, a ne bugarsko-makedonski. U uvodu svoje i od Jagića cijenjene *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* (1852.), on upravo kaže:

Tek uz ovaj rad potpuno sam se uvjerio, da su za sve slavenske jezike bez izuzetka najčvršća pravila sačuvana u staroslovenskom jeziku.

A Jagić će Mahniću, uza sve, priznati (1895., str. 289):

Ipak ima u Mahnićevu prikazivanju jedan ispravak Kopitarove i Miklošičeve teorije: tvrdnja, da je u doba, kad je još stari crkvenoslavenski jezik živio, tako zvani staroslovenski jezik (das Altslovenische) bio rastavljen na dvije grupe, slovensku i bugarsku, sama je po sebi točna.

To Jagićevo dužničko poravnanje s Mahnićem, prvi je u naše vrijeme zapazio, zapisao i na njega upozorio, rekosmo već, profesor Ivo Frangeš, koji je i, ovu našu raspravu pobudio, usmjerio i sobom zaslužio (1980.). Po njemu, prijani Lovro, i (ili) profesor Mahnić, struji svaki po sebi hrvatskom književnošću i slavenskim jezikoslovljem od Šenoina i Jagićeva doba do u naše dane, i vlastitom snagom odolijeva vremenu.

Izvori i literatura

Arhivska građa (knjige i spisi)

Matica i sposobnik za učitelje 1871. (1861!) – 1887., Fond 157, Kr. Velika gimnazija u Osijeku, Osijek god. 1861./2. – 1867./8., Gymnasium Tabelle mit Classen, Vor-und Zuname: *Lovro Mahnić; Franjo pl. Marković.*

Spisi Ravnateljstva kr. gimnazije u Osijeku, Fond 157, Kr. Velika gimnazija u Osijeku, šk. god. 1861./2. – 1867./8.

²⁴ »Jedno poglavlje iz povijesti južnoslavenskih jezika« (*Archiv*, 1895.), u knjizi: Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Matica hrvatska, Zagreb, 1948., str. 286–289, 309–310: o odvajanju starocrkvenoslavenskog i bugarsko (-makedonskog) od slovenskog jezika. – Usp. i: Damjanović, Stjepan (2006.), str. 139.

Izvorni tekstovi

- Ciraki, Franjo pl., *Bilješke..., Zapisci 1847.-1867.* Priredila Helena Sablić Tomić, Pože-
ga, 2004., str. 107, 573–4, 578, 689.
- Friml-Antunović, Oskar, *Za grad Osijek spomena vrijedne ličnosti*, Svežanj I. A-K, s. v. *Isajlović, Marija*, rkp., Muzej Savonije Osijek, Zbirka O. Frimel-Antunović (otkup 15. siječnja 1930.)
- Jagić, Vatroslav, »Razmjer jugoslavnskih jezika prema staroslavenštini i među sobom. Iztražuje Lovro Mahnić kr. uč. Os. gimnazije«, *Književnik*, I, str. 125–127; Zagreb, 1864. – Kritika.
- Jagić, Vatroslav, »Jedno poglavlje iz povijesti južnoslavenskih jezika« (Archiv, XVII; 1895.),
- Izabrani kraći spisi*, Uredio Mihovil Kombol, Matica hrvatska, izvanredno izdanje, Za-
greb, 1948., str. 289. – Osvrt na raspravu Lovre Mahnića.
- Kršnjavi, Iso, *Listovi iz Slavonije / Članci*, Priredila Katica Čorkalo, Vinkovci, 1995.,
str. 140, 142.
- Mahnić, Lovro, »U kojem razmjeru su jugoslavenski jezici prema staroslavenštini s je-
dne a među sobom sa druge strane?«, *Izveštje o kralj. Velikoj gimnaziji u Osijeku
koncem godine školske 1862./3.*, Osijek, 1863., str. 1–17 (Sadržaj: O jerovih u ju-
goslavenskih narječjih, od Lovre Mahnića). – Separat u Nacionalnoj sveučilišnoj
knjižnici u Zagrebu.
- Mahnić, Lovrentij, »Kritika« (Dopis, iz Osieka dne 16. siječnja 1864.), *Danica ilirska*,
XVIII, broj 4, str. 31–32; Zagreb, 23. siječnja 1864., – Odgovor V. Jagiću.
- Matić, Tomo, »Zadnji dani Lovre Mahnića (Šenoina Prijana Lovre)«, *Grada za povijest
književnosti hrvatske*, knj. 4, str. 179–185; JAZU, Zagreb, 1904.
- Matić, Tomo, »Četiri priloga proučavanju hrvatske književnosti: 1. Iz autobiografskih
Zapisaka Franje Cirakija; 6. Osječka gimnazija 1863.-1867.« *Isto*, knj. 24, str. 76;
85 i 88; JAZU, Zagreb, 1953.
- Šenoa, August, *Prijan Lovro, crtica po istini* (Vienac, 1873.); u knjizi: *Pjesme, Prijan
Lovro, Zlatarovo zlato*, Priredila Cvijeta Pavlović, *Croatica*, Hrvatska književnost
u 100 knjiga, Riječ, Vinkovci, 1997., str. 33–81.

Literatura

- Cepelić, Milko, »Kuća u kojoj je Franjo Marković spjevao *Kohana i Vlastu*«. Pretiskano
iz *Hrvatske obrane*, XVI, br. 31, str. 1–8; Osijek, 9. lipnja 1917. – Separat.
- Damjanović, Stjepan, »Jagićeve ocjene Miklošičevih djela«, *Opširnost bez površnosti*,
Zagreb, 2006., str. 131–141.
- Frangeš, Ivo, »Šenoina baština u hrvatskom realizmu«, *Croatica*, I, sv. 1, str. 137–166;
Zagreb, 1970. – U preoblikovanom tekstu: *Isti, Izabrana djela, PSHK*, knj. 149,
Zagreb, 1980., str. 166–204 (o *Prijanu Lovri*, str. 183–197).
- Frangeš, Ivo, »Gjalski prema Šenoi (Tema *Prijana Lovre*)«, *Forum*, XI, br. 9, str. 345–
376; Zagreb, 1972. – U knj.: Ivo Frangeš, *Suvremenost baštine*, Zagreb, 1992., str.
98–147.

- Frangeš, Ivo, »August Šenoa«, u knjizi: August Šenoa, *Prijan Lovro*, Priredio: Ivo Frangeš, Sys print, Zagreb, 1996. – Predgovor, str. VII-XVI.
- Frangeš, Ivo, »Prema realističkoj poetici, *Prijan Lovro* Augusta Šenoa«, u knjizi: Ivo Frangeš – Viktor Žmegač, *Hrvatska novela, Interpretacije*, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 26–43.
- Jelčić, Dubravko, »Tipovi i prototipi«, *Šenoa*, Globus, Zagreb, 1984., str. 197–209.

ŠENOIN *PRIJAN LOVRO* – PO ISTINI, NJEGOVOJ I SVOJOJ

(Prilog Frangešovoj interpretaciji)

Sažetak

Naslovljenoj je temi prethodilo autorovo pregledno priopćenje o interpretaciji kao metodi i modelu ophođenja s tekstovima hrvatskih novela, sadržanih u suautorskoj knjizi akademikâ Ive Frangeša i Viktora Žmegača *Hrvatska novela, Interpretacije* (Zagreb, 1988.). Referencija je bila namijenjena poljskim i stranim slavistima i objavljena na poljskom i hrvatskom jeziku (Poznanj, 2001.; *Književna revija*, 41, br. 3–4, str. 39–46; Osijek, 2001.).

Frangešova vrsna interpretacija Šenoine »kultne novele«, objelodanjene u rečenoj knjizi, motivirana je iznošenjem Šenoinih podataka o svome pohrvaćenom prijatelju, Slovcu Lovri Mahniću, studentu s njim u Pragu, profesoru klasičnih jezika i hrvatskoga jezika u Rijeci, Osijeku i Splitu, uvrštenih u novelu potkraj života o njegovu tragičnom skončanju od vlastite ruke. Prvi ih je protumačio i ovjerio dr. Tomo Matić, a u novelu transponirao profesor Ivo Frangeš. Na toj se objeaciji i iznalaženju nove arhivske građe, upravo na podastiranju nepoznatih zbiljskih činjenica, otkriva kompleks pokrenutih pitanja i gradi živi život zlosretnoga Lovre Mahnića, umnog jezikoslovca, »sa žigom genijalnosti«.

Središnji dio autorova priloga posvećen je Mahnićevoj paleoslavističkoj raspravi o srodnosti južnoslavenskih i slavenskih jezika među sobom i ovih prema staroslavenskom jeziku bugarsko-makedonske provenijencije, utemeljenom od prvih slavenskih apostola Ćirila i Metoda (1863.). Mahnićeva je rasprava napisana povodom jubileja Tisućnice od njihove misije. Ujedno, ona je jedan od prvih otklona od moravske ili slovensko-panonske teorije Jerneja Kopitara i Franza Miklošiča o domovini starocrkvenoslavenskoga jezika Svete Braće (usp. bilješke i izvore). Tada je izazvala i polemiku s mladim slavenskim filologom Vatroslavom Jagićem (potpoglavlja: »Jagićeva kritika 'Razmjera'«; »Mahnićeva kritika Jagićeve kritike«; naposljetku »Jagićevo priznanje Mahniću«).

Na takvom se dokumentacijskom svjedočenju o Mahnićevoj ličnosti, njegovu profesorskom radu i paleoslavističkoj raspravi zasniva i autorovo izvorno izlaganje, posvećeno štovanom profesoru Ivi Frangešu, i priloženo njegovoj interpretaciji Šenoine novele, *građene po istini*.

Glavne riječi: hrvatska novela, Ivo Frangeš, Zagrebačka stilistička škola

ŠENOVA'S PRIJAN LOVRO [FELLOW LOVRO] – ACCORDING TO THE
TRUTH, ŠENOVA'S AND HIS OWN

(A contribution to Frangeš's interpretation)

Summary

The designated topic was precluded by the author's synoptic exposé on the interpretation as a method and model of communication with the texts of Croatian short stories, contained within a co-auctorial book by the academicians Ivo Frangeš and Viktor Žmegač titled *Hrvatska novela, Interpretacije* [*Croatian Short Story, Interpretations*] (Zagreb, 1998). Dedicated to the Polish and foreign Slavists, the exposé was published in Polish and Croatian (Poznan, 2001; *Književna revija* [*Literary Review*], 41, No. 3 – 4, pp. 39 – 46, Osijek, 2001).

Frangeš's exceptional interpretation of this »cult short story« published in the aforementioned book, is motivated by Šenoa's exposal of data on his Croatized friend, Slovenian Lovro Mahnić, his co-student in Prague, a professor of classical languages and of Croatian language in Rijeka, Osijek, and Split, collected toward the end of his tragic suicide, then explicated by dr. Tomo Matić, Ph. D. and transposed in the short story by professor Ivo Frangeš. A complex of initiated issues and the life of Lovro, a misfortunate but prudent philologist »with a stamp of geniality,« is being discovered on this objection and a discovery of new archival deposits, i. e., on the presentation of unknown realistic facts.

The central part of the author's contribution is dedicated to Mahnić's Paleoslavonic tractate on an internal congeniality of Southern Slavic and Slavic languages, compared to the Paleoslavonic language of the first Slavic apostles, Cyril and Methodius (1863). Mahnić's tractate is written on the occasion of their millennial missionary jubilee. Simultaneously, it is one of the first declensions from a Pannonian theory by Jernej Kopitar and Franc Miklošič on the fundamental Old Church Slavonic language of Saint Brethren (cf. notes and sources). Then, it has also created a polemic with a juvenile Slavic philologist Vatroslav Jagić (subchapters: *Jagić's Critique of Razmjer*; *Mahnić's Critique of Jagić's Critique*; eventually *Jagić's Credit to Mahnić*).

Our contribution to this proceedings, dedicated to the distinguished professor Ivo Frangeš, is also based on such a documentational testimony on Mahnić's personality, his professorial activity, and his Paleoslavonic tractate, being added to his interpretation of Šenoa's story, confabulated *according to the truth*.

Key words: Croatian short story, Ivo Frangeš, Zagreb School of Stylistics

Robert Bacalja
Katarina Ivon

Frangješova interpretacija Matoševe novelistike

Izlaganje (referat sa znanstvenog skupa)
UDK 821.163.42.09 Matoš, A. G.

UVOD

Za hrvatsku književnu povijest posebno je značajno razdoblje druge polovice XX. stoljeća koje je obilježeno afirmacijom novog naraštaja književnih teoretičara i povjesničara okupljenih oko zagrebačke stilističke škole (Ivo Frangješ, Zdenko Škreb, Frano Čale, Aleksandar Flaker, Miroslav Becker). Njihovu pojavu vezujemo uz almanah *Pogledi 55* (1955.), a kontinuitet nastavlja časopis *Umjetnost riječi* pokrenut 1957., koji, zadržavajući identičnu programsku usmjerenost, izlazi sve do danas. U prvom broju uredništvo je jasno definiralo svoju metodologiju koja polazi od činjenice da je umjetničko djelo riječju izražena umjetnina. Temeljna smjernica bila je kako se književni tekst može »osmisлити jedino interpretacijom adekvatnim literarnim instrumentarijem izvornog teksta, dok se svaki drugi kontekst (biografski, socijalni, povijesni, i drugo) može koristiti tek u krajnjoj nuždi samo ako direktno pripomaže otkrivajući estetske enigme teksta koji interpretiramo«.¹

Ipak, godine 1967., člankom »O metodologiji povijesti hrvatske književnosti« objavljenim također u *Umjetnosti riječi*, Frangješ nagovještava vraćanje historizmu. Naime, Frangješ navodi različite metodološke pristupe interpretaciji književnih djela, odnosno smatra da se kao polazišne točke u književnoj analizi mogu uzimati brojni aspekti književnog djela (sociološki, filozofski, politički i ideološki). Zanimljiv je zaključak rasprave u kojem Frangješ ističe nedostatke pozitivizma, smatrajući kako »izvori, precedensi, shvaćeni grubo, u svojoj pukoj materijalnosti, objašnjavaju sve«, ali isto tako ističe i slabosti estetskog pristupa književnom djelu: »...hoće da – kao tobože nevažne, akcidentalne dijelove – s umjetničkog djela oljušti sve ono što je ideologija,

---

¹ Miroslav Šicel, *Pisci i kritičari: studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 348.

tema, sadržaj, epoha, politika, ukratko povijest (...). Na koncu oblikuje svoje mišljenje o pristupu i interpretaciji književnog djela kojih se držao u vlastitim analizama pojedinih književnih opusa. »A umjetničko djelo i nije ništa drugo nego poseban doživljaj i posebna konfiguracija svih tih elemenata koji su, svi zajedno i svaki za sebe, ako su prožeti umjetnikovom snagom, zapravo ta estetika. Jer umjetnost se nikad i nigdje nije javila u toj apstraktnoj čistoći estetičara, nego u konkretnosti svoje historijske uvjetovanosti«.²

Tek Frangešova *Povijest hrvatske književnosti* objavljena godine 1987. donosi novinu. Sam Frangeš na početku knjige ističe kako je njegova *Povijest* subjektivan izbor onih pisaca koji najbolje ilustriraju hrvatsku književnost, ali i onih koji se, s estetskog stajališta, mogu ravnopravno sagledati u kontekstu europskih književnih događanja. Frangeš polazi od estetskog kriterija djela, ali pritom ne ispušta iz vida društveno-političke prilike toga doba. Međutim, svi ostali korišteni kriteriji su u funkciji boljeg razumijevanja samog djela. Šicel ističe kako je Frangeš interpretacijom vrhunskih hrvatskih pisaca ostvario dobre temelje na kojima je kasnije realizirao svoju povijest drugačiju od prethodnih.

»Frangeš je spretno svoju literarnu vertikalnu ugradio u horizontalnu, društveno-političku i povijesnu, i tako, praktički, zadovoljio dva najvažnija aspekta u pristupu književnosti: analitičko-interpretacijski i književno-povijesni s respektabilnim i punim uvažavanjem činjenične građe, pokazujući uvjerljivo ne samo novim pristupom, odstupanjem od tradicionalnog tipa književne povijesti, nego i novim spoznajama i novim valoriziranjem djela da nijedna povijest, pa ni povijest književnosti nije *magistra vitae* zauvijek, jer svako novo pokoljenje piše svoju povijest«.³

Frangeš u svojoj interpretaciji Matoševe pjesme »Jesenje veče«⁴ također na početku ističe kako interpretacija ne bi bila interpretacija kada bi svaki put i u svakoj prilici kretala od istih polaznih točaka te se zanimala za iste probleme, osim za onaj konačni, a to je ocjenjivanje umjetničkog djela. Prema Frangešu iste ostaju samo krajnje točke jednog procesa, tekst kao ishodište i kritički sud kao završni cilj kritičarova nastojanja. I ovdje naglašava nedostatke isključivo jednog (jednostranog) pristupa književnom djelu te interpretaciju zasnovanu na »golim dojmovima« smatra impresionističkom varijacijom na temu, zanimljivom i korisnom no subjektivnom i neznanstvenom.

² Ivo Frangeš »O metodologiji povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, 3, str. 207–216; Zagreb, 1967., str. 216.

³ M. Šicel, nav. dj., str. 363.

⁴ Usp. Ivo Frangeš, »Antun Gustav Matoš: Jesenje veče«, *Matoš – Vidrić – Krleža*, Liber, Izdanja Instituta za znanost o književnosti, Zagreb, 1974., str. 96–124.

* * *

Valja istaknuti kako je Ivo Frangeš među svim hrvatskim povjesničarima književnosti možda napravio najveći znanstveni zahvat interpretirajući pojedine književne pojave nacionalne književnosti. Jednako je interpretirao starije hrvatske pisce kao i one iz novijih razdoblja, tako da je ukazao na fenomene koji su u pojedinim razdobljima hrvatske književnosti obilježili svoje vrijeme i značili priključak hrvatske književnosti suvremenim europskim tijekovima. Na početku svoje *Povijesti književnosti*, govoreći o vremenu predromantizma (dakle o drugoj polovici XVIII. stoljeća) i pripreve za novi razvojni ciklus hrvatske književnosti, Frangeš ističe: »Tražeći veću publiku, šire probleme i mogućnost istančanije tematike osim antiturske patetike, hrvatska je književnost, posve prirodno, morala težiti kodificiranju jezika i maštati o relacijama u kojima će hrvatski čovjek, pa prema tome i njegovo duhovno stvaranje, dobiti širi ljudski zamah i univerzalizirati se«. ⁵ Mnogi će se pitati kakve veze ima ova Frangešova misao s njegovom studijom o Matoševoj novelistici. No, upravo njegov veliki zahvat u XIX. stoljeće, pokazao je koliko je ustvari Matoševo književno djelo međašno u razvoju suvremene hrvatske književnosti, i kako niti jedan fenomen nije moguće interpretirati izdvajajući ga od prirodnog razvoja jedne nacionalne književnosti, ali i kako su pojedini književni opusi dragocjeni ili zaokružuju konačno određeni prijedeni razvojni put nacionalne književnosti. Polazeći od postulata stilističke kritike koja treba izraz pojedinog pisca proučavati »nošena dubokim osvjedočenjem, da se upravo na jeziku najpotpunije očituje i univerzalni i individualni karakter pjesničkog djela, da upravo na takozvanoj 'formi' pisac ostavlja 'toliko otisaka prstiju'«, da ga je lako identificirati, proniknuti u njegove namjere i naći korijene njegovu stvaranju Frangeš je duboko proniknuo u stil Matoševe proze, ali i ukazao u svojim stalnim propitivanjima Matoševa opusa sve do pred kraj svog rada ⁶ koliko je Matoš poticaj i svjetionik razvoja suvremene hrvatske književnosti. ⁷

⁵ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 127.

⁶ Usp. »Matošianu«, posvećenu uspomeni Antuna Gustava Matoša o 120. obljetnici rođenja i 80. smrti (13. VI. 1873. – 17. III. 1914. koju je priredio s Dragutinom Tadijanovićem 1994. (*Građa za povijest hrvatske književnosti*, knj. 43, str. 9–306; Zagreb, 1994.

⁷ »I, što je zanimljivo, navodi tri filozofa što će isto tako odsudno djelovati na njegova »nasljednika« u hrvatskoj književnosti, Miroslava Krležu, koji će kao i Matoš, u istim njegovim godinama, učeći stil od Schopenhauera, društvenu kritičnost od Stirnera, a vjeru u ljudski savez od Kanta učiniti navlas isti korak: 1913., nošen istom varavom iluzijom o slobodi pojedinca i naroda, iz austrijske vojske pobjeći u Rusiju«. Ivo Frangeš, »Zapis o Matošu«, *Matošiana I* (priredili Ivo Frangeš i Dragutin Tadijanović, *Građa za povijest hrvatske književnosti*, knj. 44, str. 11; Zagreb, 1994.

Jedinstvena je Frangešova ocjena Matoševog mjesta u razvoju hrvatske proze, ali i cjelokupne hrvatske književnosti. Polazeći od one formule iskazane u *Stilističkim studijama*, od (A) zamisli i eksetrniranja (A1), dakle od onog obrnutog od umjetnika čija je zadaća da »izrazi oblikuje, realizira doživljaj«,⁸ Frangeš navodi čitateljev i kritičarev put od A1 prema A.⁹ No, kako čitalac dolazi u dodir s umjetnikom jedino preko A1, umjetnik mu se jednako tako očituje prije svega kao tvorac »forme«. ¹⁰ Polazeći od tog obrnutog puta Frangeš u to doba ističe da je cilj stilističkog kritičara proučavati »piščev jezik i stil, jer se na njima vidi ne samo gramatika, nego i estetika; i to ne neka apstraktna estetika, koja svojim »vječnim« zasadama vrijedi za sva umjetnička djela, nego estetika, koja izvire iz unutrašnje zakonitosti djela samog«. ¹¹ Zaključujući svoj tekst Frangeš dalje navodi kao se kritičar ne zadržava samo na jednoj formi kritike pa i onda kad mu odgovara, već se mora koristiti i drugim metodama. ¹² Upravo korištenje drugih metoda obogaćuje književnu povijest.

I danas, kao i onda, književnu povijest obogaćuje svaka nova metoda, koja pridonosi metodologiji istraživanja, no Frangešova stilistička kritika u ono doba bila je puno više od novog pristupa, odmah je postalo jasno da je to iznimno važan prinos metodologiji. Vrijedan primjer uporabe nove metodologije jest upravo Frangešova studija o Matošu. Polazeći od kritike moderne (Krnic, Wenzelides, Lunaček, Ogrizović, Milčinović i ostali) i recentnih istraživanja (Šegedin, Kaštelan, Matković i dr.) Frangeš ne zapada u zamku samo jednovalentnog znanstvenog pristupa, nego cjelovito progovara o fenomenu Matoševe proze. (Nije se držao samo nabranjanja figura ili pojedine frekvencije riječi i uloge tog ponavljanja nego čvrsto polazeći od svog motrišta pomno iščitava Matošev opus, te rekonstruira od A1 do A Matoševu estetiku.)

Nakon početnog bavljenja romanistikom, Frangeš se vrlo brzo okreće kroatističkim temama. Iščitavajući njegovu bibliografiju, nalazimo da je jedan od prvih pisaca koji je privukao njegovu kritičarsku pozornost bio Janko Leskovar, a nakon afirmacije stilističke kritike, prva interpretacija jest ona poznata interpretacija Matoševa soneta »Jesenje večer« u *Umjetnosti riječi* u br. 3 i 4 iz 1958.,¹³ koja je uvrštena u prvo izdanje *Stilističkih studija* godine

⁸ Ivo Frangeš, »Stilistička kritika vrijednosti i granice«, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 12.

⁹ Obratni put čitaočev upućuje nas upravo na to, da proučimo sve one elemente, koji determiniraju i A i A1, pa i sam proces A-A1.

¹⁰ Usp. I. Frangeš, nav. dj., isto.

¹¹ Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 13.

¹² Usp. Ivo Frangeš, »Stilistička kritika vrijednosti i granice«, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959., str. 16.

¹³ Ivo Frangeš, »Jesenje večer«, *Umjetnost riječi*, II, br. 3, str. 110–121; br. 4, str. 163–170; Zagreb, 1958.

1959. Ubrzo je uslijedio i tekst »Stil Matoševe proze« objavljen u *Forumu* 1963.¹⁴ te »Stil Matoševe novelistike« u *Radu JAZU*¹⁵ koji je uvršten u njegovu knjigu *Studije i eseji iz 1967.* Upravo su šezdesete potaknule Frangeša da se posveti Matoševom djelu, pa je uslijedio niz tekstova u kojima interpretira Matoševo djelo.¹⁶

U uvodnom dijelu Frangeš ističe kako je Matoš rijedak primjer književnika koji u žanrovskom izboru/opredijeljenosti ide obrnutim putem. Naime dok se većina književnika najprije ogleda u poeziji, Matoš se javlja prozom, i upravo u njegovom prvijencu »Moć savjesti« Frangeš zapaža kako Matoš pokazuje »pravu stranu svog talenta«, odnosno donosi sve ono¹⁷ što će u svojem daljnjem radu još i više razviti s obzirom da je emigrirao. Ističući upravo tu činjenicu egzila koji je trajao od 1894. do 1908., Matoš je ostvario dimenziju bez koje bi danas bio nečitljiv,¹⁸ odnosno neponovljivu sažetost, gorčinu, osobnu prisutnost/autobiografizam i dr. Na oblikovanje Matoša u egzilu ističe u svojoj kritici i Divna Zečević, te podcrtava kako je »fizička distanca u odnosu na voljeni grad i domovinu pridonijela duhovnoj snazi iskazivanja privrženosti onome od čega je bio tjelesno odvojen« (...) ¹⁹ Frangeš sagledava sve elemente koji su doprinijeli protanjenju Matoševa stila, osobito proze. Tako Matoševo pečalbarenje u žurnalizmu smatra, (kao i u Šenoe jer su jedan i drugi stalni suradnici novina, uza sve poteškoće koje su autoru proizlazile iz toga jer je živio od tog posla, a usporedno pisao ono do čega mu je najviše stalo), blagotvornim, jer je utjecalo na izraz, »učinilo gipkijom njegovu sintaksu, obogatilo vokabular obiljem novih, životnih, »nepjesničkih« riječi i uopće proširilo njegova ljudska i stvaralačka iskustva«.²⁰ Matoševe polemike i sveukupna suradnja u hrvatskim novinama, svjedoče o jednom nemirnom duhu koji je stalno tražio ideal, bilo u žurnalizmu, bilo u poetici, bilo u kritici, bilo u poeziji, bilo u drami, što je i potaknulo niz polemika u hrvatskoj književnosti, ali i pridonijelo izgradnji Matoševa stila, kako ističe Ivo Frangeš.

¹⁴ I. Frangeš, »Stil Matoševe proze«, *Forum*, II, br. 1, str. 1035–1050; Zagreb, 1963.

¹⁵ I. Frangeš, »Stil Matoševe novelistike«, *Rad JAZU*, knj. 333, str. 239–298; Zagreb, 1963.

¹⁶ I. Frangeš, »Matoševa poezija«, *Politika*, 61, br. 18126, str. 17; 1964.; I. Frangeš, »Matoševa novela 'Balkon'«, *Savremenik*, X, br. 5, str. 455–462; Zagreb, 1964. i dr.

¹⁷ »(...) smisao za oštar humor, zapravo satiru, sklonost prema neobičnome, upravo fantastičnome, i sposobnosti poante, – osobine koje će još više razviti u posebnim prilikama i odnosima u kojima se Matoš emigrant, grabancijaš, boem i beskućnik, nalazio upravo do kraja života«. I. Frangeš, »Stil Matoševe novelistike«, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 114.

¹⁸ »(...) ne bi nikad mogao imati onu klasičnu lapidarnost, onu uzbudljivu kratkoću i nepoznatu dotad u hrvatskoj prozi laganu goroku ironiju, da autor nije i sam ostvario potrebnu fizičku distancu«. I. Frangeš, nav. dj., str. 115.

¹⁹ Divna Zečević, »Klasična interpretacija«, *Republika*, 32(5), str. 575–579; Zagreb, 1976., str. 576.

²⁰ I. Frangeš, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 116.

(Sjetimo se žučne polemike s Begovićem oko *Gospođe Walewske*.) Upravo ova Matoševa potraga za idealom, dobrim dijelom obilježava osjećaj traženja ideala junaka njegovih pripovijesti, i to se provlači u svim njegovim proznim ostvarenjima.²¹

Prema motivima Frangeš raščlanjuje tri knjige njegovih pripovijesti (*Iverje*, 1899., *Novo Iverje*, 1900. i *Umorne priče*, 1909.) na više skupina: »priče o našim ljudima i domaćim prilikama ('Kip domovine leta 188*', 'Perci, friški perci'..., 'Nekad bilo – sad se spominjalo', itd.), humoreske o našim ljudima kod kuće i u tuđem svijetu ('On', 'Ubio', 'Prijatelj', itd.), priče o neobičnim, nevjerovatnim, 'nerealnim' zgodama ('Camau', 'Ugasnulo svjetlo', 'Miš', 'Iglasto čeljade', itd.) i, možda najljepše, priče zanosne ljubavne čežnje ('Balkon', 'Cvijet sa raskršća', 'Jesenska idila', itd.)«. ²² Kao posebnu skupinu izdvaja tekstove »Samotna noć«, »Sjena«, »O Tebi i o meni« koje naziva lirskim kadencama koje su često sadržaj Matoševe umjetničke i feljtonističke proze.²³ Pored toga Frangeš ističe kako Matoševe motive, odnosno priče unatoč različitosti spaja simbioza posve narodnog i onog što je po intencijama nazvao kozmopolitskim izrazom, a s druge strane sve njegove knjige završavaju sumorno (»Miš«, »Samotna noć« i »Sjena«). Odmah na početku uspoređuje ovu simboliku s mogućim svjetskim utjecajima s Baudelaireom i njegovim prijevodima Edgara Allana Poea. Upravo dešifriranje te motivske simbolike pronalazi Frangeš u samim Matoševim tekstovima, odnosno korespondenciji, pa npr. ističe »Papagaj u 'Camau' je simbol onog tajnog, dušmanskog u stvarima i životinjama. (...) 'Kip domovine' je satira, u kojoj je sva naša nacija, u kojoj je cijela Hrvatska personificirana u tvrdoglavoju – klepetuši, koja umire od običnog husarskog skoka, itd.«²⁴

No, Frangeš u uvodu studije zahvaća cjelovito Matošev opus i konačno mjesto njegove novelistike u cjelokupnom stvaralaštvu. Naime polazeći od recentne kritike i kritičara Matoševa vremena, Frangeš ističe kako je i njegova proza poput ostalog njegova književnog djelovanja bila dvojako prihvaćana. S jedne strane obasuta pohvalama, a s druge podvrgavana žestokim kritikama. Istinu ne treba tražiti u sredini, nego »u kritičkoj spoznaji činjenice da je Matoševa umjetnička proza upravo opsjednuta nesavladivom željom i potrebom za neobičnošću, za bizarnošću«²⁵ i u stiliziranosti motiva

²¹ »Ogleda se to, možda najcjelovitije u njegovim novelama čiji junaci, pretežno, hitaju za jednim nepostojećim idealom ženske ljepote i umjetničkog sklada«. Isto.

²² I. Frangeš, isto, str. 117.

²³ Isto.

²⁴ I. Frangeš, isto, str. 118.

²⁵ I. Frangeš, isto, str. 119.

koja je pojačana autorovim iskustvom.²⁶ Kao posebnu vrijednost Matoševe proze ističe anegdotsko, nevjerojatno »nerealno«, ali osobito on finu dozu oslobođenja lirizma po čemu je njegova proza međašna u hrvatskoj književnosti.²⁷ Upravo interpretacija te liričnosti je Frangešovo polazište u studiji, ali da može objasniti tu liričnost koja ispunja Matoševu prozu, Frangešu se nameće potreba prikazivanja Matoševe cjelokupne književne djelatnosti. Naime, Frangeš u uvodnom dijelu studije govori u Matošu kao liriku, o Matošu kritičaru i Matošu polemičaru. Kao što je Matoš postavio visoke kriterije u navedenim žanrovima, pa tako je i u prozi, što Frangeš iscrpno raščlanjuje, nadovezujući se na studije svojih prethodnika – Kaštelana, Šegedina i Matkovića, ali i Matoševih kritičara s početka stoljeća, osobito se osvrnuvši na Nazorov sud o Matoševoj lirici, i Wenzelidesov u kritici i polemici. Nazor (pišući o lirici u tekstu *Vicinalna željeznica*,²⁸ kako ističe Frangeš smatra da »Matoševe zasluge valja potražiti na drugom polju njegova raznolikog rada.«²⁹ Frangeš zato upućuje da je Nazor pravilno istaknuo kako je Matoš jači na drugim stranama što, međutim, nije na pravi način dokazivao. Frangeš ističe povezanost Matoševih tekstova koji su nastajali očito istom inspiracijom i to s novelom »Camao«. Sonet »Labud« kritika je ocijenila vidrićevskim, dok Nazor sugerira pjesmu »Pan« (a u studiji i sam autor označava prvu strofu kao vidrićevsku³⁰). Sraslost jednog teksta s drugim uočava Frangeš u stihovima pjesme i razradi tih stihova u proznom tekstu (u »Camao«).³¹ Uspoređujući Matoševe tekstove Frangeš otvara niz pitanja u interpretaciji pojedinog književnog opusa³² i pritom zaključuje kako »kritika se ne može odreći ni jednoga podatka koji joj pomaže da ocijeni djelo; a uvjerenje da kroz cjelokupno stvaranje pojedinog autora struji uvijek, u velikim njegovim djelima kao i u promašenim, isti životni sok, isti krvotok, ima svakako vrijednost veću od obične pretpostavke.«³³

²⁶ Isto.

²⁷ »Zato je s punim pravom rečeno da je Matoš, možda, veći lirik u prozi nego u poeziji«. I. Frangeš, isto, str. 120.

²⁸ U knjizi *Na vrhu jezika i pera*, Zagreb, 1942., str. 197–199.

²⁹ Nazor prema Frangešu, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 142.

³⁰ »PAN i satir slušaju tišinu«, A. G. Matoš, »Labud«, *Sabrana djela*, sv. I. (uredio D. Tadijanović), Zagreb, JAZU, 1953., str. 35.

³¹ »Tema labuda gotovo da je identična i u sonetu i u noveli, premda je, naravno u noveli »proširena« (odlomci II, III i IV). Tu je i duvak (u noveli koprena, odlomak I), tu je duh (u noveli avetinja, odlomak III)...« I. Frangeš, nav. dj., str. 143.

³² »(...) do koje mjere treba pojedina djela vezivati za cjelokupni opus pjesnikov, do koje mjere treba pretpostaviti da se pojedino djelo ne može doživjeti samostalno, bez obzira na to koliko je ono (očito ili skriveno) vezano za druga djela istog pjesnika?« I. Frangeš, nav. dj., str. 145.

³³ I. Frangeš, nav. dj., str. 145.

Simbolizam i sinestezija

U kontekstu sagledavanja neke pojave u cjelokupnom Matoševom opusu Frangeš upućuje na autorov simbolizam, kojeg objašnjava sljedećim zaključkom: »prirodne su pojave intimno povezane, a ta se povezanost najpotpunije izražava u simbolizmu«. ³⁴ Jedan od posebnih simbola kojeg pronalazi u Matoševom opusu je zvono, kao ističe »simbol nemira i pobune«. ³⁵ Upravo da bi se ta simbolika prikazala potrebno je prikupiti i analizirati sve tekstove u kojima se donosi motiv zvona. Možda naj slikovitiji primjer je Matošev programatski sonet »Srodnost« i sonet »Zvono«. Kako ističe Frangeš Matošev je doprinos hrvatskoj prozi primjena sinestezije, odnosno prepletanje osjeta i njihovih dojmova koje omogućuje sasvim drukčiju uporabu i stav prema jeziku. ³⁶ U cvijeću osjeća zvonjavu (»Zvoni bijele psalme snježnim zvončićima«), ³⁷ a u »Zvonu« – »Ovo zvono, što ko titan stenje/Pod tuđim nebom, mene sjeća sada/Drugog zvona, kad u psalmu kobi/Nad mizerijom rodenog mi grada// Tuguj, srodno zvono! Daruj bolu,(...)« ³⁸ Upravo u noveli »Camao« Frangeš pronalazi ovakve rečenice, naime rečenice koje nisu samo »ljubavni zanos nego i drugačiji odnos prema pojavama u životu i prema mogućnostima umjetničkog izraza (...)«. ³⁹ Ta rečenica iz »Camaa« koju Frangeš podcrtava glasi: »Čuješ li, lijepa gospođo, zvijezde kako zvuče, a zvukove kako zvjezdonicu?« ⁴⁰ Analizirajući rečenicu Frangeš u njoj pronalazi sukus Matoševa stila, odnosno paralelizam, srodnost, sinestezičnost prirodnih zbivanja. ⁴¹ Upravo to pronalazi Frangeš kao temeljne vrijednosti i novinu ⁴² u Matoševu stilu, ⁴³ osobito kada se uspoređuje sa suvremenicima. Srodnost je temelj

³⁴ Isto, str. 146.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto, str. 147.

³⁷ A. G. Matoš, nav. dj., str. 7.

³⁸ Isto, str. 63.

³⁹ I. Frangeš, nav. dj., str. 147.

⁴⁰ Matoš, prema Frangešu, nav. dj., str. 148.

⁴¹ Isto.

⁴² »Možda je Matoš bio ponosan na to što je u hrvatskoj književnosti mogao biti među predvodnicima težnje za ukidanjem svih granica (...) približavajući se tako, u jezičnom mediju, sinkretizmu (...) stapanjem različitih grana umjetnosti u nove cjeline, u »kompozicije« riječi, zvukova, boja, likova i pokreta«. Nikola Batušić, Zoran Kravar, Viktor Žmegač, »Zagonetni pluralizam«, *Književni protusvjetovi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 289.

⁴³ »S jedne strane to je onaj neobični govor zvijezda i »pozvježdivanja« zvukova, ali to je u isto vrijeme, i upravo zato, ona Matošu toliko mila unakrsna, hijatistička, simbolistička, sinestezijska konstrukcija jezične građe. (...) U stvari, njihova je frekvencija tolika te treba s pravom pretpostaviti da se tu ne radi o pukoj stilskoj »lijenosti« ili samozadovoljstvu, nego o izrazu srodnosti u koju je autor toliko duboko uvjeren da od nje čini jedan od temelja svoje poetike«. I. Frangeš, nav. dj., str. 148.

Matoševe poetike, ističe Frangeš u analizi Matoševe novelističke prakse, ali kojeg je Matoš našao u pučkoj etimologiji. To su primjeri »Kida i pjevucka. Pjevucka i kida« ili »Crna kobila beli konj,/ Bela kobila crni konj,/ Crna kobila ili pak Crna grlica beli kos,/ Bela grlica crni kos,/ Crna grlica...«⁴⁴

Figure ponavljanja

Kao jednu od bitnih karakteristika Matoševa stila Frangeš izdvaja ponavljanje, tj. figure ponavljanja koje imaju u tekstu osobitu ulogu. Matoševu ritmiziranu prozu upravo ovakve figure čine posebnom i Frangeš ih nalazi posvuda, te apostrofira one karakteristične. Jedna od njih potiče već prije naglašavanu muzikalnost, a pronalazi je u »Jesenskoj idili« gdje se sve prepušta zvonjavi koja je istaknuta »vještīm, upornim ponavljanjima karakterističnih riječi i zvukovnih kombinacija: »Zvona zvone, zvone i zvone. Kad zvona zvone, nose me daleko, u moj samotni dvor. Moj tihi samotni dvor je na dalekoj samotnoj vodi (...)«.⁴⁵ Posebno naglašava prava ponavljanja u kojima se ista riječ, ili ista sintagma javlja tri ili više puta čime Matoš podcrtava neku ideju. Tako Frangeš ova prava ponavljanja nalazi u više tekstova npr. u noveli »Camao«.⁴⁶ Poput svakog stilskog postupka tako i u navedenom nalazi Frangeš funkcionalnu uporabu. Naime Matoš mu daje najrazličitije funkcije. Npr. ponavljanjem broja petnaest, Matoš, kako podvlači Frangeš, sugerira mladu djevojku u noveli »Bura u tišini«.⁴⁷ Ponavljanjem, utvrđuje Frangeš Matoš postiže i humoristički efekt, npr. u karakterizaciji Betike, reduše velečasnog Frntića u pripovijesti »Perci, friški perci«...: »A Betika, dobra Betika, položi svoju tustu ručicu na tusto mjesto gdje bijaše tusto srce tustog pastira tuste lipovačke pastve... u trenutku kada je Unukić napravio pomutnju jašući divljeg pastuha po selu«. Samom ponavljanju, prema Frangešu, Matoš daje nove zadaće i funkcije, pa mu tako služi i za bogatiju determinaciju radnje. Kao slikovit primjer ovakvog ponavljanja pronalazi u pripovijesti »Cvijet sa raskršća«, gdje se pojavljuje slijepa djevojka. Pripovjedača ne vidi, ali ga može osjetiti opipom. Već u samoj toj riječi Frangeš pronalazi ekspresivnost jer upravo u riječi opip i pipati ponavlja konsonant *p*.⁴⁸

⁴⁴ Matoš prema Frangešu, nav. dj., str. 148–149.

⁴⁵ Frangeš, nav. dj., str. 151.

⁴⁶ »Tvrde uši toga ne čuju, tvrde prsti ne mogu te pjesme podražavati na tvrdim cijevima i tvrdom drvetu...« A. G. Matoš, »Camao«, u: Ivo Frangeš, nav. dj., str. 153.

⁴⁷ »Mitila tek petnaestu i obezumila me sa petnaest svojih pramaljeća kao petnaest vrčeva petnaestogodišnjeg vina«. A. G. Matoš, prema I. Frangeš, nav. dj., str. 155.

⁴⁸ »Po čelu, po kosi, po nosu, po ustima pipaju me prsti mirišljavi i mekani, pipaju oprezno, ako damo djeluju« A. G. Matoš, u I. Frangeš, Isto.

S druge strane ponavljanje, kako ističe Frangeš, služi Matošu »za specifičnu strukturu slikovitog, metaforičkog izraza«. ⁴⁹ Značajno sredstvo građenja Matoševe metaforike Frangeš vidi i u čestoj uporabi komparativa. Kao rječit primjer toga stilskoga postupka Frangeš daje primjer početka pripovijesti »Balkon«. ⁵⁰ No, Frangeš upućuje kako je u umjetničkom tekstu »svaka riječ prelivena metaforičnošću, neponovljivom atmosferom konteksta i kako je posve jalov posao izolirati figurativan izraz i tražiti vrijednost u njemu samom«. ⁵¹ Tek u kontekstu se sagledava slikovitost, tek u nizanju ritmičnih jedinica sagledavamo vrijednost teksta.

Simbolika cvijeća i ritam rečenice

Čestost motiva cvijeća jednako kao i ponavljanja obilježavaju ili daju timbar cjelokupnom Matoševu stvaranju. I ovdje je Frangeš posegnuo i za drugim dijelovima Matoševa opusa, pa i na sam početak Matoševa lirskoga pjesničkog opusa. Motiv cvijeća pronalazi u »Prvim stihovima«, a osobito u programatskom sonetu »Srodnost«. I tu se Frangeš na makrorazini koristi kontekstom, pa simboliku cvijeća, odnosno značenje cvijeta sagledava na razini Matoševa opusa. U prozi, naglašava Frangeš, simbolika cvijeća »daje osnovni ton pripovijedanju«. ⁵² »*Utjeha kose*« donosi idilu cvijeća, a »*Notturmo*« ljubav cvijeća, ⁵³ a u samom isticanju naslova Matoševih pjesama Frangeš uočava koliko je motiv cvijeta i cvijeća prisutan u Matoševoj lirici. ⁵⁴ Za razliku od Mallarmeova cvijeća koje ima oblik, boju, simboličnu vrijednost, ali ne i miris, Matoševo je cvijeće realno (kao što je realna i njegova percepcija krajolika i domovine). Povezanost se opet očituje kao sinestezija. Cvijeće je, zaključuje Frangeš, u Matoša »izravan plod voljene zemlje, kao simbol višestruke ljepote i jedan od najmilijih (...) motiva«. ⁵⁵ I motivi cvijeća povezuju, kako smo već istaknuli, pojedine žanrove Matoševa opusa, pa se tako navedeni soneti »Srodnost« i »Labud« mogu motivski povezati s tekstem »Nekad bilo sad se spominjalo«. U »Srodnosti« cvijeće »dršće, strepi i zebe kao da je zima...«, ⁵⁶ a u noveli je »sivi palčić« donio topli miris s hladnoga

⁴⁹ I. Frangeš, nav. dj., str. 156.

⁵⁰ »Taj prezent (...) ružniji je od zrikava krokodila, smješniji od otečena stara pavijana, dosadniji od rinocerosa sa zuboboljom«. A. G. Matoš, »Balkon«, u: I. Frangeš, nav. dj., str. 158.

⁵¹ I. Frangeš, nav. dj., str. 158.

⁵² I. Frangeš, nav. dj., str. 160.

⁵³ I. Frangeš, nav. dj., str. 160.

⁵⁴ Ističe sljedeće naslove: »Mačuhica«, »Tajanstvena ruža«, »U vrtu«, »U travi«, »Mističan sonet«, »Pjesnik«, »Kod kuće« i dr. Usp. I. Frangeš, Isto.

⁵⁵ I. Frangeš, nav. dj., str. 161.

⁵⁶ A. G. Matoš, »Srodnost«, prema I. Frangeš, nav. dj., str. 162.

cvijeća koji dolje u vrtu drhti, treperi, kao da zebe pod teškom rosicom«. ⁵⁷ Motiv cvijeća i njegova mirisa u Frangešovu su tekstu glavna tema, pri čemu kritičar podvlači Matoševu simbolističku notu da se, osim u sadržaju, miris cvijeća donosi i u ritmu rečenice. Kao izrazitu snagu Matoševa stila Frangeš ističe upravo ritam koji je plod autorova osjećaja za glazbu i njegova »muziciranja«. Matoša karakterizira kao virtuoza u građenju ritmizirane proze, a za to su mu zasigurno pomogla njegova »gudačka iskustva koja je primjenjivao na ritam svoje rečenice«. ⁵⁸ Osobiti su primjeri Matoševa ritma u dijelu novele »Ugasnulo svijetlo« koju uspoređuje s »Utjehom kose«. Također za orkestraciju Matoševa proznog stila Frangeš naglašava i čestu uporabu pridjeva koje »gomila u tekstu, odnosno rečenicama »patetično, rasipno«. ⁵⁹ Ritam smatra »pozornom građom Matoševe novelistike te tu činjenicu ne valja tražiti u funkciji dekora, nego u autorovom motrištu »da dobra rečenica mora imati ritam koji će posvjedočiti njenu vrijednost«. ⁶⁰

Retardiranje i kompozicija te veza s Baudelaireom

Frangeš smatra jednim od efektivnih Matoševih postupaka i retardiranje, tj. zaustavljanje radnje »dopunskim opisima«. Radi se o orkestriranom i bogatom portretiranju junaka svojih pripovijesti. Frangeš smatra da je to u funkciji izrade »prehistorije« njegovih junaka i u funkciji akcionosti njegovih junaka. Premda struktura Matoševe proze teži zgusnutosti radnje (i tome traži Matoševu umjetničko polazište), često daje oduška »razlistavanju rečenice«. ⁶¹ Kao rječit primjer ovom Matoševom postupku Frangeš analizira Matoševu novelu »Put u ništa« gdje u funkciji usporavanja radnje svojeg junaka Orlovića minuciozno portretira (a radi se o Vladimiru Franu Mažuraniću, op. R. B.), zbog postizavanja veće napetosti, ne u smislu realističke tradicije, nego upravo zbog »potrebe retardiranja«. ⁶² Svoju analizu Frangeš potkrjepljuje primjerima iz novele »Put u ništa« gdje donosi ritam Orlovićevog kretanja pariškim ulicama. A same obrise Mažuranićevog lika pronalazi u nekoliko Matoševih tekstova, »Bura u tišini«, te sličnosti Orlovića i Unukića (novele »Pereci, friški pereci«...) Također analizira u smislu portretiranja i novelu »Balkon«, koju neprestano navodi, ubrajajući je među najbolje Matoševe tekstove. Novelu započinje portretom stvarne Cvijete, nekada ideala, drugi je

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ I. Frangeš, nav. dj., str. 164.

⁵⁹ I. Frangeš, nav. dj., str. 168.

⁶⁰ I. Frangeš, nav. dj., str. 163.

⁶¹ I. Frangeš, nav. dj., str. 171.

⁶² I. Frangeš, nav. dj., str. 172.

portret, »idealni« portret samog pripovjedača, a treći je opis žene s balkona, koja je ideal, požuda i strast. (Nešto ima od one strasti prema Dorici iz Janka Borislavića, op. R. B.). Četvrti je portret čovjeka koji se pojavljuje iznenada iza njezinih leđa na balkonu, kao crna slika i otrežnjenje u stvarnosti glavnog junaka. Peti portret, opet je portret samog pripovjedača kojem sada Frangeš daje znak jednakosti sa samim autorom, odnosno onoj Matoševoj »konceptiji čudesne, nedokučive i neostvarive ljubavi za kojom čeznu svi njegovi junaci (...)«.⁶³ Kompozicijski Frangeš označava »Balkon« okvirnom pripovijesti, a sam tekst je posve simbolističan, jer i same pete mogu biti kako podcrtava Frangeš »simbol ljubavne sreće i razlog nesreće«.⁶⁴ »Balkon« smatra Frangeš Matoševim najpotpunijim tekstom i sigurno vođenom pričom, a s druge strane u »Balkonu« se najcjelovitije očituje Matoševa simbolistička pripovjedačka tehnika.⁶⁵ Upravo preko »Balkona« Frangeš uspostavlja vezu Matoš-Baudelaire, (naime ističe Matoševo doživljavanje stvarnosti i njegovo /s određenom ironijom/ navođenje simbola »pratioca ljubavnih priča – igla, papagaj, miš, još i pas, balkon itd. Jer »Balkon« prikazuje Matoševu simbolističku pripovjedačku tehniku), ali ističe tu vezu i u drugim Matoševim tekstovima navodeći primjer iz novele »Put u ništa« i izlaganje junaka Marijanovića odnosno njegove »fantastične« poglede na život.⁶⁶ Frangeš ističe da Matoš poput Baudelairea iskazuje ljubav prema oblacima, u nizu tekstova, osobito u »Balkonu« u cjelini, što se može povezati s Baudelaireovim tekstom »Stranac iz Spleena Pariza«. Nadalje u »Camau« savršenost kompozicije vidi u uporabi paralelizama te daje primjer u isticanju iste riječi npr. »Njene oči i njegove naočari; njene usne, namijenjene drugome i usne Fanny koja pripada drugome«.⁶⁷

Osobni osjećaj

Unošenje osobnog osjećaja Frangeš također pronalazi u Matoševoj novelistici koji je bitno određuje. Često je to osjećaj izgubljenosti njegovih junaka (npr. Marijanović u noveli »Put u ništa«). Frangeš navodi kako se u Matoša javlja »gorki osjećaj da nam život izmiče, da nije uređen kako bi trebalo, da su težnje 'nas' boljih neprestano ometane vlašću onih drugih (...). Dakako, čitav Matoš i nije ništa drugo nego ljudski i nacionalni protest protiv

⁶³ I. Frangeš, nav. dj., str. 180.

⁶⁴ I. Frangeš, nav. dj., str. 183.

⁶⁵ A. G. Matoš, »Labud«, prema I. Frangeš, Isto.

⁶⁶ »(...) Između ostaloga – kaže: Odakle nama žudnja, glad za nebom, ako nema božje zlatne trpeze?«, I. Frangeš, nav. dj., str. 186.

⁶⁷ I. Frangeš, nav. dj., str. 194.

skučenosti zasukanosti, malograđanštine i uskoće hrvatskih prilika«⁶⁸ U tekstu Frangeš pronalazi i Matoševe stavove prema Europi, ali i rascjep između Hrvatske i Europe koji je umjetnički plodan.⁶⁹

Odnos realizma i fantastike, realizma i simbolizma

I pored jake simbolističke crte kojom je ispresijecana Matoševa novelistika (pritom Frangeš podcrtava jaki simbolizam u noveli »Camao« (Kamenski ju mjesto odgovora stane smrtimice ljubiti u ruke i u oči. A. G. Matoš, gdje istaknut izraz, upotrijebljen afektivno, dobiva i simbolično značenje) na primjeru »Camaa« gradi se svijet koji je »tako čvrsto povezan, u kojem je svaka kretnja, svaki čin zapravo simbol i najava narednoga (a umjetničko djelo ne može postojati bez unutrašnje povezanosti«.⁷⁰ Frangeš podcrtava kako se i pored te jake simbolističke crte Matoš nije odrekao realizma, te je realizmom ispunjen i njegov kritičarski rad, te feljtonistički i prozni rad. Naime, Matoš se nije odrekao realizma te je taj dio njegova stvaranja ispunjen nizom realističkih detalja i realističkih zahvata.⁷¹ Realizam pronalazi u pučkoj, slobodnoj frazi odnosno leksici, često i u crtanju likova, a često i u preuzimanju pučkih modela (npr. uporaba usmenog deseterca), ali Frangeš to smatra vanjskim dijelovima njegova stila. No ono što ga odvaja od svih prethodnika, i tu pomalo Frangeš zaključuje studiju o Matošu i po čemu ga izdvaja od prethodnika »je njegova bogatija, drugačija nova psihologija«.⁷² U prilog raspravi o Matoševom realizmu i simbolizmu interpretirana je i pripovijest »Nekad bilo sad se spominjalo« u čijoj su podlozi realni događaji. I likovi koji se tu navode su realni, pa je Petrinović sam Matoš i njegove uspomene iz djetinjstva, a podloga drugih likova također je realna. No međutim u tom realnom okružju mladi se Petrinović osjeća kao Liliputanac, te Matoš gradi taj fantastičan osjećaj, kako podcrtava Frangeš.⁷³

U zaključnom dijelu studije ističe Frangeš da je Matoš stvorio svojevrsni kliše ili istovjetnost koja se ponavlja u nizu tekstova, ali kao da je ustvari

⁶⁸ I. Frangeš, nav. dj., str. 188.

⁶⁹ »Matoševa amplituda, od doma do takozvanog širokog, velikog svijeta, i od tog svijeta natrag, jedan je od najdramatičnijih i najplodnijih kriza u modernoj hrvatskoj književnosti«. I. Frangeš, nav. dj., str. 191.

⁷⁰ I. Frangeš, nav. dj., str. 196.

⁷¹ I. Frangeš, nav. dj., str. 197.

⁷² Isto.

⁷³ »Konačno kad se čitav prizor smiri, kad se predstavljeni dječak snade u dobroćudnoj iako nezgrapnoj sredini, taj će mu se gulivreski osjećaj sićušnosti javiti još svega jednom, kad ugleda golemi bilikum: Kad sinu zdjela pasulja kao »oblak grada teška« predavaše mi ujak kitnjastom zdravicom neku grdosiju od bilikuma«. I. Frangeš, nav. dj., str. 201.

odgovorio na potrebu čitateljevu da se često u djelima traži nešto što obilježava pojedini književni opus, odnosno određeni neponovljivi stil koji teško da može imati svoje epigone.⁷⁴

Odnos prema Europi, tradiciji i stranim prožimanjima

Možda je najbolje istaknuti Frangešovu misao da je Matoševo razočaranje u Europu najavljeno davno prije njegova povratka (npr. tekstovi »Prva pjesma« i »Za novim bogom«). Doista važan je Frangešov zaključak kako je sreća što se Matoš »nije utopio u velegradskim tminama i što se vratio natrag, u zagušljivu domovinsku atmosferu, da »zvoni« i da »otvara prozore«.⁷⁵ jer je Matošev boravak u inozemstvu bio koristan za hrvatsku književnost.

Od mogućih prožimanja i utjecaja Frangeš upućuje na E. Th. A. Hoffmanna, Edgara Allana Poea, Gerarda de Nervalu i Prospera Merimea i neke manje poznate Matoševe suvremenike (Georges Rodenbacha i slikara Aubreyja Beardsleya). Frangeš navodi same Matoševe riječi o prožimanjima koja su utjecala na njegovo djelo, ali i na suvremenu hrvatsku prozu i artistske pojave.⁷⁶ No, ono što je važnije, Frangeš ističe i tradiciju hrvatskih fantastičara na potezu od (»zamuckivanja« Demetrova iz »Jedne noći«, i prvog vrjednijeg književnog rezultata u Jorgovanića (»Stella Raiva«) do rascvjetane fantastike u djelu Ante Kovačića. Naročito je poticajna Demetrova »Jedna noć«, odnosno san glavnog junaka lajtanta Luje, Ljudevita koji u krčmi zaspi te sanja mogući scenarij otmice svoje odabranice Ljubice, zlosretnu sudbinu u kojoj se dogodi da ubije svoga nesuđenog tasta generala Divića i kasnije noćni sukob sa svojim prijateljem Vladimirom. Frangeš ispravno zaključuje o tim zamuckivanjima, jer u Matoša često nalazimo tehniku sna kojeg usnu junaci, pa tako već u njegovoj prvoj pripovijesti »Moć savjesti«, glavni lik Joso Cicvarić u krčmi usne san. Tu nalazimo tehniku da se u samoj fantastičnoj jezgri priče (koja je dana u obliku sna) dogodi nešto što utječe na daljnje djelovanje ili život lika. Joso Cicvarić je one otete štapove dao sluškinji da ih baci u vatru, i tu svoju bizarnu navadu da uzima seljanima štapove prekida jer

⁷⁴ »Jer ta Matoševa manira, ta uvijek istovjetna potreba da rečenicu gradi na isti način, da slike i sintagme budu toliko karakteristične, toliko njegove, upravo se to nije moglo imitirati. Tipičan pisac s – manirom (!), prozaik čiji je ritam, čiji je dah moguće predvidjeti, takav pisac privlači i odmah uništava svoje epigone«. I. Frangeš, nav. dj., str. 202–203.

⁷⁵ I. Frangeš, nav. dj., str. 192.

⁷⁶ »(...) dok smo mi, daci učitelja energije kao što su klasici, Stendhal i Nietzsche, savladali pesimizam kao individualiste i savremenici preporoda evropskih nacionalizama, našavši čak i u bolnoj, pesimističkoj knjizi kao Poe i Baudelaire akt suvremene energije, a u artizmu način koji nas oslobađa od plačnog pesimizma ako i od plitkog utilitarskog optimizma«, A. G. Matoš, *Antologija hrvatskih pripovjedača*, prema Frangeš, nav. dj., str. 207.

se prestraši onog što se dogodilo u snu. Tu mu konačno proradi savjest. Uspoređujući Jorgovanićevu »Stellu Raivu«⁷⁷ s Matoševim bizarnim europskim sižeima povezanost se doima još veća, jer se u Jorgovanića bizarni događaj dogodio daleko u svijetu, u Milanu na groblju, a likovi su smješteni u kozmopolitski (Milano, Pariz) i nacionalni okvir (Zagreb), baš kao u nizu Matoševih pripovijesti. Još više bi trebalo istaknuti bizarnost i prostor »Ljubavi na odru«, gdje se prikazuje društvo umjetnika koji su u egzilu u Rimu i slikar Hvostov koji traži ideal svoje Adelaide na odru kako ju je zadnji put vidio, a motiv odra gledamo u »Utjesi kose«.

Zaključak

Frangeš je u Matoševom djelu otkrio sustav, koji ga kvalificira nepovnljivim i posebnim opusom u hrvatskoj književnosti. Pozornost svakako treba usmjeriti na rečenicu kojom Frangeš otvara studiju »Stil Matoševe novelistike«: *Stil se [...] ne može shvatiti bez intimnog poznavanja pisca...*, a kojom ujedno i nagovještava kako će njegov kritičarski diskurs kao temeljnu metodološku odrednicu koristiti kontekst. Transparentno je to već na samom početku interpretacije kada Matoševu proznu liričnost objašnjava u kontekstu cjelokupnog opusa. Nadalje, za analizu Matoševa simbolizma, prema Frangešu, je potrebno prikupiti i analizirati sve tekstove u kojima se donose određeni motivi da bi ih se pravilno interpretiralo. Isto tako treba istaknuti kako Frangeš u studiji propituje i opravdanost takvog metodološkog postupka: »...do koje mjere treba pojedina djela vezivati za cjelokupni opus pjesnikov, do koje mjere treba pretpostaviti da se pojedino djelo ne može doživjeti samostalno, bez obzira na to koliko je ono (očito ili skriveno) vezano za druga djela istog pjesnika?«, a opravdanje i vlastito uvjerenje donosi tek nekoliko redaka ispod: »...uvjerenje da kroz cjelokupno stvaranje pojedinog autora struji uvijek, u velikim njegovim djelima kao i u promašenim, isti životni sok, isti krvotok, ima svakako vrijednost veću od obične pretpostavke...«.⁷⁸ Njegovoj vjernosti kontekstu svjedoči i tumačenje Matoševe metaforike. Ne izdvajajući figure iz rečeničnog konteksta Frangeš ističe kako je »u umjetničkom tekstu svaka riječ prelivena metaforičnošću, neponovljivom atmosferom konteksta i kako je jalov posao izolirati figurativan izraz i tražiti vrijednost u njemu samom«.⁷⁹ Sve navedeno upućuje kako je kontekstuali-

⁷⁷ Na početku bavljenja kroatistikom, kako ističe Radoslav Katičić, Frangeš je »posvetio neočekivano veliku pozornost Rikardu Jorgovaniću« (Radoslav Katičić, »Frangešovo doba«, *Umijeće interpretacije* (zbornik radova u čast Ive Frangeša), Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 66.

⁷⁸ I. Frangeš, nav. dj., str. 145.

⁷⁹ Isto, str. 158.

zacija ključni metodološki postupak navedene studije koji Frangeš dosljedno provodi od početka do završnih misli. Slikovito predloženo Frangešov metodološki pristup u analiziranoj studiji odvijao bi se u »krugovima koji se šire«. Temeljna razina kontekstualizacije jest razine rečenice koja se zaokružuje cjelovitim tekstom, razvija se prema novelistici, a zatim prema Matoševu opusu u cjelini (pritom ističe kako se bez povezivanja motiva i postupaka u poeziji s istim postupcima u novelistici ne bi mogla shvatiti i interpretirati Matoševa umjetnost). Kontekstualizacijom Frangeš Matoša smješta u odnos prema nacionalnom kanonu te, u konačnici, u širi europski kontekst.

Osvrćući se na zagrebačku stilističku kritiku i kritičare Branimir Donat zaključuje kako Frangeš »pokazuje najveće snalaženje upravo onda kada je suočen s konkretnim djelima i upravo u toj sposobnosti otkriva svoj prirodni kritički talent«. ⁸⁰ Može se zaključiti kako je analizirana studija jedna od onih (služeći se Donatovim riječima) u kojoj je Frangeš uspio »intendirati u djelo totalno značenje«. ⁸¹ Ova studija doista je najcjelovitiji ključ za čitanje zatvorenog i ponekad apstraktnog Matoša, koji suverenom Frangešovom interpretacijom ključnih djela, postaje blizak, jasan, predvidljiv i stoga neponovljiv. S druge se strane Frangešov tekst »promeće u čistu kreaciju, u očitovanje vlastita stvaralačkog odnosa prema odabranom literarnom predlošku«. ⁸²

Literatura

- Nikola Batušić; Zoran Kravar; Viktor Žmegač, »Zagonetni pluralizam«, *Književni protusvjetovi. Poglavlja iz hrvatske moderne*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 289–297.
- Branimir Donat, »Načela tzv. škole zagrebačke stilističke kritike«, *Kritika*, 3, str. 254–268; Zagreb, 1968.
- Ivo Frangeš, »Jesenje veče«, *Umjetnost riječi*, II, br. 3, str. 110–121; br. 4, str. 163–170; Zagreb, 1958.
- Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, »Stil Matoševe proze«, *Forum*, 2 (1), str. 1035–1050; Zagreb, 1963.
- Ivo Frangeš, »Stil Matoševe novelistike«, *Rad JAZU*, 33, str. 239–299; Zagreb, 1963.
- Ivo Frangeš, »Matoševa novela *Balkon*«, *Savremenik*, 10(5), str. 455–462; Zagreb, 1964.
- Ivo Frangeš, »Matoševa poezija«, *Politika*, 61 (18126), str. 17; Zagreb, 1964.
- Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš »O metodologiji povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, 3, str. 207–216; Zagreb, 1967.

⁸⁰ Branimir Donat, »Načela tzv. škole zagrebačke stilističke kritike«, *Kritika*, 3, str. 254–268; Zagreb, 1968., 263.

⁸¹ Isto.

⁸² Krešimir Nemeč, »Frangešov esejizam«, *Croatica*, 22 (33), str. 31; Zagreb, 1990.

- Ivo Frangeš, »Antun Gustav Matoš: Jesenje veče«, *Matoš – Vidrić – Krleža*, Liber, Izdavanja Instituta za znanost o književnosti, Zagreb, 1974., str. 96–124.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, »Zapis o Matošu«, *Matošiana I* (priredili Ivo Frangeš i Dragutin Tadijanović), *Građa za povijest hrvatske književnosti*, knj. 34, str. 11–22; Zagreb, 1994.
- Radoslav Katičić, »Frangešovo doba«, *Umijeće interpretacije* (zbornik radova u čast Ive Frangeša), Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 65–70.
- Milan Marjanović, *Hrvatska moderna*, I. knjiga (1897–1900), JAZU, Zagreb, 1991.
- Antun Gustav Matoš, *Sabrana djela (svezak prvi)*, JAZU, Zagreb, 1953.
- Antun Gustav Matoš, »Iverje«, »Novo Iverje«, »Umrne priče«, *Sabrana djela A. G. Matoša*, sv. I., JAZU, Zagreb, 1973.
- Vladimir Nazor, »Vicinalna željeznica«, *Na vrhu jezika i pera*, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1942., str. 197–199.
- Krešimir Nemeč, »Frangešov esejizam«, *Croatica*, 22 (33), str. 27–33; Zagreb, 1990.
- Miroslav Šicel, *Pisci i kritičari: studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.
- Divna Zečević, »Klasična interpretacija«, *Republika*, 32(5), str. 575–579; Zagreb, 1976.

FRANGEŠOVA INTERPRETACIJA MATOŠEVE NOVELISTIKE

Sažetak

U radu autori analiziraju Frangešovu metodu proučavanja Matoševe novelistike. Polazeći od postulata stilističke kritike Frangeš ni u ovoj studiji ne propušta ukazati na važnost konteksta koji se nameće kao ključna sastavnica metodološkog postupka. »Neponovljivu atmosferu konteksta« u interpretaciji Matoša Frangeš iščitava i na razini rečenice (mikrorazini), ali i na razini cjelovita opusa (makrorazini). Potvrdu nalazimo već u samom polazištu studije u kojemu Frangeš objašnjava liričnost Matoševe proze potrebom analize cjelokupnog opusa. U navedenoj studiji Frangeš uspijeva duboko proniknuti u stil Matoševe proze te ukazati na njegovu iznimnu ulogu u razvoju suvremene hrvatske književnosti, ali i potvrditi misao Branimira Donata kako Frangešov »kritički talent« najjasnije dolazi do izražaja kada je suočen s konkretnim djelima.

Ključne riječi: stilistička kritika, Matoševa novelistika, Ivo Frangeš, stil Matoševe proze, kontekst

FRANGEŠ'S INTERPRETATION OF MATOŠ'S SHORT-STORY WRITING

Summary

In this paper the authors analyze Frangeš's method of studying Matoš's short-story writing. Starting from the postulate of stylistic criticism, Frangeš in this study does not fail to point out the importance of context, which is emerging as the key component of the methodological procedure. Interpreting Matoš, Frangeš reads »the unique atmosphere of context« at the sentence level (micro level), but also at the level of complete opus (macro level). The evidence for this may be detected already in the starting point of the study in which Frangeš explains the lyricism of Matoš's prose by the need for analysis of the entire opus. In this study Frangeš manages to seize deeply into Matoš's prose style and indicate his exceptional role in the development of contemporary Croatian literature, as well as confirm the idea of Branimir Donat about Frangeš's »critical talent« which becomes most prominent when faced with concrete works.

Key words: stylistic criticism, Matoš's short-story writing, Ivo Frangeš, Matoš's prose style, context

Sl. 28.: Na svečanosti dodjele »Nagrade Antuna Barac« akademiku Ivi Frangešu, 1995. u Puli na Prvom hrvatskom slavističkom kongresu, laureatu čestitaju Višnja i Boško Barac, kći i sin Antuna Barca

Andrea Sapunar Knežević

Frangješova *Geschichte der kroatischen Literatur* (1995.)

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09 Frangješ, I.

Frangješovu knjigu *Geschichte der kroatischen Literatur* s podnaslovom *Von den Anfängen bis zur Gegenwart* objavio je godine 1995. njemački nakladnik Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien.¹ Knjiga je izašla u slavističkoj ediciji *Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte* čiji su urednici bili ugledni njemački slavisti: Karl Gutschmidt, Hans-Bernd Harder i Hans Rothe. Upravo na poticaj Hansa Rothea, Böhlau Verlag je ponudio Frangješu objavljivanje njemačkog izdanja njegove *Povijesti hrvatske književnosti*.² Godine 1994. Frangješ je dobitnik Humboldtove znanstvene nagrade (*Alexander von Humboldt-Forschungspreis*), najznačajnijega njemačkog odlikovanja inozemnim znanstvenicima te jednogodišnji studijski boravak u Bonnu i Göttingenu koristi za dovršavanje njemačkog izdanja svoje *Povijesti hrvatske književnosti*.

Čitatelj njemačkoga govornog područja koji je htio saznati o hrvatskoj književnosti, mogao se dotad poslužiti jedino Barčevim pregledom *Geschichte der jugoslavischen Literaturen von den Anfängen bis zur Gegenwart*³ koji je izdan u Wiesbadenu 1977. i koji je tada bio već odavno zastario. Frangješova *Geschichte der kroatischen Literatur* je prva opsežna povijest hrvatske književnosti na jednom svjetskom jeziku koja dostojno predstavlja hrvatsko

---

¹ Ivo Frangješ, *Geschichte der kroatischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, [Übersetzung von Claudia Schnell nach einer Rohübersetzung von Jutta Božić], Böhlau Verlag Köln – Weimar – Wien, 1995. – 988 str. (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe A, Neue Folge; Bd. 15)

² U predgovoru Frangješ kaže: »Auf die Anregung meines verehrten Kollegen Hans Rothe schlug mir der deutsche Verleger seinerzeit sofort eine Übersetzung der *Povijest* vor. Ich stimmte daher gern, jedoch unter der Bedingung zu, den Text ergänzen zu dürfen, so daß der Umfang des Buches um ca. zweihundert Seiten zunahm«.

³ Antun Barac, *Geschichte der jugoslavischen Literaturen von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Unter Mitwirkung von Miodrag Vukić aus dem Serbokroatischen übertragen, bearbeitet und herausgegeben von Rolf-Dieter Kluge, Verlag Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1977. – 396 str.

književno stvaranje u povijesnoj vertikali te ujedno, gotovo na svakoj stranici, pokazuje njegovu pripadnost europskom kulturnom krugu.⁴

Fragešova knjiga svečano je predstavljena godine 1996. u bonskom Znanstvenom centru u organizaciji Veleposlanstva Republike Hrvatske u Bonnu, a promovirao ju je Reinhard Lauer, ugledni njemački slavist i dugogodišnji predstojnik slavističke katedre u Göttingenu. Frageš je tom prilikom govorio o svojim iskustvima u pisanju ove knjige, kao i o naporima za drugo izdanje koje bi trebalo biti potpunije, uz zahvalu svima koji su pomogli izdavanju knjige.

U recenziji Fragešove knjige u novinama *Frankfurter Allgemeine Zeitung*⁵ Reinhard Lauer ističe da je Frageš svojim djelom daleko nadmašio prethodnike, ono što je njegov učitelj Antun Barac tek naćeo, ali nije dovršio, što je Slavko Ježić nudio zaokruženo, ali bez solidne metodologije. Fragešovo remek-djelo blista obimnim informacijama, umnim sintezama i briljantnim stilom. Lauer smatra da bi možda bilo svrhovito za njemaćku verziju, koja je prije svega sastavljena iz hrvatske perspektive, potruditi se više oko usporedbe s njemaćkim okolnostima i prilikama, nego što je tu i tamo ostvareno. Djelo je povremeno ogranićeno stilistićkom nesigurnošću prijevoda. Korektan njemaćki prijevod Claudie Schnell i Jutte Božić nije mogao u potpunosti prenijeti poznate vrline Fragešova stila.

Njemaćko izdanje je u usporedbi s hrvatskim, znatno prošireno i dotjerano te je sa svojih gotovo tisuću stranica, naprama petstotina i pedeset iz hrvatskoga izdanja, moglo bi se reći, i dvostruko veće.

Prvo izdanje *Povijesti* u javnosti je doćekano s pohvalama, ali i s dosta kritićkih primjedbi. Autoru se zamjeravalo što je granice prepoznavanja hrvatske književnosti poistovjetio s granicama Socijalistićke republike Hrvatske (jedne od federalnih jedinica bivše Jugoslavije), pa je dobar dio književnog stvaralaštva hrvatskoga narodnog korpusa ostao izvan područja njegova zanimanja, primjerice književnost Hrvata u Bosni i Hercegovini, zatim Bunjevaca, Bokeljskih Hrvata i dr. Zamjereno je da je uvrstio i obradio

⁴ Tako je po prvi puta nastala opsežna povijest hrvatske književnosti objavljena na jednom svjetskom jeziku što autoru prićinjava posebno zadovoljstvo koje mu od samoga početka rada na knjizi omogućava zaboraviti sve probleme neizbježno povezane s takvim projektom, kaće Frageš u predgovoru: »Auf diese Weise entstand zum erstenmal eine umfangreiche Geschichte der kroatischen Literatur, die in einer Weltsprache erscheinen wird. Dem Autor bereitet dies eine besondere Freude, eine Freude, die ihn von vornherein alle Schwierigkeiten vergessen ließ, die mit einem solchen Projekt zwangsläufig verbunden sind«.

⁵ Reinhard Lauer, »Nicht ohne mein Latein«, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, br. 175, str. 36; Frankfurt, 30. 7. 1996. Autor mi je u usmenom razgovoru napomenuo da on sam nije naslovio tekst, nego vjerojatno urednik.

isuviše malen broj autora te izostavio brojne pisce, a među njima i veliki broj suvremenih pisaca.⁶

Temeljna koncepcija njemačkog izdanja ostala je u osnovi ista, kao u hrvatskom originalu. Ona se može objasniti autorovom prvom rečenicom iz *Povijesti* na hrvatskom, a ponovljenom u predgovoru njemačkog izdanja: »Ovaj prikaz hrvatske književnosti nastoji objasniti osnovne sile pokretnice koje su ravnale njezinim razvitkom i ocijeniti umjetničke rezultate tog procesa«. Temeljni raspored »sila pokretnica« ostao je nepromijenjen, s time da je Frangeš djelo proširio ispravljanjem nekih propusta u tretiranju cjeline nacionalnoga književnoga korpusa te uvrštavanjem suvremenih pisaca i onih pisaca, o kojima desetak godina prije nije mogao otvoreno govoriti, budući su u ranijoj komunističkoj državi bili na tzv. »crnim listama«, primjerice o Mili Budaku, Vinku Nikoliću, Antunu Bonifačiću i dr. U poglavlju o protureformaciji i baroku, autor opisuje i književni rad bosanskih franjevaca, u prvom redu Matije Divkovića, spominje Pavla Posilovića, Ivana Bandulavića, Ivana Ančića i dr., dok u poglavlju o romantizmu i ilirizmu piše o širenju ilirskih ideja među franjevcima i prvom bosanskom književnom časopisu. U poglavlju međuratna književnost znatno veću pozornost, nego li je to bilo u prvom izdanju, posvetio je djelu Ive Andrića.

Književne tijekove i procese u razdoblju od Prvog svjetskoga rata do devedesetih godina autor je skoro posve nanovo obradio. Osobitu pozornost je posvetio prikazu suvremenih književnih procesa. Hrvatsko je izdanje zaključio prikazom romanesknog stvaralaštva Ivana Aralice, dok je u njemačkom izdanju sustavno opisao i zbivanja u hrvatskoj književnosti do devedesetih godina: uspon novog povijesnog romana (Feđa Šehović, Nedjeljko Fabrio), stvaralaštvo *fantastičara* (Pavao Pavličić, Goran Tribuson, Stjepan Čuić) te postmodernističke tendencije u poeziji, prozi i drami. Od suvremenih autora u njemačkom izdanju prvi puta se spominju: Dubravka Ugrešić, Radovan Ivšić, Čedo Prica, Ivo Brešan, Ivan Bakmaz, Slobodan Šnajder, Ivan Golub, Vesna Krmpotić, Tonči Petrasov Marović, Petar Gudelj, Veselko Koroman, Mate Ganza, Dubravko Horvatić, Boris Maruna i na kraju, Luko Paljetak, čijim djelom Frangeš zatvara svoj prikaz. Među najmlađim uvrštenim autorima su: Luko Paljetak (1943.), Stjepan Čuić (1945.), Pavao Pavličić (1948.), Goran Tribuson (1948.), Slobodan Šnajder (1948.) i Slobodan Prosperov Novak (1951.), dok su u prethodnom izdanju to bili Antun Šoljan (1932.), Danijel Dragojević (1933.), Ante Stamać (1939.) i drugi.

⁶ Frangeš o tome kaže: »Als 1987 die erste Ausgabe der *Povijest hrvatske književnosti* 1987 erschien, wurden nach kurzer Zeit zwei Mängel beanstandet: zum einen seien einige Gebiete, auf denen sich eine kroatische Literatur entwickelt hat, nicht genügend berücksichtigt worden, wie z.B. Bosnien-Herzegowina; zum anderen fehle die Behandlung einer Reihe von vor allem zeitgenössischer Schriftsteller«.

Iz hrvatskoga poglavlja o suvremenoj književnosti u njemačkom izdanju je izdvojen posljednji dio koji se bavi znanošću o književnosti i književnom kritikom te je sa znatnim dopunama osamostaljen u novo, 11. poglavlje »Literaturwissenschaft und Kritik«. Poglavlje je dopunjeno prikazom stanja u tadašnjoj suvremenoj znanosti o književnosti i književnoj kritici. Autor je zadržao dihotomnu kompoziciju knjige: kao i prvo izdanje i ovo se sastoji od povijesnoga pregleda hrvatske književnosti i leksikona hrvatskih pisaca. Leksikonski dio je preuređen i dopunjen novim podacima, oslanjajući se na postojeću filološku, književnopovijesnu i enciklopedijsku literaturu. Uvršteno je preko stotinu pisaca više nego u prvom izdanju, ukupno 370 autora. Leksikon je supotpisan imenima još petoro suradnika: Ivan Martinčić, Antun Pavešković, Vesna Frangeš, Nedjeljko Mihanović i Milorad Živančević.

Njemačko izdanje ni u kojem slučaju ne možemo promatrati tek kao prijevod autorove knjige s hrvatskoga jezika na njemački. Frangeš je imao u vidu da njemačko izdanje treba prilagoditi mogućnostima percepcije čitatelja izvan Hrvatske i njihovom razumijevanja hrvatskih književnih procesa koji su u pojedinim razdobljima iz objektivnih povijesnih i političkih razloga vrlo atipični u odnosu na europske književne procese, posebice tijekom XIX. stoljeća.

U svom dotadašnjem znanstvenom radu isticanjem estetske kategorije u književnom djelu kao primarnog segmenta literarne umjetnosti Frangeš od samog početka u odnosu estetsko-historijsko daje prvom apsolutnu prednost. Njemačko izdanje je zahtijevalo naglašeniji pozitivističko-informativni i povijesni pristup te je autor u usklađeni odnos trebao dovesti svoj efektan esejistički metodološki postupak sa zahtjevima tzv. tradicionalne povijesti književnosti koja ima svoje zakonitosti i stavlja naglasak i na povijesni, politički, društveni i etički kontekst u kojem djelo egzistira.⁷

Autor je ostvario kompromis između esejističko-interpretacijske i književnopovijesne opcije, uvažavajući istodobno i europski književni kontekst unutar kojega neprestano i promatra hrvatsku književnost, nastojeći gdje god je to moguće tražiti iste vrijednosti na estetskoj razini, ali ukazujući i na specifičnosti u razvitku hrvatske književnosti.⁸

Periodizacija tzv. starije hrvatske književnosti do XIX. stoljeća se već otprije ustalila te je vidljivo prožeta i uključena u europske literarne tijekove, naročito u razdoblju renesanse i baroka. Frangeš je bitno mjesto u knjizi namijenio hrvatskom latinitetu, upravo onom dijelu hrvatske književne baštine, po kojem je jasno da je hrvatska književnost od samih početaka pripadala zapadnom krugu europske uljudbe i kulture.

⁷ Miroslav Šicel, »Hrvatska književnost u svijetu«, *Forum*, br. 5–6, str. 638; Zagreb, 1996.

⁸ Isto.

Hrvatska književnost XIX. stoljeća u raskoraku je s recentnim europskim literarnim procesima stoga tu, kao i u književnosti XX. stoljeća, Frangeš svoj književnopovijesni diskurs određuje izdvajanjem središnjih književnih ličnosti, kanonskih pisaca pojedinih razdoblja, te posebno izdvaja imena: I. Mažuranić – Šenoa – Kranjčević – (Kovačić i Gjalski), slijede Matoš – Krleža i dalje trolist Šegedin – Desnica – Marinković do Slobodana Novaka i krugovaške generacije na čelu s Antunom Šoljanom, ali i do novih pojava u hrvatskoj književnosti do devedesetih godina.

O piscima koji mogu podnijeti i najviše zahtjeve estetskog vrednovanja, Frangeš progovara stilističkom i esejističkom interpretacijom, istodobno ne zaboravlja spomenuti i one, nazovimo ih, *manjim* piscima, koji, u književnopovijesnom smislu, karakteriziraju književni život svoga doba, te na taj način, udovoljava i zasadama tradicionalne, pozitivističke, povijesti književnosti.⁹ Najbolja djela hrvatskih pisaca valja čitati na dvije razine, onoj estetskoj koja zadovoljava kriterije europske literature, promatrajući vrhunske hrvatske pisce kao sastavni dio europske literarne obitelji, te na način da se istodobno prepoznaju specifičnosti hrvatske sredine, koja je uvjetovala posebnosti našega književnoga razvitka.¹⁰

I na kraju, ako Frangešovo djelo sagledamo u najširem smislu, treba reći da je tim reprezentativnim prikazom hrvatske književnosti Hrvatska prva među državama jugoistočne Europe, koje su nakon 1989. kao samostalni državni entiteti ušle u europski prostor, čitateljskoj publici njemačkog govornog područja pružila pristup svojoj književnosti.¹¹ Devedesetih godina prošlog stoljeća, kada je objavljena, Frangešova *Geschichte der kroatischen Literatur* značila je prvorazrednu prezentaciju hrvatske književnosti i kulture u Europi i svijetu, a taj svoj značaj zadržala je i do danas.

Literatura

Frangeš, Ivo, *Geschichte der kroatischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 1995.

Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb – Cankarjeva založba, Ljubljana, 1987.

Ivo Frangeš 1920.–2003., ur. Nikola Batušić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Spomenica preminulim akademikima, sv. 124, Zagreb, 2005.

Lauer, Reinhard, »Nicht ohne mein Latein«, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, br. 175, str. 36; Frankfurt, 30. 7. 1996.

Šicel, Miroslav, »Hrvatska književnost u svijetu«, *Forum*, br. 5–6, str. 635–639; Zagreb, 1996.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

¹¹ R. Lauer, nav. dj., str. 36.

FRANGEŠOVA *GESCHICHTE DER KROATISCHEN LITERATUR* (1995.)*Sažetak*

Frangešovu knjigu *Geschichte der kroatischen Literatur* s podnaslovom *Von den Anfängen bis zur Gegenwart* objavio je 1995. njemački nakladnik Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien. Ona predstavlja prvu opsežnu povijest hrvatske književnosti na jednom svjetskom jeziku koja dostojno predstavlja hrvatsko književno stvaranje u povijesnoj vertikali te ujedno, gotovo na svakoj stranici pokazuje njegovu pripadnost europskom kulturnom krugu. Njemačko izdanje ni u kojem slučaju ne možemo promatrati tek kao prijevod autorove knjige s hrvatskog jezika na njemački. Frangeš je imao u vidu da njemačko izdanje treba prilagoditi mogućnostima percepcije čitatelja izvan Hrvatske i njihovom razumijevanju hrvatskih književnih procesa koji su u pojedinim razdobljima iz objektivnih povijesnih i političkih razloga vrlo atipični u odnosu prema europskim književnim procesima, posebice tijekom XIX. stoljeća. Njemačko izdanje je u usporedbi s hrvatskim, znatno prošireno i dotjerano, te je sa svojih gotovo tisuću stranica, naprama petstotina i pedeset iz hrvatskoga izdanja, moglo bi se reći, i dvostruko veće. Frangešova *Geschichte der kroatischen Literatur* devedesetih godina prošlog stoljeća kada je objavljena značila je prvorazrednu prezentaciju hrvatske književnosti i kulture u Europi i svijetu, a taj svoj značaj zadržala je i do danas.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, povijest hrvatske književnosti

FRANGEŠ'S *GESCHICHTE DER KROATISCHEN LITERATUR* (1995)*Summary*

Frageš's book *Geschichte der kroatischen Literatur*, subtitled *Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, was published in 1995 by a German publisher Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Vienna. It is the first comprehensive history of Croatian literature in a foreign language, worthily representing Croatian literary production in a historical vertical, at the same time, almost on every page, showing its affiliation to the European cultural circle. Under no circumstances can we observe the German edition only as the translation of the author's book from Croatian to German language. Frangeš kept in mind the fact that the German edition should be adjusted to the possibilities of perception of readers outside of Croatia and their understanding of Croatian literary processes which, due to objective historical and political reasons at certain periods, were very atypical compared with European literary processes, especially during the 19th century. In comparison to the Croatian edition, the German edition is largely increased and refined. With its almost a thousand pages, it may be said that it is basically twice as large as the Croatian one with five hundred and fifty pages. When it was published in the 1990-ies, Frangeš's *Geschichte der kroatischen Literatur* signified a first-class presentation of Croatian literature and culture in Europe and world, and its importance has in that sense remained until today.

Key words: Ivo Frangeš, history of Croatian literature

Viktoria Franić Tomić

Frangešova enciklopedijska natuknica kao pratekst *Povijesti hrvatske književnosti*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

Govoriti o Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti* četvrt stoljeća nakon što je ona napisana zahtjeva osobitu odgovornost.¹ Jednako kao što književni povjesničar da bi sintetizirao građu za kanon jedne nacionalne književnosti mora zadržati vremenski otklon i zatomiti vehemenciju vlastite suvremenosti u ogledalu prošloga da bi bolje i analitičnije sagledao tekstualnu fragmentarnost te pokušao rekonstruirati cjelinu, tako i recenzent jednog starijeg književnohistoriografskog djela, ako i piše kao književni kritičar mora takvu sintezu sagledati iz pozicije budućeg recipijenta.²

Da je svaka književna historiografija, nacionalna kao i ona opća, ideologijski uvjetovana tekstualnost znao je Frangeš već 1959. kada je pisao svoju ranu studiju o književnoj historiografiji za časopis *Umjetnost riječi*, u vremenu cenzura i autocenzura, kada se o ideologemima govorilo samo na politički i društveno poželjan način uvjetovan ondašnjim stratumima moći. Bilo je to vrijeme njegove najintenzivnije suradnje s Miroslavom Krležom na dionici Hrvatske književnosti u *Enciklopediji Jugoslavije*. Stoga je godine 1967., upravo u osvit velikih političkih pokreta, u godini potpisivanja »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«³ Frangeš rezimirao tekst »O metodologiji povijesti hrvatske književnosti« sljedećim riječima, upravo onim riječima koje je iskazao i godinu prije u istom časopisu.⁴ Rečenice koje

---

¹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva izložba, Zagreb – Ljubljana, 1987. Vidi i drugo izdanje na njemačkom jeziku značajno prošireno i poboljšano: Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Böhlau, 1995.

² Sličan stav iznosi sam Frangeš u vlastitoj recenziji slavne Auerbachove knjige. Usp. Ivo Frangeš, »Erich Auerbach: Mimesis«, *Umjetnost riječi*, br. 2, str. 137–142; Zagreb, 1957.

³ »Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«, *Građa za povijest Deklaracije (1967–1997)*, priredila J. Hekman. Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1997.

⁴ Ivo Frangeš, »O metodologiji i povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, br. 3; Zagreb, 1967. Isti je tekst privukao pozornost tadašnjih južnoslavenskih slavista pa je tiskan kao posebno izdanje dvije godine kasnije Ivo Frangeš, *O metodologiji povijesti književnosti. S osobitim obzirom na hrvatsku književnost*, Budva, 1969.

slijede napisane su upravo u vrijeme kad Frangeš piše svoj slavni »Predgovor« ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, tekst koji je bio objavljen 1969. u prvoj knjizi posvećenoj srednjovjekovnoj književnosti.⁵ Srodnost tih misli posve je bjelodana. Evo tog mjesta iz spomenutog metodološkog teksta objavljenog u *Umjetnosti riječi* godine 1967.: »Zabluda, no u neku ruku sretna zabluda, pozitivističke kritike bila je u tome što je ona smatrala da izvori, procedensi, shvaćeni grubo, u svojoj pukoj materijalnosti, objašnjavaju sve. Zabluda je estetike, spomenimo i drugu krajnost, što uzima (a pritom je samo djelomice u pravu), kako je zadaća kritike, odnosno nauke o književnosti, da se bavi samo estetskim kvalitetama umjetničkog djela. Naoko je to i jedino ispravno, ali – samo naoko. U tome i jest slabost estetske metode, što hoće da – kao tobože nevažne, akcidentalne dijelove – s umjetničkog djela oljuštiti sve ono što je ideologija, tema, sadržaj, epoha, politika, ukratko povijest; a da pred čitaocem ostavi samo dijelove na kojima se očituje ona mitska vis estetika koja – kažu – jedina ima prava da bude predmetom nauke o književnosti odnosno kritike. A umjetničko djelo i nije ništa drugo nego poseban doživljaj i posebna konfiguracija svih tih elemenata koji su, svi zajedno i svaki za se, ako su prožeti umjetnikovom snagom, zapravo ta estetika. Jer umjetnost se nikad i nigdje nije javila u toj apstraktnoj čistoći estetičara, nego u konkretnosti svoje historijske uvjetovanosti.«⁶

Frangeš iz pozicije svojega vremena nije mogao posve lako predvidjeti današnju poziciju književnoga povjesničara i odnos književne historiografije prema ideologijskim nalozima, ali je kao prevodilac De Sanctisove književne povijesti, te najvažnije knjige talijanskog Risorgimenta koju je talijanski povjesničar kad ju je objavio svečano uručio legendarnom Garibaldiju dojavivši pred njega na bijelom konju, bio i te kako svjestan nacionalne a time i ideološke važnosti književnohistorijske naracije. De Sanctis je svoju književnu povijest poklonio vođi talijanskog ujedinjenja kao dar suvremenosti ali i kao svjedočanstvo slavne povijesti i to sve u jednom tijelu.⁷ U slici povjesničara na bijelom konju i revolucionara pobjednika kojemu se književna povijest uručuje naziru se svi elementi koji podupiru sve dominantne teze teoretičara historiografije i književne historiografije a koje se temelje na dvojbenoj tekstu-

⁵ Ivo Frangeš, »Pred stoljećima hrvatske književnosti«, *Hrvatska književnost srednjega vijeka: [od XII. do XVI. stoljeća]*, priredio V. Štefanić *et alia*, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

⁶ Ivo Frangeš, »O metodologiji i povijesti« ..., op.cit.

⁷ Usp. Zbornik : *La nuova scienza come rinascita dell'identità nazionale. La Storia della letteratura italiana di Francesco De Sanctis (1870–2010)*, uredili T. Iermano i P. Sabbatino, Napoli, Edizioni Scientifiche Italiane, 2012. Vidi stariju monografiju Sergio Landucci, *Cultura e ideologia in Francesco De Sanctis*, Milano, Feltrinelli, 1963. Vidi i u: Rene Wellek, *History of Modern Criticism*, sv.1–8, New Haven, 1955. i dalje. O Francescu de Sanctisu u IV. svesku s naslovom »The later nineteenth century«.

alnosti historijskih izvora kao što su dokumenti, izvješća, sudski zapisi, ali i kronike, ljetopisi na koju su upozorili već strukturalisti sredinom XX. stoljeća.⁸

Dovođenje u pitanje nekoć potpuno povlaštene referencijalnosti historiografskoga diskursa imalo je za posljedicu, i to upravo u vrijeme kad Frangeš započinje svoje bavljenje književnom poviješću, određivanje historiografskih i književnohistoriografskih tekstova kao različitih autoreferencijalnih struktura. Frangeš je na početku svoje kroatističke karijere promišljao sintezu hrvatske književnosti na svojevrsnoj metodološkoj raskrsnici, promišljao ju je iz vremena kada se još uvijek vjerovalo da je potreban kolektivan duh za stvaranje velikih sintetskih tvorevina, on je pisao iz vremena kada je diskurs o povijesti hrvatske književnosti učvršćivao svijest o nacionalnoidentitetskom govoru koji se mogao ostvariti samo i jedino u velikim književnopolitičkim projektima a ne više u individualnim ostvarajima. Frangeš kao da je, barem je tako u ovim riječima, bio skloniji onom kolektivnom vidu književne historiografije pa gotovo da završava tekst pozivom ostalim stručnjacima: »Na početku teškog ali privlačnog posla, koji nas čeka i sve poziva, dobro je bilo sjetiti se ovih problema. U uvjerenju da će mnogi od njih otpasti, mnogi od njih biti lakše rješivi jednom jedinom metodom, a to je rad. Počnimo odmah«. U ovakvim kolektivističkim stavovima Frangeš tada nije bio usamljen jer je za govoru skupnih projekata u 3. tematskom broju tada tek pokrenutog časopisa *Umjetnost riječi* čitav niz tekstova bio posvećen književnoteoretskom promišljanju o kolektivnom pisanju nacionalne povijesti književnosti, a u kojem su svoje priloge dali Miroslav Šicel, Aleksandar Flaker, Galina Iljina, Olinko Delorko, Davor Kapetanić, Svetozar Petrović... Uredništvo *Umjetnosti riječi* je potpisalo uvodni tekst koji započinje riječima: »Pisanje moderne naučne povijesti nacionalne književnosti ne promatra samo tokove jedne nacionalne književnosti unutar njenih književnopolitičkih procesa, već je povezuje s tokovima cjelokupne europske, odnosno svjetske literature, što znači da se povijest nacionalne književnosti promatra kao dio svjetskog književnopolitičkog razvoja [...]. Upravo zbog potrebe toga svestranog i dugotrajnog rada oko pisanja naučne povijesti hrvatske književnosti, koja se nalazi u početnoj

⁸ Najuspješnije tu problematiku iz vizure hrvatskih pisaca prikazuje i tumači Davor Dukić, »Promišljanje književne historiografije u hrvatskoj znanosti o književnosti«, *Trag i razlika*, ur. V. Biti, N. Ivić i J. Užarević, Zagreb, 1995. Usp. nešto stariji pogled Vladimir Biti, »Povijest književnosti nakon poststrukturalizma«, *Pripitomljavanje drugog: mehanizam domaće teorije*, Zagreb, 1989., str. 157–217. Među važnijim doprinosima ovoj tematici su Hayden White, *Tropic of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore, 1978. i Dominick LaCapra, *History and Criticism*, Ithaca/London, 1985. Noviji radovi Robert F. Berkhofer, *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse*, Harvard University Press, Cambridge Mss. 1995., te *A New Philosophy of History*, uredili Frank Ankersmit i Hans Kellner, The University of Chicago Press, Chicago, 1995.

fazi, okupile su se četiri naučne institucije, Institut za književnost Filozofskog fakulteta, Staroslavenski institut, Institut za književnost i teatrologiju JAZU, te Institut za narodnu umjetnost, a njima se pridružila i Katedra za jugoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta iz Zadra.⁹ Iz ovoga programskog teksta Uredništva *Umjetnosti riječi* razvidno je da su tadašnji teoretičari i povjesničari književnosti u projektu nazvanom *Povijest hrvatske književnosti* otčitavali prije svega kao kolektivnu potragu za nacionalnim identitetom ili kako to tumače suvremeni teoretičari: »U književnohistoriografski diskurs nerijetko se uvodio nekakav »junak« – ideja, duh naroda, načelo ili nešto drugo koji se prati na dugome pute potrage za identitetom. Nikakvo čudo, jer kako bi književni povjesničar uopće i mogao završiti svoju povijest, a da nije raspolagao identitetom svojeg junaka?«¹⁰

Ipak, uza sve deklaracije o povijesti književnosti kao kolektivnom projektu, Ivo Frangeš je postupno osvajao poziciju onoga koji među ravnima ima povlaštenu poziciju individualne naracije nacionalne povijesti književnosti. Uostalom bilo je to i vrijeme kada je Krležina arbitarska figura sve više posredstvom njegovog enciklopedijskog projekata dominirala diskurzivnim poljem nacionalne književnosti, kada je njezina tada plošna podvojenost na književnost i politiku, literaturu i ideologiju ostvarila pojednostavljeno rečeno dominaciju dvaju divergentnih tekstualnih *krležijanskih* korpusa.¹¹ S jedne strane bilo je to sorealističko simplificirano *krležijanstvo* s obiljem loše asimiliranih marksističkih maksima popraćenih monumentalnim mramornim skulpturama u apologiji i afirmaciji dominantne političke moći komunista i floskula o jugoslavenstvu, a s druge strane monumentalni tekstualni spomenici koji su se svojom strukturom i formom opirali dominantnoj ideologiji. Da se Ivo Frangeš u svojoj ranijoj fazi priklonio ovome drugom konceptu malobrojnijih krležijanaca koji su prihvatili krležijanski koncept forme dokazuje ponešto post festum Frangešova *Povijest hrvatske književnosti* iz 1987., knjiga koja je svoj prvi nukleus imala upravo u enciklopedijskoj natuknici »Hrvati. Književnost« u Krležinoj *Enciklopediji Jugoslavije* gotovo tri de-

⁹ Časopis *Umjetnost riječi* donosio je sistematski vrlo ozbiljne priloge metodologiji povijesti književnosti. U tom je smislu dobro konzultirati svezak časopisa iz 2006. u kojem je objavljena vrlo detaljna bibliografija časopisa od 1957. – 2005. Zanimljiv je dvobroj iz 2009. sv. 3–4 u kojem je tematski blok o »Zagrebačkoj slavističkoj školi« pa i o Frangešovom doprinosu.

¹⁰ Vladimir Biti, »Povijest književnosti nakon poststrukturalizma«, *Pripitomljavanje drugog: mehanizam domaće teorije*, Zagreb, 1989., str. 157–217.

¹¹ O razlici ta dva koncepta najviše je građe u raspravama o književnoj metodologiji Stanka Lasića kada je primijenjena na građu Krležinog života i djela. Vidi: »Lasić za i protiv«. Sudjelovali: Velimir Visković, Nikola Batušić, Igor Mandić, Nadežda Čačinović-Puhovski, Milivoj Solar, Ivo Vidan, Nikica Petrak, Tonko Maroević, Branimir Donat i Ivo Frangeš, u: *Republika*, 49, br. 1–3, str. 40–60; Zagreb, 1994.

setljeća ranije. Radilo se naravno o natuknici u kojoj je mladi Ivo Frangeš, zajedno s Marinom Franičevićem koji je priredio pregled starije književnosti, prvi put osmislio sintezu hrvatskog književnog kanona.¹² Da je u tom kanonu i Krleži i Frangešu bila prije svega meritorna preporodna dionica posve je jasno jer se upravo u toj dionici po prvi puta oformila snažna intertekstualna veza i svijest o starijem i novijem kao jedinstvenom, svijest o načelu sadašnjosti u baštinskim tekstovima, apoteoza Sjevera i Juga s kopulom Dubrovnička kako je bila oslikana na Bukovčevom platnu i književnim tekstovima I. Mažuranića, D. Demetra, P. Preradovića i dr. Bilo je to razdoblje kojemu je dominantni glas bio onaj Ive Frangeša i u kojem je izvršena rekanonizacija koja se prije svega temeljila na novom poimanju Mažuranićevoga mjesta u hrvatskom književnom kanonu, pri čemu je to bio prvi Frangešov impuls za njegove tadašnje ali i kasnije tekstove o Gunduliću i hrvatskom književnom preporodu te o Mažuraniću kao nacionalnom klasiku.¹³

U toj kopuli preopisivanja dva nacionalnih klasika Gundulića i Mažuranića, Frangešov kulturnopolitički i književnostilistički koncept nije odbacivao krležijansku koncepciju već ju je usporedno proveo. Naime, Frangeš talijanist, blizak književnostilističkoj školi, ali i Eliotovoj imanentnoj kritici pronalazi u djelu Mažuranićevom koncept hrvatskog klasika uspoređujući ga s Eliotovim preopisom Dantea kao nacionalnog, ali i nadnacionalnog klasika zbog talijanske literarne dominacije u svjetskom kanonu ranonovovjekovne književnosti.¹⁴ Prema poetičko-normativnim načelima i književnoteoretskom konceptu Frangešu je, za razliku od Krleže, ali s njegovim odobrenjem, bio literarno potentniji kanon s Gundulićevom dominacijom negoli Držićevom. Tek će kasnije postrukturalistički model u sedamdesetim i osamdesetim godinama omogućiti Držićevo prvenstvo nad Gundulićem, prvenstvo koje će sam Frangeš notirati na svoj način vrlo uvjerljivo u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* iz 1987. kada Držićevo političko djelovanje bude povezoao s modernim disidentstvom.¹⁵ Naime, krležijanski kanon prema kojem bi Držić za-

¹² *Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Hil-Jugos. Izdanje i naklada Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, MCMLX. Vidi natuknicu »Hrvati, Književnost«, str. 63–76.

¹³ Vidi važan autorov esej »Gundulić i hrvatski narodni preporod« u kasnijoj knjižnoj objavi: Ivo Frangeš, *Suvremenosť baštine*, August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1992.; Zatim eseje: »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«; »Mažuranić klasik«, u: Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967.

¹⁴ Vidi o tom kompleksu u Krešimir Nemeč, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, 66, br. 6, str. 39–43; Zagreb, 2010. Esaj o Mažuraniću klasiku u: Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967.

¹⁵ Prvi put je Frangešov esej o starijoj hrvatskoj književnosti koji je kasnije uglavnom bez promjena uključen u *Povijest hrvatske književnosti* iz 1987. bio tiskan u akademijinom časopisu *Forum*: Ivo Frangeš, »Drevni glasi: nacrt hrvatske književnosti do preporoda«, *Forum*, 16, knj.

uzeo meritornu ulogu u povezivanju sjevera i juga bio je predložen izravnije u jednom dramskom tekstu Marijana Matkovića nego u književnim interpretacijama. Matković je slijedeći Krležine upute ali i dobro poznajući Držićevu biografiju i njegova urotnička pisma koja spominju Sigetsku bitku uspostavio na sceni odnos Marina Držića s Nikolom Šubićem Zrinskim i Ferencom Črnkom. Matković je u dramskome žanru, jer je povijesti jednog naroda prema krležijanskom modelu najbliža drami, tako zacrtao ponešto promijenjeni kanon u kojem su pjesnici proroci to jest protagonisti nacionalne povijesti a ne samo njezini obožavani zaleđeni vrhunci. Dva modela pisanja povijesti hrvatske književnosti u kojima će uz Marulića dubrovački pisci (Gundulić i Držić) ponijeti ideologijski teret suvremenog promišljanja o prošlosti, a što će odrediti i odnos prema tradicijskim tekstovima zadržali su se od Matkovićeve i Frangešove vremena sve do naših dana.¹⁶ U Frangešovoj povijesti ova dva koncepta se nisu isključivala već su se usporedo afirmirala zbog čega Frangešova povijest književnosti nosi osobitu vrijednost, jer je prevladala plošnu i bipolarnu ideološku tendiranost. U tom književnohistoriografskom sustavu postaje mogućom usporedna visoka valorizacija Držića i Gundulića pa nije bio više zazoran niti Gundulićev aristokratizam niti to što je ovaj pisac predstavljao »fajrlu s perikom«, već je uz hrvatskog Dantea Marka Marulića, Gundulić otčitavan kao hrvatskim katolicizmom prosvijetljeni Tasso. U Frangešovoj književnoj povijesti zato ne preživljava više anakrono tumačenje Držićeve urote kao nacionalnoidentitetski zazorno, već će naprotiv ono dobiti pozitivnu kontekstualizaciju jer će se preopisati kao piščevo gotovo havelovsko disidenstvo. U Frangešovom kanonu prevladane su tako sve uske nacionalne ideološke tendencije. Kad je u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* iz 1987. promišljao o ideologiji, jednako kao kad je u svom davnom programskom tekstu iz *Pet stoljeća hrvatske književnosti* ili *Umjetnosti riječi* spomenuo i zazornu političku povijest, on ju je na istim stranicama ispisivao kao rehabilitiranu i preopisanu i to u interdisciplinarnoj sprezi s društvenim znanostima (antropologijom, sociologijom itd.) vodeći računa da je za njegov povjesničarski diskurs meritoran nadnacionalni rakurs. Frangeš je u promišljanju književne historiografije primijenio onu metodu koju je glasoviti suosnivač *Anala ekonomske i društvene povijesti* Febvre ovako opisao: »Ne postoji ekonomska i društvena povijest. Postoji povijest u svom jedinstvu«.

33, br. 3; Zagreb, 1977. pretiskan je u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* kao Ivo Frangeš, »Drevni glasi: nacrt hrvatske književnosti do preporoda«, u: *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 149, uredio A. Flaker, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.

¹⁶ Usp. Viktoria Franić Tomić, *Tko je bio Marin Držić*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011. Posebno u poglavlju o književnoj historiografiji gdje se razmatraju promjene paradigme Gundulić – Držić a također analizira *Povijest hrvatske književnosti* Ive Frangeša.

Ovu je tezu ponovio Le Goff u članku »Prema političkoj antropologiji« 1994. s komentarom: »ove su riječi danas istinitije nego ikada«. ¹⁷ Frangeš je pisao povijest hrvatske književnosti upravo s težnjom ovoga nikad dosegnutog jedinstva. Stoga je estetskim mjerilima preopisao najveće umjetničke domašaje hrvatskog nacionalnog kanona koji je redovito morao tendirati prevladavanju pozicije *Drugosti* u književnosti zapadnoga europskoga kruga. Frangeš je svoju mladenačku krležijansku koncepciju preopisao u duhu svojih suvremenika dijeleći povijesnoknjiževnu i znanstvenoistraživačku sudbinu najviše s Josipom Torbarinom, Franom Čalom, Aleksandrom Flakerom i svima onima koji su hrvatsku književnost znali vidjeti u jasnom europskom kontekstu. ¹⁸

Stoga je u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti* po prvi puta primijenjen tekstualno-sinkronijski pristup književnopovijesnoj građi, pri čemu nije u njoj bila izlučena ova *ideja povijesti*: »Isto tako, (smo) smatrali da mali [pisci] ne postoje samo zato da posluže kao osvjetljenje velikima; nego da je ono što zovemo poviješću književnosti zapravo *zajednička sudbina*. [...] Uz napomenu da je o *povijesnim okolnostima* ponekad govoreno opširnije negoli bi se u ovakvoj zamisli moglo očekivati. Čitatelj će, nadamo se, bez teškoće razabrati razloge našem postupku«. ¹⁹ Razlozi tome postupku su, dabome, osvjetljenje *zajedničke sudbine / zajedničkoga identiteta* kojega je Frangeš upisao u mnoge stranice kako studija o pojedinim hrvatskim piscima, tako i na stranice povijesti hrvatske književnosti koju je i kad je govorio o potrebi kolektivizma zamišljao kao individualni iskaz za koji je vlastitim radom i talentom rano izborio povlašteni položaj: »Roditi se u malom stoljećima porobljavanom hrvatskom narodu, prihvatiti obvezu da budeš književnik u Hrvatskoj, u zemlji u kojoj se i oko koje se stotinama godina neprestano ratovalo, koja je u paralelogramu oprečnih i po nju podjednako opasnih interesa Rima, Venecije, Budimpešte, Carigrada i Beča doživljava neprestano poraze, jedan teži od drugoga i dovoljan svaki da *uništi i kompaktije nacionalne organizme*, svaki naoko konačan a nijedan definitivan zapravo, *značilo je preuzeti nekoliko osebujnih zadaća, pogotovo u književnosti* koja se stoljećima razvijala pod najnepovoljnijim uvjetima, a koja je ipak slobodu nacionalnu i ljudsku pronosila kao svoj najdublji, glavni ideal. Sve je to bio zapravo jedan duboki, beskrajni historijski noćturno, ukleti san, koji nikako da prestane. Pred takvom stvarnošću ostajala su hrvatskim piscima dva puta: ili se ukloniti, pobjeći u fikcije, ili zahvatiti aktivno u tu stvarnost, suprotstavljati joj se,

¹⁷ Vrlo dobar izvor za ovu problematiku vidi u knjizi *La Nouvelle Histoire*, ur. Le Goff, Jacques et alia, Paris, Retz, 1978. Le Goffov separat s naslovom *Prema političkoj antropologiji* tiskao je Albert Goldstein kao posebni otisak.s.a. et s.l.

¹⁸ Usp. V. Franić Tomić, op. cit.

¹⁹ Ivo Frangeš, »Proslov«, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1987.

bez obzira na sve neugodnosti, rastvoriti je i razgoliti.«²⁰ Frangeš, naime, žudeni identitet uspostavlja sustavom kanonskih autora²¹ izostavljajući iz svog povijesnoga pregleda pojedine »manje pisce« zbog: »...spoznaje da bi povijest, pisana isključivo ili pretežno iz perspektive minornih, vukla doživljaj te književnosti u područje frustriranosti. Mali su pisci najvjerniji zatočenici nacionalne sudbine, a davanje glavne riječi u povijesti književnosti vodilo bi u neprestano opravdavanje i objašnjavanje, u žaljenje i jadikovanje.«²² Naime, jedna od opsesivnih Frangešovih težnji bila je upravo upisivanje uspostavljenoga kanona i pripadajućeg mu identiteta u zapadno europski literarni kanon. Stoga je Frangeš permanentno uspostavljao diferencijaciju između male i velike književnosti, nastojeći uspostaviti mjesto hrvatske književnosti u zapadnoeuropskom kontekstu: »Nema za mali narod opasnije zablude od sentimentalne zaljubljenosti u vlastitu sreću ili nesreću: ta se zabluda po svojoj opasnosti, može mjeriti samo s drugom, obratnom – s podcjenjivanjem vlastite uloge i mjesta u općoj kulturnoj zajednici.«²³ Frangeš je naš prvi književni povjesničar koji je postavio tezu o maloj nacionalnoj književnosti kao prešućenoj Drugosti u nadnacionalnom kontekstu: »A što je taj opći, europski svjetski kriterij, suprotstavljen nacionalnom [...]? Ne uključuje li zabludu o dvostrukoj ljestvici mjerila? I ne potpomaže li ta dvostruka ljestvica opasnu i prije svega nezbiljsku podjelu na »velike« i »male«, pri čemu je *malima već unaprijed određeno da se grizu za rep uklete skučenosti* i relativne zanimljivosti svojih tema?«²⁴

Nukleus sinteze povijesti hrvatske književnosti u suradnji s Krležom, zajedno s tekstovima pokojnog Kombola i Franičevića (te drugih autora koji su pisali enciklopedijske natuknice o hrvatskim piscima) zacrtan je u južnoslavenskom kontekstu Krležine *enciklopedije*. Bio je to prateći Frangešove samostalne književnohistoriografske sinteze koja je nastala i na promišljanjima o važnosti takvoga kolektivnog projekta u *Umjetnosti riječi* a onda i ostvarenjem u djelomično uspjelom *Liberovom* projektu takvoga kolektivnoga djela.²⁵ Sve rečeno samo dokazuje da u niti jednom razdoblju naše novije povijesti struktura kanona hrvatske književnosti od Vodnika, Kombola, Ježića

²⁰ Ivo Frangeš, »Riječ okrenuta zvijezdama«, *Matoš – Vidrić – Krleža*, Zagreb, 1974., str. 236–237; Usporedi s njegovim već navedenim tekstom »Pred stoljećima hrvatske književnosti« za prvi svezak edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* iz 1969. gdje je postavljena homologna teza.

²¹ Kanonski su autori, kako navodi Frangeš u »Proslovu« svoje *Povijesti hrvatske književnosti* na str. 5.: »Marulić, Držić, Gundulić, Mažuranić, Šenoa, Kranjčević, Matoš, Polić Kamov, Ujević, Krleža, Goran... (odnosno, iz 'standarda', spisatelji poput Kačića)«.

²² *Ibid.*, str. 6.

²³ Usp. Ivo Frangeš, »Riječ okrenuta zvijezdama«, *ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Povijest hrvatske književnosti*, sv. I-V, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1974. i dalje.

do Frangeša nije bila dovedena u pitanje, a njezin kontekst bio je koliko slavenski toliko i zapadnoeuropski. U Krležinoj *Enciklopediji* tekst o hrvatskoj književnosti ne samo da ne dovodi u pitanje nacionalni identitet ondašnjih živućih hrvatskih pisaca niti im uvodi ikakvu nacionalnu dvojnost, već se u svim tekstovima o književnosti u Krležinoj *Enciklopediji* još eksplicitnije nego do tada pisalo s čvrstim nacionalnoidentitetskim odrednicama pa je u njoj Matoš »najevropskiji i ujedno najhrvatskiji književnik razdoblja hrvatske moderne«, Kranjčević uz Mažuranića najveći pjesnik XIX. stoljeća koji je »od barda malog potlačenog hrvatskog naroda postao pjesnik čovjekova prometejskog položaja u prirodi«, a urednik te enciklopedije u svojim marginalijama ističe u bilješci o Pavlu Popoviću da kad god srpski povjesničari književnosti pišu o staroj hrvatskoj književnosti treba staviti odrednicu da su oni povjesničari hrvatske književnosti i da se upravo njome bave. Miroslav Krleža u toj marginaliji koja je nastala upravo u vrijeme rada na hrvatskim temama u *Jugoslavicima* doslovno kaže: »Pavle Popović: To što je predviđeno 50, a napisano 72 reda, ne bi bilo tragično da je samo približno točno. Sve što se moglo ili trebalo reći o tom čovjeku rekao je pisac ovih redaka, ali to, dakako ne može biti štampano u ovoj enciklopediji koja je sva konvencionalna i prema tome više-manje pretvorljiva. To kako je Pavle Popović predavao hrvatsku književnost posebno je poglavlje. Bolje dobit nećemo.«²⁶

Ostvarena kao sinkronijsko-dijakronijski intertekst u Frangešovoj se povijesti u isti mah, a sve na iskustvima onoga starog enciklopedijskog nukleusa, u istoj rečenici piše o Držiću, Gunduliću i Kovačiću, o Kranjčeviću i Krleži, čime autor pokazuje interakciju tradicijskih i novijih književnih tekstova, pa već tada u praksi zaobilazi ideju *kontinuiteta / razvoja* povijesti, a time nadvladava najsloženije metodologijske nedoumice, podastirući jedan dinamični kanon, koji dokida one često lamentirajuće rečenice o bijednim našim okolnostima o kojima su govorili njegovi programski tekstovi, a kojima je i započeo svoju dionicu u natuknici *Jugoslavike*. Taj kanon koji Frangeš definitivno oživotvoruje 1987. bio je krležijanski ali je isto tako koliko krležijanski bio i kukuljevićevski jer je pronašao potentnost u prevladavanju ideologijski uskonacionalnih bipolarnih različitosti.²⁷ Iz današnjeg vremena

²⁶ U izdanju *Službenog glasnika* u Beogradu je 2011. izašla knjiga neobjavljenih rukopisa Miroslava Krleže pod nazivom *Marginalije: 1000 izabranih komentara o tekstovima enciklopedije JLZ*, priredio V. Bogišić, Beograd, 2011. Odlomak o Pavlu Popoviću izravno se odnosi na nevolje s uređivanjem natuknice hrvatska književnost i njoj bliske u *Enciklopediji Jugoslavije*.

²⁷ O Kukuljevićevom doprinosu tom istom kanonu vidi: Viktorija Franić Tomić, »Geneza Kukuljevićeva biografizma«, *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, Međunarodni skup, Varaždin / Varaždinske Toplice, 15. – 17. travanj 2010., ur. Tihomil Maštrovic, Zagreb, 2011., str. 215–237.

koje je odbacilo od pozitivizma upućivan zahtjev za totalitetom i cjelovitošću, krećemo od pozicije da je autoreferencijalni pregled svih književnih tekstova jedne nacionalne književnosti u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti* upravo ono u vezi s čime možemo parafrazirati riječi Danila Kiša upućene *Kronologiji života i rada Miroslava Krleže* Stanka Lasića, pa i povodom Frangešove *Povijesti* možemo reći da se od jedne knjige ma koliko ambiciozna ona bila ne može očekivati razrješenje svih otvorenih problemskih punktova i tema, ali da se u vezi s njom može sasvim sigurno zaključiti da je njezin autor na stranicama svoga djela postigao ono najviše a to je da je *zatvorio svoju knjigu*.²⁸

Preuzimajući krležijansku nokturalnu i dramatsku viziju političke povijesti u kojoj je nastajala jedna mala nacionalna književnost kao što je naša, Frangeš je prešutno preuzeo i prometejski usud da preopíše čitav jedan kanon prema pregnućima njegovih kako prethodnika tako i suvremenika. To je obavio povlaštene pozicije koju mu je dodijelila njegova stručnost, s te pozicije napisao je autoreferencijalno djelo ali je svaki put nastojao osvijetliti i tuđe rakurse, prevladati ideološke drugosti, te da krležijanski Držić i Kranjčević, kao i frangešovski Gundulić i Mažuranić istodobno u njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti* figuriraju kao prvost. Premda je ostavio otvorenim margine jednog književnog kanona, iako je prešućivao/izostavljao pojedine tekstove i njihove autore, sasvim je sigurno prevladao usku bipolarnu ideologijsku uvjetovanost hrvatske nacionalne političke povijesti. Zbog svega toga on je u svojoj književnohistoriografskoj sintezi o naslijeđenim hrvatskim tekstovima dao poduku budućim recipijentima u tretiranju različitosti kao punine, poduku o revalorizaciji alteriteta u prioritet, te je u problemskoj analitici fragmenata postigao savršenu harmoniju pokazujući da ih dobar dio možemo pretpostaviti i cjelini. Naglašavajući zablude pozitivističkih, ali i pseudoestetskih načela Frangeš je još koncem pedesetih i šezdesetih godina u nizu svojih metodoloških tekstova ali i prvih sinteza dao putokaz novim književnim historičarima da odu korak dalje pa da u sintezu književnohistoriografskog diskursa inauguriraju i neknjiževne tekstove koji će osvijetliti pređašnje slijepe pjege i zijebove nataložene u postupcima autocenzure.

Na kraju XX. stoljeća Le Goff je napisao u već citiranom eseju »Prema političkoj antropologiji« kako je nužno »upotrijebiti jednu metaforu našeg doba koja više neće biti anatomska već atomska koja neće stići tek do kičme već do jezgra povijesti«. ²⁹ Stoga ni svijest o fragmentarnosti naslijeđenih tekstova nije razočaravajuća jer ako se u jednom atomu može nazrijeti kozmos,

²⁸ Danilo Kiš, *Homo poeticus, (eseji i intervjui)*, Prosveta, Beograd, 1983.

²⁹ Jacques le Goff, *ibid.*

može se i u jednom fragmentu iščitati intertekst bezbroj literarnih glasova, a isto tako može se u Frangešovoj dionici o hrvatskoj književnosti, njegovoj prvoj sintezi te teme, objavljenoj u Krležinoj *Jugoslavicima* nazrijeti čitava kasnija *Povijest hrvatske književnosti* tiskana 1987.

Literatura

- A New Philosophy of History*, uredili Frank Ankersmit i Hans Kellner, The University of Chicago Press, Chicago, 1995.
- Robert F. Berkhofer, *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse*, Harvard University Press, Cambridge Mss. 1995.
- Vladimir Biti, »Povijest književnosti nakon poststrukturalizma«, *Pripitomljavanje drugog: mehanizam domaće teorije*, Zagreb, 1989., str. 157–217.
- »Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«, *Građa za povijest Deklaracije (1967–1997)*, priredila J. Hekman. Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1997.
- Davor Dukić, »Promišljanje književne historiografije u hrvatskoj znanosti o književnosti«, *Trag i razlika*, ur. V. Biti, N. Ivić i J. Užarević, Zagreb, 1995.
- Enciklopedija Jugoslavije*, 4, Hil-Jugos. Izdanje i naklada Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, MCMLX. Vidi natuknicu »Hrvati, Književnost«, str. 63–76.
- Ivo Frangeš, »Erich Auerbach: Mimesis«, *Umjetnost riječi*, br. 2, str. 137–142; Zagreb, 1957.
- Ivo Frangeš, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »Mažuranić klasik«, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »O metodologiji i povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, br. 3; Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, *O metodologiji povijesti književnosti. S osobitim obzirom na hrvatsku književnost*, Budva, 1969.
- Ivo Frangeš, »Pred stoljećima hrvatske književnosti«, *Hrvatska književnost srednjega vijeka: [od XII. do XVI. stoljeća]*, priredio V. Štefanić *et alia*, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- Ivo Frangeš, »Riječ okrenuta zvijezdama«, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Zagreb, 1974., str. 236–237. Ivo Frangeš, »Drevni glasi: nacrt hrvatske književnosti do preporoda«, *Forum*, 16, knj. 33, br. 3; Zagreb, 1977.
- Ivo Frangeš, »Drevni glasi: nacrt hrvatske književnosti do preporoda«, u: *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 149, uredio A. Flaker, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva izložba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

- Ivo Frangeš, »Gundulić i hrvatski narodni preporod«, *Suvremenost baštine*, August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1992.
- Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Böhlau, 1995.
- Viktoria Franić Tomić, »Geneza Kukuljevićeva biografizma«, *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, Međunarodni skup, Varaždin / Varaždinske Toplice, 15. – 17. travanj 2010., ur. Tihomil Maštrović, Zagreb, 2011., str. 215–237.
- Viktoria Franić Tomić, *Tko je bio Marin Držić*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.
- Dominick LaCapra, *History and Criticism*, Ithaca/London, 1985.
- Danilo Kiš, *Homo poeticus, (eseji i intervjui)*, Prosveta, Beograd, 1983.
- Miroslav Krleža, *Marginalije: 1000 izabranih komentara o tekstovima enciklopedije J LZ*, priredio V. Bogišić, Službeni glasnik u Beogradu, Beograd, 2011.
- La Nouvelle Histoire*, ur. Le Goff, Jacques et alia, Paris, Retz, 1978.
- Sergio Landucci, *Cultura e ideologia in Francesco De Sanctis*, Milano, Feltrinelli, 1963.
- Krešimir Nemeč, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, 66, br. 6, str. 39–43; Zagreb, 2010.
- Povijest hrvatske književnosti*, sv. I-V, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1974. i dalje. [Velimir Visković, Nikola Batušić, Igor Mandić, Nadežda Čačinović-Puhovski, Milivoj Solar, Ivo Vidan, Nikica Petrak, Tonko Maroević, Branimir Donat i Ivo Frangeš], »Lasić za i protiv«, *Republika*, 49, br. 1–3, str. 40–60; Zagreb, 1994.
- Rene Wellek, *History of Modern Criticism*, sv. 1–8; New Haven, 1955. i dalje.
- Hayden White, *Tropic of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore, 1978.
- Zbornik : *La nuova scienza come rinascita dell'identità nazionale. La Storia della letteratura italiana di Francesco De Sanctis (1870–2010)*, uredili T. Iermano i P. Sabbatino, Napoli, Edizioni Scientifiche Italiane, 2012.

FRANGEŠOVA ENCIKLOPEDIJSKA NATUKNICA
 KAO PRATEKST *POVIJESTI HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI*

Sažetak

Autorica u svome radu istražuje postanje i zametak Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* iz 1987. te nalazi izvore njezine metodološke koncepcije u tekstovima i nakanama Krležine *Enciklopedije* na kojoj je Frangeš intenzivno surađivao u pedesetim i šezdesetim godinama XX. stoljeća. Osobito se pomno vrednuje Frangešovo stvaranje hrvatskog književnog kanona kojemu je pisac upravo u spomenutom razdoblju zajedno s Krležom bio glavnim akterom. Istraživanje je uključilo analizu okolnosti u kojima je hrvatski književni kanon kojega je Frangeš promovirao na stranicama svoje *Povijesti hrvatske književnosti* nastajao. Autorica je koristila građu

Krležinih enciklopedijskih marginalija kao i niz kontekstualnih izvora te pokazala promjenu duhovne i metodološke matrice koja je Frangešu omogućila povlašteni individualni iskaz na planu povijesti hrvatske književnost kao i njegovo postepeno odvajanje od ideja kolektivnih projekata u izrađivanju nacionalne povijesti književnosti.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, Miroslav Krleža, književna historiografija, kanon, identitet, enciklopedistika.

FRANGEŠ'S ENCYCLOPAEDIC ENTRY AS THE PROTOTEXT OF *THE HISTORY OF CROATIAN LITERATURE*

Summary

In her paper the author researches into the beginnings and embryo of Frangeš's *History of Croatian Literature* from 1987 and its methodological concepts in texts and intentions of Krleža's *Encyclopaedia of Yugoslavia*, in which Frangeš greatly contributed with articles in the 1950-ies and 1960-ies. Frangeš's creation of Croatian literary canon, in which he, together with Krleža, in the period after the Second World War was the main protagonist, will be evaluated particularly closely. Research included the analysis of biographical and social data, as well as the circumstances in which Croatian literary canon, promoted by Ivo Frangeš on the pages of his *History of Croatian Literature*, emerged. The author of the paper relied on documents regarding Krleža's encyclopaedic marginalia, as well as a series of contextual sources, showing the change of spiritual and methodological pattern which enabled Frangeš a privileged individual account on the level of the history of Croatian literature, as well as his gradual separation from the ideas of collective projects in the making of national history of literature.

Key words: Ivo Frangeš, Miroslav Krleža, literary historiography, canon, identity, encyclopaedia studies

IVO FRANGESŠ

RIJEČ ŠTO TRAJE

Književne studije i rasprave

PRIREDILI

DUNJA FALIŠEVAC I KREŠIMIR NEMEC

 školska knjiga

Zagreb, 2005.

Sl. 29.: Postumno tiskanu knjigu Ive Frangeša *Riječ što traje / Književne studije i rasprave* priredili su Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć a objavila ju je Školska knjiga u Zagrebu 2005.

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Povijest na razmeđi

Književnopovijesne odrednice Ive Frangeša
(između općeg i osobnog)

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

*Taj dar tvoj strahotni,
dar riječi, Gospode,
ispaštam neprestano.*

(Salvatore Quasimodo)

Recepcija *Povijesti hrvatske književnosti*¹ Ive Frangeša (15. travnja 1920. – 29. prosinca 2003.) izašle 1987., kao i njezinoga nadopunjenog izdanja, svojevrsne korektivne verzije iz 1995. godine, na njemačkom jeziku,² bila je raznolika i polidimenzionalna u svakome smislu. Pojavivši se kao iznenađujući i izazovni novum, kao Drugo u hrvatskoj historiografskoj praksi, ta je *Povijest* morala izazvati takve odazive i kritičke osvrte u prigodi samog objelodanjivanja, tako i kasnije, posebice u dvije prilike posvećene Ivi Frangešu.

Riječ je o zborniku radova u čast 80. godišnjice rođenja,³ kao i o radovima pod nazivom Frangešovo nasljeđe u tematu *Republike*.⁴ U rasponu tema kao što su Frangešov udio u tvorbi hrvatskoga književnog kanona (K. Nemeč), njegovih talijanskih tema (B. Petrač) do kulturnopovijesnog i osobno-reminiscentnog zapisa (R. Katičić), očitovanja na Frangešov književnoznanstveni rad, poglavito na obje *Povijesti* uglavnom su trijadična; jedan bi se njihov sloj dao podvesti pod pojam laudatičkog, i to su mahom pohvalnice ugladenom pisanju »kultiviranog profesora«, »conte Iva« koji je »meštar li-

¹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

² Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur*. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Böhlau Verlag. Köln, Weimar, Wien, 1995.

³ *Umijeće interpretacije*, Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša, Matica hrvatska, Zagreb, MM.

⁴ »Frangešovo nasljeđe«, *Republika*, LXVI, br. 6; Zagreb, lipanj 2010.

pog govorenja«, pa se izdvaja njegova »lirska imaginativnost« i »aristokratizam duha«. Drugi sloj reakcija uglavnom je osvjestio da se nešto dogodilo, konceptijski i metodološki, što bi se moglo zgusnuti u pitanje: je li to jest i ako jest, kakva je to zapravo povijest književnosti? Nisu uslijedile metodološke rasprave utemeljene teorijama povijesti književnosti da bi se pokazalo koliko je Frangešova *Povijest* i bila i jest distinktivna, te značila odgovor na krizu povijesti koja je, unutar antipozitivističke pobune i ahistorizma, sve više ostajala bez daha. Formalističke i posebice postsrukturalističke tendencije, po prirodi stvari, davale su prednost književnoj teoriji, s opasnošću njenog »ontologiziranja«, koja se s vremenom sve više vrtjela u krugu hermetičkih pojmova, terminološki neuhvatljivih, u cilju propitivanja svojeg označiteljskoga statusa.

Previše su se trošili resursi, a književna teorija, na osnovama semiotike, sve je više postajala teorija teksta.

Treća skupina reakcija na Frangešovu *Povijest* bili bi prigovori, odnosno kako je sam Frangeš u jednom intervjuu trpko-duhovito uzvratio, kako se uglavnom govorilo o onome čega nema, a ne o onome čega u njegovoj knjizi ima.

Te su opaske, opravdane i neopravdane, dolazile s pozicija suočenosti s urušavanjem jedne paradigme (pozitivističke) koja je zapravo tvorila obzor prepoznavanja povijesti književnosti.

Raspon je bio od načelnog do osobnog; od pronalaženja materijalnih omaški i nedostatnih podataka, dok su u suvremenoj književnosti posebno bile upitne dobne granice uvrštenih. Postavljalo se i pitanje zašto su mnogi iz iste generacije preskočeni i zašto je napokon toliko izostavljenih pisaca i iz starijih razdoblja, te koji je u stvari kriterij Frangešovog odabira.

Sve te primjedbe uistinu su opravdane, s polazišta općeprihvaćene koncepcije nacionalne povijesti književnosti i pozitivističkog poimanja sinteze, uz zahtjev potpunosti i iscrpnosti; međutim, Frangešova je sinteza druge naravi i njene su referencije mnogostruke.

Glavni prigovori uglavnom su uzeti u obzir u verziji *Povijesti* na njemačkom jeziku (988 stranica), gdje je Frangeš uvrstio »i hrvatske pisce iz Bosne i Hercegovine, Boke Kotorske i drugih hrvatskih krajeva, pa i iz cijelog svijeta, napose iz bivše političke emigracije te stvaralaca proskribiranih pod komunističkim režimom«. ⁵ Dakle, u njoj su i Ivo Andrić i Mile Budak i Vinko Nikolić i Boris Maruna, a u »Leksikonu pisaca« (588–975 str.) s

⁵ Iz obrazloženja nagrade I. G. Kovačić za knjigu godine, Vjesnikova nagrada za umjetnost 1995.

ažuriranim bibliografijama integrirano je stotinjak pisaca više (370 autora ukupno). Suvremenici su također nadodani, tako da njemačka *Povijest* završava generacijom rođenom četrdesetih godina (Luko Paljetak, Slobodan Šnajder, Goran Tribuson, Dubravka Ugrešić, poredani žanrovski). Sve je, naizgled, u redu i sve je na broju, osim M. Jurić Zagorke. Međutim, problemi su zapravo drugdje.

Ukoliko je, naime, Frangešova *Povijest* nešto drugo, »povijest kao pripovijest«, kao »uzbudljiva priča« o hrvatskoj književnosti, ako su uočeni romaneskni, fikcionalni čimbenici, te ona funkcionira na neuobičajen način, trebalo je detektirati »iznutra« oblike i metodološke modele na kojima se ona temelji, kao i kontekst njenog nastanka, a ne tražiti promašaje prema ustaljenim i očekivanim obrascima.

Nadopune koje je Frangeš unio u novu *Povijest* korisne su jer proširuju informaciju o hrvatskoj književnosti, posebno kada se zna njena namjena. Međutim, one su, heretički rečeno, zapravo nekoherentni dijelovi *Povijesti*, digresije koje narušavaju priču. Konceptijski, idejno i metodološki, ova *Povijest* nije pretendirala na potpunost, iscrpnost i poduku, već je, unutar svoje zamisli, bila zaokružena i konzistentna. Stoga su završna poglavlja, o književnosti osamdesetih godina, uglavnom informativna, donose općeprihvaćene spoznaje o pluralizmu književnih modela (fantastičari, kriminalistički žanr, stvarnosna proza), a pisci su zapravo nabrojani prema žanrovskoj pripadnosti, odnosno godinama rođenja. Frangeš zapravo pribjegava generacijskom principu, jer nije nailazio na stožerne ličnosti i poetike koje bi okupljale, emanirale, zračile i tvorile nove krugove sljednika. Sve je to uredno i točno, ali to nije bila poruka Frangešove *Povijesti* koja se temelji na drugoj metodološkoj matrici i ideji povijesnog. Završno poglavlje nadopisano je pod pritiskom kritičkih objecka da bi se korigirali propusti i autor je to napravio na način od kojeg je zapravo htio pobjeći. Naime, Frangešu nije nedostajala famozna povijesna distanca da bi vidio tko će i kojim redom iskoračiti kroz preuski prolaz povijesti, da bi ih onda mogao svrstati i valorizirati; Frangešova je aksiologija nadmoćna tim situacijama. Nije mu nedostajalo niti kritičarsko »unutrašnje oko«, okular i korektiv prepoznavanja suvremenog i vremenu korespondentnog. Dapače, kritičar u njemu nadvisivao je povjesničara i on je ustvari osnovni krivac za podosta njegovih »grijeхова«.

»Sistemi čitanja«⁶ Ive Frangeša, temelji njegove *Povijesti*, konceptijski, metodološki, idejni i estetski imaju nekoliko slojeva i misaonih premisa. Osnovna premisa proizašla je iz vjere u duhovnost književnosti, u duhovnu

⁶ Sintagma R. Barthesa u tekstu »Istorija i književnost« (1963.) u *književnost mitologija semiologija*, Beograd, 1971., str. 162.

supstanciju iz koje proizlazi njena kulturotvornost i oblikotvornost. Književnost sublimira i emanira autohtonu nacionalnu energiju, da bi u duhovnoj sintezi imala općeljudsku prepoznatljivost. Autohtono i univerzalno na istoj su razini vrijednosne ljestvice.

Misaono je izvorište najbliže hegelijanskoj, spekulativnoj koncepciji razvoja ideje i njenog samoozbiljenja, kao konstrukta u znaku »samoobjektivizacije duha« (J. Habermas), ali se, također, razabiru elementi romantičarske filozofske i književnoteorijske misli, apsolutizacije književnosti (umjetnosti), čije je najvažnija odlika i misija da bude lijepa i bezvremenska, odnosno vječna. Književnost, odnosno njena povijest, dakle, imala bi u konkretnom slučaju biti najpotpunija vizija duhovnog života Hrvatske, jedna od njenih kohezivnih niti kroz proticanje vremena, gdje je povijest shvaćena kao kretanje idealne biti unutar odnosa književnog događanja i vremenskog osvješćivanja, točnije kao susretište duha i vremena.

Takva i srodna stanovišta sam je Frangeš apostrofirao pišući o F. De Sanctisu, u pogovoru svome izvrsnome prijevodu *Storie*,⁷ kao i u eseju o njemu u *Talijanskim temama*.⁸ Nedvojbeno ga je isto tako potaknulo i važno De Sanctisovo polazište koje je usmjerilo, naravno u drugom kontekstu, i De Sanctisova učenika B. Crocea čija *Estetika* (1902.), na samom početku XX. stoljeća, anticipira nove »formalističke metodologije«. Riječ je o aksiomatskoj postavci da je umjetnost forma, te da u vestibulu umjetnosti treba postaviti kip forme; naime, sve što percipiramo i jedino što je vrijedno tumačenja jest estetiziran oblik. Estetsko je imanentno književnosti i tu je premisu Frangeš pronosio kroza svoju *Povijest* (»estetski ocijeniti građu hrvatske književnosti«).⁹ Umjetnička, estetska vrsnoća je najrelevantnija, stoga se poetae minores nisu uklapali u te aksiološke koordinate.

Smisao za oblik, za izvedbu, transpoziciju, misao o njihovoj relevantnosti na koju su ga potaknuli njegovi talijanski uzori, Frangeš je upotpunjavao i drugim metodološkim pozicijama XX. stoljeća, izniknulim u ozračju tzv. antipozitivističke pobune i ahistorizma. Glasovito Kayserovo djelo *Das sprachliche Kunstwerk* (1948.) povijest gotovo i ne spominje. I. Frangeš je, naime, bio jedna od stožernih osobnosti zagrebačke stilističke škole i časopisa *Umjetnost riječi* koji je bio u dosluhu s recentnim close reading pristupima, stilističkim, stilističkokritičkim i interpretacijskim, te su sve Kayser-Spitzer-Staiger premise prouzročile radikalni obrat u znanosti o književnosti

⁷ F. De Sanctis, *Storia della letteratura italiana* 1–2, napisana između 1868. i 1871.

F. De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*, prijevod Ive Frangeša, Matica hrvatska, Zagreb, 1955.

⁸ Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967.

⁹ Iz intervjua za *Vjesnik*, prilog »Danica«, subota, 26. lipnja 1993.

kao i u pedagoškoj praksi. Treba spomenuti, također, da je I. Frangeš autor *Stilističkih studija* (1959.) u kojima je akademsku i širu javnost upoznao s metodom L. Spitzera i lingvostilistikom G. Devota koji je za Frangešova boravka u Firenzi (1953.–56.) bio na čelu odjela (Circolo Linguistico Fiorentino), kao i s određenim modelima i dometima interpretacije. Stil je I. Frangeš razumijevao kao skladnost, osmišljenu, oduhovljenu i oblikovanu vječnu ljepotu. Croce bi rekao *poesia*, a ta je činjenica u opreci sa sustavnim poretkom i konvencionalnim kronološko-povijesnim pristupom.

Iz svega rečenog proizlazi da je za Frangeša pristup književnosti temeljno ergocentričan i on je tu polazišnu premisu prenosio i na svoju *Povijest*. Naime, u fokusu je djelo kao znak u estetskoj funkciji (J. Mukarovsky), kao tekst interaktivan s kontekstom, s piscem i poviješću. Podudarno je gledište Frangeš sam eksplicirao pišući o De Sanctisu: »Međutim, ono što je kod De Sanctisa novo jest njegova svijest da svako umjetničko djelo krije u sebi ključ za vlastito razumijevanje, i da kritika djela treba da pođe od djela samoga, odbacujući sve ono što može biti i vrijedno i zanimljivo, ali nije bitno i ne objašnjava djelo«.¹⁰

Svoje je zamisli Frangeš iskušavao tako da je iz korpusa nacionalne književnosti izabrao najbolja djela i pisce. Veliki pisci, kanonski, vjerodostojni zbog estetske vrsnoće »koji okupljaju, potiču, iznalaze«,¹¹ temelji su njegove *Povijesti*. Oni najbolje korespondiraju s kronotopskim silnicama i sublimiraju (nacionalne) duhovne energije. Međutim, što je jednako važno, oni su kao duhovna vertikalna hrvatskog duha »sile pokretnice« i baš zbog toga horizontalno umreženi u europski kulturni prostor, sinergijski, kao izgrađujući segment, te svjedoče (od M. Marulića do M. Krleže) hrvatsku pripadnost europskome duhovnom krugu, kao kreativni spoj nacionalne autohtonosti i europskog univerzalizma.

Zbog europskog univerzalizma i hrvatske stvaralačke participacije u tom duhovnom prostoru Frangeš je relativno veliki prostor u svojoj *Povijesti* (29–52 str.) posvetio hrvatskom latinizmu kao djelotvornom, organskom dijelu hrvatskog književnog razvoja i književnosti. Odustajući u tom slučaju od prosudbene estetske strogoće, on se priklanja drugoj važnoj odrednici, europskoj receptivnoj vrijednosti hrvatske književnosti, njenim europskim obzorima i participaciji u tome kulturnom krugu. To autor argumentira primjerom M. Marulića, njegovim latinskim tekstovima, napose *Davidijadom*

¹⁰ I. Frangeš, »Francesco De Sanctis«, *Talijanske teme*, str. 136.

¹¹ ... »cjelovitu sliku jedne književnosti daju prije svega njezini značajni, dakle veliki pisci, koji okupljaju, potiču, iznalaze«. (Iz razgovora s I. Frangešom u povodu izlaska njemačke *Povijesti* u *Vjesniku*, ožujka 2000.)

i njihovom recepcijom, te preko izuzetnih osobnosti koje su ugrađivale svoj važan udio u europski kulturni kontekst, kao što su bili, primjerice, M. Vlačić, F. Vrančić, F. Petrić i dr. Takva simbolička integracija i isprepletenost koja oblikuje i preoblikuje hrvatski duhovni prostor bila je snažna potvrda nacionalnoga kulturnog identiteta. Osim toga, unutar latinizma iniciran je tzv. turski kompleks, značajni tematski sloj hrvatske književnosti, *bellare contra Turcos*, od J. Šižgorića, Marulićevih tužbalica i epistolarnih zapisa Pribojevićevih i Kožičićevih, u rasponu od »moljakanja gluhom Zapadu« (Rimu, poglavito) do ideje humanističkog slavizma, kao iskre svih kasnijih hrvatskih slavizama.

Već na osnovi izdvojenih dijelova Frangešova metodološkog obrasca koji je mozaičan, lako je zaključiti kako on nije mogao napisati očekivanu povijest hrvatske književnosti, koja bi manje-više odgovarala pozitivističkom obrascu. Tu paradigmu nije mogao prihvatiti jer je kontekst njegovoga znanstvenog oblikovanja vodio posve drukčijem shvaćanju znanstvenosti, a njegov kreativni potencijal bio s njome u bitnoj koliziji. Ivo Frangeš književnost nije shvaćao kao dokument ili činjenicu zarobljenu poviješću, već kao živi organizam bezvremenske energije i ljepote koji joj se opire. Književnost jest odgovor na potrebu modeliranja totaliteta, točnije totaliteta ljudske sudbine. I svejedno je u kojem je vremenskom odjeljku tematiziran, primjerice, motiv kobi i njenog neminovnog i razarajućeg učinka na čovjeka. Nevažan je period, važna je kob i dimenzije čovjekove propasti i to je ono što povezuje, ne samo asocijativno, Gundulića (*Osman*) i Mažuranića (*Smrt Smail-age Čengića*), bez ikakvih izravnih doticaja, u transvremensku cjelinu. O tome, zapravo, govori Frangešova književnopovijesna priča. Naime, bez intuicije i emocije teško bi bilo pripitomiti mitsko u književnosti. Na osobinu književnosti da čuva simbolički karakter i semantičku polivalentnost mita upozorila je već romantičarska književnoteorijska misao, a slične spoznaje postoje i kod strukturalista. Mit je, naime, nosilac sintetičkog duha. Kohezivan je, jer objedinjuje, objašnjava, nema zastare i povezuje ljude u zajednicu, kao i književnost.¹²

Zbog svih tih elemenata Frangeš za svoju *Povijest* izabire kružnu metodu sui generis. Pisci su povezani koncentričnim krugovima koji se formiraju »bez ukalupljanja bilo koje vrste«;¹³ oni su (pisci i djela) horizontalno povezani te se prožimaju prema raznim kriterijima koji mogu biti generacijski, tematsko-motivski, žanrovski, stilski i dr. To je intra-veza. Ti krugovi, u kojima su upisane stvaralačke sudbine i koji nisu statički, kao magnetna polja isijavaju i privlače stvaralačku energiju u Derridaovskoj igri značenja. Oni se

¹² Usp. V. Biti, »Povijest književnosti nakon poststrukturalizma«, *Pripitomljavanje drugog*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1989., str. 162 i 163, posebno referencije na Manfreda Franka i njegovu tezu o mitskom u umjetnosti (pjesništvu) i književnosti kao novoj mitologiji.

¹³ I. Frangeš, »Temelji Manzonijske poetike«, *Talijanske teme*, Zagreb, 1967., str. 97.

šire i vezuju zatim s drugim krugovima koji se stvaraju na istim principima u drugim vremenskim odjeljcima (inter-veza). Ta se mreža krugova srodnosti kreće, kruži i u toj dinamici nema smjenjivanja, pa se isti pisci, transtemporalno, javljaju na više mjesta. Ti krugovi¹⁴ umreženi na taj način tvore povijest književnosti u kojoj je poništena linearnost. Frangeš nije izbjegavao niti vremenitost niti povijesnost, stoga nije riječ o eliotovskom simultanitetu i povijest nije anulirana, već je shvaćena na drugi način.

Nadalje, Frangešovi su umreženi krugovi isprepleteni intertekstualno; prema teoriji citatnosti riječ je o uočavanju načela citatnih relacija, gdje je veza među piscima i djelima utemeljena na načelu podudaranja u okviru određenog segmenta; i to unutar i preko pripadajućeg vremena. Intertekstualnost je shvaćena u svome izvornom značenju (J. Kristeva) kao kretanju teksta »u različitim značenjskim registrima unutar različitih označiteljskih postupaka koji nisu organizirani po istom principu«. ¹⁵

Što se tiče vremenske perspektive, izuzetno važne dimenzije svake povijesti književnosti, ona je kod Frangeša isključivo sadašnja. On, naime, potpuno poništava zablude starog historizma koje su se ispoljavale u pedantnim rekonstrukcijama prošlih događanja na što su se bespotrebno trošili resursi i na što je upozoravao već A. Barac, nazivajući takve radove »vježbalištem za neke beznačajne probleme«, ¹⁶ a skupljanje i istraživanje godina »komičnim i sitnim poslom ako se izvršavaju zbog njih samih«, odnosno ukoliko pretendiraju na nešto više od obične predradnje. ¹⁷

Na izazov povijesti nije pametno odgovarati prošlošću, jer se ne može točno znati što se zapravo dogodilo. Međutim, na osnovi prošlih iskustava može se razumjeti ono što se događa; to je povijesna perspektiva današnjeg. I. Frangeš zastupa tzv. »stanovište sadašnjosti« ¹⁸ u povijesti književnosti kao relevantan rakurs i ona je moguća »jedino tako da mi »prošlu« ljepotu shvatimo kao sadašnju, kao dio nas samih«. ¹⁹ U tu se ljepotu (znakovito upotrijebljen termin) treba uživjeti i emocionalno se odazvati. »Mora se osjetiti dio vlastite individualnosti«...²⁰ jer se, prema Frangešu, inače uzalud čita i još

¹⁴ U razgovoru povodom izlaska njemačkog izdanja *Povijesti u Vjesniku* ožujka 2000. Frangeš svoju metodu određuje Rilkeovim stihom o »krugovima koji se šire«.

¹⁵ V. Biti, isto, str. 118.

¹⁶ A. Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XX, sv. 1; Zagreb, 1929.

¹⁷ A. Barac, »Naša književnost i njezini historici«, uvodna studija u *Knjizi eseja* (1924.), str. 3–25, navedeni citat str. 13.

¹⁸ Sintagma je dio naslova studije S. Petrovića, »Stanovište sadašnjosti i stanovište prošlosti u historiji književnosti«, *Priroda kritike*, Zagreb, 1972., str. 236–250.

¹⁹ Iz navedenog intervjua u *Vjesnikovu* prilogu »Danici«, subota, 26. lipnja 1993.

²⁰ Isto.

uzaludnije ocjenjuje. On emociju ne prikriva, ne vjerujući u iluziju objektivnosti i distancu koja se smatrala poželjnim dijelom znanstvenog diskursa, jer je bila vođena empirističkim načelom da se znanost ne može baviti individualnim i emocionalnim, već samo općim aspektom predmeta. Pozitivistički simplicizam, štoviše, iz fenomena izlučuje samo one aspekte koji ga mogu uključiti u određeni niz.

Kao da ispovijeda vlastiti credo, Frangeš, govoreći o De Sanctisu, utvrđuje kako se on vrlo često služi metaforičkom terminologijom i govori u slikama, čak i kada raspravlja o najtežim pitanjima. Posve na tragu Derridaovih tvrdnji kako znanstveni jezik čine zapravo neutralizirane metafore. Frangeš je uistinu daleko od komotnog stava da se književnost može proučavati kao predmet, bez emocija, bet intuicije, bez da se osjete i proživljavaju njene poruke i smisao »kao duboko osoban, pa i emocionalni problem«. Bez toga je teško donijeti sud o vrijednosti književnog djela, na kome bi se imala temeljiti književnokritička i književnopovijesna prosudba. Stoga prošle vrijednosti treba osmisliti kao vrijednosti u našoj sadašnjosti, drugim riječima potrebno je »razumijevanje prošlosti po kriteriju vlastite sadašnjosti«, kao »sadašnje znanje prošlosti«. ²¹ Pri tome, da bi se otkrilo suvremeno, Frangeš s prošlim djelima uspostavlja svojevrstan hermeneutički dijalog, gadamerski, »In das Gespräch kommen«, u individualnoj duhovnoj komunikaciji. Na tim osnovama gradi povijesnu priču kao subjektivnu viziju, što povijest književnosti i ima biti; u ovom slučaju to je vizija duhovnog života Hrvatske kroz stoljeća, da preformuliramo autorovu ocjenu De Sanctisove *Storie* ²² uz pomoć onih pisaca koji su ga obilježavali, djelima koja nisu prestajala govoriti to što imaju reći i govoreći o svojem, govoriti o našem vremenu, susreću gdje se prepoznajemo kao ljudi i kao nacija. Izvedbena metodologija, Frangešova, ciklična, koncentrična i kružna istisnula je uobičajeni sukcesivni niz, potvrđujući tvrdnju Z. Kravara, koji je rabeći novohistoristički termin, zaključio kako je Frangeš anulirao stadijalizam te je duhovna supstancija »oslobođena od vrstovnih, formalnih i povijesnostilskih određenja«. ²³

Stoga Frangeš u svojoj *Povijesti* periodizaciji nije posvetio dovoljnu pažnju, ona je arbitrarna, tek okvir koji »pridržava« pisce i njihova djela u određenom prostoru i vremenu, te je očigledno da je smatrana »dokonim pitanjem«. ²⁴ Periodizacijske su odrednice zapravo nekosistentne te uz kro-

²¹ S. Petrović, isto, str. 242 i 243.

²² I. Frangeš, »Pogovor« prijevodu *Storie*, str. 715–720.

²³ Z. Kravar, »Sinfonia domestica«, *Vijenac*, br. 57/IV; Zagreb, 7. ožujka 1996.

²⁴ Sintagmu je Frangeš upotrijebio u tekstu »Dokumentarna umjetnost Carla Levija«, *Talijanske teme* govoreći o žanrovskoj oznaci knjige. I pitanje književnih vrsta dokono je pitanje, str. 230.

nološke one su djelomice i stilsko-formacijske. Iz sličnih su razloga izostale i biografije pisaca. Međutim, biografski su elementi itekako nazočni nelinearno, nesistematično, prema potrebama interpretacije problema, kao ispoć i potvrda kategorizacije određene situacije i portretiranja pisca koje je psihološko, karakterološko i »etimonsko«. Zanimljivo je spomenuti kako je De Sanctis u svojoj *Storii*, pišući o Danteu, kodifikatoru talijanskog jezika iduha, na osamdesetak stranica (112–198 str.), na isti način zaobišao Danteovu biografiju.

Način na koji Frangeš opredjeljuje i upotpunjuje sud o djelu biografskim činjenicama oprećan je biografizmu kao sveodređujućoj determinati, kako je to podrazumijevao pozitivizam, isto kao i postmodernom interesu za biografsko koji je, u svijetu bez središta, nepostojećem odnosno neuhvatljivom općem suprotstavio pojedinačno, parcijalno, individualno, pa i privatno.

Međutim, Frangešova *Povijest* niti je wellekovska zbirka kritičkih ogle-da, a niti je nizanje serije portreta. Portretistički čimbenici u funkciji su knji-ževnog, motivskog, žanrovskog, stilskog, estetskog i životno-sudbinskog, odnosno njihove dinamičke veze i korespondentnosti s povijesnim situacija-ma i događajima. Iz povijesti se izabire onoliko koliko se smatra potrebnim, odnosno samo ono interaktivno s književnošću, u jednakopravnoj, otvorenoj znaćenjskoj igri. Povijesno niti je arbitar niti mentor. I. Frangeš u određe-nom smislu intuira neke postavke novog historizma²⁵ koji u poststrukturalisti-ćkom i semiotiziranome prostoru povijest svodi tek na jedan od znakovnih interferentnih ulanćanih kodova kao što su kulturalni, sociološki, politićki, antropološki; i to kao na mrežu tekstualnosti. U tom shvaćanju povijest nije objektivna niti neutralna, nego narativna, obilježena osobnošću onih koji je doživljavaju, čine i pišu. I ne izriće istinu. Ako zaoštrimo misao onda sve, bez obzira na vremensku udaljenost, u sebi nosi aspekte osobne upletenosti i fi-ktivnog. U mnoštvu kulturnih poetika književnost je samo jedan od primjera, a načelo interdisciplinarnosti može približiti i povezati povijesnost tekstova i tekstualnost povijesti. U interdisciplinarnim odnosima povijesti, kulture, društva i umjetnosti nema hijerarhije, već je rijeć o slobodnom cirkuliranju²⁶

²⁵ Usp. Stephen Greenblatt, »Story-telling«, *Introduction-Learning to curse. Essays in Early Modern Culture*, Routledge, New York – London, 1990.

Stephen Greenblatt, »Prema poetici kulture«, *Poetika renesansne kulture i novi historizam*, uredio David Šporer, Disput, Zagreb, 2003., str. 79–94.

The New Historicism, ur. H. A. Veese, Routledge, New York – London, 1989.

Uz S. Greenblatta znaćajniji predstavnici novog historizma su: Frank Lentricchia, Louis A. Montrose i dr.

²⁶ Pojam cirkulacije i cirkulatornih odnosa nazoćan kod Greenblatta, u određenom opsegu preuzet je iz poststrukturalistićke teorije (M. Foucault).

i preklapanjima među srodnim kategorijama ljudskog iskustva. Tekstualnost književnosti u tome je osobito značajna, jer se njena estetičnost ne smatra zaprekom. Estetsko, naime, nije ništa drugo nego poseban način intenziviranja jedinstvene domene koju nastanjujemo.

Međutim, dovoditi *Povijest Ive Frangeša* u izravnu vezu s novohistorističkim pozicijama metodološka je omaška.²⁷ Posve je naravno da autorova osobnost, njegova ideja povijesti određuje kako koncepciju tako i izvedbu svake povijesti. Izvore i premise, »formativnu ulogu subjekta« ovaj je rad i pokušao prikazati. Međutim, to je daleko od bilo kakve apsolutizacije, »vlastite objave« i »ideologizirane perspektive«, a kamoli interesa. »Frangešova povijest književnosti se u velikoj mjeri razotkriva kao plod društveno izmanipulirane uloge povjesničara kojom si on priskrbljuje određeni položaj«. ²⁸ Navedena se tvrdnja Frangešu jednostavno ne može pripisati, kao ni to da on književnost »prikazuje kao puki odraz povijesnih okolnosti«, ²⁹ pri čemu ideologiju podvaljuje pod povijest. Činjenica jest da je Frangešu nacionalni duhovni supstrat kao kohezivna nit hrvatske kulture i umjetnosti veoma važan čimbenik povijesne ideje, identiteta i razvoja, o čemu je i u ovome radu bilo govora. Međutim, to je daleko od bilo kakve ideologemske manipulacije; povjesničar, naime, u cilju razumijevanja i tunačenja književnosti jednostavno mora uspostaviti kontekst u kojemu se književno djelo nalazi i javlja, a u »pluralitetu perspektiva u kojima se književno djelo vidi... nacionalna je perspektiva vrlo značajna, koji put čak i najznačajnija«. ³⁰

Zaključno se može ustvrditi da je *Povijest Ive Frangeša* uistinu bila izazovna i iznenađujuća te je otvorila mnoštvo pitanja u kontekstu hrvatske znanosti o književnosti. Antipozitivistička i antifilologijska na prvi pogled, ta je povijest osobna, kreativna vizija hrvatske književnosti kroz stoljeća, pisana odnjegovanim, metaforiziranim jezikom, primjerenim govoru o umjetnosti; on je izraz kako autorovoga talenta, tako i školovanja i druženja s romanskim predlošcima. To nije feljtonističko pisanje niti su to eseji, iako takve diionice postoje, već je literarizirana povijest koja odgovara bitnim premisama književne povijesti. Poštuje tekst, ali pritom zna da djelo i oblik nisu samo jezična tekstura, ne zaobilazi činjenice iako ih filtrira, te ima vrijednosne parametre i etičko-estetske kriterije i prosudbe, te je instruktivna na poseban

²⁷ Riječ je o studiji Ivane Žužul, »Moć (fikcije) književnopovijesne naracije«, *Kulturološka analiza Frangešove Povijesti hrvatske književnosti, Umjetnost riječi*, LIV, 3–4; Zagreb, srpanj–prosinac 2010.

²⁸ I. Žužul, nav. dj., str. 162.

²⁹ Isto, str. 158.

³⁰ S. Petrović, nav. dj., str. 246.

način. Čita se kao uzbudljivo štivo, onako kao što se čita F. De Sanctis, G. Lanson, G. R. Hocke, J. Burkhardt, primjerice.

Ako bismo Frangešovu *Povijest* smještali u kontekst hrvatske književne historiografije ona jest prekretnička i nema izravnog prethodnika. U određenim aspektima bliska je shvaćanjima M. Kombola, dok izravnijih dodirnih točaka s Frangešovim katedarskim prethodnikom zapravo i nema. Naime, A. Barac je talent i kritičarsku ekspresivnost nedvojbeno posjedovao što se može iščitati već u tekstu o Matoševoj lirici,³¹ kao što je imao i emocionalni i uživljajni naboj nazočan u čitavoj *Knjizi eseja* (1924.) te u monografiji o V. Vidriću (1940.). Dapače, u svome poznatom tekstu s programatskim referencijama »Između filologije i estetike«, i uvodnoj studiji *Knjige eseja*, »Naša književnost i njezini historici«, Barac je eksplicitno antipozitivistički nastrojen i oštar spram arhivarsko-sitničarskih poslova kojima se stječe »papirnata slava«. Međutim, pod utjecajem akademske atmosfere i pod pritiskom zahtjeva profesorske »ozbiljnosti« i segmentiranog shvaćanja znanstvenosti, pa suočen još i s uvriježenim zahtjevima povijesti književnosti, Barac odustaje od onoga što je iskazivao u ranim radovima. *Književnost ilirizma*³² uskladio je s pozitivističkom paradigmom u koju zapravo nije vjerovao; ipak, podjela na prvi dio Vrijeme i zadaci i drugi u kojemu su izdvojeni Pisci i djela, izraz je njegovog metodološkog procjepa i dvojbi, ali i kompromisa, također.

Za razliku od Barca, Frangeš od svojih ideja, spoznaja i metodoloških načela nije odustajao i ostao im je u svojoj *Povijesti*, prvoj cjelovitoj povijesti hrvatske književnosti koja dokida posve neodrživu podjelu na tzv. stariju i noviju književnost, zapravo dosljedan.

Iskazujući u *Povijesti* što uopće može biti predmet povijesti književnosti, I. Frangeš iskušava, objedinjuje i nadopunjuje premise, bez pretenzija na totalnost pristupa. On nema ključne metode, već komplementarnošću pristupnih elemenata gradi, svjedoči i ispisuje svoju osobnu viziju cjelokupne hrvatske književnosti.

Ta Frangešova književnopovijesna vizija prva je autentična razdjelnica unutar hrvatske književnopovijesne misli koja je otvorila nove perspektive i razmaknula smjerokaze tako da se »donedavno »sveta« granica između historiografije i književnosti iznenada zatekla premještenom u korist drugačije oblikovane interdiskurzivne sveze«.³³

³¹ A. Barac, »Matoševa lirika«, objavljena prvi put 1919. U *Savremenuku*; pretiskano u *Knjizi eseja*, 1924.

³² A. Barac, *Književnost ilirizma*, Zagreb, 1954.

³³ V. Biti, »Historiografska fikcija«, *Strano tijelo pri/povijesti, Etičko-politička granica identiteta*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000., str. 32.

Dakle, zaključno i sumarno, valja još jednom istaći, da je Frangešova *Povijest* značajna ne samo stoga što je objedinila hrvatsku književnost u cjelovit, međusobno korespondentan i konzistentan korpus, već je, metodološkom inovatnošću, distinktivna i u tome smislu, u širem kontekstu, također, naznačila moguće izvedbene smjerove u historiografskoj misli i praksi. Ta je *Povijest* potvrđan odgovor na pitanje je li povijest književnosti uopće moguća (D. Perkins: *Is literary history possible*, 1993.). To ključno pitanje zgušnjulo je u sebi sve dvojbe, nemoć, negiranje i prazninu, krizu povijesti, koje su, unutar antipozitivističke pobune, uzročili i generirali metodološki modeli dvadesetog stoljeća, pretežito formalističko-stilistički, po naravi stvari sinkronijski i ahistorijski. Stoga su, od ruske formalne škole do strukturalizma, načelno učinili suvišnim povijesno sagledavanje. Postupci i funkcija, naime, isključuju povijesnost. Poststrukturalistički zaokret, različitošću teorijskih postavki i međugrom semiotičkih kodova, historijski segment nisu mimoilazili ali niti riješili. Sve je to sužavalo prostor proučavanja književnosti, uz nelagodu da se za jednu povijesnu prisutnost, povijesni realitet i totalitet što umjetnost/književnost jesu, ne mogu iznaći relevantni metodološki odgovori. Pozitivistička rješenja, simplicistička i mimo stvari, koja su književnost svodila na objasnidbenu činjenicu bez duhovnosti i estetičnosti, a povijest na puki kronološki niz, nisu, naravno, uopće mogla dolaziti u obzir. Te su nelagode bili svjesni već ruski formalisti, pa je posve prihvatljiva misao A. Flakera koji je, govoreći o Šklovskom u *Poetici osporavanja* ustvrdio kako bitni uzrok sloma ruske formalne škole nije izvanjski već je to »nemoć pred poviješću književnosti«. ³⁴ A da je povijest književnosti ispit i provokacija (Jauss) cjelokupne naše znanosti prilično je točno, kao i to da se ona na terenu povijesnog osjeća najmanje sigurnom. Posebno stoga što je povijesnost uistinu nezaobilazan segment, jer je cjelokupna europska svijest konstitutivno povijesna i povijest je mogućnost, određenje i temelj čovjekova svijeta (Hegel).

Povijest hrvatske književnosti Ive Frangeša, sa svim svojim metodološkim novinama, referencama i anticipacijama koje je ovaj rad razmotrio, doduše uz osjećaj kako bi svaki od aspekata zaslužio opširniju razradu i egzemplifikaciju, ne znači tek povratak povijesti, već prije svega njezinu reinterpretaciju. Posebice kao vraćanje dostojanstva, temeljnog za umjetnost odnosno književnost, a to je estetičko dostojanstvo i estetičko iskustvo koje povijest oplemenjuje i pridaje im nove dimenzije. Ukratko, ta je povijest moguće svjedočanstvo spoja i interakcije povijesnog i estetsko-estetičnoga.

³⁴ A. Flaker, *Poetika osporavanja*, Zagreb, 1982., str. 315.

Literatura

- Barac, A., *Knjiga eseja*, Zagreb, 1924.
- Barac, A., »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XX, sv.1; Zagreb, 1929.
- Barthes, R., *Književnost Mitologija Semiologija*, Beograd, 1979.
- Biti, V., *Pripitomljavanje drugog*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1989.
- Biti, V., *Strano tijelo pri/povijesti. Etičko-politička granica identiteta*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000.
- Crane, R. S., *Critical and Historical Principles of Literary History*, The University of Chicago Press, 1967.
- Derrida, J., *L'Écriture et la différence*, Pariz, 1967.
- Derrida, J., *Pisanje i razlika*, Zagreb – Sarajevo, 2007.
- De Sanctis, F., *Povijest talijanske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1955.
- Frangeš, I., *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Frangeš, I., *Geschichte der kroatischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Köln, Weimar, Wien, 1995.
- Frangeš, I., *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Frangeš, I., *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.
- Frank, M., »Die Dichtung als »Neue Mythologie«, *Mythos und Moderne, Begriff und Bild einer Rekonstruktion*, Frankfurt am Main, 1983.
- Greenblatt, S., »Story telling«, *Introduction-Learning to curse. Essays in Early Modern Culture*, Routledge, New York – London, 1990.
- Hauff, J.; Heller, A.; Hüppauf, B.; Köhn, L.; Philippi, K. – P., *Methodendiskussion*, Band II, Frankfurt am Main, 1971.
- Kravar, Z., »Sinfonia domestica«, *Vijenac*, br. 57/IV; Zagreb, 7. ožujka 1996.
- Petrović, S., *Priroda kritike*, Zagreb, 1972.
- Poetika renasansne kulture: novi historizam*, (uredio D. Šporer), Zagreb, 2003.
- Umijeće interpretacije*. Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša, Zagreb, MM.
- Žužul, I., »Moć (fikcije) književnopovijesne naracije«. Kulturološka analiza Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti*, *Umjetnost riječi*, LIV, br. 3–4; Zagreb, srpanj–prosinac 2010.

POVIJEST NA RAZMEĐI

Književnopovijesne odrednice Ive Frangeša (između općeg i osobnog)

Sažetak

Rad nastoji izdvojiti metodološka uporišta na kojima se temelji književnopovijesna koncepcija Ive Frangeša, uglavnom na podlozi njegove *Povijesti hrvatske književnosti*. U tome se smislu detektira ono što je novost u njegovu radu, s obzirom na kontekst hrvatske književne historiografije i što se zapravo krije iza sintagme dobrog stilista, koja se uvijek pridijevala Frangešovu pisanju.

To svakako razotkriva koliko je Frangeš unaprijedio književnu znanost, što se sve može iščitati iz njegove *Povijesti*, čija je književnopovijesna pozicija značila istinski odmak od pozitivističke paradigme.

Ključne riječi: metodološka uporišta, književnopovijesna stajališta, odmak od pozitivističke paradigme

HISTORY AT THE CROSSROADS

Ivo Frangeš's literary-historical guidelines (between general and particular)

Summary

This paper will attempt to single out the methodological footholds which are the basis of Ivo Frangeš's literary-historical concept, mostly considering his *History of Croatian Literature*. In that sense, we will detect the novelty in his work with regard to the context of Croatian literary historiography and show what is actually hidden behind a syntagm »skilled stylist«, which has always been attributed to Frangeš's writing. This will certainly reveal Frangeš's contribution to the advancement of literary science, which can be read from his *History* having a literary-historical position that signified a true detachment from a positivistic paradigm.

Key words: methodological footholds, literary-historical viewpoints, detachment from positivistic paradigm

Vlasta Rišner

Ivo Frangeš kroz jezikoslovnu prizmu: pitanje stila i pogled na jezik iliraca

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42(091)

1. Uvodno – o stilistici Ive Frangeša

Ivo Frangeš jezikoslovlju se približio s dviju strana: filološke, objavljujući navode iz djela različitih pisaca, osobito Ivana Mažuranića i pisaca koji su objavljivali u *Danici*, te sa stilističke strane, govoreći da je svako djelo izbor. Za Frangešovu normu nije presudnom normativna literatura (rječnici, gramatike i pravopisi) – o njima ne raspravlja. Jer, njegova je temeljna norma stilistička, i nije strogo određena; svako je književno djelo njezin odklon, ali i potvrda. Pojam je norme za Ivu Frangeša promjenjiv i ovisan o tekstu o kojem se govori, što je u vezi s njegovim određenjem stila: stil je način pisanja uopće, a posebno način pisanja jednoga pisca.

U radu »Vrijednosti i granice stilističke kritike« objavljenom prvi put u *Umjetnosti riječi* 1957. godine, Ivo Frangeš opisujući stilističku kritiku govori o približavanju jezikoslovlja i teorije književnosti. Kako ne postoji stroga stilistička norma, djelo se ne ocjenjuje prema onomu što je u njemu pravilno: »Ne postoji, naime, 'gramatika' umjetnosti kao što postoji gramatika jezika.«¹ Svako je djelo izbor koji se potvrđuje na sintagmatskoj razini, ali podrazumijeva i sve moguće, a neizrečeno – sve što postoji kao mogućnost na paradigmatškoj razini:

»Spoznaja na kojoj stilistička kritika počiva mogla bi se sažeti ovako: svaka rečenica, svaki izraz, samo je jedan od mogućih izbora, 'choix', 'scelta', i ona – a to je najvažnije – sama sobom nosi sve ostale izbore, neizrečene ali sadržane!«²

Frangešove su ideje strukturalističke, izrastaju iz Saussureovih oprjeka: društveno – pojedinačno, jezik kao sustav – govor kao individualizacija i jedna

---

¹ Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986., str. 6. O stilističkoj kritici Ivo Frangeš raspravlja u više radova, među kojima je i rad »Stilistička kritika (vrijednost i granice)«, objavljen prvi put u časopisu *Umjetnost riječi* 1957. Rad je otisnut još nekoliko puta, među ostalim u knjizi *Nove stilističke studije* 1986. godine. Odatle se prenose i navodi u ovom radu.

² Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986., str. 6.

od potvrda sustava. Postojeće se dvojestvo oblika (»forme«) i sadržaja temelji na njihovu međusobnom odnosu, čime se potiru stroge granice norme.

O *esteticizmu* utemeljenu na jezičnostilskim izborima kao »čimbenicima u stvaranju ljepote« govore i Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, priređivači izabranih radova Ive Frangeša, opisujući njegove studije naslovnom sintagmom »riječ što traje«. ³ Ta je Frangešova »trajuća« riječ stilističkim smatrala odstupanje od norme, ⁴ misleći na odstupanje od »jednog banalnog, svakodnevnog i hladnog načina izražavanja koji možemo nazvati normalnim«. ⁵ Pozivajući se na Charlesa Ballyja, Ivo Frangeš raspravlja o odnosu jezika, čija je uloga priopćajna – prenošenje kakve obavijesti – i jezika koji služi izgradnji književnoga djela: »sredstva su istovjetna, ali su svrhe posve različite«. ⁶ Suprotstavljajući se Croceovu mišljenju, Frangeš drži da je umjetnost način izricanja poruke (*komunikacija*), ali svako izricanje poruke (*izraz*) nije nužno umjetnost.

Ivo Frangeš, kao i Leo Spitzer o kojem piše, u središte stavlja tekst. Djelo ne treba interpretirati pozitivistički, slijedom povijesnih činjenica ili životopisnih podataka, nego ulazeći u tekst sam kao trajnu vrijednost djela. U takvoj se stilistici norma u uobičajenu značenju često »gazi«, te stilemom postaje ono što je njezin otklon. To, međutim, može dovesti do potpunoga nijekanja uobičajene jezikoslovne norme te Ivo Frangeš upozorava da svako djelo ima svoju normu: »U tekstu koji vrvi lingvističkim devijacijama, devijacija postaje norma i obratno«. ⁷ Pri razumijevanju se stilističke norme mora krenuti od pojedinačnoga teksta, od jezika određenoga djela – od pojedinačnoga k općemu.

2. Ivo Frangeš u navođenju Ivana Mažuranića

Dok o stilističkoj kritici govori izrijekom, izravno, o Frangešovim se tekstološkim načelima može suditi neizravno, uspoređujući navode koje prenosi iz djela različitih autora, prije svega Ivana Mažuranića i iliraca.

³ Isti, *Riječ što traje, Književne studije i rasprave*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

⁴ Rad »Odstupanje od norme kao mogućnost određenja stilistike« također je objavljen u knjizi *Nove stilističke studije* 1986. godine, a prvi je put objavljen 1971. godine u časopisu *Dubrovnik* pod nazivom »Je li stilistika znanost o odstupanjima?« (*Dubrovnik*, 14, br. 3, str. 5–11; *Dubrovnik*, 1971.).

⁵ Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986., str. 16.

⁶ O odnosu govornoga događaja i jezičnih uloga govorio je šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća i Roman Jakobson te se može pretpostaviti Frangešovo poznavanje Jakobsonove *Lingvistike i poetike*. Početni se dio *Lingvistike i poetike*, tekst »Govorni događaj i funkcije jezika«, prenosi u knjizi *O jeziku* (Jakobson, 2008: 105–116).

⁷ Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986., str. 22.

Ivo Frangeš poznat je kao priređivač Ivana Mažuranića, u 32. je knjizi biblioteke *Pet stoljeća hrvatske književnosti* predgovorom popratio uređivanje *Smrti Smail-age Čengića* te stihova i proze Ivana Mažuranića, kao i *Pogleda u Bosnu* Matije Mažuranića. Jedan je od priređivača *Sabranih djela Ivana Mažuranića*⁸ te autor brojnih članaka o Ivanu Mažuraniću. Osobito je plodno bilo njegovo bavljenje Mažuranićevim djelima od šezdesetih do osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća (od godine 1963., kada objavljuje prvi članak o Mažuraniću, do godine 1979., kada uređuje prvu knjigu *Sabranih djela Ivana Mažuranića*). U međuvremenu objavljuje niz članaka o Mažuraniću, a interes za njegovo djelo Ivo Frangeš pokazuje i kasnije; u suautorstvu s Milanom Mogušem godine 2001. ponovo izdaje *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića.⁹ Ta je rasprava, s brojnim životopisnim podatcima i prosudbama Mažuranićeva djela, pretisnuta i u knjizi Frangešovih književnih studija i rasprava *Riječ što traje* (2005.).

Usporedba izvornoga jezika Ivana Mažuranića s navodima koje iz njegovih djela u svojim radovima donosi Ivo Frangeš djelomice pokazuje neujednačenosti te im se u daljem tekstu ovoga rada pokušava otkriti uzrok.

Pri usporedbi je nezaobilazno Frangešovo uređivanje djela Ivana Mažuranića u biblioteci *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Ondje je riječ o prilagođivanju izvornoga jezika suvremenomu, kako je bilo uobičajeno pri objavljivanju većine djela starijih hrvatskih pisaca u toj biblioteci. Usporedi li se primjerice proza »Slavulj i kukavica« objavljena u knjizi *Pet stoljeća hrvatske književnosti* s izvornim tekstom u *Danici*,¹⁰ potvrđuju se slovopisne prilagodbe od kojih su najizrazitije sljedeće:

- u neizvornom tekstu objavljenom u biblioteci *PSHK* nema jata, nego se rabi njegov odraz sukladan suvremenom jeziku
- u prerađenu je tekstu (*PSHK*) slovo *đ*, a u *Danici* se upotrebljava *dj*
- u prerađenu tekstu (*PSHK*) samoglasno *r* nije praćeno otvornikom *e*, dok u *Danici* jest (*hrđa < herdja, grm < germ...*).

U prilagođenu je tekstu još promjena, uglavnom pravopisnih; primjerice nijječnica je rastavljena od glagola, a hijatsko se *j* piše između dvaju otvornika u upitno-odnosnoj zamjenici *koji* (u *Danici* se nalazi *koi*).

⁸ Drugi je priređivač Milorad Živančević. Prvi je svezak *Sabranih djela* uredio Ivo Frangeš, a drugi, treći i četvrti Milorad Živančević.

⁹ Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, 2001. Priredili: Ivo Frangeš i Milan Moguš, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, str. 11–59; Ivo Frangeš, »Pjesmotvor trajnoga sklada«.

¹⁰ *Danica*, I, br. 16, str. 64; Zagreb, 1835.

Zanimljiva je sudbina političkoga traktata Ivana Mažuranića *Hèrvati Mađarom*, nastaloga godine 1840. Ivo je Frangeš 1963., u članku »Mažuranićev spis 'Hrvati Mađarom', jedno poglavlje iz povijesti hrvatske proze XIX. stoljeća«, objavljen u *Forumu*, ukazao na nepotrebnu kritičku oštrinu Ante Starčevića koji je 1870. za to djelo napisao:

»(...) A u onomu spisu neima ni traga duhu Lamennaisa ni Cormenina, nego je k svoj herdji, i jezik tako raztezan i blezgav, da se ne može hvatati osim možda pohervatjenih Ciganah i drugih barabarah po Hervatskoj«. (*Djela*, II, 318)¹¹

Starčevićev negativan sud o spomenutom Mažuranićevu djelu, ali i o svim ostalim njegovim djelima, Ivo Frangeš tumači političkim razlozima, govoreći tomu usuprot. *Hèrvati Mađarom* za Frangeša ni u kojem slučaju nisu pamflet, kako kaže Starčević, nego »tipična umjetnička proza mickijevičevsko-lamneovskog tipa, bez Mickiewiczova i Lamennaisova misticizma, puna poleta i uznositosti, tekst u kojemu se zapravo prvi put ostvaruje ciceronski ideal naših preporoditelja: *illyrici sermonis integritas*«. ¹² Drugi put o tekstu *Hèrvati Mađarom* Frangeš piše 1965. godine u knjizi biblioteke *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Ondje se taj tekst jezično prilagođuje, što pokazuje usporedba u sljedećoj tablici:

<i>Hrvati Mađarom</i> 32. knj. PSHK	<i>Hèrvati Mađarom</i> <i>Programski spisi hrvatskoga narodnog preporoda</i>
»Mađari, sudržavljani naši! Bratinska ljubav i prijateljska ćučenja vaša, izražena prema nam u proglasih vašijeh, upravljenijeh na nas iz Pešte ožujka mjeseca i travnja t. g., napuniše srca naša neobičnijem veseljem, nenadanom radošću«. (ur. Ivo Frangeš, 1965: 116)	»Mađari, sudržavljani naši! Bratinska ljubav i prijateljska ćutjenja vaša, izražena prema nam u proglašijeh vašijeh, upravljenijeh na nas iz Pešte ožujka mieseca i travnja t. g., napuniše sërca naša neobičnijem veseljem, nenadanom radostju«. (ur. Miroslav Šicel, 1997: 277)

Već usporedba prvoga ulomka s izvornikom potvrđuje usklađenost građe objavljene u biblioteci *Pet stoljeća hrvatske književnosti* sa suvremenim jezikom, i to:

- prisutnošću slova *đ*, koje u hrvatskom slovomisu nije postojalo prije godine 1880. pa ne postoji ni u izvornom tekstu nastalom ranije
- bilježenjem jotacije te uporabom jednoga slova umjesto dvaju; *ć < tj* (ćučenja), što u prilagođenu tekstu može dovesti i do drugih glasovnih promjena, pr. jednačenja (*radošću < radostju*)

¹¹ Starčevićeve riječi navodi Ivo Frangeš u spomenutoj raspravi (1963: 75) te se otud preuzimaju.

¹² Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986., str. 91.

- bilježenjem samoglasnoga *r* bez popratnoga otvornika (*srca* < *sérca*)
- pisanjem *je* na mjestu kratkoga odraza jata, na kojem Mažuranić izvorno piše *ie* (kao i kod dugog odraza jata)
- manjim dijelom tekst se gramatički prilagođuje suvremenom hrvatskom jeziku (... *u proglasijeh vašijeh* ...).

U *Programskim spisima hrvatskog narodnog preporoda*, koje je priredio Miroslav Šicel godine 1997., donosi se pretisak izvornoga teksta *Hèrvati Madjarom*, o čemu svjedoči i usporedba s drugim pretiskom izvornika, onim koji je 1994. uredio Josip Bratulić.¹³

S druge strane, u biblioteci *Pet stoljeća hrvatske književnosti* bilo je uobičajeno slovopisno i pravopisno, a često i jezično, prilagođavati tekst. Da je uistinu tako, tj. da je mjesto objavljivanja utjecalo na način prenošenja izvornoga Mažuranićeva teksta, potvrđuje pismo objavljeno dvije godine ranije (1963.) u spomenutu Frangešovu članku »Mažuranićev spis ‘Hrvati Mađarom’«. Ondje se Ivan Mažuranić obraća bratu Anti, govoreći da je »napisao ovijeh dana niekakov odgovor Magjarom (...)«, a Ivo Frangeš bilješkom pojašnjava da je riječ o knjižici *Hèrvati Magjarom*.¹⁴ U naslovu toga spisa Frangeš ostavlja popratni otvornik uz samoglasno *e*, a *gj* stoji umjesto suvremenoga *đ* i izvornoga *dj*, što jezik pisma dovodi u vezu s M. Živančevićem koji ga je prvi objavio.¹⁵ Sam Ivo Frangeš u tome članku iz 1963. godine razmišlja o Mažuranićevu slovopisu, i to o vlastitoj uporabi slova *dž* ili *đ*:

»Iako obično piše ‘Madžar’, mađžarski’, autor je [Ivo Frangeš] – u skladu s Mažuranićevom grafijom – u cijelom tekstu ostavio ‘Mađar’, ‘mađarski’ itd. Sad mu se čini da bi uopće bilo bolje tu grafiju usvojiti kao ispravniju i podešniju«. ¹⁶

»Pisma Ivana Mažuranića bratu Antunu poslužila su jezikoslovcima za određivanje razvojnoga tijeka Mažuranićeva slovopisa. Tako Josip Vončina određuje pet slovopisnih razdoblja mladoga Ivana Mažuranića, dodajući da

¹³ Ivan Mažuranić, *Hèrvati Madjarom. Odgovor na proglase njihove od ožujka mieseca i travnja 1848.*, Karlovac, 1848. Pretisak priredio i predgovor napisao Josip Bratulić, Matica hrvatska, Karlovac, 1994.

¹⁴ Ivo Frangeš, »Mažuranićev spis ‘Hrvati Mađarom’«. Jedno poglavlje iz povijesti hrvatske proze XIX. stoljeća«, *Forum: časopis Razreda za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, II, knj. 3, br. 1, str. 73; Zagreb, 1963.

¹⁵ U *Sabranim djelima Ivana Mažuranića* (sv. IV., *Pisma, Govori*) objavljenima kasnije (1979: 74–75) nalazi se isto pismo.

¹⁶ I. Frangeš, nav. dj., str. 91.

nema dovoljno primjera za fonem *đ*. Fonem se *dž* počinje rabiti 1846., u posljednjoj slovopisnoj fazi mladoga Ivana Mažuranića, kada je otisnuta *Smrt Smail-age Čengića*. Potvrđuje se sljedeće: ‘/ǰ/ = dž (dželate)’¹⁷

Riječi iz Mažuranićeva *Posljednjeg govora u Saboru* »*Glede nekih objeđenja*«, tiskanoga ranije u četvrtoj knjizi Mažuranićevih *Sabranih djela (Pisma / Govori)*, I. Frangeš prenosi sukladno suvremenom slovopisu. Umjesto *Hervata*, u Mažuranićevu se tekstu tako nalaze *Hrvati* i *Hrvatska*:

»Ja sam Hrvat; ja bih rekao: vjerujem u kraljevinu Hrvatsku...«¹⁸ Nakon toga postavlja se pitanje je li Ivan Mažuranić sam promijenio svoj slovopis, je li to učinio M. Živančević, od kojega je tekst preuzeo Ivo Frangeš, ili je pak sam Ivo Frangeš slovopisno prilagodio suvremenom jeziku spomenuti Mažuranićev govor? Opis promjene Mažuranićeva slovopisa zahtijeva pogled u slovopisne, ali i šire jezikoslovne dvojbe druge polovice devetnaestoga stoljeća.

2.1. Slovopis i pravopis Ivana Mažuranića od 1883. do 1887.

Za riječi iz oprostajnoga Mažuranićeva govora u Saboru, održanoga 13. prosinca 1886., sam Ivo Frangeš kaže da ih je preuzeo iz IV. knjige *Sabranih djela Ivana Mažuranića*, koju je uredio Milorad Živančević. Stoga slijedi pitanje je li ih Živančević slovopisno i pravopisno naveo prema izvorniku. Odgovor je niječan jer su navedene riječi u Frangešovu tekstu u skladu sa suvremenim slovopisnim i pravopisnim zakonitostima.

Tekst Mažuranićeva govora nalazi se među *Znamenitim govorima iz povijesti saborovanja* na stranicama Wikipedije te na mrežnim stranicama Hrvatskoga sabora,¹⁹ a izvorno je objavljen u knjizi *Saborskih dnevnika Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije godine 1884. do 1887*. Usporedbom se potvrđuje slovopisna podudarnost izvornika s tekstem na internetskim stranicama, uz manje pravopisne razlike, ali i različitost između izvornika i Mažuranićeva govora u *Sabranim djelima*:

¹⁷ Josip Vončina, *Preporodni jezični temelji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993., str. 109.

¹⁸ Ivo Frangeš, *Riječ što traje, Književne studije i rasprave*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 74.

¹⁹ <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1761&sec=444> [8. lipnja 2013.]; ondje se napominje da je izvor Wikipedija.

IZVORI	
<i>Saborski dnevnik Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije godine 1884. do 1887.</i>	<i>Sabrana djela Ivana Mažuranića, sv. 4., Pisma, Govori, prir. M. Živančević (1979: 288–291)</i>
»Visoki sabore, niti je <u>liep</u> , niti koristan onaj običaj, koji se uvukao u ovu vis. sabornicu, po kojem, moram reći, <u>žalostnom</u> običaju više se govori o osobnostih nego o predmetih, koji su u <u>razpravi</u> «. (str. 1678) »(...) po nepravu <u>razpolagao</u> «. (str. 1678) ²⁰	»Visoki sabore, niti je <u>lijep</u> , niti koristan onaj običaj, koji se uvukao u ovu visoku sabornicu, po kojem, moram reći, <u>žalosnom</u> običaju više se govori o osobnostih nego o predmetih, koji su u <u>raspravi</u> «. (str. 288.) »(...) po nepravu <u>raspolagao</u> «. (str. 289)
»Ja se dakle <u>ne mogu</u> oteći tomu (...)« (str. 1678), »(...) <u>nebi</u> bilo sve u redu što govorim (...)« (str. 1678) »hoće li <u>ne će</u> li imati života« (str. 1679) »(...) to nitko <u>ne će</u> reći«. (str. 1679)	»Ja se dakle <u>ne mogu</u> oteći tomu (...)« (str. 288.), » <u>ne bi</u> bilo sve u redu što govorim (...)«. (str. 289) »hoće li, <u>neće</u> li imati života« (str. 290) »(...) to nitko <u>neće</u> reći«. (str. 291)
»(...) koji je u <u>ostalom</u> vjeran kralju i zemlji«. (str. 1679)	»... koji je uostalom vjeran kralju i zemlji«. (str. 291)

M. Živančević tekst je Mažuranićeva govora prilagođavao suvremenoj pravopisnoj normi, ne poštujući morfonološko načelo koje je vladalo u drugoj polovici XIX. stoljeća, a prema kojemu se u pismu nisu bilježile glasovne promjene, pr. gubljenje suglasnika i jednačenja. Jedna je od vidljivijih razlika i bilježenje dvoglasnika i kratkoga odraza jata; dok se u izvornu Mažuranićevu govoru iz 1886. dvoglasnik piše kao *ie*, a kratki odraz jata kao *je*, Živančević pisanje dvoglasnika s *ije* prilagođuje suvremenom hrvatskom pravopisu.

Osim toga, razlike su i u pisanju niječnice uz glagole. U Mažuranićevu se govoru iz 1886. niječni oblik nenaglašenoga futura glagola *htjeti* (*ne ću...*) redovito piše rastavljeno, dok je u *Sabranim djelima* sastavljeno. Kod ostalih se niječnih glagolskih oblika u tekstu iz *Saborskoga dnevnika* ne poštuje ni jedno pravilo; nalaze se primjeri sastavljenoga i rastavljenoga pisanja. Pri suvremenom je prenošenju urednik Mažuranićevih govora i ovdje tekst uskladio s vladajućom suvremenom normom: niječnica je odvojena od glagola.

Usporedba pisanja samoglasnoga r /r̥/ pokazuje promjene već u onodobnom slovoписu; taj se fonem više ne piše s popratnim otvornikom ni u izvornom tekstu godine 1886., te ga M. Živančević devedesetak godina kasnije

²⁰ Usporedni tekst na internetskim stranicama razlikuje se u izostavljanju zamjenice *ovu* ispred skupa *vis. sabornicu*: »Visoki sabore, niti je liep, niti koristan onaj običaj, koji se uvukao u vis. sabornicu...« (str. 1)

nije morao usklađivati sa suvremenom normom. Međutim, treba napomenuti da govor nije zapisao Ivan Mažuranić nego se nalazi u službenom *Saborskom dnevniku*, a sam je Mažuranić u drugom govoru, pripremljenom za Hrvatski sabor radi prosvjeda zbog imenovanja Hermana Ramberga kraljevskim komesarom za Hrvatsku i Slavoniju godine 1883., /r/ pisao drukčije: s popratnim *e*. O tome svjedoče sljedeći primjeri:²¹

»Imenovanjem kr. komisara za kraljevinu Hèrv., Slav. i Dalmaciju (...) maknuta je jednim udarcem sa svoga zakonitoga položaja vlast vlade hèrvatske (...).

Ovo faktično, iznimno jer izvanzakonito stanje javnih posalah u Kraljevini Hèrvatskoj...« (1979: 500)

Nacrt je govora nađen u Mažuranićevoj ostavštini, ali je ostao nedovršen. M. Živančević o tome kaže:

»Na žalost, koncept je ostao nedovršen. Možda je umorni državnik uvidio da bi i taj prosvjed bio jalov – već je u Hrvatskoj nadolazila nova era strahovlade, kojoj će dvadesetogodišnjim simbolom postati ban Khuen-Hèderváry (imenovan 1. prosinca 1883.)«.²²

Iz toga je govora pisanog rukopisom – Mažuranićevom rukom – vidljivo i da godine 1883. on nije razlikovao dvoglasnik i kratki odraz jata; za oba upotrebljava *ie*, pišući *miesto*, *poviereno*, *siednica*. Tako je i u Mažuranićevim pismima, od kojih su uspoređenom posljednjemu saborskomu govoru vremenom nastanka najbliža dva:²³ pismo Aleksandri Mažuranić iz 1879. i novljanskoj općini iz 1887.²⁴ Ondje se potvrđuje isto što i u rukopisnom nacrtku govora – slovopisno nerazlikovanje dvoglasnika i kratkoga odraza jata; Mažuranić za oba upotrebljava *ie*, npr. *siednica*, *obie*, *ovdie*, *čoviek*, *svieća*...

Iako je njegov pravopis morfonološki i načelno je jednak onomu koji se potvrđuje u *Saborskom dnevniku*, način se pisanja niječnih glagolskih oblika razlikuje jer Mažuranić u pismima niječnicu i glagol redovito piše sastavljeno, npr. *nevaram*, *nebi*, *nespada*, *nemože*, kao i *neće*.

²¹ Podatke o tome uz tekst samoga nacrta govora donosi M. Živančević priređujući Mažuranićeva pisma i govore (1979: 500), a kao njegov se izvor u završnom Popisu arhivalija navode *Politički spisi Ivana Mažuranića*.

²² Živančevićeve se riječi također prenose iz drugoga dijela četvrte knjige *Sabranih djela Ivana Mažuranića* (1979: 500).

²³ Nadnevkom je saborskomu govoru blisko i Otvoreno pismo *Pozoru* iz 1885. te pismo ministru pravosuđa Pražaku iz 1886., no ta su pisma pisana njemačkim jezikom.

²⁴ Oba se pisma nalaze u knjizi *Pisma, Govori*, IV. svesku *Sabranih djela Ivana Mažuranića* (Mažuranić, 1979: 196–198).

Još je jedna razlika između govora iz 1886. objavljenoga u *Saborskim dnevnicima* i rukopisnih pisama prenesenih izvorno iz Mažuranićeve ostavštine u knjizi *Sabраниh djela*. Kao što je spomenuto usporedbom jezika rukopisnoga Mažuranićeva govora, samoglasno se *r* redovito nalazi s popratnim *e* i u pismu iz 1879. (Aleksandri Mažuranić) te iz 1887. (novljanskoj općini), što potvrđuju sljedeći primjeri:

»Govorec o spisih arkivalnih, pisao je u jednom ovdašnjem hèrvatskom listu...« (Mažuranić, 1979: 197)

»... ali nije ni malo teško vidiet na pèrvi pogled, da gola banova tvèrdnja o vlasničtvu, bez onoga drugoga dovoda (argumenta), nebi bila provela nikakovoj svèrsi ...« (Mažuranić, 1979: 197)

Onodobnu normu, s kojom bi se mogao usporediti Mažuranićev slovo-pis, čine odluke pravopisne komisije godine 1877. Prema tim se odlukama i dalje piše morfonološkim pravopisom, a na mjestu jata u dugim je slogovima *ie*, u kratkima *je*, te *e* »u određenim slučajevima (mreža, vreća...))« (Vince, 1990: 585). Međutim, da je Ivan Mažuranić na mjestu dugoga, ali i na mjestu kratkoga, odraza jata pisao *ie*, potvrđuje i njegovo prenošenje Gundulićeva *Osmana*. Josip Vončina o tome kaže:

»Ivan Mažuranić u Karlovcu nije iz Zagreba dobio transkribiran tekst *Osmana*, nego upute kako da taj posao izvede. Protiv tih uputa on se oštro pobunio, jer – kaže – ne zna ‘šta bi rekó na to vaše pravilo da se glasnici Gundulićevi pridàrže i piše’ negdje *e* a negdje *i*«. ²⁵

Ivan je Mažuranić od iliraca dobio zadatak prirediti novo izdanje *Osmana* jer je primjeraka toga spjeva bilo malo, a i bijahu teško čitljivi zbog neobičnoga slovopisa Ambroza Markovića. Ne želeći slijediti Markovićeov odraz jata, Mažuranić ga prenosi onako kako je u Gundulića: uvijek *ie*. Stoga u njegovu, Mažuranićevu, slovopisu nema razlike između dugoga i kratkoga odraza jata, između suvremenih *ije* i *je*.

Prema tomu, može se zaključiti da slovopis Ivana Mažuranića nije usklađen s odlukama pravopisne komisije, dok *Saborski dnevници Kraljevinah Hr-*

²⁵ J. Vončina pojašnjava na što se odnosi »vaše pravilo«: na Markovićevo izdanje *Osmana* koje je prema mišljenju zagrebačkoga odbora Ivan Mažuranić trebao slijediti. Dimitrija Demeter kao poteškoću pri razumijevanju Ivana Gundulića ističe da je izdanje Ambroza Markovića bilo pisano »směšanim, na polu italianskim pravopisom« (Vončina, 1993: 82–83), misleći pritom i na teško čitljiva slovopisna rješenja. Zbog toga, kao i zbog malenog broja primjeraka Gundulićevih djela do godine 1841. (tek ih tada nabavljaju Lj. Gaj i A. Mažuranić), bilo je nužno prirediti novo izdanje *Osmana*.

vatske, Slavonije i Dalmacije godina 1884. do 1887., kao službeni spisi, jesu. Otud i nesklad između Mažuranićeva jezika i jezika službenih spisa.

Da pitanje načina objavljivanja izvornih starijih djela u suvremenoj tekstologiji nije do kraja riješeno, potvrđuje Josip Vončina u knjizi *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*.²⁶ Ondje se o pisanju odraza jata kaže:

»Dvoslov *ie* (za jat) preko ‘Danice’ 1848. ovladao je općim načinom pisanja. Potom se u većem dijelu druge polovice XIX. st. u pismu provodila dvojnost *ie / je*«. (Vončina, 1999: 168)

Sukladno je to službenomu, administrativnomu tekstu *Saborskoga dnevnika Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije godina 1884. do 1887.*, ali ne i načinu pisanja Ivana Mažuranića. Valja podsjetiti da ilirci Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić traže ne samo pravopisno nego i izgovorno jedinstvo, govoreći o četiri inačice izgovora jata. Pritom griješe u izjednačivanju izgovora dugoga i kratkoga odraza jata, kako kaže Ljudevit Jonke:

»Četvrta varijanta izgovora jata, kao što možemo zaključiti po primjeru *dijete* i *djete*, potječe odatle što u nekim narodnim govorima ima dvosložan, a u drugima jednosložan izgovor jata i u dugim slogovima. Svakako, i Mažuraniću je, kao i Brliću i Gaju i Babukiću, pravopisno jedinstvo iznad izgovornog jedinstva. Ali u tom izjednačivanju pod svaku cijenu, i Babukić i Mažuranić griješe kada pored pravilnog izgovora *vjera* dopuštaju i izgovor *viera*, odnosno *viéra*, što bi po Karadžićevu načinu pisanja valjalo pisati *vijera*, a to se protivi izgovornom stanju u narodnim govorima«. ²⁷

Za razliku od pravopisnih prilagodba, M. Živančević ne mijenja gramatičke oblike. Među ostalim, potvrđuju to neizjednačeni dativ, lokativ i instrumental množine zamjenično-pridjevnice sklonidbe:

»(...) ona ima posla *među iskrenimi* članovi jednoga te istoga diela ili čovječanstva ili naroda«.

3. Ivo Frangeš, ilirizam i *Danica*

Osim čestih navoda iz djela Ivana Mažuranića, Ivo Frangeš prenosi i potvrde drugih autora iz *Danice*. Brojni su navodi i podatci izneseni i u radu »Gundulić i hrvatski narodni preporod« te u pogovoru pretisku *Danice*.

²⁶ Josip Vončina, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, Posebni prilog *Stoljećima hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

²⁷ Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb, 1965., str. 31.

Da je Ivo Frangeš imao filološkoga osjećaja za izvornik i onda kada je suvremenom čitatelju donosio pravopisno osuvremenjen, prilagođen tekst, potvrđuju bilješke uz navode koje donosi. Tako se prva poznata Mažuranićeva hrvatska pjesma, »Pisma od Vinodolca školana«, u Frangeša navodi suvremenim slovopisom i pravopisom, ali se podrubno prenosi Živančevićev komentar o izvornom naslovu pjesme, pisanu Mažuranićevom rukom: »Pisma od Vinodolca Skolana«.²⁸

Nadalje, Ivo Frangeš višekratno ističe značenje pjesme »Danica Ilirom, danku i vladatelju«, objavljene u *Danici ilirskoj*.²⁹ O njezinu je značenju pisao i Josip Vončina, uspoređujući slijed utjecaja: Ivan Mažuranić nasljedovao je Hanibala Lucića i Ivana Gundulića, a pjesma je poslužila kao priprema i samomu Ivanu Mažuraniću pri pisanju dopune *Osmana* i *Smrti Smail-age Čengića*:

»Ako je *Danica ilirska* u drugome godištu istakla pjesničke uzore, njihovim je nasljedovačima ponudila svoj prostor od samog početka trećega godišta.

(...)

Na samom početku toga nasljedovanja stoji pjesma Ivana Mažuranića 'Danica Ilirom, danku i vladatelju' (...), izašla u prvom broju godišta 1837. U Mažuranićevu versificiranju tim se časom dovršila početna faza (u kojoj je eksperimentirao s različitim stihovima, odražavajući također klasičke utjecaje) te se pjesnik prvi put poslužio tradicionalnim stihom staroga hrvatskog pjesništva – simetričnim osmercem. Ujedno se temeljito izmijenio još jedan Mažuranićev izbor: u pjesmi 'Danica Ilirom'... našlo se obilje južnohrvatskim pjesnicima svojstvenih jezičnih elemenata«.³⁰

Međutim, pri prenošenju je stiha pjesme objavljene u *Danici* Ivo Frangeš zamijenio fonemom *e*, što je učinio pri navođenju još nekih tekstova iz *Danice*. Tako je umjesto *čovjek* zabilježeno *človek*, a krivo su prenesene i prve dvije riječi u navedenu stihu. U Frangeša je *Kad kod noćnih sred pokojah*,³¹ a u *Danici*³² *Kao kad noćnih srěd pokojah*. Ostali su stihovi spomenute pjesme također usklađeni sa suvremenim pravopisom: umjesto jata nalazi se dvoglasnik, i na mjestu gdje bi u suvremenom hrvatskom jeziku bio kratak odraz jata (*prije svijetla*), a uz samoglasno *r* nema popratnoga otvornika. Pokazuje to sljedeća usporedba:

²⁸ Ivo Frangeš, *Riječ što traje, Književne studije i rasprave*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 75.

²⁹ *Danica ilirska*, III, br. 1, str. 1; Zagreb, 1837.

³⁰ Josip Vončina, *Preporodni jezični temelji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993., str. 34–35.

³¹ I. Frangeš, nav. dj., str. 91.

³² *Danica ilirska*, III, br. 1, str. 1; Zagreb, 1837.

»Danica Ilirrom, danku i vladatelju« Ivana Mažuranića	
Stihovi koje navodi Ivo Frangeš	Izvorni stihovi, objavljeni u <i>Danici ilirskoj</i> 1837.
Al se prije svijetla ujavi Vrh istoka prihodnica (= Danica) I na vedroj sjaje glavi <i>Ljiljan rajski i ružica.</i> (Frangeš, 2005: 59)	Al se prije svētla ujavi Varh istoka prihodnica, I na vedroj sjaje glavi <i>Ljiljan rajski i ružica;</i>

Umjesto izvornoga jata u riječi *sēna* u Frangeša se nalazi *je* i u stihu pjesme »Vjekovi Ilirije«: *Noćna sjena opet se uklanja*.³³

Morfonološki je pravopis zamijenjen fonološkim i u drugom stihu iste pjesme koji izvorno glasi *Jur iztiču zrāci od danice*. Ivo Frangeš pravopisno prilagođuje glagol *ističu* i uklanja nadslovni znak.

Iako bi se iz spomenutih primjera dalo zaključiti da u tekstu »Gundulić i hrvatski narodni preporod« Frangeš pravopisno prilagođuje tekstove iliraca, treba reći da nije tako u svim primjerima. Riječi Ljudevita Gaja i Dimitrija Demetra Frangeš donosi izvorno, onako kako su objavljene u *Danici*. Prenoseći dijelove Gajeve oglasa za treće godišće *Ilirskih narodnih novina*, kao i za *Danicu*, Frangeš ostavlja rogato *e*, kao i popratno *e* uz samoglasno *r* te sva ostala obilježja onodobnoga pravopisa. Jednako je pri navođenju riječi Dimitrija Demetra (I. Frangeš nekoliko ih puta navodi u istom članku o I. Gunduliću), koje su izvorno objavljene u *Danici* 1838.

Ilirizmom se Ivo Frangeš bavio i u vrijeme objavljivanja pretiska *Danice*, te je njegov tekst »Značenje Gajeve 'Danice'« uz neznatne izmjene objavljen dva puta – u časopisu *Croatica* te kao pogovor posljednjoj knjizi pretiska *Danice*. Taj je rad vrelo izvornih, mnogima dotad nepoznatih tekstova koji osvjetljaju filološki rad Ljudevita Gaja. Frangeš od Đure Šurmina³⁴ prenosi, pravopisno i slovopisno izvorno, tekst preporuke krapinskoga magistrata o potrebi izdavanja hrvatskih novina.³⁵ Podatke o samome Gaju uzima i iz »Pisama Ljudevitu Gaju«.³⁶ Ako su pisani hrvatskim jezikom, dijelovi su pisama navedeni izvorno, često predilirskim slovopisom. Da je Ivi Frangešu važna točnost navoda, potvrđuje sljedeća bilješka o pismima koja je objavio Velimir Deželić:

³³ Pjesma Ivana Mažuranića pod imenom »Vjekovi Ilirije« objavljena je na početku četvrtoga godišta *Danice ilirske*, a navedeni je stih glasio: *Noćna sēna opet se uklanja*. I. Frangeš, nav. dj., str. 59.

³⁴ Prema: Đuro Šurmin, »Početak Gajevih novina«, *Rad*, 162, JAZU, Zagreb, 1905.

³⁵ Ivo Frangeš, »Značenje Gajeve Danice. Uz njezino ponovno objavljivanje«, *Croatica*, 2, str. 163–165; Zagreb, 1971.

³⁶ »Pisma Ljudevitu Gaju« prikupili su i objavili Josip Horvath i Jakša Ravlić 1956. godine, a »Pisma pisana dru Ljudevitu Gaju i njeke njegove sastavke« 1906. godine Velimir Deželić.

»Na žalost, Deželić je svoj posao obavio vrlo loše pa njegova čitanja valja uvijek kontrolirati s izvornicima« (Frangeš, 1971: 168).

Ivo Frangeš piše i o promjeni imena *Danice ilirske* kao književnoga podlistka *Narodnih novina* opisujući put od *Danicze Horvatzke, Slavonzke y Dalmatinzke* prema *Danici Horvatskoj, Slavonskoj i Dalmatinskoj* kao put novoga pravopisa uz napomenu da je »već 28. broj čitav (osim glave, dakako) pisan novim pravopisom«. ³⁷ Međutim, Frangešovu misao o oštroj zamjeni staroga pravopisa novim provedenoj u *Danici* valjalo bi ublažiti: umjesto smjenjivanja te *naglog, srčanog i vidovitog napuštanja kajkavskoga dijalekta*, ³⁸ prelazak je sa staroga pravopisa na novi i s kajkavskoga na štokavski postupan, ³⁹ iako u *Danici* raniji negoli u *Novinama*. Prema riječima S. Ham:

»(...) od 10. broja uvodi se štokavština (prilozi su kajkavski i štokavski), broj 28. cijeli je štokavski osim naslova [kako kaže i Ivo Frangeš, op. V. R.], a broj 29. već ima i naslov napisan novim pravopisom. Dakle, *Danica* već na polovici prve godine izlaženja postaje štokavska, a *Novine* tek 1836.« ⁴⁰

Dokumentaristička se vrijednost Frangešova teksta o značenju Gajeve *Danice* potvrđuje i objavljivanjem široj javnosti nepoznata pisma koje je župnik iz Kraljevice Ivan Turković 1835. godine napisao nakon čitanja Gajeve *Oglasza*, radujući se što će *Danica* »u materinskomu nashemu Jeziku na Svitlo dochi«. ⁴¹ Ivo Frangeš ponovo potvrđuje izvorno slovopisno i pravopisno prenošenje teksta prvi put objavljena u »Pismima Ljudevitu Gaju« Josipa Horvatha i Jakše Ravlića. ⁴² Objavljujući pismo, Frangeš ističe nekoliko njegovih kulturoloških značajka: jačanje preporodne svijesti, ali i pogled u šarolikost i neujednačenost slovopisa prije Gajeve reforme. Osim toga, ističe da župnik Turković ukazuje na slijed postojeće tradicije i razvitak jezičnoga standarda:

³⁷ I. Frangeš, nav. dj., str. 170.

³⁸ Ivo Frangeš slavi izlazak pretiska kao godišnjicu Gajeve napuštanja kajkavskog i prelaska na štokavsko narječje: »Reprint izdanje 'Danice' započeto je stotinu trideset i pet godina poslije njezina prvog broja (na kajkavskom dijalektu), a čitav komplet, predaje se javnosti o još jednoj stotridesetpetgodišnjici: jer u drugome godištu Gaj naglo, srčano i vidovito, napušta rodni kajkavski dijalekat i nošen pravom spoznajom problema usvaja jedino moguće rješenje: štokavski govor diže na visinu nacionalnog standarda« (Frangeš, 1971: 160).

³⁹ O tome piše i J. Mlikota u radu »Izricanje namjere u Gajevim 'Novinama' i 'Danici'« (Mlikota, 2011: 469–471).

⁴⁰ Sanda Ham, »Uloga *Narodnih novina* u oblikovanju hrvatskoga književnoga jezika u 19. st.«, *Narodne novine*, Zbornik uz 170. obljetnicu neprekinutoga izlaženja 1835.-2005., Zagreb, 2005., str. 167–168.

⁴¹ I. Frangeš, nav. dj., str. 167.

⁴² Horvat; Ravlić, 1956: 469–470.

»Dokumenat značajan iz više razloga: pokazuje kako su Gajeve ideje našle odjeka i u najstarijoj generaciji; govori o sasvim jasnoj jezičnoj svijesti tog narodnog župnika koji svoj jezik naziva hrvatskim; ortografijom to pismo bjelodano dokazuje potrebu Gajeve reforme; konačno, stari Primorac predlaže Kanižlića kao uzor budućem poljepšanom i očišćenom jeziku hrvatskom, a to je još jedno svjedočanstvo da je relkovićevsko-kačićevski standard već u predgajevsko doba bio doživljavan kao najpouzdanije rješenje.«⁴³

Tekst Ive Frangeša nastao uz pretisak *Danice* potvrđuje se vrijednim i u tome što je autor slijedio tekstološko načelo koje je za objavljivanje djela predpreporodnih i preporodnih pisaca usustavio J. Vončina, koji među načelima prema kojima se objavljuju djela pisaca od početka preporoda do kraja XIX. stoljeća ističe zadržavanje prvobitne interpunkcije i nemijenjanje osnovnih značajka njihova pisanog jezika, što rezultira neujednačenošću bilježenja slogotvornoga *r* i jata. Raspravljajući pak o kraćem razdoblju, dopreporodnom i preporodnom, te tadašnjem slovopisu, J. Vončina ističe Gundulićeva *Osmana* kao izvor koji su slijedili ilirci u pisanju odraza jata i /r/: »ilirci (potanje: oba Mažuranića i Babukić) zadržale dvije bitne grafije baroknoga pjesnika: *ie* (= ě), *år* (=r)«.⁴⁴

Vrijednost je filološkoga rada Ive Frangeša i njegov dokumentarizam, koji se ogleda u objavljivanju izvorne filološke građe. Zanimljivo je da se dva teksta Ive Frangeša objavljena pod istim nazivom, »Značenje Gajeve 'Danice'«, razlikuju baš u tome: dodavanju dokumenata u drugi tekst. Prvi se tekst, objavljen u *Croatici*, prenosi kao pogovor pretisku *Danice*, ali Ivo Frangeš mijenja i znatno proširuje bilješku (pod brojem 43 u oba teksta) uz sljedeći tekst:

»Već 1838. htio je Vraz izdavati književni godišnjak, ali je Gaj smatrao da je ilirska književna proizvodnja preslaba da ispuni dva časopisa, Vraz je pak tvrdio da se Gaj boji konkurencije. Gaj konačno popušta, poziv na pretplatu za 'Kolo' razošilje on kao prilog 'Danici' i 'Novinama'«.⁴⁵

Isti je tekst naveden i u pretisku, uz naoko neznatnu izmjenu posljednjega dijela, koji glasi:

»(...) poziv na pretplatu za 'Kolo' razošilje on kao prilog 'Ilirskim Narodnim Novinama'« (Frangeš, 1972: 6).

⁴³ I. Frangeš, nav. dj., str. 166.

⁴⁴ Josip Vončina, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, Posebni prilog *Stoljećima hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 168.

⁴⁵ I. Frangeš, nav. dj., str. 172.

U bilješki se dodanoj tekstu uz pretisak donosi tekst »Književnoga oglasa« poslanoga kao poziv na pretplatu za novi časopis *Kolo*. Izbačen je, međutim, podatak o *Danici*, što se pokazuje pogriješnim: prema podacima Ivana Martinčića objavljenima u *Knjizi o Kolu*, gdje se objavljuje i preslika spomenutoga oglasa (1993: 95–96), prvoga siječnja 1842. na posebnu je listu, ali kao *prilog k Danici*, i to njezinu 1. broju VIII. tečaja, razaslan »Književni oglas«. U pogovoru Ive Frangeša posljednjoj knjizi pretiska Gajeve *Danice* kao oglas za *Kolo* donosi se drugi Vrazov oglas – prvi je urednicima pretiska, pa tako i I. Frangešu, prema svemu sudeći nepoznat. Zaključuje se to i po sljedećem:

»Već 1838. htio je Vraz izdavati književni godišnjak, ali je Gaj smatrao da je ilirska književna proizvodnja preslaba da ispuni dva časopisa, Vraz je pak tvrdio da se Gaj boji konkurencije. Gaj konačno popušta, poziv na pretplatu za *Kolo* razasila je on kao prilog *Ilirskim Narodnim Novinama*«. ⁴⁶

U daljem se Frangešovu tekstu navodi da je Oglas za *Kolo* Gaj uvrstio samo u *Ilirske narodne novine* jer *Danicu* i *Kolo* »kao da nije želio miješati«. ⁴⁷ Međutim, podatak o diobi »Književnoga oglasa« s *Danicom* 1. siječnja 1842. potvrđuje suprotno: još se tada ta dva časopisa prvi put susreću, iako *Danica* u svojim obznanama ne spominje *Kolo* do 8. listopada 1842., kada prenosi tuđi osvrt na *Kolo* te najavljuje izlazak druge knjige.

Na kraju valja dodati da se skrb za filološke izvore i čuvanje njihova izvornoga jezika potvrđuje još jednom razlikom između dvaju uspoređenih tekstova koji prate ponovno objavljivanje *Danice*: drugomu tekstu Ivo Frangeš dodaje Gajev tekst iz 1853., »Uvod u novi stari pothvat objavljivanja *Danice*«. I tada potvrđuje izvorno prenošenje teksta.

4. Zaključno

Želi li se dati završna prosudba tekstoloških načela Ive Frangeša, može se reći da je dokumente koji bijahu vezani uz Ljudevita Gaja prenosio izvorno. Razlike između izvornika i prenesenoga teksta u Ive Frangeša pojavile su se najčešće pri neizravnom prenošenju, kada je građu za svoje radove uzimao iz objavljenih knjiga (primjerice Mažuranićevih *Sabranih djela*), u kojima su se tekstovi razlikovali od izvornika (često rukopisne ostavštine) ili je pak riječ o biblioteci *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, u kojoj je bilo uobičajeno prerađivati izvornike sukladno suvremenomu jeziku, osobito na slovopisnoj

⁴⁶ Ivo Frangeš, »Značenje Gajeve 'Danice', *Danica ilirska 1847–1848–1849*« (uz pretisak), Liber, Zagreb, 1972., str. 16.

⁴⁷ Isto, str. 17.

i pravopisnoj razini. Dokumentarizam Ive Frangeša potvrđivao se objavljivanjem široj javnosti nepoznate građe, koju je prenosio izvorno.

Što se same *Danice* tiče, valja reći da je često bila izvorom podataka koje je crpio Ivo Frangeš. Može se pretpostaviti da je njegova šarolikost prenošenja građe dijelom nastala kao rezultat brojnih promjena u samoj *Danici*, i to ne samo u njezinim različitim godištim nego i tijekom različitih brojeva istoga godišta. Koliko je slovopisnih i pravopisnih promjena *Daničinih* urednika bilo, potvrđuje njihov odnos prema bilježenju odraza jata i samoglasnome *r*. Tako se 1938. u *Danici* razvila polemika⁴⁸ koja završava »Odgovorom« uredništva o potrebi pisanja popratnoga *e* uz samoglasno *r*, kao i završnoga *t* u skupini *st*. U tom su »Odgovoru« i začeci razlikovanja pjesničkoga i proznoga jezika:

»(...) odlučili smo u naprédak u prostom slogu (prosa) ‘k e r v, s m e r t’ itd. *e a n e a*: zatim ‘milost, krépost’ itd. *t* na koncu pisati; a u jeziku od poesie držat ćemo se pészničke slobode, nedvojeći u ostalom ni malo, da će blagoglasju shodnii način pisanja bez svake sumnje, *ili mi sada ovako ili onako pisali*, svakako obladati (...)« (*Danica*, IV, br. 15, str. 60)

Iako za Ivu Frangeša ne postoji gramatika umjetnosti jer je stil način pisanja uopće, ondje gdje su mu izvori bliski, poštuje ih i donosi vjerno.

Literatura

- Danica Ilirska*, 1835.–1849., knj. 1–5, ur. Ivo Frangeš, pretisak, Liber, Zagreb, 1970. – 1972.
 Đuro Šurmin, »Početak Gajevih novina«, *Rad*, 162; JAZU, Zagreb, 1905.
 Ivo Frangeš, »Mažuranićev spis ‘Hrvati Mađarom’ . Jedno poglavlje iz povijesti hrvatske proze XIX. stoljeća«, *Forum*: časopis Razreda za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, II, knj. 3, br. 1, str. 72–91; Zagreb, 1963.
 Ivo Frangeš, »Značenje Gajeve Danice. Uz njezino ponovno objavljivanje«, *Croatica*, 2, str. 59–176; Zagreb, 1971.
 Ivo Frangeš, »Značenje Gajeve ‘Danice’ , Danica ilirska 1847–1848–1849« (uz pretisak), Liber, Zagreb, 1972., str. 3–25.
 Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986.
 Ivo Frangeš, *Riječ što traje, Književne studije i rasprave*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
 Sanda Ham, »Uloga *Narodnih novina* u oblikovanju hrvatskoga književnoga jezika u 19. st.«, *Narodne novine*, Zbornik uz 170. obljetnicu neprekinutoga izlaženja 1835. – 2005., Zagreb, 2005., str. 165–179.

⁴⁸ U 15. je broju četvrtoga godišta *Danice* objavljen »List iz Vukovara«, potpisan inicijalima K. A., u kojem autor razlikuje izgovor i pisanje samoglasnoga *r* te ističe da pri pisanju treba bilježiti popratni otvornik *e*, iako ga u izgovoru nema. Autor K. A. zalaže se za pisanje skupa *st* u imenicama kao što je *krépost*, a protiv je gubljenja završnoga *t*. O tome i u: Vončina, 1993: 41–43.

- Josip Horvat, Jakša Ravlić, »Pisma Ljudevitu Gaju«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 26; JAZU, Zagreb, 1956.
- Hrvatski državni sabor 1848.*, sv. 2, priredili: Iskra Iveljić, Josip Kolanović, Nikša Staničić, ur. Josip Kolanović, Hrvatski državni arhiv, FF Press, Zagreb, 2007.
- Roman Jakobson, *O jeziku*, Disput, Zagreb, 2008.
- Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb, ²1965.
- Kolo 1842.–1853. Knjiga o Kolu*, priloge odabrao i tekstove napisao Ivan Martinčić, Erasmus naklada d.o.o., Zagreb, 1993.
- Maria Rita Leto, 2004. »'Danica ilirska' i pitanje hrvatskoga književnog jezika«, *Slavica tergestina* 11/12, *Studia slavica* III, str. 163–190. www.openstarts.units.it/dspace/bitstream/10077/2425/1/07.pdf [7. lipnja 2013.]
- Ivan Mažuranić, *Hervati Madjarom. Odgovor na proglašavanje njihove od ožujka mjeseca i travnja 1848.*, Karlovac, 1848. Pretisak priredio i predgovor napisao Josip Bratulić, Matica hrvatska, Karlovac, 1994.
- Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića, Stihovi, Proza*; Matija Mažuranić, *Pogled u Bosnu*, priredio Ivo Frangeš, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1965.
- Ivan Mažuranić, *Pisma, Govori*, sv. IV., priredio M. Živančević, Zagreb, 1979.
- Jadranka Mlikota, »Izricanje namjere u Gajevim 'Novinama' i 'Danici'«, *Zbornik radova Zadarski filološki dani III*, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2011., str. 469–496.
- Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor od 1848. – 2000.*, sv. I, II., i III., Hrvatski institut za povijest – Hrvatski državni sabor – Dom i svijet, Zagreb, 2000.
- Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda*, priredio Miroslav Šicel, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Saborski dnevnik Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije godina 1884. do 1887.*, sv. I. Đuro Šurmin, »Početak Gajevih novina«, *Rad*, 162; JAZU, Zagreb, 1905.
- Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.
- Josip Vončina, *Preporodni jezični temelji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993.
- Josip Vončina, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, Posebni prilog *Stoljećima hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
- Milorad Živančević, Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Liber – Mladost, Zagreb, 1975.
- http://www.dhk.hr/Republika/Republika_06_2010.pdf [30. svibnja 2013.]
- http://hr.wikisource.org/w/index.php?title=Govor_Ivana_Ma%C5%BEurani%C4%87a_u_Saboru_13._prosinca_1886.&oldid=39116 [1. lipnja 2013.]
- <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1761&sec=444> [8. lipnja 2013.]
- <http://www.matica.hr/www/wizard2.nsf/AllWebDocs/knjigeMHosmanskupninaslov> [30. svibnja 2013.]

IVO FRANGEŠ KROZ JEZIKOSLOVNU PRIZMU:
PITANJE STILA I POGLED NA JEZIK ILIRACA

Sažetak

U prvom se dijelu rada uspoređuje Frangešovo shvaćanje stila, a u drugom njegov prinos pretisku *Danice* te ostali radovi vezani uz ilirizam i hrvatski narodni preporod. Za pojam se stila kod Ive Frangeša vezuju strukturalističke dihotomije jezik i govor, uopćeno (društveno uvjetovano) i pojedinačno, te se raspravlja o pojmu izbora i položaja književnoga jezika prema normi. U drugom se dijelu podatci i navodi iz djela ilirskih i preporodnih pisaca koje Ivo Frangeš donosi uspoređuju s izvornim jezikom navedenih autora.

Ključne riječi: stil, književni jezik, ilirizam, tekstološko načelo

IVO FRANGEŠ VIEWED THROUGH THE LINGUISTIC PRISM:
THE ISSUE OF STYLE AND THE VIEW ON THE LANGUAGE
OF ILLYRIANISTS

Summary

The first part of this paper brings an analysis of Frangeš's understanding of style and the second half deals with his contribution to the reprint of *Danica* and other writings relating to the Illyrian Movement and Croatian National Revival. The style of Ivo Frangeš is connected with structuralistic dichotomies of language and speech, both in general terms (socially conditioned) and individually; upon that follows a discussion of the concept of choice and, in this connection, the discussion of the issue of position of the Croatian language in relation to the norm. In the second part, data and quotations from the works of authors belonging to the Illyrian Movement and Croatian National Revival that have been selected by Frangeš are compared with the original language of these authors.

Key words: style, standard literary language, Illyrian Movement, textological principle

Jadranka Mlikota

Frangešov prinos poznavanju Mažuranićeva jezika

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.163.42.09 Mažuranić, I.

*Vrijeme je prijatelj svake umjetnosti.
Kako sazrijevamo individualno, naš je Mažuranić sve zreliji;
kako sazrijevamo nacionalno, naš je Mažuranić sve veći.
Svatko od nas ima svoga Mažuranića, Mažuranić nas sve.*

(Frangješ)¹

1. Uvod u *Frangješovo doba*²

Pristupiti suvremenom čitanju Mažuranićeva cjelokupnoga književnoga, ali i političkoga, djelovanja bez Ive Frangješa čini se posve nezamislivim. Naime, pišući o Mažuraniću, a izravno se naslanjajući ponajprije na Barčeva istraživanja,³ Frangješ je tu vječno izazovnu kroatističku temu znao prepoznati ne samo kao isključivo književnu, već kao temu koja nikada »nije pripadala samo kulturnoj i političkoj povijesti hrvatskoj, nego su se kroz nju prelamali svjetonazori, temeljni pogledi na onu *conditio Croatica* što neumitno obilježuje našu zbilju« (Katičić, 2000., str. 67). Bez Ive je Frangješa dakle ta zbilja nepotpuna jer je nastavljaajući na dotadašnje Mažuranićeve biografije⁴ svojim pojedinačnim esejističkim radovima, a poglavito *Sabranim djelima*⁵ koje je uredio s Miloradom Živančevićem, upotpunio rasutu, mahom do tada i ano-

---

¹ Ivo Frangješ, »Ivan Mažuranić«, *Ivan Mažuranić. Matija Mažuranić. Smrt Smail-age Čengića. Stihovi. Proza. Pogled u Bosnu, PSHK*, knj. 32, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1965. a, str. 34.

² U istoimenom je eseju Radoslav Katičić istaknuo da je Ivo Frangješ svojim cjelokupnim kroatističkim radom obilježio čitavo razdoblje književne kroatistike koje se s pravom može nazvati »Frangješovo doba«. Vidi: Katičić, 2000., str. 65–70.

³ Vidi: Barac, 1945.

⁴ Vidi: Smičiklas, 1892., str. 96–137; Šurmin, 1903.–1904.; Mažuranić, V., 1895.; Barac, 1954.; Ježić, 1958.; Živančević, 1963., 1964. [21988.].

⁵ Vidi: *Sabrana djela Ivana Mažuranića*, priredili Ivo Frangješ i Milorad Živančević, I.–IV., Sveučilišna naklada Liber – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1979. (u nastavku rada: *Sabrana djela*, svezak, broj stranice).

nimnu, Mažuranićevu ostavštinu. I dok su se svi Frangešovi književnopovijesni prethodnici ponajprije bavili Mažuranićem kao pjesnikom, ostavljajući njegov prozni rad u sjeni,⁶ Ivo je Frangeš snagu Mažuranićeva pjesničkoga jezika⁷ potvrđivao i u manjim proznim djelima rasutima po *Danici* i *Novinama Hrvatskim*, u *Der Pilgeru* i *Slavenskom Jugu*, ali i u onim Mažuranićevim tekstovima koji nisu primarno označeni kao književni – u privatnim pismima i političkim spisima⁸ – nastalima u desetljeću Mažuranićeva književnoga djelovanja: od 1835. do 1848. godine.⁹ Ti radovi nastali u vrijeme buđenja nacionalne svijesti i okupljanja svih hrvatskih krajeva oko zajedničke osnove književnoga jezika upotpunjuju i spoznaje o Mažuranićevim pogledima na hrvatski jezik, ali i književnojezičnu koncepciju iliraca u cjelini čije je osnovno obilježje, prema Frangešu, prevladavanje nacionalnoga nad individualnim.¹⁰ No istodobno pisma nastala u navedenom desetljeću, a koja je Ivan Mažuranić pisao bratu Antunu i supruzi Aleksandri, rođenoj Demeter, otkrivaju i Mažuranićevo postupno prihvaćanje te iste književnojezične koncepcije¹¹ koja je tridesetih godina XIX. st. za našega »nacionalnoga klasika« (Frangeš, 1967., str. 30) svojim dijalekatnim obilježjima ipak bez pretežitoga

⁶ Milorad je Živančević istaknuo da je, za razliku od stihova koji su više puta objavljeni, Mažuranićeva »proza imala (...) zlu sudbinu da je ostala gotovo nepoznata javnosti« (Živančević, 1963., str. 106).

⁷ O pjesništvu Ivana Mažuranića vidi osobito: Frangeš, 1964.a, str. 75–95, (pretisnuto i u Frangeš, 1965.a, str. 7–34; Frangeš, 1978., str. 341–361); Frangeš, 1964.b, str. 247–253 (pretisnuto i u Frangeš, 1964.c, str. 1–18; Frangeš, 1967., str. 29–40); Frangeš, 1973., str. 71–81; Frangeš, 1979., str. 7–66; Frangeš, 2005., str. 69–128.

⁸ Od politički intoniranih tekstova Ivo je Frangeš osobitim smatrao Mažuranićevu brošuru *Hèrvati Madjarom* koju je ocijenio kao »jedan od literarno najvrednijih biblijskim stilom pisanih tekstova koji su se tada javili u Europi« (Frangeš, 1987., str. 161).

⁹ Godine od 1835. do 1837. (vrijeme Mažuranićeva studiranja) »(...) ujedno su njegove najplodnije književne godine. Piše originalne pjesme, prevodi s latinskog, talijanskog, njemačkog, poljskog, češkog, piše crtice, članke i kritičku prozu. Njegove Misli, pisane štokavski, intimne su refleksije, prigodno nastale, većinom narodu i narodnosti (...) Za ove iskricе rekao je Šurmin s pravom, da su jedino trajno što je ostalo od čitave zabavne proze toga vremena« (Živančević, 1963., str. 147). U razdoblju pak od 1841. do 1848., premda »(...) književna aktivnost Mažuranićeva opada u odnosu na prethodne godine, (...) on je napisao svoja najbolja djela: XIV. i XV. pevanje Osmana (1842., izišlo 1844.) i Smrt Smail-age Čengića (1845., izišlo 1846.)« (Živančević, 1963., str. 59). Barac će istaknuti da je »Poslije 'Smrti Smail-age Čengića', Mažuranić (...) napisao vrlo malo književnih sastavaka, a poslije godine 1848. bio je s književnošću povezan samo toliko, koliko je više godina bio predsjednik Matice ilirske« (Barac, 1945., str. 57) te da je »(...) gotovo sav svoj književni rad objavio (...) između godine 1835. i godine 1848., između svoje dvadesetiprve i tridesetčetvrte godine« (Barac, 1945., str. 63).

¹⁰ U tom se kontekstu i hrvatska preporodna književnost, ističe Ivo Frangeš, nije smjela biti »(...) isključivo individualnim pitanjima pojedinih književnika, nego prije svega ponijeti teret osvješćivanja i izobražavanja naroda« (Frangeš, 1967., str. 21).

¹¹ O tom osobito: Vončina, 1993., str. 44–122.

štokavskoga predznaka. Stoga će se u radu pozornost usmjeriti upravo na jezična i slovopisna obilježja Mažuranićevih privatnih pisama nastalih u istom vremenu kada i njegov cjelokupni književni opus. Pisma su odabrana stoga što je Frangeš upravo na epistolarnoj prozi znatnije od svojih (književno-povijesnih) prethodnika pronicao u Mažuranićeve poglede na (književni) jezik 30-ih i 40-ih godina XIX. stoljeća.

2. Frangešovi (književno-povijesni) prethodnici o Mažuranićevu proznom jeziku

Ivo je Frangeš, nasljedujući temu Mažuranića u hrvatskoj književnoj povijesti, ispred sebe imao nekoliko biografskih i bibliografskih usustavljivanja Mažuranićeva književnoga rada pri čemu je prozni rad, najčešće rasut po časopisima, uvijek ostajao u sjeni Mažuranića pjesnika, a ista je sudbina odredila njegov politički rad; spisi, proglašani govori i pisma, cjelokupna politička i državnička djelatnost nije bila dovoljno istražena i vrjednovana.¹² No s druge strane, upravo zahvaljujući činjenici da proza dugo nije bila prikupljena i objelodanjena, a time ni često pretiskivana, manje je bila podvrgavana uredničkim zahvatima.

Prva Mažuranićeva biografija objavljena je godine 1861., a iz pera je Đure Deželića.¹³ Kako ističe Milorad Živančević, ona je nastala »(...) na osnovu postojećeg činjeničnog stanja i obaveštenja opšteg karaktera (...)« (Živančević, 1960.c, str. 219), a Barac tvrdi: »Vrijednost spisa nije ni u kakvu razmjeru s njegovom opširnošću« (Barac, 1945., str. 5). Prva pak u kojoj su uporabljene vjerodostojni podatci objavljena je godine 1892., dakle poslije Mažuranićeve smrti, a potpisuje ju Tade Smičiklas (1892.). Na temelju pisama upućenih bratu Antunu, a prvo je datirano u kolovozu 1827., Smičiklas upotpunjuje Mažuranićevo mladenačko razdoblje vezano uz školovanje u Vinodolskom. To će pismo, inače pisano na njemačkom jeziku, redovito navoditi i kasniji Mažuranićevi biografi¹⁴ potvrđujući njegovo zarana dobro vladanje njemačkim jezikom već u pučkoj školi, ali i Mažuranićevo razmišljanje, gotovo čuđenje, što u njemačkoj školi može pisati i hrvatskim

¹² Ima i onih autora koji su ipak cjelovitije pristupali Mažuraniću polazeći od toga da ne treba odvajati Mažuranića-političara od Mažuranića-književnika (Pavličević, 1999., str. 94); to se prije svega odnosi na Nehajeva (1944.), Barca (1945.), Ježića (1958.), Živančevića (1963., 1988.) i Šidka (1973., ²1990.). U novije vrijeme takav cjelovitiji uvid u Mažuranićevo djelatnost daje i Nikčević (ur.), 2011.

¹³ Vidi: *Životopis preuzvišenoga gospodina Ivana Mažuranića* (anonimno), *Glasonoša*, I, br. 14–15–16; Karlovac, 1861. (nepag.). Postoji i poseban otisak. Autor je Đuro Deželić. O tom vidi: Živančević, 1960.a, str. 98–99.

¹⁴ Usp. Ježić, 1958., str. 8; Živančević, 1963., str. 39.

jezikom.¹⁵ I tijekom se riječkoga školovanja učestalo pismima obraća bratu, a uz njemački jezik to nam razdoblje približava i Mažuranićevo pisanje na talijanskom i latinskom jeziku.¹⁶ No od 5. kolovoza 1833., kako ističe Smičiklas, bratu piše samo hrvatski (Smičiklas, 1892., str 9). Ta i ostala Mažuranićeva pisma Smičiklas objavljuje izvornim jezikom, slovopisom i pravopisom što pomaže proniknuti u Mažuranićevo prihvaćanje ilirskih slovopisnih rješenja u samom početku narodnoga preporoda.¹⁷

Štokavštinu će pak Mažuranić prihvatiti za vrijeme jednogodišnjega školovanja u Subotištu (Szombathelyju)¹⁸ od 1834. do 1835.¹⁹ Osim pisama Smičiklas od prozних Mažuranićevih radova izdvaja autorove *Misli* objavljujane od 17. broja *Danice* 1835., a nastavlja ih pisati i u godini 1836.,²⁰ te ulomke Mažuranićeve glasovita spisa *Hèrvati Madjarom* nastaloga burne 1848. O početku Mažuranićeve političke i državničke karijere upravo na izmaku četrdesetosmaške Smičiklas također prvi donosi podatke na koje će se oslanjati kasniji Mažuranićevi biografi, a koji svjedoče o Mažuranićevu izravnom utjecaju na jezik hrvatskih propisa i zakona sredinom XIX. stoljeća:

»Ivan Mažuranić nije godine 1848. ništa govorio, ali je zato veoma mnogo radio. On je sastavljao sve predstave na kralja, sve proglose na narod, znameniti proglas na Evropu. On je bio perovodja sabora g. 1848. On je glavni radnik bankskoga vijeća; on je glavni radnik oko novoga zakona god. 1848.–1850., koji su imali izaći na jeziku hrvatskom« (Smičiklas, 1892., str. 43).

Osim navođenja i isključivih činjeničnih podataka vezanih uz Mažuranićevo banksko razdoblje Smičiklas je osobito bitnim smatrao izdvojiti i posljednje riječi koje je Mažuranić izrekao u saboru 1886. godine:

»Nitko me nije pitao, dok sam bio ban, što vjerujem. Da su me pitali, bio bih im odgovorio: ‘Vjerujem u prošlost, sadašnjost i budućnost Hrvatske!’« (navedeno prema: Smičiklas, 1892., str. 44).

¹⁵ Stoga Mažuranić i pita devet godina starijega brata: »Molim Te kaži mi, pristoji li se u njemačkim školama hrvatski tekst pisati« (navedeno prema: Smičiklas, 1892., str. 6).

¹⁶ Vidi: Smičiklas, 1892., str. 7 i dalje.

¹⁷ O tom Smičiklas piše: »Ovo je bila godina [1836., istaknula J. M.] pripreve za ‘Danicu ilirsku’ i za ‘Narodne novine’. I on je uz starijega brata napredovao. (...) Uz to se je uz brata uputio u novu ideju ilirsku. Već piše novim pravopisom« (Smičiklas, 1892., str. 9).

¹⁸ Mažuranić ga naziva Subotino mjesto. Lat. Sabaria. Vidi: Živančević, 1988., str. 30.

¹⁹ Smičiklas navodi da »Osim pjesama šalje on već iz Subotina štokavštinom pisane ‘Misli’, koje počimlju od br. 17. Danice, pa se vijaju i ove godine i slijedećih godina po Danici« (Smičiklas, 1892., str. 12), a upravo će sljedeću 1836. Živančević označiti kao godinu u kojoj je Mažuranić, uglavnom, pisao samo prozu. Vidi: Živančević, 1963., str. 112.

²⁰ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, I-II, br. 25 i 39, 45, 46, 47, Brzotiskom narodne tiskarnice Ljudevita Gaja, 1835., 1836. Vidi: Smičiklas, 1892., str. 17.

No tu je i završio Smičiklasov interes za Mažuranićevo političko djelovanje. Iako nepotpuna ta je Smičiklasova biografija postala glavnim uzorom i izvorom za sve kasnije Mažuranićeve biografije.

Samo tri godine nakon Smičiklasove biografije Mažuranićev sin Vladimir izdaje zbirku očevih pjesama²¹ popraćenu komentarima i esejom o Mažuranićevu životu i radu.²² To se izdanje dugo smatralo »autentičnim vrelom« (Živančević, 1960.c, str. 219), no kasnija su istraživanja istoga autora potvrdila da je u tom izdanju tekst »(...) mestimično nedopustivo doterivan. Da zlo bude veće, ovo izdanje redovno se smatra za apsolutno autentično, pa po njemu s pijetetom i punim poverenjem rade svi priređivači!« (Živančević, 1963., str. 107). Iako, dakle, Vladimir objavljuje očevu poeziju, a ne prozu,²³ ono što čini osobitim uvodnu studiju tomu izdanju svakako su Vladimirova zapažanja o očevim pogledima na jezik; Vladimir ističe očevu nastojanje da književni izraz izdigne iznad mjesnih govora i dijalekata u čemu mu je polazište hrvatska književnojezična tradicija; u takvim se Mažuranićevim nastojanjima prepoznaje slijeđenje jezičnih načela ilirskih, kasnije zagrebačkih, slovničara:²⁴

»Njemu je svakako uz staru knjigu i p r a v i l n i pučki jezik dobro poslužio, ali on je scienio, da valja uz blago č i s t o g a pučkoga govora pribirati i biserje iz stare hrvatske knjige. On je napose tvrdo vjerovao, da je prava zadaća književnosti paziti, da ne pogine prije dobe nijedan dragocjen oblik, dok god nije savkoliki narod na nj posvema zaboravio« (Mažuranić, V., 1895., str. XIV).

Vladimirovi će osvrtni na očeva jezična načela ostati neosporeni i do naših dana, a u vrijeme kada su nastali svakako su označili početak promišljanja Mažuranićeva jezika.

²¹ U to izdanje očevih pjesama Vladimir nije uvrstio pjesme na mađarskom jeziku. Milorad Živančević razlog tomu vidi u činjenici da »Pesnikov sin, očigledno, nije smatrao uputnim da to obelodani u gluho doba postnagodbene Hrvatske, pa su Mažuranićeve mađarske pesme ostale do danas u rukopisu« (Živančević, 1988., str. 29). O Mažuranićevim mađarskim stihovima prije Živančevića pisali su Deželić i Barac. Vidi: Deželić, 1861., str. 98–99; Barac, 1945., str. 14, 79. O Mažuranićevu poznavanju suvremene mađarske klasicističke lirike vidi: Lukač, 1996., str. 82–90; Lokos, 1998., str. 63–80.

²² Vidi: Mažuranić, V., 1895. [Sušak, ²1924.]. Živančević ističe da je Vladimir Mažuranić nakon spomen-izdanja očevih pjesama sveobuhvatnije prionuo ustavljanju očeve građe, ali to »(...) prezauzet dužnostima u političkom i društvenom životu zemlje, nikada nije ostvario« (Živančević, 1959., str. 31).

²³ Vladimir Mažuranić, oslanjajući se na Smičiklasa, spominje samo očeve aforizme objavljene u *Danici* 1835. i 1836. pod naslovom *Misli*.

²⁴ O književnojezičnim pogledima zagrebačke filološke škole vidi osobito: Ham, 2006., str. 65–70.

Mažuranićeva biografija iz pera Antuna Barca (1945.) temeljena je na arhivskoj građi. Premda se toj monografiji ponajviše zamjeralo što je »(...) nepotpuna, bez životopisa i kritičkog aparata, a najavljena bibliografija nikada nije ugledala sveta« (Živančević, 1959., str. 32),²⁵ ipak je donijela cjelovitiji pogled u Mažuranićevo stvaralaštvo. Rečeno se prije svega odnosi na Mažuranićevu prozu koja je u monografiji, premda reprezentativno, ipak zastupljenija.²⁶ I Barac polazi od Mažuranićevih pisama upućenih bratu Antunu u kojima vrlo često »(...) izbija silna nježnost, bratska privrženost i povjerljivost« (Barac, 1945., str. 47). Uz pisma Barac se osvrće i na one prozne radove literarne vrijednosti – na *Misli* objavljene u *Danici* 1835. i 1836. godine, na sastavke o kazalištu (*Sabor čitaonice ilirske zagrebačke*, 1840.) i pjesništvu (*Literatura ilirska*, 1841.), a izdvaja i Mažuranićeve dopise (*Sabor karlovačke ilirske čitaonice*, 1841.). Veličina je Barčeva pristupa Mažuranićevim osobito proznim radovima u tom što je razriješio autorstvo nekolicine potpisanih pseudonimima i šiframa,²⁷ ponajviše u *Danici*. Barac je također u odnosu na svoje prethodnike opisom i popisom upotpunio i Mažuranićev prevoditeljski rad,²⁸ a navodi i mogućnost da su neki od političkih članaka u *Narodnim novinama*, *Jugoslavenskim novinama*, *Slavenskom jugu* i u listu *Südslavische Zeitung* također Mažuranićevi. Proza je Mažuranićeva, prema Barcu, tim značajnija što mu je omogućila da otvorenije iznosi »(...) poglede na različita pitanja života, politike i književnosti« (Barac, 1945., str. 189.). Takvi se Mažuranićevi stavovi već oblikuju u mladenačkim *Mislima* objavljenima u *Danici*, a iz njih »(...) izbija u prvom redu njegova nepokolebljivost u pitanjima naroda i njegova jezika« (Barac, 1945., str. 190).²⁹ Barčeva su istraživanja Mažuranićeva proznoga rada potvrdila da je prozu

²⁵ Vidi i Živančevićovo polemiziranje o Barčevoj monografiji u: Živančević, 1963., str. 124–125.

²⁶ Vidi: Barac, 1945., str. 74–75, 189–208.

²⁷ Mažuranić je često svoje sastavke u stihu i prozi potpisivao »(...) ili imenom i prezime-
nom, ili inicijalima, ili pseudonimom (Budimir M., Slavomir), ili anonimno« (Barac, 1945., str. 75). Neke su crtice u *Danici* »(...) potpisane početnim i završnim slovom Mažuranićeva prezime-
na (M . . . ć), i koje bi također mogle biti njegove« (Barac, 1945., str. 75).

²⁸ Barac navodi da je Mažuranić prevodio i poeziju i prozu; latinske je stihove prevodio u *Danici* (1835.), prevodio je i Horacija (1835.), Ovidija (1836.), Tassa (1838.), bana Jelačića (1848. ili 1849.), Manzoni (1885.). Prevodio je i nekoliko odlomaka iz opereta (1838. i 1839.). Poslije preporoda objavio je prijevod Vocelova *Posljednjeg Orebite* u *Nevenu* 1855., potom prijevod rasprave ruskoga profesora Sreznjevskoga *O pismenosti glagoljskoj* (1857.). Vidi: Barac, 1945., str. 76.

²⁹ Usp. »Koji materinskim jezikom govoriti stidi se, prisposobiti se more vojaku ustanovljeni rok (Losung) zato izustiti nehotjećemu, jer bi straža doznala, da jedan izmed njezinih skupovojnika jest: što ovaj u očih zakonov vojničkih, to onaj u očih majke domovine zaslužuje: kaštige vredan ovaj, a još veće onaj« (navedeno prema: Barac, 1945., str. 190).

pisao usporedno s pjesmama te da ona čini cjelinu s njegovim pjesničkim radom,³⁰ premda je njegov prozni rad ipak znatnije došao do izražaja nakon četrdesetosme »(...) kad je od pokrajinskog odvjetnika postao ugledan i utjecajan javan radnik, koji je stilizirao najvažnije hrvatske političke zaključke svoga vremena« (Barac, 1945., str. 192–193).³¹ Četrdesetosmu godinu u Mažuranićevu proznom radu Barac će označiti godinom pisanja spisa *Hèrvati Madjarom* koji je, doduše, Mažuranić pisao u ime Hrvatske, »(...) ali ni u njoj nije nikako mogao sakriti sebe« (Barac, 1945., str. 193) te ne manje značajnim »Manifestom hrvatskoga naroda na evropske narode« iste te godine.³² Barčeva se znanstvena pozornost usmjerava i na Mažuranićeve govore³³ u kojima, uostalom kao i u cjelokupnoj Mažuranićevoj prozi, ističe ljepotu riječi, sredenost, preglednost i lirizam.³⁴ Uzimajući znatnije u znanstveni obzor Mažuranićev prozni rad u odnosu na svoje prethodnike, može se reći da je prikaz Mažuranićeva književnoga rada u Barčevoj monografiji iscrpniji u odnosu na njegove prethodnike.

Na Barčeva se istraživanja nadalje oslanjao Slavko Ježić uređujući izbor iz djela Ivana Mažuranića.³⁵ Ježić, kao i Barac, pristupa Mažuraniću tako da njegov književni rad ne odvaja od političkoga pa uvodna studija kronološki prati Mažuranićev uspon od književnika do bana pučanina. Od proznih radova u izbor Ježić uvrštava Mažuranićeve radove objavljene u *Danici*: »Slavulj i kukavica«, neke »Misli i Njetila«, brošuru *Hèrvati Madjarom*, »Manifest naroda hrvatsko-slavonskog« te politički govor iz 1861. godine: »Govor o odnosu hrvatske prema ugarskoj držan u 36. sjednici Hrvatskog sabora 8. srpnja 1861.«³⁶ Zbog ograničenoga opsega u izbor nisu ušli, kako ističe Ježić, još neki Mažuranićevi bitni prozni radovi, osobito njegovi politički tekstovi. Iako, dakle, izborom sužena, Ježićeva su *Djela* upotpunila do tada, uglavnom, zanemarivan Mažuranićev prozni rad.

³⁰ Vidi: Barac, 1945., str. 207.

³¹ Pritom Barac ističe da je prijeko potrebno razlučiti spise koje je izdavao pod svojim imenom od onih koje je sastavljao u ime hrvatskoga sabora, banske konferencije i sl. Vidi: Barac, 1945., str. 193.

³² Vidi: Barac, 1945., str. 197.

³³ Mažuranićevi najznačajniji govori potječu iz 1861. i 1866. godine. Vidi: Barac, 1945., str. 199.

³⁴ Vidi: Barac, 1945., str. 204–207. U takvim je Barčevim stavovima Živančević nalazio manjkavosti smatrajući da »Po vokaciji i sam literat, više pisac nego književni historičar, (...) radije [je] puštao da ga u poslu vodi intuicija nego podatak, prepuštajući se često impresiji« (Živančević, 1988., str. 367).

³⁵ U to je izdanje uz izbor djela Ivana Mažuranića Ježić uvrstio i izbor iz djela Matije Mažuranića i Dimitrija Demetra. Vidi: Ježić, 1958.

³⁶ Vidi: Ježić, 1958., str. 69–90, 152–156.

Pedesetih je i šezdesetih godina XX. stoljeća cjelovitiji uvid u Mažuranićevo stvaralaštvo dao Milorad Živančević; predmet su njegova istraživanja ponajprije Mažuranićeve pjesnička i prozna djela objavljena u *Danici*, i to upravo »(...) u vreme njenog najprogresivnijeg delovanja, od samog početka pa sve do trenutka kada počinje da vegetira (1835.–1848.)« (Živančević, 1959., str. 32). Tim je radom Živančević dopunio bibliografske jedinice dotada nepoznate u hrvatskoj znanosti o književnosti što je rezultiralo zaključkom da je »(...) u *Danici* (...) Mažuranić pisao više no što se obično misli« (Živančević, 1959., str. 37). Samo godinu dana kasnije Živančević će dva rada posvetiti Mažuranićevoj privatnoj korespondenciji; riječ je o pismima supruzi Aleksandri (ukupno 32) i bratu Antunu (ukupno 19)³⁷ čija je osobita vrijednost u tome što ih Živančević donosi izvornim jezikom i slovopisom. Ta pisma čine zaokruženu cjelinu jer ona upućena bratu Antunu nastaju u rasponu od 1835. do 1866., premda je većina napisana u vrijeme njegova pretežitoga književnoga rada – dakle do 1848. godine, posebice iz njegova karlovačkoga razdoblja³⁸ – dok ona upućena Aleksandri započinju godinom 1849., označenom početkom Mažuranićeve političke djelatnosti.³⁹ Jezik je pisama osobito zanimljiv s obzirom na to da se katkad razlikuje od jezika ranije objavljenih Mažuranićevih radova:⁴⁰ on »evoluirao od pokrajinskog, lokalnog, koga je mladi Mažuranić poneo sobom iz rodnog kraja, preko onog koji se nalazi u prvim hrvatskim novinama, sve do izgrađenog onovremenog književnog jezika (...)« (Živančević, 1960.c, str. 224). Ta će pisma biti nezaobilaznim izvorom i u opsežnoj Živančevićевой studiji o Ivanu Mažuraniću u Akademijinu *Radu*⁴¹ koju je kasnije većim dijelom uvrstio u monografiju o Mažuraniću (1964.).⁴² Već u Akademijinu *Radu* Živančević, imajući uvid u Mažuranićevo ostavštino i bogatu knjižnicu, čemu može zahvaliti Mažuranićevoj unuci Aleksandri Mažuranić-Nestorov, donosi do tada najpotpuniju Mažuranićevo bibliografiju⁴³ s radovima koji su sve do

³⁷ Vidi: Živančević, 1960.b, str. 159–184; Živančević, 1960.c, str. 219–240. Živančević navodi da su do tada Mažuranićeve pisma samo fragmentarno objavljivana, što se posebice odnosi na pisma upućena bratu Antunu (vidi: Smičiklas, 1892.), odnosno banu Jelačiću (vidi: Šurmin, 1921.), a koja su »(...) katkad daleko od izvornika« (Živančević, 1960.b, str. 159).

³⁸ Vidi: Živančević, 1960.c, str. 223.

³⁹ Izuzetak je pismo iz 1841. koje je osamljeno. Vidi: Živančević, 1960.b, str. 159.

⁴⁰ Vidi: Živančević, 1960.b, str. 162.

⁴¹ Vidi: Živančević, 1963., str. 31–237.

⁴² Drugo je dopunjeno izdanje monografije objavljeno 1988. godine; u njemu je Živančević proširio opseg svojega istraživanja te ga upotpunio novim spoznajama, otkrićima, arhivskom gradom, novim interpretacijama. Drugom je izdanju prethodilo i objavljivanje *Sabranih djela Ivana Mažuranića* 1979. godine čije uredništvo uz Milorada Živančevića potpisuje i Ivo Frangeš.

⁴³ Vidi: Živančević, 1963., str. 108 i dalje.

tada ostajali u rukopisu.⁴⁴ Uz to, revidira i autorstvo nekih Mažuraniću pripisanih tekstova.⁴⁵

Primajući dakle u naslijeđe temu Mažuranića u hrvatskoj znanosti o književnosti Ivo je Frangeš ispred sebe imao nekoliko biografskih i bibliografskih usustavljanja Mažuranićeva rada koji ipak sve do objavljivanja kritičkoga izdanja djela Mažuranićevih u četirima knjigama *Sabranih djela* (1979.), »(...) gdje je većinu teškog i nezahvalnog posla obavio Milorad Živančević« (Frangeš, 1978., str. 362), ostaje nepotpun, jezično prilagođen i osuvremenjen. No i prije *Sabranih djela* Ivo je Frangeš svojim pojedinačnim esejima i studijama o Mažuranićevu stvaralaštvu upotpunio Mažuranićev prinos ilirskim nastojanjima u širenju zajedničkoga jezika na svehrvatske prostore.⁴⁶

3. Frangešov prinos usustavljanju Mažuranićevih jezičnih pogleda

U cjelokupnom Mažuranićevu stvaralaštvu Ivo je Frangeš jasno uočio njegovu izgrađenu svijest o jeziku kao ishodištu pjesnikove inspiracije (Frangeš, 1965.b, str. 407). Naime, listajući po Mažuranićevoj književnoj ostavštini, Frangeš je došao do zaključka kako je riječ upravo o »(...) jednom izrazito lingvistički usmjerenom tipu književnoga djelovanja« (Frangeš, 1979., str. 33) što Mažuranića svrstava u red onih hrvatskih književnika ilirskoga razdoblja koji su pokazivali

»(...) izrazito zanimanje i zabrinutost za jezična pitanja: od filoloških do književnoestetičkih. Najznačajniji ilirski stvaraoci, poneseni borbom za afirmaciju hrvatskoga jezika, određuju se prije svega upravo u odnosu prema jezičnoj materiji kojom valja da se izraze (...) U dojednome hrvatskom književniku i književnom radniku ilirizma neprestano bdi filološki osjećaj dužnosti da se sačuva dimenzija tradicije, toliko potrebna svakoj cjelovitoj književnosti. Zato se mirno može postaviti tvrdnja o jezičnom nadahnuću kao temeljnom poticaju

⁴⁴ Primjerice, Živančević u godini 1835. pronalazi nekoliko minijatura u rukopisnoj bilježnici koja je zanimljiva i po tom »(...) što se njezin tekst mestimično bitno razlikuje od svih stampanih verzija koje su do nas doprle (...) pa nam omogućava da ustanovimo varijante i pravi izvornik« (Živančević, 1963., str. 111).

⁴⁵ Naime, događalo se i to »(...) da su godinama stvari drugih autora išle pod njegovim imenom, a mnoge njegove ostale nezapažene ili potpuno nepoznate« (Živančević, 1963., str. 216).

⁴⁶ Mažuranićem se Frangeš osobito znanstveno bavi u *Stilističkim studijama* (1959.), *Studijama i esejima* (1967.), *Novim stilističkim studijama* (1986.) i u *Suvremenosti baštine* (1992.) primjenjujući rezultate stilističke metode književno-znanstvene kritike. Tim je učinio zaokret u hrvatskoj znanosti o književnosti »(...) od historicizma i simplificiranog pozitivizma prema interpretativnoj kritici koja se temelji na estetskom sudu« (Nemec, 2010., str. 42).

ilirskoga književnog stvaranja, o jeziku ne samo u onom smislu u kojemu je on, za svakoga pisca, osnovna izražajna determinanta, nego o borbi za jezik kao o specifičnom obliku pjesničkoga zanosa« (Frangeš, 1979., str. 31–32).

Tvrđnju o jezičnom nadahnuću kao temeljnom poticaju ilirskoga, pa onda i Mažuranićeva, književnoga stvaranja Ivo je Frangeš dokazivao upravo na temelju naslonjenosti iliraca na hrvatsku književnojezičnu tradiciju, u kojoj je Gundulić estetski i jezični uzor:

»Tako Gundulićev glas, njegova svijest i ‘umjeteonstvo’, njegova silna lingvistička i poetološka integrativna snaga, odjekuju u ključnim trenucima hrvatske književne povijesti. Preuzimajući zublju Marulićevu i prenoseći je u Dubrovnik, Gundulić mijenja i pjesničku formulu, izgrađujući superioran, jedinstven, probran (‘lingua illustre’) književni jezik koji će postati idealom Gaju i cjelokupnom hrvatskom narodnom preporodu« (Frangeš, 1992., str. 40).

Veza između Mažuranića i Gundulića gotovo je jednako prepoznatljiva ne samo u velebnoj dopuni *Osmana*, za koju je Frangeš smatrao da je i nadmašila izvornik (Frangeš, 1979., str. 43), već gotovo u jednakoj mjeri i u Mažuranićevu najvećem djelu, u *Smrti Smail-age Čengića*,⁴⁷ za Frangeša Mažuranićeva je poezija već unaprijed bila i tematski i jezično zadana tradicijskim predlošcima.⁴⁸ Pa kada ih Mažuranić traži i nalazi u dubrovačkoj književno-jezičnoj tradiciji, onda je posve jasno zašto je upravo Gundulić dijakronijska poveznica s Mažuranićevom suvremenošću, estetski, jezični i društveni uzor ilircima:

»Njemu je Gundulić pjesnik pravde i slobode, kobi i dubrave, vizijâ kojima nužno stremi preporođena hrvatska književnost. I, prije svega, pjesnik još jednoga dosegnutoga ideala: savršenog i cjelovitog pjesničkog jezika. A i on je, ne manje, cilj i potreba naših iliraca« (Frangeš, 1964.a, str. 82).

Zasluga je upravo Mažuranićeva u tomu što diže »bogato poglavlje dubrovačke književnosti na visinu umjetničkoga kanona cjelokupne hrvatske književnosti« (Frangeš, 1967., str. 34). U tom svjetlu, kroz prizmu Mažuranićeva pjesničkoga stvaralaštva, Frangeš ističe i ulogu preporoditelja u afirmaciji dubrovačke književnojezične tradicije:

⁴⁷ Usp. »Ako postoji djelo koje u sebi sadržava tradiciju kao pretpostavku, onda je to svakako Mažuranićeva pjesna o kobi Smail-aginoj, umjetnina koja je neraskidivo vezana za dotadašnje stvaralaštvo i svojega tvorca i njegove književnosti« (Frangeš, 1979., str. 7).

⁴⁸ Tu je svezu tradicije i suvremenosti, uostalom, Frangeš uvijek smatrao nezaobilaznom jer »pjesnici ne žive izvan prostora i vremena, izvan jezika i života, nego svoju poeziju i svoju poetiku izgrađuju u odnosu na već zatečeni historijski kontekst, (...)« (Frangeš, 1965.b, str. 404). S tim se Frangešovim tvrdnjama slaže i Krešimir Nemeč: »Svaki tekst promatra se kao intertekst kojem se značenje profilira i dopunjuje tek u poretku tradicije« (Nemeč, 2010., str. 41).

»Može se stoga s punim pravom reći: koliko hrvatski preporod duguje Gunduliću, poglavito *Osmanu*, toliko i Gundulić duguje preporodu; jer bez njegove jasno izražene svijesti o veličini Dubrovnika, bez ključne spoznaje preporoditelja o važnosti i domašaju starije hrvatske književnosti bila bi nemoguća njezina obnova, a s njom i ustoličenje Gundulića na položaj estetskoga i jezičnog uzora« (Frangeš, 1992., str. 27).

Sazdan na bogatoj tradiciji dubrovačke književnosti Mažuranićev pje-snički jezik ujedno je »primjer i dokaz izražajne sposobnosti hrvatskoga jezika« (Frangeš, 1965.a, str. 16), potvrda da »(...) bez izgrađenoga književnog jezika nema ni književnosti, ni kulture ni znanosti« (Frangeš, 1979., str. 32). To su uporišne točke na kojima Frangeš dokazuje da je za Mažuranića »'poesis' odista bilo stvaranje, kako to izvorna etimologija i traži, – stvaranje jezikom i u jeziku« (Frangeš, 1965.b, str. 407). Potvrdu tomu Frangeš pronalazi i u ranim Mažuranićevim radovima objavljenim u *Danici*; tako

»(...) u 20. broju Danice [Mažuranić – istaknula J. M.] s punom odgovornošću upozorava da neizgrađen jezik sapinje i najveće umove: '(...) Jer onoliko člo-vjek znade koliko jezikom svojim izgovoriti može. Što je izvan kruga izrečja, to je izvan kruga poznanstva'« (Frangeš, 1979., str. 32).

Iz tih je redaka razvidno da Mažuranić ulazi u književnost svjestan potrebe rješavanja pitanja književnoga jezika pa već u Subotištu (Szombathely) polemizira s mađarskim učenicima, a bratu Antunu gotovo ispovjedno piše:

»Ja sam vrlo ustanovljen u tomu da naš jezik jako prikladan jest k versifikaciji grčkoj i latinskoj, i zato se vrlo smijem Mađarom koji misle da između svih novih jezika samo njihov starinske razmjere nasljedovati može, ter njim višekrat prišapćem na uho da mi to možemo još bolje od njih, pak da se zato ne hvalimo« (navedeno prema: Frangeš, 1979., str. 59).

Frangešovi su književnoznanstveni prethodnici, uglavnom, u pismima pronalazili Mažuranićevu mladenački intoniranu ispovijest upućenu bratu Antunu, a Frangeš je upravo u njima pronalazio začetak Mažuranićeva angažiranoga promišljanja o važnosti izgrađenoga književnoga jezika za život jedne nacije. Zato Frangeš u Mažuraniću vidi iznimno rijedak primjer književnika ne samo u nacionalnim razmjerima, već i izvan njih – književnika koji kao malo tko u to vrijeme ispred sebe ima viziju »(...) tako jasno odabrana puta i tako promišljena koračanja njime« (Frangeš, 1979., str. 12). U tom svjetlu Mažuranićeva pisma postaju ujedno svjedokom autorova jezičnoga samoizgrađivanja, njegove jezične evolucije i slovnoga razvoja,⁴⁹ ali

⁴⁹ Josip Vončina ističe da je Ivan Mažuranić »(...) doista veliku pažnju posvećivao jezičnim pitanjima te (...) se vrlo brzo prilagođavao razvojnom procesu što ga je doživljavao cio preporod« (Vončina, 1993., str. 107).

i potvrda da u njima, kao uostalom i u poeziji, Mažuranić »usporedo rješava metrička, jezična, pa i idejna pitanja vremena« (Frangeš, 2005., str. 71).

4. Epistolarna proza – primjer Mažuranićeve jezične evolucije i slovnoga razvoja

Mažuranićeve je epistolarna proza Ivi Frangešu bila od osobite važnosti za razumijevanje Mažuranićevih jezičnih pogleda. Uvrštavajući ih u IV. knjigu *Sabranih djela* ta su pisma ne samo dopunila Mažuranićevu proznu produkciju 30-ih i 40-ih godina XIX. st., već su omogućila da se na osnovi njih prati Mažuranićev i jezični slovni razvoj.

Prije izdavanja *Sabranih djela*, knjige IV., u kojoj su uz pisma objavljeni i Mažuranićevi govori, Mažuranićevu je privatnu korespondenciju u dvama radovima⁵⁰ izvornim jezikom, slovopisom i pravopisom objavio tek Milorad Živančević, ujedno i priređivač IV. knjige *Sabranih djela*. Do Živančevićeva rada na Mažuranićevoj privatnoj korespondenciji objavljeno je tek poneko Mažuranićevo pismo iz mladenačkih dana upućeno bratu Antunu. *Sabrana djela* donose i preostalu rukopisnu epistolarnu građu pa u njih ulazi »sva dosad poznata njegova epistolarna ostavština« (*Sabrana djela*, sv. IV., str. 298) koja »(...) po svome dokumentarnom karakteru ide i u nacionalnu povijest« (*Sabrana djela*, sv. IV., str. 296). Dokumentarističkoj vrijednosti Mažuranićeve epistolarne proze svakako pridonosi i njihova izvornost: »Sva pisma izdaju se prema rukopisima diplomatski, prema suvremenim načelima izdavanja korespondencije, ne dirajući u jezik ni u izvornu grafiju« (*Sabrana djela*, sv. IV., str. 299). Mažuranićeve je epistolarna proza u odnosu na ostalu objavljenu prozu u *Sabranim djelima* (svezak III.) doista suvremenim tekstološkim mjerilima omogućila uvid u autorovu jezičnu evoluciju i zanimljiv slovni razvoj. Kada je riječ o jezičnom razvoju Ivana Mažuranića, privatna ga pisma otkrivaju znatno više jer, za razliku od njegovih javnih – objavljivanih – tekstova nisu podvrgavana tuđim uredničkim zahvatima, a takva se neprikladna donose i u *Sabranim djelima*. Objavljena suvremenim tekstološkim mjerilima ta su pisma omogućila Vončini zaključiti kako »Ivanovi rani tekstovi ne pokazuju čakavsku (novljansku) dijalekatnu osnovicu, nego narječni hibrid koji je u *Danici* isprva vladao« (Vončina, 1993., str. 76). Usporedba dvaju pisama upućenih bratu Antunu – prvo koje navodim iz 1835. pisano »U

⁵⁰ Osim u već navedenim Živančevićevim radovima posvećenima Mažuranićevoj epistolarnoj prozi (vidi: Živančević, 1960.b, str. 159–184; Živančević, 1960.c, str. 219–240), autor ih objavljuje, djelomice, i u radu »Ivan Mažuranić«, u Akademijinu *Radu* 1963. Vidi: Živančević, 1963., str. 31–237.

Subotinom mistu dne 11 martia«, a drugo iz 1841. s naznakom »Karlovac, 27. jenvara« – jasno pokazuje razvoj Mažuranićeva jezika u smjeru *Daničine* stilizacije:

»Budući da ‘si me od puta kojega ‘sam smirao u Požon podprijeti, dragiñom, koja sada tamo biti mora uplašio, ovde ostao jesam. Zato ti još prvo bim bio obznanio da mi novine u Zagrebu ne zaostavlaš, ali sa izpitmi, koje vre sada izvršeni jesu, zabavljen, toga učiniti ne mogoh. Česa radi sade kar bržje opet mi pošilaj, kak one koje došle budu, kak takaj (ako jest moguće) i one koje kod tebe zaostale jesu. (...)« (*Sabrana djela*, sv. IV., str. 25).

»Ja sam se uzdo da ću još kao u ponedjeljak dobit onu škrinju s knjigami, pako neznam, jesi li ju poslô ni danas. Što ako nijesi učinio pošalji ju što bårže, jer je čoviek kao čorav bez svakoga diela. Dodaj još u nutra jedno dva tri zidovna kalendara ilirska i jedan mali: što će bit meni i Vranczanu i još komu. (...)« (*Sabrana djela*, sv. IV., str. 34).

Mažuranićeva su pisma, osim jezičnoga razvoja, omogućila i bolji uvid u njegov slovni razvoj koji je Josip Vončina, razdijelio u pet glavnih faza:⁵¹

1. Faza arhaične grafije prepoznatljiva je u pjesmi »Pisma od Vinodolca Skolana« (nastala je poslije 10. travnja 1830.) te u pismu bratu Antunu od 5. kolovoza 1833. godine, a obuhvaća sljedeća slovna rješenja: /c/ = cz (*roxiczam*, *Mieseczca*), /č/ = cs (*dolcse*, *csuo*), /š/ = sh || s (*Josh* || *friskom*, *razmislyajuchi* || *proshasnoga*), /ž/ = x (*laxem*), /ć/ = ch || chi || tj (*moch* || *hochiesh* || *pokratjenja*), /ļ/ = ly (*pozdravlyamte*, *nevoljom*), /ń/ = ny (*prolitnye*, *nyegovoga*), /s/ = s || sz (*Vinodolski*, *jest* || *jeszu*), slogotvorno r = er || ar (*pomerli*, *zverhu* || *sardcem*), jat = i || e (*lipo*, *Rike* || *lettine*).
2. Faza grafije na temelju Gajeve *Kratke osnove* (s tendencijom prema novom razvoju) u pismima između 31. srpnja 1834. i 7. veljače 1835.: /c/ = c (*detce*), /č/ = č (*rečih*), /š/ = š (*još*), /ž/ = ž (*žene*), /ć/ = č || t' (*moguće* || *net'e*), /ļ/ = l' (*učitel'a*), /ń/ = ñ (*neġovo*), /s/ = s (*jesam*), slogotvorno r = er (*neuternjih*), jat = ě || e (*Rĕku* || *detce*).
3. Faza prelaska na grafiju *Danice*: u pismima između 18. travnja i 11. srpnja 1835.: /c/ = c (*pěšnicu*), /č/ = č (*načinom*), /š/ = š (*prošlo*), /ž/ = ž (*možebiti*), /ć/ = ć || tj (*već* || *nehtju*), /ļ/ = lj (*pošiljam*), /ń/ = nj (*sočinja*), /s/ = s (*poslal*), slogotvorno r = er (*četerti*), jat = ě (*nĕkoliko*).

⁵¹ Slovni je razvoj Mažuranićev ovdje dan prema Vončininu istraživanju pa su i svi primjeri preuzeti iz: Vončina, 1993., str. 108–109.

4. Četvrta faza prepoznatljiva u pismu od 28. listopada 1840.: /c/ = c (*re-ci*), /č/ = č (*čtvàrtak*), /š/ = š (*što*), /ž/ = ž (*Požunu*), /ć/ = ć (*buđuće*), /lj/ = lj (*nedielje*), *jat* = ie (*gdie*, *nedielje*, *ovdieka*, *vidieti*, *ilirskieh*).
5. Posljednja faza (*Smrt Smail-age Čengića*): /c/ = c (*Stolca*), /č/ = č (*Mor-rači*), /š/ = š (*svietovaše*), /ž/ = ž (*teške*), /ć/ = ć (*će*), /lj/ = lj (*žemlji*), /ń/ = nj (*namienjuje*), *jat* = ie (*u sride*), slogotvorno *r* = èr (*bèrdjane*), /đ/ = dž (*dželate*).

Na temelju se objavljenih Mažuranićevih pisama može zaključiti da je, »(...) već godine 1840. (četvrta, pretposljednja Mažuranićeva faza) postigao onaj isti grafijski sustav kojem će se Ljudevit Gaj u *Danici* prikloniti tek osam godina kasnije (...)« (Vončina, 1993., str. 110). Bez *Sabranih djela Ivana Mažuranića*, knjige IV., takav bi Mažuranićev slovni razvoj bio nezamijećen.

Uz to, usporedi li se Mažuranićeva privatna korespondencija s objavljenim djelima toga razdoblja, odstupanja na slovopisnoj razini gotovo su neprijetna; tako, primjerice, 1848. godine Mažuranić objavljuje znamenitu brošuru *Hèrvati Madjarom*, u kojoj tek jednom slovopisnom pojedinosti odstupa od pisma upućenoga bratu Antunu 19. travnja 1848. godine: u brošuri će za fonem /đ/ Mažuranić rabiti slovni znak *dj*, dok u pismu za isti fonem ima dva slovna znaka: *gj* i *dj*, a što je razvidno iz danih ulomaka, brošure i pisma:

»Madjari, sudèržavljani naši! Bratinska ljubav i prijateljska ćutjenja vaša, izražena prema nam u proglasijeh vašijeh, upravljelijeh na nas iz Pešte ožujka mieseca i travnja t. g., napuniše sèrca naša neobičnijem veseljem, nenadanom radostju.

Da, nenadanom radostju obradovasmo se svikolici, vidjevši gdie ljudi, za izključivu madjarsku narodnost svoju neizmiernijem ognjem upaljeni i toga radi svijem inijem narodnostim oko sebe, viekovitijem porazom prijeteći, novijem bratinska europskoga duhom na jedared razsvietljeni povikaše: ‘za svijeh jednakost, za svijeh, sloboda!’« (Mažuranić, 1848., str. 3).⁵²

»Ja sam napisó ovijeh danah niekakov odgovor Magjarom na njihov peštanske proglase upravljene na nas Hèrvate. Štampó sam ga i evo ti od njega pošiljem 336 ekzemplarah s mobom da jih niekoliko, ako budeš mogó, po dva grošića rasprodaš sám, a ostalo da daš tamo Županu da jih po tu cijenu što predje proda i u svijet razašilje, jer ovakove stvari imadu vrednost samo dok su frižke. (...) Ali ovo je stvar drugotna samo, a pèrvotna ostaje svakako da se dielce ovo što prije razširi, pa makar i zaman. (...) Dao sam toga vruga štatpat 2000 komadah, pa

⁵² Navod je dan prema pretisku brošure: *Hèrvati Madjarom. Odgovor na proglase njihove od ožujka mieseca i travnja 1848*. Pisao Ivan Mažuranić, Karlovac, tiskom Ivana Nep. Prettnera [pretisak, Karlovac, 1994.].

sad neznam što ću i kako š njime, kad nam knjigotèrztvo nevriedi ni pare. (...) Kad sve ove naloge i poslove svèršiš, a svèršit ćeš, ako bog da, lako za jedan dan svekoliko, tad dodji, molimo te svi lijepo, za ove blagdane amo k nam da se o golemom ovom novom svijetu, štono nam se evo pred očima otvorio, porazgovorimo (...)» (*Sabrana djela*, sv. IV., str. 74–75).

U ostalim se slovopisnim pojedinostima tekst pisma ne razlikuje od otišnute brošure; 1848. godine Mažuranić, dakle, bilježi slogotvorno *r* s popratnim *e* uz nadslovak (*sudèržavljani, sèrca/Hèrvate, pèrvotna, knjigotèrztvo, svèršiš, svèršit*),⁵³ dvoslovom *ie* bilježi i dugi i kratki jat (*miesecca, gdie, nezmiernijem, viekovitijem, razsvietljeni/nevriedi, dielce*), ali za dugi jat rabi i troslov *ije* (*prijeteći/cijenu, svijet, lijepo, svijetu*). Čak i *tj* za /ć/ još uvijek bilježi te 1848. godine u tekstu brošure (*radostju*), ali već i u sljedećem pismu od 29. svibnja 1848.:

»Vidiš dakle kakova je to smetja s timi ljudi« (*Sabrana djela*, sv. IV., str. 76).

Navedene su razvojne faze u Mažuranićevu stvaralaštvu, iz pisama razlučene, odrazile »(...) sve mijene što ih je doživljavalo doba u kojem je djelovao (grafijske, jezične i stilske, metričke)« (Vončina, 1993., str. 121) pa se u tom smislu može zaključiti »(...) da je razmjerno kratko, na tridesete i četrdesete godine XIX. stoljeća ograničeno pjesničko i jezično djelovanje Ivana Mažuranića bilo fundamentalno« (Vončina, 1993., str. 121). Tim Vončininim zaključcima svakako su pridonijela *Sabrana djela Ivana Mažuranića*.

4. Frangešov Mažuranić, zaključno

Iz Frangešova se čitanja Mažuranića zaključuje da to čitanje nikada nije bilo samo i isključivo književnopovijesno i književnokritičko – ono je i jezičnopovijesno čitanje. Djelujući u duhu ilirizma, Mažuranić je »(...) jezik izdigao na razinu ključne odrednice nacionalnog identiteta (...)« (Bošković, 2011., str. 303), a u književnost ušao svjestan kako »Čitava jedna zajednica može biti ravnodušna prema zvuku, boji ili kamenu, može se distancirati prema svakom drugom sredstvu komunikacije osim prema vlastitom jeziku« (Frangeš, 1967., str. 35). To su Mažuraniću uporišne točke, kako životne, tako i umjetničke, književne, a čini se i Frangešove; u navedenom Frangeš je najbliži Mažuraniću, a Mažuranić Frangešu. Čitanje je jednoga bez drugoga nepotpuno.

⁵³ Primjeri se prije kose crte odnose na one preuzete iz teksta brošure *Hèrvati Madjarom*, a poslije kose crte na one iz navedenoga ulomka pisma.

Literatura

- Antun Barac, *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945.
- Ivan Bošković, »Hrvati Mađarom – politički spis i umjetničko djelo«, *Ivan Mažuranić (1814–1890) i Crna Gora*, HCDP Croatica-Montenegrina RH – CKD Montenegro-Montenegrina – Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje »Vojislav P. Nikčević«, Cetinje – Osijek, 2011., str. 299–314.
- Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, I-II, br. 25, 39, 45, 46, 47, Brzotiskom narodne tiskarnice Ljudevita Gaja, Zagreb, 1835., 1836.
- [Đuro Deželić], »Životopis preuzvišenoga gospodina Ivana Mažuranića«, (anonimno), *Glasonoša*, I, br. 14–15–16, nepag.; Karlovac, 1861.
- Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, »Mažuranićeva umjetnost (O 150-godišnjici rođenja pjesnikova)«, *Forum*, br. 7–8, str. 75–95; Zagreb, 1964.a.
- Ivo Frangeš, »Mažuranić klasik«, *Umjetnost riječi*, VIII, br. 4, str. 247–253; Zagreb, 1964.b.
- Ivo Frangeš, »Mažuranićeva umjetnost«, *Književnost i jezik*, XII, br. 4, str. 1–18; Zagreb, 1964.c.
- Ivo Frangeš, »Ivan Mažuranić«, *Ivan Mažuranić. Matija Mažuranić. Smrt Smail-age Čengića. Stihovi. Proza. Pogled u Bosnu, PSHK*, knj. 32, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1965.a, str. 7–34.
- Ivo Frangeš, »Mažuranićev pjesnički jezik«, *Kolo*, III, br. 9–10, str. 404–423; Zagreb, 1965.b.
- Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »Klasično i romantično u ‘Smrti Smail-age Čengića’«, *Prilozi: VII međunarodni kongres slavista*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1973., str. 71–81.
- Ivo Frangeš, »Umjetnost Ivana Mažuranića (nacionalna i evropska tradicija)«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 341–361.
- Ivo Frangeš, »Ivan Mažuranić«, *Sabrana djela Ivana Mažuranića*, sv. I, priredili Ivo Frangeš, Milorad Živančević, Sveučilišna naklada Liber – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, str. 7–66.
- Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus – Delo, Zagreb – Ljubljana, 1986.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1992.
- Ivo Frangeš, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Ivo Frangeš – Milorad Živančević (ur.), *Sabrana djela Ivana Mažuranića*, I–IV, Sveučilišna naklada Liber – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1979.
- Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.
- Slavko Ježić, *Ilirska antologija. Književni dokumenti hrvatskog preporoda*, Minerva nakladna knjižara d.d., Zagreb, 1934.

- Slavko Ježić, *Ivan Mažuranić, Matija Mažuranić, Dimtrija Demeter. Djela*, Zora, Zagreb, 1958.
- Radoslav Katičić, »Frangješovo doba«, *Umijeće interpretacije: zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja Ive Frangješa*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 65–70.
- Istvan Lokos, *Hrvatsko-mađarske književne veze: rasprave i članci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- Stepan Lukač, »Ivan Mažuranić i mađarski klasicizam«, *Književnost i jezik Hrvata u Mađarskoj*, knjiga 1., Bibliotheca Hungariae, Pečuh, 1996., str. 82–90.
- Ivan Mažuranić, *Hèrvati Mađarom. Odgovor na proglašè njihove od ožujka mieseca i travnja*, tiskom Ivana Nep. Prettnera, Karlovac, 1848. [pretisak, Karlovac, 1994.].
- Vladimir Mažuranić, *Pjesme Ivana Mažuranića. Sa slikom i autografom pjesnika ter sa fototipijom pjesnika na odru*, Tiskarski zavod »Narodnih novina«, Zagreb, 1895., [Sušak, 21924.].
- Milutin Nehajev, »O Ivanu Mažuraniću, kancelaru i banu«, *Studije i članci II*, HIBZ, Zagreb, 1944., str. 59–108.
- Krešimir Nemeč, »Ivo Frangješ i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 39–43; Zagreb, 2010.
- Milorad Nikčević (ur.), *Ivan Mažuranić (1814.-1890.) i Crna Gora*, HCDP Croatica-Montenegrina RH – CKD Montenegro-Montenegrina – Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje »Vojislav P. Nikčević«, Cetinje – Osijek, 2011.
- Dragutin Pavličević, *Ivan Mažuranić. Izabrani politički spisi*, Golden marketing – Narodne novine, Zagreb, 1999.
- Tade Smičiklas, *Ivan Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1892.
- Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske književnosti XIX stoljeća*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1973.
- Jaroslav Šidak, *Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret*, Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb, 21990.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod*, I-II, Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1903.–1904.
- Đuro Šurmin, »Lična sloboda, školstvo, političke prilike. Pismo bana Ivana Mažuranića iz 1849 god.«, *Obzor*, LXII, br. 281, nepag.; Zagreb, 16. listopada 1921.
- Josip Vončina, *Preporodni jezični temelji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993.
- Milorad Živančević, »Mažuranićeva saradnja u 'Danici'«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knjiga IV, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1959., str. 31–38.
- Milorad Živančević, »Đuro Deželić, autor sbirke životopisah slavniè jugoslavjenskih muževah i prvi Mažuranićev biograf«, *Prilozi za književnost*, knj. XXVI, sv. 1–2, Filozofski fakultet, Beograd, 1960.a, str. 98–99.
- Milorad Živančević, »Iz korespondencije Ivana Mažuranića. Pisma ženi«, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knjiga VIII, Matica srpska, Beograd, 1960.b, str. 159–184.
- Milorad Živančević, »Pisma Ivana Mažuranića bratu Antunu«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knjiga V, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1960.c, str. 219–40.
- Milorad Živančević, »Ivan Mažuranić«, *Rad JAZU*, knjiga 333, str. 31–237; Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1963.
- Milorad Živančević, *Ivan Mažuranić*, Matica srpska, Novi Sad, 1964. [II. dopunjeno izdanje, Globus – Matica srpska, Zagreb – Novi Sad, 1988.].

FRANGEŠOV PRINOS POZNAVANJU MAŽURANIĆEVA JEZIKA

Sažetak

Velik je dio svojega znanstvenoga rada Ivo Frangeš posvetio interpretacijama kanonskih djela hrvatske književnosti, među njima i Mažuranićevih. Kao dopunitelj *Osmana* i pjesnik *Smrti Smail-age Čengića* mladi je Mažuranić, prema Frangešu, u književnost zakoračio svjestan potrebe rješavanja pitanja književnoga jezika. Tu je svjesnost, osim u svojim pjesničkim ostvarenjima, potvrđivao i pismima nastalima u desetljeću književnoga djelovanja: od 1835. do 1848. godine. Zahvaljujući *Sabranim djelima Ivana Mažuranića*, koje je Frangeš uredio zajedno s Miloradom Živančevićem, i ti prozni (neknjiževni) tekstovi pomažu razumijevanju Mažuranićevih nastojanja oko stvaranja književnoga (pjesničkoga) jezika. U radu se stoga s jedne strane iznose Frangešova zapažanja o Mažuranićevim pogledima na hrvatski jezik ilirskoga razdoblja, a s druge se strane analizom pisama prati Mažuranićevo prihvaćenje Gajeve slovopisne reforme i jezične koncepcije iliraca.

Ključne riječi: jezik Ivana Mažuranića, Gajeve slovopisna reforma, književnojezična koncepcija iliraca

FRANGEŠ'S CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF
MAŽURANIĆ'S LANGUAGE*Summary*

A large part of his scientific work Ivo Frangeš devoted to the interpretation of canonical works of Croatian literature, among them Mažuranić's. According to Frangeš, as a supplementer of *Osman* and the author of *Smrt Smail-age Čengića*, young Mažuranić stepped into literature well aware of the need to solve the issue of standard language. That awareness was confirmed not only in his poetical works, but also in his letters during the decade of his literary activity: from 1835 until 1848. Thanks to *Sabrana djela /Collected works/* of Ivan Mažuranić, edited by Frangeš together with Milorad Živančević, those prose (non-literary) texts also help in the understanding of Mažuranić's efforts to create standard (poetic) language. Therefore, the paper on the one hand presents Frangeš's observations regarding Mažuranić's views on Croatian language in the Illyrian period, and on the other, by a linguistic analysis of letters examines Mažuranić's acceptance of Gaj's spelling reform and linguistic concept of members of the Illyrian Movement.

Key words: Ivan Mažuranić's language, Gaj's spelling reform, Illyrian literary-linguistic concept

Jevgenij Paščenko

Vizija Jurja Križanića u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

Nacionalna književnost i ideologije

Znanstvena djelatnost Ive Frangeša, ako ju sagledamo iz istočne, odnosno nekadašnje sovjetske i konkretnije – ukrajinsko-sovjetske perspektive, svjedoči o plodnom naporu i značajnim rezultatima hrvatske filologije u stvaranju lika vlastite kulture s njenim osobitostima. Takva je tvrdnja posebice značajna ako metodološke principe istraživača promatramo u komparativnom kontekstu – usporedbom analitičkih postavki te ideoloških normi toga doba. Razdoblje u kojem je radio znanstvenik obilježeno je obilježjima tadašnjeg političkog režima, dosta suzdržanog prema isticanju nacionalnih duhovnih vrijednosti, osebujnosti nacionalne kulture. Važnost upravo nacionalne komponente u Frangešovu pristupu književnosti je posebno upečatljiva ako usporedimo znanstvenikov rad s metodama i rezultatima stvaranja književne povijesti u ideološkoj zoni istočnog europskog političkog prostora. Djelajući u kontekstu takvog političkog sustava, Ivo Frangeš u tumačenju povijesti hrvatske književnosti ostvaruje poseban uspjeh, tim važniji jer je kao intelektualac, u nesklonu vremenu, uspijevao ustvrditi jednu od najdelikatnijih vrijednosti umjetnosti – nacionalnu.

Oblikovanje i razvoj znanstvenika u krugu mediteranske kulture, kao osobitost hrvatskoga kulturnog razvoja, utjecalo je, naravno, na estetski kriterij u osmišljanju nacionalne baštine kao sastavnoga dijela tog prostora. Uz dizanje tog hrvatskog specifikuma u europskom kontekstu, naglasak na povezanosti s povijesnim okruženjem – od romanskoga, ponajprije talijanskoga – do slavenskog prostora, značajan je motiv djelatnosti tog istraživača. Ako promatramo njegovu istraživanja iz suprotnoga pravca, dakle istočno-europskog, odnosno blokovskog, mogućnosti koje je hrvatski znanstvenik posjedovao su impresivne, ponajprije slobodom kretanja u prostoru istraživanja. Takav prostor, dakle uključenost u europsku kulturu bio je uskraćen, ideološki zabranjen, za filologiju iz istočnog bloka, konkretnije – za ukrajinsku znanost. Gleda-

jući iz tog ukrajinskoga kuta, možemo ustvrditi da su hrvatski znanstvenici, među kojima se isticao Frangeš, koristili povoljne mogućnost nešto slobodnijih političkih okvira svoje zemlje, te unatoč nedvojbenih poteškoća, uspijevali da izgrade viziju nacionalne kulture oslobođene od normativnih dogmi karakterističnih za komunistički ideološki sistem. Međutim, u kojoj mjeri su bili doista slobodni, i s kakvim su se problemima suočavali u tadašnjem jugoslavenskom političkom sustavu, najbolje znaju neposredni predstavnici toga doba, kojem je pripadao i znanstvenik. U odgovoru na to pitanje ujedno se ukazuje nužnost posebnog istraživanja suodnosa nacionalnog i ideološkog faktora. Vrijedan bi bio opis toga kako su hrvatski znanstvenici, manevrirajući u postojećim ideološkim labirintima, nastojali i ipak uspijevali razviti mehanizam istraživanja koji je pružao viziju upravo nacionalne kulture. Time je ujedno predočen svojevrsni avangardizam hrvatske znanosti u odnosu na one slavenske filologije kojima je bila uskraćena sloboda izražavanja. Takav rezultat djelatnosti posebice je upečatljiv ako se uzme u obzir kontekst spomenutog istočnog bloka s njegovim normama u kojima je nacionalni vizija književnosti bila obvezatno uvjetovana ideološkom dogmama.

Ukrajinski primjer može biti karakterističan kao ilustracija suodnosa nacionalnog te ideološkog. Razdoblje druge polovice minuloga stoljeća sve do prvih početka rušenja totalitarnih režima, dakle od kraja 1980-ih i do početka 90-ih je na prostoru rusko-sovjetske ideološke kontrole obilježeno nezauzavljivim jačanjem represivnih mjera, ponajprije prema isticanju nacionalne kulture u sovjetskome konglomeratu s tada naglašeno dominirajućom ulogom ruskoga faktora. Ruska književnost ne manje je bila ograničena u pokušajima afirmiranja nacionalne osebnosti, ali nije sprečavana u jeziku književnosti kao općeruskom, općesovjetskom. Nacionalni problem posebice je bio osjetljiv te je svako kršenje ideoloških normi u tumačenju nacionalnog donosilo opasnost za umjetnika, što je vodilo autocenzuri ili represijama. Nacionalno se moralo deklarirati kao internacionalno, dakle obvezatno solidariziranje s drugim »bratskim narodima« na čelu s ruskim. Suprotni stav je neumitno kvalificiran kao nacionalizam, u konkretnom slučaju – ukrajinski »sitno buržoaski nacionalizam«. Potonje je uvedeno u terminološki sustav početkom 1930-ih kada se ukrajinska kultura u dinamičnom razvoju od moderne do avangarde suočila s preprekama daljega razvoja. Njene su stilske, sadržajne osobitosti odražavali pripadnost europskom prostoru s vidljivim obilježjem nacionalne individualnosti.¹ Upravo ta usmjerenost prema europskom i nacionalnom odudarala je od ideoloških normi ruskog komunizma koji je, bez obzira na nov način gledanja u odnosu na prethodni politički sustav carizma,

¹ *Ukrajinska avangarda 1910–1930*, Zagreb, 1990.

nastavljao s idejama velikodržavnosti.² Neprihvatanje ruskog boljševizma vidljivo se izražavalo u ukrajinskom društvu.³ Negativan stav prema boljševizmu posebice se izražavao u seljaštvu, što potvrđuje bogati fundus usmene književnosti tog razdoblja, ispunjenen karikiranim likovima ruskih političkih vođa, Lenjina, Staljina, Trockog, Kalinina i drugih gdje *moskaljbil'šovyk* dakle predstavnik ruskog sovjetizma je identificiran s likovima adekvatnim *nečistoj sili* i slično.⁴ Sve zajedno, čak i djelatnost ukrajinskih pristalica sovjetskih ideologema, primjenjivanih uz ukrajinski nacionalni specifikum, nije odgovaralo kremaljskim ideolozima koji nisu vidjeli u sovjetskom konglomeratu neku ukrajinsku socijalističku individualnost, a kamoli modernističku književnost ili seljački antiboljševizam. Ukrajinski antisovjetizam je nailazio na tvrd i okrutan stav boljševizma koji je u biti nastavljao ruski antiukrajinizam predsovjetskoga doba, dakle caristički. Međutim, rusko-sovjetska ideologija se razlikovala od prethodne ciničnijim i žešćim represivnim zahvatima. Od početka 1930-ih širom Ukrajine, osim zapadne koja je bila pod Poljskom, počinje široka represivna kampanja, a od 1939., s ulaskom sovjetskih snaga u Zapadnu Ukrajinu gdje je sustavno provedena politika likvidiranja nacionalnoga. Karakteristično je da je represivan stav prema ukrajinskoj nacionalnoj ideji bio sličan postupcima njemačkog režima u Ukrajini u narednim godinama nacističke okupacije. Pod izgovorom borbe s »ukrajinskim buržoaskim nacionalizmom« sovjetski režim je težio likvidirati nacionalni preporod na svim društvenim razinama. Kultura je podvrgavana restrikcijama s iskorjenjivanjem nacionalnog, modernističkog obilježja što je kasnije, u emigraciji dobilo naziv *Strijeljani preporod*.⁵ Znanstvene, društvene institucije su likvidirane ili preustrojene u propagandne ustanove, intelektualci su popunjavali logore političkih zatvorenika. Najmasovnijim je bilo istrebljenje seljaštva kao »klasnoga neprijatelja« planiranim organiziranjem gladi (Gladomor, Holodomor) po selima najplodnije zemlje svijeta.⁶

Od 1930-ih u ukrajinskoj društvenoj misli ukorjenjuje se socrealistička metodologija, u biti – ruski ideologizirani model »bolje budućnosti«, izgrađen između ostalog i na predodžbama masovne svijesti. Dosezanja ukrajinske

² Nikolaj Berdjajev, *Istoki i smysl ruskogo kommunizma*, Pariž, 1955., Reprint, Nuka, Moskva, 1990.

³ O tome: Jevgenij Paščenko, »Folklor i politika: iz ukrajinskog povijesnog gledišta«, *Narodna umjetnost*, br. 44/2, str. 207–230; Zagreb, 2007.

⁴ *Ukrajins'kyj polityčnyj folklor, Pisni, pereказы, pryslivja, prykazky, prykmety*, Uporjadkuvannja, peredmov, komentari Jevgena Paščenka, Kyjiv, 2008.

⁵ Jurij Lavrinenko, *Rozstriljane vidrodžennja. Antologija. Poezija-proza-drama-esej*, Instytut Literacki, Paris, 1959., Prosvita, Kyjiv, 2001., Smoloskyp, Kyjiv, 2007.

⁶ *Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini 1932.–1933. Gladomor/Голодомор*, Uredio Jevgenij Paščenko, Udruga Hrvatsko-ukrajinska suradnja, Zagreb, 2008.

filologije prethodnoga razdoblja, dakle od dinamičnoga preporoda poslije 1917. i nadalje, završila su se, prema spomenutoj terminologiji, kao *streljani preporod*. U narednom socrealističkom razdoblju ta su dosezanja definirana kao ideološki neprihvatljivi produkti buržoaske kulture. Spomenuti folklor političkog sadržaja proglašen je izrazom djelatnosti klasnog neprijatelja, dok su na mjestu srušene umjetnosti stvarane konstrukcije, u ovome slučaju folklorne, s umjetno izvedenim »epskim spjevovima« slavljenja boljševizma, sovjetizma i drugih izražaja rusko-sovjetske ideologije.⁷ Sve to se ukupno odrazilo i na djelatnosti ideološki preobraženih znanstvenih institucija u kojima su s vremenom nastajali kolektivni radovi iz povijesti ukrajinske književnosti, oblikovani armaturom partijskih kanona. Ideologija se temeljila na iskorjenjivanju nacionalnih, estetskih kriterija zamijenjenih klasnim principima na kojima su se uzdizale monumentalne građevine iz povijesti ukrajinske književnosti. Jednom od vrhunca ideologiziranja bilo je akademsko sovjetsko izdanje povijesti ukrajinske književnosti u osam tomova.⁸

Uporaba slavistike

U sovjetskome sustavu, koji je angažirao sve moguće forme ideološkog konfrontiranja, svoju ulogu je imala i slavistika koja se u propagandnome arsenalu istočnoga bloka osmišljavala kao značajno »oruđe ideološke borbe«. Sovjetska slavistika se dinamično razvijala, posebice poslije Drugoga svjetskoga rata, za razliku od prethodnog razdoblja prije rata. Karakteristično je za ruski boljševizam Lenjinovog, a zatim i Staljinovog razdoblja, sve do Drugoga svjetskog rata, da je uglavnom izbjegavao aktualizaciju slavenskih tema smatrajući to izrazom buržoaske kulture, što je imalo neko opravdanje, obzirom da su ideje ruskog panslavizma suprotne ideologiji proleterskog internacionalizma.⁹ U toj početnoj nezainteresiranosti za slavensku problematiku zapravo se izražavalo osporavanje buržoaske kulture kakvom se imenovala ona kultura nastala »prije Oktobarske revolucije«. Takav stav je shvatljiv, obzirom na izraženo glorificiranje slavenstva, u njegovom ruskom poimanju kao slavenofilstvo, odnosno veličanje ruskog liderstva u slavenskome svijetu. Usuprot panslavizmu lili panrusizmu istican je internacionalizam. Međutim, s postupnim obnavljanjem velikodržavne ideologije u njenom rusko-sovjetskom izražaju slavenska tema vraćala se u ruski arsenal u formi spomenu-

⁷ *Ukrajins'ki narodni dumy ta istoryčni pisni*, Vydavnyctvo Akademiji nauk Ukrajins'koji RSR, Kyjiv, 1955.

⁸ *Istorija ukrajins'koji literatury u vos'my tomah*, Naukova dumka, Kyjiv, 1967.–1971.

⁹ Sergej Romanenko, *Jugoslavija, Rossija i »slavjanskaj ideja«*, *Vtoraja polovina XIX – načalo XXI veka*, Moskva, 2002.

tog »ideološkog naoružanja«. Snažan poticaj je pružala i pobjeda u Drugom svjetskom ratu nad njemačkim suparnikom gdje se kao glavni junak isticao slavenski, u smislu ruski, heroj-pobjednik. S obzirom na proširenje ruske ideološke sfere utjecaja na zemlje gdje je prevladavala komunistička ideologija, slavistika se širila i na taj prostor, što je imalo u neku ruku i paradoksalni sadržaj. Ideološki podtekst uzdizanja slavistike naglašavan je ulogom Slavena u konfrontiranju sa zapadnim svijetom, ali paradoks je bio u tome da su se u glorificiranje morale uključiti i neslavenske zemlje socijalističkoga sektora, od kojih su neke u Drugom svjetskom ratu bile na strani nacista. Problem se morao rješavati kroz isticanje internacionalizma kao temeljne baze ideološkog sustava gdje je slavistika samo dio ideološke konstrukcije. Ipak nacionalni faktor, u smislu isticanja slavenstva sa značajem ruskoga ideološkog vrhovništva, neumitno je pratio razvoj socijalističke slavistike. Iskorištavanje slavenskih tema u ideološke svrhe, i njihovo obilježavanje socijalističkim sadržajem imenujemo *socijalističkim slavizmom* kao jedan od izraza uporabe slavenske problematike u određenoj idejnoj fazi njezinoga razvoja, u ovome slučaju – u razdoblju dominacije rusko-sovjetske ideologije od godine 1945. do rušenja sovjetskog socijalističkog režima.

S obzirom na izričito isticanje slavenskoga faktora u konfrontiranju sovjetskoga sustava sa zapadnim, na suprotnoj strani, dakle onoj *kapitalističkoj*, također dolazi do aktualiziranja slavističkih studija. Slavistika prošloga stoljeća je bila podijeljena na »socijalističku« i »kapitalističku«, odnosno »istočnu« i »zapadnu«, uzajamno dosta često snažno konfrontirane. Takvo suprotstavljanje nije predstavljalo nešto novo u cjelokupnoj povijesti slavistike i u biti je nastavak sličnih sukobljavanja u prethodnome XIX. stoljeću. To stoljeće, obilježeno politikom imperijalnih sustava, ruskog i austrougarskog, bilo je također popraćeno aktiviziranjem slavistike, u kojoj su posebice poznate ruska, odnosno njemačka slavistika. Upravo u doba nastanka i razvoja imperijalnih političkih sustava nastajala je slavistička metodologija tumačena na školama i sveučilištima koje su carski dvorovi i s jedne i s druge strane otvarali i razvijali, ponajprije s ciljem jačanja imperijalne ideologije.¹⁰ Dominirajuće ideologije su neumitno utjecale na društvo u kojem su funkcionirali apologeti, sudionici imperijalnog diskursa, imenovani kao trubaduri imperija.¹¹ Poneki sveučilišni slavisti su počesto, htjeli to ili ne – preuzimali, prenosili u praksu velikodržavne postulate, što je karakteristično za znanstve-

¹⁰ Myroslav Shkandrij, *Russia and Ukraine, Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial times*, Montreal, 2001.

¹¹ Ewa M. Thompson, *Imperial knowledge, Russian Literature and Colonialism*, 2006. Ukrajinski prijevod: Eva M. Tompson, *Trubadury imperiji*, Osnovy, Kyjiv, 2008.

nike iz kruga vodećih nacija, dakle ruske ili njemačke, odnosno za one koji su služili imperijalnoj ideologiji. Slaviste iz kruga nedržavnih naroda također su ponekad pretvarali u svojevrstne »žrtve« ideoloških utjecaja ili konfrontiranja zapadne i istočne, odnosno germanske i ruske slavistike. Partikularnost se izražavala u prožimanju imperijalnih dogmi titularnih nacija koji su se zauzimali za denacionalizaciju, potiskivanje nedržavnih naroda.¹² Međutim, bez obzira na utjecaj dominirajućih ideologija, neumitno je dolazilo do suradnje slavista nedržavnih naroda, posebice onih iz austro-ugarskoga kruga.¹³

Vraćanje sovjetske znanosti ideologiziranju slavistike poslije Drugog svjetskoga rata je nastavljalo ideološku konfrontaciju, izražavajući velikodržavnu ideologiju koja se s pobjedom u ratu neprekidno razvijala u ozračju glorificiranja ruskoga faktora kao glavnoga u pobjedi. Slavistika je postala značajan, angažirani dio politike hladnoga rata u kojem su obje strane utvrđivale vlastite ideologije. Sovjetska slavistika, posebice poslijeratnoga razdoblja obilježena je izričitim staleškim, ideološkim pristupima prošlosti. Sovjetskim ideologemima je oponirala zapadna slavistika. Potonja je bila vidljivo angažirana u osporavanju sovjetskih postulata, i osim ostalog usmjevala se na problematiku, teme, pitanja, dakle široki krug problema koji su u sovjetskom sustavu bili tabuirani ili dobivali drukčiju interpretaciju, odnosno tumačenje adekvatno postojećim ideološkim dogmama. Međutim, sve zajedno je vodilo dinamičnom razvoju svjetske slavistike koja je bez obzira na uključenost u proces ideološkog suprotstavljanja dvaju političkih sustava, značajno doprinosila razvoju struke u određenim domenama. S druge strane, čimbenici konfrontacije vodili su prema formiranju ideoloških stereotipa koji su kočili objektivni prikaz određenih pojava u slavenskim kulturama. Jedan od takvih je bio problem percepcije te interpretacije značajne ličnosti u povijesti slavenskih kultura – Jurja Križanića, čija je djelatnost pružila poticaj za razvoj slavistike obilježene ideološkim konfrontiranjima.

Križanić kao ideologem

Ime i stvaralaštvo istaknutog predstavnika hrvatskog baroknog slavizma Jurja Križanića nazočno je u svim etapama svjetske slavistike – od njenoga početka krajem XVIII. stoljeća pa nadalje. U obimnoj literaturi o piscu što je nastajala na mnogim jezicima i na različitim kontinentima, od otkrića stvara-

¹² O tome: Jevgenij Paščenko, *Slavist i imperiji, Vatroslav Jagić između Galicije, Malorusije i Ukrajine*, Udruga hrvatskih ukrajinista, Zagreb, 2011.

¹³ Volodymyr Galyk, *Ivan Franko i hrvatska kulturna baština*, Udruga hrvatskih ukrajinista, Zagreb, 2012.

lačkog opusa ovog pisca i sve do danas, mogu se prepoznati dvije tendencije. Jedna je znanstvena i potvrđena je nizom značajnih imena slavistike, druga je neumitno povezana s težnjom prilagođavanja ideja i djelatnosti hrvatskoga pisca različitim ideologijama određenih razdoblja. Takva se zakonitost u značajnoj mjeri potvrđuje historiografijom tumačenja Jurja Križanića u ruskoj slavistici, što je logično. Hrvatski je pisac značajan dio svojih ideja i njihova ostvarenja povezivao s Moskovskim carstvom u kojem je na kraju bio prisiljen provesti skoro 20 godina vlastitoga života. Poslije pronalaska njegovih radova u Moskvi sredinom XIX. st., počinje neprekidno uključivanje imena hrvatskog pisca u rusku ideološku, društvenu, političku situaciju različitih razdoblja. Postojanje dviju spomenutih linija tumačenja – one znanstvenog, filološkog usmjerenja, odnosno one ozračene prigodnim nacionalno-političkim mitologiziranjem, izričito karakterizira rusku *križanićologiju* o čemu govorimo na drugome mjestu.¹⁴

Može se ustvrditi da je ime Jurja Križanića, kao možda nijednog drugog predstavnika hrvatske književnosti, najčešće spominjano u ruskoj društvenoj misli, od sredine XIX. stoljeća do danas. Stav prema Križaniću svojevrsno reflektira određene faze, ideologeme u razvoju ruske ideologije. Uz dosta izražen i učinkoviti znanstveni pristup, koji započinje sredinom XIX. stoljeća, istaknuti slavist ukrajinskog podrijetla Osyp Bodjans'kyj iznosi uočljivu paralelnu tendenciju mitologiziranja, ukalupljivanja piščeve osobitosti u određene ideološke modele. Kroz tendenciju mitologiziranja možemo promatrati razvoj ruske križanićologije – od otuđenja, neprihvatanja pisca, nepovjerenja prema njemu (katolik, »isusovac«, poticatelj crkvene unije, »agent Vatikan« i slično) do svojatanja (naš, slavenofil, panslavist, ideolog slavenskoga bratstva, antikatolik, negator grko-katoličke unije, vjerni pristalica nužnosti povezivanja Ukrajine s Rusijom, vatreni rusofil i slično). Predočavanje ruskim autorima Križanića kao izričitog panslavista i rusofila vodilo je određenome distanciranju od osobitosti Križanića u zapadnoj slavistici gdje je on počesto definiran upravo kao *panslavist* što nije adekvatno sadržaju slavenske ideje Križanića i nametnuto je ruskom recepcijom pisca. Čak je ime hrvatskog baroknog polihistora, u inozemnim publikacijama ponajčešće predočavano kroz ruski oblik: Jurij, ne i hrvatski oblik: Juraj.

U slavistici sovjetskog razdoblja Križanić je aktualiziran upravo u doba ideološkog rabljenja slavistike u političke svrhe, odmah poslije 1945., kada je ličnost pisca uključena u ideologem slavenskoga (socijalističkog) bratimljenja, odnosno socijalističkoga slavizma, središtem kojeg je bila sovjetska, u

¹⁴ Jevgenij Paščenko, »Juraj Križanić: tumačenja kroz povijest i suvremenost«, *Istodobnost raznodobnog, Tekst i povijesni ritmovi*, Zbornik radova XII, Književni krug, Split, 2010., str. 76–95.

biti ruska ideologija. Međutim, uskoro je, nastankom rusko – jugoslavenskog sukoba godine 1948., pisac podrijetlom s prostora tada već »neprijateljske« Jugoslavije postao negativac što doživljava kulminaciju upravo u jeku hladnoga rata kada je Križanić proglašen u ruskoj akademskoj kritici »agentom Vatikana« i drugim sličnim nazivljem.¹⁵ S obzirom da se ipak radilo o piscu koji je itekako imponirao soc-slavizmu s idejom Moskve kao slavenskog središta, nije se moglo posve odreći takve ličnosti. Postupno, pisac se vraća u sovjetski informativni krug ali je u definiranju njegove nacionalne pripadnosti vidljiva tendencija izbjegavanja spominjanja zemlje njegova podrijetla. Križanić je u enciklopedijskim i drugim publikacijama ponajčešće imenovan kao *slavenski* pisac, dakle ne kao hrvatski ili jugoslavenski pisac. Povratak objektivnome, znanstvenom pristupu, suprotan ideologiziranome pristupu, opaža se početkom 1960-ih. Djelatnost Križanića doživljava pozornost niza istaknutih predstavnika tadašnje slavistike, vrhuncem čega je bilo akademsko dvojezično izdanje Križanićeve *Politike*, kako su imenovani njegovi spisi sibirskoga razdoblja, uz prijevod, uvodni tekst, stručni komentar autoritetnih znanstvenika. Znakovitim izrazom stručnoga pristupa bila je monografija kompetentnoga povjesničara Leonida Puškarova, zahvaljujući kojem djelatnost Križanića doživljava svojevrsan apogej ruske recepcije hrvatskoga pisca.¹⁶

Međutim, godine 1983. na 9. međunarodnom slavističkom kongresu u Kijevu, s ciljem obilježavanja Kuzmanićeve 300. obljetnice smrti, održan je okrugli stol s temom *Juraj Križanić i njegovo doba*, no na njemu ruska sovjetska slavistika nije bila vidljivo predstavljena kompetentnim križanićolozima. To je u neku ruku bilo simptomatično za stanje stručnoga kadra, budući je niz istraživača starije generacije već napuštao znanstveni rad. Potonje je također važno i zbog razumijevanja novoga vala u ruskom zanimanju za Jurja Križanića. Ono zapravo počinje s početka 1990-ih i nadalje, a izraženo je u opsežnom broju publikacija na temu Križanića. Izričito zanimanje za tog pisca povezano je s idejnom krizom u ruskome društvu poslije rušenja sovjetskog ideološkog sustava. U ozračju stvaranja novoga nacionalnog mita, Juraj Križanić doživljava neviđenu popularnost i aktualnost koja traje do danas. Taj svojevrsni kult Križanića nadovezuje se na spomenutu tendenciju mitologiziranja hrvatskoga pisca, rabljenja njegovog stvaralaštva u ideološke svrhe, najčešće zbog glorificiranja cara, prošlosti aktualizirane u traganju suvremene ideologije za modelom nacionalne biti. Nažalost, mnogobrojne

¹⁵ P. P. Jepifanov, »Proiski Vatikana v Rossii i Jurij Križanić«, *Voprosy istorii*, br. 10; Moskva, 1953.

¹⁶ L. N. Puškarov, *Jurij Križanić, Očerk žizni i tvorčestva*, Nauka, Moskva, 1984.

publikacije odlikuju se, kao nikada prije, izričitim odsustvom znanstvenoga, objektivnoga pristupa kakav je pisac imao u drugim razdobljima ruske križanićologije, posebice 60-ih do 80-ih godina prošlog stoljeća.¹⁷

Određen ideološki radikalizam u ruskom tumačenju Jurja Križanića nije mogao ne utjecati na pojavu suprotnoga stava u slavistici izvan ruskoga prostora te se neumitno odrazio na oblikovanje stereotipa u drugim zemljama. Može se ustvrditi da postoji skoro potpuna praznina glede Križanića u slavistici Bjelorusije ili Ukrajine mada je hrvatski pisac i te kako pribivao u kontaktima s ukrajinskim, odnosno bjeloruskim grko-katolicima, formirao se pod utjecajem ukrajinske barokne filologije a njegova su jezikoslovna djela građena kao svojevrsna polemika s ukrajinskim jezikoslovcem baroknoga doma Meletijem Smotryc'kym.¹⁸ Kako se čini, neka vrsta distanciranosti u stavu prema Križanićevom slavizmu imala je mjesto i u njegovoj nacionalnoj sredini. Nadanja pisca utjeloviti vlastite ideje uz njihovo razumijevanje i prihvaćanje od strane moskovskog cara moglo je izazvati, odnosno izazivalo je određenu ironiju u različitim krugovima hrvatskoga društva različitih razdoblja. Stvorilo se mišljenje o anakronizmu Križanića, odnosno njegovoj netipičnosti za hrvatsku tradiciju. Međutim, takav stav ako je imao mjesto u potpunosti je neutraliziran istraživačkim radom, znanstvenim stvaralaštvom Ivana Goluba, bez čije je djelatnosti nemoguće zamisliti hrvatsku i svjetsku križanićologiju, i koji je svojim cjeloživotnim radom snažno pridonio rasvjetljavanju mnogih ranije nepoznatih ili nerazjašnjenih razdoblja u životu i stvaralaštvu tog hrvatskog pisca.

Frangešov Križanić

U predočenome kontekstu indikativan je prikaz Jurja Križanića u hrvatskim književnopovijesnim istraživanjima gdje *Povijest hrvatske književnosti* Ive Frangeša predstavlja posebice reprezentativno djelo.¹⁹ Sagledavajući njegovu monografiju u svijetlu gore prikazanih ideoloških modela, političkih okvira karakterističnih za socrealistički prostor, ne može se ne priznati izričita nacionalna usmjerenost tog djela, oslobođenog ritualnih klanjanja određenim ideološkim postulatima, kakve vidimo na primjeru spomenutoga akademskog izdanja *Povijesti ukrajinske književnosti u osam svezaka*. Ukra-

¹⁷ Vidi fusnotu 13.

¹⁸ Jevgenij Paščenko, »Ukrajinski element u gramatičkim radovima Jurja Križanića«, *Fluminensia*, XIX, br. 2, str. 25–48; Rijeka, 2007.

¹⁹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987. (dalje u tekstu u zagradi ukazujemo stranicu iz ovog izdanja).

jinsko izdanje je indikativno kao model ideološkoga pristupa građi. Tradicionalno, rad se morao započeti upućivanjem na metodološke principe, koji su duboko partijski. Već naslov uvoda sadrži naglasak na kolektivnost, čime se izbjegava princip osobnog pristupa temi. *Istorija ukrajins'koji literatury* počinje opširnim uvodnim tekstom »Od uređivačkog odbora« u kojem se, uz mnogobrojna deklariranja odanosti ideološkim postulatima, naglašavaju ideološki principi partijnosti.

Prema poznatoj, znanosti neprimjerenoj tradiciji, ustvrđuje se da se povijest ukrajinske književnosti proučavala još prije revolucije »ali tek su kao posljedica Velike Oktobarske socijalističke revolucije i nastanka suverene Ukrajinske Sovjetske Socijalističke Republike, neodvojenog djela SSSR-a, stvoreni pogodni uvjeti za razvoj ukrajinske kulture i znanosti.«²⁰ Naglašava se na svojevrsnoj epohalnosti takvoga poduhvata ostvarenog tek zahvaljujući gore navedenim uvjetima: »Nastalo je vrijeme i za stvaranje kapitalnoga sintetičkoga rada – *Povijesti ukrajinske književnosti u osam svezaka*«. Autori obimnog djela – suradnici Instituta za književnost T. G. Ševčenko AN USSR – teže »sa stajališta marksističko-Lenjinove metodologije i u težnji svestrano rasvijetliti mnogovjekovni proces razvitka ukrajinske književnosti u svim povijesnim etapama, raskriti zakonitosti nastanka u njoj različitim idejno-umjetničkih pravaca, tokova, stilova, pokazati uzajamne veze s književnostima drugih naroda, ponajprije s literaturom velikoga ruskoga naroda« (str. 5). Uvod se završava deklariranjem vjere u bolju budućnost, itd.

U isto vrijeme kada je izašla spomenuta Frangeševa *Povijest*, u Kijevskom Institutu za književnost Akademije znanosti Ukrajine objavljen je monumentalni kolektivni uradak *Ukrajinska književnost u općeslavenskom i svjetskom književnom kontekstu u pet svezaka* pod uredništvom vodećeg ukrajinskog slavista Grygorija Vervesa.²¹ Uvodni dio pod nazivom »O osnovnim metodološkim principima izdanja« predočava povijesne etape poredbenoga proučavanja književnosti u zemljama socijalizma, zatim – u ukrajinskoj povijesti književnosti s naglaskom na »općeteoretskim doseznjima sovjetske i inozemne znanosti o poredbenoj povijesti književnosti«. Glavni zadatak tog kolektivnog uratka je, polazeći od povijesno zakonomjernoga procesa komuniciranja ukrajinske književnosti s drugim zajednicama umjetnosti riječi, slavenskim književnostima, književnostima socijalističkih zemalja, te cjelokupnom svjetskom književnošću, prikazati karakteristične

²⁰ »Vid redakcionoj kolegiji«, *Istorija ukrajins'koji literatury u vosjmy tomah*, Tom peršyj, Naukova dumka, Kyjiv, 1967., str. 5.

²¹ *Ukrajins'ka literatura v zagaljnoslolvjans'komu i svitovomu konteksti. V pjaty tomah*, Naukova dumka, Kyjiv, 1987.

osobitosti uzajamnih komuniciranja između spomenutih sustava. Središnja je pozornost istraživača usmjerena prema »oblikovanom zajedništvu sovjetskih literatura koje su obilježile putove razvitka literatura socijalističkih zemalja, stvarajući svjetsku socijalističku umjetnost«. Treba opaziti da u prikazu metodoloških dostignuća komparatistike ne vidimo primjere iz književnosti tadašnje Jugoslavije i konkretno hrvatske znanosti koja je u to vrijeme već ostvarila značajne rezultate. Potonje se može protumačiti ne samo stanjem tadašnje ukrajinske, cjelovito sovjetske kroatistike, već i razlozima ideološkog sadržaja.

Iz predočene perspektive vidimo da je primjer hrvatskog pristupa povijesti književnosti, zorno izražen u književnopovijesnom djelu Ive Frangeša, posve drukčiji od sovjetske metodologije. Pogled priznatog autoriteta koji daje vlastitu viziju povijesnog razvoja nacionalne književnosti razlikuje se, između ostalog odsustvom nužnoga uvjeravanja u ideološku odanost istraživača određenim političkim dogmama. Karakterističan je uvod koji se odlikuje time da su odsutne metode iz slavistike istočnog bloka kao što su monumentalizam, ideologizam te ideološka patetika, izraženi u spomenutim primjerima iz ukrajinske sovjetske prakse. Srodnost spomenute ukrajinske i hrvatske povijesti književnosti jest u tome što je u središtu pozornosti nacionalna književnost koja se razvijala u polietničkom, kulturološki raznolikom nacionalnom prostoru, kakva je bila tadašnja Jugoslavija odnosno sovjetski konglomerat. Međutim, karakteristično je da se hrvatski autor ne osjeća dužnim deklarirati povezanost s drugim narodima socijalističke formacije, već se bavi izričito nacionalnim temama. Prvotni kriteriji autora su umjetnički, dok su društveni, povijesni aspekti imaju kontekstualan značaj. U »Proslovu« Frangeš naglašava: »Ovaj prikaz hrvatske književnosti nastoji objasniti osnovne sile pokretnice koje su ravnale njezinim razvitkom i ocijeniti umjetničke rezultate tog procesa« (str. 5). Za istraživača je glavni princip ne ideološkog, internacionalističkog karaktera, već problem suodnosa opsega teksta glede određenih ličnosti, problem njihovog uključivanja ili zaobilaznja u stvaranju povijesne sinteze. Autor se, kako priznaje, ponajviše suočava sa složenim problemom izbora pisaca – izabirući najveće, ali ne ispuštajući iz vida ni većinu tzv. manjih pisaca. Za njega je bavljenje literaturom ponajprije filološki akt, dok je svrha rada – poticati na dalja istraživanja (str. 5). Povjesničar ne pretendira na ideološki apsolutizam, već šalje konkretnu poruku da njegov »pregled hrvatske književnosti ima neku skrivenu ambiciju (...) želja da bude poticaj novim proučavanjima« (str. 7).

Kao slavist, Ivo Frangeš svakako ima pred sobom i slavenski kontekst hrvatske književnosti, ali to nije njegova primarna zadaća. Rad je posebice zanimljiv zbog metode i kriterija koje koristi književni povjesničar u složenoj

zadaći prikaza nacionalne književnosti, suočavajući se sa spomenutim problemom izbora imena i njima posvećenoga prostora. Hrvatska književnost je bogata, između ostalog i povijesnim epohama, ispunjenim značajnim imenima i djelima. Nije u svakoj slavenskoj književnosti u tako razvijenom opsegu predstavljena književnost npr. humanizma ili baroka. Ako uspoređujemo s ukrajinskim primjerom, ukrajinska književnost nije bogata renesansnim djelima, zbog odsječenosti ukrajinskoga prostora od općeevropskih književnih tokova poslije mongolsko-tatarske intervencije 1240. – 1241. Međutim, već je barokno doba karakteristično dinamikom stvaralaštva u kojem vidimo određene analogije s hrvatskim književnim barokom.²² Upravo u doba baroka dolazi do komunikacija između dvije kulture, dvije slavenske književnosti, ukrajinske i hrvatske književne povijesti. Vrhunac ukrajinsko-hrvatskih povezanosti baroknoga doba predstavljao upravo Juraj Križanić koji je tijekom života prebivao u trajnim i učinkovitim vezama s ukrajinskim barokom, shvaćenim kao sustav. Ipak ta tema, nažalost, nije rasvijetljena u spomenutim ukrajinskim povijestima književnosti, ali ni u Frangešovoj knjizi, što naravno nije bila zadaća autora koji je prikazivao konkretne fenomene u hrvatskoj književnosti.

Juraj se Križanić kod Frangeša pojavljuje u slavenskom kontekstu, predčenom vezama s Poljskom, ponajprije njezinim europskim izražajem – učešćem u obrani Beča pod turskom opsadom. U vezi s imenom »legendarnoga poljskoga kralja Jana Sobjeskog« znanstvenik započinje prikaz Križanićeva života i djela s njegovom pogibelji »u kršćanskoj poljskoj vojsci«. Križanić je definiran kao dominikanac, književnik, politolog, muzikolog, skladatelj. Ovim odrednicama možemo dodati i tu da se Križanić može tumačiti i kao prvi hrvatski slavist koji se prihvatio poredbenoga proučavanja slavenskih jezika, a bio je, k svemu ostalom, i jezikoslovac.²³ U našem slučaju, dakle s ukrajinskog motrišta, Jurju Križaniću posebno priznanje pripada kao začetniku hrvatske ukrajinistike, odnosno on je prvi hrvatski intelektualac koji je postavljao pitanja što su to jezik, povijest, književnost Rutena, stoga upravo njemu pripada sintagma *Rebus Ruthenicis*. Naime, tim imenom su se u latinskoj terminologiji imenovali ljudi s prostora Ukrajine koja je izvorno imala naziv Rus' čime se razlikovala od Moskovije, odnosno Moskovita kako se imenovao taj narod. Slavenski naziv Ukrajina, poznat iz srednjovjekovnih izvora, biti će usvojen mnogo kasnije i postati će izraz otpora imperijalnom

²² O tome: Eugen Paščenko, »Humanizam i barok u ukrajinskoj i hrvatskoj kulturi«, *Hrvatska/Ukrajina, Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra*, Zagreb, 1966., str. 55–62.

²³ Milan Moguš, »Križanićeva hrvatska gramatika«, *Radovi zavoda za slavensku filologiju*, br. 19; Zagreb, 1984.

diskursu zemlji koja je službeno uvela ime Rus', pripadajuće starokijevske državi, ime koje će u grčkoj varijanti Rossija postati od 1721. službeno ime nekadašnjega Moskovskoga carstva, koje se otada imenuje kao *Rossijskaja imperija*.²⁴ Dakle, kad govorimo o Križaniću i njegovoj usmjerenosti prema Moskvi, moramo imati na umu da je naziv Rusija za to doba uvjetni naziv, te nije adekvatan dobu Križanića. Ime Rusija nastalo je kasnije i označava početak imperijalnoga carstva s usmjerenjem prema Zapadu, dok je naziv Moskovsko carstvo adekvatan stanju u tome carstvu koje nije shvatilo i nije prihvatilo predstavnika zapadnog kršćanstva, katolika – Križanića. U definiranju Križanićeve slavenstva važno je naglasiti da je taj hrvatski intelektualac svojom djelatnošću, te svojom životnom sudbinom predstavljao apoteozu hrvatskog baroknog slavizma, uzdignuvši ga na međunarodnu razinu. Njegov slavizam potican je stalnom ugroženošću od strane osmanlijskih osvajača. Nastojeći u rješenje hrvatskoga nacionalnog problema uključiti dvije velike snage kršćanske Europe sa sjedištima u Rimu i Moskvi, hrvatski je rodoljub internacionalizirao hrvatski nacionalni problem.

Sagledavajući Križanićeve nastojanja kao izraz traganja za izlaskom iz onoga što je nazvano »zapletenim hrvatskim labirintom« Ivo Frangeš na prvo mjesto postavlja upravo europski aspekt Križanićevih raznolikih djelatnosti. Autor utvrđuje da je Križanić, s obzirom na hrvatsku problematiku (tzv. »labirint«), odlučio povezati Rusiju i Rimsku kuriju. Time je opažen najznačajniji moto Križanićeve aktivnosti – hrvatski patriotizam. Međutim, njegovu viziju spasa domovine Frangeš imenuje kao »panslavizam s Rusijom na čelu« (str. 104). U ovome slučaju treba skrenuti pozornost na jedan od značajnih problema u tumačenju Križanića: raskorak između važnih obilježja njegova doba i narednih razdoblja u kojima je on tumačen. Križanić je čovjek baroka, hrvatskog baroka ponajprije. Pisac se rodio, formirao kao iznimna osobnost i umro u XVII. st., dok otkriće Križanića, i tumačenje njegova djela započinje od sredine XIX. st. i nadalje, dakle u društvenim formacijama, dalekim od barokne specifičnosti. Kao što se zemlja koja nije shvatila Križanića zvala ne Rusija, već Moskovija, (dok ga je upravo Rusija kasnije prihvatila u smislu iskorištavanja u različitim nacionalnim mitologemima), tako je i slavenska ideja Križanića bila ponajprije *barokni slavizam*. Pojam *panslavizam* ima posve drugi sadržaj pripadajući svojim nastankom i uporabom posve drukčijim okolnostima, različitim od hrvatskog, donosno Križanićevoga baroknog slavizma.

Istraživač Frangeš lakonski dočarava dramatiku Križanićevljeve sudbine kao čovjeka čiji su se ideali razbili o surovu realnost Moskovskoga carstva,

²⁴ O tome: Jevgenij Paščenko, *Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe*, Split, 2010.

nazvanog ovdje »zbiljom samodržavne carističke Rusije« (str. 105). To je carstvo bilo ispunjeno jakom ksenofobijom u koju se zapleo katoličanstvu odani hrvatski barokni slavist. Tadašnja Moskovija nije bila spremna niti za slavenstvo, niti za neku slavensku toleranciju, odnosno model humane veze Slavena s mudrim carem na čelu, kako je to zamišljao hrvatski idealist. Carstvo je razvijalo svijest neophodnosti pripajanja moskovskoj kruni drugih istočnoslavenskih zemlja s njihovim prastarim nazivima Rus'. Ciljem ekspanzije bilo je pokoravanje zemalja kao Bijela Rus' i kijevska Rus'ka zemlja kako se ona imenuje u ljetopisu XI. stoljeća, kasnije od ruskih povjesničara nazvana Kijevskaja Rus', odnosno, prema terminologiji grčke patrijaršije – Mala Rus'. Moskovsko je carstvo preuzimalo njihovo ime Rus', njihove zemlje u nezaustavljivom širenju budućega imperija. Križanić sa svojim idealima slavenske uzajamnosti, poštovanja drugih Slavena, nije u to doba bio potreban i zato je nastradao. Međutim, on nije bio »dopao zatvora« kako čitamo kod Frangeša već je bio deportiran u Sibir na *poselenije*, dakle da živi tamo, daleko od centra i bude koristan. Takvo progonstvo je bilo praksom prema mnogim inozemcima, uključujući i Ukrajince s kojima je Križanić u Sibiru dijelio sudbinu kažnjenih za slična njemu idealiziranja Moskovije ili odupiranja njoj poslije doba Bogdana Hmeljnyc'kog. Dakle, deportiranje hrvatskog intelektualca u Sibir da tamo živi i bude koristan, kako je naređeno na korist cara, bilo je nekom vrstom općega stava carske uprave prema sumnjivim tuđincima. Moskva još nije sazrela za one ideje što ih je predlagao hrvatski slavenski rodoljub, a zbog kronične ksenofobije potrudila se neutralizirati ga, udaljavši *na poselenije*. Hrvatski barokni polihistor Križanić, u svoje doba jedan od najvećih europskih intelektualaca, među prvima je krenuo put prema Sibiru, put kojim su kasnije išli stoljećima i drugi disidenti.

Značajnu plodnu Križanićevu djelatnost u Toboljsku, koja je zapravo i stvorila temelj za njegovu slavu poslije smrti, možemo tumačiti kao snagu duha, odanost idealu, izričitu individualnost hrvatskog baroknog intelektualca. Zato ne bi mogla biti prihvaćena bez ograničenja karakteristika da je Križanić u Sibiru činio »upornu, mazohističku »službu« svojoj hirovitoj diklici – politici!« (str. 105). Budući da je bio odani kršćanin, te redovnik katoličke crkve, jedan od glavnih razloga njegovog protjerivanja iz Moskve, gdje se poprijeko gledalo čak i na »latinstvujuće kijevljane«, kako možemo pretpostaviti, jest taj da se Križanić nije želio odreći svoje vjere u korist pravoslavlja. Čak su i ukrajinski pravoslavci koji su si dopuštali slobodu komuniciranja s katoličkom kulturom, bili sumnjivi Moskvi. Upravo u takvom ozračju stvarao se ukrajinski barok, jedini u krugu pravoslavnih kultura – stvaralačkim,

ne i negatorskim stavom prema katoličanstvu. U ozračju konfrontiranja istočnog i zapadnog kršćanstva, kada se vodila diskusija o nužnosti ponovnog pokrštavanja katolika koji su se našli u Moskoviji, Križanić takav ortodokсни stav nije mogao prihvatiti i upućivao je na sličan stav kijevskih, dakle ukrajinskih pravoslavaca koji su bili tolerantni prema katoličanstvu. Međutim, moskovska je ortodoksija bila tvrda zbog čega je hrvatski gost vjerojatno i bio protjeran, zajedno s drugim katolicima, kao što su sličnu sudbinu doživjeli i brojni Poljaci. Takvu sudbinu Križanić je prihvatio kao svoju kob. Ali nije se prepustio fatalizmu, već se dao ostvarenju svojih ideja u jezikoslovlju, u teološkim djelima, u svojim *Razgovorima o vladateljstvu*, odnosno razmišljanju o stanju i mogućnostima razvoja najvećeg slavenskog a prema stilu i duhu najmanje europskog carstva – Moskovskog. Te njegove *polityčny dumy*, kasnije poznate kao *Politika* izenađuju vizionarstvom, odanošću idealu i potvrđuju snagu volje autora.

Križanić je svojim sibirskim stvaralaštvom zapravo pobijedio one koji su probali poniziti jednog od najvećeg europskog intelektualca, avangardista ideje europske kršćanske unije. Njegova je vizija političke osovine između Moskve i Rima, ideja uzdizanja slavenskoga svijeta na razinu europskog zajedništva kao dostojnoga partnera zapadne Europe nadugo, sve do danas, čuva svoju aktualnost. Zato određena ironija koju ponekad osluškujemo u hrvatskim refleksijama na toga pisca zahtijeva daljna korigiranja. Križanić je postigao jedan od najznačajnijih izražaja osebjnosti hrvatske društvene misli koja je često zbunjivala inozemne recipijente koji nisu uvijek znali adekvatno protumačiti određene pojave u toj sredini. Ivo Frangeš posve umjesno završava svoj fragment o tom piscu upućivanjem upravo na takvu percepciju Križanića – na opasku tajnika rimske propagande koji je Križanića označio kao »cervelo torbido e stravagante«. U ozračju tog čuđenja tuđinaca spomenutom osebjnošću hrvatskoga pisca dobiva još veći značaj tvrdnja povjesničara hrvatske književnosti o Križaniću kao jednoj od najvećoj figuri »nečitljivoga i krvavoga planetarijoma hrvatskog« (str. 105).

Obilježeni kontekst nastanka i razrade Frangeševe *Povijesti hrvatske književnosti* upućuje na zaključak o značajnosti tog rada, posebice vidljiv ako se sagleda iz kuta spomenutih metodoloških normativa u istočnom bloku. Pripadajući zoni socijalizma, hrvatski su povjesničari književnosti ipak uspijevali stvoriti sinteze s izraženom idejom dostojnog prezentiranja nacionalne kulture. Međutim, aktualnim ostaje spomenuta namjera Ive Frangeša poticati na dalje povijesne književne sinteze. Navedeni primjer s jednim od mnogobrojnih figura hrvatske književne povijesti – Jurjem Križanićem je samo

jedna od epizoda bogate hrvatske baštine koja upućuje na nužnost daljnjeg osmišljavanja hrvatske književnosti, s obzirom na nove spoznaje. U slučaju Križanića posebice je aktualno osmišljavanje pisca kao značajno dostignuće hrvatskog baroka. To je posebice važno ako se uzme u obzir novi slavenski kontekst, konkretnije – glorificiranje Križanića u suvremenoj ruskoj misli, u jačanju nacionalnoga mita gdje je Križanić, kao nitko drugi iz hrvatske književnosti, iznimno popularan i sve se više doživljava kao ruski pisac, dok se predodžba o njegovom hrvatstvu sve više gasi.

Priprema nove povijesti hrvatske književnosti kao kolektivnoga rada utemeljenog na modernim metodologijama, obogaćenim novim spoznajama i tumačenjima, dakle priprema odgovarajuće akademske, znanstvene obradbe hrvatske književnosti, mogla bi biti aktualna zadaća suvremene hrvatske filologije, na što upućuje i ostvarivanje naputka što ga je u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* predočio akademik Ivo Frangeš.

Literatura

- Nikolaj Berdjajev, *Istoki i smysl ruskog komunizma*, Pariž, 1955., Reprint, Nuka, Moskva, 1990.
- Volodymyr Galyk, *Ivan Franko i hrvatska kulturna baština*, Udruga hrvatskih ukrajiništa, Zagreb, 2012.
- Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini 1932.-1933. Gladomor/Голодомор*, Uredio Jevgenij Paščenko, Udruga Hrvatsko-ukrajinska suradnja, Zagreb, 2008.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Istorija ukrajins'koji literatury u vos'my tomah*, Naukova dumka, Kyjiv, 1967.–1971.
- P. P. Jepifanov, »Proiski Vatikana v Rossii i Jurij Križanič«, *Voprosy istorii*, br. 10; Moskva, 1953.
- Jurij Lavrinenko, *Rozstriljane vidrodžennja. Antologija. Poezija-proza-drama-esej*, Instytut Literacki, Paris, 1959., Prosvita, Kyjiv, 2001., Smoloskyp, Kyjiv, 2007.
- Milan Moguš, »Križanićeva hrvatska gramatika«, *Radovi zavoda za slavensku filologiju*, br. 19; Zagreb, 1984.
- Jevgenij Paščenko, »Folklor i politika: iz ukrajinskog povijesnog gledišta«, *Narodna umjetnost*, br. 44/2, str. 207–230; Zagreb, 2007.
- Eugen Paščenko, »Humanizam i barok u ukrajinskoj i hrvatskoj kulturi«, *Hrvatska/Ukrajina, Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra*, Zagreb, 1966., str. 55–62.
- Jevgenij Paščenko, »Juraj Križanić: tumačenja kroz povijest i suvremenost«, *Istodobnost raznodobnog, Tekst i povijesni ritmovi*, Zbornik radova XII, Književni krug, Split, 2010., str. 76–95.

- Jevgenij Paščenko, *Slavist i imperiji, Vatroslav Jagić između Galicije, Malorusije i Ukrajine*, Udruga hrvatskih Ukrajinista, Zagreb, 2011.
- Jevgenij Paščenko, »Ukrajinski element u gramatičkim radovima Jurja Križanića«, *Fluminensia*, XIX, br. 2, str 25–48; Rijeka, 2007.
- L. N. Puškarov, *Jurij Križanić, Očerk žizni i tvorčestva*, Nauka, Moskva, 1984.
- Sergej Romanenko, *Jugoslavija, Rossija i »slavjanskaj ideja«, Vroraja polovina XIX – načalo XXI veka*, Moskva, 2002.
- Myroslav Shkandrij, *Russia and Ukraine, Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial times*, Montreal, 2001.
- Ewa M. Thompson, *Imperial knowledge, Russian Literature and Colonialism*, 2006. Ukrajinski prijevod: Eva M. Tompson, *Trubadury imperiji*, Osnovy, Kyjiv, 2008.
- Ukrajinska avangarda 1910–1930*, Zagreb, 1990.
- Ukrajins'ka literatura v zagalnoslovsjans'komu i svitovomu konteksti*. V pjaty tomah, Naukova dumka, Kyjiv, 1987.
- Ukrajins'ki narodni dumy ta istoryčni pisni*, Vydavnyctvo Akademiji nauk Ukrajins'koji RSR, Kyjiv, 1955.
- Ukrajins'kyj polityčnyj folklor, Pisni, perekazy, pryslivja, prykazky, prykmety*, Uporjadkuvannja, peredmov, komentari Jevgena Paščenka, Kyjiv, 2008.
- »Vid redakcijnoji kolegiji«, Istorija ukrajins'koji literatury u vosjmy tomah, Tom peršyj, Naukova dumka, Kyjiv, 1967., str 5.

VIZIJA JURJA KRIŽANIĆA U FRANGEŠOVOJ
POVIJESTI HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

U radu je ostvaren pokušaj sagledati neke metodološke postavke *Povijesti hrvatske književnosti* Ive Frangeša u usporedbi s sličnim radovima u sovjetskoj ukrajinskoj povijesti književnosti. Govori se o slavistici kao faktoru ideologije, posebice u ruskoj slavistici. Kao jedan od primjera navodi se fenomen Jurja Križanića i tumačenja njegovog stvaralaštva u slavistici. S tog aspekta proanaliziran je pristup Križaniću u *Povijesti hrvatske književnosti* Frangeša. Upućeno je na neke nove interpretacije određenih termina glede stvaralaštva Križanića. Ukazano je na potrebu realiziranja glavne poruke Frangeša – poticaj na nova istraživanja. U tom kontekstu naglašeno je na neophodnosti napraviti novo akademsko izdanje povijesti hrvatske književnosti.

Gljučne riječi: barokni slavizam, Križanić, ukrajinski unijati, moskovija

THE VISION OF JURAJ KRIŽANIĆ IN FRANGEŠ'S
HISTORY OF CROATIAN LITERATURE

Summary

The paper made an attempt to examine some methodological settings of *The History of Croatian Literature* by Ivo Frangeš compared with similar works in the Soviet Ukrainian literary history. The author deals with Slavic Studies as an ideological factor, especially in the Russian Slavic studies. As one of the examples, the phenomenon of Juraj Križanić is stated and the interpretations of his work in Slavic Studies. From this viewpoint the approach to Križanić in *The History of Croatian Literature* has been analyzed. Some new interpretations of certain terms concerning Križanić's work have been mentioned and pointed to the necessity of realizing Frangeš's main message – a stimulus to new research. In this context, the emphasis has been put on the necessity of making a new academic edition of the history of Croatian literature.

Key words: baroque Slavism, Križanić, Ukrainian Uniates, »moskovija« (old name for Russia)

Sl. 30.: S predstavljanja spomenice *Homo imago et amicus Dei* (Rim, 1991.), posvećene Ivanu Golubu o 60. godišnjici života, održanog 1991. u Nadbiskupskom bogoslovnom sjemeništu u Zagrebu. (S lijeva na desno: Ivan Golub, Radoslav Katičić, Nedjeljko Fabrio, Ivo Frangeš)

Ana Batinić

Dionica dječje književnosti u Frangešovu stručno-znanstvenom opusu

Stručni članak
UDK 821.163.42

Dječja književnost nije zauzela značajno mjesto u Frangešovu istraživačkom radu, no na temelju pojedinih analiza iz njegove *Povijesti hrvatske književnosti*¹, ali i zasebnih studija, moguće je iščitati autorove stavove o ovom i danas nedovoljno istraženom književnom području. Govoreći u razgovoru s Vlatkom Pavletićem o svojim prvim »dodirima s čitanjem«, Frangeš ističe kako »čitajući, [...] izgrađujemo ukus; ono što ste još jučer gutali, danas vas ostavlja hladnima, ono čime se danas oduševljavamo već je sutra zamijenjeno novim, opravdanijim oduševljenjima«.² Andersenove bajke na slovenskom, doznajemo iz toga razgovora, bile su prva knjiga koju je pročitao još kao petogodišnjak. Uslijedile su narodne pjesme o Kraljeviću Marku, a zatim i pustolovna dječja književnost, ponajprije Winnetou, čiju je smrt Frangeš doživio kao svoju »prvu literarnu tragediju«. Bilo je to ujedno suočavanje sa spoznajom da su ponovna čitanja – u očekivanju da će se završetak ipak nekim čudom promijeniti – uzaludna: tekst je ostao neumoljiv. Mladenačko iskustvo čitanja Sienkiewicza (zbog čijeg se romana *Ognjem i mačem* Frangeš čak pretvarao da je bolestan kako ne bi morao ići u školu i u miru ga dočitao), Dostojevskoga, Nazora te posebice Krležu ostavilo je, prema Frangešovim riječima, snažan trag na oblikovanju njegova književnog ukusa³ odnosno nje-

---

¹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

² Vlatko Pavletić, »Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti. Vlatko Pavletić razgovara s Ivom Frangešom. U povodu 75-godišnjice života povjesničara hrvatske književnosti akademika Ive Frangeša«, *Forum*, XXXIV, knj. LXVII, br. 3–4, str. [200]; Zagreb, ožujak – travanj 1995.

³ »Prvi veliki šok, zaprepaštenje, gotovo žaljenje što mi se knjiga sviđa, bilo je u petnaestoj godini čitanje *Idiota*. Dostojevski me je potpuno zbunio. Čudio sam se sâm sebi, pitao sam se zgranutu što me to privlači u knjizi koja je posve drugačija od dotadašnjih; a sviđala mi se, čitao sam je bez daha i – uživao. Tada sam, jednom zauvijek, shvatio okrutnu privlačnost ljepote, tada sam konačno spoznao što je književnost. Bio je to odista jedan od onih događaja za koje vi kažete da imaju posebno važno značenje. U isto vrijeme, Nazor me je, preko *Velog Jože* i *Priča iz djetinjstva*, doveo do lirske poezije. [...] A onda je došao Krležin vulkan: novele, drame, romani, pjesme, kritika, polemika, jednom riječju – sve!«, *Ibid.*, 201.

govih budućih književnopovijesnih, književnokritičarskih i književnoteorijskih kriterija. Mnogi će, doduše, kad odrastu, zaniijekati da je na njih utjecalo iskustvo čitanja u djetinjstvu, no činjenica jest da dječja književnost, poput svojevrsnog mosta, otvara i preispituje mogućnosti komunikacije između djece i odraslih. Prema Peteru Huntu, djetinjstvo je stanje od kojeg se permanentno udaljavamo, iz kojega odrastamo, pa je dječja književnost mjesto na kojemu se teorija izravno susreće sa stvarnim životom, prisiljavajući nas da se zapitamo što reći o pojedinoj knjizi, na koji način oblikovati misli te koje će biti posljedice onoga što kažemo.⁴ Također, bit ćemo primorani suočiti se i s nekim vlastitim unaprijed stvorenim zaključcima, predodžbama i predrasudama, od kojih mnoge zapravo i nismo mogli izbjeći, jer su u velikoj mjeri uvjetovani kulturom kojoj pripadamo. U istraživanju dječje književnosti »problematičan« u smislu preciznog određivanja nije samo pojam »književnosti«, nego i pojam djeteta odnosno djetinjstva kao promjenjive kategorije ovisne o prostornim i vremenskim te povijesnim i kulturnim čimbenicima. Proučavanje dječje književnosti stoga nužno uključuje nekoliko sastavnica: tekstove, djecu te motrišta odraslih kritičara,⁵ a mnogi će se povjesničari dječje književnosti složiti da su dječje knjige dio ideoloških struktura svjetskih kultura, što znači da je i njihova povijest konstruirana ideološki. Međutim, stereotipi i predrasude koji su dugo pratili dječju književnost otežavali su i relativizirali njezino znanstveno, posebice književnoteorijsko i metodološko proučavanje. Iako njezini istraživači u novije vrijeme uvjerljivo uvode problematiku ovoga fenomena u književnoznanstveni diskurs, i dalje se nerijetko susrećemo s uvjerenjem da je književnost za djecu i mlade inferiorna u odnosu na književnost za odrasle. To je utjecalo na njezin, često marginalan, položaj u okviru nacionalnog književnog korpusa, a time i u književnopovijesnim sintezama, pri čemu Frangešova *Povijest* nikako nije iznimka. No, što je zapravo dječja književnost i kako je odrediti? Istovremeno razapeta između želje za autonomnošću i želje za afirmacijom u okviru cjelokupne povijesti hrvatske književnosti, nalazi se u svojevrsnom procijepu. Promatramo li je samo kao dio književnosti odnosno umjetnosti uopće, je li onda potrebno govoriti o posebnim kriterijima za njezino vrednovanje? Nije li ona tada podložna književnopovijesnim i književnokritičkim kriterijima?⁶ Specifičnosti dječje književnosti u prošlosti su bile – a katkad je tako i danas – uglavnom

⁴ Peter Hunt (ed.), *Understanding Children's Literature*, 2nd ed., Routledge, London – New York, 2006., str. 2.

⁵ David Rudd, »Theorising and theories. How does children's literature exist?«, u: Peter Hunt (ed.): *Understanding Children's Literature*, 2nd ed., Routledge, London – New York, 2006., str. 18.

⁶ Milan Crnković, »Problemi i kriteriji u vrednovanju dječje književnosti«, *Umjetnost i djeca*, III, br. 13, str. 5; Zagreb, [2. kolovoza 1971.].

pedagoške prirode. Drugim riječima, ta se književnost nije pisala toliko za djecu koliko za nas, kako bismo je djeci mogli »servirati« u određene svrhe, posegnuti za njome kao pomagalom u određenim situacijama. Takva se ostvarenja, međutim, rijetko mogu svrstati u kategoriju prave umjetnosti te podcjenjuju djecu kao čitatelje.⁷ Milan Crnković ističe kako je dječja literatura u nekim slučajevima »zloupotrebe« predstavljala ogradu koju su odrasli podigli oko djece kako ona ne bi prije vremena doznala neke životne istine. No, smisao postojanja dječje književnosti upravo jest – ili bi barem trebao biti – suprotan: otvaranje pogleda u svijet djeci, utaživanje njihove znatiželje i zadovoljavanje njihovih interesa.⁸ To nam otvara još jednu nedoumicu: ako ostvarenjima dječje literature valja pristupati kao umjetninama od kojih se ne očekuje ispunjavanje obrazovno-odgojnih zadaća, možemo li onda prvotna djela za djecu, čija je namjena bila isključivo odgojna i moralistička, uopće smatrati književnošću?

Frangešov je odgovor jasan. U skladu sa svojim estetskim književnopo- vijesnim kriterijima, on je u svojoj *Povijesti* izostavio ranu, pedagoški i dida- ktički intoniranu, fazu u razvoju hrvatske dječje književnosti koju su stvarali pedagozi i učitelji, a koju neki istraživači dječje književnosti vezuju uz Ivana Filipovića (1823. – 1895.), osnivača Hrvatskog pedagoško-književnog zbora te pokretača i urednika prvog hrvatskog dječjeg časopisa *Bosiljka* tj. uz nje- govo djelo *Mali tobolac raznog cvetja za dobru i pomnjivu mladež naroda sr- bsko-ilirskoga* iz 1850. (npr. Crnković-Težak, 2002: 124), a drugi uz *Mlaisseg Robinzona* Joachima Heinricha Campea u prijevodu Antuna Vranića iz 1796. (npr. Majhut, 2005: 309–310; Hamersak, 2011: 67; 71). Kao prva umjetnički vrijedna imena, koja su po njegovu sudu značila kvalitativan napredak dječje književnost u nas, Frangeš navodi Ivanu Brlić-Mažuranić i Jagodu Truhelku. Nakon opsežnog uvoda u političke, kulturne i društvene prilike na koncu XIX. i početka XX. stoljeća te osvrta na najznačajnije odličnike iz razdo- blja moderne, na samom kraju poglavlja posvećenog modernoj, osvrće se Frangeš na ove dvije spisateljice, čime im nesumnjivo priznaje pripadnost kanonu, no pomalo izdvojen, rubni način na koji su »smještene« u *Povijesti* ipak svjedoči o teškoćama uklapanja njihova djelovanja u prethodno iznesenu cjelinu. Iz Frangešove prve rečenice o Ivani Brlić-Mažuranić iščitavamo stav da se dječji pisci svojim poetikama često nisu uklapali u dominantna knjiže- vna strujanja: »Umjetničko stvaranje Ivane Brlić-Mažuranić (1874. – 1938.)

⁷ Antun Šoljan, »Za djecu ili za nas? (Voja Carić: Antologija savremene poezije za decu, Mlado pokoljenje, Beograd, 1962.)«, *Telegram*, III, br. 107, str. 5; Zagreb, 11. svibnja 1962.

⁸ Milan Crnković, »Problemi i kriteriji u vrednovanju dječje književnosti«, *Umjetnost i di- jete*, god. III, br. 13, str. 17; Zagreb, [2. kolovoza 1971.].

odvijalo se posve izvan glavnog tijeka hrvatske književnosti [...].« (Frangješ, 1987: 281). Ipak, novija istraživanja ispravljaju tu tezu, uočivši u njezinim djelima, ponajprije bajkama, neoromantičarske i secesijske karakteristike tipične za *fin de siècle*.⁹ Sputana, kako Frangješ nadalje piše, »dvostrukom provincijom«: bračnim obvezama i životom u maloj, ruralnoj sredini bez velikih kulturnih poticaja, ova autorica svoja je djela namijenila ponajprije djeci i mladima, ali ne isključujući time odraslog čitatelja. A upravo je to jedna od odlika najboljih djela dječje literature – ona su vrhunska zato što svojim dometom privlače i druge razine čitatelja. Iz njezina, kako kaže, nevelika opusa, Frangješ izdvaja *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*¹⁰ (1913.), *Priče iz davnine* (1916.) te roman *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata* (1937.), iščitavajući iz njih tri različita pristupa životnoj i umjetničkoj filozofiji, u kojoj su dobrota i vjera u vlastite sposobnosti jedine ispravne vodilje na životnom putu mlade osobe. Zadaća je literature, piše Frangješ – a osobito literature za djecu – »voditi računa o svom konzumentu« kao najdragocjenijem primatelju autorove poruke, svjestan da na djecu i mlade umjetnost ostavlja jači učinak nego na odrasle (Frangješ, 1987: 282). *Priče iz davnine* opisuje Frangješ kao »klasično djelo svjetske književnosti za djecu, univerzalnu jezičnu umjetninu prevedenu na sve veće jezike« (Frangješ, 1987: 433), kao »virtuoznu zbirku bajki« koje su nakon tragedija Prvoga svjetskog rata pružile mladoj čitateljskoj publici »vjeru u temeljne ljudske vrednote i izlaz na svjetlije proplanke povijesti«, a *Šegrta Hlapića* kao »minijaturni pikarski¹¹ roman o razvitku i sazrijevanju bistra i marljiva dječaka«. *Jašu Dalmatina* autor karakterizira kao povijesni roman, s obzirom na to da je protagonist stvarna povijesna osoba, dovodeći ga u izravnu vezu s likom Hlapića.¹² Ističući magičnu snagu autoričine mašte, Frangješ smatra kako Brlićkin nadimak »hrvatski Andersen« nije

⁹ Usp. Šicel (1978: 220), Zima (2001: 111) i Žmegač (2001: 281).

¹⁰ Pogrešno je u Frangješovoj *Povijesti* (str. 282 i 433) naveden naslov 1. izdanja romana: *Čudnovate zgode i nezgode šegrta Hlapića* umjesto *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*.

¹¹ Novija istraživanja Berislava Majhuta ukazuju na to da su u *Šegrta Hlapiću* dominantni elementi pustolovnog romana odnosno dječjeg romana o djetinjstvu: »Dakle, putovanje kao kompozicijska nit na koju se nižu epizode navela je Ivu Frangješa da vidi *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* kao pikarski roman. Ali, dok je pikarski roman pripovijedanje o skitanjima probisvijeta, lika namjerno konstruiranoga u opoziciji prema visokoidealiziranim likovima viteškoga romana, Hlapić je svojim plemenitim držanjem i poslanjem da čini dobro svakomu komu treba priteći u pomoć (pa to čini čak i svojem neprijatelju kad crnom čovjeku pokrpa uzde) bliži liku viteza nego pikara. Naprotiv, stalno eskaliranje sukoba između Hlapića i protivnika (crnoga čovjeka) kroz svladavanje različitih opasnih zadataka koji uvijek uključuju fizičku radnju, a zahtijevaju srčanost i hrabrost zaštitna su obilježja pustolovnoga pripovijedanja« (Majhut, 2009: 201–202).

¹² »*Jaša Dalmatin* [...] zapravo je povijesno provjeravanje one iste energije i one iste vjere u vlastite sposobnosti koja od Hlapića čini čovjeka«. Ivo Frangješ, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 283.

nimalo pretjeran, posebno iz razloga što svijet njezinih junaka, istovremeno čudesan i ukorijenjen u stvarnosti, predstavlja »samosvojnu vrstu bajkovite književnosti, udovoljavajući u isto vrijeme i temeljnom zahtjevu svake prave jezične umjetnosti: da stvori vlastit svijet izvan ovog okolnog, provjerljivog; ali i da načelima i potrebama okolnoga svijeta odmjeri i prihvati istinu bajkovitoga« (Frangeš, 1987: 283). Stvaralačku imaginaciju Jagode Truhelke Frangeš ocjenjuje nešto slabijom u odnosu na onu Ivane Brlić-Mažuranić, premda u njihovim opusima prepoznaje težnju istim idealima i isti žar. Truhelku predstavlja kao »prethodnicu Ivane Brlić-Mažuranić i, zajedno s njom, osnivača hrvatske realističke dječje književnosti« (Frangeš 1987: 283; 532). Jure Turić autor je kojemu je Frangeš posvetio nešto više istraživačkog prostora, objavivši o njemu i zasebnu studiju 1952. godine u časopisu *Republika*.¹³ Taj je realist prve priče počeo objavljivati u *Smilju* osamdesetih godina XIX. stoljeća. Osvrtom na Turićev književni rad javlja se, dakle, Frangeš prije 61 godinu, a isti je tekst, tek ponešto izmijenjen, preuzeo ulogu predgovora u Frangešovoj uredničkoj knjizi *Djela / Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović* iz 1953.,¹⁴ kao i u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* iz 1963.,¹⁵ za koju je Frangeš priredio izbor iz opusa Jure Turića, Josipa Draženovića i Bude Budisavljevića. Osim biografskom bilješkom, Turićevo se ime u *Povijesti* spominje tek usputno, a zanimljivo je da jedino prva varijanta studije, ona iz *Republike*, nakon smještanja autora u društveno-povijesni kontekst, donosi fusnotu s biobibliografskim podacima o Turiću, u kojoj ga jedna jedina rečenica određuje kao dječjeg odnosno omladinskog pisca: »Pisao je i za omladinu«. Turićevu zbirku *Priče*, objavljenu 1909. u Knjižnici za mladež Hrvatskog pedagoško-književnog zbora s ilustracijama Otona Ivekovića, Frangeš uopće ne spominje,¹⁶ iako među dvadesetak priča ima i onih koje su po izrazu i nekim tehničkim rješenjima bliske pričama Andersena (primjerice *Pastrva*) i Ivane Brlić-Mažuranić (Crnković – Težak, 2002: 207–208).

Fragešova je *Povijest* obuhvatila još nekoliko istaknutih hrvatskih pisaca koji svojim literarnim ostvarenjima većim ili manjim dijelom pripadaju dječjoj književnosti. Portretirajući ih, međutim, Frangeš se uglavnom bavio njihovim djelima za odrasle. O Vladimiru Nazoru, primjerice, praktički

¹³ Ivo Frangeš, »Književni rad Jure Turića«, *Republika*, VIII, br. 5, str. 321–324; Zagreb, 1952.

¹⁴ Jure Turić; Literatura o Juri Turiću; Janko Leskovar; Josip Draženović. // *Djela / Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović – Zora*, Zagreb, 1953., str. 7–18; 22; 225–250; 453–475. (Djela hrvatskih pisaca)

¹⁵ Jure Turić; Bibliografija; Napomena; Josip Draženović; Napomena. // *Djela / Budisavljević, Turić, Draženović: priredio Ivo Frangeš. – Matica hrvatska, Zora*, Zagreb, 1963., str. 83–93; 95–96; 209; 213–227; 371. – (*Pet stoljeća hrvatske književnosti*; knj. 56).

¹⁶ Uočili su to i Milan Crnković i Dubravka Težak, vidi: *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*, Znanje, Zagreb, 2002., str. 205.

uopće ne piše u kontekstu dječje knjige, analizirajući opširnije jedino *Šarka*, objavljenog u »Ilustrovanoj omladinskoj biblioteci«, premda, primjerice, Milan Crnković i Dubravka Težak ističu Nazora kao »najvećeg i najboljeg predstavnika hrvatske dječje priče« u vremenu sve do objave *Priča iz davnine*.¹⁷ Ne spominje ni doprinos dječjoj književnosti Ive Kozarčanina i Dragutina Tadijanovića, premda su se obojica približili dječjoj poeziji. Kozarčanin je, osim pjesama i priča za djecu koje je niz godina objavljivao u dječjem časopisu *Vrelo*, pisao i kritike i teorijske članke o dječjoj literaturi. Prikazujući poeziju Dragutina Tadijanovića, Frangeš se poziva na pitanje kojim se kritika već prije bavila. Naime, piše li te stihove zreli pjesnik koji se samo uživljava u dječju psihi ili je to izvoran glas onog davnog dječaka, glas koji – uz pomoć pjesnika – doslovno obnavlja nekadašnja zbivanja? Ponudivši umjesto vlastita odgovora Nazorovu tezu kako Tadijanovićev slobodan stih »odgovara sadržaju pjesme i u skladu je s pjesničkim osjećajem«, Frangeš je izbjegao dati jasan odgovor na pitanje je li Tadijanovićeva poezija dječja ili je riječ o poeziji o djetinjstvu. Prema Crnković – Težak, to i jest ispravan put, budući da i nedječji pjesnici mogu izvršiti velik utjecaj na »prave« dječje pjesnike. Tadijanovićeva poezija sa svojim je evokacijama djetinjstva u slobodnom stihu lišenom pouke djelovala na ustaljene kanone dječje poezije starijeg razdoblja, ponajprije na uvriježene stavove da ta poezija mora biti epsko-lirska, poučna te pisana u vezanom stihu (Crnković – Težak, 2002: 387). Gustav Krklec također je prikazan isključivo kroz prizmu književnosti za odrasle, kao i Vesna Parun i Ivan Goran Kovačić, čiju je knjižicu *Za našu djecu* 1951. godine za tisak priredio Grigor Vitez. Od petnaestak sakupljenih pjesama, Kovačić ih je devet namijenio djeci, objavljujući ih u dječjoj rubrici *Hrvatskog dnevnika* u kojemu je od listopada 1936. do ljeta 1940. radio kao novinar, surađujući u različitim rubrikama. Objavio je sedamdesetak pjesama za djecu bez potpisa ili pod pseudonimima Striček Šimek, Ujak Vanja, Crnac Nil, Ivica, Cik, Cak, Cik-Cak, Zvrk, a objavljene su u dječjem prilogu *Za našu djecu* koji je uređivao njegov prijatelj Hijacint Petris.¹⁸ Prema Frangešu, Grigor je Vitez jedan od najboljih dječjih pjesnika suvremenog razdoblja. Ističući izrazitu liričnost

¹⁷ Milan Crnković – Dubravka Težak, *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*, Znanje, Zagreb, 2002., str. 288.

¹⁸ »Pjesme su nastale 'na brzinu', uglavnom: Cinto ili Cintek, kako smo ga zvali, dao bi Goranu kakvu fotografiju 'iz dječjeg svijeta' zamolivši ga da toj slici pridometne 'odgovarajuće' stihove; Goran bi se prihvatio posla te bi, ponekad u najkraćem vremenu, ishitrio pjesmicu koja bi se zatim ubrzo pojavila ispod slike, ili pored nje, u prilogu *Za našu djecu*. Neke od tih pjesama ne mogu se potpuno ni razumjeti bez gledanja fotografije koja se opisuje u dotičnoj pjesmi, a neke mogu ipak samostalno živjeti, bez svoga predloška«. Josip Torbarina, »Napomene o svesku četvrtom«, *Sabrana djela Ivana Gorana Kovačića, Pjesme / Prepjevi*, ur. Dragutin Tadijanović, JAZU, Zagreb, 1983., str. 487.

Vitezova dječjeg pjesništva, u kojemu je, objedinjujući nonsens i vlastitu viziju humanizirana života, bajkovitoj i čarobnoj atmosferi data prednost u odnosu na narativne elemente, Frangeš kao pjesnikove najbolje pjesme ističe »Ševinu jutarnju pjesmu«, »Prepelicu«, »Krijesnicu«, »Sviralu od vrbe«, »Kad bi drveće hodalo« i »Kako živi Antuntun«, koristeći priliku kako bi uklonio aporije u vezi s percepcijom dječje književnosti. Drugim riječima, u uvodnim retcima posvećenima Vitezu, Frangeš odbacuje sumnju u postojanje dječje književnosti. Pri tom se ponovno poziva na Ivanu Brlić-Mažuranić, koja se, poput lajtmotiva, poput uporišne ili referentne točke, eksplicitno ili implicitno pojavljuje u gotovo svim Frangešovim osvrtima na autore djela za dječju publiku. Ona je svojim upečatljivim i nezaobilaznim opusom ponudila rješenje »pseudodileme« postoji li dječja književnost i što je ona.¹⁹ Iz ove Frangešove usputne mikrorasprave o problematici shvaćanja i tumačenja dječje književnosti proizlazi da su ta pitanja suvišna, jer je, kako piše, za mnoga djela, primjerice, Krkleca, Tadijanovića ili Vesne Parun, posve nebitno hoćemo li ih svrstati u ostvarenja za djecu ili za odrasle. Na temelju toga logično slijedi i Frangešov sud da je popularnost Vitezove poezije za djecu najbolji dokaz da i ona, poput svakog drugog oblika umjetnosti, zahtijeva ponajprije umjetničku snagu. Ovaj se Frangešov stav djelomično podudara s tumačenjem Milana Crnkovića, koji dječju književnost promatra kao umjetnost riječi za koju vrijede sve odrednice kojima se označuje književnost kao umjetnost. No, ponavljamo, samo djelomično, jer, kako ističe Crnković, ali i drugi istraživači ovoga područja, dječju književnost osim umjetničkog određuju još dva čimbenika: dijete kao implicitni, pretpostavljeni čitatelj i namjena, odnosno primjerenost djela dječjem poimanju svijeta, iskustvu i krugu interesa drugačijima nego u odraslih, iz čega nužno proizlaze i neke specifičnosti. Sam termin »književnost za djecu« zapravo u sebi skriva kontradikciju: ne može postojati »književnost za djecu« koja ujedno ne bi bila i »književnost« (znači pripadala i korpusu literature za odrasle), jer ako književnost počnemo dijeliti po dobi njezinih konzumenata, zašto je onda ne bismo dijelili po spolovima, rasama, klasama ili profesijama, pa bismo tada, recimo, imali kategorije poput »književnosti za žene«, »književnosti za Afroamerikance« itd.? Poslužimo li se ovakvom analogijom, nije li tada oznaka »književnost za djecu« isto tako diskriminacija prema djeci? Kao što ističe Antun Šoljan: »Djeca su, nasreću,

¹⁹ »Od mnogih pisaca koji su, povremeno, stvarali i za mladu publiku tek je Ivana Brlić-Mažuranić sve svoje pripovijedanje namijenila prvenstveno djeci. Ne isključivši time odrasla čitatelja, ona je poetskim činom velike snage razriješila pseudodilemu: postoji li dječja književnost, i što je ona? Kao i uvijek, takve se sumnje razgone djelom: snagom evokacije svijeta što ga umjetnik prikazuje«, Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 403.

za nas još uvijek vrlo tajnovita i nedokučiva bića, i što ih više upoznajemo, to nam je jasniji ponor, koji nas dijeli i teškoće komuniciranja preko tog ponora. Kažem: nasreću; jer je tim nesporazumom djeci pružena jedina šansa da izbjegnu onom odgoju, kojeg mi (s urođenim samopoštovanjem) smatramo idealnim – odgoju, koji bi ih načinio najsličnijim nama. Malo je tko svjestan toga, da se djeca ne pripremaju za *naš* svijet, nego za *svoj* svijet – na nama je tek da se nadamo da će taj svijet biti drukčiji i bolji.²⁰

S obzirom na sve navedeno, moguće je zaključiti da je Frangešov pristup dječjoj književnosti obilježen predodžbama o reprezentativnosti te da u njegovu *Povijest hrvatske književnosti*, kojoj je cilj predstaviti hrvatski književni kanon, ulaze i vrhunska djela dječje književnosti. Međutim, kako ukazuje D. Zima, umjetnički kriterij nije jedini relevantan za valoriziranje dječje književnosti, jer za pojedina književna ostvarenja – a ona mogu biti vrlo različita – držimo da pripadaju dječjoj književnosti kao posebnom dijelu nekog nacionalnog književnog korpusa i zahvaljujući njihovoj zajedničkoj odrednici: »specifičnom odnosu prema izvanknjiževnoj stvarnosti» (Zima, 2001: 74–75). Nadalje, Frangešova percepcija dječje književnosti kao neodvojene i neodvojive od cjeline hrvatske književnosti zapravo relativizira njezino postojanje, budući da se time ispušta iz vida »relativno visok stupanj autonomije« koju dječja književnost ima u odnosu na književnost uopće (Majhut, 2005: 36–37; 39). Nije, naravno, riječ o potpuno neovisnom književnom sustavu, budući da autori dječjih djela stvaraju pod utjecajem izvanknjiževnih čimbenika (društveno i kulturno ozračje), no valja imati na umu da dječja književnost nije imala razvojni put jednak onome književnosti za odrasle te da postoji tek otprilike posljednja dva i pol stoljeća (Majhut, 2005: 38–39). Oslanjajući se na metodološka načela stilističke kritike, Frangeš je tragao za estetski relevantnim točkama u književnim ostvarenjima, uzimajući kao jedini kriterij vrednovanja umjetničku odnosno estetsku vrijednost djela. To se stajalište u potpunosti uklapa u njegovo karakteristično poimanje hrvatske književnosti i kulture kao trajne lepeze najboljih – kanonskih – umjetničkih ostvarenja koja ostaju stalna mjesta u nacionalnom pamćenju i identitetu, istovremeno pripadajući širem, europskom kulturnom prostoru, međutim, kao što je vidljivo iz spomenutih problematičnih mjesta u njegovim analizama, taj stav nije adekvatno primjenjiv na korpus nacionalne dječje književnosti i njegove specifičnosti.

²⁰ Antun Šoljan, »Za djecu ili za nas? (Voja Carić: Antologija savremene poezije za decu, Mlado pokoljenje, Beograd, 1962.)«, *Telegram*, III, br. 107, str. 5; Zagreb, 11. svibnja 1962.

Literatura

- Vinko Brešić, *Čitanje časopisa*, Matica hrvatska, Zagreb, 2005.
- Milan Crnković, »Problemi i kriteriji u vrednovanju dječje književnosti«, *Umjetnost i dijete*, III, br. 13, str. 5–18; Zagreb, [2. kolovoza 1971.].
- Milan Crnković – Dubravka Težak, *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*, Znanje, Zagreb, 2002.
- Ivo Frangeš, »Književni rad Jure Turića«, *Republika*, VIII, br. 5, str. 321–324; Zagreb, 1952.
- Ivo Frangeš (prir.), Turić, Jure; Bibliografija; Napomena; Josip Draženović; Napomena. // Djela / Budisavljević, Turić, Draženović – Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1963. str. 83–93; 95–96; 209; 213–227; 371. – (*Pet stoljeća hrvatske književnosti*; knj. 56)
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Marijana Hameršak, *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke*, Algoritam, Zagreb, studeni 2011.
- Peter Hunt (ed.), *Understanding Children's Literature*, 2nd ed., Routledge, London – New York, 2006.
- Ivan Goran Kovačić / *Sabrana djela. Pjesme / Prepjevi*, ur. Dragutin Tadijanović, JAZU, Zagreb, 1983.
- Branko Kukurin, »Bibliografija radova Ive Frangeša«, *Riječ*, XI, sv. 2, str. 173–199; Rijeka, 2005.
- Berislav Majhut, *Pustolov, siročić i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945.*, FF press, Zagreb, 2005.
- Berislav Majhut, »U susret stogodišnjici određivanja književne vrste *Čudnovatih zгода šegrta Hlapića*«, *Riječ, Časopis za slavensku filologiju*, XV, sv. 1, str. 191–206; Rijeka, 2009.
- Nedjeljka Paro, »Bibliografija radova Ive Frangeša i radovi o Ivi Frangešu«, *Umijeće interpretacije. Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša*, prir. Dunja Fališevac; Krešimir Nemeč, Zbornici i monografije. Posebno izdanje, ur. Jelena Hekman, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 11–57.
- Vlatko Pavletić, »Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti«. S Ivom Frangešom razgovarao Vlatko Pavletić, *Forum*, XXXIV, knj. LXVII, br. 3–4, str. [200]–238; Zagreb, ožujak – travanj 1995.
- David Rudd, »Theorising and theories. How does children's literature exist?«, u: Peter Hunt (ed.): *Understanding Children's Literature*, 2nd ed., Routledge, London – New York, 2006., str. 15–29.
- Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 5, Književnost moderne. Liber – Mladost, Zagreb, 1978.
- Antun Šoljan, »Za djecu ili za nas? (Voja Carić: Antologija savremene poezije za decu, Mlado pokoljenje, Beograd, 1962.)«, *Telegram*, III, br. 107, str. 5; Zagreb, 11. svibnja 1962.

- Jure Turić; Literatura o Juri Turiću; Janko Leskovar; Josip Draženović. // Djela / Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović – Zora, Zagreb, 1953., str. 7–18; 22; 225–250; 453–475. (Djela hrvatskih pisaca)
- Dubravka Zima, *Ivana Brlić Mažuranić*. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001.
- Viktor Žmegač, »Folklorne šare hrvatske moderne«, u: Batušić, Nikola, Zoran Kravar, Viktor Žmegač. *Književni protusvjetovi. Poglavlja iz hrvatske moderne*. Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 281–288.

DIONICA DJEČJE KNJIŽEVNOSTI U FRANGEŠOVU STRUČNO-ZNANSTVENOM OPUSU

Sažetak

U radu se na temelju čitanja Frangešovih studija – objavljenih u periodici, zbornicima i autorskim knjigama, posebice u njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1987.) – analizira autorov književnokritički i književnopovijesni odnos prema autorima koji su pisali dječju književnost, primjerice, Juri Turiću, Jagodi Truhelki, Ivani Brlić-Mažuranić, Vladimiru Nazoru, Gustavu Krklecu, Vesni Parun i Grigoru Vitezu. Imajući na umu dječju književnost kao specifično područje književnopovijesne znanosti koje se razvija pod utjecajem izvanknjiževnih i unutarknjiževnih čimbenika, cilj je proučiti kojim se dječjim autorima Ivo Frangeš u svojem znanstvenom i stručnom radu bavio, na koji način im je pristupio te kako ih je prikazao i valorizirao.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, povijest književnosti, dječja književnost

CHILDREN'S LITERATURE IN FRANGEŠ'S PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC OPUS

Summary

Based on the reading of Frangeš's research studies – published in different periodicals, proceedings and his own author books, especially in his *History of Croatian Literature* (1987) – the paper attempts to analyze the author's literary-critical and literary-historical relation to children's literature writers, such as Jure Turić, Jagoda Truhelka, Ivana Brlić-Mažuranić, Vladimir Nazor, Gustav Krklec, Vesna Parun and Grigor Vitez. Keeping in mind that children's literature is a specific part of literary-historical science developing under the influence of extraliterary and interliterary factors, the goal is to study who were the children's authors analysed by Ivo Frangeš in his scientific and professional work, what was the way he approached, represented and evaluated them.

Key words: Ivo Frangeš, history of literature, children's literature

Dubravka Zima

Dvije znanstvene edicije Ive Frangeša

*(Kritički portreti hrvatskih slavista i
Enciklopedija hrvatske književnosti)*

Stručni članak
UDK 821.163.42.09 Frangeš, I.

U kratkoj biografiji prof. Ive Frangeša priloženoj zborniku *Umijeće interpretacije*, zborniku objavljenom u čast njegovih 80. rođendana, nepotpisani/a autor/ica među znanstvenim projektima i suradnjama prof. Frangeša ne navodi njegovo pokretanje i dugogodišnje vođenje dvaju projekata u naslovu ovoga rada, za koja nam se čini da na razini reprezentacije dodaju novi sloj javno uobličenoj slici o prof. Frangešu kao književnom povjesničaru, interpretatoru, profesoru, estetičaru, antologičaru, retoriku i prevoditelju. Ovi projekti i njihove implikacije sugeriraju još jednu vizuru iz koje se može tumačiti pozicija prof. Frangeša u hrvatskoj slavistici i kroatistici.

Spomenuti kratki životopis otkriva u jednoj rečenici interes prof. Frangeša za slavistiku koja se, prema uvidu u radove okupljene u ovome zborniku, ne pojavljuje kao središnji predmet zanimanja istraživač/ic/a Frangešova djela i mjesta u hrvatskoj književnoj povijesti i znanosti. Prof. Frangeš je, naime, od 1970. godine bio član Međunarodnog slavističkog komiteta kojem je, prema dostupnoj dokumentaciji, od 1976. bio potpredsjednikom. Mali dio dokumentacije povezan s tim razdobljem odnosno tim dijelom Frangešova profesionalnoga života čuva se u središnjem Arhivu zagrebačkoga Filozofskog fakulteta, te se podatci koji slijede rekonstruiraju iz dostupnih dokumenata povezanih s poviješću Instituta za nauku o književnosti, potom Instituta za znanost o književnosti, te naposljetku Zavoda za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Povijest Instituta odnosno Zavoda usko je povezana s profesionalnim obvezama i interesima prof. Frangeša, koji je bio prvi predstojnik Instituta.¹ U

---

¹ Prema fakultetskim dokumentima, Institut za nauku o književnosti osnovan je godine 1959., s prvim predstojnikom Ivom Frangešom. Prema Urudžbenom zapisniku Instituta za znanost o književnosti, dokument o osnivanju Naučnog instituta fakulteta zaveden je s datumom 1. listopada 1959., te je nekoliko mjeseci poslije, 10. siječnja 1960. predao Program rada instituta Savjetu za naučni rad Narodne Republike Hrvatske. U daljnjim se fakultetskim dokumentima kao godina osnutka Instituta navodi 1960. Nepotpisani i nedatirani dokument iz siječnja 1960., arhiviran u Sv. 1. dokumentacije Instituta (Zavoda) za znanost o književnosti (1960. – 1965.), navodi da je Institut još uvijek u fazi

veljači 1960. godine Institut za nauku o književnosti Filozofskog fakulteta donosi zaključke sa sastanka o »razgraničenju djelatnosti« između Instituta za književnost JAZU i Instituta za nauku o književnosti Filozofskoga fakulteta, čiji su predstavnici na tom sastanku bili doc. dr. Ivo Frangeš, prof. dr. Josip Torbarina, prof. dr. Zdenko Škreb, doc. dr. Aleksandar Flaker, a sugovornik im je, kao direktor Instituta za književnost JAZU, bio Dragutin Tadijanović. Zadatci Instituta za nauku o književnosti koji su utvrđeni na tom sastanku odnose se na »unapređivanje metode rada na području nauke o književnosti, izgrađivanje terminologije te nauke, bavljenje teorijom književnosti, a osobita će se pažnja posvećivati naučnoj interpretaciji književnih tekstova, stilistici i statistici književnog izraza«, zatim će se »aktivno raditi na stvaranju i razvijanju podmlatka, pomagati pri izvodjenju nastave književnosti na Filozofskom fakultetu i utjecati na njezinu modernizaciju, pružati pomoć kod postdiplomskog studija, osposobljavati kadrove za naučni rad, naročito na povijesti i kritici naših i stranih književnosti, obradivati problematiku različitih grana nacionalne, opće i poredbene književnosti, aktivno sudjelovati u razvitku naučnih metoda pri istraživanju naših i stranih književnosti, proučavati međusobne odnose naših i stranih književnosti«. (Sv. 1, Institut (Zavod) za znanost o književnosti (1961. – 1965.), Arhiv FF). U nekim od ovih odrednica prepoznaje

osnivanja, da nema statuta, prostorija ni financijskih sredstava. Tijekom 1960. godine Ivo Frangeš, prema postojećim dokumentima, izrađuje Pravila Instituta za nauku o književnosti, koja se nekoliko puta doručuju i donose do kraja 1960. U srpnju 1961. potvrđen je Savjet Instituta, čiji su članovi prof. dr. Josip Torbarina, prof. dr. Vice Zaninović, prof. dr. Josip Mišić, asistent Svetozar Petrović, te se istoga mjeseca napokon izrađuje službeni pečat Instituta i otvara račun u Narodnoj banci. U prosinu 1961. raspisuje se natječaj za asistenta, te se početkom 1962. kao asistent zapošljava Dragutin Rosandić. U srpnju 1962. Republički fond za naučni rad prihvaća prijedlog Instituta za financiranje projekta izrade *Povijesti hrvatske književnosti od ilirizma do naših dana*, u predviđenom roku od pet godina, odnosno do kraja 1966. Prof. dr. Ivo Frangeš naveden je kao nosilac zadatka, sa suradnicima Miroslavom Šicelom, Miroslavom Vaupotićem, Nikolom Milićevićem, Stankom Lasićem, Dragutinom Rosandićem i Milicom Buinac. Iz dokumenata za godinu 1962. vidljivo je da se rad Instituta financira iz dva izvora: sredstvima Savjeta za naučni rad Republike Hrvatske i sredstvima Filozofskog fakulteta. Rješenjem Filozofskog fakulteta br. 01 – 1161/2–1961. imenovan je Savjet Instituta u čijem su sastavu dr. sc. Josip Torbarina, dr. sc. Vice Zaninović, Josip Mišić i Svetislav (sic!) Petrović, a članovi upravnog odbora su dr. sc. Zdenko Škreb, dr. sc. Fran Petre, dr. sc. Antun Polanšček i dr. sc. Aleksandar Flaker.

Ivo Frangeš bio je direktor Instituta do 1965., nakon čega tu funkciju preuzima Miroslav Šicel, kojega krajem 1968. nasljeđuje Stanko Lasić. Upravu Instituta čine Stanko Lasić, Aleksandar Flaker, Ivo Frangeš, Milivoj Solar, Miroslav Šicel, Vladimir Vratović, Mate Zorić i Vice Zaninović. Tijekom šezdesetih godina glavna se aktivnost Instituta odnosi na samokonstituiranje i provođenje nekoliko različitih projekata povezanih s poviješću hrvatske književnosti. U tom se razdoblju povremeno spominje monografski oblik izdanja, ali ne konkretizira se, tim više što Institut nema nikakvu nakladničku infrastrukturu, a i suradnička odnosno asistentska pomoć je vrlo ograničena. 19. lipnja 1970. ime Instituta je promijenjeno u Institut za znanost o književnosti. Odluku o promjeni imena donijela je Radna zajednica Instituta na svom sastanku 19. lipnja 1970., a potpisani je direktor Stanko Lasić (sv. 2, fascikl Opći akti 1970.). Godine 1977. na pečatu Instituta naziv je Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

se, nesumnjivo, i budući znanstveni smjer samoga Frangeša, ali se naslućuje i jezgra naslovnih projekata i edicija, ponajprije u izgrađivanju terminologije i bavljenju teorijom književnosti, interpretaciji književnih tekstova te stilistici.

Institut se intenzivnije okreće prema nakladničkim projektima tek u sedamdesetim godinama XX. stoljeća, odnosno nakon 1970. kada osniva izdavačko poduzeće Liber. U dokumentima (sv. 2; 1965. – 1972.) spominje se datum 31. ožujka 1970. kao datum osnivanja izdavačkoga poduzeća Liber, nakladničkog partnera koji će podržati nakladničke potrebe odnosno planove Instituta, no Osnivački ugovor između Instituta za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu kao osnivača i Izdavačkog poduzeća Liber, Zagreb, Đ. Salaja br. 3, kao osnovanog poduzeća, datiran je 4. lipnja 1970. na osnovi Osnivačkog ugovora sklopljenog 12. svibnja 1970. Ugovor u ime Instituta potpisuju Stanko Lasić, direktor i Vice Zaninović, predsjednik Radne zajednice Instituta za znanost o književnosti, a za Liber Slavko Goldstein, direktor.

Najstariji spomen uredničke odnosno istraživačke aktivnosti koja će poslije prerasti u edicije *Kritički portreti hrvatskih slavista* i *Enciklopedija hrvatske književnosti* nalazimo u prosincu 1975., kada u dopisu datiranome 3. prosinca 1975. prof. Frangeš upućuje Institutu za znanost o književnosti prijedlog za pokretanjem i financiranjem znanstvenoga projekta pod nazivom *Kritički portreti hrvatskih slavista*. Cilj projekta je pisanje niza manjih monografija o najznatnijim hrvatskim slavistima, te u popisu nabraja 13 imena uz dodatak još nekoliko koji se mogu uzeti u obzir.² Doduše, već je u studenome 1975. prof. Frangeš najavio svoje planove Liberu, što je također vidljivo iz dokumentacije.³ Dva su neposredna povoda za pokretanje takve edicije, kako se može rekonstruirati iz dokumentacije: prvi je potpredsjednička funkcija prof. Frangeša u Međunarodnom slavističkom komitetu, a drugi je predstojeći Međunarodni slavistički kongres koji je bio predviđen (i održan) za jesen 1978. u Zagrebu i Ljubljani.

Tijekom 1976. Institut za znanost o književnosti intenzivno je tražio sredstva za rad na tom projektu, a znanstveni rad intenzivirao se tijekom 1977.⁴ s obzi-

² Prvi i najstariji popis predloženih monografija, od 3. prosinca 1975., sadrži sljedeća imena: 1. Vatroslav Jagić; 2. Bogoslav Šulek; 3. Adolfo Veber; 4. Franjo Marković; 5. Milivoj Šrepel; 6. Ivan Broz; 7. Tomo Maretić; 8. Branko Vodnik; 9. Stjepan Ivšić; 10. Albert Haler; 11. Mihovil Kombol; 12. Antun Barac i rukom dodano 13. Petar Skok. O imenima kao Fran Kurelac, Đuro Šurmin, Josip Bogner i sl., kako se navodi, valjalo bi još raspravljati. Rok predaje rukopisa: 1. siječnja 1978. (sv. 3, 1965. – 1972.)

³ U najavi nakladniku Liberu Frangeš piše popis predloženih slavista o kojima bi se izradile monografije: Vatroslav Jagić, Bogoslav Šulek, Adolfo Veber, Franjo Marković, Milivoj Šrepel, Ivan Broz, Tomo Maretić, Branko Vodnik, Stjepan Ivšić, Albert Haler, Mihovil Kombol, Antun Barac, Petar Skok, Fran Kurelac i Djuro Šurmin. (sv. 3, 1965. – 1972.)

⁴ No već je 29. prosinca 1976. isplaćen autorski honorar prof. Frangešu za »obavljeni rad na monografiji o Antunu Barcu«. Knjiga je objavljena početkom 1978.

rom na približavanje vremena održavanja kongresa. 13. siječnja 1977. održan je prvi radni sastanak suradnika na projektu *Kritički portreti hrvatskih slavista*, na kojem su sudjelovali Stjepan Babić, Tvrтко Čubelić, Eduard Hercigonja, Dunja Fališevac, Ivo Frangeš, Cvjetko Milanja, Milan Moguš, Zlatko Posavac, Josip Silić, Miroslav Šicel, Mirko Tomasović i Josip Vončina. Na prvom sastanku voditelj projekta Ivo Frangeš predstavlja svoju zamisao o deset do petnaest manjih monografija u kojima bi se prikazao život i rad zaslužnih hrvatskih slavista od Jagića do suvremenosti, no živeći slavisti ne bi se obrađivali. Kao neposredan povod projektu navodi se spomenuti 8. međunarodni kongres slavista koji se treba održati u Zagrebu u jesen 1978. Za taj su rad, najavljuje na sastanku Frangeš, već osigurana početna sredstva i dogovorena istoimena edicija sa Sveučilišnom nakladom Liber. Po prvotnoj zamisli, sada nešto reduciranoj u odnosu na prvi prijedlog, u okviru projekta obradili bi se znanstvenici Jagić, Veber, Kurelac, Marković, Maretić, Vodnik, Skok, Ivšić, Kombol, Haler i Barac.

Na tom prvom sastanku dogovoreno je da se do početka Međunarodnoga slavističkog kongresa objavi deset monografija, čiji se rukopisi moraju predati do 1. studenoga 1977. Tih bi 10 monografija bilo prvo kolo edicije, a na prvom su sastanku predviđena čak tri kola. Istovremeno su određeni i suradnici za prvih planiranih deset monografija.⁵

Tijekom 1977. radni su sastanci održani u veljači,⁶ ožujku,⁷ lipnju⁸ i listopadu.⁹ Šesti je sastanak održan u siječnju 1978.¹⁰ Sljedeći su zapisnici iz

⁵ Dalibor Brozović: Ljudevit Gaj; Josip Vončina: Vatroslav Jagić, Ljudevit Jonke: Adolfo Veber, Zlatko Vince: Fran Kurelac, Josip Silić: Tomo Maretić, Miroslav Šicel: Branko Vodnik, Božidar Finka: Stjepan Ivšić (za književnopovijesni dio Eduard Hercigonja), Mirko Tomasović: Mihovil Kombol, Zlatko Posavac: Albert Haler, Ivo Frangeš: Antun Barac.

⁶ Na tom sastanku održanom 17. veljače Josip Silić izvještava da neće moći obraditi temu o Tomi Maretiću u zadanom roku. Predlažu se još neki suradnici.

⁷ Sastanak je održan 10. ožujka 1977. Na sastanku Tvrтко Čubelić izlaže prijedlog svojeg rada *Narodna književnost u djelima hrvatskih slavista*. Suradnici prisutni na sastanku (Čubelić, Fališevac, Frangeš, Milanja, Moguš, Posavac, Putanec, Šicel i Vince) su prihvatili njegov prijedlog i dogovorili da se taj rad objavi već u prvom kolu.

⁸ Nedostaje zapisnik, na pozivu za sastanak rukom je napisano da je sastanak bio neformalan i da zapisnik nije napisan.

⁹ Sastanak održan 13. listopada 1977. Na sastanku se pojavljuju problemi oko dinamike izrade monografija. U završnoj su fazi samo tri monografije: Antun Barac autora Ive Frangeša, Albert Haler autora Zlatka Posavca i Mihovil Kombol autora Mirka Tomasovića. Predviđa se da će još tri rada biti na vrijeme završena (Petar Skok autora Valentina Putaneca, Antun Mažuranić autora Milana Moguša i studija Tvrտka Čubelića »Hrvatski slavisti o narodnoj književnosti«). Problem je s monografijom o Gaju, za koju suradnici na projektu svakako žele da bude dovršena do kongresa, te s monografijom o Stjepanu Ivšiću, a predviđeni autor Dalibor Brozović, boje se suradnici, neće uspjeti završiti na vrijeme. Rok za predaju rukopisa pomaknut je do 1. veljače 1978.

¹⁰ Sastanak je održan 19. siječnja 1978. Iz zapisnika se vidi da je završen i predan rukopis monografije o Antunu Barcu autora Ive Frangeša, a da su svi drugi rukopisi nedovršeni, premda se

ožujka,¹¹ studenoga¹² i prosinca 1979.,¹³ te iz siječnja 1980.¹⁴ i posljednji dostupni zapisnik iz studenoga 1980.¹⁵

Prva je monografija, međutim, objavljena tek 1978.: bio je to monografski prikaz Antuna Barca iz pera samoga Frangeša i u izdanju Sveučilišne naklade Liber i Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Iste su godine objavljene redom knjige o Antunu Mažuraniću (autor Milan Moguš), Albertu Haleru (autor Zlatko Posavec) i Mihovilu Kombolu (autor Mirko Tomasović). Nakon toga nastaje svojevrsno zatišje, i premda su, kao što smo vidjeli, sastanci redovito održavani, ipak nije bilo konkretnih rezultata. Stoga 26. lipnja 1980. prof. Frangeš upućuje prijateljsko pismo svim suradnicima s molbom da intenzivnije prionu radu na monografijama (»Imamo, doduše, već pripravljeno drugo kolo, ali ne možemo biti zadovoljni odviše usporenim ritmom objavljivanja. Ne smijemo zaboraviti da su prve četiri knjižice objavljene još 1978., a da bi se iduće četiri mogle pojaviti tek početkom 1981.«! Sv. 2, fascikl Izvještaj o radu Instituta 1971. i dalje, 1965.–1972.), no, kako se čini, bez većeg uspjeha, budući da je sljedeća monografija objavljena tek 1986. (monografija Cvjetka Milanje o Jakši Čedo-

---

Zlatko Posavec obvezao prirediti rukopis do 15. veljače, baš kao i Tvrtko Čubelić. Isto je obećao i Milan Moguš.

¹¹ Nedostaje zapisnik sedmog radnog sastanka. Na pozivu za osmi radni sastanak rukom je napisano da je sedmi sastanak bio neformalan. Zapisnik osmog radnog sastanka održanog 12. ožujka 1979. donosi novi prijedlog prof. Frangeša da se umjesto planirane monografije o Vatroslavu Jagiću izradi zbornik radova posvećen Jagiću povodom obljetnice smrti (1983.). Kao mogući urednici odnosno redaktori zbornika rukom su dopisani Frangeš, Vince, Vončina.

¹² Sastanak je održan 26. studenoga, ali je u zapisniku pogrešno navedeno 26. prosinca. Zbog maloga broja prisutnih sastanak je bio neformalan odnosno informativan. Na sastanku su delegirani novi zadatci: umjesto pokojnog Ljudevita Jonkea monografija o Veberu nudi se Zlatku Posavcu, koji ne može odmah odlučiti hoće li prihvatiti taj zadatak. Prof. Pranjić predlaže da se napravi i monografija o prof. Jonkeu, te se predlažu još neke izmjene.

¹³ Deseti radni sastanak održan je 10. prosinca 1979. Na sastanku su predviđeni rukopisi koji će biti dovršeni tijekom 1980. godine, te je vidljivo da neki suradnici opetovano traže odgodu za rukopise. Iz konačno dovršenih i objavljenih monografija jasno je da neki od rukopisa obećanih za 1980. godinu nikada nisu objavljeni u ediciji. Za 1980. godinu predviđeno je 11 knjiga čije su teme prihvaćene: 1. Tvrtko Čubelić: Istraživači narodne književnosti; 2. Miroslav Šicel: Branko Vodnik; 3. Stjepan Babić: Bogoslav Šulek; 4. Zlatko Vince: Ivan Broz; 5. Josip Bratulić: Franjo Fancev; 6. Slobodan P. Novak: Armin Pavić; 7. Valentin Putanec: Petar Skok; 8. Božidar Finka: Stjepan Ivšić; 9. Branko Hećimović: Hrvatski teatrolozi; 10. Cvjetko Milanja: Jakša Čedomil; 11. Krunoslav Pranjić: Ljudevit Jonke.

¹⁴ Na sastanku održanom 14. siječnja 1980. točno su utvrđeni očekivani datumi predaje rukopisa za sedam monografija, te je najavljen simpozij o Vatroslavu Jagiću za jesen 1981.

¹⁵ Sastanak je održan 3. studenoga 1980., ali je bio neformalan zbog maloga odaziva suradnika. Svi su se prisutni suradnici (Zlatko Vince i Miroslav Vaupotić) obvezali da će dovršiti tekstove najkasnije do sredine 1981.

milu). Tek je 1993. objavljeno ukupno 10 monografija u nizu,¹⁶ što je bio prvotni plan predviđen još za 1978.¹⁷

Paralelno s tim projektom, prof. Frangeš razvija ideju o širenju istraživanja na književne teme, ambiciozno naslovljenu *Enciklopedijom hrvatske književnosti*, također u monografskom obliku i s jasno zadanom strukturom i kriterijima obrade. Taj se projekt prvi puta spominje u Zapisniku sa Sjednice Uprave Zavoda za znanost o književnosti od 26. prosinca 1979. (Sv. 3, fascikl Izvještaji o radu Instituta 1971. i dalje, 1965. – 1972.). Na sjednici je Ivo Frangeš najavio Sveučilišnoj nakladi Liber suradnju na projektu *Enciklopedija hrvatske književnosti*, nazvavši ga, prema zapisniku, »kapitalnom edicijom« (»U radu na toj kapitalnoj ediciji Zavod će biti priređivač, a SNL izdavač«. Sv. 3, 1965. – 1972.) Sastanku je nazočio i direktor Sveučilišne naklade Liber Slavko Goldstein, koji ponudenu suradnju prihvaća.

Od sredine osamdesetih godina ta se dva niza stapaju u zajednički projekt, koji je od 1991. i službeno ujedinjen pod nazivom *Enciklopedija hrvatske književnosti* kao projekt što ga financira tadašnje Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.¹⁸

¹⁶ Popis u Prilogu I.

¹⁷ U međuvremenu su objavljena i dva zbornika, *Barčev zbornik*, 1984. (ur. Miroslav Šicel) i *Jagićev zbornik*, 1986. (ur. Ivo Frangeš et al.). Oba zbornika nastaju na podlozi ideje o monografskoj obradi koja se proširuje u suradnju (*Jagićev zbornik*) odnosno znanstveni skup (*Barčev zbornik*).

¹⁸ Podatci o projektu u razdoblju od 1991. do 1995. dostupni na mrežnoj stranici http://www.mzos.hr/svibor/6/03/074/proj_h.htm (pristupljeno 12. veljače 2013.).

Sažetak projekta: Projekt je zamišljen kao povijest hrvatske književnosti u monografskom obliku. Sastoji se od dva istraživačka smjera: a) monografija o piscima i problemima hrvatske književnosti i b) monografija o proučavateljima hrvatske književnosti.

Ključne riječi: a) usmeno stvaralaštvo, plačevi, hrvatska pastorala, hrvatski književni oikotip, drama u stihu i stih u drami, figura protivnika; M. Marulić, I. Bunić, F. Grabovac, L. Botić, R. Jorgovanić, J. Lesković, D. Jarnević, F. Galović, I. G. Kovačić, V. Desnica, A. Šoljan, T. Ladan; časopis »Krugovi«, I. Raos b) A. Barac, A. Mažuranić, A. Haler, M. Kombol, J. Čedomil, M. Rešetar, A. Musić, Lj. Jonke, I. Broz, A. Weber-Tkalčević, S. Ivšić

Ciljevi istraživanja: Cilj je projekta pisanje i objavljivanje niza monografija u sklopu dviju kolekcija: 1. Monografije o piscima i problemima hrvatske književnosti i 2. Kritički portreti hrvatskih slavista. Prva kolekcija je priručnik podataka i spoznaja o glavnim imenima i pojavama hrvatske književnosti. Svaka knjiga donosi studiju o piscu ili problemu, izbor iz dosadašnje kritike o predmetu, osnovnu bibliografiju i literaturu. Na taj način ponudena je čitatelju cjelovita informacija o dosegu kritičkog promišljanja pojedine književne pojave. Druga kolekcija zamišljena je kao niz knjiga o najvažnijim predstavnicima hrvatske slavistike, od Gaja i Jagića do Barca, Kombola i Jonkea. Portreti imaju informativnu i znanstvenu namjenu. Glavna se pozornost posvećuje doprinosu što ga je pojedini znanstvenik dao hrvatskoj i svjetskoj slavistici. Svaki svezak donosi i bibliografiju slavista kao i glavnu literaturu o njemu. Kada bude dovršena, serija će predstavljati osebujnu povijest hrvatske slavistike.

Prva je knjiga u ediciji *Enciklopedije hrvatske književnosti* objavljena 1984.: knjiga Josipa Kekeza *Poslovice i njima srodni oblici*, te je do 2005. u tom nizu objavljeno 23 monografije.¹⁹ Kvantitativno i objektivno, riječ je o ne osobito opsežnom projektu, posebice s obzirom na trajanje i ukupan rezultat od 33 knjige u dva niza. Kvalitativno, međutim, riječ je o zanimljivom mjestu promišljanja i koncipiranja hrvatske književnosti i hrvatske književne povijesti.

* * *

Dva su se važna obilježja ovih edicija, iz današnje perspektive, nametnula kao primarna, a to su komunikativnost i kratkoća. Slijedi načelo reprezentativnosti, važan i nezaobilazan aspekt »učenja« i spoznavanja u komunikaciji s prethodnim istraživači(ca)ma, informativnost i pouzdanost te povijest/povijesnost – književnosti, slavistike, književnog proučavanja – što je nesumnjivo povezano s intelektualnim i znanstvenim habitusom pokretača Frangeša. S druge strane, ove se dvije edicije mogu promatrati i u kontekstu razvoja hrvatske književno-znanstvene misli, posebice s obzirom na konceptualne i paradigmatičke promjene kojima su edicije podvrgnute tijekom godina.²⁰

Ime Ive Frangeša u povijesnom se pogledu, uz talijanistički, ponajčešće spominje u kontekstu tzv. zagrebačke slavističke škole odnosno konstituiranja moderne hrvatske znanosti o književnosti,²¹ potom u kontekstu kanonizacije²² te stilistike kao ključne metode koja i sama postaje stilski obilježenom.²³ Interes odnosno trajna okrenutost povijesti/književnoj povijesti pritom je nesporan, jednako kao i autorova interpretativnost/umijeće interpretacije, kako je i naslovljen prigodni zbornik radova o Ivi Frangešu povodom 80. rođendana. Edicije *Kritički portreti hrvatskih slavista* i *Enciklopedija hrvatske književnosti*, međutim, ponešto su drukčije utemeljeni prema donekle zadržavaju vizuru povijesnosti, posebice *Kritički portreti hrvatskih slavista*. Hrvatska slavistika u idejnoj je Frangešovoj vizuri, više vidljivoj iz

¹⁹ U »Prilogu II« je popis svih monografija u nizu. Do 1990. kao nakladnik monografijama potpisan je Zavod za znanost o književnosti i Sveučilišna naklada Liber. Od 1990. do 1995. kao nakladnik potpisan je Zavod za znanost o književnosti. 1998. jednu monografiju objavljuje Meandar, od 2001. do 2005. nakladnik tri posljednje monografije u nizu je ZZOK odnosno ZZOK i FFpress.

²⁰ Primjerice, iz današnje perspektive izrazito je uočljiva dominacija muških autora, kako u izradi monografija, tako i u odabiru predmeta proučavanja. U razdoblju u kojem je na oblikovanje niza utjecao prof. Frangeš jedna ja autorica bila predmetom monografske obrade (Dragojla Jarnević). S druge strane, autorice monografija su ukupno tri, s time da je jedna (Dunja Detoni Dujmić) autorica čak četiri monografije u nizu.

²¹ Usp. Katičić, 2000.; Dukić, 2009.; Oraić Tolić, 2009.

²² Usp. Nemeč, 2010.

²³ Usp. Nemeč, 2000.

prvih prijedloga projekta nego iz konačne realizacije, konstituirana na načelu velikih imena i njihovog doprinosa zajedničkom slavističkom ukupnom znanju, te na filologiji. S druge strane, u monografiji o Antunu Barcu kojom je edicija započela Frangešev se postupak ogleda o prethodno navedene odlike njegove znanstvenoistraživačke metode (povijest, stil, kanon, osobno) na jedinstven način. Monografije, naime, o Antunu Mažuraniću i Albertu Haleru, obje objavljene 1978., dakle u godini i povodom VIII. međunarodnog slavističkog kongresa, na sadržajnoj razini²⁴ građu organiziraju na monografski i filološki način: pozitivističko-kronološko-tematski (Milan Moguš o Antunu Mažuraniću) odnosno razvojno-tematski (Zlatko Posavac o Albertu Haleru). Objе monografije dominantno su informativne, nadopunjene kritičkim te gdjekad i interpretativnim pogledom. Obavještavaju o vremenu djelovanja slavista kojim se bave, vremensko-društvenom okviru njegova djelovanja, o načinu i rezultatima rada, te važnosti njegova rada u domicilnoj kulturi i okružju. Frangešev Barac, međutim, posve je drukčije organiziran: studija o Barcu ponajprije je esej koji je istodobno i interpretacija, tumačenje, obrana, kontekstualizacija, mjestimice čak i posveta humanističkoj i kulturnoj klimi koju proizvodi Barčevo djelo, no s druge strane u njemu je i Barčeva metoda podvrgnuta kritici, priznaju joj se neki rezultati, a neki odriču, riječju, ovaj esej »čita« razdoblje Barčeva djelovanja odnosno kulturu i Barčevo djelovanje u njoj na način koji je i književnopovjesničarski, ali u određenom smislu i kulturološki. Ujedno, ovaj je esej i osoban, budući da je odnos između autora i predmeta monografija također bio djelomice osoban, no prva knjiga edicije – u kojoj je Frangeš istodobno autor i urednik – nije na taj način uspostavila model: monografije koje slijede ne preuzimaju esejistički oblik. Edicija u tom, ali i u drugim smislovima nije jedinstvena, ali nam se čini da početna knjiga na vrlo zanimljiv način odražava osnovnu Frangešovu intenciju pri pokretanju edicije, koju prepoznamo u nekoliko elemenata: nastojanje artikulacije pozicije slavista koji se monografski obrađuje u vremenu i prostoru djelovanja, kritički osvrt i povijesni uvid. U Frangešovoj studiji o Barcu, premda je Barčev rad povlašten predmet razmatranja, raspravlja se i o književnoj povijesti, o *razumijevanju* povijesti književnosti i o Barčevoju ulozi u

²⁴ Na peritekstualnoj razini i na razini paratekstualne organizacije knjiga uočava se neujednačenost u obradi: Frangešova monografija o Barcu sadrži: »Bibliografiju djela Antuna Barca« podijeljenu u nekoliko skupina, »Kratki popis uredničko-redaktorskih djelatnosti« i »Literaturu o Antunu Barcu«; Moguševa knjiga o Antunu Mažuraniću završava »Bibliografijom radova Antuna Mažuranića«; monografija o Albertu Haleru Zlatka Posavca sadrži izbor iz Bibliografije objavljenih radova Alberta Halera i Bibliografiju objavljenih tekstova o Albertu Haleru; monografija o Ljudevitu Jonkeu Marka Samardžije sadrži »Bibliografski dodatak« podijeljen na tri dijela: Knjige, Važnije studije i rasprave, Izabrana literatura o djelu i autoru, a nakon Bibliografskog dodatka slijede »Objašnjenje češćih jezikoslovnih naziva«, »Kazalo imena« i »Bilješka o piscu«.

razvoju književno-povijesne misli u hrvatskoj književnoj znanosti: riječ je o studiji ne samo Barčeva rada, nego i razdoblja. Time prof. Frangeš svakako najavljuje svoju *Povijest*, ali i afirmira novi tip znanja, kao i novi oblik znanja, i monografije koje slijede takav model uglavnom oponašaju, katkad u potpunosti, katkad tek djelomice.

Drugi niz, odnosno druga naslovna edicija, *Enciklopedija hrvatske književnosti*, započinje godine 1984. sa četiri knjige (*Poslovice i njima srodni oblici* Josipa Kekeza, studije o Ulderiku Donadiniju (Branimira Donata), Dobriši Cesariću (Vinka Brešića) i Ivanu Goranu Kovačiću (Zdenka Lešića). U ovom je nizu oblik monografije već usavršen, i sadržajno i paratekstualno, na način oblikovan u *Kritičkim portretima*: portret vremena, ne samo autora, kritičko pozicioniranje autora/ice i ocjena, uz standardizirani bibliografski aparat.²⁵ U ovom nizu, međutim, sedam je monografija koje su orijentirane problemski, vrstovno ili teorijski,²⁶ pri čemu je upravo to mjesto razlike ujedno i zanimljivo (mikro)mjesto tumačenja promjene u shvaćanju i načinu znanja, (mikro)odraz velikih promjena koje su se u humanističkome odnosno filološkom i književnoznanstvenom području zbivala upravo u desetljećima izlaženja naslovnih nizova.

Tumačeći razvoj hrvatske humanističke odnosno književno-znanstvene misli, Dubravka Oraić Tolić u svoju metaforu sazrijevanja/odrastanja Frangeša uvrštava kao »mitskog oca« (usp. Oraić Tolić, 2009.: 190) Zagrebačke škole, a razdoblje njegova najplodnijeg stvaralačkog djelovanja kao »rođenje i djetinjstvo škole« odnosno »zrelost škole« (ibid.), pri čemu je autorova povijest pročitana kao »individualna vizija nacionalne književne povijesti« kojom je »okrunjen kolektivni historiografski projekt«²⁷ (Oraić Tolić, 2009.: 191). U nastavku teksta, autorica daljnji razvoj književne znanosti prati preko dekonstrukcije postavki Zagrebačke škole do nove znanstvene ali i misaone

²⁵ Već u prve četiri knjige monografski su prikazi nadopunjeni izborima iz kritika o djelu obrađivanih autora. Monografija o Ivanu Goranu Kovačiću Zdenka Lešića u poglavlju »Bibliografija« sadrži I. Glavna izdanja djela Ivana Gorana Kovačića, II. Najvažnija literatura o Ivanu Goranu Kovačiću (podijeljena na 1. Monografije i 2. Važnije kraće studije i eseji o Goranovim djelima). Ovaj se model bibliografskog aparata zadržao u svim knjigama edicije koje su posvećene pojedinicima autori/ca/ma. U monografiji o Dobriši Cesariću autora Vinka Brešića bibliografski je aparat nadopunjen odlomcima iz intervjua Dobriše Cesarića (Cesarić o sebi i svojoj poeziji), popisom uglazbljenih pjesama i pjesmama objavljenim samo u časopisima i neuvrštenima u knjige pjesama, koje su prenesene u cijelosti. Ova je monografija pritom naglašeno otvorena i za ne-znanstveno čitanje.

Ujedno, paratekstualna organizacija u četiri knjige prvoga kola nije ujednačena: poredak bibliografskih priloga nije isti u svim knjigama.

²⁶ Josip Kekez, *Poslovice i njima srodni oblici*, 1984.; Pavao Pavličić, *Stih u drami & drama u stihu*, 1985.; Rafo Bogišić, *Hrvatska pastorala*, 1989.; Josip Kekez, *Hrvatski književni oikotip*, 1992.; Dunja Detoni Dujmić, *Krugovi*, 1995.; Tomislav Bogdan, *Lica ljubavi*, 2003.; Berislav Majhut, *Pustolov, siročić i dječja družba*, 2005.

²⁷ Odnosi se na autorski kolektivnu višesveščanu *Povijest hrvatske književnosti* te na *Povijest svjetske književnosti* u sedam svezaka.

paradigme koju prepoznaje u aktualnoj i u humanistici dominantnoj kulturologiji s kraja XX. i početka XXI. stoljeća. Edicija *Enciklopedija hrvatske književnosti* tek je djelomice pogodna za ilustraciju tih teza, ali ipak, u mikro-okviru, odražava ideju »razvoja« filološke misli u književno-znanstvenu, jednako kao i Tolićkinu metaforu izmjene znanstvenih generacije. Peritekstualno određena također kao plod kolektivnog rada²⁸ i time se komplementarno nastavlja na drugu naslovnu ediciju,²⁹ edicija *Enciklopedija hrvatske književnosti* tijekom dvadeset i jedne godine trajanja cijelo vrijeme čuva frangešovski postavljen model, nadopunjujući ga i postupno premještajući naglasak s povijesnog na problemsko/teorijsko. Također se, simptomatično, gasi sredinom prvoga desetljeća XXI. stoljeća, simbolički zaokružujući na taj način jedno književnoznanstveno razdoblje.

Literatura

- Botica, Stipe, »Ivo Frangeš i hrvatska usmena književnost i tradicijska kultura«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 52–61; Zagreb, 2010.
- Brešić, Vinko, *Dobriša Cesarić*, ZZK, Zagreb, 1984.
- Donat, Branimir, *Ulderiko Donadini*, ZZK, Zagreb, 1984.
- Dukić, Davor, »Kultura – zapostavljen pojam u počecima moderne hrvatske znanosti o književnosti«, *Umjetnost riječi*, LIII, br. 3–4, str. 137–152; Zagreb, 2009.
- Frangeš, Ivo, *Antun Barac*, Sveučilišna naklada Liber, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1978.
- Katičić, Radoslav, »Frangešovo doba«, *Umijeće interpretacije. Zbornik radova u čast Ive Frangeša*, priredili: Fališevac, D.; Nemeč, K., Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 65–70.
- Lešić, Zdenko, *Ivan Goran Kovačić*, ZZK, Zagreb, 1984.
- Moguš, Milan, *Antun Mažuranić*, ZZK, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
- Nemeč, Krešimir, »Predgovor«, *Umijeće interpretacije. Zbornik radova u čast Ive Frangeša*, priredili: Fališevac, D.; Nemeč, K., Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 7–8.
- Nemeč, Krešimir, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 39–43; Zagreb, 2010.
- Oraić Tolić, Dubravka, »Aleksandar Flaker i Zagrebačka škola«, *Oko književnosti*, Užarević, Josip (ur.), Disput, Zagreb, 2004., str. 21–38.
- Oraić Tolić, Dubravka, »Viktor Žmegač i Zagrebačka škola«, *Umjetnost riječi*, LIII, br. 3–4, str. 185–206; Zagreb, 2009.

²⁸ U svakoj je pojedinoj knjižici peritekstualno navedeno da je riječ o projektu povijesti hrvatske slavistike, te je naveden kolektivni Savjet projekta. Ova se kolektivna odgovornost peritekstualno gubi u knjižicama objavljenima tijekom 2000. godina.

²⁹ Također peritekstualno definirana kao kolektivno djelo, ali i u dokumentima, kako smo pokazali iščitavajući zapisnike s radnih sastanaka.

Posavac, Zlatko, *Albert Haler*, ZZK, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

Samardžija, Marko, *Ljudevit Jonke*, ZZK, Zagreb, 1990.

http://www.mzos.hr/svibor/6/03/074/proj_h.htm [pristupljeno 12. veljače 2013.]

PRILOG I

Popis monografija u nizu *Kritički portreti hrvatskih slavista*:

1. Frangeš, Ivo, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
2. Moguš, Milan, *Antun Mažuranić*, Liber, ZZK, Zagreb, 1978.
3. Posavec, Zlatko, *Albert Haler*, Liber, ZZK, Zagreb, 1978.
4. Tomasović, Mirko, *Mihovil Kombol*, Liber, ZZK, Zagreb, 1978.
5. Milanja, Cvjetko, *Jakša Čedomil*, Liber, ZZK, Zagreb, 1986.
6. Leto, Maria Rita, *Milan Rešetar*, ZZK, Zagreb, 1989.
7. Pranjković, Ivo, *August Musić*, ZZK, Zagreb, 1989.
8. Samardžija, Marko, *Ljudevit Jonke*, ZZK, Zagreb, 1990.
9. Vince, Zlatko, *Ivan Broz*, ZZK, Zagreb, 1992.
10. Pranjković, Ivo, *Adolfo Veber Tkalčević*, ZZK, Zagreb, 1993.

PRILOG II

Popis monografija u nizu *Enciklopedija hrvatske književnosti*:

1. Kekez, Josip, *Poslovice i njima srodni oblici*, ZZK, Zagreb, 1984.
2. Donat, Branimir, *Ulderiko Donadini*, ZZK, Zagreb, 1984.
3. Brešić, Vinko, *Dobriša Cesarić*, ZZK, Zagreb, 1984.
4. Lešić, Zdenko, *Ivan Goran Kovačić*, ZZK, Zagreb, 1984.
5. Pavličić, Pavao, *Stih u drami & drama u stihu*, ZZK, Zagreb, 1985.
6. Zečević, Divna, *Dragojla Jarnević*, ZZK, Zagreb, 1985.
7. Dunja Fališevac, *Ivan Bunić Vučić*, Liber, ZZK, Zagreb, 1987.
8. Milanja, Cvjetko, *Janko Leskovar*, Liber, ZZK, Zagreb, 1987.
9. Nemeč, Krešimir, *Vladan Desnica*, ZZK, Zagreb, 1988.
10. Bogišić, Rafo, *Hrvatska pastorala*, ZZK, Zagreb, 1989.
11. Detoni Dujmić, Dunja, *Fran Galović*, ZZK, Zagreb, 1989.
12. Botica, Stipe, *Luka Botić*, ZZK, Zagreb, 1989.
13. Tomasović, Mirko, *Marko Marulić Marul*, ZZK, Zagreb, 1989.
14. Botica, Stipe, *Filip Grabovac*, ZZK, Zagreb, 1990.
15. Šicel, Miroslav, *Rikard Jorgovanić*, ZZK, Zagreb, 1990.
16. Detoni Dujmić, Dunja, *Dinko Šimunović*, ZZK, Zagreb, 1991.

17. Kekez, Josip, *Hrvatski književni oikotip*, ZZK, Zagreb, 1992.
18. Detoni Dujmić, Dunja, *Tomislav Ladan*, ZZK, Zagreb, 1992.
19. Detoni Dujmić, Dunja, *Krugovi*, ZZK, Zagreb, 1995.
20. Lederer, Ana, *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998.
21. Zima, Dubravka, *Ivana Brlić Mažuranić*, ZZK, Zagreb, 2001.
22. Bogdan, Tomislav, *Lica ljubavi: status lirskoga subjekta u kanconijeru Džore Držića*, ZZK, Zagreb, 2003.
23. Majhut, Berislav, *Pustolov, siročje i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945.*, ZZK, Ffpress, Zagreb, 2005.

DVIJE ZNANSTVENE EDICIJE IVE FRANGEŠA

(*Kritički portreti hrvatskih slavista i Enciklopedija hrvatske književnosti*)

Sažetak

U radu se predstavljaju i interpretiraju dvije znanstvene edicije (*Kritički portreti hrvatskih slavista i Enciklopedija hrvatske književnosti*) koje je pokrenuo Ivo Frangeš u suradnji sa Institutom/Zavodom za znanost o književnosti sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Prezentiraju se i analiziraju dokumenti povezani s radom Zavoda i spomenutim edicijama, koji se čuvaju u arhivu zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Spomenute se edicije interpretiraju u kontekstu razvoja hrvatske znanstvene misli o književnosti.

Ključne riječi: Ivo Frangeš, slavistika, *Kritički portreti hrvatskih slavista*, *Enciklopedija hrvatske književnosti*

IVO FRANGEŠ'S TWO SCIENTIFIC EDITIONS

(*Critical portraits of Croatian slavists and The Encyclopaedia of Croatian Literature*)

Summary

The paper discusses and interprets two projects i. e. scientific editions (*Critical portraits of Croatian Slavists and The Encyclopaedia of Croatian Literature*) launched by Ivo Frangeš in cooperation with the Institute for the science of literature (Faculty of Arts and Humanities, Zagreb) during the 1970's and 1980's, and later. The paper analyzes the documents about those two projects kept at the Archives of the Faculty of Arts and Humanities in Zagreb. These two editions are interpreted within the context of the development of Croatian scientific thought on literature in the 20th century.

Key words: Ivo Frangeš, Slavic Studies, *Critical portraits of Croatian Slavists*, *The Encyclopaedia of Croatian Literature*

Ivan Bošković

Obljetnice i književni nadnevc u opusu Ive Frangeša

Pregledni članak
UDK 821.163.42.09 Frangeš, I.

U hrvatskoj književnosti o Ivi Frangešu¹ se govori biranim riječima. Od trenutka kada je došao na katedru hrvatske književnosti naslijedivši profesora Barca, historiji hrvatskih slova Frangeš je posvetio cijeli svoj ljudski vijek. Uvjeren u umjetničke vrijednosti što su ih iznjedrila stoljeća hrvatske prisutnosti na ovim prostorima, pozitivističke činjenice iz književnog herbarija on je svojim lucidnim² interpretacijama pretvarao u prave literarne poslastice. Na tragu recentnih europskih književno-teorijskih zasada otkrivao je snagu i ljepotu hrvatske riječi i isticao njezine neprijeporne vrijednosti. Na stilističkoj kritici utemeljena polazišta omogućila su mu da o imenima i djelima naše književnosti govori kao o umjetnosti »trajne vrijednosti«³ te da »otkrije estetski relevantna mjesta u sasvim određenome književnome tekstu i tako ne samo iznova pročita već i revalorizira cjelokupnu hrvatsku književnu baštinu«.⁴ U njegovim interpretacijskim osvjetljenjima brojni su hrvatski pisci postali umjetnicima riječi, a ne tek hladne činjenice književne historiografije.

Frangeš je bio sveobuhvatan duh s podjednakim interesom za sve hrvatske zemlje i njihove jezike.⁵ Koliko nam je poznato, pri tome književnost

---

¹ Za mene i moju generaciju profesor Frangeš bio više od profesora. Književni povjesničar prvoga reda, prevodilac i kritičar, interpretator brojnih pojava i fenomena hrvatske književnosti, esejist začudne elegancije i prepoznatljiva stila, erudit i vrsni predavač bio je i nedosegnuti uzor, mentor, drag i nenadomjestiv sugovornik, iskreni poticatelj i – prijatelj! Susreti i druženja s njime bili su povlastica i poticaj za nova književna otkrića, a danas – draga uspomena.

² Prosperov Novak govori o »lepršavim interpretacijama«; usp. isti, *Povijest hrvatske književnosti*, III, Split, 2004., str. 135.

³ Krešimir Nemeč, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskoga književnog kanona«, *Republika*, 66, br. 6, str. 39–43; Zagreb, 2010.

⁴ Vinko Brešić, »Čovjek bi ga gladan slušao!, Uz odlazak profesora Frangeša«, *Vijenac*, XII, br. 258, str. 10; Zagreb, 22. siječnja 2004.

⁵ Usp. npr. autorove napise: »Položaj dijalekata u hrvatskoj književnosti«, *Dometi*, III, br. 9, str. 19–28; Rijeka, 1970.; »Hrvatska i Istra jedno su!«, *Istarska Danica*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.; Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Pazin: 1971., str. 34–38; »Nazočnost

nije doživljavao samo kao posao. U mjeri njezine europske prepoznatljivosti nacionalna je književnost u autorovu svjetonazoru nerijetko bila izjednačena s pozivom, o čemu rječito govori niska varijacija i kontekstualizacija o značenju književnosti u životu jednog naroda rasutih u njegovim brojnim interventima.

U mnoštvu Frangešovih tekstova i knjiga – uz one koje imaju osobito mjesto u njegovoj bi(bli)ografiji⁶ i na koje se često referira: *Stilističke studije*, *Talijanske teme*, *Studije i eseji*, *Matoš – Vidrić – Krleža*, *Realizam*, *Antun Barac*, *Hrvatska novela*, *Nove stilističke studije*, *Suvremenost baštine* i *Povijest hrvatske književnosti (...)* – znanat je broj i onih obljetničkog karaktera, (uglavnom) pisanih povodom značajnijih književnih događaja i nadnevak. Bilo da je riječ o *prazniku rada*,⁷ *zaboravljenom jubileju*,⁸ 150-godišnjici Mažuranićeva rođenja i tiskanja Akademijina izdanja *Smrt Smail-age Čengića*,⁹ stogodišnjici *Zlatarova zlata*,¹⁰ jubileju Bašćanske ploče,¹¹ 150-obljetnici Petrovića Njegoša,¹² 100-toj obljetnici Krležina rođenja,¹³ Tadijinim jubilejima (85-ti,¹⁴ 90-ti¹⁵ i 95-ti¹⁶ rođendan), Begovićevoj (kritičkoj) recepci-

---

Dubrovnik», *Književna revija*, 32, br. 1–2, str. 31–32; Osijek, 1992.; »Ne bih mogao živjeti da mi netko uzme Zagreb« (razgovor s Brankom Džebić); »Značenje Bašćanske ploče«, *Vjesnik*, 56, str. 22–23, (dodatak Danica, str. 4–5); 22 (dodatak Danica, str. 4); Zagreb, 22. travnja 1995.; »Slavonija kao književna tema«, *Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti*, Vinkovci – Zagreb, 1968., str. 13–18; »Novo (postmoderno) iskustvo jezika i stara čakavska tradicija na primjerima splitskog pjesničkog trojstva: Petrasov Marović, Mrkonjić i Maroević«, *Zbornik posvećen Jožetu Pogačniku*, Ljubljana, 2003. i druga.

⁶ Usp. *Bibliografija – Radovi Ive Frangeša* (1947. – 2004.), Priredila Nedjeljka Paro, *Riječ što traje*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 441–503.

⁷ »Pjesnik rada«, *Vjesnik*, 19, br. 4168, str. 8; Zagreb, 1–4. svibnja 1958.

⁸ »Zaboravljeni jubilej«, *Vjesnik*, str. 7; Zagreb, 14. veljače 1960.

⁹ »Govor na sjednici JAZU u povodu 150. godina rođenja Ivana Mažuranića«, *Vjesnik*, 25, br. 6376, str. 5; Zagreb, 16. studenoga 1964.

¹⁰ »Stogodišnjica Zlatarova zlata«, *Vjesnik*, 32, br. 8787, str. 6; Zagreb, 5. kolovoza 1971.

¹¹ »Ploča na vratima književnog početka«, *Vjesnik*, 61, br. 18873, str. 14; Zagreb, 24. svibnja 2000.

¹² »Što je čovjek, a mora biti čovjek (150-godišnjica rođenja Petra Petrovića Njegoša)«, *Vjesnik*, 24, br. 5954, str. 6; Zagreb, 15. rujna 1963.

¹³ »Krleža – uz stotu obljetnicu njegovog rođenja«, *Forum*, IV, br. 6–7, str. 63–71; Zagreb, 1995.

¹⁴ »Vječni život poezije: 85 godina Dragutina Tadijanovića«, *Forum*, 30, 61, 1–2, str. 177–185; Zagreb, 1991.

¹⁵ »Pjesnik koji trajno pjeva: 90. rođendan Dragutina Tadijanovića«, *Hrvatski iseljenički zbornik*, (uredništvo Ante Beljo, Aleksandar Ravlić, Diana Šimurina-Šoufek), Zagreb, 1995./1996., str. 97–100.

¹⁶ »Neprekinuta stvaralačka zrelost, uz 95. obljetnicu Dragutina Tadijanovića«, *Vijenac*, 8, br. 176, str. 5; Zagreb, 30. studenoga 2000.

ji,¹⁷ Marulićevu danu,¹⁸ napisima o Držiću, Parun, Matavulju, Barcu, Šinku, Preradoviću, Cesariću i drugima. Bliski su im povodom i intonacijom članci o imenima i djelima talijanske književnosti, poglavito na početku književne i znanstvene karijere, ali i o slovenskoj, srpskoj, makedonskoj i drugim književnostima. Vrijedi isto i za Frangešove nekrologe,¹⁹ ali i za priloge o gotovo nepoznatim imenima,²⁰ a zajednička im je naglašeno prisutna želja da se šira javnost, ona kojoj književnost nije primarno zanimanje, upozna s imenima i djelima književne povjesnice i njihovom ulogom u oblikovanju života jednoga naroda i njegova nacionalnog identiteta.

Frangeš je bio svjestan prednosti i ograničenja novinskoga medija. Ne doživljavajući književnu obljetnicu isključivo kao povod za slavljenje, (naoko) hladne književne činjenice oblikovao je u zanimljive novinske impresije i poticajno djelovao na recepciju svojih priloga. Ne dopuštajući pri tome da informativnost bude i jedina njihova kvaliteta, u novinskom je mediju legitimirao neke od karakteristika svojega (prepoznatljivoga) spisateljskog svjetonazora. Uz isticanje književnosti kao najdubljeg izraza nacionalnoga duha – a riječ je o iskustvu koje u Frangešovu svjetonazoru ima snagu aksioma – karakterizira ih i pažljivo biranje povoda o kojima je pisao, isticanje europskih okvira u vrednovanju i promišljanju književnih činjenica, razvidan i pouzdan sustav književnih vrijednosti u kojem svoje istaknuto mjesto imaju prioriteti i povlaštena imena a nisu zaboravljeni ni usputnici, Barčeva »veličina malenih«, potom istančan osjećaj za govor književne tradicije te nadsve nesvakidašnja stilska privlačnost kojom su njegovi *prigodni* članci pisani.

1.

Uvid u Frangešove prigodne i obljetničke članke pokazuje da je teme za njih birao pomno i pozorno. Živeći (hrvatsku) književnost puninom svojega bića, teme o kojima je pisao – uvijek znakovite i od interesa za društvenu sredinu – doživljavao je kao poticaj da se iznova naglasi i posvijesti značenje

¹⁷ »Recepcija Milana Begovića«, *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 120. obljetnice rođenja Milana Begovića*, Zagreb – Zadar, 5. – 8. prosinca 1996., glavni urednik Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zagreb – Zadar, 1998., str. 12.

¹⁸ »Marulićev dan 'ki dohodi jednom nami na godišće'«, *Vjesnik*, str. 21; Zagreb, 21. travnja 1999.

¹⁹ Npr. »Ervinu Šinku nad grobom«, *Forum*, VI, br. 11–12, str. 672–684; Zagreb, 1967.; »Nad grobom Marina Franičevića« (Marin Franičević, 1911. – 1990.), *Spomenica preminulim akademikima*, HAZU, sv. 84, str. 9–11; Zagreb, 1998.

²⁰ Npr. »Preobrazba potonule uljanice« (pogovor u knjizi Ete Rehak, izd. MH, Dubrovnik, 2000, str. 109–112).

određenog imena i djela u oblikovanju književnoga kao dijela nacionalnog identiteta. U mjeri što ga svako ime nosi kao svoj imanentni umjetnički doprinos, tako je prvomajski praznik 1958. Frangeš iskoristio da na stranicama zagrebačkoga *Vjesnika* podsjeti na Silvija Strahimira Kranjčevića, *pjesnika rada*,²¹ i naglasi njegov poseban odnos prema radniku kao »onom društvenom sloju od kojega mladi pjesnik očekuje ostvarenje slobode«. ²² Frangeš pri tome u članku podsjeća na etape pjesnikova razvoja od »buntovnika senejske gimnazije i sjetnog sjemeništara, boravka u Rimu i Zagrebu do livanjsko-bjeljinskoga izgnaništva«, ²³ od pjesnika rodoljubnih stihova, pjesnika buntovnika do pjesnika širokih humanističkih, gotovo proročanskih vizija i »kozmičkog položaja čovjekova«. Na propušta naglasiti da je Kranjčevićeva poezija, kao najdublji izraz njegova slobodoumlja, »rušila sva plemstva, osim plemstva rada«, podrugivala se »bogu koji svijet stvara u šest dana« izdižući čovjeka i njegovo historijsko djelovanje kao jedinu vrijednost²⁴ i njegovu »glavnu osobinu«.

(Koliko je Kranjčević Frangešu posebno značajno ime svjedoči i činjenica da je osim gore spomenutoga članka potom objavio i članke o dvama njegovim nepoznatim rukopisima,²⁵ interpretaciju pjesme »Mletačka elegija«, ²⁶ napis o odnosu Krleža – Kranjčević,²⁷ potom opsežniji rad pod naslovom »Rani Kranjčević«, ²⁸ zatim »Silvije Strahimir Kranjčević – jedno poglavlje iz evropske astralne lirike XIX. stoljeća«²⁹ te studiju »Silvije Strahimir Kranjčević«. ³⁰ Potonji rad zapravo je proširena inačica Frangešova književno-povijesnog priloga što ga je tiskao u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*.³¹ Spominjemo ovo jer se, četrdeset godina poslije, 1998., Frangeš oglasio (prigodnim) člankom povodom 90. obljetnice Kranjčevićeve smrti, u okolnostima bitno različitima od onih u kojima je pjesnik živio i stvarao. Frangeš,

²¹ Ivo Frangeš, »Pjesnik rada«, *Vjesnik*, 19, br. 4168, str. 8; Zagreb, 1 – 4. svibnja 1958.

²² Isto.

²³ Isto.

²⁴ Isto.

²⁵ Ivo Frangeš, »Dva nepoznata rukopisa Silvija Strahimira Kranjčevića«, *Narodno sveučilište*, 4, br. 8–9, str. 100–108; Zagreb, 1958.

²⁶ »Kranjčevićeva 'Mletačka elegija'«, *Forum*, 28, 57 = br. 1; str. 44–58; br. 2, str. 236–240; Zagreb, 1989.

²⁷ »Krleža i Kranjčević«, *Forum*, 16, br. 9=34, str. 305–344; Zagreb, 1977.

²⁸ »Rani Kranjčević (1883–1887)«, *Letopis Matice srpske*, 134, br. 6=382, str. 443–465; Beograd, 1958.

²⁹ »Silvije Strahimir Kranjčević. Jedno poglavlje evropske astralne lirike XIX. stoljeća«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, br. 10, str. 87–98; Zagreb, 1968.

³⁰ »Silvije Strahimir Kranjčević«, *Republika*, br. 9–10; Zagreb, 1995.

³¹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH-Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

naime, ističe da su »Hrvatska kojoj on pjeva, i ova naša, različite«, da nas je pohodila »sloboda, jedan od najviših ljudskih i nacionalnih ideala Kranjčevićevih«, da je »ideal postao zbilja«, da je »prevladana ona ironična, gorka, turobna slika prevarene povijesti iz pjesme *San ili java*«, te da nas »Mojsijev glas, čiju jeku čujemo, ispunja pouzdanjem«. ³² Pri tomu jasno apostrofira jednu od odrednica Kranjčevićeve poezije, a odnosi se na nikad zatomljenu potrebu hrvatskoga pisca, od popa Martinca do samoga Kranjčevića, da bude tumač narodne sudbine. Posrijedi je ona briga, osnažena u mnoštvu mučnih i tjeskobnih raspoloženja, za nacionalnu sudbinu koju su mnogi nosili kao svoj pjesnički teret i svoj ljudski udes. U evokaciji tih iskustava, prizivajući stihove Kranjčevićevih pjesama, snagu njihova glasa i pjesničkog izraza, Frangeš apostrofira Kranjčevićovo mjesto kao »nesumnjivo najvećeg pjesnika hrvatskoga devetnaestoga stoljeća«, naglašavajući usto da je »Kranjčević jedan od pjesnika čije značenje nije isključivo književno-povijesno, nego ponajprije estetsko«, takvo da »mirno podnosi takozvana europska mjerila«. Zato ga i može karakterizirati pjesnikom »europskog domašaja«, ali i pjesnikom koji je poveznica svih hrvatskih glasova od Marulića i Gundulića, do Mažuranića, Preradovića i Šenoe, čiji trag doseže »do današnjih najmlađih«, koji ga doživljavaju kao »paradigmu nacionalne književnosti i kao istinskog klasika u eliotovskom značenju«).

Povodom su uvjetovani intonacija i svi elementi Frangešova članka o 100-toj godišnjici rođenja Vjenceslava Novaka. Karakterizirajući ga jednim od »najplodnijih, a možda i najobuhvatnijih hrvatskih pisaca«, ³³ Frangeš podsjeća da se javlja u »još malenoj i nerazvijenoj književnosti« slijedeći pritom »šenoijske dekorativne, historijsko-romantične motive«. No za razliku od Šenoe, čije je stvaranje smješteno u zagrebačku sredinu, poput ostalih hrvatskih realista Novak u književnost donosi svijet svoga kraja uhvaćena u trenutcima krupnih društvenih promjena, u čemu Frangeš pronalazi i dodirnice s Čehovim. Ne propuštajući istaknuti da u tomu nije imao i snagu ruskoga majstora, navodi da je u svojoj književnosti »bio više ažuran nego dubok« i s »više talenta nego naobrazbe«.

Poput doprinosa i ostalih hrvatskih pisaca, i Novakov književni prilog Frangeš promišlja iz cjeline hrvatske književnosti. U želji da što više prisnaži Novakovo značenje, podsjeća da u svojem vremenu ni od kritike ni od čitatelja nije doživio primjerene pohvale. Možebitni odgovor tome pronalazi u činjenici da je svijet o kojemu pripovijeda uglavnom bio poznat – za razliku

³² Ivo Frangeš, »Sačuvani ideali. Uz devedesetu obljetnicu Kranjčevićeve smrti«, *Forum*, 38, knj. 70, br. 11–12, str. 1379; Zagreb, 1998. i dalje.

³³ »Zaboravljeni jubilej«, *Vjesnik*, 21, br. 4718, str. 7; Zagreb, 14. veljače 1960.

od »jačih i odlučnijih junaka« u djelima svojih suvremenika – pa »školnički pedantna Novakova književnost nije uspijevala pobuditi dublje osjećaje i maštu«. Kao moguće opravdanje pak navodi da je Novak od svoje književnosti ponajprije tražio da bude »vjerno ogledalo događaja«.

Podsjećajući na *zaboravljeni jubilej* Frangeš ima potrebu naglasiti da je Novak »veliki moralni historičar« svoga vremena. I premda se nije glasno izražavao o ključnim pitanjima svoga vremena – a Frangešu je odgovornost pisca za sudbinu svoga naroda jedna od najprečih uloga, posebica hrvatskih – primjerice o Khuenovoj strahovladi, u »metamorfozama Stipančićeva imena« Frangeš (ipak) pronalazi opravdanje za njegovu neravnodušnost spram onoga što je bitno determiniralo život tadanjega hrvatskoga društva. Da značenje ovoga novinskog i prigodnog članka, kao i mnogih Frangešovih intervenata, prerasta okvir medija u kojem se prvotno tiskaju, govori i činjenica da su neke od u članku izrečenih intonacija našle svoje mjesto i u autorovoj *Povijesti hrvatske književnosti*.³⁴ Nema sumnje da je Frangeš već tada gradio jasnu viziju hrvatske književne povijesti s čvrstim i povijesno utemeljenim odnosom prema vrijednostima i značenjima pojedinih djela i imena. Misli izrečene u ovom prigodnom novinskom članku povodom *zaboravljenog jubileja* svoje su mjesto našle i u portretu pisca kakvim ga uokviruje autorova književna povijest.

Frangeš je hrvatsku književnost živio puninom svoga bića. Razumljivo je stoga da se oglasio i povodom velike godišnjice, stogodišnjice *Zlatarova zlata*.³⁵ Šenoin roman Frangeš situira na čelo »bogate tradicije hrvatskoga romana« i u njemu razumijeva – i povijesno i nacionalno – početak »oblikovanja jednog svijeta koji se kao umjetnost mogao konstituirati samo zahvaljujući spoznavanju svoje unutrašnje zakonitosti i upornom traženju sredstava kojima će se ta zakonitost izraziti«. ³⁶ U kontekstu todobnih dramatičnih i teških prilika kako u Hrvatskoj tako i u europskom okružju, autor *Zlatarova zlata* predstavlja književnu pojavu koja je dramatičnim događajima mogla na najbolji način odgovoriti. Šenoa je Frangešu »značajnik među značajnicima«, a njegova književnost izraz razumijevanja za šire narodne slojeve koji su – »pred njegovim senatorskim i književničkim očima« – izrastali u snagu sposobnu i odlučnu pokrenuti tek stasalo hrvatsko društvo. Iz toga je izvirala i Šenoina spoznaja da je »trajna i djelotvorna ona književnost koja

³⁴ Na str. 205. *Povijesti hrvatske književnosti* Frangeš piše: »On se, doduše, nije u Khuenovoj satrapiji usudio suprotstaviti sve agresivnijoj mađarizaciji: a ipak, dovoljno je pozornije pročitati život mladoga renegata Stipančića, uočiti jezičnu i grafijsku metamorfozu njegova imena i prezimena...«, što i nije do li varijacija misli izrečene u ovom prigodnom članku!

³⁵ »Stogodišnjica Zlatarova zlata«, *Vjesnik*, XXXII, br. 8787, str. 6; Zagreb, 5. kolovoza 1971.

³⁶ Isto.

se iskreno i pošteno, bez suviše grimase i lažnog patosa, obraća svome vremenu i svome prostoru«, ali – što posebno vrijedi naglasiti – da upravo kao »izraz vlastitih koordinata može pretendirati na šire prostore i dalja, buduća vremena«. ³⁷

Posve je razvidno da Frangeš i Šenou³⁸ i njegov roman ne mjeri samo onim što su donijeli u književnost, nego i onim čime su zadužili buduće generacije. I premda to izrijekom ne ističe, ali se iz podteksta članka predmnijeva, Šenoin je roman ona plodna tradicija s kojom hrvatska književnost – posebno roman kao dominantni oblik – ulazi u svoje drugo stoljeće, privlačeći svojom vrijednošću podjednako kao i u vrijeme svojega tiskanja pred 100 i više godina.

O člancima što ih je pisao povodom obljetnica posebno su poznati tekstovi o 85-tom, 90-tom i 95-tom Tadijinu rođendanu i jubileju. Dosta je poznato i o posebnom odnosu dvojice zaslužnika hrvatske književnosti, postojanju i »hranjenu« u više od šest desetljeća prijateljavanja, o čemu govori i više od dvadesetak eseja, zapisa, osvrti, komentara i studija što ih je napisao i posvetio »svome« Tadiji.³⁹ Bez obzira na prijateljstvo dvojice imena koji su, na svoj način, obilježili književna događanja našega vremena, evokacija velikih nadnevaka nije se nikad, unatoč svečarskom tonu i nadahnuću, pretvorila u nekritičko veličanje koje bi zamutilo pogled i dubinu uvida u Tadijanovićeve pjesničke tajne.

Fragešov je Tadija »iznimno ime« i osebujna stranica svekolike hrvatske književnosti. Kao »jedini zalog i mogućnost postojanja«⁴⁰ ogledalo je prezadužena života u kojem se, u stvaralačkom obliku pjesme, zrcale brojna pitanja njegova života »razlistana« u uvijek nove i iznenađujuće nepoznate stihove od *Lirike* do naših dana i *Kruha svagdašnjega*. Frangešov je »pjesnik koji pjeva« na »samom vrhu našega pjesničkog stvaranja«, ⁴¹ prisan i jednostavan, običan i čudesan, artističan i lirski čist; dostatno poznat da privuče, a uvijek iznenađujući da iznovi i opet začudi! Premda navedene odrednice imaju snagu vrijednosnog orijentira, u Frangešovim čitanjima one se stalno obogaćuju i novim doživljajima i novim uvidima te proširuju drukčijim konte-

³⁷ Isto.

³⁸ O Šenoi je Frangeš pisao i povodom 80-te godišnjice smrti. Usp. »Značenje Augusta Šenoe«, *Telegram*, III, br. 90, str. 1; Zagreb, 12. siječnja 1962.

³⁹ Ivo Frangeš, *Moj Tadija* (eseji, interpretacije, čestitke), priredio: Dragutin Tadijanović, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

⁴⁰ »Vječni život poezije : 85 godina Dragutina Tadijanovića«, *Forum*, 30, knj. 61, br. 1–2, str. 180; Zagreb, 1991.

⁴¹ Isto, str. 178.

kstima – »prijateljstvima riječi« i »vjerom u poeziju«⁴² i »svjedoče o potrebi da se ta riječ čuje i preko naše lirske ograde«.⁴³

2.

Bez obzira što su povodi odredili motivaciju, okvir i unutarnji raspored Frangešovih članaka, u njima su – bilo izrijekom ili u varijacijama – uvijek sadržane ključne misli njegova kritičkog i interpretacijskog svjetonazora. S visokom frekventnošću u brojnim autorovim člancima, misao da je književnost najdublji izraz nacionalnog duha izrasta iz dubokog uvjerenja da je književnost (poezija) »nacionalna ali i najnacionalnija umjetnost« te da u njezinu izrazu potpunije nego u bilo kojem tipu umjetničke komunikacije trajno treperi kolektivni duh (...). Za Frangeša zajednica može biti ravnodušna prema svemu (...) osim prema vlastitom jeziku, pa tako i oni koji »ne misle na poeziju imaju u njoj bogatu podlogu svoga jezičnoga, dakle ljudskoga postojanja«.⁴⁴ Ove misli Frangešova interpretacijskog svjetonazora ponajviše su do izražaja došle u člancima o Ivanu Mažuraniću i njegovu velebnom djelu. U govoru povodom 150-godišnjice rođenja i tiskanja Akademijina izdanja *Smrti Smail-age Čengića*,⁴⁵ Frangeš u vehementnom istupu posebno apostrofira značenje pjesnika i bana. Izrijekom naglašavajući da je Mažuranić primjer »zrela pisca u još nesazreloj vremenu«,⁴⁶ posebno podastire činjenicu da je *Smrt Smail-age* »najčešće objavljivano djelo u povijesti hrvatske književnosti«.⁴⁷ Iako brojnost izdanja neprijeporno govori o veličini i značenju samoga djela, postojanje brojnih inačica nametnulo je i pitanje tiskanja kritičkoga izdanja. Podsjećajući u članku na neke od prijepora, Frangeš se zalaže za objavljivanje djela u onome »obliku u kojem ga je pjesnik predao našoj kulturi«, sugerirajući posredno Tkalčevo izdanje kao autentično »savršeno dotjerani izraz (pjesnikove) stvaralačke snage« kojom se djelo opire svakoj naknadnoj intervenciji i doradbi.

⁴² »Pjesnik koji trajno pjeva: 90. rođendan D. Tadijanovića«, *Hrvatska matica iseljenika*, (uredništvo Ante Beljo, Aleksandar Ravlić, Diana Šimurina-Šoufek), Zagreb, 1995./1996., str. 97–100.

⁴³ »Neprolaznost prolaznosti«, *Riječ što traje*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 380.

⁴⁴ »Pjesmotvor trajnoga sklada«, *Riječ što traje*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 128.

⁴⁵ »Govor na sjednici JAZU u povodu 150. god. rođenja I. Mažuranića«, *Vjesnik*, 25, br. 6376, str. 5; Zagreb, 16. studenoga 1964.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

Kakvo je mjesto i uloga Ivana Mažuranića u hrvatskoj književnosti i povijesti, ali i u književnosti Ive Frangeša, rječito govori podatak da je iste godine, 1964., o njemu objavio još nekoliko novinskih osvrtā,⁴⁸ istina uvijek na drugi način, s drugih polazišta i drugim sredstvima. Koliko god različiti, zajedničko im je apostrofiranje »jedinственosti njegove pojave«⁴⁹ u sintezi »hrvatskog književnog izraza« kao »istinskog zavičaja« nikla iz svekolike (jezične) tradicije našega naroda. Sve što je pak Frangeš mislio o Mažuraniću ipak je svoj najpregnantniji izraz našlo u studiji o »pjesmotvoru trajnoga sklada«⁵⁰ i 'kanonskoj vrijednosti' hrvatske književnosti.

Već na samom početku članka/eseja Frangeš Mažuranićevo djelo imenuje »velepjesni«; povežavši sintagmom, u duhu starih retoričara, pridjev *vele* i *pjesan* kao imenicu visokog stupnja sugestibilnosti, nastoji upozoriti da je riječ o odista nečemu posebnome, konkretno o velikoj pjesmi čiju veličinu i značenje ne određuje njezin opseg nego ono što je u njoj ostvareno i izraženo. Da je posrijedi posebno značajan nadnevak u hrvatskoj književnosti sugeriraju i riječi kojima Frangeš autora velespjesni imenuje »izdvojenim slučajem« u dotadašnjoj hrvatskoj književnosti, čime je iznimnost i pjesnika i njegova djela označena kao nešto samosvojno, novo i nepoznato.

Mažuranićevo djelo Frangeš atribuirā »vrhunskim ostvarenjem hrvatske književnosti (Preporoda)«, a potom determinaciji dodaje i onu »glavnoga djela«,⁵¹ a interpretaciju zaključuje konstatacijom kako je riječ o djelu »umjetničkoga sklada« koje se s pravom »nametnulo hrvatskoj romantičnoj književnosti kao vrhunsko mjerilo«. I ne samo to; ono se nametnulo i kao »uzor tadašnjim i budućim lirsko-epskim pjesmotvorima«. ⁵² Upravo činjenica da se svojom umjetničkom vrijednošću nametnulo kao djelo trajnoga sklada i uzor-djelo budućim pjesnicima, priskrbljuje mu atribuciju kanonskoga djela. Time Frangeš želi i dodatno učvrstiti misao da je riječ o djelu kojemu znanost i autoriteti, oni književni i znanstveni, pripisuju obilježja neupitne književne veličine.

Rijetki su Frangešovi članci koje karakterizira takav spisateljski i interpretacijski zanos, »odmjeren i pomalo uzdržan, otmjen i pomalo uzvišen«

⁴⁸ Npr. »Mažuranićeva umjetnost«, *Vjesnik*, 25, br. 6277, str. 7; Zagreb, 9. kolovoza 1964.; »O stopedesetoj godišnjici rođenja Ivana Mažuranića«, *Politika*, 61, br. 18355, str. 12; 8. november 1964.; isto u: *Republika*, 20, br. 9, str. 351–353; Zagreb, 1967.

⁴⁹ »Mažuranić je jedinstvena pojava« (Dijalog u prolazu), *Telegram*, V, br. 237, str. 8; Zagreb, 13. studenoga 1964.

⁵⁰ »Pjesmotvor trajnoga sklada«, *Riječ što traje*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 69.

⁵¹ Isto, str. 70.

⁵² Isto.

stil (Brešić) kao što je to slučaj u ovom napisu o »pjesniku i banu«. ⁵³ I snaga uvida i snaga izraza rječito govore zašto je Mažuranić Frangešova povlaštena tema, ⁵⁴ ne samo zbog činjenice da je o njemu višekratno pisao, već ponajprije zbog načina na koje je to činio. ⁵⁵

2.1.

U varijacijama povijesnog konteksta i nacionalnih prilika slične misli odlikuju i Frangešov članak o Petroviću Njegošu. ⁵⁶ Pisan povodom 150-godišnjice pjesnikova rođenja, osvrt ističe značenje Njegoševe književne pojave u životu i svijesti njegova naroda. Naslovivši obljetnički napis ključnim stihom pjesnikova životnog načela »Što je čovjek, a mora bit čovjek«, Frangeš djelo i značenje pjesnika motri u ozračju krupnih pitanja i dilema što ih navedeni stih implicira, a odnose se na dramatična pitanja sudbine čovjeka i čovještva u kontekstu historijske egzistencije. Njegoševu književnost Frangeš cijeni »ozbiljnom i dostojanstvenom, zabrinutom i programatskom, i angažiranom«. ⁵⁷ Premda poblize, zacijelo zbog ograničenosti novinskog prostora, ne argumentira navedene odrednice, proširuje ih naglašavajući da Njegoševa književnost u svojoj slojevitosti izrasta nad »najdubljim ponorom« i »nevidjelom ljudske egzistencije«, ⁵⁸ iz bremenita tereta onih misaonih i životnih dvojbi koje su se svojom dramatikom nadvile nad sudbinu pjesnikova naroda. Sugerirajući duboku i neraskidivu povezanost Njegoševe umjetnosti i života/sudbine njegova naroda, Frangeš u snazi pjesnikova stvaralačkog čina nalazi odgovor na pitanja što ih je egzistencija vlastitoga naroda stavila na dnevni red. A to su sudbina naroda i njegove slobode u »u vihoru tirjanskih sila«, ali i pitanje čovjeka i mogućnosti njegova djelovanja. Frangeš ističe da ta pitanja otvaraju mnoge dvojbe, podjednako etičke i praktične naravi: s jedne strane, kako biti čovjek u (ne)vremenu, i drugo, kako djelovati kada su snage posve ograničene. Pa iako su ograničenja veća od mogućnosti, Frangeš sugerira da Njegoš – koliko god (pjesnički i filozofski) zdvaja – ne pristaje

⁵³ »Pjesmotvor trajnoga sklada«, *Riječ što traje*, Književne studije i rasprave, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 69–128.

⁵⁴ Umjesto o opsesivnim i povlaštenim temama Brešić s pravom govori i o Frangeševim »literarnim simpatijama«, usp. isti, str. 10.

⁵⁵ Prema »Bibliografiji radova Ive Frangeša«, autor se o Mažuranićevu djelu, različitim povodima i u različitim publikacijama, oglašavao više od 30 puta! Usp. »Bibliografija – Radovi Ive Frangeša (1947. – 2004.)«, Priredila Nedjeljka Paro, *Riječ što traje*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 441–503.

⁵⁶ »Što je čovjek, a mora biti čovjek«, (150-godišnjica rođenja Petra Petrovića Njegoša), *Vjesnik*, 24, br. 5954, str. 6; Zagreb, 15. rujna 1963.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

na vlastitu nemoć. Štoviše, ističući da je unatoč ograničenjima čovjek »trstika koja misli«, u ovoj »teškoj poeziji«⁵⁹ on ne smije biti ni manje (»jer manje se ne smije«) ni više od čovjeka (»jer višega nema«)! A upravo je u navedenome ostvaren najdublji smisao Njegoševa djela s čovjekom »u njegovu historijskom određenju« i njegovu ljudskom djelovanju.

Nalazeći na brojnim stranicama Njegoševa djela i njegovih misaonošću impregniranih stihova izraze nacionalne egzistencije, Frangeš u djelu odčitava ključne odgovore na pitanja nacionalnog postojanja u određenom povijesnom trenutku. Snagom stvaralačkog čina Njegoš oblike i sadržaje konkretne egzistencije preobražava u univerzalne i općeljudske istine. Zato i može konstatirati da je Njegoš od »općih i ličnih razdora i užasa« znao stvoriti vrelo nadahnuća i uvesti ih u 'veselo carstvo poezije'.⁶⁰ A upravo se u tome krije ključ i tajna ovoga djela, zaštitnoga znaka i najdublje odrednice crnogorskoga nacionalnog identiteta.

2.2.

Već je istaknuto da misao o književnosti kao najdubljem izrazu nacionalnog duha u Frangešovu književno-kritičkom svjetonazoru ima snagu nepupitnog vrijednosnog orijentira. U njezinoj dioptriji Frangeš gotovo uvijek provjerava i vrednuje ulogu i značenje pojedinih pisaca i njihovih djela te utvrđuje pripadno mjesto u književnosti i književnoj povijesti. Uvijek u vidu imajući sliku svekolike književnosti, Frangeš ne zaboravlja da se ona sastoji od velikih i povlaštenih imena sa snagom prioriteta, ali i onih čiji je prilog manji, usputan i tek historijskog otiska. U takvoj vrijednosnoj ljestvici Frangešov je Kranjčević »nesumnjivo najveći pjesnik hrvatskoga devetnaestoga stoljeća«, pjesnik »europskog domašaja« koji mirno »podnosi europska mjerila«, Novak je »najplodniji, a možda i najobuhvatniji hrvatski pisac«, Senoia je »književna pojava prvoga reda« i »značajnik među značajnicima« koji stoji na čelu »bogate tradicije hrvatskoga romana«, dok je pak Mažuranić »izdvojen slučaj«, a njegovo djelo »vrhunsko ostvarenje«, »glavno djelo«, »pjesmotvor trajnoga sklada«, »vrhunsko mjerilo« i »uzor tadašnjim pjesmotvorima«. I raspored atribucija i njihove semantičke nijanse sugeriraju da je Frangeš već tada imao sliku hrvatske književne povijesti u svekolikoj reljefnosti njezinih dionica. Posebno pak mjesto u njoj pripada onim imenima i činjenicama koje sam Frangeš naziva prioritetima, među kojima je prioritet Bašćanske ploče uistinu »višestruk«, i to ne samo zbog zaglavne snage u počecima hrvatskih početaka, nego i po načinu na koji o njoj piše.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto.

Prema Frangešu, malo se činjenica hrvatske nacionalne povjesnice svojim značenjem može usporediti s onim *Bašćanske ploče*, podjednako »dokumentu i monumentu« u kojem je sadržana »neprestana sadašnjost našega jezika i našega bića«. ⁶¹ »Istinska naša grunтовница« Frangešu je »lingvistički prvi višeglas koji svjedoči o postojanju jezika zrelog, sposobnog da ponesu buduće pjesnike sudbine naše«. ⁶² Podsjećajući na osamstotu obljetnicu zlatnog kamena hrvatske nacionalne samobitnosti Frangeš priziva upomoć stihove vrlog Silvija: »Sa njega se, u srce mi, / Neke druge trake šire, / Imena su tvoga crte, / Kralju Dmitre Zvonimire«! Sugerirajući njima snagu i bogatstvo evokativnog potencijala ovog »epigrafskog monumenta« (Hercigonja), osnažuje ga isticanjem ključnih stranica literature o »dragom« i »zlatnom kamenu« (naše) »kraljevske ploče« hrvatske samobitnosti. ⁶³

Prema Frangešu, prvenstvo *Bašćanske ploče* izvire iz činjenice da njome svekolika nacionalna »prapovijest« ulazi i postaje Povijest. Razlog je to i razumljive fascinacije *Pločom* čiji uklesani retci, uokvireni početnim i završnim slovima alfabeta, pružaju mogućnosti rekonstrukcije života u svim njegovim sastavnicama, ne samo u smislu sadržaja, nego i kao književnog ostvaraja.

U članku o *Bašćanskoj ploči* Frangeš posebno naglašava njezinu poticajnost u književnosti. Uz već spomenute Kranjčevićeve stihove, spominje i Nazorov sonet čiji stihovi »Potok toplih zraka lije / S imena jednog na staroj ti ploči« govore o neraskidivoj vezanosti »Istre i Hrvatske«, ⁶⁴ prošloga i sadašnjega, sjećanja i života. A sve to kako bi u završnoj evokaciji prizvao dvojicu jurandvorskih opata, Držihu i Dobrovita, koji su, okruženi zelenilom kopna i nebeskom i morskom plaveti, začeli u svojem dvoglasu naš književni početak – i učinio ih našim (sve)vremenicima. U akordu Hektorovičeva stiha, »kako jedan više pojuć, drugi niže daržeć«, oni – nastavlja Frangeš uznositom riječju – »govore, pjevaju jezik, prostor, vrijeme, ovaj život o koji se mi

⁶¹ »Ploča na vratima književnog početka«, *Vjesnik*, str. 14; Zagreb, 24. svibnja 2000.

⁶² Isto.

⁶³ Usp. Branko Fučić, »Bašćanska ploča. Historijat istraživanja«, *Glagoljski natpisi*, JAZU, Zagreb, 1982., str. 44–60; Josip Bratulić, »O čitanju Bašćanske ploče«, *Istra*, XVI, 1–2, str. 28–36; Pula, 1978.; Stjepan Damjanović, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Znanstvena biblioteka HFD, Zagreb, 1984., str. 21; Isti, *Hrvatsko književno srednjovjekovlje*, Školska knjižnica Erasmus naklade, Zagreb, 1994.; Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, 2. knjiga *Povijesti hrvatske književnosti*, Liber/Mladost, Zagreb, 1975., str. 115–116; Ante Stamać, »Bašćanska ploča kao književno djelo«, *Passim*, Logos, Split, 1989., str. 11–24; Mateo Žagar, *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, Povijesno društvo otoka Krka, Zagreb, 1997.

⁶⁴ Zbog ovoga članka Frangeš je imao političkih neprilika, usp. Branimir Donat, *Crni dossier*, NZMH, Zagreb, str. 199.

danas opiremo. Vidimo i spoznajemo tu luč klesanu, kao vrijednost početka i zalog književnog trajanja».⁶⁵

Neovisno o ograničenjima novinskoga medija, u ovom je članku Frangeš majstorski obuhvatio ključne misli o *Bašćanskoj ploči*. U njemu je istaknuto sve što je trebalo biti istaknuto, i to na način da je »velika tema« u Frangešovoj stilskoj obradbi dobila ruho primjereno svome značenju. Kao i mnogo puta prije se pokazalo da je Frangeš nenadmašan majstor pronalaženja riječi kojima umije privući i onog čitatelja kojemu književnost nije primarni interes. Na taj način, koristeći snagu medija, Frangeš vrši (i) svojevrsnu prosvjetiteljsku misiju podastirući što je književnost i zašto baš u njoj vidi najdublji izraz narodnoga duha i identiteta.

2.3.

U prigodnim člancima Frangeš uvijek apostrofira značenje i snagu (književne) tradicije. Razumijevajući je u eliotovskom smislu, u njoj vidi vrijednost koja talentu darovita pojedinca omogućuje rast individualnih energija i osigurava kontinuitet. U dosluhu s tradicijom Frangešov Mažuranić i jest »pjesnik imitacije, upravo asimilacije« (»omiljelog Vergilija«, talijanske i domaće »dubrovačke i narodne«), dok njegova poezija »niče iz svekolike tradicije našega naroda«, Kranjčević je duboka poveznica »svih hrvatskih glasova od popa Martinca do njegova vremena«, Šenoa je predvodnik i »na čelu bogate tradicije« i slično. Posebno je u Frangešovim intonacijama apostrofirano značenje europske baštine i duhovnoga i književnoga konteksta. Dobro znajući da tek u europskom (duhovnom) ozračju domaće književne pojave imaju svoje pravo osvjetljenje Frangeš – uistinu svjestan stoljećima iskopanog dubokog jaza između naše (»malene i nerazvijene«) književnosti i europskoga svijeta – u značajnim književnim iskoracima gotovo zanosno odčitava znakove nužne nacionalne emancipacije. Mažuranićeva sintagma »svijeta puci ostali« zato u njegovu prizivu i nije tek retorička gesta, već jedino mogući okvir u kojem književne činjenice dobivaju svoje pravo lice, prestaju biti tek podatci književne povijesti i postaju estetske kategorije i vrijednost. Pa iako u spomenutoj Mažuranićevoj sintagmi Frangeš odčitava »intimno uvjerenje o potrebi da se Evropa obavijesti o tomu što se događa na njezinim istočnim granicama«, teško je zaniijekati i implicate naznačenu Frangešovu potrebu da se u »dijalogu« s Europom, u svakom pogledu prevladaju stoljeća zaostajanja. Upravo je stoga razumljivo zašto pred težinom Kranjčevićevih stihova Frangeš govori da »mirno podnose europska

⁶⁵ »Ploča na vratima...«, *Vjesnik*, 61, br. 18873, str. 14; Zagreb, 24. svibnja 2000.

mjerila«, za Novaka da je »srodan Čehovu«, da je Šenoin roman »otvoren za šire prostore i buduća vremena«, za Tadijinu riječ da se »čuje i preko naše ograde«, da je Krleža pisac europskih horizonata... Za Frangeša su to (umjetnički / estetski) znakovi »premoščivanja onoga velikog jaza što ga je historija iskopala između nas i Europe«, znakovi emancipacije i europeizacije s kojima hrvatska književnost dobiva svoje primjereno mjesto i vrijednosni okvir.

Za Frangeša književna baština nije samo ono što je u njoj sadržano, svjedno je li riječ o domaćoj ili europskoj, nego i ono što mi u nju iz svojega iskustva i vremena upisujemo. U svojem znanstvenom radu, a svjedoče o tome i ovi prigodni (novinski) interventi, Frangeš se zato često i vraćao pojedinim imenima i temama. To ne samo da svjedoči o njegovoj zaokupljenosti književnošću, nego i o potrebi da se izrečeni vrijednosni sudovi i ocjene provjere u novim okolnostima, u ozračju novih teorijskih i čitalačkih perspektiva. Zato Frangeš i u novinskim člancima sugerira potrebu stalne (re)interpretacije književnih činjenica i imena, pri čemu se »kategorija usporodnosti« (Brešić) nameće kao primjereni okvir. Uvažavajući pri tome razliku između historijskog podatka i estetske činjenice, između *croceanskog letterato* i *poeta*, Frangeš uvijek nastoji obogatiti čitateljevo iskustvo i doživljaj. Da bi uspio u toj nakani, svoje prigodne članke je opskrbio obiljem stilskih sredstava, usporedbi, asocijacija, komentara i slično, ne bojeći se da novinska impresija umanjuje njihov govor u tekstu. Štoviše, priznajući da je »impresija muza kritičara«,⁶⁶ činjenice književne povijesti oblačio je u ruho pamtljivih asocijacija, privlačnih slika, dosjetki i retoričkih bravura, bjelodaneći da je između zahtjeva medija i znanosti moguće uspostaviti primjereno i čitljivo suglasje. Zato u Frangeševim člancima mnoštvo pamtljivih slika, impresija, citiranih stihova, zanimljivih usporedbi, priziva i dosjetki i drugih figura (pjesničkoga govora) često neuobičajenih u novinskom mediju. Književna historija, priznajući Frangešu prvenstvo među domaćim književnim povjesničarima, vidi poseban oblik esejističkog diskursa i prepoznatljiv znak njegove znanstvene akribičnosti. Nemeć ide i korak dalje pa u retoričkim efektima u njegovim tekstovima, koji su često na užrb informacija, odčitava elemente »intelektualističke proze jakog afektivnog naboja«,⁶⁷ što je odlika kojoj se nema što oduzeti. I ovi prigodni članci na mnogim mjestima u to uvjeravaju.

⁶⁶ Vidi razgovor s Vlatkom Pavletićem: »Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti«, *Tajna radne sobe*, NZMH, Zagreb, 1995., str. 98.

⁶⁷ Krešimir Nemeć, »Frangešov esejizam«, *Tragom tradicije*, MH, Zagreb, 1995., str. 141.

3.

Mnogi od ovih Frangešovih prigodnih članaka u zadatom prostoru sadrže brojne odlike njegove prepoznatljive književne i intelektualne pozicije. Komplementarni ostalomu znanstvenom radu, cjelovitim i reljefnijim čine njegov nesvakidašnji duhovni portret. Uz to što svjedoče o širokim koordinatama zauzetosti književnošću i ljubavi, znanju i radosti s kojima je za prezadužena života svjedočio o njezinim imenima, djelima i književnim pojavama, neki od ovdje spomenutih novinskih i 'svečarskih' članaka do danas nisu nimalo izgubili na poticajnosti i snazi izrečenih misli i ocjena. Uvjeravaju da je njihov autor koristio svaku prigodu da bi govorio o hrvatskoj književnosti, promicao njezine vrijednosti i imena, uvijek i do kraja svjestan da je riječ o onoj duhovnoj energiji koja jedan narod čini prepoznatljivim i ravnopravnim u zajednici naroda kojima pripada. U tim nastojanjima, o čemu svjedoče i ovi Frangešovi prigodni članci, bio je uisitnu neumoran duh.

Literatura

- Josip Bratulić, »O čitanju Baščanske ploče«, *Istra*, XVI, 1–2; Pula, 1978.
- Vinko Brešić, »Čovjek bi ga gladan slušao!, Uz odlazak profesora Frangeša«, *Vijenac*, XII, br. 258; Zagreb, 22. siječnja 2004.
- Stjepan Damjanović, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Znanstvena biblioteka HFD, Zagreb, 1984.
- Stjepan Damjanović, *Hrvatsko književno srednjovjekovlje*, Školska knjižnica Erasmus naklade, Zagreb, 1994.
- Branimir Donat, *Crni dossier*, NZMH, Zagreb, 2000.
- Ivo Frangeš, »Dva nepoznata rukopisa Silvija Strahimira Kranjčevića«, *Narodno sveučilište*, 4, br. 8–9, str. 100–108; Zagreb, 1958.
- Ivo Frangeš, »Pjesnik rada«, *Vjesnik*, 19, br. 4168, str. 8; Zagreb, 1 – 4. svibnja 1958.
- Ivo Frangeš, »Rani Kranjčević (1883–1887)«, *Letopis Matice srpske*, 134, br. 6=382, str. 443–465; Beograd, 1958.
- Ivo Frangeš, »Zaboravljeni jubilej«, *Vjesnik*, 21, br. 4718, str. 7; Zagreb, 14. veljače 1960.
- Ivo Frangeš, »Značenje Augusta Šenoea«, *Telegram*, III, br. 90, str. 1; Zagreb, 12. siječnja 1962.
- Ivo Frangeš, »Što je čovjek, a mora biti čovjek (150-godišnjica rođenja Petra Petrovića Njegoša)«, *Vjesnik*, 24, br. 5954, str. 6; Zagreb, 15. rujna 1963.
- Ivo Frangeš, »Mažuranićeva umjetnost«, *Vjesnik*, 25, br. 6277, str. 7; Zagreb, 9. kolovoza 1964.
- Ivo Frangeš, »O stopedesetoj godišnjici rođenja Ivana Mažuranića«, *Politika*, 61, br. 18355, str. 12; Beograd, 8. november 1964.

- Ivo Frangeš, »Govor na sjednici JAZU u povodu 150. godina rođenja Ivana Mažuranića«, *Vjesnik*, 25, br. 6376, str. 5; Zagreb, 16. studenoga 1964.
- Ivo Frangeš, »O stopedesetoj godišnjici rođenja Ivana Mažuranića«, *Republika*, 20, br. 9, str. 351–353; Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »Ervinu Šinku nad grobom«, *Forum*, VI, 11–12; Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »Silvije Strahimir Kranjčević. Jedno poglavlje evropske astralne lirike XIX. stoljeća«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, br. 10, str. 87–98; Zagreb, 1968.
- Ivo Frangeš, »Položaj dijalekata u hrvatskoj književnosti«, *Dometi*, III, br. 9, str. 19–28; Rijeka, 1970.
- Ivo Frangeš, »Hrvatska i Istra jedno su!«, *Istarska Danica* 1972. – Kršćanska sadašnjost, Zagreb; Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1971., str. 34–38.
- Ivo Frangeš, »Stogodišnjica Zlatarova zlata«, *Vjesnik*, XXXII, br. 8787, str. 6; Zagreb, 5. kolovoza 1971.
- Ivo Frangeš, »Krlježa i Kranjčević«, *Forum*, 16, br. 9=34, str. 305–344; Zagreb, 1977.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH-Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, »Kranjčevićeva 'Mletačka elegija'«, *Forum*, 28, 57 = br. 1, str. 44–58; br. 2, str. 236–240; Zagreb, 1989.
- Ivo Frangeš, »Vječni život poezije: 85 godina Dragutina Tadijanovića«, *Forum*, 30, knj. 61, br. 1–2, str. 177–185; Zagreb, 1991.
- Ivo Frangeš, »Nazočnost Dubrovnika«, *Književna revija*, 32, br. 1–2, str. 31–32; Osijek, 1992.
- Ivo Frangeš, »Krlježa – uz stotu obljetnicu njegovog rođenja«, *Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, IV, br. 6–7, str. 63–71; Zagreb, 1995.
- Ivo Frangeš, »Ne bih mogao živjeti da mi netko uzme Zagreb« (razgovor s Brankom Džebić); »Značenje Bašćanske ploče«, *Vjesnik*, 56, str. 22–23 (dodatak Danica, str. 4–5), (dodatak Danica, str. 4); Zagreb, 22. travnja 1995.
- Ivo Frangeš, »Pjesnik koji trajno pjeva: 90. rođendan Dragutina Tadijanovića«, *Hrvatski iseljenički zbornik*, (uredništvo Ante Beljo, Aleksandar Ravlić, Diana Šimurina-Šoufek), Zagreb, 1995./1996., str. 97–100.
- Ivo Frangeš, Isti, »Silvije Strahimir Kranjčević«, *Republika*, br. 9–10; Zagreb, 1995.
- Ivo Frangeš, »Pjesnik koji trajno pjeva: 90. rođendan D. Tadijanovića«, *Hrvatska matica iseljenika*, 1995./1996.
- Ivo Frangeš, »Nad grobom Marina Franičevića« (Marin Franičević, 1911. – 1990.), *Spoimenica preminulim akademikima*, HAZU, sv. 84; Zagreb, 1998.
- Ivo Frangeš, »Sačuvani ideali. Uz devedesetu obljetnicu Kranjčevićeve smrti«, *Forum*, 38, knj. 70, br. 11–12; Zagreb, 1998.
- Ivo Frangeš, »Marulićev dan 'ki dohodi jednom nami na godište'«, *Vjesnik*, 60, br. 18488; Zagreb, 21. travnja 1999.
- Ivo Frangeš, »Neprekinuta stvaralačka zrelost, uz 95. obljetnicu Dragutina Tadijanovića«, *Vijenac*, 8, br. 176, str. 5; Zagreb, 30. studenoga 2000.

- Ivo Frangeš, »Ploča na vratima književnog početka«, *Vjesnik*, 61, br. 18873, str. 14; Zagreb, 24. svibnja 2000.
- Ivo Frangeš, »Preobrazba potonule uljanice« (pogovor u knjizi Ete Rehak, izd. MH, Dubrovnik, 2000., str. 109–112.)
- Ivo Frangeš, *Riječ što traje*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Ivo Frangeš, *Moj Tadija* (eseji, interpretacije, čestitke), priredio: Dragutin Tadijanović, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- Branko Fučić, *Glagoljski natpisi*, JAZU, Zagreb, 1982.
- Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, 2. knjiga *Povijesti hrvatske književnosti*, Liber/Mladost, Zagreb, 1975.
- Krešimir Nemeć, *Tragom tradicije*, MH, Zagreb, 1995.
- Krešimir Nemeć, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskoga književnog kanona«, *Republika*, 66, br. 6; Zagreb, 2010.
- Vlatko Pavletić, *Tajna radne sobe*, NZMH, Zagreb, 1995.
- Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, III, Split, 2004.
- Ante Stamać, *Passim*, Logos, Split, 1989.
- Zbornik *Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti*, Vinkovci – Zagreb, 1968.
- Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 120. obljetnice rođenja *Milana Begovića*, Zagreb – Zadar, 5.-8. prosinca 1996., glavni urednik Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zagreb – Zadar, 1998.
- Zbornik posvećen Jožetu Pogačniku*, Ljubljana, 2003.
- Mateo Žagar, *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, Povijesno društvo otoka Krka; Zagreb, 1997.

OBLJETNICE I KNJIŽEVNI NADNEVCI U OPUSU IVE FRANGEŠA

Sažetak

Kao pisac kojemu je »hrvatska književnost najpreča«, o nekim je imenima književne povjesnice Frangeš pisao višekratno. S podjednakim osjećajem za sve hrvatske zemlje i sva književna razdoblja – uz Kranjčevića, Preradovića, Krležu, Vidrića, Matoša i Mažuranića, koji u prepoznatljivu autorskom slogu imaju status povlaštenih i opsesivnih tema – pisao je i o brojnim obljetnicama i nadnevcima književne povijesti u širokom rasponu od srednjovjekovlja do naših dana. U tim napisima Frangeš je manifestirao snagu sveobuhvatnoga duha kojega ni veličina imena ni blizina događaja nije lišila snage kritičkog uvida i realnog, književno-povijesno utemeljenog suda. Pri tome je svjesno nastojao naglasiti i posvijestiti značenje pojedinog

imena, djela ili književnog događaja, i tako širu javnost senzibilizirati za književnost u kojoj je vidio izraz duboke nacionalne energije i onoga po čemu pojedinac i narod gradi svoje mjesto među narodima. Za takve svoje istupe Frangeš je svrhovito birao novinski medij i svoj diskurs prilagođavao širokom krugu čitatelja, pri čemu je suhoparne činjenice zaodijevao prikladnim književnim ruhom s mnoštvom asocijacija i refleksija, potvrđujući ljepotom eruditskog stila atribuciju strasnog ljubitelja i »gospodina hrvatske književnosti«. U radu je naglasak na nekim od Frangešovih obljetničkih napisa i komentara.

Ključne riječi: Frangeš, književni jubileji, književne obljetnice, opsesivne teme, novinski medij, eruditski stil

ANNIVERSARIES AND LITERARY DATES IN IVO FRANGEŠ'S OPUS

Summary

As a writer who places Croatian literature first and foremost, Frangeš has written on some historical names on multiple occasions. With identical feelings for all Croatian lands and all literary periods – alongside Kranjčević, Preradović, Krleža, Vidrić, Matoš and Mažuranić all of whom have privileged status – Frangeš has written about many jubilees and important dates of literary history, from mediaeval dates to the present. In these works Frangeš manifested the strength of an all encompassing spirit which is, no matter of the importance of names or events described, never derived of critical and realistic insight. He also tried to consciously emphasize the importance of a particular name, work or literary event, and by doing so introduce literature to the general public which he saw as an expression of profound national energy and as a building block for the national spirit. For this Frangeš purposefully chose journalistic medium, adjusting his discourse to a wide circle of readers, dressing dry facts in an appropriate literary attire with an abundance of associations and reflections, confirming by the beauty of erudite style an attribution of a passionate devotee and »a gentleman of Croatian literature«. The paper points out some of Frangeš's anniversary texts and comments.

Key words: Frangeš, literary event, literary jubilees, obsessive themes, journalistic medium, erudite style

Bratislav Lučin

Ivo Frangeš i Književni krug Split

Pregledni članak
UDK 821.163.42(091)

1.

Pogleda li se putanja književnopovijesnih interesa prof. Ive Frangeša od samih početaka pa do završetka njegova plodnog djelovanja, u pojedinim razdobljima može se uočiti prevaga međusobno srodnih tema, koje čine dominantu toga razdoblja, da bi nakon nekoga vremena učestali radovi o drugom području, koji će postupno prevladati, te tako stvoriti novu tematsku dominantu. U tim postupnim mijenama mogu se, osobito kad je riječ o hrvatskoj književnosti, uočiti još dva svojstva: sve širi obuhvat građe, tj. težnja k sintezi, te stalno vraćanje pojedinim piscima i djelima, koji postaju okosnicom njegova književnopovijesnog opusa, ujedno i nosivim, kanonskim pojavama njegove vizije povijesnoga hoda hrvatske književnosti.¹

Budući da je po profesionalnoj formaciji bio romanist i kroatist, a prvim zaposlenjem asistent pri Katedri za talijanistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, svoje najranije radove posvetio je, sasvim naravno, temama iz talijanske književnosti. No uz studije o Vergi, Manzoniu, Pirandellu i drugim piscima s Apeninskoga poluotoka, ubrzo počinje objavljivati i priloge o hrvatskim književnicima (Janko Leskovar, Josip Draženović, Jure Turić i dr.). Do odlučne prevage u korist hrvatske književnosti dolazi nakon 1956., kada je Frangeš (tada tridesetšestogodišnjak) prešao na Katedru za noviju hrvatsku književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Uslijedio je niz studija o Ivi Vojnoviću, Anti Kovačiću, Silviju Strahimiru Kranjčeviću, Augustu Šenoi, Antunu Gustavu Matošu, Vladimiru Vidriću, Miroslavu Krleži, Ivi Andriću..., od kojih mnoge danas vidimo kao klasične prinose proučavanju tih pisaca. Tada se u punoj mjeri razvija i njegovo zanimanje za teoriju i praksu stilističke kritike, dok prevođenje s romanskih jezika ostaje sporadičnom, ali trajnom popratnom sastavnicom mnogovrsne njegove djelatnosti. Od 1960. povremeno se pojavljuju i prve sinteze, najprije enciklopedijski članci, pa

---

¹ O Frangeševim kanonskim auctorima usp. Krešimir Nemeč, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 39–43; Zagreb, lipanj 2010.

studije i monografije o hrvatskom romantizmu, realizmu i moderni te radovi o metodologiji književne povijesti. Djelomične obuhvate i metodološka razmišljanja svojevrsne su pripreve za velike, obuhvatne sinteze, što će se u potpunosti ostvariti u njegovoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1. izd. 1987.; 2. izd., prošireno i tiskano na njemačkom, 1995.). Od kraja šezdesetih godina Frangeš sve češće objavljuje radove o piscima rođenim u prvim desetljećima XX. st., tj. manje-više o vlastitim suvremenici, kao što su Jure Frančević Pločar, Ranko Marinković, Marijan Matković, Slavko Mihalić, Slobodan Novak, Novak Simić, Petar Šegedin, Dragutin Tadijanović. No njegov interes za talijanske teme ni u tom razdoblju ne prestaje, a svojim otprije omiljenim piscima (Mažuranić, Kranjčević, Krleža) i dalje se postojano vraća, dajući, štoviše, dodatno produbljene uvide i usporednice. Od sredine pak osamdesetih godina u obzor Frangešova esejističkog i znanstvenog interesa uz spomenute, njemu središnje auktore – klasike XIX. i ranoga XX. stoljeća – učestalo ulaze vremenski posve udaljene pojave: s jedne strane Marko Marulić, a s druge suvremenici u čijem opusu njegova istančana prosudba naslućuje klasični potencijal. Nije riječ samo o posvjedočeno kanonskim pojavama, poput maloprije spomenutih, nego i o pripadnicima sljedećih naraštaja (Tonči Petrasov Marović, Tonko Maroević, Zvonimir Mrkonjić, Luko Paljetak).

Upravo to posljednje razdoblje Frangešova rada, koje obaseže nešto više od poldrug desetljeća, vrijeme je intenzivnijega njegova bavljenja splitskim temama i znatno je – kao što kanimo pokazati na sljedećim stranicama – obilježeno njegovom suradnjom s Književnim krugom Split; zapravo, još bi točnije bilo kazati da je ta suradnja ostavila snažan biljeg na djelovanje Književnoga kruga Split. Svrha je ovoga rada prikazati tu nemalu i nimalo slučajnu, po rezultatima itekako plodonosnu, povezanost znamenitoga povjesničara i kodifikatora hrvatske književnosti i splitske znanstveno-književno-nakladničke udruge.

2.

Iako za našu temu ima posve anegdotalno značenja, vrijedan je pozornosti podatak da je svoj prvi tekst prof. Frangeš objavio upravo u Splitu: naslov mu je »Tri blaga Josipa Kozarca«, a tiskan je 1938. u *Jadranskom dnevniku*.²

² Ovu bibliografsku jedinicu ne donosi inače obuhvatna i iznimno korisna »Bibliografija. Radovi Ive Frangeša«, koju je priredila Nedjeljka Paro, a tiskana je na kraju knjige Ivo Frangeš, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 441–502. Podatak je iznio sam auktor u razgovoru za *Vijenac*: »Najvažnija je radost pisanja«, *Vijenac*, br. 141; Zagreb, 1999., razgovarao Ivica Župan,

No taj maturantski tekst zadugo će ostati jedini njegov objavak u bilo kojoj splitskoj publikaciji. Naime, do godine 1986. u Splitu je tiskao samo nekoliko radova: dvije studije u časopisu *Mogućnosti*,³ te, u izdanju nakladničke kuće »Logos«, prijevod romana *Nedda* Giovannija Verge (1984.) i pogovore uz izdanje Krležina *Hrvatskog boga Marsa* i *Povratka Filipa Latinovicza* (oboje 1985.).

Bibliografski podatci i vremenske podudarnosti ukazuju na to da su tri ključna razloga privukla uglednoga književnog povjesničara Književnomu krugu Split; reklo bi se da su ga oni i potaknuli na češće bavljenje splitskim temama, pa onda i na češće boravke u tom gradu.

Prvi je razlog bilo pokretanje edicije *Sabrana djela Marka Marulića*. Naime, iako je slovio kao nacionalni klasik, Marulić je do sedamdesetih godina prošlog stoljeća bio proučavan dosta slabo i jednostrano, tj. gotovo isključivo kao pjesnik na hrvatskom.⁴ Prve naznake promjene donijele su dvije knjige: antologijski izbor *Plavca nova* (priredili Tonko Maroević i Mirko Tomasović, 1971.) i dvojezično, latinsko-hrvatsko izdanje *Davidijade* (priredio Veljko Gortan, preveo Branimir Glavičić, 1974.). Sustavnije proučavanje i izdavanje Marulićeve baštine najavila su dva sveska koja su se pojavila 1979. u izdanju splitskoga Čakavskog sabora: *Versi harvacki* (priredili Marin Franičević i Hrvoje Morović) i *Latinska manja djela I* (priredio i preveo Branimir Glavičić). Ipak, prekretnicom se može smatrati 1984., kada je Književni krug Split, kao nastavljač Čakavskog sabora, pokrenuo ediciju *Sabrana djela Marka Marulića*. U tada utemeljenom Odboru edicije, koji čini osamnaest uglednih stručnjaka iz Splita, Zadra i Zagreba, nalazimo i ime Ive Frangeša. *Opera omnia* započinju *Davidijadom* (1984.) i *Evangelistarom*

ca.hr/MH_Periodika/vijenac/1999/141_2/tekstovi141_2/03.htm (pristupljeno 30. prosinca 2012.), a spominje ga i Josip Lisac u svojem nekrologu »Ivo Frangeš (15. IV. 1920. – 29. XII. 2003.)«, *Čakavska rič*, XXXI, br. 1–2, str. 221; Split, siječanj-prosinac 2003.

³ Usp. »Dva nepoznata rukopisa Silvija S. Kranjčevića«, *Mogućnosti*, V, br. 10, str. 739–744; Split, listopad 1958; »Krleža – kodifikator hrvatskoga književnog izraza«, *Mogućnosti*, XXVIII, br. 2–3, str. 140–149; Split, veljača–ožujak 1981. Ovaj drugi rad pripada značajnim auktorovim krležološkim prinosima, pa se može smatrati znakovitim da se u *Mogućnostima* pojavio nedugo nakon što je, u teškim okolnostima, kao nakladnik toga časopisa počeo djelovati Književni krug Split (1979.). Ta je udruga nastavila – s istim ljudima i istim programima – nasilno prekinut rad Čakavskog sabora Split (koji je pak bio nasljednikom splitskog Ogranka Matice hrvatske Split). O kontinuitetu sada već gotovo šezdesetogodišnjega splitskoga kulturno-izdavačkog projekta, koji se održava unatoč mijenama imena, i o razlozima tih mijena, usp. radove Ive Petrinovića, Nenada Cambija, Ivana Mimice, Marina Berketa i Bratislava Lučina objavljene u *Mogućnostima*, XLIV, br. 7–9; Split, srpanj–rujan 1997. (usp. »Literaturu« na kraju ovoga teksta).

⁴ Usp. o tome Bratislav Lučin, »Marulićeva renesansa na kraju dvadesetog stoljeća«, *Cetinska vrila*, X, br. 2 (20), str. 13–16; Sinj, 2002.

(1985.). Potonji se naslov javnosti predstavlja u veljači 1986. godine, a jedan od govornika na svečanosti – uz Vedrana Gliga (glavnog urednika edicije), Branimira Glavičića (priređivača i prevoditelja) te Nikicu Kolumbića – bio je Ivo Frangeš. Iako je bilo najavljeno da će on pročitati ulomak iz rukopisa svoje *Povijesti hrvatske književnosti*, koju upravo piše, na samom predstavljanju prof. Frangeš obznanjuje svoju tog jutra donesenu odluku da izgovori »nekoliko slobodnih misli uz temu koja nas je večeras okupila«. Taj sažeti esejistički osvrt na Marulićevo vrijeme i vrijednost njegova opusa, ali i na važnost pothvata Književnoga kruga Split, možemo označiti kao početak Frangešove postojane suradnje sa splitskom kućom.⁵

Dvije godine kasnije pojavljuje se u *Mogućnostima* i Frangešov esej »Sjaj Marulićeve *Judite*«. ⁶ I ovdje je posrijedi pisani oblik izlaganja na predstavljanju nove knjige u ediciji *Marci Maruli Opera omnia*; ovaj put riječ je o najpoznatijemu djelu »oca hrvatske književnosti«, prvom epu u toj književnosti ispjevanom na hrvatskom jeziku (*Juditu* je za *Sabrana djela* priredio Milan Moguš). No Frangešov prilog kudikamo je više od predstavljakoga slova: posrijedi je znalački pisan, posebno za ovu svrhu pripremljen, komparatistički i kroatistički osvrt na *Juditu* i njezino mjesto u hrvatskoj i europskoj književnosti.

Fragešovo zanimanje za Marulića, dakako, motivirano je puno jačim razlozima nego što su to pojedine prigode, ma koliko bile važne i svečane. Pišući svoju veliku književnopovijesnu sintezu, splitskog je pisca uvrstio, posve razumljivo, u niz najvećih imena – onih o čijem djelu i djelovanju ovisi »cjelovita slika jedne književnosti«, onih u kojima se utjelovljuju »sile pokretnice koje su ravnale njezinim razvitkom«. ⁷ No ta književnopovijesna svijest dodatno je bila potaknuta na djelovanje barem trima razlozima: činjenicom što su, zahvaljujući *Sabranim djelima*, Marulićevi tekstovi postajali sve dostupnijima proučavanju, što je ta dostupnost davala sve nove i nove potvrde književne vrijednosti i značenja njegova opusa, te što su istraživanja ukazivala na dotad neslućenu recepciju Marulićevih djela u međunarodnom obzoru.

⁵ Usp. Ivo Frangeš, »Autor i njegovo vrijeme«, *Mogućnosti*, XXXIV, br. 4–5, str. 371–373; Split, travanj–svibanj 1986. (netom citirane riječi nalaze se na str. 371). U istom broju otisnut je i prethodno najavljen ulomak iz *Povijesti hrvatske književnosti* (Ivo Frangeš, »Marulićeve 'figure'«, *ibid.*, str. 383–386).

⁶ *Mogućnosti*, XXXVI, br. 7–8, str. 557–562; Split, srpanj–kolovoz 1988.

⁷ Usp. Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987, str. 5. O značenju i sadržaju spomenute sintagme instruktivno piše Ante Stamać, »Fragešove 'sile pokretnice'«, *Forum*, XXX, knj. LXI, br. 3–4, str. 256–259; Zagreb, ožujak-travanj 1991.

3.

Ovdje se nećemo potanje baviti Frangešovim marulološkim priložima (jer to i nije tema našega rada i jer je to već temeljito učinio jedan od najboljih znalaca Marulićeva opusa, Mirko Tomasović⁸) – ali ih spominjati moramo, jer su neodvojiv i iznimno značajan dio njegove suradnje s Književnim krugom Split. Ta suradnja postala je još bogatijom kad je 1989. u okviru splitske udruge utemeljena međunarodna kulturna priredba »Knjiga Mediterana« i kad su 1991. u Književnom krugu zasnovani »Marulićevi dani«. U tim dvjema manifestacijama vidimo drugi i treći od navedenih razloga za Frangešov sve redovitiji i znatniji udio u radu Kruga. Radi preglednosti izlaganja najprije ćemo proslijediti s marulićevskim temama, a zatim ćemo se vratiti »Knjizi Mediterana«.

Zamisao o »Marulićevim danima«, kulturnoj i znanstvenoj, književnoj i nakladničkoj manifestaciji, kojoj bi središnji dio činio međunarodni skup posvećen Marku Maruliću, rodila se u Književnom krugu 1990., šest godina nakon pokretanja *Sabranih djela*.⁹ Prvi su »Marulićevi dani« održani u travnju 1991., a nije trebalo dugo čekati da se u njihov rad djelatno uključi i Ivo Frangeš. Koliko cijeni visoku stručnu razinu i dosljednost s kojom se u Marulićevu gradu pristupilo tom projektu, posvjedočio je u anketi »Kulturni događaj godine« koju je među uglednim intelektualcima provodio dnevnik *Novi Vjesnik*: u svoj izbor vrhunskih ostvarenja u 1992. uvrstio je i pojavu prvoga sveska zbornika *Colloquia Maruliana*, u kojem su objavljeni radovi s prvoga znanstvenoga skupa, održanoga 1991.¹⁰

Već na drugom »Marulićevim danima«, na skupu u travnju 1992. sudjeluje i prof. Frangeš izlaganjem »Kazalište kao upozorenje: (nekoliko napomena uz Marulićevo 'Govoren' je svetog Bernarda od duše osujene)«. ¹¹ Sljedeće pak godine, iako ne sudjeluje na marulološkom skupu, ipak će nastupiti u sklopu programa »Marulićevih dana«, i to predavanjem »Hrvatska povijest i hrvatska književnost«. ¹²

⁸ Usp. Mirko Tomasović, »Dike ter hvaljen'ja meštru Ivi (1920–2003). Marulološki prinosi pok. profesora Ive Frangeša«, *Colloquia Maruliana XIII*, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 2004., str. 249–254.

⁹ O putu od zamisli do realizacije izvješćuje Mirko Tomasović u nastavcima svojega »Marulićeva ljetopisa«, u knjizi *Sedam godina s Marulom*, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 1996., str. 25–46 (osobito str. 25, 32, 33, 37 i 45).

¹⁰ Usp. »Anketa: kulturni događaj godine. Muze nisu šutjele« (prir. Mirjana Dugandžija *et al*), *Novi Vjesnik*, str. 36B; Zagreb, 31. prosinca 1992., 1. i 2. siječnja 1993.

¹¹ Objavljeno pod istim naslovom u *Colloquia Maruliana II*, Književni krug Split, Split, 1993., str. 3–8.

¹² Usp. *Marulićevi dani '93. (21. travnja – 30. travnja)*. Katalog, Split, travanj 1993., str. 4.

Po svemu se može zaključiti da Marulić tih godina postaje jedan od ne samo važnih, nego upravo omiljenih Frangešovih auktora, uvrštavajući se time u niz onih hrvatskih pisaca – poput Mažuranića i Kranjčevića – kojima se on uvijek iznovice vraća. Potvrdit će to i dvije njegove apostrofe koje se izrijekom referiraju na »oca hrvatske književnosti«, a neizravno su potaknute uzletom marulićevskih istraživanja oko Književnoga kruga. Na kongresu PEN-a u Dubrovniku 1993., na uvodnoj sesiji o staroj hrvatskoj književnosti, održanoj u Umjetničkoj galeriji u Dubrovniku, prof. Frangeš postavlja pitanje: »Gdje je Marul?« Ističući u svojem slovu njegovu važnost za hrvatsku književnost, ali i književnost uopće, tim se pitanjem zapravo pobunio protiv činjenice da hrvatski klasik, koji upravo izlazi pred lice hrvatske i svjetske javnosti, nije uopće bio predviđen kao jedna od tema ili barem osoba vrijedna spomena na 59. kongresu PEN-a.¹³ U *Vjesnikovoj* anketi, ovaj put za 1994., prof. Frangeš kao najveće hrvatske kulturne događaje ističe: »sve što je na rimskoj Gregorijani izgovoreno o Marku Maruliću te predaja Marulićevih djela [u izdanju Književnoga kruga, op. B. L.] papi Ivanu Pavlu II«.¹⁴

Otad nadalje Ivo je Frangeš gotovo redoviti sudionik travanjskih splitskih skupova posvećenih Marulićevoj baštini: na njima govori 1995., 1996., 1998., 1999., 2000., 2001. i 2003., neizostavno objavljujući pisane inačice svojih izlaganja u godišnjaku *Colloquia Maruliana*.¹⁵ Već time uvrstio se on među najvjernije suputnike i zagovornike splitskoga marulićevskog projekta; a da ti njegovi marulološki prinosi nisu bili tek ispunjanje prigodne dužnosti, svjedoči i činjenica da su priređivači antologijskog izbora njegovih radova u knjigu uvrstili čak tri teksta s marulićevskom temom.¹⁶

Tovrsna njegova zauzetost očituje se i u javnim nastupima, govorima na predstavljanjima knjiga, novinskim člancima. Neka bude dostatno ovdje navesti njegov esejistički tekst »Marulićev dan 'ki dohodi jednom nami na godište'«, objavljen uoči amblematskoga 22. travnja (dana kojim je 1501. Marulić

¹³ Usp. J[akša] Fiamengo, »Sesija o staroj hrvatskoj književnosti. Frangeš: Gdje je Marul?«, *Slobodna Dalmacija*, str. 19; Split, 24. travnja 1993.

¹⁴ O rimskom skupu o Maruliću (15. studenoga 1994.) te o audijenciji kod pape (17. studenoga) usp. opširnije u M. Tomasović, nav. dj. (9), str. 184–187. Za izjavu Ive Frangeša usp. »Papa, Sveti trag i obnova osječkog HNK. *Vjesnikova* anketa: kulturni događaj 1994. godine u Hrvatskoj« (anketirali Nada Bušelić *et al.*), *Vjesnik*, str. 40–43; Zagreb, 30. prosinca 1994.

¹⁵ Za podrobnije podatke usp. »Bibliografiju«, nav. dj. (2), br. 461, 477, 499, 526, 537, 539, 547; M. Tomasović, nav. dj. (8).

¹⁶ Usp. Ivo Frangeš, *Riječ što traje*, nav. dj. (2): »Dike ter hvaljenja meštra Marula«, str. 18–28; »Marulićeve 'Quinquaginta parabolae' kao tematsko iskrište baroknom i suvremenom pjesništvu (parabola XXXIX: *De morte omnibus communi*)«, str. 29–38; »Utemeljenost metaforičnoga određenja: Marulić 'otac umjetnoga hrvatskog pjesništva' – Marulić u hrvatskoj književnoj historiografiji«, str. 39–50.

datirao svoju *Juditu*); već u naslovu duhovito povezujući Marulića i Gundulića, u članku ističe uraslost znamenitoga Splićanina u hrvatsku književnu vertikalu, ali ne zaboravlja naglasiti koliko je upravo veliki projekt *Opera omnia* presudno važan za suvremenu recepciju njegove književne ostavštine:

»Sada kad je unaprijeđeno proučavanje Marulićeva trojezičnog djela i time približeno publici, kad mu se ona ne samo divi nego ga i s razumijevanjem čita, kad su razriješene dileme o njegovoj vrsnoći i vrijednosti, postao je drevni pjesnik naš književni prijatelj i sugovornik. Vratio se u našim danima trijumfalno, kao višestruki umjetnik i mislilac [...]«.¹⁷

4.

Temeljna zamisao Književnoga kruga Split od samog je početka uključivala krugove koji se šire: od splitskoga, preko dalmatinskog do općehrvatskog, ali i dalje, onkraj granica, u znaku razmjene i prožimanja hrvatske kulture s drugim, navlastito mediteranskim kulturama. Zamisao o priredbi koja bi bila posvećena knjizi i mediteranskom kulturnom prostoru rodila se u Književnom krugu Split 1989. godine, a počela se ostvarivati odmah, u rujnu te godine, međunarodnim programom u kojem su tada službeno sudjelovale, kao države partneri, Jugoslavija i Italija.¹⁸

Kao neprispodobiv znalac hrvatskih i mediteranskih krugova, prof. Frangeš od samoga je početka prepoznao i podržao zamisao koja je težila da istakne mediteransku sastavnicu hrvatske kulture, da baštinu učini bliskom i da uspostavi sponu između lokalnog i univerzalnog. »Knjizi Mediterana« pridružio se čim je zamišljena – kao jedan od prvih pokretača i trajnih pomagača, kao suputnik i suradnik. Zanimljivo je da je i u toj novopokrenutoj manifestaciji njegovo sudioništvo započelo u marulićevskom znaku. Kad je odmah na početku utemeljena i »Biblioteka Knjiga Mediterana«, i kad je za prvu knjigu novopokrenutoga niza izabrana Marulićeva *Judita*, ugledni književni povjesnik, tada već stalni suradnik i član splitske udruge, zamoljen je da napiše predgovor reprezentativnom, divot-izdanju spjeva. Kao odziv na tu molbu nastao je zacijelo najznačajniji Frangešov prilog o drevnom začinjavcu: »Dike ter hvaljenja meštra Marula«.¹⁹

¹⁷ *Vjesnik*, str. 21; Zagreb, 21. travnja 1999.

¹⁸ O profilu i povijesti »Knjige Mediterana« usp. Bratislav Lučin, »Mediteranska plovidba hrvatske knjige«, *Hrvatska revija*, XIII, br. 1; Zagreb, 2013. (u tisku).

¹⁹ Usp. Marko Marulić, *Judita*, tekst priredio i rječnik sastavio Milan Moguš, urednik Josip Bratulić, Književni krug Split, Split, 1989., str. 7–11. Tekst je pretiskan u Frangešovoj knjizi *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 9–21, i u knjizi *Riječ što traje*, nav. dj. (2), str. 18–28.

Onako kako je prišao Marulićevim *Sabranim djelima* i svemu što je iz njih proizišlo, tako je Frangeš učinio i kada se priključio »Knjizi Mediterana«: nije se zaustavio na jednokratnu prinosu i na dioništvu iz daljine. Od samog utemeljenja prihvatio je čast i obvezu predsjednika Znanstvenog odbora manifestacije, na kojoj je dužnosti ostao sve do kraja života; bio je zagovornikom i poticateljem međunarodnih kontakata što ih je »Knjiga Mediterana« nastojala ostvariti; kao glavni urednik istoimene edicije od njezina prvog sveska potpisao je niz kapitalnih izdanja. Da dugogodišnja suradnja i prijateljstvo nisu zaboravljeni, pokazuje bilješka koja i danas stoji na svim knjigama niza »Knjiga Mediterana«: »Biblioteku utemeljio Ivo Frangeš«.

Kraj rujna postao je u Frangešovu kalendaru poradi »Knjige Mediterana« redoviti termin splitskih boravaka, kao što je to poradi »Marulićevih dana« bio i kraj travnja. I u rujanske rasporede uključio se djelatno, ne ostajuć tek uglednim gostom: govorio je na predstavljanjima knjiga, nastupao kao uvodničar i sudionik brojnih kulturnih i znanstvenih događaja što ih mediteranski tjedan nudi javnosti. Dok se na travanjskim svečanostima, po naravi teme, redovito bavio baštinom, u rujnu se najčešće priklanjao suvremenosti, pa je izlagao o pjesništvu Nikole Šopa, Tonča Petrasova Marovića, Luka Paljetka...²⁰

Među prigodnim njegovim nastupima postoji jedan koji ne smijemo preskočiti. Naime, na »Knjizi Mediterana« svake godine naročita se počast iskazuje jednom gostu: onom koji bude pozvan da govori na otvaranju manifestacije. Njegovo svečano slovo, uvijek na temu knjige i Sredozemlja, daje početnu intonaciju čitavoj priredbi jer se za takvu čast biraju istaknuti uglednici i potvrđeni znalci. Frangeš je svoj uvodni esej održao 1993., a naslovio ga je »Knjiga – sjaj Mediterana«. Značajka mu je osobita, upravo frangešovska (*sit venia verbo*) stilska vrsnoća i asocijativnost, što će barem donekle biti razvidno i iz ovog ulomka:

»Po definiciji svojoj, more, more iz kojega je – znamo – potekao život, nije monističko, nego pluralističko. Dobro je rekao Valéry: i kamenje koje se, tečajem vremena, mijenja – i ono je drugačije na kopnu, drugačije na moru: na kopnu, ono se drobi, krši, zaoštrava, suprotstavlja; u moru, ono se oblikuje, zaobljuje, glača, oplemenjuje. Pa i mi smo, došavši na ovaj dio Mediterana, doživjeli taj blagotvorni utjecaj mora. Ne bismo bili koji smo, da se nismo spustili na ove čudesne obale; ne bismo bili tako i toliko mi, da nismo zagazili u to prostranstvo, da se nismo osposobili za dijalog s njim: da nismo zaplovili njime i shvatili

²⁰ Istaknuti je njegovu studiju »Poezija Tonča Petrasova Marovića«, *Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 2. listopada 1996. u Splitu*, uredili Vinka Glunčić-Bužančić i Mirko Tomasović, Književni krug Split, Split, 1997., str. 12–16.

njegovu pluralističku pouku. Bez toga bi hrvatska povijest, hrvatska kultura, hrvatski život uopće, bili posve drugačiji: nama, ovakvima, neprepoznatljiviji.²¹

5.

Bibliografije radova prof. Frangeša pokazuje da je u izdanjima Književnoga kruga Split objavio ukupno sedamnaest svojih tekstova – od 1986. nadalje u prosjeku svake godine po jedan.²² No suradnju sa splitskom udrugom i podršku njezinim nastojanjima iskazivao je i mimo tiskanja radova u njezinim publikacijama i javnih nastupa u zbivanjima što ih je ona organizirala: godinama je redovito bio nazočan na sastancima Uredničkog odbora *Sabranih djela*, djelovao je kao član Inicijativnog i Znanstvenog odbora velikih Marulićevih obljetnica 2000. i 2001., sudjelovao je u kreiranju programa »Knjige Mediterana«. U splitskom Krugu, u društvu suradnika okupljenih u njemu, čutio se, očito, ugodno, jer ga se krajem travnja i rujna redovito moglo susresti u prostorijama udruge – najprije u skućenu prostoru na vrhu Bosanske ulice, a od godine 1999. u prostranijem i ugodnijem njezinu sjedištu, na vrhu Narodnoga trga. Tu se rado zadržavao ne samo radi poslovnih dogovora i planova nego i radi opuštene, prijateljskoga razgovora sa splitskim kolegama i prijateljima – piscima, umjetnicima i znanstvenicima raznih struka, koji se tu okupljahu, kao što se i danas okupljaju, radi ostvarivanja mnogobrojnih projekata Književnoga kruga. U njihovu radu vidio je nastavak one visoke humanističke tradicije koja je začeta baš u Marulićevo doba, a kojoj je na prijelazu u novo tisućljeće prijetilo gotovo potpuno utruće. Frangešovu splitsku prisutnost valja, uvjereni smo, razumjeti i kao djelatnu pomoć protiv te opasnosti. Uostalom, kada su na marulićevskom skupu 2001. (na 500. obljetnice nastanka *Judite*) sudionici zamoljeni da potpišu apel Ministarstvu znanosti kako bi u Splitu što prije započeli s radom humanistički studiji, Ivo Frangeš prvi je na njega stavio svoj potpis.²³

²¹ Ivo Frangeš, »Knjiga – sjaj Mediterana«, *Knjiga Mediterana 1993. – predavanja*, Književni krug Split, Split, 1994., str. 6.

²² Usp. »Bibliografija«, nav. dj. (2), br. 350 (= 351), 385, 391, 396, 429, 436, 461, 462, 477, 478, 492, 499, 526, 537, 539, 547; ovamo pripada i (u »Bibliografiji« neregistrirana) »Pozdravna riječ u ime HAZU«, *Colloquia Maruliana IX, radovi s međunarodnog skupa »Marko Marulić, hrvatski pjesnik i europski humanist«* (Rim, 26. – 29. studenoga 1998. – Split, 19. – 20. travnja 1999.), Pontificium consilium de cultura – Književni krug Split – *Marulianum* – Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, Split – Rim, 2000., str. 253–254.

²³ Apel je potpisalo dvadeset pet akademika, sveučilišnih profesora i književnika iz Dubrovnika, Osijeka, Padove, Rijeke, Sinja, Splita i Zagreba. Usp. J[akša] F[iamengo], »Apel sudionika simpozija o Marulu. Za humanistički studij«, *Slobodna Dalmacija*, str. 19; Split, 25. travnja 2001.

O snazi spona i postojanosti prijateljstva na svoj način svjedoči i njegov splitski nastup u travnju 2003. Temom izlaganja na Marulićevim danima povezo je dvije svoje ljubavi, dva kruga svoje znanstvene djelatnosti, hrvatsku i talijansku književnost: govorio je o antologijskom ostvarenju Marulićeve muze, latinskom prepjevu Petrarkine kancone »Vergine bella«, znamenite završe pjesme »Kanconijera«. Nikomu od onih koji su slušali njegovo kao i uvijek visoko kultivirano, pronicavo i estetski rafinirano razlaganje o umjetničkom dijalogu dvaju književnih klasika, nije tada moglo pasti na pamet da će to spajanje krugova govornikovih životnih preokupacija poprimiti, u pogledu unatrag, gotovo simbolično značenje. Bio je to, nažalost, posljednji skup na kojem je Ivo Frangeš sudjelovao; pisana pak inačica tog izlaganja, postumno objavljena u zborniku *Colloquia Maruliana*, ostaje posljednjim naslovom u njegovoj bibliografiji.²⁴

Literatura

- »Anketa: kulturni događaj godine. Muze nisu šutjele« (prir. Mirjana Dugandžija *et al.*), *Novi Vjesnik*, str. 36B; Zagreb, 31. prosinca 1992., 1. i 2. siječnja 1993.
- Berket, Marin, »Statuti srednjovjekovnih dalmatinskih gradova i njihova općepovijesna i civilizacijska vrijednost«, *Mogućnosti*, XLIV, br. 7–9, str. 16–19; Split, srpanj–rujan 1997.
- Cambi, Nenad, »Poslije Čakavskoga sabora, Književni krug«, *Mogućnosti*, XLIV, br. 7–9, str. 13–15; Split, srpanj–rujan 1997.
- Fiamengo, J[akša], »Sesija o staroj hrvatskoj književnosti. Frangeš: Gdje je Marul?«, *Slobodna Dalmacija*, str. 19; Split, 24. travnja 1993.
- F[iamengo], J[akša], »Apel sudionika simpozija o Marulu. Za humanistički studij«, *Slobodna Dalmacija*, str. 19; Split, 25. travnja 2001.
- Frangeš, Ivo, »Dva nepoznata rukopisa Silvija S. Kranjčevića«, *Mogućnosti*, V, br. 10, str. 739–744; Split, listopad 1958.
- Frangeš, Ivo, »Krlježa – kodifikator hrvatskoga književnog izraza«, *Mogućnosti*, XXVI–II, br. 2–3, str. 140–149; Split, veljača–ožujak 1981.
- Frangeš, Ivo, »Autor i njegovo vrijeme«, *Mogućnosti*, XXXIV, br. 4–5, str. 371–373; Split, travanj–svibanj 1986.
- Frangeš, Ivo, »Marulićeve 'figure'«, *Mogućnosti*, XXXIV, br. 4–5, str. 383–386; Split, travanj–svibanj 1986.
- Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.

²⁴ Usp. Ivo Frangeš, »Ponovno i dodatno o Marulićevu prepjevu Petrarkine kancone *Vergine bella*«, *Colloquia Maruliana XIII*, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 2004., str. 89–95.

- Frangeš, Ivo, »Sjaj Marulićeve *Judite*«, *Mogućnosti*, XXXVI, br. 7–8, str. 557–562; Split, srpanj-kolovoz 1988.
- Frangeš, Ivo, »Dike ter hvaljenja meštra Marula«, Marko Marulić, *Judita*, tekst priredio i rječnik sastavio Milan Moguš, urednik Josip Bratulić, Književni krug Split, Split, 1989., str. 7–11.
- Frangeš, Ivo, *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1992.
- Frangeš, Ivo, »Kazalište kao upozorenje: (nekoliko napomena uz Marulićevo ‘Govoren’ je svetog Bernarda od duše osujene)«, *Colloquia Maruliana II*, Književni krug Split, Split, 1993., str. 3–8.
- Frangeš, Ivo, »Knjiga – sjaj Mediterana«, *Knjiga Mediterana 1993. – predavanja*, Književni krug Split, Split, 1994., str. 6–8.
- Frangeš, Ivo, »Poezija Tonča Petrasova Marovića«, *Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 2. listopada 1996. u Splitu*, uredili Vinka Glunčić-Bužančić i Mirko Tomasović, Književni krug Split, Split, 1997., str. 12–16.
- Frangeš, Ivo, »Marulićev dan ‘ki dohodi jednom nami na godište’«, *Vjesnik*, str. 21; Zagreb, 21. travnja 1999.
- Frangeš, Ivo, »Najvažnija je radost pisanja«, *Vijenac*, br. 141; Zagreb 1999., razgovarao Ivica Župan, <http://www.matica.hr/MH_Periodika/vijenac/1999/141_2/tekstovi141_2/03.htm> (pristupljeno 30. prosinca 2012.).
- Frangeš, Ivo, »Pozdravna riječ u ime HAZU«, *Colloquia Maruliana IX, radovi s međunarodnog skupa »Marko Marulić, hrvatski pjesnik i europski humanist«* (Rim, 26. – 29. studenoga 1998. – Split, 19. – 20. travnja 1999.), Pontificium consilium de cultura – Književni krug Split – *Marulianum* – Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, Split – Rim, 2000., str. 253–254.
- Frangeš, Ivo, »Ponovno i dodatno o Marulićevu prepjevu Petrarkine kancone *Vergine bella*«, *Colloquia Maruliana XIII*, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 2004., str. 89–95.
- Frangeš, Ivo, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Lisac, Josip, »Ivo Frangeš (15. IV. 1920. – 29. XII. 2003.)«, *Čakavska rič*, XXXI, br. 1–2, str. 221–222; Split, siječanj-prosinac 2003.
- Lučin, Bratislav, »Marul preči od sviju«, *Mogućnosti*, XLIV, br. 7–9, str. 20–23; Split, srpanj–rujan 1997.
- Lučin, Bratislav, »Marulićeva renesansa na kraju dvadesetog stoljeća«, *Cetinska vrila*, X, br. 2 (20), str. 13–16; Sinj, 2002.
- Lučin, Bratislav, »Mediteranska plovidba hrvatske knjige«, *Hrvatska revija*, XIII, br. 1; Zagreb, 2013. (u tisku).
- Marulićevi dani ‘93. (21. travnja – 30. travnja). Katalog*, Split, travanj 1993.
- Mimica, Ivan, »Djelovanje Čakavskog sabora i osnivanje Književnog kruga Split«, *Mogućnosti*, XLIV, br. 7–9, str. 3–12; Split, srpanj–rujan 1997.

- Nemec, Krešimir, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 39–43; Zagreb, lipanj 2010.
- »Papa, Sveti trag i obnova osječkog HNK. *Vjesnikova* anketa: kulturni događaj 1994. godine u Hrvatskoj« (anketirali Nada Bušelić *et al.*), *Vjesnik*, str. 40–43; Zagreb, 30. prosinca 1994.
- Paro, Nedjeljka (prir.), »Bibliografija. Radovi Ive Frangeša«, Ivo Frangeš, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemec, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 441–502.
- Petrinović, Ivo, »Počeci djelovanja skupine intelektualaca oko časopisa *Mogućnosti* u Splitu«, *Mogućnosti*, XLIV, br. 7–9, str. 1–2; Split, srpanj-rujan 1997.
- Stamać, Ante, »Frangešove 'sile pokretnice'«, *Forum*, XXX, knj. LXI, br. 3–4, str. 256–259; Zagreb, ožujak-travanj 1991.
- Tomasović, Mirko, *Sedam godina s Marulom*, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 1996.
- Tomasović, Mirko, »Dike ter hvaljen'ja meštru Ivi (1920–2003). Marulološki prinosi pok. profesora Ive Frangeša«, *Colloquia Maruliana XIII*, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 2004., str. 249–254.

IVO FRANGEŠ I KNJIŽEVNI KRUG SPLIT

Sažetak

U radu se prikazuje suradnja Ive Frangeša sa splitskom znanstvenom, književnom i nakladničkom udrugom Književni krug Split. Suradnja je započela od sredine osamdesetih godina prošloga stoljeća, kada je Književni krug Split pokrenuo izdavanje edicije *Sabrana djela Marka Marulića*. Ivo Frangeš od samoga je početka bio član Uredničkog odbora edicije te se i sam počeo sustavnije baviti pisanjem o Marulićevu opusu. Kada je Književni krug Split utemeljio dvije kulturne manifestacije: »Knjigu Mediterana« (1989.) i »Marulićeve dane« (1991.), Ivo Frangeš postao je redoviti sudionik u njihovim programima. U izdanjima splitske udruge objavio je ukupno 17 tekstova.

Cljučne riječi: Ivo Frangeš, Književni krug Split, Marko Marulić, »Marulićevi dani«, »Knjiga Mediterana«

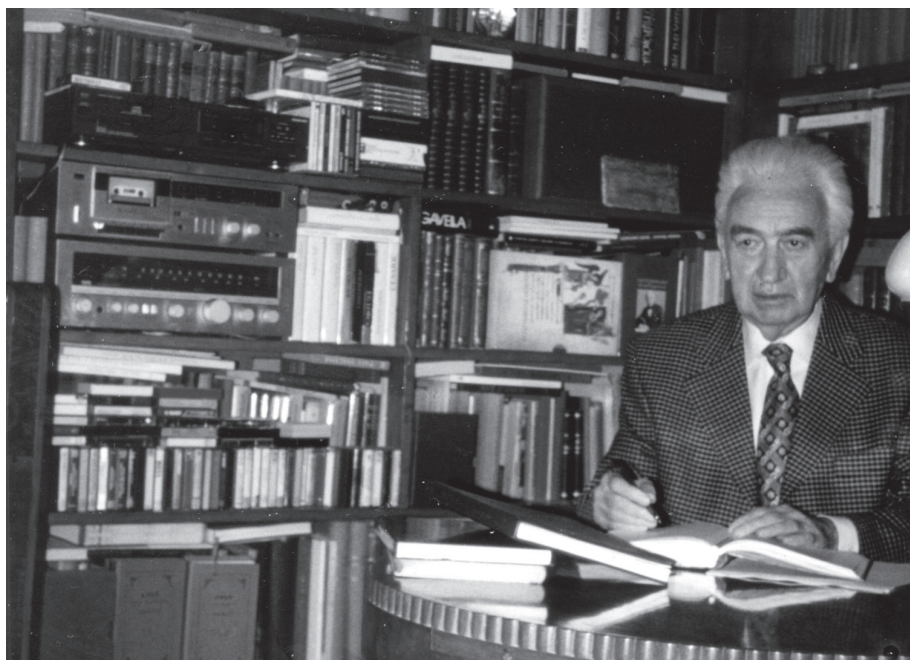
IVO FRANGEŠ AND KNJIŽEVNI KRUG SPLIT

Summary

The paper attempts to show Ivo Frangeš's cooperation with scientific, literary and publishing association Književni krug Split from Split. The cooperation began from the middle of 1980-ies, when Književni krug Split started the publication of the

edition *Sabrana djela Marka Marulića* (*Collected Works by Marko Marulić*). From the very beginning, Ivo Frangeš was a member of the edition's Editorial board, and he himself started to write on Marulić's opus more systematically. When Književni krug Split founded two cultural manifestations: »Knjiga Mediterana« (»The Book of the Mediterranean«, 1989) and »Marulićevi dani« (»Marulić's Days«, 1991), Ivo Frangeš became a regular participant in their programs. In the editions of this association from Split he published all together 17 papers.

Key words: Ivo Frangeš, Književni krug Split, Marko Marulić, »Marulić's Days«, »The Book of the Mediterranean«

Sl. 31.: Ivo Frangeš u svom domu 12. siječnja 2000.

Pozdravne riječi

Akademik Zvonko Kusić

predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Pozdravna riječ

Dopustite da vas sve najsrdačnije pozdravim u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Rekao bih da je danas za Akademiju veliki dan, posvećen jednom velikom čovjeku koji je zadužio ne samo Akademiju nego hrvatsku književnost, ali i kulturu uopće.

Akademik Ivo Frangeš rođen je godine 1920. u Trstu, a 1943. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao romanistiku i kroatistiku. Zatim je jedno vrijeme radio u Firenci kao lektor i profesor, a nakon smrti Antuna Barca preuzima Katedru za noviju hrvatsku književnost i tu je radio praktički punih četrdeset godina.

Od 1962. sudjeluje u radu *Foruma* i tu je objavio svoja najvažnija djela. Bio je predsjednik Saveza književnika Hrvatske i Saveza književnika Jugoslavije. Godine 1960. je izabran za dopisnog člana Akademije, a 1968. za redovitog člana. Dakle, 43 godine je proveo u Akademiji.

Dobio je niz najprestižnijih stranih i naših priznanja. Bio je pozvani predavač u svim važnijim svjetskim sveučilišnim centrima.

Najvažnije Frangešovo djelo je *Povijest hrvatske književnosti*. To je monumentalno ostvarenje kojim je Frangeš postavio nove standarde, novu razinu kritike i procjene književnih djela.

Uz *Povijest hrvatske književnosti* značajna su mu djela brojne monografije hrvatskih književnika, od Mažuranića, Šenoe, Gjalskoga, Vidrića, pa do Tadijanovića i do Paljetka koji je ovdje danas među nama.

Bio je erudit, čovjek sjajnoga stila. Smatra se jednim od osnivačom Zagrebačke stilističke škole. Bio je vrsan govornik.

Značajno je učinio za afirmaciju hrvatske književne riječi, promociju i na neki način je približio hrvatsku kulturu i književnost europskim standardima. Postavio je neprijeporne orijentire koji do današnjeg dana važe u tom području. Uživao je izniman ugled svojih učenika od kojih su mnogi ovdje prisutni.

Rijetko sam kada o nekome čuo toliko pohvala, i čiji se rad toliko cijenio kao Frangešov.

Dakle, bio je sjajan stilist, bio je pomirljiv, aristokratskog duha, gospodskih manira, uveo je jedan posebni elitizam u našu kulturu i u cijelo jedno područje tako da je dominirao tom scenom. Stoga ću ovdje prafrazirati akademkinju Fališevac koja je za akademika Frangeša napisala da je bio jedan od posljednjih legendi koje je stvorila visoka kultura.

Makar to zvuči pomalo otrcano i nije običaj, i nije samo fraza, spomenuo bih i njegovu suprugu Vesnu, koja je mnogo učinila za njega i bez nje vjerojatno ne bi došli do izražaja svi njegovi golemi doprinosi o kojima sam danas govorio.

Hvala vam puno.

Akademik Ante Stamać

Tajnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Pozdravna riječ
Međunarodnom znanstvenom skupu
o Ivi Frangešu

Poštovani gospodine predsjedniče Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,
Poštovane sudionice i sudionici
Međunarodnog znanstvenog skupa o Ivi Frangešu,
Kolegice i kolege,

Prošlo je već skoro desetljeće od onoga dana kad je *funus acerbum* odnio put dalekih zvijezda jednoga od najznamenitijih hrvatskih književnih povjesničara, mnogima među nama učitelja u kritičkom poslu čitanja hrvatske književnosti, profesora i prijatelja, akademika Ive Frangeša. Rođen netom nakon strahota Prvoga svjetskog rata, proživjevši na hrvatskom tlu protuduhovne i antihumane težnje svih triju europskih totalitarizama, i nešto domaćih zloća, Ivo Frangeš se u književnosti zastalno obratio svijetu koji je nesretnoj voljenoj zemlji i nesretnom hrvatskom čovjeku mogao kadšto pružiti i protumačiti bar nešto što je možda nalik kraljevstvu utjehe i nade: lijepo oblikovanu, duhovnošću prožetu hrvatsku književnu riječ.

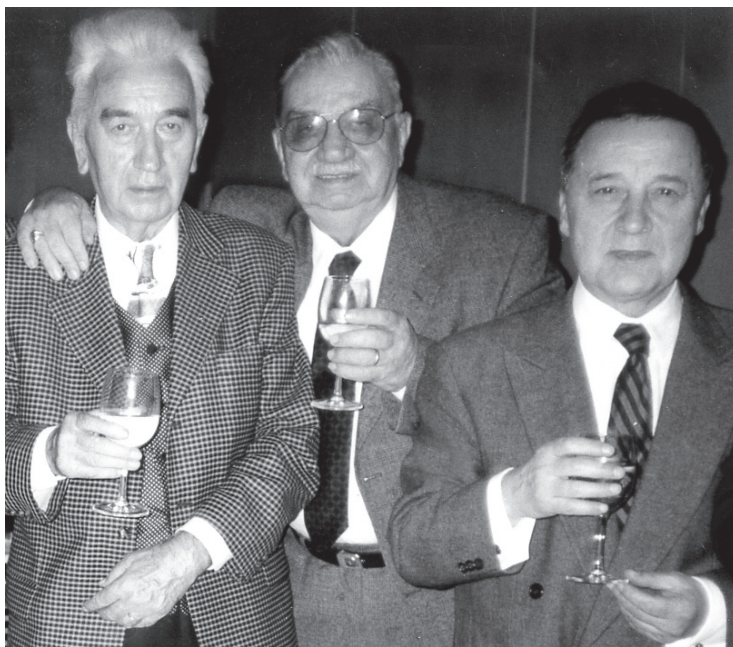
Kao pisac velike erudicije, racionalne rečenice i profinjena izbora riječi – eto i kvalifikacije njegovom zakladnom jezičnom stilistikom – Ivo Frangeš ogledni je pisac hrvatskoga diskurzivnoga sloga u doba njegove posvemašnje tehnološke prostačke devastacije. Po tome će ostati klasik hrvatske književnosti.

Kao profesor u Odsjeku za hrvatski jezik i književnost, pobliže kao svojedobni predstojnik njegove Katedre za noviju hrvatsku književnost, Frangeš je – koliko točnim procjenama značajnih djela, pisaca, kulturnih pojava i komunikacijskih kanala, i njihovim smještanjem u povijesne nizove – suoblikovao današnju našu znanost o književnosti.

Kao stariji poticatelj i prijatelj, suurednik i suradnik, kao usmjeravatelj mnogih vidljivih i nevidljivih procesa, kao književnik komu su odavali najdublje poštovanje, Frangeš je bio jednom od središnjih osobnosti književnoga života u cjelini.

Akademik duga staža, punih 35 godina, zadužio je Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, posebice njezin Razred za književnost, mnogim dobrim i prijateljskim djelima.

Mi, njegovi nasljednici na istom poslu, pokušat ćemo sa svih strana osvjetliti njegovo djelo. Trsit ćemo se da to bude dostojno njegova imena, i visokih dometa znanosti o književnosti.

Sl. 32.: Ivo Frangeš u društvu Miroslava Šicela i Ante Stamaća 2002. godine

Akademik Krešimir Nemeč

Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Spiritus movens naše znanosti o književnosti

(Pozdravna riječ na otvaranju Međunarodnoga znanstvenoga skupa o Ivi Frangešu)

Poštovane gospođe i gospodo, kolegice i kolege,

srdačno vas pozdravljam u ime Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta i u ime Katedre za noviju hrvatsku književnost, katedre na kojoj je Ivo Frangeš radio trideset godina.

Profesor Frangeš preuzeo je Katedru u jednom iznimno delikatnom trenutku njezine povijesti: Antun Barac, čovjek- institucija hrvatske književne historiografije, umro je iznenada 1955. godine ne ostavivši iza sebe nasljednika. Situacija se činila gotovo apsurdnom: jedna od ključnih nacionalnih katedri ostala je odjednom nepopunjenom, praznom; perspektive su bile crne.

Ipak, mjerodavni koji su odlučivali o budućnosti katedre nisu mogli napraviti bolji izbor od onoga koji su napravili: odlučili su se dužnost predstojnika povjeriti mladom Ivi Frangešu, u tom trenutku lektoru hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Firenzi (1953. – 1956.). On je već pokazivao interes za znanstveno proučavanje hrvatske književnosti, a i doktorska disertacija koju je obranio 1952. imala je poredbenu, hrvatsko-talijansku vizuru: *Talijanski prijevodi naših narodnih pjesama od Fortisa do Tommasea*.

Ivo Frangeš nije bio samo odličan znanstvenik i stručnjak nego je bio i čovjek s vizijom. Ubrzo je – nakon preuzimanja dužnosti predstojnika 1956. – oko sebe okupio vrijedne mlade ljude i kadrovski ekipirao Katedru za noviju hrvatsku književnost. Stvorena je gotovo idealna znanstvena postava: Ivo Frangeš, Stanko Lasić, Miroslav Šicel, Miroslav Vaupotić, Nikola Milićević. Za hrvatsku znanost o književnosti bilo je to privilegirano razdoblje obilježeno djelovanjem snažnih osobnosti, različitih pogleda, zastupnika različitih metodologija. Ipak, na Katedri se osjećalo jedinstvo u raznolikosti, *concordia discors*. Ulogu kohezijskoga čimbenika odigrao je upravo Ivo Frangeš, izrazito konstruktivan duh. Svestrano obrazovan, širokih pogleda, istančana estetskog osjećaja, *conte Ivo* postao je *spiritus movens* nacionalne znanosti o književnosti, naš De Sanctis.

U tom razdoblju, pod njegovim vodstvom, pokrenuti su časopisi *Umjetnost riječi* (1957.) i *Croatica* (1970.), osnovana je naklada *Liber* (1970.), objavljeni brojni bitni radovi i zbornici, pokrenuti relevantni projekti (*Kritički portreti hrvatskih slavista*, *Enciklopedija hrvatske književnosti*). Stvorena je, riječju, kvalitetna kroatistička infrastruktura iz koje još i danas vučemo kamate.

Uz Zdenka Škreba i Aleksandra Flakera, Frangeš je bio i ključna figura u formiranju nove književnoznanstvene paradigme – *zagrebačke stilističke škole* – dobro poznate i izvan naših granica. To zlatno razdoblje naše književne kroatistike akademik Radoslav Katičić s pravom je nazvao *Frangešovo doba*. Teško je pristupiti bilo kojoj temi iz novije hrvatske književnosti a da se ne vodi dijalog s Ivom Frangešom. On nije samo stvorio mjerila i odredio uporišna mjesta (»sile pokretnice«) našega književnog kanona; on je veliku priču o nacionalnoj književnoj povijesti ispričao na suveren način, pomno stiliziranom intelektualnom prozom: svaki njegov tekst uvijek pobuđuje i afektivni naboj; on je umjetničko djelo.

Izvrstan predavač i govornik, esejist prepoznatljiva autorskog sloga, pro-nicavi kritičar i interpret, profesor Frangeš svojim je djelovanjem otvorio novo poglavlje hrvatske književne historiografije: preusmjerio je njezin interes na književno djelo kao eminentno estetski znak. Već sada se može reći da su Antun Barac i Ivo Frangeš presudno obilježili, svaki na svoj način, dvije faze u razvoju hrvatske književnopolovijesne znanosti: Barac razdoblje u kome je dominirala filologija i pozitivistički um, a Frangeš razdoblje u kome je vladala estetika, odnosno stilistička kritika i metoda interpretacije.

Nadam se da će ovaj skup osvjetliti različite aspekte bogate Frangešove aktivnosti: kao znanstvenika, esejista, erudita, retora. Želim vam u tome puno uspjeha.

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović
Predsjednik Organizacijskoga odbora
Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu

Pozdravna riječ

Poštovani predsjedniče Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,
Poštovane dame i gospodo, kolegice i kolege!

Osobita mi je čast što vas, na svečanosti otvaranja Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu, mogu pozdraviti u ime Organizacijskog odbora skupa. Ovogodišnji skup se održava se pod visokim pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i trinaesti je znanstveni skup u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, što ga uspješno, već niz godina, organiziraju Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, zajedno sa suorganizatorima: Sveučilištem u Zadru, Sveučilištem u Puli, Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskim fakultetom Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, te Hrvatskim filološkim društvom iz Zagreba.

Organizacijske pretpostavke održavanja znanstvenih skupova o pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima ostvaruju se u okviru istoimenog znanstvenog projekta što se izrađuje u Odsjeku za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Poslije svakoga znanstvenoga skupa u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, organizatori objavljuju i zbornik radova izloženih na pojedinom skupu. Izdavanje zbornika zapravo jest i najvažniji razlog i smisao održavanja znanstvenih skupova u navedenom nizu. Do sada je tako, nakon prethodno održanih znanstvenih skupova, objavljeno dvanaest zbornika; to su zbornici o Mihovilu Kombolu, Slavku Ježiću, Franji Fancevu, Tomi Matiću, Albertu Haleru, Branku Vodniku, Ivanu Milčetiću, Dragutinu Prohaski, Milanu Rešetaru, Vatroslavu Jagiću, Šimi Ljubiću i Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom. Kako je to već postalo uobičajeno, potonji zbornik znanstvenih radova – *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, dvanaesti po redu, predstavljen je javnosti neposredno pred početak novog znanstvenog skupa, točnije jučer, 18. travnja 2012., upravo u ovoj dvorani Akademijine knjižnice, čime je nastavljena dobra praksa da svaki naredni znanstveni skup u nizu *Hrvatski književni povjesničari* započima predstavljanjem zbornika s prethodnog skupa. Na taj

način rezultati znanstvenih i stručnih straživanja postaju dostupni svekolikoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti.

Na Međunarodnom znanstvenom skupu o hrvatskom književnom povjesničaru akademiku Ivi Frangešu svoje sudjelovanje najavilo je četrdesetak uglednih znanstvenika iz zemlje i inozemstva (Austrija, Italija, Njemačka, Ukrajina), od kojih su neki spadaju među najuglednija imena europske kroatistike, ali važno je istaći i to da se među sudionicima s prihvaćenim izlaganjem na skupu nalaze također i imena onih najmlađih znanstvenica i znanstvenika pred kojima se tek otvara buduća znanstvena karijera. I upravo ta činjenica da se na istom skupu susreću i svoja iskustva i spoznaje razmjenjuju stariji uglednici struke i mlađi znanstvenici, oni koji tek započinju znanstvenu karijeru, nedvojbeno je vrijednost skupova u nizu *Hrvatski književni povjesničari*.

Radni dio Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu započet će prvom sjednicom koja će se održati danas, 19. travnja 2012. u Zagrebu, a svoj će rad skup nastaviti sutra, 20. travnja 2012. u Trstu gdje će se na tamošnjem sveučilištu održati naredne dvije radne sjednice skupa. U subotu, 21. travnja sudionici skupa provest će, uz stručno vodstvo, na izletu po Istri. Mjesta održavanja skupa odabrana su ciljano; Zagreb i Trst su gradovi najuže povezanim s znanstvenikovim životom i radom. Podsjećam da je akademik Ivo Frangeš, rođen u Trstu 15. travnja 1920., a umro je 29. prosinca 2003. u Zagrebu, gradu u kojem je proživio gotovo čitav svoj životni i stvaralački vijek.

Ivu Frangeša suvremena znanost smatra jednim od najzaslužnijih povjesničara hrvatske književnosti; prvenstveno autorom nezaobilazne književno-povijesne sinteze, kao i niza istaknutih rasprava o različitim temama vezanim uz hrvatsku književnost i kulturu, te onih s romanističkim temama. Očekuje se da će rezultati i prinosi Međunarodnog znanstvenog skupa o Ivi Frangešu, nakon najavljenih sustavno provedenih književnokritičkih, književnoteoretskih, stilističkih i komparatističkih istraživanja najznačajnijih postignuća njegovog stvaralačkog opusa, pokazati veličinu i važnost ukupnog prinosa uglednog književnog povjesničara Ive Frangeša hrvatskoj kulturi. Očekuje se da će se nizom priloga detektirati njegova usredotočenost ka usmjerenju hrvatske književne znanosti, posebno povijesti književnosti, na stilističko-interpretacijski pristup u analizi djela hrvatskih pisaca, što je s jedne strane značilo prekid s dotadašnjom pozitivističkom tradicijom u hrvatskoj književnoj historiografiji, a s druge strane, interpretacija i stilistička analiza, metode suvremene europske znanosti o književnosti, nesumnjivo su najvažnije Frangešovo znanstveno nasljeđe. Napose, posebna će se pažnja posveti talijanskim temama u Frangešovu stvaralačkom opusu.

Nakon priopćenja iznesenih na znanstvenom skupu o akademiku Ivi Frangešu znanstveni i stručni radovi priredit će se za objavljivanje, te će biti objavljeni u zasebnom znanstvenom zborniku, čime će se, uz iscrpnu Frangešovu bibliografiju i literaturu o njemu, na najbolji način široj javnosti približiti lik i djelo uglednog hrvatskog književnog povjesničara. Utoliko je veći i značaj skupa koji danas započima s radom.

Organizatori zahvaljuju Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti koja je preuzela pokroviteljstvo nad Međunarodnim znanstvenim skupom o Ivi Frangešu. Posebna zahvala pripada predsjedniku Akademije akademiku Zvonku Kusiću na svestranoj podršci i pomoći u organizaciji skupa.

Održavanje skupa pomogli su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Istarska županija i Grad Poreč na čemu im srdačno zahvaljujemo.

Hvala i svima vama koji ste svojom nazočnošću uzveličali ovu svečanost.

Ivo Frangeš

NOVE
STILISTIČKE
STUDIJE

GLOBUS / ZAGREB

Sl. 33.: Frangešovu knjigu *Nove stilističke studije* objavio je Globus u Zagrebu 1986.

Prof. dr. sc. Maria Cristina Benussi
Preside della Facoltà di Lettere e Filosofia,
Università degli Studi di Trieste

Intervento di Maria Cristina Benussi

Preside della Facoltà di Lettere e Filosofia Università degli studi
di Trieste in occasione del Convegno internazionale dedicato
a Ivo Frangeš

Ringrazio l'Accademia Croata (HAZU), l'organizzatore del Convegno – gli Studi in croatistica dell'Università di Zagabria e tutti i coorganizzatori: la Facoltà di Filosofia di Zagabria, l'Università Josip Juraj Strossmayer di Osijek, l'Università di Zara, l'Università Juraj Dobrila di Pola e la Comunità Croata di Trieste. In particolar modo ringrazio il Comitato organizzatore nella persona di Tihomil Maštrović per avermi invitato a portare i saluti della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Trieste in occasione di questo importante Convegno internazionale dedicato a Ivo Frangeš.

Inutile dire quanto sia prestigioso per la nostra città ospitare un convegno cui partecipano studiosi di fama internazionale, e su un autore che, tra i tanti suoi meriti, ha avuto quello di dare un contributo importante alla diffusione della nostra cultura in Croazia. Eminente storico della letteratura croata e promotore della critica stilistica, Ivo Frangeš ha dedicato le sue competenze anche allo studio e alle riflessioni teoriche sulla tradizione, che praticò personalmente in un campo a me caro, quello dell'italianistica. Fin dagli anni Quaranta e Cinquanta del Novecento, infatti, interpretò con la sua raffinata sensibilità testi importanti della nostra tradizione e dunque poté tradurre drammi, novelle, romanzi, saggi di autori quali Verga, Machiavelli, Vasari, Manzoni, Pirandello, nonché le raccolte poetiche del Nobel Salvatore Quasimodo. La solidità del suo impianto teorico si confrontò poi con il profondo scandaglio operato nel campo della storiografia letteraria, dal momento che ci cimentò nella traduzione integrale della *Storia della letteratura italiana* di Francesco De Sanctis. Mi è particolarmente caro, vista la mia lunga attività come docente, ricordare la congruenza di un metodo che permette di valutare ogni singolo fatto letterario dentro un più ampio quadro storico, culturale e linguistico per dar conto dell'originalità di ogni autore. Venne chiamato il »De Sanctis croato« anche perché fu autore di una poderosa *Storia della letteratura croa-*

ta, in cui potè applicare una metodologia sempre più affinata per affrontare testi che anche grazie alla sua mediazione vennero poi conosciuti in Europa. Di teoria continuò ad occuparsi, concependo un testo quale *E' possibile tradurre*, in cui mise a confronto le tesi di Croce, Gentile e Tilgher allo scopo di far scaturire un metodo capace di render conto di tanti aspetti dell'linguaggio letterario. Credo che pochi come Ivo Frangeš abbiano contribuito a creare un dialogo tra diverse culture, favorendo un confronto proficuo in una zona di confine ma anche europea come la nostra ed è per questo che questo convegno è particolarmente importante. Spero che gli allievi presenti sappiano trarre spunti costruttivi per il futuro loro e di noi tutti.

Sl. 34.: Ivo Frangeš s Ivanom Golubom i Tonkom Maroevićem
20. listopada 2002.

Tomislav Vidošević

Veleposlanik Republike Hrvatske u Talijanskoj Republici

Pozdravna riječ
Međunarodnom znanstvenom skupu
o Ivi Frangešu

Poštovani,

Draga dekanice Fakulteta, prof. Maria Cristina Benussi,

Iznimno mi je zadovoljstvo obratiti Vam se s nekoliko kratkih riječi na ovom cijenjenom Sveučilištu, a u prigodi višednevnoga znanstvenog okupljanja posvećenog djelu Ive Frangeša.

Još mi je u živom sjećanju kada smo 2007. godine predstavili prvu cjelovitu znanstvenu publikaciju o prisutnosti i značaju koji je u razvoju grada Trsta imala hrvatska zajednica pod nazivom *I Croati a Trieste*. I tada i sada kao suorganizator ovog iznimno značajnog, ne samo znanstvenog skupa pojavljuje se i Hrvatska zajednica u Trstu. To nas posebno veseli i stoga mi dopustite da se posebno zahvalim predsjedniku iste, ujedno i predsjedniku Saveza hrvatskih zajednica u Italiji gosp. Damiru Murkoviću.

Bilo bi pretenciozno kada bih Vam i ja progovorio o Frangešu, tom velikom čovjeku koji je primjer kako inače kroz povijest, snažnu poveznicu između različitih prostora, tradicija i njihovih kultura stvaraju upravo ljudi. O tom bogatom opusu, promišljanjima i stavovima govorit će niz najistaknutijih znanstvenih uglednika pa i Vas ovom prigodom sve zajedno srdačno pozdravljam.

Ovaj skup se odvija u trenutku u kojem živimo možda i najintenzivnije i najsadržajnije bilateralne odnose Italija i Hrvatske. Dokaz tome je i nedavna rekordno brza ratifikacija Ugovora o pristupanju Republike Hrvatske Europskoj uniji u talijanskom Parlamentu. I ovom prigodom zahvaljujem talijanskoj Vladi, ali i onima koje su je prethodile, kako iz lijevog tako iz desnog centra, na njihovoj jasnoj potpori politici proširenja. Tu su naše pozicije komplementarne, jer mi vjerujemo da će se proces euroatlantskog integriranja na jugoistoku Europe zaključiti tek onda kada sve države, ispunjavajući potrebne kriterije i vrednovane individualno postanu punopravni članovi EU i NATO-a.

Isto tako, uvjeren sam da će vrlo brzo biti okončan i proces ratifikacije Sporazuma o suradnji u području kulture i obrazovanja, što će dodatno ojačati poveznicu manjinskih zajednica u dvjema prijateljskim i susjednim državama.

Kako se nalazimo ovdje u Trstu, moram spomenuti i povijesni događaj, koji se nakon dugo godina priprema i odlaganja istog dogodio upravo na jednom od najljepših, siguran sam europskih trgova, vašem Piazza dell'Unita' kada su se u veličanstvenom ambijentu koncerta pod ravnanjem velikog maestra Mutija susreli predsjednici Italije, Slovenije i Hrvatske. Držim ne manje značajnom i Izjavu o prijateljstvu i suradnji potpisanu između Grada Trsta i Grada Rijeke u rujnu 2010. godine u Trstu, kao i sam Sporazum između dvaju gradova potpisan u rujnu prošle godine u Rijeci.

Teško bi bilo nabrojiti sve realizirane projekte na različitim područjima kada je u pitanju suradnja na razini središnjih vlasti, ali isto tako ja bih ovdje naglasio u globalnim prilikama izazova i traženja odgovora na financijsko-gospodarsku, ali ne i samo tu krizu u Europi, a ne samo i u Europi projekte realizirane kroz regionalnu suradnju. Sve to ipak nije dovoljno i ne može nas zadovoljiti. Italija je prvi vanjsko-trgovinski partner Hrvatske, ali je tek na osmom mjestu kao investitor, uključujući bankarski sektor u kojem su s više od 50% na financijskom tržištu uključene upravo talijanske banke. To moramo promijeniti i to mijenjamo boljim međusobnim upoznavanjem, bez obzira na činjenicu susjedstva i blizine kompleksne isprepletene povijesti i zato je i ovaj skup o Frangešu iznimno veliki doprinos i ranije navedenom.

Čestitam svim organizatorima, a posebno mi je drago što se prvi dan odvio u sjedištu, u Knjižnici HAZU, a danas se nastavlja ovdje na Sveučilištu u Trstu.

Hvala na pažnji.

INTERVENTO
DI S.E. L'AMBASCIATORE SIG. TOMISLAV VIDOŠEVIĆ
IN OCCASIONE
DEL CONVEGNO INTERNAZIONALE DEDICATO A IVO FRANGEŠ

Gentili Signore e Signori,
Cara Preside della Facolta', Prof. ssa Maria Cristina Benussi,

Ho il grande piacere di rivolgermi brevemente a Voi in occasione della sessione odierna, che si svolge in questa prestigiosa Università, nell'ambito del Convegno internazionale dedicato all'opera di Ivo Frangeš.

Serbo ancora vivo il ricordo della presentazione, nel 2007, della prima onnicomprensiva pubblicazione sulla presenza e sull'importanza che nello sviluppo della città di Trieste ha avuto la comunità croata, il libro *I Croati a Trieste*. Sia allora che adesso, come co-organizzatore di questo convegno scientifico, e non solo scientifico, di eccezionale importanza, abbiamo la Comunità croata di Trieste. Ciò è motivo di grande gioia, per cui permettetemi di ringraziare in particolare il Presidente della medesima, nonché Presidente della Federazione delle comunità croate in Italia, sig. Damir Murković.

Sarebbe pretenzioso da parte mia parlarVi di Frangeš, di quel grande uomo il quale è l'esempio di come nella storia a unire le diverse terre, tradizioni e culture sono proprio le persone. Sul suo ricco opus, sulle idee e sulle opinioni si esprimeranno i più rinomati e stimati rappresentanti del mondo accademico, che saluto cordialmente.

Il presente Convegno si svolge nel momento in cui stiamo vivendo forse i più intensi e pieni di contenuto rapporti bilaterali tra l'Italia e la Croazia. Lo prova anche la recente ratifica in tempi da record del Trattato sull'Adesione della Repubblica di Croazia all'Unione Europea al Parlamento italiano. Anche in questa occasione vorrei ringraziare il Governo italiano, ma anche i governi precedenti, sia del centro sinistra che del centro destra, per il loro chiaro sostegno alla politica di allargamento. Le nostre posizioni a tal riguardo convergono, perché noi crediamo che il processo dell'integrazione euro-atlantica nel sud-est europeo sarà completato soltanto nel momento in cui tutti i paesi, dopo aver adempito ai criteri necessari e in base alla valutazione individuale, saranno diventati membri a pieno titolo dell'UE e della NATO.

Altrettanto, sono convinto che presto sarà concluso anche il procedimento di ratifica dell'Accordo di cooperazione in materia della cultura e

dell'istruzione, e che così verranno ulteriormente rafforzati i legami tra le comunità di minoranza nei nostri due paesi vicini e amici.

Poiché siamo qui a Trieste, devo menzionare anche l'evento storico il quale, dopo molti anni di preparativi e rinvii, ha avuto luogo proprio in una delle più belle piazze, oserei dire d'Europa, la Vostra Piazza dell'Unità, quando nella magnifica cornice del concerto diretto dal grande Maestro Muti, si sono incontrati i Presidenti dell'Italia, della Slovenia e della Croazia. Credo che non meno importante sia anche la Dichiarazione di cooperazione e amicizia firmata tra la Città di Trieste e la Città di Fiume a settembre 2010 a Trieste, come anche l'Accordo tra le due Città sottoscritto a settembre dell'anno scorso a Fiume.

Sarrebbe difficile riuscire a elencare tutti i progetti realizzati in vari settori nella cooperazione al livello delle autorità centrali, ma altrettanto vorrei sottolineare – nelle circostanze globali di sfida e di ricerca di una risposta alla crisi finanziaria ed economica, e non solo quella, in Europa, e non solo in Europa – i progetti realizzati attraverso la cooperazione regionale. Tutto ciò, però non è abbastanza per poterci ritenere soddisfatti. L'Italia è il primo partner croato nel commercio estero, ma si trova soltanto all'ottavo posto come investitore, compreso il settore bancario al quale con più del 50% sul mercato finanziario partecipano proprio le banche italiane. Questo è qualcosa che dobbiamo cambiare e lo stiamo cambiando attraverso una migliore conoscenza reciproca, malgrado la vicinanza di fatto e la complessa e intrecciata storia, per cui anche questo Convegno su Frangeš è in tal senso un eccellente contributo.

Vorrei congratularmi con tutti gli organizzatori e dire che sono in particolare contento perché le prime due sessioni hanno avuto luogo nella Biblioteca dell'Accademia Croata delle Scienze e delle Belle Arti e perché oggi il Convegno continua a svolgersi qui all'Università di Trieste.

Grazie dell'attenzione.

Dodatak

Martina Čavar

Nacrt za životopis Ive Frangeša (Trst, 15. travnja 1920. – Zagreb, 29. prosinca 2003.)

Stručni članak
UDK 929 Frangeš, I.

Polustoljetno razdoblje hrvatske književnosti, od 50-tih godina XX. st., svojim je djelovanjem obilježio književni povjesničar i teoretičar, esejist, kritičar, prevoditelj i sveučilišni profesor Ivo Frangeš. U pristupu književnoj znanosti napravio je, s jedne strane, odmak od pozitivističke i filološke tradicije, a s druge, izgradio svoj osobni stil prepoznatljiv u isticanju estetskih vrijednosti djela koji tvore nacionalni kanon i potvrđuju hrvatski književni kontinuitet te istodobno ukazuju na trajne, univerzalne književne vrijednosti. Ivo je Frangeš istaknuti kroatist, talijanist i slavist te izvrstan stilist koji je svojim brojnim radovima: esejima, književnim kritikama, interpretacijama i književno povijesnim studijama obilježio vrijeme svog plodonosnog stvaranja – »pisanja i disanja«,¹ a koje je akademik Radoslav Katičić s pravom nazvao »Frangešovo doba«.²

Ivin otac Franjo Frangeš rođen je u Jelenju (Rijeka) 1885., a umro u Sarajevu 1932. Obitelj Frangeš potiče iz Spodnje Polskave u Sloveniji (Štajerska). Ivina majka Jeronima Čelar rođena je u Šibeniku, 1885. a umrla 1964. u Zagrebu. Ivini roditelji su uz najmlađeg sina Ivu imali još troje djece (Mirko, Vilma i Božidar). Otac Franjo je bio službenik u Ministarstvu šumarstva te se stoga obitelj često selila. Tako je Ivo zapravo slučajno rođen u Trstu 15. travnja 1920., budući da je Ivina majka s djecom otišla sestri u Trst, kako ne bi bila sama, dok je otac bio na putu. Rano djetinjstvo proveo je u Celju pa je i prvi jezik kojim je mali Ivo progovorio bio slovenski. Osnovno školovanje započeo je u Mokroj Gori (dolina u zapadnoj Srbiji) gdje je završio prvi razred pučke škole. Dalje se školovao u Bosni i Hercegovini, u Hadžićima

¹ Ivo Frangeš, »Zavičajnost doživljam jedino kao dio općenitosti Hrvatske«, razgovarao: Mladen Urem, *Sušačka revija*, III, br. 10–11, str. 10; Sušak, 1995.

² Radoslav Katičić, »Frangešovo doba«, *Umijeće interpretacije*. Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 70.

i u Sarajevu. Ljeta je Ivo Frangeš provodio kod majčine sestre u Splitu. Taj dio života, te kako su različite sredine utjecale na njega i njegovo »osjećanje života«, opisao je u razgovoru za *Školske novine* ovako: »... od najmanjih nogu bio sam jedan od onih, rijetkih koji nisu rođeni »kod nas« nego »za granicom«, u drugoj zemlji, u drugom jezičnom okružju. To isto pratilo me je i u onome što mi je poslije postalo ponajvažnije: u mome jezičnom razvitku. Prvi jezik kojim sam progovorio bio je slovenski (živjeli smo tada u Celju, gdje sam se ja zapravo »morao« roditi): prvi moji životni dojmovi pripadaju Celju: rijeka Savinja, drveni most preko nje i stara celjska gradina, negdje u daljini; a onda sam jednoga dana, u mojoj petoj godini, bio »presaden« u novu jezičnu sredinu: slovenski sam vrlo brzo zamijenio sočnim splitskim govorom, tu sam doživio prvi lingvistički šok, toliko blagotvoran svakome tko se odluči posvetiti pisanju. No, to je bio tek početak. Moji su roditelji otišli u Bosnu, zapravo, prije toga, nakratko, u Mokru Goru... Dalje sam se školovao u Hadžićima (kraj Sarajeva) i u Sarajevu.... U Bosni sam tako doživio nov, konačni dijalekatski udar: postao sam štokavac »sa dna kace«, ali s trajnim kajkavsko-čakavskim iskustvima... Moji su roditelji kao kriptojezik pred nama djecom upotrebljavali talijanski. To je otvaralo svjetove. Pogledajte hrvatske pisce, oni najveći imaju uvijek taj inodijalektalni ili čak inojezični korektiv. Ja sam, ... zapravo počeo kao talijanist. ..., pa ipak ja sam, posve prirodno i s treptavim zanosom, prešao na kroatistiku, uvjeren i u to da hrvatska književnost, po svemu, pripada istom europskom krugu kojemu i talijanska, francuska, njemačka... Biti izvan domovine, biti u inozemstvu bez tereta emigracije, osjećati se dobro, raditi i radovati se novom iskustvu; a onda, pogledati noćno nebo i negdje u beskrajnosti prostora izmaštati domaju, zavičaj i »čisto srebro naših rodnih arija«, kako to nenadmašno kaže Tin: tu je čitava tajna. ... Iznad svih jezika što sam ih slušao oko sebe izvijala se neka posebna verzija hrvatskoga. On me je spajao sa svijetom, on, uspoređen, omjeren, ovjeren drugim jezicima. To u meni budi Vaša sintagma o mojem »osjećanju života«. Pa ni književnost nema druge funkcije nego da pridonosi takvom »pogledu na svijet«. Jer književnost nema smisla bez drugih književnosti. ... Istina je postoje velike zemlje i veliki narodi: ali ne moraju male zemlje automatski stvarati »malu« književnost; ni veliki veliku. Hrvatska književnost jest književnost malog naroda, ali – ona nije malena. Nije to po onome što je svom narodu dala i što mu je u povijesti značila.«³

³ Akademik prof. dr. Ivo Frangeš, »Uzbudljiv hod pod bešćutnim zvjezdama«: intervju, razgovarao: Ivan Rodić, *Školske novine*, XLII, br. 13 (1950), str. 8–9; Zagreb, 19. ožujka 1991.

No. 249.

No. 240/32

TERGESTE.

Dioecesis:
Tergestina - Justinopolitana

Fides Nativitatis et Baptismi

Anno Domini millesimo non. gesimo. vigesimo.
mense Aprili die decimaquinta in hac parochia
sub domus N. 1 loci Fr. Hermet natus et die 10 Junii g. a.
a patre suo Francisco Chirago heret. u. ritu catholico baptizatus est

NOMEN INFANTIS	Sexus		Natales		Nomen, Cognomen, Conditio		
	masculus	femina	legitimi	illegitimi	Patris	Matris	Patrinorum
Joannis Franciscus Mladen natus 15 Aprilis 1920	1	1	1	1	Franciscus Hermet frat. + Josephi Belar m. Varos u. Jelenja (Sibenica) 4. XI. 1888 heret. u.	Victor Sada m. Vith.	

In quorum fidem has testimoniales litteras ex baptizatorum libro VII pag. 281 fideliter
extractas, sigillo ecclesiae par. B. M. V. ab Auxiliis ac propria subscriptione manus dedimus.

Ex Officio parochiali B. M. V. ab Auxiliis

TERGESTI, die 15 Julii 1920.

Sl. 35.: Krsni list Ive Frangeša. Ivo je kršten i upisan u crkvene knjige pod dva latinska i jednim hrvatskim imenom: Joannis Franciscus Mladen. Čin krštenja obavljen je 10. lipnja 1920., a iz krsnog lista je razvidno da mu je otac Franjo bio iz Jelenja kod Rijeke, a majka iz Šibenika. U vrijeme Ivina rođenja njegova majka je stanovala kod sestre u Trstu u ulici Francesco Hermet br. 1

Sl. 36.: Frangeš sa svojom tetom Elsom u Trstu, prigodom posjete 14. prosinca 1988. U Trst je Ivina majka stigla iz Sarajeva budući je željela roditi u poznatoj tršćanskoj akušerskoj klinici i gradu u kojemu je živjela njezina sestra

Sl. 37.: Petar Šegedin, Dragutin Tadijanović i Ivo Frangeš u Palace Hotelu Zagreb krajem 1997.

Gimnaziju je Ivo Frangeš pohađao u Sarajevu (1930. – 1938.) gdje je i maturirao godine 1938.⁴ te je kao maturant objavio svoj prvi članak »Tri blaga Josipa Kozarca« u splitskom *Jadranskom dnevniku*. Godine 1932. umire mu otac Franjo, obitelj teško živi, a kao vrijedan đak sarajevske gimnazije Ivo je bio stipendist Hrvatskoga kulturnog društva Napredak. Studij prava započeo u Zagrebu (1938. – 1940.), zatim je upisao studij talijanskog jezika i književnosti u Beogradu (1940. – 1941.), te nastavio studij talijanistike i slavistike-kroatistike pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje je diplomirao 11. listopada 1943. U Zagrebu se 1942. oženio s Verom Anom Perić, koju je poznavao još iz sarajevskih gimnazijskih dana. Godine 1943. rodio mu se u Zagrebu sin Ognjen, a drugi sin, Neven 1951. Godine 1980. umire mu supruga Vera. Frangeš se 1982. ženi s Vesnom Stančić, r. Marčić iz Splita, profesoricom u zagrebačkoj Petoj gimnaziji.

Nakon diplomiranja radio je u Zagrebu u izdavačkom poduzeću »Binoza« (1943. – 1944.). Od 1. svibnja 1944. do 6. travnja 1945. suplent II. muške gimnazije u Sarajevu, a 1945./1946. radi kao gimnazijski profesor u Zagrebu. 1946. izabran je za asistenta pri Katedri za talijansku književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu gdje je 21. veljače 1952. obranio doktorsku disertaciju naslovljenu *Talijanski prijevodi naših narodnih pjesama od Fortisa do Tommasea*, a habilitirao se 1954.

Od 1953. do 1956. lektor je za hrvatski jezik na Sveučilištu u Firenci i profesor kolegija »Kulturna povijest južnoslavenskih naroda« pri firentinskom Fakultetu političkih znanosti gdje ga godine 1955. zatječe i smrt hrvatskoga književnog povjesničara Antuna Barca. Na poziv matičnog Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Frangeš preuzima 1956. vođenje Katedre za noviju hrvatsku književnost. O svome izboru za nasljednika Antuna Barca u jednom je razgovoru rekao: »U jedan tren doživio sam dva – šoka: Barčeva smrt i poziv matičnog fakulteta, da se vratim i da, premda italijanist, prijeđem na slavistiku, dapače, kroatistiku, i da zauzmem čelni položaj,...«⁵ te naglasio: »Što je upravo meni pripala ta čast, mogu zaista smatrati svojom životnom srećom. ... [jer] svi smo mi izašli iz Barčeve 'kabanice'«.⁶ Zvanje

⁴ Usp. VI.[adimir] Bi.[ti], »Frangeš, Ivo«, *Krležijana*, 1, A – LJ, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1993., str. 269–270; K.[rešimir] N[eme]lc, »Frangeš, Ivo«, »Frangeš, Ivo«, *Hrvatski biografski leksikon*, 4, E – Gm, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998., str. 363–365; K. Nemeč, »Frangeš, Ivo«, *Hrvatska književna enciklopedija*, 1, A – G1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 554–555; Vinko Brešić, »Ivo Frangeš (1920.–2003.)«, *Republika*, LX, br. 2, str. 115–117; Zagreb, veljača 2004.; K. Nemeč, »Frangeš, Ivo«, *Hrvatska književna enciklopedija*, 1, A-G1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 554–555.

⁵ Ivo Frangeš, »Zavičajnost doživljavam jedino kao dio općenitosti Hrvatske«, razgovarao: Mladen Urem, *Sušačka revija*, III, br. 10–11, str. 8; Sušak, 1995.

⁶ Isto.

izvanrednog profesora stekao je 1960., a redovitog 1963. Na fakultetu je radio do svog umirovljenja krajem 1984. Bio i voditelj postdiplomskog studija hrvatske književnosti u Dubrovniku.

Od 1970. do 1972. predsjednik je Društva hrvatskih književnika i Saveza književnika Jugoslavije. Od 1970. bio je član Međunarodnoga slavističkog komiteta, kojemu je potpredsjednik od 1973. do 1978.

Frangeš je potpisnik *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* (1967.) i uključen u zbivanja tijekom Hrvatskoga proljeća. Nakon političkih događaja krajem 1971. nije više bio voditelj Katedre nove hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Odstupio je i s mjesta predsjednika Društva hrvatskih književnika. Na mnoga pitanja o teškoćama koje je imao poslije 1971., odgovorio je: »... sve [moje, op. a.] neugodnosti, a bilo ih je, sitne su kad se usporede sa sudbinama ljudi koji su bili u zatvoru, gubili radna mjesta ili ... U svim tim nedaćama jedini je mogući izlaz u svijesti da si radio dobro i da bi svoj izbor ponovio«. ⁷ U drugom je razgovoru Frangeš nastavio: »Predavati na fakultetu bilo je privilegirana okolnost, pružalo je velike mogućnosti djelovanja na mlade ljude. Upravo me to podsjeća na Goetheovu misao izrečenu Eckermannu kako progoni i netrpeljivosti mogu škoditi, ali kako više od svega »čovjeka obara prezir. Taj prezir nisam nikad osjetio«. ⁸

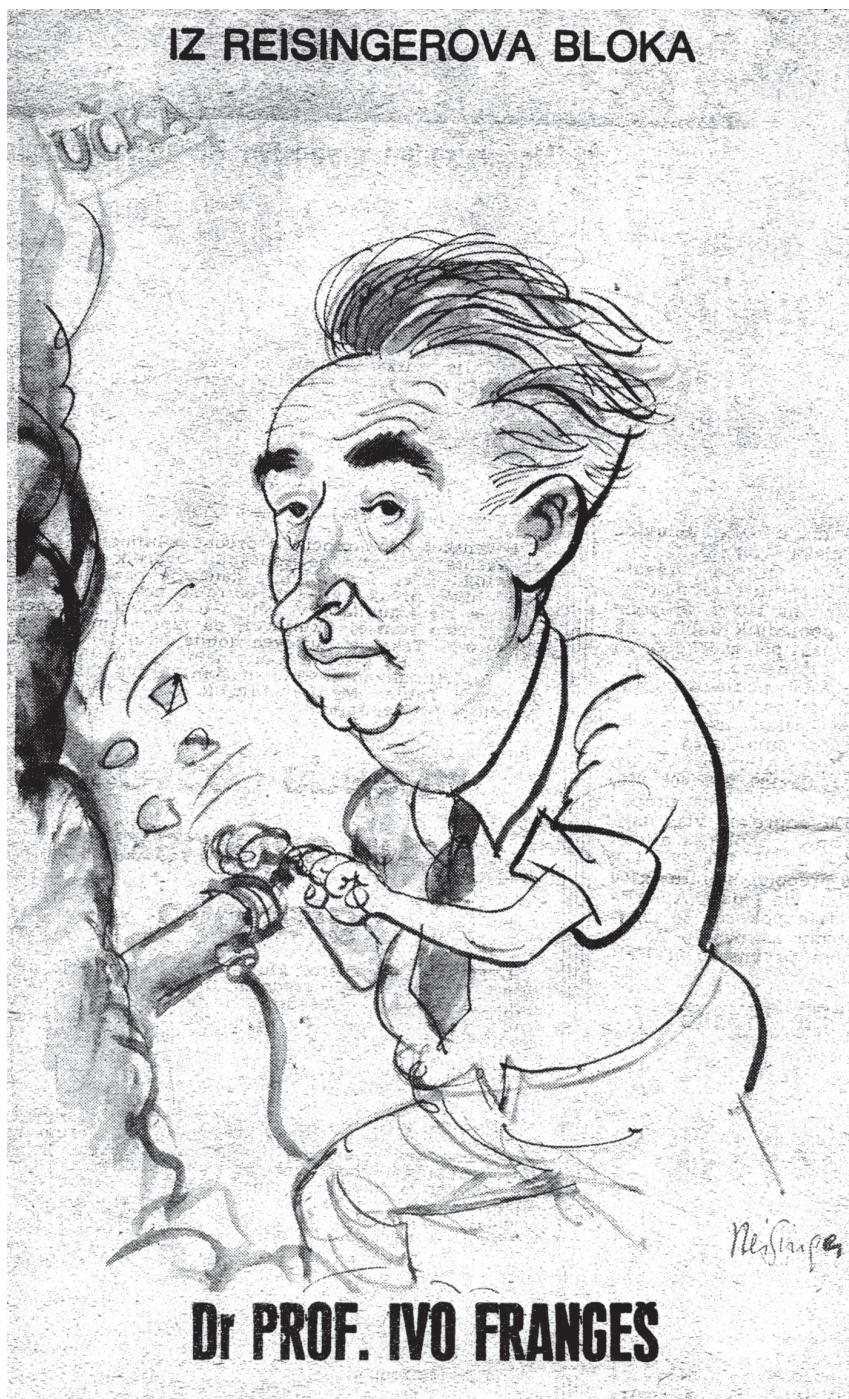
U mlađim je danima, radeći kao asistent i izvanredni profesor pri Filozofskom fakultetu dosta prevodio s talijanskoga i francuskoga; između ostalih Vergu, Machiavellija, Vasarija, Manzonijsa, Stendhala. Godine 1955. preveo je glasovitu De Sanctisovu *Povijest talijanske književnosti*. Tih je godina Frangeš sastavio prvu antologiju hrvatskog eseja (1957.). Sudjelovao je u pisanju više gimnazijskih priručnika i udžbenika za nastavu književnosti (spomenimo samo *Čitanku svjetske književnosti*, 1953. ili *Pristup književnom djelu*, 1963.).

Suradivao je u radu velikih književno-znanstvenih projekata. Priredio je djela J. Turića, J. Leskovara i J. Draženovića u ediciji *Djela hrvatskih pisaca*. ⁹ U uredništvu je knjižnog niza *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, a za prvu knjigu tog niza napisao je predgovor biblioteci s natpisom: »Pred

⁷ Akademik prof. dr. Ivo Frangeš, »Uzbudljiv hod pod bešćutnim zvjezdama« : intervju, razgovarao: Ivan Rodić, *Školske novine*, XLII, br. 13 (1950), str. 8–9; Zagreb, 19. ožujka 1991.

⁸ »Književni trenutak sadašnjosti : razgovor s akademikom Ivom Frangešom« : razgovarao Andrija Vučemil, *Književna Rijeka*, časopis za književnost i prosudbe o književnosti, IV, br. 5–8, str. 2; Rijeka, 1999.

⁹ Ivo Frangeš, »Jure Turić; Literatura o Juri Turiću; Janko Leskovar; Josip Draženović, Djela, Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović, Djela hrvatskih pisaca, Zora, Zagreb, 1953., str. 7–18; 22; 225–250; 453–475.

Sl. 38.: Otto Reisinger autor je karikature Ive Frangeša objavljene u *Vjesniku*

Sl. 39.a, Sl. 39.b: Božićni domjenak u knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 22. prosinca 2003. na kojem su se okupili suradnici profesora Frangeša, tjedan dana prije smrti Ive Frangeša (29. prosinca 2003.)

stoljećima hrvatske književnosti«, za čiji *motto* odabire simboliku Mažuranićevih stihova: »Očinski štujte luč očinske snage/ I na njem pal'te srca, 'er što je draže/ Neg motrit oce i slijediti jim trage«.¹⁰ Od početka projekta u Splitu član je uredništva *Opera Omnia – Sabranih djela Marka Marulića*. U uredničkom je odboru i *Sabranih djela Vladimira Nazora* (1876. – 1949. – 1976.) a urednik je sv. XVIII. – *Eseji, članci, polemike*.¹¹ Član je uredništva, s Dragutinom Tadijanovićem i Marijanom Matkovićem, *Sabranih djela Silvija Strahimira Kranjčevića* a priređivač je i sv. III. – *Proza. Prepjevi. Pisma*.¹² Godine 1979. s Miloradom Živančevićem priređuje *Sabrana djela Ivana Mažuranića*.¹³ Član je uredništva Liberove Biblioteke povijesti – *Povijest svjetske književnosti* u 8 knjiga, te suradnik u knjizi *Hrvatska književnost prema europskim književnostima : od narodnog preporoda k našim danima*.¹⁴ U istoj Biblioteci autor je »Realizma« u knj. 4 – *Ilirizam. Realizam (Povijest hrvatske književnosti : u sedam knjiga)*.¹⁵ Nadalje, priređivač je knj. X. – *Moj obračun s njima* u *Sabranim djelima Miroslava Krleža*.¹⁶ Član je uredništva velikog projekta Matice hrvatske – *Stoljeća hrvatske književnosti* u okviru kojeg je priredio *Izabrana djela Silvija Strahimira Kranjčevića*.¹⁷

Ivo Frangeš je sudjelovao u radu na vrijednom projektu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti »Hrvatska i Europa« kao član Počasnog odbora za sv. I., 1997. Trebao je biti i jedan od urednika i sam autor teksta u sv. IV.

¹⁰ Ivo Frangeš, »Pred stoljećima hrvatske književnosti«, *Hrvatska književnost srednjega vijeka* : [od XII. do XVI. stoljeća], [priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić; predgovor biblioteci Ivo Frangeš; crteži Fedor Ličina], *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 1, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. V–XVI.

¹¹ Ivo Frangeš, *Eseji, članci, polemike / Vladimir Nazor*; uredio Ivo Frangeš i napisao »Napomene o svesku osamnaestom«, *Sabrana djela Vladimira Nazora : (1876. – 1949. – 1976.)*, sv. 18, Mladost, Zagreb, 1977., str. 459–512.

¹² Ivo Frangeš, »Bilješke o svesku trećem« u: *Proza. Prepjevi. Pisma*, sv. III., *Sabrana djela Silvija Strahimira Kranjčevića*, uredio Ivo Frangeš, JAZU, Zagreb 1967., str. 641–795.

¹³ Ivo Frangeš, »Ivan Mažuranić« u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića, Sabrana djela Ivana Mažuranića*, sv. 1, priredili: Ivo Frangeš i Milorad Živančević, Sveučilišna naklada Liber, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1979., str. 7–66.

¹⁴ *Hrvatska književnost prema europskim književnostima : od narodnog preporoda k našim danima*, ur. Aleksandar Flaker, Krunoslav Pranjić, Liber, Izdanja Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1970.

¹⁵ »Realizam« u: knj. 4: *Ilirizam. Realizam*, Milorad Živančević, Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti : u sedam knjiga*, urednik Slavko Goldstein ... et. la., Liber, Zagreb, 1975., str. 165–186.

¹⁶ Ivo Frangeš, »Pogovor« u: Miroslav Krleža, *Moj obračun s njima, Sabrana djela Miroslava Krleža*. Jubilarno izdanje u povodu devedeset godina proteklih od autorova rođenja, Oslobođenje, Sarajevo, Mladost, Zagreb, 1983., str. 309–317.

¹⁷ Silvije Strahimir Kranjčević, *Izabrana djela*, priredio Ivo Frangeš, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.

(*Moderna hrvatska kultura XIX. st.*, ali ga je smrt pretekla. U rukopisu je ostao njegov nedovršen tekst: »Hrvatski narodni preporod – hrvatski književni romantizam u europskom kontekstu«.

Bio je predsjednik manifestacije i utemeljitelj biblioteke Knjiga Mediterana, Split. Jedan je od organizatora VIII. Međunarodnoga slavističkog kongresa u Zagrebu – Ljubljani, 1978., te voditelj prvog talijansko-hrvatskog simpozija Venezia – mito e antimito (Fondazione Cini – HAZU, 1997.).

U okviru sekcije za teoriju književnosti Hrvatskoga filološkog društva pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (uz Zdenka Škreba i Aleksandra Flakera) Frangeš je, kao Barčev nasljednik na Katedri, bio pokretač Zagrebačke stilističke škole, kao i suosnivač i suurednik časopisa za znanost o književnosti *Umjetnost riječi* (od 1957.). Već u prvom broju Frangeš donosi interpretaciju fragmenta Kovačićeva romana *U registraturi* – »Buđenje Ivica Kičmanovića«. U referatu »Vrijednost i granice stilističke kritike«¹⁸ iznio je svoj znanstveni *credo*, a knjigama: *Stilističke studije*,¹⁹ *Studije i eseji*,²⁰ *Matoš, Vidrić, Krleža*,²¹ *Nove stilističke studije*²² u mnogome je pridonio afirmaciji stilističke kritike i metodi interpretacije u ocjeni književnog djela. Pokretač je i urednik časopisa za proučavanje hrvatske književnosti *Croatica* (od 1970.), te je uređivao Akademijin časopis *Forum* (1963. – 1964.) gdje objavljuje brojne književnopovijesne studije, literarne portrete i metodološke rasprave o hrvatskoj i europskoj literaturi. Jedan je od osnivača, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, godine 1970. naklade Liber, kao i reprint izdanja u ediciji »Liber croaticus«. Tako je u Zagrebu 1971. objavljen Liberov pretisak *Misala po zakonu rimskoga dvora*, datiran 22. veljače 1483. Frangeš je bio u izaslanstvu (nadbiskup Franjo Kuharić, Slavko Goldstein) koja je u Vatikanu tu prvu hrvatsku glagoljicom tiskanu knjigu uručila papi Pavlu VI.

Uređivao je i *Rad JAZU Razreda za suvremenu književnost* (1987. – 1992.) te bio u uredništvu *Grade za povijest književnosti hrvatske*. U 34. broju priredio je s Dragutinom Tadijanovićem *Matošianu I.* (Uspomeni Antuna Gustva Matoša o 120. obljetnici rođenja i 80. obljetnici smrti), HAZU, 1994. Od početka je i suradnik *Colloquia Maruliana* posvećenih proučavanju života i djela Marka Marulića. Urednik je i sljedećih zbornika: *Krležina zbor-*

¹⁸ Ivo Frangeš, »Vrijednost i granice stilističke kritike«, *Umjetnost riječi*, I, br. 4, str. 253–258; Zagreb, 1957.

¹⁹ Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Naprijed, Zagreb, 1959. – 301 str.

²⁰ Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967. – 335 str.

²¹ Ivo Frangeš, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb, 1974. – 385 str.

²² Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986. – 420 str.

*nika*²³ te *Jagićeva zbornika*.²⁴ Dugi niz godina Frangeš je surađivao i u enciklopedijskim izdanjima Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. A 70-tih XX. st. bio i jedan od voditelja Liberovih projekata *Kritički portreti hrvatskih slavista* i *Enciklopedija hrvatske književnosti*. U periodici devedesetih godina XX. st. Frangeš je dao nekoliko intervju²⁵ s važnim biografskim osvrtima korištenim i za ovaj životopis.

Kao gost predavač predavao je i na mnogim sveučilištima i Institutima za slavistiku (u Moskvi, Sankt Peterburgu, Oslu, Kopenhavnu, Stockholmu, Uppsali, Göteborgu, Krakóvu, Varšavi, Pragu, Bordeauxu, Kölnu, Münchenu, Frankfurt am Main, Göttingenu, Bonnu, Hamburgu, Heidelbergu, Rimu, Napulju, Trstu, Pisi, Milanu, Bariju, Padovi), a od 1987. do 1991. predavao je na Odsjeku za slavistiku Sveučilišta u Trstu. Izvanredni član Razreda za književnost JAZU (HAZU) postao je 29. lipnja 1960., a redoviti član 20. lipnja 1968. Dopisni je član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SANU) u Ljubljani od 1983., a od 2001. dopisni je član njemačke Akademie der Wissenschaften u Göttingenu.

Član je brojnih tuzemnih i inozemnih društava: Hrvatskoga filološkog društva Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Matice hrvatske, počasni član Ogranka Matice hrvatske Zaprešić, Društva hrvatskih književnika, počasni član Društva hrvatskih književnih prevodilaca (23. siječnja 1998.), član Hrvatskog centra P. E. N.-a, član S. E. C.-a (Societe europeenne de culture – Europskog društva za kulturu) i Instituta d'études slaves u Parizu (1971.).

Ivo Frangeš je značajni hrvatski književni povjesničar koji je trasirao hrvatsku književnu historiografiju ka interpretativnoj kritici (*Stilističke studije*, 1959.; *Studije i eseji*, 1967.) napravivši odmak od historicizma i pozitivizma. Frangešov rad karakterizira isticanje i interpretiranje vrhunskih estetskih

²³ *Krležin zbornik*, ur. Ivo Frangeš i Aleksandar Flaker, Naprijed, Zagreb, 1964. – 461 str.

²⁴ *Jagićev zbornik*, ur. Ivo Frangeš, Aleksandar Flaker, Riccardo Picchio i Nullo Minissi, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1986. – 321 str.

²⁵ Toplo zahvaljujem gđi. Vesni Frangeš koja me uputila na sljedeće važne Frangešove intervjue u kojima se donose precizni biografski podatci te podatci o ranom školovanju:

- Akademik prof. dr. Ivo Frangeš, »Uzbudljiv hod pod bešćutnim zvjezdama« : intervju, razgovarao: Ivan Rodić, *Školske novine*, XLII, br. 13 (1950), str. 8–9; Zagreb, 19. ožujka 1991.;
- Ivo Frangeš, »Zavičajnost doživljam jedino kao dio općenitosti Hrvatske«, razgovarao: Mladen Urem, *Sušačka revija*, III, br. 10–11, str. 8; Sušak, 1995.;
- »Književni trenutak sadašnjosti : razgovor s akademikom Ivom Frangešom« : razgovarao Andrija Vučemil, *Književna Rijeka*, časopis za književnost i prosudbe o književnosti, IV, br. 5–8, str. 2; Rijeka, 1999.

djela te autora hrvatske književnosti, odnosno kanonskih pisaca hrvatske književnosti. U svojim književnopovijesnim i stilističkim interpretacijama, slijedeći tezu L. Spitzera da je sam izbor pisca već i njegova ocjena, izdvojio je: M. Marulića, I. Mažuranića, A. Šenou, S. S. Kranjčevića, A. G. Matoša, V. Vidrića, I. Andrića, T. Ujevića, M. Krležu, D. Tadijanovića, R. Marinkovića o kojima piše u svojim knjigama: *Matoš – Vidrić – Krleža*,²⁶ *Nove stilističke studije*,²⁷ *Suvremenost baštine*.²⁸ Svojim književno-znanstvenim priložima Ivo Frangeš se izdvaja kao istaknuti hrvatski književni kritičar i znanstvenik, čije plodonosno stvaranje je obilježeno spojem »točnosti motrenja i elegancijom pisanja«²⁹ što je, jamačno, zalog svakog književnog trajanja.

Prije objavljivanja cjelovite povijesti hrvatske književnosti, obradio je razdoblje realizma³⁰ u sklopu Liberovog projekta »Povijest hrvatske književnosti u 7 knjiga«. Kapitalno Frangešovo djelo jest *Povijest hrvatske književnosti* objavljena 1987.³¹ u kojem Frangeš esejistički donosi prikaz hrvatske književnosti kao nacionalnog i kulturnog identiteta, ali i integralnog dijela europskih književnih procesa. Spomenuta *Povijest* dopunjena je te objavljeno 1995. na njemačkom jeziku – *Geschichte der kroatischen Literatur*,³² a ona je, zapravo, i prva povijest hrvatske književnosti koja je objavljena na jednom svjetskom jeziku.

Talijanske su teme prepoznatljiv dio znanstvenog opusa Ive Frangeša (*Talijanske teme*³³). Ivo Frangeš objavio je brojne knjige i rasprave,³⁴ a u ovom prikazu izvojit ću još neke: *Antun Barac*,³⁵ *Izabrana djela*,³⁶ *Hrva-*

²⁶ Ivo Frangeš, *Matoš – Vidrić – Krleža*, Liber, Zagreb, 1974. – 385 str.

²⁷ Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb, 1986. – 420 str.

²⁸ Ivo Frangeš, *Suvremenost baštine*, August Cesarec, Matica hrvatska, Zagreb, 1992. – 390 str.

²⁹ Ante Stamać, »Točnost motrenja, elegancija pisanja«, *Croatica*, VI, str. 270–278; Zagreb, 1975.

³⁰ Ivo Frangeš, »Realizam«, u: » Ilirizam. Realizam«, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Liber, Mladost, Zagreb, 1975., str. 165–186.

³¹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987. – 563 str.

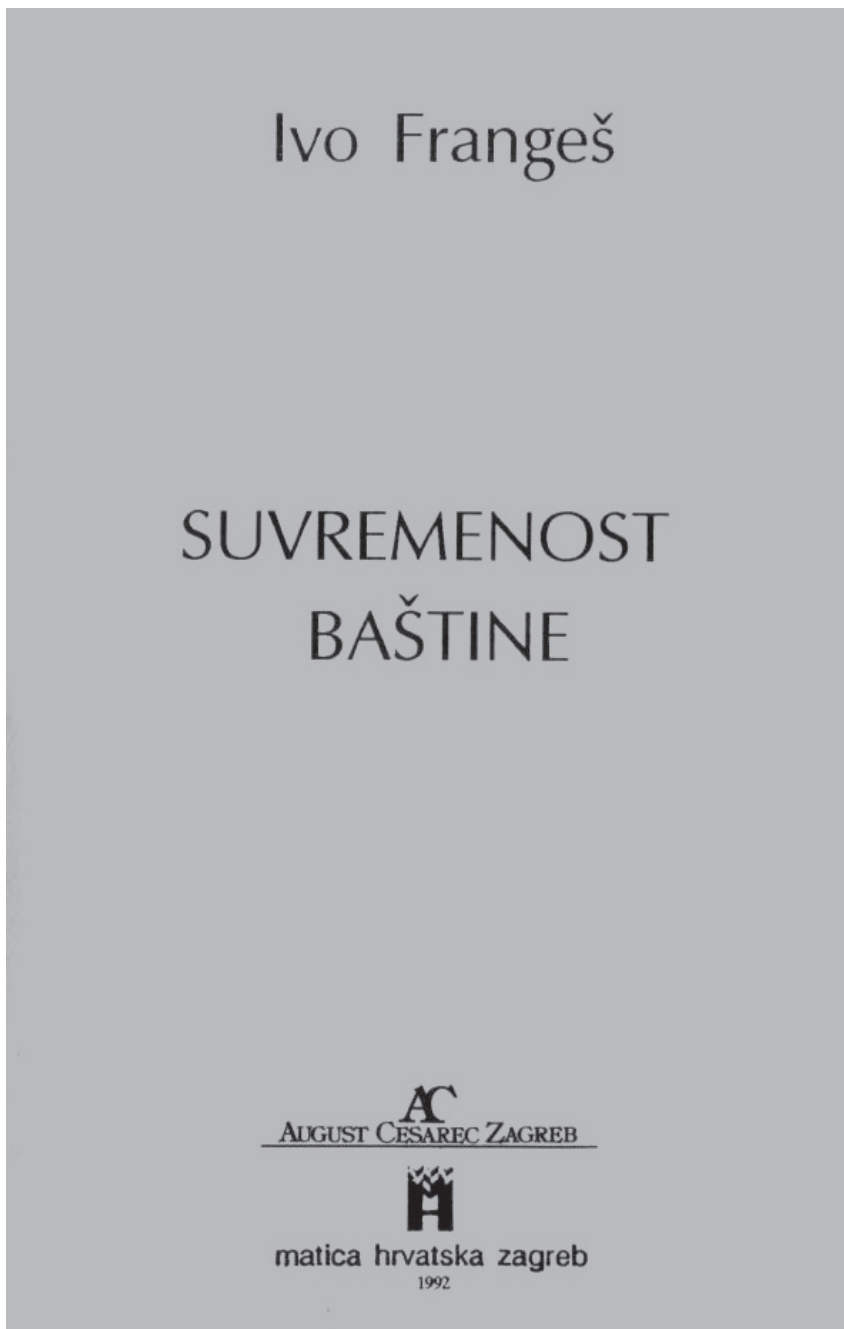
³² Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur : von den Anfängen bis zur Gegenwart* / [Übersetzung von Claudia Schnell nach einer Rohübersetzung von Jutta Božić]. Köln; Weimar; Wien : Böhlau Verlag, 1995. – 988 str.

³³ Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Naprijed, Zagreb, 1967. – 327 str.

³⁴ Dosad najpotpunija bibliografija Ive Frangeša donosi se u ovome *Zborniku*, a izradila ju je gđa Nedjeljka Paro.

³⁵ Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Kritički portreti hrvatskih slavista, Zavod za znanost o književnosti; Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978. – 95 str.

³⁶ Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, [priređio Aleksandar Flaker], *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980. – 493 str.

Sl. 40.: Knjiga *Suvremenost baštine* Ive Frangeša (Zagreb, 1992.) sadrži priloge o M. Maruliću, M. Pavlinoviću, A. Šenoi, K. Š. Gjalskom, A. Kovačiću, S. S. Kranjčeviću, V. Vidriću, T. Ujeviću, M. Krleži, M. P. Miškini, D. Tadijanoviću, R. Marinkoviću, S. Novaku, M. Kombolu, A. Barcu

IVO FRANGEŠ 1920. - 2003.

ZAGREB, 2005.

Sl. 41.: Godine 2005., kao 124. svezak edicije »Spomenica preminulim akademikima«, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, objavila je *Spomenicu Ivi Frangešu* u kojoj su tiskane oproštajne riječi izrečene na Frangešovu sprovodu 5. siječnja 2004. na zagrebačkom groblju Mirogoj te na komemoraciji održanoj 26. studenoga 2004. u palači Akademije

tska novela (s Viktorom Žmegačem),³⁷ *August Šenoa: Karamfil sa pjesnikova groba – Nagelj s pesnikovega groba* (s Jožetom Pogačnikom),³⁸ i Ivan Mažuranić: *Smrt Smail-age Čengića* (s Milanom Mogušem),³⁹ Posthumno mu izlaze knjige: *Riječ što traje : književne studije i rasprave*,⁴⁰ i *Moj Tadija*.⁴¹

Često je Frangeš u razgovorima o književnosti isticao kako »znanstveni rad može biti smislen i uspješan samo ako je sustavan i dosljedan«. ⁴² Reći će da je za njega to i najbolje »oročenje života«. ⁴³ Ta je misao vidljiva i u jednom od posljednjih eseja »Ploča nad vratima književnog početka«. ⁴⁴ Frangeš se izgovorenim riječima godine 2000. u Baškoj na otvorenju znanstvenog skupa »900 godina Bašćanske ploče« naslonio na svoje početke, na osvjedočenje, kako je svaka književna povijest i svako razmišljanje o njoj istovremeno »i naslanjanje i nastavljanje«. Tamo, mnogo ranije, šezdesetih godina XX. stoljeća, u već istaknutom »Predgovoru« izdigao je Mažuranićev stih »Neg motrit oce i slijedit im trage«. A tada, na Krku potvrdio: »Dva opata benediktinca u Jurandvoru, okružena sivim zelenilom kopna, nebeskom i morskom plaveti, začeli su u davnom dvoglasu naš, recimo slobodno, književni navještaj. Toliko ćemo ih puta otada susretati – po stihu Hektorovićevo, kako jedan niže daržeć, drugi više pojuć, govore, pjevaju jezik, prostor, vrijeme – ovaj život o koji se mi danas opiremo. Vidimo i spoznajemo taj kamen, tu luč klesanu kao vrijednost početka i zalog književnog trajanja«. ⁴⁵

U svom znanstvenom radu Ivo je Frangeš dobio sljedeće nagrade: godine 1970. republička nagrada »Božidar Adžija« za znanstveni rad (za knjigu

³⁷ Ivo Frangeš, Viktor Žmegač, *Hrvatska novela: interpretacije*, Školska knjiga, Zagreb, 1998. – 512 str.

³⁸ August Šenoa, *Karamfil sa pjesnikova groba*. Karamfil s pjesnikova groba : djačka priča = Nagelj s pesnikovega groba : dijaška zgodbica; priredio: Ivo Frangeš i Jožeta Pogačnik, [likovni prilozi Janez Bernik... [et al.]; prevedel Alojzij Bolhar], Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Zagreb, Ljubljana, 1997.

³⁹ Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, priredili: Ivo Frangeš i Milan Moguš, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2001. [i. e. 2002.].

⁴⁰ Ivo Frangeš, *Riječ što traje : književne studije i rasprave*, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć, Školska knjiga, Zagreb, 2005. – 513 str.

⁴¹ Ivo Frangeš, *Moj Tadija : eseji, interpretacije, čestitke*, priredio Dragutin Tadijanović, Školska knjiga, Zagreb, 2006. – 194 str.

⁴² »Književni trenutak sadašnjosti : razgovor s akademikom Ivom Frangešom« : razgovarao Andrija Vućemil, *Književna Rijeka*, časopis za književnost i prosudbe o književnosti, IV, br. 5–8, str. 3; Rijeka, 1999.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Ivo Frangeš, »Ploča nad vratima književnog početka«, *900 [Devetsto] godina Bašćanske ploče* : (1100. – 2000.), [urednik Josip Žgaljić], (Krčki zbornik; sv. 42. Posebno izdanje; sv. 36), Primorsko-goranska županija, Upravni odjel za društvene djelatnosti : Općina Baška : Turistička zajednica Općine Baška Rijeka; Povijesna udruga otoka Krka, [Krk], 2000., str. 29–35.

⁴⁵ Isto.

Studije i eseji, 1970.); 1974. u Beču Herderovu nagradu; nagrada »Vladimir Nazor« za životno djelo dodijeljena mu je 1993. Također 1993. i Humboldtova znanstvena nagrada u Bonnu. Na prvom kongresu hrvatskih slavista u samostalnoj Hrvatskoj (Pula – Zagreb, 19. – 23. IX. 1995.) dobio je nagradu »Antun Barac«. Godine 1996. odlikovan je redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića. Iste 1996. »Vjesnik« mu dodjeljuje Goranovu nagradu za knjigu *Geschichte der kroatischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1995. Državnu nagradu za cjelokupni znanstveni rad primio je 1999. Dobitnik je i brojnih povelja: Čakavskog sabora, Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Krležinih dana (7. 12. 1997.), Marulićevih dana, Nazorovih dana. Dobitnik je i medalje Giacomo Leopardi (1. Luglio 1990. – Centro di Studi Leopardiani in Recanati). Pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Zagrebački vjesnik – osnivač nagrade »Josip Juraj Strossmayer« dodijelio je Povelju za urednički rad na najuspješnijem izdavačkom pothvatu u 1993. godini, kao glavnom uredniku, Ivi Frangešu za knjigu *Hrvatsko brodogradništvo* nakladnika Književni krug Split i AGM Zagreb. U povodu 50. obljetnice utemeljenja Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža godine 2000. dobio je priznanje za izvanredni i višegodišnji doprinos uspješnom radu Leksikografskog zavoda.

Ivo Frangeš je zadnjih godina dosta bolovao. Nekoliko je puta bio hospitaliziran u Traumatološkoj klinici i u Kliničkom bolničkom centru Rebro. 27. prosinca 2003. pozlilo mu je u svom domu te je primljen na Intenzivni odjel Klinike za gastroenterologiju KBC-a Rebro u Zagrebu gdje je i preminuo u osamdeset i četvrtoj godini, 29. prosinca 2003. Pokopan je na zagrebačkom groblju Mirogoju 5. siječnja 2004.

Ivo Frangeš, uz supotpis supruge Vesne, oporučno je svoju vrijednu biblioteku ostavio Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Veći dio knjiga prenesen je, katalogiziran i služi korisnicima.

Bibliografija Ive Frangeša

Nedjeljka Paro

BIBLIOGRAFIJA IVE FRANGEŠA

1938.

1.

Tri blaga Josipa Kozarca. // *Jadranski dnevnik*. 5 : 130/134 (1938.)

– U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu časopis je nedostupan jer je jako oštećen.

1943.

2.

Pjesničko stvaranje Ungarettia : uoči njegova dolaska u Zagreb / I. F-š. // *Hrvatski narod*. 5 : 677 (10. ožujka 1943.), 2.

– Prikaz Ungarettijeva života i rada. Ovo je novi podatak. O tome vidi tekstove Tonka Maroevića.

1947.

3.

Verga, Giovanni.

Meštar don Gesualdo / Giovanni Verga; preveo s talijanskoga Ivo Frangeš. – Zagreb : Matica hrvatska, 1947. – 349 str. – (Svjetski pisci; 2)

1948.

4.

Giovanni Verga. // *Hrvatsko kolo*. 1: 3 (1948.), 516–530.

5.

O Cervantesovu »Don Quijoteu«. // *Studentski list*. 4 : 4 (15. siječnja 1948.), 15–16.

6.

Stendhal

Talijanske kronike / Stendhal; preveli s francuskoga Ivo Frangeš, Ivo Hergešić i Tin Ujević. – Zagreb : Matica hrvatska, 1948. – 236 str. – (Svjetski pisci; 7)

– Ivo Frangeš preveo »Majka glavarica od Castra«.

7.

Studij talijanskog jezika : upute. – Zagreb : Stručni odsjek N.S.O.-e Zagrebačkog sveučilišta: Seminar za talijanski jezik i književnost, 1948.

– U suradnji s M. Deanovićem i J. Jernejem.

8.

Verga, Giovanni.

Novele / Giovanni Verga; preveo s talijanskoga Ivo Frangeš. – Zagreb : Matica hrvatska, 1948. – 352 str. – (Svjetski pisci; 6)

1949.**9.**

Legenda o Ulenšpigelu i Lamu Gudzaku. / Izvor. 2 : 10 (1949.), 659–664.

10.

Miguel Cervantes de Saavedra. / Ilustrirani vjesnik. 216/217 (22. listopada 1949.), 10–11.

11.

O Machiavellijevoj »Mandragoli«. / Hrvatsko kolo. 2 : 1 (1949.), 147–155.

12.

O piscu i delu / I. F. // Porodica Malavolja / Đovani Verga; preveo Henrik Barić; redigovao Ivo Frangeš. – Zagreb : Prosvjeta, 1949., str. 247–249.

13.

[Pogovor]. // Izabrane pripovijetke / Simo Matavulj. – Zagreb : Prosvjeta, 1949., str. 213–235.

14.

[Pogovor]. // Mandragola / Niccolo Machiavelli. – Zagreb : Nakladni zavod Hrvatske, 1949., str. 106–119.

15.

Porodica Malavoglia. / Izvor. 2 : 3 (1949.), 184–189.

16.

Tri boje epohe. / Izvor. 2 : 7/8 (1949.), 494–499.

1950.**17.**

Dvije najnovije zbirke pjesama Salvatora Quasimoda. // Republika. 6 : 2/3 (1950.), 158–163.

18.

Machiavelli, Mandragola : premijera u Hrvatskom narodnom kazalištu. // Ilustrirani vjesnik. 277 (16. prosinca 1950.); 11.

19.

Jedno novo mišljenje o Carduccijevoj poeziji. // Republika. 6 : 4 (1950.), 249–251.

– Natalino Sapegno, *Storia di Carducci*, 1949.

20.

Lirska poezija Elija Vittorinija. // *Republika*. 6 : 10 (1950.), 705–712.

21.

Poeti del Novecento : scelta = Iz moderne talijanske lirike. – Zagreb : Sveučilišna litografija, 1950.

– U suradnji s M. Deanovićem i J. Jernejem.

22.

[Pogovor] . / I. F. // *Izabrane pripovetke / Laza K. Lazarević*. – Zagreb : Prosvjeta, 1950., str. 213–219.

23.

Spartak Raffaella Giovagnolija. // *Spartak / Raffaello Giovagnoli*. – Zagreb : Glas rada, 1950., str. 573–578.

24.

Verga, Giovanni

Pastir Jeli / Đovani Verga; (preveli A. B. Herenda i Ivo Frangeš); prevod u redakciji J. (Jovana) Vagenhalsa. – Beograd : Novo pokolenje, 1950.

– *Ridokosi*, 53–74 ; *Sloboda*, 75–85.

1951.**25.**

Domenico Rea. // *Isuse, prosvijetli / Domenico Rea*; preveo s talijanskog Ivo Frangeš. – Zagreb : Prosvjeta, 1951., str. 165–172.

26.

Istina o talijanskom jugu – Karlo Levi, Krist se zaustavio u Eboliju. // *Književne novine*. 4 : 31 (31. jul 1951.), 2.

27.

Jedan talijanski humorist. // *Republika*. 7 : 4/5 (1951.), 428–430.

– O Vitalianu Brancatiju.

28.

Jedna neorealistička zbirka novela. Domenico Rea – *Isuse, prosvijetli*. // *Vjesnik*. 11 : 2035 (18. studenoga 1951.), 3 ; 2036 (19. studenoga 1951.), 3.

29.

Manconijevi »Vjerenici« (Izdanje Zore, Zagreb, 1951. g.). // *Književne novine*. 4 : 28 (10. jul 1951.), 2.

30.

O piscu i djelu. // *Zaručnici / Alessandro Manzoni*; preveo Jovan Đaja; priredio za štampu Ivo Frangeš. – Zagreb : Zora, 1951., str. 643–648.

– 2. izd. 1953.

31.

O preuzimanju i prevođenju prevoda. // Književne novine. 4 : 37 (11. septembar 1951.), 4.

32.

[Pogovor]. // Starotalijansko umijeće građenja gudačkih instrumenata / Franjo Kresnik; preveo Ivo Frangeš. – Zagreb : Jugoslavenska akademija, 1951., str. 121–196.

33.

Scrittori italiani : (izbor iz talijanskih pisaca) I – VII / tekstove izabrali Mirko Deanović, Josip Jernej, Ivo Frangeš. – Zagreb : Školska knjiga, 1951. – 1952.

34.

Tommaseov i Kasandrićev deseterac u prijevodima naših narodnih pjesama na talijanski. // Zbornik radova. – Zagreb : Filozofski fakultet, 1951., str. 629–650.

1952.**35.**

Alfonso Gatto – talijanski pjesnik otpora. // Republika. 8 : 7 (1952.), 54–56.

36.

Alvaro, Conrado

Cata spava / Conrado Alvaro; preveo Ivo Frangeš // Novela. 1 : 16 (1952.), 5.

37.

Janko Leskovar. // Republika. 8 : 4 (1952.), 255–261.

38.

Književni rad Jure Turića; Vladimir Nazor u talijanskom prijevodu. // Republika. 8 : 5 (1952.), 321–324; 332.

39.

La critica letteraria italiana : izbor iz talijanske književne kritike I – II / tekstove izabrali Mirko Deanović, Ivo Frangeš, Josip Jernej. – Zagreb : Školska knjiga, 1952.

40.

Napomena prevodioca; O Machiavelliju i o makjavelizmu. // Vladar / Niccolo Machiaveli; preveo Ivo Frangeš. – Zagreb : Zora, 1952., str. 124–125; 126–144.

41.

O Pirandellovim novelama. // Krugovi. 1 : 1(1952.), 57–61.

42.

Poezija »Novecenta«. // Vjesnik. 12 : 2334 (5. listopada 1952.), 4–5.

43.

Sequi, Eros

Bilo nas je mnogo... / Eros Sequi; preveo s talijanskoga Ivo Frangeš. – Zagreb : Zora, 1952. – 223 str. – (Mala biblioteka; 144)

44.

Simo Matavulj / prevel Ćorĝi Miloševski. // Oĝledi iz knjiŝevnosta VIII. – Skopje : Drŝavno knjiĝoizdatelstvo na NR Makedonija, 1952., str. 1–36.

45.

Simo Matavulj : (o stotoj godišnjici rodenja 1852 – 14. IX – 1952). // Srpska riječ. (Zagreb), 2 : 9 (1952.), 1–2.

– Nepotpisano.

46.

Simo Matavulj : povodom 100-godišnjice rodenja. // Oslobođenje. (Sarajevo). 9 : 1838 (5. septembra 1952.), 6.

47.

Simo Matavulj. // S mora i primorja / Simo Matavulj; uredio Ivo Frangeš. Zagreb : Prosvjeta, 1952., str. 173–195. – (Biblioteka »Prosvjete« Zagreb; kolo 3, knj. 24).

48.

Suvremena talijanska proza. // Vjesnik. 12 : 2332 (3. listopada 1952.), 4–5.

49.

Šukrija Pandŝo. Pjesme. // Źivot. 1 : 2 (1952.), 135–139.

50.

Temelji Manzonijeve estetike. // Pogledi. 52. 1 : [2] (1952.), 87–101.

51.

Vivanti, Annie

Viviennina povijest / Annie Vivanti; preveo Ivo Frangeš // Novela. 1 : 19 (1952.), 5, 7, 10, 16.

1953.

52.

Capuana, Luigi

Ljubavna pustolovina / Luigi Capuana; preveo Ivo Frangeš. // Novela – film, Zagreb, 2 : 1 (10. siječnja 1953.), 6–7, 10.

53.

Čitanka iz svjetske knjiŝevnosti za više razrede srednjih škola / uredio Ivo Frangeš – Zagreb : Školska knjiga, 1953.

54.

Dvije antologije moderne talijanske poezije. »Antologia della poesia italiana 1909–1949« i »Mezzo secolo di poesia«. // Vjesnik. 14 : 2501 (22. oŝujka 1953.), 5.

55.

Je li moguće prevoditi? // Hrvatsko kolo. 6 : 4 (1953.), 342–346.

56.

Jure Turić; Literatura o Juri Turiću; Janko Leskovar; Josip Draženović. // Djela / Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović. – Zagreb : Zora, 1953., str. 7–18; 22; 225–250; 453–475. – (Djela hrvatskih pisaca)

57.

Kao mjesec i kresovi; Jedna prerana smrt – Cesare Pavese. // Vjesnik. 14 : 2665 (27. rujna 1953.), 5.

58.

Leskovarovi romani. // Krugovi. [2] : 3 (1953.), 273–279.

59.

Nepoznata prepiska Rilke – Gide. / [preveo i priredio Ivo Frangeš] // Vjesnik. 14 : 2669 (2. listopada 1953.); 5 : 2670 (3. listopada 1953.), 5.

60.

Pavese, Cesare

Mjesec i kresovi / Cesare Pavese; preveo Ivo Frangeš // Krugovi. [2] : 1 (1953.), 38–42.

61.

Rad na prikupljanju podataka o Đuri Feriću i njegovu radu oko naše narodne poezije. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1949.-1950., (1953.), knj. 57, 240–241.

62.

Rankovićeva Seoska učiteljica. // Seoska učiteljica / Svetolik Ranković. – Zagreb : Prosvjeta, 1953., str. 199–205.

63.

Slučaj Josipa Draženovića. // Republika. 9 : 4 (1953.), 355–364.

64.

Upute u studij talijanskog jezika i književnosti. – 2. prerađeno izd. – Zagreb : Seminar za talijanski jezik i književnost, 1953.

– U suradnji s M. Deanovićem i J. Jernejem.

65.

Vasari, Giorgio

Život Michelangela Buonarrotija Firentinca, slikara, kipara i graditelja / Giorgio Vasari; preveo Ivo Frangeš. – Zagreb : Mladost, 1953. – 207 str. – (Biblioteka izabranih eseja)

66.

Verga, Giovanni

Hajka na vuka / Giovanni Verga; preveo Ivo Frangeš // Šuma i snovi : zbirka lovačkih pripovijedaka / [ur. Joža Horvat]. – Zagreb : Lovačka knjiga, 1953., str. 169–175.

67.

Vittorini, Elio. Roman i poezija / Elio Vittorini; preveo Ivo Frangeš // Krugovi. [2] : 4 (1953.), 349–360.

1954.**68.**

»Andeli lijepo pjevaju« : novi roman Vojina Jelića u izdanju »Zore«. // Vjesnik. 15 : 2788 (21. veljače 1954.), 4.

69.

Andelinovićeve prijevode Ariostova »Orlanda«. // Republika. 10 : 6 (1954.), 506–510.

70.

Appunti sullo stile libero indiretto nella Mascherata di Alberto Moravia. // Lingua nostra. 1 : 3 (1954.), 86–89.

71.

[Bilješka o piscu.] // Mora / Hans Fallada; s njemačkog preveo Zlatko Gorjan. – Sarajevo : Narodna prosvjeta, 1954., str. 253–255.

72.

Budimo strpljivi : (anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa) // Letopis Matice srpske, Novi Sad, 130 : 2 (1954.) = knj. 373, 117.

73.

Još jedan Tommaseov prijevod naše narodne pjesme. // Zbornik radova / Filozofski fakultet, Zagreb, 1954., knj. 2; 219–225.

74.

Pirandello, Luigi

Posjet pokojnice / Luigi Pirandello; preveo Ivo Frangeš // 7 dana. 2 (21. januar 1954.), 36.

1955.**75.**

Babeuf i Buonarroti : Izbor / uredio Mile Joka. – Zagreb : Kultura, 1955.

– Philippe Buonarroti. Zavjera za jednakost / preveo Ivo Frangeš, str. 239–300.

76.

Danteovo »Čistilište« u prijevodu Mihovila Kombola (Matica hrvatska, Zagreb, 1955.). // Vjesnik. 16 : 3256 (21. kolovoza 1955.), 7.

77.

Francesco De Sanctis. // Povijest talijanske književnosti / Francesco de Sanctis; preveo Ivo Frangeš. – Zagreb : Matica hrvatska, 1955., str. 715–719. – (Biblioteka opće kulture)

78.

Kombolov prijevod Danteovog »Čistilišta« : vjernost originalu i poezija. // Vjesnik. 16 : 329 (7. listopada 1955.), 8. Prilog Kultura 1.

79.

Najnoviji Pratorinijev roman. (Vasco Pratolini, »Metello«). // Republika. 11 : 10 (1955.), 822–824.

80.

O pjesničkoj slici : uz jednu zanimljivu knjigu. // *Republika*. 11 : 6 (1955.), 419–422.

81.

Polemike oko Pratorinija. // *Vjesnik*. 16 : 3320 (4. studenoga 1955.), 8. Prilog *Kultura* 5.

82.

Slavistika u Italiji. Razgovor s prof. G. Maverom, najpoznatijim talijanskim slavistom. // *Vjesnik*. 16 : 3289 (29. rujna 1955.), 5.

– Razgovor i s I. Frangešom.

1956.

83.

Stilistička metoda Lea Spitzera. // *Pogledi 55* : almanah, Zagreb, (1956.), 173–188.

84.

Su un aspetto dello stile di G. Verga; Contributo alla bibliografia verghiana presso i Croati e i Serbi. // *Studia Romanica*. 1 : 2 (1956.), 3–44, 45–51.

1957.

85.

Buđenje Ivice Kičmanovića. // *Umjetnost riječi*. 1 : 1 (1957.), 29–46.

86.

Erich Auerbach, *Mimesis, Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*, Bern, 1946. // *Umjetnost riječi*. 1 : 2 (1957.), 137–142.

87.

Lingvistička stilistika Giacoma Devota. // *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1957., knj. 310, 201–217.

88.

O antologiji svjetske lirike, *Kultura*, Zagreb, 1956. // *Krugovi*. 6 : 5 (1957.), 435–439.

89.

[Predgovor]. // *Antologija hrvatskog eseja / uredio Ivo Frangeš*. – Beograd : Nolit, 1957. str. 5–8. – (Biblioteka Antologija jugoslovenske književnosti)

– I. Frangeš sastavio i bilješke.

90.

Vojnović između Šenoe i Flauberta. // *Dubrovnik*. 3 : 3/4 (1957.), 6–15.

91.

Vrijednost i granice stilističke kritike. // *Umjetnost riječi*. 1 : 4 (1957.), 253–258.

92.

Za prevođenje je potrebna i kultura. // *Literatura*. 1 : 7/8 (1957.), 719–721.

1958.**93.**

Antun Gustav Matoš: Jesenje večje. // Umjetnost riječi. 2 : 3 ; 4 (1958.), 110–121; 163–170.

94.

Dva nepoznata rukopisa Silvija S. Kranjčevića. // Mogućnosti. 5 : 10 (1958.), 739–744.

95.

Pjesnik rada. // Vjesnik. 19 : 4168 (1. – 4. svibnja 1958.), 8.

– O Silviju Strahimiru Kranjčeviću.

96.

Poezija Silvija Strahimira Kranjčevića. // Narodno sveučilište. 4 : 8/9 (1958.), 100–108.

97.

Rani Kranjčević (1883–1887). // Letopis Matice srpske. 134 : 6 (1958.) = 382, 443–465.

98.

Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi. // Radovi Slavenskog instituta posvećeni IV. međunarodnom kongresu slavista u Moskvi u rujnu 1958., Zagreb, 1958., 2; 25–42.

99.

Un episodio »brutto« nel romanzo »Il marito di Elena« di Giovanni Verga. // Atti del secondo congresso internazionale di studi italiani. – Firenze : Le Monnier, 1958., str. 104–120.

100.

Vrijednosti i granice stilističke kritike. // Južnoslovenski filolog. 32 : 1/4 (1958.), 45–49.

1959.**101.**

Stilističke studije. – Zagreb : Naprijed, 1959. – 301 str.

102.

Ob pregledu hrvatske književnosti : (Miroslav Ravbar, Pregled hrvatske, srbske in makedonske književnosti, Maribor, 1958). // Jezik in slovstvo. 4 : 4 (1959.), 115–117.

103.

O jednom kontrastu u Vidrićevoj poeziji. // Polet. 7 : 4 (1959.), 217–224.

104.

O Vidrićevoj poeziji. // Književnik. 1 : 5 (1959.), 1–20.

105.

Prevoditi ili ne? // Naša knjiga. 1 : 1 (1959.), 1–2.

106.

Salvatore Quasimodo. // Vjesnik. 20 : 4623 (25. listopada 1959.), 7.

107.

Talijanska proza devetnaestog stoljeća. // Naša knjiga. 1 : 3 (1959.), 1–2.

108.

Temelji Manzonijske poetike. // Zaručnici / Alessandro Manzoni; preveo Jovan Đaja; redaktor prijevoda Ivo Frangeš. – Zagreb : Naprijed, 1959. – str. 545–561. – (Svjetski klasici XVIII. i XIX. stoljeća)

– Pogovor / I. F. – Izdanje 1962. godine, str. 545–566.

– Pogovor / I. F. – Izdanje 1965. godine, str. 511–531.

109.

Zadaci naše nauke o književnosti. / Umjetnost riječi. 3 : 1/4 (1959.), 13–19.

1960.**110.**

Realizam kod Hrvata. – Beograd : Rad, 1960. – 44 str. – (Radnički univerzitet, Književnost; kolo II).

111.

Francuski pregled talijanskog modernog romana / priredio Ivo Frangeš // Republika. 16 : 5 (1960.), 11–12.

112.

Historijsko ostvarenje. // Vjesnik. 21 : 4915 (2. listopada 1960.), 7.

113.

[Hrvati. – Književnost] Književnost romantizma. Realizam. Hrvatska moderna. Suvremena književnost. // Enciklopedija Jugoslavije. – Zagreb : Leksikografski zavod FNRJ, 1954. – 1971. – 8 sv. 4 : Hil – Jugos. – 1960., str. 67–76.

– U 2. izdanju *Jugoslavenske enciklopedije* natuknica »Hrvati«. – Književnost izašla je u 5. knjizi Hrv – Janj. – 1988. godine na str. 58–80, a obuhvaća cjelokupnu književnost do književnosti XX. stoljeća.

114.

Idejna kretanja u južnoslavenskim književnostima XVIII. stoljeća. // *Atti del colloquio slavistico tenutosi ad Uppsala il 19–21 agosto 1960.* – Firenze : Sansoni, 1962., str. 169–183. – (Collana di Ricerche slavistiche; N. 2)

115.

Kovačić, Ante

Izbor / Ante Kovačić; priredio Ivo Frangeš. – Sarajevo : Svjetlost, 1960. – (Školska biblioteka; sv. 32).

116.

Napredne težnje u hrvatskoj književnosti. // Vjesnik. 21 : 4965 (29. studenoga 1960.), 13.

117.

Nastaviti Barčevo djelo : uz petogodišnjicu smrti A. Barca. // *Vjesnik*. 21 : 4942 (3. studenoga 1960.), 8.

118.

Novak, Vjenceslav

Izbor / Vjenceslav Novak; priredio Ivo Frangeš. – Sarajevo : Svjetlost, 1960. – (Školska biblioteka; sv. 33).

119.

Petnaest godina hrvatske nauke o književnosti. // *Spomenica u počast 40-godišnjice osnivanja Saveza komunista Jugoslavije 1919. – 1959., I* / [glavni urednik Mijo Mirković]. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1960., str. 329–334.

120.

Stalni kandidat za Nobelovu nagradu : [Alberto Moravia]. // *Telegram*. 1 : 6 (4. lipnja 1960.), 8.

121.

Stilistička kritika (Vrijednost i granice) ; Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi (Novela: »Veliki meštar sviju hulja«). // *Suvremena kritika / predgovor napisao i izbor izvršio Šime Vučetić*. – Zagreb : Matica hrvatska, 1960., str. 241–248; 249–272. – (Hrvatska književna kritika; 10).

122.

Talijanska književnost XX. stoljeća. // *Petnaest dana*. 3 : 11 (1960.), 12–13.

123.

[Verga, Giovanni]

Hajka na vuka / [Giovanni Verga]; preveo Ivo Frangeš // *Lovački vjesnik*. 67 : 10 (1960.), 258–259.

124.

Vladimir Vidrić: »Pejzaž« II. // *Umjetnost riječi*. 4 : 3/4 (1960.), 13–23.

125.

Zaboravljeni jubilej. // *Vjesnik*. 21 : 4718 (14. veljače 1960.), 7.

– O Vjenceslavu Novaku.

1961.**126.**

Borbenost Nazorove poezije. // *Vjesnik*. 22 : 5182 (27. srpnja 1961.), 6.

127.

Evropski pisci i Risordimento. // *Književne novine*. N. S. 12 : 151 (11. avgust 1961.), 2.

128.

Giovanni Verga. // Meštar don Gesualdo : novele / Giovanni Verga; preveo Ivo Frangeš. – Zagreb : Naprijed, 1961., str. 523–540. – (Svjetski klasici XVIII. i XIX. stoljeća)

129.

Književni rad braće Miladinov. // Vjesnik. 22 : 5182 (2. srpnja 1961.), 6.

130.

Pogovor. // Gepard / Giuseppe Tomasi di Lampedusa; s talijanskog preveo Antonije Filipić; pogovor Ivo Frangeš. – Zagreb : Zora, 1961. – 219 str. – (Strani pisci).

131.

Problem tradicije u našoj socijalističkoj kulturi. // Naše teme. 5 : 10 (1961.), 1418–1421.

132.

Quelques remarques sur les déviations de style. // Langue et littérature. Actes du VIIIe Congrès de la Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes. Les Belles Lettres, Paris, 1961., str. 240–242.

133.

Ruka pjesnika na srcu domovine. // Telegram. 5: 68 (11. kolovoza 1961.), 3.

– O pjesniku Jesusu Lopezu Pachecou, a ujedno i prijevod njegove pjesme »Mrlja«.

134.

Slavistika u Švedskoj. // Vjesnik. 22 : 5050 (10. ožujka 1961.), 5.

1962.**135.**

Pristup književnom djelu : čitanka za I. razred gimnazije / Ivo Frangeš, Miroslav Šicel, Dragutin Rosandić. – Zagreb : Školska knjiga, 1962. – 259 str.

– Do godine 1969. izašlo 8 izdanja, a 1970. je izašlo 9. izd. (1. prerađeno), 1974. izašlo posljednje 13. (5. prerađeno) izdanje.

– Frangešovi prilozi: Uvodna riječ; Predmet nastave književnosti; Glasovna analiza; Miroslav Krleža: Čeznja, Nemir; Miroslav Krleža: Jesenja samoća – ili, Lirska varijacija o jesenjem sutonu; Antun Gustav Matoš: Jesenje veče; Vladimir Vidrić: Pejzaž II; Silvije Strahimir Kranjčević: Moj dom; Silvije Strahimir Kranjčević: Excelsior; Antun Gustav Matoš: Cvijet sa raskršća; Miguel de Cervantes: Don Quijote; Honoré de Balzac: Eugénie Grandet; Miroslav Krleža: Povratak Filipa Latinovicza; Dante: Pakao; Marijan Matković: Heraklo.

136.

Pristup književnom djelu : priručnik za nastavnike uz čitanku za I. razred gimnazije / Ivo Frangeš, Miroslav Šicel, Dragutin Rosandić. – Zagreb : Školska knjiga, 1962. – 183 str.

– Izašlo i 1963. i 1964.

137.

Realizam kod Hrvata. – 2. redigovano izd. – Beograd : Rad, 1962. – (Radnički univerzitet; kolo 2)

– Latiničko izd. – 43 str.; ćirilsko izd. – 45 str.

138.

Ante Kovačić; Bibliografija; Rječnik; Napomena // I. Pripovijesti. Fiškal. Pjesme. / Ante Kovačić; [priredio Ivo Frangeš]. – Zagreb : Zora : Matica hrvatska, 1962., str. 7–16; 17–18; 351–352; 355–356. – (*Pet stoljeća hrvatske književnosti*; knj. 48).

139.

Dante Aligieri. // Dante Aligieri / priredil Ivo Frangeš; prepev Georgi Stalev. – Skopje : Kočo Racin, 1962., str. 5–12.

140.

Djelo Antuna Barca. // Umjetnost riječi. 6 : 3 (1962.), 139–159.

141.

Humanisternas ställning i Jugoslavien. // Humanisten, Uppsala, 1 : 4 (1962.), 52–55.

142.

Komentar... [Vlatko Pavletić – Ivo Frangeš]. // Telegram. 3 : 137 (7. prosinca 1962.), 1.

143.

Kranjčević, Silvije Strahimir; Kritika književna. Hrvatska; Krklec, Gustav; Lirika. Novija hrvatska. // Enciklopedija Jugoslavije. – Zagreb : Leksikografski zavod FNRJ, 1954. – 1971. – 8 sv. 5: Jugos – Mak. – 1962., str. 379–380; 400–403; 424–425; 538–541.

144.

Krležina lirika. // Republika. 18 : 5 (1962.), 185–188.

145.

Krupan događaj u povijesti naše kulture. // *Pet stoljeća hrvatske književnosti* : katalog prvog kola biblioteke. – Zagreb : Zora : Matica hrvatska, 1962., str. 7–9.

146.

Milutin Cihlar Nehajev. // Riječka revija. 11 : 3/4 (1962.), 16–23.

– Magnetofonska snimka govora održanog u Senju 5. srpnja 1962. godine.

147.

Milutin Cihlar Nehajev : spomen spis. – Rijeka : Pododbor Matice hrvatske, 1962.

– Magnetofonska snimka govora održanog u Senju.

148.

Nešto o Vidrićevu atributu. // Umjetnost riječi. 6 : 1/2 (1962.), 76–81.

149.

O Pirandelovim novelama // Dvije bračne postelje i druge priče / Luigi Pirandello; prevela Vjera Bičanić. – Sarajevo : Svjetlost, 1962. – 253 str. – (Biblioteka Džepna knjiga; 254).

150.

Pet vekova hrvatske književnosti. // Politika. 59 : 17435 (22. april 1962.), 16.

151.

Pristup književnom djelu. // Naša iskustva. 1 : 2 (16. veljače 1962.), 1–2.

152.

Rana lirika Krleže. // Vjesnik. 23 : 5457 (1. svibnja 1962.), 9.

153.

Rječnik; Napomena // II. U registraturi. / Ante Kovačić; priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Zora : Matica hrvatska, 1962., str. 407–410; 411. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 49).

– Drugo izd. obje knjige 1964. godine.

154.

Slavistka spracken blir egna ämnen i fil.mag.-examen : interview . – Uppsala Nya Tidning, 11 oktober 1962.

155.

Stendhal

Armansa. Talijanske kronike / Stendhal. – Rijeka : Otokar Keršovani, 1962. – (Odabrana djela; knj. 4).

– Ivo Frangeš preveo »Majka glavarica od Castra«.

156.

Vjenceslav Novak danas. // Riječka revija. 11 : 3/4 (1962.), 1–10.

157.

Značenje Augusta Šenoae : uz 80-godišnjicu smrti. // Telegram. 3 : 90 (12. siječnja 1962.), 1.

158.

Značenje varijanata. // Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver. – Firenze : Sansoni, 1962., str. 259–265.

1963.**159.**

Antun Gustav Matoš: Jesenje večer. // Izabrana djela / Antun Gustav Matoš; za štampu priredio Tode Čolak. – Beograd : Narodna knjiga, 1963., str. 419–446. – (Jugoslavenski klasici).

160.

Janko Leskovar; Bibliografija; Napomena. // Propali dvori. Pripovijesti. / Janko Leskovar; priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Matica hrvatska : Zora, 1963., str. 7–24; 25–27; 257. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 59).

161.

Je li moguće prevoditi? // Zbornik radova o teoriji prevođenja. – Beograd : Savez književnih prevodilaca Jugoslavije, 1963., str. 18–23.

162.

Jure Turić; Bibliografija; Napomena; Josip Draženović; Napomena. // Djela / Budisavljević, Turić, Draženović; priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Matica hrvatska : Zora, 1963., str. 83–93; 95–96; 209; 213–227; 371. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 56).

163.

Mažuranićev prijevod Saviollijeve pjesme »Veneri«. // Zbornik u čast Stjepana Ivšića / [urednici Mate Hraste, Ljudevit Jonke, Milan Ratković]. – Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 1963., str. 67–75.

164.

Mažuranićev spis »Hrvati Mađarom« : jedno poglavlje iz povijesti hrvatske proze XIX. stoljeća. // Forum. 2 : 1 (1963.) = 3, 72–91.

165.

Pogovor. // Izabrane pjesme / Miroslav Krleža; izbor i pogovor Ivo Frangeš. – Zagreb : Matica hrvatska, 1963., str. 135–147. – (Hrvatski pjesnici).

166.

Riječ okrenuta zvijezdama. // Republika. 19 : 7/8 (1963.), 281–285.

– O Miroslavu Krleži.

167.

Slobodni neupravni govor kao stilska osobina : (Krležini Davni dani). // Umjetnost riječi. 7 : 4 (1963.), 261–275.

168.

Stil Matoševe novelistike. // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1963., knj. 333; 239–298.

169.

Stil Matoševe proze. // Forum. 2 : 6 (1963.) = 3, 1035–1051.

170.

Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi : novela »Veliki meštar sviju hulja«. // Miroslav Krleža : zbornik / uredio Marijan Matković. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1963., str. 489–506.

171.

Što je čovjek, a mora bit čovjek. // Prosvjetni rad. 1 : 1 (15. septembra 1963.), 13–14.

172.

Što je čovjek, a mora bit čovjek : (150-godišnjica rođenja Petra Petrovića Njegoša). // Vjesnik. 24 : 5954 (15. rujna 1963.), 6.

173.

Totalt drabbande krget traumatiskt upplevelse för jugoslaviska diktare : interview. // Göteborgs Handels-och Sjöfarts-Tidning, 6. mars 1963.

– Potpisano B-t.

174.

Umjetnost Ivana Mažuranića. // Izabrana dela / Ivan Mažuranić; za štampu priredio Milorad Živančević. – Beograd : Narodna knjiga, 1963., str. 245–248.

175.

U potrazi za izgubljenim djetinjstvom : (nekoliko paralela uz »Povratak Filipa Latinovića«). // Kolo. N. S. 1 : 6 (1963.), 6–20.

1964.**176.**

Beseda obrnjena k zvezdama. / prevedel B. [Božidar] B. [Borko] // Sodobnost. 12 : 8 (1964.), 715–721.

177.

Govor na sjednici JAZU u povodu 150-godišnjice rođenja Ivana Mažuranića. // Vjesnik. 25 : 6376 (16. studenoga 1964.), 5.

178.

[Intervencija u diskusiji o knjizi Pregled istorije SKJ, Beograd, 1963.] // Putovi revolucije. (Zagreb), 2 : 3/4 (1964.), 400–405.

179.

Ivan Mažuranić : o 150-oj godišnjici rođenja. // Republika. 20 : 9 (1964.), 351–353.

180.

Matoševa novela »Balkon«. // Savremenik. 10 : 5 (1964.), 455–462.

181.

Matoševa novelistika. // Vjesnik. 25 : 6134 (17. ožujka 1964.), 7.

182.

Matoševa poezija. // Politika. 61 : 18126 (22. mart 1964.), 17.

183.

Matoševo djelo. // Forum. 3 : 3 (1964.) = 5, 326–333.

184.

Mažuranić je jedinstvena pojava : (dijalog u prolazu). // Telegram. 5 : 237 (13. studenoga 1964.), 8.

185.

Mažuranićeva umjetnost. // Vjesnik. 25 : 6277 (9. kolovoza 1964.), 7.

186.

Mažuranićeva umjetnost. // Književnost i jezik. 12 : 4 (1964.), 1–18.

187.

Mažuranić klasik. // Umjetnost riječi. 8 : 4 (1964.), 247–253.

188.

[Napomene.] // Izabrana djela. II. / Antun Barac; izbor, predgovor i napomene Ivo Frangeš. – Zagreb : Naprijed; Beograd : Prosveta; Sarajevo : Svjetlost, 1964., str. 453–456d. – (Srpski i hrvatski pisci XX veka).

189.

Neokrnjeno djelo A. G. Matoša : (riječ o Matošu). // Telegram. 5 : 204 (20. ožujka 1964.), 3.

190.

Odnos poezije i proze kod Matoša. // Umjetnost riječi. 8 : 2 (1964.), 101–109.

191.

»Osama« Vladimira Čerine. // Forum. 3 : 6 (1964.) = 5, 783–786.

– Čerinin tekst na str. 787–807.

192.

O stopedesetoj godišnjici rođenja Ivana Mažuranića: pesnik jezičke inspiracije. // Politika. 61 : 18355 (8. novembar 1964.), 12.

193.

[Predgovor; Napomene]. // Izabrana djela. I. / Antun Barac; izbor, predgovor i napomene Ivo Frangeš. – Zagreb : Naprijed; Beograd : Prosveta; Sarajevo : Svjetlost, 1964., str. 9–30; 373–380. – (Srpski i hrvatski pisci XX veka).

194.

Riječ okrenuta zvijezdama; Krležina lirika; Četiri čitanja Krležine lirike; Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi; U potrazi za izgubljenim djetinjstvom; Aretejeva poruka; Jedna stilska osobina »Davnih dana«. // Krležin zbornik / uredili Ivo Frangeš i Aleksandar Flaker. – Zagreb : Naprijed, 1964., str. 9–17; 37–44; 75–83; 115–134; 193–210; 325–329; 417–432.

195.

Silvije Strahimir Kranjčević; Bibliografija; Napomena. // Pjesme. Pjesnička proza. Kritike. O sebi / Silvije Strahimir Kranjčević; priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Matica hrvatska : Zora, 1964., str. 7–20; 21–23; 283. – (*Pet stoljeća hrvatske književnosti*; knj. 60).

196.

Srpskohrvatski na švedskom radiju. : J. Krejčik: Kurs – Jugoslavien, serbokroatistika för turister, Stockholm, 1964. // Borba. 29 : 80 (22. marta 1964.), 10.

197.

Uz Kaštelanove stihove u Skopju. // Forum. 3 : 1: 2 (1964.) = 5, 158–159.

1965.**198.**

Antun Gustav Matoš: Jesenje večer. // Antun Gustav Matoš / izbor i redakciju izvršio Tode Čolak. – Beograd : Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1965., str. 199–228. – (O književnosti : studije, eseji, kritike, članci).

199.

Cesarčeva »Careva kraljevina«. // Forum. 4 : 4 (1965.) = 7, 527–535.

200.

Dante pjesnik. // Forum. 4 : 5 (1964.) = 8, 5–14.

201.

Dante pjesnik. // Dante i mi o 700-godišnjici rođenja. – Zagreb : Jugoslavenska akademija, 1965., str. 23–34. – (Predavanja održana u Jugoslavenskoj akademiji; sv. 36).

202.

Dante pjesnik : svečani skup JAZU u povodu sedamstogodišnjice rođenja Dante Alighierija. // Vjesnik. 26 : 6562 (27. svibnja 1965.), 5.

203.

Ivan Mažuranić. // Svjetlo : prilog za kulturu i umjetnost. 1 : 2 (1965.), 1–2.

204.

Ivan Mažuranić; Rječnik, napomene, literatura. // Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; tekst priredio, predgovor i rječnik napisao Ivo Frangeš. – Zagreb : Zora, 1965., str. 7–37; 109–125.

205.

Ivan Mažuranić; Bibliografija; Rječnik za Smrt Smail-age Čengića; Napomena; Matija Mažuranić; Bibliografija; Napomena. // Smrt Smail-age Čengića. Stihovi. Proza / Ivan Mažuranić. Pogled u Bosnu / Matija Mažuranić; priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Matica hrvatska : Zora, 1965., str. 7–34; 35–40; 157–169; 171; 175–183; 185–186; 263. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 32):

206.

Marković, Franjo; Mažuranić, Ivan; Novak, Vjenceslav; Preradović, Petar. // Enciklopedija Jugoslavije. – Zagreb : Leksikografski zavod FNRJ, 1954. – 1971. – 8 sv. 6: Maklji-put. – 1965., str. 22–23; 56–57; 305–306; 605.

207.

Mažuranić classique. // Nouvel essai yougoslave. – Maribor : Obzorja, 1965., str. 42–55.

208.

Mažuranić klasik. // Telegram. 6 : 284 (8. listopada 1965.), 10.

209.

Mažuranićev pjesnički jezik. // Kolo. N. S. 3 : 9/10 (1965.), 404–423.

210.

Pjesnik iskonske snage : uz sedamstogodišnjicu Danteova rođenja. // Borba. 30 : 181 (4. jula 1965.), 10.

211.

Plemenita pjesnička pojava. // *Vjesnik*. 26 : 6469 (21. veljače 1965.), 7.
– Riječ je o Kranjčeviću.

212.

Predgovor prijevodu. // *Khtimi i Filipp Llatinoviqit / Mirosllav Kerlezha*. – Prishtine : Rilindja, 1965., str. 7–17.

213.

Pristup književnom djelu. // *Savremena nastava srpskohrvatskog jezika u osnovnoj školi : izbor članaka : knjiga I. / Nada Senić*. – Sarajevo : Zavod za izdavanje udžbenika, 1965., str. 28–38. – (Nastavna biblioteka; 10)

214.

Seminar za strane slaviste. // *Politika*. 62 : 63184 (29. avgust 1965.), 18.

215.

Silvije Strahimir Kranjčević. // *Knjiga i knjižnica*. 2 : 1/2 (1965.), 1–11.

216.

Uz radnu svesku A. B. Šimića. // *Forum*. 4 : 6 (1965.) = 8, 211–212.
– Šimićev tekst str. 213–224.

1966.**217.**

Barčev bijeg od knjige. // *Forum*. 5 : 1/2 (1966.) = 9, 168–174.

218.

Dante. // *Radio i televizija u školi, Zagreb, (1966./1967.)*, 2; 112–113.
– Odlomak iz snimke predavanja održanog u Centru za kulturu i informacije.

219.

Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod. // *Forum*. 5 : 3/4 (1966.) = 9, 290–305.

220.

Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod. // *Kolo*. N. S. 4 : 8/10 (1966.), 200–214.

221.

Gaj danas. // *Naših 15 dana. Krapina*, 2 : 43 (1966.), 4–5.
– Magnetofonski snimak govora održanog u Krapini, 18. rujna 1966.

222.

Gajevo djelo : (iz govora na proslavi otvorenja Gajevog muzeja u Krapini). // *Vjesnik*. 27 : 7035 (18. rujna 1966.), 7.

223.

Govorite li to kao ispriku? – Oprostite, zašto / Ovo su realne činjenice : intervju s Jozom Puljzovićem. // *Vjesnik*. 27 : 6834 (27. veljače 1966.), 6.

224.

Matija Mažuranić. // *Republika*. 22 : 2/3 (1966.), 60–61.

225.

Mjesto svjetske književnosti u nastavi književnosti. // *Nastava književnosti u školama drugog stupnja*. – Zagreb : Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, 1966., str. 14–17. – (Informativno-metodički materijali; 6).

226.

Počast Gaju. // *Telegram*. 7 : 334 (23. rujna 1966.), 1–2.

227.

Razmatranje o suvremenoj hrvatskoj književnosti : (uvodna riječ). // *Telegram*. 7 : 337 (14. listopada 1966.), 1–2.

228.

Rendićeva autobiografija. // *Forum*. 5 : 9/10 (1966.) = 10, 48–49.

229.

The War and after : twenty-five years of croatian literature. // *International PEN Bulletin of selected books*, London, 17 : 4 (1966.), 88–92.

230.

Uvodna riječ. // *Katalog izložbe : Izložba Jugoslavenska akademija i hrvatska književnost*. – Zagreb : Institut za književnost i teatrologiju JAZU, Zagreb, 1966., str. 7–8.

231.

Vingt-cinq ans de litterature croate : la guerre et l'après guerre. // *International PEN choix de notices critiques*, London, 17 : 4 (1966.), 92–97.

1967.**232.**

Studije i eseji. – Zagreb : Naprijed, 1967. – 335 str. – (Jugoslavenski pisci).

233.

Talijanske teme. – Zagreb : Naprijed, 1967. – 327 str. – (Jugoslavenski pisci).

234.

Pregled književnosti s čitankom : za treći razred gimnazije / Ivo Frangeš, Miroslav Šicel, Vice Zaninović. – Zagreb : Školska knjiga, 1967. – 423 str.

– Izašlo također, 1968., 1969., 1970., 1971. i 1972. godine.

235.

Bilješke o svesku trećem. // *Sabrana djela III. Proza. Prepjevi. Pisma* / Silvije Strahimir Kranjčević; uredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1967., str. 641–795.

236.

Ervin Šinko : 1898–1967. // *Telegram*. 8 : 361 (31. ožujka 1967.), 8.

237.

Ervinu Šinku nad grobom. // *Forum*. 6 : 3/4 (1967.) = 11, 297–299 + 1 tabla.

238.

O metodologiji povijesti hrvatske književnosti. // *Umjetnost riječi*. 11 : 3 (1967.), 207–216.

239.

Posle 18. seminara za strane slaviste u Zagrebu : za proširenje saradnje slavista. // *Politika*. 64 : 19366 (3. septembar 1967.), 18.

240.

Poticaji Oktobra u hrvatskoj književnosti. // *Forum*. 6 : 11/12 (1967.) = 12, 672–684.

241.

Trag riječi u nevremenu : (Jugoslavenske književnosti do 1941). // *Forum*. 6 : 5/6 (1967.) = 11, 576–597.

242.

Uvodne napomene; Umjetnost Ivana Mažuranića; Napomene; Rječnik. // *Gorski vijenac* / Petar Petrović Njegoš. Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; uredio tekst Ivo Frangeš. – Zagreb : Prosvjeta, 1967., str. 5–6; 265–295; 296–306; 307–331.

243.

Vladan Desnica. // *Politika*. 64 : 19193 (12. mart 1967.), 17.

1968.**244.**

A stiluskritika. Stilstička kritika. // *Korok, nézetek, alkotások : esszek és kritikák / válogatta Petar Džadžić; ford. Juhász Géza*. – Novi Sad, 1968., str. 7–15.

245.

Bilješka o piscu. // *Elegija* / Stjepan Mihalić. – Zagreb : Zora : Grafički zavod Hrvatske, 1968., str. 171–172. – (Suvremeni hrvatski roman).

246.

Bilješka o piscu. // *Izlaz na ista vrata / Čedo Prica*. – Zagreb : Zora : Grafički zavod Hrvatske, 1968., str. 283–284. – (Suvremeni hrvatski roman).

247.

Bilješka o piscu. // *Osamljenici* / Petar Šegedin. – Zagreb : Zora : Grafički zavod Hrvatske, 1968., str. 325–326. – (Suvremeni hrvatski roman).

248.

Iz najnovijega Krleže : tehnika monologa i dijaloga. // *Republika*. 24 : 7 (1968.), 399–401.

249.

Krupan događaj u povijesti naše kulture : Pet stoljeća hrvatske književnosti. – 2. izd. – Zagreb : Matica hrvatska : Zora, 1968., str. 5–7.

250.

Nikola Tordinac. // Djela / [Ivan] Perkovac, [Janko] Jurković, [Vilim] Korajac, [Franjo] Ciraki, [Nikola] Tordinac; urednik Ivo Frangeš. – Zagreb : Zora : Matica hrvatska, 1968., str. 365–369. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 38).

251.

Poezija Petra Preradovića. // Kolo. N. S. 6 : 6 (1968.), 467–473.

252.

Poezija Petra Preradovića : između tuđe noći i domorodnog dana. // Vjesnik. 29 : 7573 (19. ožujka 1968.), 7.

253.

Pristup književnom tekstu. // Savremena nastava srpskohrvatskog jezika u osnovnoj školi : izbor članaka : knjiga I / Nada Senić. – 2. izd. – Sarajevo : Zavod za izdavanje udžbenika, 1968., str. 28–38. – (Nastavna biblioteka; 10).

254.

Rječnik za »Smrt Smail-age Čengića«. // Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; priredio Davor Kapetanić. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1968., str. 139–148. – (Hrvatski pjesnici).

255.

Roman i ostale pripovjedačke vrste kod Hrvata. // Enciklopedija Jugoslavije. – Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1954. – 1971. – 8 sv. 7: R-Srbija. – 1968., str. 93–96.

256.

Silvije Strahimir Kranjčević – jedno poglavlje iz evropske astralne lirike XIX stoljeća. // Radovi Zavoda za slavensku filologiju. 10 (1968.), 87–98.

257.

Slavonija kao književna tema. // Simpozij »Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti«. – Vinkovci; Zagreb : Skupština općine Vinkovci, 1968., str. 13–18.

258.

Sto odabranih novela svjetske književnosti / uredili Nada i Antun Šoljan. – Zagreb : Stvarnost, 1968.

– Frangešovi prijevodi: Giovanni Verga. *Seoska čast*; Luigi Pirandello. *Posjeta pokojnice*; Domenico Rea. *Mrtvačka glava*.

259.

Vrijednosti i granice stilističkog metoda : okrugli stol... U razgovoru učestvuju... Ivo Frangeš. // Književna istorija. 1 : 2 (1968.), 459–464.

1969.**260.**

Bilješka o piscu. // Anđeli lijepo pjevaju / Vojin Jelić. – Zagreb : Zora : Grafički zavod Hrvatske, 1969., str. 283. – (Suvremeni hrvatski roman).

261.

Bilješka o piscu. // Braća i kumiri / Novak Simić. – Zagreb : Zora : Grafički zavod Hrvatske, 1969., str. 289–290. – (Suvremeni hrvatski roman).

262.

Bilješka o piscu. // Izgubljeni zavičaj. Dolutali metak / Slobodan Novak. – Zagreb : Zora : Grafički zavod Hrvatske, 1969., str. 187–188 – (Suvremeni hrvatski roman).

263.

Bilješka o piscu. // Kutija od ebanovine Branko Belan. – Zagreb : Zora : Grafički zavod Hrvatske, 1969., str. 173–174. – (Suvremeni hrvatski roman).

264.

Bilješka o piscu. // Zvoni na nebo / Jure Franičević-Pločar. – Zagreb : Zora : Grafički zavod Hrvatske, 1969., str. 389–390 – (Suvremeni hrvatski roman).

265.

Časopis »Forum« : [tribina Estetički programi. Učesnici Tribine urednici Marijan Matković i Ivo Frangeš]. »Treći program« Radio Beograd. 1 : 2 (1969.), 197–202.

266.

Kako pisati povijest književnosti. // Vjesnik. 30 : 8146 (21. listopada 1969.), 9.
– Odlomak referata održanog na kongresu jugoslavenskih slavista u Budvi.

267.

Kozmička inspiracija antiprovincijalnih stremljenja. // Večernji list. 13 : 3082 (21. srpnja 1969.), 7.
– Izjava u povodu iskrcavanja prvog čovjeka na Mjesec.

268.

Mažuranićeva »starodavna lipa«. // Slavistička revija. 17 : 2 (1969.), 75–83.
– Zusammenfassung.

269.

O metodologiji povijesti književnosti. // VI kongres Saveza slavističkih društava Jugoslavije. – Titograd : Uprava Saveza slavističkih društava Jugoslavije, 1969., str. 1–12.
– Za internu upotrebu.

270.

Petar Preradović danas. // Forum. 8 : 1/2 (1969.) = 17, 25–30.

271.

Pred stoljećima hrvatske književnosti. // Republika. 25 : 5 (1969.), 226–229.

272.

Pred stoljećima hrvatske književnosti. // Hrvatska književnost srednjega vijeka : [od XII. do XVI. stoljeća] / [priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić; predgovor biblioteci Ivo Frangeš; crteži Fedor Ličina]. – Zagreb : Zora : Matica hrvatska, 1969., str. V-XVI. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 1)

273.

Privlačna ali opasna dilema : specifičnost nacija i mostovi sporazumijevanja. Sa kongresa jugoslavenskih slavista. // Oslobođenje. 25 : 7680 (Nedjeljni prilog, 18. oktobra 1969.), 6.

274.

Valeur et limites de la critique stylistique; Eine stilistische Eigenschaft von Krležas Davni dani. // The art of the word : Umjetnost riječi : selected studies 1957. – 1967. – Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 1969., str. 65–73; 235–255.

1970.**275.**

Pristup književnom djelu : čitanka sa pregledom književnosti za I razred gimnazije / sastavili Ivo Frangeš, Dragutin Rosandić, Miroslav Šicel. – 9. (1. prerađeno) izd. – Zagreb : Školska knjiga, 1970.

– Još iste godine je izašlo 10. (2. prerađeno) izdanje, a zatim je još izašlo 1972., 1973., i 1974. godine.

276.

Antišenoinska polemika : Šenoina »Seljačka buna« i Kovačićeva »Registratura«. // Vjesnik. 31 : 8296 (24. ožujka 1970.), 8.

277.

Djelo Frana Supila predstavlja jednu od najvećih vrednota hrvatske politike i hrvatske kulture. // Dubrovački vjesnik. 20 : 1043/1044 (17. listopada 1970.), 12.

– Magnetofonska snimka govora održanog u Dubrovniku na proslavi 100-godišnjice Supilova rođenja, 8. listopada 1970.

278.

Kulturno blago napušta trezore. // VUS, Zagreb, 19 : 947 (15. travnja 1970.), 30–31.

– Sadrži i razgovor s Ivom Frangešom.

279.

Na početku; Šenoina baština u hrvatskom realizmu; Vidrić u kritičkom izdanju : Vladimir Vidrić: Sabrane pjesme, uredio Dragutin Tadijanović. Odjel za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1969. // Croatica. 1 : 1 (1970.), 7–14; 137–166; 425–430.

280.

O Vidrićevu stvaralačkom postupku : (tema ambrozijske noći). // Umjetnost riječi. 14 : 1/2 (1970.), 85–91.

281.

Poezija Petra Preradovića; Petar Preradović danas. // O Petru Preradoviću danas. – Zagreb : Kritika, 1970., str. 5–13; 57–62. – (Posebno izdanje časopisa Kritika; sv. 7).

282.

Položaj dijalekata u hrvatskoj književnosti. // Sabor čakavskog pjesništva 1970. – Rijeka : Matica hrvatska, 1970., str. 19–28.

283.

Položaj dijalekata u hrvatskoj književnosti. // Dometi. 3 : 9 (1970.), 15–24.

284.

Uz objavljivanje zapisnika sjednica »Ilirskog društva« mladeži grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu. // Malo ilirsko gnijezdo. – Zagreb, 1970., str. 5.

– Poseban otisak *Arhivskog vjesnika* br. 13.

285.

Veci nad grobom : (neodržani govor na pogrebu Vece Holjevca). // Kritika. 2 : 13 (1970.), 426–427.

1971.**286.**

Croatian literature through the centuries. / translated by Alan McConnelli. // The Bridge. 25 (1971.), 7–14.

– Ovo je tematski broj časopisa (s naslovom: »The lute and the lattice : (poetry of the 15th and 16th centuries)«.

– Frangešov tekst objavljen je već u knjizi *Hrvatska književnost srednjeg vijeka*, 1969.

287.

Gjalski prema Šenoi. // Gedenkschrift für Alois Schmaus. – München : Trofenik, 1971., str. 167–173.

288.

Hrvatska i Istra jedno su! : govor Ive Frangeša na svečanoj akademiji u Hrvatskom narodnom kazalištu. // Hrvatski tjednik : novine za kulturna i društvena pitanja. 1 : 6 (21. svibnja 1971.), 3.

289.

Ivan Mažuranić. »Smrt Smail-age Čengića«. // Veliki romantičari. – Zagreb : Školska knjiga, 1971., str. 97–142. – (Ključ za književno djelo. Interpretacije).

290.

Pogovor; Bibliografija. // Poezija / Silvije Strahimir Kranjčević. – Zagreb : Zora, 1971., str. 175–189; 190–193. – (Biblioteka Golub).

291.

Prof. dr. Ivo Frangeš, predsjednik Društva književnika Hrvatske, povodom koncerta u čast 50-godišnjice zajedničkog nastupa Vaclava Humla i Zlatka Balokovića, kao uvod u Kongres hrvatske kulture. // *Muzika*. 16 : 3 (1971.), 137.

- Nadnaslov: Koncert u čast Vaclava Humla i Zlatka Balokovića u Zagrebačkoj katedrali.
- Prvi dio teksta piše Milan Tarbuk, str. 136.
- Kongres nije održan zbog poznatih događanja 1971.
- Na ovaj tekst upozorio je prof. Zlatko Stahuljak.

292.

Sto godina »Zlatarova zlata«. // *Zlatarovo zlato / August Šenoa*. – Zagreb : Institut za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta : Kreditna banka Zagreb, 1971., str. 5–11.

293.

Stogodišnjica »Zlatarova zlata«. // *Forum*. 10 : 10/11 (1971.) = 22, 517–536.

294.

Stogodišnjica »Zlatarova zlata«. // *Vjesnik*. 32 : 8787 (5. kolovoza 1971.), 6.

295.

Značenje Gajeve »Danice« : uz njezino ponovno objavljivanje. // *Croatica*. 2 : 2 (1971.), 159–176.

1972.**296.**

Flaker Aleksandar: Književne poredbe. Zagreb : Naprijed, 1968. 530 p. // *Kritikon litterarum* 1 (1972.); 160–163.

297.

Gjalski prema Šenoi : (tema Prijana Lovre). // *Forum*. 11 : 9 (1972) = 24, 345–376.

298.

Hrvatska i Istra jedno su! // *Istarska Danica 1972*. – Zagreb : Kršćanska sadašnjost; Pazin : Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1971., str. 34–38.

299.

Tinova poetika. // *Zbornik radova posvećen VII kongresu jugoslavenskih slavista u Beogradu*, 25–30. rujna 1972. – Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 1972., str. 63–67.

300.

Značenje Gajeve »Danice«. // *Danica ilirska 1847. – 1848. – 1849.* – reprint izd. – Zagreb, 1972., str. 3–25.

- Podatak o stranicama odnosi se na dodatak reprintiranom trogodištu *Danice ilirske*.

1973.**301.**

Goranova lirika; Miroslav Krleža. // *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 1 : 1 (1973.), 157–162; 177–190.

302.

»I svu noć je plako i pjevo... «: (Vidrićeva Ex Panonia). // Umjetnost riječi. 17 : 1 (1973.), 23–11.

– Zusammenfassung.

303.

Klasično i romantično u Smrti Smail-age Čengića. // Prilozi : VII međunarodni kongres slavista – Warszawa. – Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 1973., str. 71–81.

– Résumé.

304.

Miroslav Krleža. // Forum. 12 : 1/2 (1973.) = 25, 114–133.

305.

Miroslav Krleža; Napomena. // Pan. Ulica u jesenje jutro. Pjesme. Balade Petrice Kerempuha / Miroslav Krleža; priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Matica hrvatska : Zora, 1973., str. 7–29; 333. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 91).

306.

Slobodni neupravni govor u prijevodima rimskih klasika na hrvatski književni jezik. // Umjetnost riječi. 17 : 3 (1973.), 185–204.

– Zusammenfassung.

307.

Za konačni tekst Smrti Smail-age Čengića. // Croatica. 5 : 5 (1973.), 131–149.

1974.**308.**

Matoš. Vidrić. Krleža. – Zagreb : Liber, 1974. – 385 str.

– Sadržaj; Stil Matoševe novelistike; Antun Gustav Matoš; Jesenje večer; Poezija Vladimira Vidrića; Vidrićeva Pomona; Zvuk i prostor u pjesmi Ambrozijska noć; O Vidrićevu stvaralačkom postupku; Radanje pjesme : uz Vidrićevo Jutro; O Vidrićevu atributu; O jednom kontrastu u Vidrićevoj poeziji; Vladimir Vidrić: Pejzaž II; Značenje varijanata; Uz Vidrićevu pjesmu Notturmo; »I svu noć je plako i pjevo... «; Vidrić u kritičkom izdanju; Riječ okrenuta zvijezdama; Djelo Miroslava Krleže; Krležina lirika; Četiri čitanja Krležine lirike; Jedna osobina Davnih dana; U potrazi za izgubljenim djetinjstvom; Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi; Iz najnovijeg Krleže; Cesarčeva Careva kraljevina; Indeks imena; Napomena; Bilješka o piscu.

309.

Mažuranić pjesnik i njegovo djelo; Napomena. // Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; priredio Ivo Frangeš – Zagreb : Školska knjiga, 1974., str. 5–25; 71. – (Biblioteka Dobra knjiga).

310.

Seljačka buna kao hrvatski književni motiv. // Forum. 13 : 7/8 (1974.) = 28, 53–61.

1975.**311.**

Antun Barac književni povjesničar : (dijalog Barac – Haler). // Zbornik Zagrebačke slavističke škole. 3 : 3 (1975.), 183–191.

312.

Književnost hrvatskog realizma u europskom kontekstu. // *Croatica*. 6 : 6 (1975.), 161–173.

– Taj tekst je završno poglavlje »Realizma« tiskanog u knjizi »Ilirizam. Realizam« autora Milorada Živančevića i Ivo Frangeša, 4. knjige u nizu *Povijesti hrvatske književnosti*.

313.

Kritika u doba hrvatskog realizma. // *Forum*. 14 : 3 (1975.) = 29, 359–377.

314.

Machiavelli i makjavelizam; Napomena prevodioca. // *Vladar / Niccolo Machiaveli*; preveo Ivo Frangeš. – Zagreb : Grafički zavod Hrvatske : Fakultet političkih nauka Sveučilišta, 1975., str. 119–120; 123–145. – (Biblioteka Politička misao; sv. 8).

– Tiskano i u knjizi *Izabrana djela Ivo Frangeša* (u nizu *Pet stoljeća hrvatske književnosti*).

315.

Milan Marjanović (1879–1955). // *Forum*. 14 : 12 (1975.) = 30, 886–895.

316.

Miroslav Krleža. // *Miroslav Krleža 1973*. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1975., str. 151–167.

317.

Nastup Tina Ujevića (1909–1914). // *Savremenik*. 21 : 8/9 (1975.) = 42, 140–149.

– Odlomak.

318.

Sunt lacrimae rerum : (Mažuranić i Vergilije). // *Slavia*. (Prag), 44 : 2 (1975.), 137–142.

1976.**319.**

Realizam. // *Ilirizam / Milorad Živančević. Realizam / Ivo Frangeš*. – Zagreb : Liber, 1976., str. 165–186. – (Povijest hrvatske književnosti; knj. 4).

320.

Geschichte und Existenz in der Kunst von Ivo Andrić. // *Die Welt der Slaven*. (Köln – Wien) 21 : 2 (1976.), 40–47.

321.

Hrvatski predromantizam i romantizam u europskom kontekstu (1750–1850). // *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*. 4 : 4 (1976), 25–44.

322.

Kritika u doba realizma; Janko Ibler; Josip Pasarić; Milivoj Šrepić; Jovan Hranilović; Jakša Čedomil; Napomena. // *Kritika u doba realizma / priredio Ivo Frangeš*. – Zagreb : Zora : Matica hrvatska, 1976., str. 5–28; 29–32; 133–135; 193–196; 235–238; 255–259; 451. – (*Pet stoljeća hrvatske književnosti*; knj. 62).

323.

Tinova Provansa : (o nekim staroeuropskim komponentama rane lirike Tina Ujevića. // *Croatica*. 7 : 7/8 (1976.), 165–186.

1977.**324.**

A. B. Šimić i Wiesner. // *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*. 15 (1977.), 61–68.

325.

Bilješke o Kovačiću : (Kovačić i Gjalski). // *Umjetnost riječi*. 21 : 1/3 (1977.), 93–102.
– Odlomak. Zusammenfassung.

326.

Drevni glasi : nacrt hrvatske književnosti do preporoda. // *Forum*. 16 : 3 (1977.) = 33, 319–373.

327.

Krleža i Kranjčević. // *Forum*. 16 : 9 (1977.) = 34, 305–344.

328.

Slavistische Anmerkungen zu den These zur Rezeptionsästhetik von Hans Robert Jauss. // *Umjetnost riječi*, izvanredni svezak »Rezeptionsästhetik und Literaturgeschichte«, Zagreb, 1977., str. 45–51.
– Prevela Gertruda Postl-Božić.

329.

Tommaseo traduttore de canti illirici. // *Niccolo Tommaseo nel centenario della morte*. – Firenze : Leo S. Olschi editore, 1977., str. 533–546.

330.

Uz Matoševu kritičku prozu; Velibor Gligorić (1899–1977). // *Croatica*. 8 : 9/10 (1977.), 129–163; 327–330.

1978.**331.**

Antun Barac. – Zagreb : Zavod za znanost o književnosti; Sveučilišna naklada Liber, 1978. – 95 str. (Kritički portreti hrvatskih slavista).
– Frangeš je autor teksta o Barcu. Bibliografiju Barčevih djela sastavili su Vida Barac i Miroslav Vaupotić, a Literaturu o Antunu Barcu sastavio je M. Vaupotić.

332.

August Šenoa. // *August Šenoa u očima kritike : izabrane prosudbe / priredio Dubravko Jelčić*. – Zagreb etc. : Globus etc., 1978., str. 197–213. – (Djela Augusta Šenoae; knj. 13).
– Ponovo otisnuto 1980. i 1983.

333.

Jure Franičević-Pločar. // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1973. i 1974., Zagreb, 1978., knj. 78, str. 431–434.

334.

Krleža naš i opći. // Forum. 17 : 12 (1978.) = 36, 901–911.

335.

Die kroatische Dichtung. // Südosteuropa – Jahrbuch. (München) (1978.), 11.

– Ovaj tekst dio je cjeline pod naslovom »Die zeitgenössischen Literaturen Südosteuropas«.

336.

Machiavelli, Niccolo. Vladar : izabrani odlomci / preveo Ivo Frangeš // Filipović, Vladimir. Filozofija renesanse i odabrani tekstovi filozofa. – 2. izdanje. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1978., str. 156–177. – (Filozofska hrestomatija; knj. 3).

337.

Machiavelli, Niccolo

Vladar / Niccolo Machiavelli; preveo Ivo Frangeš // Hrestomatija etičkih tekstova patri-stike-sholatike-renesanse. – Sarajevo : Svjetlost, 1978., str. 136–139.

– Odlomak.

338.

Neka pitanja suvremene hrvatske lirike. // Umjetnost riječi. 22 : 3/4 (1978.), 121–133.

– Zusammenfassung.

339.

San i priča u poetici Iva Andrića. // Odjek. (Sarajevo), 31 : 22 (15. – 30. novembra 1978.), 18–19.

340.

Spunti petrarcheschi nella poesia di Tin Ujević. // Petrarca i petrarkizam u slavenskim zemljama = Petrarca e il Petrarchismo nei poesi slavi. – Zagreb; Dubrovnik : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1978., str. 195–205.

341.

U avliji, u prokletoj : priča i egzistencija u Andrićevoj umjetnosti. // Forum. 17 : 6 (1978.) = 35, 855–869.

342.

Umjetnost Ivana Mažuranića : (nacionalna i evropska tradicija); Književnost hrvatskog realizma u evropskom kontekstu; Krleža i hrvatska književna tradicija (na primjeru Kranjčevića). // Hrvatska književnost u evropskom kontekstu / uredili Aleksandar Flaker, Krunoslav Pranjić. – Zagreb : Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu : Sveučilišna naklada Liber, 1978., str. 341–362; 381–392; 547–579.

1979.**343.**

Ivan Mažuranić. // Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; priredili Ivo Frangeš i Milorad Živančević. – Zagreb : Sveučilišna naklada Liber : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979., str. 7–66. – (Sabrana djela Ivana Mažuranića; sv. 1).

344.

Ivo Andrić (1892. – 1975). // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1975., Zagreb, 1979., knj. 79; 663–666.

345.

Ranko Marinković. // Croatica. 10 : 13/14 (1979.), 7–32.

346.

Skender Kulenović (1910. – 1978.). // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1978., Zagreb, 1979., knj. 82; 414–416.

1980.**347.**

Izabrana djela / Ivo Frangeš; [priredio Aleksandar Flaker]. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980. – 493 str. – (*Pet stoljeća hrvatske književnosti*; knj. 149).

– Sadrži: Ivo Frangeš / Aleksandar Flaker; Bibliografija / A. F.; Drevni glasi : nacrt hrvatske književnosti do preporoda; Položaj dijalekata u hrvatskoj književnosti; Umjetnost Ivana Mažuranića; Šenoina baština u hrvatskom realizmu; Buđenje Ivice Kičmanovića; Vojnović između Šenoe i Flauberta; Janko Leskovar; Kranjčević – jedno poglavlje europske astralne lirike XIX stoljeća; Antun Gustav Matoš: Jesenje veče; Vladimir Vidrić: Pejzaž II – interpretacija; Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi (Novela: Veliki meštar sviju hulja); Jedna estetska osobina Davnih dana (Slobodni nepravni govor); U potrazi za izgubljenim djetinjstvom; Nekoliko paralela uz Povratak Filipa Latinovicza; Stilistička kritika : vrijednost i granice; Stilistička metoda Lea Spitzera; Dante pjesnik; Machiavelli i makjavelizam; U avliji, u prokletoj; Priča i egzistencija u Andrićevoj umjetnosti; Napomena / A. F.

348.

Dragutin Tadijanović: »Večer nad gradom«. // Forum. 19 : 6 (1980.) = 39, 855–871.

– Ovo je dio predavanja pod zajedničkim naslovom »Antologija novije hrvatske lirike« održanih u Centru za kulturu i informacije.

349.

Dragutin Tadijanović: Večer nad gradom. // Dragutin Tadijanović : zbornik radova o pjesniku / uredili Jure Kaštelan, Marijan Matković, Nedjeljko Mihanović. – Zagreb : Mladost : Zavod za književnost i teatrologiju JAZU, 1980., str. 326–337.

350.

Mažuranić klasik. // Sodobni hrvaški esej / [besedila izabrao, uredil ter uvodno in sklepno besedo napisal Jože Pogačnik, prevedel Herman Vogel, z vinjetami iz grafičkega opusa Marjana Pogačnika]. – Ljubljana, 1980., str. 299–312. – (Sodobni jugoslovanski esej; knj. 1).

351.

Noćas se moje čelo žari... // *Croatica*. 11–12 (1980.) = 15/16; 41–50.

352.

U avliji, u prokletoj : priča i egzistencija u Andrićevoj umjetnosti. // *Travnik i djelo Ive Andrića – zavičajno i univerzalno : zbornik radova sa naučnog skupa / [odgovorni urednik Milosav Popadić]*. – Sarajevo : Univerzitet u Sarajevu, 1980., str. 69–82.

– Résumé.

1981.**353.**

The art of Ivan Mažuranić : (National and European tradition). // *Comparative studies in croatian literature / edited by Miroslav Beker; translated by Gregor McGregor*. – Zagreb : Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1981., str. 249–276.

354.

Krleža – kodifikator hrvatskoga književnog izraza. // *Mogućnosti*. 28 : 2/3 (1981.), 140–149.

355.

Krleža – kodifikator hrvatskoga književnog izraza. // *Dani hvarskog kazališta : eseji i građa o hrvatskoj drami i teatru*. – Split : Književni krug, Knj. 8: Miroslav Krleža. – 1981., str. 43–54.

356.

Matošev »Cvijet sa raskršća«. // *Umjetnost riječi*. 25 : 1 (1981.), 27–38.

– Zusammenfassung.

357.

Mažuranić i Vergilije («Sunt lacrimae rerum») : uz 2000. obljetnicu Vergilijeve smrti. // *Okolo*. 9 : 254 (10. – 24. XII. 1981.), 9.

– Bilješke na kraju teksta.

358.

Mažuranić, pjesnik i njegovo djelo. // *Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; priredio Ivo Frangeš*. – [2. Izd.]. – Zagreb : Školska knjiga, 1981., str. 5–25. (Biblioteka Dobra knjiga; kolo 1, komplet II)

– Str. 66–70: Rječnik.

– Bilješke uz tekst.

359.

Ranko Marinković; Bibliografija; Napomena. // *Izabrana djela I / Ranko Marinković; priredio Ivo Frangeš*. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1981., str. 7–32; 33–38; 419. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 137).

– Frangeš je uredio i drugu knjigu Marinkovićevih *Izabranih djela* u istoj ediciji (*Pet stoljeća hrvatske književnosti*; knj. 138).

1982.**360.**

Dobriša Cesarić (1902. – 1980). // *Croatica*. 13 : 17/18 (1982.), 175–177.

361.

Giovanni Verga. // *Obitelj Malavoglia / Giovanni Verga*; prijevod Ivo Frangeš i Henrik Barić. – Zagreb : Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 273–287. – (Talijanski roman u 10 knjiga).

362.

Krleža i Matoš. // *Forum*. 21 : 10/12 (1982.) = 44, 690–740.

363.

Die kroatische Realismus der europäischer Literatur. // *Slavische Kulturen in der Geschichte der europäischen Kulturen von 18. bis zum 20. Jahrhundert*. – Berlin : Akademie Verlag, 1982., str. 309–314.

364.

Mihovil Kombat kao povjesničar novije hrvatske književnosti. // *Forum*. 21 : 7/9 (1982.) = 44, 23–40.

365.

Ranko Marinković. // *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1981.*, Zagreb, 1982., knj. 85; 319–324.

366.

Vlatko Pavletić. // *Eseji i kritike / Vlatko Pavletić*; priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1982., str. 7–23. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 169).

367.

Završna riječ održana na znanstvenom skupu »Vatroslav Jagić danas« : (13. – 14. prosinca 1982.). // *Croatica*. 13 : 17/18 (1982.), 183–190.

1983.**368.**

Bilješka o piscu. // *Vladar. Mandragola / Niccolo Machiavelli*; prijevod Ivo Frangeš. – Zagreb : Grafički zavod Hrvatske, 1983., str. 165–169.

369.

Krleža i Matoš. – *Okolo*. 11 : 282 (6. siječnja 1983.).

370.

Krležine ratne teme; Napomena. // *Ratne teme / Miroslav Krleža*; priredio za štampu Ivo Frangeš. – Sarajevo : Oslobođenje; Zagreb : Mladost, 1983., str. 235–244; 245. – (Sa-

brana djela Miroslava Krleže. Jubilarno izdanje u povodu devedeset godina proteklih od autorova rođenja).

– Riassunto.

– Ovaj tekst (Krležine ratne teme) tiskan je i u *Oku* pod naslovom »Sudar besmislene moći«.

371.

Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti. // *Zadarska revija*. 32 : 4/5 (1983.), 271–284.

– Dio naklade *Zadarske revije* tiskan je kao zbornik pod naslovom: »Mihovil Kombol književni povjesničar, kritičar i prevodilac : zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 25. obljetnice smrti«, uredila Nevenka Košutić-Brozović / Zadar, 18. – 20. studenoga 1981. – Zadar : Hrvatsko filološko društvo Zadar, 1983., str. 7–20. – (Izdanja Hrvatskog filološkog društva Zadar; sv. 1).

372.

Ostvarivanje cilja nije kontemplacija... : pogovor »Obračunu«. – *Oko*. 11 : 294 (23. 6. – 7. 7. 1983.), 8–9.

373.

Pogovor. // *Moj obračun s njima / Miroslav Krleža*. – Sarajevo : Oslobođenje; Zagreb : Mladost, 1983., str. 309–317. – (Sabrana djela Miroslava Krleže. Jubilarno izdanje u povodu devedeset godina proteklih od autorova rođenja).

374.

Razgovor o časopisu *Umjetnost riječi*. // *Književna reč*. 12 : 214/216 (10. jula 1983.), 5–9.

– U razgovoru sudjelovali Zdenko Škreb, Ivo Frangeš, Viktor Žmegač i drugi.

375.

»Sad navali ljuta Arapijo, nema više onoga junaka...« : razgovor s prof. dr. Ivom Frangešom. // *Oko*. 11 : 284 (3. – 17. 2. 1983.), 9.

– Razgovor vodio Zvonko Kovač.

376.

Sudar besmislene moći. // *Oko*. 11 : 303 (27. 10. – 10. 11. 1983.), 16–17.

377.

Turgenjevski smjer hrvatskog realizma. // *Croatica*. 14 : 19 (1983.), 47–54.

1984.

378.

Barčevo »pravdanje« sa Šimićem : (Vidrićeva Mrtva ljubav). // *Umjetnost riječi*. 28 : 3 (1984.), 179–192.

– Zusammenfassung.

379.

Dr Ivo Frangeš: Silvije Strahimir Kranjčević : predgovor knjizi Silvija Strahimira Kranjčevića u biblioteci »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, knj. 60; Zagreb, 1964. // *Kranjčević / Dubravko Jelčić*. – Zagreb : Globus, 1984., str. 265–266. – (Biblioteka Portreti)

379.a

»Izbor iz kritika« [Fragment.]. // Povratak Filipa Latinovicza / Miroslav Krleža. – Sarajevo : Veselin Masleša, 1984., str. 201–203.

380.

Dr Ivo Frangeš: Značenje Augusta Šenoa : Telegram. III, br. 90, str. 1; Zagreb, 12. 1. 1962. // Šenoa / Dubravko Jelčić. – Zagreb : Globus, 1984., str. 266–267. – (Biblioteka Portreti).

381.

Giovanni Verga; Objašnjenja. // Nedda / Giovanni Verga; prijevod Ivo Frangeš. Split : Logos, 1984., str. 237–255; 259–260. – (Biblioteka Beatrice : [svjetski ljubavni roman])

382.

Die »tote Stadt« in der kroatischen Literatur an der Jahrhundertwende. // Neohelicon, Budapest – Amsterdam, 11 : 1 (1984.), 115–123.

1985.**383.**

Držić (Marin). 1508 environ – 1567.; Litterature croate (s.v. Yougoslavie) // Encyclopaedia Universalis (u tisku).

384.

Kolektivni junak Krležine ratne proze. // Hrvatski bog Mars / Miroslav Krleža. – Split : Logos, 1985., str. 359–371. – (Biblioteka Galeb; knj. 5).

385.

Machiavelli, Niccolo.

Izabrano djelo. – Zagreb : Globus, 1985.

– 1. sv. – Frangeš je preveo *Vladara* (str. 97–146) i sastavio »Napomenu prevodiočevu« (str. 146–147).

– U 2. sv. Frangeš preveo *Mandragolu* (str. 311–350).

386.

Mažuranić pjesnik i njegovo djelo // Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; priredio Ivo Frangeš; predgovor Ivo Frangeš. – 3. izd. – Zagreb : Školska knjiga, 1985., str. 5–25. – (Biblioteka Dobra knjiga).

387.

Modernost Ante Kovačića. // Forum. 23 : 4/5 (1985.), 637–646.

388.

Neprolaznost prolaznosti : poetski svijet Dragutina Tadijanovića // Forum. 24 : 10/11 (1985.) = 50, 578–588.

389.

Povijest za sva vremena : književnopovijesni znanstveni rad Antuna Barca i danas kao smirujuće upozorenje da je predan i ozbiljan rad trajna stečevina kulture.... // Oko. ??? : ----, str. 15–???

– Opis prema izresku iz novina.

– U tekstu prof. Frangeš spominje da je prošlo 30 godina od Barčeve smrti, ali ipak nisam našla gdje je otisnuto.

390.

Rađanje kolektivnog junaka u ranoj Krležinoj prozi. // Sveske. 3 : 10 (1985.), 223–236.

391.

Stoljeće i pol ilirizma. // Odjek. 38 : 21 (1. – 15. novembar 1985.), 2–3.

– Nadnaslov: Krupni plan: Jedanaesti kongres slavista.

392.

U potrazi za izgubljenim djetinjstvom // Povratak Filipa Latinovicza / Miroslav Krleža : [pogovor Ivo Frangeš]. – Split : Logos, 1985., str. 207–(227). – (Biblioteka Galeb; knj. 4).

1986.**393.**

Nove stilističke studije. – Zagreb : Globus, 1986. – 420 str. – (Biblioteka Globus).

394.

Autor (Marulić) i njegovo vrijeme; Marulićeve »figure« : (ulomak iz »Povijesti hrvatske književnosti« // Mogućnosti. 34 : 4/5 (1986.), 371–373; 383–386.

395.

Jagićev zbornik / uredili Ivo Frangeš... (et al.). – Zagreb : Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1986. – 321 str.

396.

Neprolaznost prolaznosti : poetski svijet Dragutina Tadijanovića = Perennita del tempo-raneo : il mondo poetico di Dragutin Tadijanović. // Sjena života / Dragutin Tadijanović; izbor Eros Sequi; predgovor Ivo Frangeš = L'ombra della vita / scelta Eros Sequi; prefazione Ivo Frangeš. – Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 1986., str. 4–27. – (Biblioteka Dometi. Nova serija, mala edicija = Nuova serie, piccolo edizione; knj. – libro 44).

397.

Stvaralac i sanjar : o djelu Marijana Matkovića. // Forum. 25 : 5/6 (1986.) = 51, 540–546.

1987.**398.**

Povijest hrvatske književnosti. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske; Ljubljana : Cankarjeva založba, 1987. – 563 str. – (Biblioteka C).

399.

Duh Miškinine proze. // Kaj. 20 : 1/2 (1987.), 33–40.

1988.**400.**

Pogovor. // Knjiga pjesama prva : 1920. – 1945. / Dragutin Tadijanović. – Zagreb : Naprijed, 1988. – (Djela hrvatskih pisaca) (Sabrana djela Dragutina Tadijanovića; sv. 1).

401.

Pogovor. // Moj obračun s njima / Miroslav Krleža. – Sarajevo : Oslobođenje; Zagreb : Mladost : Globus, 1988., str. 309–317. – (Izabrana djela Miroslava Krleže / Oslobođenje).

402.

Pogovor. // Zapisi sa Tržiča / Miroslav Krleža. – Sarajevo : Oslobođenje, 1988., str. 9–17. – (Sabrana djela Miroslava Krleže; 4).

403.

Poruka koja traje stoljećima : Splitski književni krug upravo je objavio kritičko izdanje Marka Marulića »Judita« : donosimo dio izlaganja akademika Ive Frangeša prigodom predstavljanja knjige u Splitu. // Vjesnik. 48 : 14646 (25. lipnja 1988.). – Panorama subotom, br. 521, str. 10–11.

404.

Pripomene o Pavlinovićevu stilu. // Forum. 27 : 7/8 (1988.) = 56, 26–41.

405.

Sjaj Marulićeve »Judite«. // Mogućnosti. 36 : 7/8 (1988.), 557–562.

1989.**406.**

»A pokojna Pavulina...?« : Šegedinova umjetnost novele; Gundulić i hrvatski narodni preporod. // Forum. 28 : 7/8 (1989.) = 58; 34–37; 177–191.

407.

Dike ter hvaljen'ja meštra Marula. // Judita / Marko Marulić; [predgovor Ivo Frangeš; tekst priredio i rječnik sastavio Milan Moguš; likovna oprema Josip Bratulić, Petar Jakelič]. – Split : Književni krug Split, 1989., str. 7–11. – (Knjiga Mediterana; 1)

408.

Kranjčevićeva mletačka elegija (»Slom Campanila«, 1902); Vizije Mersada Berbera. // Forum. 28 : 1/2 (1989.) = 57, 44–58; 236–240.

409.

Mažuranić, pjesnik i njegovo djelo. // Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Školska knjiga, 1989., str. 5–31. – (Biblioteka Dobra knjiga)

410.

(Predgovor); Bez naknadne mudrosti. // Preživjeti u Zagrebu : dnevnik 1943. – 1945. / Josip Horvat; urednik Ivo Frangeš. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1989. – str. 5; 275–276. – (Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti; knj. 440) (Razred za suvremenu književnos; knj. 20).

411.

Predgovor. // Povratak Filipa Latinovicza / Miroslav Krleža. – Sarajevo : Svjetlost, 1989., str. 5–14. – (Biblioteka izabranih djela).

1990.**412.**

Đuro Matija Šporer – preteča ilirizma. // Almanah ilirski za godinu 1823. / od Jure Maticha. – Karlovac : Ogranak Matice hrvatske : Gradska biblioteka Ivan Goran Kovačić, 1990., str. 3–14.

– Pretisak izd. iz 1823. god.

413.

Ljepota tuge : (uz Vidrićevu pjesmu »Mrtvac«). // Umjetnost riječi. 34 : 1 (1990.), str. 39–47.

– Riassunto.

414.

Marin Franičević (1911. – 1990). – Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1990.), knj. 94, str. 589–590.

415.

Marin Franičević (1911. – 1990.) : in memoriam // Forum. 29 : 7/8 (1990.) = 60, 273–275.

416.

Mažuranić danas. // Dubrovnik. N. S. 1 : 1/2 (1990.), str. 23–36.

– To je bilo uvodno izlaganje na znanstvenom skupu »Ivan Mažuranić – Život i djelo«, Zagreb, 8. 10. 1990.

417.

Mažuranić klasik. // Sjaj baštine : Hommage a Ivan Mažuranić 1814. – 1890. / [tekst] Ivo Frangeš; [grafike] Dubravka Babić; [uredio i graf. oblikovao Božo Biškupić]. – Zagreb : Edition Biškupić, 1990., str. [1]. – (Biblioteka Tempora / Zbirka Biškupić; sv. 7).

418.

Ratna trilogija Mirka Božića. // Tgolí chole měštró : Gedankenschrift für R. Olesch. – Köln; Wien : Bohlau Verlag, 1990., str. 547–555. – (Slavische Forschungen; 60).

419.

Slavko Mihalić. // Ispitivanje tišine / Slavko Mihalić. – Ljubljana; Zagreb : Mladinska knjiga, 1990., str. 5–7.

1991.**420.**

Akademik prof. dr. Ivo Frangeš: »Uzbudljiv hod pod bešćutnim zvjezdama« : intervju / razgovarao: Ivan Rodić // Školske novine. 42 : 13 (1950) (19. ožujka 1991.), 8–9.

421.

Dječak između dvije Badesse : (uz novu verziju Novakove novele Badessa Madre Antonia). // Republika. 47 : 3/4 (1991.), 78–83.

– Riječ je o Slobodanu Novaku.

422.

Hrvatski jezik danas : (razmišljanja uz Dane hrvatskog jezika. // *Jezik*. 39 : 3 (1991./1992.), 66–68.

– Summary.

423.

Neizgorive suze / Ivo Frangeš. // *Moj križ svejedno gori* / [stihovi] Josip Pupačić; grafika Matko Trebotić; eseji Ivo Frangeš, Ive Šimat Banov. – Zagreb : Mladost, 1991. – 1 graf. mapa.

424.

»Noćas se moje čelo žari... « (Heut' nacht gluht meine Stirn...) : Ujević und Verlaine / aus dem kroatischen: Bruno Boban. // *Der kroatische essay der achtziger Jahre* / ausgewählt und eingeleitet von Tihomil Maštrović. – Zagreb : Most = The Bridge, 1991., str. 11–128. – (Most = The Bridge : Croatian literature series : vol. 9).

425.

Predgovor; Neprolaznost prolaznosti : poetski svijet Dragutina Tadijanovića; Vječni život poezije : Tadiji za rođendan // *Zbornik radova o Dragutinu Tadijanoviću 1980. – 1990.* / priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Mladost : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za književnost, 1991., str. 7–8; 134–141; 259–262. – (Zbornici / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti).

426.

[Pogovor] // *Seljačka buna* : roman / August Šenoa. – 3. izd. – Zagreb : Mladost, 1991. str. 385–389. – (Zlatno slovo; kolo 2).

427.

[Pogovor] // *U registraturi* / Ante Kovačić. – 3. izd. – Zagreb : Mladost, 1991., str. 359–400. – (Zlatno slovo).

428.

[Pogovor] // *Zlatarovo zlato* : roman / August Šenoa. – 4. izd. – Zagreb : Mladost, 1991., str. 233–237. – (Zlatno slovo).

429.

Riječ urednika. // *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*; knj. 452 / urednik Ivo Frangeš. – Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1991. – (Razred za književnost; knj. 24)

430.

Uvodna bilješka. // *Paljetak, Luko. Suze sina prognanoga* : ciklus pjesama // *Forum*. 30 : 11/12 (1991.) = 62, 573–580.

431.

Vječni život poezije : 85 godina Dragutina Tadijanovića. // *Forum*. 30 : 1/2 (1991.) = 61, 177–185.

1992.**432.**

Suvremenost baštine. – Zagreb : August Cesarec : Matica hrvatska, 1992. – 390 str. – (Kritika, kultura, komunikacija).

433.

Letteratura di frontiera – Letteratura di coscienza. // *Littératures frontalières*, Roma, 2 : 1 (1992.), 45–51.

434.

Ljepota darivanja – uz poeziju slikarice Cate Dujšin-Ribar. // *Moj dom : izabrane pjesme.* / Cata Dujšin Ribar; izbor Dragutin Tadijanović; predgovor Ivo Frangeš. – Zagreb : Školska knjiga, 1992., str. 5–6.

435.

...

Muze nisu šutjele : anketa: kulturni događaj godine / [priredila] Mirjana Dugandžija... [et al.] // *Novi Vjesnik*. 53 : 16262 (31. prosinca 1992., 1. i 2. siječnja 1993.), 36B.

– Anketiran je i prof. Frangeš koji kao događaj godine ističe pojavu časopisa *Colloquia Maruliana*.

436.

Nazočnost Dubrovnika. // *Čovjek i prostor*. (1992.), posebno izdanje, br. 2, str. 4–17.

– Tekstovi usporedno na hrvatskom i engleskom jeziku.

437.

Nazočnost Dubrovnika. // *Dubrovnik*. N. S. 3 : 2/3 (1992.), 151–152.

– To je posebno izdanje časopisa pod nazivom »Dubrovnik u ratu«.

438.

Nazočnost Dubrovnika. // *Književna revija*. 32 : 1/2 (1992.), 31–32.

439.

Poslanica Dubravi : s prosvjednog skupa u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu 5. listopada 1991. Skup je održan neposredno nakon prestanka zračne uzbune nad Zagrebom = *Epistola to Dubrava : from a protest meeting held in the Croatian National Theatre in Zagreb on 5th October 1991. The rally was held immediately after the end of an raid warning.* // *Hrvatsko ratno pismo 1991/92. : apeli, iskazi, pjesme = Croatian war writing 1991/92. : appeals, viewpoints, poems / urednica = edited by Dubravka Oraić Tolić; [prevoditelji na engleski jezik Vera Andrassy... [et al.]; fotografije Veljko Barundžija... [et al.].* Zagreb : Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1992., str. 319–321.

440.

Zapisi o Matošu. // *Forum*. 31 : 3/4 (1992.) = 63, 315–330.

1993.

441.

»Dijalektički antibarbarus«; Književnost danas. // Pečat o Krleži danas / [pripremili Marinko Vučinić, Luka Mičeta i Gojko Tešić; autori ilustracija Pjer Križanić... [et al.]. – Revijalno izd. povodom stogodišnjice rođenja Miroslava Krleže. – Beograd : Tersit, 1993., str. 108–109; 109.

442.

Hrvatska i Istra jedno su! // Crni dossier / Branimir Donat. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske : Globus, 1993., str. 199–201. – (Dokumenti).

443.

Hrvatska književnost i hrvatska povijest. // Hrvatska dramska književnost i kazalište i hrvatska povijest / Krležini dani u Osijeku, 1992.; priredio Branko Hećimović. – Osijek : Hrvatsko narodno Kazalište u Osijeku [etc.], 1993., str. 7–14.

444.

Ivo Frangeš: Sveti kamen Bašćanske ploče : [intervju] / [razgovarala] Mirjana Dugandžija // Vjesnik. 54 : 16430 (26. lipnja 1993.), 23. – Danica : Vjesnikov kulturni prilog.

445.

Kazalište kao upozorenje : (nekoliko napomena uz Marulićevo : »Govoren'je svetoga Bernarda od duše osujene«). // Colloquia Maruliana / [uredništvo Vedran Gligo, Bratislav Lučin, Mirko Tomasović]. – Split : Književni krug, 1992. – sv. – 2: – 1993., str. 5–8.

– Summary.

446.

Književno djelo Antuna Gustava Matoša. // Izbor iz djela / Antun Gustav Matoš; priredila Vesna Frangeš. – Zagreb : Školska knjiga, 1993., str. 7–25. – (Moja knjiga).

447.

O jednom simbolu Krležine umjetnosti. // Umjetnost riječi. 37 : 2 (1993.), 67–77.

– Zusammenfassung.

448.

Pravo na priču : o poetici Ive Andrića. // Lettres. 2 : 8 (1993.), 82–85.

449.

Rad je polovica radosti / [razgovarala] M. J. [Mirjana Jurišić] // Večernji list. 37 : 10709 (18. VI. 1993.), 37.

– Nadnaslov: »Riječ umjetnosti : posebno za *Večernji list* govore ovogodišnji laureati : danas dodjela nagrada 'Vladimir Nazor'«.

450.

Urota Zrinsko-frankopanska danas. // Dubrovnik. N. S. 4 : 3 (1993.), 13–17

1994.**451.**

Čarolije Tadijanovićeve pjesništva. // Forum. 33 : 7/8 (1994.) = 66, 445–457.

452.

Čarolije Tadijanovićeve pjesništva. // Čarolije : poezija i proza / Dragutin Tadijanović; izbor i predgovor Ivo Frangeš. Zagreb : Mozaik knjiga, 1994., str. 5–17. – (Biseri hrvatske književnosti; kolo 2, sv. 12).

453.

Dobri duh romana : (Krešimir Nemec, Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća, Znanje, Zagreb, 1994). // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 2 : 16 (4. kolovoza 1994.), 13.

454.

Jedna Krležina ključna slika. // Res Slavica. Festschrift für Hans Rothe zum 65. Geburtstag. / herausgeben von Peter Thiergen und Ludger Udolf. – Paderborn (etc.) : Ferdinand Schöningh, 1994., str. 397–403.

455.

Knjiga – sjaj Mediterana. // Knjiga Mediterana 1993. : predavanja. – Split : Književni krug, 1994., str. [6]-8.

456.

Lasić za i protiv : razgovor o Krležologiji I-VI. Stanka Lasića održan je u prostorijama DHK, 19. X. 1993. // Republika. 49 : 1/3 (1994.), 40–60.

– Frangešova diskusija na str. 58–60. Razgovor obradila i priredila za tisak Vesna Radaković-Vinchierutti.

457.

Leptiri odista pjevaju... // Singerica pod snijegom / Luko Paljetak. – Zagreb : Školske novine, 1994., str. 7–11.

458.

O Ivanu Lackoviću Croati. // Hommage a Ivan Lacković Croata / priredili Andriana Škunca, Vladimir Crnković. Zagreb : Art studio Azinović, 1994., str. 28–30.

459.

...

Papa, Sveti trag i obnova osječkog HNK : Vjesnikova anketa: kulturni događaj 1994. godine u Hrvatskoj / anketirali Nada Bušelić...[et al.]. // Vjesnik. 55 : 16967 (30. XII. 1994.), 40–43.

– Prof. Frangeš u toj anketi ističe kao događaj sve što je na Gregorijani u Rimu rečeno o Maruliću.

460.

Poruka Dubrave : šro su nama Igre. // Dubrovnik. N. S. 5: 1/2 (1994.), 41–42.

– To je tematski dvobroj: »Dubrovačke ljetne igre / Dubrovački ljetni festival – 45 godina trajanja«.

461.

Slavonija kao književna tema. // Knjiga o knjigama : Slavonica 1 – 100 knjige našeg identiteta / [urednik Martin Grgurovac]. Vinkovci : Slavenska naklada Privlačica, 1994., str. 41–48. – (Slavonica : prinosi Slavonije hrvatskoj književnosti i povijesti; kolo 20)

- Tekst je preuzet iz knjige *Doprinosi Slavonije hrvatskoj književnosti* objavljene 1966. godine.
- Knjiga o knjigama tiskana je kao posebna publikacija »u čast« 100. knjige izašle u navedenoj biblioteci.

462.

Slovenska književnost u europskom kontekstu : France Bernik: »Slowenische Literatur im europäischen Kontext«. Drei Abhandlungen. Vorträge und Abhandlungen zur Slawistik. Band 22. Verlag Otto Sagner, München, 1993. // Forum. 33 : 9/10 (1994.) = 66, 736–737.

463.

Smrt Smail-age Čengića Ivana Mažuranića / Ivo Frangeš. Pjesništvo Franceta Prešerna / Jože Pogačnik. – Zagreb : Školska knjiga, 1994. – 111 str. – (Biblioteka Ključ za književno djelo; kolo 2, knj. 2)

464.

Uvodna riječ; Zapis o Matošu. // Matošiana / priredili Ivo Frangeš i Dragutin Tadijanović. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1994. [i.e. 1995.] – sv. 1 / priredili Ivo Frangeš, Dragutin Tadijanović, 1994., str. 9–10; 11–22. – (Građa za povijest književnosti hrvatske; knj. 34)

- Prvi dio knjige – »Matoševa pisma i pisma Matošu« (str. [25]-84) priredio je Ivo Frangeš.
- Tekst »Zapis o Matošu« preuzet je iz *Foruma*. 31: 3/4 (1992.) = 63, str. 315–330.
- Ova bibliografska jedinica objavljena je u bibliografiji radova prof Frangeša do 1995., ali su podatci bili nepotpuni jer je knjiga bila u tisku.

1995.**465.**

Geschichte der kroatischen Literatur : von den Anfängen bis zur Gegenwart / Ivo Frangeš; [Übersetzung von Claudia Schnell nach einer Rohübersetzung von Jutta Božić]. – Köln; Weimar; Wien : Böhlau Verlag, 1995. – 988 str. – (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe A, Neue Folge; Bd 15)

- Sadrži: Vorwort zur kroatischen Ausgabe von 1987.; Vorwort zur deutschen Ausgabe von 1995.; Literatur des Mittelalters; Kroatische Latinität; Mündliche Literatur. Anfänge der Kunstliteratur in der Renaissance; Reformation und Gegenreformation. Barock; Rationalismus und Vorromantik; Romantik. Illyrismus. Zeitalter des Absolutismus; Protorealismus und Realismus; Die Moderne; Die Literatur zwischen den Kriegen; Die Zeitgenössische Literatur: Die zweite Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts; Literaturwissenschaft und Kritik; Lexikon der Autoren; Literaturverzeichnis; Namenregister; Schlußbemerkung.

466.

Dante, Kalićević, Marulić. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, kulturu i znanost. 3 : 36 (18. svibnja 1995.), 6.

- Nadnaslov: »Baština : što nam Marul kazuje«.

467.

Dulcedo Golubiana : (uz latinske pjesme Ivana Goluba). // Croatica : prinosi proučavanju hrvatske književnosti. 26: 42/44 (1995./1996.), 125–131.

468.

Hrvatska književnost i hrvatska povijest. // Uvodna izlaganja / Ivo Frangeš, Radoslav Katičić. Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 1995., str. 3–13.

- Na vrhu nasl. str. : Slavistički komitet Hrvatskoga filološkoga društva; Prvi hrvatski slavistički kongres, Pula, 1995.
- Zusammenfassung.

469.

Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti. S Ivom Frangešom razgovarao Vlatko Pavletić. // Forum. 34 : 3/4 (1995.) = 67, 200–238.

470.

Kein Wesen kann zu nichts zerfallen. // Deutschland von außen : der andere Blick 50 Jahre danach / für die Alexander von Humboldt – Stiftung herausgegeben von Kurt-Jürgen Maaß. – Rheinbach : Druckpartner Moser Druck + Verlag GmbH, 1995., str. 29–34.

471.

Književno djelo Ante Tresića Pavičića : zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 15. listopada 1993. godine u Splitu / [glavni urednik Ivo Frangeš; prijevodi sažetaka Nicoletta Babić, Mladen Machiedo, Fedora Ferluga – Petronio; kazala izradila Mihaela Kovačić]. – Split : Književni krug, 1995. – 193 str. – (Biblioteka Knjiga Mediterana; 12)

- Prof. Frangeš ovdje nema objavljen tekst nego je samo glavni urednik knjige.

472.

Krleža : uz stotu obljetnicu rođenja // Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. 4 : 6/7 (1995.), 63–71.

473.

Mediteran: more, ne protiv nego među! // Dubrovnik. N. S. 6 : 6 (1995.), str. 11–14.

- Tematski blok: »Hrvatska kultura u ozračju Sredozemlja / Mediterana«.

474.

Ne bih znao živjeti da mi netko uzme Zagreb : intervju (razgovor vodila Branka Džebić); Značenje Bašćanske ploče. // Vjesnik. 56 (22. travnja 1995.); str. 22–23 (dodatak Danica, str. 4–5); 22 (dodatak Danica, str. 4)

475.

Nemec, Kešimir: Povijest hrvatskog romana, od početaka do kraja 19. stoljeća. Zagreb: Znanje 1994. 287 S. // Zeitschrift für slavische Philologie. 55: 1 (1995./96.), 218–221.

476.

Pjesnik koji pjeva trajno : 90. rođendan Dragutina Tadijanovića. // Hrvatski iseljenički zbornik / uredništvo Ante Beljo, Aleksandar Ravlić, Diana Šimurina-Šoufek. (1995./1996.), str. 97–100.

477.

Pogovor. // Povratak Filipa Latinovicza / Miroslav Krleža. – Zagreb : Zagrebačka stvarnost, 1995., str. 223–246. – (Biblioteka Učilišno štivo. Lektira)

478.

Silvije Strahimir Kranjčević. // *Republika*. 51: 9/10 (1995.), 77–97.

478.a

Ivo Frangeš: Zavičajnost doživljam jedino kao dio općenitosti Hrvatske / razgovarao Mladen Urem // *Sušačka revija : glasilo »Kluba Sušačana«*. 3 : 10/11 (1995.), 7–10.

– U rubrici Razgovori.

479.

Sur Ranko Marinković. // *Most = Die Brücke : literarisches Magazin : časopis Društva hrvatskih književnika = Zeitschrift der Gesellschaft Kroatischer Schriftsteller*. (1995.), br. 9/10, str. 38–39.

– Tematski blok: »Dossier Ranko Marinković«.

480.

Tadijanovićeve »Čarolije«. // *Zaprešićki godišnjak za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušča s kalendarom za 1996. godinu*. 5 (1995.), 163–165.

– Autorizirani zapis s magnetofona: S. L.

1996.**481.**

Antun Gustav Matoš; Rječnik; Važnija izdanja Matoševih pjesama; Literatura o Matošu. // *Izabrane pjesme / Antun Gustav Matoš; priredio Ivo Frangeš*. Zagreb : Matica hrvatska, 1996., str. 117–124; 107–114; 115; 116. – (Biblioteka Parnas. Niz Književnost).

482.

Auf Deutsch – um ein Drittel umfangreicher! : Gespräch mit Professor Dr. Ivo Frangeš / Ivica Župan; ins Deutsche übersetzt von Sanja Mihelić-Goglia. *Most = Die Brücke : časopis Društva hrvatskih književnika = Zeitschrift der Gesellschaft Kroatischer Schriftsteller*. (1996.), br. 3/4, 181–184.

483.

August Šenoa. // *Prijan Lovro / August Šenoa*. – Zagreb : SysPrint, 1996., str. VII–XVI. – (Lektira dostupna svima; kolo 3, knj. 19).

484.

Cvijetak ljubavi, rodoljublju i čovjekoljublju : Šenoin »Karanfil sa pjesnikova groba«. // *Forum*. 35: 10 (1996.) = 68, str. [1061]-1073.

485.

Dante, Kaličević, Marulić. // *Colloquia Maruliana* / [uredništvo Vedran Gligo, Bratislav Lučin, Mirko Tomasović]. Split : Književni krug, 1992. – sv. –. 5 / [uredništvo Bratislav Lučin, Mirko Tomasović; prijevod na engleski Katarina Hraste]. – 1996., str. 129–130.

– Summary.

486.

Govor na predstavljanju knjige Kroz povijest umjetnosti u Dalmaciji (XIII. – XIX. st.) Krune Prijatelja. // Predavanja / Knjiga Mediterana, 1995. Split : Književni krug, 1996., str. [20]-21.

487.

Ivo Frangeš: Na njemačkom jeziku – opsežnija za trećinu! // Večernji list. 40 : 11657 (21. II. 1996.), 14.

– U rubrici: Forum. – O njemačkom izdanju *Povijesti hrvatske književnosti*.

488.

Krležina lirika; Važnija izdanja Krležinih pjesama; Literatura o Krležinoj poeziji. // Iza-brane pjesme / Miroslav Krleža; pripremio Ivo Frangeš. Zagreb : Matica hrvatska, 1996., str. 99–108; 96; 97. – (Biblioteka Parnas. Niz Književnost)

489.

Magija svih nostalgija : fragment govora o Istri, objavljen u »Hrvatskom tjedniku« 1971. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 4 : 61 (2. svibnja 1996.), 40.

490.

Mihanovićeva Lijepa naša : obljetnice. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 4 : 65 (27. lipnja 1996.), 24.

491.

Das Mittelmeer : ein Meer, nicht gegen sondern zwischen... / Ivo Frangeš; aus dem Kroatischen von Hedi Blech Vidulić. // Most = Die Brücke : literarisches Magazin : časopis Društva hrvatskih književnika = Zeitschrift der Gesellschaft Kroatischer Schriftsteller. (1996.), br. 3/4, str. 117–120.

492.

Opojnost ljepote. // Hommage a Rabuzin / [priredio Vladimir Crnković]. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1996., str. 41–43. – (Biblioteka suvremene umjetnosti; knj. 9).

493.

Pjesnik i djelo : u suprotnosti običnoga : po svježini, po izboru tematike, mi već odavna znamo da Tadijanović jest jedan od odabranih. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 4 : 57 (7. ožujka 1996.), 11.

494.

Poslanica Dubravi. // Hrvatska lađa : izbor pjesničkih i proznih tekstova te dokumenata o stvaranju neovisne, suverene države Hrvatske i o domovinskom ratu 1990. – 1992. / priredili Vlado Pandžić, Božidar Petrač. Zagreb : Alfa, 1996. – 1998. – 2 sv. 1. dio: 1996., str. 83–84.

– Tekst sa prosvjednog skupa održanog u Hrvatskom narodnom kazalištu 5. listopada 1991. godine neposredno nakon prestanka zračne opasnosti nad Zagrebom.

495.

Razgovor s Ivanom Frangešom : »Interpretacijom određenih djela otkrivamo bit umjetnosti«. // *Tajna radne sobe : razgovori o književnom stvaranju / [razgovarao] Vlatko Pavletić; sugovornici Mirko Božić... [et al.]*. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1995., str. 83–125.

– Razgovor je vođen 1971.

496.

Silvije Strahimir Kranjčević; Bibliografija. // *Izabrana djela / Silvije Strahimir Kranjčević; priredio Ivo Frangeš*. Zagreb : Matica hrvatska, 1996., str. 13–40; 45–59. – (Stoljeća hrvatske književnosti).

– Bibliografija se sastoji od: »Izdanja djela Silvija Strahimira Kranjčevića« i »Važnija literatura o Silviju Strahimiru Kranjčeviću«.

497.

Splitski polihistor Julije Bajamonti : zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 30. listopada 1994. godine u Splitu / [prijevod sažetaka na (talijanski) Nicoletta Babić; glavni urednik Ivo Frangeš]. Split : Književni krug, 1996. – 255 str. – (Biblioteka Knjiga Mediterana; 15).

498.

U suprotnosti običnoga : riječ na promociji Djela Dragutina Tadijanovića (I-V), naklada Matice hrvatske, u Hrvatskom kulturnom klubu u Zagrebu, 26. II. 1996. // *Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost*. 4 : 57 (7. ožujka 1996.), 11.

499.

Vjenceslav Novak : [predgovor]. // *Posljednji Stipančići / Vjenceslav Novak; priredio Ivo Frangeš*. Zagreb : SysPrint, 1996., str. VI–XV. – (Lektira dostupna svima; kolo 3, knj. 23).

500.

Vladimir Vidrić; Rječnik; Izdanja Vidrićevih pjesama; Važnija literatura o Vidriću : (izbor). // *Izabrane pjesme / Vladimir Vidrić; pripremio Ivo Frangeš*. Zagreb : Matica hrvatska, 1996., str. 75–85; 67–69; 70; 71–73. – (Biblioteka Parnas. Niz Književnost).

501.

Die zeitgenössische kroatische Prosa. // *Tendenzen der kroatischen Gegenwartsliteratur : Internationales Symposium Manheim, Oktober, 1989. / herausgegeben von Josip Matešić*. – München : Südosteuropa-Gesellschaft, 1996., str. [11]-21. – (Aus der Südosteuropa-Forschung; 5)

502.

Zwei Badessa : Novellen Slobodan Novaks / Ivo Frangeš; ins Deutsche übersetzt von Tamara Marčetić. // *Most = Die Brücke : literarisches Magazin : časopis hrvatskih književnika = Zeitschrift der Gesellschaft Kroatischer Schriftsteller*. (1996.), br. 3/4, str. 87–90.

1997.

503.

August Šenoa kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (Prijan Lovro kao paradigma). // *Croatica* : prinosi proučavanju hrvatske književnosti. 27: 45/46 (1997.), 273–285.

– Riassunto.

– To je tekst predavanja sa XII. Međunarodnog slavističkog kongresa održanog od 24. kolovoza do 1. rujna 1998. godine u Krakovu (taj broj *Croatice* je zbornik radova hrvatskih slavista s tog kongresa).

504.

Cvjetak ljubavi, rodoljublju i čovjekoljublju : (August Šenoa: Karamfil sa pjesnikova groba). // Karamfil s pjesnikova groba : djačka pričica = Nagelj s pesnikovega groba : dijaška zgodnica / August Šenoa; [likovni prilozi Janez Bernik...[et al.]; prevedel Alojzij Bolhar]. – Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1997., str. 99–114.

505.

Dulcedo Golubiana. // Lice osame / Ivan Golub. Zagreb : Ceres, 1997., str. 61–68. – (Biblioteka Salona; knj. 7).

506.

»Fortunina vrata« u Grad : uz Pjesni na dubrovačku Luka Paljetka. Novo, prošireno izdanje. Matica hrvatska. Dubrovnik 1997. // *Forum*. 36: 11/12 (1997.) = 69, [1705]–1708.

– To je tekst govora održanog na predstavljanju knjige u Splitu 29. rujna 1997. godine.

507.

[Hrvatska književnost na kraju stoljeća] : [anketa] / [anketirala] Branka Džebić. // *Vjesnik*. 58 : 17770 (8. travnja 1997.), 16.

– Prof. Frangeš govori i o Marulićevoj proslavi.

508.

Luko Paljetak. // Hrvatski kandidati za Andersenovu nagradu 1998. – Zagreb : Knjižnice grada Zagreba. Gradska knjižnica, 1997., str. 11–12.

509.

Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti. // Mihovil Kombol : književni povjesničar, kritičar i prevodilac : zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 25. obljetnice smrti / Zadar, 18. – 20. studenoga 1981. – Ponovljeno izdanje / [urednici ponovljenog izdanja zbornika o Mihovilu Kombolu Nevenka Košutić-Brozović, Tihomil Maštrović]. Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], 1997., str. 13–26. – (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici; sv. 1)

– Riassunto.

510.

Nekoliko pripomena uz novootkrivene Marulićeve pjesme. // *Colloquia Maruliana* / [uredništvo Vedran Gligo, Bratislav Lučin, Mirko Tomasović]. Split : Književni krug,

Marulianum, 1992. – sv. 6 / [uredništvo Bratislav Lučin, Mirko Tomasović; prijevod na engleski Katarina Hraste]. – 1997., str. [225]-227.

– Summary.

511.

Poezija Tonča Petrasova Marovića. // Književno djelo Tonča Petrasova Marovića : zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 2. listopada 1996. u Splitu / urednici Vinka Glunčić-Bužančić, Mirko Tomasović; [prijevod sažetaka Nicoletta Babić]. Split : Književni krug, 1997., str. 12–16. – (Biblioteka Knjiga Mediterana; 17)

– Riassunto.

512.

Pozdravna riječ. // Zbornik radova sa skupa Milan Begović i njegovo djelo / [glavni urednik Josip Ante Soldo]. Vrlika : Općina Vrlika; Sinj : Ogranak Matice Hrvatske u Sinju, 1997., str. 7–10.

– Skup je održan u Vrlici 4. i 5. listopada 1996. godine.

513.

Silvije Strahimir Kranjčević : (1865. – 1908.); Bibliografija. // Izbor pjesama / Silvije Strahimir Kranjčević; priredio i predgovor napisao Ivo Frangeš. Zagreb : Erasmus naklada, 1997., str. 5–15; 119–121.

514.

Silvije Strahimir Kranjčević. Izabrana djela : nove knjige iz Matice hrvatske. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 5 : 79 (16. siječnja 1997.), 16.

515.

Slavko Mihalić – majstor koji ne gasi svijeću. // Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika / glavni in odgovorni urednik Jože Pogačnik. – Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Inštitut za literaturo in literarne vede, 1997., str. 117–124.

– Opis prema separatu na kojem nema svih podataka.

– Sažetak na talijanskom.

516.

Stendhal

Opatica iz Castra / Stendhal; preveo Ivo Frangeš. Zagreb : Naprijed, 1997. – 139 str.

– (Odabrani ljubavni romani).

– Prijevod djela: *L'abesse de Castro*.

– Pravo ime autora: Henri Beyle.

1998.

517.

Hrvatska novela : interpretacije / Ivo Frangeš, Viktor Žmegač. – Zagreb : Školska knjiga, 1998. – 512 str.

- Frangešove su sljedeće intrerpretacije: Prema realističnoj poetici : Prijan Lovro Augusta Šenoae; Cvjetak ljubavi, rodoljublju i čovjekoljublju i čovjekoljublju : Karamfil s pjesnikova groba Augusta Šenoae; Trpnja užitka i užitak trpnje : U magli Iva Vojnovića; Cesta i dom kao životni antipodi : Bez doma Janka Leskovara; Suze ljudi i suze stvari : Po buri Josipa Draženovića; Susret sna i jave na raskršću života : Cvijet s raskršća Antuna Gustava Matoša; Utjeha zajedničke nevolje : Voda Vladimira Nazora; Studija o dosegnutome miru : Doktorova noć Milutina Cihlara Nehajeva; Vrijeme kao nadahnuće : Romeo i Julija i druge proze iz zbirke Pričanje Petra Šegedina; Oblik riječi kao bit književnosti : Mrak na svjetlim stazama Ivana Gorana Kovačića; Zbilja i mašta u zagrljaju : Zagrljaj Ranka Marinkovića; Glas uspomena : Badessa Madre Antonia Slobodana Novaka.
- »Predgovor« i »Uvod« potpisuju oba autora.

518.

Đalski prema Šenoi : (tema Prijana Lovre). // Književna kritika o Ksaveru Šandoru Đalskom : (1945–1994) / priredio Branimir Donat. – [Zagreb] : Dora Krupićeva; Zabok : Matica hrvatska, Ogranak Zabok, 1997. – 1998. – 2 sv. [1]. – 1998., str. 148–[175]. – (Biblioteka Zbornici / Dora Krupićeva; Biblioteka »Gredice« / Matica hrvatska Ogranak Zabok; 4)

– Pretiskano iz *Foruma*. 11 : 9 (1972.) = 24, str. 345–376.

519.

Ivan Golub: Ultima solitudo personae = Lice osame. // Znanstveni, književni i izdavački program / Marulićevi dani (1998.; Split); [urednik Bratislav Lučin]. – Split : Književni krug, 1998., str. 23.

520.

Koraci nepovrata // Jure Kaštelan : 1919. – 1990. / [uredio Ivo Frangeš]. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1998., str. 11–12. – (Spomenica preminulim akademikima; sv. 85).

521.

Machiavelli, Niccolo

Il principe = Vladar / Niccolo Machiavelli; s talijanskoga preveo Ivo Frangeš; priredio Damir Grubiša; [Kazalo imena i pojmova Damir Grubiša]. – Zagreb : Nakladni zavod Globus, 1998., – str. 226. – (Biblioteka Klasici)

– Str. 177–184: Bilješke / I. Frangeš.

522.

Nad grobom Marina Franičevića. // Marin Franičević : 1911. – 1990. / [uredio Rafo Bogišić]. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1998., str. 9–11. – (Spomenica preminulim akademikima; sv. 84).

523.

Nekoliko, i još toliko, riječi za »nekoliko stranica« : Luko Paljetak: Nekoliko stranica, Književni krug, Split, 1998. // Dubrovnik. 9 : 4 (1998.), 443–444.

524.

O razvoju hrvatske epike u stihu : Dunja Fališevac: Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici, Književni krug, Split 1997. // Republika. 54 : 1/2 (1998.), 240–242.

525.

Poezija je zapravo vizija života : akademik Ivo Frangeš na tribini rovinjske Matice hrvatske / A. Pokrajac. // Glas Istre. 55 : 17 (19. siječnja 1998.), 30.

– Tekst je potpisao A. Pokrajac koji zapravo interpretira predavanje prof. Frangeša održano u Rovinju.

526.

Pozdravna riječ Međunarodnom znanstvenom skupu »Recepcija Milana Begovića«. // Recepcija Milana Begovića : zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 120. obljetnice rođenja Milana Begovića Zagreb – Zadar, 5. – 8. prosinca 1996. / [glavni urednik Tihomil Maštrović]. Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu : Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU; Zadar : Hrvatsko filološko društvo, 1998., str. 11–14.

527.

Sačuvani ideali : uz devedesetu obljetnicu Kranjčevićeve smrti. // Forum. 38 [!] : 11/12 (1998.) = 70, str. [1379]-1384.

– To je tekst predavanja održanog u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti 28. listopada 1998. uoči devedesete obljetnice.

528.

Split. Statut

Statut grada Splita : splitski srednjovjekovno pravo = Statuta civitatis Spalati : ius Splalantense medii aevi / uvodnu studiju napisao, Statut s latinskog preveo i posebnim kazalom pojmova popratio, te za tisak priredio Antun Cvitanović; izvorni latinski tekst preslikan iz Akademijina izdanja 1878. koje je priredio J. [Jaromir] Hanel; [prijevod sažetaka, na engleski Mirjana Bonačić i Keith Yarwood, talijanski Nicoletta Babić, francuski Gerard Denegri, njemački Blažena Radas; glavni urednik Ivo Frangeš]. – 3. znatno prošireno i temeljito izmijenjeno izd. – Split : Književni krug, 1998. – 1078 str. – (Biblioteka Knjiga Mediterana; 20).

529.

Sustavan prikaz hrvatskog romana : (Krešimir Nemeč, Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine, Znanje, Zagreb, 1998.) : nove knjige. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 6 : 118 (16. srpnja 1998.), 13.

530.

Umjetničko višeglasje bečke moderne : Viktor Žmegač: Bečka moderna. Portret jedne kulture; Matica hrvatska, Zagreb, 1998. // Kolo : časopis Matice hrvatske. 8 : 2 (1998.), 291–297.

531.

U očekivanju Krležijane : lectio malinariana : iz natuknice o Anđelku Malinaru. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 6 : 119/120 (30. srpnja 1998.), 25.

532.

Uvodna riječ; »Fortunina vrata« u Grad : (uz Pjesni na dubrovačku Luka Paljetka. Novo, prošireno izdanje, Matica hrvatska, Dubrovnik 1997.); O razvoju hrvatske epike : (uz Kali-

opin vrt, Studije o hrvatskoj epici, Dunje Fališevac, Književni krug Split, 1997.) // Predavanja / Knjiga Mediterana, 1997. Split : Književni krug, 1998., str. [7]-8; [77]-80; [81]-83.

1999.

533.

Don Nikola Šimić kao urednik »Iskre« i književnik pučkog pripovjednog diskurza. // Kačić : zbornik Franjevačke provincije Presvetoga otkupitelja. 30/31 (1998./1999.), 439–440.

534.

Don Nikola Šimić kao urednik »Iskre« i književnik pučkoga pripovjednog diskurza. // Don Nikola Šimić i fra Ante Benutić : radovi sa znanstvenog skupa održanog u Igranima 10. i 11. listopada 1998. godine / glavni urednik Hrvatini Gabrijel Jurišić. – Split : Zbornik »Kačić«; Igrane : Župni ured Gospe od Rozarja, 1999., str. 155–156. – (Knjižnica Zbornika Kačić : monografije, dokumenti, građa; br. 35)

– Podatak postoji već u prijašnjoj bibliografiji, ali bez stranica!

535.

Hrvatska i Istra jedno su! // Nova Istra : časopis za književnost, kulturološke i društvene teme. 4 : 2 / 3 (13) (1999.), 158–182.

– To je objavljeno i u knjizi *Crni dossier Branimira Donata*, Zagreb, NZMH, 1993., str. 199–201.

536.

Književni trenutak sadašnjosti : razgovor s akademikom Ivom Frangešom : razgovarao Andrija Vučemil. // Književna Rijeka : časopis za književnost i prosudbe o književnosti. 4 : 5–8 (1999.), str. [1]-3.

– Str. 3: Bibliografija.

537.

Kompleks sličnosti posve mi je stran. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 7 : 136 (20. svibnja 1999.), 46.

538.

Marulićev dan »ki dohodi jednom nami na godišće« : sada kad je unaprijeđeno proučavanje Marulićeva dvojezičnog djela i time približeno publici, kad mu se ona ne samo divi nego ga i s razumijevanjem čita, postao jedrevni pjesnik naš prijatelj i sugovornik / vratio se u našim danima trijumfalno, kao višestruki umjetnik i mislilac. // Vjesnik. 60 : 18488 (21. travnja 1999.), 20–22; 27–28.

– Cijeli prilog *Vjesnika* nosi naslov »Marulu u pohode«.

539.

Marulićeve Quinquaginta parabolae kao tematsko iskrište baroknom i suvremenom pjesništvu : (Parabola XXXIX: De morte omnibus communi). // Colloquia Maruliana. – Split : Književni krug, Marulianum, 1992. – . – sv. 8 / [uredništvo Bratislav Lučin, Mirko Tomasović; prijevod na engleski Graham McMaster]. – 1999., str. [169]–177.

– Summary.

540.

Modernost Ante Kovačića. // *Zaprešićki godišnjak za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušča* / uredio Stjepan Laljak. 9 (1999.) [i. e. 2000.], 118–127.

– To je tekst referata održanog na znanstvenom skupu o Anti Kovačiću u Zaprešiću 15. 12. 1984., a već je objavljen u *Forumu*, br. 4/5 (1985.), 637–646.

541.

Najvažnija je radost pisanja : razgovor: Ivo Frangeš / razgovarao Ivica Župan // *Vijenac* : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 7 : 141/142 (29. srpnja 1999.), 4–5.

542.

Nemčićev »Pogled u Veneciju« : (Putositnice). // *Dani Hvarskog kazališta* / uredništvo Nikola Batušić... [et al]. – Split : Književni krug, 1975. – . – sv. 25 : Hrvatska književnost od preporoda do Šenoina doba / [uredništvo knjige Nikola Batušić... [et al.]. – 1999., str. 35–45.

543.

Novo izdanje romana *Elegija* Stjepana Mihalića, II, *Elegija*, Tipex, Zagreb, 1999. // *Forum*. 38 : 10/12 (1999.) = 71, [1491]-1494.

544.

Ranko Marinković : (Kiklop, Albatros, Glorija). // *Čuvari književnog nasljeđa* : (hrvatski esejisti o književnosti 20. stoljeća) / [priredila] Tea Benčić. Zagreb : Tipex, 1999. – sv. 1 – 1999., str. 188–194. – (Knjižnica Esejisti; knj. 1)

– To su dijelovi predgovora u knjizi *Izabrana djela Ranka Marinkovića* u izdanju Matice hrvatske 1981. godine.

545.

Službenik pravog povoda : Tonko Maroević: Pohvala pokudi. Matica hrvatska, Dubrovnik 1998. // *Republika*. 55 : 1/2 (1999.), 220–221.

546.

Škrebov prinos kroatistici : Zdenko Škreb: Književne interpretacije, Alfa, Zagreb, 1998. // *Hrvatsko slovo* : tjednik za kulturu. 5 : 205 (26. ožujka 1999.), 6.

547.

Tomasovićevo promišljanje Marulića : Mirko Tomasović: Marko Marulić Marul, monografija, Erasmus – Književni krug – Zavod za znanost o književnosti, Zagreb – Split, 1999. // *Kulturna baština*. 21 : 30 (1999.), 331–335.

548.

Za novo čitanje Vojnovićeve rane proze U magli. // *Dubrovnik*. N. S. 10 : 3 (1999.), 3–11.

– Iz: Frangeš-Žmegač: *Hrvatska novela, Interpretacije*, Zagreb, Školska knjiga, 1998. – Tematski blok: »Ivo Vojnović: uz 70. obljetnicu smrti (1929. – 1999.)«.

– Bibliografska bilješka na kraju teksta.

549.

Žudnja za srodnošću : Luko Paljetak, Tvoje poglavlje. Matica hrvatska, Zagreb, 1998. // Forum. 38 : 1/3 (1999.) = 71, str. 331–334.

2000.**550.**

Dragutin Tadijanović und deutsche Literatur: Vorwort / Übersetzung ins Deutsche von Prof. Dr. Viktor Žmegač // Festmahl : ausgewählte Gedichte: 1920. – 1995. = Gozba : izabrane pjesme: 1920. – 1995. / Dragutin Tadijanović; Auswahl und Übertragung = izbor i prijevod Nada Pomper; Vorwort = predgovor Ivo Frangeš. – Ulm / Donau : Gerhard Hess Verlag, 2000., str. 9–15.

551.

Književno i kulturno djelovanje franjevacu u Bosni i Hercegovini od 13. do 20. stoljeća. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 8 : 167/169 (27. srpnja 2000.), 34–35.

552.

Monografski ispit poezije Nikole Šopa : Fedora Ferluga Petronio: Il mondo cosmico di Nikola Šop. Vita ed opere di un poeta metafisico. Forum, Udine : [prikaz]. // Forum. 39 : 10/12 (2000.) = 72, 1510–1515.

553.

Neprekinuta stvaralačka zrelost : malo o prozi i ponešto o prevoditeljstvu : za Tadijin 95. rođendan. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 8 : 176 (30. studenoga 2000.), 5.

554.

Neprekinuta stvaralačka zrelost. // Svi moji haiku / Dragutin Tadijanović. – Zaprešić : Matica hrvatska, Ogranak, 2000., str. 7–10. – (Biblioteka Posebna izdanja; knj. 18)

555.

Nova gledišta i spoznaje o Maruliću na razmeđu tisućljeća = New Insights and Information on Marulić at the Turn of the Millennium. // Marulićevi dani 2000 : znanstveni, književni i izdavački program : 25 – 30. travnja / [uredili Branko Jozić, Bratislav Lučin; prijevod na engleski Graham McMaster. – Split : Književni krug Split – Marulianum, 2000., str. 15–16; 45–46.

– To su sažetci na hrvatskom i engleskom jeziku.

556.

Ploča nad vratima književnog početka : o devetstotoj obljetnici Bašćanske ploče. // Vjesnik. 61 : 18873 (24. svibnja 2000.), 14.

– To je tekst Frangešovog izlaganja na znanstvenom skupu »900 godina Bašćanske ploče« održanom u Baški, 18. i 19. svibnja.

557.

Ploča nad vratima književnog početka : o devetstotoj obljetnici Bašćanske ploče. // Dubrovnik. N. S. 11 : 1 / 2 (2000.), 447–452.

– Bilješke uz tekst.

558.

Ploča nad vratima književnog početka. // 900 [Devetsto] godina Bašćanske ploče : (1100. – 2000.) / [urednik Josip Žgaljić]. – Rijeka : Primorsko-goranska županija, Upravni odjel za društvene djelatnosti : Općina Baška : Turistička zajednica Općine Baška; [Krk] : Povijesna udruga otoka Krka, 2000. – (Krčki zbornik; sv. 42. Posebno izdanje; sv. 36).

– To je zbornik radova sa znanstvenog skupa »900 godina Bašćanske ploče« održanog u Baškoj 18. i 19. svibnja 2000. godine.

559.

Polihimničnost, politematičnost, polimetričnost : (Luko Paljetak, Bijela tama, izabrane pjesme, izb. i prir. Tonko Maroević, Matica hrvatska, Zagreb, 2000). // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 8 : 178/179 (28. prosinca 2000.), 12.

560.

Pozdravna riječ u ime HAZU. // Colloquia Maruliana / uredništvo Bratislav Lučin, Mirko Tomasović. – Split : Splitski književni krug, Marulianum, 1992. – . sv. 9: Atti del convegno internazionale Marco Marulić poeta croato e umanista cattolico: una proposta per l'Europa del terzo millennio : a Roma, 26 – 29 Novembre 1998, Spalato, 19 – 20 Aprile 1999 = Radovi s međunarodnog skupa Marko Marulić, hrvatski pjesnik i katolički humanist: prijedlog za Europu trećeg tisućljeća : Rim, 26. – 29. studenoga 1998., Split, 19.-20. travnja 1999. – Split : Književni krug, Marulianum; Rim : Papinski hrvatski zavod, 2000., str. [253]-254.

561.

Preobazba potonule uljanice : [pogovor]. // Preobrazbe potonula uljanice / Eta Rehak. – Dubrovnik : Matica hrvatska, 2000., str. 109–112. – (Biblioteka Posebna izdanja; knj. 16).

562.

Razgovor s akademikom Ivom Frangešom. // Što su mi rekli? / [razgovore vodio] Andrija Vučemil. – Rijeka : Graftrade : Riječki nakladni zavod, 2000. – 2 sv. 2 : Književni značajnici o trenutku sadašnjosti hrvatske književnosti. – Rijeka : Graftrade : Riječki nakladni zavod, 2000., str. [95]-106. – (Biblioteka Publicistika / Riječki nakladni zavod; knj. 5)

– Objavljeno u časopisu *Književna Rijeka*, br. 5/8 (1999.).

563.

Rječnik. // Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; priredila [i pogovor napisala] Dunja Fališevac. – Zagreb : Školska knjiga, 2000., str. 103–120. – (Moja knjiga).

564.

U povodu novog izdanja knjige Ruke; Zbilja i mašta u zagrljaju. // Ruke / Ranko Marinković; priredio Ivo Frangeš. – Zagreb : Dom i svijet, 2000., str. 8–19; 287–306. – (Biblioteka Izbor).

565.

Utemeljenost metaforičkoga određenja : Marulić »otac umjetnoga hrvatskog pjesništva« : Marulić u hrvatskoj književnosti i historiografiji. // Treći program Hrvatskoga radija / urednik Ratko Vince. – Zagreb : Hrvatska radio-televizija, Hrvatski radio, Treći program, 1990. – . Sv. 57. – 2000. [i. e. 2002.], 14–17.

– Tematski blok: »Hrvatski identitet«.

2001.**566.**

Govorimo, Pjesniče s Tobom neprestano : u povodu 96. rođendana Dragutina Tadijanovića. // *Vijenac* : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 9 : 201 (15. studenoga 2001.), 13.

567.

Kucaji pjesničke riječi : (Drago Štambuk, Crni obelisk, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001.). // *Forum*. 40 : 7/9 (2001.) = 74 [73!], [1271]-1273.

568.

Mali odsječak beskrajnog vremena : Ranko Marinković : (1913. – 2001.). // *Vijenac* : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 9 : 181 (8. veljače 2001.), 2.

569.

Moderan klasik hrvatske prozne i dramske riječi : Ranko Marinković: (22. veljače 1913. – 28. siječnja 2001.) : in memoriam. // *Forum*. 40 : 1/3 (2001.) = 73, 5–8.

570.

Pjesmotvor trajnoga sklada. // *Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; priredili Ivo Frangeš i Milan Moguš. – Zagreb : Hrvatska akademija znanosti u ujetnosti, 2001. [i. e. 2002.], str. 11–59.*

571.

Ploča nad vratima književnog početka. // *Hrvatska revija : časopis Matice hrvatske*. 1 : 1 (2001.), 60–63.

572.

Prvak krugovaškog moderniteta. // *Vijenac* : novine Matice hrvatske za književnost i znanost. 9 : 192 (12. srpnja 2001.), 3.

– U povodu smrti Ivana Slamniga.

573.

Saluto dell'Academia Croata di Scienze e Arti; L'immagine di Venezia nella letteratura dell'Ottocento croato (Antun Nemčić, August Šenoa, Silvije Strahimir Kranjčević. // *Mito e antimito di Venezia nel bacino adriatico (secoli XV-XIX) / a cura di Sante Graciotti. – Roma : San Giorgio Maggiore, Fondazione Giorgio Cini, 2001., str. XI-XIII; 345–352.*

574.

Spoznaje i gledišta o Maruliću na razmeđu tisućljeća : Marko Marulić – europski humanist. // *Colloquia Maruliana / [uredništvo Bratislav Lučin, Mirko Tomasović]. – Split : Književni krug, 1992. – sv. 10: Radovi s međunarodnog skupa Marko Marulić, europski humanist, Split, 27. – 29. travnja 2000., 2001., str. [5]-10.*

– [Summary]: Knowledge of and views about Marulić at the Turn of the Millennium.

575.

Svjedočanstva bogatog književnog iskustva : Miroslav Čabrajac. Mozaik. Izdavački centar Rijeka, 2001. : [prikaz]. // *Forum*. 41 : 1/3 (2001.) = 73, 396–403.

576.

Trag piščevih stopa : Marijan Matković: Izabrana djela 1–8. Priredio Branko Hećimović, HAZU / Nakladni zavod Matice hrvatske Zagreb, 2001. // Kazalište. 4 : 7/8 (2001.), 188–189.

– Bilješke na kraju teksta.

577.

Značajna dnevnička proza »jednog izmučenog srca« : (»Fantasien eines gegülten Herzens«, Dragojla Jarnević). // Forum. 40 : 1 / 3 (2001.) = 73, 322–326.

– S predstavljanja knjige *Dnevnik* Dragojle Jarnević, Zagreb, 15. 1. 2001.

– Bilješke pod tekstom.

2002.**578.**

Kreativni Stammtisch : 40 godina časopisa »Forum«. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 10 : 206 (24. siječnja 2002.), 12.

579.

L'oeuvre de Matoš : (a l'occasion du cinquantieme anniversaire de sa mort) / traduit du croate par Evaine Le Calve-Ivičević. // Most : časopis za međunarodne književne veze = The Bridge : croatian journal of international literary relations. 1/2 (2002.), 201–206.

– U tematskom bloku: »Dossier: Antun Gustav Matoš«.

580.

Novelistički zapis Potrošenog života : [pogovor]. // Potrošeni životi / Eta Rehak. – Dubrovnik : Matica hrvatska, 2002., str. 117–124.

581.

Pisma prijateljstva i ljubavi : Nikola Šop: Knjiga vječne ljubavi, priredio Dragutin Tadijanović, Ceres, Zagreb 2002 : [prikaz]. // Forum. 41 : 10/12 (2002.) = 73 [74!], 1479–1485.

582.

Pisma prijateljstva i ljubavi : (Nikola Šop, Knjiga vječne ljubavi, prir. Dragutin Tadijanović, Ceres, Zagreb, 2002). // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 10 : 228 (28. studenoga 2002.), 7.

583.

Pohvala glumi. // Milka Podrug Kokotović / priredio Miljenko Foretić. – Dubrovnik : Matica hrvatska : Dubrovačke ljetne igre, 2002., str. 53–54. – (Biblioteka Posebna izdanja Matice hrvatske, Ogranak Dubrovnik; knj. 25).

584.

Slavko Mihalić – majstor koji ne gasi svijeću // Književna kritika o Slavku Mihaliću / priredio Branimir Donat. – Zagreb : Dora Krupićeva, 2002., str. 319–324. – (Biblioteka Zbornici / Biblioteka »Dora Krupićeva«).

– Objavljeno u: *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*, Ljubljana, 1997.

585.

Spoj sa zlatnom osnovom : Milan Moguš: Rječnik Marulićeve »Judite«, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2001. // *Vijenac* : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 10 : 214 (16. svibnja 2002.), 5.

586.

Svjedočanstvo bogatog književnog iskustva : Miroslav Čabrajac: Mozaik, Rijeka, 2001. // *Forum*. 41 : 1/3 (2002.) = 73, 396–404.

587.

Trajnost iskrenog i stručnog štovanja baštinske riječi. // *Prosudbe o književnosti i knjigama* / Mladen Dorkin. – Zadar : Matica hrvatska, 2002., str. 297–300.

588.

U avliji, u prokletoj : (priča i egzistencija u Andrićevoj umjetnosti). // *Antologija hrvatskog književnog eseja XX. stoljeća* / [priredio] Miroslav Šicel. – Zagreb : Disput, 2002., – 2 sv. : 1950. – 2000., str. 15–27. – Biblioteka Četvrti zid; knj. 8).

589.

Utemeljenost metaforičkoga određenja : Marulić »otac umjetnoga hrvatskog pjesništva« : Marulić u hrvatskoj književnoj historiografiji. // *Colloquia Maruliana* / [uredništvo Bratislav Lučin, Mirko Tomasović]. – Split : Književni krug, Marulianum, 1992. – sv. 11: Radovi s međunarodnog skupa Marko Marulić, otac hrvatske književnosti, Split, 23. – 25. Travnja 2001., 2002., str. [5]-13.

– [Summary]: On the making of a metaphor: father of croatian art of poetry (Marulić int he croatian literarary tradition).

– Bilješke pod tekstem.

590.

Zna, voli, istražuje i osjeća : Luko Paljetak – Ivan Lovrenčić: Lapadski soneti Iva Vojnovića, Nacionalna i sveučilišna knjižnica i Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002. // *Vijenac* : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 10 : 223 (19. rujna 2002.), 8.

2003.**591.**

[Izlaganje] // *Krleža MMI* : zbornik radova s Okruglog stola. – Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2003., str. 15–17.

592.

Milan Moguš, Rječnik Marulićeve »Judite«. // *Colloquia Maruliana* / [uredništvo Bratislav Lučin, Mirko Tomasović]. – Split : Književni krug, Marulianum, 1992. – sv. 12 : 2003., str. 311–314.

593.

Novelistički zapis Potrošenog života. [Dubrovnik, Matica hrvatska, 2000] : (uz knjigu Ete Rehak). // *Dubrovački horizonti*. 33 : 42 (2003.), 198–204.

594.

Novo (postmoderno) iskustvo jezika i stara čakavska tradicija na primjerima splitskog pjesničkog trolista: Petrasov Marović, Mrkonjić i Maroević. // *Literarni izzivi : zbornik posvećen Jožetu Pogačniku*. – Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Maribor : Univerza v Mariboru – Pedagoška fakulteta, 2003., str. 37–67.

595.

Obuhvatna erudicija, odmjereni i pouzdani sudovi : Krešimir Nemeč: Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. : [prikaz]. // *Forum*. 42 : 4/6 (2003.) = 74 [75!], 702–710.

596.

Pogovor / I. F. // *Zaručnici / Alessandro Manzoni*; s talijanskoga preveo Jovan Đaja. – Zagreb : Naklada Jurčić, 2003., str. 605–626. – (Vrhovi svjetske književnosti).

– Prof. Frangeš redigirao je prijevod.

597.

Rječnik nepoznatih riječi. // *Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić*; priredila [i pogovor napisala] Dunja Fališevac; metodička obrada Dunja Merkle. – [2. Izd.]. – Zagreb : Školska knjiga, 2003., str. 103–120. – (Moja knjiga : metodički obrađena lektira; sv. 28).

598.

Splet bogate romaneskne tradicije i izvornog modernizma : (Nedjeljko Fabrio: Triemeron, Roman einer kroatischen Passion), Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2002. // *Forum*. 42 : 1/3 (2003.) = 74 [75!], 378–390.

599.

Zakašnjeli zapis, u povodu : (o poeziji Vesne Parun). // *Republika*. 59 : 7/8 (2003.), 3–5.

600.

Živa kritika : Miroslav Vaupotić: Tragom tradicije : [prikaz]. // *Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost*. 11 : 243 (26. lipnja 2003.), 5.

2004.**601.**

Il libro delle Lettere di amicizia e di amore come punto di contatto con la poesia di Nikola Šop. // *La poesia di Nikola Šop : (1904. – 1982.) : tra filosofia e cosmologia : Atti del convegno internazionale »Il poeta filosofo croato Nikola Šop (1904. – 1982.) fra il ventesimo anniversario della morte ed il centenario della nascita, 3–4 aprile 2003« / a cura di Fedora Ferluga Petronio*. – Venezia : Marsilio Edizioni, 2004., str. 19–27.

– (Rcherche).

602.

»L'elegia veneziana« di Kranjčević, Il crollo del Campanile, 1902 / Ivo Frangeš; a cura di Silvio Ferrari. Genova : Edizioni San Marco dei Giustiniani, 2004. – 55 str. – (Quaderni del Tempo).

603.

Neprolaznost prolaznosti : poetski svijet Dragutina Tadijanovića. // *Neprolaznost prolaznosti. Predgovori i pogovori u knjigama Dragutina Tadijanovića / priredio Dragutin Tadijanović, predgovor Vinko Brešić.* – Zagreb : Školska knjiga, 2004., str. 175–190. – (Biblioteka Tragovi; sv. 1)

– Ovaj tekst objavljen je u *Zborniku radova o Dragutinu Tadijanoviću 1980. – 1990.* / priredio Ivo Frangeš, Zagreb : Mladost : HAZU, 1991., str. 131–141, a tiskan je i na talijanskom.

604.

Ponovno i dodatno o Marulićevu prijevodu Petrarkine kancone *Virgine bella*. // *Colloquia Maruliana / [uredništvo Bratislav Lučin, Mirko Tomasović].* – Split : Književni krug, Marulianum, 1992. – sv. 13 : 2004., str. [89]-95.

– [Summary]: Again and supplementarily concerning Marulić's translation of Petrarch's canzone.
– Bilješke pod tekstom.

605.

The prime figure of the Krugovi / Ivo Frangeš; english translation by Graham McMaster. // *Relations.* 3/4 (2004.), 284.

– Dosje: Ivan Slamnig.
– Bilješke uz tekst.

2005.**606.**

Riječ što traje : književne studije i rasprave / Ivo Frangeš; priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć. – Zagreb : Školska knjiga, 2005. – 513 str. – (Biblioteka Tragovi; sv. 3)

– Sadrži: Predgovor / Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć; Ploča nad vratima književnog početka; Dike ter hvaljenja meštra Marula; Marulićeve »Quinquaginta parabolaë« kao tematsko iskrište baroknom i suvremenom pjesništvu : (Parabola XXXIX: De morte omnibus communi); Utemeljenost metaforičkoga određenja: Marulić »otac umjetnoga hrvatskog pjesništva« – Marulić u hrvatskoj književnoj historiografiji; Gundulić i Hrvatski narodni preporod; Pjesmotvor trajnoga sklada : Smrt Smail-age Čengića Ivana Mažuranića; Cvi-jetak ljubavi, rodoljublju i čovjekoljublju : Karanfil s pjesnikova groba Augusta Šenoe; Modernost Ante Kovačića; Silvije Strahimir Kranjčević; Vojnović između Šenoe i Flauberta; Antun Gustav Matoš: Jesenje večer; Susret sna i jave na raskršću života : Cvijet sa raskršća Antuna Gustava Matoša; Vladimir Vidrić: Pejzaž II : interpretacija; Tinova Provansa : o nekim staroeuropskim komponentama rane lirike Tina Ujevića; »Noćas se moje čelo žari...«; U avliji, prokletoj : priča i egzistencija u Andrićevoj umjetnosti; U potrazi za izgubljenim djetinjstvom : nekoliko paralela uz Povratak Filipa Latinovicza; O jednom simbolu Krležine umjetnosti; *Neprolaznost prolaznosti* : lirika Dragutina Tadijanovića; Ranko Marinković; Dvije Badesse Slobodana Novaka; Novo (postmoderno) iskustvo jezika i stara čakavska tradicija u primjerima pjesničkog trolista: Petrasov Marović, Mrkonjić i Maroević.

– Prilozi: Životopis Ive Frangeša; Bibliografija : radovi Ive Frangeša : (1947. – 2004.) / (Nedjeljka Paro); Kazalo.

607.

Der Dichter Dragutin Tadijanović : Leser und Übersetzer deutscher Poesie / von Ivo Frangeš; aus dem Kroatischen von Harris Džajić // *Kroatien: Kultur – Sprache – Literatur / herausgegeben von Reinhard Lauer.* – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2005., str. [205]-212. – (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaft zu Göttingen. Folge 3. Philologisch-Historische Klasse, Bd. 271).

608.

Govorimo, pjesniče, s tobom neprekidno // Misao na tebe : hrvatskom pjesniku Dragutinu Tadijanoviću za 100. rođendan 4. 11. 2005. / [pjesme] Dragutin Tadijanović; [grafike] Matko Trebotić; [tekstovi Milan Moguš, Ivo Frangeš]; priredio Dubravko Jelčić. – Zagreb : Ramati, 2005. – 1 graf. mapa.

– HAZU obilježila 100. rođendan svoga dugogodišnjeg člana.

– Frangešov tekst objavljen je prije u *Vijencu*, br. 201, str. 13.; Zagreb, 15. studenoga 2001.

609.

Pisma prijateljstva i ljubavi. // Pjesničko stvaralaštvo Nikole Šopa (1904–1982) između filozofije i kozmologije : uz stotu obljetnicu rođenja Nikole Šopa / urednica Fedora Ferluga-Petronio. – Sarajevo; Zagreb : Napredak, 2005., str. 17–25.

2006.**610.**

Moj Tadija : eseji, interpretacije, čestitke / Ivo Frangeš; priredio Dragutin Tadijanović. – Zagreb : Školska knjiga, 2006. – 194 str. – (Biblioteka Tragovi; sv. 6)

– Sadrži: Počasnica : Ivi Frangešu za 77. rođendan, Mala haiku-čestitka; Čestitka : Ivi Frangešu za 80. rođendan; Uvodna riječ / Dragutin Tadijanović; Dragutin Tadijanović: Večer nad gradom; Nепrolaznost prolaznosti : poetski svijet Dragutina Tadijanovića; Perennità del temporaneo : il mondo poetico di Dragutin Tadijanović; Pristup za Sabrana djela Dragutina Tadijanovića; Vječni život poezije : Tadiji za rođendan; Ovaj drugi Zbornik radova; Dragutin Tadijanović : rođen 4. XI. 1905. u Rastušju kod Slavenskog Broda; Tadiji za rođendan; Čarolije Tadijanovićeve pjesništva; Pjesnik koji pjeva trajno; Danas devedeset pete : (na Tadijin devedeseti rođendan); U suprotnosti običnoga; Tadijanovićeve Čarolije; Što rade tri stabla u polju; Jabuka i rosna ruža kao uzdarje; Prijateljski mali noćni razgovori; Za Tadijin devedeset i četvrti rođendan; Nепprekinuta stvaralačka zrelost : malo o prozi i ponešto o prevoditeljstvu : za Tadijin 95. rođendan; Predgovor : (uz njemački prijevod Tadijanovićeve pjesama); Vorwort : Dragutin Tadijanović und die deutsche Literatur / Übersetzung ins Deutsche von Prof. Dr. Viktor Žmegač; Dragutin Tadijanović – najmlađi haiku-poeta : Dragutin Tadijanović, Svi moji haiku, Matica hrvatska Zaprešić, Zaprešić, 2000.; Govorimo Pjesniče, s Tobom neprekidno : u povodu 96. rođendana Dragutina Tadijanovića; Pisma prijateljstva i ljubavi : Nikola Šop, Knjiga vječne ljubavi. Priredio Dragutin Tadijanović. Ceres, Zagreb, 2002.; Pjesnik Dragutin Tadijanović : čitač i prevoditelj njemačke poezije; Der Dichter Dragutin Tadijanović : Leser und Übersetzer deutscher Poesie / aus dem Kroatischen von Harris Džajić; Bibliografija priloga.

611.

Ivo Frangeš: Silvije Strahimir Kranjčević : predgovor knjizi Silvije Strahimir Kranjčević u biblioteci »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, knj. 60; Zagreb, 1964. // Silvije Strahimir Kranjčević / Dubravko Jelčić. – 2. izd. – Jastrebarsko : Naklada Slap, 2006., str. 263–264. – (Biografije).

– Knjigu Silvija Strahimira Kranjčevića iz *Pet stoljeća hrvatske književnosti* priredio je Ivo Frangeš.

612.

Dr Ivo Frangeš: Značenje Augusta Šenoa : Telegram, III, br. 90, str. 1; Zagreb, 12. 1. 1962. // August Šenoa / Dubravko Jelčić. – 3. izd. – Jastrebarsko : Naklada Slap, 2006., str. 255–256. – (Biografije).

613.

La lapide alle soglie dell'esordio letterario / Ivo Frangeš; traduzione di Luciana Borsetto. // Most. 1/2 (2006.), 128–131.

– Bilješke ispod teksta.

2007.**614.**

Splet bogate romaneskne tradicije i izvornog modernizma // Književna kritika o Nedjeljku Fabriju / priredio Branimir Donat. – Zagreb : »Dora Krupičeva«, 2007., str. 298–308.

– (Biblioteka Zbornici / »Dora Krupičeva«)

– Bilješke ispod teksta.

– Tiskano u *Forumu*, br. 1/3 (2003.), 378–390.

2009.**615.**

Croatian Literature through the Ages / translated by Alan McConnelly // Love lyric and other poems of the Croatian renaissance : a bilingual anthology / edited, translated and annotated by John S. Miletich; introductory essays by Ivo Frangeš & Ivan Slamnig; illustrations by Rosalie Miletich. – Bloomington : Slavica, 2009. ([s. l. : s. n.]), str. 3–11.

616.

Sačuvani ideali : uz devedesetu obljetnicu Kranjčevićeve smrti. // Silvije Strahimir Kranjčević u našem vremenu : zbornik radova znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu 29. listopada 2008. u povodu Kranjčevićeva jubileja (1865. – 1908. – 2008.) / urednik Daniel Mišćin. – Zagreb : Institut Fontes sapientiae, 2009., str. 15–21.

– Tiskano u *Forumu*, 11/12 (1998.), 1379–1384.

2012.**617.**

Rječnik nepoznatih riječi. // Smrt Smail-age Čengića / Ivan Mažuranić; priredila [i pogovor napisala] Dunja Fališevac; rječnik izradio Ivo Frangeš; metodička obrada Dunja Merkler. – [3. Izd.]. – Zagreb : Školska knjiga, 2012. – (Moja knjiga : metodički obrađena lektira; sv. 28).

Literatura o Ivi Frangešu

Nedjeljka Paro

LITERATURA O IVI FRANGEŠU

1951.

618.

MILJKOVIĆ, Branislav

O preuzimanju i prevođenju prevoda. // Književne novine. 4 : 34 (21. avgust 1951.), 4.

1952.

619.

SEQUI, Eros

Lo studio della cultura italiana fiorisce nella Jugoslavia socialista. // La voce del popolo. 10 : 179 (31. srpnja 1952.), 3.

1958.

620.

ROGOŠIĆ, Mirko

U povodu dviju antologija. // Krugovi. 7 : 9 (1958.), 628–633.

621.

ROTKOVIĆ, Radoslav

Hrvatski esej. Antologija jugoslovenske književnosti. Uredio dr. Ivo Frangeš, Nolit, Beograd, 1957. // Izraz. 2 : 7/8 (1958.), 108–111.

1959.

622.

ČOLAK, Tode

O stilističkoj kritici (Ivo Frangeš, Stilističke studije, Naprijed, Zagreb, 1959.) // Književne novine. 10 : 108 (18. decembar 1959.), 3.

623.

JOVANOVIĆ, Branko

Osjetljiva materija. Ivo Frangeš. Stilističke studije, Naprijed, Zagreb / B. // Borba. 23 : 263 (8. novembra 1959.), 10.

624.

KRKLEC, Gustav

Naučna esejistika. Ivo Frangeš, Stilističke studije, Naprijed, Zagreb, 1959. // Vjesnik. 20 : 4643 (15. studenoga 1959.), 7.

625.

PRICA, Čedo

Izabrano... Ivo Frangeš. Stilističke studije, Naprijed. / Č. Ognjen // Večernji list. 1 : 143 (16. prosinca 1959.), 5.

626.

VINCE, Zlatko

Ivo Frangeš, Stilističke studije. / Z. V. // Slobodna Dalmacija. 16 : 4600 (5. prosinca 1959.), 3.

627.

ZUPPA, Vjeran

Na razmeđu lingvistike i književne historije. Ivo Frangeš, Stilističke studije, Naprijed, Zagreb, 1959. // Studentski list. 14 : 17 (17. studenoga 1959.), 8.

1960.**628.**

BUINAC, Milica

Ivo Frangeš i zagrebački lingvistički krug. // Književna tribina. br. 17 (1. siječnja 1960.), 2.

629.

JURKOVIĆ, Marijan

Stilistička kritika kod nas. // Savremenik. 6 : 2 (1960.), 214–218.

630.

LAZAREVIĆ, Predrag

Frangešova varijanta stilističke kritike. // Putevi. 6 : 7/8 (1960.), 570–573.

631.

POGAČNIK, Jože

O stilističkih študijah Iva Frangeša. // Jezik in slovstvo. 6 : 1 (1960./1961.), 23–25.

632.

SKOK, Joža

Novo poglavlje nauke o književnosti : uz knjigu dra Ive Frangeša »Stilističke studije«, Naprijed, Zagreb, 1959. // Školske novine. 11 : 9 (26. veljače 1960.), 4.

633.

VUČETIĆ, Šime

Kritika. // Republika. 16 : 7/8 (1960.), 12.

– O Ivi Frangešu.

634.

VUČETIĆ, Šime

O našoj suvremenoj kritici. Ivo Frangeš. // Suvremena kritika / predgovor napisao i izbor izvršio Šime Vučetić. – Zagreb : Matica hrvatska, 1960., str. 33–34. – (Hrvatska književna kritika; 10)

635.

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Stilističke studije Iva Frangeša (Naprijed, Zagreb, 1959.). // Letopis Matice srpske. 136 : 2 (1960.), 177–178.

636.

ŽIVKOVIĆ, Dragiša

Stilističko proučavanje književnosti. Ivo Frangeš, Stilističke studije, Zagreb, 1959. // Izraz. 4 : 1/2 (1960.), 86–92.

1961.**637.**

FALUDI, Ivan

Kroatisk gast hos Slavistföreningen / F. // Uppsala Nya Tidning. (Uppsala) // 71 : 20294 (15. veljače 1961.), 5.

638.

LEBEDINSKI, Slavko

Stilistika kao metod kritike. // Književnost. 16 : 2 (1961.), 173–175.

639.

PALAVESTRA, Predrag

Ivo Frangeš, »Antologija hrvatskog eseja« // Odabrane kritike / Predrag Palavestra. – Sarajevo : Veselin Masleša, 1961., str. 78–81.

1962.**640.**

ČOLAK, Tode

Pred djelom (Frangeš, Šicel, Rosandić, Pristup književnom djelu, Školska knjiga, 1962). // Borba. 27 : 284 (14. oktobra 1962.), 10.

641.

MARDEŠIĆ, Ratimir

»...jedan već pređen i provjeren put...« : uz »Pristup književnom djelu«. // Školske novine. 13 : 17 (5. lipnja 1962.), 3–4.

642.

MARDEŠIĆ, Ratimir

Uz »Pristup književnom djelu«. // Telegram. 3 : 128 (5. listopada 1962.), 2.

1963.**643.**

SKOK, Joža

U znaku jedne pristrane ocjene. Frangeš – Šicel – Rosandić, Pristup književnom djelu. Čitanka za I razred gimnazije i Priručnik za nastavnike. Školska knjiga, Zagreb, 1962. // Školske novine. 16 : 5 (22. veljače 1963.), 5.

1964.**644.**

CVITAN, Dalibor

Poslijeratni hrvatski kritičari. // Kolo. 2 : 10 (1964.), 551–553.

645.

ČOLAK, Tode

Riječi okrenute Krleži. // Borba. 29 : 329 (29. i 30. novembra, 1. decembra 1964.), 13.

646.

DONAT, Branimir

Izbori dvaju pjesnika. // Revija. 4 : 2 (1964.), 130–131.

647.

DONAT, Branimir

Krležin zbornik. // Putevi. 10 : 5 (1964.), 455–457.

648.

JELČIĆ, Dubravko

O Krleži analitički. Krležin zbornik. Naprijed, Zagreb, 1964. // Vjesnik. 25 : 6325 (26. rujna 1964.), 7.

649.

NIKPALJ, Berislav

Mažuranić danas. // Revija. 4 : 6 (1964.), 58–64.

650.

PROTIĆ, Predrag

Slobodni neupravni govor kao stilska osobina / P. P. // Književne novine. N. S. 16 : 221 (17. april 1964.), 10.

1965.**651.**

CVITAN, Dalibor

Suvremena književna kritika. // Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća / priredio Vlatko Pavletić. – Zagreb : Stvarnost, 1965., str. 725–727.

652.

GOLOB, Zvonimir

Ivan Mažuranić, Smrt Smail-age Čengića, Zora, Zagreb, 1965. Jubilarno izdanje. // Telegram. 6 : 288 (5. studenoga 1965.), 4.

653.

IVANIŠIN, Nikola

Rasprava o Krležinu zborniku. // Izraz. 9 : 12 (1965.), 1194–1213.

654.

STADNIKIEWICZ, Jadwiga

Studium o artizmie Ivana Mažurancica. // Pamiętnik słowianski, Wrocław – Warszawa – Kraków, 15 (1965.), 223–227.

1966.**655.**

JURKOVIĆ, Marijan

Stilistička kritika u Hrvatskoj I : Ivo Frangeš: Stilističke studije, Zagreb, 1959. // Ogledi i kritički dnevnik / Marijan Jurković. – Beograd : Nolit, 1966., str. 5–9.

656.

KRKLEC, Gustav

Vrisak za slobodom; Naučna esejistika, Ivo Frangeš: Stilističke studije, izd. Naprijed, Zagreb, 1959. // Novo noćno iverje / Gustav Krklec. – Sarajevo : Veselin Masleša, 1966., str. 5–9; 80–84.

1967.**657.**

CVITAN, Dalibor

Lagan i zanimljiv ton. Ivo Frangeš, Talijanske teme, izd. Naprijed, Zagreb, 1967. // Telegram. 8 : 374 (30. lipnja 1967.), 4.

658.

DONAT, Branimir

Nepoznati Kranjčević / Kritičar // Studio. br. 162 (13. svibnja 1967.), 20.

659.

DONAT, Branimir

Poznati i nepoznati Kranjčević : (Silvije Strahimir Kranjčević, Sabrana djela III, Proza, prepjevi, pisma), izd. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1967., uređio Ivo Frangeš. // Telegram. 8 : 368 (19. svibnja 1967.), 4.

660.

DONAT, Branimir

S apeninskih strana (Ivo Frangeš, Talijanske teme, Zagreb, 1967.). // Republika. 23 : 7/8 (1967.), 365.

661.

DONAT, Branimir

Vještina obavještenja. (Talijanske teme i Poetika radio-drame) / Kritičar // Studio. br. 169 (1. srpnja 1967.), 20.

662.

ĐURIČKOVIĆ, Dejan

Kroz talijansku književnost (Ivo Frangeš, Talijanske teme, Naprijed, 1967.). // Putevi. 13 : 6 (1967.), 579–583.

663.

MANDIĆ, Igor

Draži seminarske feljtonistike. Ivo Frangeš, Talijanske teme, knjiga članaka i eseja, Naprijed, Zagreb. // Vjesnik. 27 : 7306 (22. lipnja 1967.), 7.

664.

MORPURGO, Vito

Ivo Frangeš, Talijanske teme, Zagreb, Naprijed, 1967. // Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia. 24 (1967.), 263–266.

665.

SABLJAK, Tomislav

Mogućnosti stilističke kritike. Ivo Frangeš, Studije i eseji, izd. Naprijed, Zagreb, 1967. // Telegram. 8 : 384 (8. rujna 1967.), 4.

666.

SABLJAK, Tomislav

Od studije do bilješke / Selektor // Večernji list. 9 : 2463 (8. srpnja 1967.), 9.

667.

SELAKOVIĆ, Milan

Definitivan Kranjčevićev opus. Silvije Strahimir Kranjčević, Sabrana djela III (Proza, prepjevi, pisma), uredio Ivo Frangeš, izd. Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1967. // Republika. 23 : 7/8 (1967.), 364.

668.

SKOK, Joža

Privlačna i korisna proza. Ivo Frangeš, Talijanske teme, Zagreb, Naprijed, 1967. // J. S. // Školske novine. 18 : 15 (14. srpnja 1967.), 4.

1968.**669.**

...

Izabrani novi akademici. // Vjesnik. 29 : 7665 (21. lipnja 1968.), 6.

– U povodu izbora za pravog člana Jugoslavenske akademije.

670.

AREŽINA, Duško

K povijesti literature. (Ivo Frangeš, Studije i eseji, Naprijed, Zagreb, 1967.) // Mogućnosti. 15 : 7 (1968.), 867–869.

671.

DONAT, Branimir

Načela tzv. škole zagrebačke stilističke kritike. // Kritika. 1 : 3 (1968.), 254–268.

672.

DONAT, Branimir

Nove knjige. Kritička misao : Studije i eseji, Zagreb, 1967. / Kritičar // Studio. br. 198 (20. siječnja 1968.), 22.

673.

DONAT, Branimir

U traženju specifičnosti. Ivo Frangeš, Studije i eseji, Naprijed, Zagreb, 1967. // Republika. 24 : 5 (1968.), 299.

674.

ILJINA, Galina

Ivo Frangeš, Studije i eseji, Zagreb, 1967 – Ivo Frangeš, Ispitivanja i eseji / G. Ja. // Sovetskoe slavjanovedenie. Moskva. 4 : 3 (1968.), 93–94.

675.

JELČIĆ, Dubravko

Znamenito ostvarenje i veliko obećanje. // Glas Slavonije. 25 : 7217 (6. listopada 1968.), 8.

676.

MANDIĆ, Igor

Razlika različite kritike. Ivo Frangeš, Studije i eseji, izdanje Naprijed, Zagreb. // Vjesnik. 29 : 7511 (17. siječnja 1968.), 6.

677.

MARKOVIĆ, Milivoje

Dimenzije naučne kritike, Ivo Frangeš, Studije i eseji, Naprijed, Zagreb, 1967. // Književne novine. N. S. 20 : 333 (3. avgust 1968.), 3–4.

678.

PEDIŠIĆ, Ante

Dvije korisne knjige. Ivo Frangeš, Talijanske teme, Naprijed, Zagreb, 1967, Ivo Frangeš, Studije i eseji, Naprijed, Zagreb, 1967. // Kolo. N. S. 6 : 5 (1968.), 415–418.

679.

REĐEP, Draško

Studije i eseji o hrvatskoj književnosti. // Savremenik. 14 : 10 (1968.), 308–310.

680.

SABLJAK, Tomislav

Antologija hrvatske poezije / T. S. // Večernji list. 10 : 2621 (15. siječnja 1968.), 5.

681.

SABLJAK, Tomislav

M. Krleža i ekspresionizam. Prof. I. Frangeš o otvorenim nesporazumima oko Krleže i njegove veze s ekspresionizmom / T. S. // Večernji list. 10 : 2782 (20. siječnja 1968.), 9.

682.

SKOK, Joža

Čvrst temelj daljnjem kritičko-naučnom ispitivanju novije hrvatske književnosti. : (dr. Ivo Frangeš: Studije i eseji, Naprijed, Zagreb, 1967). // Školske novine. 19 : 18 (25. listopada 1968.), 10.

683.

ŠPOLJAR, Tatjana

»Stilističke studije« Ive Frangeša i sovjetska književna kritika / T. Š. // Republika. 24 : 11 (1968.), 648.

684.

Vrednosti i granice stilističke kritike. Okrugli sto o knjizi I. Frangeša »Studije i eseji«. U razgovoru učestvuju: B. Donat, A. Flaker, I. Frangeš, D. Kapetanić, (S. Lasić), M. Lončar, M. Mitrović, A. Petrov, M. Šicel, Z. Škreb, M. Vaupotić. // Književna istorija. 1 : 2 (1968.), 435–464.

685.

VUKOV Colić, Dražen

Ivo Frangeš u Centru za kulturu i informacije : antologija uz pomoć publike / D. V. C. // Vjesnik. 29 : 7509 (15. siječnja 1968.), 4.

686.

VUKOV Colić, Dražen

Petar Preradović – Rječnik i atlas preporodne lirike : Ivo Frangeš u Centru za kulturu i informacije. / D. Vukov Colić // Vjesnik. 29 : 7549 (24. veljače 1968.), 6.

687.

VUKOV Colić, Dražen

Stara poezija fascinira suvremenu publiku. Ivo Frangeš započeo svoju Antologiju novije hrvatske poezije / D. Vukov Colić // Vjesnik. 29 : 7514 (24. veljače 1968.), 6.

688.

ZEČEVIĆ, Divna

Nova dostignuća naše nauke o književnosti. // Putevi. 14 : 2 (1968.), 187–191.

1969.**689.**

ERCEG, Dubravka

»Gozba« Tinove poezije. Ivo Frangeš u Centru za kulturu i informacije. // Vjesnik. 30 : 8156 (31. listopada 1969.), 8.

690.

JELČIĆ, Dubravko

Krležin zbornik, Zagreb, Naprijed, 1964. // Teme i mete / Dubravko Jelčić. – Zagreb : Znanje, 1969., str. 354–358.

691.

MORPURGO, Vito

Ivo Frangeš, Talijanske teme (Temi italiani). Zagreb, Naprijed, 1967, pp 355. // Rassegna italiana di linguistica applicata. (Roma), 1 : 1 (1969.), 83–85.

692.

NEDELJKOVIĆ, Dragan

Svetlost lepote : (Problemi u današnjoj nauci o književnosti). // Ovdje. 1 : 6 (15. novembar 1969.).

– Iz diskusije na VI. kongresu jugoslavenskih slavista u Budvi 7. 10. 1969.

693.

VIDOVIĆ, Radovan

Frangešove Talijanske teme. // Mogućnosti. 16 : 1 (1969.), 98–105.

1970.**694.**

BRAJDIĆ, Zlatko

VI kongres slavista. // Republika. 26 : 2/3 (1970.), 154.

695.

DONAT, Branimir

Načela tzv. škole zagrebačke stilističke kritike. // Udio kritike / Branimir Donat. – Zagreb : Znanje, 1970., str. 150–174.

696.

JÄNICHEN, M. Manfred

I. Frangeš, Studije i eseji. // Zeitschrift für Slavistik. (Berlin), 15 : 3 (1970.), 359–461.

697.

KAMINSKI, Jerzy

I. Frangeš, Studije i eseji. // Pamiętnik słowianski (Warszawa – Wrocław – Kraków), 20 (1970.), 292–294.

698.

MANDIĆ, Igor

Razlika različite kritike : Ivo Frangeš, Studije i eseji, Naprijed, Zagreb. // Uz dlaku : književne kritike, 1965–70 / Igor Mandić. – Zagreb : Mladost, 1970., str. 262–264. – (Biblioteka izabranih eseja).

699.

PAVLETIĆ, Vlatko

Živa riječ u »Danici ilirskoj«. // Večernji list. 14 : 3451 (3. i 4. listopada 1970.), 9.

700.

TENŽERA, Veselko

Razgovor sa dr. Ivom Frangešom : pisci u prvoj fronti / V. T. // Vjesnik. 31 : 8382 (20. lipnja 1970.), 9.

701.

TOMLJANOVIĆ, I. [Ivo]

Jedan trenutak sa ... dr. Ivom Frangešom / Tomljenović I. // *Borba*. 48 : 202 (25. jula 1970.), 20.**702.**

ZEČEVIĆ, Divna

Povijesna sinteza hrvatske književnosti. // *Kulturni radnik*. 23 : 6 (1970.), 150–162.**1971.****703.**

CVITAN, Dalibor

Ivo Frangeš. // *Ironični narcis : eseji i kritike / Dalibor Cvitan*. – Zagreb : Matica hrvatska, 1971., str. 231–233. – (Suvremeni hrvatski pisci).**704.**

GALIĆ, Pavao

Bibliografija radova i ocjena prof. Ive Frangeša. // *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*. 12 (1971.), 85–107.**1972.****705.**

PAVLETIĆ, Vlatko

Pronicavost i disciplina kritičkog duha ili o esejističko-znanstvenim djelima Ive Frangeša. // *Djelo u zbilji / Vlatko Pavletić*. – Zagreb : Matica hrvatska, 1972., str. 354–373.**1975.****706.**

MILANJA, Cvjetko

Suptilni analitičar. // *Republika*. 31 : 6 (1975.), 712–716.**707.**

STAMAC, Ante

Točnost motrenja, elegancija pisanja. // *Croatica*. 5 : 6 (1975.), 270–278.**708.**

ZEČEVIĆ, Divna

Ivo Frangeš: Matoš, Vidrić, Krleža. // *Odjek*. 27 : 21 (1975.), 16.**1976.****709.**

AREŽINA, Duško

K povijesti literature : (Ivo Frangeš: »Studije i eseji). // *Iz noći u noć / Duško Arežina*. – Zagreb : August Cesarec, 1976., str. 71–75. – (Biblioteka Kritika).

710.

TOMASOVIĆ, Mirko

Periodizacija i smjerovi prošlostoljetne hrvatske književnosti : M. Živančević i I. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti 4. Ilirizam, realizam. Liber – Mladost, Zagreb, 1975. : [prikaz]. // Umjetnost riječi. 20 : 4 (1976.), 485–488.*

– Isti tekst je vjerojatno zabunom tiskan u istom časopisu 1977. godine.

711.

ZEČEVIĆ, Divna

Klasična interpretacija. // *Republika. 32 : 5 (1976.), 575–579.*

1978.**712.**

ORAIĆ, Dubravka

Milorad Živančević: »Ilirizam«; Ivo Frangeš: »Realizam«. // *Croatica. 9 : 11/12 (1978.), 268–274.*

1979.**713.**

EROR, Gvozden

Ivo Frangeš, Antun Barac. // *Književna istorija. 12 : 46 (1979.), 351–353.*

714.

MIHANOVIĆ, Nedjeljko

Ivo Frangeš o hrvatskom realizmu. // *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju. 5 : 11 (1979.), 101–108.*

715.

PETI, Mirko

Kritički portreti hrvatskih slavista : Milan Moguš, Antun Mažuranić; Ivo Frangeš, Antun Barac; Zlatko Posavac, Albert Haler; Mirko Tomasović, Mihovil Kombol; *Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978. // Croatica. 10 : 13/14 (1979.), [241]-259.*

1980.**716.**

ČABRAJAC, Miroslav

Trenutak Ive Frangeša u stoljećima hrvatske književnosti : *Pet stoljeća hrvatske književnosti, dvanaesto kolo, knjiga 149: Ivo Frangeš – Izabrana djela; MH, Zagreb 1980. // Dometi. 15 : 8/9 (1982.), 115–117.*

717.

DŽAJA, Mato

Ivo Frangeš: »Antun Barac«, *Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, 1978. // Prilozi. 8 : 13 (1980.), 123–125.*

718.

FLAKER, Aleksandar

Ivo Frangeš; Bibliografija. // Izabrana djela / Ivo Frangeš; priredio Aleksandar Flaker. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980., str. 5–23; 25–29. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti; knj. 149).

1981.**719.**

MIHANOVIĆ, Nedjeljko

Ivo Frangeš o hrvatskom realizmu // Portreti i eseji o hrvatskim piscima / Nedjeljko Mihanović. – Zagreb : Stvarnost, 1981., str. 271–276.

1985.**720.**

GALIĆ, Pavle

Bibliografija radova prof. Ive Frangeša / priredili Pavle Galić i Nedjeljka Paro. // Umjetnost riječi. 29 : 3 (1985.), 225–245.

721.

PARO, Nedjeljka

Bibliografija radova prof. Ive Frangeša. // Radovi Zavoda za slavensku filologiju. 20 (1985.), 69–78.

– Ovaj broj *Radova* posvećen je prof. Frangešu o šezdeset petoj godini života.

722.

PRANJIC, Krunoslav

Stilematika frangešiana : (skica za dužnu studiju). // Umjetnost riječi. 29 : 3 (1985.), 301–307.

– Résumé.

723.

TOMASOVIĆ, Mirko

Nova povijest hrvatske književnosti. // Analize i procjene / Mirko Tomasović. – Split : Književni krug, 1985., str. 209–219. – (Biblioteka suvremenih pisaca; 75) 7.

– O knjizi *Povijesti hrvatske književnosti*. »Ilirizam. Realizam«. govori u 3. poglavlju.

724.

UREDNIŠTVO.

Razlog posvete. // Umjetnost riječi. 29 : 3 (1985.), 223–224.

1986.**725.**

(A. K.)

U Splitu održana promocija »Evandelistara« : o Marulićevu djelu i vremenu govorili su Vedran Gligo, Ivo Frangeš, Nikica Kolumbić i Branimir Glavičić. // Slobodna Dalmacija. 43 : 12686 (18. veljače 1986.), 13.

726.

PRANJIĆ, Krunoslav

Stilematika »frangešiana«. // Jezikom i stilom kroza književnost / Krunoslav Pranjić.

– Zagreb : Školska knjiga, 1986., str. 46–54.

1987.**727.**

JURICA, Neven

Književnoznanstveno djelo Ive Frangeša. // Forum. 26 : 5/6 (1987.) = 53, 880–888.

1988.**728.**

BALENTOVIĆ, Ivo

Ivo Frangeš, Povijest hrvatske književnosti. // Marulić. 21 : 4 (1988.), 521–523.

729.

BREŠIĆ, Vinko

Između povijesti i književnosti. // Republika. 44 : 7/8 (1988.), 70–89.

730.

ČOLAK, Tode

Ivo Frangeš, Povijest hrvatske književnosti. // Nin. 37 (9. X. 1988.).*

731.

ČUBELIĆ, Tvrtko

Između prazne hvale i prešućivanja. // Vjesnik. 48 : 14502 (30. siječnja 1988.), dodatak Panorama subotom, br. 501, str. 10–11.

732.

GRUBIŠIĆ, Vinko

Ivo Frangeš, Povijest hrvatske književnosti. // Hrvatska revija. 38 : 3 (1988.), 561–565.

733.

IVAŠTINOVIĆ, Josip

Tužno lice Frangešove knjige. // Marulić. 21 : 6 (1988.), 740–744.

734.

JEMBRIH, Alojz

Da ne bude zabune : uz »Leksikon pisaca« u Povijesti hrvatske književnosti Ive Frangeša. // Oko. 15/6 : 413 (14. – 18. siječnja 1988.), 10.

735.

LISAC, Josip

Ive Frangeša »Povijest hrvatske književnosti«. // Republika. 44 : 7/8 (1988.), 90–99.

736.

MILANJA, Cvjetko

Neka zapažanja u povodu Frangešove Povijesti hrvatske književnosti. // *Republika*. 44 : 7/8 (1988.), 64–69.

737.

NUK, H.

Prigovor kapitalnom djelu Ive Frangeša. // *Marulić*. 21 : 6 (1988.), 745–746.

738.

Okrugli stol: Ivo Frangeš, Povijest hrvatske književnosti. U razgovoru sudjeluju: V. Brešić, B. Donat, S. Goldstein, D. Jelčić, N. Jurica, J. Kekez, M. Lončar, N. Mihanović, S. P. Novak, K. Pranjić, M. Šicel i V. Visković. // *Republika*. 44 : 7/8 (1988.), 17–63.

739.

TOMASOVIĆ, Mirko

Razvojna vertikalna : (Ivo Frangeš: Povijest hrvatske književnosti). // *Forum*. 27 : 5/6 (1988.) = 55, 524–528.

739.a

TOMASOVIĆ, Mirko

Ivo Frangeš : Storia della letteratura croata : Povijest hrvatske književnosti, NZ Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987. / traduzione di Zlatka Ružič; NZ Matice hrvatske, Cankarjeva založba, 1987. / übersetzt von Roswitha Novak. // *Most*. br. 3 (1988.), 99–100; 100–101.

1990.**740.**

BATUŠIĆ, Nikola

Kazališne teme u Frangešovoj povijesti hrvatske književnosti realizma. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 9–12.

– Résumé.

741.

BRLENIĆ-VUJIĆ, Branka

Ljepota tuge. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 13–17.

– Summary.

742.

FALIŠEVAC, Dunja

Frangešov Mažuranić. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 19–23.

– Zusammenfassung.

743.

HEĆIMOVIĆ, Branko

Conte Ivo. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 25–28.

– Résumé.

744.

NEMEC, Krešimir

Frangešov eseizam. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 29–23.

– Zusammenfassung.

745.

NEMEC, Krešimir

Kritičarski šarm. // *Vjesnik*. 51 : (29. prosinca 1990.).***746.**

SKOK, Joža

Između Frangešovih starih i novih stilističkih studija. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 35–41.**747.**

SOLAR, Milivoj

Prilog raspravi. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 43–46.**748.**

STAMAĆ, Ante

Frangešove »sile pokretnice«. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 47–51.

– Zusammenfassung.

749.

STAMAĆ, Ante

Proslov / A. S. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 7.**750.**

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac – Ivo Frangeš, ili : od filologije do estetike. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 53–58.

– Zusammenfassung.

751.

TOMASOVIĆ, Mirko

Frangešove dantističko-tradukološke teme. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 59–63.**752.**

VIDAN, Ivo

Frangešovi poticaji komparativnom čitanju Krleže. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 65–72.

– Summary.

753.

ZEČEVIĆ, Divna

Tekst i povijest : u povodu sedamdesete obljetnice profesora dr. Ive Frangeša. // *Croatica*. 21 : 33 (1990.), 73–79.

1991.**754.**

STAMAĆ, Ante

Frangešove »sile pokretnice«. // Forum. 30 : 3/4 (1991.) = 61, 356–359.

755.

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac – Ivo Frangeš ili: od filologije do estetike // Forum. 30 : 3/4 (1991.) = 61, 351–355.

1992.**756.**

ILINČIĆ, Dražen

Izbor iz vječnosti : Ivo Frangeš, esejist i proučavatelj književnosti. // Večernji list. 36 : 10381 (15. srpnja 1992.), 33.

757.

JURIŠIĆ, Mirjana

Od Marula do Novaka : predstavljena »Suvremenost baštine« akademika Ive Frangeša. // Večernji list. 35 : 10377 (11. VII. 1992.), 58.

758.

MIHANOVIĆ, Nedjeljko

Ivo Frangeš: Povijest hrvatske književnosti; Ivo Frangeš: Svježina baštine // Govor umjetnosti / Nedjeljko Mihanović. – Zagreb : Narodne novine, 1992., str. 100–102; 103.

759.

PEJAKOVIĆ, Hrvoje

Povijest kao pripovijest. // Novi Vjesnik. 53 : 16138 (26. kolovoza 1992.), 8, dodatak Danica, str. 17B.

1993.**760.**

BITI, Vladimir

Frageš Ivo, kroatist, slavist i talijanist (Trst 15. IV 1920.) / VI. Bi. // Krležijana / glavni urednik Velimir Visković. – Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1993. – 1999. – 3 sv. 1 : A-Lj. – 1993., str. 269–270.

761.

DŽEBIĆ, Branka

Prinosi hrvatskoj kulturi : nagrade »Vladimir Nazor« : na svečanosti u Dvercima podijeljene nagrade za životno djelo i najbolje godišnje umjetničko ostvarenje. // Vjesnik. 54 : 16423 (19. lipnja 1993.), 13.

– Akademik Ivo Frangeš dobio je nagradu za životno djelo.

762.

FIAMENGO, Jakša

Frangeš: Gdje je Marul? : sesija o staroj hrvatskoj književnosti. // Slobodna Dalmacija. 50 : 15219 (24. travnja 1993.), 19.

763.

JELČIĆ, Dubravko

I baština i suvremena : Ivo Frangeš: Suvremenost baštine : prikaz. // Forum. 32 : 1/3 (1993.) = 65, 205–207.

764.

KOVAČEVIĆ, Marina

Književnoznanstvena doricanja Ive Frangeša : (povodom knjige Suvremenost baštine, »August Cesarec« i »Matica hrvatska«, Zagreb 1992). // Fluminensia. 5 : 1/2 (1993.), 169–172.

765.

LASIĆ, Stanko

O imanentnoj povijest književnoznanstvene metode : (fenomenologija znanosti o književnosti). // Krležologija ili Povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži / Stanko Lasić. – Zagreb : Globus, 1989. – 1993. – 6 sv.

Knj. 5: Književnoznanstvena metoda i literatura o Krleži : 1964. – 1981., 1993., str. 137–211. – (Biblioteka Posebna izdanja / Globus)

– Bibliografske bilješke uz tekst.

766.

LENDVAJ, Ana

Snage za antologijski rad : jučer u Dvercu predane nagrade »Vladimir Nazor« / (A. L.) // Večernji list. 37 : 10710 (19. VI. 1993.), 2.

767.

TOMASOVIĆ, Mirko

Frangešove dantističko-traduktološke teme. // Komparatističke i romanističke teme / Mirko Tomasović. – Split : Književni krug, 1993., str. 205–209. – (Biblioteka suvremenih pisaca; 106).

– Bilješke na kraju teksta.

1994.**768.**

BREŠIĆ, Vinko

Između povijesti i književnosti : Frangešova »Povijest hrvatske književnosti« ili pitanja studija (novije) hrvatske književnosti. // Novija hrvatska književnost : rasprave i članci / Vinko Brešić. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994., str. 299–328. – (Knjižnica Studije, monografije, kritike).

769.

NOVAK, Sloboda Prosperov

P. S. 7. // Figure straha : 13 poučaka / Slobodan Prosperov Novak. Zagreb : Durieux, 1994., str. 117–119.

1995.**770.**

... Zavjerenik ljepote : obilježena 75. obljetnica života i rada akademika Ive Frangeša. // Novi list. 49 : 102 (14. travnja 1995.), 14.

771.

BABIĆ, Dragomir

Ivo Frangeš o senjskim piscima. // Usponi : povremenik za književnost i kulturu. br. 11 (1995.), 100–103.

772.

DUGANDŽIJA, Mirjana

Zavjerenik ljepote : tribina u DHK. // Vjesnik. 56 : 17071 (14. 4. 1995.), 12.

773.

DŽEBIĆ, Branka

Zavjerenik ljepote : na Filozofskom fakultetu u Zagrebu obilježena 75. godišnjica života prof. dr. Ive Frangeša / B. Džebić // Novi Vjesnik. 56 : 17126 (13. lipnja 1995.), 19.

774.

Ivo Frangeš / [odgovorni urednik Stjepan Damjanović]. – Zagreb : Slavistički komitet Hrvatskoga filološkoga društva, 1995. – [68] str. – (Dobitnici nagrade Antuna Barca; knj. 1)

– Sadrži: Odluka / Zrinka Babić, Dragomir Mađerić; Obrazloženje odluke da se Ivi Frangešu dodijeli Nagrada Antuna Barca / Krešimir Nemeć; Životopis; Bibliografija / Nedjeljka Paro.

775.

JELČIĆ, Dubravko

Književno o književnosti : Ivo Frangeš: Povijest hrvatske književnosti; Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.; I baština i suvremena. // Nove teme i mete / Dubravko Jelčić. – Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 1995., str. 368–372; 386–388. – (Biblioteka Interpretacije i ogledi; knj. 4).

776.

JURIŠIĆ, Mirjana

Hrvatska književnost najpreča : na Filozofskom fakultetu proslavljen 75. rođendan akademika Ive Frangeša / M. J. // Večernji list. 39 : 11412 (13. lipnja 1995.), str. 17. *

777.

JURIŠIĆ, Mirjana

Umjetnik riječi : u Društvu hrvatskih književnika o akademiku Ivi Frangešu za njegov 75. rođendan / M. Jurišić // Večernji list. 39 : 11356 (13. 4. 1995.).*

778.

MAROEVIĆ, Tonko

Kritik klasik : u povodu 75. rođendana Ive Frangeša. // Slobodna Dalmacija. 52 : 15920 (15., 16. i 17. travnja 1995.), 15.

779.

NEMEC, Krešimir

Znanstvenik s ukusom – kritičar s mjerom : sedamdeset i peti rođendan akademika Ive Frangeša. // Nedjeljna Dalmacija. br. 1250 (14. travnja 1995.), 28.

1996.**780.**

JELČIĆ, Dubravko

Integracija hrvatskog književnog stvaranja : Frangešova Povijest hrvatske književnosti na njemačkom jeziku. // Večernji list. 40 : 19619 (14. I. 1996.), 21. – Kulturni obzor, god. 3, br. 96, str. 5.

781.

JURIŠIĆ, Mirjana

Prodori hrvatske filologije : Filozofski fakultet predstavio knjige svojih znanstvenika na njemačkom / M. Jurišić // Večernji list. 40 : 11677 (12. III. 1996.), 16.

– Predstavljene su knjige Ive Frangeša (*Geschichte der kroatischen Literatur*), Zorana Kravara, Viktora Žmegača i Dubravke Oraić-Tolić.

782.

KRAVAR, Zoran

Sinfonia domestica : Frangešova povijest književnosti zapravo je serija književnih portreta. Usredotočenost na pisca poduprta je percepcijom književne povijesti kao niza individualnih opusa. // Vijenac : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 4 : 57 (7. ožujka 1996.), 12.

– Riječ je o knjizi *Geschichte der kroatischen Literatur*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Beč, 1995.

783.

LISAC, Josip

Vrhunsko umjetničko djelo : Ivo Frangeš: Povijest hrvatske književnosti, izdanje na njemačkom jeziku, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien. // Slobodna Dalmacija. 53 : 16196 (26. siječnja 1996.), 13.

784.

NEMEC, Krešimir

Ivo Frangeš *Geschichte der kroatischen Literatur* (Von den Anfängen bis zur Gegenwart), prijevod: Claudia Schnell i Jutte Božić, 988 str., 1955. // Hrvatska znanost o književnosti na njemačkom jeziku Böhlau Verlag (Wien – Köln – Weimar). – Zagreb : Filozofski fakultet, 11. ožujka 1996., str. 2.

– To je letak uz promociju knjiga (Kravara, Žmegača, Frangeša i Dubravke Oraić-Tolić).

785.

NEMEC, Krešimir

Izvozni proizvod prvoga reda : uz njemački prijevod Frangešove Povijesti hrvatske književnosti (*Geschichte der kroatischen Literatur*), »Böhlau Verlag«, Köln – Weimar – Wien, 1995. // Vjesnik. 57 : 17332 (13. siječnja 1996.), 18. – Danica : hrvatski kulturni tjednik. br. 187, str. 2.

786.

SABLJAK, Tomislav

Povijest hrvatskoga duha : Ivo Frangeš: Geschichte der kroatischen Literatur, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1995. // Hrvatsko slovo : tjednik za kulturu. 2 : 44 (23. veljače 1996.), 15.

787.

ŠICEL, Miroslav

Hrvatska književnost u svijetu : Ivo Frangeš: Geschichte der kroatischen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart. Izd. Böhlau Verlag Köln – Weimar – Wien, 1995. // Forum. 35 : 5/6 (1996.) = 68, [635]-639.

1997.**788.**

BOGIŠIĆ, Vlaho

Radikalan intimist : Dragutin Tadijanović: Čarolije. // Navrnuti misli : fiktionalni ogledi zbilje (1991–96) / Vlaho Bogišić. Zagreb : Konzor, 1997., str. 77–81. – (Suvremenici).

789.

JELČIĆ, Dubravko

Druga moderna. // Povijest hrvatske književnosti : tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne / Dubravko Jelčić. – Zagreb : Naklada Pavičić, 1997., str. 306–355. – (Biblioteka Hrvatske povijesti).

790.

(RI)

Potvrda svjetske vrijednosti : u Bonnu predstavljena Frangešova »Povijest hrvatske književnosti« na njemačkom jeziku / (RI)

– Podatak sa izreska iz novina (ne zna se kojih).

– U tekstu spominje da je to bilo 5 god. nakon priznanja Hrvatske.

791.

STAMAĆ, Ante

Frangešove »sile pokretnice«. // Rasprave i eseji o hrvatskoj književnosti / Ante Stamać. Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 1997., str. 14–17. – (Biblioteka Dometi : velika edicija, nova serija; knj. 123).

792.

ŠICEL, Miroslav

Književne misli i članci Ivana Mažuranića; Antun Barac i hrvatska moderna. // Hrvatski književni obzori : eseji i studije / Miroslav Šicel. Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 1997., str. 15–21; 114–121. – (Biblioteka Dometi : velika edicija, nova serija; knj. 126).

1998.**793.**

NEMEC, Krešimir

Frangeš Ivo, književni povjesničar, esejist, prevoditelj (Trst, 15. IV. 1920.) / K. Nc. // Hrvatski biografski leksikon. – Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1983. – sv. 4: E – Gm / [glavni urednik Trpimir Macan], 1998., str. 363–365.

794.

PISKAČ, Davor

Ivo Frangeš, Vinka Glunčić-Bužančić, Mirko Tomasović: Književno djelo Tonča Petrasova Marovića. Književni krug. Split, 1997.; 122 str. // Forum. 37 : 1/3 (1998.) = 70, str. [347]–349.

795.

PISKAČ, Davor

Slobodan Novak: Verlorene Heimat (na njemački preveo Tihomir Glowatzky). Most / The Bridge, Društvo hrvatskih književnika. Zagreb, 1997, 144 str. // Forum. 38[!]: 11/12 (1998.) = 70, 1826.

– To je prikaz časopisa *Most* posvećenog Slobodanu Novaku, a u tekstu govori Piskač o Frangeševom tekstu unutar navedenog broja.

796.

UŽAREVIĆ, Josip

Znanost o književnosti i teorija interpretacije. // Književne interpretacije / Zdenko Škreb; priredio Aleksandar Flaker. Zagreb : Alfa, 1998., str. 325–348. – (Scientiae et artes).

1999.**797.**

BAŠIĆ, Stanko

Dvojezični »Vladar« : promovirano najpoznatije Machiavellijevo djelo. / S. Bašić // Slobodna Dalmacija. 56 : 17331 (14. travnja 1999.), 10.

798.

BENČIĆ, Tea

Frangeš, Ivo (1920.). // Čuvari književnog nasljeđa : (hrvatski esejisti o književnosti 20. stoljeća) / [priredila] Tea Benčić. Zagreb : Tipex, 1999. – sv. 1. – 1999. str. 493. – (Knjižnica Esegjisti; knj. 1).

799.

JOVETIĆ, Goran

Svevremeni »Vladar« : Europski dom / predstavljeno dvojezično talijansko-hrvatsko izdanje Machiavellijeva političkog traktata »Vladar«. // Vjesnik. 60 : 18480 (13. travnja 1999.), 17.

800.

MANDIĆ Hekman, Ivana

Što čitaju poznati : anketa. // *Vijenac* : novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost. 7 : 128 (28. siječnja 1999.), 28.

– Između ostalih anketiran i Ivo Frangeš.

801.

NEMEC, Krešimir

Umijeće tumačenja : Ivo Frangeš – Viktor Žmegač: Hrvatska novela – Interpretacije. Školska knjiga, Zagreb 1998. // *Republika*. 55 : 3/4 (1999.), 251–253.

802.

PALJETAK, Luko

»Tužna Jele« Mata Vodopića; Dragutin Domjanić, pjesnik »sjećanja od nekad«; Ivo Vojnović – pjesnik u noći smrznutog cvijeća; // *Hrvatske teme* / Luko Paljetak. Dubrovnik : Matica hrvatska Dubrovnik, 1999., str. 177–211; 242–251; 252–274. – (Biblioteka Prošlost i sadašnjost; knj. 23).

803.

PISKAČ, Davor

Ivo Frangeš, Viktor Žmegač: Hrvatska novela, Interpretacije. Školska knjiga. Zagreb, 1998.; 512 str. // *Forum*. 38 : 1/3 (1999.) = 71, [370]-373.

804.

POGAČNIK, Jagna

Kroatist i germanist na zajedničkom poslu : Ivo Frangeš – Viktor Žmegač, Hrvatska novela (interpretacije), »Školska knjiga«, Zagreb, 1998. // *Dubrovnik*. N. S. 10 : 1/2 (1999.), 541–544.

2000.**805.**

Umijeće interpretacije : zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša / priredili Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć. – Zagreb : Matica hrvatska, 2000. – 346 str. – (Zbornici i monografije. Posebno izdanje).

– Sadrži: Predgovor / Krešimir Nemeć; Životopis Ive Frangeša; Bibliografija (Radovi Ive Frangeša; Radovi o Ivi Frangešu : (izbor); Bibliografsko kazalo imena / Nedjeljka Paro; Čestitka / Dragutin Tadijanović; Zvonjelica prigodnica / Mirko Tomasović; Frangešovo doba / Radoslav Katičić; Prinos istraživanju ritmizacije proznoga iskaza u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti / Eduard Hercigonja; Petnaesterac 8+7 u staroj hrvatskoj lirici / Zoran Kravar; Antipetrarkizam u stvaralaštvu Hanibala Lucića / Joanna Rapacka; Bartol Kašić – pisac i hagiograf / Josip Bratulić; O malim stvarima u književnosti, pa i o tovarima / Dunja Fališevac; Jezik fra Vice Vicića / Ivo Pranjković; Imenoslavnik iliti Rečno-pesmen igrokaz Tomaša Mikloušića / Nikola Batušić; Kontinuitet hrvatske usmene književnosti / Stipe Botica; »Prošasnost ugarsko-horvatska« : hrvatsko-mađarsko povijesne teme u hrvatskoj književnosti od Vukotinovića do Bogovića / István Lőkös; Jagićevi udžbenici / Stjepan Damjanović; Modernistička faza Ksavera Šandora Gjalskoga / Miroslav Šicel; Gospar Ivo o Conte Ivu / Luko Paljetak; Fonetika pjesme / Branko Vuletić; Matoševa Jesenska idila / Viktor Žmegač; Tri Matoševe vedute / Aleksandar Flaker; Vladimir Vidrić, Sjene / Pavao Pavličić; Pjesme Ljube Wiesnera / Cvjetko Milanja; Socrealizam i hrvatski roman / Krešimir Nemeć; Funkcionalnost leksičkoga izbora Antuna Šoljana u romanu Luka / Marko Samardžija; Prijeći prag povijesti / Tonko Maroević; Neda

Miranda Blažević: Ples na kiši : (knjiga iz vremena kad smo se svi osjećali *nako*) / Julijana Matanović; Hrvatske antologije / Vinko Brešić.

806.

MATEJČIĆ, Barbara

Marulić progovara i pjesnički i etički : deseti Marulićevi dani / Znanstveni skup pod nazivom »Marko Marulić, europski humanist« okupio brojne znanstvenike / Nove spoznaje o Maruliću iznijeli Frangeš, Šimundža, Tomasović i drugi. // Vjesnik. 61 : 18848 (28. travnja 2000.), 13.

807.

NEMEC, Krešimir

Frageš Ivo (Trst, 15. IV. 1920) književni povjesničar, esejist i prevoditelj. // Leksikon hrvatskih pisaca / autor koncepcije Krešimir Nemeć; urednici: Dunja Fališevac (starija hrvatska književnost), Krešimir Nemeć (novija hrvatska književnost), Darko Novaković (hrvatski latinizam). – Zagreb : Školska knjiga, 2000., str. 221–222.

2001.**808.**

ČESKO, Antun

Moj dom – makrostrukturno težište Kranjčevićeve poezije i poetike, stjecište i sinteza njegovih dvaju mesijanstva. // Strukturna načela u genezi Kranjčevićeva pjesništva : monografija / Antun Česko. – Dubrovnik : Matica hrvatska, Dubrovnik, 2001., str. 235–[282]. – (Biblioteka Prošlost i sadašnjost; knj. 25)

– Autor i u drugim poglavljima kraće komentira Frangešove tekstove o Kranjčeviću.

809.

FIAMENGO, Jakša

Za humanistički studij : apel sudionika simpozija o Marulu / J. F. // Slobodna Dalmacija. 57 : 18053 (25. travnja 2001.), 19.

– Iz preslike apela vidi se da je potpisan i akademik Ivo Frangeš.

810.

JELAČA, Merien

Hrvatski latinisti : promocija knjige akademika Branimira Glavičića. // Slobodna Dalmacija. 57 : 18053 (25. travnja 2001.), 19.

– Na predstavljanju knjige govorio je i prof. Frangeš.

811.

SELAČ, Ante

Frageš, Ivo (Trst, 15. IV. 1920). // Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti / Marko Samardžija, Ante Selak. – Zagreb : Pergamena, 2001., str. 163–164. – (Biblioteka Croaticum; knj. 5).

2002.**812.**

ŽUŽUL, Ivana

Ježićeva i Frangešova Povijest hrvatske književnosti u obzoru novoga historizma : magistarski rad. – Zagreb : I. Žužul, 2002. [s. l. : s. n.]. – 153 lista.

– Bibliografija: listovi 134–146.

2003.**813.**

BREŠIĆ, Vinko

Čovjek bi ga gladan slušao : uz odlazak profesora Frangeša. // Zaporeški godišnjak 2003. za grad Zaporešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća. 13 (2003.) [i. e. 2004.], 561–564.

814.

GOLUB, Ivan

Kroatist i Croata : svijetloj uspomeni akademika Ive Frangeša. // Zaporeški godišnjak 2003. za grad Zaporešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća. 13 (2003.) [i. e. 2004.], 552–553.

815.

HINA

Erudit i polihistor : izrazi sućuti Mesića, Sanadera i Biškupića. // Vjesnik. 64 : 20145 (31. prosinca 2003. i 1. siječnja 2004.), 17.

816.

HINA

Majstor interpretacije : rekli su o Ivi Frangešu. // Vjesnik. 64 : 20145 (31. prosinca 2003. i 1. siječnja 2004.), 17.

817.

HINA

Rekli su o Ivi Frangešu : majstor interpretacije; Erudit i polihistor : izrazi sućuti / Hina. // Zaporeški godišnjak 2003. za grad Zaporešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća. 13 (2003.) [i. e. 2004.], 550; 551; 552–553.

818.

HINA

Umro Ivo Frangeš. // Vjesnik. 64 : 20145 (31. prosinca 2003. i 1. siječnja 2004.), 17.

819.

JELČIĆ, Dubravko

Druga moderna. // Povijest hrvatske književnosti : tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne / Dubravko Jelčić. – 2. znatno prošireno izd. – Zagreb : Naklada Pavičić, 2004., str. 472–554. – (Biblioteka Hrvatske povijesti).

820.

JELČIĆ, Dubravko

Ivo Frangeš : (1920–2003). // Ljetopis Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 2003., Knj. 107, (2003.) [i. e. 2004.], 429–432.

– Prilog o akademiku Ivi Frangešu sastavni je dio priloga pod naslovom »Nekrolozi : [preminulim članovima Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti]«.

821.

LALJAK, Stjepan

Ivo Frangeš : (1920. – 2003.) : počasni član Ogranka Matice hrvatske Zaprešić od 26. svibnja 2000. // Zaprešićki godišnjak 2003. za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća. 13 (2003.) [i. e. 2004.], 549.

822.

LISAC, Josip

Ivo Frangeš : (15. IV. 1920. – 29. XII. 2003.) : in memoriam. // Čakavska rič. 31 : 1/2 (2003.), 221–222.

823.

MAROEVIĆ, Tonko

Posmrtno slovo prijatelju : Ivo Frangeš (1920.–2003.). // Zaprešićki godišnjak 2003. za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća. 13 (2003.) [i. e. 2004.], 565–568.

824.

MILANJA, Cvjetko

Gospodin hrvatske književnosti. // Zaprešićki godišnjak 2003. za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća. 13 (2003.) [i. e. 2004.], 558–560.

825.

NEMEC, Krešimir

Lucidni tumač hrvatske književnosti. // Zaprešićki godišnjak 2003. za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća. 13 (2003.) [i. e. 2004.], 554–555.

– Objavljeno u *Vjesniku*, 31. prosinca 2003. – 1. siječnja 2004., str. 17.

826.

NEMEC, Krešimir

Lucidni tumač hrvatske književnosti: Ivo Frangeš : na vijest o smrti. // *Vjesnik*. 64 : 20145 (31. prosinca 2003. i 1. siječnja 2004.), 17.

827.

PALJETAK, Luko

Gradnja : [pjesma]. // Zaprešićki godišnjak 2003. za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća. 13 (2003.) [i. e. 2004.], 569.

– Objavljeno u časopisu *Republika*, br. 9/10 (1991.), str. 95.

828.

PETLEVSKI, Sibila

In memoriam: akademik Ivo Frangeš. // *Zaprešički godišnjak 2003. za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća.* 13 (2003.) [i. e. 2004.], 556–557.

– Izrečeno na Mirogoju, 5. siječnja 2004.

829.

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac – Ivo Frangeš ili: od filologije do estetike. // *Pisci i kritičari : studije i eseji iz hrvatske književnosti / Miroslav Šicel.* – Zagreb : Naklada Ljevak, 2003., str. 318–325. – (Biblioteka Razotkrivanja).

2004.**830.**

BOŠKOVIĆ, Ivan J.

In memoriam akademiku Ivi Frangešu. // *Mogućnosti.* 51 : 4/6 (2004.), [166]-168.

831.

BREŠIĆ, Vinko

Čovjek bi ga gladan slušao : uz odlazak profesora Frangeša : sjećanje: Ivo Frangeš (Trst, 15. IV. 1920. – 29. XII. 2003.). // *Vijenac : novine za kulturna i društvena pitanja.* 12 : 258 (22. siječnja 2004.), 10.

832.

BREŠIĆ, Vinko

Ivo Frangeš : (1920. – 2003.). // *Republika.* 60 : 2 (2004.), 115–117.

833.

DORKIN, Mladen

Ivo Frangeš obilježio polustoljetno razdoblje hrvatske književnosti : in memoriam – akademik Ivo Frangeš (15. IV. 1920. – 29. XII. 2003.). // *Narodni list.* 140 : 8514 (15. siječnja 2004.), 19.

834.

FALIŠEVAC, Dunja

Ivo Frangeš : in memoriam : (15. travnja 1920. do 29. prosinca 2003.). // *Mogućnosti.* 51 : 4/6 (2004.), [156]-162.

835.

GOLUB, Ivan

Kroatist i Croata : akademik Ivo Frangeš. // *Kana : kršćanska obiteljska revija.* 35 : 1 (373) (siječanj 2004.), 17.

836.

MAROEVIĆ, Tonko

Sa stilom, ne manje čovjek : sjećanje na profesora Ivu Frangeša. // *Mogućnosti.* 51 : 4/6 (2004.), [163]-165.

837.

MILANJA, Cvjetko

Gospodin hrvatske književnosti : in memoriam: Ivo Frangeš (1920. – 2003.) / piše Cvjetko Milanja. // Slobodna Dalmacija. 61 : 19002 (5. – 6. siječnja 2004.), 32.

837.a

STRIŽIĆ, Živko

Pod Tinovim stihom je duša prof. Ive Frangeša odletjela u beskrajna nebeska prostranstva / Živko Strižić, Zagreb. // Vjesnik. 65 : 20165 (22. siječnja 2004.), 16.

– Rubrika: Pisma čitatelja.

838.

NOVAK, Slobodan Prosperov

Frangešov estetski historicizam. // Povijest hrvatske književnosti / Slobodan Prosperov Novak. – Split : Marjan tisak, 2004. – 4 sv. – (Dalmatinska biblioteka) Sv. 3 : Sjećanje na dobro i zlo. Str. 135–136.

839.

ŠICEL, Miroslav

Zbogom, gospodar Ivo : in memoriam. // Forum. 43 : 1 / 3 (2004.) = 75, [26]-29.

– Govor na komemorativnoj sjednici u Društvu hrvatskih književnika (28. siječnja 2004.).

839.a

MARAS, Mate

U spomen Ivi Frangešu. / Mate Maras // Vijenac. XII : 260 (19. veljače 2004.), 6.

– Pjesma »Aetatis suae« u spomen na Ivu Frangeša.

840.

TOMASOVIĆ, Mirko

Dike ter hvaljen'ja meštru Ivi (1920 – 2003) : (marulološki prinosi pok. profesora Ive Frangeša). // Colloquia Maruliana / uredništvo Bratislav Lučin, Mirko Tomasović. – Split : Književni krug, 1992. – . – sv. 13: 2004., str. [249]-254.

– [Summary].

2005.**841.**

Ivo Frangeš : 1920. – 2003. / [uredio Nikola Batušić]. – Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Razred za književnost, 2005. – 42 str. – (Spomenica preminulim akademikima; sv. 124).

– Sadrži: Uspomeni Ive Frangeša / Dubravko Jelčić; Riječ na posljednjem oproštaju od akademika Ive Frangeša / Nikola Batušić; Riječ na oproštaju / Miroslav Šicel; Umjetnik riječi / Aleksandar Flaker; Aristokrat duha / Krešimir Nemeć; Ivo Frangeš – graditelj mostova / Reinhard Lauer; Jedinstveni sintetičar / Ante Stamać; Ivo Frangeš i starija hrvatska književnost / Dunja Fališevac; Bibliografija izdanja djela akademika Ive Frangeša.

842.

...

Frangeš Ivo, hrvatski povjesničar književnosti i prevoditelj (Trst, 15. IV. 1920. – Zagreb, 29. XII. 2003.) // Enciklopedija opća i nacionalna u 20 knjiga / [glavni urednik Antun Vujić]. – Zagreb : Pro LEKSIS : Večernji list, 2005. – 2007. – 20 sv., Knj. 7 : Fr – Gr, 2005., str. 22.

– Nepotpisano.

843.

...

Povjesničar sa stilom : Ivo Frangeš: Riječ što traje (književne studije i rasprave). Priredili D. Fališevac i K. Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005. // Slobodna Dalmacija. 62 : 19557 (6. kolovoza 2005.), 21. – SD Magazin : subotnji prilog.

– Autor teksta – nepotpisano – Jasmina Parić ima na istoj str. prikaze (kratke) drugih knjiga.

844.

BOŽIĆ Blanuša, Zrinka

Narativizacija književne prošlosti: Frangeš, Jelčić, Novak. // Oblikovanje nacionalnog identiteta u hrvatskoj književnoj historiografiji : magistarski rad. – Zagreb : Filozofski fakultet, 2005., str. 121–140.

845.

MAROEVIĆ, Tonko

Korak unatrag, skok u širinu : dvije hrvatske knjige u talijanskim izdanjima. // Vijenac : novine za kulturna i društvena pitanja. 13 : 300 (15. rujna 2005.), 6.

846.

PARO, Nedjeljka

Ivo Frangeš (1915–2003) : [bibliografija] / priredila Nedjeljka Paro // Zaprešićki godišnjak za grad Zaprešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Luka, Marija Gorica i Pušća. 15/16 (2005./2006.), 431–463.

847.

TOMASOVIĆ, Mirko

Sitnozor i dalekozor »meštra« Ive : (Ivo Frangeš, Riječ što traje, književne studije i rasprave, priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 513). // Mogućnosti. 52 : 10/12 (2005.), [156]-159.

– Izgovoreno na predstavljanju knjige I. Frangeša, 23. rujna 2005. u Zavodu HAZU u Splitu.

848.

ŽMEGAČ, Viktor

Skele i zgrade : hrvatska znanost o književnosti. // Vijenac : novine za kulturna i društvena pitanja. 13 : 302 (13. listopada 2005), 7.

– O knjizi Ive Frangeša *Riječ što traje*.

2006.**849.**

LAUER, Reinhard

Ivo Frangeš – graditelj mostova. // Okviri hrvatske književnosti : kroatističke studije / Reinhard Lauer. – Zagreb : Hrvatsko filološko društvo, 2006., str. 191–195. – (Biblioteka Književna smotra).

2007.**850.**

DONAT, Branimir

Viktor Tausk, Sigmund Freud i hrvatska moderna okupljena oko zagrebačko-bečkoga časopisa Mladost. // Središte na rubu : književna istraživanja / Branimir Donat. – Zaprešić : Fraktura, 2007., str. 419–442.

– Spominje Frangeša u vezi sa Silvijom Strahimirom Kranjčevićem, tj. u vezi sa *Sabranim djelima S. S. Kranjčevića*.

851.

MAROEVIĆ, Tonko

Herkulski i pepeljugini posao : uvod u traduktološku i prevoditeljsku dionicu rada Ive Frangeša. // Hrvatska književnost XX st. u prijevodima : emisija i recepcija sa znanstvenog skupa održanog 21. i 22. rujna 2006. godine u Splitu / uredile Cvijeta Pavlović i Vinka Glunčić-Bužančić. – Split : Književni krug, 2007., str. 7–18. – (Komparativna povijest hrvatske književnosti : zbornik radova; 9).

– Riassunto.

2008.**852.**

DORKIN, Mladen

In memoriam – akademik Ivo Frangeš : 15. IV. 1920. – 29. XII. 2003. : Ivo Frangeš obilježio polustoljetno razdoblje hrvatske književnosti. // U ozračju poezije i znanosti / Mladen Dorkin. – Zadar : Matica hrvatska, Ogranak, 2008., str. 179–180.

– Dorkin je ovu svoju knjigu (*U ozračju poezije i znanosti*) napisao »u spomen na moje drage profesore Ivu Frangeša i Miroslava Čabrajca«.

852.a

MAROEVIĆ, Tonko

Pronicljivo čitanje, nadahnuto pisanje. Sjećanje na profesora Ivu Frangeša : (15. IV. 1920. – 29. XII. 2003.). / piše akademik Tonko Maroević // *Zadarski list*. 14 : 3241 (30. prosinca 2008.), 30. – Donat : tjedni prilog za kulturu, umjetnost i obrazovanje.

2009.**853.**

NEMEC, Krešimir

Frangeš Ivo, književni povjesničar, esejist i prevoditelj (Trst, 15. IV. 1920. – Zagreb, 29. XII. 2003.) / K. Nemeč // Hrvatska književna enciklopedija / glavni urednik Velimir Visković. – Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009.- -. – sv. 1: A – Gl., str. 554–555.

2010.**854.**

BOTICA, Stipe

Ivo Frangeš i hrvatska usmena književnost i tradicijska kultura. // *Republika*. 66 : 6 (2010.), 52–61.

- Bilješke ispod teksta.
- Tema ovog broja *Republike*: »Frangešovo nasljeđe«. Ona je obrađena presnimka stručnog kolokvija održanog 15. travnja 2010. U povodu 90. obljetnice rođenja Ive Frangeša. Sve je tekstove za tisak priredio Božidar Petrač (voditelj kolokvija).

855.

ČORKALO Jemrić, Katica

Frangeš, slavonistika i tema Tadijanović. // *Republika*. 66 : 6 (2010.), 62–67.

- Bilješke ispod teksta.
- Tema ovog broja *Republike*: »Frangešovo nasljeđe«. Ona je obrađena presnimka stručnog kolokvija održanog 15. travnja 2010. U povodu 90. obljetnice rođenja Ive Frangeša. Sve je tekstove za tisak priredio Božidar Petrač (voditelj kolokvija).

856.

DORKIN, Mladen

Akademik Ivo Frangeš – pjesnik riječi što traje : (o devedesetoj obljetnici rođenja). // *Dubrovnik. N. S.* 21 : 3 (2010.), 235–243.**857.**

HEĆIMOVIĆ, Branko

Conte Ivo. // *Izdaja forme : feljtoni, dnevnički i memoarski zapisci, polemike, komentari i pisma / Branko Hećimović.* – Zagreb : Društvo hrvatskih književnika, 2010., str. 38–43.
– (Mala knjižnica Društva hrvatskih književnika; knj. 111).**858.**

JELČIĆ, Dubravko

Književnost o književnosti : (na marginama znanstveno-kritičke i esejističke proze Ive Frangeša. // *Republika*. 66 : 6 (2010.), 48–51.

- Bilješke ispod teksta.
- Tema ovog broja *Republike*: »Frangešovo nasljeđe«. Ona je obrađena presnimka stručnog kolokvija održanog 15. travnja 2010. U povodu 90. obljetnice rođenja Ive Frangeša. Sve je tekstove za tisak priredio Božidar Petrač (voditelj kolokvija).

859.

MEIĆ, Perina

Milorad Živančević i Ivo Frangeš: Ilirizam, realizam (1975.); Ivo Frangeš: Povijest hrvatske književnosti (1987.); *Završna razmatranja.* // *Čitanje povijesti književnosti : (metodološki modeli književnopovijesnih istraživanja u hrvatskoj znanosti o književnosti / Perina Meić.* – Mostar : Alfa, 2010., str. 109–118; 153–162; [243]–255. – (Scientiae et Artes).

860.

NEMEC, Krešimir

Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona. // *Republika*. 66 : 6 (2010.), 39–43

- Bilješke ispod teksta.
- Tema ovog broja *Republike*: »Frangešovo nasljeđe«. Ona je obrađena presnimka stručnog kolokvija održanog 15. travnja 2010. U povodu 90. obljetnice rođenja Ive Frangeša. Sve je tekstove za tisak priredio Božidar Petrač (voditelj kolokvija).

861.

PALJETAK, Luko

Ivo Frangeš ili misliti Dubrovnik. // *Republika*. 66 : 6 (2010.), 68–69.

- Tema ovog broja *Republike*: »Frangešovo nasljeđe«. Ona je obrađena presnimka stručnog kolokvija održanog 15. travnja 2010. U povodu 90. obljetnice rođenja Ive Frangeša. Sve je tekstove za tisak priredio Božidar Petrač (voditelj kolokvija).

862.

PETRAČ, Božidar

Talijanske teme Ive Frangeša. // *Republika*. 66 : 6 (2010.), 70–75.

- Tema ovog broja *Republike*: »Frangešovo nasljeđe«. Ona je obrađena presnimka stručnog kolokvija održanog 15. travnja 2010. U povodu 90. obljetnice rođenja Ive Frangeša. Sve je tekstove za tisak priredio Božidar Petrač (voditelj kolokvija).

863.

ŠICEL, Miroslav

Frangešov Kranjčević. // *Republika*. 66 : 6 (2010.), 44–47.

- Tema ovog broja *Republike*: »Frangešovo nasljeđe«. Ona je obrađena presnimka stručnog kolokvija održanog 15. travnja 2010. U povodu 90. obljetnice rođenja Ive Frangeša. Sve je tekstove za tisak priredio Božidar Petrač (voditelj kolokvija).

864.

ŽUŽUL, Ivana

Moć (fikcije) književnopovijesne naracije : kulturološka analiza Frangešove Povijesti hrvatske književnosti. // *Umjetnost riječi : časopis za znanost o književnosti*. 54 : 3 / 4 (2010.), 153–174.

- Summary.
- Bibliografske bilješke uz tekst.

2011.**865.**

BREŠIĆ, Vinko

Frangešovo čitanje časopisa. // *Republika*. 67 : 2 (2011.), 86–90.

- Prilog s kolokvija u povodu 80. rođendana Ive Frangeša, održanog u Društvu hrvatskih književnika, 13. travanj 2010.
- Bibliografske bilješke uz tekst.

866.

FRANIĆ Tomić, Viktorija

Držićeve kanonizacija i rekanonizacija u obzoru hrvatske historiografije. // *Tko je bio Marin Držić / Viktorija Franić Tomić*. – Zagreb : Matica hrvatska, 2011., str. 142–187. – (Posebna izdanja).

– Posebno o Frangešu u: Frangeš Ivo, (1920. – 2003., književni povjesničar i teoretičar, esejist, kritičar i prevoditelj, str. 169–171.

867.

GOLUB, Ivan

Frangešov poučak. // *Forum*. 50 : 1 / 3 (2011.) = 83, 216–217.

– Naslov cijelog teksta Ivana Goluba glasi: »Poučci hrvatskih književnika«, str. [201]-217.

868.

NOVAK, Slobodan Prosperov

Povijest. // *Zločesti tekstovi / Slobodan Prosperov Novak*. – Zagreb : Profil, 2011., str. 14–27. – (Biblioteka Velimir Visković bira za Vas).

869.

UDIÉR, Sanda Lucija

Jezik književnosti. // *Fikcija i faksija : rasprava o jeziku književnosti na predlošcima tekstova Miljenka Jergovića / Sanda Lucija Udier*. – Zagreb : Disput, 2011., str. [7]–38.

– Na str. 20, 24, 26 i 29. u opširnim bilješkama govori o Frangešovim pogledima na stil i stilistiku.

870.

UDIÉR, Sanda Lucija

Jezik književnosti u modernome hrvatskome jezikoslovlju i književnoj znanosti. // *Kolo*. 19 : 5/6 (2011.), 135–177.

– Str. 177: Bibliografska bilješka.

2012.**871.**

...

Međunarodni znanstveni skup posvećen Ivi Frangešu // www.unipu.hr (28. 5. 2013.)

872.

...

Počeo znanstveni skup o Ivi Frangešu. // www.radio101.hr (28. 5. 2013.)

873.

...

Vijesti. // www.it.mvp.hr (28. 5. 2013.)

874.

...

Znanstveni skup posvećen Ivi Frangešu. // www.culturelink.hr (28. 5. 2013.)

875.

...

Znanstveni skup posvećen Ivi Frangešu. // www.hkr.hr (28. 5. 2013.)

876.

BADURINA, Natka

Ivo Frangeš fra la stilistica e il nuovo storicismo. Per letterature non provinciali. // Trieste *Artecultura*, (Trst). 15 : 172 (giugno 2012), p. 8–9.

877.

BOŠKOVIĆ, Ivan J.

Frangešov Tadija : uz 107. godišnjicu Tadijina rođenja. // *Zadarska smotra : časopis za kulturu, znanost i umjetnost*. 61 : 3/4 (2012.), 180–185.

878.

DRAGIČEVIĆ, Josipa

Neizmjeran doprinos hrvatskoj književnoj historiografiji : međunarodni znanstveni skup o Ivi Frangešu, Zagreb / Trst, 19. – 21. travnja. // *Vijenac : novine za kulturna i društvena pitanja*. 20 : 474 (3. svibnja 2012.), 10.

879.

HINA

»Europski standardi Ive Frangeša«. // www.vjesnik.hr (28. 5. 2013.)

880.

MANDIĆ, Davor

Utemeljitelj hrvatske književne povijesti : trodnevni međunarodni znanstveni skup o Ivi Frangešu. // *Novi list*. 66 : 21004 (20. travnja 2012.), 50.

881.

ŠIŠAK, Marinko

Dnevnik: 9. – 14. IV. : o buci svakodnevnoj i kako joj se oduprijeti. // *Hrvatsko slovo : tjednik za kulturu*. 18 : 887 (20. travnja 2012.), 7.

– Uz nadnevak »Dnevnika« za petak, 13. travnja, spominje znanstveni skup o Ivi Frangešu.

2013.

882.

LUČIN, Bratislav

Mediteranska plovidba hrvatske knjige. // *Hrvatska revija*. 13 : 2 (2013.), 77–81.

NAPOMENA UZ FRANGEŠOVU BIBLIOGRAFIJU

Bibliografija Ive Frangeša tiskana u *Zborniku o Ivi Frangešu* peta je bibliografija njegovih radova koju sam sastavila i dosad najpotpunija u odnosu na prethodno objavljene.

Prva je tiskana u *Radovima Zavoda za slavensku filologiju*, knj. 20, str. 69–78; 1985. (tiskana je i u časopisu *Umjetnost riječi*, 29, br. 3, str. 225–245; 1985. Za tu sam priliku radila bibliografiju od godine 1970., a do 1970. preuzeta je bibliografija što ju je izradio Pavao Galić i objavio u *Radovima Zavoda za slavensku filologiju*, knj. 12, str. 85–107; 1971.

Druga bibliografija tiskana je u knjižici *Ivo Frangeš* / [odgovorni urednik Stjepan Damjanović] – Slavistički komitet Hrvatskoga slavističkoga društva, Zagreb, 1995., str. 11–[68]. Ta bibliografija sadrži i literaturu o Ivi Frangešu.

Treća bibliografija objavljena je u knjizi *Umijeće interpretacije* : zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša / priredili Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć. – Zagreb : Matica hrvatska, 2000., str. 13–57. (Ona također sadrži i literaturu o Ivi Frangešu.)

Četvrta je bibliografija izašla u knjizi *Riječ što traje : književne studije i rasprave* / Ivo Frangeš; priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć – Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 441–502. U njoj je tiskana samo bibliografija Ive Frangeša.

Građa prvog i drugog dijela ove bibliografije izložena je kronološkim redom, a u tekućoj godini najprije sam bilježila knjige (ako ih je Frangeš te godine objavio), a onda slijede prilozi u knjigama, časopisima i novina abecednim redom.

Bibliografski opis gotovo je identičan onome kakav se koristi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Na kraju zahvaljujem svima onima koji su mi pomogli u prikupljanju građe za izradu ove bibliografije (što mi je bilo naročito važno za priloge iz novina).

N. P.

Nedjeljka Paro

Kazalo imenâ bibliografije Ive Frangeša i literature o Ivi Frangešu

A

(A. K.) 725
ALIGHIERI, Dante; *vidi*: DANTE, Alighieri
ALVARO, Conrado 36
ANDERSEN, Hans Christian 508
ANDRASSY, Vera 439
ANDRIĆ, Ivo 320, 339, 341, 344, 347, 352,
448, 588, 606
ANDELINOVIĆ, Danko 69
ANONIMNO 435, 459, 770, 842, 843, 871,
872, 873, 874, 875
AREŽINA, Duško 670, 709
ARIOSTO, Ludovico 69
AUERBACH, Erich 86

B

BABEUF, François Noël 75
BABIĆ, Dragomir 771
BABIĆ, Dubravka 417
BABIĆ, Nicoletta 471, 497, 511, 528
BABIĆ, Zrinka 774
BADURINA, Natka 876
BAJAMONTI, Julije 497
BALENTOVIĆ, Ivo 728
BALOKOVIĆ, Zlatko 291
BALZAC, Honoré de 135
BARAC, Antun 117, 140, 188, 193, 217, 311,
331, 378, 389, 713, 715, 717, 750, 755,
774, 792, 829
BARAC, Vida 331
BARIĆ, Henrik 12, 361
BARUNDŽIJA, Veljko 439
BAŠIĆ, Stanko 797
BATUŠIĆ, Nikola 542, 740, 805, 841
BEGOVIĆ, Milan 512, 526
BEKER, Miroslav 353

BELAN, Branko 263
BELJO, Ante 476
BENČIĆ, Tea 544, 798
BENUTIĆ, Ante 534
BERBER, Mersad 408
BERNIK, France 462, 515, 584
BERNIK, Janez 504
BIČANIĆ, Vjera 149
BIŠKUPIĆ, Božo 417, 815
BITI, Vladimir 760
BLAŽEVIĆ, Neda Miranda 805
BLECH Vidulić, Hedi 491
BOBAN, Bruno 424
BOGIŠIĆ, Rafo 522
BOGIŠIĆ, Vlaho 788
BOGOVIĆ, Mirko 805
BOLHAR, Alojz 504
BONAČIĆ, Mirjana 528
BORKO, Božidar 176
BORSETTO, Luciana 613
BOŠKOVIĆ, Ivan J. 830, 877
BOTICA, Stipe 805, 854
BOŽIĆ, Jutta 465, 784
BOŽIĆ, Mirko 418, 495
BOŽIĆ Blanuša, Zrinka 844
BRAJDIĆ, Zlatko 694
BRANCATI, Vitaliano 27
BRATULIĆ, Josip 407, 805
BREŠIĆ, Vinko 603, 729, 738, 768, 805, 813,
831, 832, 865
BRLENIĆ-Vujić, Branka 741
BUDISAVLJEVIĆ, Bude 162
BUINAC, Milica 628
BUONARROTI, Michelangelo; *vidi*: MICHE-
LANGELO, Buonarroti
BUONARROTI, Philippe 75

BUŠELIĆ, Nada 459

C

CAPUANA, Luigi 52
 CARDUCCI, Giosue 19
 CERVANTES Saavedra, Miguel de 5, 10, 135
 CESAREC, August 199, 308
 CESARIĆ, Dobriša 360
 CIHLAR Nehajev, Milutin; *vidi*: NEHAJEV, Milutin
 CIRAKI, Franjo 250
 CRNKOVIĆ, Vladimir 458, 492
 CVITAN, Dalibor 644, 651, 657, 703
 CVITANOVIĆ, Antun 528

Č

ČABRAJAC, Miroslav 575, 586, 716, 852
 ČEDOMIL, Jakša; *vidi*: ČUKA, Jakov
 ČERINA, Vladimir 191
 ČESKO, Antun 808
 ČOLAK, Tode 159, 198, 622, 640, 645, 730
 ČORKALO Jemrić, Katica 855
 ČUBELIĆ, Tvrko 731
 ČUKA, Jakov 322

D

DAMJANOVIĆ, Stjepan 774, 805
 DANTE Alighieri 76, 78, 135, 139, 200–202, 210, 218, 347, 466, 485
 DEANOVIĆ, Mirko 7, 21, 33, 39, 64
 DENEGRI, Gerard 528
 DE SANCTIS, Francesco 77
 DESNICA, Vladan 243
 DEVOTO, Giacomo 87
 DOMJANIĆ, Dragutin 802
 DONAT, Branimir 442, 518, 535, 584, 614, 646, 647, 658–661, 671–673, 684, 695, 738, 850
 DORKIN, Mladen 587, 833, 852, 856
 DRAGIČEVIĆ, Josipa 878
 DRAŽENOVIĆ, Josip 56, 63, 162, 517
 DRŽIĆ, Marin 383, 866
 DUGANDŽIJA, Mirjana 435, 444, 772
 DUJŠIN-Ribar, Cata 434

DŽ

DŽADŽIĆ, Petar 244
 DŽAJA, Mato 717

DŽAJIĆ, Harris 607, 610
 DŽEBIĆ, Branka 474, 507, 761, 773

D

ĐAJA, Jovan 30, 108, 596
 ĐALSKI, Ksaver Šandor; *vidi*: GJALSKI, Ksaver Šandor
 ĐURIČKOVIĆ, Dejan 662

E

ERCEG, Dubravka 689
 EROR, Gvozden 713

F

FABRIO, Nedjeljko 598, 614
 FALIŠEVAC, Dunja 524, 532, 563, 597, 606, 617, 742, 805, 807, 834, 841, 843, 847
 FALLADA, Hans 71
 FALUDI, Ivan 637
 FERIĆ, Đuro 61
 FERLUGA-Petronio, Fedora 471, 552, 601, 609
 FERRARI, Silvio 602
 FIAMENGO, Jakša 762, 809
 FILIPIĆ, Antonije 130
 FILIPOVIĆ, Vladimir 336
 FLAKER, Aleksandar 194, 296, 342, 347, 684, 718, 796, 805, 841
 FLAUBERT, Gustave 90, 347, 606
 FORETIĆ, Miljenko 583
 FRANGEŠ, Vesna 446
 FRANIČEVIĆ, Marin 414, 415, 522
 FRANIČEVIĆ-Pločar, Jure 264, 333
 FRANIĆ Tomić, Viktorija 866
 FREUD, Sigmund 850

G

GAJ, Ljudevit 221, 222, 226, 295, 300
 GALIĆ, Pavao 704, 720
 GATTO, Alfonso 35
 GIDE, André 59
 GIOVAGNOLI, Raffaello 23
 GJALSKI, Ksaver Šandor 287, 297, 325, 518, 805
 GLAVIČIĆ, Branimir 725, 810
 GLIGO, Vedran 445, 485, 510, 725
 GLIGORIĆ, Velibor 330
 GLOWATZKY, Tihomir 795

GLUNČIĆ-Bužančić, Vinka 511, 794, 851
 GOLDSTEIN, Slavko 738
 GOLOB, Zvonimir 652
 GOLUB, Ivan 467, 505, 519, 814, 835, 867
 GORJAN, Zlatko 71
 GRABAR, Biserka 272
 GRACIOTTI, Sante 573
 GRGUROVAC, Martin 461
 GRUBIŠA, Damir 521
 GRUBIŠIĆ, Vinko 732
 GUNDULIĆ, Ivan 406, 606

H

HALER, Albert 311, 715
 HANEL, Jaromir 528
 HEĆIMOVIĆ, Branko 443, 576, 743, 857
 HERCIGONJA, Eduard 805
 HERENDA, A. B. 24
 HERGEŠIĆ, Ivo 6
 HINA 815, 816, 817, 818, 879
 HOLJEVAC, Veco (Večeslav) 285
 HORVAT, Josip 410
 HORVAT, Joža 66
 HRANILOVIĆ, Jovan 322
 HRASTE, Katarina 485, 510
 HRASTE, Mate 163
 HUMBOLDT, Alexander von 470
 HUML, Vaclav 291

I

IBLER, Janko 322
 ILINČIĆ, Dražen 756
 ILJINA, Galina 674
 IVANIŠIN, Nikola 653
 IVAŠTINOVIĆ, Josip 733
 IVŠIĆ, Stjepan 163

J

JAGIĆ, Vatroslav 367, 395, 805
 JAKELIĆ, Petar 407
 JAUSS, Hans Robert 328
 JÄNICHEN, M. Manfred 696
 JARNEVIĆ, Dragojla 577
 JELAČA, Merien 810
 JELČIĆ, Dubravko 332, 379, 380, 608, 611,
 612, 648, 675, 690, 738, 763, 775, 780,
 789, 819, 820, 841, 844, 858

JELIĆ, Vojin 68, 260
 JEMRIH, Alojz 734
 JERGOVIĆ, Miljenko 869
 JERNEJ, Josip 7, 21, 33, 39, 64
 JEŽIĆ, Slavko 812
 JOKA, Mile 75
 JONKE, Ljudevit 163
 JOVANOVIĆ, Branko 623
 JOVETIĆ, Goran 799
 JOZIĆ, Branko 555
 JUHAASZ, Geza 244
 JURICA, Neven 727, 738
 JURIŠIĆ, Hrvatin Gabriel 534
 JURIŠIĆ, Mirjana 449, 757, 776, 777, 781
 JURKOVIĆ, Janko 250
 JURKOVIĆ, Marijan 629, 655

K

KALIĆEVIĆ, Džonko 466, 485
 KAMINSKI, Jerzy 697
 KAPETANIĆ, Davor 254, 684
 KASANDRIĆ, Petar 34
 KAŠIĆ, Bartol 805
 KAŠTELAN, Jure 197, 349, 520
 KATIČIĆ, Radoslav 468, 805
 KEKEZ, Josip 738
 KOLUMBIĆ, Nikica 725
 KOMBOL, Mihovil 76, 78, 364, 371, 509, 715
 KORAJAC, Vilim 250
 KOŠUTIĆ-Brozović, Nevenka 371, 509
 KOVAČ, Zvonko 375
 KOVAČEVIĆ, Marina 764
 KOVAČIĆ, Ante 115, 138, 153, 276, 325, 387,
 427, 540, 606
 KOVAČIĆ, Ivan Goran 301, 517
 KOVAČIĆ, Mihaela 471
 KOZARAC, Josip 1
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 94, 95, 96,
 97, 135, 143, 195, 211, 215, 235, 256, 290,
 327, 342, 347, 379, 408, 478, 496, 513,
 514, 527, 573, 602, 606, 611, 616, 658,
 659, 667, 808, 850, 863
 KRAVAR, Zoran 781, 782, 784, 805
 KREJČIK, J. 196
 KRESNIK, Franjo 32
 KRIŽANIĆ, Pjer 441

KRKLEC, Gustav 143, 624, 656
 KRLEŽA, Miroslav 98, 121, 135, 144, 152,
 165, 166, 167, 170, 194, 212, 248, 274,
 301, 304, 305, 308, 316, 327, 334, 342,
 347, 354, 355, 362, 369, 370, 373, 379.a,
 384, 390, 392, 401, 402, 411, 441, 447,
 454, 472, 477, 488, 591, 606, 645, 647,
 648, 653, 681, 690, 708, 752, 765
 KULENOVIĆ, Skender 346

L

LACKOVIĆ Croatia, Ivan 458
 LALJAK, Stjepan 540, 821
 LASIĆ, Stanko 456, 684, 765
 LAUER, Reinhard 607, 841, 849
 LAZAREVIĆ, Laza 22
 LAZAREVIĆ, Predrag 630
 LEBEDINSKI, Slavko 638
 LE CALVE Ivičević, Evaine 579
 LENDVAJ, Ana 766
 LESKOVAR, Janko 37, 56, 58, 160, 347, 517
 LEVI, Karlo 26
 LIČINA, Fedor 272
 LISAC, Josip 735, 783, 822
 LO GATTO, Ettore 158
 LÓKÖS, István 805
 LONČAR, Mate 684, 738
 LOVRENČIĆ, Ivan 590
 LUCIĆ, Hanibal 805
 LUČIN, Bratislav 445, 485, 510, 519, 539,
 555, 560, 574, 589, 592, 604, 840, 882

M

MAAß, Kurt-Jürgen 470
 MACAN, Trpimir 793
 MACHIAVELLI, Niccolo 11, 14, 18, 40, 314,
 336, 337, 347, 368, 385, 521, 797, 799
 MACHIEDO, Mladen 471
 MAĐERIĆ, Dragomir 774
 MALINAR, Andelko 531
 MANDIĆ, Davor 880
 MANDIĆ, Igor 663, 676, 698
 MANDIĆ Hekman, Ivana 800
 MANZONI, Alessandro 29, 30, 50, 108, 596
 MARAS, Mate 839.a
 MARČETIĆ, Tamara 502
 MARDEŠIĆ, Ratimir 641, 642

MARINKOVIĆ, Ranko 345, 359, 365, 479,
 517, 544, 564, 568, 569, 606
 MARJANOVIĆ, Milan 315
 MARKOVIĆ, Franjo 206
 MARKOVIĆ, Milivoje 677
 MAROVIĆ, Tonko 2, 545, 559, 594, 606,
 778, 805, 823, 836, 845, 851, 852.a
 MAROVIĆ, Tonči Petrasov 511, 594, 606, 794
 MARULIĆ, Marko 394, 403, 405, 407, 445,
 459, 466, 485, 507, 510, 538, 539, 547,
 555, 560, 565, 574, 585, 589, 592, 604,
 606, 725, 757, 762, 806, 809
 MAŠTROVIĆ, Tihomil 424, 509, 526
 MATANOVIĆ, Julijana 805
 MATAVULJ, Simo 13, 44, 45, 46, 47
 MATEJČIĆ, Barbara 806
 MATEŠIĆ, Josip 501
 MATICH, Jure 412
 MATKOVIĆ, Marijan 135, 170, 265, 349,
 397, 576
 MATOŠ, Antun Gustav 93, 135, 159, 168,
 169, 180–183, 189, 190, 198, 308, 330,
 347, 356, 362, 369, 440, 446, 464, 481,
 517, 579, 606, 708, 805
 MAVER, Giovanni 82, 158
 MAŽURANIĆ, Antun 715
 MAŽURANIĆ, Ivan 163, 164, 174, 177, 179,
 184–187, 192, 203–209, 242, 254, 268,
 289, 309, 318, 342, 343, 347, 350, 353,
 357, 358, 386, 409, 416, 417, 463, 563,
 570, 597, 606, 617, 649, 652, 654, 742,
 792
 MAŽURANIĆ, Matija 205, 224
 McCONNELLY, Alan 286, 615
 McGREGOR, Gregor 353
 McMASTER, Graham 539, 555, 605
 MEIĆ, Perina 859
 MERKLER, Dunja 597, 617
 MESIĆ, Stjepan 815
 MICHELANGELO Buonarroti 65
 MIČETA, Luka 441
 MIHALIĆ, Slavko 419, 515, 584
 MIHALIĆ, Stjepan 245, 543
 MIHANOVIĆ, Antun 490
 MIHANOVIĆ, Nedjeljko 349, 714, 719, 738,
 758
 MIHELJIĆ-Goglia, Sanja 482
 MIKLOUŠIĆ, Tomaš 805

- MILADINOV braća (Dimitrije i Konstantin) 129
MILANJA, Cvjetko 706, 736, 805, 824, 837
MILETICH, John S. 615
MILETICH, Rosalie 615
MILOŠEVSKI, Gorgi 44
MILJKOVIĆ, Branislav 618
MIRKOVIĆ, Mijo 119
MIŠČIN, Daniel 616
MITROVIĆ, M. 684
MOGUŠ, Milan 407, 570, 585, 592, 608, 715
MORAVIA, Alberto 70, 120
MORPURGO, Vito 664, 691
MRKONJIĆ, Zvonimir 594, 606
- N**
- NAZOR, Anica 272
NAZOR, Vladimir 38, 126, 517
NEDELJKOVIĆ, Dragan 692
NEHAJEV, Milutin 146, 147, 517
NEMČIĆ, Antun 542, 573
NEMEC, Krešimir 453, 475, 529, 595, 606, 744, 745, 774, 779, 784, 785, 793, 801, 805, 807, 825, 826, 841, 843, 847, 853, 860
NIKPALJ, Berislav 649
NOVAK, Roswitha 739.a
NOVAK, Slobodan 262, 421, 502, 517, 606, 795
NOVAK, Slobodan Prosperov 738, 769, 838, 844, 868
NOVAK, Vjenceslav 118, 125, 156, 206, 499
NOVAKOVIĆ, Darko 807
NUK, H. 737
- O**
- OLESCH, Reinhold 418
ORAIĆ Tolić, Dubravka 439, 712, 781, 784
- P**
- PACHECO, Jesus Lopez 133
PALAVESTRA, Predrag 639
PALJETAK, Luko 430, 457, 506, 508, 523, 532, 549, 559, 590, 802, 805, 827, 861
PANDŽIĆ, Vlado 494
PANTELJIĆ, Marija 272
PANDŽO, Šukrija 49
- PARIĆ, Jasmina 843
PARO, Nedjeljka 606, 720, 721, 774, 805, 846
PARUN, Vesna 599
PASARIĆ, Josip 322
PAVESE, Cesare 57, 60
PAVLEK, Miškina Mihovil 399
PAVLETIĆ, Vlatko 142, 366, 469, 495, 651, 699, 705
PAVLIČIĆ, Pavao 805
PAVLINOVIĆ, Mihovil 404
PAVLOVIĆ, Cvijeta 851
PEDIŠIĆ, Ante 678
PEJAKOVIĆ, Hrvoje 759
PERKOVAC, Ivan 250
PETI, Mirko 715
PETLEVSKI, Sibila 828
PETRAČ, Božidar 494, 854, 855, 858, 860–863
PETRARCA, Francesco 340, 604
PETROV, A. 684
PETROVIĆ Njogoš, Petar II 172, 242
PIRANDELLO, Luigi 41, 74, 149, 258
PISKAČ, Davor 794, 795, 803
PODRUG Kokotović, Milka 583
POGAČNIK, Jagna 804
POGAČNIK, Jože 350, 463, 515, 594, 631
POGAČNIK, Marjan 350
POKRAJAC, A. 525
POMPER, Nada 550
POPADIĆ, Miloslav 352
POSAVAC, Zlatko 715
POSTL-Božić, Gertruda 328
PRANJIĆ, Krunoslav 342, 722, 726, 738
PRANJKOVIĆ, Ivo 805
PRATOLINI, Vasco 79, 81
PRERADOVIĆ, Petar 206, 251, 252, 270, 281, 686
PREŠERN, France 463
PRICA, Čedo 246, 625
PRIJATELJ, Krno 486
PROTIĆ, Predrag 650
PULJIZEVIĆ, Jozo 223
PUPAČIĆ, Josip 423
- Q**
- QUASIMODO, Salvatore 17, 106

R

RABUZIN, Ivan 492
 RADAKOVIĆ-Vinchierutti, Vesna 456
 RADAS, Blažena 528
 RANKOVIĆ, Svetolik 62
 RAPACKA, Joanna 805
 RATKOVIĆ, Milan 163
 RAVBAR, Miroslav 102
 RAVLIĆ, Aleksandar 476
 REA, Domenico 25, 28, 258
 REĐEP, Draško 679
 REHAK, Eta 561, 580, 593
 RENDIĆ, Ivan 228
 (RI) 790
 RILKE, Reiner Maria 59
 RODIĆ, Ivan 420
 ROGOŠIĆ, Mirko 620
 ROSANDIĆ, Dragutin 135, 136, 275, 640, 643
 ROTHE, Hans 454
 ROTKOVIĆ, Radoslav 621
 RUŽIĆ, Zlatka 739.a

S

SABLJAK, Tomislav 665, 666, 680, 681, 786
 SAMARDŽIJA, Marko 805, 811
 SANADER, Ivo 815
 SAPEGNO, Natalino 19
 SAVIOLLI, Ludovico Fontana 163
 SCHMAUS, Alois 287
 SCHNELL, Claudia 465, 784
 SELAK, Ante 811
 SELAKOVIĆ, Milan 667
 SENIĆ, Nada 213, 253
 SEQUI, Eros 43, 396, 619
 SIMIĆ, Novak 261
 SKOK, Joža 632, 643, 668, 682, 746
 SLAMNIG, Ivan 572, 605, 615
 SOLAR, Milivoj 747
 SOLDI, Josip Ante 512
 SPITZER, Leo 83, 347
 STADNIKIEWICZ, Jadwiga 654
 STAHULJAK, Zlatko 291
 STALEV, Georgi 139
 STAMAĆ, Ante 707, 748, 749, 754, 791, 841
 STENDHAL (pravo ime Henri Beyle) 6, 155, 516

STRIŽIĆ, Živko 837.a
 SUPILO, Fran 277

Š

ŠEGEDIN, Petar 247, 406, 517
 ŠENOA, August 90, 157, 276, 279, 287, 292, 297, 332, 347, 380, 426, 428, 483, 484, 503, 504, 517, 518, 542, 573, 606, 612
 ŠICEL, Miroslav 135, 136, 234, 275, 588, 640, 643, 684, 738, 750, 755, 787, 792, 805, 829, 839, 841, 863
 ŠIMAT Banov, Ive 423
 ŠIMIĆ, Antun Branko 216, 324
 ŠIMIĆ, Nikola 533, 534
 ŠIMIĆ, Stanislav 378
 ŠIMUNDŽA, Drago 806
 ŠIMURINA-Šoufek, Diana 476
 ŠINKO, Ervin 236, 237
 ŠIŠAK, Marinko 881
 ŠKREB, Zdenko 374, 546, 684, 796
 ŠKUNCA, Adriana 458
 ŠOLJAN, Antun 258, 805
 ŠOLJAN, Nada 258
 ŠOP, Nikola 552, 581, 582, 601, 609
 ŠPOLJAR, Tatjana 683
 ŠPORDER, Đuro Matija 412
 ŠREPEL, Milivoj 322
 ŠTAMBUK, Drago 567
 ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 272

T

TADIJANOVIĆ, Dragutin 279, 348, 349, 388, 396, 400, 425, 431, 434, 451, 452, 464, 476, 480, 493, 498, 550, 553, 554, 566, 581, 582, 603, 606–608, 610, 788, 805, 855, 877
 TARBUK, Milan 291
 TAUSK, Viktor 850
 TENŽERA, Veselko 700
 TEŠIĆ, Gojko 441
 THIERGEN, Peter 454
 TOMASI di Lampedusa, Giuseppe 130
 TOMASOVIĆ, Mirko 445, 485, 510, 511, 539, 547, 560, 574, 589, 592, 604, 710, 715, 723, 739, 739.a, 751, 767, 794, 805, 806, 840, 847
 TOMLJANOVIĆ, Ivo 701

TOMMASEO, Niccolò 34, 73, 329
 TORDINAC, Nikola 250
 TREBOTIĆ, Matko 423, 608
 TRESIĆ-Pavičić, Ante 471
 TURGENJEV, Ivan Sergejevič 377
 TURIĆ, Jure 38, 56, 162

U

UDIER, Sanda Lucija 869, 870
 UDOLF, Ludger 454
 UJEVIĆ, Tin 6, 299, 317, 323, 340, 424, 606, 689
 UNGARETTI, Giuseppe 2
 UREDNIŠTVO časopisa *Umjetnost riječi* 724
 UREM, Mladen 478.a
 UŽAREVIĆ, Josip 796

V

VAGENHALS, Jovan 24
 VASARI, Giorgio 65
 VAUPOTIĆ, Miroslav 331, 600, 684
 VERGA, Giovanni 3, 4, 8, 12, 24, 66, 84, 99, 123, 128, 258, 361, 381
 VERGILIJE Maron, Publije 318, 357
 VERLAINE, Paul 424
 VICIĆ, Vice 805
 VIDAN, Ivo 752
 VIDOVIĆ, Radovan 693
 VIDRIĆ, Vladimir 103, 104, 124, 135, 148, 279, 280, 302, 308, 347, 378, 413, 500, 606, 708, 805
 VINCE, Ratko 565
 VINCE, Zlatko 626
 VISKOVIĆ, Velimir 738, 760, 853, 868

VITTORINI, Elio 20, 67
 VIVANTI, Annie 51
 VODOPIĆ, Mato 802
 VOGEL, Herman 350
 VOJNOVIĆ, Ivo 90, 347, 517, 548, 590, 606, 802, 805
 VUČEMIL, Andrija 536, 562
 VUČETIĆ, Šime 121, 633, 634
 VUČINIĆ, Marinko 441
 VUJIĆ, Antun 842
 VUKOTINOVIĆ, Ljudevit 805
 VUKOV Colić, Dražen 685, 686, 687
 VULETIĆ, Branko 805

W

WIESNER, Ljubo 324, 805

Y

YARWOOD, Keith 528

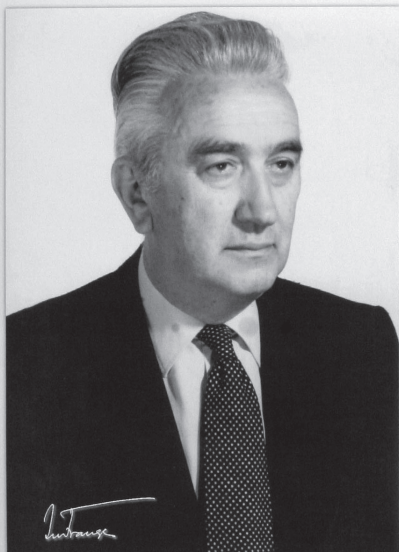
Z

ZANINOVIĆ, Vice 234
 ZEČEVIĆ, Divna 688, 702, 708, 711, 753
 ZUPPA, Vjeran 627

Ž

ŽGALJIĆ, Josip 558
 ŽIVANČEVIĆ, Milorad 174, 312, 319, 343, 635, 710, 712, 859
 ŽIVKOVIĆ, Dragiša 636
 ŽMEGAČ, Viktor 374, 517, 530, 548, 550, 610, 781, 784, 801, 803–805, 848
 ŽUPAN, Ivica 482, 541
 ŽUŽUL, Ivana 812, 864

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP O IVI FRANGEŠU

CONVEGNO INTERNAZIONALE DEDICATO A IVO FRANGEŠ

ORGANIZATOR / ORGANIZZATORE

Hrvatski studiji
Sveučilišta u Zagrebu

SUORGANIZATORI / COORGANIZZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Hrvatska zajednica u Trstu /
Comunità Croata di Trieste
Hrvatsko filološko društvo Zagreb
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Sveučilište u Zadru

POKROVITELJ SKUPA / PATROCINIO

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

ORGANIZACIJSKI ODBOR / COMITATO ORGANIZZATORE

Predsjednik / Presidente:
Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

Članovi / Membri:

Prof. dr. sc. Stipe Botica, akademik Josip Bratulić,
dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof., akademikinja Dunja Fališevac,
akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović,
prof. emeritus, J. C. Damir Murković, akademik Ante Stamač,
prof. dr. sc. Ante Uglešić, dr. sc. Dubravka Zima, doc.

Tajnik / Segretario:
Dr. sc. Marinko Šišak

Izvršna tajnica / Segretaria esecutiva:
Josipa Dragičević

SUDIONICI SKUPA / PARTECIPANTI DEL CONVEGNO

Nina Aleksandrov-Pogačnik	Reinhard Lauer
Vanda Babić	Persida Lazarević Di Giacomo
Robert Bacalja	Josip Lisac
Natka Badurina	Mijo Lončarić
Ana Batinić	Stanislav Marijanović
Antonia Blasina Miseri	Tonko Maroević
Ivan Bošković	Tihomil Maštrović
Josip Bratulić	Julijana Matanović
Dubravka Brezak-Stamač	Hrvojka Mihanović-Salopek
Dubravka Bruncić	Jadranka Mlikota
Suzana Coha	Luko Paljetak
Katica Čorkalo Jemrić	Jevgenij Paščenko
Martina Čavar	Antun Pavešković
Valnea Delbianco	Cvijeta Pavlović
Josipa Dragičević	Božidar Petrač
Dunja Fališevac	Slobodan Prosperov Novak
Fedora Ferluga-Petronio	Vlasta Rišner
Viktorija Franić Tomić	Andrea Sapunar Knežević
Sanda Ham	Ante Stamač
Katarina Ivon	Marinko Šišak
Dubravka Jelčić	Zlata Šundalić
Radoslav Katičić	Dubravka Zima

ZAGREB / TRST, 19. – 21. TRAVNJA 2012.
ZAGABRIA / TRIESTE, 19 – 21 APRILE 2012

Održavanje skupa pomogli su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske,
Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Istarska županija i Grad Poreč

Martina Čavar

Kronika Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu

(Zagreb / Trst, 19. – 21. travnja 2012.)

Međunarodni znanstveni skup o Ivi Frangešu, trinaesti u nizu skupova organiziranih u okviru projekta *Hrvatski književni povjesničari*, pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te pod vodstvom prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića, održan je od 19. do 21. travnja u Zagrebu i Trstu. Organizator skupa bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, a suorganizatori: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska zajednica u Trstu, Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli i Sveučilište u Zadru. Uz predsjednika prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića u radu Organizacijskog odbora sudjelovali su: prof. dr. sc. Stipe Botica, akademik Josip Bratulić, dr. sc. Valnea Delbianco, akademikinja Dunja Fališevac, akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, akademik Ante Stamać, prof. dr. sc. Ante Uglešić, dr. sc. Dubravka Zima te tajnik dr. sc. Marinko Šišak i izvršna tajnica Josipa Dragičević. Održavanje skupa pomogli su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Istarska županija i Grad Poreč. Službeni jezici na skupu bili su hrvatski, talijanski i engleski jezik.

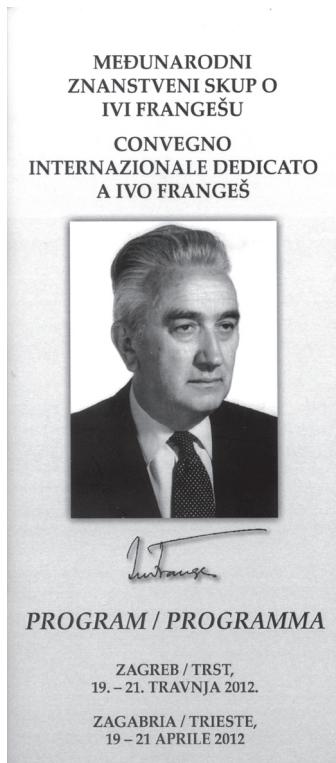
Početku Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu prethodilo je predstavljanje *Zbornika o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, dvanaestoga zbornika u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*, održano 18. travnja 2012. u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, kada je najavljeno da skup započinje sutradan, 19. travnja 2012., svojom prvom sjednicom koja će se održati na istom mjestu. *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom* predstavili su akademik Radoslav Katičić, akademik Josip Bratulić i glavni urednik *Zbornika* prof. dr. sc. Tihomil Maštrović.

Na početku znanstvenoga skupa, koji je s radom započeo 19. travnja 2012. u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pedesetak nazočnih pozdravio je njezin predsjednik, akademik Zvonko Kusić istaknuvši da je akademik Ivo Frangeš bio erudit koji je ostvario golem značaj u hrvatskoj književnoj historiografiji, ali i

kulturi uopće, istodobno afirmirajući hrvatsku književnost i kulturu te ju približavajući europskim standardima. Potom je u ime Razreda za književnost HAZU svoju pozdravnu riječ izrekao akademik Ante Stamać, naglasivši važnost osvjetljavanja djela suoblikovatelja današnje znanosti o književnosti. Nazočne je pozdravio i akademik Krešimir Nemeć u ime Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu i u ime Katedre za noviju hrvatsku književnost na kojoj je Ivo Frangeš radio od godine 1956., naslijedivši na tom mjestu Antuna Barca, istaknuvši neprocjenjivu Frangešovu ostavštinu iz njegove bogate sveučilišne karijere. I naposljetku pozdravnih govora, u ime Organizacijskog odbora, skup je pozdravio i njegov predsjednik prof. dr. sc. Tihomil Maštrović zaželivši svima dobrodošlicu te puno uspjeha u radu Međunarodnoga znanstvenoga skupa o Ivi Frangešu, pojasnivši u svom izlaganju razloge koje su organizatore vodili u odluci da se skup o uglednom hrvatskom književnom povjesničaru održi u Zagrebu i u Trstu.

Prvom sjednicom znanstvenoga skupa predsjedali su: akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović i akademikinja Dunja Fališevac. Svoja izlaganja održalo je petnaest znanstvenika, a skup je započeo izlaganjem akademika Radoslava Katičića (Sveučilište u Beču) *Ivo Frangeš i cjelina hrvatske književnosti*, u kojemu se ističe mjesto i veličina Frangešove književno-znanstvene pojave u hrvatskoj književnosti koju je obilježio svojim promišljanjem o cjelini hrvatske književnosti kao i novim pogledima na hrvatski narodni preporod. Akademik Katičić izdvojio je godinu 1956. kada Frangeš nasljeđuje Barca na Katedri za noviju hrvatsku književnost, a iste godine u Akademijinu *Radu* Ljudevit Jonke objavljuje studiju o Adolfu Veberu Tkalčeviću kojom se otvaraju novi filološki pogledi, a prekida se sa školom hrvatskih vukovaca. O okolnostima u kojima je nastalo Frangešovo kapitalno djelo *Povijest hrvatske književnosti* (1987.), kao i o suradnji s Ivom Frangešom, govorio je akademik Josip Bratulić. Profesor sa sveučilišta Georg-August-Universität iz Göttingena Reinhard Lauer, pojasnio je da Frangeš pišući mikroanalize dolazi do makroliterarnih pojava (literarnih formacija i epoha). U izlaganju *Frangešova kritička i povijesna misao u svjetlu književno-znanstvenih paradigmi XX. stoljeća* akademik Ante Stamać ukazao je na to koji su smjerovi istraživanja književnosti (klasična filologija, esteticizam, lingvostilistika, fenomenologija i strukturalizam) utjecali na Frangešovo proučavanje književnosti. Uslijedila su dva izlaganja koja iznose Frangešove misli o pojedinim stilskim razdobljima hrvatske književnosti: izlaganje prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića o Frangešovu viđenju hrvatske moderne te prilog dr. sc. Dubravke Brunčić o pitanju romantizma u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*. Potom su slijedili referati o Frangešovim ocjenama nekih kanonskih pisaca hrvatske književnosti. U izlaganju *Frangešovo čitanje Vidrića* akademikinja Dunja Fališevac prikazala je Frangešovu metodologiju

Sl. 43.: *Program Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu* tiskan je dvojezično, hrvatskim i talijanskim, budući su oba jezika, uz treći – engleski, bili službeni jezici na skupu održanom u dvije države, Hrvatskoj i Italiji (Zagreb – Trst)

Sl. 44.: Međunarodni znanstveni skup o Ivi Frangešu na početku njegova rada pozdravio je akademik Zvonko Kusić, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Sl. 45.: Prva sjednica Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu održana je u dvorani Knjižnice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu

Sl. 46.: U ime Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti skup je pozdravio akademik Ante Stamać. Prvom sjednicom predsjedaju: akademik Radoslav Katičić, akademkinja Dunja Fališevac i prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

i njegov pristup Vidrićevu pjesništvu. Akademik Luko Paljetak književnokritički je izložio šest Frangešovih članaka o Tinu Ujeviću u referatu *Frangešov trnokop u Tinovoj baštini – Ivo Frangeš i Tin Ujević*. Potom je uslijedilo izlaganje akademika Dubravka Jelčića u kojem je progovorio o prijateljskoj povezanosti Frangeša i Tadijanovića. U izlaganju *Krleža Ive Frangeša* dr. sc. Katica Čorkalo Jemrić prikazala je Frangešov prinos vrjednovanju Krležina književnog opusa. Na metodologiju ostvarenu u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti* i o tome što je ona značila za hrvatsku književnu historiografiju osvrnula se dr. sc. Nina Aleksandrov-Pogačnik u izlaganju *Povijest na razmeđu: Književnopovijesne odrednice Ive Frangeša (između općeg i osobnog)*. Frangešovo bavljenje dubrovačkom književnošću i njezinom utjecaju na formiranje nacionalnoga identiteta bilo je predmet izlaganja dr. sc. Antuna Paveškovića. O preporodnim temama u opusu Ive Frangeša govorila je dr. sc. Suzana Coha, a dr. sc. Dubravka Brezak-Stamać u izlaganju *Frangešov Mažuranić*, usredotočila se na Frangešovu studiju o Mažuranićevu spisu »Hèrvati Mađarom«. U svom je referatu dr. sc. Ivan Bošković ukazao na Frangešov prinos obilježavanju brojnih obljetnica i nadnevaka književne povijesti.

Nakon održanih referata uslijedila je kraća rasprava, a potom je sudionike skupa primio predsjednik HAZU akademik Zvonko Kusić u atriju palače Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na Zrinskom trgu. Oko 16 sati sudionici skupa, kojima se pridružila i gđa Vesna Frangeš, uputili se su u Trst, rodni grad Ive Frangeša.

Znanstveni skup nastavio je s radom 20. travnja 2013. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Trstu. Prije početka druge sjednice nazočne su pozdravili: predsjednik Organizacijskoga odbora prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, dekanica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Trstu prof. dr. sc. Maria Cristina Benussi, zaželjevši svima dobrodošlicu i puno uspjeha u radu, potom veleposlanik Republike Hrvatske u Talijanskoj Republici nj. e. gospodin Tomislav Vidošević te predsjednik Hrvatske zajednice u Trstu gospodin J. C. Damir Murković. Drugom sjednicom znanstvenoga skupa predsjedali su: prof. dr. sc. Valnea Delbianco, prof. dr. sc. Josip Lisac i prof. dr. sc. Fedora Ferluga-Petronio. Radni dio skupa započeo je izlaganjem *Frangešov izlet u apeniški lirski vrt* akademika Tonka Maroevića. Slijedio je referat *Ivo Frangeš i Nikola Šop* talijanske znanstvenice prof. dr. sc. Fedore Ferluge-Petronio sa Sveučilišta u Udinama, u kojem je autorica naglasila Frangešove zasluge u recepciji pjesnika Nikole Šopa. Niz talijanističkih tema Ive Frangeša otvorila je dr. sc. Valnea Delbianco izlaganjem *Ivo Frangeš i hrvatska talijanistika*. O dosegima Frangešove talijanistike i o njezinim utjecajima na Frangešovo bavljenje hrvatskom književnošću ukazao je svojim referatom *Talijanske teme Ive Frangeša* Božidar Petrač. Persida Lazarević Di Giacomo sa Sve-

učilišta u Pescari svojim je izlaganjem pokazala da su brojne Frangešove talijanske studije pokušaj stvaranja (mikro) sinteza talijanske književnosti. U izlaganju dr. sc. Cvijete Pavlović prikazan je Frangešov prijevod *Talijanskih kronika* francuskoga pisca Stendhala, a dr. sc. Natka Badurina sa Sveučilišta u Udinama izložila je rad o Ivi Frangešu i talijanskoj književnoj kritici.

Nakon kraće stanke o *Postumnoj isprici Ivi Frangešu* izlagao je prof. dr. sc. Slobodan Prosperov Novak koji je govorio o okolnostima njegove kritike Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* koju je iznio 8. siječnja 1988. na Okruglom stolu časopisa *Republika*. O Frangešovom radu »Idejna kretanja u južnoslavenskim književnostima XVIII. stoljeća« iz godine 1962. govorio je prof. dr. sc. Josip Lisac naglasivši da je tim radom pokrenut nov pristup periodizaciji hrvatskoga književnog jezika. Dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek osvrnula se na Frangešovu interpretaciju pjesništva Silvija Strahimira Kranjčevića objavljenu u *Stoljećima hrvatske književnosti* te Frangešov prinos valorizaciji Kranjčevićeva djela unutar hrvatske književne historiografije. O prvoj povijesti hrvatske književnosti na jednom svjetskom jeziku (njemačkom), Frangešovoj *Geschichte der kroatischen Literatur* (1995.), govorila je dr. sc. Andrea Sapunar Knežević, ukazavši na važnost spomenutoga izdanja koje predstavlja hrvatski nacionalni identitet u okrilju europske književne kulture. Autori dr. sc. Robert Bacalja i dr. sc. Katarina Ivon analizirali su Frangešovu studiju *Stil Matoševe novelistike* osvrnuli se na Frangešove ocjene Matoševa proznoga opusa. I, naposljetku druge sjednice, dr. sc. Viktorija Franić Tomić u izlaganju *Frangešova enciklopedijska natuknica kao pratekst 'Povijesti hrvatske književnosti'* komparativnom je analizom istražila genezu Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* (1987.) istaknuvši da se izvor njezine metodološke koncepcije nazire već u Krležinoj *Enciklopediji Jugoslavije*, u kojoj je Frangeš intenzivno surađivao 50-tih i 60-tih god. XX. st. Uslijedila je kraća rasprava kojom je završila druga sjednica znanstvenoga skupa.

Trećom sjednicom skupa, održanom u petak, 20. travnja 2013 na Filozofskom fakultetu u Trstu, predsjedali su: akademik Josip Bratulić, akademik Ante Stamać i Persida Lazarević Di Giacomo, a prvo je izlaganje pod naslovom *Ivo Frangeš o staroj hrvatskoj književnosti* održala prof. dr. sc. Zlata Šundalić u kojem autorica propituje poticajnost Frangešove *Povijesti* na primjeru pisca Mikše Pelegrinovića i njegove *Jedupke*. Potom je uslijedilo izlaganje prof. dr. sc. Vlaste Rišner: *Ivo Frangeš kroz jezikoslovnu prizmu: pitanje stila i pogled na jezik iliraca*. U svom izlaganju *Frangešov Šenoa* Martina Čavar istražila je Frangešove zamjedbe i ocjene »izvanrednog talenta« Augusta Šenoe u periodici i njegovim književnim povijestima. Autori Antonia Blasina Miseri i dr. sc. Marinko Šišak izložili su *Frangešov pristup Machiavelliju*, analizirali Frangešove prijevode Machiavellijeva *Vladara* i

Sl. 47.: Druga sjednica Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu održana je 20. travnja 2012. na Sveučilištu u Trstu (Università degli Studi di Trieste: Scuola superiore di lingue moderne per Interpreti e Traduttori). Sjednicom predsjedaju: dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof., prof. dr. sc. Fedora Ferluga Petronio i prof. dr. sc. Josip Lisac

Sl. 48.: Predsjednik Organizacijskog odbora prof. dr. sc. Tihomil Maštrović pozdravlja sudionike skupa u Trstu

Sl. 49.: Sa sjednice znanstvenoga skupa u Trstu

Sl.: 50.: Sudionici/ce skupa u razgledavanju Poreča

njegove najpoznatije drame *Madragola* i pri tom upozorili na neke manje poznate aspekte Frangešova djelovanja.

Nakon kraće stanke, dr. sc. Jadranka Mlikota održala je izlaganje pod naslovom *Frangešov prinos poznavanju Mažuranićeva jezika* u kojem donosi Frangešove zamjedbe o Mažuranićevom jeziku kao i jezičnu analizu pisama i proznih tekstova (od 1835. do 1848.) u kojima se prati Mažuranićevo prihvaćanje Gajeva slovoписа. O Frangešovoj ulozi u pokretanju i oblikovanju znanstvenih edicija *Kritički portreti hrvatskih slavista* i *Enciklopedija hrvatske književnosti* te o njihovu prinosu hrvatskoj književnoj historiografiji referirala je dr. sc. Dubravka Zima, izdvojivši pri tom prvu monografiju niza *Kritički portreti hrvatskih slavista*, Frangešovu studiju o Antunu Barcu iz godine 1978. U izlaganju *Ivo Frangeš i hrvatska književna kritika* Josipa Dragičević interpretirala je Frangešovu uvodnu studiju u knjizi *Kritika u doba realizma* (1976.), komparatistički usporedila Frangešove ocjene s ocjenama njegova prethodnika Antuna Barca te pozicionirala Frangeša u povijesti hrvatske književne kritike. Posljednje izlaganje na skupu pod naslovom *Dionica dječje književnosti u Frangešovu stručnom i znanstvenom opusu* održala je dr. sc. Ana Batinić istraživši dječje pisce kojima se bavio Ivo Frangeš, te kako ih je valorizirao.

Usljedila je kraća rasprava, a na kraju skupa završnu je riječ održao akademik Radoslav Katičić ustvrdivši da su sva izlaganja na sjednici u Zagrebu i sjednicama u Trstu bila uistinu zanimljiva i korisna za pozicioniranje i valoriziranje velikoga erudita i estete, hrvatskoga književnog povjesničara Ive Frangeša, zaželjevši da u godini 2013., kada se navršava deseta obljetnica smrti Ive Frangeša, kao rezultat Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu iziđe i *Zbornik o Ivi Frangešu*, kao trinaesti u nizu *Hrvatski književni povjesničari* koji uspješno organiziraju prof. dr. sc. Tihomil Maštrović i Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

Navečer istog dana, u restoranu »Le 10 Regine« održana je svečana večera za sve sudionike skupa i njihove domaćine u Trstu.

U subotu, 21. travnja sudionici skupa autobusom su posjetili kulturno-povijesne znamenitosti u Istri: u Poreču, Sv. Lovreču, Dvigradu, Žminju i Sv. Petru u Šumi, pod stručnim vodstvom akademika Josipa Bratulića, te su se kasno navečer sretno vratili u Zagreb.

Na Međunarodnom znanstvenom skupu o Ivi Frangešu u Zagrebu i Trstu sudjelovalo je 36 znanstvenika koji su svojim znanstvenim prilozima pozicionirali ulogu Ive Frangeša u hrvatskoj književnoj historiografiji te valorizirali njegov znanstveni opus. Nakon svega izloženoga zaključuje se da je riječ o iznimnoj osobnosti koja je obilježila i cijelo jedno razdoblje koje je, s pravom, akademik Radoslav Katičić nazvao *Frangešovo doba*. Kako bi izgovor-

rene riječi (p)ostale trajnije, svi su se sudionici skupa složili da bi uistinu bilo važno da *Zbornik o Ivi Frangešu* bude tiskan o desetoj obljetnici Frangešove smrti, krajem 2013., te da se time na najbolji mogući način obilježi uspomena na njegov nezaobilazan doprinos hrvatskoj književnosti i kulturi općenito.

Sl. 51.: Posljednjeg dana skupa sudionici su posjetili kulturno-umjetničke spomenike Istre. Prigodnu riječ pri posjeti pavlinskom samostanu u Svetom Petru u Šumi održao je akademik Josip Bratulić

Sl. 52.: Akademik Josip Bratulić podsjetio je sudionike skupa na povijesne događaje vezane uz Istarsku sabornicu u Poreču

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP O
IVI FRANGEŠU

* * *

CONVEGNO INTERNAZIONALE DEDICATO A
IVO FRANGEŠ

PROGRAM / PROGRAMMA

ZAGREB / TRST 19. – 21. TRAVNJA 2012.

* * *

ZAGABRIA / TRIESTE, 19 – 21 APRILE 2012

ORGANIZATOR / ORGANIZZATORE

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUORGANIZATORI / COORGANIZZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska zajednica u Trstu / Comunità Croata di Trieste

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Sveučilište u Zadru

POKROVITELJ SKUPA / PATROCINIO

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

ORGANIZACIJSKI ODBOR***Predsjednik / Presidente:***

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

Članovi / Membri:

Prof. dr. sc. Stipe Botica, akademik Josip Bratulić,
dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof., akademkinja Dunja Fališevac,
akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović,
prof. emeritus, J. C. Damir Murković, akademik Ante Stamać,
prof. dr. sc. Ante Uglešić, dr. sc. Dubravka Zima, doc.

Tajnik / Segretario:

Dr. sc. Marinko Šišak

Izvršna tajnica / Segretaria esecutiva:

Josipa Dragičević

PROGRAM / PROGRAMMA

SRIJEDA, 18. travnja 2012. / MERCOLEDÌ, 18 aprile 2012

ZAGREB / ZAGABRIA, Knjižnica HAZU, Strossmayerov trg 14 /
Biblioteca HAZU, Piazza Strossmayer 14

12.00 Predstavljanje *Zbornika o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, dvanaestoga zbornika u ediciji *Hrvatski književni povjesničari* / Presentazione di *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, dodicesima pubblicazione della collana *Hrvatski književni povjesničari*

Sudjeluju / Partecipano: **akademik Radoslav Katičić, akademik Josip Bratulić, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović**

ČETVRTAK, 19. travnja 2012. / GIOVEDÌ, 19 aprile 2012

ZAGREB / ZAGABRIA, Knjižnica HAZU, Strossmayerov trg 14 /
Biblioteca HAZU, Piazza Strossmayer 14

8.30 *Prva sjednica znanstvenoga skupa / Prima sessione del Convegno*
Predsjedaju / Presiedono: akademik Radoslav Katičić (Beč/Vienna),
prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb), akademikinja Dunja Fališevac
(Zagreb)

● Pozdravne riječi / Parole di saluto:

Akademik Zvonko Kusić, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / presidente dell'Accademia croata delle scienze e delle arti

Akademik Ante Stamać, tajnik Razreda za književnost HAZU / segretario della Sezione per la letteratura HAZU

Akademik Krešimir Nemec, Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu / Dipartimento di croatistica della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Zagabria

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, predsjednik Organizacijskog odbora Međunarodnog znanstvenog skupa o Ivi Frangešu / presidente del Comitato organizzatore del Convegno internazionale dedicato a Ivo Frangeš

- Izlaganja / Contributi:

Akademik Radoslav Katičić (Beč/Vienna), Ivo Frangeš i cjelina hrvatske književnosti / Ivo Frangeš e l'insieme della letteratura croata

Akademik Josip Bratulić (Zagreb), Frangešova *Povijest hrvatske književnosti* (1987.) / *La storia della letteratura croata* (1987) di Ivo Frangeš

Prof. dr. sc. Reinhard Lauer (Göttingen), Makro i mikroliterarna metoda Ive Frangeša / Il metodo macro e micro letterario di Ivo Frangeš

Akademik Ante Stamać (Zagreb), Frangešova kritička i povijesna misao u svjetlu književnoznanstvenih paradigmi XX. stoljeća / Il pensiero critico e storico di Frangeš alla luce dei paradigmi scientifico-letterari del Novecento

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb), Frangešovo viđenje hrvatske moderne / Il Modernismo croato nella considerazione di Ivo Frangeš

Dr. sc. Dubravka Brunčić (Osijek), Pitanje romantizma u Frangešovo *Povijesti hrvatske književnosti* / La questione del Romanticismo nella *Storia della letteratura croata* di Ivo Frangeš

- Stanka i osvježenje / Pausa e rinfresco

Akademkinja Dunja Fališevac (Zagreb), Frangešovo čitanje Vidrića / Vidrić letto da Ivo Frangeš

Akademik Luko Paljetak (Dubrovnik), Frangešov trnokop u Tinovoj bašti (Ivo Frangeš i Tin Ujević) / La marra di Frangeš nel giardino di Tin (Ivo Frangeš e Tin Ujević)

Akademik Dubravko Jelčić (Zagreb), Frangeš i Tadijanović / Frangeš e Tadijanović

Dr. sc. Katica Čorkalo Jemrić (Zagreb), Krleža Ive Frangeša / Krleža letto da Ivo Frangeš

Dr. sc. Julijana Matanović, izv. prof. (Zagreb), Poezija pričanja i proza slušanja (Frangešovo čitanje Andrića) / La poesia della narrazione e la prosa dell'ascolto (la lettura frangešiana di Ivo Andrić)

Dr. sc. Antun Pavešković (Zagreb), Frangešov uvid u dubrovačku stariju književnost / La letteratura croata antica nella disamina di Ivo Frangeš

Dr. sc. Suzana Coha (Zagreb), Preporodne teme u književnopovijesnom opusu Ive Frangeša / Temi risorgimentali nell'opus storico letterario di Ivo Frangeš

Dr. sc. Dubravka Brezak-Stamać (Zagreb), Frangešov Mažuranić / Ivan Mažuranić letto da Frangeš

Dr. sc. Ivan Bošković, izv. prof. (Split), *Obljetnice i književni nadnevcu u opusu Ive Frangeša / Le ricorrenze e gli anniversari letterari nell'opus di Ivo Frangeš*

- Rasprava / Discussione

13.00 Završetak rada / Fine dei lavori

13.30 Primanje kod akademika Zvonka Kusića, predsjednika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Ricevimento presso l'accademico Zvonko Kusić, Presidente di HAZU

16.00 Polazak sudionika skupa autobusom za Trst (Strossmayerov trg, ispred Knjižnice HAZU) / Partenza dei partecipanti del convegno in pullman per Trieste

ČETVRTAK, 19. travnja 2012. / GIOVEDÌ, 19 aprile 2012

TRST / TRIESTE

20.00 Dolazak sudionika Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu i smještaj u hotelima / Arrivo dei partecipanti del Convegno internazionale dedicato a Ivo Frangeš e sistemazione negli alberghi

PETAK, 20. travnja 2012. / VENERDÌ, 20 aprile 2012

TRST / TRIESTE, Università degli Studi di Trieste: Scuola superiore di lingue moderne per Interpreti e Traduttori, Via Fabio Filzi 14, Sala F1/ prvi kat / primo piano

9.00 *Druga sjednica znanstvenoga skupa / Seconda sessione del Convegno*
Predsjedaju / Presiedono: dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof. (Pula), prof. dr. sc. Sanda Ham (Osijek), prof. dr. sc. Fedora Ferluga-Petronio (Udine)

- Pozdravne riječi / Parole di saluto:

Prof. dr. sc. Maria Cristina Benussi, dekanica / Preside della Facoltà di Lettere e Filosofia Università degli studi di Trieste

Nevenka Grdinić, generalna konzulica Republike Hrvatske u Trstu / console generale della Repubblica di Croazia a Trieste

J. C. Damir Murković, predsjednik Hrvatske zajednice u Trstu / presidente della Comunità Croata di Trieste

- Izlaganja / Contributi:

Akademik Tonko Maroević (Zagreb), Frangešov izlet u apeninski lirski vrt / L'escursione di Ivo Frangeš nell'orto poetico appenninico

Prof. dr. sc. Fedora Ferluga-Petronio (Udine), Ivo Frangeš i Nikola Šop / Ivo Frangeš e Nikola Šop

Dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof. (Pula), Ivo Frangeš i hrvatska talijanistika / Ivo Frangeš e l'italianistica croata

Božidar Petrač (Zagreb), Talijanske teme Ive Frangeša / Temi italiani nell'opera di Ivo Frangeš

Persida Lazarević Di Giacomo (Pescara), Pokušaj Ive Frangeša u zasnivanju (mikro)sinteza talijanske književnosti / Il tentativo di Ivo Frangeš di fondare le (micro)sintesi della letteratura italiana

Dr. sc. Cvijeta Pavlović, izv. prof. (Zagreb), Učenik »učitelja energije«: Frangešov prijevod Stendhalovih *Talijanskih kronika* / Il discepolo del »maestro d'energia«: la traduzione di Ivo Frangeš delle *Chroniques italiennes* di Stendhal

Dr. sc. Natka Badurina (Trst), Ivo Frangeš i talijanska književna kritika / Ivo Frangeš e la critica letteraria italiana

- Stanka i osvježenje / Pausa e rinfresco

Prof. dr. sc. Slobodan Prosperov Novak (Split), Postumna isprika Ivu Frangešu / Una scusa postuma a Ivo Frangeš

Prof. dr. sc. Sanda Ham (Osijek), Koga nema u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*? / Chi sono gli assenti nella *Storia della letteratura croata* di Ivo Frangeš?

Prof. dr. sc. Josip Lisac (Zadar), Ivo Frangeš i idejna kretanja u hrvatskoj književnosti XVIII. stoljeća / Ivo Frangeš e le correnti di pensiero nella letteratura croata del XVIII secolo

Dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek (Zagreb), Frangešova interpretacija Silvija Strahimira Kranjčevića / L'interpretazione frangešiana di Silvine Strahimir Kranjčević

Dr. sc. Andrea Sapunar Knežević (Zagreb), Frangešova *Geschichte der kroatischen Literatur* (1995.) / *Geschichte der kroatischen Literatur* (1995) di Ivo Frangeš

Dr. sc. Robert Bacalja, doc. / dr. sc. Katarina Ivon (Zadar), Frangešova interpretacija Matoševih pripovijesti / Le novelle di A. G. Matoš nell'interpretazione di Ivo Frangeš

Dr. sc. Viktorija Franić Tomić (Split), Frangešova enciklopedijska natuknica kao prateći tekst *Povijesti hrvatske književnosti* / La voce enciclopedica a cura di Ivo Frangeš come prototesto della sua *Storia della letteratura croata*

- Rasprava / Discussione

12.00 Završetak rada / Fine dei lavori

PETAK, 20. travnja 2012. / VENERDÌ, 20 aprile 2012

TRST / TRIESTE, Università degli Studi di Trieste: Scuola superiore di lingue moderne per Interpreti e Traduttori, Via Fabio Filzi 14, Sala F1/ prvi kat / primo piano

16.00 *Treća sjednica znanstvenoga skupa / Terza sessione del Convegno* Predsjedaju / Presiedono: akademik Josip Bratulić (Zagreb), akademik Tonko Maroević (Zagreb), Persida Lazarević Di Giacomo, prof. (Pescara)

- Izlaganja / Contributi:

Prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. em. (Osijek), Hrvatska novela u interpretaciji Ive Frangeša / La novella croata nell'interpretazione di Ivo Frangeš

Prof. dr. sc. Zlata Šundalić (Osijek), Ivo Frangeš o staroj hrvatskoj književnosti / Ivo Frangeš a proposito della letteratura croata antica

Prof. dr. sc. Vlasta Rišner (Osijek), Ivo Frangeš kroz jezikoslovnu prizmu: pitanje stila i pogled na jezik iliraca / Ivo Frangeš attraverso il prisma linguistico: la questione dello stile e lo sguardo alla lingua degli »Illiri«

Prof. dr. sc. Nina Aleksandrov-Pogačnik (Zagreb), Povijest na razmeđu (između općeg i osobnog). Književnopovijesne odrednice Ive Frangeša / La storia al confine (tra collettivo e soggettivo). Le direttrici storiche e letterarie di Ivo Frangeš

Dr. sc. Vanda Babić, izv. prof. (Zadar), Frangešov prilog proučavanju usmene književnosti / Il contributo di Ivo Frangeš allo studio della tradizione orale

Martina Čavar (Zagreb), Frangešov Šenoa / Šenoa letto da Frangeš

- Stanka i osvježenje / Pausa e rinfresco

Antonia Blasina Miseri (Gorizia) / Dr. sc. **Marinko Šišak** (Zagreb), Frangešov pristup Machiavelliju / L'approccio frangešiano a Machiavelli

Dr. sc. Mijo Lončarić (Zagreb), Frangeš i kajkavska književnost / Frangeš e la letteratura caicava

Dr. sc. Jadranka Mlikota, doc. (Osijek), Frangešov prinos poznavanju Mažuranićeva jezika / Il contributo di Ivo Frangeš alla conoscenza della lingua di Mažuranić

Dr. sc. Dubravka Zima, doc. (Zagreb), Ivo Frangeš i *Enciklopedija hrvatske književnosti* / Ivo Frangeš e l'*Enciclopedia della letteratura croata*

Josipa Dragičević (Zagreb), Ivo Frangeš i hrvatska književna kritika / Ivo Frangeš e la critica letteraria croata

Dr. sc. Jevgenij Paščenko, izv. prof. (Kijev–Zagreb), Vizija Jurja Križanića u Frangešovoj povijesti hrvatske književnosti / L'immagine di Juraj Križanić nella storia della letteratura croata di Ivo Frangeš

Dr. sc. Ana Batinić (Zagreb), Dionica dječje književnosti u Frangešovu stručnom i znanstvenom opusu / Il segmento della letteratura per l'infanzia nella produzione scientifica e specialistica di Ivo Frangeš

- Rasprava / Discussione
- Završna riječ / Parole conclusive

19.00 Završetak rada / Conclusione dei lavori

20.30 Svečana večera za sudionike skupa / Cena di gala per i partecipanti del Congresso

SUBOTA, 21. travnja 2012. / SABATO, 21 aprile 2012

ISTRA / ISTRIA

9.00 Posjet kulturno-umjetničkim spomenicima Istre uz stručno vodstvo / Visita ai monumenti d'arte e cultura in Istria con guida professionale

21.00 Dolazak autobusa u Zagreb oko 21,00 sat / Arrivo del pullman a Zagabria intorno alle 21,00

Zahvala:

Održavanje skupa pomogli su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Istarska županija te Grad Poreč na čemu im srdačno zahvaljujemo.

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Sl. 1.:	Ivo Frangeš u knjižnici svoga doma	27
Sl. 2.:	<i>Povijest hrvatske književnosti</i> Ive Frangeša objavljena je 1987. kao zajedničko izdanje Nakladnog zavoda Matice hrvatske iz Zagreba i Cankarjeve založbe iz Ljubljane	28
Sl. 3.:	Karikatura Ive Frangeša objavljena u <i>Vjesniku</i> , u rubrici »Sudbina iz dlana« Zorana Zeca (Fadila Hadžića)	36
Sl. 4.:	<i>Izabrana djela</i> Ive Frangeša objavljena su 1980. kao 149. knjiga edicije <i>Pet stoljeća hrvatske književnosti</i> . Priredio Aleksandar Flaker	54
Sl. 5.:	Ivo Frangeš je najveći dio dana boravio u vlastitoj knjižnici	64
Sl. 6.:	Naslovnica Frangešove povijesti hrvatske književnosti na njemačkom jeziku: <i>Geschichte der kroatischen Literatur Von den Anfängen bis zur Gegenwart</i> , Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1995. Za tu knjigu godinu dana kasnije »Vjesnik« mu dodjeljuje Goranovu nagradu	74
Sl. 7.:	Predložak za medaljon Ive Frangeša (izradio 1996. Šimo Klaić). Uz rub medaljona tekst: »Našu književnost ima u malom prstu, a slučajno je Ivo rođen u Trstu«	83
Sl. 8.:	<i>Stilističke studije</i> su prva Frangešova knjiga; objavljena je u izdanju Naprijeda u Zagrebu 1959.	84
Sl. 9.:	Prigodnu pjesmu s akronimom DRU IVU FRANGEŠU i s nadnevkom: Dubrovnik, 29. VII. A.D. 1991. napisao je Luko Paljetak	108
Sl. 10.:	S predstavljanja knjige Luke Paljetka <i>Pjesni na dubrovačku</i> u Zagrebu 1997. (S lijeva na desno: Tonko Maroević, Ivo Frangeš, Luko Paljetak)	130
Sl. 11.:	Ivo Frangeš bio je čest gost na priredbama u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (na slici s Dragomirom Mađerićem i Tihomilom Maštrovićem)	151
Sl. 12.:	Knjigu <i>Studije i eseji</i> Ive Frangeša objavio je Naprijed u Zagrebu 1967.	152
Sl. 13.:	Ivo Frangeš i Dragutin Tadijanović na »Danima Matice hrvatske« u Zaprešiću 2000. godine	157
Sl. 14.:	Postumno tiskanu knjigu Ive Frangeša <i>Moj Tadija / Eseji, interpretacije, čestitke</i> priredio je sâm Dragutin Tadijanović a objavila ju je Školska knjiga u Zagrebu 2006.	158
Sl. 15.:	Ivo Frangeš: <i>Matoš, Vidrić, Krleža, Liber</i> , Zagreb, 1974.	182

- Sl. 16.: *Umijeće interpretacije*, zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša, priredili su Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć a objavila Matica hrvatska u Zagrebu 2000. 204
- Sl. 17.: *Povijest talijanske književnosti* Francesca de Sanctisa preveo je Ivo Frangeš a 1955. objavila Matica hrvatska u Zagrebu 234
- Sl. 18.: Crkva Beata Vergine del Soccorso na Trgu / Piazza Attilio Hortis u Trstu u kojoj je Ivo Frangeš kršten 10. lipnja 1920. 244
- Sl. 19.: Marijan Matković i Ivo Frangeš prigodom posjeta Veneciji 1988. 253
- Sl. 20.: Knjigu *Talijanske teme* Ive Frangeša objavila je izdavačka kuća Naprijed u Zagrebu 1967. 254
- Sl. 21.: Ivo Frangeš u posjeti Fondazione Giorgio Cini u Veneciji 23. travnja 1988. 269
- Sl. 22.: Knjiga Ive Frangeša *Antun Barac* tiskana je 1975. u ediciji »Kritički portreti hrvatskih slavista« Zavoda za znanost o književnosti i Sveučilišne naklade Liber u Zagrebu 270
- Sl. 23.: Niccolò Machiavelli: *Vladar*. Preveo: Ivo Frangeš. Zagreb, 1952. 324
- Sl. 24.: Skupina sudionika Znanstvenog skupa o Mihovilu Kombolu (Zadar, 18. – 20. studenoga 1981.), skupa koji je prethodio nizu »Hrvatski književni povjesničari« (s lijeva na desno: Štefan Barbarič, Josip Kekez, Ivo Frangeš, Josip Vončina, Anđelko Novaković) 332
- Sl. 25.: Izaslanstvo Društva književnika Hrvatske (s lijeva na desno: Slavko Mihalić, Dragutin Tadijanović i Ivo Frangeš) u posjeti grobu istaknutog hrvatskog književnog povjesničara, kritičara i prevoditelja Mihovila Kombola prigodom 25. obljetnice njegove smrti 358
- Sl. 26.: U Puli na Prvom hrvatskom slavističkom kongresu (19. do 23. rujna 1995.) Ivo Frangeš u društvu supruge Vesne, Ante Stamaća i Stanislava Marijanovića 371
- Sl. 27.: Knjigu *Hrvatska novela / Interpretacije* potpisuju Ivo Frangeš i Viktor Žmegač a objavila ju je Školska knjiga u Zagrebu 1998. 372
- Sl. 28.: Na svečanosti dodjele »Nagrade Antuna Barca« akademiku Ivi Frangešu, 1995. u Puli na Prvom hrvatskom slavističkom kongresu, laureatu čestitaju Višnja i Boško Barac, kći i sin Antuna Barca 408
- Sl. 29.: Postumno tiskanu knjigu Ive Frangeša *Riječ što traje / Književne studije i rasprave* priredili su Dunja Fališevac i Krešimir Nemeć a objavila ju je Školska knjiga u Zagrebu 2005. 428
- Sl. 30.: S predstavljanja spomenice *Homo imago et amicus Dei* (Rim, 1991.), posvećene Ivanu Golubu o 60. godišnjici života, održanog 1991. u Nadbiskupskom bogoslovnom sjemeništu u

- Zagrebu. (S lijeva na desno: Ivan Golub, Radoslav Katičić, Nedjeljko Fabrio, Ivo Frangeš) 496
- Sl. 31.: Ivo Frangeš u svom domu 12. siječnja 2000. 549
- Sl. 32.: Ivo Frangeš u društvu Miroslava Šicela i Ante Stamaća 2002. godine 556
- Sl. 33.: Frangešovu knjigu *Nove stilističke studije* objavio je Globus u Zagrebu 1986. 562
- Sl. 34.: Ivo Frangeš s Ivanom Golubom i Tonkom Maroevićem 20. listopada 2002. 564
- Sl. 35.: Krsni list Ive Frangeša. Ivo je kršten i upisan u crkvene knjige pod dva latinska i jednim hrvatskim imenom: Joannis Franciscus Mladen. Čin krštenja obavljen je 10. lipnja 1920., a iz krsnog lista je razvidno da mu je otac Franjo bio iz Jelenja kod Rijeke, a majka iz Šibenika. U vrijeme Ivina rođenja njegova majka je stanovala kod sestre u Trstu u ulici Francesco Hermet br. 1. 573
- Sl. 36.: Frangeš sa svojom tetom Elsom u Trstu, prigodom posjete 14. prosinca 1988. U Trst je Ivina majka stigla iz Sarajeva budući je željela roditi u poznatoj tršćanskoj akušerskoj klinici i gradu u kojemu je živjela njezina sestra 574
- Sl. 37.: Petar Šegedin, Dragutin Tadijanović i Ivo Frangeš u Palace Hotelu Zagreb krajem 1997. 574
- Sl. 38.: Otto Reisinger autor je karikature Ive Frangeša objavljene u *Vjesniku* 577
- Sl. 39.a, Sl. 39.b: Božićni domjenak u knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 22. prosinca 2003. na kojem su se okupili suradnici profesora Frangeša, tjedan dana prije smrti Ive Frangeša (29. prosinca 2003.) 578
- Sl. 40.: Knjiga *Suvremenost baštine* Ive Frangeša (Zagreb, 1992.) sadrži priloge o M. Maruliću, M. Pavlinoviću, A. Šenoj, K. Š. Gjalskom, A. Kovačiću, S. S. Kranjčeviću, V. Vidriću, T. Ujeviću, M. Krleži, M. P. Miškini, D. Tadijanoviću, R. Marinkoviću, S. Novaku, M. Kombolu, A. Barcu 583
- Sl. 41.: Godine 2005., kao 124. svezak edicije »Spomenica preminulim akademikima«, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, objavila je *Spomenicu Ivi Frangešu* u kojoj su tiskane oproštajne riječi izrečene na Frangešovu sprovodu 5. siječnja 2004. na zagrebačkom groblju Mirogoj te na komemoraciji održanoj 26. studenoga 2004. u palači Akademije 584
- Sl. 42.: Plakat Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu 694
- Sl. 43.: *Program Međunarodnoga znanstvenog skupa* o Ivi Frangešu tiskan je dvojezično, hrvatskim i talijanskim, budući su oba jezika, uz treći – engleski, bili službeni jezici na skupu održanom u dvije države, Hrvatskoj i Italiji (Zagreb – Trst) 697

- Sl. 44.: Međunarodni znanstveni skup o Ivi Frangešu na početku njegova rada pozdravio je akademik Zvonko Kusić, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 697
- Sl. 45.: Prva sjednica Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu održana je u dvorani Knjižnice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 698
- Sl. 46.: U ime Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti skup je pozdravio akademik Ante Stamać. Prvom sjednicom predsjedaju: akademik Radoslav Katičić, akademikinja Dunja Fališevac i prof. dr. sc. Tihomil Maštrović . . . 698
- Sl. 47.: Druga sjednica Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu održana je 20. travnja 2012. na Sveučilištu u Trstu (Università degli Studi di Trieste: Scuola superiore di lingue moderne per Interpreti e Traduttori). Sjednicom predsjedaju: dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof., prof. dr. sc. Fedora Ferluga Petronio i prof. dr. sc. Josip Lisac 701
- Sl. 48.: Predsjednik Organizacijskog odbora prof. dr. sc. Tihomil Maštrović pozdravlja sudionike skupa u Trstu 701
- Sl. 49.: Sa sjednice znanstvenoga skupa u Trstu 702
- Sl. 50.: Sudionici/ce skupa u razgledavanju Poreča 702
- Sl. 51.: Posljednjeg dana skupa sudionici su posjetili kulturno-umjetničke spomenike Istre. Prigodnu riječ pri posjeti pavlinskom samostanu u Svetom Petru u Šumi održao je akademik Josip Bratulić 704
- Sl. 52.: Akademik Josip Bratulić podsjetio je sudionike skupa na povijesne događaje vezane uz Istarsku sabornicu u Poreču 704

N a p o m e n a

Program Međunarodnoga znanstvenoga skupa o Ivi Frangešu okupio je većinu znanstvenika koji u ovom zborniku objavljuju svoje priloge. Osim priloga uvrštenih u *Zbornik o Ivi Frangešu* potrebno je istaći da nekoliko referenata iz različitih razloga nisu stigli završiti najavljene priloge, premda su prijavili svoja priopćenja, a teme tih priopćenja prihvatio je Organizacijski odbor Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu (što je najavljeno i u *Programu* skupa, pa su u njem objavljeni i sažetci tih radova). Tako je, na žalost, u *Zborniku* izostalo nekoliko važnih motrišta na stvaralački opus Ive Frangeša i na njegovo svekoliko situiranje u hrvatsku znanstvenu, književnu i kulturnu povjesnicu. Riječ je o trima priopćenjima što su ih za znanstveni skup o Ivi Frangešu prijavili (navode se onim redom kojim su najavljeni u Programu Međunarodnoga znanstvenoga skupa): prof. dr. sc. Vanda Babić (Zadar): »Frangešov prilog proučavanju usmene književnosti«, dr. sc. Mijo Lončarić (Zagreb): »Frangeš i kajkavska književnost« te Josipa Dragičević (Zagreb): »Ivo Frangeš i hrvatska književna kritika«, od kojih su dvoje navedenih sudionika nazočili skupu (M. Lončarić i J. Dragičević), te na trećoj sjednici održanoj u Trstu 20. travnja 2012. pročitali sažete verzije svojih priopćenja, ali svoje priloge nisu poslali za *Zbornik*.

S druge pak strane, premda svojim priopćenjem nisu sudjelovali na znanstvenom skupu o Ivi Frangešu, svoje članke u *Zborniku* objavljuju prof. dr. sc. Stipe Botica (Zagreb): »Frangešove teze o hrvatskoj usmenoj književnosti« i Bratislav Lučin (Split): »Ivo Frangeš i Književni krug Split«, upotpunjujući rezultatima svojih istraživanja cjelovitije poznavanje znanstvenikova znanstvenog i kulturnog djelovanja.

Svi znanstveni i stručni prilozi uvršteni u *Zbornik o Ivi Frangešu* prošli su odgovarajući recezentski postupak tako da su napisane dvije recenzije za *Zbornik*, te po dvije stručne recenzije za svaki od priloga, a provedena je UDK klasifikacija čime je udovoljeno standardima uređivanja znanstvenih izdanja.

Uredništvo *Zbornika o Ivi Frangešu* zahvaljuje gospođi Vesni Frangeš koja je blagonaklono omogućila uvid u niz fotografija i dokumenata iz arhiva obitelji Frangeš, od kojih se neki faksimili, njezinom ljubaznošću, objavljuju u ovom *Zborniku*.

Zahvale pripadaju Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske i Zakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti koji su novčano poduprli tiskanje *Zbornika o Ivi Frangešu*.

Kazalo imena

A

ABEL 188
ABRAHAM 201, 202
ADORNO, Theodor 290
ADŽIJA, Božidar 585
ALBRECHT, Dragutin 44
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 429, 699, 711
ALFIERI, Vittorio 248
ALFIREVIĆ, Feliks 342
ALONSO, Damaso 22, 142
ALVARO, Corrado 241, 303
ANČIĆ, Ivan 47, 411
ANDERSEN, Christian Hans 497, 500, 501
ANDREIS, Josip 37
ANDRIĆ, Ivo 183–189, 191–196, 268, 411, 430, 537, 582, 708
ANDROVIĆ, Ivan 308
ANKERSMIT, Frank 417, 425
ANTONELLI, Roberto 262, 267
ARALICA, Ivan 47, 186, 187
ARETINIO, Pietro 228, 248
ARIOSTO, Ludovico 222, 238, 248, 250, 279, 311
ASSMANN, Aleida 215, 217
ASSMANN, Jan 102, 104, 217
AUERBACH, Erich 285–288, 292, 299, 415, 425
AUGUSTIN, *sveti* 117

B

BABIĆ, Ljubo 43
BABIĆ, Stjepan 510, 511
BABIĆ, Vanda 201, 202, 711, 717
BABUKIĆ, Vjekoslav 15, 375, 452, 456
BACALJA, Robert 391, 401, 402, 700, 710
BAČIĆ, Borka 238
BADURINA, Natka 285, 293, 294, 700, 710
BAHR, Hermann 34
BAJAMONTI, Julije 100, 328, 335, 341, 342
BAJAZETOV-VUČEN, Aleksandra 215, 217

BAKMAZ, Ivan 411
BALLY, Charles 22, 141, 444
BALZAC, de Honoré 34
BANDULAVIĆ, Ivan 411
BARAC, Antun 11, 17, 18, 20, 30, 41, 42, 46, 47, 52, 79, 83, 86, 88, 89, 91, 92, 97, 98, 100, 103, 104, 106, 138, 142, 145, 148, 206, 215, 216, 221, 237, 240, 245, 246, 270, 326, 330, 350, 352, 356, 364, 365, 370, 408, 409, 410, 435, 439, 441, 461–463, 465–467, 476, 509–512, 514–517, 519–521, 553, 557, 558, 575, 580, 582, 583, 586, 696, 703, 714
BARAC, Boško 408, 714
BARAC, Višnja 408, 714
BARAKOVIĆ, Juraj 49, 341
BARBARIĆ, Štefan 332, 714
BARBI, Michele 238
BARIČEVIĆ, Alojzije Adam 91
BARTHES, Roland 142, 431, 441
BASILJEVIĆ-BASELJI, Tomo 92, 105
BAŠIĆ, Sonja 202
BATINIĆ, Ana 497, 703, 712
BATTAGLINI, Nikola 342
BATUŠIĆ, Nikola 245, 398, 406, 413, 418, 426, 506
BAUDELAIRE, Charles 34, 111–113, 115–117, 120, 126, 128, 129, 130, 144, 274, 396, 401, 402, 404
BEARDSLEY, Aubrey 404
BEGOVIĆ, Milan 34, 65, 67–69, 121, 396, 520, 521, 535
BEKER, Miroslav 23, 141, 391
BELAN, Jerka 308
BELSEY, Catherine 258, 267
BELJO, Ante 520, 526, 534
BENNETT, Tony 207, 217
BENUSSI, Cristina Maria 563, 565, 567, 699, 709
BERCHET, Giovanni 238
BERDJAJEV, Nikolaj 481, 494
BERGSON, Henri 20

- BERKET, Marin 539, 546
 BERKHOFER, F. Robert 417, 425
 BERNARD, *sveti* 541, 547
 BERNIK, Janez 585
 BERTO, Giuseppe 241
 BERTONI, Giulio 22, 23
 BERTOŠA, Miroslav 240
 BESSERMAN, Lawrence 105
 BETOCCHI, Carlo 223
 BIBBIENA, da Dovizi Bernardo 311
 BIGIARETTI, Libero 251, 257, 259
 BIONDELLI, Bernardo 342
 BIRŠIĆ, Branko 50, 51
 BITI, Vladimir 78, 93, 94, 104, 205, 217, 219,
 294, 298, 299, 417, 418, 425, 434, 435,
 439, 441, 575
 BLAGOJEVIĆ, Tadija Adam 327
 BLAKE, William 138
 BLASINA Miseri, Antonia 303, 700, 711
 BLAŽEVIĆ, Zrinka 210, 218
 BLAŽINA, Dalibor 211, 219
 BLOOM, Harold 334
 BOBAN, Bruno 121, 128
 BOBINAC, Marijan 86, 91, 97, 99, 104
 BOCCACCIO, Giovanni 238, 248
 BODYANSKY, Osip 485
 BOGDAN, Tomislav 106, 209, 217, 515, 518
 BOGDANOVIĆ, Elza 238
 BOGDANOVIĆ, Milan 170
 BOGIŠIĆ, Rafo 218, 515, 517
 BOGIŠIĆ, Vlaho 423, 426
 BOGNER, Josip 509
 BOGOVIĆ, Mirko 96
 BOILEAU, Nicolas 124
 BOLHAR, Alojzij 585
 BONIFAČIĆ, Antun 47, 411
 BONORA, Ettore 238
 BONTEMPELLI, Massimo 293
 BOPP, Franz 383, 384
 BORGESSE, Antonio Giuseppe 238
 BOSCH, Hieronymus 167
 BOŠKOVIĆ, Ivan 519, 475, 476, 699, 709
 BOŠKOVIĆ, Ruđer 307
 BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 217
 BÖTHLINGK, Otto 383, 384
 BOTICA, Stipe 2, 102, 104, 333, 337, 338,
 341, 346, 516, 517, 695, 706, 717
 BOTIĆ, Luka 92, 96, 100, 344, 512, 517
 BOTTING, Fred 105
 BOŽIĆ Blanuša, Zrinka 87, 104
 BOŽIĆ, Jutta 409, 410, 582
 BRANCA, Vittore 241, 243
 BRANCATI, Vitaliano 251, 259
 BRANDES, Georg 198
 BRATULIĆ, Josip 2, 37, 51, 59–63, 447, 459,
 511, 530, 533, 543, 547, 695, 696, 700,
 703, 704, 706–708, 711, 716
 BREŠAN, Ivo 411
 BREŠIĆ, Vinko 45, 94, 97, 104, 290, 299,
 364, 365, 368, 505, 515–517, 519, 528,
 532, 533, 575
 BREUGHEL, Pieter 167
 BREZAK-STAMAČ, Dubravka 347, 699,
 708
 BRDOVNIK, Arlena 52
 BRKLJAČIĆ, Maja 104
 BRKOVIĆ, Ivana 209, 210, 217, 218
 BRLIĆ, Torkvat Andrija 452
 BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana 343, 499–501,
 503, 506, 518
 BROZ, Ivan 509, 511, 512, 517
 BROZOVIĆ, Dalibor 15, 90, 104, 326, 330–
 332, 510
 BRUEROVIĆ, Marko 342
 BRUNČIĆ, Dubravka 85, 696, 708
 BUČAR, Franjo 137, 148
 BUDAK, Mile 34, 47, 411, 430
 BUDIMIR, M., *pseud.* Ivana Mažuranića 466
 BUDISAVLJEVIĆ, Bude 501, 505
 BUINAC, Milica 508
 BUKOVAC, Vlaho 419
 BUNIĆ Vučić, Ivan 13, 201, 512, 517
 BURGER, Hotimir 167, 176
 BURKHARDT, Jacob 439
 BUŠELIĆ, Nada 542, 548
 BYRON, Gordon George 34
- C**
- CAK, *pseud.* Ivana Gorana Kovačića 502
 CALDWELL, Erskine 307
 CALVINO, Italo 241
 CAMBI, Nenad 539, 546
 CAMPE, Heinrich Joachim 499
 CAMUS, Albert 307
 CANKAR, Ivan 50
 CAPUANA, Luigi 303
 CAR, Emin Viktor 50

CARDUCCI, Giosuè 121, 138, 145, 148, 222, 223, 238
 CARIĆ, Voja 499, 504, 505
 CARLYLE, Thomas 375
 CARRARA, Franjo 342
 CASES, Cesare 287–290, 298–302
 CASSOLA, Carlo 257
 CATALANO, Franco 267
 CECCHINO, dei Bracci 279
 CEPELIĆ, Milko 379, 388
 CESARIĆ, Dobriša 50, 386, 515–517, 521
 CESAROTTI, Melchiorre 342
 CETTINEO, Ante 226
 CICERON, Tulije Marko 80, 356
 CIK, *pseud.* Ivana Gorana Kovačića 502
 CIK-CAK, *pseud.* Ivana Gorana Kovačića 502
 CIRAKI, Franjo 145, 376, 377, 379, 380, 388
 COHA, Suzana 205, 209, 213, 217, 699, 708
 COMPAGNI, Dino 228
 CONTINI, Gianfranco 286, 292, 299
 CORMENIN, de Lahaye de Marie Louis 446
 CORNILS, Anja 261, 267
 COWPER, William 308
 CRANE, Ronald Salmon 441
 CRIJEVIĆ, Ilija 199, 201
 CRITICUS; *vidi:* Mahnić (Mahnič), Anton
 CRNAC Nil, *pseud.* Ivana Gorana Kovačića 502
 CRNKOVIĆ, Milan 498, 499, 501–503, 505
 CRNKOVIĆ, Zlatko 109
 CROCE, Bendetto 20, 22, 34, 86, 141, 164, 222, 238, 240, 247, 271, 285–287, 292, 294, 295, 301, 302, 359, 364, 432, 433, 444, 564
 CURIEL, Eugenio 227
 CURTIUS, Ernst Robert 29, 35, 285

Č

ČAČINOVIĆ-PUHOVSKI, Nadežda 418, 426
 ČALE, Frane 23, 237, 240, 242, 299, 391, 421
 ČALE, Morana 236, 242
 ČEDOMIL, Jakša 134, 145, 511, 512, 517
 ČEHOV, Pavlovič Anton 523, 532
 ČELAKOVSKÝ, Ladislav František 383
 ČELAR, Josip 132, 149
 ČENGIĆ, Enes 56, 171, 176
 ČIČIN-ŠAIN, Vera 81
 ČORKALO, Jemrić Katica 150, 159, 172, 388, 699, 708

ČRNKO, Ferenc 420
 ČRNJE, Zvane 40
 ČUBELIĆ, Tvrtko 510, 511
 ČUIĆ, Stjepan 411

Ć

ĆAVAR, Martina 2, 359, 360, 571, 576, 695, 700, 711
 ĆELAR, Jeronima 571
 ĆIRIL, *sveti* 48, 382, 383, 389, 390

D

DABČEVIĆ, Kučar Savka 41
 D'AMBRA, Lucio; *vidi:* Manganelli, Eduardo Renato
 DAMJANOVIĆ, Stjepan 63, 236, 242, 387, 388, 530, 533, 686
 D'ANCONA, Alessandro 238
 DANIELE, Antonio 299
 DANKOVSKI, Gregur 384
 D'ANNUNZIO, Gabriele 34, 68, 223, 238, 250
 DANTE, Alighieri 13, 71, 119, 126, 221, 222, 224, 238, 243, 244, 248–250, 253, 259, 263, 265, 279, 293, 310, 419, 420, 437
 DARWIN, Charles 137
 DAY, Aidan 86, 104
 DEANOVIĆ, Mirko 222, 237, 238, 240, 242
 DE DOMINIS, Markantun 44
 DELBIANCO, Valnea 2, 235, 695, 699, 701, 706, 709, 710, 715
 DE LISLE, Leconte 138, 145
 DELORKO, Olinko 226, 342, 417
 DE'MEDICI, Cosimo 280
 DEMETER, Dimitrije 92, 96, 170, 214, 330, 350, 356, 404, 419, 451, 454, 467, 477
 DE NERVAL, Gérard 124, 404
 DENKOVIĆ, Divna 318, 319, 321
 DERETIĆ, Jovan 338, 346
 DERKOS, Ivan 91
 DERRIDA, Jacques 298, 434, 436, 441
 DE SANCTIS, Francesco 6, 22, 40, 86, 141, 164, 198, 202, 222, 228, 234, 235, 238, 239, 241, 246–253, 256, 259–268, 271, 272, 285, 286, 292, 293, 294, 300–303, 348, 359, 364, 416, 426, 432, 433, 436, 437, 439, 441, 557, 563, 576, 713
 DE SAUSSURE, FERDINAND 22, 25, 141, 295, 296, 443

DESNICA, Vladan 413, 512, 517
 DESPOT, Branko 81
 DESPOT, Ilija 135, 136, 148
 DETONI-DUJMIĆ, Dunja 283, 513, 515, 517, 518
 DE VIGNY, Alfred 125, 138, 145, 148
 DEVOTO, Giacomo 22, 23, 25, 26, 75–77, 86, 141, 164, 176, 222, 247, 287, 294–302, 350, 359, 364, 433
 DEŽELIĆ, Đuro 463, 465, 476, 477
 DEŽELIĆ, Velimir 454, 455
 DEŽMAN, Milivoj 68
 DILTHEY, Wilhelm 20, 208, 209, 218, 285, 298
 DIVKOVIĆ, Matija 47, 201, 202, 411
 DOBROVIT, *opat* 530
 DOBROVSKI, Jozef 382, 383, 385
 DOGAN, Boris 210, 217, 218
 DOMINIKOVIĆ, Filip pl. 307, 312–315
 DOMJANIĆ, Dragutin 70, 72, 73
 DONADINI, Ulderiko 34, 515–517
 DONAT, Branimir 42, 44, 52, 53, 55, 255, 256, 260, 264, 267, 286, 287, 291, 406–408, 418, 426, 515–517, 530, 533
 DOSTOJEVSKI, Mihajlovič Fjodor 34, 136, 137, 272, 497
 DOŠEN, Vid 327
 D'OIDIO, Francesco 238
 DRAGIČEVIĆ, Josipa 695, 703, 706, 712, 717
 DRAGOJEVIĆ, Danijel 411
 DRAŠKOVIĆ, Juraj 91, 94
 DRAŽENOVIĆ, Josip 501, 505, 506, 537, 576
 DRŽIĆ, Dživo 336
 DRŽIĆ, Džore 518
 DRŽIĆ, Marin 13, 45, 49, 201, 334, 339, 419, 420, 422–424, 426, 521
 DRŽIHA, *opat* 530
 DUČIĆ, Jovan 121
 DUGANDŽIJA, Mirjana 541, 546
 DUKIĆ, Davor 104, 205–207, 209, 210, 213, 217, 218, 417, 425, 513, 516

DŽ

DŽADŽIĆ, Petar 255, 267, 268
 DŽEBIĆ, Branka 520, 534

Đ

ĐAJA, Jovan 246
 ĐURĐEVIĆ, Ignjat 13
 ĐURIČKOVIĆ, Dejan 260, 262, 267

E

ECKERMANN, Peter Johann 155, 576
 ECO, Umberto 25, 164
 ELIOT, Stearns Tomas 22, 164, 214, 218, 286, 419
 ELSA, *Frangješova teta* 574
 ERCEG, Dubravka 109, 110, 128

F

FABRIO, Nedjeljko 190, 373, 411, 496, 714
 FALIŠEVAC, Dunja 2, 62, 75, 92, 99, 104, 165, 176, 185, 195, 204, 209, 211, 217–219, 239, 243, 283, 330, 333, 346, 363, 369, 428, 444, 448, 453, 458, 476, 505, 510, 516, 517, 520, 526–528, 535, 538, 547, 548, 554, 571, 585, 686, 695, 696, 698, 706–708, 713–715
 FANCEV, Franjo 5, 91, 106, 511, 559
 FEBVRE, Lucien 420
 FELDMAN, Miroslav 51
 FELSKI, Rita 217, 218
 FERIĆ, Đuro 99, 328, 336, 341
 FERLUGA-PETRONIO, Fedora 317–321, 699, 701, 709, 710, 715
 FIAMENGO, Jakša 542, 545, 546
 FIEDLER, Dragutin Hinko 44
 FILIPOVIĆ, Ivan 499
 FINKA, Božidar 510, 511
 FIORENTINO, Luigi 223
 FLAKER, Aleksandar 12, 21, 23, 25, 30, 39–41, 51, 54, 62, 86, 87, 89, 90, 94, 95, 97, 98, 104, 105, 147, 148, 160, 161, 176, 206, 213, 218, 219, 245, 282, 287, 291, 330, 361, 362, 369, 391, 417, 420, 421, 425, 440, 508, 516, 558, 579–582
 FLORA, Francesco 238
 FOGAZZARO, Antonio 238
 FOLENA, Gianfranco 295, 296, 299
 FORTIS, Alberto 99, 100, 237, 246, 326, 328, 329, 333, 340, 342, 343, 346, 557, 575
 FOSCOLO, Ugo 222, 238, 248, 251, 259
 FOUCAULT, Michel 295, 298, 299, 437

- FOWLER, Alastair 216, 218
 FRANCE, Anatole 307
 FRANCESHI, Ivan 342
 FRANGES, Božidar 571
 FRANGES, Franjo 236, 571, 573, 575, 714
 FRANGES, Mirko 571
 FRANGES, Neven 575
 FRANGES, Ognjen 575
 FRANGES, Vesna 317, 320, 371, 412, 554, 575, 581, 586, 699, 714, 717
 FRANGES, Vilma 571
 FRANIČEVIĆ, Marin 218, 326, 331, 332, 419, 422, 521, 534, 539
 FRANIČEVIĆ, Pločar Jure 538
 FRANIĆ Tomić, Viktorija 415, 420, 421, 423, 426, 700, 711
 FRANK, Manfred 434, 441
 FRANKO, Ivan 484, 494
 FRANKOPAN, Krsto Fran 49, 191, 339
 FRANJO Asiški, *sveti* 250
 FREUD, Sigmund 298
 FRIEDRICH, Hugo 112, 128
 FRIEDRICH II. Veliki, *pruski kralj* 308
 FRIML-ANTUNOVIĆ, Oskar 376, 379, 380, 388
 FUČIĆ, Branko 530, 535
- G**
- GAJ, Ljudevit 15, 16, 41, 92, 94, 104, 212, 218, 327, 341, 343, 384, 451, 452, 454–459, 464, 470, 473, 474, 476, 478, 510, 512, 703
 GAJ, Velimir 382, 384
 GALIĆ, Pavao 686
 GALOVIĆ, Fran 71, 512, 517
 GALYK, Volodymyr 484, 494
 GANZA, Mate 411
 GARIBALDI, Giuseppe 416
 GAŠPAROVIĆ, Darko 174, 176
 GATTI, Armand 303
 GATTO, Alfonso 223, 224, 226–228, 251, 259
 GAVAZZI, Milovan 237
 GAVELLA, Branko 105
 GAVROVIĆ, Milan 171, 172, 176
 GENETTE, Gérard 164
 GENTILE, Giovanni 238
 GENTILET, Innocent 308
 GEORGIJEVIĆ, Krešimir 33, 35
 GIROLAMO Vida, Marco 201
 GIUSTI, Giuseppe 238
 GJALSKI, Šandor Ksaver 32, 363, 368, 375, 388, 413, 553, 583, 715
 GLAVIČIĆ, Branimir 539, 540
 GLIGO, Vedran 540
 GLUNČIĆ-BUŽANČIĆ, Vinka 239, 243, 544, 547
 GOETHE, von Wolfgang Johann 34, 141, 155, 576
 GOGOLJ, Vasiljevič Nikolaj 137
 GOLDONI, Carlo 248
 GOLDSTEIN, Albert 421
 GOLDSTEIN, Slavko 42, 44, 52, 53, 55–57, 210, 217, 218, 509, 512, 579, 580
 GOLUB, Ivan 165, 176, 320, 321, 411, 487, 496, 564, 714
 GOLUB, Vjekoslav 377
 GORBAČOV, Mihail 55
 GORTAN, Veljko 539
 GOTTSCHALK, *benediktinac i teolog* 40
 GOZZANO, Guido 238
 GRABAR, Biserka 48, 579
 GRABOVAC, Filip 60, 99, 329, 340, 342, 512, 517
 GRABOWSKI, St. Tadeusz 146
 GRACIOTTI, Sante 242, 243
 GRAČAN, Giga 202
 GRAF, Arthur 238
 GRAMSCI, Antonio 292, 293, 300, 301
 GRAVER 97
 GRDINIĆ, Nevenka 709
 GREENBLATT, Stephen 217, 218, 437, 441
 GREGORI, Elisa 299
 GRGEC, Radovan 137, 149
 GRIFFIN, J. Robert 86, 105
 GRIMALDI, Marco 262, 267
 GROSZ, George 167, 168, 176
 GRŠKOVIĆ, Mato 374, 377
 GRUBER, Cvjetko 308
 GRUBIŠA, Damir 304, 307, 308, 315
 GSPAN, Alfonso 326
 GUBERINA, Petar 141, 237
 GUDELJ, Petar 411
 GUICCIARDINI, Francesco 248, 250
 GUNDULIĆ, Ivan 13, 43–45, 49, 91, 102, 200, 201, 211, 215, 329, 334, 339, 341,

348, 365, 368, 419, 420, 422–424, 426,
434, 451–454, 456, 470, 471, 523, 543
GUTSCHMIDT, Karl 409

H

HABERMAS, Jürgen 432
HADŽIĆ, Fadil 36, 713
HAECKEL, Ernest 138
HALER, Albert 5, 105, 134, 138, 145, 149,
509–512, 514, 517, 559
HAM, Sanda 455, 458, 465, 476, 709, 710
HAMERŠAK, Marijana 499, 505
HAMM, Josip 50
HANKA, Vacláv 383
HANLEY, Keith 105
HANUŠ, Ignac Jan 384
HARAMBAŠIĆ, August 96, 111, 139, 145,
147, 289
HARDER, Hans-Bernd 409
HAUFF, Jürgen 441
HAUPTMANN, Gerhart 137
HEĆIMOVIĆ, Branko 511
HÉDERVÁRY, Khuen 15, 16, 32, 139, 450,
524
HEGEL, Friedrich Wilhelm Georg 288, 315,
440
HEINE, Heinrich 34, 145
HEKMAN, Jelena 415, 425, 505
HEKTOROVIĆ, Petar 337–339, 341, 530, 585
HELLER, Albert 441
HERCIGONJA, Eduard 48, 218, 510, 530, 535
HERDER, Gottfried Johann 96, 328, 586
HERGEŠIĆ, Ivo 240, 272, 283
HJELMSELOV, Louis 25
HMELJNYCKI, Bogdan 492
HOCKE, René Gustav 439
HOFFMANN, Amadeus Theodor Ernst 404
HÖLDERLIN, Friedrich 138
HOMER 34, 100, 335, 342, 345
HORACIJE, Flak Kvint 352, 353, 466
HÖRISCH, Jochen 334, 346
HORVAT, Anđela 37
HORVATH, Josip 454, 455, 459
HORVATIĆ, Dubravko 411
HRANILOVIĆ, Jovan 132, 139
HRUŠČOV, Sergejevič Nikita 291
HUIZINGA, Johan 121, 128

HUNT, Peter 498, 505
HÜPPAUF, Bernd 441
HUSSERL, Edmund 20

I

IBROVAC, Miodrag 124, 128
IBSEN, Henrik 137
IERMANO, Toni 416, 426
ILIĆ, Oriovčanin Luka 343
ILJINA, Galina 417
INGARDEN, Roman 25
ISAJLOVIĆ, Ektarina, rođ. Milašinović 379
ISAJLOVIĆ, Kiril 379
ISAJLOVIĆ, Marija 379, 380, 388
ISUS KRIST 134, 162, 200, 320, 321, 354
IVAN PAVAO II., papa (Karol Józef Wojtyła)
542
IVANČEVIĆ, Radovan 63
IVANOŠIĆ, Antun 327
IVEKOVIĆ, Oton 501
IVELJIĆ, Iskra 459
IVICA, *pseud.* Ivana Gorana Kovačića 502
IVIĆ, Nenad 219, 417, 425
IVON, Katarina 391, 700, 710
IVŠIĆ, Radovan 411
IVŠIĆ, Stjepan 48, 326, 330, 509–512

J

JAGIĆ, Vatroslav 5, 47, 48, 60, 62, 337, 360,
375, 381–383, 385–390, 484, 495, 509,
510–512, 559, 581
JAKOBSON, Roman 12, 22, 25, 444, 459
JAKOPONE da Todi ili Inocent III., *papa* 118,
126
JAKOV 70
JAKOVLJEVIĆ, Ilija 137, 149
JAKŠIĆ, Adolfo 377
JAKŠIĆ, Nikodem 377
JAKŠIĆ, Nikola 342
JAMESON, Fredric 299
JARNEVIĆ, Dragojla 96, 104, 216, 512, 513,
517
JASPERS, Karl 21, 26
JAUSS, Robert-Hans 258, 267, 440
JELAČIĆ, Josip *ban* 55, 317, 348, 349, 466, 468
JELČIĆ, Dubravko 33, 35, 44, 149, 153, 245,
345, 346, 359, 369, 370, 374, 376, 389,
699, 708

JELIĆ, Vojin 307
 JELOVŠEK, Vladimir 132, 149
 JENSEN (Aakjær), Jeppe 137, 148
 JEPIFANOV, Pavlovich Petr 486
 JERNEJ, Josip 222, 237, 238, 242
 JERONIM, *sveti* 200
 JEŽIĆ, Slavko 5, 16, 35, 44, 46, 62, 91, 106,
 350, 356, 361, 410, 422, 461, 463, 467,
 476, 477, 559
 JONKE, Ljudevit 11, 12, 325, 326, 330, 452,
 459, 510–512, 514, 517, 696
 JORGOVANIĆ, Flider Rikard 32, 96, 101,
 139, 145, 404, 405, 512, 517
 JUNGSMANN, Josef 383
 JURIĆ, Slaven 214, 218
 JURIĆ, Zagorka Marija 104, 431
 JURKOVIĆ, Janko 95

K

K. A. 458
 KAČIĆ Miošić, Andrija 14, 91, 99, 102, 104,
 215, 327, 329, 334, 340, 341, 343, 422
 KAIN 188
 KALEB, Vjekoslav 50
 KALIČEVIĆ, Junije 200
 KALININ, Mikhail 481
 KALIVODA, Josip 381
 KALLAY, Benjamin 139
 KANIŽLIĆ, Antun 327, 329, 456
 KANT, Immanuel 393
 KAPETANIĆ, Davor 150, 287, 417
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 15, 17, 340,
 342, 343, 353, 452
 KARLOVIĆ, Ivo 340
 KAŠTELAN, Jure 226, 394, 397
 KATANČIĆ, Petar Matija 94, 99, 327
 KATIČIĆ, Radoslav 2, 11, 15, 17, 63, 202,
 326, 330–332, 405, 407, 429, 461, 477,
 496, 513, 516, 558, 571, 695, 696, 698,
 703, 706–708, 714, 715
 KATON, Publije Valerije 80
 KATUL, Valerije Gaj 120
 KAYSER, Wolfgang 25, 30, 207, 373, 432
 KEKEZ, Josip 44, 55, 332, 513, 515, 517,
 518, 714
 KELLNER, Hans 417, 425
 KINDT, Tom 267

KIRIN, Vladimir 43
 KIŠ, Danilo 194, 195, 424, 426
 KLAIĆ, Šimo 83, 713
 KLJAKOVIĆ, Jozo 44
 KODRIĆ, Andrija 377, 379
 KÖHN, Lothar 441
 KOLANOVIĆ, Josip 459
 KOLAR, Slavko 34
 KOLLÁR, Ján 106
 KOLUMBIĆ, Nikica 540
 KOMBOL, Mihovil 5, 33, 35, 38, 39, 48, 51,
 95, 100, 105, 145, 197, 202, 245, 246, 259,
 306, 326, 330, 332, 358, 387, 388, 422,
 439, 509–512, 517, 559, 583, 714
 KONSTANTINOVIĆ, Zoran 110, 128
 KOPITAR, Jernej 15, 382–385, 387, 389, 390
 KOROMAN, Veselko 411
 KOSELLECK, Reinhart 268
 KOSOR, Josip 34
 KOSSUTH, Lajos 39
 KOSTIĆ, Josip 377
 KOŠUTIĆ, Brozović Nevenka 98, 99, 105,
 125, 128, 202
 KOVAČEC, August 271
 KOVAČIĆ, Ante 24, 32, 34, 145, 274, 361,
 363, 368, 369, 404, 413, 423, 537, 580,
 583, 715
 KOVAČIĆ, Goran Ivan 45, 74, 334, 430, 502,
 505, 512, 515–517, 580, 583, 586, 713
 KOVAČIĆ, Vladimir 136, 137, 149
 KOZARAC, Josip 32, 363, 538, 575
 KOZARČANIN, Ivo 502
 KOŽIČIĆ, Benja Šimun 434
 KRALJEVIĆ, Marko 343, 497
 KRANJČEVIĆ, Strahimir Silvije 32, 35, 44,
 49, 50, 85, 92, 96, 101, 111–113, 126,
 129–151, 156, 157, 161, 162, 170, 179,
 180, 181, 242, 289, 319, 334, 413, 422–
 424, 522, 523, 529, 530, 531, 533–539,
 542, 546, 579, 582, 583, 700, 710, 715
 KRAUS, Karl 34
 KRAVAR, Zoran 398, 406, 436, 441, 506
 KRČELIĆ, Baltazar Adam 327, 329
 KRISTEVA, Julia 435
 KRIZMAN, Tomislav 43
 KRIŽANIĆ, Juraj 91, 479, 484–487, 490–496,
 712

- KRKLEC, Gustav 307, 502, 503, 506
 KRLEŽA, Miroslav 19, 24, 26, 30–32, 34, 35, 39, 44, 49, 56, 71, 75, 76, 79, 82, 133, 139, 140, 143, 145, 149, 153, 156, 157, 159–183, 222, 326, 330, 334, 345, 349, 392, 393, 407, 413, 415, 418–420, 422–427, 433, 497, 520, 522, 532, 534–539, 546, 579–583, 586, 699, 700, 708, 713, 715
 KRMPOTIĆ, Joso 329
 KRMPOTIĆ, Vesna 411
 KRNIC, Ivan 394
 KRSTIĆ, Kruno 326, 330
 KRŠNJAVI, Iso 377, 379, 380, 388
 KUBIN, Alfred 167
 KUCICH, Greg 86, 105
 KUHARIĆ, Franjo *kardinal* 580
 KUHN, Samuel Thomas 20, 26
 KUKULJEVIĆ Sakecinski, Ivan 5, 343, 423, 426, 559, 695, 707
 KUKURIN, Branko 505
 KUMIČIĆ, Eugen 32, 67
 KURELAC, Fran 343, 509, 510
 KURJAK, Ivan 271
 KUSIĆ, Zvonko 553, 561, 695, 697, 699, 707, 709, 715
 KUZMANIĆ, Ante 486
 KUZMANOVIĆ, Mladen 210, 217, 218
 KVINTILIJAN, Fabije Marko 354
- L**
- LACAPRA, Dominick 417, 426
 LADAN, Tomislav 159, 512, 518
 LAGARD, André 283
 LAMENNAIS, de Robert Felicité – Hugues 446
 LAMPEDUSA, di Tomasi Giuseppe 251, 259
 LANDUCCI, Sergio 262, 267, 416
 LANSON, Gustave 283, 439
 LAPENDA, Stjepan 121, 125, 129
 LASIĆ, Stanko 23, 146, 174, 176, 180, 206, 287, 291, 418, 424, 426, 508, 509, 557
 LAUER, Reinhard 29, 30, 35, 66, 72, 245, 410, 413, 696, 708
 LAVRINENKO, Jurij 481, 494
 LAZAREVIĆ Di Giacomo, Persida 255, 699, 700, 710, 711
 LEDERER, Ana 518
 LEGIŠA, Lino 326
- LE GOFF, Jacques 421, 424, 426
 LEIBL, Wilhelm 167
 LENTRICCHIA, Frank 437
 LENJIN, Vladimir 481, 482, 488
 LEONARDO da Vinci 250, 257, 259, 264
 LEOPARDI, Giacomo 76, 137, 149, 222, 226, 228, 238, 249, 251, 259, 586
 LESKOVAR, Janko 394, 501, 506, 512, 517, 537, 576
 LEŠIĆ, Zdenko 217, 218, 291, 299, 515–517
 LETO, Pomponije 199
 LETO, Rita Maria 459, 517
 LEVI, Carlo 241, 251, 259, 436
 LIČINA, Fedor 579
 LISAC, Josip 45, 325, 330, 539, 547, 699–701, 710, 715
 LITTRÉ, Émile 97
 LIVADIĆ, Branimir 131, 132, 136, 138, 145, 149
 LIVIJE, Tit 312
 LODGE, David 202
 LOKOS, Istvan 465, 477
 LONČAR, Mate 44, 287
 LONČARIĆ, Mijo 712, 717
 LOVEJOY, Oncken Arthur 86
 LOVRIĆ, Ivan 94, 99, 105, 328, 329, 341
 LOZOVINA, Vinko 260, 267, 307, 308, 311, 314, 315
 LUCIĆ, Hanibal 453
 LUČIĆ, Ivan 60
 LUČIN, Bratislav 537, 539, 542, 543, 547, 717
 LUKÁCS, Georg 367
 LUKAČ, Stepan 465, 477
 LUNAČEK, Vladimir 135, 149, 394
 LUTHER, Martin 344
 LUZI, Mario 223
- LJ**
- LJUBIĆ, Šime 5, 377, 559
- M**
- MACAULAY, Babington Thomas 307, 315
 MACHIAVELLI, Niccolò 6, 238, 243, 244, 246, 248, 250–253, 257, 259, 264, 271, 292, 303–316, 324, 563, 576, 700, 711, 714
 MACHIEDO, Mladen 226, 228, 231, 232

- MACRI, Francis 256, 257, 268
MAĐERIĆ, Dragomir 151, 713
MAHNIĆ, (MAHNIČ) Anton 133, 134, 137, 148, 373–390
MAJER, Vjekoslav 34, 43
MAJHUT, Berislav 499, 500, 504, 505, 515, 518
MAKANEC, Julije 308, 312, 315
MALLARMÉ, Stéphane 400
MANDIĆ, Aleksandar 195
MANDIĆ, Igor 418, 426
MANGANELLI, Eduardo Renato 239
MANZONI, Alessandro 6, 238, 241, 246, 248, 251, 252, 253, 255, 259, 265, 267, 271, 272, 434, 466, 537, 563, 576
MARAKOVIĆ, Ljubomir 105, 145
MARETIĆ, Tomo 509, 510
MARIJANOVIĆ, Stanislav 2, 371, 373, 695, 706, 711, 714
MARINI, Franco 228
MARINKOVIĆ, Ranko 413, 538, 582, 583, 715
MARINO, Battista Giovan 238
MARJANOVIĆ, Milan 133, 134, 145, 149, 407
MARKOVIĆ, Ambroz 451
MARKOVIĆ, Franjo 32, 96, 375, 379–381, 387, 388, 509, 510
MAROEVIĆ, Tonko 130, 164, 177, 221, 224, 239, 243, 261, 266, 268, 306, 321, 418, 426, 520, 538, 539, 564, 699, 710, 711, 713
MAROUZEAU, Jules 22, 141
MAROVIĆ, Petrasov Tonči 411, 520, 538, 544, 547
MARTINAC, *pop* 48, 49, 523, 531
MARTINČIĆ, Ivan 412, 457, 459
MARTINOVIĆ, Ignjat 328
MARULIĆ, Marko 13, 45, 106, 114, 200, 201, 249, 250, 334, 338, 420, 422, 433, 434, 470, 512, 517, 521, 523, 534, 538–549, 579, 580, 582, 583, 586, 715
MARUNA, Boris 411, 430
MARX, Karl 288–290, 311
MAŠTROVIĆ, Tihomil 2, 7, 65, 67–69, 72, 92, 105, 106, 151, 202, 423, 426, 521, 535, 559, 563, 695, 696, 698, 699, 701, 703, 706–708, 715, 716
MATANOVIĆ, Julijana 183, 708
MATAVULJ, Simo 521
MATEJČIĆ, Radmila 37
MATIĆ, Tomo 5, 326, 374, 376, 380, 388–390, 559
MATKOVIĆ, Marijan 150, 253, 394, 397, 420, 538, 579, 713
MATOŠ, Gustav Antun 19, 24, 26, 30, 31, 35, 49, 65, 67, 75, 76, 79, 82, 111–117, 120, 126, 129, 130, 137–139, 145, 149, 153, 160–165, 168, 170, 173, 174, 177–182, 222, 274, 282, 326, 334, 344–346, 391–408, 413, 422, 423, 425, 439, 520, 535–537, 580, 582, 700, 710, 713
MAŽURANIĆ-NESTOROV, Aleksandra rod. Demeter 450, 451, 462, 468
MAŽURANIĆ, Antun 15, 347, 348, 355, 375, 384, 447, 451, 452, 462, 463, 466, 468, 471–474, 477, 510–512, 514, 516, 517
MAŽURANIĆ, Ivan 13, 24, 39, 40, 46, 49, 75, 85, 90, 92, 96, 98, 101, 102, 104, 153, 156, 157, 200, 211–216, 218, 289, 297, 298, 300–302, 334, 343, 347–358, 377, 381, 385, 413, 419, 422–425, 434, 443–454, 456–459, 461–478, 520, 523, 526, 527–529, 531, 533–536, 538, 542, 553, 579, 582, 585, 699, 703, 708, 712
MAŽURANIĆ, Matija 60, 85, 96, 216, 343, 350, 356, 445, 459, 461, 467, 476, 477
MAŽURANIĆ, Vladimir Fran 401, 461, 465, 477
MEDICI, *obitelj* 304, 310
MEIĆ, Perina 87, 105
MELIS, Rossana 294, 299
MENČETIĆ, Šiško 336
MENGALDO, Vincenzo Pier 286, 290, 299
MÉRIMÉE, Prosper 404
MESIĆ, Matija 375
METELKO, Franc 381, 384
METOD, *sveti* 382, 389, 390
MICHARD, Laurent 283
MICHEL, Albin 106
MICKIEWICZ, Adam 101, 373, 446
MIHALIĆ, Slavko 358, 538, 714
MIHANOVIĆ, Antun 91, 94
MIHANOVIĆ, Nedjeljko 139, 149, 150, 412
MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 131, 133, 147, 700, 710
MIHELČIĆ, Franjo 376
MIKIĆ, Radivoje 255, 268
MIKLOŠIĆ, Franc 382–390

MILAČIĆ, Dušan 272
 MILANJA, Cvjetko 45, 79, 86, 94, 95, 105, 365, 370, 510, 511, 517
 MILČETIĆ, Ivan 5, 86, 88, 559
 MILČINOVIĆ, Andrija 394
 MILIĆEVIĆ, Nikola 226, 231, 232, 508, 557
 MILOŠEVIĆ, Slobodan 55
 MIMICA, Ivan 539, 547
 MINISSI, Nullo 581
 MIŠČIN, Daniel 35, 135, 149
 MIŠIĆ, Josip 508
 MITROVIĆ, Marija 287, 290
 MLAKIĆ, Josip 193, 194, 196
 MLIKOTA, Jadranka 455, 459, 461, 464, 471, 703, 712
 MOGUŠ, Milan 445, 490, 494, 510, 511, 514, 516, 517, 540, 543, 547, 585
 MOJSIJE 143–145, 162, 523
 MOMIGLIANO, Attilio 238
 MONTAIGNE, Michel de 344
 MONTALE, Eugenio 223, 226, 303
 MONTI, Vittorio 238
 MONTROSE, A. Louis 437
 MORAVIA, Alberto 241, 251, 257, 259
 MOROVIĆ, Hrvoje 539
 MORPURGO, Vito 266, 268
 MORRIS, Charles 25
 MRKONJIĆ, Zvonimir 79, 126, 129, 520, 538
 MUKAŘOVSKY, Jan 25, 433
 MÜLLER, Harald-Hans 267
 MÜLLER, Jochannes 336
 MULJAČIĆ, Žarko 92, 105, 326
 MURKOVIĆ, Damir 565, 567, 699, 706, 709
 MUSIĆ, August 512, 517
 MUSSOLINI, Benito 308
 MUTI, Riccardo 566, 568

N

NAĆINOVIĆ, Daniel 164, 177, 317
 NAMETAK, Alija 50
 NAPOLEON, Bonaparte 273, 283, 284
 NAZOR, Anica 48, 579
 NAZOR, Vladimir 25, 34, 49, 65–67, 69–73, 79, 121, 129, 345, 397, 407, 497, 501, 502, 506, 530, 579, 586
 NEHAJEV, Cihlar Milutin 66, 69, 191, 463, 477
 NEMČIĆ, Antun 60, 85, 96, 104

NEMEC, Krešimir 47, 52, 62, 95, 96, 105, 165, 175–177, 185, 195, 204, 211, 218, 219, 239, 243, 245, 271, 330, 333, 346, 363, 364, 369, 370, 406, 407, 419, 426, 428, 429, 444, 448, 453, 458, 469, 470, 476, 477, 505, 513, 516, 517, 519, 520, 526–528, 532, 535, 537, 538, 547, 548, 557, 571, 575, 585, 686, 696, 707, 713, 714
 NERVAL, Gerard de 124, 404
 NIETZSCHE, Friedrich 34, 81, 137, 274, 404
 NIKČEVIĆ, Milorad 463, 477
 NIKČEVIĆ, Vojislav P. 476, 477
 NIKOLIĆ, Mihovil 79
 NIKOLIĆ, Vinko 47, 411, 430
 NORTHROP FRYE, Herman 209
 NOVAK, Slobodan 538, 583, 715
 NOVAK, Slobodan Prosperov 33, 44, 55, 56, 58, 62, 63, 201, 202, 368, 370, 411, 413, 511, 519, 535, 700, 710
 NOVAK, Vjenceslav 32, 363, 523, 524, 529, 532
 NOVAKOVIĆ, Anđelko 332, 714
 NOVALIS, None (pravim imenom George Philip Friedrich von Hardenberg) 100

NJ

NJEGUŠ, Roksanda 38

O

OBRADOVIĆ, Dositej 327
 OGRIZOVIĆ, Milan 394
 ORAIĆ Tolić, Dubravka 206, 213, 219, 513, 515, 516
 OVIDIJE, Nazon Publije 34, 80, 466

P

PACCAGNELLA, Ivano 299
 PAL, Alfred 42, 43, 52, 53
 PALACKY, František 383
 PALMOTIĆ, Junije 13, 201
 PALMOVIĆ, Andrija 145
 PALJETAK, Luko 47, 108, 109, 121, 129, 130, 222, 411, 431, 538, 544, 553, 699, 708, 713
 PAMPALONI, Geno 238
 PANTELIĆ, Marija 48, 579
 PANTIĆ, Miroslav 58
 PAPINI, Giovanni 238

- PARINI, Giuseppe 228, 248
PARKER, Mark 86, 105
PARO, Nedjeljka 62, 211, 216, 219, 333, 346, 505, 520, 528, 538, 548, 582, 589, 653, 686, 687
PARUN, Vesna 502, 503, 506, 521
PASCOLI, Giovanni 68, 223, 225, 238
PAŠČENKO, Jevgenij 479, 481, 484, 485, 487, 490, 491, 494, 495, 712
PAVAO VI., *papa* (Giovanni Battista Montini) 580
PAVESE, Cesare 222–224, 241, 246, 251, 257, 259, 292, 303
PAVEŠKOVIĆ, Antun 197, 202, 412, 699, 708
PAVIĆ, Armin 511
PAVLEK Miškina, Mihovil 583, 715
PAVLETIĆ, Vlatko 141–143, 149, 215, 219, 258, 261, 263, 267, 268, 283, 325, 497, 505, 532, 535
PAVLIČEVIĆ, Dragutin 463, 477
PAVLIČIĆ, Pavao 190, 411, 515, 517
PAVLINOVIĆ, Mihovil 344, 583, 715
PAVLOVIĆ, Cvijeta 99, 105, 106, 239, 243, 271, 374, 388, 700, 710
PAVSKI, Petrovich Gerasimo 384
PEDERIN, Ivan 99, 105
PEDIŠIĆ, Ante 260, 268
PEIĆ, Matko 47
PEIRCE, Sanders Charles 25
PELC, Milan 63
PELEGRINOVIĆ, Mikša 700
PELLEGRINI, de Ferdinando 342
PENNA, Sandro 223
PERIĆ, Ana Vera 575
PERIĆ, Ivo 459
PERKINS, David 86, 87, 105, 208, 209, 219, 440
PETRAČ, Božidar 241, 243, 245, 429, 699, 710
PETRAK, Nikica 418, 426
PETRARCA, Francesco 13, 34, 116, 119, 120, 126, 128, 129, 238, 248, 250, 259, 265, 279, 546, 547
PETRÈ, Fran 12, 50, 508
PETRIĆ, Frane 434
PETRINOVIĆ, Ivo 539, 548
PETRIS, Hijacint 502
PETROCCHI, Giorgio 241, 243
PETRONIO, Giuseppe 258, 268
PETRONIO, Paolo 320
PETROV, Aleksandar 287, 289
PETROVIĆ Njegoš, Petar 520, 528, 529, 533
PETROVIĆ, Svetozar 417, 435, 436, 438, 441, 508
PHILIPPI, Klaus – Peter 441
PIAGET, Jean 25
PICCHIO, Riccardo 581
PIENIAŻEK-MARKOVIĆ, Krystyna 373
PILAR, Đuro 377
PINKNEY, Tony 105
PIRANDELLO, Luigi 239, 250, 251–253, 259, 303, 537, 563
PLANINC, Milka 41
PLATON 315
PLAUT, Maccije Tit 201, 304
PLEJIĆ Poje, Lahorka 209, 210, 217, 218
PLINIJE, Mladi (Gaj Plinije Cecilije Sekund) 80, 356
POE, Edgar Allan 34, 113, 274, 396, 404
POGAČNIK, Jože 50, 520, 535, 585
POHLIN, Marko 381, 384
POLANŠČEK, Antun 508
POLE, Reginald, *kardinal* 308
POLIĆ Kamov, Janko 334, 422
POLIZIANO, Agnolo 248
POLJAK, Isidor 134, 135, 150
POPOVIČ, Anton 256, 257, 268
POPOVIČ, Pavle 423
POPOVIČ, Vladimir 137
POSAVAC, Zlatko 98, 99, 105, 510, 511, 514, 517
POSILOVIĆ, Pavao 411
PRANJIĆ, Krunoslav 25, 511, 579
PRANJKOVIĆ, Ivo 517
PRATOLINI, Vasco 241, 251, 257, 259
PRAZ, Mario 86, 97, 105
PRAŽAK, ministar pravosuđa 450
PREDOJEVIĆ, Hasan paša 339
PRERADOVIĆ, Petar 85, 90, 96, 101, 124, 140, 147, 419, 521, 523, 535, 536
PREŠERN, Francè 50
PRIBOJEVIĆ, Vinko 91, 201, 434
PRICA, Čedo 411
PRIJATELJ, Krno 37

PRELEND, Sandra 104
 PROHASKA, Dragutin 5, 135, 150, 559
 PROTRKA, Marina 95, 102, 106
 PROUST, Marcel 167, 168, 176, 239, 288
 PRUDHOMME, Sully 145
 PŠIHISTAL, Ružica 106
 PUCIĆ, Medo 201
 PUGLIESE, Ginevre 236
 PULCI, Luigi 248
 PUŠKAROV, Leonid Nikola 486, 495
 PUTANEC, Valentin 510, 511

Q

QUASIMODO, Salvatore 223–226, 228, 229,
 231, 232, 233, 241, 251, 259, 303, 429,
 563

R

RACINE, Jean 273
 RAČKI, Franjo 384, 385
 RADIĆ, Stjepan 43, 170
 RAJNA, Pio 238
 RAKIĆ, Milan 121
 RAMBERG, Herman 450
 RANJINA, Dinko 199, 336, 337
 RAOS, Ivan 512, 518
 RAPACKA, Joanne 211, 212, 219
 RATKOVIĆ, Milan 50, 202
 RAVLIĆ, Aleksandar 520, 526, 534
 RAVLIĆ, Jakša 202, 454, 455, 459
 REA, Domenico 241, 251, 259, 303
 REHAK, Eta 521, 535
 REHBERG, Wilhelm August 307
 REISINGER, Otto 577, 715
 RELKOVIĆ, Matija Antun 14, 327, 340
 REMEBOT, Dora 112
 RENDIĆ, Ivan 32
 REŠETAR, Milan 5, 240, 512, 517, 559
 RICOV, Joja 226, 228–232
 RILKE, Marie Rainer 168, 176, 435
 RIMBAUD, Arthur 111, 113, 125, 126, 129,
 130, 272
 RIŠNER, Vlasta 443, 455, 700, 711
 RITING, J. 272
 RODENBACH, Georges 404
 RODIĆ, Ivan 572, 576, 581
 ROMANENKO, Sergej 482, 495

ROSANDIĆ, Dragutin 58, 164, 177, 178, 508
 ROTHE, Hans 180, 409
 RUDD, David 498, 505
 RUDELA, Jaufré 121
 RUIZ de Avalos, *španj. prezime* 279
 RUSSO, Luigi 238, 294

S

SABBATINO, Pasquale 416, 426
 SABLJIĆ Tomić, Helena 388
 SABOL, Željko 171
 SAINTE-BEUVAE, Augustin Charles 164
 SAMARDŽIJA, Marko 514, 517
 SANUDO, Marin 264, 342
 SAPEGNO, Natalino 224, 238
 SAPUNAR Knežević, Andrea 409, 700, 710
 SAVIOLI, Vittorio Ludovico 216
 SCHEMUS, Wilhelm 261, 267
 SCHIAFFINI, Alfredo 285, 298, 300
 SCHIFFLER, Ljerka 317
 SCHILLER, Friedrich 141
 SCHLEICHER, August 383, 384
 SCHLEIERMACHER, Friedrich 21, 78, 285
 SCHMITZ, Hector 235
 SCHNELL, Claudie 409, 410, 582
 SCHOPENHAUER, Arthur 34, 137, 140, 149,
 393
 SCHUCHHARDT, Hugo 29
 SCHULZ, Gerhard 86
 SEDMAK, Jakša 125
 SENEKA, Anej Lucije 356
 SEQUI, Eros 303, 309, 310, 314, 315
 SERENI, Vittorio 223
 SFORZA, Francesco 314
 SHAKESPEARE, William 34, 274, 289, 344
 SHAW, Bernard Georg 307
 SHKANDRIJ, Myroslav 483, 495
 SIENKIEWICZ, Henryk 497
 SILIĆ, Josip 510
 SIMIĆ, Novak 538
 SINISGALLI, Leonardo 223
 SISTO, Michele 287, 300
 SKERLIĆ, Jovan 326
 SKOK, Petar 509–511
 SLAMNIG, Ivan 352, 356
 SLAVOMIR, *pseud.* Ivana Mažuranića 466
 SMAREGLIA, Antonio 320

- SMERDEL, Ton 138, 150
 SMIČIKLAS, Tadija 363, 377, 461, 463–465, 468, 477
 SMOTRICKY, Mihail 384
 SMOTRYCKYJ, Meletije 487
 SNYDER, R. Jon 219
 SOBJESKI, Jan 490
 SOLAR, Milivoj 45, 46, 52, 214, 218, 418, 426, 508
 SPAGNOLETTI, Giacinto 223
 SPITZER, Leo 22, 24, 26, 76, 77, 121, 141, 164, 176, 198, 207, 247, 285–290, 294–302, 359, 364, 373, 432, 433, 444, 582
 SPOERRI, Daniel 288
 SREZNJEVSKI, Sreznjevski Ismail 466
 STAIGER, Emil 25–27, 110, 120, 128, 207, 373, 432
 STALJIN, Visarionovič Josif 481, 482
 STAMAC, Ante 2, 19, 26, 46, 52, 109, 129, 168, 177, 245, 365, 370, 371, 411, 530, 535, 540, 548, 555, 556, 582, 695, 696, 698, 700, 706–708, 714, 715
 STANČIĆ, Nikša 91, 93, 106, 459
 STANČIĆ, Vesna, rođ. Marčić; *vidi*: Frangeš, Vesna
 STARČEVIĆ, Ante 40, 95, 350, 356, 446
 STEFANOWSKA, Zofia 86
 STEMPEL, Dieter-Wolf 268
 STENDHAL, Beyle Marie-Henri 6, 271–284, 404, 576, 700, 710
 STERNBERGER, Dolf 309
 STIRNER, Max 393
 STRIČEK, Šimek, *pseud.* Ivana Gorana Kovačića 502
 STROSSMAYER, Juraj Josip 376, 382, 586
 STROZZI, *obitelj* 280
 SVEVO, Italo 235
 SZONDI, Peter 261, 268
- Š**
- ŠAFARIK, Pavel Josef 383
 ŠAFRANEK, Ingrid 273
 ŠEGEDIN, Petar 60, 394, 397, 413, 538, 574, 715
 ŠEHOVIĆ, Feđa 411
 ŠENOVA, August 32, 43, 44, 49, 50, 67, 69, 85, 95, 96, 101, 104, 139, 147, 173, 188, 242, 274, 326, 334, 344, 359–363, 365–371, 373–377, 379–382, 386–390, 395, 413, 422, 523–525, 529, 531–533, 537, 553, 582, 583, 585, 700, 711, 715
 ŠICEL, Miroslav 33, 35, 37, 44, 46, 55, 86, 88–91, 97–99, 106, 164, 177, 178, 219, 287, 291, 300, 364, 365, 370, 391, 392, 407, 412, 413, 417, 446, 447, 459, 500, 505, 508, 510–512, 517, 556, 557
 ŠIDAK, Jaroslav 463, 477
 ŠIMIĆ, Branko Antun 79, 156, 157, 222
 ŠIMUNDŽA, Drago 145, 150, 320, 321
 ŠIMUNOVIĆ, Dinko 61, 67, 68, 345, 517
 ŠIMUNOVIĆ, Dragutin 236
 ŠIMURINA–ŠOUFEK, Diana 520, 526, 534
 ŠINKO, Ervin 521, 534
 ŠIPUŠ, Josip 91, 328
 ŠIŠAK, Marinko 2, 303, 695, 700, 706, 711
 ŠIŠIĆ, Ferdo 91
 ŠIŽGORIĆ, Juraj 328, 335, 336, 434
 ŠKLOVSKI, Viktor 440
 ŠKREB, Zdenko 12, 23, 25, 26, 30, 57, 79, 82, 141, 206, 218, 287, 290, 291, 296, 373, 391, 508, 558, 580
 ŠNAJDER, Slobodan 411, 431
 ŠOJAT, Olga 92, 106
 ŠOKČEVIĆ, Josip *ban* 381
 ŠOLJAN, Antun 79, 411, 413, 499, 503–505, 512
 ŠONJE, Jure 315
 ŠOP, Nikola 222, 317–323, 544, 699, 710
 ŠPÖRER, David 437, 441
 ŠREPEL, Milivoj 145, 509
 ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 48, 51, 416, 425, 579
 ŠTOOS, Pavao 94, 101
 ŠUBIĆ, Zrinski – Sigetski Nikola 44, 49, 420
 ŠUGH, Žiga 374
 ŠULEK, Bogoslav 15, 213, 219, 509, 511
 ŠUNDALIĆ, Zlata 700, 711
 ŠURMIN, Đuro 86, 88, 91, 454, 458, 459, 461, 462, 468, 477, 509
 ŠUVAR, Stipe 41
 ŠVELEC, Franjo 218
- T**
- TACIT, Klaudije Marko 354
 TADIJANOVIĆ, Dragutin 50, 51, 79, 80, 150, 153–159, 222, 317–319, 321, 358, 393, 397, 407, 502, 503, 505, 508, 520, 525,

- 526, 532, 534, 535, 538, 553, 574, 579,
580, 582, 583, 585, 699, 708, 713–715
- TAINÉ, Hippolyte 136
- TASSO, Torquato 34, 238, 248, 250, 420, 466
- TERENCIJE, Afer Publije 304
- TEŽAK, Dubravka 499, 501, 502, 505
- THOMPSON, M. Ewa 483, 495
- TIEGHEM, van Paul 86, 99, 106
- TINJANOV, Jurij 106
- TKALAC, Imbro 526
- TKALČIĆ, Krstitelj Ivan 61
- TOLSTOJ, Nikolajevič Lav 34, 71, 272
- TOMASOVIĆ, Mirko 86, 94, 106, 510, 511,
517, 539, 541, 542, 544, 547, 548, 713
- TOMIĆ, Eugen Josip 32, 145
- TOMMASEO, Niccolò 216, 238, 241, 243,
246, 342, 557, 575
- TORBAR, Josip 385
- TORBARINA, Josip 237, 421, 502, 508
- TRESIĆ, Pavičić Ante 66, 67, 69, 308
- TRIBUSON, Goran 411, 431
- TRIPALO, Mika 41
- TROCKI, Davidovič Lav 481
- TROMBATORE, Gaetano 238
- TRPIMIR, *knez* 40
- TRSTENJAK, Davorin 134, 150
- TRUBECKI, Nikolaj 25
- TRUHELKA, Antun 377
- TRUHELKA, Ćiro 377
- TRUHELKA, Jagoda 377, 499, 501, 506
- TUBERON, Crijević Ludovik 201
- TURGENJEV, Sergejevič Ivan 136
- TURIĆ, Jure 501, 505, 506, 537, 576
- TURKOVIĆ, Ivan 455
- U**
- UDIÉR, Lucija Sandra 164, 177
- UGLEŠIĆ, Ante 2, 695, 706
- UGREŠIĆ, Dubravka 411, 431
- UJEVIĆ, Tin 49, 109–130, 156, 157, 222,
272, 283, 334, 345, 346, 422, 572, 582,
583, 699, 708, 715
- UKAK Vanja, *pseud.* Ivana Gorana Kovačića
502
- UNGARETTI, Giuseppe 222, 223, 226, 228,
303
- UREM, Mladen 571, 575, 581
- UŽAREVIĆ, Josip 79, 205, 206, 213, 217,
219, 348, 417, 425, 516
- V**
- VALÉRY, Paul 124, 164, 544
- VASARI, Giorgio 563, 576
- VATTIMO, Gianni 217, 219
- VAUPOTIĆ, Miroslav 287, 508, 511, 557
- VEBER TKALČEVIĆ, Adolf 11, 15, 95, 210,
219, 330, 375, 509–512, 517, 696
- VEESER, Aram Harold 437
- VELZEK, Antun 44
- VERGA, Giovanni 6, 237, 238, 241, 246,
250–253, 259, 271, 272, 293, 294, 303,
537, 539, 563, 576
- VERGILIJE Maron, Publije 34, 120, 279, 531
- VERLAINE, Paul 113, 121, 124, 125
- VERVES, Grygorij 488
- VESNIĆ, Lucilla 117
- VETRANOVIĆ, Mavro 13, 200–202
- VETTORI, Francesco 306, 307
- VICO, Giambattista 238
- VIDA, Viktor 47
- VIDAN, Gabrijela 283
- VIDAN, Ivo 23, 418, 426
- VIDMAR, Josip 171
- VIDMAR, Nada 171
- VIDOŠEVIĆ, Tomislav 565, 567, 699
- VIDOVIĆ, Radovan 259, 261, 268
- VIDRIĆ, Vladimir 19, 26, 30, 31, 35, 65,
75–83, 153, 163–165, 168, 174, 177–179,
182, 222, 392, 407, 422, 425, 439, 520,
535–537, 553, 580, 582, 583, 696, 699,
708, 713, 715
- VILLON, François 124
- VINCE, Zlatko 451, 459, 510, 511, 517
- VIROLI, Maurizio 309, 315
- VISKOVIĆ, Velimir 44, 52, 55, 56, 283, 418,
426
- VITEZ, Grigor 502, 503, 506
- VITEZOVIĆ, Ritter Pavao 60, 91, 337, 339
- VITTORINI, Elio 241, 246, 251, 253, 259, 292,
294
- VIVANTI, Annie 303
- VLAČIĆ, Ilirik Matija 44, 60, 434
- VOCEL, J. Erazim 466
- VODNIK, Branko 5, 46, 47, 60, 62, 145, 422,
509–511, 559
- VOJNOVIĆ, Ivo 32, 65, 68, 69, 363, 368, 537

VOKOŠEK, Rudolf 235

VONČINA, Josip 332, 447, 448, 451–453,
456, 458, 459, 462, 471–475, 477, 510,
511, 714

VOSSLER, Karl 22

VOSTOKOV, H. Aleksej 381–383

VRANČIĆ, Antun 186

VRANČIĆ, Faust 434

VRANEŠIĆ, Đuro 171, 172, 176

VRANIĆ, Antun 499

VRATOVIĆ, Vladimir 508

VRAZ, Stanko 89, 90, 96, 101, 343, 344, 368,
456, 457

VRHOVAC, Maksimilijan 91, 328, 343

VUČEMIL, Andrija 206–208, 212, 213, 219,
576, 581, 585

VUČETIĆ, Šime 137, 150

VUKASOVIĆ, Živko 377–379, 381

VUKIĆ, Miodrag 409

VUKOTINOVIĆ, Farkaš Ljudevit 96

W

WALZEL, Oskar 86, 100, 106

WARREN, Austin 97, 106, 207, 208

WELLEK, Rene 19, 86, 97, 105, 106, 207,
263, 266, 268, 416, 426

WENZELIDES, Arsen 394, 397

WHITE, Hayden 209, 219, 261, 268, 417,
426

WHITMAN, Walt 129, 130

WIERZBICKI, Joanna 86

WIESNER, Ljubo 43, 222

WOOLF, Virginije 288

Z

ZAJC, Ivan 32

ZANINOVIĆ, Vice 508, 509

ZEC, Zoran; *vidi*: HADŽIĆ Fadil

ZEČEVIĆ, Divna 217, 395, 407, 517

ZIDIĆ, Igor 226

ZIELIŃSKI, Boguslaw 373

ZIMA, Dubravka 2, 500, 504, 506, 507, 518,
695, 703, 706, 712

ZINGARELLI, Niccola 309, 315

ZNIKA, Petar 339

ZORANIĆ, Petar 13, 49, 336, 339, 341

ZORIĆ, Mate 237, 240, 242, 508

ZRINSKI, Petar 339

ZVRK, *pseud.* Ivana Gorana Kovačića 502

ZVONIMIR, *kralj* 49

ZWEIG, Stefan 34

Ž

ŽAGAR, Mateo 530, 535

ŽGALJIĆ, Josip 585

ŽIVANČEVIĆ, Milorad 32, 35, 38, 219,
273, 348, 351, 352, 355, 356, 412, 445,
447–450, 452, 453, 459, 461–469, 472,
476–478, 579

ŽIVKOVIĆ, Dragiša 258, 268

ŽMEGAČ, Viktor 141, 160, 161, 177, 363,
369, 372, 373, 389, 390, 398, 406, 500,
506, 516, 585, 714

ŽUPAN, Franjo 44

ŽUPAN, Ivica 538, 547

ŽUŽUL, Ivana 87, 106, 438, 441

Kazalo

<i>Riječ urednika</i>	5
RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA	
<i>Radoslav Katičić: Ivo Frangeš i cjelina hrvatske književnosti</i>	11
<i>Ante Stamać: Frangešova kritička i povijesna misao u svjetlu književnoznanstvenih paradigmi XX. stoljeća</i>	19
<i>Reinhard Lauer: Makro i mikroliterarna metoda Ive Frangeša</i>	29
<i>Josip Bratulić: Frangešova <i>Povijest hrvatske književnosti</i></i>	37
<i>Slobodan Prosperov Novak: Postumna isprika profesoru Ivi Frangešu</i>	55
<i>Tihomil Maštrović: Frangešovo viđenje hrvatske moderne</i>	65
<i>Dunja Fališevac: Frangešovo čitanje Vidrića</i>	75
<i>Dubravka Brunčić: Problem romantizma u Frangešovoj <i>Povijesti hrvatske književnosti</i></i>	85
<i>Luko Paljetak: Frangešov trnokop u Tinovoj bašti</i>	109
<i>Hrvojka Mihanović-Salopek: Frangešova interpretacija i revalorizacija Kranjčevićeve poezije u <i>Stoljećima hrvatske književnosti</i></i>	131
<i>Dubravko Jelčić: Frangeš i Tadijanović</i>	153
<i>Katica Ćorkalo Jemrić: <i>Krležiana</i> Ive Frangeša</i>	159
<i>Julijana Matanović: Poezija pričanja i proza slušanja (Frangešovo čitanje Andrićeve <i>Proklete avlije</i>)</i>	183
<i>Antun Pavešković: Uvodne crtice u Frangešovu književnu raguzeologiju</i>	197
<i>Suzana Coha: Estetika i (ili) politika: preporodne teme u opusu Ive Frangeša</i>	205
<i>Tonko Maroević: Prinos Ive Frangeše recepciji talijanskog pjesništva</i> .	221
<i>Valnea Delbianco: Ivo Frangeš i hrvatska talijanistika</i>	235
<i>Božidar Petrač: Talijanske teme Ive Frangeša</i>	245

<i>Persida Lazarević Di Giacomo</i> : Frangešov pokušaj utemeljenja (mikro)sinteza talijanske književnosti	255
<i>Cvijeta Pavlović</i> : Frangešov prijevod Stendhalovih <i>Talijanskih kronika</i>	271
<i>Natka Badurina</i> : Ivo Frangeš i talijanska književna kritika	285
<i>Antonia Blasina Miseri / Marinko Šišak</i> : Frangešov pristup Machiavelliju	303
<i>Fedora Ferluga-Petronio</i> : Ivo Frangeš e Nikola Šop (In ricordo di Ivo Frangeš)	317
<i>Josip Lisac</i> : Ivo Frangeš i idejna kretanja u hrvatskoj književnosti XVIII. stoljeća	325
<i>Stipe Botica</i> : Frangešove teze o hrvatskoj usmenoj književnosti.	333
<i>Dubravka Brezak-Stamać</i> : Frangešov Mažuranić	347
<i>Martina Čavar</i> : Frangešov Šenoa	359
<i>Stanislav Marijanović</i> : Šenoin <i>Prijan Lovro</i> – po istini, njegovoj i svojoj. (Prilog Frangešovoj interpretaciji)	373
<i>Robert Bacalja / Katarina Ivon</i> : Frangešova interpretacija Matoševe novelistike	391
<i>Andrea Sapunar Knežević</i> : Frangešova <i>Geschichte der kroatischen Literatur</i> (1995.)	409
<i>Viktoria Franić Tomić</i> : Frangešova enciklopedijska natuknica kao pratekst <i>Povijesti hrvatske književnosti</i>	415
<i>Nina Aleksandrov-Pogačnik</i> : Povijest na razmeđu. Književnopovijesne odrednice Ive Frangeša (između općeg i osobnog)	429
<i>Vlasta Rišner</i> : Ivo Frangeš kroz jezikoslovnu prizmu: pitanje stila i pogled na jezik iliraca	443
<i>Jadranka Mlikota</i> : Frangešov prinos poznavanju Mažuranićeva jezika	461
<i>Jevgenij Paščenko</i> : Vizija Jurja Križanića u Frangešovoj <i>Povijesti hrvatske književnosti</i>	479
<i>Ana Batinić</i> : Dionica dječje književnosti u Frangešovu stručno-znanstvenom opusu	497
<i>Dubravka Zima</i> : Dvije znanstvene edicije Ive Frangeša (<i>Kritički portreti hrvatskih slavista</i> i <i>Enciklopedija hrvatske književnosti</i>)	507
<i>Ivan Bošković</i> : Obljetnice i književni nadnevcu u opusu Ive Frangeša	519
<i>Bratislav Lučin</i> : Ivo Frangeš i Književni krug Split	537

POZDRAVNE RIJEČI

<i>Akademik Zvonko Kusić</i> , predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti	553
<i>Akademik Ante Stamać</i> , tajnik Razreda za književnost HAZU	555
<i>Akademik Krešimir Nemeć</i> , Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu	557
<i>Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović</i> , predsjednik Organizacijskog odbora Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu	559
<i>Prof. dr. sc. Maria Cristina Benussi</i> , dekanica / Preside della Facoltà di Lettere e Filosofia Università degli Studi di Trieste	563
<i>Tomislav Vidošević</i> , veleposlanik Republike Hrvatske u Talijanskoj Republici	565

DODATAK

<i>Martina Čavar</i> : Nacrt za životopis Ive Frangeša	571
--	-----

BIBLIOGRAFIJA IVE FRANGEŠA

<i>Nedjeljka Paro</i> : Bibliografija Ive Frangeša	589
--	-----

LITERATURA O IVI FRANGEŠU

<i>Nedjeljka Paro</i> : Literatura o Ivi Frangešu	653
Napomena uz Frangešovu bibliografiju	686
<i>Nedjeljka Paro</i> : Kazalo imenâ bibliografije Ive Frangeša i literature o Ivi Frangešu	687
<i>Martina Čavar</i> : Kronika Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu	695
P r o g r a m Međunarodnoga znanstvenog skupa o Ivi Frangešu (Zagreb / Trst, 19. – 21. travnja 2012.)	705
Popis slikovnih priloga	713
N a p o m e n a	717
Kazalo imena	719

ZBORNİK O IVI FRANGEŠU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI
Sv. 13.

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

TAJNIK UREDNIŠTVA:

dr. sc. Marinko Šišak

IZVRŠNA TAJNICA UREDNIŠTVA:

Martina Ćavar, prof.

KOREKTURA:

Martina Ćavar, prof.

UDK KLASIFIKACIJA:

Ružica Grbešić, prof.

KAZALO IMENA:

Martina Ćavar, prof.

**PRIJEVODI SAŽETAKA
NA ENGLJSKI:**

dr. sc. Ana Batinić

RAČUNALNI SLOG:

Stjepan Ocvirk

TISAK:

*DENONA d.d.o.
Zagreb, Getaldićeva 1*

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 857774.

ISBN 978-953-7823-16-0

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta
Republike Hrvatske i Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

FRANGEŠ, Ivo, (Trst, 15. travnja 1920. – Zagreb, 29. prosinca 2003.), hrvatski književni povjesničar, teoretičar, esejist, kritičar i prevoditelj. Gimnaziju je polazio u Sarajevu. Godine 1943. diplomirao talijanistiku i slavistiku-kroatistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na kojem je od 1946. asistent na Katedri za talijanski jezik i književnost. Doktorirao 1952. disertacijom *Talijanski prijevodi naših narodnih pjesama od Fortisa do Tommasea* a habilitirao se godine 1954. Od 1953. lektor je za hrvatski jezik na Sveučilištu u Firenci. Godine 1956. preuzima vođenje Katedre za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na kojem mjestu ostaje do umirovljenja 1984. Zvanje izvanrednog profesora stekao je 1960., a redovitog 1963. Od 1960. izvanredni je, a od 1968. redoviti član JAZU (HAZU). Potpisnik je *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* (1967.) te aktivni sudionik u zbivanjima tijekom Hrvatskoga proljeća (1970.–1971.). Voditelj seminara za strane slaviste (1963.–1970.), predsjednik Društva hrvatskih književnika (1970.–1972.), potpredsjednik Međunarodnoga slavističkog komiteta (1973.–1978.). Kao gost profesor predavao je na mnogim europskim sveučilištima, član je mnogih tuzemnih i inozemnih društava, od 1983. dopisni je član Slovenske akademije znanosti in umetnosti u Ljubljani, a od 2001. i Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Sastavio je prvu antologiju hrvatskog eseja (1957.), suosnivač i suurednik je časopisa *Umjetnost riječi*, urednik *Croatice*, *Forum* i *Rada JAZU*. Prevodio je s talijanskoga i francuskoga (Machiavelli, Manzoni, Verga, Stendhal i dr.). Godine 1955. preveo je glasovitu De Sanctisovu *Povijest talijanske književnosti*. Značajno pridonio afirmaciji stilističke kritike i metodi interpretacije u ocjeni književnog djela (*Stilističke studije*, 1959.; *Studije i eseji*, 1967.). Kapitalno Frangešovo djelo jest *Povijest hrvatske književnosti* (1987.), čije dopunjeno izdanje je tiskano njemačkim jezikom – *Geschichte der kroatischen Literatur* (1995.).

AUTORI PRILOGA:

<i>Nina Aleksandrov-Pogačnik</i>	<i>Stanislav Marijanović</i>
<i>Robert Bacalja</i>	<i>Tonko Maroević</i>
<i>Natka Badurina</i>	<i>Tihomil Maštrović</i>
<i>Ana Batinić</i>	<i>Julijana Matanović</i>
<i>Maria Cristina Benussi</i>	<i>Hrvojkja Mihanović-Salopek</i>
<i>Antonia Blasina Miseri</i>	<i>Jadranka Mlikota</i>
<i>Ivan Bošković</i>	<i>Krešimir Nemeč</i>
<i>Stipe Botica</i>	<i>Luko Paljetak</i>
<i>Josip Bratulić</i>	<i>Nedjeljka Paro</i>
<i>Dubravka Brezak-Stamać</i>	<i>Jevgenij Paščenko</i>
<i>Dubravka Brunčić</i>	<i>Antun Pavešković</i>
<i>Suzana Coha</i>	<i>Cvijeta Pavlović</i>
<i>Katica Čorkalo Jemrić</i>	<i>Božidar Petrač</i>
<i>Martina Čavar</i>	<i>Slobodan Prosperov Novak</i>
<i>Valnea Delbianco</i>	<i>Vlasta Rišner</i>
<i>Dunja Fališevac</i>	<i>Andrea Sapunar Knežević</i>
<i>Fedora Ferluga-Petronio</i>	<i>Ante Stamać</i>
<i>Viktoria Franić Tomić</i>	<i>Marinko Šišak</i>
<i>Katarina Ivon</i>	<i>Tomislav Vidošević</i>
<i>Dubravko Jelčić</i>	<i>Dubravka Žima</i>
<i>Radoslav Katičić</i>	
<i>Zvonko Kusić</i>	
<i>Reinhard Lauer</i>	
<i>Persida Lazarević Di Giacomo</i>	
<i>Josip Lisac</i>	
<i>Bratislav Lučin</i>	

Cijena: 150,00 kn

ISBN 978-953-7823-16-0

9 789537 1823160